

del collegio De La Comp^a de Jesus de Granada

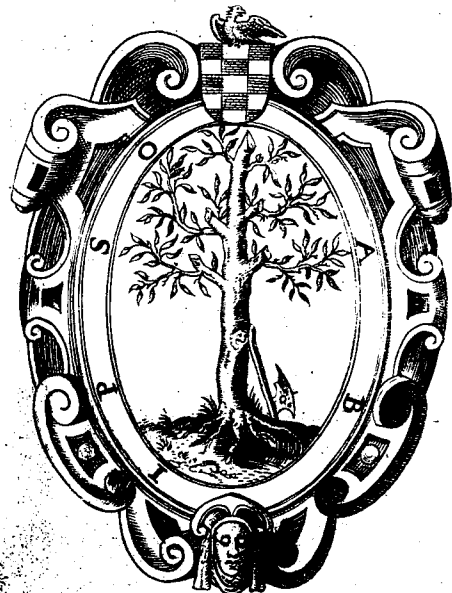
P. LVYSII

LEGIONENSIS
AVGVSTINIANI

THEOLOGIAE DOCTORIS,

& Divinarum librorum primi apud
Salmanticenses interpretis ex-
planationum in eosdem

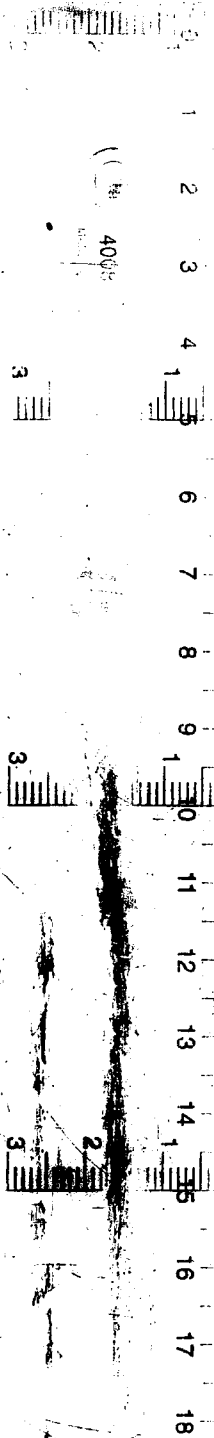
TOMVS PRIMVS.

SALMANTICAE,

APVD GVILHELMVM FOQVIL

MDCCLXXII.

del collegio De la Comp^a de Jesus de Granada

P. LVYSII

LEGIONENSIS
AVGVSTINIANI

THEOLOGIAE DOCTORIS,

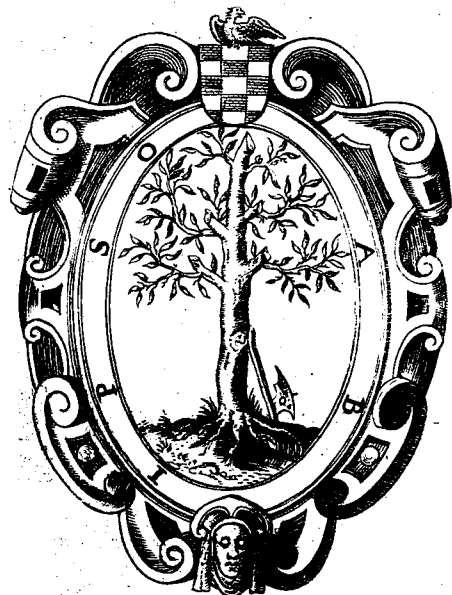
*& Divinarum librorum primi apud
Salmanticenses interpretis ex-
planationum in eosdem*

TOMVS PRIMVS.

B² ~~1031~~
1031

1031

B²

B²

SALMANTICAE,

APVD GVILHELMVM FQVIR

MD. LXXII.

Quæ in hoc tomo con-
tinentur.

CANTICVM CANTICORVM
Triplex explanatio.
IN PSALMVM XXVI.
ABDIAM.
EPISTOL. AD GALATAS.

SVMMA PRIVILEGII.

HILIPPI II. Hispaniarum Regis priuilegio, Fratri Luyfio Legionensi Augustiniano, cautum est in decennium, ne quis has explanationes imprimat, nevé in Hispaniam importet alibi impressas, iniussu ipsius Luyfij Legionensis : constituta poena in eos, qui contra fecerint decem millia nummorum æreorum.

FRATRIS LVYSII
LEGIONENSIS
AVGVSTINIANI
IN CANTICVM
CANTICORVM.

lib
91
69
68
91

TRIPLEX EXPLANATIO.

Qvarum prima verborum inter-
pretationes continet . Altera
Deum amanti animæ progressus in
amore complectitur. Tertia compre-
hendit Ecclesiæ militantis à mun-
di initio vsque ad finem sæculi,
amoris cursum atque
rationem.

CENSURA.

Explanationem Canticorum Solomonis Luyfij Legionensis Augustiniani Salmanticensis Academiae doctissimi professoris legi sanè libentissimè, est enim eius modi ut magnopere, non solum sententijs aptissima quadam serie, quod erat in hoc opere valde difficile coherentibus, sed etiam sermonis puritate, & elegantia antiquitatem illam cultam, & perpolitam redoleat. Quamobrem edendam censeo, perque manus, & ora hominum perurgari, cum sit non tantum orthodoxa, sed ad pietatem permouendam, & verum religionis cultum amplificandum aptissimè composita.

*Sebastianus Perez
Doctor Theologus.*

ALIA CENSURA.

HIS explanationibus nihil meo iudicio dedit hæc ætas, neque sanctius, neque elegantius, quas etiam nemine læso luculentiores, & vtiliores effecit apologia. Madriti. 3. Calen. Februarij. 1587.

Juan Grial.

IOANNES GRIMAL.

Felices anima qua nunc vel ad oscula prima
Sponsi, ceu tacta flore meri capita
Luditis exultim tenera, & vos federa lecti
Expertæ, sancto non in amore rudes:
Et vos ò tanto correpta numine, nulla ut
Pausa sit ardoris, curæve dissidij,
Omnis si immis sis descenderit imbris atheræ
Omnis si incumbat de super Oceanus:
Tuq; ò qua charo capiti pulcherrima tota es
Quæq; magis fusco fortè colore places:
Quamuis purpureus, quamuis & cæcidus ille est
Quamuis è multis millibus eximius:
Vos quoniam vestros ignes, vestrosq; lepores
Et fortunati gaudia coniugij
Nota esse, & latis incendia spargere terris:
Vnde polo rursus plurimus ignis eat
Optastis; (superas namq; hæc auertier oras
Id calo dulce est, dulceq; calitibus)
Nectite ferta meo varia de fronde Luyso,
Vnius haud placeat nam mihi frõdis honos.
Nam neq; Graiorũ sylvas viridissima Tempe
Nec Laurum magnis præmia Romulidis

J 4 Non

Non oleamve, hederãve neget praponere fronti,
Multa quoque è multis floreat herba iugis.
Sic tamen ut ferro qua sit modo tonsa recenti,
Et reparet lata brachia densa coma,
Siue ilex ea sit, siue altera fertilis arbor
Hac fiet immites abstinuisse manus.
Ante omnes oneri nescit qua cedere palma
Exerat argutas undique lata comas.
Illa etiam antiqua meminisse docebit Idumes
Illi etiam tenero viscera amore calent
Coniugiumq; suũ, amplexus atque oscula nouit,
Et mæret vacuo sola relicta toro.
Sed benè textetis formoso pollice ferta:
Non deceat doctum laxa corona caput.
Nec nisi diuino herebit madefaeta liquore,
Non satis est halans floribus & folijs.
Spiritus accubuit quoniam bona gramina ser-
pens.
Non semel, atque altis lubricus arboribus:
Pomaque corruptit, ramisque errauit opacis
Allapsu inficiens omnia sacrilego.
Balsama nec desint, thus, nardi & cinnama
circum,
Myrrhaque, diuino & sumet odore focus.
Omnia

Omnia qua postquam fuerint iam ritè peracta,
Cesserit & casto turba profana loco,
Tum ternis lustrate choris, tum dicite carmen,
Carminè si possit mergier inuidia.
Parcite quam sponsi seruat tutela sorori,
Parcite non æquis uocibus obstrepere,
Seu canat illa aliquid, seu uatum sensa priorũ
Expediat sponso non reuente suo.
Dignior haud ulla est, nobisue praire canendo
Aut mage perpetuos ducere docta choros.
At tibi qua nobis decori es, perq; omnia dura
Pertendis signa hæc, & bona castra sequi,
Omnia iam cedat, nec quisquã laudibus obstet,
Inque dies sponsi lenius afflet amor.
Lenius afflet amor, quod si hæc quid detrahæt
atas.
Ingenti reddat scenore posteritas.

¶ 5 PHI-

PHILIPPVS RVIZ.

*Libelle sensuum abditorum conscie
Orationis eloquentis, & gravis
Fecundus idem fons uti aerea cadens
De rupe liquidum per strepit fugax iter.
Fessis per astum grata pocula diuidens
Quonam sub antro rosido sedens Leo,
Utrumque tempus impeditus laurea
Dictavit hæc tam pulchra, tam doctissima
Incana quæ miretur atas postera.*

SERE-

SERENISSIMO
PRINCIPI ALBERTO

Austriæ Archiduci S. R. E. Cardinali,
F. Luyfius Legionensis Augusti-
nianus, S. P. D.

QVOD, & literarum studia co-
lis, & studiosos literarum dili-
gis, idq; præ te ipse fers, & cun-
tis notum esse vis, in spem ve-
ni, Alberte Principum decus, si hos meos in
Cantica Solomonis Commentarios tuæ cel-
situdini, quod nunc facio, dicassem, id tibi
non ingratum futurum. Eoq; magis addu-
ctus sum, id ut facere auderem, quod memi-
neram superiore anno, cum obsequium tibi
meum, atq; ad eum me ipsum totum offerrem,
quali me & vultus hilaritate, & verborum co-
mitate excepisses: quodq; ex Alphonso Colo-
ma cubiculario tuo postea cognoueram, me-
moriam mei non abiecisse te, sed è tuo isto fa-
stigio ad meam humilitatem nonnunquam
despicere, & in tuis sermonibus mentionem
mei solitum esse interdum facere. Præter hæc
illud

illud etiam vidi, hæc scripta optimè conuenire tuæ personæ. Vt, qui ad Ecclesiæ imperiū, vt omnes iudicamus, aliquando obtinendū natus sis, & à Deo electus, ad amare iam nunc Ecclesiam inciperes ex his scriptis, in quibus videres tãto ipsam amore à rege omnium regum Christo esse adamatam, non solū, vt dominus, atq; pater illius dici, sed vt amator etiam, & sponsus haberi: vtq; ea, sua ex persona scribi voluerit, quibus in amore nihil scribi potuit ardentius. Est enim verè diuina virtus amor, charitasq; in homines vniuersos effusa. Cuius tu virtutis, quoniam ad eam natura factus videris esse, perfectionem, & absolutionē facilè adsequere huius lectione libri. Qui tibi dicatus, tuæq; celsitudinis tanquam numine tectus, non solum in publicum prodire iam audet, sed etiam sperat, atque confidit gratiorem se, quàm vnquam antea fuisset, cunctis futurum. Vale.

L. E.

L E C T O R I.

V M superioribus annis rogatu cuiusdam amici mei, qui Latinè nesciebat, Canticum Salomonis in Hispanum sermonem conuertissem, addidissemque eodem sermone conscriptos breues in idem commentarios, quibus veram, & arcanam eius Cantici intelligentiam leuiter attingebam: verborum verò textum, & proprietates, atque similitudinū, quibus is liber abundat, rationes latius explanabam. (Nam petierat à me is, cuius causa id elaborabatur, se vt docerem, non quid arcani scripta illa continerent, nam audiuisse id à multis, & à singulis suo modo dicebat, sed quo modo rectè quasi construendus esset ille verborum ordo, valdè, vt videtur, perturbatus, & inuolutus.) Itaque cum id confecissem, & ei, cuius rogatu confeceram legendum dedissem, isque paucis post mensibus reddidisset mihi librum meum, nullo illius apud se exemplo relicto, accidit, vt quidam meus familiaris,
è meis

è meis scrinijs, me incscio eum accipiens, nò solum sibi describeret, sed descriptum à se exemplum alijs item describendum traderet. Ex quo factum postea est, vt multis omnium ordinum hominibus eum librum probantibus, atque petentibus, breui is liber in plura exempla transfusus, & per maiorem Hispaniæ partem sparsus, in manus plurimorum peruenerit. Sed quoniã à rerum fidei iudicibus sanctè erat interdictũ, ne quis sacræ Scripturæ liber, vulgari sermone conscriptus legeretur : quidam non nimium amatores mei, causam in eo sibi oblatã ad mihi incommodandum putarunt, eamque, & statim, & auidè arripuerunt. Verùm illis iam controuersijs, Deo pro me disceptante, dijudicatis : meque ipso post multos, & magnos labores, eiusdem Dei beneficio, pristinæ dignitati meæ, atque integræ opinioni aliquando tandem restituto : quò etiam in hoc omnium iudicijs satisfieret : vtque nihil relinqueretur, quod suspicioni locum dare posset alicui, multi me hortati sunt, vt Latinè verterè eum librum, ipsumque peruulgarem atque ederem. Quod & feci, coactus quodammodo, nec tam meam sententiã, quam plurimorum qui mihi bene volunt iudicia sequutus : iudicabam ipse certè tam multis
hac

hac nostra ætate non solum novos libros ipsis edentibus, sed ad aliorum bene scripta carpenda excubantibus, & intentis, scribendi munus hoc tẽpore, nec nimis vtile esse alijs, & ijs ipsis qui scribunt esse valdè periculosum. Sed, vt dicere cœperam, re ipsa penè constrictus Latinũ eum librum feci, Latinoque addidi, quæ Hispano deerat, verã, & arcanã sententiã perpetuã, & copiosiorẽ explanationem. Quem nunc librum de amicorum meorum sententiã edere institui, siue potius iam edo. In quo non diffiteor mihi euenisse, quod euenire necesse est omnibus, qui necessitate potiùs adducti, quàm voluntate aliquid scribunt, sibi vt in multis eorum quæ scribunt, displiceant. Displicco enim mihi in plerisque. Nã dum cogitur, & aliò quã quò cupit mens vocatur, inuita sequitur, & ob id parçè, atque malignè suggerit & sententias, & verba. Sed quamuis mihi ipse displiceam, tamen si cui bono, atque pio aliquid in hoc libello placuerit : sique certè, quod vnum maximè cupio, ex eo quis flammulam aliquã diuini amoris conceperit, id satis erit, vt non frustra, sed vt cum maxima vtilitate arbitrer, susceptum fuisse à me, hunc istius libri conficiendi laborem.

VOTVM.

*Quo mens plena Deo, quantoq; exaestuatur igne
 Inq; vicem quanto flagrat amore Deus,
 Dum resero interpres diuini carminis, olim
 Numinis impulsu quod cecinit Solomon,
 Supremo, o virgo, penitus dilecta tonanti,
 Ipse amor è cuius profiliuit gremio,
 Da sensus rectos: da verba decentia: posse
 Da sanctos ignes pectore concipere:
 Scilicet, ut magno perfunctus munere, laudes
 Diua tuas grato carmine concelebrem.*

CANTICVM

CANTICORVM

SALOMONIS.

SALOMON IN HOC CARMINC, quod conscripsit dictante Spiritu sancto, mutuū inter Deum, & homines amorē exposuit, id est Christi, tū erga Ecclesiā totā, tū erga fideles singulos amorē. Exposuit autē non ipsos, aut Christū, aut Ecclesiā palā loquētes inducēs, sed introducēs tāquā in scenā inter se amantēis coniuges duos, qui Christi, & Ecclesiā personam sustinerent, & mutua erga se charitate exprimerent summam illam, & cælestem coniunctionem amoris, quæ est inter Christum, & Ecclesiā. Itaq; tota huius libri oratio, figurata est, & allegorica. Allegoricam dico, non ea allegoria, quam D. Paulo auctore, inducunt Theologi, cum in sacris literis, à literæ, quem vocant, sensū, allegoricum sensum distinguunt: sed quam tradunt rhetores effici ex perpetua metaphora. Constat autem oportere, vt quod isto modo figuratè, & allegoricè dicitur, id omne ducatur ex eius rei natura, è qua similitudo transfertur, id est, ex ea re, quæ palā adhibetur, alterius rei occultæ loco. Nam ob eam causam adhibetur, vt in eius ratione manifesta, alterius rei latens natura similitudine quadā, tanquam in speculo, cōspiciatur. Quare necesse est, vt ea res enucleatè, qualis ipsa est, aptis & verbis, & sententijs, & omnino suis coloribus exprimat: aut certè sine causa adhiberetur. Deinde etiam constat, id genus scripta aliud sensus, atque sententiæ palā ostentare, ac præ se ferre, aliud cōtinere intra se inclusit.

Orig. prælo. in can. Psell. prolo. in can. Hiero. lib. 1. aduers. Iou. Bernar. hom. 8. in can. Lyran. in c. 4. canticorū. Grego. & Ricar. de S. Vict. præfatione in cantica.

sum. Diuidique ea omnia in sonum (non enim mihi occurrit in præsentia commodius aliud verbum, quo nomen id, quicquid est, quod istiusmodi scripta statim primò audita significare videntur: quanquam scio priscos Ecclesiæ scriptores historiam id, aut historicam intelligentiam nominasse, sed vocetur nobis verborum sonus) Itaque diuidi in sonum, & sententiã, vt sonus sit exterior ille, qui oculis obijcitur sensus: sententia verò latens, & occulta intelligentia ea, ad quam exterior sonus transfertur, quæ eadem dicitur, & est literalis intelligentia. Postremò illud etiam est manifestum, quanquam horum scriptorum vera sententia non sit illa, quam ipsa scripta ostentat, quamque nominauimus sonum, sed ea potius, quam intra se occultant, & includunt, tamen quid, & quale sit id interius, quod latet, ex eo, quod patet, atque conspicitur, quærendum esse, & interpretandum. Quibus ex omnibus efficitur, eum, qui isthæc scripta interpretatur, si quidem suo muneri satisfactorius est: primùm exteriores illos sensus exponere debere: deinde ex eis interiores, & veros eruere, atque explicare. Ne, si ignorata, aut inexplorata eius rei natura, vnde similitudo ducitur, ad interiora explicanda statim accesserit, quasi amisso duce aberrat longè à vero, incidatque in absurda, & secum pugnantia quædam: quæ admodum nonnullis harum literarum interpretibus accidisse videmus, & nostra, & nostrorum aurore ætate. Hæc certè nos in hoc libello interpretando rationem sequuti sumus. Itaque singulis in capitibus eius libri separatim de vtroque diximus: & ex vno ad aliud gradum cõstruximus nobis, & alterum comparauimus cum altero. Comparauimus, inquam, ita vt res. rebus conferrem, non autem, vt aut singula verba, aut minutatim cuncta, quæ in allegoria dicebantur, referrem ad interiore intelligentiam. Id enim neque necessarium factu est, nec verò semper fieri potest.

Orige. familia. 1. in canti.

potest. Haud enim parum multa in hoc genere ponuntur, magis vt instituta allegoriæ seruiatur, quam vt inde trãseatur aliquid ad id, de quo agitur. Quod nisi viderem doctis, & intelligentibus hominibus notum esse, non solum magna D. Hieronymi autoritate probarem, sed etiam Hier. in Ezech. 6. 29. perspicuum facerem multis productis exemplis: cum ex sacris literis, tum ex aliorum authorum scriptis. Id certè in hoc carmine non semel fit. Quod carmẽ cum Hebræi Canticum canticorum vocant, id intelligi volunt, præsertim re ipsam cæteris canticis.

C A P. I.

 Sculetur me osculo oris sui: quia meliora sunt verba tua vino: fragrantia unguentis optimis. Oleum effusum nomen tuum: Ideo adolescentula dilexerunt te. Trahe me, post te curremus. Introduxit me Rex in cellaria sua: exultabimus, & latabimur in te memores verbum tuorum super vinum: recti diligunt te. Nigra sum, sed formosa, filie Hierusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis. Nolite me considerare, quia fusca sum: quia decolorauit me Sol. Filij matris meæ pugnaverunt contra me, posuerunt me custodem in vineis: vineam meam non custodiu. Indica mihi quem diligit anima meæ, vbi pascas, vbi cubes in meridie, ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum. Si ignoras te, o pulcherrima inter mulieres, egredere, & abi post vestigia gregum tuorum, & pasce hædos tuos iuxta tabernacula pastorum. Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilauit te, amica mea. Pulchre sunt genæ tuæ, sicut turturise collum tuum sicut monilia. Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento. Dum esset Rex in accubitu suo, nardus meæ dedit odorem suum. Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi inter verba mea comorabitur. Bovius cyprid dilectus meus mihi, in vineis Engadli. Ecce tu pulchra es, amica mea: ecce tu pulchra es: oculi tui colubarum. Ecce tu pulcher es, dilecte mi, & decorus. Lectulus noster floridus, tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra Cypressina.

RIVS de exteriori sententia dicam, posteriori interiori, & veram persequar. Igitur, ut dixi, hic inducuntur in speciem pastores duo, vir, & foemina, & inter se amantes, & inuicem à se distracti: qua ex distractione, mœrore, atque desiderio malè affecta foemina, languere fingitur, itaque dicere: *Osculetur me osculo oris sui.* Videlicet, focix vina illi, atque vnguenta adferebant, quò eorū vel odore, vel hauritu fugientem animam reuocaret: quæ illa respuens dicit: *Osculetur me osculo oris sui.* Quasi ita diceret: Amouete ista hinc; atque auferete, nihil enim ad me morbo liberandum ista faciunt. Desiderio viri mei languo: nec, nisi eo, viso, morbo liberari possum. Adsit ille modò; mihiq; osculorū suorū aliquid impertiatur, id mihi ad sanitatē recuperandā satis erit: nec, præter id, quidquam erit satis. Itaque. *Osculetur me osculo oris sui.* Hebraicè מנשקתיך Minefcoth, id est de, vel ex osculis, hoc est vno, aut altero osculo, atque adeò nonnullis osculis. Nō enim, inquit, multa millia osculorum deosco: vel vno aut altero illius osculo iā penè amissam vitam recuperabo. Ducta est autem hæc omnis oratio non solum ex affectu, sensuque amantium, sed etiam ex natura ipsa rerum. Nam amantium animi nō tam secū ipsi, quā cum ijs, quos amat, versantur: quoque longius ab illis absunt, eò magis à se, & à suis corporibus discedunt: minusque vim suam illis impertiuntur, ex quo corpora ipsa macie attenuantur, pallentque, ac viribus animi destituta languent. Qui languor corporis quoniam ex absentia, & aberratione, ut ita dicam, animi totus oritur, idè corpora ipsa naturæ tacito sensu, suoq; nutu reuocare ad se animum suū cupiunt. Is autem cum eo, quē amat, versatur, & apud illum habitat. Auert igitur eodem natura inducitur amicos videre, arteque cōplecti, & id animi sui,

sui, quod intra illos est, haurire quoquo modo possint, & ad se transferre. Quod quoniam iungendis osculis, animaque legenda videtur maximè posse effici, ex eo fit, ut in amore tanta sit osculandi, vel cupiditas, vel voluptas. Languet itaque sponsa ex amore: cuius languoris medicina omnis in deosculatione sita est. Rectè igitur id vnum flagitat, dicens: *Osculetur me osculo oris sui.* Rectè que cætera fomenta vina, flores, vnguenta à suis sibi oblata aspernatur, aut certè aspernari fingitur. Quare etiam adiecit: *Quia meliora sunt vbera tua vino,* aut, ut alij; *Amore tui:* quoniam verbum Hebraicum ad vtrumque est anceps: quanquam & ipsa vbera pro amoribus in sacris literis translata ponuntur. Et quod sequitur. *Fragrantia vnguentis optimis.* Non solum, inquit, vino præstant, sed vnguentis excellent. Nec adeo cuiusquam animum aut vinū exhilarat, aut vnguentorum odor oblectat, atque ipsa viri mei amore, atque blanditijs reficior, atque confirmor. Sed quod vetus interpretes posuit: *Fragrantia vnguentis optimis.* Alij ex Hebræo non admodum diuerso sensu vertunt: *Odori vnguentorum.* Est enim præcisè dictum, & cum admirationis significatione quadam, quod ita commodè: Porro fragrantiam vnguentorum. Deest autem, *Quis* dicendo assequatur, ut explicet. Ac si dicat: *Amores quidem tui vino* quantumvis generoso præstantiores sunt. Nam de odore, quem vnguenta, quibus es delibutus, spirant, quid attinet dicere? Nam: *Oleum effusum nomen tuum.* Tam benè, inquit, oles, ut non odoratus modò, sed vnguentum ipsum, ipseque bonus odor dicere, atque nominere. Nota est figura loquendi, cum ad alicuius in aliquo genere præstantiam declarandam, illi nomen tribuimus, eius ipsius rei, in qua excellere dicitur. Sicut Christus Dominus Simonem, Apostolorum principem, & Ecclesiæ firmamentum futurum, non aut saxeam, aut de petra natum, sed Cepham Hebraica voce

Prou. 7.

Matt. 16.

appellauit, id est, saxū ipsum, atq; petrā. Quòd autē, oleū, hoc loco Hebræi vocant, id Latini vnguenta nominant. Ea autem sunt è floribus, herbisq; aut manu expressi, aut igne eliciti, aut sua sponte fluentes, aut alio quouis modo confecti liquidi odores. Quod verò additur: *Effusum*. Epita sin habet odoris longè, latèque fragrātis, vt spōsus nō modò dicatur ipse odor, sed latè fragrās, & ad omneis parteis permeans odor. Nam vnguēta, cū recluso eo, in quo sunt, vasculo, effunduntur, tum maximè ex se odorem emittūt. Sequitur. *Ideo adolescentula dilexerunt te*. Amplificat, quod de odore sponsi dixerat. Nam eò fit, inquit, vt omniū adolescentularum foeminarum amorem colligas: omnibus charus, & iucundus sis. Quæ oratio ex media vitæ cōsuetudine expressa est. Nam omnes foeminae, & maximè puellæ, huiusmodi odorum, atque mundiciarum sunt natura cupidiores. Atque, vt mihi quidem videtur, Salomon pudori, atque decori seruit, cūm Spōsē tribuit ista verba: nimirum: *Ideo adolescentula dilexerunt te*. Nam his illa occurrat, tacitis aliorum iudicijs, seq; tacitè purgat. Videbat em̄ fieri posse, sibi vt crimini daretur, quòd virū suum ad oscula, & amplexus, præter id, quod pudicam decebat, petulantius inuitasset. Id ergò auditorū cogitationibus sibi obiectum, & quāuis re falsum, tamen in speciē satis probabile, & à proba foemina haud quaquā contēnendum crimen omni ratione diluit. Nam & huc pertinet, quòd Spōsum nominauit suprā, oleū effusum, dicēs: *Oleum effusum nomen tuū*. vt quò maiorē boni vim in sponso videremus, eò min⁹ miraremur ipsam præ amore penè sui obliuisci. Et nūc idē agit, cūm dicit. *Ideo adolescentula dilexerunt te*. Quis enim nō concedat illi: quæ viri sui suauissimos erat experta mores, ipsum vt effusissimè diligit: cūm videat eundē certim diligi à puellis omnibus, ad quas modò odor illius aliquis peruenisset? *Trahe me, post te curremus*. Et hoc ad amorē

ampli-

amplificandum valet, sicuti superiora omnia. Nā primū his verbis docet, se amore itā languere, vt suis ipsa pedibus consistere nequeat. Deinde demōstrat, sic se ab eodē amore affici, sicque incendi, atque inflammari viri sui desiderio, vt quamuis languido, & imbecillo corpore, ipsum vel currentem sequutura sit. Languor quippè iste corporis, & in languido corpore ardens istud studium sponsum insequeđi, & ab amore effecta sunt, & sunt ipsa eximij cuiusdā amoris illustria argumenta. *Introduxit me Rex in cellaria sua: exultabimus, & letabimur in te, memores vberum tuorum super vinum: rectè diligunt te*. Commemorat se compotem esse factam eius ipsius, cuius desiderio ardebat. Non quòd re ipsa cōpos effecta fuerit: sed quòd rei desideratæ imago, quæ illius animo obuersabatur, efficiebat, vt futura, & optata bona pro præsentibus haberet; ex desideratium, videlicet, more, atque affectu. *Introduxit*, inquit, id est, introducet, ex proprietate sermonis Hebraici: in quo sæpè præterita profuturis ponuntur ad significandum eorum, vel quæ prædicuntur certos euentus, vel quæ desiderantur, non frustrandos sineis. *Rex*. Personę, quam agit oblita, regem illum vocat ex Hebræorum item loquendi consuetudine, qui in amore huiusmodi appellationibus vtūtur, mi frater, mi rex. *In cellaria sua*. Id est, in intimas eideis: aptū, scilicet, ad amori vacandum locum: ex quo existit, quod sequitur: *Exultabimus, & letabimur in te*. Quibus verbis significatur lætitię genus quoddā eximium, è mutuo amātium colloquio, & congressu exortū: non illud quidē caducum & leue: sed stabile, & manens, sui que memoriam in animo impressam relinquēs. Et idcirco addidit: *Memores vberum tuorum*. id est, amorū tuorū *super vinum*. Atq; eius, inquit, gaudij, atq; lætitię, quā è tuo cōgressu pceptura sū: quęq; omni suauitate suauior, & iucūdiōr futura mihi est, dulcissima memoria hærebit pectori meo semp. Id quā nemo

1ere. 22.

A 4

mirabi-

mirabitur eorum, quibus tu propius es cognitus. Nemo, inquam, eorum, quibus tua suauitas morum, tuaque præstans virtus nota sit. Te, enim *recti diligunt*, aut quemadmodum in Hebræo dicitur, *rectitudines diligunt*. Te gratiæ te omnes lepores circumstant: quidquid aut à fortuna optabile, aut ab industria præstans, aut à natura excellens inesse in homine potest, omnis laus, omne decus, egregia omnis, & diuina indoles in te vno elucet: nec elucet modo, sed eluxerunt semper. Nam præteriti tæporis voce dicitur, *Dilexerunt te*. quasi ita dicat: Nō aduentitia hæc tua est, aut recens, sed à puero inolita, & innata virtus. Quãquam hic versiculus, etsi optimè illè quidem à Hieronymo ex Hebræo in Latinum sermonè expressus est, tamen potest, quoniam Hebraica hoc loco ad plures sententias sunt ambigua, alio modo non incommodè verti. isto, scilicet, Memorabimur: seu potius, in memoriã reuocabimus. Id enim propriè sonat נזכיר Nazchira. Igitur in memoriã reuocabimus: & distinctione hic adhibita. Amores tui præ vino, hoc est, vino sunt magis optabiles: quia recti, seu rectitudines, diligunt te. Ita vt tota ista oratio tribus articulis constet, in quorum primo (nam duo reliqui perspicuam habent sententiam) itaq; in horum primo quãuis breuiter & præcisè posito (qualia sunt ferè omnia, que amantes dicunt) quiddam continetur, valde illis familiare. Nam qui inter se amant, quoties id euenit, vt ex intervallo se aspiciant, post illa, quæ in primo congressu dici solent, protinus subiiciunt, atque exponunt vterque alteri, quæ ipsis dum à se mutuò distracti aberant, vel tristia, vel læta euenerūt. Itaq; quoniam posuerat id, quod certa spe perceperat futurū, suū vt sponsum aliquãdo videret, subicit protinus, quæ hos amantiū cōgressus natura sequitur, cōmemorationē illã mutui, erga se animi, atque sensus. Ideoq; dixit, Cōmentabimur, siue in memoriã reuocabimus,

mus, quas scilicet, molestias inuicè distracti pertulerimus, qui æstus animorū nostrorū fuerint, quantoq; laborauerimus, tū desiderio, tū metu. Sequit̃, *Nigra sum, sed formosa filia Hierusalem, sicut tabernacula Cedar: sicut pelles Salomonis*. Ad cætera, quæ de hac foemina, cuius sub ficta personaveres agitur dicta sunt, illud nunc adijciamus: facie illam quidē per liberali fuisse dici, cæterū subnigro colore, quales ferè esse solent omnes, quæ ruri vitã degunt foemina: igitur quia se talē agnoscebat, ne quis fortè putaret, se in eo quod de sponsi sui erga ipsam amore iactabat, credula spe, atq; inani decipi, nec vero credibile esse, vt eo colore foeminã quisquã tā ardentè amaret: vtq; ne sui iactatione, atq; fiducia ista, risum cuiuspiam moueret: propterea his aliorum de se iudicijs occupatione occurrens, & colorē suū purgās docet, cū ea coloris culpa egregiū formæ decus, cæterarumq; sui corporis partiū venustatē cōpensari debere: sibiq; vsu venire idem, quod tabernaculis Arabū, quos sacrae literæ Cedar appellant, à Cedar Ismaelis filio, eius gentis authore: qui Arabes quia subinde domicilia, atq; sedes mutant, vaganturq; semper, tætorijs plurimum vtuntur. Ergo sibi accidere ait quod Nomadū tabernaculis: talemq; se esse qualia ea tentoria sunt, quibus in castris reges vti solēt: quorū quidē tæteriorū ea pars quæ imbri, atq; soli exponitur coriacea ferè est, quo cœli iniurias perferre melius, atq; facilius possit: at interior altera opere Babylonico picta, tū multo auro distincta, multisq; gēmis, cōtuentiū oculos perstringit, & splēdore, & specie: atque quemadmodū nemo sanus ea ex exteriori specie despicit, sic se ait à suo sponso, ex vno colore, nequaquã pēdi magisq; ipsam, reliqua totius corporis pulchritudine allicui, quã de terreni nigrore. Qua in re Salomō mirè expressit: foeminarū ingeniū, quæ si quid in ipsis est, quod amatorū oculos possit offendere, id sollicitè occultat, aut si occulta

re nequeunt studiose, & accuratè defendunt, quod ipsum planius fit ex eo quod sequitur. *Nolite me considerare, quia fusca sum; quia decolorauit me sol, filij marris meæ pugnauerunt contra me, posuerunt me custodem in vineis. vineam meam non custodiui.* Nam defendisse satis colorem suum superiori oratione videri poterat, & cum hac leui nota reliquam formæ elegantiam compensasse, satisque aliorum suspicionibus occurrisse pulchritudinis suæ cōmemoratione, & expositione illa. Sed quod alijs satis est, ipsi nō est satis: satis vt appareat quid illam mordeat. Itaq; vrget idem, & hanc sui coloris quasi maculā eluere studens affirmat, id quidquid est mali, non innatum malum esse, & eiusmodi, quod deleri nequeat: sed dum ruri in custodiendo agro occupatur, & solem nuda facie excipit, id contraxisse dicit: additq; tali vitæ generi, non tam sponte sua vacasse se, quam iniuria suorum: in quo præclare à Salomone seruatum est personæ decorum. Nihil enim, quæ rusticam vitā ageret, cur nigra esset, causari poterat aut verosimilius, aut suæ personæ magis aptum, quam si se sole perustam diceret. *Indica mihi quem diligit anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie, ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum.* Redit tantisper dum colorem defendit intermissus amor, atq; ex interuallo, vt fit, redit intentior. Nam dilationis iam, atq; moræ impatiens sponsa continere se ipsam domi diutius nequit, & morantem sponsum expectare: ipsa potiùs illum quærere statuit. In quo amoris vis declaratur, cuius est is ardor, vt quæri se aut rogari ab alio minimè postulet, sed occurrat ipse potius, suaq; sponte se amicis offerat iniussus, & inuocatus. Quare sponsa quauis sibi, & languenti, & perblandè ipsum vocanti, neq; sui videndi eopiam spōsus fecerat, neq; responsum vllū reddiderat, non tamen ob id, aut irata ab amando desistit, aut sibi factam iniuriam queritur, aut de pristino suo amore aliquid remittit, imò hoc acrius ad

aman-

amandū accenditur: itaq; omnia accipiens in bonā partē, nec vero illud saltem secū reputans decere se, vt pote foeminā, conueniri à viro potius, quàm virum ipsam conuenire, tātum cognoscere auct, quibus ille in locis versetur: nam periculū esse ait, si locorum ignoratione in aliorum pastorum caulas errore fortasse inciderit, ne pudori suo videatur parū cautè consuluisse. Quamquam hæc sponsæ oratio variè accipi potest: vno modo quasi ea purgare se apud sponsum velit, de cessatione sua, quod illum hactenus sequuta non fuerit: non id culpa sua factum dicens, sed ignoratione locorū, in quibus ille versabatur: quasi ita dicat. Vtinam, aut tu id mihi renuntiaffes, aut per me ipsa scissem, quibus in locis versarere iam diu est, quod vnā tecum essem. Quare quod me hactenus domi cōtineo, nec te sequor, atq; conuenio non desidiæ deputare debes, sed ignorationi: timeo enim, ne si ignara loci in quo es, te que situm eam, & tempus inaniter conteram, & risum moueā cæteris pastoribus sodalibus tuis, in quos errore viæ fortasse incidam. Altero modo, quem magis probo, vt hæc oratio ab animo tam longas moras nō ferente proficiscatur, contineatq; non tam purgationem desidiæ aliquam (huius enim ne color quidē in tali, tãq; ardentem virū amāte foemina hæreere vllus poterat) quam votū, & desiderium eò veniendi, quo suus esset vir: & vbi terrarū ageret, ob id ipsum, cognoscēdi. Nec vero quis miretur, aut absurdum putet, ab eo qui abesse fingitur, id sponsam quæsisse: nam qui amāt dulci quodā, & ex amore ducto errore cæci quid rerū natura ferat sæpè parū attendunt. Itaq; quos diligūt videre, eos & præsentem alloqui sibi vidētur: iā eosdē querunt absentes, nec vbi gētiū sint rogati possunt dicere, scire tamē valde cupiūt. Iā illos qui absunt, & à quib⁹ magnis locorū spatijs diuisi sunt percōtantur, & rogant, multaq; huiusmodi, & dicūt, & faciūt re quidē absurda, amori nō

conue-

conuenientia, atque apta, quo ex more hæc omnis oratio ducta videtur, eadem absentem suspirat virum, eadem alloquitur presentem, & à quo voces suas audiri non posse videt, ab eo petit vt sibi roganti respondeat, se quæ doceat ea pascua, in quibus versatur, quò sine aberratione, sineq; pudoris aliqua iactura celerimè ad ipsum veniat. Vnde sequitur. *Ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum.* Id autem est, ne dum locorum ignara te requiro, aberrè per diuersa loca, atque aliù ex alio de te rogans, omnes sodalium tuorum caulas circumeam cum dedecore, & probro. Iam quod Latinus interpret vertit vagari, & in Hebræo est *וַיִּוָּד* Hotiaa anceps verbū est, quo & vagari, & pallio tegi Hebræi significant: quare alij vertunt, ne sim cooperta, & pallio amicta apud greges sodaliū tuorum. Coopertam autem cum dicunt, meretricem intelligi volunt, ex cultu, quo meretrices eo tempore vti solitas legimus: nam quæ corpus vulgabant suum, pallio amicta, & capite inuoluta, in biuijs, aut alijs id genus locis, quo comcabant frequentes viri residentes virorum ad se aditus præstolabantur, quod Thamar fecisse dicitur, quæ tali cultu scortum mentita Iudæ socero suo imposuit. Igitur siue hoc, siue illo modo, timet sponsa, aut aberrationem, aut probum, aut certè vtrumque, & probum, & aberrationem. Atque hæc illa: nam quæ sequuntur sponsi sunt, qui rogatus iam adesse fingitur, atque ita dicere. *Si ignoras te, o pulcherrima inter mulieres, egredere, & abi post vestigia gregum tuorum.* & *pasce hædos tuos iuxta tabernacula pastorum.* De quo postremo loco rogat⁹ fuerat spōsus ad id primo loco respōdēs tradit spōsæ facillimā rationē sui inueniēdi: ea autē est, vt hædos, quos lacte depulsos domi inclusos reliquit se, vti pastores facere solent, fingamus necesse est, ipsa ducet in pascua, Etenim illi naturæ inductu vestigia matris agnoscēt, eaq; sequēt es se ad illas cōferēt, id est, ad ea loca

per-

peruenient, in quibus ipse sponsus pascit reliquum gregē. *Si ignoras te*, illud, te, abundat ex proprietate sermonis Hebraici, nec vim accusandi habet, sed nominandi magis. Hispanè aptè diceretur, Si no te lo sabes: Non enim sponsam ille arguit, quod se ipsa ignoret, nec illi rationem tradit qua se ipsa agnoscat. Nam id quàm ab huius loci sententia sit alienum, series ipsa rerum superius memoratarum abundè docet. Quo tantum loco sponsus cum grege esset, se id ignorare sponsa dicebat, non quæ, aut qualis ipsa esset addubitabat, ad id igitur ei respondit, dicens. *Si ignoras te egredere, & abi post vestigia gregum tuorum.* Id est, si tu quibus in locis ipse verser ignoras, egredere post vestigia gregum tuorum. Quanquam & possit fortasse hoc isto modo dispungi: si ignoras, te o pulcherrima inter mulieres egredere, vt sit, te egredere, vt alibi gaudet se tellus, & apud Ciceronem, se emergit, & Pōëta. Diuersi se erumpunt radij. Porro Hebraicum *וַיִּוָּד* Haquab, hoc loco plātæ extrema pars est ea quæ calcaneo proxima, impressaq; pulueri vestigium efficit. Egredi verò post vestigia hædorum, quod hic dicit, illorum est vestigia legere, ac ipsos ponè sequi. *Et pasces hædos tuos iuxta tabernacula pastorum.* Nā inquit, eos tu si sequaris eo peruenies, quo ipsos naturæ inductus, & matrum amor perducet, ibique eos pasces, vbi ego reliquū omne pecus pasco, id est, ad me, id quod vnum optas, sine errore peruenies, & addit. *Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilaui te, amica mea.* Ipso primo spōsæ, ac desiderato aspectu delectatus sponsus, & amore incensus in hæc verba erupisse aptè fingitur. *Equitatu meo.* Ad verbum. *Equa mea.* Præstant equi inter omnia animantia apta membrorum, & totius corporis compositione, atque figura, inestque illis elegans quiddam, atque generosum, idque cum molli flexu crurum, tum elatione cervicis, oculorumque alacritate, tum spiritu ipso, atque hin

nitu

nitū præ se ferunt: quæ eadem in equabus, quàm in equis speciosiora sunt. Valet ergo hæc ab equabus ducta similitudo ad declarandū liberale illud, & ingenuū, & elegans, quod elucebat in sponse facie, atq; corpore. Nec verò id nouum, aut absurdum est elegantem fœminam adolescentem præfertim, & viri expertem equæ assimilari: notum namque est illud Lyrici,

*Quæ velut latæ equa trima campis
Ludit exultim metuitque tangi.*

In curribus Pharaonis. Id est, aduectis ex Aegypto ex regum eius gentis nota appellatione ipsam gentē significans. Nominat autem currus Aegyptios potissimum, quia Aegyptij currus ea tempestate propter eorum egregium artificium in pretio habebantur. ad hæc alebantur in Aegypto ad vehendos currus equi pulcherrimi. Nam ut constat ex lib. Regum, Salomon ijs, cum equis, tum curribus abundabat. Sed recedit à pastoris persona, quā inducit, cū equos, & currus cōmemorat. recedit fanè, sed ut, quod sæpius in hoc carmine animaduerti debet, id nūc semel dicatur. Sciri debet, qui in hoc carmine partes viri agit & si plurimū sub pastoris persona inducatur loquens, tamen ipsum interdum persona detracta induci: nam curru, equisq; iugalibus inuchi, regij potius, quam pastoralis moris est. Nec verò vnus Salomon hanc in scribendo rationem tenuit, omnes potius scriptores quicumq; probati, atq; elegantes habentur, idē faciunt in allegoria, eaq; variāt, atq; distinguūt isto modo, vel ut satietati occurrāt, quā perpetuus verborū translātē positorum vsus afferret, vel ut orationi lumē inferant: seq; ipsi interpretētur. Quod allegorię genus cōmistū Fabius vocat ac frequentissimū esse dicit, Itaq; de eo ait. Quo in genere & species ex accersitis verbis venit, & intellectus ex proprijs. Sic ille cum exorsus fuisset ita,

Nondum subacta ferre iugum valet

cer-

cervicæ, nondum munia comparis equare.

Addidissetque

Circæ virentis est animus tuæ

campos iuuentæ, nunc fluijs grauem

solantis æstam, nunc in vdo

ludere cum vitulis salictō

Præstentis.

Postea citra figuram.

— iam procerua

Fronte petet Lalage maritum.

Et Virgilius Iulij dictatoris necem in Daphnidis persona deplorans, cum personæ decorum seruasset ferè in omnibus, in illo tamen.

Daphnis & Armenias curru subiungere tigris

Instituit, Daphnis thysos inducere Baccho.

Recessit à decoro: propriè enim, & literatè posuit, quod à Cæsare, quo de agebat, factū est. Is enim sacra Liberi patris è Armenia Romā transtulisse dicitur. Idem ubi apud prælia, atque mores, ducta à re militari, & Romanorum acie, atque castris translatione persequitur, alternis propè versibus nunc in metaphora insistit, nunc propriè loquitur, translātē illud

— namque morantes.

Martius ille aris rauce canor increpat & vox

Auditur, fractos sonitus imitata tubarum.

Literatè, quod sequitur.

— crepidæ inter se coeunt pennisq; coruscant.

Rursus translātē.

Et circa regem, atque ipsa ad prætoria dense miscentur

Propriè potro concurrunt æthere in alto

Fit sonitus magnum miste glomerantur in orbem

Sine Metaphora illud

Nec verò à stabulis pluma impendente recedunt

Longius, aut redunt celo aduentantibus Euris.

Redit ad institutam allegoriam

ni

Sed

Sed circum turæ sub mœnibus vrbis aquantur

Excursusque breues tentant--

Sed, vt hos omittā, sacri profectò scriptores, id quod magnus ille Chrysoſtomus verè animaduertit, quoties allegorias adhibent, adhibent autem illas sæpiſſimè, nullus enim tropus in ſacris literis eſt allegoria crebrior, eas aut interpretantur ipſi, aut ita diſtinguūt proprijs notis earū rerum, de quibus verè agunt, itaque temperant, vt facile prudens lector, quæ ſit earum ſententia aſſequatur. Quod vt doceam, exempla nonnulla proferam. Interpretantur ipſi, vt Eſaias in illa vineæ allegoria. Nam eam poſtquam perfecit, omnibus artis, & ingenij coloribus adhibita breui interpretatione, è veſtigio ipſam declarauit dicens, Vineæ Domini domus Iſraël eſt, & vir Iuda germen eius. Et Ezechiel vates ſimiliter quod de gemina aquila, de quæ vinea ab altera illarum conſita, verſus alteram autem ſarmenta emittente, miris allegorijs inuoluit, reſerauit, & aperuit mox his verbis. Nescitis quid iſta ſignificent. Ecce veniet Rex Babylonix in Hieruſalem, & quæ ſequuntur. Diſtinguūt etiam eas allegorias interdum proprijs notis rerum, de quibus verè agunt, ne quis aut dubitandi, aut ineptè interpretandi locus relinquantur, earumque allego-
 riarum plura ſunt exempla, ſed illud eſt in primis nobile, quod eſt apud Ezechielem, quo loco populi Iſraëlitici ingratum aduerſus Deum animum, & impios mores vates deſcribens, foeminam quandam inducit, in eum qui ſe ab infantia aluerat, & adultam vxorem duxerat, & præterea affecerat multis, ac magnis beneficijs ingrati, & infidelem. Nam cum accommodatè ad perſonam inductam, allegoriceque dixiſſet. In die ortus tui non eſt præcifus umbilicus tuus, & aqua non eſt lota, neque ſale ſalita, & paulò infra. Et tranſiens per te vidi te cõculcatā in ſanguine tuo, & dixi tibi cū eſſes in ſanguine tuo, dixi inquit, tibi
 in

in ſanguine tuo viue. Citra allegoriam adiecit. Et multiplicatam quaſi germen agri dedi te, & multiplicata es. Et ſtatim ad allegoriā rediens. Grādis, inquit, effecta es, & perueniſti ad mundū muliebrem: vbera tua intumuerūt, & pilus tuus germinauit, & eras nuda. Tū illa. Et veſtiui te diſcoloribus. Deinde velut oblitus perſonæ foemineæ addidit. Profeciſti in regnū, & egreſſum eſt nomē tuum in gentes. Rurſus allegoricè. Et habens fiducia in pulchritudine tua fornicata es, & expoſuiſti fornicationes tuas omni trāſeunti. Iterū propriè. De auro meo, & argento meo quod dedi tibi feciſti tibi imagines maſculas. Sicq; ad extremū vſq; ex vtroq; genere figurato, & proprio orationem ſuā temperat. Item in prouerbijs Salomon, ad illa quæ figuratè dixerat: Bibe aquā de cifterna tua, & fluenta putei tui, & habeto eas ſolus, ne ſint alieni participes tui, & ſit vena tua benediſta: proprie, & literatè addidit id, ex quo facile intelligeremus, quid illis tropis occultè, & verecūdè ſignificatū eſſet. Itaq; ait. Lætare cū muliere adoleſcentiæ tuę, cerua chariſſima, & gratiſſimus hinnulus, vbera illius inebriēt te omni tēpore, & in amore illius delectare iugiter. Sed exemplorū modus iā ſit, eoq; reuertamur vnde digreſſi ſum⁹. *Pulchræ ſunt genæ tuæ, ſicut turturis: collū tuū ſicut monilia.* Perſeuerat in laudādo ſponſæ formā nō ſolū naturali, & ſuo bono præſtantē, ſed etiā cultu ipſo cõmendabiliore redditā, quod ipſum elegātis formæ argumentū eſt. Nā quæ forma excellūt foemineæ, & inculte placēt, & cultę nitēt, quod cõtra accidit incõcinnis, & deformib⁹. Quāquam hoc loco & Hebraicorū eleutorū ſimilitudo cauſam varię interpretationis attulit, alijs ita tranſferentibus, pulchræ ſunt genę tuę ſicut turturis, alijs in turturibus, ſed vtrouis modo ſe habeat iſta res, illud certum eſt, mundi muliebris partes quaſdam, & certi generis foeminea ornamenta his nominibus turturum, & moniliū
 B ſigni-

significari, quæ autē illa, aut qualia sint explicare nō est facile: Nā quidā Hebraicū תור Thor, quod vetus interpres tur tur vertit, catenulas ex auro ptenuēs esse volūt quidā perexiguas gēmas, plures vno filo infertas, quidā sigilla perexigua turturū ex auro, argēto ve scitē facta. Memoria tenco signa fœminarū perātiqua vidisse me, quorū capiti inerat mitra cætera ad Græcū morē efficta, nisi quod à mitræ margine, ab ea parte marginis, quæ tēpora attingit fila perplura ducebātur, quæ ad genas vsq; pertinebāt. Quod ornamēti genus nō solū est perātiquū, sed Palæsthinis id atq; Syris fœminis olim fuisse sitatū ex eo cōiicio, quod Arabes, qui nostra tēpestate Africā obtinēt, plurimū vtūtur ijs, siue filis, siue licijs, nō solū in penulis, quas è lana, & serico cōficiūt ad imbres arcēdos, sed etiā in tyaris lineis, & prælongis, quas multiplici flexu capiti circūdāt. Vero simile autē est isthæc mitræ marginibus fila pendentia, è lino intorto vulgò fieri solita, ditiores verò, & nobiliores fœminas aurea illa gestasse, aut p illis vasis fuisse tenuib⁹ ex auro catenulis, aut margaritarū itē tenuiū, & filo insertarū plurib⁹ ordinibus, quorū ad extrema addita essent sigilla turturum aurea, & perexigua, idq; ornamētum vocari Hebræis תורים Thorim multitudinis numero. Hæc cū scribebā didici à quodā Arabe, cuius vtebar opera idē quod ego cōiectura ex antiquis signis descripsi fœminei capitis ornamētū, aut certē illi valdè simile, nunc in vsu esse Arabib⁹ fœminis, vocariq; ab illis patria lingua Humal hazē. Esse autem vittā lineā acu pictā longā octo digitos, latā tres: eius ab altero margine duci plures ordines filo insertorum, aut orbiculorū aureorum, aut margaritarū tenuiū, aut mixtim vtrorumq;: eā vittā cæteris, quibus capita ornant, Arabes fœminas superaddere solere, religareq; arcto nodo, ita vt margaritarū ordines illi, qui è vitta pēdēt ad cilia ferè pertineāt, & frōti atq; tēporib⁹ inuolitēt. Atq; hæc de turturibus.

rib⁹. Monilia porrò quæ Latinus interpres vertit, & Hebraicè תורוז Haruzim dicūtur nomē, vt quidā volūt permutatione vni⁹ literæ à תרז Haraz deductū, è cedro torno elaborati minutissimi globuli pforati, & filo iuncti, quibus p torquib⁹ vtūtur fœminæ, esse dicūtur, ij nūc, vel è corallo, hebenove, vel è gagatis minutissimis fragmētis sūt. Id igit colli ornamētū, hoc loco cedri multitudinis numero appellat. simili figura, atq; in Hispano sermone idē ipsū ornamētū vocatur. Los corales, Los azauaches. Sunt etiā nōnulli, qui id nomē à verbo תרז Haraz quod attenuare significat deduci volūt, sonareq; dicūt Haruzim attenuata, aut minuta, vocari verò ea ornamēta attenuata ppter exiguitatē, & tenuitatē earū partiū ex quib⁹ cōstant. Sequit. *Murenulas aureas faciemus tibi; vermiculatas argēto.* Quod superius turtures hic murenulas verit: nā in Hebræo vtrōbq; תורים Thorim legit. Ex quo intelligitur, vel ipso Hieronymo teste, turtures muliebre ornamētū esse, *Murenulas aureas.* Quoniā, vt video, inquit, genis tuis, atque ori decus addunt ista ornamēta: iā ea tibi ex auro atque argēto faciēda curabo, quo eis, & libētius vtare, & ornere magis. Atq; hæc spōsus. Cui spōsa. *Dū esset Rex in accubitu suo; nardus mēdedit odorem suum.* Alternis prope versibus sibi inuicem respōdent, & amore certāt inter se: idq; iure faciūt. Est enim turpe in amore vinci. Ergo remunerat spōsum nardo, vel potius promittit se remuneraturā, pro turturibus aureis, quas ab eo dono acceptura erat. Atqui vt virorū est aurū dare amicis, quo se ornet, sic fœminarū, vnguētis imbueri amatores suos, officiosasq;, & amātes erga ipsos se ostēdere; hoc præcipuè officij genere. Aptè igitur Salomō vtriq; psonæ dedit, quod vtriusq; erat maximè propriū. *In accubitu suo.* Hebraicè כסב Mesab quod orbē, aut circuitū sonat. Accipitur autē hic pro triclinio, sic ab Hebræis appellato: ppter ea quod antiqui cubātes, & thoris cubito inaxi, atq;

in orbem positi, cibum capiebant. *Nardus mea*. De nardo Plinius, & Dioscorides: Huius radix odore præstat, è qua unguentum suauissimi odoris olim conficiebatur, cuius Galenus meminit, de quo unguento etiam ille.

Nardi paruus onyx eliciet cad. m.

Id unguentum Græci *νάγδος* vocant. Hebræi autem eodem, quo fruticem ipsum nomine appellat נרד *Nered*, *Nardus mea*: suam nominat propterea quod eo unguento, ipsa, ut omnium suauissimo, & odoratissimo maxime delectaretur. *Dedit odorem suum*. à consequentibus re notauit: perinde igitur est, ac si diceret in te, mi rex, cum discubueris effundam Nardi pyxidem: dabit tunc Nardus mea odorem suum, id est effunderetur: nam unguenta cum effunduntur tunc maxime emittunt ex se se odoris vim. Sed cur in conuiuio, & non in cubiculo potius? quia seruit suæ gêtis consuetudini. Etenim Hebræis in more erat quos ad conuiuium vocabant antequam discumberetur, vel in ipso accubitu, unguentis perfundere, maxime autem id faciebant, cum aut magistratum, aut superiorè aliquem inuitabant. Ita quoque apud Ioannem, Maria in caput Domini Iesu in triclinio sedentis nardi pretiosissimi vasculum infudisse dicitur. Et Christus ipse apud Lucam in 7. non sine tacita reprehensione Simonis qui ipsum inuitauerat, & id officium, vel fastu, vel negligentia prætermiserat, huius moris meminit dicens. Oleo caput meum non unxisti: hæc autem unguento unxit pedes meos. Sed addit. *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi inter vbera mea commorabitur*. Proximè superiora grati animi indicia erant, hæc autem tenerè amantem animum declarant. Non solum, inquit, unguentis te perfundam meis, quod qui non amant officio interdum, & gratificandi studio, & patrio more magis quam charitate aliqua inducti faciunt: sed quantum amant femina rosam, quamque illis charum, & gratum est è floribus corollas sibi, & fasciculos concinnare, quos ad nares admovent, & suo sinu recondant: tam ipsa te, & præ

IOAN. 12.

præ oculis geram, & intra meum pectus, verissimo amore recondo. Nam neque tu minus pulcher es quam rosa, neque ego patere rosam sinis potius, quam tibi pectus meum volo. Ducta est autem omnis hæc oratio ex communi more adolescentularum foeminarum, quibus plurimum est, atque pergratus rosarum, atque florum usus. Myrrhæ portio fasciculus, qui dicitur, is est myrrhæ floribus atque folijs confectus, & concinnatus est intelligendus. Est enim myrrha humili stipite arbor in Arabia, & Syria maxime proueniens, cuius flores, atque folia suauis odore sunt. Sequitur, *Botrus cypræ dilectus meus, in vineis Engaddi*. Eodem quo superiora sensu, etiam hæc dicuntur, nisi quod ipsa similitudinum geminatio, & eiusdem sententiæ repetitio ad amoris vim magis declarandam pertinet. Quid autem Copher sit, pro quo vetus interpret Cyprum posuit, quid vinea Engaddi, incertum sane, quando vetustate cum rebus ipsis, multorum etiam nominum cognitio obliterata est. Itaque alij aliud. Vetus interpret Cyprum vertit. Cyprum autem nomine arborem eam intelligit, cuius meminit Iosephus non Cyprum insulam, ut quidam arbitrantur: alij Caphuram esse putant: alij genus palmæ quoddam. Quam in dissensione valde est verosimilis illorum sententia, qui Copher Hebræis dici volunt id arbutum, è quo elicitur balsamum, quod est viti simile. Idque fit credibiliter ex eo, quod additur, *in vineis Engaddi*. Nam Engaddi vrbs est ad mare mortuum, ut in libro Iudæ scribitur, quo in locovites quæ ferunt balsamum maxime prouenire. Iosephus est author capitu. 27 libri 4. Iudaicæ captiuitatis. Ad hæc sponsum è vestigio responderi. *Eccè tu pulchra es amica mea: receto pulchra*. Conuentione non solum laudandi studium accenditur, sed amor etiam ipse auctior efficitur: & quod plura hi coniuges inter se dicunt, eò plura dicere audent. Neque sibi ipsi satisfacium mutuoque in aspectu

defixi vtrique ab altero gratior semper ad oculos species ve-
nit: miranturque se inuicē magis, quo magis in se ipsū in-
tuetur: qua ex admiratione ista sunt. *Eccē tu pulchrā es amica
mea, ecce tu pulchra.* Nō solum inquit, pulchrē ornata, vt an-
te dicebā, sed tu ipsa per te, & tua sponte pulchra. Et quate-
sibi ita videatur declarat dicēs. *Oculi tui columbarum.* Memi-
nit oculorū in primis, quia in illos precipue acie ipse ocu-
lorum suorū directā, & intentam habebat: & ex illorum
luminibus dulce ad se transferēbat lumen. Ad hęc quia
hęc corporis pars magnū momētum habet ad pulchritu-
dinē in vtrāque partē, idcirco cōmemorat oculos, vel
solum vel primū. Etenim turpibus oculis nulla quāuis ho-
nesta facies placet; pulchri autē, & gratē micantes ipsi per
se commēdare formam possunt. Columbarū autē, quarum
meminit, non Hispanā, aut Italā accipiēda sunt, quæ parū
certē oculorū pulchritudine præstant, sed quas Syriā, aut
Palesithina alit colūbas, ab ijs similitudo ista ducitur, quarū
esse dicuntur formosissimi oculi cum figurā, tum splendore.
Sed sponsa illi statim. *Eccē tu pulcher es; dilectē mi, & decorus.*
Sua illi verba resignat, nec sine corollario quidē, addidit
enim, & decorus. Pulchritudo in membrorum corporis
apta figura cū quadā coloris suauitate cōsistit: decor vero,
& venustas, & dulcedo (nā omnia ista Hebraico *DN* Na-
hūm significantur) nō in partiū figuram modo, sed in motu
etiam, & sermone inq; habitu, cultu, aspectu, ad omni de-
niq; actione cernitur, idque recte cōcinnitas appellaturā
cōcinniq; & apti, & falsi, qui eo præstāt: cōtra qui carent,
incōcinni, inepti, insulsi. Atque vt pulchritudo ea, quæ ex
membrorum apta figurā, ac illi hinc cōcinnitate con-
diatur, in ista planē sita, cum ad cōplicitatē accessit, effi-
citur cuiusmodi, nihil vt ea fieri possit cōditū. Præstat igitur
vtraque laude sponsus, id est perfectē, & cūplātē pul-
cher est, idque ita sponsa videtur, quod magis declarat

que

quæ sequuntur. *Et lectulus noster floridus, signā dormitorum. nō
strarum cedrina, laquearia nostra cypressina.* Non solum in-
quit tu pulcher es, sed lectulus etiam noster, nostraque do-
mus tota, à te pulchritudinem mutuatur: & ob id ipsum
quia tuā sunt, florere mihi omnia videntur, atque aurea
esse: quod ex amantium loquendi consuetudine ductum
est, vt cætera omnia. Quamquam etiam in eo quod de le-
ctulo, & de eius amoenitate sermonem hoc loco spon-
sa infert, personæ, vt videtur, seruit. Nam vt virum natura
genuit ad exercitationem forensē, & extraneam: ita
mulieri domestica negotia curāda tradidit: viro enim dedit
vt sub die saepe maneret, vtq; calores, atq; frigora patere-
tur, in iter itinera, subiter certamina pro re tū priuata, tum
publica. Mulleris autem operam ad domesticā diligentia
comparauit. Itaque inter cætera ad eius curam pertinere
voluit, domus vt munda esset, ac sordibus vacans, vt
abaci ornati, triclinia cussa, omnia prænitentia, in
primis autem lecti strati perpulchrē. Nam ista cul-
tus viros inducit, ad id, vt domi libentius manere
re, atque esse velint. Illa certē, cuius mentio fit in pro-
uerbijs, eius ostentatione cultus virum ad secum vnā
commorandum inuitat. Atque hætenus verborum,
quem diximus sonum persequuti sumus, & quasi in *Prouer. 7-*
scena res ageretur, suas cuique personæ voces dedi-
mus, siue potius à Salomone datas sumus inter-
pretrati: iam sub ijs personis, & corporeorum amo-
rum imaginibus, quid arcani, ac diuini lateat ag-
grediamur dicere pro eo quantum nobis Deus intelli-
gentiæ, ac sermonis concesserit. Est enim magna res,
& planē supra hominis vires, & denique eiusmodi, vt
vix possit intelligi, nisi ab ijs, qui eam non tam doctoris
alicuius voce quam ipsa re, & suauis amoris experimento
à Deo didicerunt, de quorū numero nō esse me, & fateor,

B 4

& do-

& doleo. Sed qui nos in hanc scribendi, siue voluntatem, siue necessitatem induxit Deus, is, uti spero, scribentes adiuuabit, ea ut doceamus, quæ cum ipsi, cui vni gratum facere cupimus accepta, tum sanctæ Romanæ ecclesiæ, cui omnia nostra probari volumus, sint utilia. Deo igitur auspice sic ordiamur.

ALTERA EXPLANATIO.

Onstare video ferè inter omnes, in his personis effectos animi iusti amores, & expressam imaginem vite spiritualis declarari, amorem inquam Dei erga suos, ipsorum item erga Deum prona, & incensastudia: quæ ex pie acta vita oriuntur voluptates: quæ sint dulcia virorum bonorum cum Deo colloquia, quæ familiares congressus, aliæque, ut omnia, quæcumque pertinent ad hæc vitæ rationem. Sed vtrum hic singulorum tantum, an communiter omnium bonorum ratio, explicetur, id est, vtrum, in hoc carmine declaratur amor Dei erga singulos bonos, an potius erga ipsum coetum, & conuentum bonorum, quæ Græco vocabulo ecclesia dicitur, in eo non omnes cõsentiant, quanquam mea quidem sententia cur dissentiant causa nulla est; cum vtrunque nõ solum verum sit, sed necesse sit esse. Nam & ratio totius semper ex partibus existit: & in natura ipsa qualis est descriptio vniuersalis est ratio singularum eius partium, proportionè tamen cuiusque partis. Quare fateamur in his personis non ecclesiæ modo, sed cuiuslibet etiã pij, ac fidelis hominis imaginè inesse, & posse hoc diuinum carmen aptè referri ad vtrumque genus. Id quod prius, & nobilibus scriptoribus placuisse video, quorum vestigijs libet en insisto. Sed quemadmodum hos probo, ita illos probare nullo modo possum, qui vtrumque interpretationis, & sententiæ genus dum simul sequi volunt, neutrum assequuntur, sed confundunt, atque

atque miscent vniuersa: carminisq; huius partes quasdam ad Ecclesiam propriè pertinere volunt, quasdam alias de singulis pijs hominibus interpretantur, cum contra deberent, aut tantum in alterutro genere interpretationis insistere, aut vtrumque exequi ad extremum vsque integrè, & non interrupto filo. Nec enim adduci possum, ut existimem, partem vnã carminis huius in vnã ecclesiã quadrare: partem aliam singulis iustis propriè conuenire: sed totum illud cum singulis, tum vniuersis verè accommodari posse arbitror: idque factum à Deo credo, ut cum in vna ficta persona sui erga nos amoris imaginem expressisset, eamque notis nobis rerum corporearum, & verbis & sententijs formasset, obiecissetque oculis contuendam nostris: in eã nos intuentes, cum de Ecclesia, id est, de omnibus bonis cõmuniter, tum de singulis bonis propriè cogitaremus. Maneat igitur hoc, quod moueri non debet, in hoc carmine, non solùm de vtroque genere agi, sed totum ipsum, cum ad singulos, tum ad vniuersos communiter pertinere: illisq; errare, qui in eo, quod vnum atque continens est, partitiones sine causa faciunt. Mihi porro non est in animo de vtroque genere scribere in præsentia. Esset enim nimis longum, mihiq; id permolestum, qui ad has scriptiones, non vt alij, animi, aut oblectationis causa, sed necessitate quadam compulsus accessi. Non igitur agam de vtroque, sed id exequar tantum, quod ad singulos pertinet: atque ita exequar, vt demonstrem Dei amantem hominẽ per singulos amoris gradus ad summum vsque euehi, atque perducì: & quos progressus ille in amore facit, & quo ordine facit, eos, eodem ordine, & via, viroque, & rerum, & sententiarum rotu, in hoc libello explicari. Nam quod nonnullis visum est non coherere satis inter se partes huius carminis, nec certo aliquo ordine, atque vinculo iungi, sed ex diuersis tanquam centonibus constare totum, vtpotè constat

tum è pluribus amatorijs sententijs magna diuini amoris mysteria explicantibus, verũ nullo certo copulatu inter se cohærētibus, id ego falsũ puto, atq; eo magis puto quò magis attento animo singula, quæ hic dicuntur, confidero. Initia profecto, & tanquã incunabula diuinitatis amoris primò dicuntur: progressus deinde, & incrementa: postremo ad supremũ amoris gradũ dicendo peruenitur. Et qui ordo rerũ inter ipsas est, idem carminis totius, eiusque sententiarum existit. Nec est aliquid eorũ, quæ in hoc amoris tã, quam stadio currentibus accidunt, vel in carceribus, vel propè carceres, vel in ipso spatio, vel cum ad metas est peruentum, quod non hic suo quodq; loco ponatur. Idq; vt ita censeam multis, & magnis causis adducor, quas omnes si iam explicare vellem, carminis huius propè verba omnia hic in ipso initio, & interpretationis introitu, percurrenda mihi essent, & interpretanda: confecissemq; iustũ commentarium in ipso commetationis vestibulo, quod esset perabsurdum. Quare suis quæq; locis commodius explicabuntur: illud vnum modo. Cũ in hoc animi ad Deũ amoris ascẽsũ sint tres gradus, è quorum infimo per medium ad supremum peruenire quisque potest, & verò multi perueniunt: quos gradus viri sancti, & horum amorum periti, & distinxerunt olim, & notauerunt proprijs nominibus. Nam qui in infimo gradu esset, eũ incipientẽ appellauerunt: cũ idem ad vteriora profecit, proficientiũ gradum tenere dixerunt: vbi autem ad supremum euasit, iam perfectum ipsum nominantes perfectorum in gradu collocauerunt. Igitur cum hæc ita sint, dico ad hanc tripartitam vitæ, atque graduum diuisionem, hoc omnẽ carmen à Solomone accommodatum esse: & illos tres gradus, quamuis nominibus eorum tacitis, re tamen ipsa atque vi positos esse ab eo in hoc carmine affirmo. Deum amare incipientis affectus, atque voces describuntur, à cap. 1. vsque

vsque ad capitis. 2. partem illam: Vox dilecti mei. Ab eo loco ad illũ capitis quinti, vbi cadẽ verba, scilicet: Vox dilecti mei, repetuntur, proficientis in amore tota ratio declaratur. Reliqua verò carminis ad finem vsque, perfectorum in amore propria planè sunt. Itaque his tribus in locis, tria sit pulchritudinis sponsæ commemoratio: eaque laudibus celebratur ter. Primò parcius, idq; à solo spõso: deinde vberius, cum ab sponso, tũ à nonnullis alijs: postremo effulsissime, & copiosissime, & ab sponso, & ab omnibus. Ex quo intelligitur hic amoris quosdã gradus describi, & quid intersit inter ipsos poni: tum quomodo à primo ad mediũ, ab eoq; ad summũ perueniatur doceri: huiusq; rei demonstrationẽ, verũ huius libri argumentum esse: eoque tanquã in finem referri, omnem illius orationem, atque sententias. Quem nos finem præcipuè intuentes in eum, nostratim interpretationem maximè dirigemus: ac primũ dicemus exordia amoris eorum, qui in primo, & infimo amandi gradu consistunt. Spiritus sancti verba, & tanquã vestigia legentes, quorum initium hoc est. *Osculetur me osculo oris sui.* In animi ad Deum ascensu, vt diximus, sunt gradus tres: horum autem singuli plures, atq; varios res in se continent. Cõmune est omnibus, vt à vocatione Dei initium sumant: nã nisi Deus nos, aut viã oblitos vocet, aut languentes in viã atque residentes, ad institutum iter peragendum excitet, atq; adiunet: neq; de principio iustitiæ iter aggradi, neque id ingressi in eo progredi postea possimus. Igitur vocemur à Deo: necesse est, siue qui in peccatis residemus adhuc, vt noxium torporẽ à nobis repellamus, siue qui in bono aliquos iam progressus habemus, vt ad vteriora, & meliora contendamus. Porro qui vocati sunt, neq; ad eam vocem aures obturauerunt suas, amare Deũ statim incipiunt, ac effectũ eorũ vnã querunt. Deus vocat hunc eorũ amorem, & desiderium suũ, primum obiectũ aliqua

aliqua remolesta, ac difficili probat. Etenim multi sunt qui vocati audiunt, & cælestis dulcedinis primo gustu capti, atque inescati amore erga Deum ac desiderio accenduntur. Sumus enim natura omnes voluptatis appetentes, atq; avidi. At iisdem, si accidat, ut ob pietatis causam, subeundus sit illis labor aliquis, aut quidquam molesti perferendum mutata voluntate, ab instituto amore discedunt, suntq; de illorum numero, de quibus Christus. *Qui super petram, ij. sunt qui cum gaudio suscipiunt verbum Dei, & in tempore tentationis recedunt. Igitur quos vocat Deus, & à quibus se diligi, atq; amari videt, eos primò probat, deinde perentatos, atq; probatos fauore complectitur: eorumq; desiderio, atq; honestæ, & probabili voluntati obsequens, illabitur iucundè in ipsorum animos: ipsoque illapsu, eos tū erudit interioribus sermonibus blandis, & salutaribus: tum ingenti quodam gaudio, atq; voluptate perfundit. Hoc autem illapsu, & eruditione humana mens finior efficitur: itaq; supra naturā elata suā ad corpus deficit, & ad Deum tota rapitur. Tot igitur rebus, nimirū vocatione Dei, amatis animi desiderio, eius probatione, illapsu interiori, amatorio, & dulci sermone, ac tandē raptu, siue, ut Græco verbo significantius dicitur *ἐνορασι*, eorum singulorum, quos diximus, graduum tota ratio constat, atq; perficitur. Singulorum dico, ne quis putet ex ijs quædā esse propria eorū qui in primò gradu consistunt: quædam ad eos qui profecerunt, aut iam perfecti sunt pertinere. Vniuersa nāque in singulos gradus cadunt, expressiora illa quidem, & illustriora sunt in altioribus: omnia tamen in singulis inueniuntur, quod ipsum in hoc carmine non obscure perspicitur. Nam cum omne id dimissum sit in partes tres, quarum singule singulorū graduum continent explicationē, omnia ista quæ diximus, è quibus vniuersumque gradus ratio, complectitur, in singulis partibus rerū corporarum*

Luc. 8.

reasum vocibus, & velaminibus mirè testata describuntur, terque eadem omnia quamuis pluribus verbis, illustrioribusque sententijs in vna quàm in alia parte amplificata, & exaggerata magis: tamen eadem ipsa ter in hoc libro reperiuntur, neque præterea quicquam aliud additur, aut commemoratur. Sequamur igitur hoc filum, quo nullo neque magis certo, neque magis fido uti poterimus ad huius carminis tanquam labyrinthi ambages, & sinuosos flexus sine errore obeundos, eoq; fidei pedem in hæc adyta inferamus: quorum in vestibulo, ac primo limine imago nobis occurrit animæ recenter ad Deum amandum conuersæ, ipsumque desiderantis, ac se ex desiderio afflictantis, itaq; dicentis. *Osculetur me osculo oris sui.* Prætermittam vocationis Dei commemoratione, & expositione, hanc primam partem Solomon exorsus est, à desiderio amatis animi, quod meritò, ac iure fecit. Nam illa vocatio prima qua reuocatur ab impietate homo, non ad amantem fit, sed ad inimicum, atq; hostem, neque quia nos aliquid prius fecimus, quod gratum Deo, & acceptabile esset, idcirco vocamur, sed contra potius quia vocamur, quiaque cælesti hausto lumine videre incipimus quàm præcipiti, & periculoso in loco versemur, nos colligimus ipsi, pedemq; ab impietate reuocamus, sicut scriptum est: Non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos, & rursus: Quoniam Deus prior dilexit nos. Quia igitur qui ad primam iustitiam vocantur, nondum ipsi iusti sunt, aut Deum amant, sed ad id potius vocantur, ut iniusti esse desinant: Deumque amare verè & ex animo incipiant: ideo non decuit, ut in eo carmine, quod totum amatoriū est, quodque ad mutuos Dei, atque hominis inter se amantium sensus explicandos comparatum est, atque confectū eius rei mētio fieret, quæ ad eos propriè pertinet, qui Deo inimici sunt. Id enim si factum à Solomone fuisset, inducendus

I. Io. 4. 6. 4.

dus etiam ab eodem esset, ac verbis fingendus homo, quales sunt qui vocantur, animo à Deo auerso, & in terram prono, atque defixo. Cōtineretque hic liber non tam animæ Deo nuptæ epithalamium, quam læsi, & violati amoris reconciliationem. Quare illa Dei prima vocatio, omninò hic inferenda non fuit, sed ex alijs, qui à Solomone conscripti sunt, libris, quique hoc carmen ordine præcedunt sumenda. Qui profectò libri toti, Prouerbiorum, & Ecclesiastæ libros dico, in hac vocationis ratione, atque doctrina multum versantur: idque maximè agunt, vt partim monitis, partim minis, atque terroribus homines à flagitio auita reuocent ad honestam. Itaque in ipso libri Prouerbiorum initio, aut paulò post initium diuina inducitur sapientia, omnia vrbis loca obiens: atque è loco edito intenta, & exaudibili voce clamitans, itaq; dicens. Intelligite paruuli astutiam, & insipiētes animaduertite. Ad hæc ancillas mittens, quæ suis verbis illis dicant. Si quis est paruulus, veniat ad me: & insipientibus locuta est. Venite, comedite panem meum, & bibite vinum, quod miscui vobis, relinquitte infantiam, & viuite, & ambulate per vias prudentiæ. His igitur vocibus, & hortatibus qui paruuerūt, quiq; ab erroris itinere, quod instituerant, pedes retrahentes suos in domicilium sapientiæ se cōtulerunt, & pulchritudinis illius amatores facti sunt: eos præceptis iam, atq; monitis satis instructos ab se dimittunt illi libri: traduntque Salomoni per Itabirium, atque Libanū, perq; Carmeli myrteta ad Ierosolymam vsque, id est, per amoris gradus omnes ad culmen ipsum amoris hoc carmine perducendos. Atque quemadmodum hoc carmen libros illos sequitur: ita quod illis in libris perfectum iam est, hæc haud repetit Solomon, sed eo posito ad ea, quæ sibi perficienda restabant progreditur: assumitque hominem iam è superioribus suis scriptis satis edoctum, & ad

Deum

Prou. 8.

Prou. 9.

Deum conuersum, id est, iam vocatum à Deo hominem, & ex peccatore iustum effectum: eiusque hominis, quæ deinceps vitæ ratio futura sit, quivè amoris cursus aggreditur explicare: non quasi de altero loquens, sed eum ipsum qui vocatus est sub ficta persona inducens loquentem, & quod vocationem statim sequitur, aspirantem, & anhelantem ad Deum, cuius iam aliquem gustum in ipsa vocatione perceperat. Vocationem cum dico, eam, quæ interius in animo fit, intelligi volo: quæ tota diuini luminis infusione, & cælestis voluptatis sensu perficitur. Etenim Deus quos vocat, eò vocat, quòd illorum mentibus immittit lumen suum, facitque sicut scriptum est, lucem splendescere in tenebris: quodque præbet illis aliquem sui gustum, quo gustu efficitur, vt incipiat illis esse dulce, & optabile: quod antea non ad palatum modo, sed ne ad aspectum quidem admittebant. Sed iam isto dulcedinis, & voluptatis illicio inescata anima, quid dicat, audiamus. *Osculetur me osculo oris sui.* Præterita, inquit, mea studia condemnaui: quidquid ante hoc tempus dilexi, frustra me illud, & sine causa dilexisse professâ sum: quod iudicavi suaue aliquid in vita, aut dulce esse, errore deceptam me iudicauisse dixi: verorum bonorum, tuique in primis dulcissimi amoris gustu priorum amorum omnem sensum amisi: fastidio illos iam, abominor, detestor. Quantum à veritate vmbra distat, aut potius quantum interest inter dulce & amarum, tantum tua bona illis bonis antestant. Illa vino similia, inanem læritiam modo, & spes fallaces, & gaudia vana quædam afferunt: eosque qui ipsis indulgent dementes, & ebrios reddunt: illa caduca sunt turpia: misera: at vbera tua, amoresque tui suauissimi: promissa

Chryf. h. detorture.

August. in solilo. c. 1.

missa

missa tua, & ea quæ ex te sunt bona, vera, æterna, glorio-
sa, plena lætitiæ, plena honestissimæ voluptatis. Hæc sola
appeto, solaque bona esse duco. Horum quoniam quadã
ex parte, compos effecta sum, quoniamque ex turpi vita,
& meretricia abs te erepta, magnoque abs te eodem in
pretio habita sponsa tua esse cœpi, iam in thalamum tuũ
introferri ardentissimè cupio, idque vnum suspiro. Nam
quæ hæcenus abs te accepi, can non tam cupiditatem meã
expleuerunt, quàm incitarunt & auxerunt desiderium.
Quo enim plura ex te haurio, eo ad te magis sitio. Confir-
ma igitur quod in me operatus es: tuum beneficium, atque
munus amplifica: possim te præsentem præsens amplecti:
fas mihi sit dulci tuo ex ore legere sanctissimum illum spi-
ritum, cuius iam nonnullam partem accepi, cuius com-
munionem viuo & spiro, cuius vel primus gustus tam dul-
cis mihi fuit, vt præ eius dulcedine vel ipsum vinũ, quod
hominis cor lætificare maximè dicitur, hoc est, vniuersa
ipsa mortalium studia, & quidquid terreni, ac falsi homi-
nes pro suauis, ac dulci habent, sordere mihi, & putere iã
incipiat. Porro non sine causa Solomon in ipso sermonis
exordio tam multus est in vini, vberum, osculorum, amo-
rum, id est, rerum, quibus voluptas, & dulcedo significatur
commemoratione. Nam est id incipientium, de quibus
nunc agitur, proprium, vt in ipso suæ ad Deum conuersio-
nis initio, colliquecant voluptate toti, vt potè qui afficiã-
tur dulcedinis quodam genere maximè conspicuo, atque
sensibili & ad corpus ipsum non solum ad animum perti-
nente. Etenim ea tanquam esca capiuntur à Deo, captique
aluntur eo vsque quoad tenera illorum vis, & quasi in-
fans virtus sensim adolefcens, ac viribus aucta maioribus
solidioris cibi reddatur capax. Est enim illis pastus is om-
nium conuenientissimus, & apertissimus. Nam homines
corporeis voluptatibus dediti, eisque diu, ac multum
assue-

assueti haud facilè possent exuere, earum amorem, ipsas-
que contemnere, nisi alterius melioris illius quidem, sed
non alienæ à corpore voluptatis sensu delinirentur. Ob
eamque causam in sacris literis Deus voluptatis potissi-
mum, & dulcedinis ostentatione peccatores ad iustitiam
inuitat: vt est videre multis in locis. Gustate & videte quo-
niam suavis est Dominus. Iugum meũ suauis est, & onus
meum leue. Quam magna est multitudo dulcedinis tuæ,
quam abscondisti timentibus te. Et illud maximè. Torré-
te voluptatis tuæ potabis eos. Ex quo etiam efficitur, vt
istorum erga Deum amor imperfectus, & parum purus
sit. Habet enim adiunctum eum amorem quo se quisque,
suasque res diligit immodicè: qui non solum impurus
amor est, sed impuritatis atque vitiorum omnium semi-
narium, atque caput. Itaque quoniam in virtute colenda,
Deoque amãdo, qui istius gradus, atque ordinis sunt cor-
poris illam dulcedinem, non solum animi lætitiã, atque
iucunditatem, id est, quod sibi gratum, atque dulce est, si-
minus præcipuè, tñ valdè cupidè sequuntur, atque expetunt:
idcirco id vt doceret, aut potius vt tacitè significaret Solo-
mõ talibus exordijs vsus est. *Osculetur me osculo oris sui, quia
meliora sunt vbera tua vino fragrantia vnguentis optimis, oleũ ef-
fasum nomẽ tuũ* In quo, quid audis præter voluptatem, aut
quæ efficiunt voluptatè? oscula petuntur, commemorantur
vbera, prædicatur amor, vnguentorum mētio, atque vini
fit: nec nisi voluptatè ex Deo capere spõsa, & ob id ipsum
cum illo coniungi velle videtur. Sed videamus quod se-
quitur. *Fragrantia vnguentis optimis.* Tribuit odorem Deo,
& vnguentorum fragrantiam, quo significet non solum
gustatu dulcem ipsum esse, sed etiam olfactu, hoc est,
non solum piorum hominum desideria dulcedine affice-
re solere, sed ad eorundem etiam mentes influere cum
voluptate. Non enim solum cum amatur delectat animũ,

*Psal. 33.
Matt. 11.
Psal. 30.
Psal. 35.*

3. Reg. 19

Psal. 18.

sed etiā cū intelligitur voluptate ipsum afficit, dū videlicet ex omni natura fluētes suæ diuinitatis species, atq; significationes nobis odorandas obijcit. Odor nāq; , vt in ijs rebus, quibus propriè inest, sic ad diuina translatus, non naturam ipsam Dei significat: sed illustria eius naturæ signa, siue in naturis rerum expressa, siue extātia in sacris literis. Attamen quāuis Dei natura odor nō sit, tamē isto odore testatur Deus se nō procul abesse à nobis. Quæ autē hīc odoris nomine significātur indicia aduentātis, aut præsēntis Dei, ea in libris Regū, ventorum, & procellæ, atque ignis nominibus declarātur, cū Deus scribitur visus in monte Oreb ab Helia propheta, quorum nominū singula suas habent, & arcanas significationes, de quibus aliās fortasse dicemus. *Oleū effusum nomē tuū.* Rectissimè Deus oleū effusum nominatur, quo intelligatur ei⁹ naturæ se per omnia diffundētis potestas, atq; vis. Etenim si, vt modo dicebā, odoris nomen in Deo, nō tam naturā Dei significat, quā eius naturæ significationes, & indicia nos illius admonētia, & non longè à nobis abesse ipsum testantia, cōsequēs est Deum, qui tot signa sui in omni natura impresserit, verissimè non odoratum modo, sed odorem ipsum, atque adeo effusum odorem appellari. Non enim possumus pedem ponere, nisi in aliquo illius vestigio, quidquid intueamur, quocunq; conuertamus nos, certatim ex omni parte confluunt, & in oculos nostros incurrunt variæ, ac multiplices diuinitatis species: quæ nos commouent, & nisi simus planè stupidi accendunt amore Dei sicut scriptū est. Coeli enarrant gloriam Dei, & opera manū eius nuntiāt firmamentū: Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam. Nec solū in illustribus illis, & æternis naturæ partibus cælum dico, & stellarum lucentes globos clara species diuinitatis elucet, sed etiā in ijs naturis quæ infimæ omnium, atque despectissimæ habentur, in terra,

Chryf. hō
milia. 14.
in Marc.

terra, & in ijs quæ terra continentur & aluntur, magna bonitatis Dei vestigia apparent, & existunt. Sequitur. *Ideo adolescentulæ dilexerunt te.* Vox Hebræa חלמה Halma puellam innuptam, & viri expertem significat: ducitur autem id nomen ab occultando. Nam חלם Halam Hebræis occultare est. Significat igitur alma si rem sequamur adolescentulam: si etymon, quod ita est abditum, atque reconditum, vt non modo hominum vīsibus, sed ne oculis quidem pateat. Ex ijs igitur significationibus, nimirum ex eo quod nomen ipsum significat, & ex nominis notatione ipsa: (nam ex vtroque similitudinum translationes in sacris literis duci solere, idque metaphoræ genus maximè proprium esse earum literarum, postea fortasse opportuno magis loco dicemus.) Igitur iuxta has duas rationes arbitror hoc nomine declarari duo piarum mentium genera sagacissima omnium ad Deum odorandum, ex ijs quæ diximus signis, atque vestigijs. Nam quemadmodum non omnia corpora æquè sensu valent, sed pro corporis constitutione diuersa, aut pro victus ratione varia, alij obtuso sunt, atque hebeti sensu ad olfaciendum, alij sagaci, atque acri, sic mentium, atque animorum variæ sunt species: eisdemque è rebus, alij parum, alij permultum afficiuntur. Sunt igitur in hac diuini odoris per omnes cœli, atq; terrarū tractus sparsi percipiēdi, atq; sentiēdi facultate, atq; munere maximè præstantes, atq; sagaces: primo eorū mentes, qui puellarū innuptarū modo puri, & integri, & in semel suscepto iustitiæ bono stabiles permanentes nullam maiorem labem ex quotidiano hominū conuictu contraxerūt: deinde illorū qui vitia, quibus aliquo tēpore oppressi tenebantur, exuerūt tandem aliquando: & non modo ad bonam frugem se receperunt, sed in portū quietis longè ab hominum frequentia semotum etiam se contulerūt vitæ genus sequentes

tes abditum, & ab hominum tumultu, & interpellationibus liberum & secretum. Horum utrorumque animi, tam illorum qui integritate adolescentulis sunt similes, quam illorum, qui secretum illud vitæ genus sequuntur, in odorando, id aurem est, in Dei significationes omnes, quamuis tenuissimè datas, præsentiendo maximè vigent. Etenim id ut possint, illis præstat ea animi puritas qua nitent: illaque tanquam mundities mentis vix nulla prope sordè maculata. Hi verò idem ferè consequuntur, fugiendis ut hominibus, humanisque studijs magnam sibi animo requiem, & curarum atque cupiditatum tranquillitatem comparèt. Nam sicut corporibus obiecta specula, quo vel à natura, vel ab arte leuiores, & nitidiora effecta sunt, eo corporum illatas imagines absolutiores, & magis conspicuas reddunt: sic quorum animi, vel conseruata innocentia vitæ, vel comparata ex secessu mentis tranquillitate, quam purissimi sunt omnium, facillimè has naturæ Deum testantis atque prædicantis tanquam voces percipiunt. Et quemadmodum ipsi à naturali, & recto animi statu, vix vnquam discedunt: nec suam naturam peruertunt, atque deprauant peccato, aut iniquitate grauiore aliqua: sic quidquid naturale est maximè cum illorum mente, atque sensibus congruit: seque ad illorum animos per facile insinuat, expeditissimeq; ab eis intelligitur. Nihil autem tam naturale est, quam ut quæ à Deo condita sunt, ipsum Deum testentur cōditorem esse suum. Has igitur voces, & tanquam testimonia naturæ, quæ eorū hominum, qui vitijs immerguntur, occupatas, siue potius obturatas aures, vel leuiter perstringunt, vel certè præteruolant, ij soli quos diximus & maxima facilitate audiunt, & earū horratu vocū ad Deum amandum, atque laudandum maximè inducuntur: & ex vniuersi inspectione eū sensum percipiunt, qui omnium suauissimus est sensus, maximeque

natu-

naturalis. Ijs namque verè candidi dies fluunt, ijs soles melius nitent. Sequitur. *Trahe me post te curremus.* Trahendi verbum Latinorū vsu significationē habet cū quadā violētia coniunctā. Nā trahere propriè significat motū alteri iniicere, neq; duci se volēti, neq; ductori parēti: vnde est illud.

Fata volentem ducunt, nolentem trahunt.

Cæterum ut ab hac verbi exquisita, & subtili interpretatione non nihil hoc loco discedamus, res ipsa postulare videtur: atque eò magis quod verbum Hebraicum *משך* Masac, pro quo Latinus interpres posuit trahere in sacris literis motum magis amore à volente elicitum significat, quam vi expressum à nolente, quod illa sanè indicant. In vinculis Adam traham eos, in funibus, charitatis. Item Ieremiæ illud: Idcirco attraxi te miserans. Nam ad significandū motum inuitis, & repugnantibus iniectum Hebræi verbis *גָּדַד* Gadap, & *סָּחַב* Sahab, potius vtuntur, & quidem cū in motu violēto duo sint, alterū, qui mouetur vi ab altero sibi addita, & impressa moueri, alterū inuito illi & repugnanti externā illā vim addi, & immitti, Latini id vtrūq; vno trahendi verbo satis significarūt: prius autem illud à posteriori secretum, id est motum inditum, & incitatū ab externa facultate, quam facultatem is qui cietur, non inuitè suscipiat Hebræi *משך* Masac verbo propriè significant, Latini vno fortasse verbo non expresserint. His expositis facile intelligitur, quid sponsa dari sibi ab spōso, & concedi velit. Ardet illa quidem studio ipsam insequendi, sed eā vires desinunt: itaque non induci ut velit sequi, sed vires sibi suffici ut possit, id verò cupit, atque orat. Nam quamuis non solum quæ in posteris, & consequentibus, sed etiā quæ prima susceptione honesta sunt, Dei inductū à nobis, & instituuntur, & perficiantur: nec solum ad præclarè aliquid agendum, sed ad honestè etiam cogitandum, atque adeò ad primos, & interiores animi motus, ad e-

*Osee. 11.
Iere. 31.*

Ad Phil. 2.

sem salutem modo, & foelicitatem pertinentes, vires nobis Deus, & copias suppeditet, sicut scriptum est. Qui dat nobis, & velle & perficere pro sua bona voluntate: tamen quemadmodum non omnes se habent eodem erga pietatem modo, neque eodem in virtute progressus faciunt omnes sic non petunt omnes eadem. Qui in peccatorum, atque carnis coeno de fixi haerent, ij petant non solum ut recti officij obitus atque de functio, sed etiam ut ipsa recte obeundi, recteque agendi officiosa voluntas sibi detur a Deo, non solum ut salui sint, sed etiam ut se saluos aliquando tandem verè, & ex animo velint: quoniam in vtroque infirmi sunt, & in recte facto, & in recte faciendi honesta voluntate (recte factum, honestamque voluntatem cum dico eam intelligo in qua meritum est beatæ vitæ) itaque qui huiusmodi sunt ea petant si possunt: nam id ipsum ut petere studiosè, & ardentè possint est illis a Deo tribuendum. Qui verò a peccati iugo liberati Deum iam studiosè amant, sed quamuis amant, is eorum amor varijs, & crebris curis, & difficultatibus impeditur, ita ut quod animo satis comprehensum habent, ad Deum sibi esse, & velis, & remis cõtendendum re ipsa præstare, atque exequi vix possint. In quo genere ponendi sunt ij, quos incipientes vocamus, & quorum voces, atque sensus hoc capite contineri, atque explicari iam diximus (multa enim ex priore consuetudine, atque vita ad progrediendum in amore impedimenta in eorum carne, atque sensibus remanent: multi interiores, atque immites hostes, qui honestarum actionum tanquam itinera obsident & infestant: plurima, eaque arctissima a cognatis, ab amicis a domesticis iniecta vincula, quæ illos quamuis inuitos, & ea omnia abrumpere cupientes, varijs tamen modis implicatos, & irretitos detinent.) Igitur qui tales sunt spiritu prompti, carne autem infirmi: quique cum Paulo dicunt, velle adiacere mihi, perficere autem non inuenio,

nio, non tam volunt induci se ut Deum amet, quippe quæ iam ab eodem ipso Deo amandi facultate accepta vero amore, & charitate prosequuntur, quam orant, & omnibus votis expetunt, ut illa, quibus ipsorum ad Deum cursus retardabatur, impedimenta, illa arcta vincula Deus ipse dissoluat, viresque suggerat ipsis languentibus, & parum adhuc firmis, horumque propria vox ista est. *Trabe me.* Quod autem additur, *Post te curremus.* Id primum valet ad Christianæ charitatis ingenium declarandum, quæ, quas sibi dari optat vires, atque copias, eas in illos usus cõfert, qui propriè ad amorem erga Deum alendum, & in maius prouehendum spectant. Non enim qui Deum amat præstare auctu velis corporis aut animi dotibus, nisi quibus fiat instructior ad amorem nauandum meliorem operam. Deinde inest in hoc Christiani officij imago quædam, atque descriptio, Deo ante tot annos per suum vatem Euangelici instituti perfectionem docete. Etenim non solum sequi Deum, sed cõtèro cursu ipsum sequi desiderat. At qui sequitur Deum qui Dei præceptis tanquam vestigijs, quibus ad Deum peruenitur, institit: cursu autem sequuntur, qui ad sanctissima Christi consilia mores suos instituentes opibus se, & honoribus abdicantes, voluptatesque spernentes abijciant a se huius terrenæ vitæ non tam præmia, quam honesti cursus impedimenta, in quo Christianæ religionis absoluta perfectio consistit. Sequitur. *Introduxit me Rex in cellaria sua.* Hic docemur quæ sit eorum qui Deum iam amant, & quanta erga ipsum fides. Illi enim quemadmodum a charitate habent, ut vnâ cum Deo semper esse cupientes dicant. *Osculetur me osculo oris sui,* ita a fide ut asserunt, *Introduxit me Rex in cellaria sua.* Id autem est tam firmam illos fidem de veritate, & bonitate Dei concepisse, ut neque aduersis rebus fracti: neque temporum diuturnitate fessi, neque impiorum commoti vocibus ijs, quibus, & mul-

tām, & sæpè in bonorum studia, atque spes cauillantur: animum vnquam despondeant: nec verò dubitent quin ad optatos, & spe perceptos peruenturi sint complexus Dei, magnasque ex eo, & vtilitates, & voluptates percepturi. Non enim si cunctatur interdum Deus, idcirco perpetuò suos negligit: neque si vocatus non statim faustus, & salutaris nobis adest, idè censendus est cõtempnisse nos, aut non exaudisse. Neque illi profectò quòrum erga Deū fides acris, & ardens est, quia illū sæpè vocarunt, sæpeque suas preces fuderunt coram illo, precum autem & lachrymarum suarum nullum adhuc fructum retulerunt, idcirco desistunt à precando, ipsa potius dilatione accenduntur magis, tantumque absunt ab eo, vt aut spem abijciant aut animo cõcidant, vt sicut ignis vētorum flabris paulatim accensus, ad extremum flammarum ingentes globos voluit, sic illorū fides ipsis difficultatibus, atque ipsa Dei tantquam cunctatione sensim aucta, atque crescens in eum tantèdem modum ipsorum animos afficiat, vt sæpè id quod sperat, bonū pro adeptò habeant: speque quàm re non secus læti dicere non dubitēt. *Introduxit me Rex in cellaria sua.* Idque adiungant quod sequitur. *Recti diligunt te.* quasi ita dicētes. Idcirco amaris, atque diligeris, quia tamen si differas interdum, nunquā tamen frustraris vota tuorum: imò, verum si dicimus, ne differs quidem, sed cum maximè nostri oblitus videris, tunc ad benefaciendum obseruas, & ad opitulandum nobis, quod maximè opportunum sit, atque aptum tempus, ac si minus citò quam ipsi cupimus, at nūquam non eo tempore, quo nos cupere oportet propitiis, & salutaris ades. Quod si huius fidei rerum aduersarū contentione auctæ exemplū aliquod in sanctis viris querimus, illud certè Davidicum perillustre est. Is enim cum tantum abesset ab eo quod illi pollicitus fuerat Deus futurum, vt Iudeorum populis imperaret, vt regis inimi-

cisi-

cissimi, & p̄brentissimi iram metuens profugus, atque ipso natali solo carens, de vita quotidie, nō modo de fortunis cæteris periclitaretur, essetque vel sua ipsius confessione valdè miser, atque ærumnosus, vsque eo non defecit, vsque eo fide in Deum viguit, vt illo ipso tempore quò se maximè oppressum malorum multitudine, atque magnitudine videbat, & prædicabat, non dubitaret, & regnum sibi polliceri, & eos vanos atque mendaces appellare, qui ipsius fortunam in melius verti posse negarent: itaque scribere de hac sua, & fuga, & spe, Credidi propter quod loquutus sum, ego autè humiliatus sum nimis, ego dixi in excessu meo, omnis homo mendax. Cum inquit, patriam fuga linquēs aditum mihi ad meliorem fortunam interclusissē, & omnem bonam spem abiccissē ita videbar alijs, actum vt de me iam esse dicerent, dixi, omnis homo mendax: mentiri illi quidem certè possunt, & verò mentiuntur, tua autem promissa rata, & firma manebunt. *Introduxit me Rex in cellaria sua.* Sed quænam sunt ista cellaria quærat aliquis, ad quæ pijs mentes Dominus introducit? Hic quanquam non est necesse vt similia inter se omnes partes conueniant, tamen rectè dicemus, ijs cellarijs eas significari res, in quibus exhibet se visendum, & contemplandum Deus, aliqua illustriori ratione. Atque vt præteream cæleste templum, quod est Dei proprium domicilium, id enim est maximè interius penetrabile, in quo, qui introducuntur non imaginem aliquā Dei, sed ipsum qualis est, Deū aspiciūt, sed vt hoc præteream, quoniam ad id nemini patet aditus in hac vita, tria reliqua cellaria sunt, triaque penetrabilia, in quæ dum hinc viuunt, introduci à Deo incipientes solent, ad gaudia ex ipso capienda. Incipientes inquam, nam qui robustiores iam ac perfectiores sunt, interdum corporis omni sensu deposito, mente obeunt, altiora quædam & cælestis, ac intelligibilis lucis magis plena loca. Igitur mi-

Psal. 115.

C 5

nores

nones versari solent interiùs, & iucundè cum Deo ab ipso intromissi: primùm ad rerum naturæ inspectionē, dein de ad cognitionem sui ipsorum: postremò ad earum rerù contemplationem, quas Christiana disciplina, ac literæ cōtinent. In primo genere elementorum vires, temporum vices, ortusque, atq; altus animantium, cælique in primis atque syderum species, atque motus continentur rati, atque constantes: alterum constat ex corporis, atq; animi, & eorum partium omnium, & earum singularum muneris & officij, tum etiam ex summi boni cognitione: ad tertium atque postremum pèrtinent legis Dei, non eius modo, quæ natura indita, atque innata est hominum mentibus, sed illius potiùs, quæ sacris literis traditur, & rerum à Deo hominum causâ gestarum, quarum historia eisdem in literis continetur, inspectione, & intelligētia. His namque in adytis, & tanquam penetralibus domus Dei (penetralibus inquam, nam etsi harum rerum nonnullæ oculis, & sensibus subiectæ nostris, in primo limine huius, de quo agimus domicilij, inque ipso eius vestibulo esse videantur, tamen re ipsa ita abditæ sunt, itaque sunt difficiles ad intelligendum, quomodo quidem à pijs hominibus intelliguntur, ut opus sit à Deo intromitti nos, atq; duci, quò fructum aliquem ex earum inspectione capiamus.) His itaq; in cubilibus incredibile dictu est pij homines, quot, & quantas voluptates percipiant, ut gaudeant, ut sermones familiares cū Deo conferant, ut erudiantur ab eodem ipso, ut deniq; in eius dulci foelicq; cōplexu acquiescāt. **Qua** in re vel vnus David, quem cælestis spiritus per omnia diuini domicilij quamuis interiora loca, perduxit, testis est satis locuples. Nam de spectabili cæli, mundi, specie, rerumq; naturæ & varietate, & admirabilitate, vigesimum primum, & centesimum tertium Psalmos scripsit. **Humanæ** verò naturæ præstantiam breui quidem illo, sed magnis

magnis sensibus pleno carmine est complexus: is autem est Psalmus octauus. Postremi porrò ita sæpè meminit, ut ferè nihil aliud concrepent illius scripta omnia, quam studij, & meditationis in lege Dei laudem, & commendationem. Atqui est quædam horum penetralium inter ipsa distinctio. Nam sunt alia alijs interiora, atque diuina magis, tum pro eo, quantum quisque nostrum in virtute profecimus, magis nobis patent, quanquam sunt omnia illa eorum, qui in primo amoris gradu consistunt propria loca: non quod alij vegetiores nunquam eo introducantur, sed quod imbecilliores, propterea quod parū adhuc à commercio corporis recesserunt, necesse habent commoueri, atque pelli hac rerum sensibilium imagine. Atque ob eandem causam arbitror cellaria nominari multitudinis numero. Nimirum quia incipientes, ut qui sint rudes, & infirmi, nisi multiplici doctrina instruantur, nisi que varia eruditio exhibeatur illis, vix possunt induci ad Deum, uti æquum est, diligendum. Nam illi perfecti vnū habent, ut antea dixi, idq; altius & multo istis interiori penetrale. Itaq; hoc ipso in carmine inferiùs cap. 2. quo loco in amore proficientium persona, & oratio explicatur: spōsa non iam in cellaria intromittitur, sed in vnā cellam, eamq; vinariam. Ex quo intelligimus illos, proficientes, scilicet, atq; perfectos, quippe quorum animi vires multo magis quam superiorum vniuntur, atq; cōspirant in amorem Dei, minus multis egere rebus, quibus prouocentur ad amandum: tū eosdem frui contemplationis Dei quodā magis dulci, magisq; vno genere, quam priores. **Quid?** numi à me ista finguntur, an potiùs ex ijs exemplis, quæ nobis suppeditant, sacræ literæ petuntur, atque ducuntur? **Is** dæi quandiu per deferta Arabiæ loca perrexerunt, quoniam **A**Egyptiæ vitæ, atq; morum residens in illorum animis recens memoria efficiebat, ut crebrò respectarento ad

ad Aegyptum: quoniam quæ in amando Deum erant plane rudes, atque tyrones, quot & quam varijs modis inducti sunt ad id, vt colere Deum ex animo, atque amare vel lentè quam illis Deus exhibuit curam multiplicem? quot patefecit aditus, quibus tanquam intrare in amorem possent? Primum per mare rubrum sine ratibus, incolumes illos transiit, Aegyptiorumque ingentes copias, quæ ipsos insequerentur eodem summersit mari. Deinde noctu flamma, interdiu fumo, ac nube, eorum castra præcedens vasta eremo, atque inuia pro duce illis fuit. Eisdem per continuos quadraginta annos cælesti aluit, atque suauissimo cibo: & quod fidem superare videtur, toto eo tempore vestes eorum usu, aut vetustate consumi non est passus: Ad hæc aridissimo, ac maximè sterili loco, atque adeo è rupe magnam aquæ vim, qua illi vterentur, elicit. Eodemque postremò pertinuit, quod mons Sina tremere, quodque montis cacumen ignibus ardere visum est: quodque ipse Deus palam vulgo est auditus loqui, leges æquissimas ferens. At posteaquam iidem illi in terram ipsis promissam sunt inducti, & officij obseruantiores effecti, Deus omnes rationes prouidentiae suæ erga illum populum, veluti coegit, atque contraxit in vnum locum, quem in locum è tota provincia conuenire omnes voluit, quicumque vel sacrificare ipsi vellent, vel in dubijs rebus ipsum consulere. Iam quando illius populi status cum nostro, id est, cum Euangelica lege collatus, pueri illi, & imbecilles, vt Paulus scribit, nos firma ætate viri, quod ad cognoscendum, & amandum Deum attinet censendi sumus, quanto paucioribus nos, quàm illi ad pietatē, vel cæremonijs prouocamur, vel legibus erudimur, vel ritibus instituimur? nosque ipsi quāto simpliciore, ac veriore, ac magis vno modo amoris Dei vacabimus, eique adhærebimus, cū ad perfectā virtutē euecti, in eā ciuitatem recepti fuerimus, quā scribit Ioannes, auro illam

Galat. 4.

Apo. 21.

105

illam quidem & gemmis exædificatam, omnique ex parte beatissimam, sed ita vacuam ab omni operosa, & varia colendi Deum ratione, vt ne templum quidem in ea sit, quoniam ipse Dominus templum illius est? Ex quo intelligitur perfectos homines minus multis egere rebus, quibus rebus ad amandum excitentur, & moueantur, ac multiplicia ista cubicula ad insinuandum se in amorem Dei imperfectorum esse propria. Sed quo propriè afficiatur modo hominis iusti animus, quidve illi accidat, vbi ad isthæc cubicula semel est admissus, si roges: ex ipsa sponsa statim audies. *Exultabimus, inquit, & gaudebimus in te, memores verbum tuorum: super vinum, recti diligunt te.* Primum enim exultat, hoc est, effertur gaudio, non sine commotione corporis, ac sensuum gestiente quadam lætitia, quod proprium exultantis esse videatur corpore commoueri, atque exilire. Idque fit notius ex eo verbo, quod huic voci in Hebraico subiicitur *הילל* Guil enim non sine gestu corporis, atque etiam læto vocis sono, atque plausu fit, quo de genere canit Propheta: Cor meum, & caro mea exultaerunt in Deum viuum. Itaque exultat primum. Erenim tū dulces lachrymæ per ora fluunt, tū ducuntur ex imo pectore ardentia suspiria, tum piæ querelæ audiuntur, tum denique ardere sibi videtur homo totus, atque æstare: correptus videlicet ab ipso numine, sequi haud capit ipsa mens. Itaque exultat, deinde gaudet, id autem est, Deo paulatim progrediente, suamque vim in hominis animum penitus insinuante, omnesque illius vires sibi subiciente, tandem inferiores illæ, & corporeæ facultates, quæ se dudum ad insolitam numinis præsentiam commouerunt, venerabundæ silesunt, & quietem iussæ agunt: mens verò ipsa coniuncta cum suo bono, & magna ab eodem luce perfusa haurit ex ipso, cum tranquillitate summum, & defæcatum gaudium: & post commotionē, vt scriptum est, succedit sibilus

Psal. 83.

3. Reg. 19.

sibilus auræ tenuis: dicitque & ipsa interdum foelici illo
 gaudio ebria: Domine bonum est nos hîc esse. Sed quo-
 niam vitæ huius ratio id nō patitur, corporis videlicet, cu-
 itis tuēdi munus, atq; cura ipsi incūbit, vocibus ipsam in-
 terpellātibus, & à Dei tanquam complexu diuellentibus,
 ac distrahentibus, id vbi fit, vt aciem oculorum suorū ad
 hæc humana referat, & cogitationum suarum partem ali-
 quam corpori impertiatur: illud tamen obseruat quod se-
 quitur. *Memores vberū tuorum super vinum.* Defert enim se-
 cum dulcem memoriā vitæ foeliciter modo actæ cū Deo,
 ac hæsitās, multa que aduersa reuertens, crebroq; ad litus
 respiciens fluctibus curarum committit se illa quidē, sed
 ita cōmittit, vt, siue secum agat aliquid, siue cum alio con-
 trahat, propositā ante oculos habeat eius pulchritudinis,
 & ordinis, quē in Deo conspexit effigiē, quo ex eo exem-
 plari, quō ad res ipsa patitur, exemplum aliquod ad actio-
 nes suas transferat: idque vnum semper agat, bonum vt il-
 lud, quod vidit, quodque adamauit in omni sua actione
 exprimat, atque imitetur. Namque is demum probandus
 est, qui hæc interiora cum Deo colloquia sequitur, eis-
 que vacat, non tam vt oblectet se se, quam vt exempla
 indeumat, quibus, vel suam, vel aliorum vitam regat,
 qui que ex hoc beatæ contemplationis tanquam otio, ad
 vitæ obeunda munera reudit paratior, & instructor: &
 id est quod sequitur. *Recti diligunt te:* id est, ex eo quod dili-
 gunt te, ac tecum colloquuntur, familiariterque versan-
 tur, recti efficiuntur, & quod bonū in te cōtemplari sunt,
 & cuius memoriā retulerunt secum, id ad actiones dedu-
 cunt. Sequitur. *Nigra sum sed formosa filia Hierusalem, sicut ta-
 bernacula Cedar, sicut pelles Solomonis.* Quod sæpè iam dixi-
 mus, incipiētium voces, & ingenia hoc capite poni, id, vel
 ex hoc loco, facillimè perspicitur. Nā qui sunt huiusmodi,
 primum multa retinēt de ante acta vitiosa vitā, quibus re-

cens

cens inductus pietatis color in illis quodammodo obscu-
 ratur, & inficitur: propensiones, scilicet, in malum, mul-
 tas plurimas vulnerum cicatrices: nonnulla item vlcera,
 ad sanitatem illa quidem propè perducta, sed non planè sa-
 nata, aut omnino puris vacua, & quod maximū est, rema-
 net adhuc in eis, vetus ille, & domesticus hostis, domitus
 potius, quam extinctus. Itaque rebellat interdum, & incē-
 dia miscet. Quibus rebus fit vt, & formosi, & nigri sint for-
 mosi propter nouam vitā, nigri propter veteris reliquias,
 quas in se habēt: quare isti meritō dicūt. *Nigra sum, sed formo-
 sa filia Hierusalem.* Id est, quamuis nigra ob proximè actæ vi-
 tiosæ, & prauæ vitæ reliquias, quas nondū prorsus abieci:
 formosa tamen, propter charitatem Dei, quæ cordi meo
 diffusa est: propterque illius gratiæ communionem qua
 proximè accedo, ad diuinæ pulchritudinis similitudi-
 nem. Quæ oratio ex superiori oratione consentaneè or-
 ta est. Etenim desiderio, & spes, & timor natura agnatus
 est. Nam, qui in magno desiderio sunt, ijs natura occurrit,
 primum vt mente pertractent, vtque metuant omnia illa,
 quæ sibi quo minus id quod cupiunt assequantur, impedi-
 mento esse possunt: deinde, vt ijs opponant alia spem effi-
 cientia, eorumque oppositione, metum extenuent, ac bene-
 sperare sibi iubeant: eodemque ex desiderio, & cōtrahū-
 tur metu, & eriguntur spe. Quia igitur superius, in hac spō
 sæ, & persona, & imagine inductus est homo, ad Deum
 amandum proximè conuersus, & eius potiundi deside-
 rio ardens, & sibi de illo omnia fausta, & læta promit-
 tens: ideò aptè, & conuenienter nunc idem inducitur,
 quæ suæ persuasioni, atque cupiditati putabantur ob-
 stare, ea, & metuens, & extenuans. Nam dum anhelabat
 ad Deum, subijt illius animum præteritorū peccatorum,
 eorumque foeditatis recordatio: ex quo graui percul-
 sus metu labascens, ac loco propè motus, de spei gradu
 penè

Orig. he-
 mil. 1. in
 can.

penè deiectus est: sed exoritur rursus ab eodem ipso desiderio excitata, & roborata spes, qua sibi vere persuadet, non tam se ex peccati reliquijs, quæ in ipso remanserunt, deformem esse, quam ex gratiæ, & donorum Dei splendore formosum: siquidem ea dona in se habeat: nam vtrum habeat, de eo nemo iustus planè certus est: suspicatur tamen se habere, multis, & magnis coniecturis ad ita opinandum inductus, audetque dicere. *Nigra sum, sed formosa.* Et quamuis nigra, multò magis formosa: nec tam ob nigredinem despicienda, quàm ob decorem, atque pulchritudinem amore, atque fauore prosequèda. Verum enimvero isthæc sceleris admissi, & vlcis atque foeditatis, id est, malæ propensionis ex peccato relictae, commemoratio, cuiusuis iusti animum, quamuis recuperata diuina gratia sanum iam, & valentem, angit tamen ipsum, atque cruciat: quod omne peccatum ab animi natura, atque indole sit alienum. Quapropter discessisse ipsum à se aliquando, suamque naturam deprauasse, vbi meminit, nimis dolet: nimisque miratur, se potuisse eorum amore aliquando capi, quæ iam tantopere auerfetur, & horreat. Itaque, tanti mali causam inquirat: qua in inquisitione cognoscens omne illud malum existere à corpore, & à sensibus corporis, quibus cum affinitate ipse est, & foedere naturæ coniunctus, de eorum violentia, atque iniustitia conqueritur: & prauè à se factorum culpam in eos ipsos sensus, qui culpæ suasores illi & authores fuerunt, deriuat. Vbi autem ista querimonia, & criminis deriuatio? *Nolite*, inquit, *me considerare, quia fusca sum, quia decolorauit me sol: filij matris meæ pugnaverunt contra me, posuerunt me custodem in vineis, vineam meam non custodui.* Qua in oratione, peccata vnde oriuntur demonstratur, ita apta similitudine, atque translatione verborum, nihil vt putem commodius potuisse dici. Id quò magis perspiciatur, pauca quædam de animæ partibus

partibus, de quæ illarum inter ipsas mutuo ordine altius repetamus. Animi humani tres sunt, siue partes eas, siue vires, facultatesve nominari velimus. Vna quæ vacat corpori alendo, atque curando, quæque, idcirco vegetabilis dicitur: communis nobis non cum animantibus modo, sed etiam cum stirpibus. Altera quæ corporum varias species, coloresque, atque sapores percipit, sentiens appellata, animantibus nobiscum etiam communis. Tertia rationis, intelligentiæque particeps, veri vna cultrix, atque amatrix, vt hominum propria, ita præstantior, atque excellentior ceteris omnibus, quæ est ratio, atque mens. Est porro earum vni cuique suum à natura attributum bonum, & tanquam de paterna, & communi hæreditate pars vnicuique data sua, apta videlicet cuique, atque conueniens, pro ratione cuiusque. Nam illi vegetabili parti primæ, atque infimæ, bonum vtile datum est, quod excoleret: sic enim appellamus ea bona, quæ ad vitam, & alendam, & defendendam valent: quod esse diximus huius partis munus proprium. Altera, quæ huic succedit, pars sentiens, dulcedinis sensu mouetur, voluptatisque est auida: itaque bonum delectabile ex partibus bonis, & tanquam prædijs, vnum prædium est sortita, in quo se iacet, atque dominetur. Mēs verò, atque ratio, vt est omnium altissima, ita capitur, atque alitur altissimo bono, id autem est bonum intelligibile, quod contemplationi propositum veritas est, ad regendas actiones translatum appellatur honestum: quod nihil aliud est, quam ad veritatis præscriptum moderata actio: cuius tantus est splendor boni, tamque plena dignitatis species, nihil vt ea sit, neque pulchrius, neque admirabilius. Atqui considerandum & illud est. Has animi partes, hæc bona, & vt ea appellauimus, prædia, quæ à natura acceperunt, non accepisse se instrumento vacua, sed instructa potius, & ornata omnibus ijs rebus, quæ ad opus faciendum necessariæ sunt.

Esse autem id instrumētum, partibus quidem multiplex, sed genere duplex. Eius enim vnum genus ijs, quæ noxia sunt, euellendis seruire: alterum valere ad ea asciscenda & capienda, quæ bona sunt, & vtilia. Esse enim duos animi motus ipsi à natura insitos, quorum alter fuga alter accessu constat: quibus vnaquæq; earum partium, quas diximus, ex eo agri quantū cuiq; datum est, aut legit atq; demerit ea, quæ sibi conueniētia sunt, aut quæ sunt noxia & inimica reuellit, atq; abijcit. Sed quāuis sint omnibus animæ partibus isti motus cōmuniter dati, tamē eos non æquē in omnibus eminere, sed vna in parte ardētiores esse, obscuriores in alia. Itaq; aliās alijs nominibus appellari. Nā in vegetabili, dicuntur cōtractio, & dilatatio, in sentiēte odiū, atq; cupiditas: in mēte, atq; ratione voluntas, & quæ huic contraria est, nomineq; Latino caret, sed dicatur ea tamen nobis modo docendi causa: inuoluntas. Horum priores hebetiores reliquis esse, & magis obscuros, posteriores stabiles, & tranquillos: inter vtrosq; interiectos & medios odium nimirū, atq; cupiditas acres natura, atq; igneos vbi semel corpori, atq; sensibus incubuerunt, eos commouere, atq; perturbare, itaq; inflammare, vt vel ipse ignis præ illis frigere putandus sit. Atq; huic diuisioni, descriptioniq; partium, illud etiam est adiungendum: eas omnes, quarum tamen singulæ singulis generibus datae sunt, vni homini à natura fuisse attributas, & naturali quodam, & arcto fœdere inter se se amabilibus charitatis vinculis colligatas, atq; constrictas: atq; ne quid tu multus, atq; rixæ inter ipsas vnquam exoriretur, lege ab eadem natura lata, sancitum fuisse, vt minores illæ, & inferiores, vegetabilem, atq; sensilē dico, quippè quæ rationis, atq; arbitrij expertes ipsæ & ad seruiendū omnino natae sunt, rationi, atq; menti parerent: ratio autem ipsa non dominatū modo in illas exerceret, sed patrociniū etiam ea

rum, &

rum, & procurationem susciperet. Nam quoniam illæ cæcæ, & inconsultæ sunt, & impetu ferūtur in sua bona, quæ tamen ipsa neq; parare sibi possunt, neq; si iam parta sint, administrare ea vti decet, aut illis frui intra modum sciūt: ideò natura voluit, vt in mentis tutela essent, quæ primū eis sufficiat copias naturalium bonorum, deinde præscribat modum, quē in fruendo seruaturū sint, vt scilicet, eatenus suis fruantur bonis, quatenus, nec sibi ipsis nimia copia, inopiave damnū afferant: ne quæ hominū societati, atque generi, cuius in bono suū ipsarum bonum continetur, aliquid incōmodent. Voluitque præterea, vt in ea rectione rationis, & quasi tutelæ administratione maxima honestatis vis inesset, vtque ex eo accenderetur maximum dignitatis lumen, quo vno bono mens ipsa capitur, ne labores suscepisse tantos illa, sine vllō præmio, sineque mercede vlla videretur. Ac fuit tempus quoddam, cū has naturæ leges homo obseruabat, cū, & sensus, & qui in eis existunt affectus rationi dicto audiētes erant, quocumque illos ratio duxisset: & ratio ipsa veluti in vigilia quadā corporis manens, & æquissimis imperijs regebat illud, & ab omni externa, & inimica vi tutum reddebat. Ex quo etiā factum est, vt omnibus animæ partibus inter se conspirantibus, & consentientibus, cum nulli tumultus essent in homine, nulla intestina seditio, sed omnibus in vnum collectis suis viribus, & totus, & semper sibi præsens adesset homo, facile in reliqua vniuersa imperium obtineret. Cuncta enim illi tanquam iustissimo Domino, quiq; in se ipso ostendebat totius ordinis, atq; iustæ gubernationis clarum exemplum vltro subijciebantur summa, & facilitate, & voluntate, quo etiam tempore iustitiæ, temperantiæ, pietatis, ac reliquarum omnium virtutum chorus, terras obtinuit. Verū malus dæmon nostro inimicissimus generi, eam felicitatem hominibus inuidens,

D 2

passus

passus non est, ea ut nobis, aut perpetuo, aut etiam diuturna esset. Et quoniam videbat hominem à se superari non posse, quandiu secum ille consentiens, omnibusque è suis partibus aptus, & concinnus permaneret, coniunctione illam & conspirationem, & mutuuum consensum partiũ dirimere, & in mentis, atque rationis regno seditiones atque turbas concitare, in primis conatus est. Itaque fraude armatus, & serpentis speciem, ob id ipsum quia astu, atque dolo furtim obrepebat, indutus, hominemque aggressus, illum induxit, noxijs, ut illis, & interdictis cibis vesceretur, eisque cibus ipse suum virus immiscuit, faciesque occultè subiecit, atque ignem inspiravit. Quo ex cibi esu, venenique, atque ignis afflatu, hæ partes, quæ infimæ sunt in homine flammis statim correptæ, ac vehementer accensæ ruptis omnibus pudoris, atque modestiæ legibus efferre se se, atque liberius agere, foedusque illud sanctum discindere, turbidæque, & tetra ferum quiddam, atque belluinum præseferentes, & contra rationem rebellantes, ruere præcipientes, ac turbare omnia cœperunt, ac tandem animi imperium per tyrannidem occuparunt. Nam ratio acriter primò repugnans, tandem illarum accensis cupiditatibus, & incredibili importunitate victa concessit: ac deposito regali cultu, & specie, obsequuta illis est seruillem in modum, ipsoque deinceps ex obsequio, atque seruiendi usu, à naturali sua pulchritudine quotidie discedens magis, magisque in deformem, & turpem habitum demutata, à foelicissimo statu, ad summas miseras est deuoluta. Atque hæc prima nostri mali labes fuit, hæc humani peccati primordia: à primo quidem illo homine initio prodita, sed postea propagatione, & nascendi lege in omnem eius posteritatem deriuata. Simul enim cum carne, atque sanguine, quam ab illo nascendo ducimus, etiam contrahimus, non solum labem in animo, sed etiam veneni

illius

illius contagione infectum corpus, & ad malum pronosensus, id est, fomenta quædam, & incendia peccati, ex serpentis afflatu nostræ naturæ iniecta & immissa: quæ latent illa quidem interdum, atque occultantur, sed tempus atque causam nata se produnt, flammæque ore vomunt: quibus inflammati, atque efferati sensus nostri, ac tandem præcipientes acti, secum unà rationem in consensum trahunt, ad omne dedecus, atque flagitium. Quæ idcirco à nobis enucleatius, & pluribus verbis sunt exposita, ut ij, si qui sunt, qui has literas vel ignorant, vel rudes putant, admirari post hac incipiant, atque adorare ipsarum, non solum in sententijs diuinam vim, sed etiam in eloquendo aptissimam, & elegantissimam rationem. Nam quæ nos tam longa oratione vix explicauimus, ea paucis verbis, ijsque translatis Spiritus sanctus hoc in loco perfectissimè complexus est. Nam in persona hominis à peccato, ad iustitiam transiit inquit: *Nolite me considerare quod fusca, vel fuerim antea vel nunc etiam sim*, ob reliquias, scilicet, præteritæ vitæ, *Quia decolorauit me sol.* aut sicut in Hebræo est, *Quia aspexit me sol.* Nam Sol hoc in loco, est vis illa ignea malæ concupiscentiæ nostris sensibus indita, & à capite humani generis in nos longo ordine successionis transfusa, cuius ardentissimis cupiditatibus, quasi Solis æstu quodam adurit, nigraque efficitur hominis mens. Et quoniam id illi non sua propensione accidit, est enim honestatis, atque iustitiæ appetens natura sua, sed aliorum iniuria, atque impulsu, id ut doceret statim subiecit. *Filij matris meæ pugnaverunt contra me.* Qui autem sunt isti filij: haud dubiè corporis sensus ipsi, illæque partes animi, quas diximus eodem naturæ satum cum ratione fuisse generatas, & eidem tributas, quas regeret, sed dæmonis astu in fraudem impulsas, postea rebellasse. Nam illæ ab eodè parente ortæ, & unà simul eductæ, aduersum rationem pugnant, aut ut in Hebræo dicitur, excædescunt, &

D 3

incen-

incenduntur, igne, scilicet, eo, quem ex serpente conceperunt: idque eo usque faciunt, quoad custodem illam ponunt in vineis, hoc est, in eis bonis, quibus ex bonis ipsarum fructum aliquem lætitiarum, atque iucunditatis percipiunt, efficientes, ut ipsarum cupiditati ratio ministret. Hæc enim vis est huius custodiæ, quam vocat, seruire mentem corpori, totaque vacare seruitio sensuum: & quæ illis brutis, & infimis animarum partibus dulcia, & vtilia sunt, ea sola quærere, conficere, & amplificare. Qua ex custodia id sequitur, ut mens amittat honestatem, & dignitatem suam: & dum aliorum fundos colit, suum ipsius fundum sentibus, & virgultis siluescere patiatur. Itaque elegantissimè & verissimè additur. *Vineam meam non custodiui.* Illud nimirum honestum, cuius possessionem, atque fructum amisit, dum indulget sensibus. Quod ideo vocat vineam suam, non quod tueri aliarum partium bona ad mentis curam non pertineat: sed quod hoc sit illi proprie attributum bonum. Vnde rectè in Hebræo pronomen geminatur hoc modo כרמי שלי לאנטתי, quod Latine non incommodè vertas, Vineam semel, atque iterum meam: eam inquam, quæ propriè vinea mea est, non custodiui. Sequitur. *Indica mihi quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie.* Crescit ipsa tractatione rerum diuinarum animæ erga Deum amor, sequæ ipsa melior sensim efficitur, quod ihs, qui hoc amoris iter agunt, diligenter obseruandum sit, ut nunquam resideant: nam cum quiescunt retro referuntur: sed ut cursum suum ad hoc sponsæ exemplum, fictum illud quidè, sed tamen omnibus numeris absolutum semper dirigant. Nam quæ paulò antè duci se, atque adeò trahi volebat, iam amantiore, & valentior effecta, ipsum iter propè arripit: tantum impediri se dicit hominum existimationis timore quodam, quæ tamen ipsum deponet: atque abiciet paulò post. Nunc tamen impeditur illo, quia quamuis profecit, tamen non eo usque profecit,

fecit, ut perueniret ad eam charitatem, quæ omnem pellit timorem. *Indica,* inquit, *mihi quem diligit anima mea.* Quidè parumne multa sunt, quæ Deum indicent, atque testentur, ut ipse rogandus sit, se vti in lucem prodatur, atque manifestet, sui ut nos certiores faciat? Testatur quidè certe omnis natura Deum esse, sed quibus in oris pecus ductet, aut vbi locorum meridietur, nescimus. Nã his translationibus ea significatur bona, quibus bonorum hominum pastus in hac vita constat, in futura verò requies, & accubitus: quæ altioris ordinis bona sunt, quæ ut ad ea natura duce ascendere, aut peruenire possimus. Et ideo necesse est, ipse ut nos doceat Deus, atque eò deducat, sequè nobis ipse ac sua ista altioris ordinis bona cælestia, atque diuina, maiore illato lumine ostendat, & cognoscenda proponat. Quare quia semper ipso doctore, atque duce in hac re indigemus, idcirco semper orandus nobis ille est, menti ut nostræ indicet, quibus in locis oues suas ductet & pascat. Sequitur. *Ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum.* Quamuis infirmitatis in amore, & imperfectionis sit, quod timet, tamen dum sic affectus animus est, iure sibi cauet, ne dum pietatem, ac ceteras virtutes persequitur, errore viæ in vicinam, ac similia virtutibus vitia incidat ne pro pietate, hypocrisis, pro religione, superstitionem, pro seueritate, crudelitatem sectetur. Nam eæ, atque ihs similes animi labe, falsa honestatis specie conuclatæ virtutes mentiuntur, ac se pro illis haberi volunt, ductantque & ipsæ magnos perditorum hominum greges. Sequitur. *Si ignorat te, o pulcherrima inter mulieres.* Adest precanti Deus, qui propterea hæc potissimum, atque huic petitioni ultimæ respondisse dicitur, ut ex eo intelligatur, ex omnibus, quæ Solomon in sponsæ persona à Dei amatoribus dici, atque agi hætenus expressit, nihil æquè gratum Deo esse, quam quod domo, atque vrbe relicta demigrare in

Gen. 12.

agrum velle, sponsa professa est, eius videndi, atq; fruendi causa. Nam id Deus à suis in primis petere solet, ut se terrenis curis subducant, seq; vindicent in quietē, & libertatē aliquam quò ipsi vni per otium vacent. Cuius rei in illo ipso Abrahamo, qui nationis piorum primus habetur parēs, exemplum proditum est. Ei enim dixit Deus. Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & faciam te in gētem magnam. Igitur quia hanc sponsæ vocem libentissimè Deus audiuit, ideo statim à Solomone sponsus inducitur respōdens, & sponsæ votis annuens: hoc est, in sponso Deus inducitur exhibens se præsentem atq; omnino se insinuās amanti animæ, & ad illius rogata omnia respondens: quæ iam ad eam partem pertinent, quam diximus ex illapsu, & doctrina constare. Quid autem respondet, aut docet? *Egredere, & abi post vestigia gregum tuorum, & pasc hædos tuos iuxta tabernacula pastorum.* Sed qui pastores isti quæso, aut quæcorum tabernacula, iuxta quæ hædos suos sponsa pascet. Hic si ex tabernaculorum natura rem interpretemur, necesse est intelligamus significari quasdam naturæ partes, sensu & ratione carentes; quarum tamen ex inspectione, & contemplatione inducitur homo ad cognoscendum, & amandum Deum: quale cælum est, & astrorum ignes, & mundi totius species, ornatus, atque descriptio. Nam isthæc proponi à Deo rudioribus, ut ex eorum inspectione salutarem partem capiant, testis est regius vates, cum inquit, Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum. Sin autem nobis ipsi constare volumus, id quæ agimus, quod harum literarum, atque scriptorum interpretes agere omnino debent, ut hæc cum superioribus aprè cohæreant, ut quæ hæc spiritualis intelligentia cum illa corporalium rerum explicatione consentiat, & ex illa ducta omnino, & deriuata videatur, dicendū planè est, in his tabernaculis atque pastoribus conuentus

Psal. 18.

bono-

bonorum ac piorum hominum significari, eosque viros declarari, qui non modo ipsi pietatem colunt, sed voce, atque vita alios ad eiusdem cultum inuitant, qui vnà nobiscum in hac vitaversantur, diuisi videlicet ab illo beatorum cœtu, atque grege, quem verus pastor Iesus, beatis in locis reficit sempiternæ pastu voluptatis. His adde etiã eos, qui horum conuentuum, atque cœtuum authores olim, & institutores fuerunt, qui quamuis vita functi sunt, vitæ tamen ipsorum atque virtutis imago viget, ac viuunt. quorum sunt incipientibus sequenda vestigia, quia ut sancti doctores tradunt, in ipsis vitæ spiritualis initijs, atque primordijs, dum animus in virtute rudis est, & inexperiens, & ad lapsiones facilis, magis expedit vna cū alijs eiusdem voti, atque propofiti hominibus viuere, quã solitariã vitam degere. Nã solitariũ illud, & verè monasticũ viuendi genus aptũ est solis illis, qui suas cupiditates satis iã edomitas, & cōpressas habent. Itaque perfectorum illud est, imperfecti verò, & incipientes in conuentu, atque grege bonorum se se ad virtutem exercere debēt, nec ipsi sibi nouam viam munire, sed inire veterem, atque aliorũ vestigijs, atque itineribus tritam. **Qua** de re hinc non sine causa admonetur. Nam incipientes vni ex omnibus solitudines amare maximè solent: statim quæ contemplationi Dei vacare volunt, & charitatis vno igne corripit, atque succendi. Quare qui huiusmodi sunt, hæc sibi à Deo dici putent, legāt ut prius gregum suorum vestigia: tabernacula pastorum adcāt: religiosi hominibus se regendos permittant: cōmuniter cum bonis viris vitam degāt: habeant qui se ignaros viam doceant: qui languentes excitēt: morantes impellant: præfestinantes cohibeāt: reuocēt aberrantes, vtanturque aliorum oculis, cōsilio, refectione, vsq; eo quo ad cupiditatibus sedatis, & maioribus in animo collectis viribus, ipsi sibi præesse & in se dominari rectè possint: id cum effecerint, tunc secreta tuto, & bea-

D 5 tas

tas illas solitudines petant, ad quas solitudines inferiùs iudem inuitantur, cum scilicet, ad proficientiũ iam, aut perfectorum gradum peruenerunt: nunc autem quando incipientes sunt, ad pastorum tabernacula commorari iubetur, alijſq; parere: ideoq; sequitur. *Equitatu meo in curribus; Pararonis assimilauit te amica mea.* Nam isti eatenus probantur Deo, nõ si ferarum modo agrestes, & indomiti vitã degant, sed si iugo sua colla subdi, frænũ ore accipere, ac curru iungi, habentq; torqueri, atque circumagi uoluerint. His namque rebus paratur atque alitur Christiane humilitatis maxima illa, maximeq; necessaria virtus, quæ tanquam fundamentum, atque solum est virtutũ reliquarum. Sequitur. *Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turturis.* Interiorẽ illapsus quo Deus efficitur quodãmodo præsens animæ, duo sicut supra diximus, sequuntur, eruditio, & voluptas: vel potius ipsius illapsus duplex est vis, vna erudiens, altera voluptatis efficiens. Vtrumq; porrò in homine operatur Deus, pro portione amoris, quo ab ipso diligitur, & pro eo gradu, quem in amando obtinet is, cui se se infundit. Et quidẽ quod attinebat ad doctrinã eorum, quorũ nũc persona agitur, proximẽ explicatum est: nunc quod sequitur, alteram partem continet, quæ ad efficiẽtia voluptatis spectat. Voluptas autẽ maximẽ efficitur ex Dei, atque animæ inter ipsos dulci, & amatorio colloquio. Ea ergo nũc colloquia Solomon exponit, quo vno modo res tanta exponi potuit, ipsos, inducens mutuò se laudantes, & quam blandissimẽ compellantes se, eaq; dicentes, quæ dici nõ solent, nisi ab ijs, qui in rei amatæ sinu infusi voluptate nimia, colliquescunt. Ac primo Deus. *Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turturis, collum tuum sicut monilia.* Laudat nũc parciùs omnia, eadem postea cũ ad altiorẽ amoris gradum anima peruenit, vberius laudaturus. Vera animæ pulchritudo, charitas in Deum est. Ea enim vna in cælestis naturæ habitum

tum demutati efficitur Deo similes. Est autẽ charitas incipiente imbecilla & exigua, quippe quæ adollescere tũc incipiat, & cupiditatibus carnis, quarum adhuc magna vis est in corpore tanquam quibusdam spinis obsideatur. Ceterum quamuis charitas minus proferat lumen suum incipiente: tamen extant in illo atque enitent aliæ virtutes, illæ nimirum, quæ animorum cultrices habentur, & ideo *καθαρισμὸς*, id est purgatoria appellatur: quoniã purgãdis animis adhibentur: quarum munus est quidquid ex corpore, & ex antea vita existit, quod nocere, aut obstare charitati possit, id reuellere, & tanquã agrũ sic animũ sarrire, quo radices altius agere in eo charitas & melius fructuari valeat. Quæ virtutes, illustrat ille quidẽ & cohonestat animos nostros, sed nõ quasi in eis ipsa pulchritudinis vis, & summa absolutio sit, sed quasi ornamenta accersita, & exteriùs adhibita pulchritudinis conciliandæ causa. Igitur qui hũc gradum amoris tenent, in ijs purgatorijs virtutibus, suam industriam potissimum probant: fiunt quæ & ipsi ob hæc virtutes spectabiles, atque conspicui, laudeq; & honore digni. Quod ipsum hũc significatur ijs verborum inuolucris, quibus sponsa pulchra esse dicitur, non tam propter membrorum aptam compositionem; aut propter coloris suauitatem: ex quibus ipsum pulchrũ est: quam propter ascita, & extrinsecus adiuncta ornamenta. *Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turturis.* Id autem est, licet adhuc parũ charitate valeas, parumquẽ amore mei incalescas, in quo vno summa animi pulchritudo cõstitit, licet quẽ plurimum terreni, ac tui amantis insit in te adhuc, tamen isti abs te suscepti labores cupiditatum extinguendarum causa, vigiliæ istæ, ista ieiunia, illi luctus acerbi, illique lachrymarum riui largissimi multũ veræ pulchritudinis, atque spiritualis decoris tibi addunt, atq; conciliant: Sed quid monilibus cum lachrymis, aut quæ huius translationis

lationis ratio potest esse? Hic ad ipsa Hebraica nomina, pro quibus interpretes, & turtures, & monilia posuit recurramus oportet: eaque vnde nata sint, & à qua significatio ne verborum deducta videamus. Igitur alterum nomen, id est, תור Thor, ab eo, quod est disponere, & in ordinem redigere ducitur, alterum ab eo quod est attenuare, & gracilem reddere: vtrumque autem quis est, qui non videat aptissimè cadere in vnam temperantiæ virtutem, cuius officij est carnem luxu exultantem attenuare, & cupiditates se turbidè efferentes compescere, & intra certum ordinem cogere. Temperantia porrò ad id efficiendū illis vtitur, quæ commemorabamus ieiunijs, vigilijs, precibus, la chrymis, quæ partim ipsa ex se parit, atque producit, partim ab alijs virtutibus precariò sumit, & in suos vsus conuertit. Nec verò id solum ex Hebraicorum nominum notatione probamus, sed multò etiam magis ex eorundem significatione, id est, exijs rebus, quas ad res significandas assumuntur. Nam turturum gemitus, atque querelæ nobiles sunt: ijs autem querelis in arcanis literis animæ vitia detestantis, ac præteritam vitam dolentis lamenta significari solere, sancti & probati scriptores tradunt: monilia verò, quæ collo circumiecta ipsum arctè constringunt atque circundant, haud ineptè referri possunt ad declarandum seuerum illud, & austerum vitæ genus, quod continentia legibus coercita, & quasi circumscripta omni immodica & superflua cupiditate, animum constringit, ac circumcirca concludit. Quod autem sequitur. *Murenas aureas facimus tibi vermiculatus argento.* In eo Deus primum hunc suum amatorem admonet, vt perseueret in eisdem poenitentia & temperantiæ operibus, vtque sibi ex eo virtutum genere maiora adiungat quotidie ornamenta. Deinde illi pollicetur effecturum, vt isti labores, & dulces, & fructuosi ipsi sint,

sint, auro videlicet, atque argento pretiosiores. Cuius spe promissi erectus ille, gaudioq; perfusus de præsentia Dei, è vestigio respondet. *Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.* Videlicet, ne quis ipsum ingratiitudinis arguere posset, promittit pro virili sua parte vicem Deo relaturum: hoc est, effecturum boni exempli odore bono, vt à cunctis hominibus laudetur, atq; celebretur Deus. Sed cuius quæso rei odore? Nardi, inquit. Habet autem Nardus symbolū poenitentia ex charitate profecta, & cū charitate cōiuncta. Ex quo intelligi potest quam inter se consentiant ista omnia. Nam quia iusserat Deus, vt in instituto poenitentia & temperantiæ officio perseueraret, quiaque idem promiserat, se pro eo quantū in eis virtutibus elaborasset magna præmia repensurum, ideo aptè hic quo de agitur iustus homo respondet, se nardo sua, eaque odoratissima perfusurum ipsum, id est se tandiu perseueraturum in cœptis poenitentia, ac temperantiæ operibus, quoad non modo ipse bonus efficiatur, sed etiā alijs videatur talis esse: quoad, inquam, non solum ipse eas sibi conciliet, & in se efficiat virtutes, easque comprehendat, atque complectatur intra se se, sed etiam eo vsque quoad multus & suauissimus boni exempli ex eis odor exiens, & ad alios perueniens eos moueat, atque excitet ad laudes Dei. Sed cur præcipuè purgatoriæ istæ virtutes odoratæ dicuntur? curve odoris nomen potissimum attribuitur illis? Quia hominum oculis magis quam reliquæ expositæ cum sint, maximè eas homines præsentunt, maximeque omnes admirantur. Quod enim factu difficillimū esse iudicat, id quisque admiratur maximè. Nihil autem difficilius existimatur, quam expertem voluptatis vitam in labore, & contentione animi semper ducere: propterea quod suis cupiditatibus vulgo omnes inferuiunt. Itaque si quæ voluptates aspernantem, cultu tenui, atque victu vtetem,

sanctisq; laboribus vacante videt, videt autem facillime, ex meliore atq; diuino quodam genere hominum illum putant, Deumque ob eam rem laudant, quae Deo est gratissima laus. Igitur hoc loco homo iustus pollicetur, se poenitentiae operum odore bono cunctos mortales ad Dei laudes excitaturum, eaque laudum voluptate, & tanquam dono Deum remuneraturum; nec ab eo studio edendi quotidie, ac proferendi sibi vtilis, Deo gratos, cunctis hominibus salutares, & praedicabiles poenitentiae fructus vnquam desitutum: ideoque adijcit. *Fasciculus myrrhae dilectus meus mihi inter vbera mea commorabitur.* & quod in eandem sententiam statim sequitur. *Botrus cypri dilectus meus mihi in vineis Engadi.* Nam Cyprum, id est, vt supra diximus, opobalsamum corporibus illitum corrumpi ea prohibet, quod item myrrha facit, ideoque vtriusque apte transfert ad significandas poenitentiae, atque temperantiae virtutes, quae immodicis cupiditatibus obsistunt, eisque animum corrumpi non sinunt. Quarum virtutum tanquam fasciculis est myrrhae & Cypri floribus concinnatis sinus suos hic iustus refertit, quo ostendat cordi sibi illas virtutes esse, & quamuis amaras, gratas eas habere. *Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra, & oculi tui columbarum.* Ex sermone instituto cum Deo, eoque ipso amandi actu, animus ipse pulchrior, ac melior sensim efficitur: iamque illius species ipsa per se, non solum ob adiuncta ornamenta placere Deo incipit. *Ecce tu pulchra es amica mea.* Pulchram, & amicam vocat, & ea re pulchram, quia amica est: pulchram autem nondum ex omni parte, propter turbidos quosdam motus, quos nondum compressit, sed quod ad oculos attinet. *Oculi tui,* inquit, *columbarum.* Quod in corpore oculi, id in animo ea vis est, quae in vltimum, & extremum bonorum appetitu, & amore fertur: quaeque a nostris Theologis non prorsus inepto verbo intentio appellatur. Nam sicut oculi sunt in mo-

tu

tu duces, quibus sine ingredi, sine offensione vix possumus, ita finis vltimi, extremique bonorum voluntate ducimur, atque dirigimur in omni vita. Nam neque instituere a principio aliquod opus, neque semel institutum, id rite exequi villo modo possumus, nisi ea nos vis & inducat, & regat. Ex quo ea vna vel recti cursus, vel postremi erroris, aut omnis, aut certe praecipua causa censetur. Nam si ad id quod verum bonum est, semel appulsa in illud intuebitur, & spectabit semper, haud dubie vitae cursum in hoc saeculi vasto, & procelloso mari, ad certissimam Cynosuram dirigens hominem in portum felicitatis inducet: sin autem pro vero bono fallum bonum complexa fuerit, naturam hominis, & naturae consentanea officia peruertens, illum praecipitabit in interitum. Verum autem hominis bonum Deus est. Hunc igitur qui sibi pro fine constituunt, & in eius vnus amorem, atque cultum omnes suas cogitationes atque studia referunt, ij quamuis interdum impediuntur affectibus, quos nondum exuerunt, quo minus in omni sua actione efficere, atque consequi perfecte possint illud honestum quod cupiunt, quodque contendentibus ad Deum vnicum, atque directum iter est: tamen multum valent ea ipsa voluntate animi in Deum tanquam in verum & supremum finem, eodem ipsos ad id adiuuante Deo, intenta & directa efficaciter. Nam ab illa habent, vt & boni & iusti viri sint: & vt Dei filij, & eius ipsius Dei naturae participes nominentur. Non quod nihil deforme, nihilque quod refecari debeat in illorum insit animis, sed quod huius partis vbi illa bene erga Deum per gratiam affecta est, ea vis sit, vt virtute, atque efficientia reliquorum omnium partium perfectionem & absolutionem in se ipsa contineat, sicut scriptum est: Si oculus tuus lucidus est, totum corpus tuum lucidum erit. Quare qui ani-

mus

Matt. 6.

mus isto modo affectus est, appellatur sanè pulcher, sed ea tenus quatenus obrutu, atque intentu oculorum, id est, intentionis ipsius directione in diuinum lumen, ipsiusq; diuini luminis atque gratiæ communionem, ignea & micātia lumina columbarum refert. *Oculitui*, inquit, *columbarū*. Cui illa. *Ecce tu pulcher es dilecte mi & decorus*. Et quidem sine exceptione vlla. Sequitur. *Et lectulus noster floridus, & tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia cypressina*. Variè hoc exponitur, lectuli nomine, alijs priuata cuiusque studia, alijs vitæ institutum, vnicuique hominum generi proprium, alijs quiescendi in eo quod quis adeptus est, desiderium & cupiditatem intelligentibus. Nos omnes has sententias, quoniam in singulis illarum aliquid veri inest, exponemus. Qui priuata studia ad quæ quisque natura & inductione animi fertur, in lectulo intelligunt ita dicunt. Cupere omnes, præsertim eos qui in virtute haud multū profecerunt, Deo gratum facere ijs in rebus, quæ ipsis itē gratæ sunt: nec tam Deum sequi velle, quam ipsum ad se trahere, ac deuocare cupere, eosque propriè dicere. *Ecce, tu pulcher es dilecte mi, & decorus, & lectulus noster floridus, & tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra cypressina*. Quibus verbis ita fatentur se affici diuinæ pulchritudinis amore, itaque coniungi cum Deo velle, vt tamen tacitè ad lectulū suum, & ad delicias suas ipsum inuitent, pertrahereque conentur ipsum ad ea quæ ipsis dulcia & grata sunt: hoc est cupiant, atque desiderant probare Deo suū laborem in eis operibus, muneribusque obeundis, quæ ipsi munera atque opera obeunt cum voluptate. Altera sententia & interpretatio est, lectuli atque domus nominibus, trāslatè significari vitæ cuiusq; institutum. Etenim vniuersi homines, quo id assequuntur, quod summè expetunt, certum aliquod, & ad id, quod quærunt, aptum atq; conducens vitæ institutum, atque rationem sequuntur, eique

Hosarguit
Bernard.
in Can. ser
mo. 46.

eique vacant maximè atque incumbunt tanquam lectulo. Qui diuitias amant, rem augent mercatura: qui honores ambiunt, in populi aut principum gratia colligenda laborant: quos voluptaria iuuat vita, ij molle ocium persequuntur, ijsq; artibus vacant, quibus foeminarum amor facillimè conciliatur. At qui cælestis vitæ cum Deo degenda cupiditate tenentur, vitæ genus eligunt, durum, monasticum, voluptatis expers, laboris plenum, in quo minimum iucunditatis sit, laboris verò, & ærumnarum plurimum. Qua in vita & omnium quæ in vita iucunda sunt negatione, atq; fuga, Deum cum inuenerunt, non solum id assequuntur, vt Deus illis qualis est, omni ex parte pulcher, & amore dignus appareat: neq; solum id assequuntur, vt ex Deo inuento summas voluptates percipiant: sed etiam, vt illa ipsa quæ inueniendi eius causā subierunt mala, labores dico illos, vigilias, ieiunia, dulcia illis & iucunda, & ampla, & optabilia sint, assequuntur, & ob eam rē dicunt. *Ecce tu pulcher es, & decorus, lectulus noster floridus*. Id est, non solum tu pulcher & decorus es, sed hæc etiam viuendi ratio tui inueniendi gratia suscepta, lectulus, inquam, hic, in quo sedemus, quiq; nobis perangustus quōdam ac vix ferendus est visus, iam vel rosa ipsa mollior est, atq; gratior. Nec dubium est, non modo quin ita sentiant isti, sed quin re ita sit. Quod illi maximè experiuntur verū esse, quibus res aduersæ aliquando euenerunt. Ij enim, si tamen (quod illos facere iustum est) moderatè ipsa mala ferant, ac Deum æquo animo laudant, eiq; vni fidunt, eā in medijs malis ex Deo, quæ iniuria oppressis semper ad est, consolationis, ac sitauitatis sentiunt magnitudinem; vt iam non modo constanti & forti animo fortunæ damna perferant, sed vt pro bonis ea, & optabilibus rebus habeant, ex animoque, ac verè dicant. *Et lectulus noster floridus est, & tigna domorum nostrarum cedrina*.

drina, laquearia nostra cypressina. Tertia ac postrema ratio est ea, quæ ex lectulo ac cedrina domo, quietem in eo bono; quod quis adeptus iam est, intelligit, atque interpretatur. Quæ mihi ratio ob id maximè probatur, quod affert sententiam, & interpretationem valdè cum superiori oratione congruentem & consentaneam. Nam consequutionem optati boni natura sequitur desiderium in eo quiescendi. Atqui sponsa, quod vnum optabat videre sponsum, atque alloqui, id iam assequuta dicitur: quid igitur restat, nisi vt quod assequuta iam est, eripi sibi nolit, vtque perpetuum sibi id, atque proprium esse cupiat? Hanc igitur illius cupiditatem & natura consequens desiderium, hoc loco explicat Solomon, cum ipsam inducit domum suam & lectulum communem, quæ quietis atque ocij sunt loca, laudantem & prædicantem. Nam dum laudat, tacitè significat quietem se amare iam, & ad eam votis omnibus aspirare. Et sanè cum omnibus qui labores subierunt, alicuius adipiscendi causa, insitum est, id postquàm adepti sunt, vt cessare non nolint, tum id est maximè proprium eorū qui multis, & ardentibus cupiditatibus circumfessi, pœnitentiæ labore, tanquam ferro, per medias hostium acies, viam sibi ad Deum aperuerunt, id est, incipientium, de quibus nunc agimus. Nam illi quo propter insolentiam, & Dei colloquia dulciora ipsis, & pœnitentiæ officia magis aspera accidunt, eò magis optant vacationem sibi, ac requiem aliquam laborum dari; eoque ægrius à iam degustato bono dulcissimo diuelluntur, & ad institutos pœnitentiæ labores reuocantur. Cuius rei exemplum D. Petrus prodidit in se se. Nam quemadmodum ille cælesti, nec opinata luce, Christi quæ late splendentis plena diuinæ maiestatis specie perstrictus, nesciens quid diceret, aiebat, Bonum est nos hîc esse: sic istis ad primos Dei congressus amore diuino ebrijs, ac quasi debellatum iâ esset,

de sola

Matth. 17.

de sola pace cogitantibus, in mentem non venit, vt cogitent, restare adhuc in suo corpore multa ex veteri homine, inimica ipsis in quibus debellandis, necesse est vt elaborent. Quare illis paulo post, id est, capite sequenti merito dicitur, *Sicut tilium in er spinas, sic amica mea inter filias.* Cuius orationis, quæ sit vis dicemus, cum ad id loci peruenierimus.

TERTIA EXPLANATIO.

Vod initio huius libri, quando primum in lucem emisi ipsum, me facturum negavi, vt carmen hoc, quod & de singulis iustis hominibus scriptum est, & ad vniuersos communiter pertinet, vtroque modo explanarem, quod operosum esse dicerem, & mihi futurum permolestum putarem; id libro bis edito, ipsum editurus tertio nunc facio, suavis ductus quorundam amicorum meorum. Dicebāt enim, illi mihi, id quæ sæpè, me non satis integrè hoc explanasse Carmen videri, ni qua ratione de Ecclesia interpretandum esset, docerem: esse meum ad eas explanationes, quas edidi, hanc etiam explanationem adiungere, ne commentariolo isti accuratè, vt sibi videbatur, scripto, quod ad huius carminis præcipuæ sententiæ intelligentiam pertineret, id planè decesset. Quibus non potui non parère, vel quia mihi visi sunt æquadicere, vel omnino quia erant amici, quorum ego & iudicia plurimi facio, & voluntatibus libentissimè obsequor. Itaque illis obsequutus, id aggredior nunc scribere, de quo scripturum me olim negaueram. Et quoniam, quæ de huius carminis argumento sentiam, ea à me latius explanari iisdem volunt, quod ad illa quæ super hoc in initio perstrinxi, quidā nimis cæcutiunt, age de hoc primum, nō solum latius, sed

* E 2 etiam

etiam pinguiore Minerua, id ut omnes intelligant, differamus. Variæ de hoc sententiæ sunt, de quibus singulis ordine. Quidam enim Solomonem sua tantum inductum voluntate, atq; iudicio ad hoc scribendam accessisse carmen dicunt, ut eo amores complecteretur suos. Eamque sententiam præter hæreticos, tenent nonnulli doctores Hebræi. Alij & ipsi fatentur hæc à Solomone de amoribus scribi suis, sed dicunt scribi Deo illum excitante ad hæc ipsa scribenda, ut eorum amorum, sicuti aliarum rerum quæ Solomoni acciderunt, memoria extaret in sacris libris. Priores nec diuinas res hoc libro contineri volunt, nec id esse diuinum dicunt, cuius inductu conscriptus est hic liber: itaq; eum non esse habendum pro sacro censent, neque ab authore, neque ab argumento. Posteriores verò sacrum illum esse fatentur, quod ad authorem attinet, cuius præcipue impulsu, atq; ductu conscriptus est, tamen quod ad eius argumentum spectat, nihil in eo, aut spirituale, aut mysticum esse aiunt. Ut Esther liber, qui inscribitur, habetur sacer, etiam si, ut videtur, nihil præter earum rerum historiam contineat quæ Estheri acciderunt, ut Assuero nupserit, ut Iudæorum gentem ab interitu vindicaret. Atq; hi quidem leuius peccant, quam primi, sed neutri sunt vlllo modo ferendi. Illi quod à Canone sanctarum scripturarum contra Ecclesiæ iudiciū, hunc librum eijciunt: hi quod librum, quem frugi non putant, ei inserunt. Horum itaq; sententiæ Theodoretus mentionem fecit, eam que iure improbauit. Nam improbari debere liquet, primo, quia omnes Ecclesiæ scriptores, huius libri orationē mysticam esse cōcedūt, ut potè in qua aliud dicatur, aliud intelligatur, deinde quia libri qui sacri habendi sunt, ea tantum continere debent quæ cælestia, & spiritualia sunt, aut ad eas res facile referri possunt. Nā, ut Paulus scribit. Omnis scriptura diuinitus inspirata utilis est ad docendum, ad

arguen-

arguendum ad corrigendum, ad erudiendum in iustitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus. Et hoc est causæ quare non omnia quæ præcis patribus acciderunt in sacris cōmemorantur scriptis, sed cum delectu quædam referuntur, quædam silentio obteguntur. Non enim illa omnia aut cæleste aliquid post futurū præsignabant, aut ad spirituale genus aliquo modo referri poterāt. Ex quo planè efficitur, ut hic liber, si nihil aliud contineat præter meros Salomonis amores, ne scriptus quidē à Deo sit, itaq; sacer nullo modo sit, neq; ab authore, neq; ab argumento. Et ex eo rursus colligitur parum inter has sententiæ differre & vtramq; in errore prope eodem versari. Sunt alij, qui Salomonem in hoc carmine de suis amoribus, ut apparet, agere & ipsi dicunt, sed addunt agere eo fine, ut suis amoribus recensendis, adumbret diuinos amores. Itaq; illum sumere ex se typos & imagines arbitrantur, quibus quantum Deus hominum amet genus significet. Quod, quemadmodum Salomonis persona Christi personam retulit, & Salomonis imperiū, Christi imperij imago fuit, & pleraque eorum quæ Salomoni acciderunt, eo acciderunt, ut eis quasi typis significaretur, & exprimeretur Christus, eodem modo existiment debere dici Salomonis, & filiæ Pharaonis coniugium imaginem fuisse coniunctionis Christi cum ecclesia, ac similiter amatorios sermones, quos cum illa, aut de illa habuit, imagines extitisse charitatis eius qua Christus ecclesiam complectitur. Quæ sententia etsi olim Hebræis probata fuerit, & nunc haud parum multis è nostris probetur, tamen eo mihi minus probanda videri solet, quod Deum non satis fortasse deceat, earum rerum historiam texere quæ duo coniuges amatorie fecerunt: etiam si in ijs coniugibus imago insit Christi, & ecclesiæ. Quare aliorum sententia fuit, hæc à Salomone dici figurate de Iudæa, in qua

E 3

impe-

imperitabat ipse: & cū ea prouincia ipsum in hoc libro lo-
 qui tanquam cum vna aliqua foemina, quam amaret. Ita-
 que vt si esset foemina ita ipsam describere, & membra fo-
 minea ipsi tribuere, & membrorū foeminei corporis no-
 mina, eiq; rei argumento esse, quod Carmelū, eius prouin-
 ciæ altissimus mons qui est, caput nominet, arcem verò
 eā, quæ in Libano versus Damascū erat, appellet nasum,
 pro oculis autē habeat Hesebonis piscinas, formæ porrò
 eius præcipuum decus in Hierusalem, & Thyrsa collo-
 cet, eius prouinciæ regijs, & nobilissimis vrbibus. Sic nouus
 quidam scriptor existimat. Qui si credit de hoc ita agi, vt
 hic liber præter eius prouinciæ historiam ac descriptionē
 nihil aliud contineat, in eodem errore quo illi superiores
 versatur, sin autem arbitratur, vt illud arbitrari, atq; crede-
 re existimo, historicè agi de Iudæa, mysticè vero de eccle-
 sia, minus ille quidē errat, sed tamen in eo decipitur, quod
 propter pauca nomina partium eius prouinciæ huic car-
 mini inserta, totum ei prouinciæ carmen accommodat,
 quod à vero longissimè abest. Nam sunt permulta in hoc
 libello, quæ ad eam sententiam detorqueri non possunt,
 etiam si fingendi licentia detur. Alij ergo ad id quod verū
 est propius accedentes, quos & Theodoretus cōmemo-
 rat, rempublicā Iudæorum hic à Salomone sub persona
 foeminæ induci, & cū ea ipsum tanquam cū puella hos ser-
 mones cōferre censent. Sed vera sine dubio sentētia est,
 nullius amatorij sermonis re ipsa à Salomone habiti, aut
 cū vxore sua, aut cū aliqua alia foemina historiā referri in
 hoc libro, sed historicum eius sensum eundem mysticum
 esse, eumq; totum versari in exprimendo, quantum eccle-
 sia, atque Christus ament inrer se, quos Salomon inducit
 sumpta persona coniugum inter se amantium, & suos
 calores blandissimis verbis conferentium. Et quidē Chri-
 stū, & ecclesiā induci, veteres ferè omnes affirmant: indu-
 ci autem

ci autem non nudos ipsos, id est, nō quales ipsi sunt aper-
 to ore sui animi sensa proprijs efferentes verbis: sine figu-
 ra, & parabola, sed personatos potius, & ijs tectos perso-
 nis, quas diximus, primū perspicuū est ex ipsa oratione li-
 bri, in quo nec Christus se Christū nominat, nec ecclesia
 ecclesiā, sed vt cū foemina vna speciosa, sic cū illa loquitur
 Christus. Deinde idē constat testimonio veterū ferè om-
 niū. Theodoretus in prologo, id non solū affirmat, sed &
 confirmat multis exemplis eā scribendi rationem, in qua
 aliud dicitur, & aliud significatur sacras valde decere lite-
 ras asserens. Dionysius in epistola ad Titū, huius libri ora-
 tionem typicam, & symbolicam vocat, & sub eorum quæ
 videntur specie arcana quædā contineri confirmat: eāq;
 scribendi rationem etiā dicit rebus diuinis tradendis esse
 aptam, & ob eam causam ab scriptoribus vsitatam sacris.
 Athanasius in synopsis ita inquit. Totus hic liber ad finē
 vsq; mysticè cū allegoria ænigmatica conscriptus est, sen-
 sus enim dogmatum illius non est manifestus, sed in arca
 no absconditus. Gregorius Nisenus, Atque in his, inquit,
 quod depingitur apparatus est nuptialis, quod autem in-
 telligitur animi humani cum diuinitate cōiunctio. Idem
 affirmat Origenes in ijs homilijs, quæ sub illius circumse-
 runtur nomine in prima & secunda. Etiam Bernardus ho-
 milia prima in Cantica, inquit. Sacri amoris gratiam &
 æterni connubij cecinit sacramenta, simulq; expressit san-
 ctæ desiderium animæ, & epithalamij carmen exultans
 in spiritu, iucundo composuit eloquio, sed figurato ta-
 men. nimirum velabat, & ipse instar Moyſis faciem suam,
 non minus forsitan in hac parte fulgentem. Et homi-
 lia septuagesima quarta. Nos autem in expositione
 mystici eloquij cautè & simpliciter ambulantes, gera-
 mus morem sacræ scripturæ, quæ nostris verbis sa-
 pientiam in mysterio, absconditam loquitur, & Deum

„ nobis insinuat notis rerū sensibiliū similitudinibus. Grē-
 „ gorius Romanus prologo in Cātica. Rebus, inquit, nobis
 „ notis per quas allegoriæ cōficiūtur sententiæ diuinæ cōfi-
 „ ciuntur, & dū cognoscimus exteriora verba, peruenimus
 „ ad interiorem intelligentiam. Hinc est quod in libro, qui
 „ Canticū Canticorū cōscriptus est, amoris quasi corporei
 „ verba ponūtur, vt à corpore suo anima per sermones con-
 „ suetudinis suę refricata recalescat, & per verba amoris, qui
 „ infra est excitetur ad amorem qui supra est. Idem eisdem
 „ ferè verbis affirmat Richardus de S. Victore in primū hu-
 „ ius libri caput. & Beda in eodē loco sic inquit, Cantica Cā-
 „ ticorum in quibus sapientissimus Salomō mysteria Chri-
 „ sti, & ecclesiæ idest regis æternæ, & ciuitatis eius sub figura
 „ sponsi, & sponsæ descripsit. Itaq; de hoc, quin non solum
 „ verum sit, sed etiam perspicuum & euidens nullo modo
 „ dubitare debemus, dubitat certè nemo sanus. Sed vt mini-
 „ mē de eo dubitemus, tamen inest in eo quiddam nonnul-
 „ lorum opinione controuersum, & dubium quod inexpli-
 „ catum relinquere non oportet. Nam etsi constet Christū
 „ & ecclesiam sub personis duorum coniugum loqui, nihi-
 „ lominus tamen quæri potest: vtrum isti coniuges, quorū
 „ sub personis Christus & ecclesia loquuntur, ita loquātur,
 „ quomodo qui inter se amant loqui solent, id est. Vtrum
 „ Salomon ijs personis quas inducit, eos sermones det, &
 „ eas actiones attribuat, quas illis, vel mos dat, vel natura: an
 „ potius nullam habens personarum quas externè inducit
 „ rationē, sed in id solū intuens quod illis occultatur perso-
 „ nis, ita eas loquentes faciat, sicut duo coniuges qui inter
 „ se amarent loquuti nunquam sunt, sed ne loqui quidē pos-
 „ sent, nisi ab omni natura rerū & recto loquendi more ab-
 „ horrerent. Nā ita potius dicendū esse visum nonnullis est,
 „ bonis illis quidem viris, sed parum certè consideratis &
 „ intelligentibus. Et argumenta quibus eorum confirmari sen-

sen-

sententia possit hæc ferè sunt. Primò Abhorret à confue-
 tudine communis sensus, vt fœminæ viros ad amandum
 prouocent viri potius sollicitant fœminas. at in hoc Canti-
 co initio eius, inducitur sponsa sponsi petens oscula. Igi-
 tur huius carminis oratio non feruit personis, sed rebus,
 quas occultant, personę. Deinde, in capite tercio huius li-
 bri sponsa inducitur noctu egressa domo, & per urbem
 cursitans, & obuios quosque rogans de viro suo quæ mul-
 tū absunt ab eo quod fœminis est in more. Ad hæc in ca-
 pite octauo vbera sponsæ instar turris dicuntur esse. Ego,
 inquit sum murus, & vbera mea sicut turris. at hoc cū na-
 tura ipsa non solum cum more pugnat. Præterea in capi-
 te quarto. Collum turri Davidis, quæ ædificata est cū pro-
 pugnaculis, simile nominatur. & vbera instar duorū hin-
 nulorum capræ esse dicuntur. & capilli sicut caprarū gre-
 ges, quæ ascendunt de monte Galaad, quibus, vti constat,
 & mos, & natura repugnat. Rursus in capite sexto confer-
 tur cum Hierusalem vrbe maximè nobili, & dicitur for-
 midabilis vt castrorum acies ordinata. nemo autem ama-
 tor amicam suam laudauit isto modo. Item in capite septi-
 mo. Nasus sponsæ sicut turris esse longus scribitur, quæ
 est in Libano: & caput sicut Carmelus mons permagnus,
 & oculi quales sunt piscinæ in Hesbon, quibus nihil alie-
 nius dici potuit ab eo quod amatores loquuntur. Tū præ-
 terea in capite octauo, optans inducitur puellus vt lactēs
 esset vir suus. Quis, inquit, det te fratrem meum fugentem
 vbera matris meæ. Quæ autem id vnquam optauit fœmi-
 na: sed & acrius vrgent. nam inquiunt, si ita loquerentur
 hi sicut qui inter se amant loqui solent, consequens esset
 vt Deus ad exprimendos cælestes amores duceret simili-
 tudines è corporeis, & lasciuis amoribus: eosque nobis
 contuēdos subijceret, quò in eorū imagine amores con-
 templaremur cælestes. At hoc dici atque ferri nō potest.

E 5 Pri-

Primùm quia corporei amores non sunt apti ad similitudinem, plurimum enim diuini amores ab humanis distant amoribus. Deinde quia etsi essent, tamen minimè Deum deceret eorum amorum suorum declaratorum causa imaginem fingere. Postremò, quia etsi deceret, verumtamen fingeretur cum maximo spectatorum periculo. Nam corporei ac lasciuui amoris species luculenter descripta, & quamuis alterius amores intelligendi causa, oculis, vt eorum aciem in eam intendamus, obiecta, ignè malarum cupiditatum statim accendit: Et, vt Nazianzenus Gregorius oratione prima contra Iulianum prudenter scripsit. Quæ prudentia est per cœnum ad urbē ducere, aut per saxa, & scopulos ad littus contendere? Instant

IX. præterea. Dionysius de huius carminis oratione agens scribit videri monstra quæ in eo dicuntur. Nam inquit, τὰ γὰρ ἐκτὸς αὐτῆς ὁποῦς ἀναπέπλησται τῆς ἀπιθανοῦ ἢ πλασματώδους πραγμασίας, id est, quæ enim extrinsecus apparent plena sunt incredibilis & cōmentitij monstri. At nihil monstri in ijs profectò esset, omnia si dicerentur ex eo quod aut amantium mos, aut amoris natura fert. Denique sic aiunt, Patres eos, qui hæc Cantica legunt, monent ne ijs animum adhibeant, quæ præ se ferunt, sed vt ad sublimiora & cælestia cogitanda totam mentem conuertant, illos hortantur: igitur non declaratur diuinus in hoc libro amor, ex amore corporeo similitudine ducta. Nam si declararetur necesse omnino esset oculos ad imaginem vertere. Quod enim ex imagine cognoscendum est, id cognosci nequit, imago nisi cognoscatur. Patres porrò id ad monere est verissimū. Dionysius in Epistola supra citata.

Μὴ γὰρ οἰώμεθα τὰ φαινόμενα τῶν συνδυμάτων ὑπὲρ αὐτῶν ἀναπεπλάσθαι, id est, ne existimemus ea quæ apparent in eiusmodi scriptionibus ficta esse, & conscripta ipsorummet causa. Gregorius Nisenus in loco supra citato. ὡς περ δὲ

κατὰ

κατὰ τὴν γραφικὴν ἐπιστήμην ὕλη μὲν τις πάντως ἐν διαφοροῖς βαφαῖς ἢ συμπληρουσὰ τῶν ζῶων τὴν μίμωσιν, ὁ δὲ πρὸς τὴν εἰκόνα βλέπων τὴν ἐκ τῆς τέχνης διὰ τῶν χρωμάτων συμπληρωθεῖσαν, οὐ ταῖς ἐπιχρωθείσαις τῶ πινაკι βαφαῖς ἐμφιλοχῶρῃ τῷ θεάματι, ἀλλὰ πρὸς δέ εἶδος βλέπῃ μόνον, ὁ διὰ τῶν χρωμάτων ὁ τεχνίτης ἀνέδηξεν οὕτω προσήκῃ ἢ ἐπὶ τῆς παρούσης γραφῆς, μὴ πρὸς τὴν ὕλην τὴν ἐν τῷ ῥήμασι χρωμάτων βλέπῃ, ἀλλὰ καθὰ πέρ τι εἶδος βασιλεῶσ ἐν αὐτοῖσ καθερᾶν ἰοδιατῶν καθαρῶν νοημάτων ἀνατυπεύμενον, id est, vt in pingendi artificio: etsi materies quædam eius ij colores sint, quibus eius animantis quod imitatur imaginem absoluit, tamen qui coloribus expressam intuetur imaginem, non hæret aspectu coloribus tabulæ illitis, sed formam intuetur tantum, quam expressit coloribus artifex; sic decet & in hac pictura non defigere oculos in verborum, è quibus veluti constat, coloribus, sed vt in imagine regis fit, in his verbis id contemplari, quod mundæ cogitationes effingunt. Gregorius Romanus similiter. Hoc autem nobis solerter intuemum est, ne cum verba exterioris amoris audimus ad externa sentienda remaneamus: & machinam quæ ponitur vt leuet, ipsa magis opprimat ne leuemur. Atque his rationibus niti poterunt: & certè earum nonnullis nitūtur ij, qui imagines ex amore corporeo in hoc libro duci, ac fingi negant. Quas ego rationes diligenter perquisitas, idcirco collegi omnes, vt cum ad eas sigillatim respondero, nullus illis deinceps relinquatur, aut obloquendi, aut calumniandi locus. Quod vt plenius faciam, quædam altius repetam hinc ducto principio In sacra Scriptura quod inter omnes constare debet, quædam ponuntur planè, & simpliciter proprijs elata verbis, atque sententijs, quædam figuratè, & allegoricè. Nam vt magnus Dionysius in supra citata docet Epistola, duplex est Theologica traditio, vna aperta, & perspicua, & cognitu facilis, altera mystica, & occulta quæ eadem illi ἑλεστικῇ vocatur, & συμβολικῇ Mystica

sticæ porrò, & allegoricæ traditionis duplex modus est, sicuti & ipsa duplex est allegoria, vna rerum, verborum altera. Rerum enim allegoria ea esse dicitur in qua res, quæ verè extiterunt, ponuntur, vt ijs aliæ postea futuræ res, illis prioribus similes declarentur, & significantur. Quo modo veterum patrum pleraque facta scripta sunt, & sacris mandata literis, vt ijs alia illis quidem similia, meliora tamen, atque maiora postea significarentur futura. Quale est quod Abraham duos filios tulisse dicitur, vnum de ancilla, alterum de libera. nam ijs, vt Paulus aperuit, significatum est futura duo testamenta, seruitutis vnum, libertatis alterum. Idque allegoriæ genus proprium est sanctarum literarum. Nam reliquis scriptoribus est inusitatum & incognitum. Allegoria autem verborum, quæ à Fabio inuersio appellatur, est ea, in qua aliud verbis, aliud sensu ostenditur: & fit plerumque è perpetua metaphora. Nam metaphora in vno, aut altero verbo translato posita est, allegoria verò pluribus verbis translato posita constat. de qua Cicero in Oratore sic dicit. Nam illud quod ex hoc genere profuit, non est in vno verbo translato, sed è pluribus continuatis connectitur, vt aliud dicatur, & aliud intelligendum sit. vt exempli gratia, si Rempublicam Romanam bellis agitaram ciuilibus fluctuare quis dixerit, metaphora est. Verbum enim fluctuandi à nauì de qua propriè dicitur, ad Rempublicam translato est: At si reliqua quæ irato, & vndoso mari nauì propriè contingunt, idem ad Rempublicam transferat allegoria existet ea, qua Flaccus vsus est libri primi Carminum Ode decima quarta, sic dicens.

*Onanis referent in mare te noui
Fluctus. ò quid agis? fortiter occupa*

Portum:

*Portum: nonne vides vt
Nudum remigio latus
Et malus celeris faucibus Africo
Antennæq; gemant, ac sine funibus
Vix durare carinæ
Possint impetiosius
Æquor?*

In quo nauim pro Republica, fluctuum iactationes atque vices pro ciuilibus bellis, portum pro pace, & ciuium concordia venustissimè posuit. Atque hoc allegoriæ genus, etsi commune sit scriptis omnibus, tamen sacris est valde familiare literis. Plurimum enim illæ hoc figuræ genere vtuntur: nec in eo obscuritatem vitant, quam vitandam Cicero præcipit, sed illam potiùs affectant quodammodo, itaque sacræ allegoriæ ad ænigmata interdù propriùs accedunt. In hoc certè genere tota huius carminis oratio versatur. Est enim perpetua quædam verborum allegoria, in qua sponsus pro Christo ponitur, sponsa pro Ecclesia, pro Ecclesiæ autem partibus, atque viribus foeminei corporis membra nominantur, caput, oculi, vbera. Sed est præterea aduertendum, in hoc allegoriæ genere, id & seruari debet, & ab ijs, qui ipsum scitè tractant perpetuò seruatum esse, vt omnia quæ dicuntur conueniant cum re simili, id est, cum ea re quæ alterius significandæ causa adhibetur. Nam hoc seruandum esse primo ipsa omnino docet allegoriæ ratio. Allegoria enim, vt ait Cicero, efficitur cum sumpra re simili, verba eius rei propria deinceps in aliam rem transferuntur. Deinde colligitur ex eo fine cuius gratia adhibetur. Etenim id in allegoria quæritur, vt vna re, quæ nobis notior est describenda, alia quæ est illi similis, sed minus nota nobis aut magis explicetur, aut certe maiori cum delectatione tradatur: quod similitudo inter res diuersas perspecta natura omnes delectet. Quare

si hu-

Gal. 3.

Lib. 3. c. 6.

Lib. 3.

Lib. 3. de Oratore.

si huius rei causa allegoria excogitata est, ut cū delectatione vna re simili aliam demonstrat, necesse est ut res similis qualis ipsa est, talis inducatur à nobis, ut exempli gratia, si sub imagine navis res aliqua publica significanda sit, ea dicenda erunt quæ de naui propriè dici possunt, quæque illi conueniunt, ut Horatium fecisse videmus. Nam quia, ò nauis dixit, vētos addidit, & fluctus, & portum & remiges, & reliqua quæ ad rem nauticam pertinent. Aliter enim allegoria non illustrabit id quod obscurum est, illatione rei similis, sed obscurabit potius, eritque quod sic efficitur monstri simile, ut:

Humano capiti ceruicem pector equinam

Iungere si velit, & varias inducere plumas

Vndiq; collatis membris, ut turpiter atrum

Desinat in piscem mulier formosa superne.

Et qualia ægri somnia sunt, ut nec pes, nec caput vni reddatur formæ, tale quod ex eo existerit absurdum, atque ridiculum. Ut si, exempli causâ, quis vellet Cedri allegoria viri alicuius corporis, atque animi dotès describere, & Cedrum inducens ac nominans, velis, atque remis ornaret ipsam, tum ei puppim, ac proramadaret, ac cætera subiungeret, nauis quæ sunt, cum sine dubio vti absurdum, ac recti sermonis ignarum iure omnes riderent. Postremò idem constat exemplo scriptorum omnium: ac de profanis scriptoribus quod obuia exempla sint, nullum proferam, sacros tantum nominabo. Etaias allegoria vineæ Reipublicæ Iudæorum rationes significans, ea dicit quæ natura, & more vineæ conueniunt, ait. *Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei, & sepiuit eam, & lapides elegit ex illa, & plantauit eam electam, & ædificauit turrin in medio eius, & torcular extruxit in ea, & expectauit, ut faceret uas, & fecit labruscas. Quid horum vineæ non conuenit? seruit*

in

in cornu filio olei. id est, in colle oliuetis confito, hoc est, loco vinetis maximè apto, ut enim ille,

Bacchus amat colles-

Purgat locum ne fructificationi lapides officiãt: id quod ad vitium culturam pertinet. Vallat sepimento, quo vineæ tutandi causâ muniri solent. Extruit in ea turrin, atque torcular, id est, loca vindemiæ faciendæ, & reconduendæ opportuna. Denique quod vltimo addit. Et expectauit ut faceret uas, & fecit labruscas, in eo etiam institutæ allegoriæ seruit. Nam vites cum valent ac vigent uas ferunt, cum degenerant, atq; siluescunt, ferunt labruscas. Ezechiel in tricesimo primo Cedri allegoria regis Assur vires & potentiã describēs, nihil itē dicit, quod Cedro nō propriè & literatè conueniat. Ecce, inquit Assur Cedrus in Libano pulcher ramis, & frōdibus nemorosus, & excelsus altitudine, & inter condēsas frōdes eleuatum est cacumē eius. In Libano, inquit, nā Libani mōtis cacumina Cedris cōsita erant, & libanotica Cedrus cæteris præstabat omnibus. Addit. Aquæ enutrierūt illū, abyssus exaltauit illū, & flumina eius manabant in circuitu radicū eius. Nā & hoc ad naturā arborū pertinet. nā quæ irriguæ sunt, proueniūt foelicius. Quare subiicit. Propterea est eleuata altitudo eius super omnia ligna regionis, & multiplicata sunt arbuta eius, & eleuati sunt rami eius præ aquis multis. & quoniã in patula, & frōdibus plena arbore, aui culæ nidulari solēt, etiã adiecit. Cūq; extēdisset vmbra suā in ramis eius fecerūt nidos omnia volatilia celi, & sub frondibus eius genuerūt omnes bestię saltuum, & cætera quæ sequuntur. Idem nauis allegoria Tyrum describit, & istas allegoriæ leges exactissimè seruat. Ait. Abietibus de Sanir extruxerunt te. Etenim nauibus ædificandis abies est aptissima. ex quo illud Poëtæ.

- & abies casus visura marinos.

Addit

Eze. 16.

Addit. Cedrum de Libano tulerunt, vt facerent sibi malum. Nam est maximè procera Cedrus, quæ prouenit in Libano. Pergit. Quercus de Basan dolauerunt in remos tuos. Apertè scilicet ad ipsarum naturam rerum. Nam remi è materia duriori qualis quercus est fieri debent, quod ijs propulsa naus fluctus fecer. Et transra tuâ fecerunt sibi è ebore Indico; & prætoriola de insulis Italia: Byssus varia de Aegypto texta est tibi in velû vt poneretur in malo: hyacinthus & purpura de insulis Elisa, facta sunt operimentum tuû. Habitatores Sidonij & Aradij fuerunt remiges tui, sed nullum est huius, quam dico, obseruationis illustrius exemplum eo, quod in capite decimo sexto ponit idem propheta. Nam demonstraturus quanto amore Deus prosequutus fuerit Iudæorum Rempublicam quamque ipsa vicissim malam ipsi gratiam retulerit puellam inducit infantem, quam cum sui exposuissent alius quidam fouit, & vsque ad nubilem ætatem eduxit, ac tandem duxit vxorem, cui ipsa puella coniugij fidem vulgato corpore postea fregit: itaque huius allegoria, Synagogæ describit facta impia. ita tamen artificiosè vt nihil non ducat è rei similibus quam sumit natura atque more. Quando nata, inquit, es, in die ortus tui non est præcillus vmbilicus tuus. & aqua nõ es lota, neq; sale salita, nec inuoluta panis: non pepercit super te oculus vt faceret tibi vnum de his misertus tui, sed proiecta es super faciem terræ. Quæ certè omnia ijs infantibus accidunt, quos sui parètes abijciunt, atque exponunt. Et pergit. Transiens autem per te, vidi te conculcati in sanguine tuo, & dixi tibi cum esses in sanguine tuo: viue, & grandis effecta es. Quo significat se, pro eo quod accidere solet cum abiectam illam infantem & omni ope destitutam vidisset, pietate commotum nutriendam suscepisse, nutriuisseque tam diu, quoad peruenit ad ætatem nubilem, qua in ætate, quia foeminae pubes-

scunt,

scunt, & timere incipiunt eis vbera, & mundicias amant, & congregari cum viris appetunt, id vt etiam imitaretur, adiecit. Et peruenisti ad mundum muliebrem, vbera tua intumuerunt, & pilus tuus germinauit, & ecce tempus tuum tempus amantium, & inuasi tibi, & ingressus sum pactum tecum, & facta es mihi. Itaque eam matrimonio copulauit sibi. Et quoniam qui vxores ducunt, eas comptas, & lautas volent: aurumque ob eam rem atque vestes, quæ se ornent illis tribuunt, idcirco vt allegoriæ seruiret, id etiam expressit subiiciens. Et laui te aqua, & unxi te oleo, & vestiui te discoloribus, & calceauit te hyacintho, & cinxi te bysso, & indui te subtilibus, & ornaui te ornamento, & dedi armillas in manibus tuis, & torquem circa collum tuum, & dedi in aurem super os tuum, & circulos in auribus tuis, & coronam decoris in capite tuo. Et habens fiduciam in pulchritudine tua fornicata es in nomine tuo, & exposuisti fornicationem tuam omni transeunti. Nam fide violata ad artes meretricias se conuertit. Meretrices autem, vt mos erat illius ætatis hominum, tuguriolo, aut tabernaculo constructo extra urbem, & iuxta vias residebant. Quare addit. Et sumens de vestimentis tuis ædificasti tibi lupanar, & fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis, ad omne caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ, & abominabilem fecisti decorem tuum, & diuisisti pedes tuos omni transeunti. Quæ certè vniuersa ex eo ducuntur quod ijs accidit, quæ corpore quæstui faciunt. Denique Christus ipse in ijs parabolis quibus vitur, idem omninò seruat, vt ad eas siue personas, siue res, quibus parabola constat, omnia accommodatissimè dicat. Nam illæ parabola ad hoc allegoriæ, de quæ agimus, genus sunt referendæ. Id patet in parabola de vinea, de decem virginibus, de conuiuio & inuitatis, de femine in terram iacto. Denique in parabolis omnibus. Quare hoc maneat

* F fixum

fixum in verborum allegoria, ea verba, quæ rei similis propria sunt, de re simili quæ sumitur semper dici, & ex ea ad aliam transferri. Quibus sic constitutis, quid ipse de proposito quaestione sentiam, ordine dicam per quædam distincta capita, quorum primum hoc est.

I. Personæ in hoc carmine inducæ, & sub quib' loquuntur Ecclesia, atq; Christus; sic loquuntur: uti ipsas personas loqui decet, id est, sicut qui inter se amant, loqui solent. Nam primo hoc carmine, ut supra demonstratum est, totum constat allegoria, dum sub persona viri ac foeminae Christi, atque Ecclesiae amores commemorat. Sed in hoc allegoriae genere, ratione eius id exigente, & sine cuius causa institutum est, postulante: & consuetudine sacrarum literarum suffragante perpetua, quidquid dicitur, ijs personis accommodatur, quæ externè inducuntur. Igitur & quod hic dicitur, id omne duci debet, ex inducæ personæ, id est ex personæ amatoriae ratione atq; natura. Præterea, hic commemorantur oscula, enarrantur suspiria, referuntur suspensiones desideria amantiū inuicem cōgredi cupientiū exponuntur, laudes scribuntur, quibus se mutuo celebrant, inuitationes, bladiiæ, querimoniarum recitantur: & in eo huius carminis oratio ferè tota cōsumitur. Atqui hæc è corporeo amore omnia duci possunt, ac sine dubio talia sunt, qualia, quæ ijs, qui mutuo amant, eueniunt. Igitur etiam darem' in hoc libello inesse aliquid, quod à more, & consuetudine amantiū recederet, tamè ex eo statuendum non esset de isto carmine: quando constat eius pleraque aptissimè cōuenire cū natura atq; more. Semper enim ex eo quod maximas partes cōtinet, latissimèq; funditur, tota res appellat. Et quidè qui cōtra sentiunt, id sentiunt quia vnus, aut alter huius carminis locus, non nihil ut ipsis videtur, discrepat, ab eo quod fieri more solet, & è minima parte de tota re iudicant, quo nihil fingi potest iniustius. Nam si id sibi cōcedi voluit, ut quod ex vno loco, paucis vel locis argumentum ducunt, id validum

dum sit, & firmum, cur non concedat potiora illa esse, & validiora argumenta, quæ nos ex tota re ducimus? Et si argumèto est ista non quadrare in corporeum amorem, quia pars eorum minima non quadrat, sit argumèto aptè respondere, quia pars maxima aptè respondet. Constat sub imagine duorum amantiū Christi amorem cū Ecclesia in hoc carmine exprimi: constat Ecclesiam sub persona amatricis foeminae induci: constat ei personæ foemineæ, foeminei corporis mēbra tribui, oculos, genas, vbera, foemora: Quis igitur sit verosimile eis mēbris non ea tribui, quæ ipsa decet quod ad ipsorum cōpositionem, & speciē attinet? ut sicut persona foeminae, conditionem Ecclesiae, & naturam refert: & sicut foeminei corporis membra, partes Ecclesiae referunt, eis membris persimiles, eodem modo eorundem mēbrorum figura, & confirmatio, earum partium Ecclesiae, quarum ipsa mēbra imagines sunt, excellentiam, & absolutionem declaret. Et si in mēbris corporis nominandis cuncta Deus ad foeminei refert naturam corporis, ea scilicet nominans quæ natura corpori foemineo mēbra insunt: cur in eisdem describendis, atq; laudandis à natura, & à recti sermonis ratione recedit? Et si Ecclesiae tribuit vbera, ut personæ quam induxit, decorum & imaginem seruet, cur affingat eiusmodi vbera, qualia nec mos patitur, nec natura rerum esse permittit? Denique, quod sapienter dico, Deus ijs amantiū personis id agit, ut Christi, & Ecclesiae amores declaret. Nam si id ageret, non amatorias viri, & foeminae personas induceret, sed sumeret alias res similes. Igitur si per has personas id agit, eo quod eas inducit, sequitur tales induci ab ipso, quales qui inter se amant, esse solent. Aliter enim res absurdissima efficeretur, ut idè amatorias personas induceret ad suos in earum imaginem significantes amores: idem illas ita formaret ac fingeret, non ut duorum qui inter se amarent speciem præ se ferrent, sed ut duo monstra plane essent ab omni natura abhorrentia.

II. Deus in hoc carmine amorē suum erga Ecclesiā allegoria amorū humanorū declarat, vt ex ijs quæ nobis nota sunt, diuini amoris nobis ignotam vim facilius perspiciamus.

Hoc primū sequitur è proximè superiori. Nam si his personis eas Deus actiones, vti docuimus, tribuit, & ea verba dat, quæ ipsis more, naturaque conueniunt: etsi hæ personæ amatorix sunt, vti constat, ijs certè quæ amantibus accidūt, hoc est, ijs, quæ corporei amoris propria sunt, cælestes describit amores Deus. Præterea idem ipsum isto argumento conficitur. Propositum est Deo diuinos Christi amores hoc carmine allegoricè dicere: sumit ergo ad id aliam rem similem: at nullam potuit rem sumere, aut similiorem, aut notiorē nobis, quam eorum, qui inter se verissimè & ardentissimè amarent personas. Igitur amoris humani species hic sumpta est ad diuinū declarandū amorē. Ad hæc. Si quid obstaret, id certè esset, dedecere Deū, vt ad suos explicandos amores petat similitudines à nostris amoribus. At id minimè ipsum dedecet. Nam si Deo indecorum non est se tanquam hominem amantem, & Ecclesiam item tanquam amatricem feminam in scenā inferre, vt se in hoc carmine infert: si que se sponsum dici, & illam nominari sponsam nō timeret, cur reformidet pro ratione assumptæ personæ loqui: hoc est, agere personam quam sumit, & vt dicitur scenæ seruire? Nā si persona non dedecet, accidentia personæ propria indecora esse nō possunt. Sed quæro, diuini amores qui in hoc scribuntur libro, vtrum scribantur propriè, an translata? Constat non propriè, translata igitur. At translata verba ea propriè significat quæ similia sunt, id est, è quibus similitudo trāsferatur, & huius Cantici verba corporeos amores propriè significant, igitur ab his amoribus ducitur similitudo ad significandos diuinos. Quid? nonne Hebræi ab huius libri lectione iuuenes arcent, nec vllum nisi quadragenario maiorem

iorem ad eum audiendum admittunt? nonne etiam nostri Romanus & Nisenus Gregorij lectores monent, vt cum legunt, ab eo quod verba præ se ferunt sensum auocent, & mentē ad sublimiora conuertant? cur quæso hoc? nisi quia amoris corporei imago sumitur ad diuinum declarandum amorem? nisi quia nihil in hoc libro dicitur, quod non ex eo ducatur, quod accidit in humanis amoribus? nisi quia ea planè dicit, quæ in amore corporū dici ac fieri videmus. Deniq; idē ipsum veteres patres affirmāt. Dionysius in supra citata Epistola, de hoc Cântico ita. *καὶ τὰς τῶν ἀσμάτων προσούλους καὶ ἑταιρικάς πολυπαθείας*, id est, & illas Canticorum corporeas, & meretricias affectiones multiples. Gregorius Nisenus in oratione secunda. *εἰκόνα τινὰ τῶν κατὰ τῶν βίον ἡδύων, εἰς τὴν τῶν δογμάτων τούτων κατασκευὴν τεμμηράμενος; ἢ δὲ εἰκὼν γαμικὴ τις ἐστὶ διασκευῆ*, id est, imaginem quandam eorum quæ in vna suauia, & voluptuaria sunt, ad huius doctrinæ demonstrationem molitur. imago autem illa nuptialis est apparatus. Et rursus in oratione tertia, *καὶ τούτου χάριν τὸ σφοδρώτατον τῶν καθ' ἡδονὴν ἀνεργούμενων, λέγω δὲ τὸ ἐρωτικὸν πάθος, τῆς τῶν δογμάτων ὑψηλότητος ἀντιματῶδ' ὡς προσεστήσατο, ἵνα διὰ τοῦτο μάθωμεν ὅτι χρὴ τὴν ψυχὴν πρὸς τὸ ἀπρόσιτον τῆς θείας φύσεως κάλλος ἐνατενίζουσαν τοσοῦτον ἐρᾶν ἐκείνου, ὅσον ἔχει τὸ σῶμα τὴν σχέσιν πρὸς τὸ συγγενὲς καὶ ὁμόφυλον μετενέγκουσαν εἰς ἀπάθειαν τὸ πάθος*, id est, & ea de causa quod in ijs, quæ cum voluptate fiunt, est vehemētissimum, affectionem amoris dico, id expositioni doctrinæ suæ prætulit allegoricè, vt ex eo disceremus oportere, vt anima in diuinæ naturæ inaccessiblei intenta pulchritudinem, eam tantum amet, quantum corpus erga id quod affine ipsi & cognatum est, affici solet: transferatq; quod passioni obnoxium est, ad id quod passionis est expers. Et paulò infra. *τι γὰρ ἂν γένοιτο τούτου παραδοξώτερον, ἢ τὸ αὐτὸ ποιῆσαι τὴν φύσιν τῶν ἰδίων παθημάτων κατὰ ἄρσιον, διὰ τῶν νομιζομένων ἐμπαθῶν ρημάτων, τὴν ἀπάθειαν νομοθετοῦσαν, καὶ παιδείουσαν*

id est, Quid enim magis præter opinionem fieri potuit, quã
 efficere, ut à suis passionibus natura se, eis ipsis mundaret;
 dum ijs verbis, quæ affectus, & perturbationes ebullire vi-
 dentur, docet, & instituit apathiam. Origenes prima Ho-
 milia. Libellus hic epithalamij habens speciem in mo-
 dum drammatæ conscribitur. Drama autem est, ubi
 certæ personæ introducuntur, quæ loquuntur, & aliæ in-
 terdum superueniunt, aliæ recedunt, aut accedunt, & sic
 totum in mutationibus agitur personarum. Hæc igitur est
 totius libelli species, & secundum hanc pro viribus histori-
 ca à nobis aptabitur expositio, spiritualis autem intelligẽ-
 tia, sicut in præfatione signauimus de Ecclesia ad Christum
 sub sponsi, & sponsæ titulo. Et subdit. Introducitur ergo
 nunc per historię speciem sponsa quædam, quæ suscepit
 quædam sponsaliorum & dotis titulo dignissima munera,
 ab sponso nobilissimo, sed plurimo tempore moram fa-
 ciente sponso, sollicitari eam desiderio amoris sui, & con-
 fici iacentem domi suæ, Psellus scriptor perantiquus, cu-
 ius libri fragmenta quædam in suum librum Theodoretus
 retulit. Canticum, inquit, Canticorum, quod eleganter
 admodum, & sub specie, ac figura quadam nuptiarum
 tradit humanæ animæ perfectionem. Sub figura in-
 quit, & specie nuptiarum, at nuptiæ ad corporeos amores
 pertinent, eisque constant. Gregorius Romanus, Hinc
 est, ait, quod in hoc libello amoris quasi corporei verba
 ponuntur, ut à corpore anima per sermones consuetudinis
 suæ refricata recalescat, & per verba amoris, qui infra est,
 excitetur ad amorem qui supra est. Nominatur enim in hoc
 libello oscula, nominatur vbera, nominatur genæ, nomi-
 nantur scabra, in quibus verbis non irridenda est sacra Scri-
 ptura, sed amplius Dei misericordia consideranda, qui dum
 membra corporis nominat, sic nos ad amorem vocat: qui,
 ut cor nostrum ad inuestigationem sacri amoris accen-
 deret,

deret, usque ad amoris nostri verba descendit. Sed unde
 se loquendo humiliat, inde se intellectu exultat, quia ex ser-
 monibus huius amoris discimus, qua virtute in diuinita-
 tis amore feruamus. Bernardus in Cantica, Si de carnali-
 bus sponsis, & eorum amoribus quæstio est, sicut literalis
 superficies prælusisse videtur. Et Homilia LXXIII. Nos in
 expositione mystici eloquij cautè, & simpliciter ambulan-
 tes geramus morem Scripturæ, quæ nostris verbis sapien-
 tiam in mysterio absconditam loquitur, nostris affectibus
 Deum figurat, & insinuat notis rerum sensibilium simili-
 tudinibus. Et in Homilia LXXIII. Hæc litera gustata car-
 nem sapit, sed enim quod in ea tectum est de Spiritu sancto
 est. Idem Glossa affirmat, quæ ordinaria vocatur. Idem Ni-
 colaus Lyranus, idem alij sexcenti.

Deus in hoc carmine, etsi amoris corporei allegoria
 suam erga Ecclesiam amorem declarat, tamen eam non
 ducit ab amore lasciuo, sed ab honesto & pudico, qualis
 coniugum est. III.

Dico itaque Deum, quamuis ex amore corporeo simili-
 tudines ducat ad suum exprimendum amorem: quamuis-
 que utatur ijs verbis, quibus, qui inter se amant, uti solent,
 quamuisque ea, quæ in nostro amore accidunt, transferat
 ad suum: nusquam tamen ipsum in hoc libro similitudinem
 ducere ab aliqua lasciuia, & turpi re, earum quæ in impudi-
 co amore sæpè accidunt: nusquam verbo, turpe aliquid
 quod significet, uti, nusquam amoris aliquid referre, quod
 sit cum turpitudine, & lasciuia coniunctum, sed ex ijs, quæ
 in amore contingunt, ea tantum sumere, quibus ingens il-
 le quidam, ardensque, sed tamen pudicus significetur amor.
 Hoc vel ex eo liquet, quia impudica dicere, aut eorum
 aliquid in oratione ponere, etsi alterius rei significandæ
 causa ponatur, tamen alienum videtur esse, non solum ab
 eo quod sacram Scripturam decet, sed etiam ab eo quod

Greg Na viri modesti & graues in suis scriptis faciunt. Qua de re
 ζιανζε. Nazianzenus Grego. in supra citato loco rectissime scribit:
 Δὲ γὰρ ὡς γοῦν ἐμοὶ γε δοκεῖ τῶν γέμων μηδὲ τὰς ἐνδλάξεις, καὶ τὰς ἐμ-
 φάσεις ἀπορετῆς εἶναι καὶ ἀναξίας τῶν δηλουμένων, μηδὲ οἷαις ἂν καὶ
 ἀνθρώποι λεγόμεναις περὶ αὐτῶν δυσχερῆς οἰεῖν. ἀλλὰ ἢ τὸ κάλλιστον
 πάντως ἔχειν, ἢ μὴ τὸ ἀσχιζόν. ἵνα τὸ μὲν τοὺς σοφοτέρους εὐφραῖ-
 νῆ, τὸ δὲ μὴ βλάπτῃ τοὺς πλείονας id est. Rerum diuinarum mea
 certè sententia, ne demonstrationes quidem ipsas exter-
 nasque species inhonestas esse conuenit, rebusque signifi-
 candis indignas, ac denique tales, vt homines quoque
 ipsi eas de se prædicari permolestè latu sint, verùm aut
 maximam pulchritudinem habere, aut certè à summa tur-
 pitudine abesse, vt hoc quidem eruditiores oblectet, illud
 autem vulgi animos minimè labefactet.

IV. Huiusmodi scripta allegorica duplicem sensum habent,
 vnum in promptu, quem verba præ se ferunt: alterum in-
 teriorem, & reconditum, ad quem omnis intentio scri-
 bentis dirigitur, qui sensus, & re, & nomine differunt.

Confirmo singula. Primum huiusmodi scripta duos ha-
 bere sensus, ex ijs, quæ diximus, sequitur. Nā si huius ora-
 tio carminis amantium sermones refert, vt in eorū ima-
 gine ratio cognoscatur, & forma diuorum amorum,
 necesse est, vt exterius vnum sonet, interiùs alterum signi-
 ficet. Quod vt clarius cognoscatur, aduertit debet, ea vo-
 cabula, quæ plures significant res nō ob vnā rationem
 aliquam, quæ sit rebus communis, id est, quæ ea signifi-
 cant, quæ Græci vocant Homonyma, differre ab ijs vo-
 cabulis, quæ translata ponuntur, in eo quod res, quas
 significant, significant propriè, & ex æquo omnes: & ob
 eā causam quoties ponuntur in oratione ad vnum aliquod
 eorum, quæ significant declarandum, quæ ex huiusmo-
 di verbis oratio constat, vnā tantum sententiam ha-
 bet. Quia etsi è verbis plura significantibus constet, ta-
 men constat, ex illis quatenus referuntur ad vnum eorum
 tan-

tantum, id est, quatenus, id vnum significat, quod is qui
 loquitur animo comprehensum verbis explicare voluit,
 cū quo, quia cognationē nullā habet res ceteræ quæ eidē
 significantur verbis fit, vt nō idcirco hæc posita in oratio-
 ne censeantur, quia illud positū est. Itaque è verbis plura
 significantibus, vnus significati atq; sententiæ vnā & sim-
 plex oratio cōficitur. Atque translata posita sunt vocabula
 ita significant plura, vt eorū vnū in altero & ex altero signifi-
 cent. Nā in vno propriū habet domiciliū è quo transferū-
 tur, & tanquā demigrat in alienū. Itaq; vnū propriè & pro-
 ximè, cetera translata, id est, intercedente illo vno significat.
 E quo efficitur necessario, vt quæ ex his vocabulis oratio
 constat, ea sententiam multiplicem habeat: habet enim, vt
 minimum sensum duplicem, vnum quem verba, ex eo
 quod propriè significant, præ se ferunt, alterum quem in-
 nuunt, ex eo ad quod transferuntur. Nam transferri ver-
 bum id, scilicet, est, similitudine eius quod propriè signifi-
 cat, aliud significare quod est simile illi. Quare poni in ora-
 tione non potest quin pro vtroq; ponatur. Itaq; vtrumq;
 nobis simul obijcit contuendum: alterum aperte, alterū
 tectè, alterū prope oculis, id vt videamus, alterū animo vt
 taciti contemplemur. Vt exempli gratia, si dico animo flu-
 ctuare me, irrequieti maris, ac fluctibus agitati speciem;
 eorum qui audiunt sensibus offero, ac vnā declaro meum
 similiter agitari animū, idque vnico verbo. Inest enim cer-
 tē in omni allegoria, & metaphora tacita similitudo quæ
 dam. Qui enim se fluctuare dicit, hoc planè dicit, vt mare
 fluctibus, sic se agitari curis. In quo, vt constat, duas simul
 res mare, atque animum, fluctus, atq; curas, quarū vnā al-
 terius imago est, in cōspectum adducit. Istos porrò vnus
 verbi duos sensus, ac translata positarum vocum duas sen-
 tentias multum inter se differre, ex eo perspicitur, quod
 externus ille sensus, quem vocabula propriè faciunt, non

est propriè sensus, non enim in eum is, qui dicit, propriè animum intendit suum, nam allegorica oratio, non earum rerum declarandarum gratia conficitur, quas propriè significat. Itaque non est propriè sensus, sed est, ut ego illum nominare soleo, sonus quidam verborum, aut, ut Bernardus eum appellat, literalis superficies, aut literæ tenor, & cortex, est qui intelligentiam historicam eum vocitet, ut Origenes fecit, quanquam sicuti sensus propriè non est, sic historicus aut literalis sensus dicendus non erit. At alter interior verus orationis sensus est, nam ad eum qui dicit propriè refert se, & eius declarandi atque explicandi causa suam orationem instituit, & ob id historicus est dicendus sensus, quia dicenti, aut scribenti est propositus propriè & præcipuè. Nam is dicitur historicus esse sensus, quem qui dicit, aut scribit explicare sibi propriè proponit verbis, siue proprijs, siue translatis. Itaque is quem dico, & ad quem explicandum vocabula transferuntur historicus sensus erit, quia est scriptori propositus: atque idem rursus dicitur mysticus quia est interior, & figuratus, id est, figuris, & imaginibus, cum verborum, tum rerum expressus: dicitur etiam spiritualis possit ob eas circa quas versabitur res, quæ si ad animi diuinum cultum, & institutionem pertinebunt cælestem, quæcumque; de eis oratio habebitur spiritualis dicetur. Qualis est interior huius carminis sensus, qui vna, & historicus est, quia scriptori propositus, & mysticus quia interioribus rerum & verborum figuris expressus, & spiritualis, quia pertinet ad erudiendum cælesti doctrina animum.

Aboluta huius Carminis, & similium scriptorum explanatio, duabus constare debet rebus: & nonnulla enodatione eorum, quæ verba propriè præ se ferunt, & eorum ad quæ interius transferuntur explicatione luculenta, id est, propositione imaginis, & expositione eorum quæ signi-

significantur in imagine.

Hoc caput è proximè superiori deducitur. Nam si Carmen hoc & sono constat, & sensu, id est, si vnum sensibus obijciunt eius audita verba, & alterum interius significant: sique è vno ad alterum gradus fit & in vno latet alterum, sequitur non posse ritè explanari nisi utrumque; enodetur. Deinde ad quod explanandum, alterius adhibetur similitudo rei, id intelligi satis nequit, eius vnde similitudo ducitur natura non antè intellecta. Sicuti nec cognosci à nobis potest, quod per imaginem aut ex imagine cognoscendum est quandiu à nostris oculis imago abest. At, ut diximus, in omni allegoria similitudo inest tacita, igitur scripta allegorica utroque; modo sunt explananda. Præterea id fieri debere suo exemplo docent, qui hoc Carmen interpretari sunt, alius quidem alio copiosius, tamen eorum nemmo est, qui non aliquid in utroque; explanationis genere elaboret. Origenes in eis homilijs, quas supra citavi, pluribus in locis, antequam interiorem intelligentiam in lucem proferat, in explanatione externæ sententiæ versatur, id facit initio primæ homiliæ: & in eadem in illo, Meliora sunt vbera tua vino. & in illo. Vnguentum exinanitum nomen tuum. Et homilia secunda, in principio, in illo. Fusca sum & formosa, & in illo. Filij matris meæ. Et in illo. Indica mihi. Et in illo. Equitatu meo. Et in illo. Pulchræ sunt genæ tuæ. Et in illo. Botrus Cypri. Et homilia tertia in illo. Tigna domorum nostrarum. Et in illo. Sicut arbor malus. Et in illo, Vox dilecti mei. Quo loco latissimè hanc, quæ dico, externi sensus explanationem exequitur. Et homilia quarta in illo. Capite nobis vulpes paruulas. Idem sæpè Bernardus cum alibi, tum in homilia quadragesima tertia. & homi. 46. in illa verba. Lectulus noster floridus. & hom. 47. in illa. Ego flos campi. & homilia 49. in illa. Introduxit me rex. Et hom. quinquag. prima in illa. Fulcite me floribus. Et

homilia

homilia quinquagesima secunda in illa. Adiuuro vos filia Sion. Et homilia quinquagesima sexta in illa. En spectat per parietem nostrum. Et homilia sexagesima in illa. Ficus protulit grossos suos. Et homilia sexagesima prima in illa. Columba mea in foraminibus petrae, quo in loco hunc historicum declarans sensum, quaedam valde amatoria commemorat, atque ijs positis subijcit. Hic literalis lusus, quid ni dixerim lulum? quid enim ferium habet, haec literae series? nec auditu quidem dignum, quod foris sonat, si non intus adiuuet spiritus infirmitatem intelligentiae nostrae. Et homilia sexagesima quarta in illa. Capite nobis vulpes paruulas. Et homilia septuagesima tertia in illo. Reuertere similis esto. Et Nicolaus Lyranus similiter pluribus in locis, sed praecipue in capite quarto in illud. Quam pulchra es, & capite quinto, in illud. Dilectus meus candidus, & rubicundus, & capite secundo in principio. Et noui quidam scriptores sexcentis in locis. Quod autem dico. Nonnulla enodatione huius externi sensus uti oportere, eo intelligi volo moderationem adhibendam esse in hoc genere, & eo parca vtendum, nec nisi quando rei necessitas postulat. Primum enim non sunt alia e corporeo amore asciscenda praeter ea, quae verba proprie intellecta significant. Deinde ea ipsa non sunt nimis exacte exprimenda nec omnibus quibus possunt coloribus animanda, sed quatenus ad id ad quod transferuntur conducit. Postremo id solum in hoc explanationis genere agendum est, non ut nimium extet, & emineat, sed ut appareat, & conspiciatur tantum imago ea, quae ad alterius rei demonstrationem effingitur. Et quemadmodum qui variorum naturas animalium, quorum in tabella imagines expressas haberet, alicui demonstrare singulas cuperet, is primo tabellam produceret velumque amoueret, ut conspici, quod inerat posset, deinde

deinde in eis imaginibus elucentes singulorum animantium naturas latius verbis, & oratione explanaret: eodem pacto, qui hunc interpretatur & exponit librum, primum debet velum amouere, quo haec exterior nonnullis in locis occultatur imago, quod ad primae explanationis genus spectat deinde explicare pluribus verbis eius naturam rei quae subest, & sub indicatur in proposita imagine, quod pertinet ad explanationis generis posterius. Haec certe nos in hoc opere, sicuti polliciti eius initio sumus, sequimur interpretandi rationem.

Sed restat iam, ut ad ea respondeamus, quae obieccimus, quae facile refellemus si prius animum aduerterimus, hoc carmen, quod ante bis mille annos scriptum est, in peregrina lingua scriptum esse, ijs hominibus quorum, & mores, & iudicia, a nostris moribus & iudicijs valde diuersa erant: & saepe vsu venire ut quae in sermone vni probantur genti, eadem alteri, atque ad eundem ipsi mutatis temporibus improbentur: tum in verbis singulis, tum in complexione mutua verborum: illudque omnino verum esse antiquissimos scriptores, qualis Homerus, Hesiodus, Orpheusque & reliqui, qui heroicis floruerunt temporibus, suere, in similitudinibus, & translationibus, & eiusmodi alijs exornationibus orationis, magis adamauisse grandia & fortia quam delicata, atque mollia. Itaque ad id quod obiectum primo est, abhorere a consuetudine ut foemina viros ad amandum prouocent, sicut fit in hoc libro, respondere debemus, id, si quid est, contra illos certe potius esse qui ista obijciunt. Nam abhorret sine dubio a natura, & consuetudine spiritualium amorum, ut quis Deum prior ad amandum prouocet, quia dubitari non potest quin ab ipso omne amandi, ac recti agendi principium ducatur. In amore vero humano, etsi frequentius viri, tamen etiam foeminae non perum saepe praeludunt, cuius rei exempla scribuntur Esaia septimo, & Genesis tricesimo

Esaia 7.
Gene. 39.

mo nono. Quare in hoc, verū si est dicendū, nec recessum
est à nostra consuetudine, nec inductū aliquod exemplū
contra naturam gratiæ. Subintelligitur enim Deus ad sui
amorem sponsam inuitauisse prius. Itaque quod illa ex ab
rupto sic incipit, *Osculetur me osculo oris sui*, in eo nō tam ipsa
aliquid dicere instituit, quā ijs respondet, quibus inuitata
ab altero, & sollicitata prius fuerat, vti postea suo loco di-
cetur. Quod autē similiter abhorrere putatur, sceminā no-
ctu concursasse dici, sui viri quærendi causa, id inane profe-
cto est, primum quia non abhorret. Nam & apud Tibullū
tale aliquid ausa dicitur nescio quæ foemina. Deinde quia
vt abhorreret ab eo quod foeminæ faciūt, tamē ab eo quod
probatī scriptores facere solent non abhorret, illi nāq; cū
aliquē vehemētius cōmorū, ac perturbatū inducūt, ea di-
xū: fecisse ipsū, nō quæ, aut ipse fecit, aut fieri soleāt ab alijs,
sed quæ res ipsa, & perturbationis vis illi sua debat vt face-
ret: sic Virgilius Gallū, pro eo quantū ex amore insaniebat
aptissimè inducit, ea dicentē facere se, quæ fecit ipse quidē
nūquā, sed vt faceret amoris hortabatur ægritudo ipsum,

Hic gelidi fontes, hic molliaprata Lycori.

Vir. ecl. 10. Hic nemus: hic ipso tecum consumerer euo.

Nunc insanus amor durime. Marris in armis.

Tela inter media, & aduersos detinet hostes.

Postremo quia tota illa oratio nulla verborum ipsius fra-
de ita potest interpretari, non vt sponsa dicat quid ipsa re-
fecerit, sed quid amore suadente secum, & cum animo
suo vtrūm faceret agitauerit. Hæc enim sponsæ sunt ver-
ba. In lectulo meo per noctem quæsiui quem diligit ani-
ma mea, quæsiui, & non inueni, surgam, & circuibō
ciuitatem per vicos, & plateas quæram quem diligit
anima mea. Quæ certè magis sunt deliberantis quid fa-
cto opus esset, quam quod fecerit enarrantis. Nec obesse
præterea debet, quod de vberibus turri similibus dicitur;

Non

Non enim simpliciter turri similia dicuntur, sed si murus
sponsa sit, vbera eius ipsi esse vt in muro sunt turres. Ego
inquit, murus, & vbera mea sicut turris, id est, si murus ip-
sa sum, vbera mea pro turribus erunt. Nam vt in muro
turres eminent, sic in pectore foemineo vbera extant: &
proportionē vt in muro turres, sic in corpore mammæ
respondent. Quod autem rursus obijciant de collo, IIII.
quod dicitur turri simile: de mammis quæ hinculos re-
ferunt: de capillis similibus capreis Galaad, eo obijciunt
quod illa prauissimè & ineptissimè intelligunt. Non
enim si collum turri simile esse dicitur intelligi debet,
tam longum id esse dici, quam est alta turris: rectitudo
enim turris in eo solū non altitudo confertur. Itaque
& nostri Poetæ sæpè turri eburnæ id comparant, & si-
militer hinnuli, quibus similia dicuntur esse vbera, non
ipsi hinnuli intelligendi sunt, sed eorum potius capita-
la, in quibus similitudo mammarum inest non inepta. Ex
quo & in Prouerbijis hinnulorum nomen ad vbera signi-
ficanda transfertur, qua dicitur. Cerua charissima, & gra-
tissimus hinnulus vbera illius inebrient te omni tempore. *Prou. 52.*
Nec minus sædè labuntur in capreis: non enim ipsas,
sed earū pilos Solomon confert, quod doceat speciosissi-
mā sponsam præditam esse coma, id est, nigra. Nam orien-
talibus capilli nigri probantur. Illud porrò de vrbe Thirsa
de q; Hierusalem tantum abest, vt alienum aut à longe pe-
titū sit, vt ad id de quo agebatur nihil aptius dici potuerit. V
Nā quo quæso pacto melius spōlus exprimeret magnitu-
dinē admirationis eius quā pulchritudo sponsæ faciebat,
quam vrbes ornatissimas cōferendo? sicut enim illarum
species vrbiū pulcherrima erat, sic illi sua sponsa videba-
tur esse præter vītātū morem pulcherrima. In quo sem-
per intelligendum est, non à magnitudine, sed à varieta-
te pulchraque specie similitudines duci. Atque idem
dici

dici potest de acie ordinata, & instructa, nihil enim ea spe
 stabilius esse potest. Quanquam in hoc, mihi ut videtur,
 non tam significauit quam sibi pulchra sua videretur spō
 sa, quam declarauit, quam eius à se alienare animum, ve
 hementer metueret, quem ad significandum timorem,
 aciei instructæ conuenientissimè mentionem fecit. Nec
 est huic dissimile, quod de naso turri simili obijciunt, in eo
 dem namq; semper luto hærent, qui ista obijciunt, ac in si
 mili errore versantur. Non enim longitudo collata est,
 sed rectitudo atque species, quo significaretur nec poly
 posum esse nasum, nec tuberibus inæquale. Præterquam
 quod nasi vocabulum in his literis transferri solet ad to
 tius oris atque corporis habitum, & ad animi elati, ac ge
 nerosi significandam speciem, cum qua rectissimè specie
 turris ea confertur, quæ sita in Libano contra Damascum,
 & Palæstinam ornabat, & timorem Syris incuriebat ho
 stibus. Iudæorum De Carmelo autem monte similiter di
 ci debet, non agi de eo quantus esset is mons, sed quæ esset
 pulcher & amœnus, habebatur enim pulcherrimus om
 niū qui in Iudæa erāt, quod nō esset syluofus, ut eius regio
 nis alij, sed vinctis, atque oliuetis pulchrè confitus. Vnde
 Esaias. Auferetur læritia, & exultatio de Carmelo. Et ali
 bi Decor Carmeli, & Saron. Sed & dici etiam illud po
 test non poni id vocabulum eo in loco pro monte, sed
 significare quod est coccineū, aut purpureum. Nam Car
 mel coccineum significat. Itaque coccineum dici sponsæ
 caput, vel quod coccineo integeretur velo, vel certè
 quod purpureo colore tinctam comam gestaret. Nam &
 is capillorum color in Oriente probatur, ex quo & nostra
 tempestate Arabes foeminae eius coloris inducendi cau
 sa ligustriradice ex aqua capillos inficiunt. Ad aliud de eo
 quod desiderare sponsa præter consuetudinem dicitur,
 sius ut vir puellus esset infans, quid istis dicam non habeo
 vsque

VI

Esai 15.
 Esai 35.

VII

vsque eo mihi communi carere sensu videntur. Non di
 co in Hebræis haberi, à quibus isti literis, quo suæ insci
 tiæ prætexant religiosissimè abstinent, itaq; non dico ha
 beri in Hebræo, quòd istos in viam recti sensus posset in
 ducere. Quis det sicut fratrem te mihi sicut fugentem vbe
 ra matris meæ, sed horum ipsorum quæ Græci continēt,
 & Latini codices, si modo ea qui legit iudicij aliquid ha
 beat, non eam esse, quam isti putant sententiam dico,
 & affirmo. Quid quæso optat sponsa? Quid ait? Vtrum
 ut puellus esset suus vir, an potius ut sibi eo uti tanquam
 puello liceret amicissimè, & coniunctissimè & in omniū
 conspectu? hoc certè illa amore elata desiderat, vel desi
 derare venustè fingitur, quoad summum amoris peruen
 nisse gradum significetur, in quo qui sunt in sinu suo sem
 per & quasi in vlnis Deum gestare cupiunt, id reprehen
 dente nemine, & videntibus vniuersis. Sed dicunt dede
 cere diuina scripta, ductis è lasciuo amore similitudinibus
 uti, dedecere fatcor, sed uti nego è lasciuo, sed è probo, &
 honesto. At ne isti amores aiunt, quamuis probi, ad diui
 num declarandum apti sunt, quia plurimum ab illo di
 stant. Distant præstantia, sed plurimis alijs in rebus sunt
 similes. Vterq; enim amor pulchri appetitus est. Vterque
 ex antecèdenti cognitione oritur, vterq; nascitur ex com
 munionem aliqua & similitudine quæ in ijs existit, qui
 amant inter se, vterq; id agit ut eos penitus cōiungat, vter
 que amantem, in id quod amat transfert vtriq; adiuncta
 est cura placendi, & metus displicendi, vtriq; inest im
 mutatæ voluntatis suspicio, in vtroque querelæ sunt, in
 vtroq; blanditiæ. Itaq; alter alterum valde refert, & imita
 tur amorem, & in alterutro eorum alterius inest imago
 ca, qua nulla expressior esse potest. At ut ea imago perfe
 cta sit, eo exprimendis rebus diuinis apta non est, quia
 est periculosa moribus. Esset periculosa nisi è probo du
 cere

VIII

G cere

cēretur amore, nisi caueretur, vt homines carnis cupiditatibus dediti, ab huius libri lectione abstinerent, nisi præciperetur ne in ea contemplanda imagine gradus figuratur. Et vt in colendis imaginibus solet caueri, atque præcipi, vt eas rectè qui velit colere vna animi intentione, atque motu in imaginem feratur, & in id quod refertur imagine, sic quorum benè institutus est atq; affectus animus, ij, cum hæc legunt, cumque istorum amorum imaginem sibi in conspectu proponunt, vno tanquam mentis aspectu, & imaginem, & quod in ea elucet aspiciunt. Sed obijcitur Dionysius nobis qui monstra scribi in hoc carmine dicat. Sed qui obijciunt, quod cum bona eorum venia dicta sit, Dionysium non satis intelligunt. Dicit enim ille quidem in huiusmodi scriptis monstra quædam inesse videri, sed tamen non in eo monstrum ponit, quod eorum verba instituta allegoriæ non aptè respondeant, vt isti stultissimè putant, sed in eo quod eorum propria significatione Deo tribuant, & affigant, quod plurimum abhorret à natura diuina. Id namq; Dionysium dicere perspicuum esse potest ex ijs quæ adducit exēplis. Monstrum enim est Dionysio vterum Deo tribuere, vt illi eum tribuit sacra Scriptura, quæ dicit Ex vtero ante luciferum genui te, monstrum dare oculos, vbera, foemora, monstrum pastoralis figura ipsum in hoc Carmine inducere, quod & nos fatemur ipsi. At hoc semel admissio monstrum ei monstrum reliqua quæ subijciuntur, aptissime seruiunt. Etenim si vterum Deo sacra Scriptura dedit, & in eo monstrum fecit, quia à natura recessit, tamen in eo quod vtero generandi vim statim attribuit à natura non recessit rerum. Itaque monstrum non edidit, sed pro eo quod instituerat dicere aptè loquuta est. Est enim vteri generare, non autem numerandi aut differendi scientiam & facultatem tenere, quæ si illi scriptura tribueret, tum verè monstrum efficeret.

ceret. Vltimum quod obijciunt, contra eos ipsos valet, qui obijciunt, nisi enim quæ in hoc continentur Carmine è media amantium consuetudine & vita ducerentur, causa non esset, quare patres nos admonerent, caueremus animum adhibere ijs rebus, quas verba Carminis præferunt. Sed cum mouent ne adhibeamus animum, non præcipiunt ne in eas villo pacto inspiciamus. (Nam inspiciendæ eatenus sunt, quatenus ad id ad quod referuntur conducunt.) Sed admonent ne insistamus, aut immoremur in eis: neue eas sic mente versemus, ac si propter se ipsæ & non alterius rei causa scriptæ essent, & nobis traditæ. Nam hoc illos dicere ex ijs, quæ scripserunt, perspicitur. Dionysius, Ne existimemus, inquit, ea quæ apparent, in eiusmodi scriptionibus ficta esse ipsorum met causa. Niscenus non negat inspiciendos esse colores, quibus imago constat, qui enim ea posset conspici non visis coloribus? sed præcipit ne coloribus spectandis inhæreas. Gregorius Romanus. Intuendum, inquit, est, ne cum verba exterioris amoris audimus ad externa sentiēda remaneamus. Ne remaneamus præcipit, id est, ne hæreamus in ipsis, sed meliorum, ac magis sublimium rerum explicandarum, & contemplandarum causa scripta esse putemus. E quibus omnibus constat, & hoc Carmen allegoricè scriptum esse, ea allegoria, quæ nominatur verborum, & ea continere, quæ ijs personis, atque rebus quibus allegoria tractatur conueniunt: & eas personas duorum coniugum inter se amantium personas esse: & earum amoribus honestis, & probis declarari amores Christi, & ecclesiæ: nec eos ex hoc Carmine rectè intelligi posse, nisi ea prius, quæ illos refert, atq; exprimit cognoscatur imago: & ob id vtrumque explicandū esse, & prius habita ratione posterioris, & quatenus ad id intelligendū cōducit. Sed quādo de his omnibus constat, fortasse quis scire velit cuius ordinis, atq; cō-

ditionis istius coniuges sint, qui inducuntur? vtrum regiam personam gerant, an potius priuatam? & si priuatam vtrū urbanam, an pastoraalem & rusticam. Nam quibusdam suo iudicio doctissimis, aliorum ne mediocriter quidem doctis pastores induci non placet, quod sponsa de sponso. In trodixit me rex in cubiculum suum, & rursus, dum esset rex in accubitu suo. & sponsus de se. Equitatu meo in curribus Pharaonis. Quodque sponsus non semel Salomon nominetur. Respondeo, pastorales personas hinc ad allegoriam assumi. Id enim ex oratione ipsarum liquet personarum, è sermonibus quibus vtuntur, è similitudinibus quas adhibent quas omnes è re rustica sumunt. Diuerbia enim huius Carminis omnia colloquijs pastorum constant: de gregibus, de fontibus, de hortis, de pascuis sæpè loquuntur, amores spirant, quod ipsum est bucolici Carminis proprium: denique se ipsi, nullus vt dubitandi locus sit reliquus, pastores nominant, illa. Indica mihi vbi pascas vbi cubes in meridie, ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum. ille. Si ignoras te ò pulcherrima foeminarum egredere post vestigia gregum tuorum: & pascas hœdos tuos circa tabernacula pastorum. Sed cur, quærat aliquis, potissimum assumpta est pastoralis persona? Primum sumpta est, quia apta est ad exprimendam amoris vim, tum quod pastores purè amant, tum quod eorum vitæ genus est valde aptum ad vacandum amoris: ex quo Bucolicum Carmen in omni lingua ad referendos amores aptissimum & dulcissimum semper habitum est. Deinde quia qui his occultantur personis ecclesia atque Christus nulla re alia significarentur melius. Nam Christus se pastorem nominari gaudet Ego sum pastor bonus. Et in Psalmo. Dñs pastor meus. Et Paulus, Suscitauit magnū pastorem Iesum. Cum enim tribus modis Christi cum ecclesia coniunctio figuratè in sacris significetur literis. Parabola

Ioan. 10.
Psal. 21.
Heb. 13.

agrico-

agricolæ, & horti. Ego sum vitis vera, & pater meus agricola est. Parabola pastoris & gregis. Ego sum pastor bonus, & cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ. Parabola duorum coniugum & eorum pastorum, vt fit in hoc carmine, hic vltimus præstat cæteris. Nam pastoris persona aptissima est propter causas quas diximus, & coningalis ratio valde conueniens, quod coniugum amor sit omnium dulcissimus, ex quo eius imago à sacris scriptoribus ad Christum sæpè transfertur, vt in Paulo videre est, in Esaiâ, in Ezechiele, in Osea. Quod autè is pastor rex interdum nominetur, id dicendum est pertinere ad verborum amatorias blanditias. Sic enim qui inuicem amant cuiuscumque illi ordinis sint inter se sæpè loquuntur: seque sic mutuò & blandè compellant. Sed & exuere personam interdum licet ijs, qui inducuntur personati: itaque eam exuisse dici potest Christus hoc loco: seq; & Solomon è, id est, pacificum, & regem, vti re vera est, nominasse. Quod si quis præterea scire aueat, ad quod scripti genus hoc Carmè pertineat is sciat, ad dramaticū pertinere genus: idque esse in quo Carminis scriptor nihil interfatur ipse, sed solæ personæ quæ inducuntur totam rem gerunt, vt in comœdia sit, atque tragœdia. Et sicut in tragœdia inducitur chorus, sic in hoc opere sponsi sodales, & sponsæ socias induci, atque fari, & chori partes agere, & tãquam in theatro fingi dicere. Sed vtrum scena, id est, locus atque tempus quando ista finguntur agi atque dici sit multiplex, de eo non idem probatur omnibus. Quibusdam videtur & locus multiplex & actio non vnus dici, quibus de tempore assentior, sed de loco non possum. Omnia enim Hierosolymis finguntur agi, aut prope Hierosolymas, hoc est, in earum suburbijs. Quibus expositis, ipsum iam aggrediamur interpretari Carmen de Christo & Ecclesia, de qua quid interpretantur in varias sententias diuiduntur. Na alij atque

Eph. 5.
Esai. 62.
Exec. 16.
Ose. 1. 2.

ij ferè Hebræi de Ecclesia ea quæ sub Mosis legibus vixit, Alij, ijque nostri de Ecclesia Euangelij, alij de vtraque. Quibus ego non accedo solum, sed aliquid addo amplius ad eorum sententiam. Nam profecto dum omnes huius Carminis partes considero, & cura adhibita alias cū alijs confero, mihi videor videre elucentem in eo duarum maximarum rerum duas imagines. Vnā amoris eius, quo ecclesia ab exordio vsq; ad finem mundi Deū amat, amaraq; est. Alteram eius charitatis, quam Deus per omne id tēpus exhibuit, estq; exhibiturus Ecclesiæ. Quare iudico omnium qui vnquā fuerūt futurive sunt bonorum, ac fidelium hominum rationes, quod pertinet ad pietatem eorū erga Christum, & ad gradum quem in virtute tenuerunt, tradi in hoc Carminē, hoc est, censeo in hoc libro explicari, quo pacto se Christus erga suam Ecclesiam gerat, ab eo tempore, quando illa in terris primū esse cœpit, & eam sibi desponsauit ipse, ad id vsq; tempus, quando eandem in cælum sublatam accipiet vxorem. Itaq; totam Ecclesiæ militantis historiam, quod ad mutuū inter ipsam atq; Christum amorem attinet, his contineri & explicari scriptis existimo ac pro certo habeo. Quod vt sine errore & confusione cernatur animaduertere oportet, Ecclesiæ ætatem atque durationem in tria esse tempora diuidendam: vnum naturæ, alterum legis, tertium Euangelij atque gratiæ. Primum ab Adami pertinuisse lapsu, vsq; ad lationem legis. Alterum à Mose vsq; ad Christum peruenisse. Tertium à Christo vsque ad finem sæculi. In primo tempore Dei cultores qui erant (eorum enim hominum conuentus Ecclesia dicitur) nullam habuisse diuinitus scriptam legem. In altero, qui vixerunt, legibus à Deo per Mosē latis paruisse. Ad tertium qui pertinent, à legum vmbri, ad Euangelij lumen, atque

que ad gratiam translatos gratijs redundantem conficere Ecclesiam. Primos imperfectiores fuisse secundis: secundos postremis. Igitur in horum trium primo tempore quod tanquam infantia tempus fuit, sic Ecclesiam Deus habuit, ac si esset puella modo nata atque tenera; In secundo ac si esset iuuentula aliquanto grandiuscula, In tertio, vt eam, quæ iam ad nubilem ætatem peruenerat. Nam quemadmodum cui puella infantula despondetur vt eam postea maturam viro, vxorem ducat, is ex ætate puellæ amoris sui erga ipsam rationem moderatur, & cum infantula se blandum ostendit, cum eadem iuuentula amantiorem, viro iam maturam eximio amore complectitur: sic Deus Ecclesiam, quam vt primum in lucem eduxit desponsauit sibi, maturo tempore, id est, in fine sæculi, matrimonium initurus cum illa, vario amore prosequutus est: & suæ charitatis erga illam incrementis, ipsius sequutus est cursum ætatis. Vt enim illa ætate procedebat, sic ipse semper aliquid addebat, ad amorem, vel certè ad ostensionem amoris. Huius igitur totius rationis, atque progressus imago, in hoc libro mirificè descripta extat. Vnde & ipse liber vt supra diximus, in tres partes diuiditur: in quarum prima Ecclesiæ in naturali lege constitutæ ratio continetur, in secunda legitimus eius status declaratur, tertia tota pertinet ad tempora gratiæ. Explicantur itaque tribus libri partibus, tres ætates Ecclesiæ. Explicantur autem non ita, vt omnia, quæ quouis modo pertinent ad Ecclesiam dicantur, sed vt ea tantum commemorentur, quæ ad sponsæ rationē attinent, id est, ad Christi erga ipsam & ipsius erga Christū mutuū amorem. Nā declaratur qualis, & quanta fuerit singulis ætatibus Ecclesiæ &

eius in virtute præstantia, & Dei erga ipsam beneficentia. Et quoniam omnis ecclesiæ præstantia, in colendo Deum consistit. Colitur autem Deus charitate, atq; fide id est, recta de ipso persuasione & amore: beneficentia autem Dei erga illam in hoc maximè extat atq; eminent, quod eam tuetur in periculis, & consolatur in rebus aduersis: idcirco huius libri tota oratio versatur in eo, vt demonstrat, quibus fuerit ecclesia in vtroque hoc est, in veri cognitione, & in studio boni in omni sua ætate culta virtutibus; quibusque ad eò & præsidijs munita fuerit, & consolationibus subleuata & imbuta. Docet enim semper quidem ipsam in vtroque præstitisse: at nõ æque præstitisse semper, sed pro eo quod in ætate progrediebatur, sic in vtroq; profecisse magis. Itaq; qualia ista fuerint singulæ huius libri partes, quæq; pro ea ecclesiæ ætate ad quam spectat declarant, adeo vt quod in earum partium singulis, vel sponsam dicere, vel de sponsa dici conspicitur, siue querimoniam, siue inuitationem, siue laudem, siue precationem contineat, id omne quali ecclesia modo, vel Christum adamauerit, vel à Christo culta, & defensa fuerit significet. Hæc simul omnes huius libri partes continent, hæc eadem singulæ explicant, ordine inter ipsas, atque nexu mirifico: nec præterea aliquid quod non eo facile refectri possit commemorant. Quod explanatione fiet planum, quare iam sponsam ipsam audiamus, *Osculetur me osculo oris sui*. Prima huius cantici parte, vt diximus, ratio eius ecclesiæ, quæ floruit in naturæ lege describitur, erat autè illa ecclesia, vt potè recens nata, imbecilla, atq; tenera. Quare Salomon, eam vt adumbret, puellam hic inducit, pro ætatis simplicitate & cædore: cui sponsi oscula apertè petentè. Nã puellare ingenium apertum est, & simplex & cum primis desiderij impotens. Perit autem non ipsa vltro sponsum preuocans

sed

sed aliàs ab eo adamandum inducta, & semel degustati amoris cupidine incensa. Nam amoris gustum aliquem antea percepisse docet, quod sequitur. *Quia meliora sunt vbera tua vino*. Nec enim ista dixisset, nisi iã cognosceret atq; experta esset, quã dulcia vbera sponsi essent. Quæ omnia cum ipsa ad quam referuntur, re mirè conueniunt. Et enim Deus primus hominibus, & antequam peccarent, patefecit, & postquam peccarunt, & pollicitus est futurum, vt ex ipsorum nasceretur Christus semine, idque illis verbis quæ continentur in Genesi. Inimicitias ponam inter te & mulierem, inter semen tuum & semen illius, tu insidiaberis calcaneo eius, & ipsum conteret caput tuum, Ex quo fiebat, vt eius promissi cogitatio & spes, in illius ætatis hominũ inclusa animis, & felicitatis paulo ante amissæ memoriæ, quæ vigeat in ipsis, magnũ in eis accenderet desiderium eius videndi hominis, qui ipsos liberaturus à miseria, & in cælum introducturus erat, id est, verbi diuini cum humana carne copulati videndi, cuius desiderij indices sunt istæ voces, *Osculetur me osculo oris sui*. Nã modo experta felicitas, à qua deciderat, acriorem efficiebat in illis hominibus malorum morsum, & ob eam causam se restitui in eum gradum, quem amiserant, ardentius optabant. Itaque quod sibi promissum fuerat fore, vt per Christum restituerent, id illi longius differri non fetentes, curæ secum, & cū animo suo, collocti prius multa essent, quæ partim amissæ felicitatis dolor, partim eiusdem iterum consequendæ spes, & desiderium in ipsis suggerebat, in hæc prorupisse voces finguntur. *Osculetur me osculo oris sui*, id est, præsta quod nobis es pollicitus: inter homines homo apparere iam incipe. Audacter ago, cõfiteor, sed promissa tua vt auderem, fecerunt. Cum tã mei amans es, vt mei causa carnem induere velis, meũ erga te amorem in miris modis incendis. Non continuisti ipse intra pectus amorem

sed

G 5 tuum

tum, sed quantum amares me testatus es promissis largissimis, nō queo ipsa desiderii tui, quo discrucior, incertum animo diutius tenere. Rūpe omnes moras, id est, *Osculare me osculo oris tui*, hoc est, ori meo ostiū admoue, id est vt sepius interpreter, fiat caro verbū tuū, quod Ioānes simpliciter dixit. Itaq; prima Ecclesia, Christi vidēdi maximo incensa desiderio, quod incēdebat in ipsa, tū promissę rei magnitudo, tū de amissa foelicitate doloris acerbitas, petit his verbis maturitatē incarnationis eius, quā osculi vocabulo, figuratē & aptē significat. Nā sicut in osculo os admoctur ori, sic in incarnatione verbū Dei coniungitur eū carne. Nec solū maturitatē petit incarnationis, sed vt ipse quidē arbitror, illud etiā Spiritus sancti vberius de nū infundi sibi postulat, quo nō tantū peccati deletur culpa, sed etiā mala libido, cupiditatesq; ex ea prauā, magna ex parte abolētur ac propē extinguitur, in quo ipsius sanctitatis absolutio consistit. Nam id donū vix antea in terris visum, aut fortassē ne vix quidem antea visum in terris, post Christū natū & sublatum in cælū, larga manu fidelibus est collatū hominibus. De eo enim, vt existimo, scribitur. Nō erat Spiritus datus, quia Christus nondum erat glorificatus. Quare id donū qui petunt, simul etiā volūt verbū Dei vt caro fiat, quia verbum caro factū, id est, Christus, id impetrauit à Patre donum ipsum, vt copiosē in animos suorum effunderet. Est enim Christi propria effectio atq; functio, suos non mūdare solum à peccatis, sed etiā ea induere virtute, quæ cū veteris hominis ruina, & propē interitu, eximiā quandā afferat sanctitatē. Atq; quemadmodū proprium Christi est, id vt donū hominibus tribuat, sic omniū vota hominū, qui modo saluos se & incolumes esse cupiunt, eo sunt referenda, id vt bonū aliquando consequantur, quod in eo totius vitæ spiritalis absolutio, atque *finis sit constitutus*, Quæ cum ita se habeant, rectē

atque

atque ordine Ecclesia in sui initio ad hanc spiritus cōmunionē aspirare dicitur, idq; bonū expetere, quod qui consequuntur vitā cælestem in terris viuunt, quod donū valde quidē aptē osculorum significauit nomine. Nā in osculo spiritus cōmunio quædā est. Qui enim se mutuò deosculātur, animā vterque in alterū transferunt. Id ergo illa Ecclesia donū flagitat, in quo omnē suæ libertatis atque salutis spem sitā esse videt, quodq; ob eā causam summo perē desiderat. Flagitat igitur vna simul, & incarnationē verbi, quæ in coniunctione oris cum ore aptissimē exprimitur, & communionē Spiritus sancti, quæ cōmunionē animæ, quæ coniūctis existit osculis significatur. Sed & cur id tā studio sē efflagitet causam subiicit, dicēs *Quia meliora sunt vbera tua vino*. Id est, quia, vt paulò ante in paradiso constituta experimento didicerat, sciebat quam esset dulcis Deus, & quā amari dignus: idq; apertius iā cognoscebat, ex collatione ad terrena bona, quorū aliquē sensum perceperat è paradiso postquā eiecta fuit. Quæ terrena cūcta bona translata vinū nominat, quod ebrios nos reddāt, & inani voluptate demulceant. Itaq; necessitudinis cū Deo pristinū vsū sibi restitui percipit: & quoniam id nisi per Christū sibi nō esse restituendū intelligit, oscula sibi dari à Deo petit, id est, verbū hominē, & hominū sanctificatorē nasci, ardētissimē optat. At quā accuratē, & allegoriæ, & sententiæ seruiuit Solomō hoc in loco vberū vocabulum inferēs. Nā puellā qualis est ea quæ inducitur, vberū meminisse decet, & Dei erga homines in paradiso constitutos prouidentia, aptissimē vberum significatur nomine. Nam vt pueri vbera fugunt, eoque aluntur: sic illa curatione & prouidentia Dei, homines modo nati, alti & educi sunt. Sed pergit, *Fragrantia vnguentis optimis*. Dixerat, maturitatem incarnationis, & communionē diuini spiritus optare se, eo quod, quam suaue esset versari

semper

Eccle. 7.

semper cum Deo, in paradiso experta fuisset: nunc autem aliam adfert causam, quare eandem illam maturitatē desideret: eaque est, quia scilicet rumore nonnulla acceperat de præstātia futuri Messia, qui rumor omnes bonas spes, longo interuallo superabat. Nā significauerat illi Deus futurum Messiam, non solum, qui ipsam à peccato liberaret, sed qui etiam reuocaret ad foelicitatem longè amissa potiorem. Eam igitur promissionem & de Messia sparsam famam, translatè fragrantiam odoris vocat. (Fama enim cum odoratis rebus & alibi à Solomone confertur, qua dicit, Melius est nomen bonum, id est, fama quā vnguentā pretiosa). Et eam optimis præstare dicit vnguentis, id est, aliorum quamuis magnorum bonorum, opiniones omnes atque spes superare. Iure autem illa Ecclesia meminit odoris sponsi, quia illo tempore Christus, tenui rumore quodā, id est, obscuris promissis, & quasi de nomine tantum cognoscebatur. Quod autē dicimus fragrantia nomen ad bonum rumorem de Christo in vulgus sparsum significandum transferri, ipsa declarat sponsa, cum addit, *Oleum effusum nomen tuum, ideo adolescentula dilexerunt te*. Nam hic interpretatur quam superius fragrantiam nominasset. Itaque tota ista oratio sic potest distingui. Fragrantia tua, siue ex Hebraico ad verbum. Ob fragrantiam tuam, quæ præstat optimis vnguentis. Et antequam orationem absoluat, interferit. Nam oleum effusum nomen tuum. **A**c mox redit ad superiora atque subiicit. Adolescentula dilexerunt te. Sensus ut sit. Ob fragrantiam tuam, quæ res odoratissimas vincis, summo te adolescentulæ amore prosequuntur. Quod si quis, inquit me roget, quæ sit tua ista fragrantia, respondeo, Oleum effusum nomen tuum, id est, oleum latè fragrans, quod dico, fama nominis tui est, ipsumque etiam quo nominandus es nomen, Messias scilicet, hoc est, Christus, id est, oleo purissimus, atque vnctus.

vnctus. Adolescentulæ porrò istæ, quæ dicuntur amare sponsum odore quem ex se ille spirat inducæ, ipsam significant Ecclesiam, ut nonnullis videtur. Sicut enim Christus, idem & sacerdos & hostia: pastor, atque ovis vocatur, sic Ecclesia quod eius ratio multiplex sit, cõsetur multiplici nomine. Congruit autem, ut huius ætatis Ecclesia adolescentula nominetur, ut eius sic explicetur infirma ætas, id est, ut intelligatur eius in cognoscendo Deum imperfectio atque ruditas. Sed alij sunt, qui harum nomine, gentes significatas volunt ab ecclesia alienas, sed aliquando in Ecclesiam venturas, à quibus gentibus Christi odoris suauitate permotis, id est, incitatis eius nominis celebritate atque fama, ipsum amandum aliquando esse illa oriens Ecclesia videbat. Sed quod sequitur. *Trahe me post te, curremus*, magis cū priori interpretatione coheret. Nam in eo quod petit trahi se, satis significat se per id temporis infirmiorē esse in amando. Eadem enim postea, charitatis maioribus collectis viribus, valētior effecta non manet dū se sponsus trahat, sed ipsa illum omnibus vestigijs perquirat, *Trahe me*, inquit, *Quidam hoc, non tã in optandi significato, quã in prædicendi quod futurum esset sensu dictū accipiunt, hoc modo. Ut video, inquit, & ut ipsa colligo ex tuis promissis, futurū est, ut me trahas, id est, futurū est, ut me nunc de altissimo foelicitatis gradu deturbatam, & ad humum miserè allisam, aliquando ipse erigas, & tecum ex me ipse natus summè coniungas, quod cum acciderit. Post te curremus*, id est, te sequemur contentissimo cursu. Quod & accidit tempore Euangelij: cuius temporis hominum erga Christum studium & ardorem hæc iam tum Ecclesia præuidens, istis verbis prædixit, *Nec studium solum præuidit insequendi, sed etiam sequentium innumerabilem multitudinem, ideoque verbi mutauit numerum. Cum enim primo in singulari dixisset, Trahe me, postea*

Io. iii. 12.

Matth. 16

stea intulit, *Curremus*. Quo doceret, innumerabiles futuros homines, qui natum in terris Christum sequerentur, si cut apud Ioannem scribitur. Et ego si exaltatus fuero à terra omnia traham ad meipsum. Et si granum frumenti cadens in terra mortuum fuerit, multum fructum afferet. Conuertit enim ad amorem sui, mortuus, & à morte excitatus, & in cælum receptus omnes orbis nationes. Sed & illud non dici non debet, accessum hominum ad Christum per Euangelium, non sine causa cursus vocabulum nominatum. Nam qui Christum sequebantur, antequam ipse apparuisset in terra, lentè, & quodammodo pigrè sequebantur ipsum, prægrauati terrenarum impedimentis rerum: at postquam viderunt eum homines, & in eorum auribus vox illa eius insonuit, Qui vult venire post me abneget semetipsum, tollat crucem suam & sequatur me. Illaque in primis. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos, hæc inquam postquam ad aures hominum peruenerunt, voces, innumeri ipsum omnibus terrenis abiectis ponderibus expediti & nudi, vt in cursu sit, maxima festinatione sequi cœperunt. Sed pergit. *Introduxit me Rex in cellaria sua, exultabimus, & lætabimur in te. Memores vberum tuorum super vinum recti diligunt te.* Hęc ex persona adolescentularum quidam dici volunt, sed meliùs iudicant, qui ad sponsam ea referunt. Rursus ea aliqui sic accipiunt, quasi subsit conditio supplenda, & subintelligenda isto modo. Eriam si introducat me Rex in cubacula sua, tamen exultabimus, & lætabimur in te. Quasi dicat. Malo diligi abs te, quam à Rege, idque pluris facio. Sed simpliciùs intelligatur sine aliqua conditione, *Introduxit me Rex*, id verbum, vel potest accipi vt est, vel intelligi positum pro futuro, priori modo significatur antea cœ in paradiso vitæ foelicitas, estque perinde, ac si Ecclesia dixisset, Ego ipsa quæ trahi

ab

ab sponso, nunc cupio, olim introducta ab ipso fui in cubiculum, id est, ad summas fui admissa voluptates. At ò vitæ commutationem miseram, vt breui id amisi bonum. Verum vt amiserim, tamen iterum recuperatura sum, *Nam exultabimus & lætabimur in te*, id est, futurū est, vt meæ pristinae foelicitati restituar, id autem cum acciderit, *Memores erimus vberum tuorum super vinum*, id est, non mihi ex animo effluet eius voluptatis memoria, sed hærebit in ipso fixa semper, nec vllius alterius voluptatis sensu delebitur. *Nam recti diligunt te*, id est, nam rectum est, vt omnes te ardētissimo amore diligant. Sin autem temporis enalage, pro intròducat, dictum est introduxit, sibi pollicetur Ecclesia quod optat, ex desiderij vehemētis natura. Nam quæ cupidè optamus, ea nos cōsequuturos fore facile nobis persuademus. Optarat autem sponsa trahi ab sponso, id est, illa oriens Ecclesia suæ infirmitatis conscia, illis vocibus suum Christi videndi desiderium ostenderat. Quare nunc consentaneè sperare dicitur, quod optarat, id est, sibi promittere, fore vt ipsam aliquando Christus in sua cellaria introducat, nec eam sua sefellit spes. Introducta enim ab illo fuit postquam adoleuit, primo ad legē, deinde ad gratiam Euāgelij: estque demum ad vitam introducenda immortalem, quæ sunt sponsi cellaria, ijs referta bonis, quibus solis benè beatèque viuunt. In quibus cellarijs qui introducuntur ita gaudēt, & exultant, vt nullius alterius boni ampliùs meminisse velint; pro nihilo reliqua bona ducant, Vniuersa alia puteant ipsis ac fordeāt, sequitur. *Nigra sum sed formosa filiæ Hierusalem sicut tabernacula Cedar sicut pelles Salomonis.* Hebraicè. Nigra & formosa, & pro sed, vt omnes interpretes hoc in loco consentiunt, At *ἡν ἀνθαρώσῃα* duabus similitudinibus mitigat, id est, nouitatē sentētię reddit probabilē duabus adductis, & cōmemoratis rebus, quæ extrinsecus deformia sūt, interi⁹

autem

autem valdè speciosa. *Nigra sum sed formosa*, dixerat illa Ecclesia se sperare futurum, vt eam Christus ad sua bona introduceret, hoc est, in statum restitueret amisso meliorè, sed ei ista dicenti metus subortus est, ex præsentis sui status consideratione profectus. nam cui persuaderetur futurum, vt homines, qui modo maxima ipsorum culpa expulsi è paradiso essent, & in maximas misérias proiecti, è ijs miserijs non solum emergerent, sed etiã ad vitam beatam peruenirent, id est, omnibus bonis circumfluerent. Isti igitur timori occurrit, seque aduersus ipsum confirmat, sic dicens, *Nigra sum sed formosa*, id est, etsi, in speciem nigra sim, hoc est, nudata sim maximis bonis, & maximis miserijs subiecta, tamen ob id de me desperet nemo, nam & formosa fui, & item futura sum formosa, nec id solum, sed & nunc sum interiùs formosa. Nam est aliquid in me, quod Deo placeat, ab ipso mihi donatum Deo. Semper enim in Ecclesia fides atque charitas viguit, sed quia ea obscuriora, illo tempore & minus absoluta, minus perfecta erant, idè eius temporis Ecclesia se nigram esse fateatur. Sed pergit, *Nolite me considerare quia fusca sum, quia decolorauit me Sol, filij matris meæ pugnaverunt contra me, posuerunt me custodem in vineis, vineam meam non custodiui*. Hebraicè ad verbum. *Ne despiciatis, quod ego subnigra, quia aspexit me Sol filij matris meæ irati sunt in me, posuerunt me custodem in vineis vineam meam, meam inquam non custodiui*. Quibus, hæc sponsæ inducitur persona, & illa oriens Ecclesia sub ea persona loquens, dum suum colorem defendit, se figuratè ad bene sperandum magis atque magis confirmat. Nam inquit. Et si vt dixi, nigra sim, non sum tamen deformis, aliud in me apparet, aliud latet, quod item alijs in rebus accidit, quare nemo de me de summa cute iudicet, neq; ob id quis me despiciat, quod in rebus verser ærumnosa & miseris. Nã spe valdè locuples sum. Adde quod hæc meæ conditionis misera

misera species, nō mihi natura inest: non enim natura misera sum, ita vt exuere miseriam nō possim, sed fraude ad hanc vitæ atque sortis indignitatem deueni, & fraudè exponit. Nam inquit, *Filij matris meæ*. Sic enim Angelos apostatas vocat, quod ab eodè Patre Deo vna homines, Angelique sati sint atque geniti. Illi ergo inquit, *Pugnaverunt, aut irati sunt contra me*. Id est, odio in me atq; inuidia inflāmati, fraudis suæ machinas mihi admouerunt, meq; tandem superarunt, superatam è paradiso præcipitarunt, præcipitatum & expulsam vinearum custodiæ addixerunt, id est, in Solem & in puluerem eduxerunt me huius ærumnosæ vitæ atque miseræ. *Meam porrò vineam non custodiui*. Quia beatam illam amisi vitam, quam in paradiso ducebā cælesti simillimam. Et addit, *Indica mihi quem diligit anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie, ne vagare incipiam post greges sodalium tuorum*. Nam dixerat Ecclesia fratrum suorū fraude se in peccatum inductam, & ob id de paradiso deturbatam, & custodem atque cultricem rerum terrenarum effectam, ex ipsa vitæ conditione ærumnosa contraxisse nigrorem; eamque miseriam vitæ suæ, Solis atque æstus nominat translatis nominibus. Igitur quia se meridiano Sole torreri, hoc est, maximis vrgeri, ac peruri malis videbat, ad suum iterum sponsum conuersa, ab ipso petit, se vt doceat quibus in locis ipse meridiatur, qua sub vmbra medios æstus declinet, vbi locorū miseriam atque laboris expertè vitam ducat, id est, petit, ardentissimis votis, vt sibi maius infundat lumē, seque viā doceat, qua ad ipsum sine errore perueniat, persuasa futurum, vt eum ad ipsum perueniret, omni malorū ardore liberata, iam non amplius æstuet, hoc est, vt iterum interpreter, petit vt se doceat quādo id, assequetur, quod Christi accepto spiritu in ipsa aliquando efficiendum erat, vt refrigerata malarum cupiditatum libidine vna cū sponso sub vmbra sancti Spiritus

vitam foelicissimam degat. Ex desiderij porrò magnitudine, mali à quo liberari desiderat magnitudo intelligitur, id est, ex eo quod se in umbra collocari, tam ardentè cupit, colligitur, quāto torrerentur illius ætatis homines malæ libidinis æstu. Nā certè, vt ex sacris colligitur literis, antequā aquæ terras inundarēt hęc mali vis maximè viguit, Itaq; quia cuncta libidinibus ardebant, aquarum inundatione tantum incendium restinctum est. Ergo quoniam grauissimè illo vexabatur æstu, quē arcere vnus Christus suo spiritu poterat, idque ipsa sciebat, dum ipsum de loco vbi meridietur rogat, rectè significat se iam cupere in umbra spiritus viuere: quod quoniā nescit quando, aut quomodo assequutura sit, id spōsum orat, vt se planissimè doceat. Itaq; ait. Indica mihi ô anime mi vbi pascas, vel certè vbi pascas me, vbi accubare facies in meridie, id est, quo tempore, aut quibus modis effecturus sis, vt ipsa sub tui spiritus collocata umbra, à malarum cupiditatum molestijs & ardoribus liberam transigam vitam. Nam quoniā omnis origo mali, ab animi perturbationibus ducitur, idcirco omnium Philosophorum opinio fuit, in affectuum vacatione aut moderatione constitutam esse beatam vitam. Quia neque sine honesto, beatè, neque sine moderatione affectuum honestè poterat viui. Itaque nulla ætas, fuit in qua non aliquis extiterit, qui se huius sanctitatis, ac moderationis efficiendæ & comparandæ doctorem profiteretur. Huc enim omnes Philosophorum referebantur disciplinæ; huc omnium religionum instituta spectabant. Sed Ecclesia diuinitus edocta sciebat, qui id polliceretur esse plurimos, qui præstare posset præter Christum esse neminem, quare illum vnum rogat, ac viā scire cupit verita, ne errore eius in aliquem eorum qui se eadē tradere profiterentur incidens decipiatur, deceptaque fidē suo sponso ab ipsa debitam more malarum violet. Hęc

autem

autem dum commemorat, satis declarat, Christum à se solito amplius iā amari, hoc est declarat, quantū ætate processisset, tantū profecisse in amore. Nam ortus sui initio hætenus amabat, vt domi ipsa residens osculatura sponsum esset, si adesset. Mox in amore proficiens, eo venire, quo ipse esset cupiebat, si modo traheret ab ipso. Nūc autē amore magis aucto viā inire ipsa vult illius conueniēdi causa, sed rectè viæ ignoratione detinetur, id est, cūctatur quodāmodo & moras interponit, quā id esset exiguū lumē, quo ex Deo tūc illustrabatur declarans. Sed sequitur, *Si ignoras te, ô pulcherrima inter mulieres, egredere, & abijce vestigia gregū, & pasce hædos tuos iuxta tabernacula pastorū.* Tandē enim sponsus exoratus respōdet. Respōdet autē quid? vt si se conuentū cupit gregū vestigia legat. In quo Deus illi Ecclesiæ quæ ipsius vidēdi desiderio flagrabat ostēdit, nō quidē se, nondū enim eius rei ostendēdæ maturū tempus aduenerat, nec etiā sui aliquā satis expressam imaginē, nā eā illi postea dedit quādo vixit in lege. (Ritus enim illi sacrificiorū legitimi, & à Mose traditæ sanctissimæ cærimonix, Christū ritè expresserūt.) Sed ostendit sui quædā indicia, obscura illa quidē, sed minimè tamē fallacia. Nam ea si sequatur, ipsam indebito erga Christū officio cōtinebunt, id est, in fide & amore. Nā præcipit, vt suorū gregū vestigia sequatur. Est autē eius præcepti vis duplex. Primū enim præcipit, vt in desiderādo perseueret, eoque tendat quo illā ista sua Christi vidēdi cupiditas ducit. Nam in hædis cupiditatis inesse symbolū, eorūq; ob id nomē ad desiderij cupiditatis significandā transferri rectè posse, notum certè est. Nam & infrā vbera, hoc est, amores & cupiditates sponsæ, hinnulis caprarū similia esse dicuntur: & Poëtæ hædos petulcos vocant, ab appetendo, vt Seruius in illo notat, -- *Hædique petulci.* Deinde hortatur eam vt maiores sequatur suos, id est, eos qui in ipsa principem

H 2 locum

locum obtinebant, quibus Christi venturi ratio aliquāto notior erat quam cæteris. Itaque in eorum fide & spe, si vna cum ipso aliquando esse cupit, vt acquiescat ei præcipit, vtque inibi agnos suos pascat, id est, suis desiderijs faciat satis. Sed pergit: *Equitatus meus in curribus Pharaonis assimilatus te amica mea.* Ex hoc loco vsque ad primam capituli, quod sequitur, partem, certant laudibus sponsi inter se, & alternis propè versibus alter alterum laudat. Id autem pertinet ad docendum, quæ virtutis ornāmēta illa habuerit Ecclesia. Nam ex ijs quæ illa in sponsum confert, cognoscitur qualem ipsa de Deo rebusque diuinis cognitio nem habuerit, quantumque præstiterit in eo virtutis genere quod in cognoscēdo versatur. In eo autem quod ab sponso ipsa laudatur intelligitur, quid in illius moribus Christo placuerit, quæve eius & quāta fuerit in morali genere virtus. Igitur ait, *Equitatus meus in curribus Pharaonis assimilatus te amica mea.* Confert enim illam Ecclesiam sponsus, equæ eleganti, & ad currus agendos aptæ, in quo docet inesse in illa aliquid ferinum & animale, vt Paulus loqui solet, non tamē id indomitum, sed iugo rationis subditum. Nā vis animæ sentiens quæ nobis cum brutis communis est, illa etate, eo magis vigeat, quò parcius illis hominibus, is quo illa sanatur cęlestis conferebatur spiritus, sed quamuis vigeat, tamen in viris iustis ratione ducebatur. Itaque eos laudat ab obedientia mandatorum diuinorum. Et præterea addit, *Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turturis, & colium tuum sicut monilia.* Eisdem vt laudet à cultu externo quem Deo exhibebāt. Non enim illorum genas pulchras esse simpliciter dicit, sed pulchras in turturib⁹, id est ob ascititia & extrinsec⁹ adiūcta ornāmēta. In genis autē pudoris sedes est, in collo autē animi, aut submissio, aut elatio, significari solet, elatio, erecto, submissio eodē inflexo. Probat ergo sponsus pudorem & submissionem

erga

erga Deum illius ætatis Ecclesiæ, quæ res ad religionis cultum spectant. Probat autem eas propter addita externe ornamenta, quò, scilicet, doceat eum cultum, splendore externo fuisse præcipuum. Illius enim ætatis homines Deum colebant, magis externis ritibus magnificè, quam spiritus interiori veritate perfectè. Nam quamuis in Ecclesia semper interior Dei cultus fuerit, quò si externa destituatur cæremonia non admodum probanda est, tamen interior Dei cultus perfectus proprius est Ecclesiæ Evangelicæ, id est, Ecclesiæ quæ vigeat post Christum natum, vt testatur ipse apud Ioannem, qua dicit: Venit hora, & nunc est in qua veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate. Sequitur: *Murennas aureas faciemus tibi vermiculatas argento.* Quia laudauit illam Deus, quod se quam accuratissimè coleret, externis sacrificijs & cæremonijs, quæ ideò probarētur illi, quia Ecclesiæ collum, & genas ornabant, id est, quia eius animi erga se submissionem, & pietatem ostēdebant; quiaque sicut collo vox interpretis animi funditur, sic illis ritibus atque cultibus venturum nunciabat Messia: & sicut genis atq; facie quisque dignoscitur, sic in illis cæremonijs Christi imago elucebat ea, qua agnoscebatur venturus. Quia igitur ob ea sacrificia Ecclesiam laudauit, quæ certè illo tempore valdè ipsam decebant, ideò nunc eidem promittit se aliquando datum, ex hoc genere alia meliora ornamenta, aurea, scilicet, cum punctis argenteis, id est, argento mixto locis suis, hoc est promittit futurum, vt aliquando Mosè interprete atque ministro, aliam cultus atque sacrificiorum rationē ipsi tradat exactiorem, ac veritati propriorem, qua magis ornata incedat ipsa, & ad veros suo tempore recipiendos cultus fiat aptior. Quibus consentanea sunt quæ sequuntur, *Dum esset. Rex in accubitu suo nardus mea dedit odorem suum.* Nā eius promissi spe Ecclesia exhilarata, ei hoc versu

* H 3 gratè

gratè respondet, ac dicit sibi in animo esse eo tempore ipsum perfundere odoratissima nardo sua. Qua ambage verborum primum significat, sibi gratum esse quod promittitur. Deinde vicissim ipsa pollicetur cum id tempus aduenerit, se eos cultus exhibituram illi magna accuratio-
ne, & studio. Id enim est nardo sua ipsum perfundere in accubitu, aut in triclinio, id est, cum sacrificia fient. Nam sacrificium epulum quoddam est, vt Philo docet, & vt in Leuitici atque Deuteronomij libris scribitur, in quo vnà cum Deo epulabantur, & sacrifici, & qui sacrificia offerebant. Itaque hostiæ quædam pars Deo dabatur, eaque incendebatur super altare, quædam cedebat sacerdoti immolanti, reliqua hostia vesciebantur qui eam offerebant. In hoc igitur cõuiuio Ecclesia dicit, nardum suam daturam odorem suum, quia in omni sacrificio ritu Mosaico adhibebatur thus, & bis singulis diebus noctu, atque manè adolebatur thymiana & thure confectum, & alijs aromaticis præstantissimis, vt in Exodo dicitur. Sed & nardo significari solent bona opera, ea, quæ in oculos incurrunt hominum, sui que exemplo alios ad virtutem accendunt, & quasi odore bono, quem ex se spirant lateque spargunt, oblectant vniuersos, quo sensu pollicetur Ecclesia, se ad ea sacrificia, eorum quando rationem, atque ritum acceperit, addituram pietatem animi, & bonorum operum illustria documenta, sine quibus iste Dei externus cultus imperfectus est; vt Esaias vates scribit. Et quoniam de odorata nardo sua mentionem fecit, eo tanquam admonita quam esset odoratus sponfus, de eo mentionem infert. Itaq; subiungit. *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter bera mea commorabitur, Botrus Cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi.* Quasi dicat perfundam ego quidem, quod pollicita sum, dilectum meum nardo, quando accubabit pransurus, is licet eo minimè indigeat. Est enim ipse

Philo de
sacris.

Leu. 8. 17

Deut. 12.

Exod. 3.

Esai. 1.

ipse per se odoratissimus: miros ex se afflat odores, vsque eo vt neque myrrhæ flores, neque cyperus præstâtia odoris conferendum cum eo sint. Itaque hæc, qua de agimus, Ecclesia hoc versu laudat Christum ab odore, quem ille ex se spirat, ipsa, laudis ratione apertè demonstrans quantum in eo genere præstet. Nam de se illa cum ageret non tribuebat odorem sibi, sed nardo suæ; de Christo autem ait, ipsum instar myrrhæ atque opobalsami odoratum esse, id est, docet se si quid oleat nardo id effici, id est, effici alterius ope atque dono: Christum autem per se odoratum esse, imò esse fontem eius boni odoris, qui per omnia diffunditur, sicut scriptum est. De cuius plenitudine omnes accepimus. Quæ dicens, ihs ipsis rebus quibus explicat vim odoris, quem Christus spirat, vaticinatur arcana ratione, & nomen, & officium, & munus Christi. Nam id vnguentum, quo legis Mosaicæ ritu vnguebantur reges & sacerdotes futuri, myrrhæ potissimum ex oleo constabat, cui adiciebatur cinnamomi & calami, & casia non nihil, vt in Exodo scribitur. Itaque myrrhæ id oleum figuratè significat. Copher porro, vt quid sit, ignoretur, tamen cognoscitur duci à Caphar, idque Hebræis esse expiare, & ob id Copher expiamētum significare posse, aut placamētum, aut amotionem peccati. Quare quod Christum fasciculum myrrhæ Ecclesia vocat, satis indicat fore, vt Christus illo sancto oleo delibutus, non modo ipse vngatur, sed & contineat congestum in se, vt in fasciculo myrrhæ colligitur, quidquid ad hoc pertinet vnctionis genus, de quo Dauid in Psal. dicebat. Vnxit te Deus Deus tuus oleo laticis præ participibus tuis. Et quoniam, ab vnctione vnctus quis dicitur, vnctus autem Latine qui dicitur Græcè nominatur Christus, idè eum fasciculum myrrhæ nominans prædicat Christum nominandū: nec hoc solū prædicat, sed etiā significat futurum vt illa myrrhæ, id est,

Ioan. 1.

Psal. 44.

id est, olei sanctissimi copia quæ in Christo est, ad mystici sui corporis singula viua membra, ita deriuatur, vt ea imbuat, & in eis hæreat atque resideat. Nam addit: *Inter vbera mea commorabitur.* Quia intra pectus ipsius vbi sedes vitæ est, id est, in eis Ecclesiæ partibus quæ maximè viuunt, atq; vigent ea vnctio reconditur. Disertè autè & pro sua conditione quam aptissimè dixit, *Commorabitur*, aut vt Hebraicè dicitur *יָלֵן* id est, residebit, moram ducet, domicilium collocabit, ita vt, neque domo, vt ita dicam, pedem efferat, neque se in publicum det. Nam oleum cælestis gratiæ illius ætatis homines quo vngebantur, in animi ipsorum superiori ac magis intima parte tanquam in corde inclusum hærebat atque latebat, è quo loco, leges viuendi dabat inferiori parti, eiusque appetitiones atque motus regebat, non tamen se diffundebat in ipsa, aut vim explicabat in ea suam, ipsam sanctificans, aut omnes eius prauos motus elidens. At in quibus noui testamenti gratia exultat, & regnat, in ijs spiritus Euangelici vnctio in vtraque animi parte diffunditur, & à capite, vt in Psalmo dicitur, vsque ad oram, deriuatur vestimenti, non solum carnis cupiditatibus, eiusque perturbationibus modum statuens, sed eas ferè euellens ex animis: ita vt & rarò extent, & debilitèr ac languidè se contra rationem efferant. Quod autem Ecclesia adiunxit de botro Cypri, aut Copher, in eo docuit fore, vt Christus esset, vt Ioanes scribit, propitiatio pro peccatis nostris, & non solum nostris, sed etiam totius mundi. Atque is quoniam non vnus generis peccati expiamentum est, sed peccatorum omnium generum, quoniam quæ ea non vna ratione expiat, sed varia atque multiplici doctrina, exemplo, morte, sanguine, interuentu, cura, assiduitate, officijs omnibus, idè conuenientissimè non Copher modo, sed & botrus Copher dicitur. Botrus enim plurimis vuarum granis componitur.

tur. Nec est sine causa additum, *In vineis Engaddi*, Is enim vicus, qui esse prope mare mortuum in tribu Iuda in libro Iudicum dicitur, eiusque vici ager, non longe à Hierosoly mis aberat, quæ in vrbe, hic botrus Copher, id est, piaculi atq; expiationis botrus de cruce pependit ita alto & sublimi loco, eo vt è loco despici posset Engadditanus ager. Sequitur, *Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra, oculi tui columbarum.* Hæc sponsi, id est, Christi sunt, quibus ab Ecclesia laudatus ipsam vicissim laudat, atq; vt ea pro ætatis progressu magis in amore Christi & cognitione crescebat, sic spõsus Christus eam quoties de integro laudat, aliquid semper ad laudè addit. Supra illius cõmendarat genas atque collù à monilibus, quibus ornabatur, id est, à cultu aduentitio & externo: nunc per se pulchram esse affirmat ipsam, idq; nõ semel modo sed iterum dicit, quo verù esse magis cõfirmet. Præcipuè autè oculos cõmendat ipsius, quod est valde consentaneũ ijs quæ proximè præcesserunt. Nam illis Ecclesia declarauit facultate videndi pollere se: vt pote quæ tanto antea & nomen & officiũ venturi Christi præuiderit. Quibus etiam ostendit se iam non parum profecisse in cognitione & amore eius, in cognitione quod vidit ipsum myrrhæ fasciculũ fore: in amore, quod collocare eum atque recondere inter vbera sua velle professus est, id est, in intimo cordis sui loco, sede scilicet, amoris propria. Itaq; quod sui in amore Dei & eius cognitione progressus id documentũ Ecclesia ostenderat, idèo Christus nunc & pulchritudinem attribuit ipsi, & eius celebrat oculos, quos habere columbinis similes dicit: pulchritudinem attribuit propter amorem, est enim animi maxima pulchritudo in charitate constituta: oculos columbinis similes, propter vim fidei, qua ferè totam rationem venturi præuidit Christi. Atq; hæc certe ad illam mihi videtur Ecclesiæ ætatem pertinere, quæ Abrahamum eiusque

tulit filios magnos sanè viros & rerum diuinarum ac præcipuè Christi venturi maiori cognitione præditos, tuarum amantes Dei, vt eius inueniendi & cum eo libere commorandi cupiditate incensi, natali relicto solo & longe à sua patria vitam pastoritiam ducentes, vnum ipsum in vita ducem sequuti fuerint, vt iij quibus esset dictum. *Egre- dere & abi post vestigia gregum tuorum, & pasce hædos tuos iuxta tabernacula pastorum*, Id enim præcepit Abrahamo Deus

Gene. 12. qua scribitur. Egre- dere de terra tua & de cognatione tua, & faciam te in gentem magnam. Cui etiam de Messia futuro apertius & asseuerantius quam ijs qui se præcesserunt promisit, vt in eodem libro bis dicitur, In capite decimo

Gene. 15. quinto, Suspice cælum & numera stellas si potes, & dixit ei, sic erit semen tuum. Et in capite vigesimo secundo.

Gene. 22. Multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli, & sicut arenam quæ est in littore maris, possidebit semen tuum portas inimicorum suorum & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. Quibus ipse promissis fidem habuisse dicitur, & eam illi fidem reputatam fuisse ad iustitiam, vt recte conueniat eius ætatis Ecclesiam hoc loco bis nominatam esse pulchram, quia bis Abrahami, hoc est præcipue eius Ecclesiæ partis, fides & obedientia explorata atq; probata fuit. Semel cum natale solum Dei iussu deseruit. Iterum cum mactare ad aram Deoq; offerre ipso eodem præcipiente Deo spem posteritatis suæ filium sibi charissimū voluit. Recteque etiam conueniat vt eius Ecclesiæ nunc imprimis prædicentur oculi, & columbini dicantur, quo significetur fidei cum animi simplicitate coniunctæ virtus, Abrahamus qua præstitit, & qua, ea, quæ nondum videbat, spe tanquam oculis hausit, animoque conspexit; Sed sequitur. *Eccet pulcher es dilecte mi & decorus, lectulus noster floridus, tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra cypressina.* Vt in amibæo carmine, sponsa, quod ipsam laudibus

dibus affecit sponsus, ipsam vicissim laudat, suaq; ei verba resignat. Nam Ecclesia Dei prædicatione commendata probè cognoscens quidquid in ea pulchri sit, id à Deo totum habere se iure illi & vere respõdet, *Eccet tu pulcher dilecte mi & decorus.* Quasi ita dicat, quin tu potius dilecte mi pulcher es, per quem ipsa habeo vt pulchra sim. Itaque pulcher es, quod ad te attinet, & omni ex parte perfectus, decorus verò quod ad nos spectat, id est, suavis, & beneficus & in alios tuæ pulchritudinis splendorem diffundens, eosque ex te pulchros efficiens. Ex quo rectè sequitur, quod adiungit, *Et lectulus noster floridus*, aut vt in Hebræo dicitur, vernans, metaphora ducta ab arboribus cum primo vere folia atque flores edunt. Nam inquit. Quoniam suavis ipse & beneficus, & tuorum bonorum effusor es, ideo noster vernat lectulus. Nam lectulus figuratè ad selectiores & mansuetiores Ecclesiæ partes significandas trãsfertur. In quibus partibus tanquam in lectulo quiescit libenter Christus. Dicitur porrò hoc loco satis aptè lectulus vernare ac florere, quia hæc intelliguntur dici ab Ecclesia iã vterius ætate progressa, & in Aegypto constituta, quando Iacobus vna cum filiis & nepotibus eò commigravit annonæ coactus caritate. Nam illo in loco germinare Ecclesia multum cœpit incredibili hominum fidelium numero breui tempore aucta, vt in Exod. scribitur. Quod ipsum ea etiam significant quæ sequuntur. *Et tigna domorum nostrarum cedrina & laquearia cypressina.* Nam his inuolucris verborum Ecclesia illa subindicat se iam plures domos, id est, familias habere, hoc est, hominum magna copia frequentari. Harum domorum ac familiarum tanquã tigna & laquearia earum capita atq; rectores erant: erantq; iidem cedrini & cypressini: quod essent virtute magni, bonis moribus incorrupti, optimis benefactorum exemplis odorati, instar cedri atque cypressi

cupressi, quæ arbores & proceræ sunt, & odore præstant, & cariem non sentiunt. Et quod de illis principibus dicimus, id commodè ad vniuersos qui in Ecclesia vllò vnquam tempore principem aut tenuerunt, aut tenent locū trāsferre possumus. Nā ij profecto principes tigna sunt, atque trabes quibus Deus fulcitur & continetur domus, sunt que, hoc est, esse debent suo si muneri satisfacere volunt, tigna cedrina. Nam cedrus procera & leuis arbor est, odoris grati, corrumpi nescia, cuius qui liniuntur oleo, à scabie sunt alieni. Itaq; & illi esse debent, primum alto animo, & ijs omnibus virtutibus exaggerato: quas Paulus ad *Tim. 1. c. 3.* Timotheum scribens recenset. Et quomodo in historia *1. Reg. 10.* Regum de Saul quando ascensus est ad regnum scribitur stetit ipse in medio populi, & superasse visum esse vniuersum populum ab humero & sursum: sic Ecclesiæ prælati virtute reliquos superabunt. Deinde leues erunt, id est, non truces, & graues in imperando, neque vt Petrus *1. Pet. 3.* scribit, dominantes in clero. Nam id regum est, non Ecclesiæ ministrorum quod Christus docet, qua dicit. *Luc. 22.* Reges gentium dominantur eorum, vos autem non sic. Itaque ipse, vt exemplo suo formam imperandi exhiberet, *Esai. 9.* imperium suum ab Esaia dictus est portare supra humeros suos, vt prælatus Ecclesiæ aliorum ipse portet onera, *1. ad Tim. 2.* non autem alijs sit oneri. Ex quo Paulus Timotheo cum dixisset, argue, obsecra, increpa, ne laxasse habenas acerbitati videretur, statim adiecit, cum omni patientia, & doctrina Præterea sint odorati, id est, odore boni exempli præstantes. Nam ad illos proprie pertinet illud Christi. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cælis est. Itaque effigies in ipsis extare debet omnium virtutum, effigiesque conspicua, & in oculos cunctorum incurrens. *Qua de causa vetus sic ornabatur sacerdos, vt quod bonum.*

num in vita est, id totū suo ornatu referret. Ad hæc oportet vt cariem non sentiat, vtq; corruptionis sit expertus, id est vt nullis affectibus seruiat, non liuore, non odio, non cupiditate non amore, in imperando ducatur. Sed, vt quales illi dicuntur esse, quos proposuit Iethro Mosi genero suo, & vt Reipublicæ præficeret monuit, viri sapientes & timentes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderint auaritiam, talis ipse sit. Nam carie non exedi, id scilicet, est, care re auaritia, qua nulla caries animum peius exedit. Postremo eo oleo perungant suos vt ab omni eos scabie & rubigine procul arceant, hoc est liberent eos à morbis animi oleo ex se nato, id est, non mercenariorum opera, sed ipsorummet cura, vigilantia, rectione, quæ ideo oleum nominantur, quia esse debent lenitate & mansuetudine temperata omnia. Nam & illa foelicissima arbor sata in cælestis vrbs medio iuxta flumen aquæ viæ quod procedebat de sella Dei, vt est in Apocalypsi, tulisse dicitur duodecim, singulos singulis anni mensibus fructus eosq; salutaris vsq; eo, vt & folia quibus integebantur salutaria cunctis essent, quo intelligeretur, muneris Ecclesiæ prælatorum, quorum illa arbor imaginem sustinet sine dubio esse, vt ex se folia medicinam facientia proferant, hoc est, pertinere ad ipsorum munus, non solum vt suorum malis medeantur ipsi, sed vt medeantur leni ratione, & tanquam adhibito arboris virentis folio viridi, quo nihil est lenius. Sed hæc hæctenus.

C A P V T S E C V N D V M.

DE G O flos campi, & liliū conuallium. Sicut liliū inter spinas, sic amica mea inter filias. Sicut malus inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios, sub umbra illicii, quem desideraueram sedi, & fructus eius dulcissimi gutturi meo. Introduxit me in cellam vinariam, ordinauit in me charitatem.

ritatem. Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo. *Leua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me. Ad iuro vos filie Hierusalem per capreas, ceruosque camporum ne susciteris, neque enigilare faciatis dilectam quousque ipsa velit. Vox dilecti mei, ecce iste venit saliens in montibus, transfiliens colles. Similis est dilectus meus caprea & hinnuloque ceruorum, en ipse stat post parietem nostrum respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos. En dilectus meus loquitur mihi, surge, propera amica mea, formosa mea, & veni. Iamenim hiemps transijt, imber abiit & recessit. Flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis aduenit: vox turturis audita est in terra nostra. Ficus protulit grossos suos, vinee florentes dederunt odorem, surge, propera amica mea, speciosa mea, & veni. Columba mea in foraminibus petrae, in cauerna maceris ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis, vox enim tua dulcis, & facies tua decora. Capite nobis vulpes paruulas quae demoliuntur vineas, nam vinea nostra floruit. Dilectus meus mihi, & ego illi qui pascitur inter lilia. Donec asperet dies, & inclinentur umbræ, reuertere similis esto, dilecte mi caprea & hinnuloque, ceruorum super montes Bethel.*

PRIMA EXPLANATIO.

Requitur, quod exponere instituit amoris inter istos coniuges, atque laudum certamen. *Ego flos campi, & liliū conuallium.* Ambiguum est vtrius illorum hæc oratio sit, nam ex vtriusque persona accipi potest, nisi quod ipsa rerum natura postulare videtur, ut eam sponsæ tribuamus. Nam se laudare foeminas magis quam viros decet. Quare mea quidem sententia, hæc cum proxime præteritis adnectenda sunt, & cuncta vno prolato dici intelligenda, ut post lectuli flores, & post domus laquearia cedrina, quibus illa sponsam ad vna secum permanendum inuitat, adijciat nunc sponsa se etiam esse pul-

pulchriorem rosa, dicatque continenti & nusquam interrumpo spiritu. *Lectulus noster floridus est, & signa domorum nostrarum cedrina, laquearia cypressina, & ego flos campi.* Ut, & lectuli amœnitate, & domus magnificentia, & sua ipsius pulchritudine & venustate ad se amandum sponsum prouocet, & alliciat. *Ego flos campi.* Quod flos interpretis vertit, id in Hebræo est הבצלת Habaceleth, id porro tradunt genus esse rosæ colore nigro quidem, sed specie venusta, & odore suavi: quod valde quadrat sponsæ, quæ item nigra & formosa superius dicta est. Sequitur. *Et liliū conuallium.* Hæc sponsa quidem dicit, non tamen de se ut mihi videretur, sed de sponso potius suo. Quod pronomine addito planius dicas. *Ego flos campi, & tu liliū conuallium.* Pro lilio, in Hebræo est שושנת Susanot, ij verò sunt flores senis folijs. Conuallium verò epitaphum habet: nam in conuallibus lætius hæc omnia proueniunt propter humoris maiorem copiam. *Sicut liliū inter spinas, sic amica mea inter filias.* Hæc iam ex persona sponsi dicuntur, qui ab eo quod potestremum in oratione sponsæ fuit, initium faciens, eam iterum laudat, & quod lilio conuallium similis ipse dictus est, docet id sponsæ aptissime conuenire: nec id solum ut lilio similis sit, sed ut inter spinas lilio: & sibi attributas laudes in sponsam retorquens auget eas, & amplificat. Nā quæ iuxta spinas nascuntur rosæ, eo pulchriores videntur, eoque magis oblectant oculos, quo spinarum, quibus obsidentur, horridior est species: nā horrore illo illustratur rosarum nitore. Itaque dicit. *Quod me lilio sponsa adsimilas, id in te planè quadrat, quippe quæ, & ætatis virore & specie, liliū omnino refert, ut quātū rosa ab spinis distat, tātū ipsa forma præcedas reliquas foeminas atque ut lilia spinarum iuxta positarum appositu videntur pulchriora, sic reliquæ foeminae tecum cõpositæ formæ decus tuam illustrius reddunt.* Cui spon-

spōsa rursus. *Sicut malus inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios.* Quantum, inquit, malus & amœnitate foliorū, & pulchra pomorum specie, aut ilicem, aut quercum superat, rigidas & incultas arbores, tantum meus sponsus elegantia formæ vincit reliquos. Et certè multum amœnitatis habet malus arbor cum folijs, tum pomis abundans. Nā folia præter quā quod figurā habēt valdè cōcinā, viridi inficiūtur valdè amœno: pomis verò ex albo, au reoq; modice rubentibus nihil ad aspectū pulchrius fieri potest. Ex quo intelligitur maiorē laudē, quā quæ sibi tributa fuerat, sponsam in sponsum contulisse, vberiusq; illū laudasse: nā lilia, quorū similis dicta ipsa est, nullos ex se fructus edunt: malus verò utroque excellit, & pomis, & specie. Quoniam porrò vsu sæpè venit, ut malus arbor, ijs qui ipsam intuentur amœnitate vmbrae, pomisque suis desiderium inijciat accedendi propius, & desidendi sub ipsa, inibi que dum se æstus remittit commorandi, pomaque ex ea carpenti: idè in cœpta similitudine persistens, ac longius sponsa progressa commemorat, se in eandem voluntatem, atque cupiditatem inductam fuisse propius accedendi ad sponsum suum, eum ut vidit pomaq; ex eo carpendi, idque ita fecisse. *Sub vmbra,* inquit, *illius,* in qua desiderabam desiderare, scilicet, & quietem capere, *Sedi,* id est, quod optabam obtinui, perfeci quod cupiebam. *Et fructus eius dulcis gutturi meo.* Hoc est voti mei compos effecta, quam summam optabam mihi dari illius copiam, consequuta sum. Atqui optarat non solum alloqui, sed & osculari, & amplecti. Id igitur factum ab se esse honesta verborum translatione significat. Nam viri sui optato affectu commota, atque eiusdem sermone, atque blanditijs penitus inflammata, media inter verba in complexus illius irruisse intelligenda est: intelligenda, inquam est, non quia fecerit, sed quia fecisse fingitur, & ad eam rationem

ora-

oratio eius accommodatur. Itaque adhærens viro suo, collūque ipsius arctè tenens, cupita legisse oscula intelligitur: & ipsos inter amplexus, atque oscula interruptis vocibus illa dixisse. Nam ut suo postea dicemus loco, eadem ista accidunt in congressu animæ cum Deo, cuius cōgressus imago hic exprimitur. Sed pergit. *Introduxit me in cellam vinariam.* Vini nomen, atque rem ad voluptatem significandam transferri solere, superius dictum est. Cella igitur vinaria, summam quandam & exaggeratam voluptatē, vel potius cumulum atque conuentū voluptatum omnium significat: in eam porrò sponsam introduxisse dicitur spōsus, quia suū erga illam amorē, quibus potuit maximis documentis testificatus est, quare subdit. *Et ordinavit in me charitatem.* Eo enim introduxit illā in cellam vinariam, id est, in gaudij atque voluptatis domicilium, quia ordinavit charitatem, id est, maxima ipsam, maximeque excellenti, atque conspicua charitate complexus est. Nam ordinandi verbum, ut in re militari, vsurpatur cum ordinare acies, cumque ordines militum dicimus, sic hoc loco accipiendum est: ut ex Hebræa voce, cuius loco ponitur, intelligitur. Nā *דגל* Dagal proprie significat vexillum erigere, translate verò eminere, aut insignem esse in re aliqua, ut in acie signifer eminet. Igitur suam erga sponsam charitatem ordinasse sponsus, cum dicitur, id nimirū dicitur, nihil ad summum amorem fecisse sibi reliqui: magna & maximè illustria amoris documenta ostendisse: & tanquam sustulisse amoris signum quoddam, quod illa signum, ut strenui milites faciunt, intrepide sequuta facile passa est quocumque voluit duci se, atque intromitti. Nam charitas quemadmodū ipsa nemini insidias facit, ita struit sibi ab alijs, haudquaquam credit. Charitas nihil timet, omnia sperat. Sequitur. *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo.* I. Cor. 13.

Ea est animi nostri imbecillitas & infirmitas, ut peræque

I. gaudio,

gaudio, atque ægritudine lædamur. Itaque hæud multo plures sunt, quos ægritudo conficit, quam quos effusa & immoderata lætitia extinguit, quod in amore maximè cernitur: propterea quod amor, ut in desiderando est omnium ardentissimus, ita in gaudento est effusus, & immoderatus maximè. Quamobrem qui ardentè amant, crebro animo deficiunt, & propè exanimantur, nunc acri desiderio, nunc subita obiecta lætitia victi, neque ad sperandum fortes, neque ad lætandum valentes, sed ad utramque æquè imbecilles, & magis quàm viri, foeminae, quarum animi imbecilliores sunt, & ob id impotèntius amant. Ex quo affectu ducitur hæc oratio. Nam magnitudine gaudij quod ex cõplexu sponsi hausit, victa sponsa est: & nimia lætitiæ vires corporis concesserunt. Itaq; exanimata, & inter sponsi manus collapsa, vel dum collabatur potius sibi deficienti, quibuscumque rebus possint, ut opè ferant, à suis comitibus petit, aut certè petijssè fingitur: non quidem se animo deficere simpliciter dicens, sed ea loquens quæ, quos animus deficit, loqui solent, quod est multo venustius. Ac profecto, ut hoc loco dicam, quod singulis propè huius carminis locis iure dici potest, incredibilis est, & maior fortasse, quam quæ vlllo ingenio explicari possit, & harum literarum præstantia, & rerum naturæ inter ipsas consensio. Nam, ut de harum literarum præstantia primo dicam, cum poësis nihil aliud sit, quàm pictura loquens, totumque eius studiū in imitanda natura versetur: id quod quidam nostri poëtæ, qui amatoria scripserunt, parum certè attendentes cū se putarent optimè dicere, ab optimi poëtæ officio longissimè recesserūt. Verum ut cepi dicere, cum poësis naturam imitetur, eam quæ quodammodo loqui doceat, ac nihil aliud ad oblatum argumentū afferat præter apta & decentia verba: cū quæ in eo vno poëta maximè laborare debeat, ut quæ in-

sunt.

sunt in re proposita, aut quæ pro illius rei natura inesse ipsi par est, ea sententiarum, atque verborum tanquam coloribus expressa, atque descripta ita exhibeat oculis conspicienda, ut non tam dici, quam agi videantur: ut quod de Ennio dictum est, si quæ ab eo dicta præclare, & scripta sunt, eadem dicere musæ vellent, eas non alijs verbis, quàm quibus Ennius usus est, vsuras fuisse, idem efficiat ipse, suumque argumentum ita perficiat, eoque cuncta eloquatur modo, quomodo natura ipsa eloquutura esset, ei si loqui liceret: cum itaque omnis poëtici præstantiæ, atque laudis gloria in hoc vno sit: affirmo in hoc amoris argumento, & in hac duorum inter se amantium, mutui amoris expositione, Solomonem reliquos omnium linguarum, atq; gentium poëtæ, & oratores omnes, tam longè, tamq; multum superasse: ut si quæ illi scripserunt cum eius scriptis conferantur, statuendū sit, in illorum literis amoris quidem inesse umbram quandam pertenuè: solidam autem, & expressam, atque adeo viuam, & spirantem, atque agentem imaginem contineri in his Solomonis scriptis. Nihil enim eorum, quæ in amore accidunt à Solomone, vel est prætermisum, vel non ita dictum, quomodo dici optimè, & significantissimè potest. Nam quæ prima in amore sunt desideria, atque suspiria, eorum primo loco mentionem fecit: ijs adiecit colloquia præsentium mutua, verborumque blanditias, quæ natura desiderio succedunt: hæc sequuntur corporum complexus, & animæ atque spiritus communitio, quibus ex rebus incredibilis voluptas exoritur, & existit: & qua in re honestè explicanda alij vehementer laborare solent: itaque vel taciti totum cum locum prætereunt, vel præter decorem pudoris iacturam faciunt, eam Solomon ita aptè exposuit verbis translatis, & mali arboris similitudine inducta, ut quamuis rem ipsam oculis propè subiecerit,

12. hone.

honestas tamen, & verecundas aures nihil offenderit. Ac demum nequa in re deesset suscepto argumento, quia interdum contingit, vt ingenti voluptate liquefcens, & in lætitiã effusus amatorum animus corpus destituat, quoniamque id non tam sæpè viris, quam fœminis accidit, quorum est ingenium imbecillius: ideo sponsam inducit ad extremum lætitiæ veluti oneri succumbentem, ac omnibus cum corporis, tum animi viribus dissolutis collabentem. Atque hæc ille omnia non commemorat vt facta, sed quo plus, & virum haberet, & suauitatis oratio, quasi agerentur exponit, personas ipsas agentes ea, atque loquentes inducens. Nec vero ad eorum expositionem adhibet à se excogitatas aliquas, & ingeniosè elaboratas, aut sententias, aut verba: sed è media hominum vita, atque consuetudine sumptas voces numeris dulcissimis alligat: vt non tam cæcè panxisse videri possit, quam amorem ipsum, affectuque amoris omnes, & quæ in amore accidunt vniuersa excitasse, & motum illis, ac vocem dedisse, in cœnamque introductis imperasse, suam vt quisque personam ageret, eaque diceret, quæ pro natura cuiusque apta cuique, & conuenientia essent: vt vel hoc ipso satis constet prodita hæc scripta fuisse à maiore facultate, atque vi, quàm est humana facultas. Atque hæc de præstantia harum literarum. Quod verò ad rerum naturæ consensionem attinet, quis non miretur, tam arctis similitudinum vinculis res genere, & natura plurimum distantes esse colligatas: tamque consonare inter se ea, quæ maximè dissentire videntur, humana scilicet, atque diuina, corporea & expertia corporis, vt ad cœlestes amores, & eorum motus omnes exprimendos, nullis ex rebus propriores, atque expressiores similitudines, & imagines petantur.

atque

atq; ducantur, quam ex humanis amoribus? Nam quamuis appetitus ille pulchri, qui est in vtroque amore, ardentior in vno sit, quam in alio: tamen pro ratione vtriusque eadem in vtroque amore exordia sunt, ab eisdem, aut à similibus rebus incrementa suscipiunt: similes ac fere ijdem motus, & affectus existunt in vtroque: progressiones denique vtriusque ab solutionesque, & fines sunt prorsus pares. Atque vt pulchri ea species, quæ in corporibus cernitur, & qua vulgo notus amor excitatur, ab intelligibili, & incorporea pulchritudine ducitur, & participatur: estque tanquam vmbra quædam pulchri, quam ipsum veri pulchri veluti corpus in terras iacit, sic corporeus ipse, & terrenus amor diuinum, & cœlestem amorem imitatur, & ijdem, quibus ille vestigijs ingreditur. Itaque non solum quia huius amoris terreni, scilicet, atque humani natura, atq; ratio nota nobis est, Solomon, aut potius per Solomonem Deus eo voluit vt, ad insinuandum in animos nostros aliquam notionem amoris sui: sed quia inest in illo sui amoris imago ea, qua nulla esse potest, aut expressior, aut melior, idcirco eo vsus est. Idq; habuit causam, quare tam exquisitè, tamq; omnibus suis partibus integrè constantem humani amoris effigiem in hoc libro perfecit: nimirum, quia videbat nihil in illo amore præter lasciuia esse, quod nõ aptè, atq; commodè posset ad diuinos amores transferri. Ex quo erat consequens, vt quo plus in hac veluti imagine perficienda elaboratum esset, & quo plus in ea perpolienda curam positum, adhibitis omnibus, & artibus, & ingenij coloribus: eo apertior efficeretur, ac notior diuini amoris vis, atq; natura, cuius in lucem proferendæ, & illustrandæ causam omnia ista elaborabantur. Sed de hoc, quoniam aliàs dicemus, vel potius, quoniam toto opere sparsim dicendum est, nunc plura dicere supercedamus, & eo reuertamur vnde digressi sumus. Animo,

I 3

inquit,

inquit, destitutor, ne lætitiæ vim ferre sustineo: acceditè propius, flores date, vina spargite, fugientem spiritum quibuscumque potest reuocari rebus, floribus, vino, pomis reuocate. Et ad ipsum sponsum conuersa. Fulci, inquit, tua læua, languidum meum caput, vinci dextra occiduum corpus, meque ruentem retine. Huiusmodi namque stulti in animi deliquio solent, dicitque ea hic sponsa deficiens, aut certè fingitur dicere. Atque ea cum dicit, non solum illam defecisse intelligimus, sed deficientem, collabentem, opem implorantem ipsam, eiusque iam declinè caput, & suffusas pallore genas penè videmus. Sed sequitur ex sponsi persona. *Adiuuro vos filia Sion per capreas, ceruosque camporum, ne suscitatis, neque euigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit.* Animi deliquio somnus succedit, natura videlicet, id agente, quo ipsa quiete languidum reficiatur corpus. Igitur quasi ex deliquio in somnum sponsa incidisset, cum sponsus molliter in lectulo collocasse fingitur: conuersusque ad sponsæ socias eas adiurasse, quietem ut ipsæ agerent tantisper, dum illa somnum capit. Adiurat autem illas atque obtestatur per capreas, ceruosque camporum, propterea quod cum sponsa ipsa, tum sponsæ comites virgines inducuntur vitæ rusticæ deditæ, & venationis studiose ex illius gentis more: etenim de Tyrijs virginibus, quæ Palæsthinis vicinæ sunt, extat illud Poætæ,

Virginibus Tyrijs mos est gestare pharetram.

Et quoniam ita communis ratio sermonis, atque usus fert, ut à quibus aliquid obtinere volumus, eis prospera imprecemur in eis ipsis rebus, quarum studio tenentur, itaque ad militiæ deditum agentes, ita te victorem complectar, ad magistratus studiosum, ita te consulem conspiciam dicere solemus, & Poëta Lyricus naui qua in Græciam trajiciebat Virgilius, quo ipsum incolumem

Athe-

Athenis redderet, Pollucis benignum sydus, ac secundos ventos sic precabatur,

Sic te diua potens Cypri,

Sic fratres Helena lucida sydera,

Ventorumque regat pater

Obstructis alijs præter Iapiga

Nauis, quæ tibi creditum

Debes Virgilium--

Quia igitur ita consuetudo, atque ratio nostri sermonis fert, idcirco ceruorum, atque caprarum, quarum illæ venationi studebant mentionem infert, obtestaturque spon- sus sponsæ comites, pro eo quantum cupiunt, dum venantur capreas sibi dari, quas certis ictibus iaculando conficiant, uti parcant cubantis sponsæ, & somno indulgentis placidissimam quietem rumpere. Atque hæc hæc haec tenus. Nam quæ sequuntur tanquam ex alio nata principio, noua argumenta amoris continent. *Vox dilecti mei, ecce iste venit saliens in montibus transiliens colles.* Dubium est, utrum hinc inducatur sponsa vigilans, & ea quæ sibi vigilanti euenerunt exponens, an dormiens potius, & somniorum visis affecta inter dormiendum id loquens, quod per quietem sibi videbatur videre, aut quod per quietem vidisset, quomodoque vidisset, id certè nunc dicens. Nonnullis placet, quod item mihi non displicet, noui argumenti hinc exordium poni, sponsamque induci commemorantem sponsi ad ipsam reditum. Nam postquam illa quieti se dedit, discessisse ab ipsa sponsus fingitur, & in agrum se contulisse, paulò post reuersurus. Adduntque iidem non oportere, in ijs amatorijs sermonibus quærere quid rerum natura postulet, sed quid amantium usus atque ratio ferat. Etenim illam domi inclusam reuertentem sponsum, & montium

iuga cursu superātem videre, haud quaquam potuisse: sed desideranti illi, & de viri sui reditu cogitanti, redeuntis illius, & præfestinantis speciem vt fit, ad animum occurrisset: accidisse autem, vt ad cogitationem aptè euentus caderet, vtque ille rediret, cuius de reditu sponsa cogitabat, quemque iam aduentare animo præcipiebat. Nam euenire sãpè, vt eorum quos amamus, & à quibus absumus proximos, & instantes reditus, species quãdam veluti nuntia præcurrant, quæ nobis de amicorum nostrorum reditu nihil alioqui, aut cogitantibus, aut certi, exploratiq̃ue habentibus de repente se offerunt, & subito desiderio nos accendunt, cupiditatemq̃ue nobis iniiciunt, & cogitandi de illis, & agendi, deniq̃ue efficiunt, vt pro eo ac cupimus, iam se in viam dantes illos, iam iter facientes, maturantes, aduentantes, limenq̃ue ipsum superantes domus, sic animo quasi oculis videamus. Quod vtrum casu fiat, an rerum naturæ arcana consensione aliqua incertum sanè esse, quin autem fiat non esse dubitandum. Hanc igitur rationem si sequamur priora illa. *Vox dilecti mei, ecce iste venit saliens in montibus transiliens colles.* quæ de aduentu sponsi sui ipsa sibi sponsa desiderando fingit continere debent. Posteriora vero, & quæ proximè illa sequuntur, nimirum. *Ecce ipse stat post parietem nostrum.* quid acciderit re ipsa, vel certè id quod fingitur accidisse explicabunt. Quod quo planiùs intelligatur ipsam loquentem inducamus, itaq̃ue dicentem. Nescio quid certè boni meus mihi prælagit animus, vtrum fallor, an sponsi mei vocem ego audio? certè audire mihi videor, ipsumque concitato cursu redeuntem videre. At ò nunquam amantis animus fallax, en adest ipse, nec opinione falsa sum: adest certè, iamq̃ ipsum limen domus superat, meq̃, è ianua salutat: sed quò ille disparuit, quò ve abiit? vt se occultit postibus, vt rursus apparet, rursusque occultitur, vides vt caput

intu-

intulit fenestræ, vt emicuit pulcher. Alijs videtur, quorū nos sententiã libentius sequimur: propterea quod præteritis præsentia aptè connectit, & ad ea quæ in re euenire solent, se se valdè accommodat: itaq̃; alij dicunt, quæadmodum animi deliquitū natura somnus sequitur, ita somno insomnia agnata esse, in ijs maximè, quorum animi grauioribus curis sollicitantur, quales sunt amantes omnes. Quare sponsam quæ hactenus dormire dicta est, nunc consentaneè fingi, dum dormit, audire ea, atque videre, quæ cum vigilabat, versabat in animo, quæque optabat, atque cupiebat. Itaque omnia ista dormiētem ipsam secum egisse, ac loquentam fuisse affirmant, aut certè quæ per quietem egisset, atque vidisset ea nunc commemorari: pulchrèque quadrare, vt quæ superiùs inducebatur, se ipsa excrucians, quod suo sponso carebat, ea postea fingatur per quietem hauriens sponsi sui redeuntis, & aduentantis imagines eiusmodi, quales fingi à desiderante, & somniante solent, non quales re ipsa contingunt. Solomonemque ipsum adèò incubuisse dicunt, animumque intendisse in morū, atque naturæ imitationem, vt quoniam dormientibus, non eadem, quæ vigilantes obierunt, occurrunt videnda, sed similia illis, aut affinia, aut aliqua ex parte coniuncta, idcirco verba, quæ vigilanti sponsæ, & magno desiderio flagranti carminis huius initio ipse dedisset: eidem dormienti nunc, & ex desiderio somniorum visis affectæ, nõ eadem quidem illa tribueret, sed eiusmodi daret, vt ex illis videri possint deriuata, atque deducta. Quæ eo verisimilius dici mihi videntur, quia mox capite sequenti, in lectulo per noctem sponsum suum quæsiuisse, nec tamen inuenisse illum sponsa dicitur: ex quo apparet, illam cubātem nunc, & indulgentem infomnijs induci. Adde quod ipsa totius orationis ratio, ipsaque varietas, & inconstantia dictorum speciem, atque imaginem infomnij præ se fert.

I 5 Quod

Quod enim in somniorū visis fit, vt multarū rerū imagini-
bus multis vna coeuntib⁹, atq; cōfusis, nec temporū, nec
locorū, nec ordinis, aut naturę vlla ratio seruetur, sed præ-
sentibus præterita coniungātur, & plurimū inter se loco
distātia conferātur in vnū locū: eius in hac oratione perfe-
ctissimè expressa imago extat. Est enim videre in ea spon-
sam tecto quidē suę domus inclusam, agros tamen, & ne-
mora peragrantem: iā videntē sponsum suum, iam ipsum
quærētem, eodēq; momēto tēporis, & in agro illū, & se-
cū vnā domi esse dicentē: magnaq; & propè mirabili cele-
ritate, fenestras, agros, nemora, cācellos, colles in vnū con-
ferentem: vt quanta visorum esse solet, tanta sit orationis
huius, atque sententiarum varietas. Sed iam quid dicat,
audiamus. *Vox dilecti*. Ex abrupto atq; præcisē, qualis dor-
miētium, aut subito gaudio affectorum sermo esse solet.
*Eccē iste venit saliens in montibus transiliens colles, similis est dile-
ctus meus caprea hinnuloque cervuorum.* scilicet corpore solu-
tus animus distantia eque, atque proxima videt. *En ipse stat
post parietem nostrum.* Vt maturant amantes ad ea quorum
cupiditate tenentur dicenda, atque fingenda. Quot enim
& quanta camporum, atque montium spatia, quantulo
temporis spatio confecit? *En ipse stat post parietem nostrum
respicens per fenestras prospiciens per cancellos.* Quod non re-
ctā ad sponsam ingressus sponsum, sed per rimas prospe-
ctasse dicitur, id ex amantium consuetudine, atque inge-
nio mirificè expressum est. Nam amatores interdum ob-
uoluto capite ad amicas adeunt, quò nec opinatò postea
se ostendentes ipsas maiori lætitia afficiant: interdū verò
ægrè se illis ostendunt, & quanquā videri volunt, nolle si-
mulāt, ludosq; sibi ipsis mutuò de se præbēt, pertentantq;
sæpè & explorāt ijs lusibus vterque alterius amorē erga se
mutuū: ipsum deniq; amorem conditiore, vt ita dicam, &
dulciorem hoc tanquam sale reddunt, ex quo est illud.

--Et

--Et se cupit ante videri.

Prospiciens per cancellos. Propriè & simpliciter vertit, quod
in Hebræo positū est translatè, & eleganter. Nam *יִצְזִיז* *ziz*,
propriè de rosa, & floribus dicitur, cū è folliculis erūpunt.
Vnde per similitudinē transfertur ad sponsum proferentē
caput per fenestram. Nam vt flores cū primò erumpūt
lætiores, & nitidiores nobis vidētur, quàm cū foliorū or-
bē explicauerūt: nec apparent tūc toti, sed capitulorū acu-
mina tantum ostendunt sic omni flore, omniq; rosa pul-
chrior sponsum caput fenestræ intulisse, & roseum os ape-
ruisse sponsæ visus est. *En dilectus meus loquitur mihi.* Et hæc
audire sibi sponsa videtur. *Surge, propera amica mea, speciosa
mea, & veni.* Quoniam plurimū ipse ruri versatur eodē ip-
sam vocat, hoc est, ad vnā secum commorandū inuitat.
Quanquam quod sæpè admoneo, quæ hic dicuntur facta
dictave, ea neq; Solomon ipse cū alio, neque pastores vlll
coniuges inter se egerūt, aut dixerūt vnquā: sed è quoti-
diana vita sumpta, psonisq; ijs attributa, quas maximè de-
ceret ea facere, ac dicere, ad Christi, & Ecclesiæ mutuos
amores significandos sunt cuncta relata, *Surge, propera ami-
ca mea.* Hortatur vt sine cunctatione aliqua agros, & ru-
ra petat: nam ea loca & languentibus salubriora esse so-
lent, & inter se amantibus multo gratiora: & quo facilius
illi persuadeat primò blandissimè appellat illam, deinde
nouo veris aduentu ruris amoenitatem exaggerat. *Surge,*
inquit, vt decubuisse illam intelligas. *Iam enim hyems tran-
sijt, imber abiit & recessit.* Ne scilicet, aut frigus, aut noxios
ægro corpori ventorum flatus causari posset, *Flores appa-
ruerunt in terra nostra.* Descriptio veris à coniunctis, siue
accidentibus, vernat tellus, ergo ver est, vt in illo.

*Iam veris comites quæ mare temperant**Impellunt animæ Linthea Thractæ.**Tempus putationis aduenit.* Ex Hebræo alij, tempus cantio-
nis,

nis, utrumque autem & verbo Hebræo significatur, & vere fit. Nam vere appetente, & putantur vites, & vinitores dum opus faciunt cantillant: quanquam cantus omnino cum vere maximè coniungitur. Nouo enim solis accessu auctus sanguis cor animantium complet, & lætitia insolita afficit, ex quo canendi cupido sequitur, tam in hominibus, quam in volucris, vnde in veris descriptione ille,

Ducunt in tenero gramine pinguium

Pastores ouium carmina fistula.

Vox turturis audita est in terra nostra. Nā hyeme ineunte turtures è Palæsthina discedūt, & calidiores regiones petūt: veris autem initio reuertuntur. *Ficus protulit grossos suos.* Ficus immaturæ quæ sunt, aut quæ non facile ad maturitatem perueniunt, grossi appellantur, easque Hebræi אב נמין nominant. *Vineæ florentes dederunt odorem.* Hebraicè, & vites minuta vna dederunt odorem. Nam cum à flore primo apparent vuarum botri granis minutissimis odorem ex se emittunt perquam suauem. Igitur quando omnia vernant. *Surge, inquit, propera amica mea, speciosa mea & veni.* In agrum scilicet, quo isto quidem anni tempore nihil esse potest amœnius. Sed pergit. *Columba mea in foraminibus petrae, in cauerna maceris, ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis.* Iam cuius rei causa ipsam vocet aptè, & verè recundè explicat similitudine ducta à columbis, quæ ex omnibus volucris maximè in ter se amant. A columbis inquam non cicuribus, sed feris quæ in rupibus nidulantur, vaganturque per agros, quo magis omnia inter se consonarent. Nam ad idem vitæ genus rusticum, videlicet, vocabat ipsam: itaque dicit. *Quod autem te in agrum voco, quo non ego modo, sed valetudo tua te, aërisque ipsa, & locorum amœnitas vocat, tellusque ipsa floribus vernans, vineæque pampinis vestitæ iam, & latè fragrantibus inuitant; itaque quod te voco, idèò voco, vt quantum colum-*

columbæ, quæ rupes, & rura colunt, amori vacant suo, tantum nos ab omni cura vacui indulgeamus nostro. In agrum itaque veni, & mecum vna viuito ad exemplum columbæ, quæ sociam sequuta, ei que assidens, ac mutua, atque dulcia murmura, & oscula miscens, in amore atatem degit. Innuat porrò, atque quodammodo tacitè illā docet rationē eā, qua se amari ab ipsa vult. Nam colubæ vt sunt maximè inter se amantes, ita fidei obseruantes sunt maximè, & ob id ipsum suspiciosa sunt mirū in modum: quod potissimum in maribus cernitur. Peregrè enim reuerſi, vt compares aspiciunt, statim nescio qua mala suspicione tacti grauitè commouentur: itaque tumet illis statim pectus, & raucum quiddam, atque iræ plenum fremens, caudaque humum ictibus crebris ferientes, vt & iratum animum, & sui impotentem facilè agnoscas, illas obeunt circumcirca, ac rostro ipso interdum acriter feriunt, læsæ pudicitia ipsi dum aberant, & violatæ fidei, ipsi vt suspicantur poenas repetentes ab innoxijs. Quæ illæ omnia mira mansuetudine tolerant. Nam neque ab illorum aspectu se subtrahunt: neque longius abscedunt: neque quamuis grauitè percussæ referunt ipsæ illos aliquando, sed eo vsque perferunt, quo ad ipsarum patientia manum ferocia victa, animum item illi induunt placatum & mitem, & irarum ac suspicionis obliti, de integro amicitiam ineunt, rostraq; iungunt, atque oscula mirabili charitate. Quæ omnia ad spiritualia, & diuina relata magnos significatus habent, vt suo postea dicemus loco: nunc satis sit vidisse, quam aptè columbarum natura, atque ratio ad amoris transferatur significationem. Sequitur. *Capite nobis vulpes paruulas quæ demoluntur vineas, nam vinea nostra floruit.* Non satis constat vter ista dicat: & quid si sponsæ sunt hæc verba, vt esse ego certè puto, quanquā videri possit alicui parū illa cohærere cum superioribus,

Plin. lib.

10. c. 34.

tamen

tamen verè multum cohærent, & ex illis ducuntur, res ipsa si quemadmodum se habet, attentè cõsideretur. Est enim familiare fœminis quo tempore se à suis viris maxime amari vident, de eo quod ipsis vel triste aliquãdo accidit, vel periculosum in futurum imminet agere, atque queri nullo sæpè agendi idoneo argumento ipsis oblato, & planè intempestiuè. Nam ab amore ipso, & ab experta erga se virorum suorum voluntate, atque charitate ad querelas huiusmodi inducuntur, & ijs illæ querelis quodammodo testificantur, & quàm ipsæ viros suos tenere diligant, & quã se ab eis diligi, atq; amari credãt, ut que arbitrentur, atq; confidãt, præsidio illos futuros sibi. Igitur sponso vocanti, & inuitanti, & blãdisimis verbis testificanti amorem suum obsequuta sponsa, & in agrum egressa nihil ad blanditias sponsi respondiisse dicitur, sed præter id ex fœminarũ ingenio nimis aptè dixisse. *Capite nobis vulpes paruulas, quæ demoliuntur vineas, nam vinea nostra floruit.* Nam ex eo intelligitur iam esse in agro. Est enim sacra Scripturæ, quæ antecedunt significare facta esse ex ijs quæ sequuntur. Vineas florentes vidit, ergo in agro versabatur. In quo quoniam vinea quædam illius erat, eam ut vidit, & ei florenti, ac palmites agenti à vulpibus vinearum vastatricibus periculum imminere animaduertit, rectè fingitur prætermisissis alijs id vnum orasse virum suum, daret operam eas ut caperet. *Capite, inquit, nobis vulpes paruulas.* Iudæam regionem abundare vulpibus ex libro Iudicum, & Samsonis factis fati liquet: illas autem vineris pestem afferre solere, omnibus est notum, idque maxime cum paruæ sunt: nam postquam adoleuerunt, maiores prædas agunt, ideo quæ paruas vulpes nominavit, easque antequam vineæ florere inciperent capi voluit: Nam postquam vites folia, atque palmites protulerunt, difficilius capiuntur, propterea quod ijs folijs, atq;

palmi-

palmitibus se se occultant. Sed pergite. *Dilectus meus mihi, & ego illi qui pascitur inter lilia.* Hæc, & verno tempore, & sub auroram agi intelliguntur. Nam aurora appetente cum ager vernans amœnissimus est sponsam hortabatur sponsus, ut lecto surgeret, ac se in agrum conferret. Cùm autem hortatus esse illam dicitur eduxisse eam una secum in agrum intelligitur, quo ipse cum grege pergebat. Quo in loco illa aliquantulum commorata, postea vitandi calores causa (nam ægro corpore calorem Solis ferre non posset) antequam dies æstuarer, domum reuerti velle fingitur, & dum reuertitur orare sponsum, ut quãdo ipsi pascus causa domum redire ante noctem nõ licet, id saltem sibi det, ut statim atq; aduersperascere coeperit, domum properet nulla mora interposita. *Dilectus, inquit, meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia donec aspiret dies, & inclinentur vmbrae, reuertere, similis esto caprea hinnuloque cervorum.* & quæ sequuntur. *Dilectus meus mihi, & ego illi.* Vocandi significationem ista habent, ac si dicat, heus dilecte mi, meque ipse diligens, qui pascis inter lilia. Pascere autè inter lilia dicit, non quod lilia sint pascua, sed quia amantes fœminæ semper in ore habent rosam, lilia, gemmas, ebur, atque ijs alia similia. *Donec aspiret dies & inclinentur vmbrae.* Id est, usque ad vespertinum dici. Nam pomeridianum, & vespertinum tempus, his significatũ verbis arbitrator, non matutinum, ut quidã putauerunt. Nã occidẽte Sole, lenes auræ plurimum spirare incipiunt. vnde ille.

Aspirant auræ in noctem, nec candida cursum

Luna negat.

Itaque auræ spirant cadente Sole, & vmbrae quæ corporum obiectu fiunt, quæque dum medium cæli tenebat Sol, stabant quodammodo, produci longius & moueri, atque ad cõ festinare videntur.

Et Sol crescentes decedens duplicat vmbrae.

Vnde

Vnde quod Latinus interpres vertit, inclinētur: Hebraicè נָסוּ Nasu, dicitur, id est, fugiant. Dicuntur autem fugere vmbrae, occidente Sole, id est, maturare, ex proprietate sermonis Hebraici, in quo fugere pro maturare ponitur, proque ocyus moueri: quale est illud quod hoc ipso in carmine postea dicitur. Fuge dilecte mi, id est, matura: quod etiam Græci satis expresserunt interpretes: quippè qui hunc locum isto modo conuertunt *και κινηθισου αι σκιας*. Quanquam & in Latino sermone fuga non semel vsurpatur pro matura perfectione atque cursu. Ex quo ille.

Nona fugæ melior.

Et alibi.

Virgilius

Georgi I.

3.

Ille volat simul arua fuga, simul æquora verrens.

Significatur igitur ijs. verbis, vespertinum tempus à coniunctis, idque tempus, & non matutinum significari, & res ipsa, & instituti sermonis ratio poscebat: res ipsa, Nam sub noctem à pastu domum reditur. Ex quo ille.

- Ite domum saturæ venit Hesperus ite capelle..

Ratio instituti sermonis. Nam amantem fœminam & ex amore ægram, atque decumbentem, qualis hic sponsa fingitur, se noctu relinqui solam decebat vt nollet. Rogat igitur virum suum, vt, quoniam rei familiaris, atque pecuariæ causa in agro remanet, illud saltem sibi & amanti concedat, & ægræ, ruri ne pernoctet. Itaque ait. *Reuertere, similis esto capræ hinnuloq; ceruorum super montes Bather.* Id est, ipsum orat, vt simul atq; Sol ad occasum vergere cœperit, reditū ipse maturet, iterq; arripiat, arreptumque conficiat summa celeritate, quomodo hinnuli festinant, atq; etiam præuerrere ventos fuga solent, super montes, quos Bather, id est, diuisionis, aut scissuræ vocat: vel quod regiones montium, id est, vt hinnuli faciunt, quando se in montium scissuras, in quibus sua habēt cubilia referre properant.

rant. Sed expositis iam huius capitis vocibus, veros earū sensus exquiramus.

ALTERA EXPLANATIO.

B

G O flos campi & lilium conuallium. Hæc, vt diximus, ad superioris capitis finem referuntur, eiq; adiungenda sunt, & ab sponsa dici accipienda, quæ videlicet, contenta eo amoris gradu, ad quem peruenit, manere in eo velit. Nam incipientes, vt diximus, quò magis præter eorum spem atq; meritum participes sunt effecti bonitatis, atque voluptatis diuinæ, eò citius suæ cupiditati modum statuere volunt: nam se ad summū peruenisse facile sibi persuadent. Ergo quia lectulus illorum iam floret, & quia eorundem domus electa è materia cōstructa nitet, hoc est, quia vt ipsis videtur, arefacta radice peccati, pietas in ipsis germinare cœpit, floresq; proferre, id est, vt iterū interpretes, quia se collocatos vident in ea vita, quæ non solum honesta & Deo placens, sed grata etiam sibi est, & iacunda, iucunditas vt ea perpetua sibi sit, cupiunt atque optant. *Et lectulus,* inquit, *nostr floridus, & tigna domorum nostrarum cedrina, & laquearia cypressina. Et ego flos campi.* Vt nihil sit, quare non perpetuò manere mecum velis, mihiq; stabile & proprium efficere gaudium hoc, quod è tuo colloquio & congressu percipio. *Flos campi.* Alij flos saturitatis, aut vbertatis, quod Hispanè aptè diceretur. Flor de buë año. Quod ideò verè, ac rectè dicitur, quia iusti, vt iusti, & probi ac Deo grati sint, non à se ipsi habent, sed præcipuè à cæli indulgentia, hoc est, ab eo, cuius de plenitudine omnes accepimus, suntque propterea flores vbertatis, id est, ab illa vberimorum bonorum copia, quæ in Christo est, producti flores. At quid huic Christus responderet? *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Ita laudat, vt simul admoneat incipientem Deus, nimium citò ipsum

K

quie-

quietem appetere, & ab honestis laboribus vacationem: multa ei restare perferenda, antequam eò perueniat, quò se iam peruenisse falso putat. Eatenus ipsum esse pulchrũ, & iustum, si cum spinis, id est, cum ijs hominibus compareretur, qui cupiditatum aculeis cruentantur: nondum autem eò peruenisse, vt perfectis viris connumerari possit, aut conferri. Nam residere adhuc illum in infimo bonorum ordine, nec ad eum ascendisse gradum, in quo qui sunt, non iam ex comparatione malorum pulchri habentur, sed amatis puellis omnibus, concubiniſque, id est, incipientibus, & proficientibus in virtute viris anteferuntur: turpe verò illi, & perniciosum esse cessare velle, antequam ad eum gradũ perueniat. Cui in personã incipientium sponsa *Sicut malus inter ligna sylvarum*. Christo digna, & verè illi tributa laus: sed videamus quò sequitur. *Sub umbra illius quem desideraueram sedi*. Declarat voluptatem eam, quam ex diuino illapsu percepit. Quanquam vmbre ratio, atque nomen tam sæpè transfertur in sacris literis ad Dei gratiam significandam, vt nobis videatur arcanum aliquid, & cognitione dignum latere in eo. Et quidem in umbra, quò cum gratia, & fauore Dei habeat communionẽ aliquã, ex quo vmbre nomen ad gratiam significandam possit transferri, vnum ferè est, quò ad arceus æstus valet: nam, quæ illi insunt cætera, leuitas, fugacitas, lucis vacuitas, cum eo de quo loquimur, nihil affine aut cognatum habent. Sed num aliquod in nobis incendium, aliquiſve ignis conceptus lateret? aut in legis Dei cultu, eiusque gratia, & fauore refrigerandi, & æstus arceus inest aliqua vis? Est certè vtrumque, & in nostris sensibus ex illo primo, & noxio serpentis afflatu magni in clusum incendium, & in diuina gratia eius restinguendi facultas summa, modo illi ne obsistamus nos, sed permitamus potius vt in nobis explicet vires suas. *Et fructus eius dulcis*

dulcis gutturi meo. Consentaneè, scilicet, nam vbi id euenit, vt sub gratiæ Dei umbra anima, quiescat, malarum cupiditatum ardore restincto, aut certè magna ex parte refrigerato, tum plenè percipit quanta dulcedinis magnitudo inſit in amore Dei, ex quo etiam sequitur. *Introduxit me in cellam vinariam, & ordinauit in me charitatem*. Nam hæc iam ad ecstasim pertinent. Sed cum eius duplex genus sit, vnum diuini luminis illatione constans, in quo luce cælesti perfusa mens & magnarum quarundam, & sublimium rerum cognitionibus occupata, aciem suam ad externa hæc & sensibilia referre nõ potest: alterum quò efficitur, atque existit abundantia ex Deo perceptæ voluptatis, dico ad hoc posterius genus, quæ hæc dicuntur, pertinere: quò satis apparet ex eo, quò additur. *Et ordinauit in me charitatem*. Et continèter. *Fulcite me malis, stipate me floribus, quia amore langueo*. Nã ex illapsu, hoc est, ex ijs sermonibus blandis, & prædulcibus, quos cū Deo anima habuit, sensim atque paulatim auctus amor penitus exarsit, & tanquam incendio quodam corripuit omnes animi vires, & in Deum conuertit ipsum totum: ex quo factũ est, vt non iam ampliùs corpus curare vellet, sed vacare vni amori cuperet, vnumque Deum arctissimè complecti, ei que omninò adhærere: vnde sequitur. *Lana eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me*. Quæ proculdubio diuinis amplexibus fruētis, inque Dei sinu quiescentis, nec modò amanti Deum, sed etiam in ipso amore voluptate colliqueſcentis, verba sunt. Itaque istius amatrix animæ quieti prospiciens Deus continuo subiungit. *Adiuuro vos filie Hierusalem per capreas ceruosque camporum, ne suscitatis, neque enigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit*. Qui vacantis Deo animi quietem, & sanctum illud & fructuosum bonorum ocium interpellant, atque perturbant, vel molestijs infirmandis, vel offensionis, atque peccati

cati causis afferendis, qui que è delicijs paradisi pertractos sanctos homines in medias huius vitæ turbas conijciunt, & tanquam per vim diuellunt à diuino complexu impij, & virtutis hostes homines: non secus ipsi faciunt, quam caput ipforum fecisse legitur, aduersus primos humani generis parentes. Et quemadmodum similiter faciūt, ita similem exitum metuere, atque horrere debent. Nam detestatur Deus, ac pessimè odit eos homines, qui eò vsque prauo, & corrupto animo sunt, vt non solum peccandi nullum modum ipsi faciant, sed vt omnes in peccando similes sibi esse velint: quiq;, quoscunq; honestæ vitæ sectam sequentes viderint, ad suū gregem pertrahere illos, & aggregare summo studio conantur: aut si id minus illis successerit pro inimicis, sibi eos habēdos ducūt. Etenim in eiusmodi homines, siue potius hominum pestes, illa Christi quamuis mitissimi, haud dubiè seuerissima verba intenta sunt. *Qui scandalizauerit vnum ex pusillis qui in me credūt, expedit ei vt suspendatur mola asinaria ad collum eius, & demergatur in profundū. Eademq; est huius adiurationis sententia. Adiuuro vos filie Hierusalē per capreas ceruosque camporum.* Nā his verbis sine dubio hortatur, atq; monet Deus homines vniuersos, quātum sua cuiq; vita, atq; fortunæ charæ sunt, tantū vt abstineant à tā immani facinore: nevē bonorū studia virtutū impedite, aut debilitare audeant, aut quouis modo bonis molestias exhibeant: ipsi potius illos sequantur, ad eorumque exemplum, mores suos, atque vitam instituant. Atque hoc modo, atque his verbis ecstasis incipientium describitur, ad quam ipsi cum peruenerūt ad summum eius gradus peruenisse putandi sunt. Itaque quæ sequuntur iam ad secundum, id est, ad proficientium gradum spectant: ea autem sunt hæc. *Vox dilecti mei.* Dum corporis sensibus confopitis vni Deo vacat iustitiamus ad altius virtutis,

tutis, atque amoris genus vocari sibi videtur, & certè vocatur, vt potè qui creditum sibi & ad rem augendam datum talentum, humi defosum non absconderit, sed ad mensam nūmularijs dederit. Itaque, quia propositi stadij prima spatia ritè confecit, ad ea quæ restabāt simili gnauitate obeūda se excitari à Deo, visum sibi esse dicit. Nā Deus semper eos in maius prouehit, qui, quæ ab ipso accipiunt, dona, ritè collocant. Cupit enim pro sua immensa bonitate, quod quidem ad se attinet, ad summum omnes euehere. Atque quemadmodum Sol, sine personarum, aut gentis aliquo discrimine, lucis suæ radios vndiquaque diffundit, neque suum lumen vlli mortalium inuidet, imò vltro offert ipse se atque infert, modo ei non obstitatur, tantumque ex eius lumine quisque haurit, quantam illi præbet facultatem inferendi se se, atque introeundi: sic ex inexhausto diuinæ bonitatis fonte manans, & ad omnes mundi partes pertinens munificentia, atque largitas Dei vltro se offert nobis, atque ingerit, nullumque sibi constituit benefaciendi modum; nisi quatenus ei nos vel morum prauitate, vel certè imbecillitate, & angustia animi aditum intercludimus, locumque adimimus. Adimimus autem, cum, quæ ab ipso accepimus bona, aut infructuosa ea, & sterilia manere in nobis patimur, aut pessimè collocata in prauos vsus conuertimus. Quam ille habet maximam, atque iustissimam causam de nostra cæcitate querendi; quod cum naturā ipse & beneficus sit, & benefaciendi infinite cupidus, nostra vel sociordia, vel auersione animi, & tanquam obstructione efficiamus, vix vt extrare in nobis possit beneficentiæ suæ munus. Quod illi tam molestum est, quàm ipsum benefacere gratum est, atque charum. Nam profecto quicumque largitati Dei obstitunt, eamque ingredi ad seipsos non sinūt, ij, quod in ipsis est, ex Deo, cuius est maximè propria

munificētia, atq; largitas diuinā naturā tollūt. Quare illos odit meritò Deus, atq; auerſatur, & tādē nudos, atq; ſpoliatos relinquit, ea auferēdo ab eis beneficia, atque dona, quæ prius in illos cōtulerat. Nā qui bona quæ à Deo acceperūt per ſuam ſocordiā, vel inutilia reddūt, vel in ſuā perniciē conuertūt, ſatis eo ipſo docēt, ſe eſſe indignos, quibus ampliùs benefiat. Itaq; hos odit Deus: cōtrā autē eos amat, atq; quotidie amplioribus beneficijs auget, quos rē cæleſtē quotidie, & talēra ſibi ab ipſo credita, diligēter au gere videt: vnde eſt hoc. *Vox dilecti mei.* Nam, vt dixi, his Deus ſignificatur incipientē vocaſſe ad altiorē gradū gratiæ, quia gratia rectē vſus eſt. Vocaſſe autem ad proficien tium in amore gradum Nec enim paſſus Deus eſt, vt vllū ſibi à benefaciendo vacuū tempus præteriret: aut vt ſpa tium aliquod intercederet, quo in ſpatio qui functus re cte eſſet ſuo erga ipſum officio, quiq; pro eo quod ſibi datum eſſet virtutis, munus ſuū ritē obiuſſet, in eo ipſo gradu, quem premebat, diutiùs maneret, ac nō potiùs ad altiore gradum aſcenderet: atq; operæ à ſe egregiè nauatæ, maioris gratiæ præmium acciperet. Quoniam enim ipſum benefacere amat: nobiſq; benè, & ex animo cupit, vt primum vidit ampliùs benè fieri iſti homini poſſe, ſtatim illi benefecit: & occaſionem benefaciēdi arripuit, vt primum ipſi oblata eſt. Ex quo aptè ipſe Deus, & pro inſtitutæ metaphoræ ratione profectò eleganter induci tur feſtinās, & cōcitato curſu mōtes & colles tranſiliens. Sequitur enim. *Ecce iſte venit ſaliens in montibus, & tranſi liens colles. Similis eſt dilectus meus caprea hinnuloq; ceruorum.* Quod idem Dei ardens ſtudium nobis benefaciēdi, & quacūq; facultas datur ſua beneficia ad animos noſtros inſinuandi, & ea quæ ſequūtur ſignificant. *En ipſe ſtat poſt parietem noſtrum reſpiciens per fenestras, proſpiciens per cancel los* Nā huius de quo agimus gradus atq; virtutis hominis animus

animus nō dū ita ab omni cupiditatū ſorde purus eſt red ditus, videre vt ſplēdores Dei integrè poſſit. Sed quēad modū maculis variè notata, & infecta ſpecula, qua parte ſui nitent, & ſatis leuia atq; pura ſunt, imagines obiectas clarè reddūt: qua verò maculoſa, obſcurāt & obtundūt: itē in iſto de quo loquimur, gradu, quod anima nondum ſibi, omnibuſq; partibus ſui metū, dolorē, gaudiū, cupidi tatē, cæteroſq; affectus abſterſit euenire conſpicitur. Spe cies namq; Dei, cū ipſe iſtam animā conuenit, ac propior illi eſſe incipit, non tota in ipſa enitet, ſed partim apparet, partim occultatur: & pro eo ad quod vidēdū anima habi lis effecta eſt, ita ſibi videtur ipſum videre: iam ſtantē poſt parietē: iā per fenestras reſpiciēti: iā proſpiciēti per cā cellos. Hoc eſt, animus huius quē dico ad proficiētes aſ cēdere quoad licet, & quoad patitur ratio ipſius, qui nō dum aptus eſt ad id, vt illuſtrari ex Deo totus poſſit, Deū videt gratiæ ſuæ dona ſibi tribuentē atq; oſtendentē. At quid quaſo tribuit illi, aut oſtēdit de nouo? ipſam audia mus ſpōſam. *En, inquit, dilectus meus loquitur mihi, ſurge prope ra amica mea, formoſa mea & veni. Iā enim hyems trāſiit, imber abiit, & receſſit. Flores apparuerūt in terra noſtra, tēpus putri tionis aduenit. Vox turturis audita eſt in terra noſtra. Ficus protu lit groſſos ſuos, vineæ ſtoiētēs dederūt odorem. Surge prope ra amica mea, ſpecioſa mea & veni.* Tribuit ergo illi vt iurgat & prope ret, hoc eſt, vt nō ampliùs in inferiori incipiētū ordine ia ceat & cōmoretur: ſed vt ad eū gradū aſcēdat, in quo qui ſunt proficiētes, id autē eſt, properantes ad id quod ſum mū eſt, eiq; vicini & affines dicūtur. Quē vt gradū ſignifi cecit, aptiſſimè à verno tēpore ſimilitudines ducit. Nā ſicut verè incunt e in ſerenū aēr purgatur, ſic ad illū gradum cū peruenitur, animi libidine, atque concupiſcentia, cuius ex halitu cupiditatum nubila in nobis, & foedæ tempe ſtates exiſtant, magna ex parte compreſſa, cælum primò

nitescere, & animi bonorum serenari quodammodo incipiunt. Tunc caeleste illud ac diuinum semē, quod Christi beneficio satum est in incipientibus exerēs suam vim, atque in lucem eam proferens, vberiusq; germinans, virtutum fundit, atq; bonorum operum latissimos flores. Tunc hyemis transacta, & malorum quæ euaserunt, cogitatio iustorum subiens animos, præsentis status comparatione, gaudiū in illis excitat, & ex gaudio, Dei laudes canēdi volūtas exoritur. Tūc maiori studio quàm antea, quicquid virtuti obstare, aut impedimento illi esse, vilo modo potest, quò minus sua edat germina amputatur, & abicitur. Tunc eo succo, quē à Christo vera vite, trahūt atq; ducūt palmites, nō solum ipsi viuūt, sed etiā tanquā virore, & floribus, sic rebus optimi exēpli, oculos intuentium oblectant. Tunc vetus illud Christi maledictū metuens, ficus grossos sedulo profert. Tūc insolito & ante id tēpus, non satis experto pacis sensu affectū, se peregrinari in hac terra iusti sentiunt, ardere que incipiunt desiderio caelestis patriæ, suspirant que ad illam crebro, sonat que in ipsorum cordibus turtorea Spiritus sancti vox gemitibus inenarrabilibus: sed videamus quod sequitur. *Colūba mea in foraminibus petrae, & in cauerna macerata.* Non iam columbæ, quòd attinet ad oculos, similē, sed columbā simpliciter ipsam nominat, vt intelligamus ad meliorū numerum atque gradum amatricem hanc animam peruenisse. Et certē ipsa colūbæ nomine satis ostendit, quem ad vitæ statum, quem que ad amoris gradum ipsam vocet, perinde ac si dicat: iam res ipsa abs te, tempusq; postulat, vt amoris erga me tui maiora documēta exhibeas, vt quē admodū veris aduētū flantibus zephyris, quæ hyeme horrebat, tellus vernare incipit: sic tuc, ui ego iam sum factus proximior, meo ex spiritu calore concipiēs, vberiores fructus edere incipias, vt ad illas purgatorias horridiores, &

*Chryso.
homil. de
turture.*

*aspereiores virtutes, quas protulisti adhuc, addas alias nitidiores, quibus animus humanus illustratur magis, quæque propriè pertinent ad hunc gradum, ad quem te voco, vt sicut vere cælum nitescit, sic tua mens his serenetur & allustretur luminibus, mihi que ipsa posthac, non solum sis columbæ similis, quod ad oculos attinet, sed sis tota columba. Quod cum dicit, mirum est quot, & quantas res hac vna columbæ voce, & appellatione concludat. Nam primū docet charos habere eos homines, qui ipsi colūbis similes sunt, id est, eos qui nō aliud ore promunt, aliud pectore occultant, sed sui vbi que similes sola simplicitate pollent. Quod enim cuique simile est, eo delectatur maximè, est autem Deus natura sua maximè vnus atque simplex, ac omni ex parte sibi similis, semperq; idem. Deinde declarat causam propter quam in agro potius, quam in vrbe se à suis conueniri velit, quia, scilicet, est confortis impatiens: quare columbas appellat eos, quò intelligant sicut columbæ non promiscuè coeunt, sed vna haeret vni perpetuò, sic ipsos (si tamen verum illud amoris foedus inire cum ipso cupiunt) desertis vrbibus, id est, omnibus terrenarum rerum curis spretris, omnes alios amores repellere à se, & eradicare debere. Postremò significat futurum aliquando, vt illorum in amando constantiam exploraturus, permittat ipsos aduersis rebus premi, atque vexari: quod cum euenerit, quemadmodum columba coniugis sui suspiciones, atque iniurias patienter, & mansuetè fert, sciant, atque intelligant, sibi æquè patienti animo ipsis iniusta flagella esse toleranda, eaque vbi paululū pertulerint, confidant esse finienda, sperent que futurum, vt patienter agendo, conuerso tandem ad clementiam Deo, superiores, & multò quam à principio fuerunt lætiiores & foeliciores euadant: sed cur obsecro additur? *Ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis, quia eloquium tuum**

de mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis, quia eloquium tuum

tuum, dulce, & facies tua decora nimis. Quia profectò præcefferat: *Columba mea in foraminibus petrae, in cauerna maceriae.* Etenim tum iustitiæ pulchritudo quanta sit plenè perspicitur, tum ad Dei aures grata accedit bonorum vox, cum sedatis, atque compressis cupiditatibus, vt colubæ desertis in locis, arduaque in rupe nidulantes, tranquilliter in amore viuunt, sic illi vni Deo adhaerentes, in ipso collocatas habent omnes suas cogitationes & spes. Sequitur.

Chrysof. Capite nobis vulpes paruulas, quæ demoliuntur vineas: nam vinea nostra floruit. Quod Paulus præcepit dicens: Cum timore, & tremore salutem vestram operamini. Eius præcepti vis, hoc loco, vt opinor, ab Spiritu sancto explicatur. Nā ista noti humani amoris imagine Spiritus sanctus, non tam explicat quid ipsi iusti interdum faciant (nam illi naturæ ipsius fragilitate interdum victi deficiunt, atque prolabuntur interdum, ipsique charitati, quæ in illis est, non semper permittunt, vt vires suas in ipsis proferat, eo ordine, atque via, quibus proferre apta est) itaque non tam explicat Spiritus sanctus, quid illi interdum faciant, quā quid illis sit faciendū docet: nec quo ipsi ament modo, sed quæ ipsa sit cælestis amoris vis, ei nisi obstiterimus, declarat. Atqui illud in primis solet placere Deo, vt ij quorū in animis sua collocauit dona submissè de se ipsi, & humiliter sentientes eis non abutantur ad superbiā, sed omnes peccati, atque offensionū causas summa sollicitudine vitent: & quò plura dona cōfert in illos, cò maiorē modestiam, & cautionē requirit ab iisdem. Nam simul cū ipsis gratiæ donis sensum Christianæ humilitatis semper infundit. Humilitatem porrò, quæ propriæ infirmitatis consideratione cōstat, sequitur decidendi à gratia Dei, & offensionis, atque iræ diuinæ metus. Deus igitur cū dona sua in nobis auget, simul subiicit nobis cogitationes humiles, admonetque nos infirmitatis nostræ, ex quo cadendi ab eò statu.

statu metus oritur, & ex metu sollicitudo atq; cautio. Ergo quoniā vocationis gratia ea, qua nō quidē impij ad iustitiā, sed iusti iam & in pietate probati ad aliud iustitiæ genus vocātur, quæ & ipsa Dei donū est magnū, atque optabile, explicata est proximè superiore oratione, idcirco nūc aggreditur dicere, quem effectum in nobis illa habitura sit, quidve effectura, cuius si impulsū sequamur. Est autem eius, vt diximus, in primis subijcere mentē Deo, admonereq; hominem propriæ infirmitatis, reddereque in amore vigilantem & cautū. Eam itaque circumspectionē, eam cautionem, atque metum, & ex metu opis implorandæ studium, nos vt in sponsa doceret, simul atq; ab sponso vocata est, sic illā Solomon respondentē induxit. *Capite nobis vulpes paruulas, quæ demoliuntur vineas: n. vinea nostra floruit.* Nam hæc profectò oratio non se efferentis de sponsi erga ipsam amore est, sed ita ipsū amantis, atque ei fidētis, vt suæ infirmitatis satis sibi conscia interdum timeat, ac sibi suisque bonis sollicitè metuat. Quid autem quæso metuit: vastationem & direptionē vineæ suæ, hoc est, boni sibi omnium charissimi amissionem. Sed à quibus metuit: à paruis vulpibus. Quæ porrò vulpes istæ sunt, aut quæ huic voci vis subiecta est? Aduertamus animum, obsecro, vt quod sæpè iam admoneo, quantus huius carminis textus sit, quamque illius omnia in hos, quos distinximus, amoris gradus aptè conferantur, liquidò perspiciamus. Humani generis inexorabilis hostis, quāuis nos oppugnare nunquā desistit, tamē non semper nos oppugnat eodē modo. Nam quoties aperto Marte, & palam indito & professo bello parū proficit, arte atque dolis agit, idque varijs rationibus tentat, pro re ipsa dolosè agendi atque fallendi subiens diuersas formas. Impugnat autem apertè illos, quos cum prius peccatorū vinculis constrictos, sibi que ob eam causam in seruitutem addictos tenuif-

uenisset, extirpare peccati vincula ipsos postea, & se in libertatem vindicare velle videt: hos enim summa vi retinere nititur. Itaque accurrit statim in ipso conuersionis illorum principio, manusque illis inijcit, & reluctantibus faces admouet, & præteritarum voluptatū obiectis imaginibus, aciem animi illorum perstringens, ad non ita pridem deserta flagitia eos apertè vocat, omnique ratione illis instat acerbus, atque molestus. Verùm vbi euenit ut illi superato hoc priore certamine in virtutis studio, atque cultu proficiant, eique ita assuescant, ut peccati tetra, & foeda species, ipsis, qualis est, ita appareat, utque eam aspernentur, & horreant morte ipsa peius: tunc ille, non iam palam & apertè, sed insidiosè, & per cuniculos quosdam ad certamē aggreditur. Itaque illis non iam suadet ut peccent, neque ut redeant ad flagitiosam, quam dereliquerunt vitam, sed parua quædam, & minuta, & honesti specie interdum tecta, quæque & difficulter dignosci qualia sint, & facillimè admitti possint, ipsis obijcit, ut vbi ea tanquam parum in vtramque partem referentia ad animum suum illi, & ad voluntatem admiserint eorum studij intentio paulatim remittatur, paruisque in rebus sæpius cedendo habiles efficiantur, ad id ut aliquando tandem superentur. Atque quemadmodum ipse Sathanas cum apertum bellum hominibus infert propter cædis studium, & sanguinis humani sitim appellatur leo, sicut scriptum à Petro est, quia aduersarius uester diabolus, tanquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret: sic eū ad alias nocendi artes insidiosas, & plenas fraudis se conuertit ex ipsa re & fallendi studio vulpes iure dicitur, eaque parua vulpes, non quia parum noceat (demonstratur enim vineas florētes iam, & vberes fructus promittentes, & speratum, & propè adeptum perfectæ virtutis bonum nobis eripit è manibus) sed quia recti specie decipiens,

I. Petri. 5.

cipiens, & in peccata leuia, ac vix eo nomine digna, bonos, sed non bene cautos viros inducens eos in exitium, tandem præcipitat. Et sicut vulpes carpendis vitium folijs, palmitibusque decerpendis, quæ ipsa ad cætera, quæ sunt in vite relata minima sunt, eo pestem & interitum vitæ affert (nam neque educari vix possunt, neque mature scire vite folijs nudata, ipsaque tandem vitis, quippè quæ corticemorsu vulpium scisso iniurijs cæli pateat, amittit eam omnem vim qua viget, atque viuit) sic ille dum astu agens bonos nudatis rebus quæ virtuti educandæ pro folijs esse solent, dumque ipsos imprudētes leuioribus peccatis implicat, viam sibi munit ad inferendum maiora dāna, vulpesque imitatur, tum arte aggrediendi fallaci atque subdola, tum ratione ipsa paruis è malis mala graua efficiendi. Quas vulpes ut capiat, hoc est, ut procul arceat Deus, illi in persona sponsæ iusti petunt, quorum iam vineæ floruerunt, quique iam eò se profecisse vident, ut non solum prauas actiones fugiant, & quales sunt, tales eas esse iudicent, tetro, & horribili aspectu, sed ut excellentium operum flores magna vberioris prouentus spe edere incipiant. Petunt autem ab ipsa vocationis gratia, suæ fragilitatis admoniti, & ad petendum inducti: petuntque id omnium primum, quoniam eodem gratiæ dono ipsos docēte, intelligunt in eo amoris gradu ad quem vocantur, & quem tenere iam incipiunt, sibi maximè metuendas esse istas vulpes, has videlicet, sub specie boni latētes fraudes, hos in leuioribus rebus crebriores lapsus, hunc Angelum lucis mentitum, & amica specie pestem celātem, tetrum, & infestum, & quo occultiozem, eo nocentiozem hostē. Et quoniam malū hoc duplici ratione Deus repellit, yna facultatem ad inueniendū vulpē huic ad eundem ad hominem, & fraudulenter ipsum pertētandi, & ad malum illi dandi, quod est vulpes capere, atque vincere, id est seuerissimis imperijs

perijs ne quid moliatur, aut noceat constrictas tenere: al-
 tera inferendo animis bonorum lumē, atque robur, quibus
 & insidias suæ vitæ fieri intelligere possint, & detectis do-
 lis insidiatorē repellere. Hæc igitur cū ita sint, iusti tamen
 illud præcipuè, atq; maximè à Deo petūt, vulpes has vt ca-
 pïat, & vinculis coërceat. Est enim optabile certaminū, ac
 periculorū expertē in amore Dei vitā degere. Deinde si
 eueniat (quēadmodū euenire necesse est) vt pugnandum
 illis sit, id summopere orāt Deū, vt antequā illis occidat is
 lætitiæ, & tranquillitatis dies quo fruūtur, vt primū spira-
 re grauior aliqua ventorū vis, & malorū tanquā vmbre au-
 geri cœperint, id est, vt statim, in ipso pugnæ initio, & cer-
 taminis conflictu, antequā titubatū quidquā sit, præsto il-
 lis, & salutaris adsit. Hanc enim vim habet quod sequitur.
*Dilectus meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspices
 dies & inclinentur vmbra, reuertere dilecte mi, similis esto capræ
 hinnuloq; ceruorum super montes Bethel.* Idest. Dilecte mi qui
 pascis inter lilia ad vsque vesperum diei, finito die, ad-
 uentanteque nocte festinatō reuertere, quomodo ca-
 præ atque hinnuli à pastu domum properant. Est enim
 ab eadem illa humili cognitionē sui, ab eodemque illo
 in peccatum decidendi timore, quo boni sollicitantur
 profecta vox, qua blandè à Deo, & pro iure mutux cha-
 ritatis amicè postulant, vt inclinatio iam ad occasum diei,
 & irruentibus periculorum, tentationumque tenebris si-
 bi auxilietur nulla mora interposita. *Similis, inquit, esto ca-
 præ, hinnuloque ceruorum.* Quod sine metaphora propriè &
 literatè David dicebat: Domine ad adiuvandum me festi-
 na, & rursus: Domine accelera vt eruas me. Quod quēad-
 modū solū causa incitandi Deum, & vt auxilium ferre matura-
 ret efficiendi, ab sponsa dicitur, sed etiam quo nos ad-
 moneat, vt in ipso statim prauæ cogitationis initio, vt pri-
 mū mala libido subire animū cœpit, ad primos hostias aspe-

ctus,

ctus, imò verò ad primos rumores, atque suspiciones
 belli, antequam ob negligentiam turbarum in nobis, at-
 que tumultus aliquid oriatur, attollamus ad cælum ocu-
 los, & ad Deum cor nostrum penitus conuertamus, illud
 que cum lachrymis iterantes. *Reuertere dilecte mi, similis esto
 capræ, hinnuloque ceruorum.* salutem illi nostram ardentissi-
 mē commendamus, & vt acceleret, atque festinet nos, vt
 liberet non à malo solum, sed etiam à suspitione mali ab
 ipso petamus.

TERTIA EXPLANATIO.

*E*GO flos campi & lilium conuallium. Hæc vt supra
 diximus à superioribus pendent, & cum illis
 coniungi debent: quasi sponsa dicat. Et tu vsq;
 eò pulcher es sponse mi, vt à te & lectulus flo-
 reat, & domus egregijs ornetur operibus, & ipsa sim, flos
 campi, etenim tu es lilium cōuallium. Quibus verbis om-
 nia sua bona sponso accepta refert, & eūdem eo ipso ad
 secum vna manendum inuitat, quo suum ipse beneficiū
 tueatur & amplificet. Nam sicut qui domum aliquam
 suo sumptu magnificè ædificauit, & ædificatam ornauit
 rebus omnibus, libenter in ea moratur, sic Deus in ijs
 quos ipse ædificat, atque ornat, libētissimè habitat, itaq;
 id Ecclesia cum sciret, omnia quæ ab eo accepit eidem or-
 namenta explicat, sub aspectumque ponit lectuli flores,
 domus magnificentiam, suam ipsius pulchritudinem, ea
 vt ratione, magis se illius in amorem insinuet, *Ego inquit
 flos campi, & lilium conuallium,* Hebraicè ad verbum. Ego
 rosa saronitis, id est, quæ prouenit, in planitie agri saronis,
 saronia autem planities à Cæsarea ad Ioppem vsque per-
 tinet, vt scribit Hieronymus, sed quod vertimus rosam, &
 Hebraicè, vt supradiximus, est Habazeleth, quāuis de eo,
 vt rum liliū, an rosa sit, Hebræorum doctores dissentiant,
 tamen

tamen quin colore nigro flos sit, de eo dubitat nemo. Quod & vocabulum ipsum, quod à nigrore, & umbra dicitur præfert. Porro ex omnibus herbis vna Circea apud Dioscoridem nigrum educit florē cum qua nonnulli quide re herbaria scripserunt, Catanancem confundunt, Catanancem autem ad amatoria philtromultum valere dicitur, ex quo coniecturam facio Habazeleth, Circeam esse, Catanancem vè, aut certè Circeæ, Catanancis vè florem, cui nigro, & ad conciliandum amorem valde efficaci, iure similis sponsa dicitur quæ supradicta est nigra esse & formosa. Sequitur, *sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias*. Hæc sponsus. Quibus non modo probat, quod ipsa sibi tribuebat sponsam cum se florem nominabat, sed etiam id augeat, & amplificat, dicens, vsque eò verum esse eam esse rosam, vt reliquæ omnes foeminae collatae cum ipsa videantur spinæ. Nec male hoc interpretatur, qui hæc omnia ad Ecclesiam referunt, & his tribus rebus, flore campi, lilio conuallium, lilio inter spinas confito, tres Ecclesiae fidelium ordines, in quos tota diuiditur, significatos esse dicunt: incipientium ordinem quem vocant, & proficientium, & perfectorum. Ita vt flos campi Ecclesia propter incipientes dicatur, quorum est vita laxior: liliū conuallium propter proficientes, quorum vt est minor numerus, ita est magis angustus locus: liliū inter spinas propter perfectos, cum quibus collati reliqui sunt spinæ. Sed & illa de qua agimus Ecclesia in Aegypto constituta proprie liliū inter spinas adici potest ob triplicem causam. Vna quia vivebat in medio nationis prauæ. erant enim superstitiosi Aegyptij supra omnes mortales. Altera quia cruentabatur ab ipsis, hoc est, de eorum consortio aliquid superstitionis trahere; Tertia quia ipsam illi opprimebant, seruitute durissima, vt in Exodo scribitur. Sequitur, *sicut malus inter ligna siluarum, sic dilectus meus inter filios*, laudat vicissim spōsum ipsa & vberius quam

quā ab ipso laudata fuerat laudat ipsum. In quo videre licet, vt paulatim illa Ecclesia in cognitione Christi proficiat. Nam paulo ante fasciculo myrrhæ similem dixerat, hoc est, similem arbori, odoratae quidem, sed minimè pomiferae: nunc autem confert ipsum cum malo arbore, quæ & poma gignit, & eius generis poma, quæ non solum suam odorem spirat, sed etiam gustata delectent, & in metaphora mali persistens, subiungit. *Sub umbra illius, quem desiderauerā sedi, & fructus eius dulcis gutturi meo*. Nā quia suauis est in æstu sub umbra mali sedere, & eius poma carpere, eisque vesci, idè illa Ecclesia aduersarum rerum æstu laborans, nam vt dixi, illam Aegyptij grauius opprimebant, dicit se optasse quiescere sub umbra Christi, hoc est, ab illo malorum æstu se Christi auxilio, & protectione, defendi vehementer optasse. Nam omne præsidium in malis in vno Christo constitutum esse, id Ecclesiae semper notum fuit. Quod autem dicit, sub illius umbra sedisse se, & eius comedisse poma, eaque ipsi suauissima visa esse, In eo, aut desiderij sui omnem rationem explicat, aut rē prout gesta fuit narrat. Si desiderium illud, *sedi & fructus eius dulcis gutturi meo*, pro eo habendum est, ac si diceret, desideravi sedere & eius pomis vesci, quæ esu scio esse dulcissima, hoc est, concupiui, me vt à malis, quibus valde premebar, liberaret ille, ac me suæ consolationis fructu reficeret. Nam id certe constat desideratum ab illa esse & flagitatum vehementer. Itaque clamor eius vsque ad caelum pertinuit, vt in Exodo dicitur: sin autem rem vt est

Exo. 12.7

gesta commemorat, dicendum est, hac verborum translatione significare sponsam velle id diuinæ protectionis, atque consolationis genus, quo illam protexit, atque consolatus est Ecclesiam illo tempore Deus. Nam quam certum est in omni ætate Ecclesiae Deum ab ipsa fuisse cultum charitate atque fide, tam certum esse debet, Christum

L

stum

stum in omni Ecclesiæ tempore, & in omni eius calamitate auxilium tulisse ipsi, eamque in rebus aduersis non subleuasse solum, sed etiam celesti dulcedinis pasta sustentasse, non quidem eodem semper modo, sed aliàs patius, aliàs vberius, pro eo quàm Ecclesiæ ætas poscebat. Itaque ad Christum confugit ipsa semper, apud quem se habere scit, tutum, atque paratum perfugium, ipseque in eam admittit semper atque recipit, ita benigne, atque blande, vt malorum obrita suorum, in ipsius sinu, atque indulgentia quiescat. Cuius confugij atque consolationis testes sunt istæ voces, Desideraui, sedi, poma dulcissima carpsi, tum eæ quæ sequuntur. Nam sequitur, *Introduxit me in cellam vinariam, ordinavit in me charitatem: fulcit me floribus, dissipate me malis, quia amore languo. Leua eius sub capite meo, & dextera eius amplexabitur me. Adiuro vos filie Hierusalem per capreas ceruosque camporum ne suscitatis neque euigilare faciat is dilectam, donec ipsa velit.* Nam his verborum figuris nihil aliud declarat, quam se pro eo quod optabat, & indigebat, nō solum defensionem à Deo fuisse, sed etiam indulgentem, & amantem habitam. Nam pro inductæ personæ ratione, quasi si esset puella quædam, ita se fingit Ecclesia, cum ad colloquium ab eo quæ deamabat, admissa esset, certissimis cognouisse documentis, quantum amaretur ab ipso, & ex eo tanto fuisse perfusam gaudio, vt præ eo animi sui compos non esset, itaque inter sponsi manus eum laboretur, sustentasse eam illum ne corrueret, & amplexu cinxisse, ac fulsisse sinu, quietē vt ibi ageret. Adfuit enim Deus illi Ecclesiæ laboranti, & propè ruenti, nec eā penitus opprimi malorum pondere sinit, sed sustentauit ipsam, & quam eius res curæ ipsi essent è rubo Mosē docuit, & per Mosē eam postea certiore fecit: per quem etiam AEgyptijs seuerè præcepit ei molesti vllomodo ne essent, aut eius profectiois ad quietis loca consiliū impedirent,

dirent, aut perturbarent. Quibus obitrepētibus & tumultuantibus, id est, repugnantibus, & diuinis imperijs nollentibus acquiescere, ipse suæ Ecclesiæ auxilio venit, ita præfens, vt propè videretur atque audiretur ab ipsa, ex quo sunt quæ sequuntur, *Vox dilecti mei, ecce iste venit saliens in montibus, & transiliens colles, similis est dilectus meus caprea hinnuloque ceruorum. Ex ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos.* Nam ex hoc loco de secunda ætate Ecclesiæ quæ à Mosē vsque ad Christi tēpora extendi diximus, agitur, qua in ætate puellares excessisse an nos Ecclesia fingitur, & adolescentulæ personā gerere iā adultæ, & elegantis forma præditæ. Itaque dicere, *Vox dilecti mei,* in malis enim grauissimis constiturā, & sapius de eo cōquerentem ac sibi succurri à Deo anxie petentem, aliquando tandem Deus illam Ecclesiam exaudiuit, & opē ipsi atque auxiliū laturus venit, de quo in Exodo dicitur, *Vidi afflictionem populi mei in AEgypto, & clamorem eius audiui, propter duritiam eorum qui præsumunt operibus, & sciens dolorem eius descendi, vt liberarē eum de manibus AEgyptiorū, & educam de terra illa in terrā bonam, & spaciosam.* Hunc igitur Dei aduentum ad se educendam ex AEgypto Ecclesia figuratè significans dicit, *Vox dilecti mei, ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles,* Vocem enim aduentantis dilecti hausit illa Ecclesia quando Mosēs eius Ecclesiæ pars præcipua, eum è rubo se alloquentē audiuit, eaq; dicentē sibi, quæ modo retulimus, & quando ipse Mosēs Dei agens legatum, cum reliquo populo ex persona Dei loquutus est isto modo, Dominus Deus patrū vestrorum apparuit mihi, Deus Abrahā, Deus Isaac, & Deus Iacob, dicens: visitans visitauit vos, & vidi omnia quæ acciderunt vobis in AEgypto, & dixi vt educā vos de afflictione, AEgypti, in terrā Cananæi. Qui nūc eius quoniā gratissimus illi accidit & quodāmodo præfer

Exod. 3.

Exod. 3.

omnem suam spem, id vt gaudium ei ex opinato obiectū declararetur, sic loquuta fingitur, *vox dilecti mei, ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles.* Nam hæc oratio eius videtur esse qui optata aliqua re, sibi præter spem obiecta, præ gaudio exclamat, *Ecce iste venit.* Quod autem ad dicitur, *saliens in montibus, transiliens colles.* eò additur, non solum vt significetur, è cælesti regione, hominibus vt videbatur, Deum in Aegyptum descendisse ad liberandum populum suum, quod & fecit, & se fecisse testatus est, in *Exod. 3.* Exodo dicens. Descendi vt liberarem eum de manibus Aegyptiorum, sed etiam vt intelligatur, magnam ab ipso celeritatē adhibitam in eo esse, & numinis sui præsentia, & auxiliij efficacitate, ac magnitudine. Nam ex eo postquā decreuit suam ex Aegypto Ecclesiam educere, nullā moram interposuit, sed quāuis multa essent, quæ se opponebant ei, atque obstabant, quominus suā ad optatū exitum voluntatē perduceret, tamē breui superauit omnia, & cōculcans ea atq; proterens trāsiliuit. Nā cor Pharaonis durū portētis edomuit: Aegyptios repugnantes eò adegit, Iudæos vt nō solū abire permitterēt, sed etiā vt eis abeūdi authores & suasores essent. Illa enim omnia, quib⁹ Iudæorū ex Aegypto retardabatur exitus, quæq; iter intercludebāt illis, & ad omnes eius aditus se opponēbāt, mōtiū, atq; colliū significātur nominib⁹. Cliuosa enim, & saxosa, mōtuoſaq; loca iter impediūt: plana expeditū, & facile reddūt, Quæ tamē obstacula, & itineris impedimēta Deus studio benefaciēdi peruicit, idq; summa celeritate perfecit, sibi instās ipse, & alia alijs prodigia accumulans, & nouis vetera obruens, Aegyptios deniq; respirare nō sinens, eò vsq; quoad illos cōpulit, vt Ecclesię potestatē abeūdi facerēt. Quod vt doceat festinasse Deū scilicet, & sumā adhibuisse celeritatē, saliedī, & trāsiliēdi, nominibus sponſa vsa est, & quo null⁹ relinqueretur dubitādi locus, adiecit, *similis est*

est dilectus meus caprea hinni loque ceruorum. Quæ pernicitate pedum animalia præstāt, Quod aurem adiunxit. *En ipse stat post parietem nostrum respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos.* Quod eius esse solet qui, & se ab alijs videri cupit & vt se occultasse velle ijdem arbitrentur studet: quique per lusum nunc videndi sui copiam facit, nūc è cōspectu se velociter subtrahit, in eo Ecclesia declarat, auxiliij sibi diuinitus oblato ad excedendum ex Aegypto, quasdam tanquam mutationes atque vices, quibus efficiebatur vt inter metū, & spem quodammodo fluctuaret, & alternis mœroris atque lætitiæ motibus ageretur: iāque sibi videretur præsens Dei auxiliū cernere, iam versis in contrariū rebus disparuisse crederet, ac se vana spe ludi putaret, animumque prope desponderet, Nam quando primum Moses mādata Dei exposuit Hebræis, lux quædam bonæ spei ipsis oriri visa est, at mox vbi Pharo Moyſi indignatus præcepit, vt Hebræorū operis paleæ nō darētur, id est, vt grauius ipsis imponeretur onus, disparuit è Hebræorū oculis illa libertatis illata lux, seq; illi in grauiorē incidisse seruitutē sunt arbitrati, itaque adeuntes ad Moyſen dixerunt ei. Videat Dominus & iudicet quoniā foetere fecistis odorē nostrum corā Pharaone & seruis eius & præbuiſtis eis gladiū vt occiderēt nos. Rursus quando idē Moses iterū ad eos pertulit illa eadē diuina mādata, & quò illis persuaderet ea varijs rationibus cōfirmavit, iterū quodāmodo apparuit Deus illis, ac se vidēdū exhibuit, at cum earefuturunt Hebræi propter angustia cordis, vt scribitur, & opus durissimū, idē illis occultatus est, & tanquā euolauit è ipſorū conspectu. Idēque licebit cernere in ijs plagis quibus Aegyptios Deus afficiebat, eorū vt animos ad benè agendū cum suo populo flecteret. Nam illi quādo cūque eos malū atque plaga premebat, Hebræis vt abirent copiā faciebāt: itaque Hebræi tunc in spem libertatis veniebāt,

*Exod. 5.**Exodi. 6.**Exodi. 6.*

at ijdē malo mitigato sententiā mutabāt, ac Hebræos grauius opprimebant. Ergo lætitiæ illa, & spei subotta dies, statim extenuabatur & euaneſcebat. Sed alternantibus gaudiō, atq; mœrere, desperatione & spe, ad extremū mœror atq; desperatio concessit, obtinuitq; lætitiā, & libertas. ac Deus ludos facere desinēs, in conspectū illorū venit in nube, in igne, in nebula, deniq; in omni re apertissima signa edens suæ tutelæ, ac præsentis. Quare recte subiungitur. *Dilectus meus loquitur mihi, surge, propera amica mea, colūba mea formosa mea, & veni, iam enim hyems transiit, imber abiit, & recessit, flores apparuerūt in terra nostra, tempus putationis aduenit, vox turturis audita est in terra nostra, ficus protulit grossos suos, vineæ florentes dederunt odore, surge amica mea speciosa mea & veni.* Nam imminēte iam profectiois ex Aegypto tēpore eaque instante die, qua cōstituerat Deus Aegyptiorū natu maioribus filijs, cunctis vna nocte interfectis à seruitute Ecclesiā eximere, illi mandauit per Moysen vt nouo sacrificandi ritu Phasē immolato, & argenti facti, auriq; ac vestis quod esset mutuo ab Aegyptijs rogato, vasis collectis ad iter ineundū vniuersi parati essent, futurū enim eos vt Aegyptij, arripere iter cogere, Quod vt mādatū Dei, & lætitiæ plenā, & ad iter agendū excitantem adhortantemque vocem Solomon significaret, personę, quam inducit, decore seruiens hæc ei aptissime dedit verba. *En dilectus meus loquitur mihi, surge, propera amica mea, columba mea, formosa mea, & veni.* Surge, inquit. Quia dura seruitute oppressa iacebat, Nam qui in mœrere sunt constituti, & rebus angustijs vrgentur, iacere, in sacris dicuntur literis, ex eorum, qui mœrēt, habitu loquendi ratione ducta. Mœrentes enim, aut incurui incedunt, aut se omnino in terram abijciunt, *Propera.* Quia festinanter egressa est Aegyptijs ipsam vrgentibus, nec morari sinentibus, cuius rei significandæ causa & Hebræi festinanter immola-

Exod. II.

rūt pascha, succincti, & baculis innixi, & tanquā ad iter intenti, *Iam enim hyems transiit, imber abiit & recessit,* seruitutē quā in Aegypto seruebat figurate hyemem nominat, quod hyeme cuncta rigeant, ventorū violentissimis flatibus agitentur, pluuia foedata madeant. Et in metaphora persistens, libertatem à seruitute veris appellationibus atque descriptione significat, quod sicut seruituti succedit libertas, sic incunte vere ex horrore atque rigore hyemis, aëris, atque terræ, tota exhilaratur species. Et quoniā eius libertatis tēpus instabat, hyeme, id est, seruitute finita, ideo flores germinare, & apparere incipere dicit, hoc est libertatis aduētare ver. quod describit elegātissimè à cōiūctis, & cōsequentibus, vt supra docuimus, vt intelligamus eā libertatē, ad quam hic Ecclesia vocatur, fuisse perfectā ex omni parte. Itaque in clausula ad orationis rediēs caput, subiūgit, *surge amica mea speciosa mea, & veni,* id est, quādo iā omnia mutationē in meli⁹ promittūt, cūctari noli, age, surge, ac Aegypto deserta in agrū exi, liberoq; cælo frui incipe. Et quoniā per deserta eremi vastissimæ loca iter factura erat, quę ad loca illā adducebat Deus, vt antequā ad auitas penetraret sedes dedisceret paulatim eos mores, quos ex cōsuetudine, quę ei fuit cū Aegyptijs cōtraxit: & in eremo ab omniū gētiū cōsortijs separata & ex Deo tota pēdēs, & diuini in se amoris, atq; benignitatis maxima documēta cognoscēs, eū ex animo diligere disceret, ciq; vni fideret, ideo ad ea significāda loca, atq; rē, apte subiūxit, *Colūba mea in foraminibus Petra, in cauerna maceris ostēde mihi faciē tuā, sonet vox tua in auribus meis, vox enim tua dulcis, & facies tua decora.* Nā quo ostēdat se ad deserta, & hominib⁹ vacua loca Ecclesiā velle perducere, similitudinē, ducit nō à domesticis & cicurib⁹ colūbis, sed à feris, atq; ijs quæ inter saxa, & in petrarū cauernis nidulātur, quib⁹ è cauernis se vt vidēdā & alloquēdā ipsi præbeat obnixē ab illa petit, & cō-

lumbę cum innido suo cubant pulchriores videantur; ita que hac similitudine simul & locum norat ad quę ipsam vocat, & declarat quid ab ipsa exigat. Vocat enim, ad ea loca in quibus columbę ferę versantur, id est, ad deserta & inculta loca: exigat autem, id cuius efficiendi gratia in desertum locum educebat ipsam, vt imitetur columbas, id est, vt se ardētissimo amore amet, sunt enim amatrices colūbę, vtq; quomodo illę in nido collocatę suo, cū cōparibus colūbis dulcia & oscula & murmura miscent: eodē ipsa modo, ad deserta illa loca profecta à cæteris expedita curis, & in se vnum tota mente conuersa, cū ipso cōferat omnia sua consilia, omnesque sermones. Sequitur, *Capite nobis vulpes paruulas quę demoliuntur vineas, nam vinea nostra floruit*, Proximē superioribus verbis exactę hyemis & veris, appetentis allegoria illi Deus denunciabat Ecclesię fore vt breuī AEgyptiaca seruitute finita plenam consequeretur libertatem, quod ijs respondet, quę, vt i supradiximus, Moses ad Hebręos Dei iussu detulisse fertur in Exodo, Deum velle vt parati ad profectiōnem essent, nam fore vt decima quarta eius mensis die nocte concubia primogenitis AEgyptiorum filijs horę momento subita & acerba nece deleris, tanto malo reliqui AEgyptij perterriti, ipsos non solum excedere è suis locis paterentur, sed etiā orarent vt excederēt. Atqui consentaneū rationi est, his auditis illā Ecclesiā in maximā libertatis spem erectā illius noctis aduentum & AEgyptiorum in ea edendam eadem, qua in eadē eorum erat libertas sita, summis optasse votis, nec optasse modo, sed, vt in desiderio omnia quę obstare aliquo modo possunt, timeri solent, veritam, ne Deus aut sententiā mutaret, aut in aliud tempus differret, etiā orasse ipsum, vt in sententia maneret, & AEgyptiorū eadē maturaret, suę libertatis fontē futurā. Id igitur eius desideriu vt declararet Salomō, hęc cloquētē in ducit

Exod. 12.

ducit ipsam. *Capite nobis vulpes paruulas quę demoliuntur vineas, nam vinea nostra floruit*, id est, quia vinea nostra floruit, hoc est, quia nostra iam germinare libertas cœpit, cui obstare atque nocere paruulę vulpes possunt, hoc est, AEgyptiorum filij, quoniam è ipforum illa videtur pendere, eadē, vt oraculum retulit, capite illas nobis, hoc est, maneat quęso ratum, ac firmum quod de illorum futura eadē nobis promissum est: id quę quam citissimē ad exitum perducatur. Et quia hęc futura esse illi Ecclesię, denunciata sunt sexto, aut septimo, antequam agerentur die, quo in tempore par est æstuasē ipsam eius horę videndę desiderio, & præ desiderio omnia sibi lenta visā esse, ac proinde studio precandi Deum semper intentā, crebrō ipsum orasse, vt maturaret, vt moras omnes rumperet. Ideō ad id demonstrādum, & hęc loquuta fingitur quę sequuntur. *Dilectus meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia donec aspires dies, & inclinentur vmbre, reuertere, similis esto caprę hinnuloque ceruorum super montes Bether*. Quibus verbis & Deum vocat, & ab eo pro iure mutuat inter ipsos amicitia, & charitatis petit, vt reditum maturet, id est, vt præstituta ab ipso die veniat, itaque ait, Dilecte mi, me quę ipse diligens. (Sic enim ipsum iure vocat, quia tunc & Deus ipsa re ostendebat quantum ipsam amaret, & ipsa tanta Dei erga se charitate perspecta, non poterat non redamare ipsum) ergo, inquit, dilecte mi, me quę ipse diligens, qui pascis in lilijs, hoc est, qui in amoenissimis versaris locis, donec aspires dies, & inclinentur vmbre, reuertere, id est, redi, nos liberaturus vt pollicitus es, vt primum illa nox nostrę libertati, & AEgyptiorum præstituta eadē, appetere cœperit. Nam, hortatur Deum vt redeat, ea nox cū aduenerit, quia ex quo illam liberare promissit, quoad aduenit salutis ac libertatis promissę, dies abesse ab illa Deus videri potuit. Hortatur autē ipsum vt fiat similis caprę.

hinnuloque ceruorum, id est, ut nihil anteponat suæ salutati, ut nihil ipsum ab auxiliando retardet, sed citò, breui, facile, celeritate maxima, quod promissit, conficiat, quod & cucnit. Nam sexcenta hominum millia præter foeminas, atque seruos, quorum erat innumerabilis multitudo, intra decem & octo horarum spatium (tot enim horæ ad summū intercesserunt, à media nocte decimi quarti diei mensis primi, quando Aegyptij interfici cœpti sunt, ad horam nonam in sequentis diei, quando se Hebræi in viâ dederunt) tot igitur millia hominū intra tam breue tempus nouo miraculo, in vnum coacta, agmine factò, è Ramesses profecta sunt, ut se Deus in eis ex Aegypto educendis sedulum, diligentem, festinantem, velocem, ceruorum atque hinnulorum instar, præstiterit.

Exod. 12.
Num. 33.

C A P. I I I.

In lectulo meo per noctem quasiui, quem diligit anima mea, quasiui illum, & non inueni. Surgam, & circuibō ciuitatem per vicōs & plateas, quarā quem diligit anima mea, qua siui illum, & non inueni. Inuenerunt me vigilēs, qui custodiunt ciuitatem, num quem diligit anima vidi? Paululum cum pertransissem eos, inueni quem diligit anima mea, tenui eum, nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meæ & in cubiculum genitricis meæ. Adiuro vos filiæ Hierusalem per capreas, ceruūque camporum, ne suscipietis, neque eugitare facietis dilectam donec ipsa velit. Quæ est ista quæ ascendit per desertum sicut virgula fumi, ex aromatibus myrrhæ, & thuris, & vniuersi pulueris pigmentarij? En lectulum Solomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel. Omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimi, vniuscuiusque ensis super femur suum, propter timores nocturnos. Ferculum fecit sibi Rex Solomon de lignis Libani. Columnas eius fecit argenteas, reclinatorum aureum, ascensum purpureum, media charitate. constravit propter filias Hierusalem.

Salem. Egredimini filie Sion, & videte regem Solomonem in diademate, quo coronauit illum mater sua, in die desponsationis illius, & in die latitiæ cordis eius.

P R I M A E X P L A N A T I O.

Soluta somno sponsa, atque experrecta, sponsum quicum se iacere credebat, (nam uti rogatus fuerat cum pecore è pastu domum reuersus fingitur) quæsiuisse, atque eo non inuento è lecto exiliuisse, domoque egressa, vrbis loca omnia illum quæritando abiisse dicitur. In quo non quid re ipsa gestum sit, commemorasse intelligendus est Solomon, sed quid rei de qua agitur, natura fieri postulet accommodatè ad ipsam rem, atque aptè exposuisse censendus. Quod idem & poëtæ sæpè faciunt, ut pro suscepti argumenti ratione, quid fieri debeat, tametsi id neque factum sit, nec fieri fortassè possit, tamen commemorent tanquā factum. Quod si suæ personæ id arbitrantur conuenire non posse, alias fingunt & inducunt personas ad ea quæ ex argumento dicunt, atque confingunt accommodatas. Sic igitur hoc in loco Solomō, quia videbat si primariam, & illustri loco natam foeminam induxisset loquentem, sibi aut recidenda esse ex hoc carmine, atque omittenda plura eorum, quibus amoris vis maximè exprimitur, aut longè à decoro recedendum. Nam cui probaretur regiam foeminam in tempesta nocte, hortatè amore, sine eustode, sineque comitibus per urbem circumcurasse dici? Itaque quia intellexit, aut decorum à se negligi, aut bonam huius carminis partem omitti debere, idcirco personam sumpsit de medio, rurique eductam foeminam induxit, quò decore seruato exprimeret in ea omnè amoris vim. Quid verò hæc? In lectulo meo per noctes

noctes quæsiui, quem diligit anima mea, quæsiui, & non inueni. Fœminæ amantes semper illæ quidem, sed præcipuè noctu viros suos abesse ægrè ferunt, eosque requirunt, incitatz partim ab ipso amore, cuius vis nocturno tempore silentibus alijs curis magis accenditur: partim à suspicione, & timore: suspicione, quod sibi alias præferri fœminas, seque negligi à viris suis malè suspiciantur: timore quod verentur, eos in aliquo versari periculo. Est enim iniuriæ inferendæ opportunum nocturnum tempus. His igitur amoris, atque suspitionis tanquam stimulis sponsa excita, imperare sibi non potuit, vt quoad luceret, domi maneret: sed exiit statim, & neque tenebris deterrita, neque nocturnos casus metuens, neque sui rationem vllam habens, vnumque amorem ducem sequuta virum suum peruestigauit. *Eurgam & quæram.* Pro præteritis surrexi, & quæsiui ex proprietate Hebraici sermonis. Nam sequitur. *Quæsiui & non inueni.* Quod autem additur. *Inueniunt me vigiles, qui custodiunt ciuitatem* Ex quotidiano more ductum est. Nam qui noctu oberrant in excubitores atque custodes vrbs sæpè incidunt. *Num eum vidistis quem diligit anima mea?* Nam verosimile erat vidisse, qui omnes vrbs angulos scrutarentur Sed quàm hoc ex arte à Solomone confictum est. Primum non illam pudet fateri amorem suum, quia, quod est proprium amantium, non dubitabat quin omnibus æquè atque ipsi, ea res honesta, & prædicabilis videretur. Deinde quasi de re cunctis nota illos quamuis ignotos, & alienos rogat, consueto, scilicet, amantium errore ducta, qui ex suo ipsorum sensu alios æstimantes arbitrantur, neminem latere posse, quid ipsi cupiant, atque ament, atque hæc illa. Cui custodes, quipè qui de homine ipsis ignoto rogarentur, nihil respondisse dicuntur. Ipsa tamen, quod amantem decuit, persequeratur in quærendo. Itaque à custodibus digressa, illum tandem.

tandem inuenit, inuentumque apprehendit, & domum deductum cubiculo includit, verita ne iterum se desereret. At quam belle, quamque elegantibus, & verbis, & numeris ista persequitur? *inueniunt me, inquit, vigiles qui custodiunt ciuitatem, num eum vidistis, quem diligit anima mea? paululum cum pertransissem eos, inueni quem diligit anima mea, tenui eum, nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ.* Sic enim adolescentes fœminæ loqui solent, sequitur. *Adiuuro vos filie Hierusalem per capreas, ceruosque camporum ne suscitatis, neque euigilare faciatis dilectam donec ipsa velit.* Hæc per prolepsin. Nam prius fuit, quod ipsam cum viro suo domum redeuntem, quidam homines admirati sunt. Itaque de eo mox: nunc autem, hoc anticipat, ac dicit. *Adiuuro vos filie Hierusalem.* Quanquam in Latina versione perspicuum sit hæc ab sponso dici, tamen ex Hebraico textu ab vtrouis dici, possunt intelligi. Etenim ex ipsa re, vel sponsus ipse, qui ad multam noctem vigilasset, cubiculum ingressus somno statim correptus fingitur, vel certè ipsa sponsa, quæ illum quæritando se se labore contriuerat, eum postquam adepta, atque complexa est, in somnum incidit. Nam alterutrum horum accidisse erat verosimile. Est autem propositum Solomoni, vt ante diximus nihil eorum, quæ in re accidere solent, prætermittere: sed ita exequi vniuersa, vt hæc duorum inter se amantium imago, omnibus suis numeris absoluta cernatur: quo quanto ea fuerit absolutior, & suum exemplar proprius referens, tanto amoris diuini rationes in ea elucentes facilius discamus, quarum rationum declarandarum causa omnia ista sunt comparata. Quam eandem ob causam nos, quod ante diximus, sed propter tardos quosdam sæpius est repetendum, non veremur curiosius singula inquirentes, omnes huius vulgati amoris sensus, quorum modo in hoc carmine aliquod extare vestigium

stigium conspiciatur dicere, & in lucem proferre, ad Solomonis iudicium atque propositum, nostrum ipsi iudicium, atque interpretationem accommodātes. Ex quo eodem iudicio & naturæ imitationis studio nata sunt, quæ sequuntur. *Quæ est ista quæ ascendit de deserto, sicut virgula fumi ex aromatibus myrrha, & thuris, & vniuersi pulueris pigmentarij.* Nam verosimile erat, quæ vna cum viro suo rure domum reuenteretur. (Nam ruri inuenisse illum fingi, ex hoc loco apertè colligitur.) Itaque verosimile erat, eā obuios habuisse aliquos sibi ignotos homines, qui eius admirati pulchritudinem, vel secum ipsi, vel alios rogando dicerent. *Quæ est ista quæ ascendit de deserto?* Id est, rure atque agro: nam rus Hebræis sæpè desertum appellatur. *Sicut virgula fumi.* Aut vt ex Hebræo alij, sicut columna fumi, quod non tam ad corporis proceritatem declarandam pertinet, quam ad fragrantiam odoris. Itaque odoratiorem eam esse prædicant thure, atque myrrha. Quod autem virgulam, aut columnam dicunt, id eò dicunt quia thus, atque myrrha, & id genus alij odorati pulueres cum igne supposito cremantur, vna cum fumo qui ex ipsis exit, odorem emittunt. Fumus porro natura sursum, atque è regione ascendens colunæ speciem præ se fert. Sed sponsa hos reuocat ab ipsius contemplatione, atque laudibus, & ad viri sui præstantiam contemplandam, & celebrandam potiùs conuertit. Itaque dicit. *En lectulum Solomonis.* Nam hæc verba sponsæ esse, dubitandum non est, quibus illa verbis in cælum fert opes, cultum, pulchritudinem viri sui, quem non iam personatum inducit, sed suo illum, & propriè nomine notat, Solomonem ipsum appellans, eaque commemorans, quæ Solomonem habuisse constat è libris Regum. Ex quo intelligitur Solomoni personam versari in hoc carmine, non quod de se, aut vxore sua propriè hæc scripserit Solomon, neque quod suos

amores

amores quamuis illustres, nam eximia illam adamauisse scribitur, aliquo modo studuerit exponere, sed quod sua persona, atque nomine qua in persona, & nomine diuinitus edoctus sciebat, sustineri personam, & nomen Christi, vti voluerit ad illius erga homines immensum amorem, his imaginibus adumbrandum: igitur inquit. *En lectulum Solomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel.* Quasi ad illos qui se admirabantur sponsa conuersa dicat eis, iniuste vos, aut certè inconsideratè facitis, quod me vnam intuentes, & admirantes viri mei mecum vna reuertentis, & multò me præstantioris penè obliui videmini, quem tamen ad contemplandum, vel ipse externus illius cultus vos conuertere debuisset. Itaque de lectuli eius maiestate primum: deinde de regij solij exquisito, & admirabili opere: postremò de ipsius regis, cum ornatus magnificentia, tum formæ præstantia multa commemorat. Constat porro vel ex Christi verbis apud Matthæum in septimo, Solomonè in exquisitissimo & pulcherrimo vestitu usum fuisse. *En lectulum Solomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortibus Israel, omnes tenentes gladium, & ad bella doctissimi, vniuscuiusque ensis super femur suum propter timores nocturnos.* Non est tamen hoc loco Hebraici sermonis prætermittenda proprietates, quam adnotasse, tametsi ad hanc rudem, in qua nunc insistimus, expositionem parum certè pertineat: tamen ad veram sententiam de qua mox dicturi sumus, non parum contulerit. Etenim quod verus interpret rectè vertit. *Omnes tenentes gladios*, si verbum interpretemur è verbo, in Hebræo est, omnes capti siue apprehensi gladijs, enallage verbi passiu pro actiuo: quod quam vim habeat, suo postea loco dicemus. sequitur *Ferculum fecit sibi Rex Solomon de lignis libani.* Ferculum Hieronymus pro lecticæ quodam genere posuisse intelligendus est, à

gestan-

gestando, scilicet, & ferendo, quòd eo illustriores viri, atque foeminae gestarentur. Nam Hebraicum אפיריון *Apirion*, lectulus gestatorius esse dicitur, quanquã de eo non satis inter omnes conuenit. Ergo siue ferculum sella gestatoria sit, siue regalis thronus quod è lignis libani fuisse dicitur, intelligi debet constitisse è cedro, quæ appellatur lignum libani, eo quod Libanotica cedrus maximè esset nobilis. *Columnas fecit argenteas, reclinatorium aureum.* Hebraicè רפידה *Raphida*, quod alij stratum vertunt, eo quæ significant lecticæ veluti pauimentum. Sed certè רפידה *Raphida* à fulciendo & roborando ducitur: ex quo rectius reclinatorium, quam pauimentum vertitur: præterquam quod ipsa architecturæ ratio pauimentum, vt aureum sit, non satis certè permittit. Reclinatorium porrò hîc dici puto eius sellæ, quæ intra lecticam erat, latera atque dorsum, quæ reliqua sede eminentiora sunt, & quibus qui sedent, reclinato sæpè corpore, cubito quæ innixi incumbunt. Hispanè, *Recodadero, y respaldar*: vnde rectè sequitur. *Et ascensum purpureum.* Nam ascensus hoc loco est ea sellæ pars, in qua flexis poplitibus sedetur: sic dicta à Hieronymo quod in eam qui sedet, veluti ascēdat. Quod ita esse facile intelligitur ex Hebraico, cuius loco ponitur, verbo: nam מרכב *mercab*, ab insidere, aut inequitare ductum propriè significat *επιππιον*, id est, equi sellam. *Medium autem charitate constravit propter filias Hierusalem,* charitas autem est ipse Solomon in sella sedēs. Sic enim illum appellat figuratè & amatorio more, ipsum quæ amari dicit à filiabus Hierusalem, id est, à Solymitanis foeminis, vel quod re ipsa amaretur, vel certè quod amari dignus esset, sibi quæ ita videretur. Quod tamen alij ferè in eandem sententiam non ineptè verterunt, & medium tenet ipse accensus, seu combustus amore ob filias Hierusalem: Est enim Hebraicum רצוף *Razuph* ad vtram quæ

senten-

sententiã ambiguum: quãquam in amari à Solomone foeminas significant: Hieronymus ipsum amari à foeminis intellexit. Credibile autem est vtrum quæ verum fuisse, in vero certè & *απίως* Solomone verum vtrum quæ est: de quo tamen suo loco dicitur. Sed quoniam mentionem intulit Solomonis in folio ornatu regio sedentis, id latius exequitur ad Hierosolymitanas foeminas suam orationem conuertens, atque inquires. *Egredimini filie Sion, & videte Regem Solomonem cum corona, qua coronauit illum mater sua in die desponsationis illius, & in die lætitiæ cordis eius.* Diadematis aut coronæ nomine Hebræorum loquendi consuetudine omnis corporis cultus elegans, atque aptus significari solet. Illud autem, in die desponsationis, ex communi vita ductum est. Nam quo die quis vxorem ducit cultius ornatur: & sponfos coronatos inire nuptias, in more priscorum fuit. Ex quo illud.

Hic autem cum corona candidè.

Lautè vestitus--

Sed cur à matre ornatus dicitur? An quia matris, id est, Bersabæ opera & industria, Dauid antequam moretetur, regni successorē declarauit ipsum, cæteris eius fratribus, quamuis natu maioribus prætermittis? vel potius quia hoc sicuti & superiora omnia accommodatum est ad hominum morem? Nam nuptiarū die quæcunquæ ad coniugum ornatum attinent, ab eorum matribus curari solent. Ego quidem certè sic sentio, nonnullos tamē esse scio, à quibus ipse, quod eos & amem, & plurimi faciam dissentire nō possum, qui ab illo. *En lectulum Solomonis, quæ sequuntur vniuersa, nō ab sponsa, sed de sponsa dici volūt, ab ijs spectatoribus, qui modo eius demirati odoris fragrantia dixerūt. Quæ est ista quæ ascēdit de deserto sicut virgula fumi.* Ipsos enim affirmant pulchritudinis eius miraculo obstupefactos, ac vix animi cōpotes, quidquid aut ipso-

M. rum

Prover. I.

*Plant. in
Casi.*

rummet, aut vulgi iudicio pulchrum habebatur in eam cōferre: lectumque atque ferculum Solomonis, quod ad speciem attinet, nominare ipsam: itaque dicere. *En lectulum Solomonis.* Id est. Hæc ille lectulus, quo nihil pulchrius censebatur: hæc planè cum illo de pulchritudine certet. Nec enim illi tantum dignitatis addunt copia, opusque, & excubiæ nocturnæ, quam istam vndiq; quæ oculos, quæ genas, quæ os atque corpus totum conuestiuit decor. Ferculum porro quod sibi Solomō fecit insigni artificio visendum, ut potè in quo, quamuis auro atque gemmis distincto, ars certet cum copia, num conferri queat cum huius pulchritudine foeminæ? Sed hæc hæctenus. Nunc rursus à capite ordiamur, siue potius contexamus veræ sententiæ expositionem proximè superiore capite interruptam.

E X P L A N A T I O.

Eccle. 2.

N lectulo meo per noctem. Quod illis verbis, fili accedens ad seruitium Dei præpara animum tuum ad tentationem, ijs qui piè viuere volūt denuntiatur fore, ut Deo se se interdum subtrahēte, & malorum ad ipsos accessum & incursum, quo eorum erga se amorem probet, non impediēte, rerum aduersarum tempestate, & tanquam fluctibus sæpè agitentur: ad id se comparare omnes debent, non solum ij, qui incipiunt Deum colere, sed etiā illi, qui in eius amore, aut profecerunt, aut iam plenè perfecti sunt. Nō enim tam comitatur vmbra corpus in luce positum, quam aduersi casus sequuntur eos, qui ipsi pietatem sequuntur. Et quò quis in maioribus Dei donis affectū se esse cognoscit eò cogitare debet, instare atq; impendere sibi maius aliquod & difficilius certamen, quod obeat. Ergo quoniam vir hic iustus, quē describimus, vel potius qui à Solomone figuratè descriptus illustratur, & in lumine collocatur à nobis, ut agnosci faciliè, atq; conueniri à cunctis possit: ergo

ergo quoniam hic vir iustus incunabula illa amoris deseruit, & in meliore & perfectiori statu locatus, amplioribus gratiæ beneficijs affectus à Deo est, ideò iā quod sequitur, ut strenuè agendo atque certando se ijs beneficijs esse non indignum demonstret, inducitur in tribulationis acie constitutus, & tanquam sub armis laborans. *In lectulo,* inquit, *per noctem quasiui, quem diligit anima mea.* Nā in aduersis esse intelligitur primū ex eo quòd in nocte est. Nā figurato sanctarum literarum, & arcano sermone, aspera & ærumnosa tempora, noctis & tenebrarū significantur nominibus. Deinde quòd Deum absentem querit. Nam quamuis Deus in omni natura semper sit, suisq; similiter semper adsit, propria & peculiari prouidendi ratione, tamen illi quemadmodum cum ipsis bene est, Deū veluti excubantem in suam ipsorum salutem videre sibi videntur, sic rebus in contrarium conuersis, auersum ipsum à se existimant, & ab alienato ab ipsis animo, custodire ipsos amplius nolle arbitrantur, aut certè quasi arbitrentur, ita prædicant atque querūt: quale est illud Davidis, *Vsq; quo Domine obliuisceris me in finem, vsque quo auertis faciem tuam à me?* Quare non est cur dubitemus, quin in malis dicatur esse is de quo dicitur, ipsum in nocte constitutum requirere, absentem Deum. Præterquam quòd ipsa res & bonorum vitæ ratio poscebat, ut qui vocatus esset, atque sublati à Deo ad altiorum amoris gradum, quiq; ei vocationi obtēperans, maioribus gratiæ bonis affectus plus viriū, atque roboris in animo collegisset, statim educeretur in aciem, & de eius in superanda tribulatione strenuitate, & in malis patientia ageretur. Imò si ad ea quæ hoc caput antecesserunt attendimus, haud obscure videbimus hunc sub ista amatis persona adumbratum iustū virum imminere sibi probationum, id est, laborum tolerandorum, & aduersa-

rum rerum discrimen iam antea præuidisse, atque vt primum vocari se à Deo, hoc est augeri maioribus bonis vidit sibi metuere cœpisse, atque ad mox sequutura acerba, atque tristia se comparasse. Nam profectò hoc illis verbis agebatur, *Capite nobis vulpes paruulas quæ demoluntur vineas. Item quæ illis, Donec aspiret dies & inclinentur vmbrae, reuertere dilecte mi.* Nam quod vulpiū hoc est, vt diximus, inuisibilium hostium insidias metueret, quod quæ Deum precaretur, vt aduentantibus tenebris reditum maturaret, ex eo erat, quia ex nouis & maioribus gratiæ donis, quibus se affectum esse sentiebat, coniectura colligebat imminere sibi iam, & instare tribulationis periculum aliquod: & pro portione sibi de nouo collatæ gratiæ maiora sibi prælia futura videbat: & quod maius illi gratiæ lumē infundebatur, eò clariùs cernebat aduentantem iam tristissimis tenebris inuolutam malorum noctem, quam ducere vna cum Deo cupiebat. Itaque quæ metuisse tūc dictus est mala, in ijs nunc incidisse dicitur, cum in lectulo iacens, & tenebris circumfusus inducitur, & inter tenebras Dei opem requirens. Nec verò recusandum illi fuit, quin communem sanctis omnibus sortem subiret, seque ostentaret Deo, atque probaret rolerantia aduersorum. Ceterum quamuis id sit commune omnibus sanctis, tamen sciendum est plurimū interesse quo quis probetur modo atq; loco. Incipiētes enim, vt potè qui amorem quidem virtutis aliquem in se se habeant, firmum tamen illius vsum, atque habitum non habeant, leuiùs impelluntur, ne in ipso adolescendi initio, cum nondum satis altè radices egerunt, asperius accepti pondere ipso malorum obruantur: itaque hos mala ipsa suspēsa veluti manu feriunt: in eos verò qui proficientium ordinem tenent, acriùs incurfant: aduersus perfectos porrò iusto prælio, & omnibus cōpijs decertant. Quod ipsum ne quis

quis fingi à me putet in hoc carmine, & in hac diuinorū amorum expositione, figuratè quidem vt cætera omnia; sed tamen accuratissimè & diligentissimè exprimitur. Nam quò intelligatur per singulos spiritualis vitæ gradus, quos esse tres diximus, bonos subire tribulationum procellas, idcirco ter inducitur mœrens, seque excrucias sponsa, eo quod esset absens vir suus: semel, initio carminis, iterum hoc loco, tertio infra capite quinto. Id porrò semper accidere, quotiescunq; maiori gratia donati à Deo illi ad altiore[m] virtutis & charitatis gradum vocantur, ita perspicuum est in hoc carmine, vt expositione nō egeat. Nam cum primum amare sponsa cœpit, statim angidicta est: hoc est in ipso exordio huius libri: eadem quæ vt ad secundum amoris gradū peruenit, hoc est, isto quode agimus loco, iterum dolens inducitur: & rursus infra posteaquam perfectior in amando effecta est, sollicitatur grauissimè. Nam post illa, Vox dilecti mei, aperi mihi sorror mea, sponsa mea, quibus ad altissimum amoris gradū vocatio & ascensus describitur, continuo sequitur, Pesulum hostij mei aperui, at ille declinauerat, atque transiuerat, quæsiui illum, & non inueni: vocaui, & non respondit mihi: item quæ illud, Inuenerunt me custodes qui custodiant ciuitatem, percusserunt me, & tulerunt pallium meum. Cæterum non eadem ratione vniuersos vexari, sed esse eorū disparia certamina leuiora amare incipientium, proficientium in amore, & perfectorum grauiora, mirum etiam est, quam aptè in hoc carmine, & quam eleganter significetur. In principio enim eius dolere dicebatur sponsa, quod se solam reliquisset suus vir, & hactenus dolere, vt domi ipsa manens, & animi sui desiderium verbis testificans, nihil præterea molesti pateretur. At hic vbi iam maior atque perfectior persona agitur, etiam domo egressa, totam urbem obijisse, magnumque in inquirēdo

Illum dicitur laborem suscepisse, atque eum multo maximum, postea cum perfecte amantis imaginem sustinet. Nam præter vrbis loca noctu, & maxima anxietate animi obita, in custodes vrbis cum incidisset, spoliata, & plagis aliquot acceptis, malè ab ipsis mulctata discessit: de quo cum ad id loci peruentū fuerit, dicemus. Quod si quis à me quærat causam, quare in ipso honestæ vitæ degendæ, & in cuiusque eius vitæ gradus principio, aut certe paulò post principium viri iusti, malis tribulationum vexandi, atque torquendi tradantur. Huic ego, quamuis intelligam, interdum aliter euenire, easque bonorum tribulationes, eaque certamina in aliud tempus differri: tamen quia sæpius vsu venit vt statim probentur, respondo, id propterea fieri, quia vocationes istæ omnes, & ad singulos amoris gradus ascensus, magna dulcedinis cælestis copia redūdant. Nā blanditur quodāmodo Deus illis quos ad se vocat, eosque ille etat delicijs spiritualibus magnis. Itaque cum ista vitæ sanctæ, & eius omnium partium principia plena voluptatis, & tanquam circumlita melle sint, si præterea quæ sequūtur, reliqua ex animi sententia iustis placida; & tranquilla euenirent, periculum esset, ne nimia & perpetua voluptate decepti amorem Dei, atque ad eò omne virtutis officium voluptate, atque utilitate metientes, in amando, non tam amorem ipsum, quam quæ ex illo sunt commoda sequerentur, seque ipsi potius amarent, quam Deum: ex quo etiam fieret, vt ille Dei in hominibus suo amore inflammandis conatus, nō solum in nihilum recideret, sed vt contrarium eius, quod Deo propositum est, efficeret. Nam cum Deus in infundenda cælesti voluptate, atque dulcedine id agat, vt nos ad se ingenuè amandum inuitet, eius si voluptatis atque dulcedinis vsu nobis perpetuum daret, eo ipso quo nos ad se amandum allicit, repelleret, & errare faceret, ab

eo quem requirit, amore, vero scilicet, & ingenuo, & in quo Deus ipsius solum causa diligitur. Qui error atque lapsus primo admissus, ac lætarum deinceps, ac secundarum rerum successū altus & inueteratus in animo omnem sine dubio honestæ ac beatæ vitæ rationem euertet. Quare oportuit, vt primo quoque tempore euelleretur is error, vel potius vt obuiam iretur illi: antequam germinare, aut omninò posset radices agere: id autem efficitur cum iusti abstrahuntur, ab illa quamuis cælesti, tamen corpus quoque imbuente voluptate; cumque in laboribus & in rebus asperis continentur: quo sic tandem diligendi Deum veram rationem addiscant, nec quidquam aliud ex Deo præter Deum quærant. Et quemadmodum sulcis mandata, atque commissa semina, si cæli clementia statim atque terræ mandata sunt, & genitalibus auris excipiantur in herbam effusa, non temerè ad frugem perueniunt: sin autem Aquilonares venti solum durarint, mixque supra ceciderit deorsum radices agunt, quibus firmata, ac roborata opportuno tempore vberes fruges gignunt: sic noster animus postquā diuinæ gratiæ semina intra se semel accepit, nisi molestiarum rerum, & ingratarum mole comprimatur, lætitia exultabit inani, ac extra se totus effusus, speciè fortassis aliquam pietatis præ se feret, virtutis tamen eius expertus erit, & sibi benè ac volupe esse id vnū amabit, seque pro Deo diliget, quo nihil potest, aut dici, aut esse peruersius. Quare necesse est, vt secundis aduersa succedant, & tristibus læta temperentur, quo eorū alternis vicibus, quasi vtrinque æquis ponderibus libratus animus, neutramque in vitiorum partem inclinans semper contineatur in officio. At cum id euenierit, vt in rebus asperis versetur vir iustus, quo animo illum futurū, aut quibus armis vsurum dicemus? ad quem confugiet? cuius implorabit auxiliū? cuius sibi ad-

uocabit opem aduersus infernas, in seque insurgentes acies tenebrarum: Bonis & iustis viris certè. (Nam scelerati atque improbi cum in mala tali vita digna incidunt, ipsi viderint quid sibi faciendum sit, aut quomodo contra mala nitendum, si tamen illi nituntur vnquam contra, ac non potius ab omnibus animi bonis flagitiosè imparati ferri se atque agi à malis sinunt, seque ægritudinibus & despirationi conficiendos permittunt.) Bonis igitur atq; iustis viris, certè vnus Deus pro auxilio, proque per-
fugio, in omnium calamitate, atque malo est. Nam, vt primùm nox tribulationis cœpit irruere, statim suum animum ad Deum conuertunt, & toto pectore illum cogitant, ac plus aliquanto, quam antea facere erant soliti, occupantur in eo amando: eoque sunt erga ipsum animo, vt postquam omnem suam causam ei exposuerunt, postquamque spes suas in eo vno collocasse, professi coram eodem ipso sunt, illudque addiderunt, intelligere se atque cognoscere, nec sine illius permisso illa accidisse, nec sine eiusdem iussu mutari ea in melius posse, ac denique ipsum, mitius vt secum agere, & irasci iam desinere velit, deprecati sunt, illudque in primis affirmarunt, se id vnum maximè velle, atque cupere, suæ vt ille voluntatis atque gloriæ potissimam rationem habeat, deinceps quasi ablegata à se omni rerum suarum cura, Deoque permissa in vna legis, ac promissorum Dei meditatione acquiescant, humana despiciant, cælum mente petant: seque veluti in sinum atque complexum Dei conijciant, atque abscondant, inibi que absconsi atque delitescen-
tes, & magno amore flagrant, malorum morsus, aut omnino non sentiant, aut certè leuissimè perferant. Quod si, quod nonnunquam facere Deus solet, non solum molestari ipsos à malis, atque vexari sinat, sed ipse se quasi abalienato ab illis animo subtrahat, & influere amplius in
corum

eorum mentes suauiter & iucundè vt solebat, nolit, eosque in media tribulationis nocte solatio destitutos relinquat, aut ita ipsis videatur relinqui se à Deo, & abijci, & pro despectis haberi, id si eueniat, minimè illi quidem, aut spem abijciunt, aut amorem suum à Deo dimouent, sed quod sponsa hoc loco fecisse scribitur, id potius ipsi faciunt, querunt in lectulo, domi perquirunt, per vrbs vias, per fora, perque compita omnia, omnibus vestigijs sequuntur, circuncursant, obuios rogant, nihil denique nõ faciunt, quoad voti sui compotes effecti, id quod quærunt, inueniant: hoc est, nullis malis, nullis rebus molestis & acerbis deterrentur ab amando Deum, beneque de ipso sperando. Si domestico atque intestino malo infestantur, vnum Deum requirunt. Si publicè in illos insurgitur, in eodem Dei quærendi studio perseverant. Si calamitati additur calamitas, & alia ex alijs mala nexa sequuntur, si que luctuosas noctes excipiunt mœsti & lachrymosi dies, siue malum quo opprimuntur breue sit, & intra domesticos parietes inclusum, siue apertum potius, lateque patens, & in longum tempus perseverans, omnibus quamuis fortunæ telis confossi, ad cætera stupidi, vnum illum dolorem ad sensum admittunt, & ad animum suum, quem acerbissimum capiunt, ex eo quod species illa amabilis & grata Dei, quæ in ipsorum animo elucebat antea, iam nusquam appareat. Itaque excitant se se, & animi sui omnes latebras scrutantur, dictaque sua & facta omnia seuerissimè examinant, omnesque vias insunt, quibus ad Deum peruenire quis potest, instant, precantur, supplicant, fletus fundunt, lamentantur etiam interdum, clamores edentes maximos, illaque Dauidica: Illumina vultum tuum. Cur auertis faciem tuam à me. Ne declines in ira à seruo tuo, sepius iterantes perseverant, vsque eo dum cōuerso ad pietatem & clementiam Deo, intermissus ille iucundissimæ

consuetudinis Dei eis redditur, & restituitur fructus. Quo ex fructu ipsis restituto atque reddito, maiorem etiam, quam antea voluptatē capiunt. Itaque nouo quodā & vehementiori amore accensi irruūt in cōplexus Dei, illumque arcte tenent, & quā possunt intimē intra suū pectus recondunt, nec ab eo diuelli possunt vllō modo, & hoc est, quod sequitur. *Tenui illum, neque dimittam.* Id porrō ubi assequuti sunt labores & ærumnas suas, nō tanti faciunt, facillēque sibi & verē persuadent, quando iam Deus operatum illud vultus sui lumen ipsis ostendit breui futurum, vt malorum suorum tenebris penitūs discussis tranquillus ipsis orietur, & serenus dies. Sequitur. *Quæ est ista, quæ ascendit sicut virgula fumi?* Quamuis vera virtus se ab hominibus videri, aut celebrari non velit: tamen ne si maximē cupiat, latere eos possit, ab ipso suo splendore & pulchritudinis magnitudine prodita. Itaque vel nolens in oculos hominum incurrit, eosque ita commouet, vt qui nullam ipsi partem virtutis habent: tamen non possint illam non admirari. Sed interest, quis gradus virtutis sit. Nam incipiens virtus quæ plurimis, quæ est prauē affuero corpore existunt, tanquā nebulis, eius obscuratur, & inficitur lumen, haud facillē suū splendorem foris profert. At eadē ubi aliquantulum adoleuit radios emittit lucis suæ, quoque magis adoleuit, eo magis latē emicat. Itaque in hoc carmine cum de incipientium virtute & amore agebatur intra sponsi, sponsæque personas omnis sermo constitit, omnisque illa amoris tanquā actio intra domesticos parietes ab his peracta duobus spectatore caruit, & applausore. At nunc cum iam describitur proficiētium virtus, cuius splendor occultari nequit: præter istorum personas, inducuntur alij, qui dum pulchritudinem sponsæ admirantur, nos doceant iustos viros, cum eo usque profecerunt in amore Dei, vt in secundo amantium ordi-

ordine numerentur, admirationi hominibus esse incipere. Qui quidē homines cū eiusmodi iustum aliquem contendētē ad virtutis culmen pleno gradu conspiciūt, consistunt primò, atque ipsum veluti noscitantē diligentius inspiciūt, eoq; agnito recordātur vitæ eidē, eisdemq; quibus ipsi tenentur studijs illū non ita pridem vacasse, cupiditatibusque similibus seruiisse: itaque rei nouitate cōmoti percontantur, quo ex genere hominum, homo ille sit, qui tam subitò in nouū, & ab eo, qui erat antea diuersum hominem sit demutatus, quando, quo ve modo ea, in quibus studio detinebatur, inculta, & horrida loca relinquēs ad cælestis vitæ lucidas, & sublimes regiones tanto virtutū agmine circūseptus conscenderit. In quo genere illud etiā sapiēsimē euenit, vt ad hæc cōsideranda, & secum reputanda homines animū magis aduertant, quoties id accidit, vt calamitosum aliquem, & graui fortuna oppressum hominem, cuius de salute iam desperauerant, præter ipsorum spem, ab omni liberatum malo, ac suæ pristinæ dignitati nec opinatò restitutum videant. Illa enim fortunæ in melius commutatio tam subita, acrius illorū mētes, atque animos commouens efficit, vt intelligere, & cognoscere incipiant, eius hominis res curæ Deo esse, maiusque omnino bonum aliquod latere in eo, quā quod ipsi vnquam suspicati sunt arbitrentur: quod iam illis bonum, dum ista pertractant, paulatim ex alterius animo emicare & apparere ita incipit, sibi vt videantur illud videre. Itaque quem antea despiciebant, iam cum suspiciunt, atque venerantur, nec solum taciti secum, sed cum alijs etiā loquētes animi sui admirationem expromunt. Itaque dicunt, *Quis est iste, qui ascendit de deserto sicut virgula fumi? Quis est inquam hic qui vagus, atque errans, perque urbem modo cursitans, tam subitò lætus & beatus est redditus? Qui tot mala quibus opprimebatur, euasit? Qui ab inimicis*

cis circumuentus, à suis impiè proditus animi firmitate cū
 Etos superauit? Qui tot illos quibus cōstrictus tenebatur,
 laqueos calumniarum exiit? Quem non carceris pædor
 confecit: non diurnitas mali fregit: non cum summa fa-
 cultate nocendi coniunctum odium pessundedit? qui
 tot tela nudo corpore excipiens sustinendo illa, & mode-
 stè agendo repulit, inque eo ipso perstitit, vsque eò quo
 ad Deus inimicorum eius omnes conatus, vniuersaque
 consilia, in nihilum redigens, effecit, vt patientiæ audacia,
 & innocentæ improbitas cederet? Hisque multa similia
 mutuis sermonibus conferunt. Et hoc causæ habuit So-
 lomon, quare simul atque sub ista sponsæ suam virū quæ-
 rentis, & magno tandem labore inuenientis imagine: bo-
 norum virorum tribulationes, & è tribulationibus, nec
 opinatas liberationes insinuauit, continuò induxerit ad-
 mirantes, & percunctantes turbas: quod illa liberatio bo-
 norum statim visa animos hominum admiratione com-
 plet. A quo eodem Solomone illud etiam magno iudi-
 cio factum est, vt quoniam ista, qua de agitur, virtus profi-
 cientum, vtpotè quæ perfecta virtus non est, quasi odo-
 re quodam boni exempli se ad homines insinuar, nec illis
 adhuc contuendam exhibet honesti aliquam absolutam
 atque perfectam speciem, idcirco modicè hic aut intra
 modum potius sponsa laudaretur, commendareturque
 eatenus, non vt forma excellere, sed vt optimo præstare
 odore diceretur. Quæ autem sequuntur. *Adiuuro vos filie
 Hierusalem per capreas, ceruosque camporum, ne susciteris, neque
 euigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit.* ab vtrouis dicta ac-
 cipiantur, similiter interpretanda sunt. Significant enim
 illam animi quietem, illam que lætitiæ beatam dulcedinē,
 quæ iustos iam perfunctos laboribus sequi solet: qua de
 obrestatione, quoniam aliàs diximus, hîc plura dicere su-
 persedebimus. Porro quæ ab hoc loco, vsque ad finem
 capi-

capitis restant, quæ item ipsa, vel ab sponsa dicuntur, vel
 vt nonnullis placet, ab ijs qui proximè inducti sunt laudā-
 res, & admirantes sponsam: nam & mihi modo hoc, mo-
 do illud probabilius videtur: hæc itaque continent illu-
 strem prædicationem, & expositionem eius prouidentæ,
 qua Deus res atque vitam suorum propriè gubernat. Nā
 quamuis diuinis rectionibus omnia temperentur, tamen
 est quoddam peculiare, & si ita loqui licet, reliquis vigilā-
 tius & attentius curæ genus quo Deus eos qui se amant
 prosequitur, quod ad genus, illa pertinet, Custodi me Do-
 mine vt pupillam oculi, & Qui vos tangit, tangit pupil-
 lam oculi mei. Illudque Dauidis, Oculi Domini super iu-
 stos, & aures eius in preces eorum. Tum Christi illud, No-
 lite timere, omnes capilli capitis vestri numerati sunt. Et
 in primis hoc, de quo agimus. *En lectulum Solomonis septun-
 ginta fortes ambiunt ex fortibus Israel.* Nam si in ijs verbis illo-
 rum adhuc persona versatur, qui modo sponsam admira-
 ti dixerunt: *Quæ est ista quæ ascendit de deserto, sicut virgula fu-
 mi?* Valdè consentaneè subiungitur. *En lectulum Solomonis.*
 Rectèque ex illis ista sequuntur, id est, ex salutis, quæ iu-
 stis nec opinatò reddita est admiratione, prouidentie Dei
 erga eosdem commemoratio rectè, & ordine sequitur.
 Nam quotiescumque, aut videmus ipsi, aut ab alijs audi-
 mus, aliquem præsertim bonum, & modestum virum à
 carcere, ab ignominia, ab inimicorum manu, à morbo, à
 captiuitate, à similibus permultis, præter opinionem ho-
 minū liberatum, statim nobis occurrit reuereri, & admi-
 rari prouidentiam Dei. Itaque iudicamus diuino nutu cū
 ista regi, & de omni illius rectione magnificè sentimus, si-
 cut scriptū à Dauide est, *Lætabitur iustus cū viderit vindi-
 ctam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris.* Et dicit
 homo, si utique est fructus iusto, utique est Deus iudicans
 eos in terra. Sin autem sponsæ ista sunt verba, id quod ve-
 rius

*Psal. 16.
 Zacha. 2.
 Psal. 33.
 Matt. 10.*

Psal. 57.

Theodore rius existimo, & de se ipsa interrogantibus, & admirantibus, hisce verbis respōdet, id profecto dicit, quod boni & iusti viri faciunt, facere certè omnes debent, cū à malis, & tribulationibus liberantur. Nam agnoscetes à Deo se esse seruatos, ei vni liberationē & incolumitatem suam acceptam referunt, eiusque erga homines charitatē laudāt, & siue secum agant, siue cum alijs versentur, id vnū in ore habent, id perpetuò prædicant, & quod in ipsis est, omnes homines ad huius charitatis Dei, & erga suos prouidentia considerationem erigunt, & inuitant: dicuntque. *En le Etulum Solomonis septuaginta fortes ambiunt ex fortibus Israel omnes tenētes gladios. Et ad bella doctissimi, vniuscuiusque gladius super foemur suū propter timores nocturnos.* En inquam, qua voce auditorem ipsum ab eo, de quo antea agebatur, reuocant, & ad nouæ alicuius, atque magnæ rei considerationem traducunt, tantumque nō dicunt. Causa non est cur nobis de recuperata præter sp̄ salute gratulemini, curve admiremini fortunæ commutationē tam subitam, quasi nobis ob eam rem aliquid laudis, aut prædicationis tribui deberi, arbitremini. *En lectulum Solomonis* Ad has inquam potius diuinæ prouidentia, atque custodia rationes respicite, illudque considerate, quot, & quam firmis præsidijs Deus eos qui ipsi fidunt, circundet. Nam lectulus hic Solomonis qui dicitur, ipsos bonos, atque iustos significat. Illi enim quemadmodum aliàs alijs nominibus, pro eo, ad quod ex virtute sunt apti in sacris literis variè & figuratè appellantur: templumque, & sedes, & Dei currus dicuntur: sic hīc Solomonis, id est, Christi lectulus nominatur: propterea quòd Christus in peccatoribus veluti laboret, sicut scriptum est. *Seruire me fecisti in peccatis tuis, præbuiisti mihi laborē in iniquitatibus tuis: in iustis verò mollior quiescat.* Etenim diuina munificentia in illis intra angusta spatia concluditur, & quodammodo coarctatur, **parce-**

Isa. 43.

parceque Deus cum illis videtur agere, eorum ipsorum culpa prohibitus, vt videre est in illo seruo, de quo apud Matthæum in vigesimo quinto. In his autè sicut qui iacet in lecto corpus suū effundit atque distendit, ita Deus bonitatis, atq; largitatis suæ diuitias latè explicat: quia vt scriptum est. *Habenti dabitur, & abundabit.* Ea enim est natura, atque ratio donorum Dei, vt alia ex alijs semper nascatur: ac veteribus noua succedant, & minora maioribus cumulentur, semperque beneficijs diuinis accipiendis, ijs si quemadmodum decet, vtamur, ad potiora beneficia accipienda fit gradus. Quod vel ex illo verum esse intelligitur, quod Paulus eleganter scripsit. Nam quos prædestinauit, hos & vocauit, quos vocauit, hos & iustificauit, quos iustificauit, hos & glorificauit. Deus enim quo ad se attinet, voluntatem nobis benefaciendi non intermittit, sed cum natura pronus sit ad omnem liberalitatē atque munificentiā, quamcunque sibi oblatam benefaciendi causam arripit, ipsoque benefaciendi, & liberaliter agēdi opere gaudet, & exultat, & tanquam in lecto fusus quiescit. Vnde & Hebraicum מִיְתָא mitha, quo lectus significatur, ab extendendo & dilatando deducitur. At non temerè est quod iusti, hoc potissimo loco, in quo de ipsorum recuperata salute agitur, mitha nominantur. Nam profecto quādiu illi in angustiis versabantur rebus, tandiu Deus similiter videri poterat contraxisse manum suam, seque ipsum in arctum locum quodammodo inclusisse: quia pro ea qua erga suos vt solet liberalitate, nimis restrictè tunc, ac nimis etiam parcè visus est agere. Nos certè cum bonos viros ærumnis plenos, afflictos & abiectos videmus, florētibus interim & foeliciter agentibus inimicis illorum: tametsi non minùs benè, quam par est de Deo sentiamus, tamen minus latam, minusque laxam, & amplam sedem in nostris animis, & cogitationibus ipsi exhibemus, ea certè opi-

Matt. 25.

Rom. 8.

te opinio, quā habemus de bonitate & munificentia eius, ex illor in nobis efficitur, & veluti contrahitur. At cū eof- de luci atque libertati Deus restituit, idque videmus ipsi, contra omnia eueniunt. Nam primum lætissima quædā, tanquam lux diuinæ bonitatis, atque iustitię nobis oritur: deinde ingens ex eo in eisdem nobis gaudium nascitur: postremò eo perfusi, atque imbuti gaudio linguas, quas ante id tempus mœror stupore mixto, cōstrictas tenebat, laxamus in laudes Dei, qui iam nobis, vt est, ita optimus, atque maximus, & effusissimè bonus, atq; liberalis esse videtur. Atq; hæc de lectulo. Porrò septuaginta illi, qui iuxta lectū excubare dicuntur, tametsi propriè illud prouidentia genus significant, quod nominauimus singulare & priuatū, quodque mirabiliter est variū, ac multiplex, tamen verè etiam referunt Ecclesiæ prælatorum, atque sacerdotū eos ordines, quorū ministerijs Deus vitam, atque mores nostros gubernat, Qui primo prælati ideò fortes dicuntur, quia non solū dominicas oues pascendi, atque ductādi laborem perferre, sed quia vltro ipsi, & audacter in infestos Christi ouilibus lupos incurfare debent, eisque se opponere pro grege Dei, neque re ipsa solū, sed aspectu etiam, atque animi habitu timorē illis incutere. Nam ea vis subiecta est voci Hebręæ גבורים Guiborim pro qua fortes Latinus posuit interpres. Sunt enim Guiborim robusti, & potentes, & cū corporis, tum animi viribus pollentes, belloq; gerendo nati homines. Itaque fortes sint oportet. Nec enim tantum, & tam multiplex, tamque sollicitudinis, ac periculi plenum munus, quale est Episcoporum, & verbi Dei ministrorum administrari vllò modo rectè, atque obiri queat ab ijs, qui ipsi cupiditatibus suis cedunt, atque succumbunt, eisque vti addicta mancipia feruiūt: neque tam cæteros antecedunt honoris insignijs, quàm auaritia, atque nequitia præstant omnibus. Igitur primò
sint.

sint fortes. Deinde quod non temerè additur ex fortibus Israël. Nam qui ambitionis labores maximos subeunt, & regum domos frequentant, & nihil non audent, atque tollerant, quoad consequantur quod cupiunt, id est, rebus Ecclesiæ publicis præficiantur, sunt illi quidem fortes: aliter enim tanto tollendo oneri quī essent idonei? sed non ex fortibus Israël. Possunt illi omnia digna, indignaq; perferre, possunt per obstantes eadem ambientium cuneos, viā sibi labore, & assentatione quasi ferro aperire: possunt eo tēdere, vel per medios ignes, quo ipsos peruersa honoris cupido vocat: at à virtute aduersus vitia in acie consistere, consistere dico, vel primum hostium aspectum sustinere, aut si minus militis calonis saltē munus obire, aut omninò militibus se numerari velle, planè non possunt, suntq; foeminis molliores. Possunt quiduis perpeti, dumtaxat, dum sibi comparant aliquē gregem in quo se iactent, atque dominētur, at vbi compararunt pascere eum salutarī atque cælesti pastu nō possunt. At qui hæc nō est fortitudo Israël qui dum soceri sui greges pascit, & ducat, in somnes plures noctes duxisse dicitur, frigoraq; atq; æstus maximos tolerasse. Nō est inquam fortitudo Israël, qui tametsi ob fraternā odia, & parentibus, & patria domo careret: nullis tamen rerum difficultatibus celsit: quique in Lia, atque Rachelis personis rectæ actionis, atque beatæ contēplationis absolutionem adamauit, & coluit: qui denique, ne angelo quidem in lucta concessit. Nam hoc fortitudinis genere prælatos Ecclesiæ præstare debere, Israël facta commemoratio significat. Verūm quemadmodum versari in acie, aut cum hoste configere aliquis inermis non possit, tametsi & corporis & animi excellat viribus, sic isti ecclesiæ præfecti existimare debent, non sibi satis esse, quod sunt manu fortasse prompti, & parato ad dimicandum animo, nisi præter ea arma habeant ea, qui-

Apoca. I.

bus in hoc genere belli vr̄dum est. Nam idcirco subiicitur. *Omnes accinſti gladijs.* Est autem gladius iuxta harum literarum arcanum sermonem verbum Dei, scientia que eius, cum legitima docendi facultate coniuncta: vt constat ex illo Apocalypſis: vbi in Christi ore gladius inesse vtraque parte acutus scribitur. Nam cum in ore esse, aut ex eo egredi dicitur, satis declaratur gladio significari verbum, atque doctrinam Christi. Quo certè gladio, id est, rerum, atque legum diuinarum cognitione, atque scientia Ecclesiæ ministri armabuntur, si modo id futuri sunt, quod se esse volunt, atque cupiunt populi Christiani rectores, doctores veri, magistri vitæ, lumina Ecclesiæ. Nam quod nonnulli arbitrantur, & docent ad Episcopi munus gerendum, verbi Dei, hoc est, sanctarum literarum, & Theologiæ cognitionem necessariam non esse, siquidem eisdem artibus, quibus ab illis comparatur, id munus administrandum est, rectè arbitrantur: compararunt enim illud ambitionis pessimis artibus: Sin autem legis, atque voluntatis Dei ratio habenda est, sique ex ipsius muneris natura iudiciū est faciendum in maximo profectò errore versantur. Quod si illi propter animi sui cæcitatem ad huius legis intelligentiam penetrare non possunt, & ad eius vim intelligendam eorum mentis acies hebescit, veteris illius Ecclesiæ, quæ ante mille annos foelicissimè floruit, saltem exempla respiciant. Ecquem enim è tanto sanctissimorum Episcoporum, & doctorum numero nobis proferant, cuius non fuerit insignis in hac re, de qua agimus scientia? nisi fortè plus videre se, quàm viderint diuini illi viri arbitrantur? aut nisi longo vsu edocti inuenerunt contineri in officio, sine ista arte populos Dei, & pbos effici posse? Ego sanè sic existimo, Christianæ reipublice antiquos mores, ex eo potissimè tẽpore in deteri^o labi cœpisse

se, cum diuinarum literarū, atq; legū imperiti homines cathedras Ecclesiæ occuparunt. Vnà enim cū illis auaritia, vnà luxus, atque fastus, vnà crudelitas, & immanitas, aliæq; innumeræ pestes, in Christianos mores inuectæ Ecclesiā oppresserunt, oppressamque ita tenēt, vt regressus ad salutem nullus ferè sit reliquus; futurumque videatur, quod non parū multi pij, & sancti homines, non sine causa, atque argumento verentur, vt quemadmodū orientis populos, apud quos olim Christiana disciplina vigeat, nebris erroris inuolui, illorū offensus peccatis Deus permisit: sic etiam nos, nostris irritatus culpis abiciat, sibiq; quærat, atque provideat alios populos humiles, & ad fementem gratiæ accipiendam, & ad fructum proferendū idoneos, ad quos simul cum fide Iesu Christi filij sui transferat à nobis ablatum cæl. ste regnum, & Spiritus sancti charismata. Nam & hoc ipsum, iam ante mille annos timuit Augustinus: imò non tam timuit, quàm præuidit futurum. Itaq; literis prodidit. Etenim Ecclesia quandiu homines erunt, tandiu, vt stet necesse est, sed vt hoc necesse sit, tamen non est necesse, vt in aliquo delecto, & sibipropriè attributo populo, aut natione perpetuò permaneat. Sed vt ad institutū redeamus sermonē, in hos timores, malaq; spes, & in has populi Christiani ruinas incidimus ruēdi initio factò ab ijs, qui diuinarum literarū ignari, atque rudes non sunt veriti manū ad mouere gubernaculo Ecclesiæ. Est enim quo omnis improba cōstringitur, ne se effundat, & coërcetur cupiditas, veluti frēnū, timor Dei. Timeri autem Deus, quī potest eius legis cognitione atque scientia de medio sublata? Nam de medio ipsam tolli, atque omnino extingui necesse est, si qui maximè illam tenere, atque alijs tradere debuissent, ab ijs contemnitur, & negligitur maximè. Cur enim priuati eas literas, & disciplinas ament, quas videant ab ijs, à quibus

coli debent, non solum ipsas despici, sed etiam professores earum negligi, & pro nihilo haberi, & interdum etiam scurrilibus iocis vexari? Sed de istorum peruerso errore proprio, & iusto volumine aliquando fortasse dicemus, eoque infinita & rationum, & testimoniorum copia obruemus. Quamquam illi non tam ratione reuincendi essent, est enim res perspicua, & plane eiusmodi, ut nefas esse videatur eam vocare in dubium, quam catenis vincendi, nisi quod nobis in hac parte sunt foeliciores. Sed aduersus hos aliam. Nec enim tanta res commode concludatur intra commentarioli huius angustias. Nunc illud maneat, quod nobis dant haec verba Dei enarrari instituta, quos Deus Ecclesiae suae custodes praeficit, eos non solum fortitudinis eximio genere praestare, sed etiam gladio verbi Dei armatos esse debere: *Omnes, inquit, tenentes gladium.* Sed quod supra admonuimus hic in Hebraeo verbi enallage esse, poni que passiuum, ubi actiuum poni debere, res ipsa poscebat, id si qua ratione fiat, quis roget, cognitis ijs, quae diximus, non est difficile exponere. Nam si veri isti fortes sunt Ecclesiae ministri, si que verbum Dei, & eius administrandi potestas est gladius, iure non ipsi tenere gladium, sed teneri potius ab ipso dicuntur: id namque exigit, atque postulat illorum officium, non ut in suos usus conuertant potestatem, quam habent, sed ut ipsi potius seruiant ei, ac se ab ea duci permittant, omnesque suas, & curas, & cogitationes ad eorum, quibus praesunt salutem dirigant, atque referant. Sequitur. *Ferculum fecit sibi Rex Salomon de lignis libani. Columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascesum purpureum media charitate constravit propter filias Hierusalem.* Alia iterum allegoria, idem, quo de agimus prouidentiae diuinae erga suos peculiare genus declaratur, & exponitur: nisi quod superior, eam partem continet, quae in defendendo, & tuendo versatur: haec ad eam partem que utilitates ipsius, & bona

con-

conciat, spectat. Ibi auxiliandi ratio, hic beneficiendi vis, atque largitas declaratur. Itaque quemadmodum ibi lectuli nomine iusti significabantur, sic isto loco significatur ferculi, atque lecticae nominibus. Atque sicut ob eam causam lectus dicuntur, quia effundit atque dilatat in illis Deus, suae prouidentiae rationes: cum eos ab oppressione malorum liberans, luci atque dignitati restituit: sic cum eos de suis donis, magnos, & illustres efficit, eis pro lectica atque ferculo, quo ipse se circumgestari gaudet, uti videtur. Nam quamuis illi semper Deum gestent in mente, & in corpore, tamen quando vel ipsi edunt insigne aliquod facinus, vel a Deo illustri quoque dono afficiuntur, eorumque ob eam rem virtus populo innotescit, tunc ipsum Deum ita palam circumferunt, ut a cunctis propere cerni, & adorari possit. Quocirca uniuersa illa nomina, aurum, argentum, purpura, cedrus, quibus ex rebus consistere ferculum dicitur, eas rationes beneficiendi significant, quibus Deus, erga suos plurimis atque maximis utitur: vel potius illa ipsa bona, bonorumque genera, quae Deus tribuere solet suis, cum illis benefacit. Nam habent singula illa nomina suas, & arcanas significationes. Nam auro charitatem significari liquet, ex illo Apocalypsis. *Suadeo tibi emere a me aurum ignitum.* Argentum vero legis, ac praceptorum diuinorum intelligentiam, & obseruantiam significat, iuxta illud, *Eloquia Domini argentum igne examinatum.* Purpura autem est quam summi sacerdotis vestis magna ex parte conficitur ad cultum Dei, & ad religionis virtutem refertur. Cedri porro altitudo ad virtutum heroicarum exaggerationem, & ad animi cuncta terrena despicientis celsitudinem declaranda apte transfertur. Nec verò illud est omittendum, non copia solum, sed arte etiam praestare hoc ferculum cici, quod intelligatur non solum largum in beneficiendo, sed in ipsa ratione beneficiendi admirabilem esse Deum. Etenim quibus maxime

Apoc. 3.

Psal. 11.

vijis homines existimāt se ad interitum duci, ijs sēpē, Deo id ipsum prouidē disponente, ad salutem illorū, & ad gloriam contenditur: quae de re in Iosepho, & in Dauide exemplā illustrissimā extant: alter enim postrema perferendo mala captiuitatē, seruitutem, carcerē diuturnū ad dignitatē regiē parē peruenit: alter autē patria fugienda, & exilio perferendo assequutus est vt in contribulibus dominaretur suis. Itaque Deus ijs quos amat omnia in bonum vertit, seq; ipsis præbet, quod est maximū bonū, sicut scriptū est, Et ad illū veniemus, & mansionē apud illū faciemus. Idq; hoc loco significatur, cū dicitur, *Media charitate cōstrauit*. Charitas enim De^o ipse est, quod Ioānes scripsit. Qui Deus in his ferculis, id est, iustis hominibus sedēs, cōfūcūc amās, ac lucis suæ radijs illustrās, ita reddit cōspicuos, vt omnia illa, argentum, aurū, purpura, cedri, ille inquā diuinarum virtutū chorus eximius, ex eo quod Deus illi præsidet pulcher potissimū, & spectabilis, pretioq; & æstimatione sit dignus. Vnde rectissimē sequitur, *Egredimini filie Sion, & videte Regem vestrū Sa'omonē cum diademate, quo coronauit eū mater sua in die desponsationis suæ, & in die lætitiæ cordis eius*. Nam beneficiorū Dei cōmemoratio ipsa, ei in memoriā reduxit, summū illud, & maximum beneficium, & quod certē caput est reliquorū beneficiorū omniū: vt potē in quo diuinæ prouidentię erga homines excellētia maximē enituit, cū homo ipse effici pro hominibus voluit. Cuius ex cōsideratione rei spōsa cum raperetur in admirationē, & eam animo inclusam continere nō posset, veluti exclamans dicit, *Egredimini filie Sion, & videte Regem vestrū Salomonem cū diademate, quo coronauit illū mater sua*. Quasi ita dicat. Quid attinet per singula, prouidentię Dei erga nos magnitudinem dicere, aut illius vniuersa nobis collata beneficia commemorare? Cur aut excubias nocturnas, aut regij custodes cubiculi, aut lecticæ referam artificium

cium egregium? Quid coniecturis argumentisve probem, ab eo nos diligi, cum videam, ostendereque cunctis possim Dei filium, & vnigenitum filium, & summum etiam ipsum, & patriæqualem Deum, patre ipso volente esse factum nostri causā hominem, & infima conditione hominem? *Egredimini, igitur, & videte Regem Sa'omonem cum diademate, quo coronauit eum mater sua*, ac desinite mirari, quod in hominibus, quasi in lecto quiescat, quod eorum custodiæ, atque salutis tot modis prospiciat, quod se in ipsorum, & animis, & corporibus circungestari gaudeat, quod præsidij defendat illos, quod auro, argento, purpura, ebore, id est, maximarum præstantia virtutum exornet: cum ipse omnium rerum Dominus, Dominus inquam ipse, ne nos amplius morti seruiremus, carnem induere dignatus sit, & in ea seruitutem nostram seruire: & qui olim seuerus est habitus, iam & sit, & dicatur Solomon, hoc est author vnicus veræ pacis & qui ante omnia tempora, ex solo patre nascebatur, matrem iam mortalem habeat, è cuius vtero, mortali & ipse cultu ornatus prodeat, eo quæ ira gaudeat, atque lætetur, vt ostentare in eo se, atque iactare quodammodo videatur: nullam certē illo regiam purpuram augustiorem esse putet, nullum diadema. Itaque sequitur. *In diademate quo coronauit illum mater sua in die desponsationis suæ, & in die lætitiæ cordis eius*. Et certē desponsationis nomine apertē, & citra vllas verborum ambages assumptæ à Deo carnis sacramentum sponsa declarat: Nam, sicut literæ sacræ loquuntur, cum Deus homo factus est, iniit conjugale cum homine fœdus, nullo tempore dirimendum. Cuius fœderis in eundi, & humanæ suscipiendæ carnis tempus, quod verbum sibi antè omne tempus constituit, lætitiæ ipsius propterea dicitur dies, quia si ita loquendum est

Psal. 103.

1. ad Cor. 1
Luc. 3.

Deo omnium latissimus is dies illuxit, cum humana carne vestitus, & ex homine in lucem ortus, ab hominibus visus est homo. Etenim quid Deus vnquam fecit, quod aut huic operi simile, aliqua ratione sit, aut cōferri cū illo aliquo modo possit? Alia certè omnia quæcunq; Deus operatus est, huius rei efficiendæ, & ad exitū perducendæ causa operatus est. Adde, quod in singulis alijs operibus, singulæ lucent virtutes Dei, in hoc ita apparent vniuersæ, vt nulla re, aut magis, aut æquè illustrentur. Quod si verè regius Psaltes scripsit, Lætabitur Dominus in omnibus operibus suis: quo gaudio, quæ lætitia affici cēsendus est, in eo opere suo, quod reliqua ipsius opera, vel si omnia in vnū conferantur, tanto interuallo superat? Nam si documētū aliquod quæritur, diuinæ sapiētiae in hoc summa apparet: si bonitatis, nullū hoc exemplo est exēplum illustrius: si potētiae, si iustitiæ, si æquitatis, cōsiliij, magnitudinis, munificentiae, cæterarūque omnium virtutū lumen requiritur, ijs completur hoc opus luminibus, nulla vt humana mens, nisi vi roboretur cælesti, videre splendores tantos possit. Ac si nobis ea nostra consilia placere maximè solent, quibuscum aut nihil agere, aut aliud prorsus agere videamur, id potissimū efficiamus, quod nobis proposuimus efficere, ad exitumque foelicē & optatum nostra instituta perducimus, ipsi interim, vt apparet, otiosi: lætissimū profectò Deo accidit tantas fecissè res, quātas nullius animi mens, & cogitatio percipiat, re, vt à mundi sapiētibus iudicatur, omnium vilissima, & contempriissima, id est carne, atque cruce Christi. Qua de re, verissimè Paulus scripsit: Quod stultū est, Dei sapiētius est, quam homines, quod infirmū est, fortius est hominibus. Itaq; De^o ob istā causam, Christū ipsam brachiū suum, & salutis suæ cornu proprietate quadam Hebraici sermonis vocat, id est magnum, atque eximium suum robur, aut certè totius suæ magni-

magnitudinis, atque præstantiæ clarissimum, & propè vnicum exemplum. Quid? cū tanto antè id futurū denuntiavit, cum toties, & tanta asseueratione prædixit, cū tot ad id declarandum adhibuit, & verborum & imaginum figuras, nōne satis declarauit, de eo ipsum sibi vehementer placere? Sed quid attinet plura conquirere, cum extet ipsius diuini verbi, hac de re perspicuum testimonium? Nā in Prouerbijs, quo loco hic ipse Dei filius inducitur, sua opera atque facta commemorans, cum exposuisset pleraque eorum, quæ in mundi conditione simul cum patre operatus est, ad extremum sic intulit. Et deliciae meae esse cum filijs hominum. tantum non dicens, reliqua omnia quæcumque fecit, sibi quodammodo labori fuisse, hoc autem vnum, quod pro hominibus homo, & natus & mortuus est, gaudio, atque voluptati. Atque hæc ab sponsa in persona eorum iustorū dicta sunt, qui cum aliquantulum iam profecissent in amore Dei, & rerum aduersarum illatione tentati, atque vexati essent, postcā liberati, gratias agunt Deo ob suam liberationem. At quæ deinceps sequuntur, verba sunt Dei illapsi iam arcano quodam modo, atque præsentis in eorumdem iustorum animis, pertinetque ad amatorios illos sermones, quos diximus; de quibus postea suo loco dicemus.

Prouer. 8.

TERTIA EXPLANATIO.

N lectulo meo per noctes quasi fui, quem diligit anima mea, quasi in illum, & non inueni. Surgam, & circuibo ciuitatem per vicos & plateas, quæram quem diligit anima mea, quasi in illum, & non inueni. Inuenerunt me vigiles, qui custodiunt ciuitatem, num quem diligit anima mea vidistis? Paululum cum pertransissem eos, inueni quem diligit anima mea. Si quæ mulier, quod hæc fecisse foemina fingitur,

N 5 idre

id re ipsa fecisset, vt nocte intempesta, domo sine comite egressa, per omnes vrbs angulos suū virū anxie perquire-
ret, ipsam nemo nō diceret, amore, metu, desiderio, solli-
citudine, desperatione, vnā in eius animū confluentibus,
magno curarū æstu laborare atque confici. Quare huius
persona ad Ecclesiam translata nihil aliud significat, quā
Ecclesiæ in graui aliquo periculo constitutæ, & vndique
malis circumuallatæ curam animi, & sollicitudinem, &
in Dei ope quærenda & implorāda, summum ab ipsa ad-
hibitum studium. Quod autem id tam graue malum fue-
rit, Ecclesiæ quod accidit iam, vt fingimus, ex Aegypto
protectæ, & à seruitute in libertatem iam vindicatæ, si
quis me roget, is ex monumētis rerum ab illa Ecclesia ge-
stārū, id discere poterit. Nam, vt in Exodo scribitur, cum
filij Israël profecti ex Aegypto quartis castris in Phiaphi-
roth confēdissent ad oram rubri maris, rex Aegypti Pha-
rao, quod eos abire permisisset, dolens, multis millibus ae-
matorum hominum raptim collectis, ipsos insequutus,
non procul ab illis castra posuit. Quæ res Hebræorum ve-
hementer perturbauit animos, eius postquam per explo-
ratores certiores facti sunt, ex quo trepidari cœptum est
in eorum castris. Nam neque armis certare, inermes con-
tra armatos audebant, neque vllus fugæ patebat locus,
quod montes altissimi eorum vtrinque cingerent latera,
ante vero obiectum obstaret mare. Itaque cōsilij inopes,
ac metu penè exanimati, ac de Mose quasi se prodidisset,
certè in iniquissimum adduxisset locum grauissimè con-
questi, sollicitam noctem, atque anxiam peregerunt, quoad
sub aurora apertam in mari, atque stratum viderūt viam,
aquis partim exsiccatas, partim dimotis. Hanc igitur in
grauissimo atque imminente periculo, cuius effugiendi
nulla patebat via, timoris, trepidationis, anxietatis, sollici-
tudinis querelarum, & lachrymarum, id est, maximorum
malorum.

malorum concursum atque conuentum molestissimū,
quo illorum animi variè excruciatī sunt, hæc sponsæ ora-
tio perelegāter significat, inquit enim, *In lectulo meo*, hoc
est, in lætis meis rebus, in media libertatis quiete, quādo
grauem seruitutem exuisse arbitrabar, *per noctem*, id est,
ea nocte, quæ diem cum insequuta est, quando mea iux-
ta castra sua Aegyptij castra posuerunt, *quæ sibi quem diligit
anima mea*, id est, in summum vitæ discrimen incidi. Nam
rem à consequentibus demonstrat. Consequens enim est,
vt Dei requirant auxilium, qui sunt constituti in pericu-
lis. *Quæ sibi itaque, & non inueni* Quia periculi euadendi ra-
tionem nullam inire potui. *Surgam, & circuibocuiatē per
ricos & plateas, queram quem diligit anima mea*, quia cum ma-
lum in horas crederet, omnia circumspexi, mentem per
omnia circuntuli, omnia tentauī, quibus me ab eo extri-
care posse credebam, nec tamen mihi aliquid ex senten-
tia successit, *inuenerunt me vigiles qui custodiunt ciuitatem*, id
est, in Moysen & Aaronem incidi, inque reliquos mei
populi principes, nec tam incidi, quā ipsa vltro doloris,
ac timoris plena conueni illos, atque ita rogauī, *num quem
diligit anima mea vidistis?* num est aliqua ratio expediendæ
salutis? nū aliqua incolumitatis spes? Qua de re sic in Exo-
do scribitur. Cumq; appropinquasset Pharao, filij Israël
leuantes oculos viderunt Aegyptios post se, & timue-
runt valdè, & clamauerunt ad Dominum, & dixerunt ad
Moysen, forsan non erant sepulcra in Aegypto, idè tu-
listi nos, vt moreremur in solitudine: sed addit, *paululum
cum pertransissem eos, inueni quem diligit anima mea*. Quia pau-
lò post hunc cum Moysē sermonem habitum, Deum sibi
auxilio venisse propè sensit. Nam is ignis, qui ante eius
erat castra constitutus, eis vt noctu præluceret, se ad ex-
tremam partem castrorum transferens, & inter vtraque
consistens castra Aegyptios accessu prohibuit; tum co-
ortus

Exod. 14.

ortus Aquilo totaque vehementer spirans nocte, Soli eius, mare quod obruebat, partem nudauit aquis, eamque partem ex aqua mollem atque madentem desiccavit, eo ut Hebraei iter facerent firmo & non fallente vestigio. Sic enim proxime post illa quae posuimus, scribitur, *Exod 14.* Iensque se angelus Domini, qui praecedebat castra Israel, abiit post eos, & cum eo pariter columna nubis, priora dimittens post tergum, stetit inter castra Aegyptiorum & castra Israel; & erat nubes tenebrosa & illuminans noctem, ita ut ad se inuicem toto noctis tempore accedere non valerent, cumque extendisset Moyses manum super mare, abstulit illud Dominus flante vento vehementi, & vrente tota nocte & vertit in siccum, diuisaque est aqua, & ingressi sunt filii Israel. Hac igitur ratione quia periculum euasit, & optatam salutem adeptam est, ideo inuentum a se esse dilectum dicit, quem tam cupidè atque anxie quaerebat, id est, sponsa hic ex persona illius Ecclesiae commemorat, expertam se esse praesens auxilium Dei, ac praeterea addit, *tenui eum, nec dimittam, donec introducam eum in domum matris meae, & in cubiculum genitricis meae.* Quibus verbis figuratè significat, quanta perfusa laetitia ipsa fuerit, cum Dei tanto beneficio, se è medijs lethi faucibus ereptam ac vitae restitutam vidit, quantaque eam rem, & quam grata recordatione sit prosequutura semper. Quod enim nobis bonum, ex postremi mali timore, nec opinatò mirabili aliqua ratione accidit, id non solum laetius esse solet, sed haeret in animo magis, itaque toto id pectore complexi tenemus, nec elabi nobis ex animo, atque effluere patimur. Et verò illius tanti beneficii magnitudo summum excitauit in illa Ecclesia, atque accendit amorem Dei, quem penè praesentem ac pro se depugnantem aspexit. Ergo eximia ipsum charitate complexa, nunquam postea, ut hic dicitur, penitus à se dimisit, id est, nunquam se.

se deinceps eius ope, atque praesidio omninò nudam ac desertam vidit. Ut enim tenere sponsum, auxilio eius uti est, sic retinere erit, eiusdem ope nunquam planè orbati, aut destitui. Nam etsi saepius ille populus quoadiuuans desertis locis peregrinatus est, suis prauè factis indignationem Dei in se, ac iustam ultionem commouit, tamen nunquam Dei animum à se ita alienauit, quin ei oblata causa Deus benè & vellet, & faceret. Ille enim ut in Psalmo quodam scribitur, propitius fuit peccatis eorum, & non perdidit eos, & abundauit, in auertendo iram suam, & non accendit omnem indignationem suam. Itaque paulò post in Sinà propè visus ab ipsis est, certè palam auditus loqui, ex eoque deinceps tempore cum populū Deus semper fouit, & ruentem subleuauit, variisque affecit, & innumerabilibus beneficijs per annos continuos quadraginta, nec per quadraginta solum, sed quoad illum in optatam introduxit terram, & in eius possessionem induxit, ferocissimis, qui eam antea obtinebant, gentibus expulsis, atque deleris, ab illius tanquam latere nunquam discessit, quare inquit, *donec introducam eum in domum matris meae, & in cubiculum genitricis meae.* Et poetico more, inuerse pro donec introducar ab eo in domum matris meae, & in cubiculum genitricis meae. Quia ad id usque temporis ille populus praesentissimo Dei auxilio usus est. Sunt porò nonnulli qui hoc in eam accipiunt sententiam, ut affirmant Synagogam ijs definiri verbis, quanto tempore in vera fide atque cultu Christi, atque Dei erat permansura, itaque dicere, se non discessuram ab illo, donec introducat ipsum in domum matris suae, id est, donec claudat intra claustra foeminei ac materni vteri, carne indutū humana. Nam ut primū Deus homo factus, in lucem publicam prodijt, is populus ab ipso defecit publice: itaque ob id & regnum amisit, & religionis gloriam. Sed hæc

hac quāuis vera sint, tamē, vt mihi videtur, sunt aliena ab eo quod Solomoni propositū est in hoc carmine dicere. Nā propositū illi est laudes Ecclesiæ, nō probra recēscere, id est, virtutes celebrare bonorū virorū, quibus præcipuē Ecclesia cōstat, nō autē flagitio forū & sceleratorū hominū, qui in ea cōtinētur, malefacta cōmemorare. Est enim nuptiale carmē hoc, id est, laudatoriuū carmē, & lætitiæ plenū: quod autē sequitur. *Adiuro vos filie Hierusalē per capreas, ceruosque camporum, ne excitetis, neque euigilare faciatis dilectā, donec ipsa velit.* Quamuis quomodo ex Hebræo vertitur ambiguum sit, vt diximus, ab vtro dicatur, tamen id vtrovis accipiatur modo, eandē sententiam habet. Nā dum siue spōsus, siue sponsa comites obtestatur suos, ne alterutrum à somno inuitum excitent, id profectō euenturū significant, quod accidit ipsa re, vt in illo tam longo, diurnoque itinere nunquam illa Ecclesia, nisi Dei vnus iussu, iniret iter. Non enim Israëlita institutum continuabant iter, aut arcam Dei loco mouebant, quoad nubes ea, qua Dei operiebatur tabernaculum, se in altum sustollebat. Eam namque præcedentē, atque viæ flexus demonstrantem illi insequēbantur, neque sequendi faciebant finem, quoad usque eam conseditse videbant. Iraque illos nemo cogebat iter facere, sed se excitabant ipsi vnus Dei nutum, atque ducatum sequentes, sicut scriptum est. Die qua erectum est Dei tabernaculum, operuit illud nubes, à vespere autem super tentorium erat quasi species ignis usque mane, sic fiebat iugiter, per diē operiebat illud nubes, & per noctē quasi species ignis, cūque ablata esset nubes, que tabernaculū protegebat, tūc proficiscebantur filij Israël, & in loco vbi stetit nubes, ibi castrametabantur, ad imperiū Domini proficiscebantur, & ad imperiū eius figebant tabernaculū cunctis diebus, quibus stabat nubes super tabernaculū, manebant eodē in loco, & si euenisset

vt

vt multo tēpore maneret super illud, erāt filij Israël in excubijs Domini, & nō proficiscebantur quotquot diebus fuisset nubes super tabernaculū. Ergo quoniā ita accidit, vt nemo auderet, aut arcā Dei loco mouere, aut ipse iter ingredi, quoad vsque ipsa signum proficiscendi dabat dimota nube: idcirco vt eam arcā testamenti, & Dei in ea tanquā quiescentis atque cubantis à nemine interpellatā quietē exprimeret, inductæ personæ decoro seruato conuenientissimē Solomon istā adiurationem effinxit, *Adiuro vos filie Hierusalē per capreas, ceruosque camporum, ne excitetis, nec euigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit.* Quod autem huic succedit adiurationi satis demonstrat nos in harum interpretatione rerum dicere, non quæ somniamus ipsi, sed quæ ex ipsa re ducimus. Nam sequitur, *Que est ista que ascendit per desertum sicut virgula fumi, ex aromatibus myrrhe & thuris, & vniuersi pulueris pigmentarij?* Per desertū inquit Solomon, vt quā rem superioribus occultarit allegorij, eam tandē aliquando aperiat, ac disertè literateque doceat se de eo loqui populo, qui per Arabiæ deserta loca iter faciebat, de quo nunc populo quærentes inducit quosdā, eorū voces atque sermonē imitatus, quo significet illā Ecclesiā magnā sui admirationē eis mouisse gētibus, ad quas fama detulerat, innumerabilē hominū multitudinē duce Mose A Egypto profectā in desertis versari locis, Deo ipsā nō modo ab hostibus defēdēte suis, sed etiā mirabili ratiōe summā ipsi suppeditatē copiā eorū omniū, quæ ad victū atque cultū necessaria erāt. Nā dubiū non est, quin omniū circumcirca populorū ac gētium aures circumsonauerint fama atque vocibus rerū à Deo gestarum cū illo populo, qui in desertis morabantur locis. Nec fieri potuit, quin ijs auditis reb⁹ illi in stuporē adducti, & secū, & cū alijs, priuatim & publicè de ea re plurimū loquerentur, quorū per Mimisiu voces Nūne spōsa refert, cū dicit,

Que

*Quæ est ista quæ ascendit per desertum sicut virgula fumi? quasi sic diceret, circumuicinæ gentes me admiratæ ita perconrabantur inter se. Quæ est ista gens quæ ascendit, id est, peregrinatur, aut certè propriè ascendit? Nam loci situ Palæstina alior est Agypto itaque eò qui ex Agypto pergunt verè ascendunt: ergo quærebant, quæ esset ista gens, quæ ascendebat per desertum, id est, per Arabiæ vastissimas solitudines, sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ, & thuris, & vniuersi pulueris pigmentarij. Nam me similem, inquit, dicebant fumo ei, quem ex se aromata prunis subiectis emittunt; quo vim odoris, id est, famæ atque nominis mei ad omnia pertinentis loca docerent, pro eo ac si dicerent, Qui nam isti, tantum boni odoris qui ex se spirant, nullum vt aroma odoratius illis sit? qui, de quibus, nullis antea audita sæculis, tot ergà ipsos amoris Dei documenta nunciantur? Quibus ipsa respondet. *En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimi, vniuscuiusque ensis super femur suum, propter timores nocturnos. Quibus causam reddit, quare sibi tantum boni suppetat in deserto, quareque in media inopia, copia rerū abundet: quasi dicat, si vos meæ res admiratione obstupefaciunt: sique istius meæ felicitàtis cognoscere causam cupitis, En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, intuemini illum, qui versatur mecum, quem habeo intra ambitum castrorum meorum, id est, arcam Dei & propitiatorium aureū, Cherubinis item aureis innixum, in quo quiescit apud me & commoratur Deus: nam is mihi omnes istas felicitàtes profundit. Propitiatorium enim quod gemini Cherubini aurei, suis conficiebant alis, & ex quo Deus certissima responsa dabat, lectulum Salomonis figuratè & aptè nominat, lectulū, quod in eo quiesceret: Solomonis, quod Solomonis nomen atque persona in his literis ad Christum.**

stum significandum transfertur: vt in Psalmo. 44. & in Psal. 72. & 2. Regum, in penultimo capite. Id autè propitiatorium erat intra velum, quæ interior pars tabernaculi erat: tabernaculum porrò ipsum in medio castrorū locatum à fronte & à tergo, & ab vtroque latere cingebant Israëlitarum tentoria, id est, cingebant Hebræorum familię duodecim fixis tentorijs, ita vt ternæ familiæ singulas eius partes, quæ ad mundi relatæ plagas erant quatuor, obsiderent Et ideò addidit. *Sexaginta ambiunt è fortibus Israel. Quia vt dictum est, sexcenta hominum bellatorum millia in ea erant Ecclesia, id est, myriades sexaginta præter pueros, & fœminas, itaque ait maioris explanationis gratia. Omnes tenentes gladios & ad bella promptissimi, vniuscuiusque ensis super femur suum propter timores nocturnos. Sed quoniam propitiatorij in quo cubabat, Deus mētionem fecit. Ideò tabernaculi, in quo id propitiatorium continebatur, quodque Moyse iussu Dei in deserto fabricauit & crexit consentaneè structuram, & formam depingit figuratè vt cætera, & sub imagine cuiusdam lecticæ exquisiti artificij, qua vti solitus erat Solomon. Nam addit. *Ferculū fecit sibi Rex Salomon de lignis libani, columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum media charitate constrauit.* Nam id Solomon fecisse dicitur, quia Dei iussu Moyse faciendum curauit, vt in Exodo scribitur. *Nominaturque iure ferculum, quoniā eo quodammodo gestabatur & circumferebatur Deus. Ita enim compactū erat, vt facillè dissolui posset, itaq; dissoluebāt illud sacerdotes, iter quoties faciendum erat, eiusq; arcā humeris suis ipsi sacerdotes portabant, partes autem illius reliquas portabant Leuitæ. Constabat autem id ex auro, argento, cedro, atque purpura, hoc est, ex eisdem rebus, quas hīc sponsa nominauit. Quod autem in huius ferculi descriptione dicitur, media charitate constrauit, id ex Hebræo verbum pro**

*Psal. 44.
Psal. 72.
2. Reg. pe
nult.*

*Exod. 25.
& 26.*

verbo alij vertunt, *Medium interius conſtratum amore filiarum Hieruſalem, vel in medio interiori ſedens, combuſtus ob filias Hieruſalem, vel combuſtio filiarum Hieruſalem*, idque fatiſ aptè ad ipſam rem de qua agimus: quia in interiori eius tabernaculi parte inerat arca, & propitiatorium, in quo reſidebat Deus, quem ardebant filij Iſraël, & qui amoris erga ipſos igne flagrabat. Cum quo rectè quadrat quod ſequitur. *Egredimini & Videte filie Sion regem Salomonem in diademate quo coronauit illum mater ſua in die deſponſationis illius, & in die lætitiæ cordis eius.* Nam gaudio elata illa Eccleſia ob id ipſum, quòd Deum propè palam in ſuis caſtris verſantem, ſeque omnibus modis fouentem & protegentem habebat, id vt cuncti mortales vidcant, vehementer deſiderat. Itaque vniuerſos ad id inuitat ſpectaculum, ipſum tanquam digito demonſtrans reſidentem in tabernaculo, quod nubes, vt ſuprà dictum eſt, in coronæ modum cingebat. Ait ergo. *Egredimini & Videte.* Quoniam à ſuo quiſque egreſſus tabernaculo & ad tentorij hoſtium ſtans, in Dei tabernaculum nube circumfuſum, oculos atque manus tendebat, Moyſes quoties in illud introibat, ſicut ſcriptum eſt. Cū egrederetur Moyſes ad tabernaculum ſurgebat vniuerſa plebs, & ſtabat vnufquiſque in hoſtio papilionis ſui, aſpiciebantque tergum Moyſi donec ingrederetur tentorium, *Et Videte regem Salomonem, id eſt Dei verbum, in diademate.* Sic enim vocat totum illum ornatum tabernaculi vaſorumque eius, quo coronauit illum mater ſua, id eſt, quem ornatum ad eius omninò cultum comparauit ille Hebræorum conuentus, iure tunc mater ipſius nominatus, quia poſt, futuro tēpore, ipſum ex ſe ſe humana veſtitum carne erat geniturus. Sed hunc quæſo quando parauit illi ſua mater ornatum atque cultum. *In die, inquit, deſponſationis eius, & in die lætitiæ cordis eius, id eſt, quando foedus cum illa fecit Eccleſia mutua*

vtrinque

vtrinque data & accepta fide, qui ipſi Deo, cui beneficiencia cordi eſt, fuit lætiſſimus dies.

C A P. I I I I.

*Q*uam pulchra es amica mea, quam pulchra es. Oculi tui columbarum abſque eo quod intrinſecus later. *Capilli tui ſicut greges caprarum quæ aſcenderunt de monte Galaad. Dentes tui ſicut greges tonſarum, quæ aſcenderunt de lauacro, omnes gemellis foetibus, & ſterilis non eſt inter eas. Sicut vitra coccinea, labia tua & eloquium tuum dulce. Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ abſque eo quod intrinſecus later. Sicut turris David collum tuum, quæ ædificata eſt cum propugnaculis, mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium. Duo vbera tua ſicut duo hinnuli capræ gemelli qui paſcuntur in lilijs. Donec aſpiret dies & inclinentur vmbre, vadam ad montem myrrhae, & ad collem thuris. Totā pulchra es amica mea, & macula non eſt in te. Veni de libano ſponſa mea, veni de libano, veni, coronaberis de capite Amanæ, de vertice Sanir, & Hermon, de cubilibus leonum, & montibus pardorum. Vulneraſti cor meum ſoror mea ſponſa, vulneraſti cor meum in vno oculorum tuorum, & in vno cruce colli tui. Quam pulchræ ſunt mamme tuæ ſoror mea ſponſa, pulchriora ſunt vbera tua vino, & odor vnguentorum tuorum ſuper omnia aromata. Fauus diſtillans labia tua ſponſa, mel & lac ſub lingua tua; & odor veſtimentorum tuorum, ſicut odor thuris. Hortus concluſus ſoror mea ſponſa, hortus concluſus, fons ſignatus. Emissiones tuæ paraduſus malorum punicatorum, cum pomorum fructibus. Cypri cum nardo. Nardus & crocus, fiſtula & cinnamomum cum vniuerſis lignis libani, myrrha & aloë, cum omnibus primis vnguentis. Fons hortorum, puteus aquarum viuentium, quæ fluunt impetu de libano. Surge Aquila, & Veni Auſter, perſa hortum meum, & fluent aromata illius, veniat dilectus meus in hortum ſuum, vt comedat fructum pomorum ſuorum.*

Vod amatores sæpè faciunt, dū gratificari fœminis volunt, vt vel in tempeſta nocte, vel appetente luce, ante ipſarum ædium fores amatorium aliquid ad lyram recinant, quod vel quærimoniam, vel preces, vel certè laudes earū, quas amant, contineat: id hoc loco Solomon, aut tale aliquid certè, quale illud eſt, retuliſſe, & in ſuum carmen tranſtuliffè videtur. Nam inducit ſponſum domum reuerſum cantu perſonantem, & ſponſæ ſuæ pulchritudinem miris laudibus celebrantem. Conſtat autem omnis iſta laus ſimilitudinum adhibitione potiffimū: nam in ſingulis partibus illius laudandis ſingulas ſimilitudines adhibet, eaſque è re ruſtica maxima ex parte petit. Quas quidem ſimilitudines fortaiſis non nemo iudicet, nimium abhorre-re, non ſolū à noſtra conſuetudine, ſed à communi etiam omnium hominum ſenſu, & à probato bonorum ſcriptorum loquendi vſu, atque adeò ab ijs ipſis rebus, quarum declarandarum, atque laudandarum cauſa adducuntur. Quod forſitan ex eo euenit, id vt nobis ita videatur, quia & hæc ſcripta antiquiſſima ſunt, & ab eo, ad eoſque ſcripta, quorum & lingua, & mores, & conſuetudines vitæ, à reliquarum omnium gentium atque nationum moribus, à vita mirabiliter differebant. Eſt autem vnicuique genti ſuus & vernaculus in loquendo mos, atque proprietas: quo sæpè fit, vt alijs abſurda & inepta videantur, quæ alij pro optimis, & elegantiſſimis habent. Quare omnis hæc, & orationis nouitas, & tranſlationum, tam à longè petitarum, quaſi durities, quæ politas fortaiſè & cultas aures offendat, non tam in ipſa re, vt ego quidem arbitror, eſt, quam in diſſimilitudine morū, atque iudiciorum noſtrorum, ab illorum, quibus hæc prodita primò ſunt moribus, & iudicijs. Res enim ipſæ

rectæ

rectæ ſunt, & inter ſe ſatis aptæ, modo non, vt quidam faciunt temerè, atque de ſumma veluti cute, ſed exactè: & iudicio adhibito accuratè eas examinemus. In id igitur incumbamus. *Quam pulchra eſ amica mea, quam pulchra, oculi tui columbarum.* Generalis propoſitio, quam mox per ſingulas partes confirmat. Exornat autem ipſam propoſitionem admiratione & repetitione quò maiorem attentionem excitet. Porrò confirmationem orditur ab oculis, quos columbarum oculis ſimiles eſſe dicit, à colore eos & ſplẽdore laudans, vt iã ante diximus. Sed ad id attendamus quod ſequitur, *Præter id quod intrinſecus latet.* Hoc in Hebraico vno dicitur verbo, *קָמָא* çama, quod itè Hieronymus vno Latino potuit reddere, ſed quia illo turpe quiddam ſignificari credebat, maluit circuitione vti: itaque vertere, *Præter id quod intrinſecus latet.* Honeſto verborum ambitu videlicet, rem turpem occultans. Idemque conſilij fuit Symmacho, qui & ipſe Græcè interpretatus eſt ſacras literas. Nam vertit *ἐκτὸς τῆς σιωπῆσεως*, id eſt, præter ſilentium, aut taciturnitatem tuam. Quid autem illud ſit tam turpe & obſcœnum, id vt Hieronymo viſum ſit celari oportere, nolo Lector ex me audiat, ſed ex ipſo Hieronymo potiùs, cuius commẽtariorum in Eſaiam quandam partem ad verbum ad hoc ipſum declarandum, nunc referam: idque faciam, non ſolū ne quis id à me fingi arbitretur, ſed etiam quia pudore quodam modo impeditor, ea dicere meis verbis, quæ ille diuinis quibusdam ſanctitatis & doctrinæ bonis aſſequutus eſt, liberè vt poſſet dicere. Iſ igitur ad verbum ſic. In eo vbi nos interpretati ſumus, denuda turpitudinem tuam, pro quo Septuaginta tranſtulerunt *ἀποκαλύψατο κάλυμα*, id eſt, reuela operimentum, Aquila ipſum verbum Hebraicū poſuit *קָמָא*, Symmachus *τῆς σιωπῆσεως*: quod nos exprimere poſſumus taciturnitatem tuam, quod taceri debeat præ vere-

O 3 cundia.

Hier. lib.
13 cõmẽ.
in Eſa. ca
pit. 47.

cundia. Quod quidē & in Cāico Canticorū legimus, ubi sponsa pulchritudo describitur, ad extremum infert: absque taciturnitate tua, nolētibus qui interpretati sunt trāsferre nomē, quod in sacra scriptura sonaret turpitudinē. Et paulò infra. Disputant Stoici multa re turpia, praua hominum cōsuetudine, verbis honesta esse, vt paricidium, adulterium, & cætera ijs similia, rursusque re honesta nominibus videri turpia, vt liberos procreare, inflationem ventris crepitu digerere, alueum releuare stercore, vesicā vrinae effusione laxare: denique nō posse nos, vt dicimus, à ruta rutulam, sic ἄρωκα πικρὸν à menta facere. Ergo camatheca, quod Aquila posuit, vt diximus, verenda mulieris appellantur: cuius etymologia apud eos sonat, sititēs tuus, vt inexplibilem Babylonis indicet voluptatem. Ex his puco liquere, quid hoc loco Hebraicum חַמָּה çama Hieronymo significet, & quare id simpliciter & apertè trāsferre noluerit: quò videlicet pudicis Latinorum auribus parceret. Quanquam si quidem res ita se habet, quemadmodum Hieronymo habere visa est, profecto nō video, quare quod iudicauerit Hebraicè, ab Spiritu sancto apertè & honestè dici potuisse, Latinè proferri honestè non posse censuerit. At, quis credat, aut id verbum eam significationem habere, aut vt habeat, in ea positum hoc loco esse ab Spiritu sancto? An quod Hieronymo, atque Symmacho visum fuit, sine circuitione, honestè Latinè dici non posse, id credibile est Hebraicè, Spiritum sanctū turpiter & apertè posuisse? Vtrum Symmachus, & Hieronymus pudentiores, & cautiore fuerunt Spiritu sancto? vel Romani, quàm Hebræi magis digni, quibus id honoris haberetur à Deo, nullum vt verbum turpe apud eos diceretur? Iam, quid quæso conueniat oculis, cum pudendo muliebri, vt oculorum facta commemoratio, eius statim memoriā afferret? Pulchritudinem quidē certe sponsa

sponsa sigillatim describebat sponsus, & à capite exorsus, cum vix ad oculos peruenisset, tot rebus quarum est eximia, & maximè commendabilis pulchritudo in medio relictis, statim ad pudenda descendit? At hoc nō gradibus descendere est, sed ruere potius, aut se de sublimi loco saltu præcipitem in cœnum dare. Quando iterum infra à pedibus incipiens, ad fœmora & vmbilicum, & inde ad pectus, & ad caput vsque laudando conscendit, silentio eam partem præteruehitur: & hic, cum de oculis diceret, impetrare à se non potuit, vt de pudendis reticeret? Quanquam quis vnquam obsecro, cum alicuius laudaret formam, in pulchritudinis parte numerauit, & posuit, quod natura ipsa, vt tetrum atque deforme ab oculis omnium remouit? aut quo modo credendus est Spiritus sanctus in à se conscripto libello, in aspectum atque in lucē proferre voluisse, quod maxima adhibita diligentia, tam occultum in corpore? Sed de tota ista, siue Symmachi sententia, siue Hieronymi doctis & prudentibus viris iudicare permitto, meum ego iudicium non interpono. Illud tantum dico Hebraicum חַמָּה çama, pro ea capillorum parte solere accipi, quæ fronti, atque temporibus imminet: quos capillos fœminæ, quibus natiui desunt, supposititios gestare solent. Hos igitur capillos, quod ex antiquis signis intelligere licet, adolescentes fœminæ non constringebant nodo vti reliquos, sed liberè dependere sinebant ante oculos, illisque pro velo utebantur. Et certè sub ijs capillis oculi latentes atque micantes, nescio quo pacto ipso capillorum errore, atque motu commendari pulchriores apparere solent. Quare, vt de eo, quod Diuo Hieronymo visum est interim sileamus, versionem certè ipsam vulgatam, ex ista verbi Hebraici significatione aptè possimus interpretari. Nam quod scribitur. Præter id quod intrinsecus latet.

fic intelligimus, commendari sponsæ oculos, non solum à nitore, propter quem columbarum oculis prædicantur similes, sed etiam ab eo, quod intrinsecus latet, id est, ex eo quod positi sub ijs capillis, qui illius fronti inuolutabant, tanquam ex insidijs, quod in amatorio sermone dici solet, incautos adoriebantur, eosque vulnerabāt. Nam profectò motu ipso & tremore supra oberrantium capillorum efficitur, lumina vt oculorum vibrare videantur, & lucis radios ex sese, tanquam tela quædam iacere. *Capilli tui sicut grex caprarum, quæ ascenderunt de monte Galaad!* Ab oculis in quibus foemineæ formæ decor præcipuè spectatur, ad capillos, qui ipsi magno ornamento foeminis esse solent, commendādos accedit. *Capilli, inquit, tui sicut grex caprarum.* Sed quid capillis cum caprarum grege conuenit? aut quomodo hæc inter se conferri, nisi absurdissimè possunt: maximè vbi de laude capillorum agitur? Nam si vituperarentur fortassis ratio esset, quare non immeritò caprarum gregibus similes dicerentur. Et certè nonnullis ita videtur, ista si ad corpus referantur, omninò esse perabsurda. Quare volunt Solomonem hoc loco, atque ad eò ijs omnibus similitudinibus, quibus sponsæ pulchritudo commendatur, nullam habuisse rationem eorum corporis membrorum, quæ nominat, sed ad internos, & latentes huius carminis sensus, & ad eas animæ vires, quas hæc membra significant, omnia retulisse. At si vniuersa alia quæcumque hoc carmine continentur, è media vitæ consuetudine, & amatorum moribus aptissimè ille, & elegantissimè duxit, vt sigillatim ostendimus, cur hîc potissimum ab instituto suo discessisse putandus est? Et si pleraque huius capitis ad corpus relata ita dicuntur aptè, nihil vt à quoquam aptius dici possit, qui potest credi hæc vnā similitudinem non quadrare cum corpore? Quare sicut non dubito, quin animi præcipuè & eius partium

tium ratio, & habita à Solomone sit in ijs similitudinibus adhibendis, & sic habenda à nobis in eisdem interpretandis: sic quod initio huius interpretationis dixi, verum omninò illud, & retinendum esse contendo, causa declarandorum amorū spiritualium hîc describi, corporeos amores, eorumque omnes rationes in singulis huius libri partibus explicari, atque ita demum de amore diuino translatè ista dici, vt possint omnia in corporeum istum amorem literatè conferri, quo sensu principio admonuimus. Nam si se aliter haberet res, nulla causa esset, quare amorū spiritualium declarandorum causa, Spiritus sanctus in hoc carmine similitudines è visibili amore transferret. Nam si nominibus quæ corpora, & corporeos amores significant, ea quæ ijs amoribus congruere non possunt dicerentur, tenebræ profectò nostris mentibus offunderentur: non autem induceretur id lumen, quo quæ occulta sunt, & remota à nostris sensibus illustrari solent, rerum nobis notarum, & quotidiano vsu perceptarum adhibitione. Est igitur hæc similitudo, neque dura, neque absurda, aut à longè petita, sed elegans cum primis, & ad id, de quo agitur, declarandum valdè apta, modo ritè expendatur. Ac primum quod hæc similitudo è re rustica sumitur, decoro egregiè seruitur. Deinde quod capilli capreis dicuntur similes, intelligi debet, non capreis ipsis, sed earum pilis similes dici. Nam deest orationi illi aliquid: plenè enim diceretur. *Capilli tui sicut pili gregis caprarum.* Postremo considerandum est foeminarum capillos, à copia, & à nitore, & à colore commendari solere. Et quod ad colorem attinet, id quoque sciri debet, quemadmodum in occidentis regionibus flauus probatur color: ita in orientibus niger, aut expurpureo, rubroque mistus, quem colorem medicamentis solent inducere, eoque capillos inficere Arabes illæ foemineæ, quæ nostra hac tempestate eam Bethicæ Hispaniæ

spaniæ partem incolunt, quæ interreano mari alluitur. Dico igitur ista tria, quibus capillorum omnis laus, & cōmendatio perficitur, hac caprarum similitudine mirificè declarari Nam pro soli natura capræ Galaad iticæ plurimum, aut nigræ sunt, aut subruffæ. Ob pascuorum autem bonitatē & copiā (nā totus ille mōs, & omnes circumiacentes campi, qui Rubenitis, & Gaditis, & mediæ tribui Manassēs possidendi sunt traditi, vt ex Numerorum libro liquet; erant maximè pascui.) Igitur ex soli natura nigræ, ob pascuorum bonitatem pingues illæ capræ intelligendę sunt fuisse, & ob id ipsum non squallentibus, vt in macie attenuatis sit gregibus, sed pręnitentibus pilis. Nec solum quia pingues erant, earū nitebant pili: sed resinosis arboribus abundabat ille mons, quod ex Iere. & Zachar. & Amos vti bus constat, consentaneū profectò est capreas, quæ iuga eius montis pascebant, ex contactu arborū inūctas resina, in qua cutis poliēdæ vis quædam inest, nitidiores & comptiores aliarum regionum gregibus euasisse. Quod vel ex Hebraico verbo שָׂרָא Galas quod hoc loco pro Latino ascendere ponitur, possumus intelligere. Nā id non solum ascendere, quod Latinus vertit interpres, sed etiam peccere, aut polire significat. Itaque licebit etiā *vertere. Capilli tui sicut grex caprarū quæ peccūt se se in monte Galaad*. Dicuntur autem se se peccere, ideo quia veteres & deciduos earum pilos resina euellebat, nouos & firmos polibat, & in decentem ordinem redigebat, ex quo efficiebatur, vt tanquam si essent pexi & bene culti præniterent: nihil, vt fortalsè cum formosis foeminarum capillis, conferri possit similius. Nec est minus aptum quod sequitur. *Dentes tui tanquam grex caprarum, quæ ascenderint de lauacro, omnes gemellis foetibus, & sterilis non est in eis.* In dētibus hæc spectantur: primū vt candidi sint, deinde, vt sint æquales, ita vt neque promineat, neque extet alijs alio ma-

gis,

gis, ad hæc vt sint benè iuncti, & qua parte gingiuis inferuntur, vt nequid hiet, aut hiulcum sit: quæ vtrum vna aliqua similitudine significari cuncta possint, haud scio, hac certè, ita explicatur omnia, vt propè oculis videnda subiiciantur. Nā cum plures oues gregatim vnā eunt, ita inter se corpora iungunt, vt procul aspicientibus, vnum omnium earum corpus esse appareat, idque album totum: nam de albo pecore, hoc loco Solomon loqui intelligendus est. Itaque album per omnia & æquale, quales sunt formosiores. At quam consideratè quod addidit. *Omnes gemellis foetibus & sterilis non est in eis.* Nam plurium ouium vna eūtiū, tantū supernè vnū apparet esse corpus, nā infernè inuicè à se distāt. Quoniā em earū crura sunt gracilia; corpora autē obesa, vt maximè corporibus cōiungantur & hæreāt, tñ cruribus, atq; pedibus diuiduntur. Cæterū vbi accidit, vt oues sint foetæ, & foetus suos vna secum ducāt, etiam infernè vnum omnium earum corpus videtur esse Nam agniculi matribus hærentes, & inter ipsarum crura iniecti, & eis vtrinque inserti, totum id spatij cōplent, quod vacuum restare videbatur. Sequitur. *Sicut vitta coccinea labia tua, & eloquium tuum dulce.* Vtrumque suis & proprijs laudibus ornat: labijs namq; ruborem, in quo labiorum pulchritudo consistit: ex quo ab alijs labia corallina dicuntur: eloquio dulcedinem tribuit. Eloquium porrò hoc loco, id quod ex Hebraico verbo medabar, cuius loco ponitur, intelligitur, non tam sententiarum, aut eorum quæ dicuntur ornatu, quam dictionis, atque pronuntiationis quidam significatur habitus: qui tonorum præcipuè, vocisque & spiritus moderatione, atque oris quodam gestu constat. Ex quo in pronuntiando alij agrestes, atque vasti dicuntur, alij insuaves, alij contra cōcinni, atq; lepidi, quæ cōcinnitas hic dulcedo nominat. *Sicut fragmè mali punici, gena tua.* Hebraica vox רַקַּח Raqua

pro

pro qua Latinus interpres genas posuit, propriè tempora significat, sic ab Hebræis appellata propter tenuitatem cutis, atque carnis earum. Nam רַקַּוַּ Raqua ab eo deducitur verbo, qđ Hebræis attenuare significat. Sed siue genæ sint, siue tempora, constat rectè conferri cum malo punico, aut mali punici fragmento. Nam in temporibus cutis candor modico rubore suffunditur, & in genis candore mixtus rubor inest, aut si minus inest, purpurisso illito, vt inesse videatur foeminæ efficiunt: cui similis est is color, qui apparet in mali punici granis. Sequitur. *Præter id quod in riu secus latet.* Hebraicè vt superius לַצַּמַּח, quod eadè ratione, & eodè consilio, non verbum pro verbo, sed circuitione à Hieronymo versum est. At id, quomodo supra exposuimus, intelligi etiam hîc debet, tempora aut genas sub ijs capillis, qui supra ipsas inerrabant larentes pulchriores, & formosiores videri. Quod si çama ideit, quod esse Hieronymo est visum, qui credi potest, in sanctissimo carmine, tã verbum turpe toties ab Spiritu sancto inculcari atque repeti: aut qui conueniebat, vt mulieris pudenda, cum temporibus atque genis coniungeret? *Sicut turris Dauid collum tuum quæ est edificata cum propugnaculis, mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium.* Corporis pulchritudo non solum membrorum, cum singulorum per se apta figura, tum inter se omnium conuenientia & Proportione constat, sed iusta quadam magnitudine ac proceritate totius corporis, qua de proceritate nunc agitur. Itaque dicitur. *Sicut turris Dauid collum tuum.* Collū nominat, figuratè, & aptè corpus totum, aut certè corporis totius elegantis, atque erecti habitum, collī nomine & appellatione significat. Nā Hebraica proprietate, collum sæpè in proceritatis significatione ponitur: quemadmodum & in Hispano sermone, descollados, vocamus eos, qui alto, & procero sunt corpore. Confert autem Dauid

dis.

dis turrim potissimum, eo quòd illius ædificium ob egregiū eius opus ea tempestate, spectabile admodum, & celebre esset, vt potè eius operis, quod à Rege opulento & magnificentissimo cōstructum fuisset. Nec verò quiscquam tam absurdus, & ineptus sit, vt palmo ista metienda putet, aut collum huius existimet, turri æquale magnitudine dici: sed proportione, non minus ipsum spectabile, quā illa fuerit turris, intelligat affirmari: vt quātū illa turris præstabat cæteris, tantū hæc foemina habitu corporis elegāti, atq; procero reliquas dicatur superasse. At qđ additur. *Cū propugnaculis* id in Hebræo est לַחַלְפִּיּוֹד Lethalpiiod anceps & variæ significationis verbū. Itaque alij aliter vertūt. Sequitur. *Mille clypei pendent ex ea,* scilicet, vel insculpti in ea, vel additi, vel appensi. Vt trouis enim modo rectè intelligatur, quanquam appensi vidētur magis, quā additi. *Omnis armatura fortium.* Quod tamen per ἑυβασιω, & excursum poëticum dictū intelligi debet, nec necesse esse, vt ei aliquid in allegoria respōdeat. Sequitur. *Vbera tua sicut duo hinnuli capreæ, qui pascuntur in lilijis.* Nihil cōferri similis potuit, nihil aptius à pastore dici. Inest namque in capreolis, festiuum quiddam atque lætum, & quod alliciat eos, qui se intuentur ad propius accedendum, & manibus ipsos contrectandum, quæ similiter infunt in papillis foeminarum. Propriè autem similitudo ducitur à capitibus hinnulorum, in quibus mammaram quædam imago inest. Nam caput ipsum magnitudine, & figura instar vberum est: oscula autem ex rubro & pallido modicè subrubentia mammaram capitula imitantur. *Donec aspiret dies & inclinentur vmbre, vadam ad montem myrrhæ, & ad collem thuris.* Interrumpit institutam laudationem, quo magis varium efficiat ipsum carmen. Igitur quasi inter canendum recoretur sponfus rustici alicuius, & necessarij operis, cuius studio ipso canendi, atque sponsam laudandi memoriam

ami-

amiferat: ita Solomon inducit ipsum subito abruptentē sermonē institutum, dicentem quē. *Donec aspiret dies & inclinentur umbræ, vadam ad montem myrrhae.* Veluti se ipse tacitè arguat, atque reprehendat, quod præ amore rem suam familiarem penè neglexerit, quale est illud Poëtæ.

O Corydon Corydon, quæ te dementia cepit.

Semiputata tibi frondosa vitis in ulmo est,

Quin tu aliquid saltem potius, quorum indiget usus

Viminibus, mollique paras detexere iunco.

Donec aspiret dies & inclinentur umbræ. Periphrasis est tēporis vespertini à coniunctis, vt antè dixi. *Vadam.* Id est, quin potius id ago, quod mihi facere incumbit. *Ad montem myrrhae, & ad collem thuris.* Vbi, scilicèt, agellum habuisse fingitur: cui coniunctus erat hortus, de quo infra capite sexto. Sed addit. *Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te.* Rursus rei domesticæ cura deposita & abiecta ad institutam laudationē redit. Sic enim amatorum animi variare sæpè solent, & in plures, atque diuersas partes diuidi, quorum hîc imago à Solomone ponitur, summo artificio descripta. Dū vacabat amori, suæque sponsæ laudibus indulgebat rei domesticæ, & familiaris ipsius animū subiens cura momordit: iam abire parantem, amor iterum illum reuocat, & penè manu reprehendit, dicere quē cogit. *Tota pulchra es amica mea.* Quasi ita dicat. At res domestica non est tanti, vt eam ob rem relinquenda tu mihi sis, & deferenda, quæ quanta es, tota pulchra es. Sed quoniam rursus studium, & cura rei domesticæ recurabat, & perurgebat ipsum, adiecit. *Veni de Libano, veni coronaberis de capite Amanæ, de vertice Sanir, & Hermon, de cubilibus leonum, & de montibus pardorum.* Rogat enim ipsam, se vt euntem comitetur, & quo facilius illi persuaderet, pollicetur ipsam ducere in eos montes, qui omnium, qui in Iudæa erāt, amoenissimi habebātur, & cognitu dignissimi. *Veni de Libano, veni.*

ni. Id est, Veni mecum ex itinere visura Libanum. Libanus autem non Phænicæ mons intelligendus est is, ex quo abiegnæ, ac cedrinæ trabes, ad construendum templum Dei Solomonis iussu sunt comportatæ: sed alius in Iudæa, qui etiam saltus Libani interdū nominatur à Iudæo 3. Reg. 7. rum regibus, multis & peregrinis arboribus confitus, & propter similitudinem aliquam, quæ illi erat cum illo Phænicæ, Liban^o appellatus. *Coronaberis.* Hebraicè *וירשן* quod circumdare, (ex quo coronare Latinus vertit interpres) atque etiam despiciere significat. *De cubilibus leonum, & pardorum.* Appositio est. Nam quod ex sacris literis satis constat, Iudææ regio leonibus abundabat, quorum lustra in his montibus erant. *Vulnerasti cor meum soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in vno aspectu oculorum tuorum, & in vno crine colli tui.* Nam, inquit, ipsa veni mecum, quoniam ipse diuelli à te nullo modo possum, non solum luminibus tuis amore saucius, sed etiam pulcherrimis tuis crinibus, aut, vt in Hebræo est, torquibus tuis deuinctus, atque constrictus. *Vno, inquit, oculo & vno crine colli tui.* Veluti si tacitè argumentetur ac dicat. Nam si vel vno tuo aspectu me mihi subripuisti, si quæ vel vnus crinis tuus mihi est pro vinculo, tot corporis tui, atque animi dotibus, quo modo affici me, atque incendi in amore putas? Quo etiam magis illi suadet, se vt sequatur, ne, scilicèt, videatur parum gratè respondiisse tanto amori sponsi erga ipsam. At quæ sequuntur, quasi illi iam persuasisset sponsus, vt in agrum pergeret, eam quæ ipse secum duceret, & inter eundem coniunctis osculis, ex dulci illius ore dulcem spiritū legeret, & quod ea de re gaudium percipiebat, quibus verbis maximè posset, explanare gestiret, ita mihi videtur dici. *Quam pulchræ sunt mænæ tuæ soror mea sponsa, pulchriora sunt vbera tua vino, & odor unguentorum tuorum super omnia aromata. Favus distillans labia tua sponsa, mel & iac sub lingua tua, & odor ve-*
stimen-

stimentorum tuorum, sicut odor thuris. Quo neque elegantius quicquam, neque mollius dici potuit. Neque minus est, aut elegans, aut molle quod sequitur. *Hortus conclusus sors mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus.* In quo, non iā per partes, sed vniuersē illam laudat, & ad eam laudandā duas adhibet similitudines, à fonte integro vnam, alteram ab amoeno horto petitam. Quas similitudines, primò paucis ambas proponit: deinde singulas exequitur ea verborum elegantia, atque copia, vt ne sibi Solomon ad superā dum locum videatur reliquisse. Itaque hortum describit amoenissimum, arboribus cōsitum multis, tum præterea summa diligētia custoditū & cultū, in quo nihil sit vacās **nihil** sterile, sed selectis arboribus & cū specie pulcherrima, tū fructu atque pomis præstantibus omni ex parte plenum: quas arbores nominatim recenset, mira orationis gratia, ita vt ad hunc Solomonis hortum illi Alcinoi horti, de quib⁹ Homerus, collati, inculti, ac sordidi videātur. Porrò hac similitudine id agit Solomon, vt significet similiter in hac foemina, nihil nō modo deforme esse, sed, qđ ad pulchritudinem attinet, ne mediocre quidem, aut vulgare, sed illi⁹ omnes partes aptas, venustas, decētes, gratissimas & formosissimas esse: totam ex gratijs cōstare, amores ex se spirare vndiq; *Hortus conclusus.* Id est, & muro, & custo de munitus, & ob id ipsum ab incurſu & populatione beftiarum tutus. *Emissiones tue.* Id est, omnia quæ ex te proficiſcuntur, vniuersæ arbores quas profers. *Paradisus malorū puniceorum.* Nam mala punica Palæſtinæ foelicissimè proueniunt, & plurimi fiunt. *Cypri cum nardo.* De Cypro inter herbarum scriptores, quid sit, satis constat, at vtrum Hebraicum כפר Copher hoc loco sit Cyperus, id vt antè dixi, non satis constare video. *Cum nardo.* Huius plures esse dicuntur species, quarum vnam in Syria, & Palæſtina maximè prouenire scribit Dioscorides, *Fistula & cinnamomū*
He-

Hebraicè קנך קנך, Quinamō quane, id, quid sit, nō satis illi explicant. Verisimile tñ est, Casiæ species duas, quarum vna est altera præstantior, significari ijs nominibus, *Myrrh.* Arbor, scilicet, ea, ex qua elicitur myrrha, *Aloe.* Hebraicè, הלח Haloth, Itaq; ex sono vocis, qui aloë interpretati sunt, videntur mihi coniecturam fecisse: Aloe verò non arboribus adnumeratur, sed plantis: est que ea humilis plāta, vno caudice, vnaq; radice folijs crassioribus. Itaque alij sandalum verrunt, quod certè huic loco aptè conueniat: propterea quod sandalus sit arbor, & specie, & odore præstans, & pomarijs aptior, quam aloë. *Cum omnibus primis unguentis.* Id est, arboribus, è quibus aromata conficiuntur. *Fons signatus.* Redit ad superius propositam similitudinem, fontemque describit, qualis optimus esse potest, purum, integrum, intactum, deinde ita abundantem aquis fontem, vt vnus pluribus hortis suppediter. *Signatus,* id est, clausus, ex quo intelligitur liquidus. *Pureus aquarum viuentium.* Viuentes nominat aquas iuges ac perennes, nec vere nec cōtino tempore deficiētes *Quæ fluunt magno impetu de Libano.* Alludit in eo ad or, & dan duos fontes qui è Libano magna aquarum copia scaturientes, Iordanem efficiunt, vt Iosephus docet in decimo octauo capite libri, de bello Iudaico. *Surge Aquilo, & veni Auster, & perſta hortum meum, & fluent aromata illius.* Totam laudationem concludit elegā:issima apostrophe ad Austrū, & Hiero. in Ezech. c. 40. & in Aba. c. 23. Aquilonē vētos, quorū hūc abigit ne spiret, illū vt veniat, id est, vt spiret, hortatur. *Surge,* inquit, id est, abi, discede Aquilo. Nā est frigidissimus vētus, & ob id hortis, & arboribus metuēdus. *Veni,* hoc est, spira Auster, Hebraicè ים נ Theman, id est meridies, à qua cæli regione Austri, id est, temperatæ & maximè genitales spirant auræ. *Et perſta hortum meum, & fluent aromata illius.* Nam innato naturis omnibus calore australibus auris, quæ & ipsæ tepidæ sunt

excitato, & quodāmodo accenso plantæ, atque arbores odoratæ, vim odoris emittunt ex se se, cumque odorē auræ ipsæ latè dispergunt. Est autem hoc in more positū, cū de eo, cuius nobis vita, atq; salus chara est, incidit sermo: aut certè quoties cōmemoramus ipsi alicuius nobis amici hominis bona, atque laudes ad extremū bene illi precari, optareque, id vt bonū propriū illi, atque perpetuū sit. Ex quo perspicitur, quā, non solū eleganter, sed etiā ad communem consuetudinem accomodatè hic Solomōnis pastor, hac fine suam laudationem concluderit. Nam cū Aquilonem abigit, & Austrū vocat: profectò benè precatur sponsæ suæ, ei que omnia fausta, atque fœlicia exoptat. Describat enim ipsius pulchritudinem horti allegoria Quare in eadem allegoria persistēs, quoniā Aquilone flāte arbores adurūtur, spirāte autē Austro germinant atq; virēt, foliaq; & flores fundūt, id circò imperat, vel potius imperādo precatur (inest nāq; in illo imperio optādī quædam vis, & magni cuiusdā desiderij significatio permaxima) itaque optat, vt ab omni noxiō flatu ille hortus immunis, cæli atque æris indulgentia semper foueatur, id est, orat, vt ad sponsæ suæ, vel corpus, vel animum nulla vnquam res noxia, atque pestilens vim suā applicet, desideratque, vt omnia ipsi eiusmodi eueniant, qualia maxime euenire conuenit, ad in maius promouendum innatum illius, & naturale bonum, fausta scilicet, atq; iucunda omnia. Et quod ab artis scriptoribus præcipi solet, vt in imprecatione ponamus ea, quæ cū natura, aut officio ei, cui bene, aut secus precamur, conueniant: quodq; ipse Dauid scientissimè obseruauit in illo lugubri carmine, quod panxit de cæde Saulis & Ionathæ, quos dimicantes, & in fugam cōuersos Palæsthini hostes in Gelboe monte ceciderant. Montes, dicens Gelboe, nec ros, nec pluuia cadat supervos. Nā rore, atque imbribus irrigata terra herbis ornatur,

natur, & floribus, siccitate verò aret atque mœret: idē ipsum etiam hoc loco Solomō fecit. Nam cū isti de quo agimus, horto molles auras precatur, ea certè illi bona optat, quibus arbores, & fœta vniuersa in vtramque partem solent maximè affici. Sed iam iterum à capite ordiamur.

ALTE RA EXPLANATIO.

*Q*uam pulchra es amica mea. Hęc, vt dixi, ad illapsus, & colloquia interiora pertinent, sunt que omnia mysterijs plena. In quo primò admirari licet Dei erga nos, nō dico largitatē, atque clementiam, sed facilitatem, & suauitatem, & propè dicam, familiaritatem. Non enim satis habuit, quod homines iustos filiorum loco reposuit, quodque ad omnē se deiiciens æqualitatem, pro socijs illos habet, nisi etiā, quod vnum apud homines amoris genus est, & in coniunctione animorum arctissimum, & in ardore vehementissimum, & in consuetudine vitæ, atque adeò in voluptate dulcissimum virorum erga fœminas, sponsarumque erga sponfos suos, eius amoris & nomen, & imaginem ad se ipsum, & ad suam erga nos declarandam charitatem transferret, sponsumque se nominaret animorum nostrorum. Nec verò nominari tantum voluit, sed re ipsa ita esse, adeo, vt omnis illa quamuis arctissima coniugum inter ipsos coniunctio, illeque animorum & corporum, tot naturæ commendationibus conciliatus amor, illeque nexus tam arctè constrictus, cum isto amore Dei conferri, & cōparari vix possit, quod cum alibi sæpè in sacris literis, tum certè hoc in loco mirificè declaratur. Nam quis obsecro vnquam vnus homo aliquam fœminam, vel tam perditè adamauit, vel cum adamaret vehementissimè, prosequutus est tam exquisitis laudibus, tamque mollibus, & amoris estum significantibus verbis, ea vt sunt, quæ à fœta quidem

persona in hoc capite dici, sed à se dicta intelligi Deus voluit? Quis vel testificari amorē suū, vel ad alterius animū insinuare se, tot modis vnquam, totque blanditijs est conatus? Ecqua huic similis fuit amoris flamma? Ecquod tantum incendiū? Quod si ipsi per nos efficere possimus aliquid, quod ipsum per se honestum, ac Deo gratū, & acceptabile esset, minus fortalè mirandum esset, nos ab eo tantopere diligi: nunc autem cum quod dignitatem gloria dignam habeat, nihil per se efficere homo possit: cumque e omnis ille honestatis splendor, qui lu-
cet in sanctis viris, ab eodē ipso Deo, & oriatur, & incrementa suscipiat. cumque Deus nos & diligat, & laude, atque premio dignos putet, potissimum ob ea ipsa bona quę ab illo accepimus, quis ingenuitatē, vt ita dicam, & magnitudinem diuini in nos amoris admirari satis possit? Itaque amore ardens, & animi veluti impotens. *Quam pulchra es, inquit, amica mea, quam pulchra.* cum tamen neque pulchra sit, quia ita nata est, neque quia suis ipsa viribus adepta est, vt esset pulchra, sed quia id vt esset, munere obtinuit eius ipsius Dei, qui ista pulchritudine capitur, & incenditur. Quod si ista, rerum corporearum, & verbis, & imaginibus inuoluta, totque velata modis, cum vel audiūtur, vel leguntur, tam animos oblectant, qua illi animi voluptate, atque gaudio credendi sunt affici, quibus cum Deus his velaminibus inclusos, blandos & caelestes sermones apertè, & literatè, sine verborum strepitu, omnique remoto velamine confert? Et si ij, qui aliquantulū modo profecerunt in amore Dei, ad quos isti nunc diriguntur sermones, tot ornantur ab ipso laudibus, easque capiunt voluptates, quas humanus sermo non explicet, quo torrente voluptatis credi debent immergi perfecti, & eximie sancti viri? Ipse certè Deus cū virtutis mediocritatē, tam profusè laudat, cumque homines ad me-
liora

liora contendentes, nondū tamen summa cōsequutos, tot encomijs profequitur, satis profectò declarat, quidquid à nobis ipso potissimū adiuuante, bene, & honeste fit, gratissimū esse ipsi. *Quā pulchra, inquit, es amica mea, quā pulchra, oculi tui colūbarū, prater id quod intrinsecus latet.* De oculis quid significant, deque colūbis, iam antea diximus: quare quod sequitur videamus. *Comæ capitis tui sicut grex caprarū, quę ascenderūt de mōte Galaad.* Video cōstare inter omnes, capillorū nomine in ista arcana sanctarum literarum loquēdi ratione significari animi atque mētis cogitationes, nec ratio non quadrat. Nam vt à capite capilli oriuntur, sic à mēte, quę animi veluti caput est, prouēiunt cogitationes, magno & numero, & mobilitate, vt etiam in hoc capillorū similes videantur. Quare hoc teneamus. Igitur vt in capillis spectatur. cultus, ordo, atque nitōr, sic cogitationes cōfusę & incertę vituperantur: contra autē illustres, & nō nisi iudicio, & ex rationis præscripto in animo versari permissę probantur, atque laudantur. Quę tamē ipsę cogitationes bonę, & illustres non tā per se probantur, quāquam & hoc quoque, (est enim magna earum vis in vtrāque partē, nec sine causa est scriptum, Cogitationes stultę separāt à Deo. Illudque Sapiētis, Auferet se à cogitationibus quę sunt sine intellectu) sed nō tā per se probantur, & laude, atque æstimatione dignę sunt cogitationes bonę, quā quia indicāt bonā animi valetudinē. Nā sicut male cultus, aut omninō cultura destitutus ager: solū & spinas profert, cultus vero vberes fruges gignit: sic hominis anim⁹ cui deest cultura cęlestis: incōstans, & vagus, & secū ipse dissentiens, vt quęque primò res illi obijcitur, eā statim sine delectu, ad cogitationē admittit, recipitque quęcūque, & à quibuscūque, serūtur malarū cogitationū semina: itaque ex eo vanissimas, & absurdissimas cogitationes germinat, atque

Sap. 1.

profert, quarū turba sæpè obruitur, sicut scriptū est, Cogitationes mortalium timidæ & incertæ: corpus enim quod corrūpitur, aggrauat animā, & terrena in habitatōe deprimit sensum multa cogitantē. Cōtra autē qui diuisionis gratiæ, & charitatis excollitur bonis, vt ad cupiditatē nihil admittit turpe, ita nec ad cogitādi uisum absurdū aliquid, aut leue introire patitur: quantūq; eius, & studia recta, & amores sancti sunt, tantum eiusdē cogitationes sunt honestæ, & illustres, alterūq; semper nascitur ex altero. Nā quorū quis studio tenetur, ea plurimū cogitationib⁹ ipse sibi subijcit, & in animo uersat. Quapropter rectissimè ab oculis, cōtinuò ad capillos laudādos accessit, hoc est à recta erga Deū uolūtate, & iā ut antea nominauimus, intentionē ad bonarū cogitationū lumen, atq; honestatē. Nec uerò ratione aut causa caret, quod initio huius carminis, quo loco primū mentionē oculorū intulit Salomon, de capillis dicere intermisit: hic uerò utrosq; laudat, atq; cōmēdat. Nā quod sæpius dictum iā est, & ut uideo, sæpius est repetendū, illic incipientes fingebat, hic proficiētes alloquitur. Est autem ita natura cōparatū id, quod qui periculū sui aliquod in Deo amādo fecerunt profectō fatentur, est itaque natura comparatum, ut incipientes qui sunt, quoties agere secum ipsi interius uolunt, turba uexentur uanissimarum cogitationum, quæ ab omnibus animi partibus, omnibusque hominis sensibus excitatæ, & in mentem ingressæ, illius & aciem obtundunt, & lumen obscurant, seque molestè ingerunt, vsque eò quoad ab institutis cogitationibus suis honestis, & præclaris illā abducūt. Quocirca meritò omnis incipientiū laus, intra oculos constitit, id autē est, intra ipsorū studiū, & uolūtate in Deum: quā tametsi rectā illi, & in Deo collocatā & fixā habent: tamen adhuc infestatur multis & uanis cogitationib⁹ quod

pro-

proficientibus, quorum uidelicet mens ad imperādum cæteris animæ partibus, maiores vires atq; robur collegit, minimè accidit. Nam quemadmodū Sole oriri incipiente, ab infimis, atq; humidis locis nebulæ excitatæ, & in altum euectæ, ac latè se diffundentes ipsi Soli obstar, quo minus radios lucis suæ ad nos possit transmittere: eodem autē cursu ulterius progresso, ac cæli mediū capeffente, & quasi de superiori loco lucis suæ tela emittente, nebulæ cōsidunt primò deinde planè euanescent, ac purum nobis, & intaminatum luminis aspectum relinquunt: sic profectò de cælesti illo gratiæ lumine, & tanquam Sole cum oriri nobis cœpit, iudicādum est. Nam siue ob malè agendi, malèque cogitandi usum, lōga cōsuetudine inolitū id nobis eueniat, siue quod ita sit cōparatū, ut nihil nouari in uita possit, sine magno aliquo rerum motu, siue quòd ipse humani generis hostis egrè scilicet ferēs hominē sibi eripi, hoc est, à regno tenebrarū trāsferri, in admirabile lumē Dei, in ipso initio, & honestæ uitæ ingressu, quādo maximè imbecillis est uirtus agmina ista malarum cogitationum, ad nos loco mōdō subijciat: itaque siue hoc, siue illud, siue utrūque simul, aut uniuersa potius in causa sint, ita ferè fit: fieri certè, nobisque sic accidere omnes propè experimur, ut nascenti gratiæ luci oppenant se cogitationes istæ erroris, atque tenebrarum plenæ: eidem autem iam corroboratæ & amplificatæ, & ad omnes recessus animi lumen suum transmittenti concedant: cuius iam boni qui proficientes sunt, participes esse incipiunt. Quare istorum nunc capillos laudat, quamquam ne his quidem in hoc plenam laudē tribuit, sed eam reseruat perfectis postea suo loco tribuēdam. Qui quidem perfecti sicut in alijs rebus, sic etiā in hoc bene atque sanctè cogitandi, siue officio, siue uirtute, multū

excellunt. Illos igitur postea cum de illis aget, cumulatè laudabit: hos verò nunc hætenus laudat, vt tumultu & confusione, & erroru tenebras ab ipsorum cogitationibus remoueat, id est, vt quæ capillis qui similes sint capreis Galaad inesse dicuntur, ornatus atq; nitor, ea aut ijs similia, quoad rei natura patitur, bona, in istoru cogitationibus inesse dicat ordinem atque lucem. E quibus ordo spectatur in eo quod nõ, vt quæque res illoru sensus peruellit, eam statim ad animum suum, & cogitationem admittant, sed intendunt acie mentis suæ, prius vt videant qualis ea res sit, & veluti excubant ante fores cordis sui acri cura, atq; vigili, ne quis se intro illa loci puritate, & sanctitate indignus insinuet. Sicut scriptum est. Cogitationes iustorum iudicium. Itaque nec malaru rerum cogitationes admittunt, neque earum etiam reru, quæ, aut nunquam erunt, aut ne esse quidem possunt, ad se introire patiuntur: nec oblectant se ea, qua plurimum quidam delectantur vanitate, animo sibi & cogitatione inanissima somnia fingedi, quia vt scriptum est, Spiritus sanctus effugiet fictu, & auferet se a cogitationibus, quæ sunt sine intellectu. Itaque hæc ad ordinem pertinent, splendor autem cogitationum consistit in eo, vt splendide ipsæ sint: id est, vt de rebus splendidis & illustribus, hoc est celestibus, aut ad vitam caelestem pertinentibus suscipiantur. Id quod sedulo agunt, ferèq; iam assequuntur proficietes. plurimum enim animo cum Deo versantur, eaque mente pertractant: quæ proferri foras, & in luce constitui honestissimè possunt: contra atque accidit intemperatibus, & prauis hominibus. Horum enim cogitationes eiusmodi sunt, vt non solum ipsi eas in publicu proferre nõ audeat, sed vt ipsismet, quibus voluptati sunt, quales sint, sepè videantur esse horribiles atq; tetre sequit. *Dentes sui sicut grex tosarum quæ ascēdūt de lauacro, omnes gemellis foecibus*

Prov. 22:

ribus & sterilis non est in eis. Quod in superiore similitudine euenit, vt omnes sacri haru literarum interpretes, in eadem sententiam concurrerent: hic cõtra accidit, vt singuli suas, & ab alijs diuersas sententias sequeretur. Quas ego singulas enumerare nolo, ne iusto sim longior: id dicam tantum, quod mihi cogitanti, & studium adhibenti, maxime probabile occurrit: idque quanta potero luce, & breuitate explicabo. Quod si cui hæc nostra explicatio visa fuerit nimiu alte petita, nosque quis dixerit multis ambagibus vsos, vix eo peruenisse quod tendimus, cum hoc ego non multum contenderim, dummodo id concedat nobis, quod omnis bonus, atque æquus certè concedet eam esse istarum literaru & maiestatem, & obscuritatẽ, vt quod studium in alijs adhibitum rebus immodicè adhiberi putaretur, id in his adhibitum literis laudari fortasse debeat, reprehendi certè nullo modo possit: Igitur dentium vocabulum, cum ad opera naturæ, & ad res rusticas significandas, in literis sacris transfertur, inuenio significare solere valles & loca humilia, atque plana, aruaque ea, quæ segetibus ferendis sunt idonea. Nã qui istas literas Chaldaicè primus uertit, aut potius paraphrasi interpretatus est, cuius est apud omnes grauis authoritas, illud, quod in Genesi, à Iacobo de Iuda filio suo, eiusque posteritate dictum scribitur, Pulchriores sunt oculi eius vino, & dentes lacte candidiores, sic ad verbum interpretatur. Montes eius rubicundiores erunt in vineis suis, distillabunt colles eius vinum, dealbabuntur capi eius frumento, & gregibus. Oculi igitur colles vitibus consitos, dentes autem arua segetibus flauescētia translata significant. Porro colles ipsi, atque valles, in arcano sacrarum literarum sermone etiam transferuntur, ad aliquid aliud significandum. Etenim colles principes viros, valles verò homines ignobiles, & tenues significant, vt in illo Psal-

Gene. 49.

Psal. 71 mi, Assument mōtes pacem populo, & colles iustitiam. Et in Esaia illo, Omnis collis humiliabitur, & omnis val-
lis implebitur. Sed est præterea sciēdum in homine qui ipse nō sine causa, minor mūdus dictus est, esse quandā reipublicæ effigiē. Nā eminet in illius animo principa-
le quiddā, & excelsum ad imperandū, & regendū natū, quod est ratio atq; mens: similiter inest in eodē humile aliud & demissum, & alterius rectionis egenū, & omni-
nō natū ad seruiendū, quæ est irascendi, atque concupi- scēdi facultas. Quibus ex rebus efficitur, si in natura dē-
tium appellatione valles significātur, & si valles in re ci- uili & publica, pro ignobilibus accipiūtur, vt cōsequens sit partes ignobiles atq; infimas, siue reipublicæ totius, siue vniuscuiusque hominis, qui & ipse respublica que-
dā parua est, isto arcano sacratū literarū sermone dētes vocari, hoc est, vocari dentes in republica obscuros ho-
mines, in homine verò infimas, & ad humum pronas irascēdi, atque concupiscēdi partes. Quid? quod ipsa re-
rum, de quibus hic agitur ratio, atq; natura postulat, vt dentibus has inferiores vires animæ trāslatē significari credamus. Nā primū in virtute, & quasi illius caput est, vt mens, quæ altissima pars hominis est, rectē erga Deū afficiatur, quæ affectio est directio, siue vt dicere cœpi-
mus intētio mētis recta erga finem vltimum bonorūq; extremū. Secundum, vt cogitādi leuitas, id est, ad cogi-
tationem admittēdi quidquid se se cogitandū vltro ob- tulerit, facilitas ab animo remoueat, adhibeaturq; in cogitādo iudiciū atque delectus, moderatioq; seruetur ac sanctitas. Tertiū, vt mente ad istum modū affecta par-
tes animi eæ, quæ in mētis tutela sunt, eique subsunt, ex quibus iræ & cupiditates, omnesq; ijs similes animi mō-
tus existūt, atq; adeò ipsi corporis sensus, quorū nuntijs istæ partes, vel dilatātur, vel contrahūtur, cētineant se
intra

intra modum à ratione præscriptum, eique parere assue-
cant facile, & libētē. Hæc igitur cum ita sint, cumq; de-
rectitudine mētis, qualis ea in proficiētibus esse debeat, sit dictum, nam columbarum oculis similes oculos ha-
bere dicti sunt, & de cogitationū sanctitate similiter, cū sunt eorum capillilaudati; ipse rerum ordo poscebat, vt de inferiorum animæ partium moderatione statim dice-
retur. De ijs ergo partibus agitur, dentesque isti sponse, qui tonsarū gregibus similes dicuntur, proculdubiò has significari partes, in quibus quod in formosis dentibus cōmendatur, elucere idem debet, ac certē elucet, equa-
bilitas nimirū, atque mundities. Nā iusti & boni viri, ita eas studio, atq; cultu virtutū moderatas habēt, & quasi ad rationis amulsim exactas, vt sicut in tonsarum grege ac dētibus ijs, quos superius descripsimus, summa æqua-
litas inest, sic in illis nihil inæquale sit, nihil eminēs, aut à se dissenties. Nam sicut peccatores, & flagitiosi homi-
nes innumeris, & sæpē inter se contrarijs cupiditatibus in varias partes distrahuntur, ita vt nihil illis prauius sit aut inæquale magis: sic cōtra in bonis atque studiosis vi-
ris quatenus à virtute est, nihil prauum, nihil distortum, nihil quod aut subsideat, aut emineat conspicitur. Non enim vel metu contrahuntur, vel efferuntur lætitia, vel dolore concidunt, vel distrahuntur cupiditate: sed ad id quod vnum semper, atque idem, sibi que simile est ratio peruenire contendens, partibus sibi subiectis, earumq; perturbationib⁹ æqualiter moderatur. Itaque refecat atque recidit ab istis partibus, nimium quod est, atq; in solēs, & ita illas ad mediocritatem & æqualitatem redu-
cit, vt sicut tonsarum ille grex, sibi vndique est similis: sic istæ sibi ex omni parte consentiant, eluceatque in eis ex temperatione, moderationeque ortū, idem illud de-
cus, quod in dentibus, quales descripsimus, ouium gregi
simili-

Coloss. 4.

similibus ex paritate relucet. Quod autē sequitur *Labia tua sicut vita coccinea, & eloquium tuum dulce.* Id proprie interpretari licet, vt nihil aliud in eo quam orationis, atque sermonis iustorum prudētiam, atque dulcedinem laudari intelligamus. Est enim illorum sermo, non solum mitis, & moderatus, sed omninō dulcissimus, & qualis vt sit Paulus optat, sale conditus. Quam autem opportunē, quamque in loco sermonis mentionem intulit. Est enim animi imago sermo ipse. Quare animi & eius partiū pulchritudine, atque cultu laudato, iure sermonis qui ab animo fluit, ipsumque omninō refert, ornatū laudat. & exposita interiori honestate ad externū cultum, qui siquidem verus est, & non simulatus atque fallax, ex interiori ipso cultu effluit, atque deriuatur, exponendum aggreditur. Laudat itaque bonorū colloquia, in quibus animi ipsorum pulchritudo atque præstātia, mirum in modū elucet. Quod autē sequitur, *Sicut frugem mali punici generis tuæ, absque eo quod intrinsecus latet.* Id pertinet ad externi huius ornatus, de quo iam agit, eā partem laudādā quæ in motu cernitur, incessuque, & oculorum atque totius corporis habitu. Nam in generis sedes pudoris est, & sicut pudor ab innata animi ingenuitate ortus generis infunditur, easque grato quodā rubore afficit: sic animi interior species honesta, atque præstans, corpus ipsum, corporisque actus, atque motus omnes decenter effingit. Ex quo satis apparet, quā grauitur illi errēt, qui huius externi ornatus, atque cultus nullam rationem, aut ipsi habent, aut ab alijs esse habendam ducunt. Nam tametsi accidere interdum possit, vt qui omni ornatu interiori, omnique animi virtute sit vacuus, externē satis honestē affectus & cultus appareat: tamē profectō nunquam eueniat, vt qui veris virtutibus animū cultū habeat, eius sit exterior species inculta, aut incon-

cinna,

cinna, hoc est, indecora, & à rationis præscripto abhorrens. Sed pergamus ad reliqua. *Collum tuum sicut turris Dauid cum propugnaculis, mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium.* Religionis erga Deum vna pars est ea, quæ in precando ipsum versatur, id est, quæ oratione ipsum atque laudibus colit. Quæ à nostris oratio vocatur, philosophis parum nota, à nobis verò in primis culta, atque eo in pretio virtus habita, vt maximum honestæ, atque spiritualis vitæ non solum præsidium, sed etiam solatium, & oblectamentum positum in ea esse putemus. Nam illi quoniā in ea doctrina, quæ ipsorum literis atque libris continebatur, satis magnum auxilium ad benè beateque viuendū, eos habere putauerunt, qui ea se doctrina institui, atque excoli fuissent: idcirco nihil quod quidem ad virtutem, aut comparandam, aut alendam pertineret, vel à Deo petendum esse arbitrati sunt, vel dari à Deo posse crediderunt, sed in cuiusque industria atque gnauitate, id totum positum esse censuerunt. Itaque huius virtutis apud illos non solum cultus iacuit, sed etiam ratio atque nomen ferè ignotum fuit. Nos contra, non solum quia humanæ infirmitatis nobis ipsi conscij sumus, sed etiam quia Christi diuino beneficio arctissimo necessitudinis, & charitatis vinculo cum ipso Deo coniungimur: quiaque per Spiritum sanctū qui nostris mentibus infusus est, perque illius gratiæ donum diuinæ naturæ consortes efficimur, ad Deum audacter adimus, tanquam ad parentem indulgentem atque optimum. Nec vero in eo nostra fallit nos, aut eludit spes. Nam clementissimè excepit ille nos, vocesque, & vota nostra ad suas aures admittit, nobisque vicissim respondet, eaque petentibus donat, quæcumque ijs qui petunt, vtilia futura esse cognouit ipse, cui omnia in futurum nota sunt & manifesta. Est igitur ob hæc causas perfectæ orationis virtus

Chri-

Christianorum nationis propria, nobisque solis cognita, & cum summa non solum utilitate, sed etiam voluptate usurpata. Quæ profectò virtus tantum momenti habet ad pietatem, atque sanctè viuendum, ut pro eo atque quis huic orationi virtutiq; studet, ita de eius excellentia, atque præstantia debeat statui. Nullum enim virtutis lumen est, nullum celeste, atque diuinum bonum, quod ista orandi virtus, aut non contineat ipsa, aut non obtineat à Deo, & ad nos ipsos adducat. Quare ut quisq; sanctissimus est, ita maximè studio & assiduitate orationis excellit. De hac igitur nunc agit Solomon, eamq; figuratè collum nominat, quoniã in hac boni viri imagine, quam format, collum ipsa vicè & officia obtinet multis de causis. Nam primum collo, & ducitur anima ea, qua spiramus, & traiecitur cibus is, quo alimur, & verba atque voces funduntur: & similiter oratione patefacimus Deo interiora vota nostra, & diuinum ab eo spiritum, eaque gratiæ bona ducimus, quibus maximè alitur noster animus. Deinde quemadmodum collo iungitur, atque necitur capiti corpus reliquum, sic oratione coniungitur mens nostra cum Christo Ecclesiæ sanctæ capite. Ad hæc sicut nerui, quibus totius corporis firmitas, morusq; potissimum continetur, à capite principium ducentes, per collum in omnes partes corporis diffunduntur: sic virtutum robur propè omne à Christo capite in nos deriuatur oratione postulatrice, atque interprete. Præterea quod ex habitu colli de reliqui corporis viribus, & habitudine iudicare solemus: nam quibus obesum est, & torosum collum, eos viribus pollere dicimus, contra autem infirmos esse, & imbecilles, quibus est id tenue atque gracile, id etiam aptè transferatur ad orationis naturam. Valent enim plurimum spiritualibus animi viribus, & contra omnes malorum incurfus propè inuicti persistunt, qui orationis studiosissimi sunt: contra remissi

in

In eius studio atque negligentes, utporè qui viribus gratiæ destituantur, facile cedunt malis, seque vinci permittunt, animumque gerunt varijs morbis obnoxium. Postremò sicut proceritas, & elegantia corporis iusta colli magnitudine efficitur: sic altum illud, & excelsum, quod in bonorum animis cernitur, ex colloquendi cum Deo, & orandi ipsum assiduitate existit maximè. Quod si tanta vis ad honestam vitam in oratione est, rectè Solomon expositis honestæ iustorum vitæ dignitate, atque dotibus, quibus ea vita potissimum paratur, & efficitur artibus, eas artes nunc prædicat, & exponit. Quæ autem est ista prædicatio, atque laus? *Collum tuum sicut turris David cum propugnaculis, mille clypei pendunt ex ea omnis armatura fortium.* Tribuit orationi eadem quæ recto, & honesto collo tribui solent. Vt autem cum ista orationis voce, tum alijs vocibus quibus Ecclesiæ scriptores in significandis rebus, quas veteres Latini ignorarunt, utuntur: ne si vna voce nolim, pluribus mihi vocibus semper sit utendum. Igitur ea oratio habeatur perfecta, primum quæ non inflectatur ad humum, sed instar rectæ cervicis ad sublimia, & æterna semper erigatur, & intendatur. Deinde quæ exte supra humeros, id est, transfiliat, atque transcendat terrena omnia, quousque animum virtute adulescere, & peruenire faciat, ad mensuram magnitudinis Christi. Postremò quæ sit turris David cum propugnaculis mille fortium virorum clypeis ornata, id est, quæ sit nobis pro turri, & propugnaculo aduersus omnium malorum incurfus. Nec verò illud causa, aut ratione vacat, quod Davidis turris potissimum est adhibita ad similitudinem. Nam istam turrim David Hierosolymis ædificauit, in Sionis eius vrbe edito, & manu, atque natura munito colle, Iebusæis tamen prius deuictis, atque vrbe pulsis: quod ad rem nostram relatum declarat, quandiu

quandiu malæ cupiditates in animo dominantur, tandiu huic virtuti non esse locum. Quare qui terrenis studijs non solum occupati, sed etiam addicti iustitiæ, atque bonorum morum parum studiosi, huic tamen virtuti stude-
re, & vacare se dicunt, ac se ideò bonis numerari volunt, certè ipsi sibi ita persuadent aliquid se esse, quod statis ho-
ris temporis aliquid orationi, & diuinarum rerum con-
templationi impertiunt, vmbra illi quidem inanem hu-
ius virtutis fortassè assequantur: ipsam autem veram vir-
tutem non assequuntur, seque ipsi valdè decipiunt. Iebusæi namque ex vrbe, id est, ex animo malæ cupiditates prius sunt expellendæ. Sequitur porrò, *Duo vbera tua sicut duo hinnuli capræ gemelli, qui pascuntur in lilijs.* Hæc iam ad eas virtutes laudandas spectant, quæ ad alterum referuntur, charitatem dico in homines, & misericordiam, atque beneficentiam: quæ ideò multitudinis numero vbera appellantur, quia duplici officiorum genere diuiduntur, quorū aliud ad corpus, ad animum aliud pertineat. Nihil porrò est tam naturale, quam vt qui bonus ipse est, alijs etiam prodesse velit, & re ipsa proficit. Nam quemadmodum ea, quæ natura constant, cum ad eam ætatem adoleuerunt, vt ad sui generis quo ad ipsarum ratio patitur, perfectionem perueniant, statim aliud ex se se gignunt, aut certè auent gignere, quod sibi simile sit, quodque eius boni, quod in se ipsa habent, particeps possit esse: sic virtute præstans animus effigiem sui in alijs exprimere studet. Et sicut adolescentibus foeminis, vbi ad nubilem ætatem peruenerunt, tumere incipiunt vbera: sic illis, quorū iam est adulta virtus, pectus tumere incipit, studijs alios iuuandi. Quare istis hoc loco vbera tribuit Spiritus sanctus, eaque hinnulis caprarum similia, hoc est, pulchra, & omni ex parte formosa vbera. Fieri enim nullo modo poterat, vt huiusmodi gradus, atque perfectionis virtus sterilis perma-

permaneret. Sed addit, *Vadam ad montem myrrhæ, & ad collem thuris, donec aspiret dies, & inclinentur vmbra.* Qui nouerunt atque experti sunt, quemadmodum ista Dei cū hominibus sibi charis interiora colloquia se habeant, ita tradunt. Sæpè accidere, vt in medio sermone disparere subito, ex ipsorū animis illis videatur ea lux, qua ex Deo perfundebantur, & rursus breui mora interposita iterum apparere, maiusque quàm antea lumen in ipsis accendi: quod quidem quare fiat dicere non habeo, quin autem quoties fit maxima causa fiat, affirmare non dubito. Ad has igitur vices euntis & redeuntis Dei, quibus instituti interiores sermones in medio orationis cursu abrumpuntur, quibusque occultantur, & rursus apparere incipiunt diuinæ lucis radij, hæc verba referenda sunt, vt existimo. Itaque ad hoc significandum inducitur sponsus orationem institutam primo intermittens, ac dicens, *Vadam ad montem myrrhæ.* Deinde ad eandem rediens, atque subiungens, *Tota pulchra es amica mea.* Et quæ deinceps sequuntur. Nisi alicui fortassè placeat, id quod mihi non displicet, his verbis, non quidem significari Dei aliquem discessum, aut instituti sermonis intermissionem: sed doceri iustos, atque admoneri, vt in ijs, quæ modo sunt enumeratæ & celebratæ, virtutibus magis ac magis proficiant: vtque non prius à proficiendo desistant, quàm ad montis cacumen, quo in cacumine edito, scilicet, & difficili ad ascendendum loco, virtus domicilium habere dicitur, perueniant, id est, cōpotes fiant perfectæ & absolutæ virtutis. Nam certè tametsi se abire velle sponsus dicat, tamē discedere ab sponsa velle non dicit: imò cum eam è vestigio iterum laudat, & pulchram, atque omni ex parte pulchram appellat, satis indicat, diuelli se ab ea nō posse. Itaque quod dicit, *Vadam.* Admonendi illius & excitandi ad progrediendum vim habet, non, aut deserendi, aut

relinquendi significationem: perindeque est, ac si ita dicat. Vadam ipse: tuque me euntem sequere: vel vadam ipse, quoniam te euntem & pleno gradu ad culmen contendentem comitabor, quod ita esse illa aperte indicant quæ sequuntur *Veni de Libano, Veni* In quibus quemadmodum sponsam ad insequendum sponsus hortetur, iam superius expositum est. Sed quo se iturum vnà cum sancta anima dicit sponsus? *Ad montem myrrhae, & ad collem thuris.* Ea autem sunt duo genera maximarum virtutum, quorum alterum purgare animum dicitur, illuminare alterum: ex quo ab istarum rerum scriptoribus aliæ purgatoriae sunt dictæ, aliæ illuminatrices virtutes. Nam in myrrha poenitentiae significari officia, superius satis ostendimus. Thus verò religionis cultum erga Deum significat, vt liquet ex illo Psalmi, *Fiat oratio mea tanquam incensum in conspectu tuo.* Et in Apocalypsi, *Habentes singuli phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes sanctorum.* Sed aberat ne ab istis locis sponsa? non illa quidem aberat, sed quod ad perfectionis culmen tendenti aliquid ipsi deerat, nec totum suæ vitæ tempus expleuerat, id vt adderet quod sibi deerat, & vt in eo quod ipsa coeperat ad extremum vsque persisteret admonetur. At vade diceret. Imò vadam aptissimè: quoniam vnà ipse nobiscum in omni bono opere vadit. Imò non vadit solum, sed euntes præcurrit nos: efficitque vt ire ipsi possimus, atque velimus. Etenim ab ipso ducitur, & bene agendi, & in bono proficiendi, perseverandique omne principium. Sed quo fructu, dicit aliquis, in ijs studijs perseverabit? nimirum eo qui sequitur. *Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te.* Perueniet enim ad summam, & perfectam virtutem, atque foelicitatem perseverando: quod etiam quæ sequuntur significant. *Veni de Libano Veni, coronaberis de capite Amana, & Sanir, de vertice Hermon, de montibus*

Psalm. 140
Apoca. 5.

bus lebanum & pardorum. Nam si vocem atque ductum Dei perseveranter sequamur, sine dubio, perueniemus ad Libani, ad Amana, ad Sanir, & ad Hermon, altissimorum, scilicet, montium cacumina: quibus cacuminibus eximia & heroica virtutes in sacris literis significantur. At quam aptè ad rem ipsam, de qua nunc agebat, coronaberis, siue quemadmodum Hebræa etiam verti possunt, despicias dixit. Nam cum quis ad illud virtutis fastigium peruenit, quid illi nisi vt coronetur iam restat? Sicut de se ipso loquens Paulus scripsit: *Bonum certamen certavi, cursum consummaui, de reliquo* 2. ad Timoth. 4.
reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die, iustus iudex. Ad hæc, qui in isto fastigio versatur, si quando ad hæc terrena, & inferiora despexerit, quæ poterit illa non despiciere? Despiciet illa certè, & vilia atque humilia, vt sunt, esse iudicabit: contemptuque, atque omni despectione digna ducet. Sequitur. *Vulnerasti cor meum sponsa mea, in vno aspectu oculorum tuorum, & in vno crine colli tui.* Non attribuit nouam aliquam laudem, sed attributas amplificat: dum ijs animi bonis, quibus iusti ornati sunt, affici se Deus dicit, & ad amandum accendi. Itaque eadem iterum commemorat, oculos, capillos, linguam, quo intelligatur, virum bonum in eo ipso quod Deus cum illo interiùs loquitur, sensim proficere, seque ipso meliorem effici: nec solum nouas gratiæ dotes acquirere, sed eas ipsas, quas antea habebat ampliores & illustriores reddere. Atque hæc ita se habent. Porro quod sequitur, nouam continet laudem. *Hortus conclusus, sponsa mea, fons signatus, emissiones tuæ paradisus malorum puniceorum cum pomorum fructibus, cyprum cum nardo, nardus & crocus, fistula, & cinnamomum, cum vniuersis lignis Libani, myrrha & aloë cum omnibus primis vnguentis.* Hæc enim germina, honesta ipsa officia sunt, quæ ex interioribus

*Psell. in
Canti.*

ri virtute pullulant. Nam explicatis atque laudatis virtutum singulis partibus, hoc vnum restabat, vt exponeret illarum fructus, qui in actione & officio cernuntur, quales ipsi essent quamque præstantes. Id igitur exponit, vt cætera, allegoricè similitudine ducta, ab eo horto, in quo non modo nullâ pars inculta sit, sed ne vulgari quidem, aut mediocri arborum genere consista: qui, totus peregrinis & aromaticis abundet arboribus, vt nō solum intuentium oculos oblectare possit, sed etiam vitæ hominum magnas utilitates afferre. Tales quippè iusti sunt, non torpent ocio: non inertem esse sinunt, suæ fidei commissum talentum: non defodiunt humi, aut inuoluunt sudario gratiæ diuinæ sibi dona collata: sed præclare operandi instrumentum, quod acceperunt à Deo ad actiones deducunt, fructusque edunt bonorum operum maximos. Nam præterquam quod illos ipsa eorum interior virtus, ad ita agendum sollicitat: id etiam à se expectari atque requiri sciunt. Itaque in id incumbunt, sibi que ipsi dies, atque noctes instant, nulloque tēpore studium intermittunt bonos fructus alios ex alijs edendi: ex quo efficitur, vt nihil sit eorum animis, vel fructuosius, vel cultius. Sed si ista bonorū operū germina, nec grata Deo sunt, nec prædicatione, aut præmio digna, vt infani quidā nostra hac tempestate docuerunt, cur ea Deus tā exquisitè laudat hoc loco? An contempsisse illa, & pro nihilo habuisse putandus est is, qui ea esse dicit paradiso similia? Qui Cinnamomi, & Fistulæ, & Ciperi, & Myrrhæ, atque Thuris translatis, & magnam vim boni significantibus insignit nominibus? Sed vtrum quæso dicunt, vel nihil ab homine iusto effici, quod verè honestum sit, vel vt efficiatur, nihil illi ad gloriam & ad præmium valere? Insanum vtrumque quidem, ac similiter impium, sed vtrumuis eligant, vel hoc vno testimonio reuinci planè poterunt. Nam cum

Spiritus

Spiritus sanctus hæc iustitiæ tantoperè laudat germina, satis apertè vtrumque quidem docet, & à iustis viris edicari posse, & honesta illa esse, sibi que pergrata accidere. Nā qui poterat fieri, vt quæ caelesti latu edita, caelestique imbri irrigata germinarent, minus honesta essent? Et quæ Deo in primis authore, & adiutore ab homine fiunt, qui potest intelligi despici à Deo, atque negligi? Quid vnquā Deus fecit quod non idem probaret? Sicut scriptum est: Et vidit Deus cuncta, quæ fecerat, & erant valdè bona. *Gene. I.* Quod si hoc in natura verum est, in gratiæ bonis profectò erit verissimum. At humani ingenij imbecillitas, & ad malum pronitas, bonorum operum ipsum lumen obscurat. At ea imbecillitas id valet, non vt nunquam honestè agere homo possit, sed vt semper in omni vita non possit rectè & perfectè operari, non efficit, vt omnibus peccatorum maculis inficiatur, sed vt nonnullis quamuis iustus maculetur, non efficit vt omnia iustorum opera praua sint, sed vt sint aliqua. Atque vt verum est, nemo est ab omni peccato immunem in hac vita esse, ita est certè verissimum, multa à iustis edi bonorum operum germina, ab omni peccati labe atque defectu libera. At detrahitur Christi meritis quidquid arrogatur nostris operibus. Imò nos Christi meritorū veram laudē, & agrosociamus, & amplificamus, vos qui illustratores illius, & dicit, & haberi vultis, minuitis eam & obscuratis. Etenim non sumus, qui cuiusquā hominis, quāuis iusti, rectissimè factis quidquam tribuamus meriti, nisi in Christo, & propter Christum. Quin illud ipsum honestum, quod in actione cernitur, absolutum omnibus suis numeris, atque perfectum præstitisse neminem dicimus, nisi prius ipse à Deo ob Christi meritum, & animi iustitia sanctificatus, & magnis gratiæ auxilijs ad bene agendum incitatus fuisset, & instructus. Itaque vos, qui Christi ita laudatis meritum,

Q 3

vt

vt nihil ex eo ad nos manare velitis, quod nos re ipsa sanctificet, ac bonos reddat, sed opinione quadam inani, & vanissimis cogitationibus ficta imputatione, rē totā conficitis, vtrū Christi meritis laudem, an lae: amplitudinem, an imbecillitatem tribuatis, & arrogetis etiam, atque etiam videte. Nos certē non modo quam vos maiorem, sed quanta tribui potest maxima, tantam illi laudem tribuimus. Dicimus enim, & praedicamus Christi merita, cum ipsa per se amplissima & infinita esse, tum ita esse efficaciam ad homines iustos efficiendos, eos vt non solum Deo reconcilient, & ex inimicis qui antea erant, amicos haberi efficiant, quod vos dicitis, sed etiam vt quales qui Deo chari futuri sunt esse decet, tales eos reddāt, sanctos, scilicet, menteque pura, ac munda praeditos: nec solum munditia & puritate mentis, sed caelesti etiam, atque diuino animi habitu ornatos. Affirmamusque illud, ex ea, quae in ipso Christo est iustitiae, atque omnis praestantiae immensa copia, ad iustorum animos deriuari magnam vim: qua primum ad Christi effigiem ipsi & similitudinem effinguntur, atque formantur: deinde ad illa effigie ac similitudine dignas, & consentaneas actiones impelluntur. Iraque illa caelestis iustitiae excellens forma, ad Christi iustitiae exemplum efficta, & ex illa deducta, primum in animo iusti existit impressa, postea in actionibus apparet, atque enitet. Quibus in actionibus bonis quod magis insistimus, eod magis Christus ipse meritorum suorum copias nobis communicat, nosque similiores sibi efficit: ex quo rursus sequitur, vt promptius ipsi atque alacrius, atque etiam perfectius bene operemur: ita fit vt honestum quod a Christo in animo nostro est, in actione simile honestum efficiat, ipsumque actionis honestum auctum, & amplificatum, animi, a qua ortum habuit, honestatem iterum augeat: idque totum, quod

ne

ne cogitari quidem aliquid potest in hoc iustitiae genere praestantius, aut maius in nos Christi sanguis efficiat. Ita, vt si ratione diligenter subducta, cunctisque in vnam summam collatis, de re ipsa, prout est, iudicare velimus, dicere debeamus, quod & dicimus, & libera voce affirmamus, praeter Christum, aut quod ex Christo ortum, atque natum sit, nihil in hominum genere, sed ne in Angelorum quidem esse, quod Deo gratum sit, & acceptum: eoque nomine potissimum Deo nos commendari, quatenus iustitiae eo bono, quod ex Christo trahimus, & participamus, quodque & in animo nostro diffunditur, & in actionibus explicatur ac cernitur, similes efficiamur ipsi Christo. Illa enim Christi in nos imago conspicua, participatione eius boni quod in Christo est, & ab eo in nos deriuatur effecta, diuinum amorem nobis & benevolentiam conciliat: sicut scriptum est. Quos praesciuit & praedestinauit conformes fieri imagini filij sui. Igitur vos haeretici Christi meritorum gloriae, & virtuti detrahitis: nos debita illum laude & praedicatione prosequimur. Vos inertem quandam, & vt ita dicam, ociosam vim illis tribuitis: nos energiae, & efficacitatis plenam. Vos in solo Christo haerere dicitis iustitiae bonum: nos ad animos bonorum id introducimus, & ab animis ipsorum ad actiones eorumdem deriuari contēdimus. Vos inhærere vultis in vite palmites, nullum tamē a vite succum, qui quidem in ipsis sit, illos trahere, aut vllos fructus edere, qui pretio & aestimatione sint digni: nos libenter assentimur Christo dicenti. Ego sum vitis, & vos palmites, qui māserit in me, hic fert fructum multum. Vos quidem fontem omnium bonorum Christum esse fatemini, sed fontem qui intra se se contineat aquas suas: nos ex eo fonte, quem item in exhaustum & Oceano maiorem esse fatemur, largos

Roma 8.

Ioan. 15.

Psellus

in Cantis.

Q 4 bono-

bonorum omnium riuos deriuari, & ad singulos iustos peruenire affirmamus: quibus è riuis effici dicimus, vt in singulis iustis, ad quos deriuantur, existant singuli fontes, eius ipsius fontis, à quo ortum habuerunt, proportionè consimiles, ac caelestibus exuberantes aquis, sicut ipse **Ioan. 4.** Christus affirmat: Qui credit in me, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Et Solomon hoc ipso in loco. *Fons signatus, puteus aquarum uiuentium, quæ sũunt magno impetu de Libano.* Nam in eo certè, quod hos fontes aquis uiuentibus abundare & fluere magno impetu dicit, satis docet in ijs riuis, qui ab his fontibus manant, hoc est, in bonis iustorum operibus vitalem inesse vim, id autem est, efficientem caelestis vitæ. Nam quod ad extremum adiungit. *Surge Aquilo, & ueni Auster, & perfla hortum meũ, & fluent aromata illius* Idcirco adiungit, quia desiderat, id quod omnes boni desiderare debemus, vt fideles suos liberet Deus à vestris istis venenatis doctrinis: vosq; ipsos, aut de medio tollat, aut certè dedoceat ista dogmata pestifera quibus quemadmodum ventis Aquilonaribus fata aduruntur, sic omnis benè, & sanctè operandi alacritas aduritur, omne honesti studium extinguitur, omnes industriæ nerui inciduntur.

T E R T I A E X P L A N A T I O.

Quam pulchra es amica mea, quam pulchra es, oculi tui columbarum, absque eo, quod intrinsecus latet. Expofitis superiori capite ex persona Ecclesiæ, ijs quæ Deus benignè, & amanter cum illa fecit in Aegypto, & in mari: commemoratisque alijs rebus, quæ ad tabernaculi fabricam, & Dei numinis præsentiam declarandam pertinebant, in hoc capite, quò intelligatur, quàm ea Ecclesia Deo grata esset, quàmque eius reipublicæ ratio atque forma ipsi esset ex omni

ni parte probata, & accepta, sponsus, id est, Verbum Dei Christus inducitur, eius Ecclesiæ membra singula laudans, personæ sub qua loquitur decoro seruato. Nam vt amatores celebrare laudes solent earum, quas amant: & quod ad oris illarum pulchritudinem, & corporis attinet elegantiam, id potissimum celebrant: sic Deus de illa Ecclesia, tãquã devna fœmina elegãti forma prædita loquês, singulæ eius oris, atq; corporis partes cū laude cõmemorat, itaq; inquit *Quam pulchra es amica mea, quam pulchra es* Hęc, vt mihi videntur, ad illa propriè tempora spectant, quando sub finem quadraginta annorum, quibus Hebræi in Arabiæ solitudinibus versati sunt, vita functis ferè vniuersis, qui Aegyptiacorũ morũ studio tenebantur, tota illa Ecclesia ex ijs cõstabat hominibus, qui à pueris in timore Dei, & eius cultu erant educati. Nam etsi nullum tempus sit, in quo Ecclesiæ erga Deum pietas laudari nõ possit, (nec enim Ecclesia sit, aut consistat, nisi fide erga Deũ & amore præstet) tamẽ est quando eę virtutes in ipsa magis efflorescunt, nec efflorescunt magis modò, sed etiam latius peruagantur, & ad plures homines pertinent. Itaq; tunc pleno magis ore celebrari debet & potest. Et dubiũ non est, quũ ille Hebræorum conuentus, quò & longius ab Aegypto terrarum spatijs recedebat, & minus aberat ab eo, vt ad promissas adiret sedes, eò magis & numero bonorum virorũ, peccatoribus paulatim decedentibus, augeretur: & eorum in omni genere virtutum præstantia floreret. Igitur de eo *Quam pulchra es amica mea, quam pulchra es.* Vnius & eiusdem verbi geminati varius vsus est in sacris literis, & in sermone Hebræorum. Auget interdum geminatio numerum, vt in Exodo. Congregauerunt ranarum aggeres aggeres, id est, plurimos aggeres. Interdũ notat inæqualitatem, & discrepantiam in eo quod vnum ac simplex esse debebat, vt in Deuterono. Non erit in

Exodi. 8.

Deut. 25.

Q s sacculo

Psal. II.

facculo lapis & lapis, id est, aliud ab alio diuersum pōdus, sed vna, & eadem erga omnes mensura. & in Psalmo, in corde & corde loquuti sunt, id est, cum quod pectore celant, oratione depromere deberent, contra aliud ore protulerunt, aliud pectore occularunt. Sæpe rem amplificat, & vim superlationis habet, tum interdum in vna re eius quod nomine significatur distinctas rationes notat, vt in præsentia, nam cum sponsus dicit sponsæ suæ. *Quam pulchra es amica mea, quam pulchra es.* Aut significat videri sibi pulchram supra omnem modum, aut certè docet gemina ratione sibi pulchram videri: duo enim in illa Ecclesia & hominum conuentu spectari tunc maximè, atque probari poterant. Vnum interior eorum erga Deum pietas, in quam ipsos paulatim induxerat atque proficere fecerat, summus quidam, & propè familiaris, & domesticus vsus, ac necessitudo, quæ illis cum Deo fuit. Alterum externa eius reipublicæ forma, quod ad descriptionem castrorum pertinebat, & ad iter faciendi rationem, ad iurisdictionem, ad ciuilem disciplinam, ad sacrorum ritus. Quarum rerum imprimis spectabilis erat atque pulcherrima species. Itaque Balaan, vt in Numeris dicitur, cum è vertice montis Phegor Israëlitarum vidisset castra posita in subiecta planitie, elatus spiritu in hæc verba prorupit. *Quam pulchra tabernacula tua Iacob, & tentoria tua Israel, vt valles nemorose, & vt horti irrigui iuxta fluuios, vt tabernacula quæ fixit Dominus, quasi cedri propè aquas. Quibus non sunt dissimilia quæ spōsus. Quam pulchra es amica mea, quam pulchra es.* Sed quod vniuersè dixit, id quo magis esse verum ostenderet, per partes statim explicauit, Nam subiicit, *Oculi tui columbarum, præter id, quod intrinsecus latet, capilli tui sicut greges caprarum quæ ascenderunt de monte Galaad, dentes tui sicut greges tonjarum, quæ ascenderunt de lauacro, omnes gemellis foetibus*

Num. 24

& sterilis non est inter eas. Sicut vitæ coccinea labia tua, & eoaquum tuum dulce, sicut fraginem mali punici, ita genæ tuæ absque eo quod intrinsecus latet, sicut turris Dauid columbarum, quæ edificata est cum propugnaculis. Mille clypeipendent ex ea omnis armaturæ fortium, duo vbera tua sicut duo hinnuli capræ gemelli qui pascuntur in lilijs. Quas omnes similitudines atque res, non necesse est cum totidem alijs Ecclesiæ conferre rebus, aut minutatim manus (vt ita dicam) aptare manibus, atque oculos oculis. Non inquam est necesse, vt quoniam hic capilli, oculi, genæ, vbera, nares, & reliqua membra corporis nominantur, idèd demonstramus in illa Ecclesia ac republica fuisse aliquid quod sigillatim illis responderet, quodque in republica esset, quod in corpore dicuntur esse, capilli, oculi atque genæ, sed dicendum est, ista formosæ foeminæ imagine, descriptioneque significari illius Ecclesiæ, ad quam ea refertur, omnes partes perfectas atque absolutas esse, vt ea omni ex parte perfecta esse imago fingitur: idque interpretatio nis genus cum primis graue est, & ob id his scriptis maximè, mea quidem sententia, conueniens. Quod si hæc eadem scrupulosiori illo interpretationis modo explanare velimus, qui in comparatione res rebus & verba verbis annumerat, quod genus, fateor, multi sequuntur, dicere oportebit sponsum in hoc loco, ei cum versaretur ante oculos illius imago Ecclesiæ, vel in tentorijs residentis, locatis castris, vel ad iter agendum accinctæ, iterque ipsum facientis ordinibus ritè dispositis, eius rei mira specie delectatum quasi vnius pulchre foeminæ laudaret membra, ita eius singulas partes laudasse: quod vt intelligatur quàm ad rem quodque transferatur nomen, aduertendum prius est, illam Ecclesiam in ponendis castris, quandiu

in

in Arabiæ solitudine versata est, hunc semper tenuisse morem. In Orientali castrorū parte, id est, in fronte castrorū tētoria figebant ternæ tribus Iudas, Isachar, & Zebulon: ad eorundem meridionalem plagam locum tentorijs ponēdis merabantur, ternę alię Ruben, Simeō, Gaad; Cincium & Septētriones Dan, & Asser & Nephthalim obsidebant: in occasu vero Ephraim erat, & Benjamin, & Manasse: medio autem castrorum spatio, tabernaculum Dei erigebatur: id non lōgo spatio dirempta ab ipso. Leuitarū tētoria circumcincta cingebāt. Porro quoties sublatis castris itinere se dare illa Ecclesia decreuerat, hoc ordine procedebat. Præibat nubis columna, noctu instar ignis lucens, & quod tendēdum esset demonstrans, eam agmine quadrato sequebantur Iudę & Isacharis, & Zebulonis tribus, his Rubenitæ, & Simeonij & Gaditæ succedebāt, post quos arcā Dei & tabernaculi partes, ac vasa omnia inter sese partiti deferebant Sacerdotes & Leuitæ, quibus à tergo instabāt Ephraimitæ, & qui ad eorū ordinem pertinebant, Danitæ verò vnā cū socijs sibi tribubus extremū claudebant agmē. Ergo id, animo quasi oculis sponsum hauriens, spectaculum, & quām sibi eius Ecclesiæ partes omnes gratæ essent, corporis foeminei, & speciosi allegoria declarans, in oculis igneam significat nubem, qua præmonstrante viā illi carpebant iter, quæque ideo illis erat pro oculis. Iudæ tribus, & duarum tribuum quæ in eadem regione, qua illa, castrametabantur cohortes, signis spanis nubem sequentes capillis assimilat, Rubenitas & eorum socios multis pecoribus abundantes dentibus comparat ijs, qui ouium foetarum greges referant, labiorum ac loquellæ instar esse dicit, Leuitas Sacerdotesque Rubenitarū qui sequebantur agmen, quod eorum ore Deus cum illa Ecclesia loqueretur, eosque vittæ coccinæ similes esse dicit, quod in eorum sacro ornatu cocus & purpura prænite-

ret.

ret, his succedebant Ephraimitarū numerosa agmina quę genas nominat, malo granati fragmentum referentes: in quo varij ac multiplices granorum ordines pulchrè collocati & constipati visuntur. Desinebat autem id agmen totū in Danitas vt caput in collum desinit, quare collum ipsos nominat, & quod virtute animi, & corporis robore præstarent, armisque egregiè instructi essent. Id collum simile esse dicit turri Davidis ædificatæ cū propugnaculis; è qua mille penderent clypei, omnisque fortium armatura. Ad extremumque Mosen & Aaron eximie laudat, duo illi populo data quasi vbera eos esse dicens, quę ipsum semper salutari, ac cælesti pastu alerent, post quæ tandem aptè subiūgit. *Donec aspiret dies, & inclinentur umbræ, vadam ad montem myrrhæ, & ad collem thuris.* Nam eius Ecclesiæ, siuè in castris, siuè in itinere pulchra specie, & descriptione laudata tandem cōsentaneè hortatur ipsam, eò vt accedat, quod tendit, id est, vt Palæstinæ sibi promissa loca adeat, hortatur autem ipsam nunc tacitè, postea apertius hortaturus. Non enim inquit, vade ad montem myrrhæ, sed ipse vadā dicit, id est non directè, sed obliquè ei suadet itionē istā, Nam consequens erat, se vt euntem illa comitaretur, quia qui inter se amant egrè diuelli à se possunt: tūm quæ facere debemus ipsi, ea scripturæ non ignoto more Deus facere sapè dicitur, itaque se velle ire dicēs, ei author est, vt eat quod profecta est, hoc autem dum suadet illi, aut quasi suadeat, ita loquitur, in eo certè significat iam viā longissimè errore finito, ingressus eius in Palæstinam adesse tēpus. *Vadam,* inquit, id est, vadam ipse, tuque me euntem sequeris, *Ad montem myrrhæ, & ad collem thuris,* sic enim periphrasi quadam, figurateque Palæstinam nominat montem & collem, quod montuosa maxima ex parte sit, feracem autem myrrhæ, & thuris, vel quod aromata ferret: gignebat enim opobalsamum, atque cyperū, vti supra mon-

monstrauimus, vel certè quòd ijs in montibus primò tabernaculum Dei figendum erat, deinde templum magnificentissimo opere construendum, & in his thymiana Deo singulis diebus adolendum, quod, vt diximus, myrrha potissimum, atque thure constabat. Sed quod addit. *Donec asperet dies, & inclinentur umbræ.* In quo dicit se vsque ad vesperum diei moraturum in ijs locis: in eo docet, inibi Ecclesiam, vel diutissimè permanfuram, vel permanfuram duntaxat vsque ad Aduentus Christi tempus, quod vltimum mudi ætatis tempus est, & ob id in sacris literis, non parùm sæpè nouissimum nominatū. Sequitur autè, *Tota pulchra es amica mea, & macula nō est in te.* Reddit enim causam superioris sententiæ, quasi dicat, ideò diutissimè vnà tecum ero in monte myrrhæ, & in colle thuris, id est, in Palæstinæ regionis locis cultus à te, & te ipse vicissim colēs: *Quia. Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te,* id est, quia omnes reipublicæ tuæ partes pulchrè sunt cōstitutę. Et certè illa Ecclesia quando Deus ipsam hortabatur, bello vt Palæstinam aggredereetur, multum in omni virtute præstabat. Nam qui leui in Deum atque infideli animo hæctenus in ipsa fuerunt, ij iã de medio sublari omnes erāt: & qui in eorū successerunt locum ipsorum filij, ij, & quòd Aegyptiorum morum ignari essent, & quòd à teneris annis cultum Dei imbibissent, ipsum religiose colebant, itaque pulchra erat tota. In quo etiam perspiciatur quantum eius ætatis Ecclesia illam priorem, quæ ante Mosi tempora floruit, in cognitione & amore Dei Ecclesiam superarit. Nam eã cum laudabat sponsus, oculos illi pulchros dabat, præterea nihil, sic enim dicebat. *Eccetera pulchra es amica mea, oculi tui columbarum.* At istius pulchritudinem laudat, & quod ad oculos pertinet, & quod ad genas, & capillos, & dentes, & vbera atq; collum spectat. Sed addit, *Veni de Libano sponsa mea, veni coronaberis de capite. Ama-*

na, de vertice Sani & Hermon, de cubilibus leonum & montibus pardorum. Quibus verbis iã ipsam apertè inuitat ad Palæstinā incundam, quasi ita dicat. Quia tota pulchra es, ideò tecū in monte myrrhæ & colle thuris, id est, in Palæstinæ regionis locis volo residere. Quare age, gressum matura, ingredi Palæstinā, quā *ouedloukōs* à parte totā significat mōtes nominans, Libanū, & Amanā, & Sanir, & Hermō. Nam his montibus Palæstina ferè cingitur. Septentrio ab ortu, à quibus partibus Hebræi in eā ingressi, atque irruentes, lateque effusi, ipsam dominatu oppresserunt. Itaq; dū hortatur illā vt veniat, vt de Libano & de cæteris mōtib⁹ coronetur, id significat se velle, atq; cupere, vt veniat eos visura mōtes, & de eorū vertice montiū omnes subiacentes cāpos contēplatura. Nā pro, coronaberis, ex Hebræo ad verbū, vt ante dictū est, circūspicies verti potest. Id autè se cupere cū significat, certè ipsi figuratè præcipit, ea vt adeat loca, eaq; armis obtineat, & pristinis expulsis possessoribus in eis dominetur. Quod & fecit. Sequitur porrò. *Vulnerasti cor meum soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in vno oculorum tuorū, & in vno crine collis tui.* Adhuc perseuerat in laudādo. Nam quò magis se illius pulchritudine in amore incēdi affirmat, eò magis laudat ipsam. Air autè se eusq; incendi, vt vel vnus eius aspectus, vnusq; illius crinis, ipsi mentem eripiat. Quæ iã ad id tēpus significandū spectāt, cum transmissio Iordane fluuiio in Cananæorū fines Hebræi inuaserūt, quo tempore multis editis signis Deus docuit quātū Hebræorū illū cōuentū, atq; Ecclesiā diligeret. Ergo vt beneficia quæ quis in aliū confert, quā ipsum amet, satis indicāt: sic retrò, cū De⁹ hoc loco inducit eximie illā Ecclesiā amās, & suū erga ipsā amorē iactās ac prædicās, certè significat eo tēpore ei⁹ Ecclesię causā, & vt illi beneficeret, stupēda ipsū edidisse opera, itaq; vt doceat spōs⁹ se nūc nouis beneficijs vetera velle superare beneficia, & prio-

prioribus facinoribus inaudita & commemoranda magis facinora addere, quàm ipsam tenere, & impotenter amet, testatur. In amore enim illa beneficia, atq; opera continentur, & ex eo tanquam fonte isti riuuli manant, testificatur autem se amore ardere pro persona, quam gerit, satis apertè, dum affirmat, se vel vno illius fauciarum aspectu, nam si vel vnus aspectus id potest, omnes eius aspectus, & lepores, quid obsecro efficient? Sequitur. *Quam pulchra sunt mammae tuae soror mea sponsa, pulchriora sunt vbera tua vino, & odor vnguentorum tuorum super omnia aromata.* Pro mammis, & vberibus in Hebræo leguntur amores. Itaq; dicuntur hæc eodem quo superiora sensu, ad docendum quanto amore Deus illo tempore eam prosequeretur Ecclesiam, id est, ad docendum, quot & quã illustria amoris signa in eam ederet. Edidit enim certè plurima, eaque maximè stupenda, sed & obiter hic aduertendus est Ecclesiæ profectus. Nam quæ duo supra sponso ipsa tribuebat, eadem ipsi nunc tribuit sponsus. Dixerat de illo, meliores eius amores vino esse, audit nunc vicissim ab illo ferè eadem, Dederat illi fragrantiam odoris, dat ei nunc sponsus, vt odore vincat odoratissima aromata, quibus verbis ostendit, iam eam omni virtutis laude se proprius referre, id est, sublatam esse ad altiozem virtutis gradum. Omnis enim Ecclesiæ progressus in eo positus est, vt fiat similis Christo, ad quem illa, quantò magis similitudine accesserit, tantò magis proficiet. Quæ vero sequuntur vsque ad finem capitis, ad id tempus Ecclesiæ adumbrandū pertinent, quod effluxit ab eo postquam Hebræi Palæstinam bello subegerunt, vsque ad Aduentum Christi. Quo in tempore illa Ecclesia, & voce, & potissimum vitæ exemplo docere alios populos cœpit veri culturæ Dei. Et tanquã arbor sata apto solo, atq; vberi, edidit vberimos virtutū fructus. Nã illa mundi ætate in illo tantū populo veri Dei cul-

cultus, & religio vigeat, itaq; & florebat vera religione ipse, & alij veræ doctrinæ lumē præfererat. Eius ergo vt doctrinam sponsus significet, labia laudat sponsæ, vt autē virtutum præstantiam & varietatem declaret, similem eã prædicat horto amœno & fonti intacto, sed de labijs prius sic, *Fauus distillans labia tua sponsa, mel, & lac sub lingua tua, & odor vestimentorum sicut odor thuris.* In Hebræo, fauum stillat labia tua, mel & lac sub lingua tua; id est, & quæ ipsa alios docet, & quibus à Deo doceris ipsa sacra, scilicet scripturæ à Deo tibi vni concreditæ & ex te propè nata, quoniã earum omnes scriptores extiterunt ex te, itaque omnis doctrina & disciplina tua melle atque lacte imbuta est. In melle dulcedo inest, in lacte paruulorum cibus, vtrūque autem aptè transfertur ad veræ doctrinæ rationē significandam, qua, & alitur humanus animus, & castissima voluptate perfunditur, ex quo in Psalmo de eius dulcedine *Psal. 27.* dicitur, & dulciora super mel & fauum. De vi autem alendi, atque nutriendi, lex Domini immaculata conuertens animas, testimonium Domini fidele sapientiam præstans paruulis. Quod autem addit. *Et odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris;* id pertinet ad boni exempli ac famæ odorem, quem ex se illa Ecclesia, cœpit spargere, postquam in illis confedit locus. Nam plurimi, partim Hebræorū doctrinæ veritate cognita, partim eorundem religiosa vitæ ratione perspecta, cultum veri Dei, & puram religionem suscipiebāt; qui & profelyti dicebantur, ob id quod deserto paganismo accedebant ad Iudaismum. Quanta autem fuerit eius Ecclesiæ sanctitatis opinio, & quos ediderit in omni virtutum genere fructus in Palæstina sata, & veluti suo, ac naturali solo restituta vbi fuit; horti, atque fontis inducta similitudo declarat. Nam sequitur. *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus.* Nam vt hortus multis ac varijs conscribitur arboribus, quarum vnaquæq;

pro sua natura fructus vberes gignit, & sicut fons intactus aquis exuberat, sic illa Ecclesia varios virtutum fructus tulit, copiaq; aquarū, id est, Spiritus sancti donorum redūdauit, ea enim dona aquarū significari nomine supra docuimus, & quoniam neq; in horto nisi muris cincto, quæ feruntur arbores ritè educari possunt, neq; fontes sint liquidi nullo obice clausi: ideo ad similitudinē adduxit, nō hortū, aut fontē vt cumque, sed hortū cōclusum, & fontem signatū, id est, diligentissimè clausum: & quo magis explicaret earū virtutū, quas his similitudinibus significat, prouentum, ipsas singulas similitudines latius exequutus est, & de horto primò sic, *Emissiones tuæ paradisi matorum puniceorum cum pomorum fructibus, cypricum nardo, nardus & crocus, fistula & cinna momum, cum vniuersis lignis Libani, myrrha & aloë cum omnibus primis vnguentis.* Describit enim hortum amoenissimū multis cōstitutum arboribus. Quæ arbores ea virtutum genera trāslatè significant, quibus illa floruit Ecclesia, tā in foeminis, quam in viris, quos sine dubio in illa terra residēs tulit plurimos præditos varijs virtutibus, nec solū sibi bonos, sed & cunctis hominibus vtilissimos, quod vt indicaret omnes fere quas nominauit arbores, ex eo posuit genere arborū, quæ odorē spirant, id est, quæ ex se late spargūt, quod alios delectet, & iuuet. Atq; hæc de horto. De fonte autē, *Fons hororum puteus aquarum viuentiu, quæ fluūt magno impetu de Libano,* Nam sicut illa Ecclesia fuit similis horto propter varia virtutum quæ produxit germina, sic & fons liquidus aquisque exuberans fuisse dicitur propter copiosa dona gratiæ, quæ Deus in illam contulit, quibus donis illæ arbores irrigatæ atq; altæ foelicissime germinarunt, sed addit. *Surge Aquilo, & Veni Austro, perfla hortum meū, & fluent aroma ta illius.* Pro surge ex Hebræo verbū de verbo cui gila. Fui gila autē interpretatur, abi, nā ex antecedētibus cōsequētia Hebræi significare solēt, & abituri cui gila, ac se è som

no suscitant. Aquilo verò arboribus nocet, auræ australes genitales sunt. Ergo isti suæ Ecclesiæ Deus secunda optat, aduersa, ac nocentia deprecatur, id est, dum se, quasi qui optat, ac deprecatur, inducit, significat sibi curæ esse, vt ne quid detrimenti ea respublica capiat. Sed & fortasse non deerunt quibus videatur Aquilone Chaldæos significatos esse, Austro vero Romanos, illi quod Palæstinæ Septentrionales sint, hi quod ferè ad eam cæli plagam Palæstinis sint positi, certe Titus in Hebræos inuasurus, è Alexandria, quæ australis Iudææ est, cū quinta decima legione profectus, suarq; copias cū Vespasiani patris copijs coniungēs se in Iudæorū fines infudit, Iosephus vt scribit, ergo dicent

Libr. 2. de bel. Iud. c. 5.

fortasse, in hoc imperio prædictionem inesse, vt inesse in vatum scriptis solet, in quibus quædam imperatiua verba dicuntur esse prophetica, quod dum aliquid fieri iubēt, aut certe ita loquuntur quasi iubeant, id futurum denuntient. Ergo dicent his verbis prædici, fore vt Chaldæi atque Ro-

Dan. 12. Zach. 2.

mani à sua cæli regione quique tanquam quidam pugna-ces venti, (nam ventorum ac procellarum nominibus bellicosas gentes, & bellicos in his literis significari impetus constat) in hunc hortum irruentes longe lateque per omnes terrarum oras, eius quam ferret virtutis ac religionis bonum odorem spargerent. Nam Iudæi primum à Chaldæis, deinde à Romanis captiui abducti, & per orbem dispersi, hominibus idolorum impuris religionibus implicitis apud quos versabantur, veri Dei cultus, veræque pietatis exempla dederunt, itaque eorum non parum multos ab illa superstitione mortifera liberauerunt: certe ipsorum commercio gentes inductæ paulatim sunt, & habiliores effectæ ad accipiendam postea suo tempore culturam Euangelij.

Veniat dilectus meus in hortum suum, ut comedat fructum pomorum suorum. Veni in hortum meum soror mea sponsa, messui myrrham meam cum aromatibus meis, comedi fauum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo, comedite amici, & bibite, & inebriamini charissimi. Ego dormio, & cor meum vigilat, vox dilecti mei pulsantis. Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea, quia caput meum plenum est rore, & cincinni mei guttis nocturni. Spolia mihi tunica mea, quomodo induar illa? Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? Dilectus meus misit manum suam per foramen, & venter meus intremuit ad tactum eius. Surrexi ut aperirem dilecto meo, manus meae stillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatissima. Pessulum hostij mei aperui dilecto meo, at ille declinauerat, atque transferat, anima mea liquefacta est ut loquutus est: quae suae & non inueni illum: vocaui, & non respondit mihi. Inuenerunt me custodes, qui circummeunt ciuitatem, percusserunt me, & vulnerauerunt me, tulerunt pallium meum mihi custodes murorum. Adiuro vos filiae Hierusalem: si inueneritis dilectum meum ut renuntietis ei, quia amore langueo. Qualis est dilectus tuus ex dilecto o pulcherrima mulierum? Qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adiurasti nos? Dilectus meus candidus, & rubicundus, electus ex milibus. Caput eius aurum optimum, coma eius sicut elata palmarum, nigra quasi coruus. Oculi eius sicut colubae super riuulos aquarum, quae late sunt loca, & resident iuxta fluentia plenissima. Genae illius sicut areolae aromatum, consistunt a pigmentarijs, labia eius lilia distillantia myrrham primam. Manus illius tornatiles, aureae, plene hyacinthis, venter eius eburneus distinctus sapphyris. Crura illius columna marmorae, quae fundatae sunt super bases aureas, species eius ut Libani, electus ut Cedri, guttur illius suauissimum & totus desiderabilis, talis est dilectus meus, & ipse est amicus meus filiae Hierusalem. Quo abiit dilectus tuus o pulcherrima mulierum, quo declinauit dilectus tuus, & quaremus eum tecum.

PRIMA EXPLANATIO.

Veniat dilectus meus in hortum suum. Sui copiam facit, inuitatque sponsum ipsa, & gratificari illi se velle, atque submitti in eo quod ipsum cupere intelligit, proficitur: hancque illi gratiam, & concessione[m] sui rependit pro laudibus, quibus affecta est ab ipso. Itaque dicit. Tu me esse similem dixisti hortu pulchre confito: at is hortus, qualis est, tuus est, tuisque visibus & vtilitati patet. Itaque veni, & fructum laetitiae ex eo tuo arbitrato carpe. Cui sponsus se venturum respondet, & quo significet sibi id magna voluptati futurum, figurate, & in eadem persistens metaphora, ea in horto effecturum se esse dicit, quae festo die ab ijs, qui ad epulas, quique genij indulgentiae causa in hortos conueniunt, fieri saepe solet. Veni, inquit, id est, veniam in hortum meum, messui myrrham meam. Nam solent agricolae in hortis primum aliquid rustici operis facere: deinde vino, atque epulis indulgere. Unde addidit. Comedi fauum cum melle meo, bibi vinum cum lacte meo. Eis enim cibis pastores & agricolae plurimum videntur. Comedite amici, bibite, & inebriamini charissimi. Imitatio est sermonis mero certantium conuiuarum, & mero sibi propinantium. Quanquam inest ellipsis quaedam in oratione hac, plene enim & integre diceretur: nec solum ipse veniam, sed socios etiam plures mecum ducam, eosque & cibi, & eiusdem mecum gaudij participes efficiam: dicamque illis, comedite amici, & inebriamini charissimi. Ego dormio, & cor meum vigilat. Iam ab alio principio noua amoris instituit argumenta. Nam quasi iam discessisset sponsus, atque eo se contulisset, quo se iturum dicebat, sic nunc fingitur sponsa, cum ad multam noctem vigilasset expectando illum, iam prope desperans reditum, & cubitum iuisse, & postea expectata, quid sibi & cubanti, & dormienti.

ti acciderit, ille dum iterum redit, retulisse. *Ego*, inquit, *dormio*. Id est, dum absentem illum ad multam noctem expecto me oppressit somnus. At quamvis dormiebā, cor vigilabat meū, cura videlicet, & aegritudine de viri mei absentia sollicitum. Nam simulatque illo redeūte, & ianuā impellente crepuere fores, excitata somno tum, eūq; dicētem audiui. *Aperi mihi: soror mea, amica mea, columba mea, im maculata mea.* Qui uero simile erat sponsam, quod se delulisset spōsus suus, & noctu solam reliquisset, iratam esse idcirco adueniens sponsus placare illius animum, atque lenire indignationē conatur mollissimis istis verbis: quibus simul ut ianuā aperiat, ipsam rogat, simul machinas, & quasi tormēta quaedam adhibet, blādisimæ orationis, quò ad illius subitatum animum penetrare possit, ipsamque lenire. Hanc enim vim habent appellationes istæ blādæ, soror mea, columba mea, similiterque quod sequitur. *Qua caput meum plenum est rore, & cincinni mei guttis noctiū.* Nam qui inter se amant, & ob aliquam leuiorem causam dissident inter se, tū facillimè in gratiam mutuò redeunt, sibi que inuicem placantur, cum aduersi aut molesti aliquid alteri eorum accidit. Amor enim rei amatae incommodo, atque detrimento perspecto maiorem in modum accensus, omnem dissidij memoriā obliterat. Atque hæc sponsus: cui spōsa respondisse fertur planè ex ingenio fœminarū. *Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? Exui me tunica mea, quomodo induar illa?* Est namque proprium fœminarū cum rogantur, inepta quaedam causificari, & ea se nolle fingere, quæ maximè & ardentissimè cupiunt. *Exui me*, inquit, *tunica mea.* Atqui dudum tui viri videndi desiderio, ita ò sponsa flagtabas, ut per niues ipsum, perque medios ignes sequutura viderere. Sed, ut dixi, fœmineus seruat & exprimitur mos. *Laui pedes meos.* Nam fœmineæ lautæ cubitum ire solent. *Quomodo inquinabo illos?* Quanta mollities

Quanta

Quanta fœminei moris expressio? Quantaque significatio indignationis propter sponsi moram concepta? Quæ que etiam urbanè, & ex amatorum consuetudine aptè suā spōsa indignationem ulciscitur? Nam quod ait. *Exui me tunica mea, lauī pedes meos.* Perinde est, ac si diceret. Atqui pernoctare extra domum potius, quàm tam sero reuerti domum debuisses: tu te oblectas noctu, quibus tibi commodum est, rebus & locis, ac me desertam, ac pene viduā domi iacere sinis: ast ego vicissim, nec insomnes noctes ducere volui, te frustra expectans, nec nūc aut positam vestē sumere, aut lecto surgens, lautos inquinare pedes tui causa volo. Sed videam⁹ quod sequitur. *Dilectus meus misit manū suā per foramen, & ad tactū eius cōmota sunt viscera mea.* Nam dum illa cunctatur, spōsus moræ impatiens immiffa manu, qua patebat inter fores aditus, fingitur pessulum interiùs aditū amouere voluisse: quod illa ut animaduertit, omni cūctatione & causificatione deposita exiliens lecto, ac vehementer perturbata, quod ab amore ipso accusari se, & redargui de superiore cūctatione sentiebat, fores aperuisse dicitur. *Dilectus meus misit manū suā per foramen.* Silicet, per id foramen, quo clavis immititur: nā id significat Hebraicum הַחַר Hahur, quo intelligendum est, digitos immiffisse sponsum dici, quò ianuam aperiret. Nam credibile est, idque vel ex hoc loco satis potest intelligi; Hebræos in occludēdis foribus uti solitos fuisse eoseræ genere, quo Arabes Imaclitæ apud nos utebantur. Quod erat huiusmodi. Ab interiori ianuæ parte pessulum inditum erat foribus ligneum, cauea item lignea inclusum, superneque dentatum ferræ instar: in hos dentes ab exteriori ianuæ parte immiffa clavis ferrea incidens, trudebat ipsum, tum dextrorsum, tum sinistrorsum prout vsus poscebat, quoad vel occlusura insecret illud annulo item ligneo, qui alteri è foribus inerat,

R. 4. vel

vel reclusura eximeret, atque retraheret. Qui intra domū erant, id pessulum. nulla clauē, sed sola manu tractū faciliē, aut inferebant annulo, aut retrahebāt ab eo: qui extra vero, clauē quidē plurimum utebantur, tamē interdū & ipsi, eodem quo clauis immittēda erat, immisisis digitis (nā erat id amplum foramen proportione ipsius clauis, quæ item erat oblonga, atque crassa) ianuam recludebant, idque cum faciebāt, id est, cum manu. citra clauem fores aperiebant, patria illorū lingua Talhor vocabant, ab Hebræo Hahur, non multum dissimili voce: nam clauē ianuam recludere aliter illis, scilicet, Iaphtar, nominatur. Hoc igitur foramine immisisse manum sponsus dicitur, eoque immitte manum, *Venter*, inquit sponsa, *meus contremuit*. Ac si dicat. *Ipse* vidi manu retrahere conātem hostij pessulū, *venter meus*, id est, viscera mea contremuerunt, hoc est, commota in me sunt. Ventrem autem, & viscera cum nominat, eos animi motus, Hebraico loquendi more significat, quorū in visceribus sedes sunt, vt amorē & misericordiā. Qui loquēdi mos haud est alijs linguis ignotus: nā & Græci *σπλαγχιζεσθαι* pro misereri dicūt. Et ille. Graue Pelidæ stomachū, pro implacabili ira posuit. Igitur sponsa amore simul & pudore, atque misericordia, vt præfestinantem vidit. sponsum correpta, toto pectore estuare cepit *Ad tactum eius*. vel vt in Hebræo legitur. Super eū, id est, eius gratia atque causa cōtremuit venter meus: id est, contremui quod illū fessum atq; imbri madidū stare ante fores voluissē, dum pedē ipsa extra lectum efferre relicuso. Quā autem vehemens ea perturbatio fuerit spōsē, ex verbo Hebræo *מתי* Hamu intelligitur, pro quo Latinus interpres posuit commota sunt. Nam id infremere propriē significat, & de mari irato, & procelloso literatē dicitur: idq; ad se sponsa trāstulit, quo significaret quibus ipsa fluctibus amoris atque pudoris agitata fuisset. Nā

vero

verosimile est amorem, intra ipsam motus horribiles commouisse, ipsamque quodammodo incussisse graui fremitu: quod propter mollitudinem, & desidiā suā permisisset virum suum noctu sub dio manere. Sequitur. *Surrexi vt aperim dilecto meo, manus meæ stillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatissima*. Ex consequentibus, id quod antecessit, declarat. Manus sponsæ stillauerunt myrrham: igitur myrrhæ plenum vasculum secum tulerat, quò venientem sponsum perfunderet, atque oblectaret: idque fecerat non solum iuxta morem gentis suæ, sed etiam iuxta amantium foeminarum consuetudinem: solent enim illæ huiusmodi liquidis odoribus imbueri, atque perfunderi amatores suos. At tulit myrrhæ plenū vasculum, eo vt suum sponsum exciperet introcuntem, atque perfunderet: sed dum festinat, neque satis sibi præ amore, atque pudore constat, vase effracto, myrrhaque per manus effusa, cum ipsa se digito sūc suos, tum pessulum ostij cui manus admouebat, infecit. Vnde sequitur. *Pessulum ostij mei*. scilicet myrrha imbui, non solum manus. Nam orationem sic esse distinguendam ex Hebræo constat, in quo ad verbum scribitur. *Manus meæ stillauerunt myrrham, & digiti mei myrrham trāseuntem super manubria pessuli*. Dicitur autē myrrha transiens, vel quod effusa, quomodo dictum est, ad pessulum quoque peruenerit, vel, quod magis probo, quodque est sequutus Hieronymus, quod optima atque probatissima esset. Nā verbum *עבר* Hober, de moneta dictum, Hebræis probatam monetam significat. Sequitur. *Aperi dilecto meo, at ille declinauerat, atque transferat*. Par videlicet pari. *Anima mea liquefacta est, vt dilectus loquutus est*. Simul, inquit, me, & amor corripuit, & dolor: amorem accendit vox, atque preces sponsi: dolorem excitauit eiusdem discessus & fuga. Quod quò magis mea culpa accidisse videbam, eò grauius, vehementiusq;

R 5 com-

commota sum. Dolorè igitur, atque amore domo egredi compulsa, *Quæsi illum, & non inueni, vocavi, & non respondit mihi.* Vocauisse ipsum dicit, non solum quæsiisse, vocauisse verò intenta, scilicet, & exaudibili voce, ne fortè tenebris occultatus ipsam latèret. Sed cum frustra vocasset, diuque & multum quæsiisset, in custodes vr̄bis, à quibus malè mulctata est, dicitur incidisse. *Inuenerunt me, inquit, vigiles qui custodiunt ciuitatem, percusserunt me, & vulnerauerunt me, tulerunt pallium meum mihi custodes murorum.* Quæ non ideò quia gesta sunt, scribuntur, sed quia amore luadente fieri interdum à fœminis amantibus solent, idcirco aptè & venustè facta esse finguntur: similiterque quod sequitur. *Adiuuro vos filie Hierusalem.* *kata to. uros* à Solomone est scriptum. Nam verosimile erat maximis clamoribus ijs, quos sponsa edidisse dicitur, vel virum suum vocans, vel iniuriam sibi à custodibus illatam deplorans, excitatos multos accurrisse quæsitum, quid clamaret, quid sibi vellet, quidve intempesta nocte fœmina per vr̄bem quæreret, in quibus aliquot fœminas fuisse, misericordia erga iuuenem fœminam præcipuè commotas, item est verosimile. Ad eas igitur, ne qua parte sui hæc carminis actio manca, atque imperfecta esset, sponsa conuersa, sic scribitur à Solomone loquuta. *Adiuuro vos filie Hierusalem, si inueneritis dilectum ut nuntietis ei, quia amore languo.* Omisit autem dicere sponsa, quemadmodum suo clamore excitatæ illæ fœminæ sibi obuiam venissent, ipsamque rogassent, quid quæreret; atque consultò id, & ex arte dicere omisit: propterea quod illa per singulas partes eorum, quæ in re aliqua accidunt, exacta expositio animum requirit, à curis & perturbationibus liberum. Qui enim vel amore, vel odio agitantur, cū explicare sensum sui animi volunt, neque cuncta dicunt, neque ordinem in dicendo seruant, sed ad id vnum dicendum & exponendum

rendum festinant, quod illos maximè cruciat. *Adiuuro, inquit, vos filie Hierusalem si inueneritis.* At qui sponsæ multa alia vel acciderunt, vel certè accidisse finguntur relatu atque commemoratione digna. Nam quod ipsam sponsus euocatam elusit, queri profectò poterat, quod item ea re necessitatem sibi attulit, ipsum noctu, horrentibus tenebris, sine comite, & sine duce querendi, quereque iustam causam habebat: quòd incidit in vr̄bis custodes, quòd plagis ab ipsis affecta est, quòd dispoliata discessit commemorare verè, ac lamentari poterat: quòd denique dolore victa viciniã excitauit, & ignotos sibi homines, sui amoris testes fecit clamando, fœminæ præsertim pudicæ dolendum maximè, & in primis videretur dicendum: at nihil horum aut ipsa meminit, aut suis verbis sponso dici, à Hierosolymitanis fœminis vult: sed illud vnum duntaxat, se ex amore languere. Amoris quippè qui ipsi inerat magnitudo, omnem illi ex animo cæterorum malorum memoriam obliterabat, atque eluebat. Ad hæc planè videbat sponsa, nulla re magis sponsum induci posse, ipsi ut ignosceret, id quod vnum illa maximè optabat, quam si sciret, audiretve, ipsam ex amore languere. Itaque id mandat potissimum, ut viro suo renuncient, quod ad placandum sibi virum suum, & in amore accendendum potentissimum esse sciebat. At quæ bellè errat ex amore, quatoque iudicio ipse Solomon omnem vim summi amoris expressit in hac amanti persona. Nam fœminis, quæ neque ipsam nossent, neque sponsum ipsius, mandat, ut de suo amore, atque langore suum virum faciãt certiozem, antequam eas doceat, vel quæ ipsa sit, vel qua de causa noctu per vr̄bem cursiter, curue tantos clamores, atque eiulatus cieat: quod amore cæca non minus ea nota esse alijs, quam sibi essent, credebat. Cuius illæ errorem vel demiratæ, vel miseratæ, comiter ei respondisse feruntur.

Qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adiurasti nos? Nos, in-
quiunt, quis nam sit dilectus iste tuus tantoperè à te ada-
maus nescimus: sed quoniam adiurata abs te, tuæ volun-
tati obsequi cupimus, illum quæ quærere, madataque tua
preferre ad ipsum volumus, agè, notas expone, quibus à
nobis ille possit dignosci. Qualis est dilectus tuus ex dilecto:
vel, ut in Hebræo scribitur. Pra dilecto, id est, quod habet
insigne, quove antestat dilectus iste tuus alijs iuuenibus,
qui & ipsi amore, atque charitate sunt digni. Quia sic adiu-
rasti nos. Nam inquit, neque negligere possumus tuas
preces, te tam obnixè obrestante nos: neque habemus
quæ tuæ voluntari obsecundare possimus, tui istius viri,
ad quem nos cum mandatis mittis, ignaræ Quibus spon-
sa isto modo respondet. Dilectus meus candidus, & rubicun-
dus electus ex millibus. Primum in genere, deinde per par-
tes sponsi pulchritudo describitur. Electus ex millibus. Id
est insignis, atque excellens inter mille, aut etiam decem
mille viros, ut est in Hebræo Ponitur autem numerus cer-
tus pro incerto, ut sit sensus, ipsum eminere inter omnes.
Rectè porrò vulgatus interpret Hebraicum, Dagul, ver-
tit electus. Est enim Dagul propriè signifer, sed transfer-
tur ad ea omnia, quæ in suo genere eminent. Quare signi-
ferum cum esse sponsa dicit, hoc est, oris dignitate, & to-
tius corporis habitu reliquos omnes superantem iuue-
nes: id quæ cum dicit, tacitè quodammodo istas fœminas
reprehendit, quod de re perspicua, & propter sui excellen-
tiam cunctis nota, quasi de re dubia, & ambigua ipsam ro-
garant. Caput eius aurum optimum. Formosum, & adfabrè
factum; quidquid est, id in omni lingua non solum in He-
bræa aureum, aut ex auro factum dici solet. Vnde & Ve-
nus χρυσή & eloquentiæ flumen aureum dicitur: Caput
igitur aureum, id valet, quod formosum, concinnè quæ
compactum: est quæ id ad figuram capitis referendū, non
ad

ad capillorum colorem. Nec enim flauos habuisse capil-
 los sponsus dicitur, sed nigros potius. Itaque sequitur. *Co-*
me capitis eius sicut: elata palmarum, nigra quasi cornus. חלת
 Thalal, Hebræis erigere significat: ex quo חלת Thal, tumu-
 lus dicitur, quasi dicas erectus, & חלתחל Thalhalim, ad
 capillos cum transfertur, crispas eos esse significat: pro-
 pterea quod eorum extrema sursum versus torquentur,
 & spectant, & quodammodo eriguntur. Hispanè id ver-
 bum non ineptè hoc loco verteretur: los enrisçados. Er-
 go elata quod posuit Latinè interpre, quidam non no-
 men substantiæ, sed participium esse volunt, comasque
 elatas Latine dici, quo modo חלתחל Thalhalim He-
 braicè dicuntur, id est, sursum versus intortas, & erectas,
 hoc est, crispas. Palmarum verò quod additur, aiunt neq;
 in Hebræo, neque in Græco exemplari inueniri, & esse
 probabile additum fuisse alicuius inscitia Sed ego pro-
 certo habeo non esse additum, sed de Græco ab interpre-
 te expressum: quanquam in ijs codicibus Græcis, quos
 nunc habemus, non reperiatur. Nam palmarum legisse
 Theodoretum constat Græcum, & per antiquum scri-
 ptorem. Non enim solum id citat, sed etiam, quæ sint ela-
 tæ palmarum commeterij in hunc locum interpretatur.
 Itaque Septuaginta, aut quisquis alius fuit huius libri Græ-
 cus interpre, haud dubiè crediderunt Hebraica voce
 חלתחל Thalhalim, elata significari, addideruntque ex-
 plicationis gratia palmarum. Quoniam ελατη Græcis nõ
 solum genus quoddam abietis, in quo falsus fuit nobilis
 quidam scriptor, sed etiam, ut ex Marcello constat, palmæ
 summum corticem, atque adèò palmarum germen re-
 cens, eiusque noui fructus, ac germinis folliculos, atque
 inuolucra significat. Quibus corticibus & inuolucris, cre-
 do hic capillos sponsi colore similes dici. Sunt enim sub-
 nigri illi cortices, & idcirco subiūgitur. *Nigra quasi cornus.*

Nigri capilli Palæstinis probantur, neque priscis Romanis secus videbatur, vt liquet ex illo,

Spectandum nigris oculis, nigroque capillo.

Sequitur. *Oculi eius sicut columbae super riuulos aquarum, quæ lacte sunt lotæ, & resident iuxta fluentia plenissima.* Iam diximus Palæstinas columbas præstare nostris, & figura, & splendore, & fulgore quodam igneo oculorum. Sed quod addit. *Quæ lacte sunt lotæ, & resident super riuulos aquarum.* amplificat attributam laudem, quasi ita dicat. Oculi eius similes sunt oculis columbarum, non quarumcunque, sed earum, quæ pulcherrimos habent oculos. Nam lacte lotæ, quod dicit, periphraſis est coloris albi: constat autem colūbas albas, & decore, & specie præstare cæteris. Vnde & in Psalmo sexagesimo septimo. Columba argentea, hoc est, candida, pro pulcherrima columba ponitur. Hæc porro earum pulchritudo, & fulgor oculorum enitet, & apparet magis, cum se in flumine lauerunt. Itaque qui eas emunt, probaturi vtrum Palæstinæ columbæ verè sint, aqua eluunt earum oculos, quod ille ipsarum oculorum nitor, sic excitatus, atque auctus magis effulgeat: sed quod Latinus interpres. *Plenissima fluentia* vertit, & in Hebræo est מלמל Meleoth, quod ad verbum plenitudinem sonat, potest etiam non incommode pro ipsarum columbarum sede, atque cubili accipi. Nam quod suas sedes, suaque loca ea, quæ ipsi, vel ars attribuit, vel natura, perfectè implet, id Hebræi vocare solent מלמל. Dicit igitur, hanc rationem si sequamur, sponsa, sponsi oculos, similes columbarum oculis esse: earum inquam columbarum, quæ candidæ sint, hoc est, omnium pulcherrimarum columbarum: & quoniam pro locis in quibus sunt, earum oculorum decus, atque splendor magis perspicitur, earum columbarum, quæ, vel propter aquam resident, vel in nido suo cubant. Nam eo in loco columbas pulchriores
videri

videri solere, vel ex illo colligitur, quod superius sponsus ab ista sua columba petebat, vt sui videndi copiam ipsi faceret, in foraminibus petræ, & in cauernis maceræ, id est, in sede sua, atque cubili. Sequitur. *Genæ illius sicut areola aromatum consistit à pigmentarijs.* Commendat genas à colore ex purpureo & albo mixto qualis visitur in arcolis aromatum, vbi flores varij sunt, alij purpurei, candidi alij. *Consistit à pigmentarijs.* In Hebræo dicitur מלמל Migdaloth, in quo interpretando ne Hebræis quidem inter ipsos satis conuenit. Nam quidam flores, è quibus aromata conficiuntur, quidam turriculas pigmentorum, opere, scilicet, topiario concinnatas in ipsis arcolis, vt mos veterum fuit, quidam turrita vascula, natercia, scilicet, & pyxides, quibus pigmenta continentur, quidam circulos pigmentorum, interpretantur. Circulos autem pigmentorum, vt suspicor, appellant, fictiles catinos, paruos, & orbiculatos purpurisso imbutos, è quibus non inepta similitudo traheretur ad sponsi pulchrè rubentes genas laudandas. Pergit. *Labia illius lilium distillantia myrrham primam.* Est genus lilij quoddam purpureum, vt Dioscorides tradit, quod de genere Solomon intelligendus est loqui: idque dicere sponsi labia purpurea esse, sicuti quæ maximè purpurea sunt lilia, eademque ex se odorem emittere, qualis est myrrhæ probatissimæ odor. Emittere autem dicuntur labia odorem bonum in ijs, quorum anima ea, quæ ore ducitur odorata est. Quod meritò in laude ponitur, propterea quod ijs, quibus anima foetet, nihil tetrius, ac turpius fieri possit. Hos enim nemo sanus vel ad colloquium, vel ad complexum admiserit: illos contra, quorum ex ore bonus spirat odor, ipso bono odore omnes inuitati, gratos, atque iucundos habent, vtpotè optimè, & animo, & corpore temperatos. Nam profectò ex vtriusque partis bona temperatione illa suauitas odoris existit.

existit Ego enim, ut quod expertus sum loquar, sic iudico: non colloquio solum, sed amicitia etiam, & consuetudine bonorum arcendos esse eos, quibus anima foetet. Nam quantum recordari retrò possum, neminè vidi hactenus, tetrum odorem ore exhalantem, quem non postea grauisimam animi morbis obnoxium cognouerim, atque ijs potissimè morbis, qui ex atra bili sunt inuidentiæ, fraudis, perfidiæ, voracitatis, similibusque per multis. Sed à labijs descendit ad manus: *Manus illius tornatiles aureæ plenæ hyacinthis*. Manus, inquit, sponsum meum, atque digitos habet aureos, & quasi torno elaboratos, hoc est, longè pulcherrimos, *Pl. n. hyacinthis*. Hebraicè plenæ Tharsis. Est autem Tharsis pretiosus lapis, à regione in qua gignitur, sic appellatus colore subrubeo. Itaque hoc loco ad extrema digitorum, id est, ad ungues significandos aptè transfertur. Nam quoniam digiti aurei dicti sunt, rectè ungues gemmis auro inclusis similes esse dicuntur. *Venter eius eburneus distinctus sapphyris*. Venteris vocabulo perctus, ac reliquum corpus comprehendit: idque eburnè dicit, ob candorè, atque nitorem. *Crua illius columna marmorea quæ fundatæ sunt super bases aureas*. A capite incipiens, peruenit ad extremum: nec tamen insistit in eo, sed addit aliquid, quod ad illius pulchritudinem vniuersè declarandam pertineat. *Aspectus*, inquit, *eius ut Libanus*. Aspectus, id est, totius corporis habitus, vultusque ipse, & proceritas, ut Libanus. Non altitudinem confert, sed amœnitatem, & quam varietas rerum efficit, pulchritudinem. *Electus quasi cedrus*. Electa Hebræi, proceras quæ sunt, vocant. Sic de Saul filio Cis primo Israëlitarum Rege, quod corporis proceritate superaret omnes, in libris Regum scribitur, fuisse electum, & bonum, id est, procerum, & pulchrum. Nam quod Græci duabus vocibus *καλον κ̄ αγαλον* id vna Hebræi Tob, id est bonum, hoc est pulchrum appellant. Sed

*Lib. Reg.
1. c. 9.*

& La-

& Latine bonum pro pulchro non nunquam accipitur, ut apparet in illo.

Quem bonum facit barba.

Sequitur vero. *Guttur illius suauissimum, & totus desiderabilis*. vel ut in Hebræo, significat. *Guttur illius dulcedines, & totus desideria*. Nā quis porrò, inquit, illius sermonis dulcedinè, & urbanitatè possit exprimere? singula quippè eius verba melle sunt lita, dulcedine & lepore redundant. Sed quid singula persequor, quæ dicendo quidem vix numerari possunt, multò minus recenseri laudando? Etenim, ut vno verbo dicam, totus est desiderabilis, ex gratijs totus, & venustate conflat: gestu, motu, verbis, oculis, vultu, atque omni denique parte sui, omnium sibi animos & amores conciliat. *Talis est dilectus meus, & ipse est amicus meus filie Hierusalem*: Ne videlicet, aut me in amando ipsum deceptam fuisse, aut vos in eodem quærendo, atque dignoscendo multum laboris subituras esse arbitremini. Illæ verò iterum ipsam rogant, dicentes *Quo abiit dilectus tuus o pulcherrima mulierum? quo declinavit dilectus tuus, & quæremus eum tecum?* Atque hac fini terminatur hoc caput. Sed nos pedem iam retro referre, & institutam interioris sententiæ explanationem prosequi longius debemus.

ALTERA EXPLANATIO.

*V*eniat dilectus meus in hortum suum, & comedat fructum pomorum suorum. Quæ superiori capite ex persona sponsi, ad sponsam de ipsa sunt dicta, ad eam partem pertinebant, quæ colloquia illa interiora, quæ diximus, continet, ad quam etiam spectat hoc, quod nunc sequitur: nisi quod ibi Deus loquebatur, laudabatque in anima sancta, & amante sua munera, hoc est, eam, quam ipse in ea effecerat, caelestè pulchritudinè,

S

& san-

& sanctitatem: hinc verò ipsa iusti anima tot laudibus ab ipso affecta, ei gratè respondet. Respondet autem quid? breue quiddam, si verba ipsa consideres: at si vim verborum, sententiam que spectes, quod pro bene longo, beneque copioso haberi possit, reddit respõsum, hoc est, respõsum plenum humilitatis, plenum cognitionis sui, plenum gratitudinis, Deo inquam in primis acceptabile, & gratũ responsum *Veniat, inquit, dilectus meus in hortum suum, & comedat fructus pomorum suorum.* Primùm non se inaniter effert, neque sibi arrogat, aut acceptum refert aliquid corũ quæ sibi tribui Deo laudatore, & prædicatore videbat: sed se ipsam agnoscens, & à quo illa sua tantoperè laudata bona ducerentur, intelligens, Dei dono potissimum constare ea, & ob id ipsius esse munera ingenuè fatetur. *Veniat, inquit, dilectus meus in hortum suum.* Nam se, quæ propter bonorum operum germina hortus est dicta, se inquam sponsi sui hortum esse fatetur. Fateturque nõ ob id solũ quod possideatur ab illo, quanquam id quodque (nam tametsi Deus in omnibus dominetur, tamen bonorum atque iustorum propriè Dominus est) sed non tantùm quia possidetur ab illo, sed multo etiam magis, quia ab eodem ipso habet, vt sit amœnus, & fructuosus, & pretio atque æstimatione dignus hortus. Ipse enim de principio eum hortum conseruit: ipse conseruit summa adhibita diligẽtia curauit: ipse coluit, custodiuit ipse, ab eodem ipso denique fructus ferendi vim, & facultatem accepit: sicut scriptum est. Dei agricultura estis. Et alibi. Neque qui plantat, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Primum itaque ostendit suam submissionem, atque modestiam. Deinde etiam testatur, ac præse fert, nolle se ea bona quæ à Deo habet, vel in suos, vel in alterius cuiusquam vsus conuertere, vel aliquem laudis fructum ex eis deriuare ad se se. Nam Deo illa statim resignat, eique vni istis bonis placere,

1. ad Cor.
vnt. 3.

cere, & gratũ facere cupit. Hoc enim est, quod nunc sponsa dicit, cum sponsum ad eum ipsum hortum, quem ipse conseruat, atque coluerat, visendum inuitat, eumque hortatur, se vt in eo oblectet, & eius pomis vescatur. Quæ animi, cuncta se à Deo accepisse agnoscentis, & in eundem ipsum, à quo acceperat referentis, modestia atque submissio, Deo sine dubio est gratissima. Quod satis indicant quæ sequuntur. *Veni in hortum meum sponsa mea, messui myrrham meam cum aromatibus meis.* Quibus Deus in persona sponsi demonstrat sibi, quod ad hortum inuitatus fuerit placuisse, itaque quod rogabatur fecisse. Etenim Deus quò magis ipsi se submittit humana mens, eò magis intimè se in eam insinuat, propiorque illi fit. Venit itaque in hortum suum, hoc est, venit ad eum, quocum iam antea erat, atque loquebatur: atque idcirco de nouo venire dicitur, quia ipso Dei colloquio homo magis eruditus, & in virtute ipsa perfectior effectus fecit, vt Deo dignius habitaculum suus esset animus. Veniens porrò quid? Laudis atque gloriæ fructum sibi vni legit: cæteros verò non modo non minuit, sed etiam magna bonorum accessione auget, & amplificat. De laude quam sibi legit, illud est. *Messui myrrham meam cum aromatibus meis.* Nam in aromate atque myrrha, boni odoris vis intelligitur: bonus autem odor in sacris literis ad gloriæ laudem significandam transfertur: ad laudem inquam eam, quæ Deo tribui ab hominibus solet, cum aliquid vident iustè ac præclare fieri à sanctis viris, vt liquet ex illo, Bonus odor Christi sumus, quod Paulus scripsit. Gaudet enim se prædicari à nobis Deus, cui vni omnis prædicatio, atque gloria debetur, & pro innumeris beneficijs, quibus mortalium genus afficit, hoc vnum sibi à nobis expetit laudis officium. Nec verò ex omnibus, quæ

2. ad Cor.
vnt. 2.

facere possumus, quidquam est præter laudem, cuius propriè fructus ad Deum pertineat. Nam cum ipsum aut fide, aut spe, aut charitate prosequimur, cum incumbimus iustis operibus, Deo quidem gratificamur ipsi, sed commodamus nobis potissimum: laus verò & gloria ea, quæ iustorum benefactis debetur, ita propriè Deo competit, ut nullam ex ea partem sibi detrahi, aut decerpi patiatur. Atque hoc illud erat, quare in veteri lege & in illo ritu, qui iam obsoleuit, Deo pecudes sacrificandi, in omnibus sacrificijs, quæ & multa erant, & vario atque sacro ritu perfecta, vno odore suauitatis se capi, atque affici Deus dicebat: rectè scilicet, & eo modo, quo umbræ illius legis sinebant, innuēs, atque significans in nostris benefactis vtile quod est, id nobis haud grauatè concedere, quod autē laude, atque prædicatione dignum, id referuare sibi vni: sicut & ipse Christus verè, & pro ea luce, quam mundo inferebat, dixit aper-
Matth. 5. tius. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut glorificent patrem vestrum, qui in cælis est. Tantum non dicens, nobis eam lucem, eaque officia vtilia esse velle: gloriosa autē vni sibi. Laudis itaque fructū sibi Deus collegit è isto horro. Quod autem reliquos eius fructus, virtutumque bona reliqua, quæ in anima iusti fructificant, suo ipse aduentu ampliora & maiora reddat, declarat quod sequitur. *Comedi fauam cum melle meo, bibi vinum cum lacte meo, comedite amici, bibite & inebriamini charissimi.* Illa enim sponsus non ex horto legit, sed in hortum potius ipse & importauit, & in tulit. Itaque lac, mel, atque vinum, hoc est, res suauissimas coniunxit, addiditque præterea ad voluptatem carpendam inuitationem, & adhortationem vehementem, quò intelligeremus bona ista, quibus Deus homines huius, de quo agimus, gradus, id est, eos, qui in virtute proficiunt, accumulatur, dulcissima esse & suauissima bona, & eximio quodam genere voluptatis referta:
 talia

talia denique, ut iam propè ad tertij atque vltimi gradus perfectionem accedant. Itaque simul atque iustorum animus istis bonis afficitur, præ lætitiæ, atque dulcedinis magnitudine ebrius effectus, cæterarum rerum oblitus, & quasi ad corporeas interpellationes sopitus, corpori atque sensibus dormit, & Deo ac bonis diuinis vigilare incipit. Itaque dicit: *Ego dormio, & cor meum vigilat.* Quæ iam ad ecstasim pertinent, in qua huius secundi gradus tota ratio completur. Quæ in ecstasi atque raptu, quid sentiat iusti animus, quo vè modo afficiatur, quanta luminis copia illustretur, quibus perfruatur voluptatibus, ineptè, atque ad eò impie facerem, explicare si vellem: ipsi explicet, qui perceperunt, si modo tanta res explicari potest ab villo homine, illud constat hæctenus explicasse neminem. Itaque illi cum de eo, quod in hoc raptu senserunt, rogantur, nihil certius habent dicere, quam arcana se vidisse, quæ non licet homini loqui: quemadmodum Paulus scripsit. Et certè ipse Deus, quamuis ad istos suos interiores, & cele-
2. ad Cor. 12. sti voluptate plenos congressus cunctos mortales inuitet: tamen ab ijs, qui illorum compotes facti sunt, eos ut silentio tegant atque occultet, seuerissimè exigit. Et hoc causæ habuit, quare suis in literis, quoties alicuius istorū incidit mentio, summa parcitate verborum vratur: rem noter vno, aut altero verbo, atque eiusmodi significationis verbo, ut facilè intelligatur, quòd verbo subest arcanum esse aliquid, & ineffabile, & quod verbis, quamuis multis non possit dici. Nā in Apocalypsi, Manna absconditum vocat; & in eodem, Calculum candidum appellat inscriptum nouo nomine, quod nemo nouit, nisi qui accipit: hoc verò in loco, qui proprius erat, si modo vllus esse potest locus huius doctrinæ, cum cætera, quæ ad amorem istum & charitatem pertineant, copiosè & enucleatè qualia sint, summa verborum vbertate & elegan-
 S 3. tia.

tia posuerit, & oculis conspicienda subiecerit, ad hoc quoties peruenit, propè obmutescit: remque eabreuitate perstringit, verba ut illi deesse videantur: in somnum incidisse, aut animo defecisse, dicere, id satis habet. Quamobrem nos, quale istud bonum sit, experiri omnistudio curemus: verbis verò cuiusmodi sit, supersedeamus exponere. Hunc itaque locum silentio præteruecti, ad id, quod reliquum est, iter conficiendum pergamus. *Vox dilecti mei pulsantis, aperi mihi soror mea.* Ab hoc loco perfectorum, id est, eorum, qui in supremo gradu amoris sunt, ratio describitur. Nam qui secundum gradum tenebat, & pro gradus sui ratione satis in virtute profecit, is hæc sponsi voce ad perfectam charitatem vocatur. Nam, ut antè dixi, in omni gradu primum locum tenet vocatione. *Aperi, inquit, mihi soror mea, columba mea, formosa mea, perfecta mea.* Sed non est prætermittendum, quid inter istam vocationem, & superiorem vocationem intersit. Nam superius, ut domo atque vrbe relicta in agrum exiret, iustus vocabatur, hîc verò rogatur, ut intra domum peccatoris sui Deum ipsum admittat. Nec enim quis putare debet id temerè factum à Solomone esse: aut variandæ orationis causa: sed habita ratione ipsarum rerum, earumque natura diligenter perspecta, expressum & scriptum. Nam sciri debet, qui Deum amant, quò minus in eo amore & pietate proficiant, & ad perfectam charitatem perueniant, duobus rerum generibus impediri, atque retardari solere. Primum obstare illis solet terrenarum rerum administratio atque cura, qua alij re familiari procuranda, alij magistratu gerendo, alij rebus alijs obeundis implicantur, atque detinentur. Nam ut ista charitatis lumen non extinguant, ut non extinguunt certè in ijs, qui Dei amorem cunctis rebus præponunt, tamè cursum quodammodo charitatis retardant, eamque crescere,

atque

atque augeri, non facillè sinunt. Implicant enim nostros animos ijs peccatis, atque curis, quibus si minus deletur charitas, illius tamen & lumen offuscatur, & ardor remittitur. Deinde obest isti charitatis incremento, atque perfectioni vetus, qui dicitur, homo, concupiscentiæque mala libido nobis natura inserta, quæ licet opprimatur ab ipsa charitate in hominibus iustis, manet in illis tamen, bellumque sæpè contra charitatem mouet. Itaque pugnant inter se se, & charitati concupiscentia resistit, eamque charitas tandè, si ab ipsa nos duci permittimus, studiosè agendo sensim atque paulatim delet & extinguit: quod cum effecit, tunc ipsa dicitur, & est iure perfecta. Extinguit cum dico, non id intelligo, posse alicuius studio in hac vita omnes malæ libidinis vires, & cupiditates penitus, & omnino deleri. Id enim si cui vnquam contigit, nam quin contigerit Dei genitrici dubitandum non est, sed si cui alii contigit, magno priuilegio contigit gratiæ & munificentiæ diuinæ. Non igitur id intelligo: neque etiam iudico charitatem non esse perfectam, nisi in eo, qui omni cupiditate prorsus sit vacuus: sed id tantum sentio perfectos in charitate ita sedatas, atque compressas, & intra præscriptum diuinæ legis inclusas cupiditates habere, ut mouere se, vix audeant, & contra charitatem efferre. Igitur qui ad perfectionis culmè est peruenturus, primum liberari debet à cura rei, vel publicæ, vel priuatæ gerendæ: deinde debet omni turbido, & rationi aduerso motu, quoad fieri potest, vacare. Sic enim Christus dicebat: Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia, quæ habes, quod est, ab omni publica & priuata cura vacuum habere animum: & sequere me: quod ad cupiditatum extinctionem, & abolitionem spectat. Nam sequi Christum, est, crucem quisque suam tollere, seque ipsum, id est, cupiditates suas abnegare, ut ipse alibi dicit. Qui vult venire

S 4 post

Chrysoft.
homil. 13.
in Matt.

Matt. 10.

Matt. 16.

post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam. Sed est inter ista duo quidam ordo seruandus. Nam primum curis sæcularibus nuntium remitti debet; deinde malæ cupiditates ex animo sunt euellendæ. Primum qui faciunt in virtute proficere incipiunt. Itaque, qui gradum incipientium ritè tenuerunt ad id vocantur: vt vrbe relicta rurapetant, id est, vt vitæ huius interituræ rebus nuntium remittant, seque vindicent in aliquam libertatem, hoc est, vt ad superiorem gradum ascendât, & incipientes esse desinant, proficientibusque annumerentur: itaq; exeunt in agrum, & humanæ vitæ curas abijciunt. In secundo verò maior perfectio quædam sita est: imò verum si est dicendum, ipsius perfectionis absolutio consistit: vnde qui perfectus esse incipit, intelligi debet magna iam ex parte suas cupiditates non vicisse modo, sed etiam propè extinctas. Et quoniam ex earum depressione ducitur omne principium cum Deo verè amicè & familiariter agendi, à quo perfecta charitas tum demum perfectè efflorescit: idcirco, qui iam ad perfectorum gradum ascendit, rogatur, vt Deo introire ad ipsum cupienti, id est, familiariter iam, & omninò amicè agere cum ipso volenti aperire velit, hoc est, vt in eo elaboret, vt edomitis cupiditatibus Deus intrare perfectè ad ipsius animum, & in eo requiescere omninò possit, id est, vt perfectus iam sit, quando satis in secundo bonorum gradu profecit. Nam quod superioris gradus initium est, id antecedentis gradus summum esse intelligimus. Nam incipiens qui dicitur, cū animum induxit renuntiare sæculo ad summum sui gradus peruenit, premereque incipit proficietium gradum: cuius quidem gradus summa effectio est cupiditatū depressio, quod vt primum quis assequutus est, secūdo isto gradu relicto ad perfectorum gradum euadit. Ita fuga sæculi & summū primi gradus est, & initium secundi: similiter

liter deuieta cupiditas tertij exordium eadem est, & secundum supremum. Ex quo efficitur, vt qui ad proficientiū gradum vocantur, ad id vocentur, quod in eo gradu primū obtinet locum, id autem est, vt quod iam animo secum agitant, tandem perficiant, abijciantque ab se opum & honorum, quibus constricti tenentur studium: & similiter qui vocantur ad tertium & supremum gradum, ad perfectè comprimenda carnis desideria vocentur. Quæ quoniam explorata erant, & diuinitus patefacta Solomoni, idcirco ipse superiorem illam vocationem, qua qui profecturi in amore sunt, inuitantur ad rerum huius vitæ contemptum, quàm aptè pro persona inducta significari poterat, sic eam exposuit; sponsam inducens ad id, vt patriolare relicto secum vna in agro moraretur sponsam hortantem. Hic verò vbi de altiore vocatione agebatur, qua nō iam vt sæculum quis deserat, quæritur; sed vt carnem exultantem, carnisque affectus ita coercet, vt quoad naturæ rei patitur, vix ampliùs extent: non id petere sponsam facit, vt domum sponsa relinquat, id est, vt corpus suū, quod arcano sanctarum literarum sermone domus sæpè vocatur, exuat, atque cōficiat: sed vt extenuatis assidua meditatione virtutum carnis affectibus, quod obstare Deo possit animum intrare, & in eo mansionem facere volenti, nihil relinquatur. *Aperi, inquit, soror mea, colūba mea, formosa mea, perfecta mea, quia caput meum plenum est rore, & cincinnati mei guttis noctiū.* Cui illa. *Spoliaui me tunica mea, quomodo induar illa? Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos?* Quod nō ita accipi debet, quasi vir iustus nolit Deo intrare volenti perfectus suum patefacere, hoc est, melior ipse fieri, & Deo acceptior, & gratior, sed quis sit corporis atque carnis sensus exprimitur. Nisi enim esset aliquid adhuc in corpore huius repugnans, neque satis æquo animo cedens imperijs, atque motionibus gratiæ Dei, non profectò vocare-

tur, id est, non cum eo ageret Deus, ut bonum id, quod instituit, perficeret, & edomaret ita suum corpus, ut nihil ex eo esset, quod animum impediret, quo minus ipsum perfecta charitate diligeret: Quod igitur aperiri sibi vult, aliquid ingressuro obstare demonstrat. Quid autem obstet, quid ve aditum obstruat, ex hac cunctatione sponsæ, & ex his eius vocibus mollitia plenis colligitur. *Spoliaui me tunica mea, quomodo induar illa? laui pedes meos, quomodo inquinabo illos?* Sed addit. *Dilectus meus misit manū suā per foramen, & contremuerunt viscera mea.* Post voces atque adhortationes Deus efficacioris gratiæ vim atque impulsū adhibet: manū inquam ipse mittit suam, hoc est, non leuiter, ut prius, sed vehementius, atque acutius magnā cælestis lucis copiā infundens, totum animum permouet, id est, efficaciter vocat. Nec verò offensus fuit, quòd in eo adhuc inesse vidit quiddam contumax & repugnans, nec se satis ab ipso regi permittens: id enim pro nostri corporis atque carnis natura, ut ita eueniret, necessarium esse videbat: sed potius quoniam id plenè vinci, & sub iugum penitus mitti ab homine, quamuis studioso sine suo ipsius auxilio haudquaquam posse intellexit, id auxilium exhibuit. Itaque mittit manum suam per foramen, eaque commouet totum hominis animū, id est, efficit ut animi vis superior ab ipso adiuta, & maioribus viribus aucta inferiores eiusdem partes, & earum omnes turbidos motus sedet & comprimat. *Dilectus*, inquit, *meus.* Nā ob eā causam, quia dilectus noster est, hoc autem est, quia nos gratis & sua sponte ipse diligit, istis afficit nos bonis atque muneribus. *Per foramen.* Quia quacumque patet Deo aditus ad animum nostrum, illac se insinuat. Nullam enim nobis benefaciendi occasionem prætermittit, quod ipsum summę erga nos suæ beneuolentiæ clarissimū signū est. *Et contremuerunt viscera mea.* Aut, ut ex Hebræo ad verbum vertitur. *Fremitus ediderunt super me viscera mea super illum,*

illum. Quibus enim motibus affici putamus iusti animam, quanto tremore concuti: quos ex amore dolore mixto impotentem fremitus edere, ubi in illam Deus totus incubuit, seque penitus infudit in illam? At quàm graphicè (nec enim possum ab huius loci interpretatione, & tractatione diuelli, tam mihi eius verba singula; & cælesti dulcedine illita, & diuinis sensibus videntur plena) quàm igitur graphicè Solomon vtrumque depinxit, & naturæ nostræ ingenium & infirmitatem, & amoris atque gratiæ Dei efficacitatem, atque potentiam. Nos enim quamuis multum in virtutis studio versati, tamen ægrè obtemperamus Deo: Deus verò neque diligendi nos, neque nobis quamuis cunctatoribus & ingratis mendendi vllum sibi, aut finem, aut modum constituit. Nos leuissimas quasque res pro magnis impedimentis ducentes, nobis & cunctandi, & eò quòd vocamur non eundi causas præteximus, diemque ex die ducimus, ineptè, vel potius impiè causificando. Nam quid aut leuius, aut frigidius opponi poterat illo, *spoliaui me tunica mea?* at Deus quæcumque sibi causā datur nobis benefaciendi, eā cōtinuò arripit: perque omnes quāuis tenuissimas rimas se se intro agit ad nostrum animum. Nos per nos desidia torpemus, ægraque & infirma mēbra lecto leuare vix possumus: at ubi Deus nobis ægris manum atque vim suam ad mouet, omnem torporem à nobis excutit. Itaque incredibili celeritate exurgimus, festinamus, ardemus, idque ipsum quod in nobis cunctabatur ante, & ad humū nos deprimebat, eadem gratiæ & amoris vi, non solum edomitum, sed etiam flammis correptum & incensum, sensum suam veterem exuit: nouum verò atque cælestem induit: denique ab omni illa sibi innata vetustate propè purgatur: ut ex eo constat quod sequitur. *Surrexi & aperirem dilecto meo, manus meæ distillauerunt myrrham, & digiti*

digit mei pleni myrrha probatissima. Nam in hoc, cum magnus quidam charitatis declaratur ardor, tūm verò translatè significatur illa, de qua iam tam multa dicimus, carnis cupiditatum, vt ita dicam, plena mortificatio. Huius namque mortificationis symbolū habet, vt ante diximus, myrrha, quæ nunc per manus, perque digitos omnes effusa, ipsa manubria pessuli imbuisse dicitur: id autem est, leuioribus illis, quæ Deo obstabant perfectè introire volēti, mortem propè & interitū attulisse: quæ est huius, de qua agimus, vocationis propria, & peculiaris effectio. *Aperi dilecto meo, at ille declinauerat atq; transierat.* Quomodo potuit fieri, vt Deus in eam animam intrare nolit, quæ sui pectōris forēs illi aperiat? an id agere illa sine ipso Deo potuit aut nisi ipsum intra se se haberet infūiū penitūs menti suæ nisi que agitaretur ab ipso, nō dico tanto erga illū amore flagraffet, sed ne se quidem vnquam suo loco commofset? haud dubiè nunquam. Itaque vtrumque verum est, & in huius anima Deum iam versari, & Dei. Aduentum atque ingressum ipsam animam latere, & idcirco extra se eū quærere, quem haberet secum & in sinu suo inclusum, & subdentem, sibi ad perfectè ipsum amandum ardentissimas faces. Quod idcirco euenit, quia cum duobus modis Deus intrare soleat in animos nostros, vno inspirando studia recta, & ad ea opere exequenda adiuuando: altero cælesti voluptate nos afficiendo: cumque prior ille intrandi modus occultus nobismetipsis sit, posterior verò apertior, atque manifestior: (nam quia in eo homo nihil ipse agens cælesti voluptate perfunditur, ideò videre sibi Deū videtur, præsentemque tenere, atque amplecti.) idcirco sæpè accidit, vt qui habet Deum intra se adiuuantem, & vires sibi sufficientem ad honestè operandum, quia se affici ab eo voluptate non sentit, abesse ipsum abs se putet, seque deseruisse queratur. Nam non si Deus in nobis existēs.

nos.

nos adiuuat, nos etiam semper voluptate perfundit: nec ista duo sunt ita coniuncta, vt alterum sequatur ex altero, contra potius contingit sæpissimè, vt cui est præsens Deus auxilium ferendo, is non modo huius cælestis voluptatis inopia labore, sed maximis etiam animi torqueatur, corporisque doloribus. Quod Deus tunc potissimum fieri permittit, cum, quod antè memini me dixisse, nouum aliquod & solito maius nobis contulit beneficium, cumque nos maioris gratiæ collatione, atque vi ad vberius de se merendum, seque magis amandum excitauit. Tunc enim subtrahere se à nostro cōspectu solet, neque iam amplius dulciter & iucundè in nos illabitur: quinimò aduersi aliquid, vel nobis immittit ipse, vel ab alijs inferri permittit, quasi virtutem nostram isto modo & industriam probare velit. Igitur virum iustum sic in certamen productum nō quidem sua illum ope latenti, & occulta destituit, sed tamen nudat ipsum interdum atque orbat suo illo familiari congressu, & conspicuo illo atque eximio dulcedinis suæ sensu, qui sensus si adesset, nullus esset malorum & aduersorum sensus. Is verò quid ager, aut quo se vertet simul à consortio & tanquam complexu Dei se distractum vidēs, simul intenta in se hostium suorū tela conspiciens? quid? ipsum eundem, quem abesse putabat, diligentissimè quæret: & quamuis nusquam compareat, quamuisque, nihil neque opis, neque lucis sibi effulgeat ab ipso, quæret tamē, neque quæredi nisi eo inuento finem vllum faciet: denique id ager, quod sequitur. *Anima mea liquefacta est vt dilectus loquutus est, quæsiui illum, & non inueni; Vocauit, & non respondit mihi: inuenerunt me custodes qui circumeunt ciuitatem, percusserunt me, & vulnerauerunt me, tulerunt pallium meum custodes murorum.* Aduro vos filix Hierusalem, si inueneritis dilectum meum, vt nuntietis ei quia amore langueo. Nam exposita vocatione eius, qui in secundo ordine cum laude

deuersatus esset, eiusque etiam exposito in superiorem amoris gradum ascensu (Nam uocationi paruissè dictus est, & fores animi Deo pulsanti aperuissè) probatione noui huius amoris, & desiderij, quod ex eo extitit, magnitudinem iam exponit. Probationem in eo, quòd declinauit ab illo Deus, eiusque cōgressum vitauit, simul atque ipsum in meliore gradu constituit, Desiderium verò & quidem nimis incensum in eo quod quamuis multæ & graues difficultates ei obiectæ essent, nulla tamen earum ab inquirendo potuit deterri. Nam quod dicitur *Anima mea liquefacta est, ut dilectus loquutus est*, uoce tantum audita liquefcere, magni est amoris indicium: quod autem addit. *Et quasi uocauerim, & non inueni: uocauit, & non respondit mihi: inueniunt me custodes qui circumueunt ciuitatem, percusserunt me, & vulnerauerunt me custodes murorum. Adiuro uos filie Hierusalem, si inuenieritis dilectum, ut nuntietis ei quia amore langueo*, nihil ad summi desiderij vim declarandam dicere significatius potuit: Sed quo magis perspiciatur uerum esse, quod initio dictum, sapius deinceps à nobis repetitum est, gradibus in hoc libro ad amorem ascendi, agè, conferamus hanc desiderij & probationis translatè positam expositionem cum earundè rerū superioribus significationibus: nam oculis intuebimur crescente ipso amore etiam ista creuisse: & pro ratione maioris gradus, de quo agebatur, sponsam inductam fuisse, tum acrioribus desiderijs accensam, tum vexatā malis grauioribus. Nam quod attinet ad desiderij explicationem, dicta est illa quidem desiderare, aut potius est inducta desiderans, & ab sponso osculari se flagitans in ipso carminis huius initio: sed quia de incipientis amoretūc, & de tyrone agebatur, intra uerba cōstitit id desiderium, nec ullum re ipsa sui documentum exhibuit: at postea ubi agi cœpta est proficientis persona, lecto, atque domino relictis, quæsitum sponsum iuisse sponsa dicta est: hoc

hoc uerò loco, ubi perfectorum in amore ratio describitur, nihil est prætermisum eorum, quibus maximum & ardentissimum desiderium significatur. Nam & quæsitum iuisse dicitur, & cuncta urbis loca quærendo lustrasse, uocasse, clamores maximos edidisse, infestos quosdam sibi homines obuios habuisse, quamuis multis plagis ab ijs affecta quærere non cessasse, orasse alios, ad omnem denique rationem se deieccisse, nihil intentatum reliquisse. Atque quemadmodum in hoc gradu maius sanctæ animæ desiderium exprimitur: ita etiam probationis inest in hoc gradu maior significatio: leuior in secundo, ut potè in quo neque plagarum, neque contumeliarum fit mentio: leuissima autem in primo, hoc est, in ipso amoris exordio: nullum enim ibi laborem sponsum quærendi sponsa subiisse dicitur, sed se quòd ille absens esset, cruciasse. Itaque illa absentia atque cruciatus pro probatione illi fuerunt. Ut omninò ex ipsa re, ad quam præcipuè significandam huius personæ actio transfertur, omnis ista oratio ducta sit, & ad id accommodata, quòd Dei amatoribus accidit. Nam incipientes (sunt enim ad grauiores labores ferendos minimè idonei) suspensa ueluti manu feriuntur; prouectiores, ut potè qui sint robustiores, maiora subeunt, atque adeunt certamina: multo autem maxima, & difficillima consummati & perfecti, quorum profectò ex persona nunc dicitur. *Inueniunt me custodes qui circumueunt ciuitatem, spoliauerunt me, vulnerauerunt me custodes murorum.* Mirum porrò alicui videatur, semper sponsam in custodes urbis incurrere, & ab eis non modo non adiuuari, sed etiam iniurijs affici. An est credibile, qui fidelium conuentibus præfunt, quique præfident Ecclesijs Dei, nam ijs urbis Ecclesiæ, atque murorum custodia concreditur, eos non modo præsidium nullum afferre, sed detrimentum etiam

& calamitatem bonis, & Dei amatoribus viris sæpè importare? Atqui series ipsa rerum aliarum ex alijs nexarum, mutuoque se consequentium, ac totius orationis atque carminis ordo, verborumque ratio ipsa eò nos ducit, hoc ut credamus esse verum. Et certè quemadmodum nihil est humano generi salutarius ijs Episcopis qui munus suum rite obeunt: ita cunctis quidem hominibus communiter, sed præcipuè optimo, & sanctissimo cuique; perniciosi sunt, & exitiales, qui potestatem quam acceperunt præsendi populo Dei in sua commoda, & vsus conuertunt, hoc est, qui malos pastores agunt, quos huius loci sententia propriè complectitur. Etenim ij sunt, qui pessimo vitæ exemplo, hominibus sibi subditis, vitiorum sunt causa maximorum: qui consentaneis ei vitæ sententijs atque opinionibus religionis puritatem inficiunt: qui Christianæ pietatis ingenuitatem, utpotè quæ ipsorum fraudulentis artibus & institutis maximè inimica sit, pessimè oderunt: nec oderunt modo, sed quocumque aut oblato, aut quæsito colore ad ignominiam eam, & ad mortem rapiunt. Atque quemadmodum in ea republica, quæ tyrannide opprimitur, nullus est virtuti, aut vlli excellentiæ locus, propterea quod tyranni ab omni eo sibi metuunt quod quouis modo præstare, aut eminere putatur: sic isti legitima potestate, & magno nominis splendore tyrannorum peccatus celantes, ijsque rebus, quas ad salutem hominum acceperunt, potestate, iurisdictione, opibus, atque copijs in hominum perniciem, atque exitium vtentes, quod in ipsis est perfectæ Christianitatis, atque virtutis extinguunt decus, ut primum eminere, atque apparere cœpit. Quod probare possem multis exemplis, quorum nobis non minimam copiam nostra ætas suppeditat. Sed ea omitram quoniam commemorari sine aliquorum offensione non possunt. Quare si quis est, qui sibi huius rei fidem magis astrui

velit,

velit, is aciem animi sui ad ea, quæ superioribus sæculis sunt gesta, conuertat. Inueniet profectò, qui sibi æquè nocerent, atque isti nocuerunt, populū Dei nullos hostes habuisse: semperque omnem virtutis præstantiam in hos potissimū scopulos incurrisse, naufragiumque fecisse reperiet. Qui enim viri sancti, qui sacri prophetæ, olim in Iudæorū populo, aut in exilium acti sunt, aut ferro perempti fuerunt, horum opera atque consilio ferè omnes perierunt. Non enim illos externa vis vlla rapuit, sed contribulium, atque eiusdem fidei, atque generis hominum, sacerdotum, scilicet, & Pontificum; hoc est, ipsius religionis, atque pietatis custodum immanitas occidit. Nostro autem in populo, quavis Euangelica luce perfuso, & perfectissimis præceptis, atque exemplis charitatis erudito, quot viri sancti, quot docti, quot Episcopi Ecclesiæ lumina, ab ijs qui se similiter eiusdem religionis, atque doctrinæ Antistites haberi volebant, id est, ab alijs similiter Pontificibus, & Episcopis speciem, ut inquit Paulus, pietatis habentibus, ipsam rem abnegantibus, aut per calumniam, aut per apertam vim, vel loco moti, vel in exiliū acti, vel acerba affecti fuerunt & ignominiosa morte? Certè Christus ipse non solum in se clarissimo exemplo docuit, sed etiam verbis testatus est, optimo & religiosissimo cuique ab improbis Pontificibus, & religionis, atque Ecclesiarum custodibus maximum exitium imminere. Nā de veteri synagoga dicit: Hierusalē quæ occidis Prophetas, & lapidas eos, qui mittuntur ad te. In Ecclesia porrò sua futuros seruos prædicit, qui quod viderent ipsum moram facere, & ob eam causam sibi persuaderent, cum non esse venturum, ipsius seruos & ancillas percussuri essent, id est, futuros religionis suæ, atque doctrinæ dispensatores, atque ministros infideles & prauos, qui communis domini seruos, hoc est, mystici corporis maximè Deo chara, & præstantissima membra vexarent, calumnijs opprimerent, ferro atque

T flam-

2. Ad Tim. 3.

Luc. 13.
Matt. 24.

Augusti.
in soliloq.
cap. 1.

flammis persequerentur. Atque hæc illi faciunt; serui autem Dei, perfecti, & iusti viri quid ad hæc? *Adiuvo vos, inquit, filie Hierusalem, si inueneritis dilectum ut nuntietis illi, quia amore langueo*, videlicet omnia illa sibi ab improbis Ecclesie custodibus illata mala, vel quia nihil præter culpam in malis numerant, vel quia sibi illa ad bonum, & ad maiorem cum Deo coniunctionem valere credunt, contemnant, atque despiciunt: & quasi se ne attingant quidem, quasi que nullus ex eis dolor ad suum, vel animum, vel corpus perueniat, non modo quæstum nullum edunt, sed ne læsos quidem se esse commemorant: tantum illud virgēt, quod vnum ipsos sollicitat, nimirum, ut Deum quotidie sibi magis amicū, & familiarē efficiat: utque omnes insistant vias, quibus intrmittere ipsum ad se, & ad animum suum possint. Itaque illos relinquunt crudeles hostes, fautores qui esse debebant, seque ad priuatos conuertunt, eisque dicunt. *Adiuvo vos filie Hierusalem*. Semper enim nescio quomodo simplex & humile vulgus, quippè quod ambitione & auaritia vacuum animum habeat, æquum se atque audiens sanctis hominibus exhibet, semperque lumē illud veræ pietatis, in quocumque elucere incipiat, statim perstringit oculos priuatorum & humilium hominum, eosque rapit ad se se. Ad hos igitur. *Adiuvo vos filie Hierusalem*. Nam ab ijs se adiuuari perfecti viri volunt, cum in malis tribulationum à Deo derelinqui videntur, vel quod eos non solum deserunt, sed etiam malis afficiunt, qui eorum salutis patrocinium suscipere deberent Ecclesiarum custodes, atque prælati. vel certè quod, quemadmodum superius dixi, amoris Dei abundantia inducuntur ad id, ut prætermittere nolint aliquid, quamuis minimum, eorum, quæ ad inueniendum ac magis demerendum Deum valere posse putant. Sequitur. *Qualis est dilectus tuus ex dilectis pulcherrima mulierum? Qualis est dilectus tuus, quia sic adiu-*

raſti

raſti nos? Hæc pij atque simplices homines adiurati respondent, quia etsi re iuuare minus possint, studio tamen iuuandi ardere solent. Quibus perfecti, quod magno vsui vtrisque esse possit, qua sit figura corporis sponsus dicunt, hoc est inueniendi, atque assequendi Christum veram doctrinam illis tradunt: quam non dico perfectos solos nosse, sed dico omnium verisimè illos posse tradere. Itaque nusquam sponsa in hoc carmine docendi munus vsurpauisse antè hunc locum scribitur. Sed quid perfecti de Christo sentiant, qualisque illis esse videatur, audiamus. *Dilectus meus candidus & rubicundus*. Prisci scriptores hæc de Christo, qua homo est interpretantur: quorum ego sententiam maximè probō: quanquam scio nonnullos esse, qui de ipsa natura Dei ista intelligi debere contendunt: sed sequamur antiquos, quorum ferè semper est præferenda sententia. Igitur hæc in Christum ita quadrant, ut quacumque ipsum spectes, ei aptè conueniant. Nam si de figura corporis solum, & membrorum compositione, & externo ipso oris habitu, leporeque sermonis agatur, constat illum omnium, qui vnquam nati sunt hominum, speciosissimum & pulcherrimum fuisse, Dauide ipso, qui tanto antequam nasceretur, ipsum nasciturum præuidit, eiusque speciem diuina luce perfusus oculis hausit, restante atque dicente: *Speciosus forma præ filijs hominum: diffusa est gratia in labijs tuis, propterea benedixit te Deus in æternum*. Sin autem interiores animi Christi dotes, moresque sanctissimos, & inclusas in ipso diuinitatis diuitias consideremus, & ad ea, membrorum corporis ista nomina, istaque, quas hoc loco adhibet Solomon similitudines accedemus, cum ratio tota optimè quadrabit, tum verò interpretatio ipsa non solum plus grauitatis habebit, sed etiam arcanis sensibus aperiendis, conferendisque rerum

P(al. 44.)

dissimilium similitudinibus maiorem pariet voluptatē. Igitur, inquit. *Candidus & rubicundus*. Diuinæ humanæque naturæ in vnam Christi personam coitionem atque complexum, hic ex albo & rubro mistus color significat. Nam in cādore Dei verbi naturam intelligi, declarat illud, quod in libro Sapientiæ dicitur. Candor est lucis æternæ. Item, que illud: Deus lux est, & tenebræ in eo non sunt vllę; rubor autem propria nota est naturæ hominis, ex quo humani generis primus parens Hebraico verbo dictus est Adā, quod Latinè rubens, aut rubeus significat. Quod autem sequitur. *Electus ex millibus*. Aut verbum è verbo. *Vexillifer in millibus*. Id vtroque modo, vel translātè dictum accipi potest, vel propriè: translātè, quia excellit omnes: propriè, quia ad immortalitatem nos ducit; non solum docendo, sed præeundo ipse tanquam signifer. Sequitur. *Caput eius aurum optimum*. Arcana auri significatio varia est in sacris literis. Nam interdum in auro diuina significatur natura. Certè tabernaculum illud iussu & descriptione Dei à Mose legislatore constructum ad vniuersi similitudinem effectum fuisse; omnes probati scriptores fatentur. Atqui in illo arca illa sacra Cherubinibus circumsepta, & in eius interiori parte latens, imaginem continebat naturæ diuinæ, quæ similiter in altissima cæli regione choris cingitur Angelorum. Ea autem arca purissimo contegebatur auro: ex quo intelligitur auri vocabulum, ad diuinitatem significandam in sacris literis solere transferri. Idem sæpè charitatem omnium maximam virtutem significat, quod liquet ex Apocalypsis illo, vbi tepido cuidam, id est, vacuo charitatis dicitur: Suadeo tibi emere à me aurum ignitum. Potest autem hoc loco id vocabulum vtrouis modo accipi. Nam si aurum diuinitas est, verè dicitur Christus ex auro optimo habere

1. Cor. II. caput, quoniam vt Paulus disertè ait: Caput Christi Deus.

Sin

Sin autem in auro charitatem virtutē intelligi volumus, haud dubiè Charitas Christi caput est reliquarū illius virtutum, id est, principatum obtinet inter omnes: quod satis apertè idem significat Paulus, cum dicit: Charitas Christi quæ superat omnē sensum. Nam tametī omnes Christi virtutes singulæ in suo genere summè perfectæ sint, tamē nescio quomodo inter eas omnes extat charitas, atque eminet. Nō quidē ita vt cætera Christi bona obscuret illa, aut nō apparere faciat: sed ita vt reliquis virtutibus vtatur pro ministris, earumque splendores, & munera in suam ipsius dignitatē, atque vsum cōuertat. Etenim quid Christus vnamquam aut ipse fecit, aut ab alijs illatum pariēter tulit, quod non ad beneficentiam, & ad charitatem generis humani retulerit? Ecquod tam suum ille habet, & tam eximiū bonum, cuius nos, quoad res ipsa patitur, non participes efficiat? Quanquā hoc loco latet in verbis Hebraicis arcanae significationis quiddam, quod prætermittere non debet. Nā quod Latina editio. *Caput eius aurum optimum* Hebraicus textus, caput eius chetè paz, id est, aurū selectū, & aurū selectū. Habēt enim Hebræi tria nomina, quibus aurū significant Zaab, quo promiscuè aurū significatur, siue syncerū illud sit, siue argēto, aut ære misto insyncerū. Paz, quo, siue nomē loci sit, vbi electū aurū gignitur, siue electi & defæcati auri nomen, certè significatur id aurū, quod adhibito igne ab omni sorde, & alterius rei missione est redditum purum. Chetem autem & iptum purum & syncerissimum aurum est, sua tamen sponte, & naturali bonitate purum. Ex ijs igitur tribus nominibus, duobus posterioribus Christi caput ex auro esse significatur ob duas causas: vna; quod ijs solis aurum, quod esset purissimum, significabatur, ne quis fortè puraret, imperfecti aliquid, aut insynceri in capite Christi fuisse, id est, in eius gratia & charitate, quæ est quasi caput virtutum reliqua-

T 3 rum.

Sap. 7.
1. Ioan. 1.

Apoc. 3.

rii. Altera, quo constaret Christū habere geminam gratiā, capitis vnā, personæ alterā, vel certè quò significaretur, vt Christi charitas purissima & perfectissima fuerit; tamē nō quò illa, quod fieri nō poterat, purior efficeretur, sed quò nobis pro exemplo Christus esset, quam esset purè amandus Deus, adhibitum illi à Deo fuisse dolorum, & tribulationum ignem, & quidem maximarum tribulationū. *Qua* dere Paulus scribit. Et quidem cum esset filius Dei, didicit ex ijs, quæ passus est, obedientiam, & consummatus factus est, omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ: & paulò ante Non enim habemus Pontificē, qui non possit compati infirmitatibus nostris, tētatum per omnia pro similitudine absque peccato. Sed pergit. *Comæ eius elatæ palmarū, nigræ quasi coruus.* Si caput Christi Deus est huius capitis comæ, id est, consilia atque cogitationes Dei, iure elatæ palmarum, & nigræ quasi coruus esse dicuntur: plurimum enim distant à cogitationibus nostris, sunt quæ ad peruestigandum valdè obscuræ & difficiles. De illis certè ita Esaias scribit: Sicut exaltantur cæli à terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ à vijs vestris, & cogitationes meæ à cogitationibus vestris. Et Paulus suo more vehementius exclamans: O altitudo, inquit, diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei, quàm incomprehensibiles sunt cogitationes eius, & imperuestigabiles viæ eius. Sin autem charitas quæ est in Christo, caput eius hinc nominatur, comæ, quas ex se se ista germinat charitas, id est, opera sancta à Christi charitate profecta, elatæ certè palmarū sunt, & nigræ quasi coruus, id est, omni ratione in suo genere pulcherrima & speciosissima. Etenim quid aut dici potest, aut fingi perfectius ijs rebus, quas Christus amore hominum & pro salute hominum fecit? multa hinc possunt quamuis rethoricè & copiose commemorari, atque dici, quamuis ad digne cōmemorandum oratio nulla suppetit: sed quid oratione opus est, quan-

quando ipsa facta certius testimonium perhibēt, quā verba sequitur. *Oculi eius sicut columba iuxta rivulos aquarū, quæ lacte sunt lotæ & resident iuxta fluentia plenissima.* In columba declaratur mire illud & mansuerum, quòd ipse de se prædicat Christus, dicēs: Discite à me quia mitis sum, & humilis corde. In earū columbarū ardore, & vj illa ignea, quā iaciunt ex oculis, ardens item eiusdem amoris vis in nostrā salutē directa semper, & intenta significatur Nisi his colubarum oculis malum significari Spiritus sancti dona in Christum copiosissimè effusa, & in eo commorantia, atque quiescentia, sicut Esaias scribit. Et requiescet super illū spiritus timoris Domini, spiritus sapientiæ, spiritus fortitudinis. Nam oculorum nomine ista dona etiam in illo Zach. tertio. Super lapidem vnum septē oculi, significantur. de D. Hieronymi & priscorū patrū sententia. Quod autē additur. *Quæ resident iuxta fluentia plenissima.* idè additur, quia sicut scriptum est Non ad mensurā pater largitus est spiritum Christo, sed plena in ipsum flumina, siuè potius Oceanum deriuauit aquarum. Aquarū cum dico, Spiritum sanctum intelligi volo, cuius hoc est in sacris literis nomē, vt illa apertè testantur, *Qui credit in filium, de ventre illius fluent flumina aquæ viuæ:* hoc autem dicebat, vt ipse Ioannes interpretatur, de Spiritu sancto, quem accepturi essent credentes in eum. Sequitur, *Genæ eius sicut areolæ aromatum consisti à pigmentarijs.* In genis & pudoris & probitatis, & modestiæ, & omnino animi ingenui, & bene educiti indicia apparere solent. Ergo per genas rectè intelligimus significari modestiam, mansuetudinem, animi probitatem, ingenuitatem, cæterasque virtutes, quibus Christi quasi facies fingebarur, & colorabatur: quæque extantes in illo spectabiles, atque conspicuæ ipsam amabilem, & venerandū apud cunctos reddebant. *Qui* certè concursus tot Christi & tantarū vir-

Matth. 11.

Esai. 11.

Zach. 3.

Ioan. 7.

tutum meritò similis esse dicitur areolis confitis à pigmētarijs: propterea quod, quemadmodum ibi multi & variorum colorum flores in vnam pulchri speciem conspirāt, sic hīc multitudo illa & diuersitas variarum virtutum mirificū quemdam concentum conficiunt, itaq; mirabiliter cōcordant inter se, vt ex omnibus vna extet dignitatis species pulcherrima. Sed à genis ad labia. Nam sequitur. *Labia illius sicut lilia distillantia myrrham primam.* Hoc quemadmodum verum sit, vel ipsius Christi inimicorum testimonio possumus interpretari. Nam aliquando quidam missi ad comprehendendum illum, cum concionantem audissent, & eius diuina eloquentia capti, atque deliniti sententiam capiendi ipsum mutassent, cur non cōprehendissent eum, ab ijs, à quibus missi fuerant, rogati dixerūt. Nunquā sic loquutus est homo. Et Petrus alibi. *Quò ibimus, verba vitę æternę habes.* Et Dauid, quasi si ei propositū esset hūc explanare locum, sic dicit. Diffusa est gratia in labijs tuis, propterea benedixit te Deus in æternum. *Manus eius tornantes aureas plenas hyacinthis.* Manus pro eo quod manu fit, & omninò pro egregio, & insigni aliquo facto ab Hebræis poni solere notius est ijs, qui sacras literas norunt, quàm vt pluribus exemplis sit confirmādum. Sunt igitur manus Christi, id est, vniuersa illius opera summè perfecta. Nam istis verbis ea pulchritudo designatur, quanta manibus potest inesse maxima. Pergit vltterius. *Venter eius eburneus, distinctus sapphyris.* Meghaim nō ventrem modo, sed pectus etiam, atque ad eò omnem eam corporis partem, quæ à collo ad pubem vsque pertinet, atque etiam ipsius partis viscera interiora Hebræis significat: figurato autem & arcano sermone ad cor significandum transfertur, non quidem quatenus viscus vitale quoddam est, nam eateenus propriè id significat, sed quatenus animalis sensus principium, & omnium cupiditatū receptaculū, & sedes esse

Ioan. 7.
Io. n. 6.
Psal. 44.

esse intelligitur. Sic Iob. 32. En venter meus quasi musto Iob. 32. plenus. & Psal. 21. Et lex tua in medio ventris mei. & 30. Psalm. 21. Anima mea & venter meus. & 43. Humiliatus est in terra Psalm. 30. venter noster. & Prou. 20. Inuestigasti omnia secreta ventris. & Esai. 16. Venter meus ad Moab. Porrò id nomen figuratè hoc loco debere accipi, præterquam quod ipsa sententiæ ratio, cæterorumque verborum translata positurum, ex quibus huius libri textus conficitur, perpetuus vsus postulat: declarat etiam epitheton, quod in Hebræo additur. Nam quod nos eburneum in Hebræo ad verbū: Venter eius candidum ebur: cādidum autem Hebræis est *יָבֵן*, quo non solum candor significatur, sed etiam cogitatio, atque agitatio ea mentis, in qua veri aliquod lumē elucet. Itaque verti potest. Venter eius intelligens ebur: ex quo intelligitur, qui venter hīc nominatur, eum cogitationis atque sensus non esse expertem. Quale igitur cor Christi est? qui sensus eius? affectus Christi cuiusmodi Ebur, inquit, candidum, hoc est, intelligens distinctum sapphyris, id est, cor ab omni cæco, & turbulento motu non solum alienum, nec tantum rationi se & suas cupiditates subiiciens, sed ita ex rationis præscripto cuncta agens, vt nisi illa præeunte, neque cupere aliquid, neque dolere posset. Nam qui in nobis extare solent, & antequā ratio quid agatur dispiciat exardescere, cupiditatum variarum motus subiti, eorum in Christo nullus fuit, sed voluntate atq; iudicio suscepti omnes, & ob eandem causam cādidi omnes, id est, rationis ac cælestis lucis participes, & ob id ipsum honesti atque prædicabiles, & omninò sapphyris comparandi. Sequitur. *Crura eius columnę marmoreę, quę fundatę sunt super bases aureas.* Christi fortitudo declaratur his verbis. Fortitudo inquam, non solum ea, qua ipse fortis est, quæque diaboli vires confregit, sed ea etiam, quam ipse efficit in nobis, qui fide cum illo, & charitate

Iob. 32.
Psal. 21
Psal. 30
Psal. 43.
Pro. 20.
Esa. 16.

coniuugimur. Nam ab illo fortitudinem ipsi ducimus; & quia ille inimica nobis & infesta aliquando fudit agmina, ideò nos si quando incidimus in eadem fracta, videlicet, iã ab ipso & debilitata agmina superiores euadimus, nisi nos prodamus ipsi, ac nostra nos sponte vinci sinamus. Itaque Christus hac vna re potissimum nos adhortatur ad intrepidè agendum, sic dicens. Verumtamen nolite timere, ego vici mundum. Nam profectò qui victus est, nocere amplius non poterit, ijs præsertim, qui vnum esse cum victore censentur: ac proinde illo vincète, & ipsi vicerunt. Atque hæc de singulis partibus sigillatim sunt dicta: de vniuersa autem Christi magnitudine, quæ statim sequuntur. *Species eius vt Libani, electus vt Cedri.* Cedri atq; montis vocabula in sacris literis trāsferuntur ad ea significāda, quæ insigni magnitudine præstant. Itaque qui eminent inter alios, quiq; summum, ac principem locum in populis obtinent, tum Cedri, tum montes vocantur. Est enim Cedrus altissima arbor, montibus autem in terris elatius nihil est. Cum autem & Cedri, & montes in vnum conferuntur, & quæ singula per se magnitudinem excellentem significant, coniuncta simul vni rei tribuuntur, apertè declaratur singulari & eximia ratione ipsam excellere, esseque magnam supra omnem modum. Quo igitur doceremur id, quod res est, Christo nihil esse, neque in terra, neque in cælo sublimius, ipsumque ex excellentijs constare totum, Cedros in hoc loco, atque mōtes Spiritus sanctus coniunxit. In quo neque illud quidem causa atque ratione vacauit, quod ex montibus Libanum præcipuè elegit, ex quo similitudinem duceret. Nam præterquam quòd is mons, & altitudine, & magnitudine, & arborū, quas educit, proceritate & copia, earumque materiæ bonitate, plurimarumque item rerum ad vitæ vsus accommodatarum opportunitate, omnes, non solum Syriæ, sed Asiæ ferè totius

rius montes præcedit, quod transferri ad Christum possit, id proprium ac præcipuum habet, quòd suppeditauit omnem eam materiam, quæ ad templi à Solomone Hierosolymis constructi ædificium necessaria fuit. Nam inerat in illo templo effigies templi spiritualis atque cælestis, quod Christus, ex quo primum homines esse coeperunt, condere coepit, conditque semper, nunquamque quandiu erūt homines à condendo & construendo desistet, quod vnū est verum, & Deo gratissimum templum. Et quemadmodum vnus Libanus suffecit omnes arbores, quæ templo ædificando necessariae fuerunt: sic huius veri & æterni templi omnis structura ducitur à Christo homine. Ille enim alit, ille producit, ille sustinet, ille denique perficit id, quidquid est, quod isti edificio inferēdū est: sicut Paulus, tametsi aliud & diuersum translationis & similitudinis genus insistens, luculenter scripsit. Ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam subministrationis secundum operationē in mensuram vniuscuiusque membri, augmentum corporis facit in ædificationē sui in charitate. Postremò tandem ne quid sponsa prætermitteret, quod pertineret ad Christi laudem, vno verbo plura comprehendens adiecit. *Guttur eius suauissimum, & rotundus desiderabilis.* Vel vt significanter in Hebræo legitur. *Torus desideria, talis est dilectus meus, & talis est amor meus filiæ Hierusalem.* Quæ filiæ Hierusalem, id est, benè erga Deum affecti, simplices tamen & idiotæ homines, cum ista perfectorum hominum oratione illustrati, in Christi, atque in terrarum diuinarum cognitione non nihil profecissent, studio eodem, quo illi Christum quærendi atque inueniendi accenduntur: & quod in amore Dei maximè accidit, vt alium ex alio amor corripiat, & quasi contagione quadam latissimè & facillimè serpat, inflammatur isti, atque corripiantur ab eo amoris igne, quo ardebant

bant perfecti, mox ut illos ardentes, atque æstuantés viderunt. Quod quæ sequuntur, declarant. *Dic nobis, quò abijt dilectus tuus, ò pulcherrima mulierum? & quò eremus illum.* Pollicetur enim suam operam, non iam ut officiosos se erga amâtes, & studio inueniendi Deum flagrantés viros exhibeât, sed ob id etiam, quia iam & ipsi amatores Dei eius pulchritudinis magnitudine audita, esse cœperunt: ardent quæ illi videndi desiderio, si minus tanto atque illi, certè nò multū dissimili. Sed his sic, & verè, & de priscorum patrū sententia maxima ex parte explanatis, quid vetat, quādo omnes ferè istarum literarum sententiæ, multis fœcundæ sunt sensibus, id intelligentiæ, quod nunc mihi succurrit, quod quæ in hac Christi effigie à Solomone descripta latet, in medium proferre. Quod tametsi ab eo quod modo diximus, non parum diuersum sit, non tamen aut falsum per se est, aut illi priori repugnās. Est autem id ei, quod Daniel Babyloniorum Regis rogatu interpretatus est, non dissimile. Nā sicut ille statua ea, aut statuæ simili spectro, quod per quietem Rex vidit, Regū cum Chaldæorū, tum deinceps eorum, qui orbis imperio potiti sunt rationes dixit significari, atque portendi: similiter ego nunc arbitror in hac Christi imagine, aut Christi imaginis descriptione, nò solum qualis ipse sit declarari, sed etiam significari, ac veluti depingi, regnū illius id, quod in terris nunc habet, quodque ab illius mortis tempore ducēs exordium, per omnes deinceps sæculi ætates, ad vsque mundi finem proëditur, id est, Ecclesiæ militantis, quæ dicitur, regnū. Etenim huius Ecclesiæ atque regni initium, & veluti caput, primumque illud Ecclesiæ sanctæ tempus, quod ab Apostolorum, & qui Apostolis proximè successerunt doctorum ætate, vsque ad Constantini Romanorū Regis tempus pertinuit, autum, quod hîc dicitur, optimū fuit. Tunc enim, id quod scire ex historia veteri licet, charitas in primis, & quæ charitatem.

ritatem comitantur, virtutes viguerunt: tunc quæ verè floruerunt illa pacis atque iustitiæ fœcunda sæcula, tanto antea à sacris vatibus, tanto quæ verborum pondere denuntiata atque promissa. Atque quemadmodū in capite oculos natura, ac reliquos ferè omnes sensus cōstituit: sic omnis sacræ intelligentiæ lumen, quo ad hoc vsque tempus quicumque Christiano sumus digni nomine, vitam dirigimus, illo Ecclesiæ tempore emicuit. Tunc illa Spiritus sancti dona, quibus quasi pro oculis atque sensibus anima vititur, quæque nunc & occultè dantur & paucis, palsim & palam conferebantur. Qua ex vbertate atque copia diuinorum bonorum, tanquam ex aureo capite dignæ eius capitatis comæ, tantus exitit bonorum virorum prouerus, tam copiosa seges sanctorum, tot martyres, tot virgines, quæ omni ferè sensu carnis deposito cælestem in terris vitam debebant, verè ut fuerint similes elatis palmarum. In terris enim positi vita atque habitu humili, & à cæteris hominibus nullo in numero habiti, vertice cælum contingebāt, aut, si verum loqui volumus, cælum suprâ erant animi atque mentis celsitudine. Porrò quæ ex hoc Constantini tempore ad Gregorium Romanum Pontificem virum & doctrina, & sanctitate excellentē sequuta sunt tēpora, in quibus externa Ecclesiæ reddita & stabilita pace, florere magis & nitere Christiana charitas debuit: idque primæ Ecclesiæ aurum, quod tantopere fulsit, magis splendescere, nescio quo modo rebus in deterius abire incipientibus, remittētibzque se paulatim & sensim, omnibus veræ pietatis studijs, non iam aurea, ut superiora certè, sed ex ebore fuerunt. Nam quemadmodum ebur habet quidem spectabilem nitorem, pretiumque in eo ipsa raritas facit, tamen ipsum non est eiusmodi, ut cum auro, vel pretio conferri queat, vel naturæ præstantia: sic illud sæculum in comparatione ad primum deterius fuit, & ea potissimum ratione de-

ne deterius, quod charitatis, qua Christiana maximè continetur vita, minus habuit, sed tamè fuit, per se ipsum si spectes satis beatum, ac foelix. Multum enim de prima illa puritate vitæ & pietate retinuit, & quamuis maxima ex parte eburneum fuit: tamen id ebur aptis in locis, & auro, & pretiosissimis gemmis, saphiris, nimirum atque hyacinthis visebatur distinctum. Habuit enim illa ætas Pontifices sanctissimos, qui tanquam digiti aurei in illo corpore fuerunt: habuit eos qui nunc habentur Ecclesiæ lumina maxima, & sapientia, & sanctitate doctores: monasticum vitæ genus illa maximè ætate cœptum est frequentari. Itaque floruit illud sæculum monachorum sanctissimorum propè innumeris gregibus, qui profectò monachi saphiri illi fuerunt, quibus huius imaginis venter atque pectus distinguitur. Atque quemadmodum venter atque pectus, in quo humeri & brachia numerantur ad caput relata, ipsum magnitudine superant: sic in ista Ecclesiæ ætate secunda Christianum nomen, quod ante id tempus obtinentibus cuncta idolorum cultoribus, angustissimis concluderetur finibus, Constantino Imperatore, tunc nostram religionem amplexo, & pace fidelibus reddita, templis idolorum euerfis, constitutoque statu Christianæ reipublicæ, ita latè propagatum est, vt non solum quacumque patebat Romanum imperium se extenderet, sed ad feras etiam & Barbaras nationes, & ad vltimas terrarū oras peruaderet, totum denique orbem ferè obtineret. At ventrem eburneum, crura, atque tibiæ exceperūt marmoreæ, id est, illi ætati secundæ tertiæ Ecclesiæ, & ipsa deterior successit ætas: quæ incipiens in Gregorio, aut paulò post eius obitum durat adhuc, durabitque ferè vsque ad extrema mundi tempora: nam sub mundi finem est desitura. Quæ in ætate tertiæ, id quod sine graui animi dolore commemorare non possumus, non solum nimis in arctum & angustum.

gustum locum redacta est Christiana respublica: tot non solum prouincijs, sed etiam nationibus auulsis ab Ecclesiæ gremio, atque fide: sed etiam quantum marmor auro cedit: aut etiam multò amplius quod ad pietatis sinceritatem, atque puritatem attinet, tantum degeneratum est ab eo, quod superioribus Ecclesiæ temporibus floruit. Candorem modo & firmitatem quandā fidei retinemus, sed, qualis est marmoris, frigidā atque lapideā. Vix enim vltū, nō dico germanæ illius, & primæ charitatis, quæ iam, si nō omninò, nec enim potest, at maxima ex parte exoleuit, sed ne prisca quidem, & antiqui moris cernitur in nobis vestigiū. Nam rebus præclarissimis & quibus maximæ nostræ religionis partes continebantur, amissis, pro rebus rerum nominibus vtimur, & amplexamur vmbas quasdam earum virtutum, quibus in animis nostris nullum locum esse permittimus: & quæ profligauimus è vita, quæque planè extinxiuimus honesti lumina, ne odisse nos lucem quis putet, aut ab eo quod dicimur, cum Christiani nominari volumus, abhorrere, ea, specie quadā tenus seruamus. Itaque in eorum locum nobis substituimus spectra quædam (nam quid aliud nominē nescio, quod fictum totum & simulatum est, & ad illudendū sensibus hominū comparatum.) Itaque laruas quasdam foris per angustam speciem prælitatas, intrus verò vita & veritate vacuas in demortuarum virtutum locum nobis asciscimus: ijsque induti, atque contenti laruis vni deinceps ambitioni, avaritiæ, luxuriæ totos nos damus. At quali avaritiæ? quali que luxuriæ? quàm turpi, quàm profusæ, quàm etiam apud eos, qui nomen, atque fidem Christi ignorarūt incognitæ & inauditæ? Huc etiam accedit, quod ipsamet nostra fides atque religio tam diuerso ab eo, quo olim tradebatur, nunc traditur & propagatur modo, satis vt appareat prisca illos homines verè fuisse aureos, nos autem marmoreos, & quod
de Deo.

de Deucalione, & Pyrrha ferūt fabulæ, de saxis esse natos. Nam quod olim per homines non solum inermes, sed ab omni etiam humano præsidio mirabiliter imparatos: nec solū non violenter, sed ne vafre quidem, & astutē aliquid agentes: contra autē inaudita animi simplicitate, lenitateque præditos prædicabatur, & propagabatur Euāgelium. Id nostra ætate nos ipsi vidimus (non quidē principū culpa, aut cōsilio, sed priuatorū rapacitate, & auaritia) inculcari, atque tradi per homines ferro succinctos, auri magis rapiendi, quā veræ religionis in aliorū animos inferendæ cupidos, infinita edita strage hominum, totisque non modo populis, sed gentibus etiam ad internecionem deletis. Ut qui rem istam quemadmodum gesta est, ritē consideret iudicare omninō debeat parabolam illam Euangelij, in qua quod qui inuitati ad conuiuium erant, venire nolissent, alij per vim adducti & in triclinium intromissi dicuntur, in hæc potissimum tempora, & in hanc Euangelij prædicandi rationem, relatā à Christo fuisse. Sed benè est quod marmor, quodque iste lapideus rigor in aurum rādem desinet, & bases aureæ columnas marmoreas suffulcient. Sequetur enim quarta ætas Ecclesiæ, eaque cū Ecclesiæ, tū mundi ipsius ætas vltima, in qua studijs hominum ad virtutis cultum conuersis, & moribus eorum reformatis in melius, Deo præcipuè copiosè & mirabiliter spiritus sui dona fidelibus impertiente, prima illa & vetus charitas atque iustitia, omnium virtutum choro comitata in antiquum, & verè auitum Ecclesiæ solum tanquam postliminio reuertetur. Nam quin id ita futurum, atque euenturū sit vltimo Ecclesiæ tēpore, dubitare nemo potest, qui modo, aut rationis momenta, aut sanctorum patrum auctoritates, aut certè sacrorum vaticinia Prophetarū, & Apostolorum ritē expendere, & cōsiderare voluerit. Nam primū cōstat cōtempore rem Ecclesiæ publicam in summū

ventu-

venturam periculum, atque discrimen, & par est pro periculo, atque discriminis magnitudine auxiliū illi gratiæ, atque bonorū cælestium, quibus stare firma possit, à Deo affuturum. Inuadent enim in illā, cū alij multi hostes externi, tum omnium, quos vnquam perpeffa Ecclesia est, sæuissimus & potentissimus hostis Antichristus impugnabit, atque adeò grassabitur in ipsam: vincet tamē Ecclesia huius omnes vires, & machinationes, & ad extremum inuicta persistet. Sed quibus, quæso, credi debet ipsam victuram, ac superaturam armis, nisi eisdem illis, quibus in exordio sui Romanorum Imperatorum in ipsam insurgentium gladios, atque adeò omnium orbis Regum odia, & potētiā superauit? inconcussa in Deū fide, in eundem charitate ardentissima, vitæ atque morum summa puritate, imprimisque donorum spiritualium atque cælestium magnis copijs, atque subsidijs, ac denique illis eisdē armis, quibus Paulus instructus omnem in ipsum altitudinem mundi insurgentē, se deiecturum credebat, & verò re ipsa deiecit. Itaque de ijs armis scripsit. Arma militiæ nostræ, non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionemmunitionum, consilia destruentes, & omnem altitudinem extollētem se aduersus scientiam Dei, & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi, & in promptu habentes vlcisci omnem inobedientiam. Deinde eodem Ecclesiæ tempore Iudæorum natio tot iam sæculis in perfidia & errore versata, Dominum Iesum verū Messiam agnoscens, se in Ecclesiæ gremium recipiet, quē admodum & noui & veteris Testamenti literis prædictū est fore. Postulat autem ipsa ratio, vt hos tanto studio, tanraque multitudine, & numero ad fidem Dei conuersos, vt maximam ipsi Ecclesiastici corporis partem conficiant, Dominus Iesus ijs spiritualium diuitiarum muneribus afficiat, eaque liberalitate prosequatur, quæ decet, cū natu-

V

tiam.

2. Cor. 10.

tiam ipsius bonitatem erga suos supplices, tum præcipue suum illum & antiquum erga eum populū amorem. Etenim latus de salute, & ad bonam mentem reditu eius populi, quem eo vsque olim dilexit, eo vt ex populo nasci ipse, & inter Iudæos numerari, & lumen spei, atque salutis in de cæteris proferre populis atque gentibus dignatus sit, nullum suæ largitati modū statueret: sed omnes cælestis thesauri copias, atque diuitias in Ecclesiam effundet. Nam si cū sibi primū adiunxit, & quasi desponsauit ab Aegypto tyrannide in libertatem vindicatum hunc populum, tam liberalis in illū Deus, & tam munificus fuit, quantū ex Mosaicis scriptis cognoscimus, qualē erga eundem quo animo, quā placabili, quā misericordi ipsum futurum putamus, quando post tam longū dissidium in gratiam cū illo redire cœperit: maximè ipso thalami, atque nuptiarū instante, atque imminente tempore? An non pascet illum cælestibus bonis, sepositoque & ad id temporis reseruato vitulo, hoc est, eximijs charismatibus saginabit? Saginabit profectò, inque eam opinionem me non leuis coniectura aliqua, sed vatum testimonia clarissima inducunt. Zacharias enim in id Ecclesiæ vltimum tempus, & in Iudæos eo tempore ad Ecclesiæ fidem conuersos respiciens, ex verbo Dei apertissimè dixit. Et effundam super domū David, & super habitatores Hierusalem spiritum gratiæ & precū, & aspicient ad me, quem confixerunt. Nam hoc Zachariæ vaticinium ad postrema illa mundi, & cōuersionis Iudæorum spectare tempora, & D. Augustinus magnum Ecclesiæ lumen testatur, & ex Ioanne in Apocalypsi non obscure colligitur. Nam de illo agens tempore ad hæc Zachariæ verba alludens scripsit. Ecce enim venit cum nubibus, & videbunt eum omnes oculi, & qui eum pupugerunt, & plangent, & cætera. Sed quid ait Zachariæ? Effundam, inquit, spiritum gratiæ & precum super domum David.

Ioel

Ioel verò qui primæ Ecclesiæ Spiritus sancti donorum abundantiam prædixit, quomodo & ipse loquutus est? Et effundam, inquit, de spiritu meo super omnem carnem. Vt qui de duobus diuersis temporibus, eadem ferè à duobus vatibus, atque eisdem & verbis, & orationis genere scribi videmus, quin utroque in tempore similiter foelix & copiosa in bonis gratiæ Ecclesia futura sit, non dubitemus. Esaias porrò cū alijs in locis, tum maximè vltimo capite multa prædicit pertinētia ad hanc cælestiū bonorū copiam, quam dicimus futuram in Ecclesia sub mundi finē. Quam ille copiam rerum quidem & bonorum corporeorum nominibus adumbratam, sed tamen spiritualiter intelligendam maximam, atque summam describit. Nam de illo Ecclesiæ statu, atque vltima ætate ipsum agere, vel ex eo liquere potest, quod expositio illa omnis, atque prædictio mundi finis prædictione, & commemoratione vltimi iudicij terminatur, & clauditur. Sed nihil est apertius, quam illa Pauli conclusio, si quis quam vim habeat, satis attentè cōsideret. Ad Romanos enim scribens, sic inquit: Quod si delictum illorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentium: quantò magis plenitudo eorum: & infra. Si enim amissio eorum reconciliatio est mundi, quæ assumptio nisi vita ex mortuis? argumētatur enim à minori, vt apparet. Nam si Iudæis magna ex parte non agnoscentibus Christum, neque fidem illi habentibus, seque ob id, & regia dignitate, & religionis veritate, atque gloria spoliantibus, Deus ex gentibus sibi Ecclesiam confecit, eamque maximis locupletauit bonis, quò vel ista ratione inuidētia, atque æmulationis studio accensos Iudæos in eiusdem fidei assensum induceret, vt videmus Paulus in eadem epistola scribit. Dico, inquit, nunquid impegerunt vt caderent? Absit. Sed illorum offensio, & ruina salus est gentibus, vt ad æmulationem il-

V 2

los

1. Job. los prouocarent. Si igitur, quod Paulus & illum enarrans August. argumentantur, Deus vt gentiū exemplo ad verā Christi fidem Iudæos pertraheret, gentes ipsas amore cōplexus, saluas illas esse voluit, nec saluas modo, sed cælestibus, ac mirabilibus donis locupletatas, atque auctas: ipsis tunc Iudæis errore suo agnito, atque deposito ad Christū conuersis, ipsumque vnice amantibus cōsentaneum profectō rationi est, Deum cælestes suas in Ecclesiā opes, maxima largitate effusurum. Et si cum abiecti illi à Deo fuerūt, & pro inimicis habiti, Ecclesię gentiū benefecit Deus, illi vt participes esse cuperent eorundē beneficiorū, & sic in Ecclesiam intrarent: cū in eam intromissi iam fuerint, eamque ipsi bona ex parte cōpleuerint, Deo que esse cōperint grati, atque chari, profectō Ecclesia ad eandem spiri-
1. II. 1. 108. tuales opes, quibus olim abundabat, redibit, & ad pristinū illud suum decus resurget, viuet que atque elucebit, latēq; splendebit in illa, quod iam propē extinctum putabatur; omnium virtutum lucidissimum lumen, charitas: eruntq; similia vltima primis, caput pedibus, aut sicut David elegantissimē cecinit: Ortus, & Occasus Ecclesię maxima cęlestis lætitię, atque voluptatis perfusi copia, pares inter se, atq; similes erunt. Etenim ille in Psalmo sexagesimo quarto, in quo Psalmo de Christi regno, eiusq; regni ortu, atq; incrementis, deq; omni eius foelicitate, vt Poētā diuinū decebat, breuiter vaticinatur & figuratē, & à rebus rusticis, naturęq; operibus similitudinibus ductis inter alia, quod ad propositā rationē pertineat, sic scriptū reliquit. Exitus maturini, & vespere delectabis. Quod enim in vicissitudinibus dierum, ac noctiū oriente Sole, atque decedente cōtingit, vt ea duo tēpora diei læta maximē, atque grata sint, vel cū dies decedentibus tenebris appetere, & rebus suis color incipit reddi, vel cum occidente Sole, & illo pomeridiano temporis æstu remittente se, & auris leniter spirantibus

tibus, ipsa iterum cæli atque aëris exhilaratur species: simili-
 liter in hoc Christi, de quo agimus, regno, Ortus & Occasus, initia atque fines per æquē lætos, atque foelices dicit esse futuros. Exhilarasti, inquit, occidentis Ecclesię militantis vltimum tempus, eo scilicet, lætitię, atque voluptatis genere, quod te maximē decet, & quo ipsos affici homines, atque imbuī maximē conuenit, cælesti atque diuino, quomodo ciuidem Ecclesię initia, atque primos ortus exhilarasti. Sed iam propositum exequamur.

TERTIA EXPLANATIO.

*V*eniat dilectus meus in hortum suum, & comedat fructum pomorum suorum. Quoniam sponsus veterē illam Ecclesiam horto similem esse dixerat, atque ei horto similem fecerat, qui esset cōstitus pomiferis, & odoratis arboribus, id arripiens Ecclesia, & in metaphora insistens, sponsum, id est, Dei verbū hortatur, eō vt veniat pransurus, id est, orat illum, vt ad animum ipsius penitus insinuet se, habitareq; in ipsius corde, ac moram ducere velit, grata habens ea, quæ in ipsa idem seuit virtutum omnium præstantissima germina, vel precatur ipsum certē, vt quando ipsi sacrificat, adesse propitius sibi velit, & religiosis suis cœtibus, atque cultibus interessē. In quo Ecclesia Deo accepta refert, quæ habet: fatetur enim se hortum esse Dei, & fructus, quos fert, Dei fructus esse concedit, & simul eadem omnia ei, à quo ipsa accepit, offert, seque planē Deo subijcit, id quod potissimum exigere à suis Deus solet. Nam in hac submissione animi, & vt illam Ecclesiastici scriptores vocant, resignatione spiritalis perfectionis fundamentum constitutum est, quod enim magis se Deo submittit hominis animus, eō magis in ipso suam vim Deus insinuans, cum suis bonis ornat:
 V. 3. atque

atque locupletat, quod indicant, quæ sequuntur. Nam inquit, *Veni in hortum meum soror mea sponsa, messui myrrham meam cum aromatibus meis, comedi fauam cum melle meo, bibi vinum cum lacte meo; comedite amici & bibite, & inebriamini charissimi.* Quibus verbis sponsus inuitatus ab sponsa, significat se illius votis annuere velle, & quia illa se ipsi submiserat, ipse se in eam insinuasse demonstrat, & sicut Ecclesia superiori oratione suam erga Deum submissionem testificabatur, sic Deus his verbis, quam grata sibi ea submissio fuerit, restatur figuratè vt cetera, & in instituta allegoria persistens. Nam sicut festo die in hortis epulis vacare solent homines, sic Deus se venturum in hortum, quo inuitatur, respondet vnà cum socijs, & quo maiorem vim lætitiæ significet, epulaturum cum illis, itaque epulas nominatim recenser, & quasi iam epularetur, socios ad vnà epulandum, & potandum inuitat: Quo significat, quam gratus ipsi acciderit is cultus, quem ei illa exhibebat Ecclesia: quamque illius modi sacrificia accepta ipsi illo tempore fuerint, & quomodo illis quodammodo interfuerit, eaque veluti honestauerit sui numinis præsentia. Nam, vt ex sacris constat literis, sæpius Deus, cum illi sacrificia offerebat vetus Iudæorum Ecclesia igne cælitus immisso ea absumebat, nebulaque item cælesti subitò opplebat tabernaculum, atque templum, quod diuinæ præsentia signum certissimum habebatur. Et certè in omnibus illis sacrificijs, cõuiuuiū quodammodo inibat Deus cū ijs, qui ea immolabant. Nā, vt suprā diximus in sacrificio cõuiuuij quædā imago inerat. Nam hostiæ, quæ cædebatur, vna pars adolebatur Deo, altera cædebat sacerdoti, tertia vescebantur, qui hostiam afferebant. Quare merito inquit, *Veni in hortum meum, id est, in conuentus, atque cœtus religionis causa abs te institutos me sæpe insinuauit, diebus tuis festis interfui, Messui myrrham meam cum aromatibus*

meis,

meis, id est, thymiamata, quæ ijs aromatibus constant, odoris suauissimi hausi: Comedi fauam cum melle meo, bibi vinum cum lacte meo, id est, partes hostiarum mihi oblatas, & super altare incensas gratas habuis in sacrificijs vestris & ipse epulatus vna vobiscum sum, idque ita familiariter, vos vt ad cõpotandum & vnà capiendū cibū prouocarē, sic dicens. Comedite, & bibite, & inebriamini charissimi. Atque hæc tenus Ecclesiæ ætas illa descripta est, quæ egit sub lege: quæ autè ex hoc loco vsque ad libri finē sequitur ad eā Ecclesiæ ætatē spectant, quam nunc agit, quæq; vltima illi futura est in hac vita, de qua re Ecclesia sic loquēs inducitur. *Ego dormio, & cor meum vigilat, vox dilecti mei pulsantis, aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea, quia caput meum plenum est rore, & cinnami mei guttis nocturnum.* Nam his verbis & Ecclesiæ cõditio, quo tempore Christus in carne natus est, & Christi in carne nascentis, & ad sui amorē atq; cultū Iudæorū conuentus inuitantis, ratio figuratè describitur. *Ego* (inquit) *dormio, & cor meū vigilat,* Aut vtrūque ad se, aut alterū ad se, alterū ad Christū refert, Et si ego, inquit, dormiebā mora aduentus eius quodammodo tædio affecta, at Christus cor vigilabat meū promissi sui fidē præstaturus vel, etsi ego in nōnullis meis partibus dormire videbar, q̄ nōnulli ex meis ad terrenas cõuersi curas minus curarent cælestia, tamē corde, id est, alijs meis partibus præstantioribus vigilabā, desiderio aduentus Christi excitata, & in eum intenta atq; defixa: vel certè ego quasi ij, qui dormitant, aut dormiunt, quæ ante oculos habebam meos, ea vix agnoscebam: versabatur enim mihi ante oculos Christus ex me natus, & carnem meam indutus, ipsum tamen non agnoscebam; at ille cura vigilabat & studio salutis meæ. Itaque non solum se mihi in carne mea visendum ostendit, sed & blandissimis vocibus se aduenisse testatus, vt se in meā intromitterem domum orauit: & exponit vo-

ces, quibus Christus, postquā apud nos natus est, inuitauit ipsam, sic dicens. *Vox dilecti mei, aperi mihi soror mea, amica mea columba mea, immaculata mea, quia caput meum plenum est rore, & cincinni mei guttis noctium.* Quæ est oratio Christi ea, qua Iudæorum Ecclesiam ad se admittendum hortatus est: aut certè, qua Christi desiderium atque conatus se insinuandi in animis Iudæorum sic figuratè describitur, vt etiam ex ea colligatur ipsum iam induci natum inter homines, & humana carne vestitum. Quod perspicui potest primum ex eo quod nusquam ante hunc locum Christo in hoc libro humani corporis dantur membra: deinde quia antea Ecclesiā rogabat ipse, vt relicta domo se in agrū sequeretur, vtpote qui nondum versaretur inter homines: nunc autè, vt qui homo iam esset, se domum intromitti postulat. Postremò quia hic primum frigore offensus, & pluuia madens, id est, rebus affectus molestis Christus inducitur, ex quo enim humanum corpus induit, vitæ huius ærumnas perferre cœpit. Ait igitur, *Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, Aperi.* Quia ad illam veniebat, vt significaret, non patere ipsi facilem aditum, id est, vt doceret fore vt à suis agrè reciperetur, *Soror mea, amica mea, columba mea.* Hæ verborum blanditiæ, primò animi tenerè amantis indicia sunt, & in eius, quem amat, animum se insinuare cupiētis, illustria testimonia, deinde magnam vim habent ad persuadendum, ipsa enim eorum repetitio testatur, qui hæc dicit, non solùm cupere alterius voluntatem conciliare sibi, sed & id omnibus modis agere, omnes tentare aditus: omnia, quò id assequatur, conari. Quare ex his ad Christum translatis, primò intelligitur ipsius doctrinæ atque sermonis eius, quo pertrahere ad sui fidem Iudæorū Ecclesiam conatus est, quanta gratia fuerit, quæ dulcedo, qui verborū, atque sententiarū lepos, itaque ob istam causam scribitur: Et stupebant omnes in sermonibus gratiæ, qui proce-

procedebāt de ore eius. Id quod ea ipsa, quæ dicebat, testatur, quibus nihil excogitari potest blādus. Vocabat enim ad requiem omnes, ad libertatem ab ijs cupiditatibus atque curis, quæ animum excruciat, ad mutuam charitatē, totiusque suæ doctrinæ summā in eo, vt mutuò inter nos benefici essem⁹, cōstituebat. Ex quo certè illa sunt. Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiā vos. Tollite iugum meū super vos, & inuenietis requiem animabus vestris Iugum enim meum suaue est, & onus meū leue. Et rursus. Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde, & alibi, Hæc est præceptum meum, vt diligatis in uicem. Deinde ex eisdem intelligitur verbis, quanto ipse Christus suorum salutis studio incenderetur, quantumq; cuperet omnium voluntates conciliare sibi, quādo tot ac tam blandis verbis ad eorum animos penetrare conabatur, quod & re ipsa præstitit; quid enim non fecit, aut molitus est, quo sibi animos Iudæorum adiungeret? Nam & voce, & exemplo, & beneficentia, & miraculis, hortādo, rogādo, acrius admonēdo, interdum minis, interdū precibus, nonnunquā obiurgatione seueriori, per se, per alios omnes machinas adhibēdo perripere Iudæorum cordis claustra tētauit, denique vita ipsa profundenda nostræ stuit salutem. Quod autè sequitur. *Quia caput meum plenum est rore & capilli mei guttis noctium,* eodem spectat. Nam in eo Christus causam efficacissimam affert, quò illi Ecclesiæ persuadeat, quāmet ipsam, & quāmet se ab ipsa amari cupiat, vt quæ, nihil eorum prætermittat, quæ quouis modo ad eū amorē conciliandum pertineant. Dicit enim se rore plenum, ac pluuia nocturna madidum aduenire, eo scilicet translātè significans, se carne suscepta nostra in humanæ vitæ tenebras incidisse, eisque malis affectum se esse, quibus hæc vita subijcitur. Quæ vna res vniuersa ea cōplectitur atque continet, quæ nos & ad Deum amandam

accendant, & ad virtutem erudiunt. Nam quando Christus pro hominibus homo factus humanæ vitæ miseras, & acerbissima mala pertulit, nō est cur homines ab eo vlla in re se frustra rogari sinant, id enim ex eo sequi Paulus

Titim. 2.

vidit, itaq; ad Titū scribens argumētatur. Apparuit benignitas, & humanitas Saluatoris nostri Dei omnibus hominibus erudiēs nos, vt abnegātes impietatē & sēcularia desideria iustē, & piē viuamus in hoc sēculo. Et vt idem col legit, Deū nobis omnia donasse; quia filium suum hominem factum pro nobis in mortem dedit, sic retrō nos colligemus, nihil esse quod nos non debeamus Deo, vel eo solum nomine, quōd se hominem nasci voluit, & humana mala pati pro nobis; id autem est, rore madefieri, & guttis noctium perfundi. Sed sequitur. *Spoliaui me tunica mea, quomodo induar illa? Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? Qua sponsæ cunctatione, & causificatione illius in obediendo segnities, & quidam animi, atque amoris languor, atque remissio subindicatur. Quæ declarant agrē admissum fuisse Christum ab eo populo, in quo tunc continebatur Ecclesia, multi enim ex illo ipsum nō solum spreuerunt, sed etiam ingratē persecuti sunt. Atque quemadmodum sponsus in hoc loco amore sponsæ ardens, & ipsius cōueniendæ cupiditate inflāmatu, noctu se itineri dedisse dicitur, neque tenebris impeditus, neque imbre, qui ruebat, prohibitus, vt que ei pro isto officio, suum, quōd tantopere testabatur, amorem, sponsa malam reddens gratiam, ipsius videndi causa id laboris, qui in veste posita iterum sumenda sustinetur, leuissimus certē qui est, subire nolebat, sic tunc pro carne nostra suscepta, proq; vita ærumnosa nostri causa laboriosissimē à Christo acta, Iudæi studia voluptatis & ambitionis, quæ aditū illi ad ipsorū corda obstruebāt, noluerunt deserere, vocatiq; ab illo, & ad epulas Euāgelij lautissimas inui-*

rati,

tari morandi atque non veniendi, causas ineptissimas ne xuerūt: & vt apud Lucā scribitur, alius dixit, villā emi, & necesse habeo exire, & videre illam, rogo te habe me excusatum: & alter dixit: iuga bouum emi quinque, & eo probare illa, rogo te habe me excusatum, & alius dixit: vxorem duxi, ideō non possum venire; quod & Ioannes apertē testatur sic dicens. Veruntamen & ex principibus multi cre-

Luc. 14.

Ioan. 12.

diderunt in eum, sed propter Phariseos non confitebantur, vt è synagoga non eijcerentur: dilexerunt enim gloriā hominum magis, quam gloriā Dei. Itaque hæc sponsæ cunctatio, maximæ illius Ecclesiæ partis auersum à doctrina, & oratione Christi animū indicat, clareq; ostendit, id, quod euenit, fore vt ille populus Christi vocē grauatē ad suas aures admitteret. Sed sequitur. *Dilectus meus misit manum suam per foramen, & venter meus intremuit ad tactum eius.* Quia auertentibus se Iudæis, & aures suas voci Christi occludentibus, neque se leuare volentibus de cupiditatum suarum lecto, in quo tenebris erroris inuoluti iacebant, Christus tamen, iure ob id dilectus vocatus, perstitit in vocando. Itaque, vt hīc sponsus fingitur cunctante sponsa, quā ianuæ clauis immittitur, missis digitis pessulum ostij amouere voluisse: sic ipse peculiari vi in corda aliquorum incubuit, ipsosque ita permouit, nulla vt res illos ab aperiendo, id est, ab amando & credendo retardare potuerit. Quare addit. *Et venter meus intremuit ad tactum eius*, aut vt in Hebræo dicitur: *& viscera mea infremuerunt ad tactum eius*. Nam viscera sua Ecclesia vocat præcipuas partes suas, & eas, quibus præcipuè vita consistit, hoc est, homines eos, qui, cum eorum Deus corda aperuisset, vocanti Christo se audientes præbuerunt, quales fuerunt Apostoli, & alij Christi discipuli, è quibus Euangelica Ecclesia primò constitit. Nam sicut marē procellosum ventis agita-

agitarum infremit, & fluctibus feruet, ac seipsum non capit. Sic illi Spiritus sancti flatu commoti, ipso Christo in eorum animis insinuantem se, & miros in eis motus ciente ardere coeperunt in fide & amore Christi, vsq; eò, vt omnibus alijs abiectis rebus, in vno quærendo, & sequendo Christo, omnes suū studium posuerint: quorum ex persona sunt, quæ sequuntur? *Surrexi, vt aperirem dilecto meo, manus meæ stillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatissima, Nā hi statim atque eorū aures Christi vocibus circunsonarūt, & manus eius immissa per foramen, id est, eius vis occulta ipsorum animos percudit, surrexerūt, id est, neglectis ijs, in quibus quasi in lectulo quiescebant, bonis, vnum admauerunt Christum; Itaque surrexerunt, vt aperirent ianuam dilecto, id est, vt non solum ipsum ad se intromitterent, quem iam in animis habebant flammam amoris atq; fidei subiicientem ipsis, sed vt in omnium mentes eundē insinuarēt, vtq; cūctorū corda claustris infidelitatis remotis patere Christo facerēt. Quod autē additur. *Manus meæ stillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatissima.* Quo significatur sumpto vasculo myrrhæ pleno accessisse sponsam ad fores intromissuram sponsum, & myrrham introcūtem perfusuram. Sed dum festinat vasculum confregisse, & ostij pessulum cui manum admouerat, myrrham imbuisse, quantum ad interiorem, de qua agimus, intelligentiam pertinet, ea myrrhæ probatissimæ effusione, qua manus eorū qui Christo fores aperiebāt, imbutę sunt, primò demonstratur qui Apostolorum hortatu inducti, crexerunt se vt intrare ad ipsos volenti Christo aperirent, eos in ipso intromissionis eius, id est, conuersionis eorum ad ipsum initio, graui dolore correptos esse, quòd spretus antea ab eis Christus, atque occisus fuisset. Myrrha enim in his literis poenitentię acerbiteratē significat. Quod & auenit; Nam in actis de ijs, quos prima Petri concio ad Christi*

Christi fidē adduxit, qui ter mille numero fuerūt, scribitur in hūc modum: His auditis compuncti sunt corde, & dixerunt ad Petrum, & ad reliquos Apostolos: quid faciemus viri fratres? quibus Petrus: Poenitentiam agite: & baptizetur vnusquisq; vestrum in nomine Iesu Christi: & in Apocalyp. etiam scribitur. Et plāgent super eum omnes tribus terræ, & videbunt in quem confixerunt. Deinde declaratur eorum, qui Christi & Apostolorum vocibus ad fidem conuersi sunt, atque adeò Apostolorum ipsorum virtutē odorem instar myrrhæ ex se spirasse mirabilem, eumque latissimè propagasse cunctis hominibus eorum admirantibus sanctitatem, vt commemoratur in actis Nam quoniam illi erant summa religionis capita & Ecclesiæ Euangelicæ prima germina, e quibus propaganda erat Ecclesia & per totum orbem diffundenda, idcirco oportuit, non solum vt egregia sanctitate pollerent ipsi, sed etiam vt in sanctitatis maxima opinione essent apud omnes; quod & alio translationis genere Christus significauit, eos cum nominauit lucem, sic dicens: Vos estis lux mundi. Et Paulus eodem, quā scribit, Bonus odor Christi sumus in omni loco. Sequitur. *Pessulum ostij mei aperui dilecto meo, at ille declinauerat atque transierat.* Transierat nimirum, quia quando Iudæi Apostolorum suasu conuerti ad fidem Christi coeperunt, & Euangelicam Ecclesiam cōficere, iam Christus in cælum receptus apud homines esse desierat. Vel certè quia aperiendi istud verbū, Ecclesia illa Christi, id est, Apostoli atque Discipuli, non tam referūt ad se, quā ad alios Iudæos, in quorum animos introducere Christum cupiebant. Itaque quo significant se in illis maxima ex parte lusisse operant, quòd nullis suis monitis, vt Christo aditū patefacerent, adduci potuerunt, surrexisse se quidem dicunt, & manum ianuæ admouisse, aperuisse fores deniq; hoc est, multum operæ, & studij, posuisse in eo, vt corda Iu-

Acto 2.

Apo. 1.

Acto 5.

Math. 5.

Iudæorū Christo pateret: at Christū maximæ partis ipsorū peruersione animi & obstinatione neglectū, aliò declinatē. Quod & illę Pauli voces significāt, Vobis oportebat primū loqui verbū Dei, sed quā repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce cōuertimur ad gētes. Nā quos Euāgelij præcones, eorū perfidia exclusi prætereūt, ab ijs verè Christ⁹ declinat, sed quāuis plurimi Iudæorū Christianæ assentiri doctrinæ noluerūt, & ob id abiisse Christū, & ab illis discessisse Ecclesia videbat, nō tñ ipsa destitit quære Christū in illis, id est, non destitit iterum ac sæpius amore Christi incensa, non solū Hierosolymis, sed etiam per omnes vrbes Iudæę, nec in Iudęa tantū, sed omnibus in locis, in quibus erant dispersi Iudæi, ipsos ad Christi cultū & amorē vocare, vt in Actis Apostolorum varijs in locis scribitur, idq; significant, quæ sequuntur, *Anima mea liquefacta est, vt loquutus est, quæsiui & non inueni illum, vocaui & nō respondit mihi.* Nam Christi amor cordibus illorum fidelium inclusus, eum postquā loquentem audierunt, ei que assensu sunt, ipsos conuiuiscere non sinebat, perurgebat que ipsos: Dei charitas, vt de se Paulus scribit, vsq; eò vt sæpius repulsi, spe que frustrati sua sapiensimè, tamē pergerēt Christū in Iudæorum cordibus quærere. At quia ad extremū luserūt operā, Iudæis maxima ex parte Christo fidē nō habentibus, id vt significetur, Ecclesia subiūgit, *Quæsiui, & nō inueni illum, vocaui & nō respōdit mihi.* Quia quæsitus eū esset à discipulis eius non est inuētus inesse in Iudæis, & vocatus ab eis dē respōsum nullū reddidit, id est, nullo edito signo monstrauit se in eorū Iudæorū animis habitare: imò potiùs lōgissimè abesse ab ipsis, apertissimis documētis ostēdit. Nō solū em̄ amore cōplexi illū nō sunt, sed & acerbissimè prosequuti sunt odio, nec solū ad corda sua nō admiserūt illū, sed & studiose à suis animis fidē illius repulerūt, viaq; oēs summo studio adhibito obstruxerūt, quib⁹ accedere

ad ip-

ad ipsos poterat, nō tantū Christo inimici facti, sed & ijs qui illū annūciabāt, hoc est, qui in ipsorū mētibus illū insinuare cupiebāt, redditi infestissimi, quare addit spōsa. *Inuenerunt me custodes, qui circummeū ciuitatē, percusserūt me, & vulnerauerūt me, tulerūt palliū meū custodes murorū.* Nam custodes ciuitatis sacerdotes sunt, & Iudæorū principes, quibus cōmissa reipublicæ erat cura, Nā ij Ecclesiā Christi, id est, eos omnes, qui in aliorū mētibus introducere cupiebāt Christū, malis grauissimis affecerūt, ob id ipsū, quia Christū in alijs quærebāt. Nec enim spōsa aliā ob causam sibi à custodibus plagas fuisse illatas dicit, nisi quia cupidè suum sponsum quærebat: quantū autē hoc cōgruat cū ipsa re, quanq; ex illa dictū sit, & expressum, in lib. Act. Apostolicorū perspicitur, in cuius capite. 4. sic dicitur. Loquētibus illis ad populū superuenerūt sacerdotes & magistratus tēpli, & Saducæi, dolētē qd docerēt populū & annūciarent in Iesu resurrectionē ex mortuis, & iniecerunt in eos manus. & posuerūt in custodiā, & quæ sequūtur: & in capite. 8. 9. & 12. plagæ quib⁹ affecerūt ipsos cōmemorātur, verè vt spōsa dicat dū Christū quærit, id est, Christū Iudæis annūciat, eū vt in eorū cordibus inueniat in custodes murorū. i. in grauissimos Christi incidisse hostes, qui quò ipsam auerterēt à quæredo nihil nō moliti sunt. Quos autē custodes ciuitatis vocat, eos dē murorū custodes nominat, hoc est, bis nominat ipsos, quo doceat duorū populorū ac gētium acerbissima odia Christū excitasse aduersum se, primò Iudæorū deinde gētium; Nā vtriq; & varijs modis & lōgo tēpore Ecclesiā vexarūt. Nec verò sine causa est, qd & plagas sibi illatas memorat, & ablatū palliū esse dicit, vt in altero corporis cruciat⁹, in altero publicationē & direptionē bonorū significet, aut eertē alterū ad apertos suos hostes refert, alterū ad occultos inimicos, id est, ad hæreticos, & id genus homines flagitiosos & prauos, qui ipsam charitate atque fide, quæ

sunt

Acto. 4.

Acto. 8.
9. & 12.

sunt bonorum hominum vestimenta, ut eas istæ literæ nominant, nudare student, & certè nudant eius permulta membra. Quod porrò vtrumque hostiũ suorũgenus vrbis custodiæ præfuisse dicitur, eò dicit quòd sua vox, suumque querendi Christum in aliorum cordibus studiũ, quod priuatis hominibus maxima ex parte probatum est, & acceptũ, principibus viris vtriusq; populi, sacerdotibus Iudæorum & Romanorum Imperatoribus potissimum fuit ingratum, & inuisum. Sed illi sua odia suamque famitiam in Ecclesiam expromere potuerunt: at vocem ei eripere, aut silentium ipsi imponere nullo modo potuerunt, quò magis enim ipsam opprimebant, eò clariùs illa vociferabatur, id est, eò clariùs Christum annuntiabat: idque mirificè exprimunt, quæ sequuntur, *Adiuo vos filie Hierusalem, si inueneritis dilectum, ut renuncietis ei, quia amore langueo.* Plagis enim sponsæ affecta & pallio spoliata, neque cum custodibus expostulat de accepta iniuria, neque eos orat ut ablatam vestem sibi restituant, neque apud quemquam alium suum casum lamentatur, sed ad eas conuersa foeminas quæ sibi clamanti obuiam venerunt, id vnum eas orat ut de amore suo sponsum certiozem faciant, in eum si quando fortè fortuna inciderint, quia profectò Ecclesia illa Euangelica, id est, illi Ecclesiæ viri, qui tanta animi constantia repugnanti- bus & cuncta minitantibus, & acerbissima mala inferentibus mundi principibus victricia signa Christi toti orbi intulerunt, id est, ipsum annunciarunt vniuersis hominibus, quamuis grauissimè vexati, quamuis ferro atque igne appetiti, tamè neque se contra hostes armarunt suos, neque eos vnquam vlti sunt, neque saltem, ut eorum à se vim & iniuriam repellerent, copias aliquas collegerunt, aut aliorum opem rogarunt, sed ad omnes illorum aggressio- nes, impressiones, insultus, ad intentas ab illis neces atque cru-

cruciatus illud opposuerunt vnum. Christianus sum, Christum profiteor; vitam eripies, hanc vocem, hanc fidẽ nõquam eripies: omnia amittere possum, ut autem à Christo annunciando, amãdo, quærendo desistam, induci nõ possum, licet me appetas malis omnibus, tamen hoc vnũ, & hoc semper à me audies. *Adiuo vos filie Hierusalem, si inueneritis dilectum meum, ut nuncietis ei quia amore langueo, cui illæ. Qualis est dilectus tuus ex dilecto, ò pulcherrima foeminarũ? Qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adiurastinos? Quia enim proximè superioribus sponsæ verbis illius in quærendo Christo, id est, cunctis hominibus annũciãdo studiũ, à quo studio nullis rebus aduersis remoueri potuit, ostẽsum est, ideò consensaneè hac spõsæ comitum oratione ostẽditur eius illud studium non inane omnino, aut inutile fuisse. Inducuntur enim Hierosolymitanæ quædam foeminae de dilecto ipsius rogantes ipsam, quarum in persona illi significantur Iudæi atque Gentiles, quicunque Christi præconum commoti vocibus eis adhæserunt, & se ab eis disciplina Christianam exactè doceri vehemèter optarunt, in quorũ scilicet cordibus ingressa fides alrè radices egit. Itaque ij ad Doctores Euangelij conuersi, eos primùm pulcherrimos nominant. Nam & Esaias de eisdẽ scribit. *Quã pulchri super montes pedes euangelizantium pacẽ, euangelizantium bona, ijs enim, quorum Deus aperire corda incipit ad credendum in Christum, doctrina & sermone, quæ de eo est, nihil videtur esse pulchrius: atque ijdem ardentissimo amore eos colunt, qui id lumen mentibus ipsorum inferunt. Ex quo illa sunt, quæ Paulus ad Galatas, & Lucas in actis scribunt, ille de Galatis. Testimonium perhibeo vobis si fieri posset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi: Hic de Ephesijs. Magnus autem fletus factus est omnium, & procumbentes super collum Pauli osculabantur eum. Deinde rogant eos ut se doceant, qualis**

Ad Gala.

4.

Acto. 20.

ist dilectus iste, id est, volunt ut exactius ipsis exponant totam rationem & doctrinam Christi. Quorum votis sponsa in eorum persona obsequens, ita responderet. *Dilectus meus candidus & rubicundus, electus ex millibus.* Describit enim sponsi sui corporis elegantiam. Venustissimum quendam, & omnibus modis speciosissimum depingens iuuenem, ut eius sub imagine Christi, vitæ atque omnium actionum eius præstantiam & excellentiam ante oculos ponat. Itaque id primum vniuersè dicit, deinde per singulas partes exequitur. In quo aduerti primò debet quantum in cognitione rerum diuinarum iam hæc Evangelica Ecclesia profecerit, quantumque ipsa se in hac re superarit, aliarum eius, quæ præcesserunt ætatum ratione habita. Nam sponsa ante hunc locum, modicè aut intra modum potius sponsum laudabat, de illius odore bono non nihil dicebat; attingebat dulcedinem amorum eius, formæ ipsius præstantiam obiter perstringebat: commemorabat pernicitatem in cursu: at eius corporis, atque membrorum totam compositionem nusquam, præterquam hîc, exactè descripsit, quia antequam ad istam ætatem perueniret, minus ipsa Deum cognoscebat. Nam ad hæc Evangelij tempora propriè illa Esaiæ pertinent. Et replebitur omnis terra scientia Domini. Illaque Ieremiæ. Et erunt omnes docibiles Dei, & cognoscent me omnes à minimo vsque ad maximum. Nam Deus eo in tempore humana vestitus carne, primò visus est ab hominibus. Deinde est & hoc diligenter cõsiderandum, sponsam, id est, conuentum Apostolorum & Christi prædicatorum rogatum de omni Christiana ratione atque disciplina, eam ut perfectè explicaret, vnius Christi graphicè descriptam imaginem atque formam in medium protulisse. Nam neque Hierosolymitanæ sceminæ, id est, ij, qui se numero fidelium adscribi cupiebant, præter spon-

sponsum quidquam discere auent: neque Ecclesia, id est, Evangelici Doctores ipsos aliquid aliud præter Christum docent, quo intelligatur Christianam disciplinam in vno Christo tradendo, illustrando, explicando, nostris pectoribus inferendo, totam versari, idque vnum Evangelio effici atque quæri, ut qui ei fidem habet, in Christum eua-dat, id est, ita planè ipsum referat, ut effectus vnum penè cum ipso, in eo magis, quàm in se viuat. Itaque Paulus totius suæ doctrinæ summam proponens, dicebat. Prædicamus Christum, & hunc crucifixum. Et alibi. Nihil arbitratus sum apud vos scire præter Christum, & hunc crucifixum. Et rursus ad Romanos scribens, finis legis est Christus. Et ad Galatas. Filioli, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Eius igitur in cognitionem auditores ut sponsa inducat, sic dicit, *Dilectus meus candidus & rubicundus, electus ex millibus.* In quo à colore exorsa dicere, qui ut in corpore è temperatura ipsius existit, sic ad Christi rationem translarum id in eo significat, quod è complexu duarum naturarum, è quibus temperatus est, resultat, nimirum illud concentum humani atque diuini, Græci quod apto vocabulo θεανθρωπικόν nominant, itaque ab eo exorsa vitæ eius omnes partes exequitur, natiuitatem, pueritiam, docendi à baptismo factum initiū, doctrinæ genus ipsam, sermones cælestes, admiranda opera, mortè, crucè, sepulturā, in vitam reditū, denique ascensum in cælū, quæ res Christianā cõtinent disciplinā, uti & Paulus insinuat, qua dicit Notū autē vobis facio fratres Evangelium, quod prædicaui, & subiungit; tradidi enim vobis imprimis, quæ & accepi, quoniā Christus mortuus est pro peccatis nostris secundū scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundū scripturas, & quia visus est Cephe, & post hoc vndecim. Nā de natiuitate eius est, quod ait. *Caput eius aurum optimum.* Nam ut à capite

1. Cor. 1.

1. Cor. 2.

Romano.

Gal. 4.

1. Cor. 15.

omne initiū motus ducitur, sic vitæ à natiuitate, quæ certè in Christo instar auri fuit, quia qua die natus est inter homines, ex eo die hominibus aurea fluxerunt sæcula. Quod autem addit. *Comæ capitis eius sicut elatæ palmarū, nigra quasi coruus*. Ad eius sub parentibus actam pueritiam, atque iuuentutem significandam pertinet, ista enim natiuitati successerunt, sicuti & comæ à capite fluunt, & elatis palmarum sunt similia, quia acta sub patria potestate. Nā claræ tenera palmæ germina sunt ex Hefychio, & sunt nigra quasi coruus, quia in obscuro transacta luce historiarum caruerunt. At oculi, id est, eius vitæ ea pars, quam in oculis egit omnium, quando se in publicum dedit, ac doctrinæ, sanctitatisque suæ lumen vniuersis præferre cœpit. *Sicut columba super riuulos aquarum, quæ lacte sunt lota, & resident iuxta fluuenta plenissima*. Vel quia à columba, & à Iordane eam orfus est fluuius, vel certè quia illa parte vitæ Christus, quæ in se continebat Spiritus sancti dona, quorum columba, & aqua sunt symbola, ea in aspectum atque in lucem protulit. Illa autem quæ de genis sponsa subiicit, dicens. *Genæ illius sicut areola aromatum consita à pigmentarijs*. Et quæ de labijs, cum dicit, *labia eius lilia, distillantia myrrham primam*, Christi in ea parte vitæ consuetudinis cū hominibus modū, tum eiusdē doctrinæ genus & rationem significant. Nam animi pudentis habitus in genis perspicitur, quare genæ in Christo eius externum translate notant habitum, quod ad consuetudines, quod ad congressus, quod ad modum in omni actione motu, gestuque pertinet. Et dicuntur esse sicut areolæ aromatum, in quibus varij visuntur flores, albi, purpurei, lutci, in vnam pulchri speciem aptè conspirantes, quo intelligatur ea omnia in Christo ex humili & graui decentissime temperata profus fuisse venustissima. Qua de re Esaias scribit. Non clamauit, non audietur vox eius foris,

Esai 24.

cala.

calamum quassatum non conteret, linū fumigans nō extinguet, in veritate educet iudiciū, nō erit tristis, neq; turbulētus. Itaq; genæ cōsuetudinis Christi modū significāt: labia porro doctrinæ declarāt genus in eo, quod & lilij si milia esse, & stillare dicūtur myrrham primam: nam myrrheus amaror ad veritatem quæ nimis quā amara multis est, transferri in his literis solet: lilia autem rubentia, nā est, vt supra diximus, liliorum genus quoddā purpureū, significant Christi singula verbalita fuisse amore ardentissimo. Vtrunq; autē declarat, ita ipsum in vtroq; seruasse modū, vt neque seuera dicendo ab humanitatis comitate discesserit, neque dum amori, comitatiq; seruit, de veritatis seueritate quidquā remiserit. Sed de doctrina hæc, de operum autem eius, id est, de rerum ab ipso mirabiliter patrarum magnitudine, id quod sequitur, *Manus eius tornatiles aureæ, plenæ hyacinthis*, aut vt ex Hebræo quidā verterunt, *manus eius orbes aurei in quorum plenitudine tharsis*. Quasi dicas ornatas manus eius esse annulis aureis, quorum in palla tharsis pretiosus lapillus esset inclusus. Quo significetur quæ Christus fecit opera, in quibus nature leges prætergressus est, supra omnem modum fuisse admiranda. Sed nihil admirabilius, nihil arcanis sacramētis foecūdius eius morte ac sepultura fuit, quæ tamen eorum, quæ Christo acciderunt abiectissima esse visa sunt, vt & venter contemptissima humani corporis videtur esse pars. Itaq; de his rectè subiungit *Vēter eius eburneus, distinctus sapphiris*. Vēter eius, id est, sepultura eius atq; crux, sic nominata, vel quod infirmū quiddam vt venter, vti diximus, vel certè, quod vt in ventre vitalia ferè omnia continentur, vtq; in eo congerūtur omnis generis cibi, sic in Christi sepultura atque cruce conclusi, & tanquam congeffi fuimus omnes. Vnā enim cū illo, & in crucē sublari, & terræ postea mādati fuimus, sepulturaq; affecti, vt ex eo, quod ipsi vtroq; in tem-

pore accidit, nos, qui in illo ineramus affecti, quod mori dignū in nobis erat, & terræ mādandū id extingueretur atq; sepeliretur totū, eoq; extincto ac sublato de medio, suus animo redderetur nitor gēmeus atq; eburne^o, idest, noster animus enitesceret atq; splēdesceret gēmis magis atq; ebore. Quod si occasus Christi ac sepultura talis, qualis quę so ad vitā reditus? Et si ea dignitate est infirmitas fortitudinis quāta erit virtus? *Crura inquit eius marmorea super bases aureas.* Nā in crurib^o exsurrectionis Christi à morte exemplum atq; symbolū inest, ea enim erexit se ab occasu Christus, & stetit firmus, qui antea ceciderat. Et vt marmoreū quod est, flecti nequit, sic illa docuit se neq; morte, neque inferno vinci potuisse, sed vtroq; superato hoste, & præterea deuictis, ac sub iugū missis alijs omnibus inimicis emicuit victor ijs splēdoribus circumfusus, quos amissurus nūquam esset, auri vt nitor indeficiēs est. Ex quo ea crura basi aurea sulca esse dicūtur. Et præterea additur. *Species eius vti Libanus, electus vti Cedri.* Talis enim apparuit, quādo terras relinquēs in cælum ascēdit ad patris confessurus dextrā. Is namq; ascensus atque cōfessus proceritas Christi est, qua certē inter omnes eminet, vti Cedrus, Libanus vē in suo quisque genere reliquos altitudine superant. Guttur denique eius suauissimum, idest, spiritus is, quo suos afflavit, ipsum quando de cælo misit, quique idē guttur nominatur, qđ Deo digna verba ori nostro suppeditet quodq; spiretur, vt anima spiratur ea, quæ gutture ducit: is ergo gutture Christi ductus, & in Apostolos effusus spiritus suauissimus est; aut vt dicitur in Hebræo id, eius palatū dulcedines, quoniā non vno dulcis est modo, sed innumeras habet dulcedines, ex quo id est, quod subijcitur, & totus desiderabilis. Totus scilicet Christus ipse, quando ipsa eius natiuitas, ipsa vita, mors ipsa, à morte exsurrectio, in cælū ascensus, Spiritus sancti de cælo missio, deniq; quidquid nostri

causa

causa egit, passus vē est vtilissimum atque optatissimum nobis accidit *Talis*, itaque sponsa ait, *est dilectus meus, & ipse est amor meus filie Hierusalem.* Quam illæ de integro rogāt dicentes. *Quo abiit dilectus tuus: o pulcherrima mulier, umi quo declinauit dilectus tuus, & quæremus eum tecum?* In quo dum suā operam spōsæ istæ foeminæ pollicentur, & se vnā cum illa spōsum quæsituras testātur, apertē significant, se illius oratione cōmotas, & sponsi ipsius, de cuius pulchritudine audierant, amore correptas, illius inueniendi & ipsas cupiditate teneri, idest, significāt, Ecclesiæ, idest, Apostolis, ac Discipulis de Christo concionātib^{us} gentes, quarum istę foeminæ personam gerūt assensas amare cœpisse Christum, & vnā cum Apostolis incubuisse in studium inueniēdi ipsius, idest, in studium promerendi illū, & imitandi, & ad se ipsos introducendi, idēque dicunt. *Et quæremus eum tecum.* Nec verō quæremus dicūt simpliciter, sed tecum quæremus, quo cōstet Christum rectē quæri, inueniri vē, nisi Ecclesia & comite, & duce non posse. Quod autē istæ gētes Ecclesiā rogant, vt se doceat, quò Christus discesserit, id tribus interpretari modis possumus, quos singulos latius explicabimus. Primus, requirūt, cū hoc dicūt, quod ad perfectā doctrinā videbatur deesse sibi. Nā Euangelicæ doctrinæ partes sunt duæ, vna, quæ mentē illustrat, altera, quæ mores animi fingit & firmat, & quoniā de prima satis dictum est in ijs, quæ proximē supra de spōsi forma & pulchritudinis præstantia dicta sunt, reliquum erat, vt aliquid diceretur de secunda: Id ergo sponsa rogatur Nam quærere quò abierit sponsus, est quærere quibus in locis gratē versetur, quos animi mores amet. Nā Christum versari in ijs, quos diligit, certum est, ipso dicente. Et ad eū veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Itaq; de hoc Ecclesiā rogant ad Christum modo conuersæ gentes, quibus in persona spōsæ capite sequēti Ecclesia respōdet.

X 4. C A P.

Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum, ut ibi pascatur in hortis, & lilia colligat. Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi qui pascitur inter lilia Pulchra es amica mea, suavis & decora sicut Hierusalem, terribilis ut castrorum acies ordinata. Auerte oculos tuos à me, quia ipsi me auolare fecerunt. Capilli tui sicut grex caprarum, quæ apparuerunt de Galaad. Vertes tui sicut greges ouium, quæ ascenderunt de lauacro, omnes gemellis fixibus, & sterilis non est in eis. Sicut cortex mali punici, sic genæ tuæ absque occultis tuis. Sexaginta sunt Reginae, & octoginta concubinae, & adolescentularum non est numerus, vna est columba mea, perfecta mea: vna est matri suæ, electa genitrici suæ: viderunt eam filie, & beatissimam prædicauerunt Reginae, & concubinae, & laudauerunt eam. Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut Luna, electa ut Sol, terribilis ut castrorum acies ordinata? Descendi in hortum nucum ut viderem poma conuallium, & inspicerem si florisset vinea, & germinassent mala punica. Nesciui, anima mea conturbauit me propter quadrigas. Aminadab. Reuertere reuertere in amicitia, euertere, reuertere, & intueamur te.

P R I M A E X P L A N A T I O.

Dilectus meus descendit in hortum suum. Cur per urbem tam sollicitè quætebat ipsum, si descendisse sponsum in hortos sponsa cognouerat? Ergo hæc non ita accipienda sunt, quasi id antè nouisset sponsa, sed quasi nunc primum, vel audita sponsi voce, vel viso aliquo eius alio signo cognoscat, & ex eo signo, voceve gaudio nec opinato correpta in hæc verba prorumpat. *Dilectus meus descendit in hortum suum*
ad

ad areolam aromatum, ut ibi pascatur in hortis & lilia colligat. Quibus quidem verbis sibi ipsa quodammodo gratulatur de eo, quod suum virum inuenerit: vel certè subaccusat se ipsam tarditatis, & stuporis, quod sibi per sexcenta loca virum quærenti de horto cogitare non succurrisset: itaque dicit. Sed ò me stultâ & cæcâ, quâ nunquâ subierit cogitatio de horto. Hæc in horto ille, quæ admodum certissimis signis percipio versatur. Dicit autè, *Descendit*, quia locus & tanquam *scenæ* huius dramatis constituitur Hierosolymis, quæ in edito montis loco sita eius montis ad radices hortos habebat, & pomaria amœnissima. Igitur ut illum ascendentem & appropinquantem aspexit, quod in re cupidè quæsitâ, & præter spem inuenta fieri sæpè solet, præ gaudio animi impos exclamat. *Ego dilecto meo & dilectus meus mihi qui pascitur inter lilia.* Cui ille, ex quo iam rediisse intelligitur, ita respondet. *Pulchra es amica mea, suavis & decora, ut Hierusalem, terribilis, ut castrorum acies ordinata.* Suavis in Hebræo non adiectiuum nomen esse videtur, sed urbis nomen proprium, nisi quod Latinus interpres notationem verbi Hebraici reddere maluit, quam ipsum verbum retinere: id autem est תרצה Thirsa, quod à suauitate ductum urbis nomen erat regis, atque nobilis in sorte Ephraim, in qua antequam cõderetur Samaria Israëlitici populi Reges residebāt. Appellabatur autem Hebræis Thirsa, quod Latine redditū sonat suavis: propterea quod & agri vberitate, & loci amœnitate, & ædificiorum magnificentia, atque cultu apta nimis erat ad vitam iucundè, & suauiter traducendam. Hierusalem porrò, & ipsa Regum Iuda urbs regia fuit pulcherrima, & nobilissima omnium, non solū Syriæ urbium, sed etiam Asiæ propè totius. Igitur sponsus qui superius ita copiosè & accuratè laudauit sponsam, nulum ut neque cæteris, neque adeò ipsi sibi vberius ipsam laudandi locum videretur reliquisse, se ipse nunc aggredi-

tur superare, & superioribus laudibus, quibus videbat nihil addi posse, magnum etiam nunc addere parat laudum cumulum. Non enim ut antea ex agro atque rustica re similitudines ducit, aut capreas iam, hædo sive, aut mala punica loquitur, sed vrbes, & eas omnium pulcherrimas & nobilissimas vrbes ad similitudinem confert. Erenim ea erat sponsæ pulchritudinis magnitudo, ea oris atque corporis maiestas, aut certè ea videbatur ipse esse, tamque illius augusta imago ei, & obuersabatur ob oculos, & per oculos in animum introibat, ut ea quanta esset non posse declarari putaret, nisi similitudine earum rerum, quæ non solum pulchræ, sed amplæ etiam, & multa rerum varietate præditæ essent, quæque, augustissimam speciem haberent, quales sunt vrbes regiarum, & cum murorum, porticum, templorum, turrium, reliquorumque ædificiorum magnitudine, & varietate spectabiles, tum civium numero, & populi vniuersi frequentia, cæterarumque abundantia rerum, quæ ad vitæ cultum spectant, insignes. Ex quo etiam genere est illud, quod sequitur. *Terribilis est castrorum acies ordinata.* In quo non tam à pulchritudine sponsam laudat, quam & id quoque, est enim omnium pulcherrima res, maximèque aspici digna militum acies instructa, quam etiam laudat ab ea vi, quæ sponsæ ipsi inerat, aut certè in se sentiebat sponsus ipse hominum animos, quamuis agrestes & feroces, & ab humanitate alienos amore domandi. Sic enim militibus sub signis collocatis, ordinibusque eorum dispositis, armorum splendore, & signis militariibus acies effulgens, & ad aspectum est pulcherrima, & ad victoriam potentissima. Itaque ille sponsæ vim, quæ non solum ipsum incendebat, sed etiam animum eripiebat ipsi, atque ut priscè loquar, mentem expectorabat, amplius vix frès, iure quod sequitur, addidit. *Auerte oculos tuos, quia ipsi me auolare fecerunt.* Quid enim aliud post tam exaggeratas

tas.

tas laudes dicere posset, magis consentaneum quod esset, quam ut manu in altum sublata, eaque versus sponsam opposita, vultuque & oculis leuiter auersis ab ea, eidem diceret, ut auerteret ab ipso oculos tantisper, dum se colligit, dum respirat: incendi enim se illius luminibus, peruri, rapidenique, & extra se propè constitui. Quod quamuis petat, tamen nihil est quod minus fieri velit, sed petit eo, ut ista ratione eleganter doceat, nihil esse quod ab ipso obtinere sponsa sua non possit, seque totum in illius esse potestate. Itaque amplificauit, & exaggerauit sponsæ oculorum pulchritudinem, multo magis quam si illustriores stellis eos esse dixisset. At auolare, quod Græcos secutus posuit Latinus interpres, in Hebræo est *הרהיבני* Harhibeni quod verbum è verbo, superare me fecerunt, verti potest Ergo hoc veteri interpreti visum est volare esse, quia qui volant, se in altum sustollunt, alij superbire id esse voluerunt: nam qui superbi, ijdem etiam elati sunt, seque supra cæteros effecerunt, & ita verterunt. Auerte oculos tuos, quia ipsi me superbire fecerunt: verteruntque mea quidem sententia rectè omnes ad scriptoris sententiam, sed nihil obstabat quominus verbum etiam verbo redderetur. Nam superare me fecerunt, quod ad verbum dicitur in Hebræo, poetica inuersio est, pro, me superarunt: Sequitur. *Capilli tui sicut grex caprarum, quæ apparuerunt de Galaad. Dentes tui sicut greges ouium, quæ ascenderunt de lauacro, omnes gemellis foetibus & sterilis non est in eis.* Quæ quoniam iam interpretati superius sumus, quod sequitur videamus. *Sexaginta sunt regina, & octoginta concubina, & adolescentularum non est numerus: vna est columba mea, perfecta mea, vna est matris sue, electa genitrici sue.* Quibus iam verbis non tam pulchritudinem illius & venustatem commendat, suis, videlicet, & proprijs laudibus satis superius laudatam, quam declarat magnitudinem erga illam amoris sui, do-

cens

Reg. 3. ca.
11.

Gene. 25.

cens ex omnibus suis vxoribus, quas plurimas habet, cum florentes aetate, tum dignitate præstātes, vnam istam esse, quam ipse amet amore eximio, atque præcipuo. Sed vnde isti pastori, tot vxores atque concubinæ? Constat Solomonem plurimas vxores habuisse, etiam plures quam hinc numerantur. Nam habuit vxores principes septingentas, trecentas verò concubinas, quæ & ipsæ vxores legitimæ erāt sed inferioris notæ, & quasi secundæ classis vxores, quòd sine cæremonijs & ritu solemniori in potestatem viris dabātur, quòdque plurimum, aut seruæ erant, aut alioqui humili loco natæ, ex quo earū filij à patre non scribebantur hæredes, sicut de filijs Ceturæ tertie Abraham vxoris in Genesi legimus. Igitur vel Solomon hoc loco sub persona pastoris de se ipse agit, & in se Christi personam, cuius ille typus fuit, repræsentat: vel certè hæc à pastore isto dici accipienda sunt, per contentionem ad ea, quæ habebat Rex Solomon, ita vt non dicat se tot vxores habere, sed cū eas habeat Solomon dicat, & affirmet illum amore in tot partes diuiso variè distrahi, se in vnus amore, & amplexu acquiescere: illum à plurimis foeminis amari, se nisi à sua vxore, quam eam ob causam, quòd vnica ipsi sit, columbam nominat, nolle diligi: multas illi voluptati esse, sibi vnam esse pro multis: quidquid pulchri ac boni in vniuersis illis diuisum conspiciatur, id totum collatum in vnum, atque coniunctum in sua inesse sibi videri, idè quæ ipsam appellare suam perfectam: denique plura à se illam fieri, quam quanti fiant reginæ illæ, & concubinæ omnes à Solomon: seque magis beatum esse vna, quam sit beatus Solomō tam multis vxoribus. Sequitur. *Viderunt eam filie, & beatissimam prædicauerunt reginæ, & concubinæ, & laudauerunt eam.* Quas superius adolescentulas nominauit, eas nunc filias vocat: filia autem Hebræis absolutè dicitur pro virgunculis accipiuntur. Amplificat igitur cū ista refert sponsus vche-

men-

menter laudes sponsæ. Nam si ab adolescentulis, si à cōcubinibus & reginis, id est, ab æmulis ipsa laudatur, perspicuū est pulchritudinis suæ, atque virtutis præstantia omnem inuidiam superasse. Sed quid istæ filia, quæ so, dicunt, quomodo quæ illā prædicant? *Quæ est ista*, inquit, *sicut aurora consurgens, pulchra vt Luna, electa vt Sol, terribilis vt castrorum acies ordinata.* Quæ est profectò vberissima, & qua nulla maior fingi potest laus. Nam quæ res in omni rerū natura pulcherrimæ sunt, Aurora, Luna, Sol, militum acies instructa, eas in vnum conferunt: & quo plus artis atque venustatis haberet oratio, quasi per quosdā gradus ipsam crescere faciunt: per singula enim verba, quod sequitur verbū incrementi aliquid addit. Nam vt auroræ species pulchra sit, pulchrior certè Lunæ est, Solis verò lōgè pulcherrima: acie porrò instructa nihil fieri potest, aut speciosius, aut admirabilius. Quod autē dicunt, sicut aurora consurgens, nō est ita accipiendum, quasi ipsa sponsa ascendere ab inferiori aliquo loco dicatur, sed qualis aurora apparet cū ascendit, id est, cū appetente die surgit. Nam vt Latini appetendi verbo in aurora vtuntur, cum ea oritur, sic Hebræi ascendendi, vt constat ex illo: *Dimitte me, quia iā ascendit aurora.* Igitur qualis ea est cum consurgit, talem ipsis sponsam videri, id nimirum prædicant & affirmant: quod ex Hebraico textu fit planius, vbi pro ascendit פורקו verbum legitur, id est, aspicit aut apparet. *Descendi in hortum nucum, & viderem poma conuallium, & inspicere si florisset vinea, & germinassent mala punica.* Hæc etiam sponsi verba sunt, non, vt aliqui putarunt, sponsæ, quibus ille, quo omnem læsi, aut imminuti amoris à se remoueret suspicionem, & si quid offensionis in sponsæ animo inerat, id vt eximeret, atque deleret totū, afferret sui discessus probabilem causam: nimirum discessisse rei familiaris curandæ gratia, quod prætermitti sine detrimento, & in aliud tempus differri non poterat, Atque inquit,

cum

Gene. 33.

cum te tanti faciam, quantum quis plurimi potest, cuius
 tibi, quæ de te prædicaui modò, argumento esse possunt, suc
 cense mihi non debes, quòd te cum euocassem priùs at
 que excitassem, fores mihi iam aperire volentem reliqui:
 nam dùm moraris, mihi succurrit rei nostræ familiaris cura.
 Itaque descendi in hortum nucum (à nuce arbore, in eo
 constita, sic dictum) descendi itaque in hortum, vt viderè
 poma conuallium, & inspicerem si floruisset vinea, & si ià
 germinassent mala punica. Cui illa statim, & ad morem fœ
 minarum respondet aptissimè: *Nescini, anima mea cõturbauit*
me propter quadrigas Aminadab Aut, vt ex Hebræo Græci in
 terpres transfulerunt, *Edeto' me àquãla' auwadab*, id est, posuit
 me currus Aminadab. Nam, inquit, quid tibi in mentem
 venerit, vt à me discedere velles, aut quò concesseris, ne
 scio: illud vnum scio, dùm te amore perdita atque amens
 requiro, omnia vrbis loca curriculo, eaque velocitate obi
 uisse, vt nò sint velociores currus Aminadab. Anima mea
 id est, desiderium tuum inueniendi, nam anima pro deside
 rio sæpè in his literis ponitur. Aminadab autem, populus
 meus princeps, Latine significat. Itaque non est viri alicuius
 proprium nomen, sed duo potiùs Hebræa nomina, opti
 mates qui sunt in populo significãtia Ex quo currus Ami
 nadab, currus, quibus principes utebantur viri sunt acci
 piendi. Nam curruum vsus interdicitus erat vulgò Iudæis,
 vel ipsa lege, vel certè equorum ipsorum caritate, atque
 penuria. Hæc igitur vltro, citroque ab his dicta cum ef
 sent, discessurique iam à scena & conspectu earum fœmi
 narum, quæ vociferanti sponsæ venerunt obviam, viderè
 tur, illæ dei orta iam luce, tenebrisque discussis (nam sub
 aduentum dici superiora intelligenda sunt agi) itaque no
 ãe depulsa attentius sponsam in lumine contemplari cup
 pientes; ipsam orant, ne se substrahat ab illarum conspe
 ctu, neve abeat tam citò *Reuertere, inquit, reuertere Suna*
mitis,

mitis, reuertere, vt intueamur te. Sunamitem illam vocant, id
 est, Hierosolymitanam ciuem: nam Hierusalè olim dicta
 est Salem. Ad hæc, quid sponsa responderit, capite sequen
 ti dicemus, si tamen priùs explanauerimus veros huius ca
 pitis sensus.

A L T E R A E X P L A N A T I O .

Dilectus meus descendit in hortum suum. Intra se, pe
 ctusque suum, qui hortus superius appellabatur
 tantoperè à se foris quesitum Christum versari, ex
 aliquo signo anima fidelis præsentit. Itaque expo
 sito eius erga Deum ardenti, constantique amore, & amoris
 probatione iam exposita, ab hoc loco Solomon illapsus il
 los Dei, & amatorios illos plenos cælesti voluptate sermo
 nes, qui probationi succedunt, incipit explicare. Nec verò
 causa, aut mysterio vacat, quod tunc primùm apparere illi
 Christus, & lætitiæ cælestis in animo exoriri lumē dicitur,
 cùm primùm de eo apud alios agere, & rudes atque ignaros coe
 pit imbuere cælestibus disciplinis. Hoc enim ab ijs, quorū
 hinc persona agitur, id est, à viris in charitate Dei, & pietate
 perfectis, exigere solet Deus, vt hunc sanctis monitis alios
 instituendi subeant laborē, quem certè ad laborē omnium
 maximè isti apti & idonei sunt. Verum quoties accidit, vt
 grauatè id isti faciant (nam iniquo animo sæpè ferunt di
 uelli se à cõplexu Dei, & ab ocio illo sancto ad turbas mo
 lestiæ plenas traduci) quoties igitur id recusant facere, aut
 certè faciunt cõtanter, atque grauatè, subtrahit se ab ipso
 rū cõspectu Deus, illosque spoliat ea ipsa, quã tantoperè ada
 mauerunt animi tràquillitate, atque quiete: curarū ipsos,
 atque rerum aduersarū fluctibus iactari permittens, quo
 ad experimentis edocti intelligant velle Deum, petere
 que ab ipsis, aliorum vt negotia suo otio anteponant
 vtque

vtque participes efficiant eius luminis, quod in animo inclusum gerunt, reliquos populos, & quod in ipsis est, beata vitæ eos compotes faciant. Quod si mutata sententia aliorum salutem suam anteferre quieti induxerunt animam, restituit illis Deus suam presentiam, eaque in ipso honesti muneris obitu illos perfundit lætitia, vt quod detrimento sum sibi futurum ad vitæ tranquillitatem, atque noxium putabant, fructuosum sibi esse id experiantur, ac pacis, iucunditatisque maximè efficiens. Quod vbi accidit, dici non potest, quantum eorum sit, & quam eximium gaudium, eo, quod amabant, & quo se spoliatos esse vehementer dolebant, in eo ipso: in quo minimè inesse putabatur inuento: quod gaudium quæ sequuntur significant. *Dilectus meus mihi, & ego illi qui nascitur inter lilia* Indicant enim ista, atque demonstrant animum magno sibi aliquo præter spem oblato bono subita ita oppressum lætitia, non modo vt non eloqui, sed vix vt sibi licuerit, exclamare. Nam exclamantis simul atque admirantis, lætitiæque, prægestientis ista oratio est, eademque qualis admirantium, atque letantium esse solet, verbis brevis, vi autem atque sententijs fecunda. Nam cum dicunt. *Dilectus meus mihi & ego illi.* hoc planè dicunt, primum tantoperè à se desideratum sponsum tandem aliquando venisse: deinde quod venerit, magnum illius erga ipsos amoris indicium esse: ad hæc, vel ob id ipsum à se redamari debere: denique se beatos, atque felices esse. Hæc igitur illi. Deus autem ad interruptam consuetudinis suæ, atque sermonis suauitatem rediens, tantò cum illis agit familiarius, quantò illi inferioribus iam superatis gradibus se ipsis effecti sunt maiores atque meliores, vt ex his quæ sequuntur, apparet. *Paula es amica mea, & suavis, & decora sicut Hierusalem, terribilis vt castrorum acies ordinata.* Hæc enim tribui non possunt nisi perfectis, eisque solis verissimè & aptissimè tribuuntur. Nam & Christus in Matthæi Euangelio, illos

illos ciuitati in edito loco sitæ similes esse dicit. Et proculdubio illa perfectio, illaque bonorum copia, quæ est in consummata, & omnibus suis numeris perfecta virtute, nulla commodius quam ista similitudine declaratur. Non enim putandum est perfecti qui sunt, eos priuato aliquo, aut vnius generis præditos esse bono: sed cum multiplici & vario, tum publicè cunctis hominibus salutari, atque utili. Etenim si externi sapientes eam vim inesse voluerunt in ea, quam ipsi describebant, sapiëntia, quæ certe à vera multum aberat, vt nisi qui sapiens esset, neminem hominis appellatione dignum arbitrarentur, sapiëntes verò qui essent, eosdem esse assererent, & liberos, & ingenuos, & reges, & omnium rerum atque artium gnaros, atque peritos, quãtò verius nos dicemus, vniuersa simul bona, multorumque, cum publicam, tum priuatam salutem inesse in eo, qui Christiana perfectè sit excultus virtute. Itaque Christus Dominus omnium verarum virtutum, atque bonorum non solum author vnicus, sed æstimator & ponderator verus, cum perfectorum virtutis vim, atque naturam declarat, non alijs vitur, quam nominibus earum rerum, quarum est latissimè patens, atque vtilissimus vsus. Primum enim eos lucem nominat, luce autem quid non dico dulcius, sed magis vtile ac necessarium, non hominibus solum, sed cunctis sine exceptione rebus, esse omnino potest: Deinde salem appellat, in quo quodammodo vita quædam, & vt ita dicam, immortalitas omnium corporum inest, & commune aduersus tabem, corruptionemque præsidium. Postremò, quod ad hunc locum spectat, vbi illos & ciuitati dicit similes esse. Quia quemadmodum in vrbe artis omne genus, & artificia continentur, suntque in ea, & domus ad inhabitandum multæ, & ad repellendos hostes firma præsidia, tum maxima eorum copia, quæ ad vitæ vsus necessaria sunt: sic perfectæ virtutis magnitu-

do multiplicia in se bona continet, innumeraſq; artes, habet, quibus prodeſſe in communi cunctis poſſit. Quod vt planius fiat nobis proponamus ante oculos vnum aliquē eorum, qui in hac Chriſtiana virtute perfecti & excellentes fuerūt, ſitque is Apoſtolus Paulus, qui neceſſitate quadam, vt de ſe diceret aliquando coactus ita prædicat de ſe ſe. Infantia mea & ſollicitudo quotidiana omnium Eccleſiarum, quis infirmatur, & ego non infirmor? quis ſcandalizatur, & ego non vror? Et alibi gentibus gentilem ſe, & Iudæis Iudæum factum, & ad ſingulorum ingenia atque mores, quo lucrifaceret vniuerſos, ſuam naturam verſaſſe, & accommodaſſe commemorat. Idem Galatas iterum parturiebat: Corinthios monitis caſtigabat: docebat Romanos: cunctas denique nationes ac populos, imò verò terrarum cuncta, ceu Sol quidam ſe circumagens, radijs veritatis ſplendiſſimis illuſtrabat. At quibus ipſe, quantiſq; abundabat cæleſtibus bonis? Quali ex Deo lætitia, atque voluptate perfundebar? Portamus, inquit, theſaurum in vaſis fictilibus: & alibi. Scio hominem in Chriſto, ſiue in corpore, ſiue extra corpus neſcio, Deus ſcit, raptum huiusmodi vſque ad tertium cælum, & ſcio huiusmodi hominem, ſiue in corpore, ſiue extra corpus neſcio, Deus ſcit, quoniam raptus eſt in paradifum, & audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui. Ex quibus intelligitur, quàm aptè conferatur iuſtus, & perfectus vir cum Thirſa & Hieruſalem regijs Iudæorum vrbibus. Quòd ſi non ſolum ipſas res quarum iſta ſunt nomina, ſed nominum etiã ipſorum notationes ſequamur (horum enim nominum, vnum à ſuauitate ducitur, alterum à pace; aut pacis contemplatione) hoc igitur ſi ſequamur, veriſſimè de perfectis viris dicetur Thirſa & Hieruſalem eos eſſe ſimiles, id eſt, poſſidere eos ſolos, & intrã ſe ſe continere pacis, atque ſuauitatis omnem vim. Nam vt de ſuauitate dicam

(ſuaui-

(ſuauitatis nãque nomine cæleſtes animi voluptates atq; lætitiã, quãtã maximã in hac vita eſſe poſſunt, intelligo) itaq; vt de ſuauitate prius dicã: quæ poteſt eſſe corporis, atque ſenſuũ voluptas tanta, quæ ex diuitijs lætitia, quod ex hominũ celebritate, & honoribus gaudiũ, conferri quod poſſit cũ eius hominis gaudio, qui charitate, morũq; imitatione Chriſto ſimilis effectus, & eius in ſe ſe portã imaginẽ, Deumque, cũ quo, non ſolũ amoris neceſſitudo intercedit illi, ſed quãta, nec intelligi quidẽ poteſt naturarũ coniunctio, & ſalutis ſuæ præſidẽ, & voluptatis effectore habens, cũ ſumma præterea, & facultate, & voluntate alijs benefaciendi, tanquã mortalis quidã Deus ſibi cœlix, cæteris ſalutaris in terris verſatur? Pacẽ verò, qua fruũtur iſtiusmodi, quis vnquã queat dicere, ea quãta ſit? Nam primum, quod totius vitæ tranquillæ caput, atque fundamentũ eſt, iuſtificati per Chriſtũ, vt Paulus ſcribit: Pacem ad Deũ habent: qui ſicut eum, cui iratus eſt, maximis terroribus exagitat, ita quibus eſt pacatus & amicus indit animi pacem ſummam atque dulciſſimam. Deindẽ ſibi ipſis, ſuiſque cupiditatibus imperant, eaſq; ita regunt, & rationi ſubiſciũt, vt cupidè nõ ſolum faciẽ rationis imperata capeſſant, ceterè eius iniuſſu commouere ſe vix audeant. Poſtremò cum cæteris hominibus ita ſe gerunt amicè atque placidè, vt plurimis profint, noceant nemini, & quod in ipſis eſt, cum omnibus perpetuam pacẽ conſeruent: cũ accidere nõ poſſit, vt qui ipſi omnia mala cupiditate ſint vacui, cum alijs in contentionem veniant, aut honoris, aut diuitiarum, aut voluptatum, quibus ex contentionibus oriuntur ſeditiones & diſcordiæ omnes. Quæ profectò pax talis, ac tanta eſt, mihi vt vel hoc nomine videãtur eſſe maximè cæci & miſerandi Iudæi, qui cum ex vatũ oraculis haberent, futurum Meſſiam, qui æternam pacem ſtabiliret, in animum inducere potuerunt, vt crederent eam ſibi pro-

Y 2

mitti

1. Cor. 11.

2. Cor. 4.

2. Cor. 12.

Rom. 5.

mitti pacem, quæ externorum bellorum cessatione continetur & terræ bonorum copia, eorumque usu libero. Quam pacem, quoniam nondum viderunt, aut experti in se sunt, venisse illum non putant, itaque venturum vanissime sperant. Neque attendunt miseri, neque respiciunt ad hoc, quo de agimus, pacis genus, quod vnum maximè verum atque præstans pacis genus est, in cupiditatum moderatione & iustitiæ cælestis adeptione consistens. Cuius incredibilem & ante id tempus hominibus vim inauditam Dominus Iesus nobis attulit: verus ille quidem Deus, sed ex Iudæorum gente, & eorum Regis Davidis stirpe hominis genus ducens, eamque attulit & induxit aduersus omnium malarum cupiditatum fontem libidinem, in animis nostris vim infundens cælestem, cum prius incentorem malorum atque seditionum sathanam debellasset. Ex quo ea sequuta est animi salus atque iustitia, quam disputando & in angulis garriendo Stoici argutis suis conclusionibus verbis vix expresserunt, re verò nulli præstiterunt ante illud tempus: ex eo autem tempore deinceps innumerabilia eius exempla in omni sexu, atque ætate sunt visa: plura illa quidem, & longè plurima primis illis & foelicibus Ecclesiæ temporibus, quando ipsa Christi fides, atque religio per omnes orbis nationes diffundebatur: nunc verò etsi sint multò pauciora, propterea quod nimis in angustum propter nostra delicta, respublica Christiana redigitur, non tamè omninò desunt, nec verò deesse vniquam poterunt in Ecclesia, & populo Dei aliqui, in quibus yigeat, atque regnet Deus, id est, aliqui, in quorum animis hæc Christi sanguinis efficacitas extet. Qui neque metu debilitentur, neque aegritudine conficiantur, neque libidine inflamentur, neque voluptate efferantur inani lætitia: qui neque aduersis demittant animum rebus, neque inaniter se erigant lætis atque secundis: qui denique in vtraque fortuna & statu in vno Deo gaudentes, constantiam animi, &

tran-

tranquillitatem conseruent, in quo pax consistit ea, quæ & sola vera, & sola ijs promissionibus ac prædictionibus Dei quæ de illa in sacris habetur literis, digna pax est. Nam profectò nimium mihi humiliter, nimiumque malè de Dei sapientia & potestate illi sentire videntur, si existimant, vel potius, quia existimant, ipsum tot ante sæculis tanta prædictionum asseueratione, & exaggeratione, tam sæpè, tam multis verbis pro magno atque præstabili, ac se effectore digno bono illis fuisse pollicitum futurum, ut sublato metu hostium, bellis vacuam, & in magna frugum copia atque affluentia lætè traducerent atque quietam vitam: id est, pollicitum fuisse illis, id pacis bonum, quod primùm terrenum est, ac propterea caducum: deinde eiusmodi, ut ipsi sibi homines sæpè satietate bellorum armis depositis, id stabiliant, atque constituent: postremò tale, ut eo non solum non efficiantur homines honestatis studiosi atque probi, in quo sita est humana foelicitas, sed sæpius eo, affluentiaque rerum ea, quæ pacem sequitur, corrumpantur, & maximis vitijs inficiantur, adeò, ut quos res aduersæ atque duræ industrios efficiebant, eos pax atque copia luxu dissoluat per occasionem, videlicet, efferentibus se se, atque effudentibus prauis cupiditatibus vniuersis. Quod certè Iudæi, vel ex se ipsi potuissent discere, nisi essent nimis cæci. Quando enim pace ista sua, & bonorum externorum copia abundarunt, & non se omni tetro, & immani flagitio cõtaminauerunt? cum contra res aduersæ atque asperæ erudirent ipsos, & pietatis studiosos efficerent. At quid faciēt? Literatè enim sacræ literæ vbertatem agrorum, & bellorum finem promittunt. Promittunt sanè, sed quis est tam cæcus, qui eis vocibus pacis, atque bonorum præstantius genus aliud subesse non videt? si tamen aliquid videt, sique considerat, vel quid dignum Deo sit, vel quæ sit foelicitatis humanæ ratio atque natura? Nam quid obsecro, ad beatam vi-

Y 3

tam.

tam pertineat, quod sub ficu quis, atque vite sua iacens, baccaſque legens, vnà cum amicis ſuis expers belli, atque merus letum ducat, atque iucundum diem? Quod quoniã totidem ferè verbis ſcriptum à Deo Iudæi in ſacris literis legunt, tanquam obſignatis tabellis cum eo agunt, & quãdiu id illis repræſentatum non fuerit, tandiu neque Deum ſuam fidem exoluiffe arbitrantur, neque veniſſe Meſſiam credunt: credituri videlicet mox atque deletis Iudæi nominis hoſtibus, ſuis illis Palæſtinæ regionis ager fertilis, vt olim, atque vber reddatur: ſc̄q; ea copia, & ab externis bellis quiete beatos putaturi, quamuis inſterna bella furgant in animo, quamuiſq; & ira dominetur, & incēdia miſceat libido, metus territet, auaritia prædas agat, omne denique impurarum cupiditatũ agmen ſe inſeſtis ſignis in animũ inferat: nullam que illi vitæ pacatæ atq; tranquillæ partem relinquat: quo quid abſurdius dici, aut cogitari poteſt? Ergo illa omninò repudianda, & à promiſſionibus Dei reiſcienda pax eſt, qua qui potiuntur flagitioſi, id eſt, omnium miſerrimi eſſe poſſunt: illa verò aſciſcenda, quam vere D.

Philip. 4. Paulus appellat pacẽ Dei, quæ omnem exſuperat ſenſum: quod neque quanta ſit intelligere, niſi Deo docente poſſimus, neq; compotes eius eſſe valeamus, niſi ab eodem nobis donata ſit: quòdque præterea ſit tam firma, tamq; ſtabilis pax, eã vt nobis eripere, niſi prodamus ipſi nos, poſſit nulla viſ. Ita que non ſine cauſa, qui hoc in loco vrbi Hieroſolymorum ſimilis eſſe dicitur, iſte tranquillitatis atque veræ pacis beatus poſſeſſor, idem terribilis nominatur, ſicut caſtrorum acies ordinata: quo intelligatur, nullũ eſſe hoſtile robur tantum, nullum tãtum incurſum, atque violentiam fortunæ, nullum denique malum, ei quod nocere aliquo modo poſſit, aut eius animi partium cõſenſum & conſpirationem dirimere. Quod illa Pauli ſatis declarant.

Roma. 8. Quis nos ſeparabit à charitate Dei? Certus ſum, quod neque

quæ mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque poteſtates, neque præſentia, neque futura, neque altitudo, neque profunditas, neque aliqua alia creatura poterit nos ſeparare à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro, &c. Etenim quod vnum maximè contrarium eſt, & inimicum ei paci, quam omnes vulgò vocamus pacem, bellum, atque hoſtes: id huic veræ, de qua agimus, paci, quæ in animi tranquillitate, & cupiditatum moderatione conſiſtit, non ſolum contrarium non eſt, nec modò eam non extinguit, ſed auget etiam interdum atque confirmat. Nam, vt maximè nocere cupiant bonis viris ij, qui bellum ipſis inferunt, quid quaſo noceant? quid ve illis eripiant? Opes credo. At eas, vel abijciunt ipſi, vel pro graui onere habent: itaque ſe leuari eo gaudebunt. At honores. Quos illi certè tanti faciũt, quãti quis faciendos eos magiſtratus putet, quos illis honoribus ſimiles pueri inter ſe ſe per luſum inſtituunt. Sed eripient voluptates. At eas aduerſum inexpiabile illi bellũ gerunt. At libertatem. Sed quonam id, quaſo, modo poſſint, quãdo eripere illis animi virtutem non poſſunt? At eripient vitam. At hoc iam beneficium eſt, ab omni, ſcilicet, dimicationis moleſtia, & periculo liberatos eò illos trãſmittere, quò peruenire ipſi maximè cupiant. Ex quo intelligitur iſtos homines tanquam vulcanijs armis teſtos, ab externis hoſtibus ſuperari. lædique nõ poſſe: eſſe que, quod hic dicitur, inſtructa acie firmiores. Sequitur. *Auerte oculos tuos, quia ipſi me auolare fecerunt.* Animaduerti debet perfectos non alijs pollere animi virtutibus, quàm proficientes, ſed eadẽ ipſas virtutes, quas proficientes, aut inchoatas, aut certè parũ perfectas habent, perfectiores & abſolutiores habere. Quam ob cauſam hoc loco Solomon eadem, atque iſdem ferè verbis laudat, quæ ſuperius, cum de proficientium charitate agebatur, lau-

dauit. Ibi primùm laudabat oculos: hîc ab eisdem laudandi principium ducit. Sed colūbarum similes esse dicebat tunc; nunc vt intelligamus eos, hoc est, quā illi significant, voluntatis, scilicet, intentionem in Deum, in viris perfectis, suprà quam dici potest, esse perfectam, non adhibuit aliquid simile, sed ea orationis figura vsus est, quæ ex omnibus maximam vim ad amplificandum id, quo de agitur, & exaggerandum haberet. Nam cum dicit. *Auerte oculos tuos*, hoc planè dicit, sibi illos ita pulchros videri, itaque se ab ipsis affici, vt eorum non possit sustinere aciem atque vim, ne dum laudare pulchritudinem. Eam autè cum laudari posse negat, laudat, vt antè diximus, maximè. Atque huic perfectioni oculorum, id est, intentioni animæ in Deum consentiunt, quæ ex ea fluunt, atque manant virtutes reliquæ: eæ autem sunt, *Capilli tui sicut grex caprarum, quæ apparuerunt de Galaad. Dentes tui sicut grex ouium quæ ascendunt de lauacro, omnes gemelis factis, & sterilis non est in eis.* Quæ virtutes etsi laudantur hîc eisdem verbis, quibus superius sunt laudatæ, tamen proportionem eius charitatis, à qua omnes ortum & originem ducunt, hîc, id est, in perfecto viro, cuius multò perfectissima charitas est, maiores & perfectiores eas esse, satis docet, quod sequitur. *Sexaginta sunt Reginae.* Nam quemadmodum sponsa præcedere & superare dicitur istas foeminas, quibus erat cum ipsa idem cõiux communis: sic intelligi debet, viros perfectos in ijs virtutibus, quas cum cæteris amatoribus Dei, vel proficiētibus, vel incipientibus cõmunes habent, suo & proprio eminere modo, ita, vt quod in alijs, vel exiguum, vel mediocre est, id omne in illis perfectum sit. Qua ex perfectione virtutum, & omnis generis laudum præstantia id efficiatur, meritò vt de illis dicatur, tum hoc, *Vnica est colūbamea,* tum id quod proximè sequitur. *Viderūt eam filie Sion, & beatissimam predicauerunt Reginae, & concubine, & laudauerunt eam.*

Augusti.
libr. 83.
questi. q.
55.
Hier. lib.
2. aduer-
sus Iouini.

eam. Nam perfecti omni iam inuidia sunt superiores. Itaq; illos cuncti laudant. Et certè tamen illi, quos peccare delectat, virtutis splendorem in aliquo se effertentē ferre non queāt, ipsumq; quibuscūq; possunt, & reb⁹, & verbis obscurare nitantur; tamen reginæ, & concubinæ, & adolescentulæ, quibus idem est, & communis vir, id est, omnes illi, qui simili etiā ipsi virtutis studio tenentur, suspiciunt profectò ipsum, & quibus possunt maximis laudibus profectuantur. Nam probi qui sunt atque religiosi, & inter se amant, & aliorum bona pro suis ducunt, & latentur aliorum laudibus æque ac suis: vt potè qui & inuidia careant, & libidine detrahendi alterius industria: sicut scriptum est Charitas non æmulatur, non agit perperam, non quærit quæ sua sunt. Religiosos verò, quos dico, eos intellico, qui re tales sunt, non qui solum nominantur tales: illis enim nihil est, neque inuidius, neque bonis & industrijs viris inimicus. At probi de præstantibus & perfectis viris, quid? Quid? *Quæ est ista*, inquit, *Veluti aurora consurgens, pulchra vt Luna, electa vt Sol, terribilis vt castrorum acies ordinata.* Quàm copiosè, atque adeò effusè, satis vt appareat ipsos ex animo loqui. Auroræ porrò, & Lunæ, & Solis in vnum collecta nomina planè significant viros perfectos per omnes laudis, atque virtutis gradus ad summum euasisse. Nam in aurora lucis initia sunt, & tanquam rudimenta, Luna luminis incrementis augetur: Sol autem in eo genere omnium perfectissimus est. Sequitur. *Descendi in hortum nucum, vt viderem poma conuallium.* Hactenus Deus in animam sanctam influebat cum voluptate: est quæ iste illapsus proximè superiore oratione à Solomone expositus, quàm aptè atque commodè verbis xponi potuit, nam pro dignitate vix vllis explicetur verbis. At tamen si de eo aliquid est dicendum, isto profectò modo dicendum est, quo dixit Solomon. Nam qui Deum tan-

Cor. 4.

quam amatorem aliquem induci vident mollissimo & dulcissimo carmine laudantem amicam suam, nōne videre sibi videntur illum veluti infusum in sanctæ animæ gremium, eiq; præbentē infinitas ex se se voluptates, atq; latitias? Ita que istis verbis voluptas, quam ex Deo sancta percipit anima, significata est. His autē, quæ sequuntur, doctrina quædā eiusdē, & eruditio cōtinetur, quæ est altera pars huius diuini illapsus, quem supra diximus ex voluptatis effectione, & eruditione cōstare. At quid docetur? *Descendi, inquit, in hortū nucū, & videre poma conuallū, & si florussent mala punica*, hoc est, discessi abs te, & ad quoddam tempus me subtraxi, tibi que denegavi dulcem illū fructū amoris mei, nō animi causa, sed explorandi gratia, vtrū vineæ, malaq; punica germinassent. Hoc autem est, quo rebus asperis & difficilibus patientiam tuam, & humilitatem, charitemq; pertentarem, notumque ista ratione tibi facerem, quos illæ virtutes in te, & quātos fructus edidissent, quantū profecisses ipsa, quidve tibi ad summum contēdenti deesset. Ex quo intelligimus neminē in hac mortali vita, quamuis & multū in virtute profecisse, & strenuē aduersus vitia certauisse, & plurima bella bellasse, & victorias maximas reportasse se videat, existimare debere, posse se tanquam bellicis perfunctum, ociosam degere ætatem reliquam. Nā hīc profectō altissimus virtutis gradus describitur: in quo tamen quierat constitutus subito spoliatus favore Dei, & nocte malorū oppressus, tolerasse dicitur multa graua, atq; aspera. Quod itē de se omnes, quāuis pij atq; perfecti cogitare semper debēt, & ad huius vitæ tanquā perpetuā militiā, & quasi belli dubios euentus se cōparare. Voluit enim Deus hāc vitæ nostræ conditionē esse, vt, neq; proficiēdi in virtute nobis vllus præfixus esset terminus, neq; verò à periculo, atq; metu deficiēdi, atq; cadēdi tēpus aliquod immune, atq; vacuū daret: quò his timoris, atq; cautionis

stimu-

stimulis incitati, attentioresq; effecti, omnibus animi in vnū collectis viribus, acrius ipsum amaremus. Quo de timore, atq; cautione scriptū in Psalmo est. *Seruite Domino in timore, & exultate ei cū tremore.* Atq; hæc sunt, quæ isto in loco sanctā animā docet Deus, vel potius quæ ab se doceri significat. Quæ sanè eruditio atq; doctrina cū omnib⁹ hominib⁹ apra est, tū in primis ijs conuenit, quos hoc loco Solomō describere instituit, perfectis nimirū, & in virtutis stadio magnos progressus habētib⁹ viris. Nam hi nisi ista securitatis falsa persuasionē decipiantur, ad quam tamen persuasionem diuturnum ipsum studiū, quod in virtute nō sine magno successu posuerūt, ipsos quodammodo aptos, ac pronos reddit, difficillimè loco moueri possunt, aut de eo gradu deiici, quē tenuerūt. Hæc igitur De⁹, cui iusti, atq; sancti respōdent. *Nesciui, anima mea posuit me sicut currus Aminadab.* Quibus verbis fatētur, & agnoscūt, quòd instar curruū Aminadab cursum suū magna celeritate cōfecerūt, id autē est, quòd ad exēplū hominū sui populi principum, virorū, scilicet, optimorū, & sanctissimorū vitæ suæ cursum direxerunt, ad summūque ita cōtenderūt semper, ipsos vt nulla res aduersa incidēs, aut retrò vertere, aut omninò retardare potuerit, id nō à se habuisse, aut suis vllis viribus esse assequutos. (hæc enim vis subiecta est illi voci, *nesciui*) sed id omne ab eo studio & desiderio Deo placēdi, quod in ipsorū animis idē accēdisset Deus, manasse. Itaq; quam agnitionē sui humilē, atque veram viri isti perfecti, tunc cū malis opprimebantur, habuerūt, eandem etiam nunc retinent liberati à malis. Quæ certè agnitiō ita Deo grata & probata est, omnem vt ferè virtutem continere videatur. Sed quoniam fieri non potest, quin huiusmodi absoluta, atque perfecta virtus foras emanans, & in hominum oculos incurrens, eos primū admiratione afficiat, deinde amore accendat,

dat, postremò inducat ad id, vt summis ipsam efferre laudibus studeat, atque cupiant, quò id. exprimeret Solomò sponsam fingit à scena iam discedere volentem à choro foeminarum reuocatam. his verbis. *Reuertere, reuertere sumamitis, vt intueamur te.* Eamque ad ipsas cõuersam, quærentem isto modo, atque respondentem inducit. *Quid vid. bis in sumamite nisi choros castrorum?* Quæiã verba ad cap. quod proximè sequitur, spectant: de quibus cū ad id loci peruentum nobis fuerit, dicemus.

T E R T I A E X P L A N A T I O.

Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatatum, vt pascatur in hortis, & lilia colligat. Quasi dicat mores, quos Christus amat, quorū amore capitur, & cum quibus gratè versatur, tales esse debent, qualis est amœnus hortus, herbis aromaticis pulchrè confitus, in quo non solùm est quod oblectetur, sed etiam quod iuuet & pascuum sit. Nam ad Christiani hominis mores pertinent primùm morales virtutes, quarum cultu animus noster instar horri videtur esse virētis, & egregiè culti; ex quo alibi in sacris literis, tum arbori virenti, tum horto irriguo, & amœno comparatur hominis studiosi animus, vt Psal. 1. Ecclesiast. 4. 2. Esai. 5 & Ieremiæ 31. Ezechiel. 36. Ioelis. 2. deinde supernaturales virtutes, vt accedant necesse est, sic dictæ, quòd sint ex genere cælesti, & in Deum proprius spectent. Itaque illum magis quam superiores oblectat ob diuinum odorem, quem ex se fundunt. Vnde & areolæ aromatū translātè nominantur. Hæ autem omnes virtutes ad charitatem Dei & proximi referri debent, ad beneficentiam, ad pietatem, ad benignitatem, in Dei honorem, & proximi vtilitatem intentam, sicut scriptum est: finis præcepti est charitas de conscientia pura.

pura & corde bono, hunc ergo finem & Christiani moris & institutionis scopum vt declararet, adiecit, *Vt pascatur in hortis, & lilia colligat.* Nam in pastu beneficentia significatur, in lilijs autem quorum est candor eximius, ingenuus in benefaciendo intelligitur animus nulla sui cõmodi cupiditate, & tanquã labe infuscatus, nihil planè ad se referēs. Atque is sit primus hūc locum interpretandi modus. Alter, sociæ, quæ gentiū personam gerunt, sponsam, id est, eos, qui ipsis Christum annunciabant, interrogant, quòd Christus abisset, quibusve versaretur in locis: Id est, gentes miratæ Christum deseruisse Iudæos, promissus quibus fuerat, & è quorum stirpe ducebat genus, merito rogant, quònam gentium abierit, nùm ad alios demigrauerit populos, hoc est, rogant, vtrùm posthabitis Iudæis aliquam aliam gentem sibi peculiarem, in qua dominaretur, elegerit? Quibus sponsa respondet demigrasse illum ad hortū suum, id est, ad eos ipsos, qui ista rogabant, hoc est, ad vniuersi orbis incolas, ad quos exclusa à Iudæis sponsa, id autem est, Apostolorum & Discipulorum Ecclesia mittebatur: vt scriptum est Marci vltimo Prædicate Euangelium omni creaturæ: quasi sic dicat. Descendit dilectus meus, siquidem id scire cupitis, ad hortum suum, id est, ad vos ipsos, qui ista quæritis, hoc est, sine exceptione ad vniuersos homines. Nā ad vos docendos misit nos Christus. Descendit, inquam, ad hortū suum, quia in animo illi est ex sterili, & inculto agro, qui antea eratis, hortum efficere virtutibus innumeris confutum. Descendit ad hortū suum, id est, descendit, vos vt hortum efficiat, vti prædictum est ab Esaiâ, quâ dicit. Lætabitur deserta & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi liliū, germinans germinabit, & exultabit lætabunda & laudans. Gloria Libani data est ei, decor Carmeli & Sarō, ipsi videbunt gloriam Dñi & decorē Dei nostri. Nā exclusus à suis, eos ipse vicissim fugit

Mar. vlti.

Esai. 35.

ac deferit, & pro vno, quem repudiat populo, omnes populos, omnes, qui terram, quam latè pater, incolunt gentes, ad suam amicitiam adsciscit. Itaque ad vos demigrat, vt nostri ministerio atque voce omni virore gratiæ vos ornent, vt pascatur in vobis, & lilia colligat, id est, vt actiua & contemplatiua vitæ fructus è vobis metat. Quod autem in textu sequitur, *Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia*, id potest intelligi dictum, vel à sponsa, quæ rogatur, quæque hoc loco personam Apostolorum & Discipulorum Christi sustinet, id est, ab Ecclesia è Iudæis, vel ab ijs sceminis, quæ se illi sponsæ comites adiungebant, quæ Ecclesiam è gentibus referunt, si primo accipiatur modo, eo illa è Iudæis Ecclesia significat regnū Dei, vnà cum Christi fide sic ad gentes esse translatum, vt non planè sint deserti Iudæi, ex his enim Deus prima elegit fundamenta Ecclesiæ Euangelicæ Apostolos & Discipulos, & ferè omnes illos, qui voce & vitæ exemplo Euangelij lumen toti orbi intulerunt, de quo etiam Esaias scripsit Si fuerit numerus filiorum Israël tanquam arena maris, reliquæ saluæ erunt. Et Paulus ad Romanos scribens. Dico inquit, nunquid Deus repulit populum suum? absit. Nam & ego Israëlita sum, non repulit Deus plebem suam, quam præsciuit, an nescitis in Ecclesia, quid dicat scriptura? & paucis interpositis, rursus: sic ergo & in hoc tempore reliquæ secundum electionem gratiæ saluæ factæ sunt. Hæc ergo ex Iudæis Ecclesia sic loquitur. *Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia*. Quasi ita dicat, etsi è gentes dilectus meus, vti supra dixi, ad vos accesserit, vos vt suum hortum efficeret, hoc est, vos vt coleret omni cultura cælesti, tamen mecum populum ab ipso omninò desertum esse id nolo à vobis intelligi. Nam in me, id est, in ijs omnibus, quos-
cunque elegit ex illo populo, manifestissimè docuit, quā-
rūm

Esai. 10.

Rom. 9.

tum eum populum amet; & ego dilecto meo, id est, & ego sum dilecti mei, (datius pro genitiuo in significatione possessionis Hebraico more) & dilectus meus mihi, id est, & dilectus est meus, (eodem Hebraismo) hoc est, me amat, ad me omninò attinet, illum ita possideo, vt ad aliam nūquam sit diuersurus. Nam certè præter posteros Abrahæ nullos homines Christus neque diligit, neque ad gratiam suam admittit, quos enim admittit eos ad familiam Abrahæ prius pertinere facit, eiusque stirpi per fidē inserit, de quo Paulus ad Romanos scribit. Qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine. Et ad Galatas dicit. Si autem vos Christi, ergo semē Abrahæ estis secundum *Galat. 3.* promissionem hæredes. Idemque docet oliuæ illa similitudine, in quam rami ex oleastro excisi inferuntur. Sin autem altero modo ex persona comitum, quæ gentium referebant Ecclesiam, ista dicta esse accipiantur, sententiam continebunt valdè superioribus consentaneam. Nam his sibi ea Ecclesia gratulatur de eo, quod annunciabatur, Christum ad ipsam demigrare velle, suum vt hortum constitueret in ea, naturale enim est, vt læta aliqua nunciata re nobis applaudamus ipsi, fortunamque prædicemus & osculemur nostram, idque indicat istæ voces. *Ego dilecto meo & dilectus meus mihi*. Quibus hoc ferè dicit, ò me foelicem, siquidem vt mihi renunciatum est, & ego dilecti tota sum, & ipse totus meus futurus est, meque ex inculta amœnum & pascuum hortum effecturus. Tertius interpretandi modus talis est. Quærebat sponsa Christū, & dum quærebat, in vrbs custodes incidit, à quibus plagis affecta multis fuit; ijs illa non deterrita perstabat in quærendo, nec in quærendo tantum, sed in laudando ac celebrando eo apud omnes, quos obuios habebat. Quibus rebus allegoricè significabatur illius prioris Ecclesiæ, tum in annunciando Euangelio studium ar-
den-

dentissimum: tum in tolerandis eius annunciationis causa grauisimis malis inuictus animus. At erat admiratio ne dignum, homines tanta erga Deum pietate præditos, quanta ij erant, è quibus prima illa constabat Ecclesia, ita à Deo, vt videbatur, neglectos esse, eos vt omnes pro sua libidine, carcere, exilio, ac morte multarent, id certè illo Ecclesiæ Euangelicæ tempore multi secum, & cum alijs sepe admirati sunt Solomon ergo, eam admirationem vt exprimeret, socias spõsæ, sic loquentes ac rogâtes inducit. *Quò abiit dilectus tuus ò pulcherrima mulierum? Quò abiit dilectus tuus, & quæ emus eum tecum?* Quod est perinde ac si diceret, es tu. quidem certè pulcherrima, præstas, quod negare nõ possumus, insigni morum honestate, insigni virtute, Christũ amas, quantũ quis amare ardentissimè & verissimè potest, tamè quod non mirari nõ possumus, videris ab eo planè negligi; custodes vrbs, id est, omnes orbis magistratus tibi supra modum infensi, te ad poenã omnibus horis, omnibus orbis partibus, & ad supplicium rapiũt, illorũ libidini videris permissa: cunctorũ ludibrio es exposita, ita vt non solũ te Deus negligere videatur, sed penè exosam habere. *Quò ergo abiit ille dilectus tuus? Quæ illi causa est tui negligendi, ac in tantis malis deserendi?* Huic quæstioni ipsa diuinitus edocta, verè respõdet. *Descendit dilectus meus in hortum suum ad areolam aromatatum, vt pascatur in hortis, & lilia colligat.* Causam in eo explicans, quare Deus & illo tempore vniuersam Ecclesiã, & alijs tẽporibus lectissima quæque Ecclesiæ membra vexari à malis permiserit. Id enim certè permisit, vt virtutes, quas in ea seuit, rebus aduersis tanquam gelu compressæ, deorsum in animo radices agerent, & vberius germinantes illustra suidocumẽta ederent. Nam cum multæ causæ sunt, propter quas Deus homines pios versari in malis permittat, tum illa est potissima, quæ ad eorum augendam virtutem & illustrandam refertur.

Virtus.

Virtus enim, vt Paulus scribit, in infirmitate perficitur. Et vt alibi dicit. Tribulatio patientiam operatur, patientia c. spem, spes autem non confunditur. Ergo, inquit Ecclesia, si quis vestrum miratur, cur me sponsus tantis deserat in malis, curque me à custodibus vrbs vexari atque sauciari permittat. Et si quis eius rei à me causam requirit, is, sciat, non à me sponsum discedere, sed ipsum mihi in eo valdè consulere, non à me ille abiit, sed in me, hortum suum potius descendit, id enim, quod vos discessum interpretamini, accessus potius est, quod odio adscribitis, amoris assignare debetis: externum auxilium subtrahit, vt interius ad animũ vim suam magis insinuet: totum enim hoc mei animi colendi, & maximarum virtutum germinibus conferendæ causâ facit. Pascitur mea patientia: ista impugnatione malorum meam erga se pietatem conspicuam omnibus reddit: odore illius bono cunctos homines replet, nullum vt aroma illo sit odoratius: nec id solũ, mea vt erga illum charitas notior reddatur, efficit, sed etiam vt existat ardentior & maior: non solũ, vt alij videant, quantũ ipsum amem, sed etiam vt ardentius amem ipsum. Nam vt ignis ventis agitatus fit maior, sic amor in illum meus hac procella malorum auctior efficitur. Quare inquit. *Ego dilecto meo & dilectus meus mihi.* Quasi dicat. Licet me omnes odio prosequantur, infesti mihi sint, plagas imponant, tamen ab inquisitione sponsi mei remouere me non poterunt, nec modò non remouebunt, sed nec retardabunt quidem, calcaria potius efficacissima addent: non solũ me non deterrebunt à tam præclaro studio, sed studium meum erga ipsum magis accendent; non solũ amorem istum mihi non eripient, sed ne professionem quidem eius imminuent, ora potius laxabunt mea, vt clara & libera voce testificer, dicens. *Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi.* Quæ voces

Z. signi-

significationem habent illius publicæ, & ingenuæ confessionis, qua viri Ecclesiastici tempore persecutionis à iudicibus causarum rogati, & à carnificibus varijs tormētōrū generibus torti, se profitebātur Christianos esse, & Christi maximos amatores. Quæ quoniam professio ipsi Christo gratissima erat, id vt significaretur & intelligeretur, iure sponfus statim inducitur summis laudibus sponfam celebrans, atque ita dicens. *Pulchra es amica mea, s. avis & decorasicut Hierusalem, terribilis sicut castrorum acies ordinata.* Nā tribuit illi pulchritudinem propter multarum ac maximarum virtutum, quas illa habuit Ecclesia, ornatum mirificum: suauitatem autem propter Spiritus sancti donorum illi Ecclesiæ collatam copiam, ex quo tota dulcedine redū dabat. Dicit præterea eam esse similem Hierusalem, vrbī sanctæ, quod sicut in illa Deus sanctissimis colebatur cæremonijs, eique quotidie sacrificabatur, sic ipsa singulis diebus semet in mortē pro Christo offerebat inimicis suis, seque ipsam super arā charitatis igne immolabat Deo ex se offerens holocaustum. Et quia Hierusalem visio pacis interpretatur, erat certè illa Ecclesia Hierusalem, quia fremētibus aduersus ipsam & tumultuantibus vniuersis gentibus, in medio malorum maximorum altissima ex Deo pace fruebatur, vi sancti Spiritus, omnibus quæ perturbare ipsius animum poterant, angoribus atque curis cōpressis ac ferè ex ipsa sublatis. Dicit denique eā esse terribilē, vt formidabilis est ordinata acies, quia nō solum se inuictā præstitit aduersus inimicos suos, sed eos ipsa tolerando & patienter agendo cum maximo orbis stupore tandem vicit, & ad nihilum redegit. Sed pergit. *Auerte oculos tuos, quia ipsi me auolare fecerunt.* Laudauit ipsam vniuersè superiori versiculo, nunc autem singulas eius partes laudat ab oculis initio factō. Etsi enim suprā sponfus laudes Ecclesiæ recensuit, tamen decuit, vt eius laudes nunc iterum celebraret, quia

quia non est eadem laus Ecclesiæ Euangelicæ, & eius, quæ Moysayca coluit instituta. Itaque, id vt intelligeretur, iterū sponfam laudat sponfus, & vberius quā prius, prout ipsa se Ecclesia in virtute superauit. Prius pulchrā ipsam esse dicebat, nūc præterea suauē & decorā, & florentissimæ ac sanctissimæ vrbi similem, & militum aciei instructæ omninō parem, in quo, vt dicebam, & illius eximia significatur sanctitas, & animi inuicta fortitudo, & egregia erga Deum pietas declaratur, idque ita exaggeratè atque amplè, nulla vt ipsi tribui potuerit laus aut maior, aut vberior. Quod autem vniuersè fecit, idem facit eius cum laudat oculos. Est enim ista oculorū magis, quàm superior amplificata laus: Nā suprā rectè atque planè. *Oculi tui columbarū.* Hic oblique & amatoria quadam ratione, dū se auertit à contuendo, quod sponse oculorum vim affirmet non posse ferre, eorum pulchritudinem magis explicat, idque docet, quod re ipsa videmus accidisse Ecclesiæ Euangelicæ, quæ, ei postquā Euangelij lumen illatum est, incredibiliter in cognitione rerum diuinarum profecit, & non solum clariùs quam antea Deum cognouit, sed etiā multo verius ac magis purè coluit ipsum: hæc enim sunt duo tanquā lumina Ecclesiæ, Dei cognitio, atque cultus. Quā autē ea Deo grata nūc sint, sponfus in persona ipsius figuratè ostēdit, cū dicit. *Quia ipsi me auolare fecerunt.* Nam est perinde ac si dicat, *Quia me ipsi tui oculi rapiūt ad se se, aut quia me superarūt, aut præualuerūt mihi, vt dicitur in Hebræo.* Etenim ista duo lumina fidei viuacitas, & vni Deo addicta volūtas omnia à Deo extorquere atque obtinere possunt, vsque eò, vt pro sua in nos eximia pietate humano more superari se ab eis affirmet ac vincī. In cuius rei typo Iacob in lucta præualuit Deo, & Moses Dei animū in Hebræos iracundia succensum precibus vicisse dicitur, & ab ira ad indulgentiam flexisse. Sed ab oculis ad capillos, & dentes, & genas oratione

Gen. 32.

Exod. 32.

descendit, eisdem ea laudans verbis, quibus suprâ initio capitis quarti fuerat vsus. Nam inquit. *Capilli tui sicut grex caprarum quæ ascenderunt de monte Galaad: dentes tui sicut greges tonsurarum, quæ ascenderunt de lauacro, omnes gemellis foetibus, & sterilis non est inter eas, sicut vitæ coccinea labia tua, & eloquium tuum dulce: sicut cortex mali punici, sic genæ tuæ albae & occultus tuis.* Vt enim doceat vtramque Ecclesiam, veterem atque nouam eandem ferè dotes habere, eandem fidem, gratiam, promissiones, doctrinam, idcirco eadem vtriq̃ue membra attribuit, & attributa eodem propè modo laudat, vt verò declaret hæc ipsa animi ornamenta donaque cælestia vtriq̃ue Ecclesiæ communia, maiora in Ecclesia Euangelica esse, magisque illustria, idcirco eam statim confert cum veteri synagoga, & synagogæ anteponit. Nam dicit. *Sexaginta sunt reginæ, & octoginta concubinæ, & adolescentularum non est numerus. Vna est columba mea, perfecta mea, vna est matris suæ, electa genitricis suæ.* His enim, quas reginas, & concubinas, & adolescentulas vocat, & quibus, quamuis pluribus & forma & dignitate præstantibus, sponsus anteponit columbam suam, veterem significat Ecclesiam, quæ verè multum Euangelicæ cedit in omni genere cælestis pulchritudinis. Significat autem his reginis cōcubinisque; synagogā, primò ob earū multitudinē, nō quòd hominū frequētia in ea maior (nā in vno terrarū cōclusa angulo, quī potuit cū Ecclesia Euāgelica, quæ quā latè orbis patet, tā latè ipsa diffunditur, vllō modo cōferri?) Sed quòd multiplices sacrificiorū ritus & variā Dei colēdi rationē habuit, cū Ecclesia Euāgelica vnico sit cōtenta sacrificio. Deinde quia etsi nomen Solomonis hoc in loco reticetur, tamen illius persona subesse intelligitur. Nam sponsus, quò magis suam laudet sponsam, eam confert cum vxoribus Solomonis, quas habuit pluri-

3. Reg. II. mas, vt in libris Regum scribitur, id scilicet dicens: se magis

magis vna sua beatū esse, quā sit beatus Solomon tā multis vxoribus. In vxoribus autem & cōcubinis Solomonis, synagogæ, quæ ipsi Solomoni regni iure nupta fuit, imago cōtinetur. Itaq; in spōsa nostra Ecclesia illi antefertur, cuius Ecclesiæ præstantia nō modò ipsi sponso nota fuit, sed apud omnes testata gētes: de qua etiā Esai. prædixit. Et scietur in gētibus semē corū, & germē eorū in medio populo rū: omnes, qui viderint eos, cognoscēt illos, quia isti sunt semen, cui benedixit Dominus. Vnde meritò additur. *Viderunt eam filie, & beatissimam prædicauerunt reginæ, & concubinæ laudauerunt eam.* Nam nullū fuit hominū genus, cui Euāgelicæ præstantia Ecclesiæ admirationi non fuerit, quod nō ipsam prædicauerit, quodque nō in eius populo se numerari voluerit, vt constat ex Apocalypsi, quæ scribitur. Et vidi ex omnibus gētibus & tribubus, & populis, & linguis stātes ante thronū, & in cōspectu agni, amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum. Nec solū, qui Christi Aduentum sequuti sunt homines Ecclesiæ Euangelicæ pulchritudinē admirati ei assensum præbuerūt, sed & qui Christi natiuitatem præcesserunt sancti viri & fideles, in eius postūturæ speciem intuentes, exarserunt amore ipsius, eamque beatissimam prædicauerunt. Quod illa indicant Abrahā exultauit vt videret diem meum: vidit, & gauisus est: Irēque illa: Beati oculi, qui vident, quæ vos videtis. Illudq; Petri. De qua salute exquisierunt, & scrutati sunt Prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetauerunt, quibus reuelatum est, quòd vobis nunciabant, ea quæ nunc nunciata sunt vobis per eos, qui euangelizauerunt vobis Spiritu sancto misso de cælo, in quem desiderant Angeli prospicere: sed & id apertius indicāt, quæ sequuntur. *Quæ est ista, quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulchra vt Luna, electa vt Sol, terribilis, vt castrorum acies ordinata?* Nam hæc foeminæ illæ dicunt, quæ admirantes sponsam

Esai. 61.

Apoc. 7.

1. Petr. 1.

inducuntur, earum enim orationem Solomon imitatur, admirationis autē in ipsarum inclusæ animis indices sunt voces istæ *Quæ est ista, quæ progreditur quasi aurora consurgens?* Quæ enim omnium rerum pulcherrima & splēdi-
 dissima sunt, ea afferunt, auroram, Lunam, & Solem. Aurora certē post noctis tenebras, à paruis initijs principium ducens, breui tempore totum orbem luce replet, nec retro vertitur, aut remittit lumen suum; sed quò magis procedit, eo illustrior euadit. Luna verò noctem illustrat, diē Sol; sic etiam nostra Ecclesia breuissimo tempore ignorantiæ cæca depulsa nocte lumine suo totum orbem perfudit; eadem à paruis principium duxit, & lucet nocte arque die, quoniam neque aduersis frangitur, neque secundis effertur rebus, sed in utroque persistit inuicta tempore. *Quare etiam terribilis esse dicitur, ut castrorū ordinata acies, ad quod illud Apocalypsis alludit de muliere amicta sole, & pedibus lunam premente, quæ huius Ecclesiæ sine dubio imaginem retulit. Sed sequitur. Descendi in hortum nucum, ut viderem poma conuallium, & inspicerem si floruisset vinea, & germinassent mala punica.* Hæc supra tribuebamus sponso, ijs ut se apud sponsam de suo discessu purgaret, quomodo illi ea tribuunt quidam explanatores Hebræi: sed & tribui possunt sponsæ, quæ socijs proximè superiùs ita rogantibus. *Quæ est ista, quæ progreditur quasi aurora consurgens, ita respondeat Descendi in hortum nucum, ut viderem poma conuallium.* Fingitur enim sponsa sponsi videndi studio, quē adesse præsentiebat, commota accelerare gradū, motu autem ipso trepidantibus luminibus sui splendore sociarū oculos perstringere, easque ob eam causam dicere, quæ est ista quæ progreditur quasi aurora consurgēs? hoc est, quæ festinat, lucis radios iaciens ex se, & instar auroræ omnia circumcirca illustrans? Quare eis respondere, *Descendi in hortum nucum, & causam in eo reddere, qua-*

Apoc. 12.

re festinet, & vnà quo festinet declarare. *Descendi, inquit, ut viderem, id est descendendo, ut videam, præterita pro præsentibus vtitato moræ sacre scripturæ, ut in hac allegoria in persona sponsæ illa Ecclesia declaret se festinare, hoc est, vterius semper incursum Euangelij procedere, eo quòd studeret se diffundere per omnes gentes, & per omnes terrarum oras. Nam ipsam pleno progredientem gradu, & Euangelij lætissimum nuncium vterius semper profertentem, nec de suo studio ob aliorum impugnationes quidquam vnquam remittentem, emicantemque, ut Luna emicat atque Sol, cuncti admirabantur & eius festinationis, hoc est, illius tanti & tam foelicis progressus taciti secum causam quærebant, erat autem illi, ut sic festinaret, ea causa præcipua atque maxima, quod demandatum ipsi erat sub mūdi finem, quippe illius ætate postrema, ut intra id spatiū Euangelium annunciaret omni creaturæ, id est, ut cuncta terrarum loca cælesti satu conscreret. Quare ait. *Descendo ad hortum nucum, ut videam poma conuallium, & inspiciam, si floret vinea, & si germinant mala punica.* Quasi ita dicat: si meum admiramini nullis obicibus impeditum cursum, sique eius causam inquiritis, sciatis ob id festinare me. Quia descendendo ad hortum nucum, id est, Quia propositum habeo descendere, hoc est, peragere orbem terrarum totum. Quem arcana ratione ideò hortum נגז, id est, nucis vocat, quod נגז alfabetica ratione, ea quæ שבהס nominatur, literis commutatis est שבה, id est, non uem, is autem numerus, ut qui valdè imperfectus sit, quòd ei ad perfectionem ipsa vnitas desit, aprè terrarum referebat orbem idolorum cultui tunc deditum, & ob id vnus ac veri Dei cognitione carentem. Per-
 agrare igitur, inquit, totum terrarum orbem cupio, ut videam, hoc est, ut curem poma conuallium, hoc est,*

*Aug. quæ-
 stionum
 Euangeli-
 carū libr.*

Per. 2. q. 40.

vt ipsum seram pomiferis arboribus: vt vineta in eo pangam, vt malo granatis vestiam, vt colam ipsum, vt fructuosum reddam ex infructuoso & sterili, vt que, quæ in eo seui, plantaria, omni cultura adhibita efficiam, vt vigeant, vt fructum quàm vberimum ferant, studeo inquam, peragrarè orbem totum, & cælesti vbi que iactato semine videre, vtrum homines ad vitam germinare velint, hoc est, aternæ vitæ dignos fructus proferre. Illa enim nominum atque rerum varietas, conualles, pomaria, vineta, malo que granata, varias terrarum oras, diuersa gentium & populorum ingenia, alias alibi culturas adhibitas aperte significat: quibus consentanea sunt, quæ sequuntur: nimirum *Nesciui, anima mea conturbauit me propter quadrigas Aminadab.* Significat enim se in eo, non tam suo iudicio duci, quàm diuino nutu atque impulsu moueri, nec id suarum virium opus esse, sed diuini atque latentis auxiliij, quo sua interius permouetur mens, & ad cursum Euangelij incitatur Descendo, inquit, ad hortum nucum, id est, omnes terras peragrarè volo, & quia tempus vrget, festinandum mihi esse video, sed cum me ab isto cursu tam multa reuocent, tamen, *Nesciui, anima mea conturbauit me*, id est, tamē nescio quā fiat, vt desistere ab eo nō possim; ardet enim mihi animus, mēs mea istius decurrēdi spatij, atq; obeundi muneris studio flagrat, quicquid tē mihi imperare non valeo, me animus conturbat meus, id est, mei animi desiderium me arripit. *Propter quadrigas Aminadab.* Aut, vt ex Hebræo, verbum de verbo verti solet. Ponit me quadrigas Aminadab, id autem est, instat quadrigæ ad cursum incitatissimæ ponit, hoc est, efficit, vt momento temporis obire orbem cupiam, tanta celeritate, quanta esse solet earum quadrigarum, quibus principes vtuntur viri. Vel certè, quod magis putato, inest in hac ellypsis quædam huius vocolæ, inter-

Ita-

Itaque verti potest, *Anima mea posuit me inter quadrigas Aminadab*, id est, populi principis, id quod ab Ecclesia arcano & verissimo sensu dicitur, eo vt significet se dūm Iudæis Christum annunciat, hoc est, dum in ipsis Christum inquit, nec inuenit, inscientem quodammodo ad populū esse delatam principem, id est, ad Romanum peruenisse populum, qui in toto dominabatur orbe. Quo in populo, vt constat, Ecclesia euangelica sedem suam & domiciliū constituit. Itaque dicit, *Descendi in hortum nucū, vt viderem poma conuallium*, id est, descendi ad populum Iudæorum, quem meritō & hortum vocat, quod magna Dei cura cultus esset, & varijs bonis tanquam arboribus confitus, ex quo, & alibi sæpe in his literis vinea & hortus nominatur, vt apud Esaiam, Hieremiam, Ezechielem, & alios sacros scriptores, & nucum hortum appellat eum, quod amari aliquid semper habuerit, quatenus ingratus aduersus Deū & rebellis ipsi sæpius fuit. Ad eum igitur descendit hortū, quia apostoli & discipuli Christi, è quibus illa Ecclesia constabat, ad eum populum docendum, & ad Christi fidem vocandum primū misi sunt, itaque descenderunt ad illum, Christum ei annunciarunt, ad fidem illi habendam ipsum cohortati sunt: multa denique cum ipso egerunt, vt viderent poma conuallium, & si germinasset vinea, & si florissent mala punica, id est, vt re ipsa cognoscerent, vtrū ad Christi fidem, cuius semina per legem acceperat, effloresceret, sed dūm ad Iudæos descendunt, eosque toto orbe sparfos quærunt, eis vt annuncient euangelium, (Nam apostoli, vt ex eo libro constat, qui acta apostolorum cōtinet, quacumque ingrediebantur urbem in qua modo Iudæorum Synagoga esset, primū adibant Iudæos, eisque annunciant euangelium, à quibus repulsi vbi erant, se conuertebant ad gentes.) itaque dūm Iudæis annunciant Christum, principi populo, hoc est, Romano misceri cœpti sunt.

Z 5

Quod

Psal. 47.
Ecclesiast.

24.

Esa. 51. &
61.

Hier. 31.

Ezech. 6

Ioel. 2.

Actorū.

11. & 10.

Ephes. 3.

Quod quoniam quodammodo illis accidit præter opinio-
nē & expectationē ipsorum. Nam principio Ecclesiæ euā-
gelicæ vehementer à multis dubitatū fuit, vtrum gentes
admittendæ in Ecclesiam essent, & quatenus admitten-
dæ, vt ex Actis Apostolorū colligitur ex quo illa fuerunt.
Et obstupuerunt ex Circumcisione fideles, quia & in na-
tiones gratia Spiritus sancti effusa est. Et rursus, disce-
ptabant aduersus Petrum, qui erant ex circumcissione fi-
deles, dicentes, **Quare** introisti ad viros præputium haben-
tes? quibus cum Petrus rationem sui facti reddidisset ex-
ponens ea, quæ ipsum eadem cum illis sentiētem sanctus
docuisset spiritus, Lucas subiungit. His auditis tacuerunt,
& glorificauerunt Deum dicentes. Ergo & gentibus pœ-
nitentiam dedit Deus ad vitam, Et quod Paulus ad Ephe-
sios scribit. In mysterio Christi, quod alijs generationibus
non est agnitū filijs hominū, sicuti nunc reuelatum est san-
ctis Apostolis, & prophetis in spiritu, gentes esse cohære-
des, & cōcorporales & comparticipes promissionis eius
in Christo Iesu. Itaque quoniā hoc præter opinionē illis
euenit, id vt sponsa significaret, nesciuisse se dicit, quomo-
do inter populi principis quadrigas cōstituta sit. **Quod** au-
tem ad eas deuenerit, id dicit deberi tribui animæ suæ, sic
enim Christi nominat spiritū, q̄ eo agitetur nostra mens,
sicut corpus anima agitur. Eius nāq; spiritus doctrina & in-
ductu Ecclesia se ad gētes cōtulit, quæ Romano cōtinebā-
tur imperio, quasi dicat, nō iudicij & arbitrij sui id fuisse,
quod se gentibus miscuit, sed voluntatis atque impulsus
Dei, qui certè illam posuit inter quadrigas Romani, id est,
principis populi, quia non solū erudiri illum populum ab
ipsa voluit, sed etiam fecit, vt Ecclesia in eius populi sum-
ma sede collocata atque constituta, principē inter omnes
locum teneret. Idque illæ significant Aminadabi quadri-
gæ, inter quas sponsa poni dicitur. **Quæ** res totū illud tem-
pus.

pus complectitur, quod ab ingressu Petri & aliorū discipu-
lorū Christi in vrbe Roma fluxit, vsque ad Cōstantini ma-
gni tempora, quando Romanis imperatoribus Christum
amplexis, & idolorū eueris templis in pretio & honore
esse cœpit Christianum nomen, quo etiam tempore Ec-
clesia Romanis sibi adiunctis principibus, & plurima ho-
minum multitudine ad ipsam confluente, mirè aucta in
maximum splendorem ac dignitatem venit, ipsamque ex
eo indiscriminatim omnes admiratæ sunt gentes. **Quarum**
admirationem, Solomon vt exprimeret, fœminas
inducit sponsam admirantes, & exquisitis laudibus ipsam
prosequentes. Nam sequitur. *Reuertere, Reuertere. Suna-
mitis, Reuertere, vt intueamur te,* Orant enim sponsam, se
pro personæ decoro subtrahere ab ipsarum conspectu
volentem, ne se subtrahat, aut certè, vt consistat, dum
accuratius ipsam contemplantur. **Quam** cum sunami-
tem, id est Hierosolymitanam nominant, id certè sig-
nificant, quod futurum Esaias prædixit ita scribens. *Esai. 2.*
Quoniam de Sion exhibit lex, & verbum Domini de
Hierusalem. Eo enim in loco lex Euangelica tradi at-
que euulgari cœpta est, & ex eo in orbem effundi, &
qui eam primi euulgârunt, Iudæi genere fuerunt. Ita-
que ab Iudæis instituta primò, & de Iudæis coalita, ad-
iunctis postea gentibus intra spatium trecentorum an-
norum mirè creuit Ecclesia. Quibus exactis annis lauda-
ri à socijs fingitur, cum ante id tempus vnus eam sponsus
inducatur laudans, & præterea nemo, quò intelligatur an-
te id tempus propter imperatorum aduersus Christianos
edicta & propter turpes notas ipsi falso iniustas à Christia-
ni nominis hostibus vni Deo, cui nota erat, suā innocentiam
probasse. Cæterum vulgò apud homines multū laborasse
fallacię opinione, vt doctorū ei⁹ ætatis hominū scripta apo-
logetica indicant, postea verò ipsius pietate & integritate
illu-

illustribus documentis patefacta, eam cum reges mutata sententia colerent, & vulgò cuncti probarent, magnā admirationem mouisse hominibus vniuersis. Quorum hominum personam istæ fœminæ gerentes ab illa petunt, ipse ut copiam faciat sui diligentius videndæ atque laudandæ. Quibus ipsa annuens, se per otium contemplari ab eis, atque laudari finit, atque ita respōdet. *Quid videbitis. &c.* de quibus dicemus, cum cap. 7. interpretabimur.

C A P V T. VII.

QUID videbis in sunamite, nisi choros castrorum? Quam pulchri sunt gressus tui in caementis filia principis, iunctura fœminum tuorum sicut monilia, quæ fabricata sunt manu artificis. Umbilicus tuus crater tornatilis, nunquam indigens poculis, venter tuus sicut acernus tritici vallatus lilijs. Duo verba tua sicut duo hinnuli gemelli capree. Collum tuum sicut turris eburnea, oculi tui sicut piscine in Hesbon, quæ sunt in porta filie multitudinis. Nasus tuus sicut turris Libani, quæ respicit cœtra Damascum. Caput tuum sicut Carmelus, comæ capitis tui sicut purpura Regis iuncta canalibus. Quam pulchra es, & quam decora charissimam delicijs. Statura tua assimilata est palmæ, & vbera tua bovis dixi, ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius, & erunt vbera tua sicut bovis vineæ, & odor oris tui sicut malorum. Gutture tuum sicut vinum optimum, dignum dilecto meo ad porandum, labijsque & dentibus illius ad ruminandum. Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius. Veni dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur in villis. Mane surgamus ad vineas, videamus si floruit vinea, si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punita. Ibi dabo tibi vbera mea. Mandragoræ dederunt odorem in portis nostris, omnia poma noua & vetera dilecte miseruauit tibi.

P R I M A. E X P L A N A T I O.

Quid videbis in sunamite, nisi choros castrorum? Numeri enallage est in illo. Videbis. Nam illas fœminas spō-

saro-

sa rogat, quæ partes chori agunt in hoc dramate, & quarū rogatu iam abitura constitit. Quid videbitis in Sunamite, id est, videbitis. Itaque & Græca, & Hebræa exemplaria omnia. Quid igitur videbitis, id est, quid in me est aspici dignum, quod conspectum vos ita delectet? quid, cuius aspectu oculos vestros pascere, vos quemet oblectare velitis? aut, quæ vos tanta cupido tenet inspiciendi mei? Nam illæ inspiciendæ ipsius causa, ut ne abiret, ipsam rogarunt. *Nisi choros castrorum.* Aut, ut in Hebræo dicitur, *sicut choros castrorum.* Nam redeunte illa, & ad fœminas, quæ ipsam vocabant conuersa, quò melius ipsam inspicerent, bifariâ diuisæ illæ & altrinsecus sibi respondententes, utrūque sponsæ latus cinxisse sunt intelligendæ. Plures igitur cū essent, & in duos ordines diuisæ aciei speciem præseferabant. Atque hæc spōsa cum dixisset, fœminarū chorus, quo ostenderent nō sine causa fuisse, quòd illam diligentius inspicere & contemplari voluerunt, formæ eius, atque totius corporis pulchritudinē, laudibus in cælum ferunt, ac ita ferè dicunt. Curte curiosius inspicere cupiamus, rogas? quæ quanta es, ex pulchritudine tota constas. Nam ut à minimis ordiamur, ipsi pedes tui quā pulchri sunt? quā venusti incessus? Quæ, inquit, *Pulchri sunt gressus tui in calceamentis filia principis.* Pedis astricta breuitas commendatur, nec pes modò, sed incessus ipse, & totius corporis in incedendo motus laudatur, qui certè in pulchritudinis partibus meritò numeretur, quod ingenui, ac bene nati animi in eo indoles quædā, & species eluceat. Vnde consentaneè nominauerunt illā filiam principis, aut, ut Hebræicæ vocis notationem reddamus, liberalis atque profusa, hoc est, liberalem ipsam, & generosam esse dixerunt, magnoque & alto animo præditam, iuxta proprietatem Hebraici sermonis, quo qua quis re eximiè præditus est, eius rei dicitur esse filius, idque dixerunt ob eam causam, quia ab ipsa animi excelsi indole

omnis

omnis illa in incessu venustas fingitur, & existit. Dicunt itaque. Primū quam concinni pedes tui, quamque ad pedem apto vteris calceo: in incessu porrò ipso quanta gratia, quæ venustas, quæ animi in ea elucens indoles, non vt obscuris parentibus edita, rurique educta, sed, vt regio orta sanguine, regieque instituta nobis omnibus videaris. Et pergunt. *Iunctura foeminarum tuorum sicut monilia, quæ fabricata sunt manu artificis.* Pro iuncturis Hebraicè est *חמוך* Hamuq: id autem circulum, aut orbem significat, ex quo coxæ vertebra hamuq ab Hebræis appellatur, eamque vertebra Hieronymus iuncturæ nomine à se significatam intelligi voluit. Significatur autem à parte totum ipsum foemur. Itaque iunctura aut vertebra foemoris tui, aut certè foemora tua tanquam monilia, quæ fabricata sunt manu artificis. Igitur laudatur foemur, quòd neque exile sit, neque gracile, sed densum, modicèque obesum: itaque rotundum, vt si circulum exactè factum ipsi circundes, eum ad vnguem repleturum sit, ex quo rectè Græci interpretes, hoc loco verterunt *ῥοῦμὸν τῶν ποσῶν* Cō, nam *ῥοῦμὸν* rectè dicitur in omni eo, quod modulatè atque adfabrè factum est. *Vmbilicus tuus crater tornatilis non indigens poculis.* Tornatilis quod dixit Hieronymus, exactè rotundus intelligi voluit: nam in Hebræo est *סהר* Sahar, quod est rotundum, ex quo etiam Luna cum suum orbè cōpleuit *סיהר* Sihara ab Hebræis appellatur. Itaque alij vertunt, vmbilicus tuus crater Lunæ, id est, ad instar plenæ Lunæ rotundus est vmbilicus tuus. Pocula verò, hîc quæ dicuntur, nō quibus potatur, sed id ipsum quod potatur & bibitur, id est, portiones ipsæ intelligendæ sunt, vt in illo,

Poculaque inuentis Achelota miscuit vuis.

Quas Hebræi *מזג* Mazeg appellāt. Mazeg autē vino aqua diluto atque misto cōficitur. Dicitur itaque vter similis

cr-

crateri rotundo, ac vini pleno: quoniam quod ad pulchritudinem attinet, in ventre hæc spectari solent, rotunditas, modicusque ac succi plenus tumor: quod idem alia adhibita similitudine adhuc explicant magis. *Venter tuus, inquit, sicut aceruus tritici circumtus lilijs.* In aceruo enim granis tritici cuncta complentibus, atque omni ex parte circumquaque se æquabiliter in orbem effudentibus, nihil aut hiat, aut subsidet, aut omninò inæquale est. Sed à vêtre ad vbera ascendunt. Itaque dicunt. *Vbera tua sicut duo hinnuli gemelli caprea.* Iā de hoc suprā. *Collum tuum sicut turris eburnea.* Et hoc ipsum per se satis est perspicuum: candor enim colli, atque nitor, eiusque iusta longitudo & rectitudo cōmendatur. *Oculi tui sicut piscine in Hesbon, quæ sunt in porta filie multitudinis.* Hesbon vrbs est cis Iordanem in sorte Rubenitide, in qua olim Seonis Regis Amorrhæorum regia fuit, stagnis, aquisque abundans, vt ex Iosue libro liquet, *Filia multitudinis.* Hebraicè Barrabim, nomen est proprium eius portæ, ad quam piscinæ istæ fuisse dicuntur, quæ sic appellabatur, quòd iuxta illam forum esset peramplum, & multorum hominū capax. Itaque forum ipsum Barrabim appellabatur, id est, grande, & peramplum forum, cui foro vicina quæ erat vrbs porta, ex eo patrio casu porta Barrabim, id est, porta filie multitudinis dicebatur. Sed quid est in piscina, quòd ad pulchros oculos significandos possit transferri? Primū amplitudo. Nā magni oculi, & vt Hispanè dici solet, rasgados, pulchri habentur: ex quo Homerus Iunonem *βοώπιδα* appellat ob magnitudinem, credo, oculorum iustam atque decentē. Deinde serenitas, ex quo existit lumen & splendor. Postremò quies & tanquā stabilitas, quæ cū ipsa in oculis grauitatis est, & decoris plena: tum certè constantis animi, atque simplicis est indicium. Nam quorum crebrò palpebræ, atque oculi magna celeritate mouentur, aut timidi sunt, aut omninò va-

fri

fri atque fallaces. *Nasus tuus sicut turris Libani, quæ respicit contra Damascum.* 98 Aph. Hebræis propriè & literatè nasum significat. Nasus porrò translatè interdum pro excandescencia ponitur, interdum pro grauitate oris ea, quæ oritur ex habitu animi celsi atque magni: quoniam earum rerù clara signa in naribus natura impressit. Nam iratis nares tu ment, atque dilatantur, & qui animosi ipsi sunt, aut qui magnum aliquid, atque arduum concipiunt animo, multum spiritus naribus trahere solent, atque reddere: ex quo ille inter alia generosi equi signa.

*Tum si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit, micat auribus, & tremis artus,
Collectumque premens voluit sub naribus ignem.*

Esai. c. 2. Et Esaias. Quiescite ergo ab homine, cuius spiritus in naribus eius, id est, ab homine magni spiritus, quod Latini sermonis consuetudine dici solet, hoc est, animo magno & excelsò. Itaque se ipse exponens addit: Quoniam excelsus est ipse. At qui ea formæ species maximè pulchra est, atque admirabilis, in qua partium apta figura atque decor oris quadam seueritate & maiestate temperatur. Nam illud ex pulchro atque graui temperamentum quicumque videt, ita amat, vt vereantur etiam, atque admirentur. Excitat enim in contuentium animis magnum omninò amorem sui, sed honestum tamen, non leuitatis, aut lasciuia comitem amorem. Arbitror itaque hoc loco, Nasi vocabulo, pro Hebraici sermonis proprietate significari, seuerum illud atque alrum, quod in huius sponsæ elucebat ore: quod turris similitudo adhibita, ita esse declarat. Nam sicut illa in saltu Libani, id est, in Iudææ finibus contra Damascum infestam Iudæis urbem, locata turris, Iudæis ipsis præsidio & ornamento erat, hostibus verò Syris & Damascenis formidini atque terrori: sic illa pulchro ac formosissimo sponsæ ori adiuncta diuina grauitas, illa quoque animi in ipsa.

ipsa facie celsitudo elucens, tum ipsius pulchritudinè amplificabat, tum eandem tutam re ddebat à perulantia & iniuria hominum; quorum ex animis eximebat omnem, non solum conandiam, aut audèditurpe aliquid, aut insolens, sed etiam cupiendi, & sperandi cogitationem: *Caput tuum sicut Carmelus.* Caput, id est, vertex capitis. Nam Hebraicè sic. *Caput tuum quod supra te est.* Carmelus mons in Iudæa, Heliè & Elisei vatum domicilijs nobilitatus. Dicunt igitur extare ipsam, & eminere supra cæteras foeminas, sicut Carmelus mons vicinos, & circumiacentes superat montes. Sed quod sequitur, difficiliore explicatus habet. *Comæ capitis tui sicut pupura Regis iuncta canalibus.* Huius nanque explicandi causa, primùm, quod puto me antè dixisse, sciri debet in Syria & Palæstina, & toto illo Orientis tractu nigram comam, aut subrubeam, quæ ad purpureum colorem non nihil accedat, commendari: deinde aduertendum Hebraica hoc loco ea esse ratione constructa, verti vt possint, cum hoc modo, quo à Hieronymo sunt conuersa, tum illo, quo Græci interpretes illa verterunt, καὶ πώλιον κεφαλῆς σου ὡς πορφύρα βασιλεὺς δεδεδμένος ἐν παραδρομαῖς. Id est, comæ capitis tui sicut pupura, Rex ligatus in canalibus. Est autè vtriusque versionis propè eadem sententia, nisi quod hæc posterior ad amatorium sermonem propius accedit: quare interpretemur vtramque. Igitur in priori laudantur capilli à colore, eo scilicet, qui apud Hebræos pulcherrimus habebatur. Nam dicunt videri sibi sponsæ capillos tales, quales lanæ murice atque purpura tinctæ apparere solent: & addunt ad epithasim, quales lanæ regie purpura imbutæ, & canalibus iunctæ, quo intelligatur, cum pretiosissima purpura, & ea non vsu detrita, sed à tinctura recenti comparari sponsæ capillos. At in posteriori Græcorum interpretum versione, quod dicitur. Rex ligatus in canalibus, valet ad capillorum pulchritudinè amplificandam. Nam dicunt eos vsque,

adeo pulchros esse, ut Rex ipse, id est, sponsus eis in amore ita accēdatur, ut sint illi pro vinculis: vel potius eis pro vinculis ad illū illaqueandum, atque vinciendū ipse amor utatur. *Capillus sicut purpura*, hoc est, pro gentis illius more, & iudicio, pulcherrimi. *Rex ligatus in canalibus*, id est, illaqueatus, & irretitus amore ipsorum capillorum: quos translate canales vocat, ducta similitudine ab aqua, quę cū per canales decurrit, crispari dicitur: quę admodum capilli fœminarum oblongi, & per humeros earum effusi crispantur, vndeque & ipsi dicuntur humeris, verbo ab aquis translato. *Quam pulchra es & quam decora charissima in delicijs*. A proepiphonemate transitum ad vltiora faciunt. Sequitur enim, *Statura tua assimilata est palmę, & vbera tua botris*. Vuarum, scilicet, quas ferret ea vitis, quę palmę adiūcta, & per eam serpens, palmę ramos sarmentis implicabat suis. Nā, vel ex hoc loco constat in Palæstina vites iuxta palmas seri solitas, sicut iuxta vltimos in Italia. Venustissimę autē procerum, atque elegans sponsę corpus palmę arbori, cuius item est insignis altitudo, & proceritas, simile esse dicunt: vbera autē in pectore extantia & prominentia botris vuarum ijs, qui eminebant ē palma ab ea vite, quę implicabatur cum ipsa. Sed quod addunt id ē communis naturę affectu, atque more expressum est. *Dixi, ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius, & erunt vbera tua sicut botri vineę, & odor oris tui sicut malorum*. Nam naturale est, ut pulchri species in quocunque enitens ad se alliciat intuētes: in fœmina autem elucens etiam sui potiundi desiderio ipsos accendat. *Dixi*, id est, eximię tuę pulchritudinis vis per oculos ad animum admissa, eumque incendens, hęc illi dictat desiderij ardentissimi plena verba. *Ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius*, sequitur *Guttur tuum sicut vinum optimum, dignum dilecto meo ad potandū, labijsque & dentibus illius ad ruminandū*. Hoc in loco Latinus interpres Hebraicum

textū paraphrasi reddidit: nam ad verbum sic verteretur: *Guttur tuum sicut vinum illud bonum, quod vadit ad dilectum meū directē, loquens labijs dormientis*. Quę est vini optimi ac generosi descriptio ex coniunctis & consequentibus. In quā illud, *ad dilectum*, quod dicitur, nullam certam personam significat, sed quomodo Latini vocabulo; quis, uti sæpe solent, & Hispani voce, Hulano, sic isto loco ad neminem vnum sermo certo dirigitur. Sed, *Quod vadit directē*, sine ut in Hebræo למשירי, Lemefarim, de vino dictum, optimę notę significat vinum, quasi tale sit, rectē quod bibi possit, vel certē quia dum bibitur propter sui bonitatem, lenitatemque inoffenso, ut ita dicam, pede directē per os ad fauces delapsum, inde in corpus traicitur: quod est vetusti ac generosi vini proprium. Id enim cum voluptate facillimē bibitur, ut potē quod omni austeritate careat: haustum porrō tum demum se, vimque suā prōdit. Nam quōd propter vetustatem ē tenuioribus constat partibus, eō cūtius in sublime elatum, omnes capitis sensus in suam redigit potestatem. Id igitur Hebræi vadere directē appellant, quomodo Hispani de vino eius generis dicunt: *Que se cue la sin sentir*, ut ex illo satis liquet, ubi dicitur. *Ne aspicias vinum cum rubescit, & cum splendet in vitro: ingreditur enim blandē, id est vadit directē* (sic enim Hebræicē legitur למשירי) & in nouissimo mordebit, ut coluber, & sicut regulus venenum diffundet. Nimirum longē alium se quā quod initio pollicebatur, ostendens. Etenim initio mitis, ac lenis nihil hostile præ se ferebat: at posteaquam in pectus admissum est, in caput, atque in mentem inuadens, quās turbas non mouet? Nam ut maiora illa omittam bella debellata super mero, sermonis certē vsum propē eripit. Linguam namque hæsitantem reddit: vocum in loquendo sonos immutat: verba literis, ac syllabis fraudat: eorumque structuram & ordinem re-

Proh. 23.

Etum perturbat. Quare additur. *Loquens labijs dormientis. id est, qualiter dormientes, hi autem sunt qui instante somni capiendi tempore somno grauantur, loqui solent. Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius. Dignum amante foemina responsum. Nam dicit, qualis ipsa, aut quam pulchra sim nescio, neque verò vtrū talis vobis videar, qualē me esse dicitis, valde laboro: illud vnū scio, cuiusuis modi sim, totā viri mei esse: à me illū amari: ab ipso me vicissim diligī: illi vni gratificari me: & placere cupere: id solū in votis mihi esse: vestros verò de me sermones atque iudicia, & omninō laudes de me vestras non tanti facere. Itaque illas veluti fastidiens, & ad virum conuersa. Veni, inquit, dilecte mi, egrediamur in agrum, cōmoremur in villis. quo nos scilicet, ab his turbis, & hominū molestijs subducentes, agriq; amoenitate fruētes, amorī nostro liberē indulgeamus. Mane, inquit, surgamus ad vineas, videamus si floruit vinea, si flores fructus parturunt si floruerunt mala punica, ibi dabo tibi vbera mea. Mandragoræ dederunt odorem suum. & quæ sequuntur. Mane surgamus ad vineas. Nā sub aurorā nihilest agro amoenius. Videamus. Aut per futurum, vt in Hebræo est, videbimus, Si floreat vinea, si flores fructus parturunt. Flores inquam vineæ ad est, videbimus vtrum vites flores emittant, aut ipsi earum flores fructus iam edere incipiāt: Nam in Hebræo sic, Si floruit vinea, si apparuit noua vna, si floruerunt mala punica. Sequitur. Ibi dabo tibi vbera mea. Et ne solum, inquit, inuitari te agrī amoenitate à me putes, summam ibi mei copiam tibi faciam. Mandragoræ dederunt odorem suum. Repetendum à communi superius verbum, nimirum, & videbimus si mandragoræ dederunt odorem suum. Præstant enim odore mandragoræ, vt Plinius tradit. Denique addit. In portis nostris omnia poma noua & vetera dilecte mi seruaui tibi. Et ad alias, inquit, vel opportunitates, vel voluptates huius vitæ rusticæ, ad quam te voco: illud accedet etiam, quod abundabis*

dabis maxima optimorum fructuum ad vescendum copia. Legam enim ipsa tibi, imò verò lecta, ac domi habeo reposita poma, atque baccas arborum omnis generis, quibus tu vti, atque vesci possis. Atque hac fini hoc caput cōcluditur, cuius iam ad principium reuertamur.

ALTERA EXPLANATIO.

*Q*uam pulchri sunt gressus tui in calceamentis filia principis. Quare in hac carminis parte, in qua de perfectis agitur, præter spōsum nouæ personæ inducantur, quæ spōsam laudent, iam superius dictum est: nunc verò illud est dicendum, atque quærendum, quidnam causæ sit, cur ista laudatio, diuerso atque ad eò contrario a superiore laudatione ordine à pedibus laudandis exorsa, in capitis laudibus terminetur. Nec enim id causa, vt arbitror, vacat. Etenim, quod iam suprā diximus, in hac laudatione figuratè, vt cætera omnia, significatur id, quod re ipsa accidere videmus viris virtute præstantibus, quales sunt, qui perfecti nominantur. Illos enim mortales vniuersi, quorum modò animus non omninō profligatus sit, aut virtutū officijs infensus, admirantur, & laudant: quod non æquè contingit ijs, qui virtutis studio quo modo dediti sunt; aut qui progressus iam aliquos in eo fecerunt. Homines porrò aliorum hominum rectè facta vident, animi autem rectum atque diuinum habitum, virtutesque, quæ illi insunt, ex quibus ipsa rectè facta oriuntur, & manant, non vident, sed exijs quæ vident coniectura colligunt. Ex quo fit, vt cum laudare ea volunt, id primū laudibus prosequantur, quod illis primò videntum occurrit, quodque cætera, & cognoscendi, & laudandi causam ipsis artulit. Nam principio ista operū exteriorum honestate commoti, eos, à quibus ea cdebantur,

Ioan. 16.

admirati cœperūt, & in illorū animos introspicere. Quod igitur Latini officiū appellant, quo nominæ quidquid ex virtutis inducitur, atq; præscripto, vel publicè, vel priuatim rectè & honestè sit, cōprehenditur: id sacræ literæ figuratè pedes vocant: non solū quia minus dignitatis atque luminis habent ista rectè facta, quàm illa animi interiora ornamenta, à quibus oriuntur: sed quia istis virtus insistit, eisq; tanquam gressibus in hoc mortalis vitæ stadio progreditur. Nam societas hominum inter ipsos, cōmerciaque humana omnia his continentur officijs. Vocari autē ista officia pedes in arcano sermone, omnes ferè scriptores docēt in illo Christi: Qui lotus est, nō indiget nisi vt lauet pedes. Hos ergo pedes ij, qui corum honestam speciem oculis hauriunt homines, pulchros esse dicunt: tūm quòd honesta sunt ista officia, & ob id dignitatis plena, tū quòd sunt, vel publicè, vel priuatim vtilia, & ob eam causam apud omnes gratiosa, & vt ita dicam, populatia: præcipuè autē ea, quæ à charitate, & à pietate Christiana ducuntur, quæ modestiæ & humilitatis specie mirabiliter commendata in beneficiendo, atque in inseruiendo alijs ponuntur ferè omnia, quo quod populis sit gratius profectò effici nihil potest. At quàm rectè cum ista laude Christiani officij id, quod sequitur, iungitur, *Filia principis*. Nisi enim vir perfectus & sanctus filius principis esset, id est, nisi generoso, & munifico, ac digno principe animo esset præditus, ea, quam diximus, officiorum dignitate careret. Quid verò si hi pedes nobis sint, id quod video rectè esse posse, humilitas ea, atque lenitas, ac mansuetudo, quæ sunt propriæ Christianæ disciplinæ virtutes, & quas perfecti in ea disciplina, & vultu, & incessu, & omni oris habitu præ se ferunt, quibus certè virtutibus nihil amabilius esse potest, num minus aptè cum his virtutibus cohærebit, quod sequitur, *filia principis*? Imò verò aptissimè. Christiana enim

virtus

virtus suis coloribus describetur, si quorum pedes, hoc est, quorum humilitas & mansuetudo laudantur, iidē prædicabuntur principum filij, excelsi, scilicet, & exaggerato animo præditi. Nam vt nihil est Christiano homine humilior, atque mansuetior, ita nihil est eodem altius, atque sublimius. Etenim quod in Christi persona adoramus, & credimus ineffabili modo coniungi duas naturas, sublimem vnā, humilem alteram, idem quodammodo videre licet in ijs, qui Christo suo capiti, virtute & morum imitatione sunt similes. Sunt enim simul & humiles & excelsi, tūm natiuitate, tūm moribus. Natiuitate quidem excelsi sunt, quoniam ad Deum ipsum ortus sui eius, quo in nouam vitam nascuntur, principium, & originem referunt, quodque eius originis in se habent præstātissima semina: humiles autem & abiecti, quoniam quod attinet ad parentes veteres ab inquinatissimis sordibus genus ducūt. Moribus porrò, & conditione vitæ propter suam modestiam, & fragilitatis suæ assiduam cogitationem & cognitionē sunt humiles. Itaq; modestissimè de se sentiūt, nihil sibi arrogāt, tribuūt sibi nihil, cedunt omnibus, seq; submitunt etiā inimicis, neq; est aliquod tam abiectū, atque vile munus, quod vel se indignum putēt, vel aliorum salutis causa libenter non subeant, illudque non parū sapè verè, & ex animo optant contemni se à cæteris, & sperni, & pro nihilo haberi. At eisdē rursus nihil est maius, atque sublimius. Nam neque seruiunt voluptatibus, neque cedunt doloribus, neque se vinci sinunt ab aliqua cupiditate praua, neque hominum minas, neque aduersæ fortunæ tela extimescunt, & quibus rebus seruiunt mortales cæteri, ijs illi omnibus imperant: tamque alto sunt animo, vt sua præstantia indignum existiment, impertire aliquid desiderij sui atque cogitationis, nisi rebus cælestibus atque diuinis. Itaque immortalitatem, æternas diuitias, diuinam

Aa 4

nam

nam vitam, congressum & conuictum penè familiarem cum Deo illi, & semper cogitant, & ardētissimè affectant. Quid illa, ea si quis pro dignitate commemorer? nam mihi his commentariorum angustijs excluso copiosè illa, & enucleatè explanare non licet. Quàm igitur illa sunt animi excelsi, quòd de cunctis hominibus, nihil inde præter rectè facti conscientiam ad se referentes, benemereri student? Quod infestissimis suis hostibus non grauatè commodant? Quod ita sunt animo liberali, & ad benefaciendum propenso, vt non opes & facultates suas modò, sed vitam etiam pro aliorum salute profundant? Ex quo concluditur hoc esse proprium Christianæ virtutis, vt repudiat & à se remotis superbia & arrogantia, quibus vitijs omnis Philosophorum vita & institutio inficiebatur: modestia verò & mansuetudine, & humilitate animi ascitis & adiunctis, diuersissimas res & quæ in vnum coire posse nō putabantur, summam animi celsitudinem cum incredibili humilitate consociet. Quare conuenientissimè in hac eximiæ virtutis, atque probitatis imagine, cum pedum pulchritudine, hoc est, humilitatis virtute, regij sanguinis dignitas, & illustris generis claritudo à Solomone coniuncta est. Quibus etiam consentanea sunt, quæ sequuntur. Nam rectis officijs laudatis quatuor summæ virtutes, à quibus ducuntur omnia officia laudantur, ac primò de fortitudine dicitur. *Iunctura feminum tuorum sicut monilia, quæ fabricata sunt manu artificis.* Nam fortitudinem, foemorum, atque tibiariū declarari nominibus ex eo intelligitur, quòd retrò vicissim ipsum fortitudinis nomen ad foemora significanda translata vsurpatur: vt in illo. Et nutabunt viri fortissimi, in quo foemora per metaphoram viros fortissimos, aut fortitudinis dici omnes consentiunt. Est autem Christiana fortitudo, sola vera, & perfecta fortitudo: vt potè quæ pro pietate nullum, aut certamen fugiat, aut pericu-

riculum reformidet. Ita quæ aptè comparatur circulo, cuius est figura perfecta, aut certè foemori ad circuli orbem accommodato. Temperantia deinde in ventre, atque vmbilico significatur, quo de dicitur. *Vmbilicus tuus crater tornabilis non indigens poculis* Item quæ. *Venter tuus, vt aceruo tritici Vallatus lilijs.* Nam vt in tritici aceruo propter causam superius dictam, nihil incisum angulis, nihil anfractibus, nihil eminent, nihil lacunosum conspicitur, sic temperans moderationem, & æquabilitatem, & omnium rerum mediocritatem in omni vita conseruat. His succedunt vbera: de quibus. *Vbera tua sicut duo hinnuli gemelli capree.* Quæ ad eas virtutes spectant, quæ ad alteram referuntur. Inde ascensus ad collum, & ad oculos fit De illo. *Collum tuum sicut turris eburnea.* De his. *Oculi tui sicut piscinae in Hesbon, quæ sunt in porta filie multitudinis.* Quibus eæ, quas supra diximus, designantur virtutes, nisi quòd, vel ex ipsa similitudinum ratione absolutiores, & perfectiores in hoc ordine atque gradu hominum, quàm in superiore intelligendæ sunt esse. Ab his ad nasum peruenitur, in quo grauitatis, atque prudentiæ inest symbolum. Quæ prudentia, *Sicut turris Libani, quæ respicit contra Damascum,* Ita ipsa altè emittens omnia longè, latèque speculatur. Vltimum atque supremum est caput, Charitas Christiana, videlicet, quæ ita præest, atque supereminet reliquis virtutibus, vt eas non solū regat, & in viâ, qua vna ad Deū perueniri potest, inducat: sed ita perficiat, & vnâquamque earum in suo genere absoluat, vt ipsarum nulla, ei si desit, charitatis ista perfectio, pro vera virtute sit habenda. Meritò igitur ea, vt Carmelus esse dicitur, omnia, scilicet, loca circumposita longo interuallo superans. Ab hac virtute cogitationes bonæ, quæ oriuntur, capilli ij sunt, qui esse dicuntur. *Sicut purpura Regis.* Nam inest in illis, ipse idem charitatis ardor, vnde initium duxerunt. Ita quæ igneæ sunt, neque quales ca-

pilli, qui superius descripti sunt, quos nitorem modo, & rectum ordinem habuisse diximus: sed quales, qui modo laudantur, similes optimæ purpuræ, id est, ardentes, atque flagrantes. Nam qui perfecti sunt in Deo amando, cogitandoq; semper occupantur, egrè que & molestè, & non nisi ab ipsa necessitate constricti cogitationum suarū partem aliquā terrenis rebus impertiuntur. Nā meditantur in terris cælestem vitam, quæ certè continenti, atque perpetua cōtemplatione, atq; charitate Dei constat: estque ea huius cælestis vitæ meditatio res Deo longè gratissima. Ideòq; additur. *Rex ligatus in canibus.* Interest enim, miscetq; se se, quemadmodum Spiritus sanctus testatur, eruditis cogitationibus, redamatque eum qui se amat, ac de ipso continenter cogitat, & arctissimo charitatis vinculo cum illo constringitur, ac penè miscetur: sicut scriptum est. *Qui adheret Deo, vnus spiritus fit cum eo, in quo summa absolutio virtutis & pietatis consistit. Quare sequitur. Quam pulchra es, & quam decora charissima in delicijs.* Quia enim charissima est, idcirco supra modum, & pulchra esse dicitur, & decora, & delicijs, hoc est, omni cælesti dulcedine & voluptate redundans. Tot porrò simul iuncta bona, totque & tam præclaræ in vnum confluentes virtutes animi habitum efficiunt quàm altissimum heroicum & propè diuinū, quo de metaphoricè dicitur. *Statura tua assimilata est palma.* Quod autem sequitur, & *Ubera tua botris.* Ideò dicitur, quia inter omnes istas virtutes, quæ commemoratæ sunt, illæ maximè eminent, quæ ad alterum referuntur, qualis est iustitia, charitas, liberalitas, & si quæ aliæ huius generis sunt. Nam hæc, cum alicui inesse videntur, inuitant nos ad amandum ipsum, itaque incendunt, vt coniunctissimi cum illo esse cupiamus: ex quo est illud, quod sequitur. *Dixi, ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius, & erunt ubera tua sicut botri vinee.* Sed addunt. & *odor ovis*

Proh. 9.

1. Cor. 6.

tui.

tui sicut odor malorū. *Guttur tuum sicut vinū optimum, dignum dilecto meo ad potandum, & labijs ac dentibus illius ad ruminandū.* Quod ideò dicunt, quia sermones bonorum vitorum; quos de Deo habent, siue cum præcepta salutis edunt, siue cū flagitia & peccata hominū oratione castigant, siue cū monēt, siue cū cōsolantur, siue cū facta sanctorū atque res gestas cōmemorāt, sunt suprā quā dici potest dulcissimi. Nā vt scriptū est. *Bonus homo profert bona de bono thesauro cordis sui.* Sic laudati iusti ita respondent. *Ego dilecto meo & ad me conuersio eius.* Etenim laudes, quas sibi ab hominibus tribui vident, vel non agnoscunt, vel certè ita sentiunt, si quid in ipsis sit laude & celebratione dignum, id nullo suo merito collatum ipsis esse, totum alienum esse, de quo sibi, si quicquam arrogant, scelus se & facinus inexpressibile commissuros putant. Itaque resignant Deo plenè, atque integrè sua munera, itaque ferè dicunt. *Quòd viuimus, quòd spiramus, quòd vigemus: quòd non postrema scelera admittimus, quòd esse boni cupimus, aut quòd omninò aliquem in ea re conatum, & studium adhibemus, quòd benè de nobis homines & præclare sentiunt, id totum agnoscimus diuini muneris præcipuè esse, nobisque ob id, quā à nobis est, nihil, aut laudis, aut mercedis tribui deberi fateamur.* Illud verò vnum curamus maximè atque cauemus, ne tantæ Dei erga nos indulgentiæ, atque charitati aliquando parum gratè respondisse reperiamur. Quare profiteamur ac dicimus, qui nos tantum amauerit nullo merito nostro, quique nos tot bonis, ac beneficijs affecerit, ipsum quàm maximè atque ardentissimè amari quis potest, tam à nobis amari, atque diligi. Velle nos certè id atque cupere, in eoque studium adhibere maximum, Deus vt à nobis ardentissimè ametur. Itaque hæc dicunt: tamque

Luc. 6.

peni-

penitens in illorum animis humilitas insedit, ut mundi laudes, & ad homines bonam existimationem, popularesq; honores, quos qui paulò vel natura, vel virtute modestiores sunt, non nimis cupidè insequuntur; oblatos tamen sibi & sponte ab hominibus attributos, non ingrati suscipiunt, qui autem ambitiosiores sunt, in sano propè studio & amore, & quibuscunque possunt & modis, & rationibus quærunt, eos illi honores odio habeant, & tanquam maximam virtutis pestem fugiant, lædiq; se putent, & insidias suæ virtuti fieri, cum ita vel laudantur, vel honore afficiuntur: ex quo sunt, quæ sequuntur. *Veni dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur in villis.* Ab his, scilicet, inanis gloriæ & adulatricis linguæ insidijs ac periculis remoti atque tuti. *Mane surgamus ad vineas, videamus si floruit vinea, si flores fructus panturiunt, si floruerunt mala punica.* Erit enim multò præstantius, atque iucundius virtutibus alendis atque augendis per otium vacare, ac summo mane, id est, diligentia, atque vigilãtia summa operam isti studio nauare, quã vanis hominum vocibus aures præbere, eorumque laudibus capi: *Ibi dabo tibi vbera mea.* In quo uno, videlicet, omnium bonorum studium, omnisque ipsorum cogitatio consumitur, si quomodo assequi id vnquam possint atque perficere, ut in tota sua & mente & anima & corpore regnet & dominetur Christus. Et idè in portis, inquit, nostris. *Omnia poma noua, & vetera dilecte mi seruaui tibi.* Quasi ita dicentes. Quidquid in nobis est, siue abs te olim cum natura fatum, siue industria nostra & labore pøstea, te præcipuè vires atque opem suggerente, additum & adiectum, siue hoc nouum, siue antiquum illud & vetus quemadmodum agnoscimus habere abs te, ita reddimus tibi: seruireq; tibi ipsi volumus & animo, & corpore, & officijs omnibus sine intermissione, aut interpellatione aliqua. Hæc igitur perfecti sentiunt, & quo ad homini in hac vita datum

est,

est rectissimè efficiunt, aliaque præterea, de quibus capite sequenti dicetur.

T E R T I A E X P L A N A T I O.

Vid videbis in synamite, nisi choros castrorum? In Hebræo autem, *sicut choros castrorum.* Itaque pro diuersitate lectionis variè id exponi atque interpretari potest. Si primo modo, quid inquit, in me admitamini, aut diligentius inspicere vultis? Certè choros castrorum, id est, infinitam multitudinem hominum cõfluentem ad ræam fidem. Vel certè nihil in me molle aspicietis, sed castrorum choros, id est, militaria omnia & laboris ac sudoris plena, non aulis regum, in quibus delitiæ dominantur apta, sed ijs hominibus digna quibus propositum est in cælum ascendere per arduum virtutis iter. Nam Christiani hominis vita militia quædam est. Ut enim is suas habeat delicias & eas omnium optimas, quia ex meliori sunt genere, tamen habere non apparet. Quod enim apparet, laboris plenum est. Ostentat autem id quod laboriosum est se cupientibus introspicere, id est, sequi, & ad eius numerum aggregari, quo significet, qui se Christianos esse volunt, ijs propositum esse debere non molle ocium, sed militiæ perdifficilis durissimos labores. Sin autem Hebræa sequamur, ea vel dici ab spõsa damus, vel à socijs spõsæ: si primò, quid me inquit, inspicitis instar aciei in duas partes diuisæ. Sin alterum, quid in te, inquit, cõtemplamur rogas? haud dubiè sicut choros castrorum, id est, contemplamur te similitudinem gerentem cum castris militantibus, nam & copia abundas fortissimorum hominum pro fide & religione certantium, quorum quisque suum ordinem seruat, & quasi vallo & fossa, sic omni genere diuinorum præsidiorum circumseptus atque munitus

Esai. 2.
Eze. 6.

munita. Itaque hinc ducentes principium illam per partes laudant orſæ laudationem à pedibus. Nam ſequitur. *Quam pulchri ſunt grefſus tui in calceamentis filia principis.* Eaudant autē illam contrario ordine quā ſpōſus ſuprà laudauit ipſam, ille à capite ad pedus vſque, hæ à pedibus vſque ad caput: cuius diuerſi in laudando ordinis ea poteſt eſſe cauſa, quia ſponſus interiora reſpicit, quæ potiſſima ſunt: homines verò ea quæ in oculos ipſorum incurrunt. Et certè gentes, quarum iſtæ ſceminæ perſonam gerunt, ea Eccleſiæ ætate in oculis eos habebant, à quibus Euangelium docebantur, quique doctrinam cæleſtem ad ipſas deferebant. Itaque illos primò laudant, laudant autem quando grefſus Eccleſiæ ac pedes commendant, nam iſs uocabulis celeritas in annunciando Euangelio, & ex eo Euangelij præcones ipſi figuratè ſignificari ſolent; vt uiderè licet in Eſaiâ, & in Paulo: Adde qui infimi mundi iudicio erant, eos in Eccleſia Euangelica habitos eſſe
 » primos, ſicut ſcriptum eſt. Inſirma mundi elegit Deus,
 » vt fortia quæque confundat: & Conſiteor tibi pater, quid
 » abſcōdiſti hæc à prudētib; & ſapiētib;, & reuelati ea paruus. Inſimi autem ſunt pedes in corpore: quare hos pedes atque grefſus laudibus principio celebrant, quia iſs nihil eſt ſublimius in Eccleſia. Præterea, vt ſacri uates fore prædixerunt, Euangelica doctrina primò tradita fuit hominibus obſcuris & humilibus, vt eorum poſtea opera, qui ſapientes & clari erant, mitterentur ſub iugum fidei. Sic Eſias in perſona Chriſti
 » euangelizare pauperibus miſſe me. Et ipſe Chriſtus
 » apud Marthæum: æci uident, claudi ambulant; pauperes euangelizantur, id eſt, pauperibus annunciatur Euangelium, quare quia ea doctrina ad humiles & obſcuros homines primò delata in eis vires ſuas explicuit,
 idcō

idcō initium laudandi Eccleſiam gentes faciunt à pedibus, id eſt, ab iſs hominibus, quibus ſe primò offendit, & in quorum animis domicilium poſuit cæleſtis uerbi ſapientia, magnis illis quidem uiris re ipſa, ſed opinione hominum obſcuris atque infimis. Laudant ergo grefſum & inceſſum Eccleſiæ, & eam filiam principis nominant, id eſt, ſatam à Deo, vel certè prædiram generoſo & alto pectore, idque, quod valde mirum eſt, ex inceſſu colligunt, aut exiſtere dicunt. Quia ex Chriſtiana humilitate ſpiritualis maxima exiſtit altitudo. Et quia nulla in re Eccleſiæ uirtutis magnitudo magis perſpecta fuit, quā in eiufdem inceſſu atque grefſu, hoc eſt, in eis hominibus, qui ex ipſa in orbem decurrerunt ad annunciandum Euangelium, id eſt, in Apoſtolis & Apoſtolicis uiris, quorum vt conſtat, incredibilis fuit in proferenda doctrina Chriſti animi celiſtudo atque robur, Sed à pedibus ad ſcœmora aſcendunt. Nam addunt. *Iuncture ſcœminum tuorum ſicut monilia, quæ fabricata ſunt manu artificis,* id autem eſt, ſcœmora tua ſunt exactè perfectæ, ac ſi ex auro factæ eſſent ab artifice peritiſſimo, aut certè aptiſſimè coniuncta ſunt cum coxa atque tibia. Sed cum ſcœmora cohærere cum reliquo corpore dicunt, eius omnium partium inter ſe nexum & copulationem laudant, hoc eſt, figuratè prædicant ordinem Eccleſiæ & corporis myſtici partium inter ſe concentum & coniunctionem, qua nec admirabilius, nec artiſticiuſ excogitari quidquam poteſt, Quare de re Paulus ſcribit, ex quo totum corpus per nexus & coniunctiones ſubmiſtratum & conſtructum creſcit in augmentum Dei. Sed pergunt. *Vmbilicus tuus crater tornatilis nunquam indigens poculis; venter tuus ſicut acervus tritici vallatus lilijs:* Hæ duæ res & rotundæ ſunt, & tumorem quendam habent, ex quo ad ventris formam

Coloſe. 2.

formam declarandam rectè transferuntur, qui & orbicularis est, & tumer. Sunt autem in Ecclesia ventris instar, vt plerique volunt, vulgo fideles, quòd, vt magnitudine venter superat singulas partes corporis, sic numero isti reliquos Ecclesiæ ordines vincunt. Is autem venter tumet ob multitudinem, & est sicut aceruus tritici, quia constat è partibus multis & minutis, & non indiget poculis, quia & hos irrorat gratia Spiritus sancti. Sed & his nominibus cœtus Ecclesiasticos & publicos conuentus significatos putant, quòd sicut in ventre omnes congeruntur cibi, sic ad hoc cœtus omnes Ecclesiæ ordines conueniunt, eosque cœtus esse dicunt instar acerui tritici, & poculis non egere, quòd alimonix spiritualis & ipsi habeant, & alijs suppeditet summam copiam: sequitur. *Duo vbera tua, sicut duo hinnuli gemelli capræ.* Quæ nominentur in Ecclesia vbera, de eo non constat inter omnes, alij Regem & Pontificem, quòd eorum duorum rectione alatur Ecclesia, alij duo testamenta, quæ cibum animi largè suppeditant, alij duas rationes legum, aliarum scripturarum, aliarum sine scripto traditarum, sunt qui duos Apostolorum principes Petrum & Paulum præcipuos Ecclesiæ altores & institutores. Nec desunt, qui ad doctrinam & Sacramenta ea transferant, quòd ijs rebus fidelium animi enutrientur, ea autem paria vniuersa rectè dicuntur esse, sicut gemelli capræ, propter paritatem & inter se concentum ac similitudinem. Sequitur. *Collum tuum sicut turris eburnea.* Doctores atque Pastores Ecclesiæ collum translantè nominari omnes consentiunt, tum quòd coniungant caput cum corpore, id est, Ecclesiam cum Christo, tum quòd, sicut collo neruad omnes corporis partes pertinent, sic eorum ministerio animi spirituale robur à Christo ad Ecclesiam deriuetur. Ex quo in Psalmo figuratè: *Psal. 73. Accipiant, dicitur, montes pacem populo, & colles iustitiam.*

fitiam: tum quòd quemadmodum collo, & anima ducitur, & cibis transmittitur, eodem modo per hos reliqui fideles, & cœlestem spiritum hauriant, & cibum spiritualem capiant. Iidem dicuntur esse sicut turris eburnea, vt turris, propter firmitatem, qua præcipue præditi esse debent ad eos labores sustinendos qui cum suo munere coniuncti sunt, qui certè sunt maximi: vt ebur, propter candorem, hoc est, vitæ atque morum puritatem nullis infuscatam aut contaminatam vitijs. Sequitur. *Oculi tui sicut piscine in Hesbon, quæ sunt in porta filie multitudinis.* Oculi sunt Prophetæ, & qui in Ecclesia dono intelligentiæ præstant, qui longè latèque futura prospiciunt. Porro quòd sequitur. *Nasus tuus sicut turris Libani, quæ respicit contra Damascum.* Id ad eos Ecclesiæ homines declarandos spectat, qui sagaciter occultas hæreticorum insidias, ac dolosas eorum artes odorantur, quiq; eas detegunt, & in lucem proferunt, qui que pollent dono eo, quo interiores animi cuiusque sensus explorari possunt, & quales sint, sine errore cognosci. Quod autem addunt. *Caput tuum sicut Carmelus, & come capitis tui sicut purpura regis iuncta canalibus.* Pro eo atque aliter à Latino, aliter à Græcis interpretibus de Hebræo conuersum est, variè & ipsum exponi potest. Nam Græci, vt supra diximus, ita hunc versum transtulerunt. *Caput tuum vt Carmelus, come capitis tui vt purpura, rex ligatus in canalibus.* Ergò Latina sic, Caput tuum, id est, Christus, ad Ephesios primo, qui est caput corporis Ecclesiæ, sicut Carmelus, mons videlicet altissimus, feracissimus & amœnissimus, itaque rectè transferatur ad Christum, qui & altissimum gradum obtinet, & in se ipse continet atque producit ex se infinitam bonorum copiam, ex quo & alibi sæpè mons nominatur. Huius capitis comæ martyres sunt, cum illo ma-

Esaï. 2.

ximè coniuncti, utpote, qui ipsum propius imitantur, ij dicuntur esse eximie purpurei, quod sanguine suo purpurant, quem pro Christo vnà cum vita profuderunt. Et sunt iuncti canalibus, quod pœnæ eos atque supplicia constrinxerunt. Nam canalibus aqua significatur, ea, quæ per canales decurrit. Aquæ porro nomen in his literis ad res aduersas & toleratu difficiles significandas, transfertur. Latina igitur sic, Græca autem isto modo. *Caput tuum* Christus, *ut Carmelus*, quia omnibus supereminet, & *come eius*, martyres, *ut purpura*, quia flagrant charitate, *Rex ligatus in canalibus*, id est, ipse idem Christus, qui & caput & Rex noster est, aduersorum tolerantia maximè insignis fuit, pœnis præcipuè lætatus est, eas enim & ipse studiose tolerauit, & à suis patienter tolerari voluit, & eorum studium erga se hoc vno maximè officio probari. Itaque & altissimus est, & malorum tolerantissimus fuit, & cum summa bonorum maximorum quæ in se continet copia, summam item vim rerum tristissimarum & acerbissimarum, quas est passus, coniunxit. Quare canalibus ligatus fuisse iure dicitur. Addunt porro. *Quam pulchra es*, & *quam decora charissima in delicijs*: *statura tua assimilata est palmæ*, & *vbena tua botris*. Gentes enim Ecclesiæ Euangelicæ illo primo eius ætatis tempore magnitudinem admiratæ, quæ aduersariorum impugnatione crescebat, & augebatur quotidie magis, quò magis eam ferro atque igne Romani Imperatores vastabant, ipsam iure palmæ arbori, quæ pondere depressa se erigit, similem esse dicunt, eius ut ostenderent non solum in aduersis tolerantiam, sed ex aduersis incrementum maximum. Atque, ut palmæ isti, è qua similitudo ducitur, implicata erat, ut fingitur, vitis plena vuarum botris, qui è palma pen-

dentes

dentes sponsæ vbera referebant, sic illi Ecclesiæ, eò quòd instar palmæ erat, quòd grauissimis oppressa malis, animi robore connixa in fide & amore Christi crescebat, ipse Christus, vitis vera qui esse dicitur, arcte implicabatur, eamque variè circumambiens fouebat. Qua ex re varij exorti botri, cælestis cuiusdam suauitatis vino plenissimi, quasi si essent è palma nati, dependebant ex ipsa, hoc est, inerant atque hærebant ipsi Ecclesiæ, eis ut frueretur: erantque ipsi veluti vbera, quæ sugens sua mala ferebat, non solum toleranter, sed etiam lætè atque cupidè. Sequitur. *Dixi, ascendam in palmam*, & *apprehendam fructus eius*, & *erunt vbera tua sicut botri vineæ*, & *odor oris tui sicut malorum*, & *guttur tuum sicut vinum optimum*, *dignum dilecto meo ad potandum*, *labijsque & dentibus illius ad ruminandum*. Quæ etiam à puellis sponsæ comitibus finguntur dici, eisque explicare: quanto eius potiundæ desiderio tenerentur. Nam his Spiritus sanctus declarat, non solum in quantum sui admirationem Ecclesia homines adduxerit illo, quòd diximus tempore, sed etiam quanto studio omnes se illi aggregare, & eius bonorum participes fieri con tenderint, id est, declarat, concursus ex omnibus orbis partibus factos ad Ecclesiam. Qua de re extant, vatui illustres vaticinationes. Esaïas gentes Ecclesiã ingredi festinãtes, seq; mutuò ad id cohortãtes inducit, quã dicit. Et erit *Esaï. 2.*
 in nouissimis diebus præparatus mōs domus Domini in ,,
 vertice montiũ, & eleuabitur super omnes colles, & fluẽt ,,
 ad eum omnes gẽtes, & ibunt populi multi, & dicẽt. Ve ,,
 nite, ascẽdamus ad mōtẽ Dñi, & ad domũ Dei Iacob, & ,,
 docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius. Et ,,
 rursum. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & Reges *Esaï. 60.*
 in splendore ortus tui. Leua in circuitu oculos tuos, ,,
 & vide, omnes isti congregati sunt, venerunt tibi, ,,

Bb 2 &

& permulta similia alijs in locis. Sequitur. *Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius*. Hæc sponsa quibus à suis laudata cum esset ostendit, se ijs laudibus minime efferti. Nam ad sponsum conuersa suum in eius amore acquiescit, ac de eo vno sibi placet, ac ferè ita dicit. Vtrum talis sim, qualem me esse dicitis, nescio, nec de eo multum laboro, hoc vnum scio, nos inter nos amare mutuo, & quæ prædicatione ac laude digna in me sunt, si quæ sunt, ex eo quòd ab illo amari, habere me. Nam sine dubio omnis illa copia maximorum bonorum, quibus Ecclesia Euangelica modò dicta est abundare, ex ista Dei ad ipsam conuersione, id est, amore & fauore manabat. Itaque Ecclesia his verbis fontem suæ foelicitatis demonstrat, ac simul, mihi vt videtur, prædicit instare tempus, quando inimicorum suorum sedata rabie, & persecutoribus sublatis, & Romanis principibus ad Christum conuersis, pace & tranquillitate cum magna Christiani nominis fruatur gloria. Nam dicit, credo vos ista ex animo, at non deerūt, quibus contra, quòd me multi oppugnant, ac circum obsident, despicabilis videar. Sed vt varient hominum de me iudicia, tamen satis ipsa habeo, quòd ego dilecti mei sum, id est, sum in eius tutela: itaque se aliquando conuertet, ac me qualis vobis videor, talis vt cunctis appaream, efficiet. Interim tamen dum ista perficiuntur, quòd conspectum hominum declinare vellet, id est, cuperet Ecclesia turbas contradicentium ef fugere, & remoto ab arbitris loco suis amoribus per ocium vacare, id desiderium vt explicet, quæ sequuntur subiungit. *Veni dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur in villis, mane surgamus ad vineas. Videamus si floruit vinea, si flores fructus parturunt, si floruerūt mala punica, ibi dabo tibi vbera mea, Mādragoræ dederunt odorem suū in portis nostris omnia poma*

noua & vetera dilecte mi seruaui tibi. Nam sub imagine sponsæ, quæ publicum fugiens, ad secreta & amœna agri loca virum suum vocat, & quo magis illi suadeat vitæ rusticæ delicias ipsi ante oculos ponit, inducitur hic Euangelica Ecclesia vrbes fugiendi cupida, ad deserta eremi loca Christum inuitans. Quod profecto ipsi accidit à morte Christi anno ferè ducentissimò quando cū fidelium numerus in ea permultum aueretur, eorum plurimi imperatorum qui Christiano nomini infensuerant, edicta atque gladios declinantes, vrbibus relictis ac terræ bonis spreis, se in desertis abdiderunt locis, monasticam instituentes & frequentantes vitam. Nam ex illo præcipuè tempore, monachorum cæleste viuendi genu, frequentari cœptum est in Ecclesia. Eorum igitur ex persona nunc dicitur. *Veni dilecte mi egrediamur in agrum*. Nam ij vnum Christum complexi ac nullam cæterarum rerum rationem habentes, ad deserta profecti loca in speluncis & in terræ cauernis abdentes se se, nō magis ab oculis quam ab animo remouerunt humana omnia, nec solum studium bonorum terræ abiecerunt, sed præcipuè in studio cælestis pietatis vigilarunt, quod eos ad id Christi amor maximus iugiter excitaret. Quare addunt. *Mane surgamus ad vinea, videamus si floruit vinea, si flores fructus parturunt*. Diem enim cum nocte in oratione iungentes ieiunijsque, & rerum diuinarum meditationibus semper intenti, omnis eorum cura versabatur: tū in se rēdo cælestibus seminibus cordis sui agro, tū in vidēdo, vtrum ritè germinarent quæ tanta cura seuisserant, semina. Hoc est auebant cognoscere, vtrum in rectissimis studijs & institutis suis quidquam proficerent. Ex quo vasta illa & inculta eremi loca isto cælesti satu reddita sunt culta & illustria. Qua de re aliquando Hieronymus, de desertum Christi floribus vernans. Et certe nō incōmodè re-

Esaï. 35.

feratur ad ista Ecclesiæ tēpora illa Esaïæ vaticinatio quā dicit. Lætabitur deserta, & inuia, & exultabit solitudo, & florabit sicut liliū: germinās germinabit, & exultabit lætabitur da & laudās, gloria Libani data est ei, decor Carmeli & Saron: ipsi viderunt gloriam Domini & decorem Dei nostri. Nam & hoc est, quod figuratè subijcitur. Ibi dabo tibi vbera mea, aut, vt ex Hebræo alij *amores meos*. Quia curis vacui, & à cupiditatum maculis atque sordibus puri, & defixi in vna contemplatione Dei, in amore eius totam vitam ducebant. Quod autem ad extremum inferunt. In portis nostris omnia poma noua & vetera dilecte mi seruaui tibi. In eo significant illam virtutem inesse sibi, quæ eius generis hominum, id est, perfectorum atque monachorum est propria, quam nostri abnegationem sui & resignationem vocant, quod ea efficiatur, vt exuamus ipsi nosmet, & in Dei potestate omnia nostra ponamus, nullique rei ad animū accessum demus præterquam Deo.

CAPVT VIII.

QUI mihi det te fratrem meum fugentem vbera matris mee, vt inueniam te foris, & de osculer, & iam me nemo despiciat. Apprehendam te, & ducam in domum matris mee, ibi me docebis, & dabo tibi poculum ex vino condito, & mustum malorum granatorum meorum. Leua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me. Adiuro vos filie Hierusalem, ne suscitatis, neque euigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit. Quæ est ista, quæ ascendit de deserto deliciaj affluens, immixta super dilectum, sub arbore malo suscitauit te, ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua. Pone me vt signaculum super cor tuum, vt signaculum super brachium tuum, quia fortis est vt mors dilectio, dura sicut infernus emulatio, lampades eius sicut lampades ignis atque flammarum.

Aqua

Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem, neque flumina obruent illam: si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam. Soror nostra paruula est, & vbera non habet quid faciemus sorori nostræ in die quando alloquenda est? Si murus est, edificemus super eum propugnacula argentea: si ostium est, cōpingamus illud tabulis Cedrinis. Ego murus, & vbera mea sicut turris, ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens. Vineam fuit pacifico in ea quæ habet populos: tradidit eam custodibus, vir affert pro fructu eius mille argenteos. Vineam meam coram me est, mil' e tui pacifice, & ducenti ijs qui custodiunt fructus eius. Quæ habitas in hortis amici auscultant, fac me audire vocem tuam. Fuge dilecte mi, & assimulare capræ, hinnuloque ceruicem super montes aromatatum.

PRIMA EXPLANATIO.

Vanquam hæc capitum notis separantur, tamen non à nouo capite oratio ducitur, sed est cum superiore oratione coniuncta atque continens. Reddit enim hîc sponsa causam, propter quam ruri permanere vnà cum sponso tantoperè cupiat, quod proximè superiori capite dixerat se velle atque cupere. Nam dicit se ad eam amoris magnitudinem iam peruenisse, pati vt nullo modo possit sibi vllum amore, & complexibus vacuum præterire tempus. Quare qualibet tate puellæ fratres suos germanos & infantes humeris palam circumgestant, & amplexu atque osculo fouent, quam illis copiam atque facultatem tribuit ipsa germanitas, fratrumque ipsorum puerilis ætas: item sibi in votis esse ait domi, forisque illius semper hæretere lateri, semperque ex ipsius ore dulcia oscula legere cunctis, qui id viderint, non solum non reprehendentibus, aut turpe

Bb 4 ducen-

ducentibus, sed fauentibus potiùs, & approbantibus. At id quoniam neque pudor patitur, neque mos permittit luce palam in vrbe fieri, quoniamque ipsa hominum societas multas quotidie affert causas, quæ amantibus, quominus continenter, sineque interpellatione se ament, solent esse impedimento: fatetur idcirco ruris ac vitæ rusticæ libertatis studio teneri se & eam ob causam in rus vocasse virum suum *Quis mihi te det, inquit, fratrem meum fugentem vbera matris meæ, vt inueniam te foris, & deosculer, & iam nemo me contemnat.* Idque dicit, nō tam interrogans alium, quam exoptans. Nam Hebraicus sermo hoc potissimum loquendi modo in optando vti solet. Optata autem quid? Vti illo vt fratre minimo, atque pusione. Cuius verò causa? Nullus vt se pudor, aut honestatis, & hominum iudiciorum respectus à deosculando prohibeat. At prohiberi se atque impediri, cur molestè fert? Quia gradibus iam ad summū amorē ascēdit, & quia infinitū est quod amat, vni amori vacare studet. Sed cur hīc potissimū ista cōmemorat? Quia reddere causam vult, quare, quod statim superiùs dixit, cuperet hominum cœtus, atque vrbes fugere, quod sibi, scilicet, hunc amoris perpetuū vsum, atque fructū eriperent. *Quis mihi te det fratrem meum fugentem vbera matris meæ?* Id autē est, vt quod attinet ad amori, atque oculis vacandi libertatem, te perindè vti possim, tanquam puero, ac mihi ipsi fratre germano, & vt quomodo cum illis agitur. *Inueniam te foris & deosculer.* Id est, vt quamuis te foris inueniam, in media via atque in ipsa publica luce liberum mihi sit in tuos amplexus ruere, teque deosculari. *Et iam nemo me despiciat.* Nemo inquam mihi id probro, ac vitio vertat, & in metaphora cœpta persistens adiungit. *Apprehendam te, & introducam te in domum genitricis meæ.* Sic enim pueros sorores puellæ, si quādo eos in via reperiunt, lætæ & festinæ arcè cōplectuntur, atque dissuauiantur, in

do-

domumque deducunt. Et in metaphora adhuc perseuerans. *Ibi me docebis.* Quia cum deducunt sorores puellæ pueros fratres germanos domum, quid egerint, quove abierint, ipsos rogāt: ad quæ illi, ne rogati quidem, vt sunt pueri garruli, & ad loquendum prompti, balbutientes respondent: ac mira gratia cuncta miscent, atque confundunt, sibi que ipsi in loquendo instant. Quorum illæ singula verba, & risu, & osculo excipiunt: tum illis pemma dant, atque mellina, & illi ætati aptos eiusmodi prædulces cibos. Vnde sequitur. *Et dabo tibi poculum ex vino condito, & mustum malorum granatorum meorum.* Poculum ex vino condito melicratū credo intelligit, cuius vsus erat in delicijs. Hæc igitur illa cum diceret, atque optaret, quæ tamen nullo modo, aut certè difficilè fieri posse videbat, tum desiderij magnitudine, tum desideratæ rei difficultatis cognitione, atque adeo fœminei sexus imbecillitate animo victa defecisse dicitur, iamque deficiēs opis implorandæ causa dixisse. *Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.* Nam implorantis opem ista verba sunt, quamuis futuri temporis voce prolata. Petens igitur, se vt collabentem manu & amplexu fulciret, exanimata corrui. Ipsam porrò collapsam, & ex deliquio somno oppressam sponsus, quod ex oratione eius, quæ sequitur, intelligitur, molliter in lectulo collo casse fingitur, & silentium fieri imperasse. *Adiuvo, inquit, vos filie Hierusalem, ne suscitatis, neque enigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit.* Qua de adiuratione iam superiùs, quod satis esse possit, dictum videtur. Hæc igitur cum gesta essent, iamque à scena discessissent, rursus eodem redeunt, aut certè à Solomone quasi redierint, inducuntur postremum huius carminis actum peracturi. Inducuntur verò è agro redeunt, atque ascendentes, mutuoque inter se complexi. Ascendentes autem dico, quia vt ante diximus, huius dramatis scena ponitur Hierosolymis vrbe

Bb 5 loco

loco edito, atque sublimi posita. Horū ergo redeuntū, in scenamq; introeuntū primo aspectu foeminarū chorus commotus, & quod perfamiliariter inuicem amplexi in scenam introirent, admirans in hæc verba prorupit. *Quæ est ista quæ ascendit de deserto innixa super dilectum?* Et certè hoc sibi per omnes homines licere sponsa paulò ante optabat: non licere autē, ægrè & dolenter ferebat, vsque eo, vt animo defecisse dicta sit, quod suo desiderio publicus mos obstaret. Quid igitur causæ est, quare nūc spreto timore, & hominū existimationis, ac publici moris nulla ratione habita, innixa super dilectū, in publicū prodire audeat: idq; veluti suo iure vsurpet sibi, quod ei nemo vnquā quidem concederet? Est hoc ita natura cōparatum, vt qui aliquando acerba, ac luctuosa aliqua re obiecta, mœroris magnitudine oppressi vel exanimati conciderant, vel in insaniam versi sunt, iidem postea luce menti reddita, recuperataque salute, sensu penè omni earum ipsarum rerum, quarū primo incurso tam grauius læsi sunt, extincto & amisso, eas non amplius reformident, ac vereantur. Vt si quis, exempli causa, in honore & existimatione, graui aliqua accepta ignominia læsus, ob eam causam insanus ex dolore effectus sit: idem postea sanitati restitutus idem illud malum, quod tam illi graue, atque intolerabile antea videbatur, non modo leuissimè iam fert, sed etiam pro nihilo ducit. Etenim atrocitas ipsa mali, magnitudoque doloris in animum irruens, ipsumque opprimens, deinceps dolendi ex eo, atque mœrendi omnem facultatem, atque sensum eximit. Quod idem corpori accidit. Visu enim auditue, aut nimia luce, aut immodico sono obrutis, hoc est, iis ipsis rebus, in quibus proprium est eorum, & naturale bonum positum, cum modum excesserunt offensis, ita sæpè afficimur, vt vi sentiendi obstructa, aut extincta, oculis, auribusque apertis & integris,

gris, neque audiamus ipsi, neque videamus. Quod intaēs Solomon (nihil enim ab eo positum est in hoc Carmine, quod non ab ipsa natura rerum ductum fuerit & expressum) itaque id intuens, atque obseruans, quoniam sponfam primò induxerat grauius dolentem, quod hominū existimationis metu impediretur, & palam, & passim spōso suo frui: quoniamque ex dolore in animi deliquiū incidat: eandem post deliquium viribus recuperatis inducit palam incumbentem viro suo, ipsumque complexam, ac nihil minus quam hominum oculos aut iudicia curantē. Ex quo etiam hominum existimationis, & iudiciorum contemptu est, quod foeminarum choro rei nouitatem admiranti, illaque superiora dicenti. *Quæ est ista quæ ascendit innixa super dilectum?* nihil ipsa respondit, sed ad suum virū cōuersa. *Sub arbore*, inquit, *malo excitauit, ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua*. Aut, quomodo haud dissimili sententia ex Hebræo ad verbum in Latinū conuersum legitimus. *Ibi peperit te mater tua, ibi peperit quæ genuit te*. Quibus verbis hoc profectò dicit meminisse se nunc illius dici, quo die primum in illum sub malo iacentem ipsa ruri errans casu cum incidisset, visaque nec opinato ab ipso esset, amari ab eo cœpta est. *Qua sub malo*, inquit, *mater tua*, vt fama est, compressa olim fuerat, & grauida effecta: vel certè ediderat te illa sub ista arbore, quemadmodum ferebatur. Dicit porrò hæc sponsa, aut certè dixisse fingitur à Solomone pro amantium ingenio, atque consuetudine aptissimè & conuenientissimè. Nam qui amant, omnium eorum, quæ in amore illis vnquam contigerunt, actio-num, scilicet, omnium suarum, & dictorum tanquam historiam propositam semper ante oculos habent: nullaque de re, aut cogitant sapius, aut libentiùs loquuntur, quam de suis præteritis voluptatibus, easque effluere, aut sibi ex animo elabi, sapius memorando non sinunt, neque

neque solùm finguli secum, sed vterque inter se ista conferrunt, de quæ his mutuò colloquuntur, nullo sæpè, aut rerù aut temporum seruatò ordine: sed pro-re nata, aut pro eo, quod illorum animi libido fert, vt quidquæ illis primum se offert, vtque est illis quidquæ ad commemorandum dulcissimum, ita planè referunt. Sæpèquæ illud euenit, vt cum ad exirum, aut certè ad aliquem amorum suorum statum, vel miserum, vel foelicem peruenerunt, commemorare gaudeant principia amoris sui ea, à quibus exorsi ad eum foelicitatis, aut miseriaum gradù peruenerint. Sic ille Virgilianus pastor tandem indigno Nisæ deceptus amore, inter alia.

Sepibus in nostris aruam te roscida mala,

Dux ego vester eram, vidi cum matre. egentem.

Vix fragiles poteram à terra contingere ramos

Alter ab vndecimo iam tunc me ceperat annus,

Vt vidi, vt perij, vt me malus abstulit error.

Sic hoc loco aptè, vt cætera. Solòmon, sponsam, quæ consequuta iam fuerat, ipsam vt suus vir summo amore diligeret, nunc inducit commemorantè prima exordia amoris sui. Itaque dicentem. *Sub arbore malo suscitauit te, ibi corrupta est mater tua.* Nam cum ipsa secum, & cum animo suo quàm amaretur à viro suo cogiraret, ipsa rei adeptæ magnitudinis cogitatio, naturæ quodam cursu, retrò mentè illius & animum reuocauit, ad ea scilicet, cogitanda, ex quibus ista manarunt: eademque effecit, vt omnia illa, vel tempora, vel loca, quæ ipsi, vel causam attrulerunt amandi, vel quouis modo suffragata sunt in amore grata, & recordationè & oratione profeceretur. *Sub arbore malo suscitauit te.* Rectè id & τὸ πρῶτον Nam foedera amorum pastores sæpè feriunt in syluis, ibidemque pastores foeminae foerus suos plurimum edunt. Sequitur. *Pone me vt signaculum super cor tuum, vt signaculum super brachium tuum, quia fortis est, vt*

est, vt mors dilectio, & sicut infernus amulatio. Læyades eius læyades ignis, atque flammarii, aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam: si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil desiciet eam. His verbis sponsus gaudio se atque lætitia efferentem, sponsam monet, ne quid suo erga ipsam anore indignum aliquando committat. Nam cum omnis offensa in amore permolestata est ijs qui inter se amant, tum illæ molestissimæ quæ intercedunt, postea quam vterque alteri sui copiam fecerunt. Quare amandi leges sponsus præscribit sponsæ, hoc potissimum loco atque tempore, quando, vt ex superioribus constat, ipsorum mutuus amor ad summum peruenerat. *Pone me,* inquit, *vt signaculum super cor tuum.* Si enim, ait, meus erga te amor, pro eo ac debet charus tibi, atque gratus est, caueto, ne labe aliqua fidem, qua mihi es obstricta commacules, aut amorem imminuas, quo me hætenus es profequuta. Volo vt me semper gestes in oculis: vt de me vno cogites, exigo: quoque modo quis anulum signatorium inserit digitis, quos quisque in se, & facillimè, & sepius videt, eodem modo, me tibi esse propositum cupio. Etenim, amo te ardentissima charitate quam plurimum. Amore verò eiusmodi, vt nihil est vehemētius, ita nihil est ad quamuis minimas offensiones magis irritabile. Irritatus porrò gignit suspiciones grauissimas, quo nullum est malum dirius, ipse adè vt infernus, ipsaque mors præ eis floccificiēda sit. Non enim igniti carbones sic corpus vrunt, atque illæ animum ægritudine, atque cura conficiunt. Sed conficiunt animum: amorem autem ipsum accendunt. Acciditque hoc per admirabile, vt amori suspicio addita ea, quæ maxima pestis amoris est, ipsum non modo non extinguat, sed etiam supra modum accendat & augeat, tantumque & talem efficiat, vt ne si flumina vniuersa, ipsumque in eum infundas mare ardorem eius

extin-

extinguas, aut te in libertatem vindicare valeas, vel periculo omnium fortunarum tuarum. Has igitur sponsus leges cum sponsa tulisset, illa dum tacet probare eas, & sibi imponi placere indicat: & reticēs isto propè modo loquitur. Hoc mihi curæ erit, intelligo enim in eo omnes spes, omnesque fortunas meas versari. At tu vicissim sororem meam curato, cuius me imbecillitas, ac solitudo sollicitat. Nam, ut vides, neque forma satis, neque compositione membrorum corporis præstat: itaque aliquid consilij atque rationis incamus necesse est, quo illam in matrimonium collocemus. *Soror, inquit, nostri a paruula est, & vbera non habet: Quid faciemus sorori nostræ in die quando alloquenda est.* Id est, soror est mihi exiguo & perpusillo corpore, & quod deforme in foemina habetur, depressio pectore & vberibus: quare prouideamus oportet, quid facto opus sit in die quando alloquenda est: vel ut in Hebræo dicitur quando de ea multum, & sæpè loquendum est: id autem est cum de illa collocanda ageretur. Tunc enim utriusque coniugis parentes multa inter se agunt, & ab utroque ad alterum multi vltro, citroque commeant, iisdem de rebus acturi. Intulit autem Solomon hunc sermonem, hoc loco imitatus communem vitæ morem. Solent enim nouæ nuptæ, posteaquam ex animi ipsarum sententia viris nupserunt, altero, aut tertio à nuptijs die, dum calet adhuc læritia, & nuptiarum celebritas: tunc enim facillimè, quemadmodum vsu venire videmus, inducuntur parentes ad nuptui tradendos reliquos, si quos habent, filios: itaque in ipsis nuptiarum festis diebus solent nouæ nuptæ, si quas habent sorores natu minores, vel ipsis audientibus, sermones, quosdam iacere de earum collocaione & futuro matrimonio: vel quia sua iam sorte contentæ, sororum eas cura sollicitat, vel certè rata, id quod sæpè euenit, ipsas natu minores sorores inuidientia & cura morderi. Est enim id ge-

nus

nus in hac præcipuè re maximè inuidum. Itaque affici tacita inuidientia quadam ob foelicitatem ipsarum, sibi que similem aliquam fortunam optare opinantur. Quare quo illis ex animo huiusmodi curam atque molestiam eximant, natu maiores sorores, eos, quos dixi sermones, iaciunt, ac similia loquuntur. *Soror nostra paruula est, & vbera non habet, quid faciemus sorori nostræ in die quando alloquenda est. Sequitur. Si murus est, ædificemus super eum propugnaculia argentea: si ostium est, compingamus illud tabulis Cedrinis.* Quod vel sponsa ipsa dixit, vel sponsus roganti sponsa respondit: eius autè re sponsi hæc sententia est, ut corporis ista vitia, arte corrigant, & quod illi minus à natura tributum est, ipsi suppleant, vestitus, atque ornamentorum exquisito aliquo genere. Quemadmodum si quis vetustos urbis muros reficiens, eis turres atque pinnas addat auro illusas, aut egregia aliqua pictura ornatas, aut si quis ianuarum fores vestiatur tabulis cedrinis. Et quoniam hæc loquens sponsa animaduertit, sibi sua pulchritudine satis commendatæ, opus non fuisse aliudè ascitis ornamentis ornari, placuisseque ipsam viro suo nullo adhibito exquisito cultu, de eo sibi ipsa quodammodo gratulatur, ac subiicit. *Ego murus, & vbera mea sicut turris, ex quo facta sum coram eo, quasi pacem reperiens.* Quibus significat. Pro muro, & pro turribus argenteis, hoc est, pro aduentitijs & exquisitis ornamentis suam sibi pulchritudinem fuisse: aut certè tantum fuisse viri sui erga ipsam amorem, & animi inductionem, ut quæ sibi minus inerant bona, inesse tamen viderentur illi præ amore. Sed de sororis suæ collocaione posteaquam dixit, iam quiddam adiungit, quod ad rem suam familiarem pertineat. *Vinea, inquit, fuit pacifico in ea quæ habet populos: tradidit eam custodibus, vir affert pro fructu eius mille argenteos. Vinea mea coram me est, mille tibi pacifico, & ducenti ijs qui custodiunt fructum eius.* Nam solent nouæ nuptæ, (est enim hoc, ut cætera omnia

ex

ex media vitæ consuetudine ductum & expressum.) Itaque nouæ nuptiæ solent, præsertim earum quibus res familiaris angusta est, est autem angustior ferè omnibus ijs, qui antequam paternam hæreditatem adirent, nupserunt: ergo illæ statim cum viris suis, ut suam illis curam probent, solent agere de facultatibus suis, quo illas modo amplificare possint, quem in cultu, atque victu sint adhibaturi modum, quaque ratione pro suo censu vitam instituturi. Unde sponsa nunc, et si, inquit, nobis minus lauta res familiaris est, tamen non est ita angusta, quin suppeditare nostris sumptibus possit. Nam, si Solomoni vinea eam, quam habet, non procul à nostra vinea in eodem vineo, reddit milienos aureos in singulos annos, & præterea alios ducenos ijs, quorum custodia illam commisit: profectò par est, nos è nostra vinea, quæ ipsa à nobis colitur, quæque nobis solis tota fructificat vberiores redditus percepturos. Atque hæc est plana horum sententia verborum: inest tamen in ipsis verbis obscuritatis non nihil Itaque ea illustremus necesse est. *Vinea fuit pacifico.* Id est, Solomoni. *in ea quæ habet populos.* Hebraicè בעלהמון Baal Hamon, quod ad verbum dominium, aut possessionem populorum significat. Videtur autem esse nomen vinei, ex eo sic dicti, quod plurimorum, ac maximè partis populi vineæ in eo essent. *tradidit eam custodiis,* id est, locavit colonis & vinitoribus, *ut afferret pro fructu eius mille argenteos,* id est, quisque, Hebraica phrasi, itaque coloni singuli mille argenteos quotannis Solomoni pensitant. *At, vinea mea coram me est, mille tibi pacifice & ducenti ijs, qui custodiunt fructus eius.* Argumentatur à minori, ac positæ conclusionis principijs reticet, quod ex ipsis sequitur. Additque ellipsin, ac recti sermonis inuersionem. *Constabit autem integrè, & oratio, & conclusio isto modo.* Ex redditibus vineæ tuæ mille nummi tibi cedunt, Solomon. & ducenti ijs, qui custodiunt fructum eius, vinea autem mea coram me

me est. Id est, mea industria atque opera custoditur, & colitur: nihilque ex eius fructu, aut cultor, aut custos decerpit. Igitur maiores nos ex ea percipiemus prouentus, quàm percipit ex sua Solomò. Prætermittit autè dicere id, quod ei, qui cū loquebatur, erat notū, & erat ad conclusionem efficiendam necessarium, suam vineam, neque numero, neque genere vitium cedere Solomonis vineæ. *Quæ cum illa dixisset, cūque his dictis videretur omnis ista actio concludi, pro valete & plaudite, Solomon eiausulā addidit superioribus consentaneam.* Nam facit sponsum hortatem sponsam suam, ut recinat aliquid, quod & ipsi voluptati sit, & riuales atque procos eos, si qui erant, quos ipsorum inter se mutuus amor offenderet, mordeat, atque perurat. Hortatur autem his verbis. *Tu quæ es in hortis amici auscultat, fac me audire vocem tuam.* Vocat autem amicos eiusdem instituti socios suos, pastores, scilicet, reliquos, è quibus non nullos habebat æmulos amorum suorum. Igitur, inquit, quoniam illi te auscultant. *Fac me audire vocem tuam.* Hoc est, illis audientibus, fac ut ego te audiam canentem aliquid, quod mutuum amorem nostrum testetur. Cui illa obtemperans è vestigio. *Fuge, inquit, dilecte mi, similis esto capræ, hinc nuloque ceruorum super montes aromatum.* Fuge, id est festina, ex proprietate sermonis Hebræorum, apud quos receptum est, ut alia verba pro alijs ponantur, cum res significant, aut actiones affines aut coniunctas, aut quarum vna ex alia sequi solet. Sic consolari dicunt pro dolere: quoniam ijs qui dolent, consolatio adhibetur: ut in Esaie illo. *Ego consolabor de hostibus meis.* Sic mentiri pro subijcere se victor: quoniam qui se ita subiiciunt adulantes multa mentiuntur. *Quale est illud Psalmi: Mentientur tibi inimici tui.* *Psalm. 65.* Itemque illud: *Filij alieni mentiti sunt mihi.* Sic etiam fugere, pro festinare: quoniam, qui fugiunt, festinant maximè. *Ergo optat, idque se optare cantu testatur, ut quādo domo*

ipsum abesse contigerit, maturet reditū sponsus: & quanta celeritate hinnuli fugam arripiunt, tanta in redeundo vratur ipse, id est, quanta potest maxima. Quæ dum optat, fatis testatur à se ita ipsam amari, vt ne ad punctum temporis velit diuelli ab eo. Qua attestatione & professione amoris sui, neque sponso ipsi quidquam gratius accidere potuit, neque pastoribus rivalibus dirius atque molestius. Sed rursus à principio hoc ipsum caput exponere ordiamur.

A L T E R A E X P L A N A T I O.

VI S mihi te dei fratrem meum sugentē vera matris mee, vt inueniam te foris, & deo sculer, & iam nemo me contemnat. Desiderant hoc loco in persona sponsæ perfecti, vel certè dū desiderare dicuntur, quid

illa amoris perfectione præditi homines desiderare debeant, admonentur, aut potius, vt id quod res est, semel dicamus, ista desiderij indicatrice oratione, quid illi efficiant, quo ve modo se in amore gerant, explicatur Itaq; desiderant sibi vt iam per omnes homines liceat omni tempore, atque loco palā amare Deū: hoc est, non solum tacitè secum de Deo agere, sed apud omnes se illius amatores esse profiteri, eaque sola semper moliri, quibus hic suus amor testator & illustrior efficiatur: siue illa homines probent siue quod sæpè cōtingit, irrideant, varièq; interpretentur. Etenim plurimè sunt aduersus Dei sanctissimas, & æquissimas leges inductæ in vitā hominū & praua viuendi cōsuetudine corroboratæ sententiæ, quas boni odio prosequuntur: perfecti verò in amore Dei & virtute præstātes viri palam negligunt, atque despiciunt. Ipsa enim illos magnitudo charitatis, qua feruent, in sublime efferens, superiores ipsos facit, non solum corporis sui, eiusque cupiditatū, sed etiam populi iudiciorum atq; sermonum; eademque tribuit

buit ipsis iustam, & excellenti virtuti licentiam debitā, cuncta semper suo arbitratu, & agendi, & dicēdi. Itaque quod hic figuratè describitur, quoad rerum natura patitur, ipsi faciunt atque imitantur: cum Christo, tanquam cum fratre germano in oculis omnium dulcissimè & coniunctissimè viuunt, neque quid de se alij iudicent, curant: imò cōstātia, & libertate in amando, ipsaque tandē veritate assequuntur, vt qui illorū amoribus antea obtrectabant, iam ipsi sibi displiceant, illosque admirētur: oraq; sua impia à detrahendo & obloquendo ad laudandū & celebrandum conuertant, dicantq; & prædicent, illos esse Deo similes in quo minime certe fallūtur. Sic enim censendum est, qui ad hanc magnitudinē peruenerunt amoris, qui que id iam assequuti sunt, vt spiritu & veritate Deum colentes, nulla aut rerum humanarum, aut hominum iudiciorū ratione habita, & priuatim, & publicè in Dei amore occupentur, eos fratres Christi germanos esse, ac proindè Dei filios prædicari & haberi, vt disertè Paulus testatur de hoc genere ad Romanos scribens. Qui spiritu Dei aguntur, hi filij Dei sunt. Verum enim verò, quamuis nulla res sit, quæ istiusmodi homines arcere, aut submouere queat ab assidua charitate, & meditatione Dei: quamuisque vel in medijs vrbebus, medijsq; hominū cœtibus otium sibi ad vacandum Deo, & locum vacuum constituent, vt potè, qui ipsi secum circumferant altam quandam quietem, ac omnium earum rerum, quæ perturbare animum possint solitudinem: tamen quodcumque illis facultas datur, vitandi atque fugiendi cœtus hominum, à quibus ipsi semper animo absunt, id illis gratissimum accidit: facultatemque eā amandi Deum, amore non solum non interrupto, sed ne interpellato quidem, sibi oblatam cupidissimè amplectuntur, Itaque quod in ipsis est, vrbes sagiunt, solitudines amant, desertisque & ab hominum con-

gressu remotis locis, vt alijs quidem videntur soli, at vt se habet ipsares, magnis diuinarum & cælestiū rerum gregibus stipati, ætatem in amore dulcissimo degunt. Quare cum soli sunt holocaustum ex se Deo integrè offerunt, traduntq; se charitati super arā totos penitus inflāmandos. Cum autē in vrbibus & inter homines versantur, idē quidem illi sacrificiū perficiunt: sed dū timent, ne quid sibi ab hominibus obijciatur, quod ipsis modo aliquo sit impedi-
mento, quominus integrè & perfectè id holocaustū Deo offerant, excitati atque commoti ab eo ipso desiderio inhærendi semper Deo, quod in ipsorum animis continēter versatur, ista sæpius loquuntur atque iterant. *Quis det tibi frater meum sugentem vbera matris meæ, vt inueniam te foris.*
 Atqui Dei natura intus, extraque omnem mundum complexa non modo fouet ipsum, atque continet, & cum vniuersas, tum singulas illius partes regit, atque temperat: sed inest in earum vnaquaque & emittit ex ea, atque vibrat, tāquam radios, claras quāsdam & illustres sue diuinitatis species. Sed quamuis insit, atque eluceat Deus in vniuersi natura: tamen quoniam ea nullo modo tanta est, vt continere ipsum quantus est possit, aut vllō suo bono Dei omnē perfectionem, atque bonum exprimere: idcirco, qui ex rerum naturæ inspectione gradū sibi ad ascendēdū ad Dei contemplationem & amorem constituunt, non solā cognitionem de Deo habēt imperfectam, & ab eo quod res est, multum distantem, sed etiam quod in rebus creatis & visibilibus insunt, & in eis perscrutandis & inspiciendis morantur, periculum interdum adeunt inhærendi tanquam in visco, sic in amore earundem. Quam ob causam viri perfecti, qui omnes istas perueniendi ad cognitionem, & charitatem Dei explorauerunt iam, & obierunt vias impetrare à se, vel ab eo amore potius, qui ardentissimus erga Deum in ipsorum animis

mis dominatur ac regnat, non possunt, vt hac imagine Dei, quæ ad ipsorum oculos ex mundi ornatu, & ad eorūdem animos ex fidei doctrina confluit, ad cognoscēdum contenti, nihil aliud præterea requirant. Sed quo magis profecerunt in amore, quoq; sunt magis perfecti, eo auēt magis, auent dixi? estuant potius desiderio atq; afflictātur, ita, vt nisi re adepta nō conquiescant, videre ipsum per se Deū. Id autem est, quod in hoc carmine dicitur *foris*, hoc est, non in rerum vniuersitate veluti inclusum, sed extra hunc mūdi ambitū, supraque æthereos omnes orbes dominantē in cūctis, & prælidērē rebus, nuda facie, & vt Paulus scripsit, reuelata, ipsum videre: & in eandem imaginē transformari. Quod profectō continget illis cum ab hac vita, quæ cum morte atque miseria omnia habet communia, demigrarint, & in purissimis cæli regionibus vitā vixerint immortalem, atque beatam. Quod cum euenierit, illud etiā eueniet, quod sequitur. *Et iam nemo me contemner.* Nam de illa beata futura vita est, quod Paulus ad Colossenses scripsit: Cum Christus apparuerit, vita nostra, & vos apparebitis cum ipso in gloria. Ad hæc verò mortalis vitæ tempora pertinet, quod idem ad Romanos scribens, Omnia, dixit, subiecta esse vanitati. Vanitatem autē cum nominat Hebraica proprietate, corruptionem, instabilitatē, vicesque fortunæ alternas, & vitæ casus acerbos, & luctuosos intelligit. Quæ cum omnibus qui in hoc sa-
 iactamur, communia sunt: tum nescio quomodo maiore impetu, ac magis infesto agmine in bonos inuadunt: ita vt, quod ad eum fructum attinet, qui è terrenis bonis percipitur, illi ferè semper omnium miserrimi, & despiciatissimi fuerint, quemadmodū pro certo Paulus scripsit. Nam si in hac vita tantū in Christo sperantes sumus, miserioribus sumus omnibus hominibus. Et alio in loco ipsum tanquam agmen malorum infestum bonis producens,
 C c 3 atque

2. Cor. 3.

Coloss. 3.

Rom. 8.

1. Cor. 15.

Hebr. II.

atque explicans. Sancti, inquit, ludibria & verbera experti, insuper & vincula, & carceres lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladij mortui sunt: circuierunt in melotis, in pellibus caprinis egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus. Itaque in hac vita boni mille modis contemptui habentur, at contemnet illos nemo, imò potius omnes admirabuntur, & beatos prædicabunt cum immortalitatē adepti, claraq; luce fulgētes, & quod caput bonorū est cum Christo ipsorū capite, amoris atque eiusdem spiritus fœdere, nullo vnquam tempore dirimendo, colligati, atque coniuncti, omnibus impijs, atque bonorum inimicis sempiterna pœna affectis in lætitia diuina, in infinita cœlestium bonorum copia, in claritudine, in regno fœlicissimum æuum ducent temporibus sempiternis. Opportunè autē ista cōmemorata sunt à Solomone hoc potissimum loco Nam tametsi vitā hęc mortalem cum immortalitate commutare omnes cupimus: tamen perfecti viri sunt, qui propriè cum Paulo dicunt: Desiderium habens dissolui, & esse cum Christo. Et certè per omnes amoris diuini gradus ad summum euecto homini quid restabat aliud, nisi, vt id desiderare se diceret, cuius vnus cōsequendi causa tantos à principio suscepisset labores? Hoc est, vt optaret foris, id est, extra corporis huius custodiam, & terræ tenebrosa loca inuentum videre Deum, in quo vno pietatis præmium collocatū est, & beata vita. Id enim certè Paulus, vt potè, qui perfectus planè in amorè esset, cum ad metam peruenisset sui cursus, optabat: Bonum, dicens, certamen certavi, cursum consummaui, de reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi in illa die iustus iudex. Et quoniam iam vltior gradus, quem adderet, quove ascenderet nullus reliquus erat: rectissimè Solomon, vt huius vltimi gradus explicationem compleret, quæ ad ecstasim pertinebant,

et no.

Philip. I.

2. ad Tim. 4.

nebant, adiecit: dicens, *Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.* Et quæ sequuntur. *Adiuuro vos filie Hierusalem, ne suscitatis neque euigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit.* Quæ quam vim habeant, etsi superius dictum à nobis est, tamen illud necesse est vt dicamus modo, minus accuratè hęc, quam superius, minusque multis verbis atque obtestationibus caueri quiescentis in amore sponsæ trāquilitati, atq; somno, idque fieri, nō quod minus graue malū sit perfectos, quā incipiētes, aut proficientes à dulcissimis suis studijs, & sanctissimo illo contēplationis ocio retrahere: sed quod minus omninò metuēdū sit, atque formidandū, vt auocari, atq; retrahi vllis interpellationibus possint perfecti, vt potè, qui sint præditi maiore, & firmiore virtute quā cæteri. Quæ verò deinceps sequuntur, vsque ad capitis finē, non continent aliquem gradū amoris nouū, qui nullus iam erat, sed eiusdē tertij gradus qui explicabatur, absolutionem continent, &, vt ita dicam, quandam expolitionem. Nam explicant perfectorū cum ad summum amoris perueniunt proprios quosdam atque intimos sensus, legesque amandi huius generis proprias. Ac primū ex illorum persona sic dicitur. *Sub arbore malo suscitauit te, ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua.* Paulus charitatē Dei erga genus humanum admirans, ac prædicās, ea maxime ratione illā amplificat, quod aduersus eos, qui Deo & studijs & moribus aduersabantur, Deus extiterit beneficus, atque largus. Ita enim ad Romanos scribit. *Com-*

Ad Rom. 5.

Ioan. 15.

qui, quod ipse fecit, pro inimicis atque hostibus, atq; adeò pro ijs, qui ad vetus odium, nouum & immane addentes flagitium, interimendi illis consilium inierunt, & ad exitum perduxerunt, mortem oppetijt, is vel ipsam charitatem vicisse, nouumque, & antè id tempus inauditum amoris exemplum induxisse in vitam putandus est, sine dubio. Quod si quis velit huius facti momenta singula ponderare, tam multa profectò in eo inueniet testimonia amoris Dei, vt charitatis diuinę lumen nō magis ostēdatur nobis, ex eo quod plurimū ad ostendendū, fidemq; faciendā ualeat, quod pro inimicis mortuus est, quā ex eo, quod à principio ipsi causam attulit, vt pro illis mori uellet, atq; decerneret. Nam vt multa prætereā quæ hac in re insunt, & quā uis copiosè, & rhetoricè dici, & exaggerari possunt, quanti illud amoris signū fuit: quā magni, quā testari, quam sefferentis, neque vllis iniuriarū obicibus cohiberi se patiētis, quod eo ipso tempore quo maximè iratus esse debuit hominibus, quod, dæmonis fallacia monita & consilia sequuti ab ipso defecissent: ipso itaque tempore, quo illud scelus flagrabat, scelusque propè omnium maximum, & quod non exemplo solūm, sed contagione atque labe uersæ hominum posteritati erat nociturū, tantum ualuit apud Deū sua bonitas, isq; amor quo homines prosequēbatur, vt quo eos liberaret à morte, in quam ipsi se præcipitēs dederant, hominem se fieri, & ab ijs ipsis, quos meritò auersabatur nasci, eosque parentes & maiores habere, ac denique quas illi meriti erāt pœnas, pro omnibus luere, ipse ac subire uoluerit: idque se facturū pollicitus fuerit, illis ipsis qui peccauerant, eoq; ipso tēpore, quo illos sceleris ipsorū, atq; peccati arguebat. Et ad serpentē cōuersus, Inimicitias inquit, ponā inter te, & mulierē, semē tuū, & semē illius, tu insidiaberis calcaneo illius, & ipsum cōteret caput tuū. Ipsum autem Christus est, beatum, uidelicet, semē

*Gene. 3.
Ieo Pap.
sermo 2.
de Nat. iu.*

à prima

à prima illa foemina peccati principe, longa generationū serie, multa post secula nasciturum. In quo quot sunt, & quam multa admiratione, atque adeo stupore digna? Primum suscepisse Deum curam salutis eorum, qui à se defecissent. Deinde, eorum qui defecissent nulla maiori uicompulsi, sed leuitate quadam summa, & certe ingratitude incredibili induciti. Præterea, eorum qui se, hoc est, conditore ipsorum, & amatore, & benefactore relicto demonis, cui nullo erant obstricti beneficio partes essent sequuti. Ad hæc incubuisse illum in eam curam, ipso met tēpore, quo hominum aduersus ipsum maximè recens erat ingratitude & impietas. Deinde, quæ amanter erga homines, & benignè facere decreuerat, eis ipsis quos exosos habere oportebat, & certè peccati merito habebat maximè exosos statim fuisse pollicitum. Postremò, quod omnia superat, cum varijs eos possēt seruare modis, suæ erga illos charitati satisfieri posse non credidisse, nisi ipse se eorum saluti immisceret: remque eam omnem administra ret per se, factusque ipse homo, & humanæ conditionis subiens labores, quo illi benè beatèque uiuerent mortem ipse acerbam, & ignominiosam obiret. Atque quemadmodum ab illo primo dilecto, quo humani generis tanquam radix vitiosa est, & infecta, quidquid postea peccatur, vel priuatim vel publicè deriuatur & ducitur, omnesque nostri ex illo fonte redundant mœrores, atque dolores: sic salutis item nostræ, & à peccato liberationis, beatitudinisque omninò, & foelicitatis humanæ, eodem illo tempore iacta sunt fundamenta. Illa enim promissio Dei de futuro aliquo, qui à muliere genus cum duceret, serpentis caput, id est, impotentem illius dominationem confringeret, Deum multa post secula in terras adduxit, indutū humanis membris, id est, Christum nobis dedit summum, atque unicum, & libertatis nostræ vindicem, & diuinæ ui

tæ nobis atque beatissimæ authorem. Ut qui contempletur sanctorum & Deo charorum hominum virtutū præstantiam, & animi ipsorum dotes egregias, atque diuinas, illudq; quod ex his tanquam viuis lapidibus, aureum atq; gêmeum, & omni egregio opere, & artificio visendū cōficitur ædificium, is si ista reuocet, ad suos fontes, inueniat, illam omnium bonorū altitudinem & exaggerationem, qua vsque ad diuinitatis consortium extollitur humana natura, & quidquid postea à Deo hominum causa est perfectum tanquam radicibus niti illis rebus, quæ promissæ à Deo & stabilitæ sunt illo funesto & eodē foelici humano generi die, quo interdicta illa arbor est violata, eandēque ipsam arborem testem fuisse reperiatur, tum nostræ erga Deum summæ impietatis, tum ipsius erga nos clementiæ incredibilis: iudicaturusque sit esse verissimum, quod Paulus in eadem quidem scripsit causa, sed ad diuersa tempora spectans, nimirum, superabundauisse gratiā, vbi delictū abundauit. Quis enim id vnquam nō dico sperare futurum, sed omninō cogitando sibi fingere, aut in animū suū inducere auderet, quifve crederet fraudibus concipiendis, & à Deo se ingratisimè alienando, prouocaturū fuisse hominem tantam Dei erga se beneuolentiā, tantumq; amoris incendium in diuino pectore excitaturum? Quisque ista considerans, secumque reputans, nō & ipse amore ardet, & charitatis aduersus Deum flammis corripitur? A Equum certè est nos omnes corripere eo igne atque arde re. Sed quamuis ad omnes retractare ista secum, & meditari pertineat: tamen id, quomodo quidem fieri decet, illi soli faciūt, qui arcto charitatis vinculo cū Deo coniuncti ab ijs diuinis donis, quibus abundant, admonentur atque excitantur, vt cogitent & inquirant, qua sua industria, quoque merito suo ad eum, in quo sunt, necessitudinis cum Deo & amoris gradum peruenerint. Statim enim vident, vt po

te quorum mens cælesti perfusa lumine, verum quod est continuo dispiciat, itaque videt statim vasa misericordię, *Rom. 9.* quod Paulus Hebraica scripsit proprietate, se esse, id est, magnas diuini amoris, atque misericordiæ opes continentia vasa: dque videtes dum beneficia in se diuina alia ex alijs considerant, retroque memoriam referunt quam longissime possunt, ipsa rerum inter se nexarū serie deducti ad ipsū caput, vnde iste Dei effusus amor proferre se in lucē cœpit, perueniunt: hoc est, cogitando incidunt in id, quod Deus sibi voluit esse principium declarandi, atque restificandi suum in homines ex tota æternitate iam conceptum amorem. Quò cū peruenerunt, intelligunt, quod ab alienare Deum ab ipsis maximè debuit, primum hominis scelus, quod fuit omnibus nobis, qui in illo continebamur, scelus commune, id Deo causam attulisse, seu potius sumpsisse sibi ex eo Deū atque arripuisse causam humanum genus multò effusius, quam à primo facere statuisset amandi: & quod ad dissidiū & inexpiabiles inimicitias suapte natura valebat, Deo seruandorum hominum studio magnoperè incenso nō solūm arctioribus necessitudinū vinculis cum eo coniūxisse nos, sed permutatione quadam & communionem bonorum facta, nostra nobis cum illo mala, ipsius item nobiscum cum ipso bona communia fecisse. Quarum ex consideratione rerum & consiliorum summi Dei maxima admiratione afficiuntur, eiusque admirationis indices sunt voces istæ. *Sub arbore malo excitaui te, ibi violata est mater tua, ibi corrupta est quæ genuit te, siue. Ibi peperit te mater tua, ibi edidit te tua genitrix.* Nam inquirunt cum tua erga nos ingentia merita cum indignitate nostra conferimus: cumque ad nos ipsos contuēdos, quos tot beneficijs & tanta liberalitate prosequeris conuertimus oculos: quid in homine amando sequutus fueris auemus cognoscere. Itaque in eam inquisitionem ingressi

gressi, quæcunque vel hominibus insunt, vel ab eis dē gesta sunt intuētes, aciem tandem mentis nostræ referimus, ad primum nostri generis ortum, quo in ortu, atque principio clarè videmus vt nos amares, nobisque benefaceres inductum fuisse te à sola bonitate tua, ad eò, vt cum in nobis nihil esset, amorē quod prouocare possēt, inessēt autem contra quam plurima, quæ ad incitandum odium, & accendendam indignationē valerent, quod peccādi nos, & abs te deficiēdi principiū fecimus, id tu tibi initium esse volueris, ad omnes amoris opes in nos effundendas, & quæ arbor impietatem erga te nostram vidit, eadem testis fuerit maximi tui atq; summi de nostra salute promissi. Ibi enim excitauimus te: ibi tuam in nos charitatem in lucē produximus: ibi vt se efferret iste tuus amor, & vt quantus esset testaretur, effecimus. Ibi peccando occasionem dedimus tibi, vt quo hominem redimeres, ipse homo fieri decerneres: & quia nos præcipitauimus in summas misérias vt ipse velles te ad nostram humilitatem deijcere: & quia te fugiebamus, vt quo nos apprehenderes, in animum ipse induceres nostrū corpus induere, & inter homines ex hominibus nasci: ibi corrupta est mater tua, ibi etiam peperit te mater tua: corrupta est serpentis sua su, peperit te tuo dono, atque beneficio. Ibi enim profectò cunctorum viuentium mater Eua, cum te in eius semine atque posteritate numerari velle pollicitus es, quodam modo peperit: tuncque videri potes natus fuisse, quando ex eo tempore virtus natiuitatis tuæ coepit esse hominibus salutaris. Nam in cuius nascituri fide, iam tunc tantum bonæ spei lumen exoriebatur, is certè natus iam tunc censeatur, & certitudine promissi, & efficacitate benefaciendi. Ibi igitur peperit te mater tua, cumque te peperit, simul edita in lucē est omnis nostra spes, omnis salus, omnis foelicitas. Tantumque peccando propter excellentiam tuæ bonitatis consequi-

quuti.

quuti abs te sumus, quantū præclare agēdo vniuersi homines per omnē vitā promereri nunquam possemus. Atq; hæc iusti maxima iam cum Deo charitate coniuncti, recolentes prima initia huius amoris sui, & simul Dei admirantes benignitatem cōmemorant: quibus à Deo responderetur hoc modo. *Pone me vt signaculū super cor tuū, & vt signaculum super brachium tuum, quia fortis es, vt mors dilectio, & sicut infernus emulatio. Lampades eius, vt lampades ignis atque flammarum. Aqua multe non potuerunt extinguere charitatem, neque flumina obruent illam, si dederit homo omnem substantiam domus sue pro dilectione, quasi nihilum despiciet eum.* Quibus verbis admonet illos Deus, vt quanto se maioribus bonis ab ipso affici intelligunt, quantoque apertius vident, ipso cū illis clementer, atque benignè agente, à summa nō solum inopia, sed etiam indignitate & vilitate ad clarum & altū locum, ad ingentesque diuitias se esse perductos: tātō maiorem sollicitudinem, & curam adhibeant, vt ne quid vnquam admittant vel ad volūtatem, vel ad animi cogitationem, quod non eo dignitatis, atque claritatis gradu dignū sit. Sed quemadmodum piè se erga ipsum & amanter gerendo, tantum apud ipsum gratiæ locum cōsequuti sunt, eos vt pro intimis amicis haberet: sic sciant, & intelligant in eo se statu consistere, eumque diutius locū retinere nō posse, nisi continenter & ardentè amādo. Neque verò quia ipso tam amico & penè socio, dulcissimè & familiarissimè hæctenus vsi sunt, idcirco sibi deinceps remissius agere, licitū putare esse debere: neve existimare ipsis, si quid deinceps peccauerint, atque deliquerint, ad veniam aditū statim facillima ratione patere. Quo enim illos maiore amore & beneficijs prosequitur, eo religiosius, ac magis sollicitè ab ipsis coli se velle: & quoniā illos ad intimā suā familiaritatem admittit, id eò ipsum attentius inquisiturū in singula ipsorum facta atq; dicta. Antea si quid peccabatur

tur

Augusti.
epist. 29.

tur, id aut humanæ fragilitati, aut ignorantioni potuisse cōcedi: iā verò qui tāta luce perfusi sunt, quiq; tot gratiæ, & charitatis donis sint ad bene agendum muniti, ijs ad infirmitatem, atque imbecillitatem cauendam vix vllum locum relinquere. Quò magis sua spōte deinceps quoque minus, aut cupiditatis impulsu, aut alterius cuiusquā hortatu peccaturi sunt, eò peccaturos maiori periculo. Antea quē admodum in ampla familia industriæ & officiosæ puellæ gratæ esse solēt familiæ domino, sic illos gratiæ, & amoris locum quendam apud se obtinuisse, iā eos pro coniuge habere, & quidē legitimis cęremonijs, & verissimo cōcedere iūcta, & copulata secū coniuge. Quare admonere illos vt videant, qualis amor vxoris esse debeat erga suum virum, tales eos erga ipsum esse debere: certē ipsum animum maritalem eis, & amorem exhibiturum. Quo amore, vt nullus est ardentior amor, ita nullus est irritabilis magis. Excubare enim semper viros in vxorum custodiam: neq; vt alia à se illas, sed vt easdem secū diligere: ex quo effici, vt quò magis ipsas amant, eò maiorē, de eo, quod ab eis fit cōtra coniugij fidem, dolorem & indignationē concipiant: eoque succendūtur zelo & furore, vt neque precibus placari possint, nec pretio. Ignem infusa aqua extingui: illorū verò amore, atq; ira æstuantem & ardentem animum ne ipsis fluminibus infusis posse mitigari: quę duo maximè seua maximèq; inexorabilia esse vidētur, mortem, & infernū penē exorari facilius illis posse. Et profectò res ita se habet, maximo periculo ab ijs peccatur, qui peccandi causis ferē omnibus carent, quales sunt viri perfecti, & in altissimo charitatis gradu cōstituti. Nā quibus multa dedit De⁹, ab ijs plurima exigit: & quo maiora in illos beneficia contulit, eò ægrius fert se negligi ab illis, vixque exorari se finit, vt illis ignoscat. Nam in hoc genus hominum propriè, vt mihi videtur, Paulus inuehitur, cum ad

He-

Hebræos magna seueritate, & verborum, & sententiarum scribit. Impossibile est eos qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiam donum cęleste & participes facti sunt Spiritus sancti, gustauerunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque sæculi venturi, & prolapsi sunt rursus renouari ad pœnitentiam. Quod quamuis non sit adύνατον quomodo eo verbo Dialectici vtuntur, est tamen quomodo sacræ loquuntur literæ adύνατον, id est, arduum & perdifficile. Nam qui nulla maiori vi compulsi nullaque vehementiori cupiditate obcæcati, aut in fraudem inducti sua sponte se in peccati foueam demittunt, cum alioqui essent magnis gratiæ præsidijs aduersus omnes hostiles insidias & intultus muniti scelus concipiunt prope inexpiabile. Vix enim digni sunt, quibus detur venia petentibus: aut certē quoniam magnū semper fuit in clemētia Dei paratū perfugium ijs, qui se ab impietate reuocār, & ad iustitiam regredi volūt, cuiusuis illi sint vel cōditionis, vel ordinis, sunt certē isti, de quib⁹ loquor vix digni, quib⁹ hoc ipsum, vt displicere ipsis sua male facta incipiant, & vt deserere eam vitā & prauē à se factorū pœnitere velint, Deus in animum, atque in volūtātē immittat. At quòd istorum salus vbi semel peccato aliquo amittitur, tam sit recuperatu difficilis, non tam ex Dei ingenio, (est enim placabilis & propitiabilis natura sua Deus, & ad benefaciendum semper intentus,) itaque non tam ex Dei ingenio contingit, quam ex ipsius, & delicti, & delinquentis ratione atque natura. Sunt enim omnes huiusmodi lapsus lethales atque mortiferi: propterea quod qui ista peccant, peruersa animi atque voluntatis obstinatione quadam omnia ferē salutis & bonæ valetudinis, quibus erant circumsepti præsidia, omniaque illa dona Dei, quæ in se habebant, quorum ad animos in officio cōtinēdos maxima vis esse solet, repulerūt à se & peccando

do veluti superarunt, atque vicerunt. Itaque suo facto effecterunt deinceps, ut sibi illa adiumento minus esse possent, minusque virium ad ipsos sanandos haberent: certe minus se illis efficaciter ad bonum moueri, minusque à peccato retrahi ipsi postea sentiunt, atque experiuntur. Non quod illa vim suam amiserint, aut quod minus quam antea, quod in ipsis est erigere, & conuertere ad Deum animum hominis possint, sed quod ipsa illorum mens oppressa magnitudine sceleris, cuius ipsi nulla propè externa res causam attulit, ipsa potius sibi sua obstinatione peperit: sceleris, inquam, non aliunde nati, sed ab ipsorum animo, & ab inimicis illius sensibus orti, atque profecti obtorperit, & recti, atque honesti sensum propè omnem amiserit. Nam sicut qui firma & integra valetudine semper per totam vitam viuunt, quod præditi essent bene constituto, atque valente corpore, ubi id illis euenit, ut aliquo morbo corripiantur periculosissimè egrotant, vix ut ullis medicamentis possint ad sanitatem restitui: propterea quod quæ tam firmas vires fregit, atque deiecit, ea profectò immensa quædam mali vis fuit: quare naturæ virtus magnitudini mali cedens, atque succumbens, nec ipsa contra aliquid nititur, nec oblata ipsi ab industria medicorum ad morbum propulsandum arma potest arripere, itaque tandem opprimitur & extinguitur: sic certe sentiendum est, quæ iniquitas adultam & perfectam, & cupiditatibus profligatis, & pene deletis in animo latè dominantem, maximamque chorus virtutum circumspectam, charitatem è animo expulit, ipsumque peccatis peruium fecit, eam iniquitatem radices egisse in animo ita firmas, atque altas, euelli vix ut possit. Et hoc causam habuit Solomon, quare hoc præcipue loco, cum de perfectorum virorum persona & amore agebatur, hac admonitione vteretur. Etenim illis maximè prouidendum est, ne à charitate decidant, ne à peccato vulnerari se sinant, quam-

quam cumque enim plagam acceperint, ea illis plaga propè immedicabilis futura est. Sequitur. *Soror nostra paruula est, & vera non habet, quid faciemus sorori nostræ in die quando alloquenda est?* Quid in hac imagine, & amorum diuinorum imitatione tam accuratè descripta sibi Solomò velit, qui in eius postremo tanquam actu sponsam ipse inducat, de sorore sua minore collocanda sollicitam, quo facilius intelligamus, eorum nobis vitas proponamus ante oculos, qui qualis hoc loco sponsa esse describitur, tales & ipsi fuerunt perfecti in amore & charitate Dei, quorum nobis sacrae literæ plurima exempla suppeditant: videamusque; ecquis illorum fuerit, cui ad tam altum amoris & foelicitatis culmen euecto, obiectum sit aliquid, quod ipsum affecerit sollicitudine atque cura. Nam si inuentus fuerit, nobis dabit viam & rationem interpretationis in hoc loco, qui sine dubio ea continet, quibus animo sollicitari perfecti solent. Sed quem prius inspiciamus, quam Paulum? aut in quo potius perfecti erga Deum amoris exemplum quaramus? Quid verò scriptum de illo est, quod ad hunc locum interpretandum & illustrandum pertineat? Quid? Instans mea quotidiana & sollicitudo omnium ecclesiarum, quis in firmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non vror? Et de Galath. ad ipsos. Filioli quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis. Et de suis contribulibus ad Roman. Veritatem dico in Christo, non metior quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ Ergo quod perfectis curam & sollicitudinem afferat, nihil est præter eorum, quos vel à gratia Dei decidisse, vel in ea parum valere vident salutem, atque incrementum: idque est illorum proprium, ut has minores natu sorores suas infirmas & perpusillas, id est, infirmos

Basilii. in cantica.

2. Cor. 11.

Galat. 4.

Roma 9.

aut imperfectos homines, quos illa, qua Deum amant, charitate amplectuntur, velint atque cupiant charos Deo esse, & eundem obtinere apud illum gratiæ & amoris gradum quem ipsi obtineant, aut etiã amplio- rem, adhibeantque ad id non solum vota sua ipsi, sed industriam atque operam, nullum recusantes, aut deprecantes laborem, dummodo eorum saluti & vtilitati prospiciatur. Nam primùm eos incitat ad hoc studium, atque stimulat amor Dei, qui in ipsis est. Nec enim ferre patienter possunt, cui omnes deberi vidēt omnium amores, eum non ab omnibus certatim amari. Deinde accenduntur ad idem misericordia erga eos ipsos qui se sua sponte ab amore diuino remouent, & sanctissimam omnium, & vtilissimam Dei amicitiam disciunt. Quæ ipsa in proximos misericordia à charitate, qua Deum amant, existit, à qua omnis in proximum benignitas, atq; amor exoritur. Itaque aliorum salutem æquè atque suam curant, eosq; hæc vnã cura sollicitat. Nec enim sunt de illorum hominum numero, quos secunda res obliuisci suorum faciunt, ipsa potius eorum gratiæ magnitudo atque foelicitas ad cogitandum & agendum de aliorum salute illos inducit. Dicunt igitur. *Soror nostra paruula est, & vbera non habet: quid faciemus sorori nostræ in die quando alloquenda est?* Quibus quærentibus respondetur: vel potius ipsi sibi respondent. *Si murus est, ædificemus super eum propugnacula argentea: si ostium est, compingamus illud tabulis Cedrinis.* Id nimirum affirmantes atque dicentes Deum, quod sapientia eius, & moderatione ea, qua vniuersas res, aptè & accommodatè ad earum naturas administrat dignum est ita esse semper, itaq; fuisse, tū in vniuersos, tū in singulos animatū homines, vt dūmodo exorari ipsi se & duci permittant, ac tantū se esse saluos nō nolint propitiis illis futurus sit, nec vnquã desiturus, quoad eos, nō saluos tantū, sed

sed florētes, etiam atque foelices efficiat. Itaque arē illi atque solū exhibeāt quod Deo cæleste ædificiū superstruere volētī, nō sit repugnās, ipsum certè iacturū fidei fundamenta firmissima, eisq; iactis eas ædificiorū, id est, charitatis & bonorū operū moles excitaturū, quib⁹ nihil fieri possit illustrius. *Si murus, inquit, est, ædificabimus super eum propugnacula argentea, si ostium est cō. ingemus illud tabulis Cedrinis.* Duo sunt tanquā principia & fundamenta, & verò tanquā cardines, in quibus vitæ Christianæ ratio & institutū versatur. Vnus est, vt gratiæ Dei in nostra corda intrare volenti aditum præbeamus: alter, vt admissam eam & ingressam firmiter retineamus, quamuis nos aliò vocēt seculi atque carnis illecebræ: alter positus est in rectè incipiendo, alter in perseuerando constanter & firmiter: quod gratiæ aditum præbemus ianua figuratè dicimur: quod perseueramus in gratia constantes, contra omnes insultus dæmonum dicimur murus. Ergo quia de sorore natu minore, id est, de imperfectis & peccatoribus hominibus quærebatur quid illis faciendum esset, quò nubere Deo possent, hoc est, obtinere excellentem aliquē gradum gratiæ apud Deum, conuenientissimè & verissimè respondetur, dent illi operam, vt ianua atque murus sint: ianua qua ad ipsos gratia Dei intret, murus quo inuadentem hostem repellant. Id enim si fuerint, si que & gratiæ faciles, & aduersus peccati impugnationes se fortes præstiterint: hoc est, si & rectè instituerint vitam suam, & in suis rectis institutis perseuerauerint, additis quotidie à Deo maioribus gratiæ donis, maioribusq; in ipsos cælestium bonorum atque virtutum ornamentis ab eodem collatis, eos in viros magnos & illustres, & Deo charissimos euasuros. Vnde sequitur. *Ego murus, & vbera mea sicut turris, ex quo facta sum corā eo quasi pacē habēs.* Sequitur porrò. *Vinea fuit pacifica in ea, quæ habet populos: tradidit eā custodib⁹, vir affert pro fructu*

Et tu eius mille argenteos. Vineæ mea coram me est, mille tui pacifice & ducenti ijs qui custodiunt fructum eius. Vineæ nomen hoc in carmine transferri ad significandas eas res, quarum præcipuo studio quisque tenetur, & in quibus maximè elaborat, quo percipiat ex eis fructum aliquem voluptatis atque lætitiæ, iam superius memini me dixisse. Porro alij alijs rebus capiuntur. Nam quidam, quorū est maxima multitudo, suæ ipsorum naturæ & cōditionis ignari, quasi ex corpore constarent solo, quæ corpori vtilia & iucunda sunt, ea habent in bonis: occupanturque proindè vel in coaceruandis opibus, vel in voluptatibus cōparandis, vel in ambitionis studio. Quidam alij melius eruditi à Deo ipso atque edocti inanitate istarum omnium rerum perspecta partē sui principem, id est, mentem atque animū colunt: virtutibusque omnis generis qui est animorum cultus optimus, ipsum exornāt. Atque vt omittamus dicere cætera quibus efficitur, vt horū institutū vitæ, aliorū omniū institutis sit multo præstantius, sunt enim innumerabilia, illud vnum quod quidem nemo neget, nūc dicā. Hoc genus vitæ bonorū eo præstare cæteris viuēdi rationibus, quod ex se se aptū totum est, neque ex fortunæ, aut cuiusquam alterius pedit arbitrio: cum contra in reliquis vitæ institutis, quæcūque errore cæci appetunt homines, ita dominantur casus, atque fortuna, vt quāuis boni vllam partem haberent, à quo quidem plurimum absunt, (nihil enim effici potest velleuius illis, vel magis inane, inane magis dixi: imò magis plenū verisimilis malis. Nā quam polliceri videtur copiosam & iucundam vitam adeo non præstant, vt nusquam alibi neque malorum copiam maiorem, neque dolorum aciores morsus experiamur.) Sed vt illa instituta in se haberent aliquid boni, quando quidam eo sunt stupore animi præditi, vt verorum amissio sensu malorum nullo afficiantur dolore ex malis, quibus am-

bitio.

bitioforum atque afortorum vita redundat: sed vt bona illa sint, illud certè, vel ipsi illi qui ea amant cōcedent fluxa esse, atque fugacia bona, & planè eiusmodi, vt nemo eorū, qui ipsa semel fuerit adeptus habeat in sua potestate, atque manu, ea quandiu velit, quātumque velit habere, ex quo effici, vt qui videant eripi sibi illa in horas singulas posse, metu amittendi torqueantur sempiterno: sintque in summa illorum copia miserimi. Quod si id illi minus sentiunt, seque quod externis bonis florere videant, foelicibus annumerari volunt: aut se solos fœlices atque beatos esse ducunt: sancti profecto viri multo verius ipsi sibi, de eo, quod adepti sunt, bono gratulabuntur: institutūque & cōditionem vitæ suæ magis amabunt, ac pluris ducent. Itaque colligēt, si illi, quorum omne bonum fortunæ temeritati subiectum extra ipsos est, fructus lætitiæ magnos videntur sibi ex eo percipere, seque pro beatis volūt gerere, qui quod nos facimus, toti ex se pendent, vt potè qui ea sectentur, atque possideant bona, à quibus nemo eos vnquam inuitos diuellat, neque verò impediatur quin hauriāt ex eis quātū volūt, eos veriores multo quā superiores, & lætādi, & perpetuò gaudēdi causas habere, verèque ipsos beatos, atque diuites esse. Nā vinea, inquiunt (sic enim istā allegoriā interpretor, atque id à Solomone dici arbitror hoc maximè loco, postquā sanctæ vitæ perfectionem & absolutionem exposuit: quo ex collatione ad alia genera magis eius præstantiā doceret.) Ergo inquiunt, *vineæ facta est pacificorum ea quæ habet populos* Quod de vno dictum, ad vniuersos debet intelligi pertinere qui ista sectantur externa bona, quæ ideò dicuntur popularia, vel quod sint magna bona, opinione vulgi atque populi, vel quod populi, hoc est, multorum prædæ & direptioni sint exposita. Illi igitur habent hanc suam vineam in vineto populo communi, hoc est, in aliorū potius, quam in sua ipsorum potestate: cuius magis declaran-

di causa statim additur. *Tradidit illam custodibus.* Nec enim sine multorum auxilio excoli, id est, comparari ac retineri illa bona possunt. Ex quo existit quod sequitur. *Vir affert pro fructu eius mille argenteos.* Id est affert parum pro spe & oprato prouentu. Nam qui fiat, ut quod è manibus quotidie elabi potest, quodque fallax atque fugax sit, solidam quietem afferat? Sed hæc ambiciosi & aforti: quid verò sancti, atque iusti? **Quid?** *Vinea,* inquit, *mea coram me est.* Habent enim secum, & intra se bona sua, ab omni incutso & iniuria fortunæ libera, & ob id fructuosissima bona. At gaudent cæteri suis bonis, & pro fructuosius ea habent: At hoc magis declarat, quantum, & quam magnum sit iustorum & perfectorum hominum bonum: idèdque ex illorum persona additur. *Mille tui pacifice & ducenti ijs qui custodiunt fructum eius.* Nam inquit, si, ex co quod alieni iuris totum est, & cuius vos, ò auari, & aforti, nullo modo estis domini, incundè vitam, atque beatè trāfigitis: quod non tam ex veritate ipsa dicimus, vos iucundi aliquid atque boni sentire quam ex errore vestro & falsa opinione affirmamus: sed si ita videtur vobis, lætabilia ista vestra bona esse, & iucunda, & beatæ vitæ efficiencia: quid nos dicemus quorum omne bonum positum extra fortunæ aleam, situm est in nobis ipsis? **Quid** nos, ad quos nullus casus aspirat: nulla externa vis potest se appellere? **Qui** arbitrato nostro, diuitias nobis quantas volumus, comparamus? **Quibus** pro voluntate nostra foelicitatis modus præfigitur? **Quibus** denique vinea nostra, fundusque is, ex quo quietis & beatæ vitæ fructū demetimus, coram oculis est, à nobis colitur, nobis solis fruificat, nihil ex eo amittendi metus, atque cura decerpit? Quæ cum essent dicta, peruentumque à Solomone esset ad cam quam exponere instituit iusti viri absolutiōnem, iam exequitur, quod vnum restabat adhuc, vt ad

ad id charitatis fastigium euectus homo, vna iam cū Deo semper esse cupiēs, redemptionem corporis sui à Deo peteret, hoc est, reuelationem, vt sacræ loquuntur literæ, filiorum Dei. Quæ profectò bonis omnibus, atque iustis cōtinget, cum Christus vita nostra apparuerit, suoque aduentu mortalitatem extinxerit: seque qualis est mundo ostenderit, circumfusum gloria & maiestate. Id igitur quia restabat, vt huius Christi aduentus, & omnium in melius restitutionis maturitatem orarent, ac peterent, ex persona spō si illis præcipitur non solum id vt cupiant, sed vt eius se cupidos cantu, id est, aperta & ingenua voce testentur, inquit, *Quæ habitas in hortis amici auscultant te, fac me audire vocem tuā.* Præcipitur autem nō quod perfectus homo alicuius horratu aut imperijs in hoc indigeat: sed quia charitas Dei quæ diffusa est in illius corde, & qui in eius animo viuit Christus, hoc sui aduentus desiderio illū accendit, idcirco quasi imperio opus sit, ita describitur. Nam accendi atque incitari ad id ab Spiritu sancto, testatur Ioānes in Apocalypsi, cum dicit. Spiritus & sponsa dicunt, veni, & qui hoc legit dicat, veni, veni Domine Iesu. His porrò illi hortatibus atque iussis cupide obsequuntur. Itaque ex ipsorum persona statim subditur. *Fuge dilecte mi, similis esto caprea, hinculoque ceruorum super montes arcuarum.* Quo cantu meo quidē sensu nihil Christo est auditu iucundius. Hortatur enim illum vt maturet suum reditum, nuptias initurus cum Ecclesia, quam sibi sanguine suo, & sanctissimis cæremonijs depoufauit. Qua de re statim fusius dicitur.

Apo. vlt.

TERTIA EXPLANATIO.

QVI S mihi det te fratrem meum fugentem vbera matris meæ, vt inuiciam te foris, & deosculer, & iam nemo me despiciat. Apprehendam te, & ducam te in domum matris meæ, ibi me docebis, & dabo tibi poculum

ex Vino condito, & mustum malarum granatorum. Summa que dam amoris coniunctio, ea que non occulta, sed aperta & testata apud omnes, & quod potissimum est, ab omnibus approbata his significatur, vt supra diximus, verborum at que rerum figuris. Talem enim coniunctionem, & consuetudinis vsum cunctis notum, & à nemine reprehensum hic sponsa desiderat, in eo que significat votum Euangelicæ Ecclesiæ. quo ab ijs, qui ipsam persequebantur, diu atque multum vexata, optauit, sibi ab eorum persequutionibus liberata, vt liceret palam profiteri Christum & veluti in vlnis gestare ipsum approbantibus vniuersis. Nam, vt in fine diximus capitis proximè superioris, Ecclesia Euangelica oppressa à tyrannis in deserta sese conferebat loca, & eò suum sponsum vocabat, quo significatum est id, quod ipsi accidit illis primis temporibus, quando persequutionis metu multi fideles vrbibus relictis aspectum hominum præsentiam que vitabant. Itaque, sicut illis verbis hæc fidelium fuga significabatur, sic oratione ista ea significantur, quæ post illa tempora in Ecclesia acciderunt: illas enim persequutionum procellas tranquillitas sequuta est, & qui Ecclesiæ inimici erant, Romani principes ei postea obsequuti sunt, ex quo id sequutum est, quod hinc concedi sibi sponsa postulat, vt in publica luce cum omnium approbatione Christi fidem deinceps Ecclesia profiteretur. Hæc enim desiderij sui significatio eius, quod re ipsa accidit, declaratio est, & dum optare fingitur id, quod optat assequutura prædicitur. Quod indicant, quæ sequuntur. *Leua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.* Nam his amplexus ratio atque forma describitur, amplexus autem consensus mutui, & eorum qui inter se amant, coniunctionis, & ob id pacis redditæ ac restitutæ symbolum est. Quare cum se sponsi amplexu sultam sponsa dicit, proculdubio significat obti-

obtinuisse ab illo se atque impetrasse, quod optabat: optabat autem nemo vt sibi molestus esset, quod Christum in omnium oculis coleret, id est, optabat omnium concessu dari sibi, vt clara voce profiteretur ipsum. Id ergo assequuta dicitur, & quod id magis constet sibi iugit. *Adiuvo vos filia Hierusalem, ne suscitatis, neque euigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit.* Cauet enim Christus suæ Ecclesiæ tranquillitati & quieti, & dum sponsus adiurat atque obtestatur sponsæ comites, ne illius somnum inturbent, id certè significat Christum precibus Ecclesiæ ad misericordiam flexum cunctis præcipere, ne illi amplius molesti sint, id est, finè imponere eius persequutionibus atque malis. Ijs autem sublatis in celsissimam sedem dignitatis & honoris Ecclesia statim ascendit, visaque est omnibus admirabilis. Quare iure additur. *Quæ est ista, quæ ascendit de deserto, delicijs affluens innixa super dilectum?* Omnes enim gentes, & præcipue Iudæi magnitudinem atque gloriam, ad quam Ecclesia peruenit, posteaquam ab inimicis suis liberata est, hac oratione admirantur. Nam quæ ad id vsque tempus à permultis grauer vexabatur, & apud plurimos sinistra fama laborabat, quod religionis videretur colere supersticiosas & impias, ea, postquam edictis imperatorum idola sublata sunt, qualis esset, publicè innotuit, eius enim tunc sanctitatis illustriissima species omnibus cœpit apparere, & Ecclesiastici ordinis latè emicuit splendor: tunc literæ sacræ, tunc diuinæ studia doctrinæ, tunc Doctores sancti magno ingenio atque sapientia viri omni ex parte suum ostenderunt lumen. Itaque omnium oculos Ecclesia tunc in sui admirationem conuertit, cuius admirationis testes sunt voces istæ. *Quæ est ista, quæ ascendit de deserto delicijs affluens innixa super dilectum?* Dicitur autem ascendere de deserto, quoniam de gentibus potissimum erat collecta: Nam gentes deserti vocabulo sæpè significat Esaias, vt in illo, Ponam de-

„ fertum in stagna aquarū, & terram inuiam in exitus aqua-
 „ rum: dabo in solitudinem Cedrum, & spinam, & myrthū,
 „ & lignum oliuæ, ponam in deserto abietem, vlmum, & bu-
 „ xum simul, vt videant, & sciant, & recogitent, & intelligāt
 „ pariter, quia manus domini fecit hoc, & factus Israël crea-
 „ uit illud. *Delicijs affluens*, siue ex Hebræo, *adhærescens dilecto*,
 „ & *delicias faciens cum illo*. Quò significaretur, nō vt antea fur-
 „ tim & in locis abdytis illam cum Christo versari sed pa-
 „ lam in templis cantu cum ipso deliciari, & clarissimis voci-
 „ bus canendo atque precando ipsum profiteri. Itaque hæc
 „ dicuntur vel de tota Ecclesia iam è malis emergente, &
 „ post sæuas tempestates tranquillitatem ac serenitatē ade-
 „ pta, vel de parte illius ea quæ in monachis & eremitis illo
 „ tempore floruit, quæ, *de deserto ascendebat*, quia in desertis lo-
 „ eis, quæ maxima repleuerat multitudine se ad culmen pie-
 „ tatis, & ad supremum christianæ virtutis erigebat gradum,
 „ & *affluebat delicijs*, propter consolationis cælestis, qua abū-
 „ dabat, immensam copiam, & *inuitebatur super dilectum*, Quia
 „ ne ad momentum temporis patiebatur diuelli se ab eo,
 „ & quia ex ipso omnis illa manabat cælestis, qua fruebatur
 „ dulcedo. Nam licet in omni ætate Ecclesiæ, nonnulli in ea
 „ fuerint homines spirituales, & contemplationis laude præ-
 „ stantes, tamen longè plurimos ac præstantissimos illa tulit
 „ ætas, quam dicimus, sequitur, *Sub arbore malo suscitauit te, ibi*
 „ *corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua*, aut, vt in He-
 „ bræo, *Ibi peperit te mater tua, ibi enixa est te tua genitrix*. Quod
 „ à vita pastoritia ductum Solomō mirabiliter ad id, de quo
 „ agebatur, transtulit, eo vt doceret Christum in eodē, quo
 „ editus est loco, initium fecisse amandi Ecclesiā gentiū: vel
 „ certè ex eo, quod ipsi accidit in natali loco suo, sumpsisse
 „ causam, suum vt amorem à Iudæis ad gentes transferret,
 „ quæ res multum cohæret cum ijs, quæ proximè præcef-
 „ serunt. Nam proximè inductæ sunt sponsæ comites in Iu-
 „ dæorum

dæorum persona admirantes sponfam è deserto ascen-
 dentem, & delicijs affluentem, hoc est, vt diximus ad-
 mirantes Ecclesiæ Euangelicæ è gentibus potissimum
 constantis, ei postquam restituta pax est, hominum
 multitudinem, virtutum splendorem, cælestium do-
 norum affluentiam: id enim sine dubio omnibus, sed
 præcipuè Iudæis admirationem maximam mouit, quia
 accidit omninò præter opinionem & spem ipsorum,
 vt gentes ad communionem cælestis vocarentur gra-
 tiæ, & vt vocatæ concurrerent ex omni populo tan-
 to animorum consensu, tantosque & in vera pietate,
 & in omni excellentia progressus facerent, vt eorum
 tandem conuentus rerum potiretur. Itaque initio Ec-
 clesiæ cum admiratione dixisse quosdam in Actis le-
 gimus. Ergò & gentibus pœnitentiam Deus dedit ad
 vitam? & Paulus ad Ephesios scribens: mysterium ab-
 sconditum esse dicit gentes esse cohæredes & concor-
 porales & participes promissionis Dei in Christo
 Iesu. Quoniam autem natura ita comparatum est, vt
 eorum, quæ miramur causas cognoscere statim veli-
 mus, nam ex earum ignoratione existit admiratio: auet
 autem quisque id scire, quod ignorat, idcirco Solomon
 consentaneè eius rei tam admirandæ causam subiicit, &
 vt subiiciat Ecclesiam inducit ea agentem atque loquen-
 tem cum Christo, quæ eius rei causam cõtineat, id est, qui-
 bus percontationi earum foëminarū, quæ mirantes indu-
 ctæ sunt, fiat satis. Nam cū dicit, in arbore malo, sub qua vio-
 lata mater spōsi fuerat, amari ab ipso coëptā fuisse, figuratè
 significat, ab arbore crucis Christi, sub qua mater ipsius re-
 spública Iudæorū se violauit & foëdisimè contaminauit,
 quia impie & ingratiè ipsum in eā egit, causam esse ductā,
 vt ipse suū amorē ad gētes præcipuè trāsferret, & mirū nō
 esse eos Christi sinu atque complexu foueri, & cælestibus
 redun-

„ Act. 17.

„ I.

„ Ephe. 3.

„

„

redundare delicijs, qui ipsum, vt primùm de eo audierūt, amore complexi sunt, cum à suis ijs, quibus fuerat promissus, & à quibus ducebat genus, non exclusus modo, sed & affectus fuerit probrosa & crudeli morte. Nam gentium salutem ex impietate Iudæorum erga Christum & ingratitude esse ortam, sacræ testantur literæ, vt constat ex illa vineæ & vititorum, quibus locata fuerat Christi parabola. Nam eam mox vt audierunt Pharisei, cum roarentur à Christo, quid ipsis de vititorum improbitate videretur, & quo statuerent eos dignos esse supplicio se ipsi impru-

Matt. 21. dentes damnarunt, atque dixerunt; Malos malè perder, & vineam suam locabit alijs agricolis. Quorum sententiam

» Christus probans subiecit: Ideò dico vobis quia auferetur

» à vobis regnum Dei & dabitur genti facienti fructus eius,

» eo que spectat illud etiam, quod in ore habebant Aposto-

» li, quoties eorum de Christo orationem ad aures suas nō

Actorū, admittebāt Iudæi. Vobis primùm oportuit prædicari reg-

15. num Dei, sed quia indignos vos effecistis, ecce conuerti-

» mur ad gentes. Denique, vt Paulus ad Rom. scribens affir-

Rom. II., mat, illorum, id est, Iudæorum delicto salus est gentibus.

» Et infrà, Nolo vos ignorare fratres mysterium hoc, vt non

» sitis vobis ipsis sapientes, quia cæcitas ex parte contigit in

» Israël, donec plenitudo gentium intraret. Cæcitas autem

» Israël in eo maximè extitit, quòd quem omnibus opta-

» bant votis, in quem spem salutis collocauerunt suæ, cum

» præsentem non agnouerunt, sed pro hoste habitum in

» crucem egerūt Igitur ex ea arbore, in qua semet corrupit

» genitrix Christi Iudæorum Respublica, natum est, vt pleni-

» tudo gentium intraret in Ecclesiam, id est, vt gentes Chri-

» sto innixæ, & ab ipso maximis beneficijs affectæ delicijs

» omnibus circumfluere, idque significat sponsa cum dicit,

» *Sub arbore malo excitauit me*, id est, ex arbore crucis causam

» sumpsisti vt me tantum amares, quantum isti admirantur,

ibi.

ibi corrupta est mater tua, id est, quia ibi in illa scilicet arbore, hoc est, in illo facto impio & crudeli respublica Iudæorū, quæ te genuit, corrupta & violata est. Nam eo indigna effecta est tua benevolentia atq; gratia, ex quo iustè illā deseruisti, ac mihi aditum patefecisti, vt intrarem ad amorē tuum. Et vt vno verbo dicam, quia populus Iudæorum corruptus fuit in illa arbore, idcirco ego suscitauit te ad me amandum: & ex eodem fonte & mea manauit dignitas, & illius populi casus atque calamitas deriuata est. Sequitur. *Pone me vt signaculum super cor tuum, vt signaculum super brachium tuum, quia fortis est vt mors dilectio, dura est vt infernus æmulatio: lampades ignis lampades eius atque flammæ: aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam. Si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione quasi nihil despiciet eam.* Hoc quidam tribuunt sponsæ, quibus agit cum sponso, vt in se amando perseueret. Sed rectiùs iudicant qui ab sponso dici arbitrantur. Nam his verbis Ecclesiam Euangelicam ab impugnatione hostiū suorum iam liberatam, & in summa claritate atque gloria in oculis omnium constitutam hortatur Christus, vt studium colendi atque amandi nunquam remittat: vtque se ita in amore gerat, vt vitet omnes quamuis minimas offensiones: se enim, vbi quid in eo peccatum fuerit, eò laturum grauiùs, quò ipsam amat ardentius: & eò animaduersurum seueriùs, quo eā ornauit cumlatiùs. Hortatur autem eam ad hanc amandi diligentiam conueniētissimè in hoc loco. Nam quoniam suprà de ea Ecclesiæ dictum erat ætate, quando eam omnes propè gentes vexabant, & dicendo ad id peruentum fuerat tempus, cum mutatis sententijs, & animis ad pacem conuersis odia illa inueterata aduersus ipsam non solum deposuerunt, sed etiam eximio illam cultu atque benevolentia prosequutæ sunt: idcirco ipsa rerum consequentia poscebat,

bat, vt de eo, quod post illa tempora sequutum est, diceretur aliquid, id est, vt diceretur aliquid de Ecclesiæ à persecutionibus liberatæ regno, & priicipatu ciuili, qui principatus in Constantino Romanorum Imperatore incipiens vsque ad nostram ætatē non parū imminutus peruenit vterius processurus, quantum Christus concesserit. Nihil autem dicere potuit, magis quod aptū esset huic Ecclesiæ ætati tranquillæ, & in ciuili potestate florētis, quā vt admoneret illā, ne rerum suarum foelici elata successu, suiq̄ue oblita pristina suę erga Christum pietatis studia remitteret, ac se superbè efferens vinci permetteret à luxu, ab auaritia, à desidia, à similibus vitijs. Quod ita natura hominum comparatum sit, vt eos res aduersæ in officio contineant, secundæ & ad voluntatem fluentes inaniter efferant, ac luxu dissoluant. Hoc igitur ipsam Christus grauisimis verbis iterū atque iterū monet, sic dicens; *Pone me vt signaculum supra cor tuum*, Quasi dicat. Quod à seruitute, & oppressione tyrannorum in regnum vindicata sis, & in maximam nominis claritatem: quod mea cura factum sit, vt, qui tibi molestus esse audeat, nemo sit reliquus: non ideò putare debes, remissiùs agere licitū esse tibi. Quò magis ab alijs curis vacua es meo beneficio, eò diligentius atque studiosius meo amori atque cultui vacabis. Primū quia debes, quod maioribus à me sis affecta beneficijs, deindè quia necesse habes: versaris enim nisi prouideris in maiori, quā antea periculo. Non enim si hostes externi sublatis sunt, existimare debes, qui tuæ virtuti insidietur, esse neminem, Hæc tranquillitas, qua frueris; hæc nominis gloria qua circumstus, hoc regnum quod obtines faciē te, nisi caueris, de statu perfectæ pietatis deiciēt. Quare moneo, edico, antè denuncio, *Pone me vt signaculum supra cor tuum, vt signaculum super brachium tuum*. Me, inquam, in

pectore

pectore fixum gere, nunquam remoue ab oculis, quod ad me colendum & ampliùs demerendum pertinet, id vnum cogita. Caue ne meam beneficentiam in licentiam vertas; caue putes, quia te diligo effusè, ideò omnia tibi per me licere, contrā potius quia te amo, obseruari abs te diligentius volo. Est enim zelotypus amor, zelotypia porrò nullus est impotentior affectus, fortis est vt mors, durus vt infernus, igne ardentior, lampades eius lampades ignis atq; flammarum. Quare iubeo, qualem te in turbidis exhibuisti rebus tuis, talem in secundis te exhibeas fortem, inuictam, mei amantissimam. Nam hoc est, quod subiicitur. *Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem, neque flumina obruent illam*, Aquarum enim nomen in his literis ad maximas calamitates significandas transfertur, & quod additur, *si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione tanquam nihilum despiciet eam*, vt sensus sit, aquæ multæ, id est, res aduersæ, quas pertulisti, non potuerunt tuam erga me aut charitatem extinguere, aut obruere pietatem. Ergo, *si dederit homo omnem substantiam domus suæ*, id est, si ope tibi datæ sint & copix, quantæ maximæ dari possunt, *tanquam nihilum despiciet eam*, hoc est, despiciere eas debes ac non tanti facere, vt ob eas aliquid de pristino amore meo minuendum putes: mala non potuerunt extinguere, cur extinguant, aut minuant res ad votum fluentes? monet ergo hac oratione Christus externa dominatione florentem Ecclesiam, ne se decipi à foelicitate patiatur, atque ita monet, vt tacitè indicet se aliquid sinistri suspicari atque augurari de illa. Nam qui talia monent, ab eo, quod in eorum suspicionibus versatur, & eos timore angit, inducuntur vt moneant, qui enim cauet, timet: timor autem ex opinione oritur mali impēdētis: subest itaque in hac admonitione futuræ

in

in Ecclesia ex eo postquam principatum terrenum adeptus est, in omni genere virtutum remissionis atque languoris prædictio, eaque certè, quòd euentus probauit, nimis vera. Dicit enim non potest quantum sit remissum de illa antiquæ charitatis præstantia. Quod & Christus prædixit fu-

Matt. 24. turū dicens. Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet
1. ad Tim. multorum charitas: & Paulus apertius, Spiritus, inquiens,
 4. „ manifestè prædicit, quòd in nouissimis temporibus disce-
 „ dent quidam à fide attendentes spiritibus erroris: & alio
2. ad Tim. in loco. Hoc autem scito, quòd in nouissimis temporibus
 3. „ instabunt tempora periculosa, & erunt homines se ipsos
2. Pet. 3. „ amantes, cupidi, elati, superbi. Et Petrus similiter. Hoc pri-
 „ mum scientes, quòd venient in nouissimis diebus in dece-
 „ ptionē illusores iuxta proprias concupiscentias ambulantes. Ita-
 „ que hæc oratio & manifestam admonitionem continet, & tacitam prædictionem, & rotum illud Ecclesiæ tē-
 pus complectitur, quod à Cōstantino Imperatore ad hæc vsque tempora effluxit. Quod autem sequitur, *Soror nostra parvula est, & vbera non habet. Quid faciemus sorori nostræ in die quando alloquenda est?* In quo sponsa de sororis suæ iam nubilis, sed parum elegantis collocatione aut secum ipsa agit, aut cum sponso certè suo in eo ea dicuntur, quæ ad illa pertinent quæ nunc peraguntur in Ecclesia. Nam sub persona huius sororis natu minoris, & parum forma præstantis, cuius de collocatione sponsa sollicitari dicitur, multi significantur populi atque gentes longè à nostro orbe remotæ ad Christum adducendæ noua quadam Evangelij tradendi ratione: hoc est, significatur Hispanorum nauigationibus reperti orbis, eiusque incolarū ad Christi fidem nuper facta conuersio. Id enim certè his significari figuris Hebræi quidam Doctores viderunt quodammodo ac tradiderunt. Scribunt enim hæc dici de gente ultra flumina Aethiopiæ ad Dominum tandem

addu-

adducenda, cuius magna mentio fit ab Esaia & Sophonia *Soph. 3.*
Esa. 19. prophetis. Quæ certè gēs hæc ipsa, quā dicimus, est. Quæ-
 runt ergò sponsus & sponsa inter se quando ad spirituales nuptias hanc gentem vocabunt, quid ipsis faciendum sit, & cur quærant exponunt. Quia, inquit, *Parvula est, & vbera non habet*, id est, quia imbecilla est, & rectæ institutionis atque doctrinæ caret vberibus. Nam ingenij imbecillitas, & morum prauitas, & rectæ institutionis defectus multum obstare videntur euangelio suscipiendo, id enim, sicuti in bona satum terra fructum edit vberimum, sic ineptæ commissum ac sentibus plenæ malè prouenit. Et sanè ista gens ijs omnibus malis laborabat, itaque minus vberes fructus tulit, quam olim tulerunt gentes, quibus principio Ecclesiæ annuntiatum est euangelium. *Soror*, inquit, *nostra*, eam gentem sororem suam nominat, quod ipsam vocatura erat ad eiusdem corporis societatem, & ad cælestis generis communionem. *Parvula est*. Mentis scilicet acumine ad peruidendum quid ius postulat, & animi viribus ad id obeundum, recta quod ratio præcipit, quales esse omnes huius noui orbis incolas constat. *Et vbera non habet*, id est, doctrina caret, qua ali possit. Nam propter mentis ipsorum imbecillitatem ipsum ius naturæ multis in rebus non agnoscebant ferinis imbuti institutis ac legibus. *Quid faciemus sorori nostræ in die quando alloquenda est?* id est, quando vocanda est ad cælestes agni nuptias quid agemus? quomodo illi persuadebimus? qua ratione illius animum rudem, & tot modis ad veri lumen contemplandum ineptum inducemus ad id, vt euangelio assentiri velit? Hæc enim quæstio atque inquisitio difficultatem inesse in eare, de qua quæritur, indicat. Habuit autem Indorum ad Christum conuersio difficultatem maximam plures ob causas, primum quia vtrum omninò esset ignoraba-

E e tur,

tur, deinde quia non nisi difficillimè & periculofissimè ad eos adiri ab Euangelij Doctõribus poterat: postremò quia ipsi paruo ingenio sunt & leui animo ac prauissimè instituto. Eas igitur difficultates vt subindicet Ecclesia Euangelica, quid consilij capiat quærit, quando eam gentem vocabit ad ineundas cum Christo nuprias. Cui quæstioni aut ipsa sponsa sibi, aut, vt nonnulli volunt, sponsus respondet, ita dicens. *Si murus est adificemus super eum propugnacula argentea: si ostium compingamus illud tabulis cedrinis.* Muro addita propugnacula argentea ipsum ornant, & similiter fores tabulis cedrinis conuestitæ pulchriores sunt, & in vtroque externa ornamenta arte adhibita & adiuncta, non solum innatum decus augent, sed & quod natura aut deerat, aut prauum erat, celat & occultant. Ait igitur Christus, cum earum gentium, de quibus quæritur, conuersionis tempus aduenerit, quod in eis aut deicit, aut prauum est, arte corrigendum esse, aut certè dicit omnes illas difficultates ortas, partim ab ipsarum gètium conditione atque moribus, partim à longinquitate regionum, quas incolunt, peculiari ratione ac prouidètia à se esse superandas, idque quomodo sit facturus declarat, duabus diuersis metaphoris, quas si ritè expendamus, earum gentium ingenia declarabunt nobis, & totam earundem ad Christum conuersionis rationem. Nam primò earum gentium aliæ sunt feræ omnino & incultæ, & in eo quòd semel ipsi placuit visum vè est, nimiùm pertinaces, quas rectè appellat, murus, propter animi ipsarum, ac morum durtiem nullis rebus domabilè. Aliæ verò sunt vsq; eò natura faciles, eas vt nullo negotio ducas quocunq; velis, suntq; aperte eadem & simplices & ingenio imprimis cãdido ac miti, has itaq; assimilat ostio, vtriusq; tamè consentaneè ad ipsarum naturam ea adhibet aut certè profitetur se adhibiturum esse, quæ maximè ipsis conueniant, vt murum propugna-

cula

cula decent, & ostium ianuarum cedrinarum ornant. Deinde hæ gentes ita religionem susceperunt nostram, vt propter ipsarum naturam atque ingenij imbecillitatem in pietatis institutis non multum profecerint, non enim hactenus ea sanctitatis ediderunt documenta, quæ prima olim Ecclesia edidit, nihil in illis in hoc genere rarum aut eximium conspicimus, itaque magis externo cultu atque ritibus, quam interiori animi pietate ac perfectione se Christianos esse testantur. Quod item declaratum est similitudinibus istis: nam propugnacula muro addita, & ostio fores adpositæ, externa sunt & ascititia ornamenta. Postremò in istarum gentium ad Christum conuersione vis quædam est adhibita: non enim euangelium illis annuntiatum est, vt olim annuntiabatur per inermes homines, sed armati, aut certè ij, quibus armati homines præsidio erant, pietatis doctrinam ipsis tradiderunt, cuius etiam rei quædam significatio atque prædictio in ijs metaphoris inest, nam neque muro addi propugnacula possunt, neque cedrinarum fores confici sine ferro atq; vi. Et quia eiusmodi omnis vis longè absuit à prima illa è gètibus collecta Ecclesia Euangelica, vt potè quæ sua sponte ac summa alacritate animi Christum est sequuta, id sponsa, quæ eius Ecclesiam nunc personam gerit, in animo versans, nam id ei in memoriã reduxit facta sororis mentio, sibi de eo, quod sponte sua in Christum credidit, placens sibi gratulatur ac dicit. *Ego murus, & vbera mea sicut turris, ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens.* Quasi dicat, quando in oculis tuis pacem reperi, id est, quando deserta impietate tecum in pacem redij, ego ipsa murus fui, hoc est, vt impietatem desererem, & te fide & amore colere vellem, nulla mihi vis illata fuit, ipsa ego mea sponte in tuam fidem concessi. *Et vbera mea fuerunt sicut turris,* id est, quæ me ornarunt virtutum vbera corpori meo inerant, non externè

Ec 2

tantum

tantum addita & adiuncta erant, non enim externo tantum ornabar cultu, sed multo magis interioribus animi præstabam bonis, quæ me bona vberem reddebant; nec solam mihi ipsi aptam, sed & multis alijs valde vtilem. Atque his præsens Ecclesiæ ætas significata est. Quæ autem mox sequuntur ad vltimum eiusdem temporis, quod, vt apparet, iam imminet significandum pertinent. Nam quod è vatù prædictionibus, & Pauli scriptis, & Ecclesiastica traditio: ne satis constat euangelio toto orbi annunciato, omnibus que gentibus in Ecclesiam intromissis postremo Ecclesiæ ac mundi tempore Iudæi ad fidem Christi conuertendi sunt, ij sique conuersis mundus finiendus. Ita enim Lucas scribit.

Luc. 21 » Et conculcabitur à gentibus, donec impleantur tempora nationum. De eo igitur sunt, quæ sequuntur, *vineam fuit pacifico in ea, quæ habet populos, tradidit eam custodibus: vir affert pro fructu eius mille argenteos. Vineam meam coram me est, mille tibi pacifice, & ducens his, qui custodiunt fructum eius* Nam vineæ allegoria re publicam Iudæorù cõsueto scripturarù more describit: & eius statum præteritum, quod ad religionis ac virtutum omnium perfectionem attinet, confert cum eiusdem eisdem in rebus conditione futura, dicit enim conuersis sub mundi fine ad Christum Iudæis eorù Ecclesiam atque conuertum vberiores, quam antea edebat, editurum virtutum fructus, sed dicit inuolutè & præcisse, Nam vt hos Iudæorù Reipublicæ duos status significet duarum vinearum mentionem facit, alterius à Solomone cõsistæ & vinitoribus traditæ, alterius à se cõsistæ & cultæ, hancque posteriori priori anteponit, in eo declaras Iudæos præter id, quod olim sub tutela Dei fuerant, iterum sub eadem futuros, Nec futuros solum, sed meliori conditione futuros. Quos enim Deus antiquo tempore; antequam nasceretur Christus, per ministros colebat suos, eos Christo nato quando in Ecclesiam introducet per ipsum Christum accuratè colere, & quomodo supradictum est, magnis animi bonis ditabit.

Ait

Ait ergo, *Vinea fuit pacifico*. Quali dicat, vinea, quæ fuit pacifico, hoc est, Solomoni Iudæorum respublica, cui olim Solomon præfuit, qui typum gessit & personam Christi, id est, respublica, quæ Christo nondum in lucem edito, sed sub typis & figuris latenti seruiuit, quæque non solide ipsi fructificauit, sed ipsi partim, partim alijs. Quia lex vetus eorum, qui se colebant, animos à terrenarum & caducarum cupiditate rerum non penitus liberabat: proponebat enim illis atque pollicebatur eas ipsas terrenas res pro præmio pietatis seruatae atque cultæ. Ea igitur, *vineam meam, quæ mea coram me est*, id est, ea respublica, mea quæ fuit, iterum coram me erit, iterum mea subijcietur potestati: idque iure fiet, quia mea, hoc est mecum peculiari ratione coniuncta. Nam ex illa ego originem duxi, & ex ea Doctores, qui me ad fidem erudierunt, accepi, ex illis propagata ad hanc amplitudinem, & nominis claritatem perueni: mea igitur quia est tam multis nominibus vt genitrix, vt magistra, vt eisdem initiata sacris, quod eundem ipsa olim tectè coluerit, cuius ego nunc fidem apertè profiteor, quia igitur mea est coram me erit, id est, mecum tandem coniungetur, & mecum sua scilicet gnata tandem in gratiam redibit, & conuertentur, vt prædictum est à Malachia, corda patrum in filios, & eundem, quem ipsa colo, & illa colet Christum Iesum, coletque cum maiori fructu quam olim. Nam eam ad omnia mea admittam bona, in sinu meo recipiam, & fouebo ipsam, nec solum tunc in oculis geram, sed & nunc cordi infixam gero illam, quod ardet profecto mihi desiderio salutis ipsius. Nam hæc verba, *Coram me est*, magni cuiusdam desiderij atque voti sunt indices, itaque quoniam eis Ecclesia Euangelica non solum prædicat Iudæorù futuram ad fidem conuersionem, sed etiã demonstrat quãto eius teneatur desiderio, idcò quò significetur id eius & vaticinium ratum

Ee 3

& vo-

amicis per fraudem immixti & specie tenus amici, re ipsa hostes acerbi, vt pote qui eius omnes nutus ad ei nocendū obseruent: quales certe sunt illius rectores populi, qui cū se Dei amicos esse falso simulent, & eius gloriæ studere videri velint, summo tamen studio curant, ne qua se ad amicos suorum Christi vera fides insinuet. Hi ergo etsi auscultent, id est, etsi inuigilent, vt Iudæorum populum à vero Dei cultu remoueāt, tamen vt nulla eorum arte ac fallacia prohibitus impediatur à vera fide id nunc enixè sponsum ab ipso populo petit, rogatque vt non tanti faciat insidiosas illorū fraudes, vt amoris sui testē vocē ob id contineat, aut reprimat. Nec tātū is populus admonetur, hos vt negligat fucatos amicos suos, sed etiā vniuersè admonemur omnes, eorū ne nos aut cōsilijs duci, aut artibus decipi, aut impugnatione vinci sinamus, qui se amicos Dei simulant, ac veris Dei amicis immiscent, quales multi eorum sunt, qui ad Christianorum aggregantur numerum: vnde in Hebræo non tam amici nominantur, quam sodales, aut si verbum pro verbo redditur adiuncti, atque aggregati. Nam sub Christiano nomine, interque eos qui dici se & haberi volunt veræ pietatis cultores, multi latent, atque occultantur erga pietatem ita malè animati, vt quod ipsam à se profligarunt, eo non contenti, etiam ex aliorum animis eliminare illam pergant, & quod in ipsis est, nullo eam loco consistere sinant. Nam quoscumque vident id agere, vt bonis & antiquis moribus suum animum ornent, seque Christo commendent, eos contra obstinato animo pugnant: interdum quidem aperta vi, plurimum autem dolo, atque ijs artibus, quarū ad insidiandum & occultè nocendum maxima solet esse vis. Qua in impugnatione sibi proponunt, primum, vt ad similem suæ vitæ sectam, illos inducant: sin id non possunt, illud deinde calumnijs & molestijs inferendis

conan-

conantur, vt, & illis vitam acerbam efficiant, & alios similibus malorum timore perterrefactos absterreant à præclaris studijs, quo nullum certè est aut dirius, aut luctuosius malum. Nam & caueri qui tales sunt, difficillimè possunt propter communem religionem, qua se in nostram familiaritatem insinuant: & nocent grauissimè, quia, quod id impunius faciant, bonis que perniciem facilius creent, bonorum ipsi speciem, atque colorem induunt, & pietatis ementito nomine, religionisque armis, armantur aduersus pietatem, atque religionem. Atque vt quisque optimus, ac maximè ingenuus est: ita maximè in istorum incurrit odia, eorumque est iniurijs expositus. Sed nulla tanta vis est, quæ fide erga Deum & charitate in eundem ipsum perfectum animum, ipse ni desit sibi, loco mouere possit. Nā, vt humana omnia præsidia deficient, vtque vicif se sibi videantur ij, qui in vno casu & calamitate bonorū suam foelicitatem positam esse arbitrantur: tamen illi vinci nequeunt. Habent enim quo confugiant in omni acerbitate & indignitate fortunæ, spei in Deo eiusque iudicio inuictum præsidium. Quo fisci atque corroborati præsidio non admodum curant, quam alij scelerati in ipsos & iniurij existant: quam ipsos aut calamitate afficiant, aut falsas de ipsis opiniones in vulgus disseminent, persuasi futurū tempus, quando deposita hac mortalitatis veste, qua nūc ipsorum animi splendor occultatur & tegitur, immutati ipsi in melius ab eo qui reformaturus est, vt Paulus scribit, Corpus humilitatis nostræ transfiguratum corpori claritatis suæ: hoc est, à communi bonorum vita Christo Iesu, qui tunc apparebit immortalis vita affecti, & luce circūfusi cælesti, cunctis spectantibus omnium ætatum hominibus, ipso eodem Christo & iudice, & teste, & præcone, non modo restituentur in eum honoris gradum, vnde deiecti per iniuriam fuerunt, sed diuinis etiam celebrabūtur

Philip. 3.

E c 5 laudi-

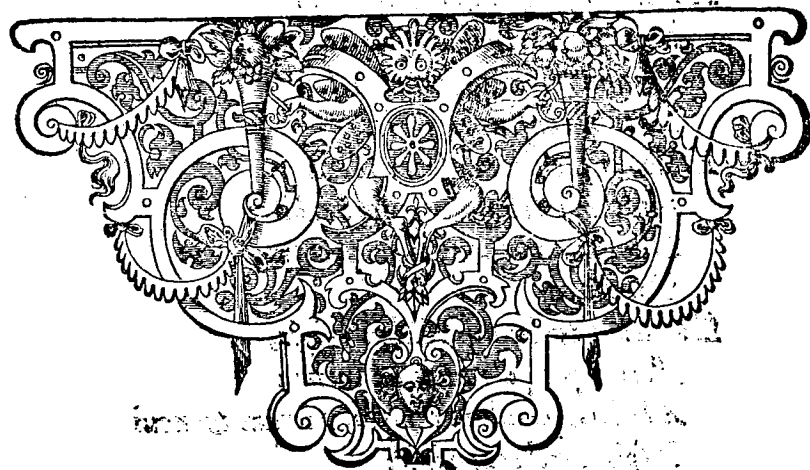
Apoc. 7.

laudibus ad æternitatem, diciturque de illis etiam. Hi sunt, qui venerunt ex magna tribulatione, & lauerunt stolas suas in sanguine agni. Itaque tandem ad consortium regni inuitati ab eodem atque assumpti simul cum ipso in sempiterna gloria, & foelicitate regnabunt. Quare ad hoc tempus anhelant: hunc diem suspirant: in hunc Christi ad orbem iudicandum aduentum, votis omnibus & desiderijs feruntur: sonatque perpetuò in illorum cordibus simul à fide in Deum, & à charitate, quæ in ipsis erga eundem Deum est, elicita ista vox *Fuge dilecte mi similis esto capreae, hinnuloq; ceruorum super montes aromatum.* Quæ profectò vox, vt illis plurimum conducit ad ægritudinem leniendam, vtque ipsos spe optima replet, ita fucatos illos amicos, quos sacri scriptores Græca, & apta voce pseudoprophetas, pseudoque Christianos appellant, ingenti mœrore afficit: Christo verò ipsi ita grata accidit, nihil vt ferè sit, quod auditu iucundius à nobis ad illius aures perueniat. Nam qui ab ipso petimus, summa vt adhibita celeritate veniat orbem iudicaturus, id sanè petimus, vt magnitudinem potestatis suæ, quæ iacere nunc multis videtur orbi ostendens, & in sublime efferens se multorum opinione iacentem, peccati atque mortis imperium omninò deleat: vtque, quod quotidie oramus, cum preces illas ad Deum patrem fundimus, quarum nobis verba ipse Christus præbuit, eius regnū iam tandè adueniat: ditioniq; suæ subijciat vniuersa, nullo deinceps derelicto, qui repugnare aut rebellare audeat, aut se impiè cōtra ferre, erroribus in vitam disseminādis, & à vero ipsi⁹ cultu mortalibus auertēdis: petimusq; præterea, vt multorum de ipsius prouidētia querelis finem imponat, vt reſta quæ sunt in luce, & in laude constituat, praua flagitiosaque notet sempiterna ignominia: vt deniq; fractas iam priori suo aduentu & accisas diaboli vires, & copias, accendi

dendi amplius ad hominem omni potestate illi sublata, ipsoq; addicto & incluso ignibus sempiternis penitus euer tens, impijs pœnas, pijs præmia persoluat. Quæ certè omnia gloriosa ipsi futura sunt, iustis lætissima, impijs verò tristia, & acerba Ex quo fit, vt hæc spiritus atq; spōsæ Christi, vt aduentū suum maturet hortātis oratio, pro eo qualisquisq; est, ita ipsum afficiat. Christo namq; ipsi orari se, & tanquam admoneri eius officij sui, quod ipsius maximè est illustraturū gloriā, pergratū omninò est: boni verò sperātes fore, vt immortalē atq; gloriosam vitā aliquādo adepti, ab omni tandè malo atq; molestia liberentur liberrimè, ac suauissimè in eius tēporis atque diei assidua & cogitatione, & mentione acquiescunt: impij autem & tyranni, quo nisi iniquissimo animo vocem eā audiant, quæ ipsis cum iniustissimæ suæ dominationis abolitionē, tum luctuosissimas calamitates denuntiat? Quam ob rem horridi sunt omnes, tales vt esse laborent, qui hanc vocē nō solum æquis auribus accipiāt, sed etiam cupidè illam ipsi & libenter vsurpēt: quiq; huius cælestis carminis cātu Christo grato, ipsis læto, impijs luctuoso atque tristi sine intermissione personent: hoc est, vt Christi aduentum omnes diligant. Quod si semper aliās id fieri debuit, hoc certè tēpore, & hoc misero statu Christianæ reipublicæ maximè faciendum nobis est: quādo videmus pietate eliminata, & omni antiquo more & disciplina deletis, tot vitiorum & quæ vitia semper comitantur, malorum agmina in Ecclesiam, non modo inuasisse, sed domicilium in ea posuisse, confedissequæ, ac penitus insinuasse se, & infudisse per eā vniuersam, & in mores abijisse nostros ita penitus, vt omni humana desperata ope, salutis & mutationis in melius, ferè nulla nobis reliqua sit spes præter eam, quæ posita est in Christi aduentu, cuius illustratione aduetus impietas est extinguenda. Nam per Deum immortalē, quid mali

mali abest, quod si adesset, nostra tempora miseriora efficeret & calamitosiora posset externus hostis, isque potentissimus, & infestissimus Christiana regna deuastat: nos inter nos collidimur intestinis disidijs: de religionis doctrina orta dissensio, à paruis primum ducta initijs, ita creuit paulatim, ut innumerabiles populos, atque nationes ab Ecclesiæ corpore diuidens, in errores induxerit perniciosos & impios. Quod porro syncerum adhuc, & ab errore doctrinæ liberum ac fidei veræ retinens, manet in Ecclesia, quod quam sit perexiguū sine graui animi dolore memorare nō possumus: ita est cōtaminatū omni peccatorū genere atq; corruptum: ijs animi morbis laborat, tā exitialibus, tā immedicabilibus, nihil ut esse minus videamur, quā quod dicimur, & nominamur Christiani. Quare instemus omnes, & quo quisq; apud Christū magis valet gratia, eō instet magis, vehemētiusque cōtendat precibus, atq; lachrymis, ut lumē vultus sui, quod infernæ omnes horrēt acies, amplius cælo inclusum cōtinere nō velit: ut oriatur iam tandem terris, quas scelerum, atque errorum nox densa opprimit: ut adsit denique tantoperè à se adamatæ Ecclesiæ ruenti, idque non tam nostri gratia, quanquam id quoque, quam ipsius gloriæ causa precemur. Nam etsi optabile sit, ut saluis nobis atque incolumibus Ecclesiæ rebus perditis Christus subueniat, suæque ipse consulat gloriæ, cuius grauitè opinio apud plurimas gentes nostra culpa laborat: id tamen si fieri nequit, sique necesse est, ut nostro interitu & regnorum inter se collisione, & imperij ruina aduenienti Christo via muniatur, suæ gloriæ seruiat ipse, de nobis suo arbitrato, quod volet statuatur. Statuet autem ille, nisi quod bonum atque æquum sit, nihil. Itaque sub eamus, si ita necesse est, omnes acerbitates nos, debitasque nostris flagitijs pœnas luamus, dummodo nihil sit quod illius aduentum retardet, aut quod efficiat,

ciat, serius ut lætus ille & optatus bonis dies oriatur, in quo Christus de illustri & claro cæli loco cunctis mortalibus se ostendens, iusque rectitudine summa dicens, suum nomen impiorum temeritate, & prauitate obscuratum, vindicauit in splendorem, asseretque sibi honorem suum: cui propriè omnis debetur gloria, atque laus per infinita sæcula, Amen. Ecclesiæ igitur ab ipsius exordio, id est, à mundi initio, per omnes eius ætates vsque ad sæculi finem ducta & in hoc carmine explicata ratio hæc fini concluditur.

A D D E I G E N I -
TRICEM MARIAM CARMEN
EX VOTO.

E seruante ratem maxima virginum
Iam portum incolumis, iam teneo, licet
Iactatus grauiter, dum sua Protheus
In nos suscitatur agmina.

Te fas, teque pudor, nudaque veritas
Et recti studium, & simplicitas potens,
Et frangi indocilis mens bene conscia
Coniuncto sequitur pede.

His tu me socijs equoris improbi
Mersum vorticibus lucis ad aureæ
Usuram reuocas, & melioribus
Latum constituis locis.

Et donas facilis, qua sacer Idida
Mullebat Iebusi culmina barbitæ:
Dum flammæ impatiens pectora saucia
Pandit carmine nobili.

Donatum & studijs vilibus eripis,
Illatumque polo lucis ad intima
Admittis pavidum templum, animum & noui
Inspiras mihi carminis.

Abcede impietas, iam penetralia
Celi sacra patent, iam videor pios
Exaudire sonos, alma canentium.
Alterno pede gaudia.

Et

Et sanctos thalamos, hinc bona virginum
Sponsam turba sonant, hinc nitidus chorus
Lectorum iuuenum, dulcia matris, &
Sponsæ nomina concrepant.

Aulin? Quæ teneas dic bone pascua
Quo dilectæ cubes dum terit igneus
Sol celi medium, ne vaga montibus
Incerto pede deferar.

O reclude fores sydere pulchrior
Virgo, o cur renuis, nam irruit atra nox
Et venti resonant, æthereaque aqua
Perfusus madeo caput.

Quæ saltus colitis, callida tendere
Nervos turba, meo dicite virgines
Dilectæ, ut properet, nam æstuo, amoreque
Seuo saucia languo.

O Nymphæ Hermonides sic capreas manu
Sit certa, & celeri cuspide figere
Dilectæ placidum parcite rumpere
Somnum, atque alta silentia.

Vt sylvas reliquas, ardua vertice
Præcellit Libani culminibus sacris
Cedrus: sic iuuenes inter amor meus
Formosum caput extulit.

Adnatas nitet ut purpureo rosa
Spinas inter hians ore, Syonias
Sic formæ egregio lumine virgines
O coniux mea præteris.

Aure

ILLVSTRISSIMO

D. D. GASPARI QUI-

ROGA, S. R. E. CARDINALI

Archiepiscopo Toletano, rerum fidei

supremo iudici. F. Luysius Le-

gionensis Augustinianus.

S. P. D.

R

ES aduersas, Quiroga Cardinalis amplissime, vulgo homines in malis ponunt, Stoici in fugiendis numerabāt, recte autē instituta ratio disciplinaq; Christiana in bonis ducit. Nō q; acerba & amara, amara & acerba non sint: sed quod agris amara qua sunt, sepē sint salutaria, agratamus autem omnes; laboramusq; alij alijs animorū morbis. Sed et saepe accidit bonis praesertim, & Dei amatoribus viris, ut isthac nō solū utilia ipsis sint sed etiā ut acerba esse desināt, atque adeo ut gustatu, atq; perpeffu dulcia illis & iucūda reddatur: tāta est Christi bonitas atque dulcedo erga eos, qui omnes suas spes in ipso colcāt. Quod & ipse, tametsi nullo modo is sim, qui numerari seruis Dei possim, tamē benignē me cū Deo, & clementissimē agēte expertus in me

sum

sum illo meo calamitoso, ut vulgò iudicatur, & misero tēpore cū quorūdā hominū artibus in suspicionē laesa fidei criminose vocatus, semotus ab hominū nō solū sermone, & congressu, sed etiā aspectu per quinq; fere annos in carcere & in tenebris iacui. Ea enim tūc animi quiete atq; latitia fruebar, quā nūc luci redditus, & amicissimorū mihi hominū consuetudine fruēs, saepe requiro. Ut mirari satis non possim, quātus in humanis reb; error, & deceptio versetur, quāq; ab eo q; sunt, pleraq; res alia esse credātur. Illa enim qua mala esse magna oēs putāt, & certē ipsa p se si spectētur sunt maxima; nihil enim eorū, qua, vel animū aegritudine afficiūt, vel corpori molestiā afferūt, ab illa abesse vita putādū est, sed qua mala credūtur maxima, ea expertus sum voluptatib; dulcissimis esse plena. Neq; id totum ex eo erat, q; me optima mētis meae cōsciētia cōsolaretur, quāquā et ea me sustētabat plurimū: est enim illi; magna vis, sed cōsciētia recta, ut aequo animo feras aduersa facit, nō autē incūda ea ut sint, efficit. Itaq; leniebat aegritudinē cōsciētia, sed quod me potissimū cōsolabatur, neq; cōsolabatur solū, sed & latitia interdum perfundebat tāta, quātam

Ff 2 non

non queo dicere, vis quadam bonitatis Dei erat immensa, & incredibilis. Qua de vi, ac bonitate diuina, illo, quod dico, tēpore, dū extare mihi eius ocij aliquē fructū volo & legendo assiduē, atq; scribēdo à molestis cogitationibus animū auoco, in vice simū sextū Davidis Psalmū quadā sum cōmentatus: quæ nūc cū relegere ita me affecerūt, ut ea nō inutiliter edi posse cēserē, quod itē alijs nōnullis visum est. Itaq; illa nūcedo. Edo autē, Cardinalis illustrissime, sub tuo nomine ea de causa, quod p te profectō habeo, ea ut possim edere. Nā cū causa, lisq; mea saepe cognosci cōcepta eius cognitione varijs rationibus intermissa, et in aliud tēpus dilata, ita produci videretur, nemo ut vires, aut animi, aut corporis mei tāto oneri sufferturus esse speraret, tu, ea ut cognosceretur atque terminaretur æquum esse censuisti, cognouistiq; eā ipse per te, & ea cognita, atq; ei⁹ veritate per spectā & crimine, & suspicione criminis exsolu tū, libertatiq; ac dignitati meæ pristina redditū, me tandem meis, meosque mihi restituiisti. Quo beneficio nullum maius in hoc genere, neque à bono viro optari debeat, neq; qui ipse bonus sit vir, possit cuiquā tribuere, à te certē nihil aliud

expe-

expectandū fuit, qui tamen si virtutibus sis ornatus omnibus, tamē præ ceteris vnā iustitiā ita coluisti, & adamauisti semper, ea ut te summa integritatis laude cōmendatū per omnes honorū grad⁹ adid, in quo es, fastigiū euexerit. Quo etiā mihi gratius, & honestius fuit absolui tuo iudicio, hoc est, ut ego interpretor, & ut omnes, qui bus tua est nota virtus: cui autē ea sit ignota, quæ clarissima luce, & maximarū rerū administrationib⁹ sit semper versata? Itaq; eō mihi grati⁹ fuit iudicio absolui tuo, id est, iudicio, ut omnes norūt, veritate ipsa subnixo, nō gratia alicuius eblādito, aut expresso. Quare integritas tua innocentia mihi magnū testimoniū reddidit, eadēq; effecit, liceat ut mihi lucis iā, atque vitæ libero vsu fruenti, huius generis quadā edere: eisq; eden-dis & ad te mittēdis nō solū accepti abs te beneficij memorē me esse ostendere, sed etiā mei memoriam in te renouare. Sed alia alias, nunc huic libello velim pro tua humanitate des locum inter tuos libros, paruo illi quidē, sed quamuis paruo, tamē & multis nominibus tibi à me debito: & me in te summa obseruantia omnibus fidem facturo. Vale.

FF 3 IN

IN PSALMVM VI- GESIMVM SEXTVM

EXPLANATIO.

Vamquam hic Psalmus apud Hebræos *αενι γραφος* est, id est, sine historiæ argumen-
to, tamē, quod è Græca inscriptione col-
ligitur, videtur scriptus à Dauide esse, quo
tēpore Saulē fugiebat, atq; ea occasione
potissimum, quòd ad ipsum Ceilæ cōmo-
rantem cōfugisset Abiatharus sacerdos eiusdem Saulis &
ipse iram & crudelitatem declinans. Nam cū Dogæus qui
dā genere Idumæus Saulis Regis libertus ad ipsum Regē
detulisset Nobe in ædibus summi Sacerdotis Achimele-
chi Dauidem versatum, ab eodem fuisse adiutum, & con-
silio, & armis, & cōmeatu, ira exarsisse Saul scribitur, & vt
sunt Regum in ira præcipitia consilia. Achimelechum ip-
sum ad se accersitum, & cum eo magnum sacerdotū nu-
merum ferro interemisse, & urbem Nobem, ad quam, ne
suspicio quidem criminis pertinebat, excindi mandasse
etiam traditur. Hac igitur ex cæde & urbis ruina tāta vnus
cū euassisset Abiatharus Achimelechi summi Sacerdo-
tis filius, & ipse Sacerdos summus ad Dauidem se contu-
lit secum deferens Ephod. Id autem fuit apud Hebræos sa-
cræ vestis genus, quo sacerdotes illorum, cū diuina re-
sponsa requirebant, semper utebantur. Quæ res Dauidi du-
bijs in rebus præsidio ac saluti fuit. Nam quoties consilia
sua explicare ipse non poterat, quòd vel imminere sibi ali-
quod periculū metuebat, vel hērebat in rebus dubijs obla-
ta sibi sacerdotis & sacræ vestis opportunitate utebatur,
& per Abiatharum diuinum consulebat oraculum, eius-
que admonitu, quæ instabant, mala declinabat. Cuius rei
ex.

experimētum cœpit paulò post Abiathari ad ipsum aduē-
tum. Opem ferebat Dauid per ea tēpora Ceilæ Iudæorū
vrbi, cuius ex agro hoītes Syri prædas agebant. Id cum
Saul cognouisset Dauidis opprimendi occasionē, cui rei
semper studio imminebat, eam optimam arbitratus, cō-
parata militum manu Ceilam versus ire cœpit, quod
cum incertis rumoribus fama ad Dauidem pertulisset,
suspicio illi obiecta est & metus non leuis, nūm se Cei-
lani prodituri essent, & Sauli tradituri. Qua de re Deum
per Abiatharum consulens cum oraculo didicisset fore,
magnum vt vitæ periculum adiret, siquidem diutius Cei-
læ moraretur ob Ceilanorum in ipsum perfidiam, Ceilā
maturè reliquit. Igitur in ipso aduentus Saulis & copiarū
ab ipso comparatarum primo nuntio, atque metu, vel
certè statim postquā oraculi admonitu laqueos exiit Da-
uid in quos imprudens se induit, credibile est hunc Psal-
mum esse confectum, cuius exordia gratulatione de pe-
riculo, quod Dei admonitu euaserat, cum tacita qua-
dam & amara hostium suorum irrisione constant, extre-
ma verò in imploranda ac sibi ampliùs concilianda
Dei ope atque gratia ad ea propulsanda pericula, quæ re-
stare videbat, versantur. In quo etiam mentio quædam
sit eius temporis, cum in tabernaculū Dei ex fuga primū
se recepit, ibiq; delituit eo vsque quoad se ipse cōlegit,
cuius diei atque facti recens, scilicet, memoria adhuc
in illius animo residebat. Cum igitur sanctus Dauid par-
tim lætaretur, quod oraculi admonitu præfens pe-
riculum vitauisset, quodque sibi potestas esset Deum,
quoties veller, suo arbitratu rogandi: partim si-
bi adhuc vehementer metueret ab hostibus suis,
quorum quamuis impias manus effugerat, tamen
eorundem cruenta odia & insidiæ perpetuæ; quem
tandem exitum habituræ ad extremum essent, per-

timeſcebat: cumque ob eam cauſam fluctuaret animo alternis & ſpei, & timoris fluctibus agitatus tandem ab ipſis experimētis fiduciam concipiens Dei auxiliū ſibi nō de futurum, inanes illos, & degeneres metus coercuit, & trā quillitate animi ac ſerenitate cōſtituta lætus ac bonæ ſpei plenus in has voces prorupit. Dominus illuminatio mea, & ſalus mea, quem timebo? Quas quidem voces ita Dauid ex ſua perſona protulit, vt prophetico, quo excellebat ſpiritu, in Chriſtū Ieſum, cuius humana vita quamuis ærūnoſa & telis inimicorum obiecta, tamen ſummis Dei præſidijs communita foeliciffimum exitum erat habitura, optimè quadrare præuiderit, & ex perſona illius præcipuè accipi voluerit In quo etiā illud intellexit formulam quandā cū Deo agendi à ſe in hoc Pſalmo præſcribi, qua cuncti ærumnoſi atque miſeri, qui in vniūſ Dei præſidio cōfiderent, cōmuniter vti poſſent. Quæ res nobis in cauſa fuit, vt hūc præcipuè Pſalmū interpretari vellemus, qđ eius pleraq; omnia hoc meo tēpore aptè à me, & verè vſur pari poſſe viderē. A quibusdam enim hominibus, quos nō iniuria aliqua ipſis à me illata, ſed indiſtriæ meæ opinio nōnulla mihi reddidit inimicos, inſidioſiſſimè circunuectus, & calumniis oppreſſus non ſolum priſtinis meæ vitæ bonis atque ornāmētis careo, ſed etiam hoc cōmuni ſpiritu, atque libero excludor. Quo in malo, hoc vno ſolatio me conſolor, quo ex ſacrarum literarum lectione & meditatione diuinæ bonitatis afficior. Nam cum aliquid benignè & miſericorditer à Deo factum, aut cū innocen- tem aliquem de inimicorum manibus liberatum in eis literis lego, aut cum Dei prouidentiam atque bonitatē Dauidem ita pleno ore prædicātem in his carminibus audio, ſuaſque in Deo omnes ſpes collocantem ipſum conſpicio, diuinæ mihi bonitatis atque prouidētiae in animo tātū elucet lumen, tātāque excitatur, atque exiſtit in me bona

na ſpes, vt minime dubitem, quin noſtris ille rebus, id eſt, veritati, cuius nunquam deſerit patrociniū, ſubuenturus aliquando tandem ſit, & magnum atque præſens auxiliū allaturus. Qua ſpe fretus omnes huius mei caſus moleſtias facilè & æquo animo perfero, nonnunquāque & ipſe cū Dauide dico. Qui tribulāt me inimici mei, ipſi infirmabuntur, & cadent: illudque ſæpius, quod in hoc ipſo carmine ſcribitur. Inſurrexerunt in me reſtes iniqui, & mērita eſt iniquitas ſibi: meque ruruſ illis verbis confirmo: quoniam pater meus & mater mea dereliquerūt me, Dominus autem aſſumpſit me: illiſque maximè. Si conſiſtāt aduerſus me caſtra non timebit cor meum: ſi exurgat aduerſus me prælium in hoc ego ſperabo. Sed de nobis aliās, nunc Dauidici carminis interpretationem aggrediamur, quod ex perſona Dauidis nobis enarrandum in primis eſt, ſic tamen, vt cū viſum fuerit ad Chriſti perſonam proprie & ad miſerorum communem cauſam vniuerſè tractandā liberè digrediamur. Iam igitur, quid dicat, audiamus.

DOMINVS illuminatio mea, & ſalus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo?

IVRE tu quidem iſta ſancte Dauid: nam ſi Dominus lux tua eſt, quæ tanta malorum nox poteſt irruere, quæ mētem tuam tenebris errorum inuoluat? Si idem ſalus, quis tibi à morte poteſt inferri timor? Si robur tibi, atque vires Deus ſuppeditat, quem contra quamuis infeſtiſ. hoſtem non cōſiſtes? imò quas hoſtium copias non delebis? Tria bona commemorat, lucem, ſalutem, robur, quibus animi vita continetur. Etenim totidem infeſtamur malis. Nam aut ignorantiae tenebris à vero aberramus, aut animi imbecillitate & tanquam morbo à recto deficimus, aut hoſtili & externa vi impellimur ad malum. Itaque noſtri Theologi beatæ vitæ conſequentiæ rationem, & inſtrumētum

omne in his rebus positū & collocatū putant. Primum, si Deus nostræ menti veritatis lumē præferat, deinde si infusa cælesti iustitia animū languentē sanet, postremò si aduersus hostiles infestationes, & insultus cōtinēter ipse nos protegat, & robur nobis adijciat ad perseuerādū in bono. Atque vt isthæc Dei dona in se agnosceret sanctus David, & ea cū lætitia & gratulatione prædicaret, rebus ipsis, quas paulò ante expertus fuerat, adducebatur. Nam cū Ceilæ in maximo vitæ discrimine versaretur, id quæ ignoraret ipse, Deus illi & dubitanti lumen oraculo prætulit, & periclitāti salutē fuga attulit, & fugienti pro arce munitissima fuit: quippè qui illum in tutissimis locis collocārit. Itaq; lumē ad oraculum redditū, salus ad declinationē instantis periculi, protectio ad opportunitatē loci editi atque muniti, in quē se contulerat, referenda sunt. Quibus rebus cōmemorandis cū sibi David gratulari intelligēdus est, vt ante dixi, tum etiā cōfirmare & erigere animū suū ad deinceps intrepidè agendū, & si quæ adhuc timoris vestigia in eius mente remāserant, ea huius à Deo accepti beneficij recollectione delere atque obliterare, & cum animo suo quodā modo ita loqui censendus. Quid agis anime? quid paues? quid causę habes, cur iam amplius sollicitere? est ne in quo noceret tibi hostes tui possint? nū dolere te, aut consilio præuerrent? nūm viribus aut copijs superabunt? Deus tibi lumen præfert, quid agere, à quo tibi cauere debeas per singula momenta te docet: Deus ponit pedes tuos tanquā ceruorum, & in excelsis te atque munitis locis ab incursum inimicorum tutum constituit: idem exhibet se tibi & in itinere ducem, & in fuga comitem, & in exilio sociū: idem & in rebus dubijs consilio, & in anxijs solatio, & in formidolosus ac periculi plenis auxilio te inuit: scis hæc ita esse, expertus ipse es, degenerem ergo & inanem timorē pone atque abijce: etenim tam longè abesse debes ab eo

quām,

quām longè abes à periculo, à quo, quando salus tua Deo curæ est, profectò abes longissimè. Sed David optimus vir, atque sanctissimus, vt de fauore & auxilio Dei lætaretur, adducebatur ijs beneficijs, quæ paulò ante plurima atque maxima Deus in ipsum contulerat: vt verò speraret id sibi perpetuum futurum, egregia quadam, qua se pollere apud Deum non nesciebat gratia, consequebatur. Nos autem quicumque eiusmodi sumus, vt cupiditatibus deuicti nostris Deum nobis iratum nostra culpa rediderimus, cū mala insurgere & obsidere nos incipiūt, cumque incidimus in aduersam aliquam, & acerbam fortunam, qua spe niri poterimus? ad cuius auxilium confugiemus? cui salutem commendabimus nostrā? quibus copijs consili minas, & insultus malorum despiciemus? vtrū nobis peccatoribus, & flagitiosis, & à Dei gratia nostro peccato repulsi idem, quod homini sanctissimo dicere atque iactare licebit? *Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo?* Est ille quidem lux atque salus proposita omnibus, sed ego miser meis peccatis me ea luce priuavi, & in densissimas tenebras conieci. Adfert Deus salutē quod ad se attinet vniuersis, sed ego peccando salutem diuinam à me repuli, & perniciem certam mihi accersui. Quid ergo est? deficiam animo, & aduersis succumbam, meque inimicis meis vincendum & constringendum tradam? minimè istud quidem, vt cedam atque deficiam, resistam potius atque hoc ipso acrius ac vehementius, & precibus, & votis contēdam: etsi mihi facultatem mea flagitia ademerunt communiter cū Dauide dicendi, *Domine illuminatio mea, & salus mea, quem timebo?* at profectò nulla res obstiterit, quominus submissè & suppliciter dicam, Domine esto lux mea, esto salus mea ne timeam. Quare desperet nemo, nec se ab huius orationis communiōne exclusum quis putet: nam siuè gratia apud Deū valet,

let, & potest certè idem quod Dauid verè dicere: siue gratia Dei priuatus est, & potest pœnitendo assequi idem vt dicat, quando quidem quam certum est Deum suis pro luce in rebus turbidis, & pro salute esse, tam exploratum esse debet eorum, qui deserta iniquitate ad hunc numerum bonorum virorum aggregare se velint, nemini aditum intercludi. Nam quí fiat, vt Deus ad bonam mentem redeútes ab se repellat, qui viæ atque virtutis oblitos & in peccatis morantes blandissimè vocet? Vocet dixi, inò horretur, imò illis, modo ipsum audire velint non solum delicti veniam, sed iustitiæ atque gratiæ apud se magnum gradû, firmumq; ad benè viuendum suæ prouidentiæ præsidium, atque adeò post bene actam vitam opes immensas, & præ

Matt. 11, mia sempiterna polliceatur. Venite, inquit, ad me omnes,

„ qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos: & per

Psal. 144 Prophetam. Propè est Dominus omnibus inuocantibus

„ cum, in veritate. Quare si propè adest, vel certè quoniam semper propè adest ijs, qui ipsum inuocant opem paratus afferre, inuocemus audacter ipsum omnes, & cum Dauid dicamus alacriter rû illud, Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo? Tùm hoc, quod statim subiicitur.

DVM appropiant super me nocentes, vt edant carnes meas: qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderunt.

QVOD Dauid dixerat à Deo salutem atque præsidium sibi esse paratum, quodque ea de causa imperauerat animo suo, nullos vt hostium conatus metueret, id ne quis fortasse arbitraretur, ab inani fiducia potius, quam à veritate ipsa profectum, & arrogantius quam verius dictum esse iudicaret: argumento ducto ab ijs rebus, quas expertus ipse in se esset, probat atque confirmat. Cùm enim, inquit, aliquando hostes in me mei irruissent feri & cruoris auidi (quod vel ad illud tempus, cùm domum ad Dauidem à Saule

Saule sunt missi satellites, qui illum cubantem obtruncarent, vel certè ad hoc, quod dicimus, fuga euasisse periculum, quod ipsi à Ceilanorum perfidia imminebat, est referendum.) Igitur, inquit, cùm odio inflammati, & sanguinis mei hauriendi cupiditate incensi sæui atque truces hostes instarent, mihi que ipsi nulla expediendæ salutis comoda ratio videretur esse reliqua, in ipso illorum ad me opprimendum cursu, & lethalem plagam inferendi temporis articulo illi spe sua frustrati miserè corruerunt, ego autem lætus euasi. Quæ huius versiculi sententia, etsi satis comode expressa est in ista, qua vulgò vtimur iure probata, & cunctis Latinis editionibus antelata editione Psalmodum: tamen mirè elucet in Hebraico sermone, verbum si pro verbo reddatur, hoc videlicet modo. In ipso appulsu nocentium aduersus me ad edendum carnem meam hostes quidem & inimici mei in me, at ipsi impegerunt & corruerunt. Sic enim legimus inimici mei הִי, cuius vocu læ hoc loco magna vis est ad irruentis, vt diximus, & iam plagam penè inferentis hostis incursum declarandum. Quod autem Græci interpretes verterunt καὶ ὤντας, id est, nocentes, & Hieronymus in germana illa Psalmodum ex Hebræo translatione vertit maligni, id, quoniam Hebræum verbum מרעים paruo punctorum vocalium discrimine, vel malefaciētes significat, vel amicos, fortasse aliquis hoc potius modo isto loco id verbum accipiat, nulloque recti sensus periculo vertat. Dum appropiant super me amici mei, vt edant carnes meas: eos vt homines Dauid similitè appellet amicos, qui cum amici illi esse deberent, quod ab eo multis ac magnis beneficijs affecti essent: necem tamen ei, & interitum moliebantur, quales erant Ceilani. Nam quos capitis sui periculo ab hostium incursum tutos reddebat ipse, quosque ob recens beneficium fideles futuros arbitrabatur sibi, eorum perfidia penè prodia-

tus fuit. Hos igitur, atque his similes alios appellat sodales suos David, omni, scilicet, hoste nocentiores amicos: utrosque autem, & hos fallaci specie tectos inimicos, & illos apertos & professos suos hostes Saulem, Saulisque satellites, quos וצצ, id est, oppressores suos vocat in ipso aggressu, & prædæ capiendæ articulo præda è manibus elapsa falsos spe atque delusos turpiter corruisse, cum gaudio & irrisione commemorat. Atque harum quidem rerum, quæ his duobus versiculis continentur, nimirum & periculi amicorum fraude creati, & belliper eos qui se profitebantur hostes, illati, & ad opprimendum hominẽ innocẽtem coitionis factæ ab utrisque: ad hæc in ipso penẽ certaminis conflictu diuinitus oblatis præsidij, cum innocẽtis salute, & hostium ignominia atque ruina tanquã vestigia quædam, atque signa in ijs rebus, quæ Dauidi euenierunt, reperiuntur impressa: imago tamen vera in Christi Iesu humana, atque mortali vita sic extat, ut minimè dubitari debeat, quin eam sibi propositam habuerit David, cùm ista canebat. Nam ut præteream, quæ superiori versu dicuntur, proprias Christi voces videri. Etenim alij, quamuis iusti viri, de diuina luce splendoris aliquid ad se deriuant, & de immensis Dei opibus nonnullas ad se transferunt copias, & de illius infinita vita non nihil, quod tamen ipsis satis superque sit, hauriunt & accipiunt nemini tamen ipsorum datur, ipsa ut metuita atque luce Dei viuat atque illa stretur. At Christo Iesu, in quo corporaliter, ut Paulus *Coloss. 21.* scribit, plenitudo diuinitatis inhabitat, communionem quãdam diuinorum bonorum, & cum Dei verbi personam humanam naturam ineffabili vnione, ipse Deus pro salute, pro vita, proque fortitudine est. Itaque ut hoc prætermittam propriè Christo cõpetere, ut dicat, *Dominus illuminatio mea, & salus mea quæ timeb.* quis hunc alterum versiculũ audit, cui nō statim in mentẽ venit illius noctis, in qua Dominus Iesus

sus impia Iudæorũ, & Romanorũ militũ manu cõprehensus, atque vincus fuit. Nã quis vnquã amici perionatectus inimicior cædisque auidior fuit, quã proditor Iudas? quis ue accessus, atque congressus, aut in speciẽ magis blandus, aut re ipsa magis hostilis eo eiusdẽ Iudæ ad Christum accessu esse potuit, cùm ipsum deosculatus militibus, qui Christũ comprehensuri venerant, quibusq; se ille ducẽ præbuerat, ea re signum dedit ad comprehendendũ: & quod erat pacis & amoris symbolũ, eo pro classico ad inuadendũ prælium usus est? Quid? nonne & hunc occultum hostem, & alios palã inuadentes inimicos sola voce Christus ita perterrefecit atque prostrauit, ut quod reliquum est huius versiculi, quodque sequitur, *Qui per equit sunt me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderunt,* in re gesta dici, non variciniũ de futura esse iure omnibus videatur? Quamquam non in illa nocte modo atque in illis tenebris hostes in se irruẽtes Christus deuicit, sed multò veriùs postera & in sequenti die media luce, cùm ab eisdem indignissima morte affectus est, ipso illo actu moriendi, ipsoque extremo spiritu debellauit. Debellauit, inquam, tũm Iudæos funestæ illius cædis satellites, & ministros: tũm Sathanam, Sathanæque addictas æreas potestates tanti sceleris duces & authores, sicut Paulus scripsit. Spoliatis principatus, & potestates traduxit confidenter palam triumphans illos in se *Coloss. 2.* metipso. A cuius enim vita dæmones suæ tyrannidi arbitrati sunt exitium imminere, quemq; ob eam causam interficere studuerunt, is moriẽs domosillorũ euertit, regna vastauit, imperiũ extinxit, hominesque eos, quos captos illi & constrictos tenebant, in lucẽ libertatis asseruit, ipsoq; hostes Christus non quidẽ illos repellendo aut se contra inferendo, sed sustinendo, & telum quodammodo totum corpore recipiendo vicit, & contriuit, ipso scilicet, illorum incursum atque impetu, probè ut naturam illius

Matt. 21. lius referret lapidis, quo de scriptum est: Quia autem ceciderit super illum, conteretur. Nam & hæc illi nequissimo serpenti tanquam fata iam inde ab initio Deus præcinebat, cum ei dixit. Tu insidiaberis calcaneo eius, ipse autem conteret caput tuum. Colubri enim in obuium aliquem impetum interdum faciunt, & pedem ei mordent, nam altiora ore petere nequeunt: id cum accidit, sæpè etiã euenire solet, ut is, cuius mordetur pes, calce comminuat colubro caput, quod ille nocendi causa pedi propè subiecit: ita fit, ut coluber, dum alterius lædit pedem, ipse in capite plagam accipiat, eamque accipiat ipso eodem pede quem petebat percussus, & quod primum erat, non petitus ad necem, sed petens ipse alium. Eadem igitur illi hosti, qui cum natura optima esset conditus, suaque ipse sponte prauus effectus esset serpentis astum imitatus, cuiusque in se suscipiens formam lethale in nos virus infudit, euentura prædixit Deus: siquidem vnquam ausus fuisset, vel potius, quoniam futurum erat ut auderet calcaneum Christi adoriri, quod & euenit. Nam primum, dum omnia venena sua aduersus Christum expromit in carne Christi, & in eius humana vita lædenda, quæ infima, & terræ veluti proxima pars illius est, constitit ipsius omnis impressio: ipse autem & regno, & malè parata dignitate spoliatus in capite, ut minimū lethalem accepit plagam. Deinde non à Christo ille circumuentus aut in certamen euocatus est: sed circumueniens ipse Christum, & impetum in illum faciens sibi pestem conciuuit. Postremò victus est neque magnis copijs, neque armorum aliquo genere inaudito & nouo, sed ea ipsa re, in qua, ut sibi visus est, superior erat, eo pede, id autem est, carne ea, cui vulnus intulerat, ea vita, quam morte extinxerat, atque adeò ipso illo à se illato vulnere atq; morte malè ipse & perpetuò perijt. Nam è Christi sanctissimo corpore vulneribus confosso immensa vis

pretio-

pretiosissimi sanguinis profluens, beatum quidem pious hominum populum à peccatis atque à delictis expiauit & emundauit omnibus: Aegyptios verò insequentes, hoc est, dæmonum bonis viris infesta agmina vndis illis sui sanguinis veluti obruta deleuit, & extinxit. Itaque quam antiquus ille serpens Christo molitus est necem, ea exitialis ipsi fuit, & ut scriptum est. Incidit in foueam quam fecit. Et ad Christum oppugnandum aggressus in ipsa aggressione, ut hîc dicitur, infirmatus est, atque cecidit. Sed iam ad Dauidem reuertamur.

Si consistant aduersus me castra, non timebit cor meum: si exurgat aduersum me prælium, in hoc ego sperabo.

QVAE est ex tota superiori oratione collecta sententia, qua sanctus Dauid de eo, quod suas res Deo curæ esse videbat, fiducia concepta asseuerat tantum abesse ab eo, ut suorum hostium minis moueatur, ut ne, si se vndiq; obfideant atque circumstant, in timore futurus sit, etenim sibi spem addi ea re, non merum iniici. Sed quod dicitur. *In hoc ego sperabo*, ambiguum videtur, vtrum in Deo, an in ipso eodem, cuius meminit, bello spem suæ salutis cõstituat, sed hæc ambiguitas in oratione Latina est, nam in Græco, & Hebraico sermone, quod ex codicibus Græcè liquet, & Hebraicè cõscriptis nulla plani sensus latebra, aut obscuritas lateret. Nam in Hebraico sic. בּוֹתָאֲנִי בַרְשָׁח. Septuaginta porrò. *ἐν ταύτῃ ἐγὼ ἐλπίζω*, in quibus satis apparet, Dauidem hîc bellum, atque hostium castra demonstrare, & in eis ipsis hostium suorum armis spem incolumitatis suæ posuisse dicere, quo magis ex eo perspiciatur diuinæ potentiæ magnitudo. Nam profectò qui Deum piè colunt, id ab eo roboris in animo accipiunt, ut in desperatissimis suis rebus non modò non frangantur metu, sed etiam, ut ea ipsa, quæ sibi aduersa esse & inimica vidèr, pro ipsis stare, & pro instrumentis ad victoriam obtinendam sibi esse arbitrentur.

Gg tur

tur: neque temerè id, aut sine idoneo argumento, quòd sit maximè proprium magnitudinis & sapientiæ summi Dei, consilia & conatus malorum hominum in suam ipso- rum perniciem conuertere: eosque capere atque irretire suis ipso- rum artibus. Etenim illud est maximum victoriæ genus cum hostes nostri ijs ipsis, quibus fidunt, & armis à nobis & artibus superantur. Quòd vt planius intelligatur, al- tius ista nos & tanquam à capite repetamus. Duæ sunt rationes, siue duo tempora porius, (nec enim plura esse possunt,) in quibus seruis suis Deus opè solitus est, & præ- fidium afferre. Nam aut præuertit mala atque aduersa an- tequam adueniant, & eorum causas præcidit, aut postea- quam aduenerunt, & in seruos ipsius incumbentia eos op- presserunt admirabili aliqua nec opinata ratione dispellit ea & ad nihilum redigit. Quarum rationum illa prior sua- uior fortasse ipsa est, & optabilior ijs præsertim, qui parùm adhuc in virtute profecerunt, quique nondum satis viriùm collegerunt in animo suo ad malorum acris morsus for- titer perferendos. Talibus enim optandum est vitæ huius tanquam nauigationis cursum fereno cælo, marique tran- quillo sine ventorum insultu, & sine iactatione confice- re. At verò alia ratio posterior, cum præstabiliior iudica- tur esse, tum à Deo sæpius vsurpatur: propterea quod & vtilior nobis est, & Dei gloriam illustriorè reddit. Nobis enim resistentes ventos nonnunquam, & aduersa tempora pati valdè quidem est vtile atque conducens, vel ad ani- mi parandam virtutem, vel ad eandem, si quidem iam par- ta sit, alendam, & quando interdum sopita iacet excitan- dam: gloriosum autem Deo, quæ superari nullo modo hu- manis viribus atque consilijs mala possunt, ea, cum se ma- ximè corroborauerunt, maximèque exaggerata sunt, nul- lo negotio & tanquam nutu dispellere, & charos ipsi po- pulos ab impijs hominibus prædæ loco habitos, è medijs ipso-

ipso- rum faucibus eripere, suisque ipsos euertere & ma- chinis, & consilijs. Quo de genere illa sunt, quæ sanctus Moses mare rubrum transgressus Deo scribitur cecinisse: vt, Dixit inimicus, persequar, & comprehendam, diuidam spolia, & implebitur anima mea. Enaginabo gladium meum, interficiet eos manus mea. Flauit spiritus tuus, & operuit eos mare, submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus. Quis similis tui in fortibus Domine? quis similis tui, & faciens mirabilia? & quæ sequuntur. Nam profectò aduenientia mala antè videre, & illorum impe- tum auertere, aut certè ipsos malorum fontes excindere, est illud quidè ad beneficii rationem per amplum, sed ad fidem faciendam de bonitate, & potentia Dei ambiguū, & obscurum. Id enim à Deo administrari, atque fieri ita homines ipsos, de quorum agitur salute, sæpè latet, vt quo- niam mali quod instabat periculum non fecerunt, quale, & quantum beneficium acceperint, nonnunquam etiã vt- rum omnino acceperint, nesciant. Quòd si & ipsi ma- lum imminere sibi aliquod aliquando cognoscant, atq; ad præcauendum id, atque vitandum, aliquid ipsi operen- tur & faciant, itaque accidat, vt vitent, quod impendebat, malum, atque declinent: tamen si ipsi sibi re ipsa auxilio nõ fuerint, tamen fuisse auxilio sibi putant, suasque partes in- tuenda salute sua nonnullas fuisse gloriantur: neque pati- possunt æquo animo vllò modo, vt Deus, cuius vnus cu- ra atq; sapientia mali cursus aut impeditus est, aut aliò cõ- uersus, soli iam istam gratiam ab ipsis ineat. Ex quo fit, vt Deus, qui & suæ gloriæ studiosissimus est, & salutis nostræ cupidissimus hanc viam auxilii ferendi minus sæpè frequẽ- tet: illud verò alterum iter sæpius insistat, idque adeò in- terdum studiose faciat, vt obliuisci seruorum suorum nõ- nunquam, & lentè ac remissè agere videatur: impios fure- re homines, & in bonos impotenter sauire, ac bacchari

Exod. 15.

permittens, quo paulò post ex eisdem illis, qui se iam pro victoribus inferebant, deuictis atq; mactatis, & seruis suis eis, quos periculo eripuit, maiorem causam lætandi, & reliquis mortalibus vniuersis laudandi se, atq; celebrandi vberius argumentū exhibeat. Sicut scriptum est. Dicturus est *Exod. 14.* Pharaon super filijs Israëli, coarctati sunt in terra, mare illos conclusit, & indurabo cor eius, & persequetur vos, & glorificabor in Pharaone, & in omni exercitu eius. Quod ipsum re præstitit: nec ex innumerabili copia exēplorū, quæ nobis suppeditant sacræ literæ, ad id, de quo agimus, magis accommodatū, magisque illustre exemplum vllū proferamus. Nam cum Iudæorum populus, qui Mose duce de cedens ex Aegypto foelicia Palæstinæ loca, & auitas sedes petebat, in varia pericula incidisset, Deo id non permittente solū, sed quodammodo agente, in ipso periculorum, ac discriminis summo articulo præfens illi auxiliū, atq; salus semper ab eodē ipso Deo mirabiliter est oblata adeò, vt totum illud iter, quamuis, & spatijs locorum, & temporis diuturnitate longissimum non magis castris, & stationibus Iudæorum, quam in ipsorum periculis auxiliorum diuinitus collatorum notis atq; signis fuerit distinctū. Excesserunt ex Aegypto, cedentes paululumq; progressos, & in iniquum locum adductos Aegypti Rex Pharaon magnis copijs maxima celeritate collectis ipsos insequutus est: hic cum neque resistere inerimes armatis possent, neq; se in fugam dare locorum iniquitate cōclusi, quod ab vtroque latere vasta solitudo atque montes, antè verò obstarēt obiectū mare, à tergo autē hostis instaret, diuisit Deus subito aquas maris, viamq; per medios fluctus dedit populo suo: quam viam Iudæi ingressi, incolumes in aduersum littus peruenerunt: Aegyptios verò, qui eadem via aui sunt Iudæos insequi, diuisæ aquæ vnà rursus coeuntes miserè immerferunt. Vix mare traiecerant, cum labora-

re

re coeperunt fame, atque escharum inopia: cui inopiæ Deus & statim & copiosè subuenit. Nam cælesti rore concretū cibum suauissimum illis dedit, neque dare destitit, quādiu in desertis illis locis versari ipsi sunt, id est, per annos quadraginta. Nec multò post, cum aquæ penuria premeretur, scaturire è rupe fontē fecit. Idem rursus serpentem erexit æneum, cuius aspectu sanarētur, quicumq; venenatorum serpentum morsu saucij essent: sauciabātur autē quotidie plurimi, magnoque cum dolore atque cruciatu vitā amittebant, quòd ea loca venenatis serpentibus abundarent. Sed quid singula persequor, quæ cum innumerabilia sunt, tūm omnibus, qui diuinas literas legent, sunt æquè atque mihi nota? Illud tantum dico, cum ijs malis ille populus premeretur, vt miser omninò esse, & ærumnosus ijs, qui procul ipsum aspexissent, videri omnibus posset: factū tamen esse Deo in ipso tempore auxilium illi semper, atque opem ferente, vt non solū mali expers esset, sed vt etiam foelix & beatus euaderet. Quod Esaias vates eisdem de rebus agens scripsit: Et in omni, inquit, tribulatione sua non est tribulatus. Atqui pronum fuerat Deo paucorum dierum itinere, nulla circuitione, nullis ambagibus, nullo via errore laborum & periculorum expertes Iudæos in promissæ terræ possessionem inducere. Vtrum igitur illorum foelicitati inuidisse putandus est Deus, an potius consuluisse & prospexisse eorumdem salutem? prospexit certè salutem illorum, suæque simul in eo gloriæ consuluit. Nam dūm potentæ suæ & erga illos prouidentæ tot edit ipsismet spectantibus, & tam illustria documenta, id assequutus profectò est, vt se deinceps illi, quod ipsorum salutis atque adeò pietatis totius caput erat, & ardentiori prosequeretur charitate, & maioribus quotidie laudibus celebrarent: qui vnus ex tota ista prouidendi, & benefaciendi ratione maximè gratus Deo, atque optatus fructus percipitur. Idigi-

Gg 3. tur

itur quia cognoscunt, & sperant iusti homines, in malis, videlicet, & asperis suis rebus auxilium Dei sibi præsto affuturū, idcirco cum in mala incidunt, nō modò æquitatem animi facillè retinent, sed etiam in medio ipso metuendārū & horribilium rerum tumultu maxima pace, & quiete fruuntur: & quò magis humana præsidia eos deficiunt, eò magis salutem suam esse Deo curæ, & celerius ab ipso auxilium sibi affuturū credunt. Itaq; animo erecti atque alacres, speque optima pleni non modò se non dant ægritudi ni atque mœrori, aut humile quidquam faciunt suppliciter, & demissè: sed ne, si quid fortassis opis atque virium in ipsis est ad nocendum suis hostibus, eo aut vtuntur, aut vt iniuriam sibi ab ipsis illatam alia iniuria repellere, aut omninò parem vicem illis reddere velint, animum suum vnamquam inducunt, quin potiùs illorum impugnationē suam propugnationem, inimica ipsorum consilia sua esse præsidia arbitratur, vires, copias, opes illorum pro suis ipsi summis opibus ducunt scientes, quod Paulus scribit, quod tribulatio patientiam operatur, patientia spem, spes autem non confunditur: dicuntque & ipsi cum Dauide. *Si consistat aduersum me castra, non timebit cor meum. Si exurgat aduersum me prælium, in hoc ego sperabo.* Sequitur.

VN A M petij à Domino, & hanc requiram, vt inhabitem in domo Domini cunctis diebus vitæ meæ, & videam voluptatem Domini, & visitem templum eius.

VOLVPTATEM non voluntatem in emendatis vulgatæ editionis codicibus legimus, cui lectioni Hebræa, atque Græca exemplaria suffragantur. Visitandi autem verbum hoc loco ex Hebræicæ vocis, cuius loco ponitur, significatione interpretatum significat lustrare, & curiosè inquirere: itaque visitare templum, quod hic dicitur, idem est, quò adyta illius omnia perlustrare. Nam hoc desiderat, aut certè desiderare se dicit sanctus Dauid, atque

atque ita desiderare ardentè, vt nisi id adipiscatur, conquierurus non sit, nimirum versari semper in sanctissimo templo, & tanquam in oculis Dei, eiusque sacri atque pulcherrimi habitaculi optatissimo aspectu semper frui, & quotidiano ipso & domestico vsu nota sibi facere omnia illius quamuis arcana & interiora loca. Quæ quamuis de visibili, & in terris posito Dei tabernaculo, cuius summa erat apud Hebræos religio, dicantur à Dauide, etenim modò in illo delituerat Saulis iram fugiens: itaque vigeat in ipsius animo eius loci, qui sibi salutaris quidem modò, dulcis autem atque gratus semper antea fuisset, maximum desiderium. Quamuis igitur hæc de tabernaculo Mosaico dicantur: tamen propriè referenda sunt ad æthereum, atque inuisibile Dei templum, & ad cælestem cum Deo viuendi rationem eam, qua cum ab hac vita discesserunt pij homines ac sancti, fruuntur, & in quam ipse Dauid incenso studio ferebatur. Nam eius rationis atque vitæ cælestis terrenum illud tabernaculum atque templum imaginè referebat. Sed quorsum hæc dicit aliquis? aut qui cum superioribus coniungantur? Optimè illa quidem inter se, aliusque ex alio versiculus tam nexus est, quàm animi affectus, qui hisce versiculis explicantur, alij nascuntur ex alijs. Itaque naturam ipsa imitatur oratio. Etenim spes contraria timori est, nam timor ex opinione imminens mali oritur, spes ex opinato futuro bono, vnde mali timor pelli nequit nisi boni futuri spe: quo fit, vt depulsi timoris commemoratio ipsa statim cogitationem nobis subijciat eius boni, cuius consequendi spe firmatus & corroboratus animus timere desijt. Quæ quemadmodum in cogitatione, & in mentem veniunt, sic etiam in oratione ponuntur, quod certè Dauid hoc loco fecit. Nam posuerat superius, atque affirmauerat, ne si vndique hostes ipsum ob-

siderent sui, se in timore futurum villo modo. Sed quæ res istos tibi animos facit sancte Dauid ipsum si roges? quæve id fiducia iactas? Quia, inquit, nihil mihi ab inimicis posse noceri video. Etenim in ijs rebus spes omnes meas, atque fortunas constitui, quas mihi aduersarij mei nunquam eripient. Nam votorum meorum, atque bonorum omnium hæc summa est. Deo semper assistere, ab eo nunquam diuelli, in splendidissimo cæli loco, quæ propria eius est sedes, perpetuò versari: illis cælestium spirituum sanctissimis cœtibus iugiter interesse: viuere in luce semper, in gaudio, in veræ gloriæ sempiterno splendore. Mihi omnis ratio, cum virtute est, cum pietate, cum Dei cultu: cætera in quibus casus, & fortuna dominantur, nec ipse valdè appeto, neque ad me planè pertinere puto: in ijs ludat fortuna vt volet, irruat hostes, atque grassentur, suo arbitratu prædas agant, facillè patiar me ijs spoliari rebus, quas neque pro meis, neque pro bonis vnquam duxi. Meum bonum, vnus Deus est, eiusque diuini boni sempiterna possessio: cuius, vel spem viuo, vel fructum mortuo nemo mihi hostis eripiet. Et sanè duæ res sunt, quæ bonos viros in malis atque in laboribus constitutos, maximè consolantur. Vna est illa eorum spes, quam in Deo opitulatore, atque adiutore suo firmiter collocatâ habent: de qua spe superiore versiculo satis est dictum. Altera quod, quæ illi pro suis bonis ducunt, eam naturam habent, vt in hostiû potestatem venire, aut possessoribus inuitis eripi nullo modo possint. Nâ hostilis vis cum eousque progressa est, vitam vt eripiat bonis, atque innocentibus viris, vltèrius quo progrediatur non habet, id verò si hostes effecerint, si que inuisum sibi bonorum sanguinem hauserint, non modo nihil mali illis attulerint, sed etiam plurimum boni contulerint. Mors enim in hominibus iustis per sophisma quodammodo dicitur. Etenim viuunt tunc maximè cum primû ab his

terre-

terrenis, & mortalibus excefferunt locis. Scimus, inquit *2. ad Cor.* Paulus, quoniam si terrestris domus nostra huius habitacionis dissoluatur, quod ædificationem ex Deo habemus *c. 5.* domum non manu factam, sed æternam in cælis. Id igitur, quia boni sciunt, aut si minus quam Paulus sciunt, certè si per ipsos nõ steterit, certò futurû credût, atq; cognoscût: erecti atq; alacres fortunæ tela nõ modo despiciût, sed nõ nunquã etiam cupidè excipiût, tanquã suæ segete gloriæ. Quod si qui sumus, qui aduersarum rerum, vel metu terreamur adhuc, vel præsentia afflictemur, id non tam in ipsa re, quam in errore nostro esse, & id circò nobis accidere existimare debemus: quia vel ignoramus adhuc veri rationem boni, vel in eo quod compertum habemus, fallacis huius vitæ illecebris deliniti, nondum satis altè, atque firmiter omne nostrum studium defiximus. Quare quicumque huiusmodi sumus, reuocare debemus animum ad meliorem rationem: & vt ipse se, ac sua bona cognoscat efficere. Quæ ille, cum in vna virtute, & ardenti erga Deum charitate ac pietate, ac cælestis vitæ fructu ponenda intellexerit: cumque ad ea consequenda bona, Deo in primis opem ipsi, & auxilium ferente, satis facultatum, atque virium in se inesse perspexerit: cumque eas vires atque facultates sibi inuito adimi non posse, cognouerit: profectò, & bona sua ista, in sua vnus potestate posita ab omni maleuolorum, & inuidorum hominum incursione, & iniuria esse libera iudicabit: & omnes acerbos vitæ casus contemnet: & tanquam de excelso, & munito loco, inanes hostiû suorum clamores vicisse se iam, & debellasse arbitrantiû negliget, atque ridebit: hocque Dauidis ad omnia fortunæ damna, atque tela tanquam scutum opponet. Vnâ petij à Domino, & hanc requiram, vt inhabitem in domo Domini cunctis diebus vitæ meæ. Nam per Deû immortalem, hostis amare quid insolescis? quid potuisse te, atq;

Gg 5 effe-

effecisse tantopere iactas? in quo putas nocuisse, aut nociturum esse te mihi? Omni, inquis, te dignitate spoliabo. At innocenter, atque integra fide actæ vitæ conscientiam nūquam eripies. Efficiam, vt de te cuncti homines male, & loquantur, & iudicēt. At Deus, cuius vnus sunt incorrupta iudicia, iudicabit benè. Quamquā qui, quæso, sunt isti homines, aut quot, aut quandiu iudicabunt? Quia vitam eripiam tibi. Benè profectò narras, ab inuidorum, scilicet, & maleuolorum, & tui similitum hominum grege, ad beatos bonorum virorum cœtus me transferes. Sed sententiæ huius versiculi tanquam genus vidimus: nunc singula eius verba breuiter percurramus. *Vnam petij*. Libido atque cupiditas plura appetit, neque fatiatur vnquam: at rectè instituta ratio vnum bonū, quod & ipsum summum sit bonum, desiderat. Nam neq; bina aut plura esse possunt summa bona. *Petij à Domino*. Rectè à Domino, quoniā vanæ sunt cogitationes hominum in se satis virium, atque præsidij esse arbitrantium, ad foelicem, & beatam vitam: aut eam collocantium in aliquo terreno, atque interituro bono. Aliunde enim, id est, à Deo ea nobis petenda, & accersenda est: nec solum à Deo postulanda, sed collocanda etiam in solo ipso. *Et hanc requiram*. Omnes quidem veram sibi foelicitatē optant, plurimi etiā petūt, pauci requirunt: quādo require re est cura atque diligentia adhibita, iterum atque sæpius quærere. At qui nisi qui requirunt, id est, qui perseverantes in studio virtutis instant, & tanquam pulsant ad ostium diuinæ pietatis, atq; clementiæ, eam nulli consequentur. Verè enim dictū est.

Matth. 24. Qui perseverauerit vsq; in finē, hic saluus erit. Sed quid Dauid requirat, audiamus. *Vt inhabitem in domo Domini omnibus diebus vite mee*. Plurimi sunt, quos cum virtute versari, & apud pietatē tāquam hospitari eo vsque delectat, quoad, scilicet eorū intestinæ cupiditates nimia ipsa copia obtu-

sa,

sa, atq; cōsopitæ silēt in ipsis, atq; quietē agūt: qui ijdē cupiditatibus postea reuiuiscētibus, & ex interuallo redeūtibus, ad primum earū aspectū, atque vocē virtuti hospitiiū renunciāt, & ad nota sibi lustra demigrant. Cōtra autē sanctus Dauid, non ad breue aliquod tempus desiderat versari cū Deo: sed per totam vitā perpetuò cū illo esse, neque hospitari apud illū, sed in eisdem aedibus communiter habitare. Intelligens nimirū, crebros illos & alternos ad virtutē accessus atque recessus, illasque iriones & rediciones animi esse non solum leuis, sed etiā eiusmodi, quo de sperare non possis ipsum aliquando, non dico præclarum aliquid, sed ne mediocre quidē, vel effecturum, vel assequiturum. *Vt inhabitem in domo Domini*. Aptè hoc eloquitur atque verè. Sola enim beata vita iure domus dicatur: dom⁹ inquā, in qua stabilis ad quiescendū sit, & ad suauiter inhabitandum sedes. Nam cæteræ res, quas plerique insano interdum studio insequuntur, opes dico, & voluptates, potestatesque & imperia, habent illæ quidē speciē quandā boni, sed leuem speciē atque fallacē, itaq; alliciunt ad sese amœnitate quadam eos, qui vitæ huius iter insistent, & de via fessos ipsos, & æstuātes collocare tanquā in vmbra possunt: diu autē illos in quiete continere, aut quiescendū & commorandi diutiùs apud se se facultatem illis dare non possunt. Id què ita esse, vel illi ipsi maximè testificantur, qui stultitia atq; errore cæci, ipsumque ignorantes domicilium boni ad illa speciē ampla, re autem ipsa omni supellectile vacua diuersoria se contulerunt. Notæ enim sunt illæ istorum hominum voces: *Quid profuit nobis superbia, & diuitiarum iactantia quid contulit nobis? transierunt omnia illa tanquam vmbra, tanquam nuntius percurrens: cæteraque quæ in hanc sententiam plurima lamentantur, quod vnum in omni ipsorum vita verè profectò sunt loquuti. Veteris enim domi-*

Sapien. 5.

domicilij atq; fallacis subita ruina semel oppressi, tunc plañe senserunt in exitium sibi id esse conuersum, quod ad requiem putauerunt fore: speq; sua ipsos miserè fuisse frustratos. Quanquam illi ne in ipso quidem tempore, cū requiescere sibi videbantur, vllum veræ tranquillitatis, atq; quietis fructum, mea quidem sententia percipiebant. Nam quis ignorat quanti auaris suæ cor stēt diuitiæ? quibus sit obnoxia molestijs, atq; adeo miserijs honorū ambitio? quam nulla sincera, atque homine digna voluptas sit in vita voluptaria? imò quot occultetur, & quam sæui sub horum splendore nominum tortores animorū? Quoniam sic certè natura cōparatum est, vt quādiu rebus utimur, quatenus à natura ipsa nobis concessum est illis uti, id est, quādiu adhibemus eas ad naturales earum vsus, intraque eum modum, qui est à natura præscriptus: tandiu vt nobis illæ sint iucundæ atque dulces: quod si violatis temperè, atque transgressis finibus ijs, quos natura rebus pepigit, officijsque rerum, & muneribus, & ordine naturali peruerso, efficimus, vt altera inuadat in alterius possessiones: & suum ipsa officium negligens, alienum vt munus obeat, postulamus: vt ritè id & gnauiter obeat, nunquam profectò assequemur: insuper ipsum illud amitemus naturale bonum, quod ipsi inerat: illasque ad vsus nostros ei à natura datas opportunitates & cōmoditates: nec minus faciemus absurde quā, qui calceis, quos pedibus detraxisset, caput induere conaretur, faceret: si tamē tam absurdus quisquam esse, vllò vnquam modo atq; ratione potest. Etenim is etsi plurimum operæ in eo posuisset, seque confecisset multo labore: perfecisset ille quidem pedes, vt nudi manerent, caput tamen ipsum nihilo magis texisset, ipsumque amisisset artis vsus: similiter isti faciunt, quicumque animum suum boni infinitè cupidū explere volunt, aut opibus, aut honoribus, aut voluptati-

bus

bus persequendis: qui que vitæ tranquillæ atque beatæ sedem vllam stabilem constitui, in ijs rebus posse putāt, aut certè sibi constituunt. Torquent se certè illi, atque diuexant: nullum tamen solidum consequuntur bonum, nedū illud summum quod expetunt. Itaque quod vitæ quotidiana exempla nos docent, nulli egentiores sunt, quā qui maximè diuitijs affluere putantur auari: nulli ad seruilem conditionem propiores, nulli qui cuncta digna, indignaq; magis perpetiantur, quam honoris atque gloriæ studiosi: nemo qui maioribus doloribus non solum animi, sed etiā corporis torqueatur, quam qui velis, vt dicitur, atque remis voluptates persequitur. Quod ob eam causam illis iure atque meritò accidit, quia naturæ ordine violato, quibus rebus modicè uti, ac pro viatico debuissent in isto vitæ tanquam itinere, ab ijs demētia quadam obcæcati, summum ipsum bonum requirunt: & quo uti interdum possent, pro non incommodo diuersorio ad animum refocillandum (quamquam qui firmiore ac vegetiore animo sunt, ne ista quidem diuerticula, istasve refocillationes magnopere curant) sed quo uti possent ad diuertendū, eo frui volunt pro stabili & sempiterno domicilio, sedemque sibi in eo beatæ vitæ constituunt. Quæ profectò beata vita, quamuis nullas alias sedes haberet, nunquam tamen se pateretur collocari in huiusmodi nugacitate inanitateq; rerum. Nam quod vnum tectum commune illi, quæ verorum bonorum perpetua dicitur esse possessio, esse possit, cū ambitione, cū auaritia, cū voluptate, caducis, videlicet, atque fallacibus bonis? illa certè cum virtute commoratur: in Dei pietate, atque cultu tanquam in sanctissimo fano quiescit: in cælesti domo, & in Deo ipso videndo, fruendoque suam habet & propriam sedem, quam ad vnam sedē nos omninò debemus omni studio contendere, si modo quales semper esse cupimus, beati atque foelices, tales vnquam

vnquam futuri sumus. Ibi enim veræ illæ opes sunt repõsitæ, quas neq; tinea demolitur, neque fures effodiunt, aut furantur: immortales ibi honores sunt, & incorrupta, ac nullo vnquam æuo marcescens dulcissima, honestissimaq; voluptas. Vnde sequitur. *Vt videam voluptatem Domini. Quæ vna, scilicet, & vera voluptas est, & omnium maxima voluptas, quippè quæ ex summi, & optatissimi, & omnē animi nostri cupiditatem, expletis, atque satianris boni consequutione, in altissima pace, & lætissimo gaudio sequatur. Et visiti templū eius.* Nā his duabus reb⁹ cõtinetur absoluta & cumulata beatitudo: Dei cõtemplatione, scilicet, qua ex cõtemplatione oriuntur innumeræ voluptates, & cognitione templi Dei, id autē est, vniuersi huius, quod vnum est templū augustissimum, atque maximum. Nam hæc naturæ rerum cognitio veluti cumulus additur, visioni illi, cõtemplationique Dei, in qua propriè ipsa beatitudo consistit. Igitur has naturæ partes, atque rationes beati viri, in cælesti illa & futura vita cognoscent, eaque ex cognitione capient summam voluptatem. Nā quod aliud puris & bene affectis animis exhibeatur gratius spectaculum, quam est hoc, quod illis à Deo exhibetur, cum de altissimo & maximè splendido loco cæli, in omni mali experti vita ipsi constituti, non solum, vident illa.

Defectus Solis varios, Lunæque labores

Vnde tremor terris, qua vim maria alta tumescant

Obicibus ruptis, rursusque in se ipsa residunt,

Quid tantum Oceano properent setingere Soles

Hyberni, vel que tardis mora noctibus obstet.

Sed multò illis maiora, ac recõditiora cognoscunt: causas nimirum omnium rerum, & cuiusq; rei principia interiora atq; propria, ipsarumq; inter se naturarum, atque rerū cõfensiones, & diffensiones arcanas, quarum est, vt maximè

xime occulta, ita ad cognoscendum maximè iucunda causa atque ratio: aliaque his similia permulta. Sed nos institutum persequamur.

QUONIAM abscondit me in tabernaculo suo, in die malorum protexit me in abscondito tabernaculi sui, in petra exaltauit me.

REDDIT nunc causam superioris sui dicti, atq; sententiæ, id est, causam exponit, quare tãto operè desideret residere in tabernaculo & tẽplo Dei, quod, videlicet, expertus fuisset, ipsum sibi fugienti, atq; perterrito salutare hospitium præbuisse: quod delituit in eo, quod eius, veluti, gremio receptus se primum confirmauit, ex magno & graui timore. Quæ dicens Dauid, intelligi à nobis voluit, non iã loqui se de terreno tabernaculo (quamquam & id semper ipsi, & cum aberat ab eo optabile, & cū aderat gratum & amabile visum est,) quam de æthereo atque cælesti. Cuius adeundi facultatem omnibus sanctis hominibus prævidebat aliquando tandem futuram, per illum ipsum, quem in nongentesimum propè annum, ex se ipse propagaturus erat, sibi similem filium Christū Iesum. Itaq; Dauid ad capotissimū tempora suas cogitationes, suaq; desideria cõferebat. Nā ex eo quod expertus fuerat sibi malorū vndis iactato, illud Dei terrenum tabernaculum fuisse portum salutis, facile coniecturam faciebat, quãto in cælesti illo, & æthereo templo omnia futura essent tutiora, meliora, suauiora. Ergo à terrenis gradum ad cælestia sibi cõstruxit, & occasione eius beneficij quod acceperat in tabernaculo eo, quod fecit Moses, ad aliud tabernaculū, nō huius creationis, sed quod ædificationem habet ex Deo desiderio verorum bonorum aspirauit, mortaliq; ex vita cõseruata immortalis, & beatæ vitæ amore inflammatus est. Quod autem sequitur. *In petra exaltauit me* Id fortassè aliquis in eã sententiam accipiat, vt se exaltatum in petra Dauid fuisse dicat,

dicat, id est, in loco edito atque munito, extra omne periculum positum: propterea quod posteaquam ab vrbe Ceila discessit, ad desertam Ziphæi montis loca & præruptas, atque hostibus inaccessas rupes se contulit. Sed mihi magis placet hoc hemistichio, petræq; appellatione in arcanis literis nota significari Christum: cui sanctus Dauid acceptam referat salutem omnem, & liberationem suam. Illud nimirum diuinitus edoctus intelligens, vnum esse Christum, per quem omnia nobis à Deo patre, & obtinenda, & petenda bona essent: cuius exemplo, instructi nos non solum in rebus lætis agnoscere debemus Christi beneficio atque dono, lætè nos atque foeliciter agere: sed in asperis & turbidis ad eius vnus præsidium debemus confugere: quod præsidium paratum cunctis est, qui ad ipsum confugiunt. Non enim ille nos confugientes ad ipsum vnquam deseret, aut hostibus proderet: sed tuebitur potius, atque defendet: quomodo solet ille semper eos, qui ipsi supplicant, tueri atque defendere. Cuius quidem defensionis, etsi plures sint rationes atque modi, tamen ex ijs omnibus rationibus, illa haud dubiè est præstantissima ratio, qua se Dauid hoc loco defensum esse prædicat, cum dicit. *Abscondit me in tabernaculo suo, in die malorum protexit me.* Nam huius occultationis ea vis est, non vt Deus à nobis auferat mala, quibus opprimimur: sed vt sensum malorum in mediis malis dum versamur, nobis eripiat, nosque dolori subtrahat: non tam corporis fuga, quam animi translatione ad meliora bona, & ad ea omnino gaudia, quorum incredibilem vim immittere solet Deus, & offerre seruis suis iis, qui iniuria opprimuntur. Et quoniam diuinorum auxiliorum duo genera, seu duæ diuersæ potius auxilii ferendi rationes sunt à nobis superius expositæ: vna cum malorum aduentus præciditur, altera cum repellitur eorum impetus: sit hæc ab vtraque diuersa ratio tertia, in qua ipsa quidem mala, ta-

metfi.

metfi nos premant, non repelluntur: sed eorum mutatur efficientia, atque vis. Etenim etsi Deus semper auxilietur suis, tamen non semper eorum hostibus, aut arma detrahit, aut vires, aut facultates nocendi: quin illud sæpè permittit, mali vt in bonos sequentes, & fortunis illos evertat, & tormentis subijciant, & denique vita priuent. Qui igitur, dicet aliquis, auxilio locus est, aut que opitulandi ratio Deo relinquitur, eousque progressum, vbi est? Magnus sane locus, & optima atque Deo maxime digna opitulandi ratio. Nam ad hunc modum laborantes suos seruos Deus suo veluti in gremio amantissimè recipit, receptosque abscondit, id est, eos dolori subtrahit, eripiens ipsis malorum sensum, hoc est, vt iterum interpreter, efficit, vt mali morsus non sentiant. Efficit autem partim verissimis rationibus illos erudiendo: plurimum autem, & longè plurimum id efficit, eorum imbuendo sensus cælesti tanta dulcedine, vt malorum deinceps tormenta, atque ictus, non ad cruciatum illis valeant, sed ad lætitiã & voluptatem. Ita fit, vt quæ acerbæ alijs sunt, bonis cum in ea incidunt sint læta & voluptatis plena quod illi assequuntur, non sensus stupore aliquo, sed diuinæ dulcedinis abundantia: quia eorum pleni sensus vbi sunt, nullus dolori quo se insinuet, aut vbi resideat vacuus locus relinquitur, atque, vt aquæ stilla in igne immissa non extinguit ipsum, sed magis accendit: sic ad bonorum sensus malorum morsu accedens, atque in eos insinuare se cupiens dolor, illa lætissimorum gaudiorum quibus affluunt magnitudine, non absorbetur modo, sed quæ Dei virtus est, ex dolore voluptas efficitur. Ex quo intelligitur, quæ sint boni aduersus mala omnia mirificè à Deo armati atque protecti: quando dolor ipse simul atque accedere, ac peruellere eos incipit dolor esse desinit. Quo certè fieri nihil potest quod, vel ad leniendos bonorum animos, vel ad irridendos impiorum conatus sit accommo-

Hh datius:

datus: ruere videlicet, illos, furere, seuire, ignes admouere, noua excogitare supplicia, alia alijs mala addere, nullū denique modum imponere suæ importunitati: eo porrò suo, omni labore atque conatu, non modo dolorē vllum non attulisse bonis, sed pro eo segetem illis atque materiam suppeditasse eximiae cuiusdam, atque maximæ voluptatis: nec dolendi solum nullam, sed gaudendi etiam plurimas, atque maximas attulisse illis causas. Atque huius generis auxilij, & à malo liberationis cum interiorum bonorum sensu, externorum malorum sensus hebetatur, & extinguitur in ijs, quos Deus veluti occultat in atrijs dulcissimis domus suæ, tanquam imago quædam fuit, quod illis tribus viris genere Hebræis in sacris literis scribitur accidisse: cum iussu Regis impii quod immanem statuā, quæ erexerat, atque dedicarat, adorare nolent, vinciti in rogam ardentē immissi sunt. Illis enim ignis vincula, quibus constricti tenebantur, ademit: ipsos verò neque vsit, neque detrimento, aut dolore affecit vllō: ita quod ad illorum perniciem comparabatur, valuit ad salutem illis & ad vinculorum dissolutionem. Sed quamuis huius rationis exēpla aliquot extent in iis hominibus, quos instituit lex vetus: tamen hæc tota laus in medijs malis gaudendi, & ex dolore voluptatem capiēdi, propria est Euangelij: in quo pretiosissimi Christi sanguinis pro mundo effusi, maxima viget virtus atque vis diuina. Itaque in ipsis Euangelij primordijs de Apostolis dicitur, exiisse illos gaudentes à cōcilio quod digni habiti essent, pro nomine Iesu contumeliam pati: & illa oratio ad Euangelij tempora pertinet. Omne gaudium existimate fratres, cum in varias tentationes incideritis: & nostrorum, id est, cultorum Euangelicæ legis vox illa est. Non solum autem, sed & gaudemus in tribulationibus. Nam certè ante Christi ad nos aduentum graue hominibus videbatur inopes esse, durū ignominia

minia affici, non ferendum dolore cruciari: itaque exiliū nobis triste erat, morbus molestus, mors acerba atque dira. At posteaquam filius Dei naturam humanā secū coniungens, miram illam cum hominibus societatem coiuit, vt particeps ipse nostrarum miseriarum effectus, nobis cōmunicaret bona diuinitatis suæ, quæ pro aduersis habebantur in vita, quæque homines horrere soliti erant mala, sic ea condiuit, & omni tanquam felle ab eis detractō dulcia fecit, vt præter mali nomen in iis certè, qui Christi sunt, quique capiti suo, & fide, & rectè factis adhærent, nihil iam de sua pristina acerbitate retineant. Neque enim fieri poterat, quin accedente natura Dei ad nostram naturam, omnia eius mala illo diuinitatis, veluti Oceano obruta, & immerfa mala esse desinerent. Itaque quæ mala nostra culpam in se, atque scelus habent, ea Christus, vt potè qui ab omni peccati labe purissimus esset, non quidem admisit, sed quæ nos admisimus, in se ipso luenda, & delenda suscepit: cruci que affigens ea, sanctissimo suo cruore, quod ad se attinet, penitus eluit. Quæ autem doloris atque pœnæ mala sunt, eorum omnium sensum atque gustum percepit, perferreque illa, atque subire voluit: quo illius gustu detraxit illis, quidquid veneni in ipsis inerat, nobisque ad ea non solum fortiter ferēda, verū etiā cupidè appetenda præiuit: sicut Paulus scripsit de ipso, dicens: Qui pro omnibus nobis gustauit mortem. Ex quo etiā illa est mortis amara irrisio, quæ propriè ad nouæ legis tēpus spectat. Absorpta est mors in victoria, vbi est mors victoria tua? vbi est mors stimulus tuus? Quod certè in mortē nō magis magnificè, quam verè dici, re ipsa, atque facto, magnoque fortitudinis & memorabili exēplo, cū virorū tū foeminarū post auditum in terris Christi nomē, ad mortē certatim conuolantium, infinita millia comprobarunt. Nūquam enim, neque tanta

Dan. 3.

Act. 5.

Rom. 5.

Ad Heb. 2.

1. Cor. 15.

alacritate animorum, neque tam pronis, & incensis studijs ad voluntariam mortem, & acerbissimos cruciatus, tot martyres properarent, si mors illis pro morte esset, aut potius nisi ipsum mori, ipsumque cruciari dulcedine redundare, atque adeò melle illitū esse, illis videretur. Et certè ipsi sæpè affirmarunt, carnificinam ipsam, cælestis voluptatis officinam sibi videri: & per ardentis prunas nudis pedibus cum incedebāt, per amœna prata, & sparsam humum rosas, se incedere arbitrari dixerunt. Atque vt ex infinita copia id potissimum proferam exemplum, Theodoretus quod scribit historiæ Ecclesiasticæ grauis author, hoc quale sit, ex eo satis intelligitur, quod Antiochiæ Christianus quidam iuuenis dixit. Nam is, cum Iuliani imperatoris iussu quòd idola irrifisset, medio foro, magnoq; in hominum conuentu virgis diutissimè & sæuisimè caderetur: cumque eius interea nō solū eiulatus vllus nō audiretur, sed ne gemitus quidem, cunctis qui aderant admirantibus rogatus à quodā, quī perferret dolores tātos, tam æquo, atq; adeò læto animo, respondisse fertur, nullo se ex plagis dolore affici cūq; instaret ille rursus, & eius ipsius stuporis causam quæreret, assistere sibi dixit, atque affirmavit, ex quo primum cædi cœptus esset, diuina specie quemdam iuuenem fouentem ipsum, atque omnem abstergentem dolorem. Atque idem, postea cum solui iussus esset, & abire permissus illo iuvene, qui ipsum combatatur recedente ab illo statim, & abeunte, grauisimè doluisse scribitur: quod dicebat millies mori, non solū cædi virgis maluisse se, quam illo tam dulci, tamque bono comite caruisse. O Christi sanguinis vim incredibilem: ò pietatem, & dulcedinem Dei, ò fructus virtutis vberes, dulcesque iam & iucundos, non solū fructuosos dolores. Sequitur.

Theo. ec-
cle histo.
lib. 3. c. 11.

ET

Et nunc exaltabit caput meum super inimicos meos.

QVOD olim, inquit, Deus fecit, vt me ab hostium meorum insidijs atque manibus liberaret: idem nunc tamen si eorum copiam atque vires augeantur, efficiet: multo que quam antea efficiet vberius. Nā à primò vt Deus mihi bene, & vellet, & faceret sola adducebatur bonitate sua, at nūc quo vel cōstantiæ rationem habeat, suū in me beneficium tuebitur: nuper insidias, & cruētas inimicorum meorum manus à me repulit: nūc, vt spero, illos subiciet meis pedibus: id enim valet quod dicit. *Et exaltabit caput meum super inimicos meos.* Nā eo Hebræi iustā victoriā significare solent, ex ipso, scilicet, habitu victoris erecti atq; stātis, victis ad illius pedes interim suppliciter abiectis. Itaq; hoc in re militare dictū victoriā significat, in rebus luctuosis & tristibus lætitiā, vt in illo. Subleuauit Eui merodab 4. Reg. 25. caput Ioachim. in omni denique re excellentiam in eo, quo de agitur. Ex quo ille.

Verum hæc tantum alias inter caput extulit vberes

Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

Quod si cui placeat Dauidem hoc versiculo fuisse vaticinatū victoriā eam, quā Christus adeptus est de peccato atque morte sæuis & maximè nobis infestis hostibus: siq; dicat aliquis, Christū ipsum à Dauide caput vocari, eumq; exaltā dum esse dici super inimicos suos. Hoc si quis velit, id mihi nō solū non displiceat, sed etiam proberur vehementer: atque eo magis, quod video sacros vates solere in stitutæ à se primo de suis, aut aliorum rebus gestis orationi attexere, atq; miscere futurarum atque magnarū rerū sua vaticinia. Erenim ipsa narratione & commemoratio- ne rerum à se, vel ab alijs gestarū, propter occultam similitudinem aliquā, quā illæ res gestæ cū futuris rebus à Deo efficiendis magnis atque sublimibus habent, commota sæpè vatum mens, hauriensque diuinum maius & perfe-

H h 3 Etius

ctius lumen, in medio orationis cursu eas illas videre inci-
pit, quod à principio non faciebat, quod cū vatibus acci-
dit, vt ex præsentibus, aut præteritis futura prospiciant, ea
vt prospiciant, statim effundunt, & ijs, quæ iustituerant di-
cere attextuat, vnumque componunt & efficiunt oratio-
nis textū ex vtroque rerum genere. Rationi porò con-
sentaneum est, id ipsum accidisse nunc Dauidi, de se, ac
de suis inimicis canenti. Nam quoniā in sua persona, Chri-
sti personæ imaginem inesse sciebat, verosimile est ipsum
cum ei sua certamina & victorias canenti, Christi itē certā
tis atque vincētis species oblata atque obiecta esset, tan-
to affectum gaudio atque voluptate fuisse, se vt contine-
re non potuerit, quin eius aliquam mentionem statim fa-
ceret: suoque id carmini insereret, ipsumque carmen pul-
cherrimum, & per se satis cōmendabile, lætissimæ rei atque
maximæ commemoratione ista inserta, cōmendabilius
efficeret. Quod si quis moueatur eo, quod Dauid dicit,
Super inimicos meos, quo planè suos Dauid significat
inimicos, nō Christi, & propterea putat hīc agi de vna Da-
uidis exaltatione & victoria, is mea sententia decipitur.
Nā quos Christus vicit inimicos, non tā sibi, quam Dau-
di ipsi, atque ad eō nobis omnibus vicit. Nec verò illi ma-
gis Christo aduersabantur, quam generi humano vniuer-
so: imò, verum si loquimur, nobis solis maximè propriè
erant inimici. Nos enim soli seruiebamus peccatis, & pro-
pterea damnati à Deo fuimus, morti que addicti: dæmo-
nesque ob id, nostris ceruicibus imminētes, nos sibi subijci
deberi dicebant, & certè tenebant subiectos: quæ Christū
non attinere satis apertè idem ipse Christus declarat illis
verbis. Venit princeps huius mundi, & in me non habet
quicquā. Nō ergo dæmones nocere Christo in aliquo, aut
incommodare poterant, sed cū nostri generis inimici es-
sent, nosque vniuersos tenerēt miserè oppressos, illis suis
armis

Ioan. 14.

armis peccato atque morte, Christus bellum illis vltro in-
dixit, seq; à nobis opposuit aduersus illos: suūque ipse cor-
pus eorū telis obiecit. Ac peccati quidē vnū illorū telum
ad se non admisit, tantum quæ nostro corpori infixæ eius-
modi plurima erant tela, pro suis habuit, At mortis alterū
totum intra præcordia recepit. Quod sanè telum nō tam
eripuit vitam Christo, quippè cui triduo postquam mor-
tuus est, reddita est, magnis bonis atque accessionibus cu-
mulata: quæ peccatis nostris, quæ Christus in se suscipiens
ipsius peccati, veluti personam sustinebat, abolitionem
attulit, & interitū: quibus sanè extinctis, quæ ipsa tanquā
fundamenta erant dominationis dæmonum, illorum in-
nos imperium statim corruit. Quamobrem verissimè
exaltasse Deus dicitur caput nostrum, id est, Christum su-
per inimicos nostros. Nobis enim propriè aduersabantur
ij, quos Christus deuicit, eoque deuicit illos: vt quod ecci-
nit Zacharias, De manu eorum liberati, seruiamus ipsi om-
nibus diebus nostris. Vnde sequitur.

Luc. 2.

*C I R C V I V I, & immolabo in tabernaculo eius hostiam vo-
ciferationis, cantabo, & Psalms: m dicam Domino.*

QUOD vt rous modo intelligatur superior versicu-
lus, rectè & ordine sequitur: vt, vel pro victoria ea, quā ip-
se de suis hostibus cōsequi sperabat, vel ob eā, quam Chri-
stus de cōmuni omnibus inimico cōsequitur erat, vi-
ctimas Deo, & laudum carmina se redditurū promittat.

*E X A V D I Domine vocem meam, qua clamaui, miserere
mei, & exaudi me.*

VA R I A T Dauidis animus inter spem, & metū. Nam
sicut diuinæ bonitatis, & experti amoris consideratio illū
spe erigebat, ita Saulis Regis sibi infestissimi potentia at-
que opes, quæ omnia quamuis tuta loca suspecta efficie-
bant, ipsum debilitabāt metu. Mens igitur Dauidis dubio
rerum suarum statu suspensa varijs cogitationibus distra-

Hh 4 hebatur:

hebat: que aliàs lætæ, tristes aliàs alternantes, & in ipsum incubētes, sæuos in illo excita bāt fluctus variorū affectuū. Ex varietate porrò eorū varia itē oriebatur oratio. Itaque, qui hætenus nihil nisi fortiter, & elatè, & animosè dicebat, is nunc timore percussus, abiectus atque supplex ad precā dum se conuertit: & inter magnifica verba timor subito exortus, & tanquā ex insidijs adortus ipsum, atque inuadens, voces ab eo elicit timidās, atque supplices. *Audi*, inquit, *Domine vocem meam*. Sed quam vocem oro? Hætenus enim fiducia quidē plenas multas emisit voces, supplicē autem, aut humilem prorsus nullā. Hic primò dici potest, Dauidem cōmunē grauitè dolentium affectum atque morem sequutum, ita loqui. Etenim qui graui aliquo malo, aut dolore premuntur, antequam mali eius, quod ipsos angit magnitudinem dicant, aut quas habeāt dolendi causas exponant, vnum illud, sibi vt aliquid opis afferatur, ab ijs, quos auxilio ferendo aptos vident, petere iterum atq; sapius solent. Deinde nō absurdè dicatur: etsi minus ore, corde tamen atque animo, quo quamuis breui tempore multa copiosè dici possunt, Dauidem metuentem rebus suis multa precatum, ab interiore sermone in externam hanc prorupisse vocem. Itaque dixisse. *Audi Domine vocem meam*. Nimirum eam, quam iam dudū imo è corde emittebat. Postremò, vt puto, non deest cui potius videatur dicendum, hoc loco Hebraicè nō legi, qua clamaui ad te, sed futuro tempore, qua clamabo. Ita his verbis non significare à se petitum esse aliquid antea, sed cum iam iam petere vellet, ac mox petiturus planè esset, eo præmunire futuræ suæ petitioni, & Dei aures dociles & attentas voluisse reddere. *Audi*, inquit. *Domine vocem meam*. Quando, scilicet, ad te clamauero, vota que cordis mei ac desideria exposuero. Nec verò non dici debet, quam hic versiculus cum superiori cohæreat, quamquē ex illo,

illo, tanquam fonte iste riuus ducatur. Quippè superius dixerat, se sperare futurum, vt Deus ipsum exaltaret super inimicos suos. At qui rerum natura ferebat, vt hæc futurorum suorum certaminum facta ab ipso commemoratio, desiderium vincendi in illo excitaret, & accenderet. Desiderio porrò timor agnatus est: nam quæ ipsi assequi multum cupimus, eorum contrarios euentus valdè timemus. Metuebat ergo interdum Dauid incertos belli euentus, Martemque communem: isque metus è vincendi nascebatur desiderio: desiderium verò ex memoria certaminū futurorum extitit: atque ita, vt vltima primis copulemus, superior versiculus in quo certaminum Dauidis commemoratio facta est, hunc sollicitudinis ac timoris plenū edidit versiculum. Sed pergit.

TIBI dixit cor meum, exquisiuit te facies mea, faciem tuam Domine requiram.

COMMEMORAT suum erga Deum amorē, quò magis ipsum prouocet ad sibi ferendam opem. Quanquā hoc ita dicit, vt ambiguum sit, vtrum amorem intelligi velit præteritum, an futurum: id est, vtrum dicat Deo, quia semper ante id tempus ipsum dilexerit, & studiosus illius atque amans fuerit: idcirco se non deberi desereri ab ipso, & hostibus tradi. An promittat potius atq; pollicetur Deo, se si modo vnquam victoriæ compos effectus fuerit, collocaturum in ipso omnem spem, atque amorem suū: quale est illud quòd Iacob vouisse dicitur: Si fuerit Dominus mecum in via hac, in qua ambulo, & dederit mihi panem ad vescendum, & vestimentum ad induendum, reuersusque fuero prosperè in domum patris mei, erit mihi Dominus in Deum, & lapis iste, quem erexi, in titulum. Sed siue hoc, siue illo modo accipiatur, vtroque modo docet Dauid se non indignum esse, quia à Deo adiunctur, vel ob præterita sua erga Deum merita, vel quia illud ipsum liberari ab

hostibus suis, & à bellis & certaminibus vacare, quod desiderat, ob id præcipuè desiderat, vt deinceps quod reliquū est vitæ vacare Deo possit, animo pacato atque tranquillo: qui vnus finis iustis hominibus est in omni vita propositus. *Tibi*, inquit, *dixit cor meum* Speciem & tanquam imaginem animi desiderio æstuantis oratio ipsa præ se fert: & certè magnum illud desiderium vacandi Deo, & fruendi ipso, quod animo Dauidis includebatur, explicare verbis quid vellet, atque eloqui ipsum satis non sinebat. *Tibi dixit cor meum*. Nec plura addit, sed rursus alio ex principio. *Exquisiuit te facies mea*. Quod ipsum etiam in absolutum reliquit. Tertio atque tandem. *Faciem tuam Domine requiram*. Sed quò ille minus verbis explicuit, quid fuerit loquutus cum suo animo, quidve quæsierit oculis atque mente, eo amoris sui magnitudinē, & quantis incenderetur & adure retur charitatis ignibus magis declarauit. Modice enim, vel intra modū potius amat, qui, quod amat, quantūque amat liberè eloqui, & quamuis copiosè exornare verbis potest: ille ardet, qui exorsus dicere in medijs verbis insistit, qui abrumpit institutam orationem, qui nihil enucleatè explicat, sed confundens omnia atque permiscens, quæcumque amor illi suggerit atque dicitur, quæ sunt planè innumerabilia, vno tēpore, vnoque etiam verbo conatur cū cæta eloqui: & quamuis nihil satis explicet, eloquitur tamē omnia, quod Dauidi vsu venit hoc loco. Nam ista veluti reticentia, & istis quasi singultu interruptis verbis, quid, quod illi in animo esset dicere, inexplicatum, aut indictū reliquit, *Tibi* enim inquit, *dixit cor meum*. Id autem est (vt tētemus ipsi modo, si tamen id assequi ynquam poterimus, pluribus explicare verbis, quæ Dauid vno penè dicam verbo conclusit,) hoc itaque est, ad te vnum suspirat, tecum perpetuò loquitur, & alijs mutus cor meum ad te clamare nunquam desistit. Te ita amat, vt quo te appellet, satis

apto

apto ad ardorem suum explicandum nomine, non inueniat. Tu pater illi, atque ad eò mihi es: tu saluus dux, tu lumen, tu vita, fœlicitatisque omninò meæ princeps atque Deus solus tu. De te solo cogito semper: tibi vni supplico: canendi de te finem nullum facio. Nec solum te meum appetit cor: oculi etiam ipsi mei, tuam vbique faciem requirunt. Qui sanè oculi quocumque se conuertūt, quòd te non vident, nihil arbitrātur se vidisse. Sed me nullus deterrebit labor à te requirendo, tantū ipse nolis auerfari me, & abs te iratus repellere, quare sequitur.

Ne abscondas faciem tuam à me, ne declines in ira à seruo tuo.

QVI alium auerfantur, ei cum occurrunt, faciem atq; oculos aliò conuertunt. Declarat igitur rem ex habitu, dicens: *Ne abscondas faciem tuam à me*. Id est, ne me auerferis, quæ loquendi ratio propria videtur esse harum literarum, in quibus etiam sæpè ponitur facies pro auxilio, & fauore Dei. Sed cur metuebat sanctus Dauid, ne se Deus mutata voluntate desereret, homo non solum de sua erga Deū voluntate optimè sibi conscius, sed de Dei in se amore, tot ab eo acceptis beneficijs, aperta que eiusdem voce & testificatione planè certus? Primum, quia nouerat hominis ingenium lubricum esse, & ad delinquendum facile. Deinde, quia nostras nobis voluntates ira ignotas atque abditas sciebat esse, vt sæpè quid ipsi amemus atque cupiamus statuere nobis cum ipsi vix possimus. Quapropter iure metuebat, ne quod fortè peccatum ad animum suum se incio irrepsisset, seque ignorantem, aut parum certè attendentem maculasset: quod quo magis Deum diligebat eo metuere, aut saltem vereri debebat magis. Nisi si quis illud malit, Dauidem communem expressisse morem eorum, qui aliquid ardentè cupiunt. Nam hi optandi atque precandi, ac singula, quæ obsta-

re

re quouis modo suæ cupiditati possunt, cauendi atque deprecandi modum nesciunt. Itaque Dauid cisi semel iam atque iterum precatus fuerat Deum, ne se desertum atque auxilio destitutum relinqueret, tamen ob magnitudinem desiderij atque periculi, sibi ipsi nequaquam satisfaciens eadem sæpius repetit. Ex quo etiam sunt quæ sequuntur.

AVXILIVM meum fuisti ne derelinquas me, nec dimittas me Deus salutis meæ.

QUO versu verbis tantum commutatis dicit ferè eadem quæ superiori illud nouum quod allegat, quodque ad persuadendum Deo arbitratus est valere plurimum. Illud, videlicet, semper ante id tempus auxilium sibi tulisse, quasi ita loquatur, & sentiat minimè diuinæ constantiæ atque immutabilitatis esse cum deferere ad extremum, quem semper antea protexisset: neque conuenire Deo, vt breui horæ momento perdere vellet, tot sua beneficia atque dona in ipsum Dauidem per tot annos collocata, & veluti congesta: quod argumentum vrget adhuc. Itaque sequitur.

QVONIAM pater meus, & mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me.

ID est, assumet ipse ad se, quia dereliquerunt illi: nam, inquit, sollène Deo est tueri ac protegere miseros quoscūque viderit, & humana ope destitutos homines. Nam & ob eam causam dignatur vocari pater orphanorū, & vindex viduarum. Tuebitur igitur, & pro suo me habebit, qui ita sum nudus atque desertus, vt me etiā deseruerint, quibus mea salus charissima esse debuerat parètes mei. Sed occurrit acris quæstio, quomodo verum sit parentes Dauidis ipsum reliquisse, cum constet non solum illos, sed cognatos etiam Dauidis omnes, vt primum ei Saul apertum indixit bellum, statim ipsius partes sequutos, omnes fortunas suas contulisse in communionem, eiusdem temporis atque

atque periculi. Sic enim scriptum est: Abijt autem Dauid ad ipeluncam Odolam, quod cum audissent fratres eius, & omnis domus patris eius: descenderunt ad illum. Fortasè hæc scripsit Dauid in ipsa sua fuga, antequam ei quisquam se adiunxisset. Itaque exponit hic illius temporis suã solitudinem, nec tam agit de eo quod sibi postea euenit, quam rerum suarum præsentem statum commemorat. Vel certè hæc retulit ad primum suæ ætatis tempus, cum à Samuele in Regem est inunctus. Nam cum esset Dauid natu minimus filiorum Isai Bethlehemitæ, cumque ipsum pater suus videretur negligere, quippè quem ruri amandatum, & tanquam relegatum ouium custodiæ destinasset, reliquis tamen omnibus ipsius fratribus, qui vt ætate anteibant illum, ita indole animi atque corporis superare ipsum videbantur præteritis, in medio ipsorum Deus per Samuelem illum iuuenē, & penè puerum inunxit, quod erat futuræ regiæ dignitatis signum certissimum. Id igitur dicit, se, quem sui olim dereliquerant, id est despectui & contemptui habuerant, vt natu minimum, à Deo qui humiles respicit susceptum, hoc est, reliquis suis fratribus antelatum fuisse: quod cum dicit causam reddit, eius, quod proximè dixerat: Auxilium meum tu fuisti, idque auxilium exponit quale fuerit: nam quod Deus ipsum elegit cum negligere-tur à suis, in eo auxilio ei fuisse aduersus contemptum & despectionem videri potuit, Dauidi certè ita visum fuit, id que hoc loco testatur. Sed audiamus quod sequitur.

LEGEM pone mihi Domine in via tua, & dirige me in semitã rectam propter inimicos meos.

SICVT tulisse auxilium Dauidi Deus dictus est, quod à contemptu suorum vindicauit illum, sic quod eodē versu precabatur Dauid, dicens: Ne derelinquas me, ne dimittas me, quid in eo sibi vellet, quidve peteret isto nunc interpretatur versu. Petebat enim, ne se subtrahens Deus ipsum

lum luce deftitutum aberrare permetteret, in huius mortalitatis lubrica, & plena erroribus semita, quod nunc explanat, cum dicit. *Legem pone mihi Domine in via tua, & dirige me in semitam rectam.* Itaque illius versus singula hemistichia declarant subiecti singuli versus. *Legem*, inquit, *pone mihi Domine in via.* Id est, legem, quæ mihi pro duce sit ad ambulandum sine errore in mandatorum tuorum via, ita ut rectâ incedens à præscripto legis tuæ nunquam discedam. Sed quid est quod addit? *propter inimicos meos.* An minus multos, minusque sibi infestos inimicos erat habiturus David, aut euasurus erat corû infidias facilis? idcirco quod ipse per viâ legis, & mandatorû Dei inoffensè, & neutram in partē declinans, graderetur? Sanè erat, nullaquæ, sunt arma meliora, quæque nos magis tueantur aduersus hostes nostros, atque defendant, quâ custodia legis Dei, animusque in nocens, & omni flagitio, atque peccato abstinens vita: cum contra nihil non solû miserius, sed ne imbecillius quidem sit ijs, qui se vitiorû seruos esse volunt. Primum, quia virtute carent, id est ipsa animi sanitate atque cõstantia: ex quo sicut corpora ægra, nec munus suum tueri ipsa possunt, & ad omnes offensiones valdè opportuna sunt, sic illi omnibus fortunæ telis sunt violabiles. Deinde, quia in multorum odia incurrunt necessario, multosque qui importunè se, & flagitiosè gerunt, sibi faciunt inimicos. Neque enim flagitiosa vita viui, atque duci potest sine multorû iniuria. Postremò quod est omniû longè miserimû, quia suis ipsi vitijs ac peccatis vires quodammodo, & veluti arma, quibus ipsis noceatur, ministrât inimicis suis. Etenim nulla re ad nobis incommodandum, vel ad nos opprimendum potius, neque paratior, neque munitior, neque magis fortes efficiantur inimici nostri, quam nostris ipsorum vitijs. Nam, quis non faueat ei, qui homines conseratos, & odio, & ferro persequitur? aut qua in re populû quis.

quis magis habeat, non dico approbatorem, sed impulsorem, & adiutorē, quam si rapacitatē, impudiciã, violentiã, impietatē & eiusmodi labes animi atque pestes reliquas in iudiciû vocatas ad poenã, & ad supplicium rapiat. Omnes enim scelus odimus, etiam illi, qui scelesti & flagitiosi sunt, aliorû item flagitiosè & sceleratè facta detestantur. Hoc quoniã David intelligebat, tamer si virã suam in magnâ periculum atque discrimen adductã esse videret, quod ipsum potētissimus obsideret ininitus, ad omnes aditus opponens se, omnesque ipsi salutis vias intercipiens: tamē non induxit animum petere à Deo, deuiû vt aliquod & tutum, & suis ipsius hostibus ignotû iter ipsi demonstraret, quo ipsorum vires posset, & arma effugere: noluitquæ; etiã petere, vt suas copias atque opes suppleret, vt æquatis viribus contra stare in acie ipse aduersus Saulem posset, & iusto prælio decernere: verum illud solum à Deo postulat, vt se inducat in viam legis suæ, inductumque deducat, sine aberratione, sineque prolapsione aut offensione aliqua. Nimirum intelligens hacvna ratione, se à suis aduersarijs superari posse, atque vinci, ipsum si prius cupiditates vicissent suæ, idedoque adiecit.

Ne tradideris me in animas tribulantium me.

Id est, ne sinas vt abs te deficiens ipse, & ignorationis humanæ lubricas vias ingressus, prolapsusque in eis atque corruens, quod aduersarij mei valdè expetunt, vulneri excipiendo nudum latus aperiam. *Ne tradideris me in animas.* Hoc est desiderijs atque libidini inimicorum meorum, ne permittas me tradi. Ex proprietate Hebraici sermonis, in quo pro desiderio nomen animæ ponitur. Quod autem meminit desiderij inimicorum suorum, quo inhiabant ipsius haurire sanguinem, co tacitè & artificiosè in suam sententiam ipsum Deum magis adducit, id veluti argumentatus ac dicens: æquius

æquius multo esse ac Dei bonitate dignius, ipse vt faueat suis, id est, ipsius Dauidis iusti, scilicet, & pijs hominis votis ac desiderijs, quam vt aliorum, hoc est, impiorum & sceleratorum libidini & cupiditati obsequatur. Nam quis bonus æquo animo ferat, bonos iacere mœstos, improbos verò volitare lætos atque alacres? illos lugere victos, hos victores exultare? illos innocentes dimicare de vita, sceleratos & iniurios omni metu liberos. formidini alijs & terrore esse: hos bonis circumfluere, illos inopes egere? illorū denique frustrari iusta vota, horum autem impia desideria compleri? eodemque pertinet quod sequitur.

INSURREXERVNT in me testes iniqui, & mœrita est iniquitas sibi.

NAM eo Dauid hostium suorū personam apud Deū in maius adducit odium, dum præter cætera illorum peccata atque mala, etiam in testimonio dicendo falsitatem illis impingit: quo, quanto eis fuerit iratior effectus Deus, tanto ipsi reddatur magis placatus atque propitius. Quanquam vix reperio, quomodo hoc ad Dauidis personam pertinere possit. Nam quando is, obsecro, legitur falsis testibus circumuentus? Aut, quis vnquam in illū falsus esse testis scribitur? Nam Saulis quidem animum non aliorum criminationes à Dauide alienarunt: sed illius gloria belli artibus parta inuidia ipsum exulcerauit: ex quo mox odium sequutum, & ex odio necis studium, cum animo inclusa diutius contineri non possent, primum ad occultas inimicitias manere cœperunt, postremò in apertū bellum prorupere. Et cantabant in choris, Saul cecidit mille, & Dauid decem millia. Non igitur ista satis quadrat in Dauidis personam. Nisi forte Dogæum delatorem hoc loco intelligi voluit: verum is Achimelech propriè incommodauit non Dauidi. Aut nisi hoc malumus, in aula Regis Saulis fuisse aliquos, qui cum Dauidis dignitati, atque apud

I. Reg. 18.

apud Regem gratiæ, ad quam ex humili breui peruenerat, inuiderent: occultè illi obtrectando semper & detrahendo, Saulis animum ipsum sua sponte non satis æquum in Dauidem falsis suspicionibus impleuerunt, & tandē odio præcipitem egerunt. Quod quamuis non apertè scribatur in libris Regum, tamen satis potest colligi ex illo, quod Dauid, Sauli dixisse memoratur, videlicet, Si Dominus incitat te aduersus Dauidem placetur sacrificio, si autem filij hominum sint maledicti. Sed quoquo modo ista se habeant, illud certè confitendum est, hunc versus aptissimè posse intelligi de persona Christi, qui nunc Dauidis ore apud Deum patrem de ijs queratur hominibus, qui se sceleratè accusarunt, & falsis criminibus obruerunt. In quo illud animaduerti omninò debet, cum Christus Iesus, cuius ex persona hunc versus accipimus, oppugnaretur à plurimis, idque varijs modis. Nam alij prodiderunt illum, alij accusarunt, alij comprehenderunt, ab alijs apertè tela in ipsum iaciebatur: clam ab alijs subministrabantur: denique damnatus ab alijs, ab alijs cæsus, & cruci affixus fuit: & tanquam in scena cum fabula agitur, sic in illa Christi causa, & postremò necis crudelissimæ actu, alii alias personas gesserunt. Cùm igitur tot haberet Christus, tamque varios inimicos, de reliquis omnibus silere ipsum, vnum verò illud genus eorum, qui in ipsum falsum testimonium dixerunt, nominatim accusare: quo nos intelligeremus, innocentibus atque bonis hominibus ipsum per se mori, atque ab hoste interfici non admodum acerbum esse: at cum falsi criminis specie quæsitæ & obtenta, pro nocentibus habiti ad supplicium rapiuntur, id verò graue illis nimis & intolerandum videri. Etenim dupliciter fit, vt afficiantur pœna atque morte, boni & innoxij viri: vel ob id ipsum, quia boni sunt, quod accidebat olim sanctis Martyribus, qui nullum aliud ob scelus pœnis sub-

*I. Reg. ca.
26.*

li iicie-

iiciebantur, nisi quod pietatis atque Christi fidei veri cultores essent: hoc verò mortis genus, boni non modo fugere aut detrectare nolunt, verum adire atque obire etiã eam mortem cupiunt, vt potè quæ eos illustret & eximij gloriae ornamenti afficiat. Itaque, vel interimuntur ob id ipsum, quia boni sunt: vel ob verum quidem crimen falso tamen ipsis obiectum, sceleris damnati extinguuntur, quod est iniuriæ atque calamitatis genus maximum, propterea quod ad iustitiã extinguendã, nomen ipsum iustitię sceleratè vsurpatur, & sub æquitatis iurisq; persona tecta, atq; etiã commẽdata calũnia, in indignos grassatur, nominèq; & armis virtutis vtitur aduersus ipsam virtutem. Itaque ægrè valdè ferunt boni sceleris sibi notã inuri, aut nomen affigi, & pro sceleratis interfici, aliàs nõ grauatè mortem oppetiri. Non enim solũ amittunt vitã, cuius ipsi cupiditate minimè tenentur, sed quod charissimum illis esse debet, quales sunt tales videri, quo ex eo apud homines gloria illustretur, & nomẽ Dei, id illis indignissimè eripitur, virtutisque cultores in parricidarum numero ponuntur: iuris verò atq; æqui oppressores vindices scelerũ atq; ministri sanctissimarũ legum cõsentur, ex quo extitit etiã in diuino vate & sanctissimo homine talis querimonia.

Abac. I.

Quare respicis contẽptores, & taces conculcãte impio iustiorẽ se, & facies hominis quasi pisces maris, & quasi reptilia non habentia ducem? & factum est iudicium & contradicção potentiorũ, propter hoc lacerata est lex, quia impius præualet aduersus iustum, propterea egreditur iudicium peruersum. De quo cum iusti dolent, non tam suã & priuatam vicem dolent, quam publicam virtutis causam lamentantur. Malè enim cum virtute imò pessimè agitur, quotiescunque id euenit, vt boni pro sceleratis habeantur. Nam & reliquorum, qui boni esse student, retardantur studia virtutis, & ipsi improbi insolentiores redduntur

duntur, ipsumque adè virtutis, nomen suspectum, & inuisum multis fit: dum sub eo insidias humanæ vitæ fieri, & capitalia vitia regi nonnulli, vel credunt, vel suspicantur: tum qui sibi ipsis videtur dicatiores anfas inde sermonis arripiunt, ad publicè atque ridiculè virtuti detrahendum. Vide, inquit, quo euasit fucata illa simplicitas, quã tum sceleris modestia, ac pudore suffusus vultus ille tegebat, quid abiiecisse pro Christo omnia, quid austerum vitæ genus coluisse prodest, quid vigilijs sacris, quid ieiunijs, quid assiduo precandi studio proficitur: si quidem illis studijs ista monstra gignuntur: ita ne hoc agebatur illo sacrarũ literarum, atq; Theologiæ disciplinæ indefesso studio? abeant literæ, facebant pietatis studia. Ille viuit rectè, qui, quod ille dixit, vixit, dũ vixit bene. Huiusmodi illi, falsa illa quidem, scelerata impia, quis neget? Neq; enim virtus sui dissimilis esse queat, aut ex aliorum sermonibus naturam suã & ingenium mutet, quamuis accusetur criminosè. Itaque falsa omnia, attamen ista falsa, veras interdũ & nimĩũ dolendas strages in castris virtutis edunt, verasq; calamitates bonis viris important: veras inquam quomodo vulgo iudicatur de bonis malisque: nam iusto & innocenti homini, quamuis falsis testibus oppresso, quamuisque malè pereunt, nihil mali accidit, si ad diuinæ examen rationis nostra iudicia reuocemus. Nam in paucis, vt scriptum est, vexati, in multis bene disponuntur: quoniam Deus tentauit illos, & inuenit eos dignos se. Ergo illi quouis modo cadat alca, beati erunt atque foelices: delatores contra & falsi testes, etiam eo ipso tempore cum se vicisse lætantur, sunt infœlices, & miseri. Neque enim sit falsum quod sequitur.

Sap. 4.

Et mentita est iniquitas sibi.

Id est, aduersum se mentita est, in suumque ipsius caput recidet, quidquid contra innocentiam falso cõmentata est.

Nam licet conuiuere interdum Deus videatur, & suorum obliuisci: ramen quam à se ipso, bonitateque tua discedere non potest: tam nequit non patrocinari innocentibus. Itaque posteaquam illos in captum, & tanquam in aciem deductos, caluniis & impugnationibus malorum hominum paululum exercuit, tandem aperit & in lucem profert insidiosas impiorum artes, eosque frangit atque debilitat: aut si hinc, id est, in huius seculi breui vita interdum negligit facere, in publico certe totius orbis atque omnium quicumque vnquam fuerunt conuentu hominum cumulate facturus est: quod cum fiet, mendaces, atque falsi testes turpissimis suorum criminum notis inusti, poenisque subiecti in odio atque infamia erunt sempiterna: bonis verò per calumniam oppressis non solum suus restituetur honor, sed vita etiam immortalis & gloria plena reddetur. Vnde consentaneè sequitur.

CREDO *Didere bona Domini in terra uiuentium.*

NAM utcumque in hac mortali vita, & in hac terra, in qua non tam vita uiuitur, quam ad acerbos fortunæ casus subeundos, spiritus ducitur, atque propagatur, cum bonis uiris actum fuerit: siue aduersarios suos illi uicerint, siue ab eis uicti ceciderint: certum est fore, ut cum ab his locis discesserint in cæli regionibus foelici fruantur, atque beata vita. Sunt qui terram uiuentium hoc loco Iudæam dici putent: quo certe nomine ab Esaiâ & Ezechiele uatibus non semel appellatur. Appellatur autem sic propterea quod multum præstaret cæteris orbis regionibus ea terra eorum que ad vitam necessaria sunt, & copia, & bonitate, atque ob id maximè sacri uates uiuentium terram nominarunt ipsam, quia in una ea uerus Dei retinebatur cultus, reliquis omnibus populis idola coleantibus. Ab ea igitur, quia nunc exulabat Dauid, & sperabat, quod illi pollicitus fuerat Deus, suum in eam gloriosum futurum redi-

reditum, eo ipsum dicere, sperare se uisurum bona Domini in terra uiuentium, hoc est, in ea terra, in qua, & quod ad uitæ copias attinet abundanter, & quod ad Dei cultum & religionem pertinet, sanctè uiuitur, se uisurum bona Dei, id est adepturum promissa sibi à Deo bona, hoc est, ut id tertio interpreter, deletis ipsius omnibus inimicis gloria & imperio potiturum, & quod ipse plurimi faciebat habiturum facultatem adeundi tabernaculum Dei, eiusque ipsius laudes in eo suis comprehensas carminibus decantandi. Probabiliter quidem hæc, atque adeò ad ipsam rerum gestarum fidem uerè dicuntur: sed ut probabilia ista sint, tamè mihi uerius apparet, terram uiuentium hoc loco cælum ipsum dici, & eo perueniendi spe sanctum Dauidem ægritudines suas lenire. Nam & ipsa Iudæa, si quo loco terra uiuentium appellatur od id appellatur maximè, quia illius pleraque, diuinitus relata erant, ad cælestis patriæ statum adumbrandum & significandum: præterquam quod omnis illa Dauidi in patriam restituto promissa regia foelicitas caduca erat, atque terrena, & non satis profectò digna, quam uates diuinus, sanctissimus certè uir tanti faceret, ut eius una spe, vel in medijs malis se beatum ac foelicem putaret, ac diceret. *Quid?* quod terra uiuentium si Hebrææ uocis numerum & sonum reddamus, terra uitarum interpretanda est. Terra autem uitarum, haud dubiè augustius nomen est, quam ut ulli terrenæ regioni possit conuenire, aut ei satis aptè tribui, propterea quod hæc, que incolimus terrena loca, quam uis & cæli clementia, & soli ubertate beata, mortis & morte peiorum malorum domicilia sunt, non uitæ foecunda loca: tantumque absunt ab eo, ut iucundè & tranquillè uiuendi, nobis varias uias dent, ut unum hoc uitæ, quod hinc uiuitur genus, mortis multo plus quam uitæ habeat, ut potè quod non solum festinet ad interitum, uerum etiam singulis horis interat: ut illa non dicam mala,

morbos, dolores, egritudines fortunæ acerbitates, quorum istæ regiones valdè sunt quidem feraces. Illa itaque sola regio, vitarum & sit, & appelletur terra, in qua malorum expers vita producitur per æterna tempora: vbi qui viuunt geminam, & vtramque foelicissimam vitam viuunt: vbi & viget animus, & viuut corpus: animus, quia vider atque possidet, nullo tempore amittendum Deum, in quo vno maximè animi vita consistit: corpus verò quia abest ab eo, non solum morbus, & dolor, sed & moriendi necessitas omnis, atque causa: adest que rursus, atque inest ei, summa & pulchritudo, & agilitas, quæ sunt certè eximia illa & præclara bona Dei, quæ sanctus Dauid, & videre cupit, & dicit se sperare visurū in terra viuentium Quorū spe bonorū freti sancti homines, æquo animo præsentia mala ferunt. Et quando acrius ipsa eos vrgent secū, & cū animo suo ita loquūtur. Leue esse, & ad momētū tēporis durās, nec tam re ipsa, quā nomine acerbū, quidquid id est mali, quod patiūtur, in quo perferēdo fortitudinē suam & pietatem erga Deū spectari ab eodē ipso Deo: qui paratus cū sit, idq; pollicitus fuerit ipse, pro malorū patientia, proque vita mortali, & terrena amissa, dare immortalē in cælo, atque beatā vitam, nimis angusti, nimisq; pusilli, atque ad eò abiecti animi esse, quæ tam paruo veneant, tam eximia bona emere non audere. Itaque se ipsi confirmant. Sed adfunt cateruæ impiorum, & vt sibi videntur, callidorum hominum ista omnia irridentium, & miserorum hominum solatia appellantium, itaque dicentium. Nec vera illa esse, nec verosimilia vllō modo, stultitiæque prorsus atque dementiæ condemnandos esse eos, qui, quæ vident atque sensibus suis percipiunt, neglectis, quæ nunquam sunt, certè quæ nemo hominum dicere audeat se vidisse, ea sequantur atque ament. Quorum aduersus voces atque opiniones impias, quo in sua persona armaret

Dauid,

Dauid, atque præmuniret omnes bonos, quicumque vnquam futuri sunt, pulcherrimum hoc suum carmen, tali fine conclusit.

EXPECTA Dominum & viriliter age, & confortetur cor tuū, & sustine Dominum.

QV A expolitione sermonis, & in eandem sententiam tot repetitis verbis acriorem adhortationem fecit. Ex quo etiam intelligimus, quam sit difficile stare iustos in acie fortes & inuictos, quando non solum aduersus illos fortuna pugnat, sed etiam perditorum hominum, quorum est maxima multitudo praua iudicia insurgunt, telaque in illos omnes iaciunt: Deusque ipse interim subtrahere se se illis videtur, neque auxiliij sui atque fauoris lumen ipsis prætereundere. Nisi enim in magno desperationis & ad impios defectionis periculo versarentur, tam acer in adhortando Dauid, tamque vehemens profectò non fuisset. Itaque quemadmodum cum quis aduerso flumine, aut lembum remis agit, aut seipsum natatu propellit multis è littore spectantibus ipsum: si quando id accidit, vt fluctu ipso & rapiditate fluminis obrutus retrò in præceps feratur, ipsa magnitudo periculi, non solum intentos spectatores reddit, sed etiam auxiliij ferendi cupidos. itaque illud vnum certatim omnes quod possunt, ne cede, vince, supera, magnis clamoribus iterare non cessant, sic hoc loco Dauid ad omnes eos, qui in acie acriter dimicantes interea dum cunctatur Deus, seque ipse continet, grauiter sub armis laborant conuersus, eisque animum addens, ita fatur. *Expecta Dominum. & iterum. Viriliter age. & tertio. Confortetur cor tuum. postremo atque tandem. Et sustine Dominum.* Et profectò, verū si quarimus, quod bonos & innocentes homines, dum ab alijs iniuriosè premuntur, maxima sollicitudine afficit: quodque eos lædit maximè, & periculo cadendi, &

Li 4

à pa-

à patientia ac pietate deficiendi, propiores facit: non tam ipsa per se, quæ patiuntur mala sunt, quam illud vnũ quod infirmitate quadam ingenij, & conditionis humanæ, vel omninò non curare Deũ humana res: vel certè suas ipsorum negligere, offensumque aliquo eorũ peccato, quod ipsos lateat discessisse ab eis illum, ipsosque tradidisse inimicorũ suorũ libidini vexãdos atque perdendos, nõ quidẽ illi planè iudicant, sed ad id vt iudicent, & rerũ ipsarum indignitate & acerbitate quas tolerãt, & ignoratione sui ea, quæ est humano generi propria, & verò opera & studio dæmonũ id maximè cupientiũ persuadere nobis, & propterea nostris cogitationibus sæpè id subijcientiũ, nosque implentiũ multis huiusmodi suspicionibus inducuntur & impelluntur. Ex quo sunt illę voces. Mei autem penè moti sunt pedes: penè effusi sunt gressus mei, quia zelau super iniquos pacem peccatorũ videns. Et rursus. Ergo sine causa iustificau cor meũ, & laui inter innocẽtes manus meas, & fui flagellatus tota die, & castigatio mea in matutinis. Il laque Esaiæ ex persona populi Dei Dereliquit me Dominus, & Dominus oblitus est mei. Igitur quod illorum animos maximè discruciat, id est, quod à gratia Dei, ad cuius vnus confugerant præsidium, & in quem vnum contulerant omnes suas spes cecidisse se suspicantur. Cuius rei in Christo magnum extat exẽplum. Non quidẽ quod ille à Deo, hoc est, à se se desertum se esse, aut omninò posse desereri, vel putauerit, vel suspicatus fuerit vnquam: sed quoniã omniũ earũ rerũ, quæ acerbæ & toleratu difficiles vidẽtur esse, sensum ad se, & affectum traduxerit. Is igitur cum in ea humili specie, quam ex nobis, pro nobis assumpsit grauissimã iniurias, & tormenta acerbissima pertulisset: ad cætera tacens, ac propè mutus, illud vnum, quod se pater suus obliuisci esset visus, questus est intenta & lamentabili voce. Deus, inquires, Deus meus, vt quid de

reli-

*Psal. 72.**Esaï. 49.*

reliquisti me? Quocirca, quo id acerbius ferunt iusti, eo oportuit magis, vt eos Dauid iterum atque sæpius adhortando adperferendum, & constanter agendum, Deumque in primis, quamuis longas moras trahentem expectandũ erigeret, atque incitaret. Quod autem sæpè iam dicimus morari Deum, & lentè agere, & vix tandem ad iustis optulandum adduci, id non tam ex re ipsa verum esse intelligendum est, quam ex hominum opinione atque desiderijs. Nam Deus ipse, quoniam cuncta latè videt, & sapientiæ quadam immensitate omnium temporum res gestas, earumque inter ipsas consensus, atque nexus, & quid cuique conueniat, & quò quidque agi tempore, quo ve omiti oporteat, vno aspectu intuetur, suo quamcunque rem loco, suoque & opportuno tempore scientissimè & prudentissimè facit. At hominis exigua & angusta mens, vt potè quæ neque tam longè, latèque prospicere, neque vno simul tempore cogitatione tot res comprehendere, neque si comprehendat, inuicem conferre ipsas inter se possit, ex sua ipsius exiguitate tẽpus Deo, atque modũ iudicandi, & pœnas de hominibus sceleratis sumendi statuit atque præfinit, quam nostram præfinitionem atque præscriptum: quoniam Deus meliore consilio sæpè negligit atque trãsgreditur: ipsum morari, atque lento gradu incedere, videri nobis dicimus: ita quidem certè loquimur, cunctatorque, & lentum, & procrastinatorem vocitamus illum. Atque vbi accidit, vt qui ista Deo definimus iudicandi & auxilij ferendi tempora in malis ipsi atque asperis versemur rebus, quoniam omnis & dolor corporis, & ægritudo animi dilationis est impatiens, nisi precantibus nobis, & adiuuari nos ab ipso petentibus, continuo adsit ipse Deus, & ex nostro desiderio calamitati, quã patimur, modum imponat, negligi nos ab eo arbitramur, nosque proindè miseros dicimus, nostrasque querimur & lamenta-

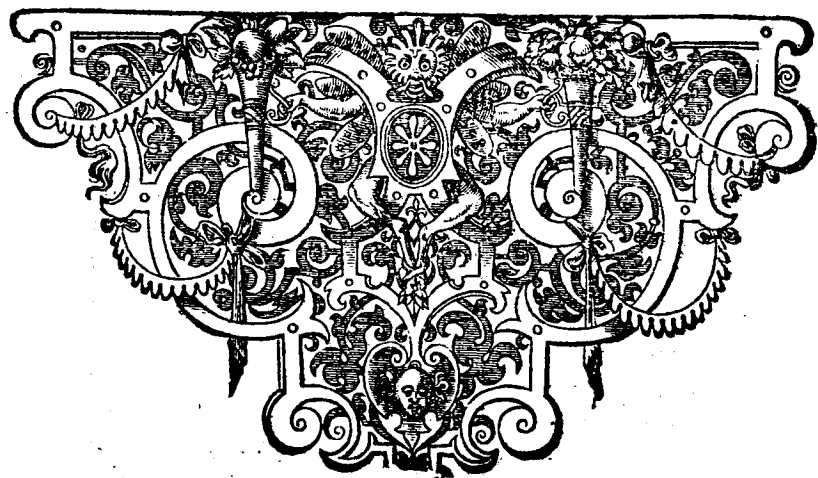
Matt. 27.

mur perditas & profligatas fortunas. Quare tales qui sunt, ij profectò sapius sunt admonēdi Dauidē vt audiāt, Deū- que quamuis morantē expectent atque sustineant: vt nō ex animi eorum libidine, aut ex angustijs mentis suæ, Deū vel irasci, vel deponere iram velint: vt quando ipsis auxili ferendi tempus præterijisse videtur, ne aduenisse quidē illud, fatissime adhuc esse maturū existiment, deniq; , vt cognoscant atq; considerent quid nobis expediat, quidve secus nescire sapiē nos: Deo autē ipsi cognitū id, & exploratū esse, nec segnem illum esse aut pigrum, neq; imbecillū, aut timidū, nobis vt benefacere, aut nolit, aut nequeat, ex erceri virtutem atque illustrari patientia malorum, vitia, quæ sunt labes animi aduersorum acerbitatibus elui, pro terrenis rebus & cito perituris amissis, bona diuina, & æterna reddi solere: nihil deniq; longum esse finē quod habeat, & certē quo malorum tanquā tēpestas maior, magisq; sæua fuerit, eò maiore tranquillitatē & serenitatē futuram, sperantium in Deo & fortiter ad extremum vsque contententiū foelicissimos exitus semper fuisse, denique non si ea mala quibus afficiuntur acerba ipsis & nō ferēda vidētur, Deo ipsi, cuius falli nō porest iudiciū perinde grania videri: nomine mala prædicari, re ipsa beatæ vitæ semina esse Hieremiā vatē illud verē scripsisse. Bonum est viro cum portauerit iugum ab adolescētia sua, se debet solitarius & tacebit, quia leuauit se supra se, ponet in puluere os suum, si fortē sit spes, dabit percutiēti semaxillam, fatia bitur opprobrijs, quia non repellet in sempiternum Dñs, quia si abiicit & miserebitur secundum multitudinē miserationum suarū, non enim humiliavit ex corde suo, & abiicit filios hominum. **AT QVE**, vt de alijs taceā, & de me vno, qui hæc cū scribo, carceri addictus & violatæ fidei reus factus maximis premor malis, & agam, & loquar, meamque ad me ipse orationē conuertā. An quia iā mens

sis agitur quadragesimus, ex quo inimici mei de me triūphū agere cœperūt, & cū apud iudices criminando, tum apud homines vniuersos detrahēdo & obloquēdo, caput meū oppugnare nō cessant, nullaq; interim, aut leuatio malorū ostenditur, aut effulget salutis spes, idcirco animū ipse despondeā, & Deū non allaturū innocentia auxiliū putem? Absit à me, absit persuasio tā impia. Nunquā ego pater sanctissime, ne si omnia mala irruant in me, aut minus bene de te iudicabo, aut oculos meos abs te, aut spē dimo uebo. Nunquam de te sentiam, nisi quæ de optimo atq; indulgētissimo patre, æquū est sentiri atque credi. Nā vt eorū nūc obliuisci beneficiorum velim, quæ superioribus annis multa atque magna in me cōtulisti, hoc ipsum, quo premor, quod meū nūc angit animū, in quo seuerē mecū videris agere & irati, atque offēsi personā sustines, totum ab eximio quodā amore tuo erga me fateor esse profectū. Nā quē exitū vita erat habitura mea, quo non progressura impunitate ipsa corroborata, nimia mea audacia peccādi, si me in ea, quā instituerā, pgrēdi via siuisses? aut nisi mihi effrænato & cæco, & in præceps ruenti frænū iniecisses timoris tui? Deliqui, fateor, multa miser in te, plurima in me, in reliquos homines multa peccaui: intestina cupiditates meæ supergressæ caput meum, arcem animi hostib⁹ tradiderunt: proditus sum à me ipso. Et cum tu puerū me antequā terrenis curis inficerer ad religiosum vitæ genus, id est, ad te vocauisses, iuuenē rerū optimarū studio inflāmasses, & iā adulta ætate virū donis tuis cumulasses, & magnis, & plurimis, pro tot actū beneficiis malā ipse gratiā tibi reruli: nec solū ingratus tibi fui, sed etiā qđ in me fuit, mihi ipsi exicialis. Nā quid aliud pmerui, quā vt sceleris dānat⁹, poenifq; addict⁹ me obrueres sempiterna obliuione? Sed, quę te cōpulis tua bonitas, vt mihi puero nihil dū de te merito olī faceres bene, eadē impulit, vt errāti mihi nūc

& in scelus ruenti, & tua sanctissima iussa ingrātē aspērā-
 ti, seueriori pœna metum incuterēs. Quo ad licuit, & quo
 ad fieri potuit benignum te mihi, & indulgentem exhibui-
 sti. At ubi me ista tuā indulgentia abuti vidisti, eaq; ma-
 gis indies corrumpi, malumque quotidie serpere latius,
 medicamentum morbo sanando quod esset aptum mor-
 dax, atque acre adhibuisti, ratio agēdi variata est, non com-
 mutata benefaciendi voluntas. Nunquam enim inimici
 mei aduersum me tantum potuissent, nisi tu conatu illo-
 rum iniusto abuti velles ad meam salutem. Nam, quid in
 meos mores minus cadit quam infidelitas? quidve magis
 à me alienū, quā à rectæ fidei integritate deficere, qui sem-
 per opta im, vel capitis, atque fortunarum omnium peri-
 culo ipsam tueri? Sed quo magis esset perspicuum, tuo po-
 tius quam hominum consilio rem istam geri: idcirco nūc
 illo lædor, quod si res ritè expendatur, erat infirmisimum
 ad lædendum, & qua parte videbar aduersus hostiles appe-
 titiones maximè munitus & tutus, ab ea nunc parte om-
 nia illorum tela nudo latere excipio. Falsis aliorum crimi-
 nationibus vera peccata mea in me punis, & cum insimu-
 lari me finis eius criminis, quod nunquam commisi, pœ-
 nas à me exigis, ob ea peccata, quæ admisi: & aliorum iniu-
 sta actione iustè, tu, imò piè & amanter corrupto vitii ani-
 mo meo, ne funditus interirem ferrum atque ignes ad-
 hibes. Iam numen tuum pater agnosco, iam mihi totus dis-
 pliceo, & quod te miser offendi, doleo, atque discrucior:
 ignosce piè, ac iam tandem placatum redde te mihi: idem
 amor qui imposuit, iam tibi detrahat seueritatis istam per-
 sonam: hactenus aliorum mendaciis ad meam salutē abu-
 sus es, iam saluo me, ac tibi reddito veritas ipsa, sibi vt pa-
 trocineris suo quodammodo iure abs te postulat: vindica-
 tum est in me atque scruitum, pro eo quantum conme-
 rui sanè parum, at pro tua placabili, & in tuos indulgenti
 natu-

natura ferè satis, iam tuum erit opitulari laboranti inno-
 centi. Recordare Domine filiorum Edom in die Hieru-
 salem, qui dicunt exinanite, exinanite, vsque ad fundamē-
 tum in ea. Quāquam ego illos vleisci non cupio, eos la-
 queos mihi quos tetenderunt, exuere opto, semper illos
 misericordia potius, quam odio dignos duxi: eosque, qui
 iniuriam mihi fecerunt, me qui iniuriam ab ipsis illatam
 sustineo, esse magis miseros iudico. Sint illi per me foeli-
 ces, atque ampli, nihil obsto: vt mihi ab illorum calumnijs
 libero liceat, quam purè erga te fidem seruaui, eius fidei
 apud homines bonam existimationem integram retine-
 re, id verò suppliciter postulo. Auxilium tu mihi fuisi à iu-
 uentute mea, nunc cum maximè deficit virtus mea, ne de-
 relinquant me. Esto lux densis tenebris malorum oppresso,
 esto salus de fama, & de fortunis omnibus dimicanti, dissi-
 pa consilia impia, & cælesti immisso lumine detege men-
 dacia atque fraudes: meque his eripe malis, ereptumque
 meis, id est, tuis famulis redde: & à mortis locis vindica me
 ad vitæ regionem. Quod si minus hoc mihi tuæ certè id
 naturæ debes, debes bonitati, debes fidei, debes clemen-
 tiæ, mihi namq; certum est instare apud te precibus sem-
 per: tuas patiētissimas aures meis querelis obtundere: nō
 quiescet pupilla oculi mei, & quamuis sæpè repulsus, sæ-
 pius clamabo. Domine vim patior, responde pro me, da-
 bis instanti, quod denegas peccatori, idque cum da-
 bis plurimorum, qui mea causā laborant, grata
 ora in tuas laudes resolues, qui vnus sem-
 piterna laude dignus es verè vnus,
 & verè trinus Deus: Amen.

OMNIBUS
 D. PETRO P. O. R.

F. LVYSII LE-
 GIONENSIS AVGV-
 STINIANI, THEOLOGIAE
Doctoris, & Divinorum librorum
primi apud Salmanticenses
interpretis.

IN ABDIAM PROPHETAM
 EXPLANATIO.

ILLVSTRISSIMO
D. D. PETRO POR-
TOCARRERO EPISCOPO
Calagurritano F. Luyfius Le-
gionensis Augustinianus.
S. P. D.

ETSI non erat mihi in animo
ea edere, quæ auditoribus meis, ijs,
quibus interpretor sacros libros,
de scripto dictare soleo, quod in
hoc genere multa dantur imperitis auditorum
auribus, neque selecta neque limata satis: tamen
edi debere admonitus sum ab hominibus studio-
sis mei, qui mihi sæpè dixerunt, viderem, ne mihi
eueniret in his scriptis idem, quod iam pridem in
illis euenisset, quæ de Theologicis dictassem qua-
stionibus. Illa enim scripta, dum ipse in eorum
editione cunctor, pudoris atque æquitatis obli-
tos suo nomine edidisse alios. In quo, quod illis
valde indignum, & minime ferendum videba-
tur, aliorum nomine mea edi, parum certè me
mouit, quod vtrum meo, an aliorum edantur
mea nomine, non admodum referre, aut ad me
per-

pertinere iudicem. Nam quod ab homine Chri-
stiano in his rebus querendum est, ut Ecclesia pro
sua virili parte profit, vel priuatim, vel publicè,
id, si quid in meis scriptis est eius generis, quod
alicui possit esse vtile, quocumq; illa edatur nomi-
ne, assequor. Laudis autè apud homines fructu,
qui ex eo ad me peruenturus erat, (sit a tamen per-
uenturus erat aliquis) nec ipse curo, nec homini
modesto, & in Christiana disciplina educato cu-
randum existimo. Itaque non eo commotus sum,
quod aliorum nomine mea ederentur: sed quod va-
riè corrupta, & multis contaminata ederentur
modis, eo sum inductus, ut mea, qualia qualia
sunt à me edi integra, quàm ab alijs corrupta
malle. Nam plagiarij isti, ut plagium celerè,
quæ edunt, ea inuertunt: quæ autem inuertunt,
deteriora reddunt: nec solum eos iniuria efficiunt,
quorum res surripiunt, sed etiam publicè cunctis
obsunt, dum eas è bonis malas faciunt. Igitur sen-
tentiã de nõ edendo mutauit meam: idq; in eo spe-
ctauit, non ne mea ab alijs sed ne integra corru-
ptè, distincta perturbatè, plana ederentur consu-
se. Itaque illa edere statui, edoq; nunc ex eis duo
non tam συντάγματα, quàm υπομνήματα in Abdiam,

Et in Pauli ad Galatas Epistolam, reliqua mox editurus. Hæc qualia sint, docti iudicabunt. Mihi nihil meorū satis probatur. Conatum tamen esse me non diffiteor lumen inferre rebus obscuris Et inuolutis. Sed si minus per se placebunt, placere, credo, cunctis poterunt, tuo Petre clarissime, cōmendata nomine, cuius summa est, apud omnes quibus notus es, excellenti virtuti tuæ, ac summa generis nobilitati debita gratia, Et authoritas. Quare ea ad te mitto, quo neminem habeo, neque cui magis debeam, neque quem pluris faciam, neque cuius in nomine libentius acquiescam, neque denique quem sperem meis scriptis maiori vel prasidio vel ornamento futurum. Quæ me spes certè non fallat. Vale.

PRO-

PROPHEZIA
ABDIAE.

PROPHETIS, quos minores vocant, quòd coram scripta ad Esaiæ & Ieremiæ, atq; Ezechielis scriptorū magnitudinem relata, per exigua sint, Abdias & est vnus, & ordine quartus, & libri paruitate omnium minimus. Vaticinatus enim est aduersus Edom: eamq; vaticinationem suam paucis versibus comprehensam literis prodidit. Sed vt breue sit quod scripsit Abdias, tamen pro satis longo id haberi debet: tū propter earum rerum, quas scribit, magnitudinē: tum propter scribendi rationem obscuram, & inuolutam. Quis autem fuerit Abdias, aut quo tempore vixerit, video non satis constare. Nam sunt qui dicant eum fuisse genere Idumæum, religione Iudæum. Quod si verum est, quæri potest, quare vir Idumæus vaticinatus sit contra Idumæos? Ad quod respondendū est, id factum videri, vt Idumæi fidem haberēt ei vaticinationi, cuius authorē esse viderent non aliquem Iudæum, id est, generis cū Iudæis cognatione cōiunctum (vniuersos enim Iudæos illi pro inimicis, & ob eā causam pro suspectis habebant) sed Idumæum, (hoc est) contruhlem suum, sibiq; affinem, atque omnia bona ipsi cupientem. D. porro Hieronymus: Hebraeorum Doctores te quæritus affirmat esse eum Abdiam, qui in libris Regum Regis Achabires administrasse dicitur: de quo etiam memoria. 3. Reg.

3. Reg. tur, Iezabele Prophetas Domini ad necem quærente, è media cæde eripuisse centum Prophetas, eosque duabus in speluncis inclusos, quinquagenos in singulis, & suis sumptibus aluisse & summa diligentia occultasse. Quæ sententia si obtineat perspicuum erit Abdiam sub Rege Achab, aut paulò post eius mortem, ætate certè Eliæ, aut Elisei, hæc scripta edidisse. Sed sunt nonnulli, quibus ista non placeant, qui quæ è sacris literis contrarium eius sententiæ euinci posse contendunt: quòd dicant, ex iis colligi anno ducentesimo à morte Achab hunc esset editum librum: idque tali argumento confirmant. Constat Abdiam his scriptis accusare Idumæos, quòd Iudæorum hostes in bello iuuerint, quodque coniunctis suis cum illorum copiis, Iudæis magnam cladem intulerint: manifestum autem est è Regum libris ante Achaz Regis Iudæorum tempora, (ad quem ab Achabo Israelitarum rege, vt minimum ducenti numerantur anni) Idumæos aut bellum non intulisse Iudæis, aut in bello inferiores fuisse semper: ipso autem Achaz apud Iudæos regnante, primum prosperè aduersus ipsos pugnasse, eorumque vastata regione, multisque ipsorum occisis, magna que abacta præda, maximam cladem intulisse illis. Ergo consequens est de illa clade ista dici. Ex quo rursus sequitur, aut ipso huius cladis tempore, aut certè post id tempus hunc esse editum librum, hoc est, Abdiam vixisse, atque scripsisse Achaz Iudæorum regis temporibus, id est, multò post Achabi Israelitarum regis tempora. Hæc illi quidem, Quæ tamen facillimè refelluntur. Nam primum falsum est, vt inferius manifestè docebo hæc pertinere ad id bellum, quod aduersus Achaz Idumæi simul cum Syris & Palæstinis gesserunt. Deinde, vt maximè pertinerent, cur quæso id bellum etiam antequam gereretur, diuino vati notum non fuerit, vt necesse sit

fit Abdiam, siquidem ei notum id fuit, bello iam gesto scripsisse? Non enim, si eius belli causa in eas calamitates inciderunt Idumæi, quas denunciat Abdias, idcirco ante eam denuntiationem gerendum id bellum fuit. Prophetæ enim diuino illustrati lumine, non solum ex causis antegressis futura prospiciunt, sed sæpè etiam & causas, & effectus causarum, id est, & peccata hominum euentura, & diuinas ob ea peccata animaduersiones futuras multò antea quam eueniant, cognoscunt. Sed hæc tenebris vetustatis premuntur, nec ignorata nocent. Illud sciri dignum, quòd Hieronymus & Hieronymum sequutus Lyranus dixerunt: si Abdias Achabi œconomus, vt diximus, fuit, ipsum officij viris sanctis atque Prophetis exhibiti præmium accepisse donum Prophetiæ: Dignum videlicet pro suis meritis præmium, vt qui Prophetis vitam dederit, ipse eximius efficeretur Prophetâ: Deo scilicet iam tunc præstante & exolvente fidem eius promissi, quod multò post ore Christi promisit apud Matthæum, qua dicitur. Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet. Nam profectò, qualis est is, cui quis studet, aut ad quem se adiungit, talis quisque vt plurimum euadit in vtramque partem, quod his exemplis fiet planum. Moses enim, vt in Exodo scribitur, ex assuetudine colloquendi cum Deo, Mat. 10. similis Deo quodammodo effectus, toto ore radios diuini luminis emittebat. Et vt est in Regum primo libro, Saul Rex in Prophetarum cuneum cum incidisset, numine statim correptus prophetauit & ipse. Et de Solomone in tertio Regum scribitur, quòd se implicuisset mulierum Idola colentium amoribus, & ipsam Idola colensuisse. Iudæis certè in Exodo, & alibi pluries præcipitur, ne connubia ineant, aut quidquam commercij habeant cum aliarum religionum hominibus, quòd è com-

I. Cor. 5.

mercio necessitudo, & è necessitudine oritura effecti-
 militudo morum Nam vt aptè ad hanc sententiam scri-
 bit Paulus. Modicum fermentum totam massam cor-
 rumpit, & corrumpunt bonos mores colloquia praua,
 & è contrario, sanctificatus est vir infidelis propter vx-
 orem fidelem. Quibus consonat, quod in Ecclesiastico
 dicitur. Qui tetigerit picem inquinabitur ab ea, &
 qui communicauerit superbo induet superbiam. Igi-
 tur Abdias, quòd officiosus atque pius fuerit in
 viros Prophetas, donatus & ipse est spiritu prophe-
 tiæ: & ex commercio, quod habuit cum sanctis viris
 euasit illis similis, sanctus, videlicet, vir, & eximius Pro-
 pheta.

Ecc. 13.

Sed exposito quis fuerit Abdias, exponendum sequi-
 tur quod & quale sit huius prophetiæ argumentum, id est,
 quæri præterea debet in quos propriè inuehitur, & quasi
 dirigit aciem huius suæ prædictionis Abdias. Quæ pro-
 fectò res difficilem explicationem habet. Nam quamuis
 contra Edom se dicat scribere, tamen sunt nonnulli, qui-
 bus non sine magna causa videtur ista ad Edom non pro-
 priè pertinere, id est, non pertinere ad Esau fratris Iacobi
 posteros, sed figuratè Edonis nomine alios significari ho-
 mines propter aliquam rem, quæ ipsis cum Idumæis, vel
 in religione, vel in moribus communis esset, sic nomina-
 tos. Nec qui ista sentiunt vniuersi sententiam sequuntur,
 sed alij alio loquuntur modo. Hebræi quidam Docto-
 res in Edom hoc loco Romanos intelligi volunt, quos
 propter duas causas sic nominatos esse dicunt, vna, quòd
 imitentur Edom odio aduersus Iudæos. Nam Edom, id
 est, Esau magno semper odio prosequutus est Iacob fra-
 trem germanum suum, & posteri Esau Idumæi posteris Ia-
 cob, id est, Iudæis semper fuerunt infensi: altera quia, vt
 ipsi docent, Romani ab Idumæis orrum, & genus ducunt.

Tra-

Traditur enim in Hebræorum annalibus A Eneam, ad
 quem Romani generis sui originem referunt fuisse Idu-
 mæum, eumque ab Idumæa per Aegyptum & Lybiam
 deuenisse in Italiam. Nec solum hanc vaticinationem, sed
 vniuersa ferè, quæ à Ieremia, Ezechiele, Esaiâ vaticibus di-
 cuntur aduersus Edom, ea de Romanis literatè dici con-
 firmant. Itaque & illud Esaiâ, Onus Duma, quæ est Edom,
 aut ab Edonis posteritate culta regio Idumææ, aduocant
 in auxilium huius suæ sententiæ, eoque vtuntur pro fir-
 mo argumento, quòd ita asserant commutatis paululum
 literis ratione quadam scribendi arcana, & his literis fa-
 miliari Duma idem esse quod Roma. At Burgensis vir
 præstans eruditione, & iudicio, cum hæc tum illa, quæ
 Esaiâs in tricesimoquarto capite scribit, censet literatè
 dici aduersus Iudæos, ad quos ipse nomen Edom trans-
 fert non immeritò. Nam sicut olim Esau inimicitias ca-
 pitales quoad vixit exercuit cum Israhele suo fratre ger-
 mano, nec solum exercuit ipse, sed quasi hæredita-
 rium, & legitimum ad Idumæos posteros suos transmi-
 sit, vt Israclitas odio quidem semper, armis vero per-
 sequerentur quoad possent, sic Iudæi infideles fideles Iu-
 dæos, & ab his propagatas gentium Ecclesias, & om-
 ninò Christianorum gentem, Christumque ipsum quam-
 uis gentilem suum, non solum maledictis incessunt, sed
 etiam extinctum cupiunt. Rupertus Abbas eadem quæ
 Burgensis, scribit, similiterque arbitratur Abdiam in-
 uechi in Iudæos Ecclesiæ hostes, & ob id Edom rectè
 nominatos. Porrò qui figuram in hoc nomine non
 agnoscunt, sed id appellari propriè censent pro Idu-
 mæis posteris Esau, quique de illis interpretantur hæc
 scripta vniuersa, & hi in duas sententias diuisi sunt. Nam
 cum iis omnibus inter ipsos conueniat hac vaticina-
 tione prædici Idumæos fore excidendos, alii ipsorum

Ier. 49.

Exec. 34.

Esa. 21.

Esa. 34.

*Kk 4

exili.

existimant id de illis prædici, propterea quod Syrorum, & Palæstinorum auxiliares fuerunt contra Iudæos: alij quod Chaldæis duce Nabuzardan vastantibus Hierosolymas opem tulerunt. Nam quin utrisque Idumæi fuerint auxilio, Syris regnante Achaz, Chaldæis, quo tempore vrbs eversa est, & templum incensum, dubitari non potest. De primo enim supra demonstratum est è libris Paralipomenon, & Regum. De altero autem, ut prætermittam dicere quàm eius fiat aperta significatio in Ieremiæ, & Ezechielis scriptis, quod esse manifestius testimonium potest eo, quod David ponit in Psalmo, ubi ex persona populi à Chaldæis in captiuitatem abdu-

Psal. 136. cū conuersa ad Deum oratione sic dicitur. Recordare Domine filiorum Edom in die Hierusalem, qui dicunt exinanite, exinanite vsque ad fundamentum in ea. Ergo utroque tempore Idumæi Iudæorum adiuncti hostibus ipsos valde oppresserunt. Verùm ut mihi dubium, & spissum esset, quo de genere Abdias ageret proprio, an figurato, quo sive Idumæos nominaret, eos ne qui propriè tales sunt, an qui nominantur tales nomine ob aliquam similitudinem ad ipsos translato: itaque ut de isto dubitarem, tamen dubitare non possem, quin & verosimilior eorum sententia sit, qui genus figuratum sequuntur, & opinio utraque eorum, qui proprium tuentur, sit commentitia atque falsa.

Et ut ordiamur à priori sententia, falsum planè est, has comminationes, atque prædictiones ad illud esse referendas bellum, quod Syris ducibus Idumæi aduersus Iudæos gesserunt. Primùm quoniam in his scriptis mentio fit Hierusalem, non solum ab Idumæis obsessa, sed etiam captæ, atque direptæ: & eorum ea in re, vel animi acerbitas, vel odij immanitas quanta fuerit refertur: eiusque ob facti culpam fore dicitur, Deus ut ipsos

ipsos deleret. Propter interfectionem, inquit, & propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob operiet te confusio, & peribis in æternum. Quæ autem interfectio, ista, & cædes, atque iniquitas fuerit è vestigio declaratur. In die, cùm stares aduersus eum, quando capiebant alieni exercitum eius, & extranei ingrediebantur portas eius, & super Hierusalem mittebant sortem, tu quoque eras quasi vnus ex eis. Ergo quod vrbs captæ atque direptæ tempore hostibus Iudæorum auxilio venerunt Idumæi, idcirco & ipsi prædicuntur delendi. Atqui constat tempore Achaz Syrum urbem nunquam cepisse: subegit ille quidem armis, vique cepit, & in suam potestatem redegit Iudæorum ditionis nonnullas vrbes, Bethsames, Aialon, & Gaderoth, Socho quoque & Thannam, ut in lib. Paralipomenon scribitur: urbem quæ Ailam Syrus Iudæis ereptam Idumæis tradidit incolendam, ut in Regū Iudæorum commemoratur historia: qua etiam dicitur in historia, admouisse eundem castra ad urbem regiam, eamque obsedisse, non tamen ipsam cepisse, sed ab ea potius discessisse re infecta. Ex quo manifeste conficitur hinc non accusari Idumæos de eo bello, quod simul cum Syris regi Iudæorum Achaz intulerunt, quo in bello, ut liquet, Hierusalem capta non fuit, quando constat de eo accusari, quod Hierosolymas vi captas crudeliter diripuerunt, captiuosque abduxerunt ipsarum ciues. Deinde hinc inter alia prædicitur nunquam postea futurum, ut Hierusalem in potestatem Idumæorum veniret: neque euenturum villo postea tempore, ut vrbe à se vel ab alijs captæ, ipsi aut in eam ingrederentur, aut eius diriperent domos, aut cædem ciuium in ea facerent, aut eorum alicui fugam intercluderent, sic enim scribitur. Neque ingredieris portam populi mei in die ruinae eorum: neque despicias & tu in malis eius, in die vastationis illius

& non emitteris aduersus exercitum eius in die vastitatis eius: neque stabis in exiitibus, vt interficias eos, qui fugiit, & non concludes reliquos eius in die tribulationis. Quod si verè euenit, vt euenire necesse fuit, quando id Deus, qui falli nequit, euenturum prædixit, ista dici propter ea, quæ Idumæi, Syrique rege Achaz aduersus Iudæos gesserunt, nullo modo potest esse verum, cum ex supradictis aper-tissimè constet post id omninò bellum Idumæos quan-do Hierosolymas capiebant, & eueriebant Chaldæi, auxi-liatos fuisse illis. nec auxiliatos fuisse modo, sed & cohor-tatos esse, solo vt ipsas æquarent, nullique vt ciuium ætati parcerent: captæque tunc vrbi, atque direptæ constat su-perbè insultasse Idumæos.

Atque his satis refellatur prior illa sententia, quibus ni-hil minus efficacia sunt ea argumenta, quibus improba-tur posterior. Nam si Idumæi quod Hierosolymas Chal-dæis ducibus euerterunt, dicuntur postea extinguendi, quæro à quibus sint extinguendi? Ab eisdem Chaldæis, dicunt, qui debellatis Iudæis, victricia arma in Idumæos verterunt. At primum id nullius idonei scriptoris voce, atque testimonio firmatur, sed pro arbitrio eorum fingi-tur, qui nisi id commenti fuerint explanationis suæ exitum non inueniant. Deinde non est probabile, operæ egregiè ab Idumæis in bello nauatæ tam malam illis re-tulisse gratiam Chaldæos prudentes homines. Postre-mò, vt demus probabile esse, nam è Jeremiæ nonnul-lis verbis videtur posse id quodammodo colligi, post euer-sam à Chaldæis urbem, & Iudæorum deletam repu-blicam Chaldæos, Idumæosque aliqua de re inter se dis-sentientes tandem ad arma venisse, itaque vt demus ve-rum id esse, quod verum sit Idumæos tunc in æternum per-ijisse, id est, occisione occisos fuisse à Chaldæis ita vt no-minis ipsorum memoria interiret, nulla certè reipublicæ

facies

facies ipsis amplius maneret, quod hic futurum prædici-tur. Cum conitet post illa vrbs euerfæ à Chaldæis tem-pora, ad id vsque temporis, cum à Romanis iterum euer-sa est, Idumæos patrio in solo, non solum vixisse incolu-mes, sed etiam præstitisse virtute, atque armis? Nam Darij Histaspis iussu, quem post excidium Hierosolymorum re-gnasse certum est (fecit enim is potestatem Iudæis, vt & templi opus Cyri regis tempore institutum, posteaque in-terminissimum absoluerent, & vrbs dirutæ muros erigerent) huius igitur iussu Idumæi Iudæis à Babylone reuersis red-didisse à Iosepho dicuntur, id Iudææ regionis agri, quod ip-si Iudæis Babylonem in captiuitatem abductis, regionem cultoribus ingressi vacuam suo arbitratu occuparunt. Ex quo intelligitur post vastatam à Chaldæis Iudæam, Idu-mæos, nō solum non fuisse deletos, sed fuisse Iudææ regio-nis bona parte, nouaque imperij accessione vel Chaldæo-rum permissu, vel occupatione ipsorummet, nemine, qui ipsos impediret, relicto, locupletatos, atque auctos. Nec multo post eisdem in acie contra Iudam Machabæum Iu-dæorum ducem semel, atque iterum steterunt, vt docet idem Iosephus. Superati illi quidem in eo prælio fuerunt à Iudæis, sed quod superari tunc, & prælio victi fuerunt, id pro argumento est, ante id tempus eiusmodi illos fuisse, vt & alios bello aggredi possent, & de principatu conten-dere auderent cum hominibus bellicosiss. Sed nec à Iuda Machabæo eorum fuit extinctum genus. Nam quod idē Iosephus testatur, Hyrcanus Pontifex postea illos vicit, vi-ctosq; & sub iugū missos, coegit vt patrio relicto more Iu-dæorū ritu se circumcidi paterentur. Eos deinde Pōpeius ab imperio Iudæorū exemit, & suis viuere permisit legi-bus, quod idē Iosephus scribit. Cū enim Alexander Aristo-buli filius ex Asimonæorum genere in Iudæa Rex simul & Pontifex, adiūctis ditioni suæ Syris, & Phænicibus, at-que

que Idumæis regni sui pomeria latè extendisset, eo mortuo, atque Alexandra etiam eius vxore vita functa eorum filijs Hyrcano, & Aristobulo quidquid pater, atque maiores ipsorum adiecerant illorum regno Pompeius belli iure ademit, ademptumque aut attribuit Syriæ prouinciæ, aut pristinæ libertati restituit. Nec illo solum tempore Idumæorum vigeabant opes nomenque, sed ex eo deinceps in maiori gloria fuit. Antipater enim filius Antipæ Idumæus genere, atque dux Idumææ, vt Iosephus scribit, è Cipro item Idumæa vxore sua Herodem magnum sustulit, qui à Romanis Iudæorum creatus rex eam potestatem tanquam legitimam ad suos transmisit posteris. Itaque quandiu res stetit Iudæorum publica Herodis posteris, hoc est, Idumæi, illi vel omninò vel maxima ex parte præfuerunt. Ac denique ipsomet tempore, quo à Romanis est excissa Hierusalem, Idumæorum adeò florebat res, adeoque & viris ipsi pollebant, & armis vt ad viginti, & eo amplius Idumæorum armatorum millia ducibus Ioanne, & Iacobo Sosæ filijs, Iosephus scribat auxilio venisse Zelotis contra Annani & reliquorum factionem. Quæ si vera sunt, vt certè sunt, necesse est ea esse cõmentitia atque falsa, quæ de deletis Idumæis à Babylonijs, ij, quos supra dixi, confingunt. Aut enim illos bello nunquam appetiuerunt Babylonij, aut si quando appetiuerunt, atque vicerunt, tamen neque solum vertere cogerunt ipsos, neque rem eorum publicam deleuerunt. Quod si cui parum firma Iosephi videatur authoritas, quàm immeritò id quidem videatur, est enim vt si quis alius scriptor probatus ac locuples, sed vt quis Iosephum reijciat, nùm reijciat idem atque contemnat vel rerum à Machabæis gestarum sacra monumenta, vel Danielis vaticinationum librum diuinum? Atqui in Machabæorum

lib. i. ca. 5.

primo libro ducentesimo ferè anno postquam Hierosolymas,

lymas Babylonij cepere, postque ipsorum imperium à Medis, Medorum à Græcis euersum Idumæorum reipublicæ atque gentis magnamentio fit. Daniel verò nonne etiam scribit futurum vt Antiochus Epiphanes, qui regnauit in Syria post Alexandrum Magnum vita functum anno trigelimo suprâ centesimum, hoc est, post prioris templi excidium annis plus ducentis, omnibus à se Asiæ regionis gentibus superatis vnis abstineat Idumæis & Moabitis, & Amonitis? Sic enim scripsit. Et introibit in terram gloriosam, & multi corruent, hæ autem solæ saluabuntur de manu eius, Edom, & Moab, & principium filiorum Amon. At non essent Idumæi, à quibus bello lacescendis abstinuisset Antiochus, eos si ante ducentos annos deleuissent Chaldæi. Sed, vt cætera desint, illa certè vaticinatio Isaac, cuius Moses verba in Genesi refert, profecto euincat, non solum non fuisse extinctos à Chaldæis Idumæos, sed ne Iudæis quidem à Romanis euersis, ipsos fore euertendos. Nam is diuino inflatus spiritu, & in futurum longè prospiciens Esau filio suo, qui est Edò, sic benè ptecatu dicitur. Viues in gladio, & fratri tuo seruiues, tempusque veniet cum excutias, & soluas iugum eius de ceruicibus tuis. Quæ si prædictio vera est, vt esse est necesse, dici profecto debet, quamuis Idumæi per interualla temporum varias fortunæ fuerint experti vices, tamen futurum ad extremum vt ipsi excusso seruitutis iugo, ac Iudæis oppressis, & regno atque libertate spoliatis rem suam recuperent publicam. Quî igitur conueniat eos deletos omninò dici, tanto antequam postrema mala subirent Iudæi, quos superuicturos ipsis, nec superuicturos modo, sed seruientibus illis ipsos futuros liberos vates sacri, vt apparet, testentur? Sed cur tam multa ego, cum id commenti de Idumæis armis Chaldæorum extinctis ipsemet Abdias abundè refellat. Nam Idumæi

ij, de

ij, de quibus agit Abdias à Iudæis, non à Chaldæis prædicuntur delendi. Sic enim scribitur. Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioseph flamma, & domus Esau stipula, & succendetur in eis, & deuorabit eos, & non erunt reliquæ domus Esau. Ex quo vtrumque intelligitur, & fingi pro libidine, quæ de Idumæis à Chaldæis occisis dicuntur, & hos in quos Abdias inuehitur per metaphoram Idumæos dici. Nam propriè Idumæi, quod è supra dictis colligitur, quandiu steterit respublica Iudæorum, tandiu & ipsi steterunt, eosque Iudæi, et si sæpius bello superarunt, tamen nūquam ita deleuerunt, vt ad vnum omnes cæderent, nec certè ita vt rem illorum publicam atque nomen extinguerent, aut omnes eorum reliquias, vt hic Abdias dicit, abolerent. Agit igitur de figuratè Idumæis. Sed hoc testimonium nonnulli, quoniam se eo premi vident, callida interpretatione eludere conantur. Aiunt enim reliquias nullas remanere dici, non quod nulli omnino remanserint, sed quod pauci, ijque imbelles relicti fuerint: idque moris esse sacræ Scripturæ, isto quotiescunque modo loquitur nō vniuersum genus deletum docere velle, sed significare ad summam redactum paucitatem. Quæ res nobis diligentius examinanda est, nequa errori isti latebra in hac falsa interpretatione remaneat. Falsum enim est ista orationis formula in sacris literis, non ad vnum omnes deletos esse doceri: idque planum faciam omnibus ijs productis locis, quibus ea vtuntur sacræ literæ, Iosue decimo de excidio Maceda. Eadem die Macedam quoque cepit Iosue, & percussit in ore gladij, regemque illius interfecit, & omnes habitatores eius, non dimisit in ea saltem paruas reliquias. Id autè quid esset vt intelligeretur, adiecit, sicut fecit regi Ierico. Constat autem ex septimo Ierico euerfa, ne vni saltem parsum fuisse, ijs exceptis, quos Dominus ob ipsorum beneuolum in Iudæos animum nominatim excepit.

Nam

Ios. 10.

Ios. 7.

Nam sic scriptum est. Ceperuntque ciuitatem, & interfecerunt omnia quæ erant in ea, à viro vsque ad mulierem, ab infante vsque ad senem, boues quoque & oues & asinos in ore gladij percusserunt. Rursus de Lebna in eodem capite decimo: percusseruntque vrbem in ore gladij, & omnes habitatores eius: nec dimiserunt in ea vllas reliquias. Et de Hebron similiter in eodem. Cepitque & percussit in ore gladii, regem quoque eius, & omnia oppida regionis illius, vniuersasque animas, quæ in ea fuerunt commoratae, non reliquit in ea vllas reliquias, sicut fecerat in Eglon, sic fecit in Hebron, cuncta quæ in ea reperit consumens gladio. Et de Dabir. Cepit eam atque vastauit, regem quoque eius, atque omnia per circuitum oppida percussit in ore gladij, non dimisit in ea vllas reliquias, sicut fecerat Hebron, & Lebna & regibus eius, sic fecit Dabir, & regi illius. Percussit Iosue omnem terram montana, & meridiana, atque campestria, & Asedoth cum regibus suis: non dimisit in eis vllas reliquias, sed omne, quod spirare poterat, interfecit, sicut præceperat ei Dominus Deus Israel. Et capite vndecimo de regibus à Iosue superatis ad aquas Meron. Itaque percussit omnes, vt nullas dimitteret ex eis reliquias. Et de Afor. Percussitque omnes qui ibi morabantur, non dimisit in ea vllas reliquias, sed vsque ad interuersionem vniuersa vastauit. Rogo vtrum iis significetur ne vnum quidem relictum, an secus? Si ne vnum, vincio quod volo: sin secus, nonnullis ergo parsum est. Quomodo ergo ijs qui pepercerunt, Deus parsum? aut quomodo non statim seuerè in illos animaduertit, qui ad Ierico parcere Hacamo noluit, quod sibi de anathemate vestem coccineam referuauerit, quiq; in Saulè tam acerbis fuit, quod abstinerit à cæde Agag Amalechitarum regis? Quod ipsum confirmari sic potest. Nam post enumeratas vrbes

Ios. 10.

Ios. 11.

urbes quas cepit atque evertit Iosue, statim scriptura subiungit. Sicut præceperat Dominus Moyfi seruo suo, ita præcepit Moyfes Iosue & ille vniuersa compleuit. Id ergo factum esse dicitur in earum urbium excidio, quod Deus Moyfi præcepit vt faceret. Præcepit autem Moyfi Deus quid? Cum tradiderit, inquit, eas Dominus Deus tuus tibi, percuties eas vsque ad internecionem, id est, vt Hebraicè habetur, *הרסם תהרס* ergo nullas reliquias dimittere est id facere, quod Dominus verbo *הרס* fieri præcepit. At *הרס* in quibus dicitur, deijs ne vnum excipere licet, vt patet in Saule, cui Samuel sic locutus scribitur. Misit te Dominus in viam, & ait, vade & interfice peccatores Amalech, & pugnabis contra eum vsque ad internecionem. Quare ergo non audisti vocem Domini, sed versus ad prædam, &c. Nam pro internecione Latino Hebraicè est *הרס*. Igitur quia præceptum illi erat, vt *הרס* in Amalech exerceret, idcirco Sauli ne vni Amalechitarum regi licuit parcere. Et certè quanta sit huius vocabuli vis, quod initio eiusdem capituli scriptum extat, declarat. Nunc ergo, inquit, vade & percute Amalech & demolire vniuersa eius, nõ parcas ei, & non concupiscas ex rebus ipsius aliquid, sed interfice à viro vsque ad mulierem, & paruulum, atque lactentem, bouem & ouem, camellum & asinum. Nam hæc vniuersa vno verbo *הרס* postea complexus est. Herem igitur nullius excipiendi locum dat, sed vniuersos sine vlla exceptione complectitur: & Herem, vt demonstratū est, executioni mandabatur à Iosue, quando nullas reliquias dictus est reliquissè. Non ergo paucos è multis, sed omninò nullo relicto. sacræ literæ docere volunt, cum his verbis vtuntur. Ad hæc, quod nouus iste interpret non negat, reliquiarum vocabulum in his literis paucos è multis significat. Nam cum Esaias scribit. Si numerus filiorum Israel fuerit sicut arena, quæ est in litore maris, reliquiarum saluæ fient.

fiēt, quid aliud dicit quàm ex immensa Iudeorū multitudine reliquos futuros paucos, qui Christi religionē sequantur. Igitur si pauci, cum è multis remanent ij nominantur reliquiarum, profecto sequitur, quæ scriptura nullas reliquias superesse dicit, eam ne paucos quidem superesse affirmare. Quod autem ex scriptura testimonium isti citant, suæ quod putant fauere sententiæ, id eam certè conuellit. Nam quia in libris Regum scribitur de Iehu, percussisse ipsum omnes qui reliqui erant de domo Achab in Iezrael, & vniuersos optimates eius & notos & sacerdotes, donec non remanerent ex eo reliquiarum: & quia ex eisdem libris constat, quo tempore ista scribebantur, Ochoziam & eius fratres Achabi Gentiles cæsos non fuisse, ex eo effici putant hac orationis formula sacras vti literas, non vt vniuersum genus funditus extinctū esse significent, sed vt doceant ad maximam paucitatem redactum. Nec vident non simpliciter dici Gentiles Achabi omnibus in locis à Iehu deletos esse, sed in Iezraele vrbe nominatim, qua in vrbe nemo qui de Achabi familia esset Iehu ferrum effugit. Itaque post illa subiungitur. Et surrexit, inquit scilicet Iehu profectus è Iezraele & venit in Samariam, cumque venisset ad Cameram pastorum in via inuenit fratres Ochoziæ regis, dixitq; ad eos qui nam estis vos? qui responderunt, fratres Ochoziæ regis sumus, & descendimus ad salutandos filios regis & filios reginæ. Qui ait, comprehendite eos viuos, quos cum comprehendissent viuos, iugulauerunt eos in cisterna, iuxta Cameram quadraginta duos viros, & non reliquit ex eis quæquam. Et paulo infra. Et duxit in Samariam, & percussit omnes qui reliqui fuerant de Achab in Samaria vsque ad vnū, iuxta verbum Domini. E quibus colligitur, quod historiæ Regum author suprâ posuerat de domo Achabi nullas reliquias remansisse, id intellexisse in Iezraele, qua de mentionem

nē faciebat: nā Samariæ alijq; in locis remāserunt, easq; Iehu postea deleuit. Quare qui isto abutūtur testimonio, eo si aliquid volūt effici necesse est doceant fuisse in Iezraele Achabi gentilē aliquē, quē Iehu ferro nō interemerit, aut si hoc docere nequeunt, vt certē nequeunt, veritati locū dent, ac liberē fateantur rē cōmentitiā imbelli præsidio à se fuisse munitam. At illud validius statim quod addunt, sic enim scribunt, velint nolint oportet admittant hāc interpretationē nostram, qui Idumæos infideles, & Ecclesie hostes interpretantur. Dicāt enim nobis, & tēpus indicent quando infideles ita delati sunt vt ne vnus quidē reliquus fuerit. Ridiculē. Quasi qui figuratū sequūtur & inducunt genus vaticinationē istā ad exitū iam peruenisse dicāt, ac nō potius affirmēt pertinere eā vsq; ad mundi, atque tēporis finē, quo in fine omnes ad vnū impij de medio sublati sempiterno in carcere detrudēdi sunt, vti inter catholicos constat. Itaq; de illis Abdias rectē atq; verē, & nō eūnt reliquæ domus Esau, quoniā vniuersos vna abolebit atque interimet dies. Et vt demus istis quod volunt reliquias nullas superesse dici, quando pauci sunt & imbelles qui remanent, qui docebunt Idumæos vnquā à Iudæis ad eam paucitatē redactos, quādo, vt è suprā dictis colligitur, Iudæi neque solum vertere coegerunt ipsos, neque rem eorum publicam delere, aut extinguere nomen potuerunt.

Igitur vt ad institutā redeamus rē, si neq; Syrū bellū in his Abdie vaticinationibus, neq; Chaldaicū versatur: siq; id de quo Idumæi in his scriptis accusantur ad neutrū potest referri bellū: siq; ex eo constat id nomē trāslatē vsurpari, qui, quæso, sint isti ad quos id transfert Abdias? Multi sanē multa. Itaq; varietas sententiā rē sua spōre dubiā, obscurā magis, & explicatu difficilē reddūt. Nā nullā earū sententiā rē est, in quā non aptē cadat aliquid eorū, quæ hīc scribit Abdias: nulla rursus, cui tota hęc vaticinatio integrē cōueniat.

niat. Nulla, quæ nō aliquid satis commodē interpretetur. Nulla, quæ vniuersā, nisi magna vi adhibita, ad suos sensus accōmodet. Quare, vt quod sentio melius explicē, quādā necessario altius reperā, hinc ducto principio. Res nota est quādā in sacris literis, vel gentiū, vel populorū, vel etiā singulorū hominū propria nomina solere poni, non solū pro ijs rebus, quas propriē significant, sed etiā pro alijs, ad quas significādas propter aliquā similitudinē trāsferūtur. Sic Israelis nomē significat illud quidē propriē Iacobum Abrahami nepotē, Iudæosq; que, qui ad Iacobū genus suum referunt: sed trāslatē pro ijs hominibus poni solet qui veram religionē colunt, & quorū erga Deum pietas insignis est. Vtriusque autē huius nominis vsus atque significatio- nis, vnus Esaiæ locus clara exēpla suppediret, is nimirū locus, in quo sic scripsit. Nō me inuocasti Iacob, nec laborasti in me Israel, non mihi obtulisti arietē holocausti tui, nec victimis tuis glorificasti me: non te seruire feci in oblatione, neq; laborē tibi præbui in thure, nō emisti mihi argento calamū, & adipe victimarū tuarū non inebriasti me: verūtāmē seruire me fecisti in peccatis tuis, præbui mihi laborē in iniquitatibus tuis. Ego sum, ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorū non recordabor. Reduc me in memoriā, & iudicemur simul, narra si quid habes vt iustificeris. Pater tuus primus peccauit, & interpretes tui præuaticati sunt in me, & contaminaui principes sanctos, dedi ad internecionē Iacob, & Israël in blasphemiam. Nam certē Israelis propriē dictus populus Deū coluit sacrificijs suis, atque victimis, earūque victimarū varia genera, variosque & sacros ipsarum offerēdarum ritus Deus illi præscripsit populo multis verbis sanē quā accuratē. Ex quo sequitur, quem Isaias Israellem vocat, non esse propriē Israellem, sed talem nominari, atq; dici ab ipso eū populum, quē in Christum fides, atq;

religio è omnibus collegit gentibus. Quæ quidē gentes sacrificia sua, victimasq; & quidquid operatæ sunt, diis operatæ sunt falsis. Itaq; Deus illi iure atque verè. Non me inuocasti Iacob, neq; laborasti in me Israel. Nullū enim labore subijt veri Dei colēdi causa populus gentiū, quippe qui ne cognosceret quidē, qui esset verus Deus Nec solū non exhibuit Deo debitū ipsi cultū, sed exhibuit idolis, hoc est, falsis diis. Idque cōmemorat Deus, vt ex eo magnitudinē sui erga illū populum amoris magis ostendat Nullis enim ab ipso cultus, aut delinitus obsequiis, contra potius multis irritatus iniurijs vsque eò dilexit illū, vsque eò se in illū præbuit humanū, & ignoscentē, nō solū vt à peccatorū dura seruitute atq; tyrannide ipsum liberare vellet: sed vt eius liberandi causa semet ipse addiceret in seruitutē, vitā subiens supra quā dici potest ærūnosam, & miserā, veruntamen, inquit, seruire me fecisti in peccatis tuis. Nec solū se deiecit, sed etiā abiecit à se atque repulit, quo fidei aditus latius pateret gentibus, eos ipsos, quos præcipuē charos habuerat, & à quibus, qua homo est, genus ducebar Iudæos. Qua de re ait. Et cōraminaui principes sanctos, dedi ad internecionem Iacob, & Israël in blasphemiam. Quod certè iā intelligi debet dici de propriē Israël, quē Deus loco mouit, quo locus vacaret gentibus introire cupientibus in euangelium. Nā, vt Paulus scripsit, cæcitas ex parte contigit in Israël, donec plenitudo gentiū intraret. Quod autē de vocabulo Israël diximus, idē dici potest de Iudæi vocabulo, ipsum trāsferri ad eos, qui verè fideles sunt, quāuis non sint orti à Iudæis parentibus, vt liquet ex illo. Qui in abscondito Iudæus est. Et Ioannes in Apocalypsi, ex isto huius vocis translato vsu, negat Iudæos eos aut esse, aut deberi dici, qui quamuis natura Iudæi essent, animorū tamen studijs auersi erant à Christo. Sic enim scribit, dicūt se esse Iudæos, & non sunt, sed synagoga sathanæ. Babylonis

Rom. II.

Roma. 2.

Apoc. 2.

Ionis item vocabulum, non solū regiæ Chaldæorum vrbis proprium est nomen, sed sæpè etiam translatum, aut pro vrbe Roma ponitur, aut pro genere impiorum vniuerso. Sic Petrus. Salutat vos Ecclesia, quæ est in Babylone collecta. Et in Apocalypsi varijs in locis id nomen interdum hoc, interdum illo modo transfertur. Similiter in illo Esaiæ. Audite verbum Domini principes Sodomorū, percipite auribus legem Dei populus Gomorrhæ. Sodomæ atque Gomorrhæ nomina ad significandos sunt trāsflata Iudæos, propterea quod Sodomæis atque Gomorrhæis essent moribus similes. Idem deniq; ipsum vsu sæpè venit in his vocabulis Edom, atque Idumæus, quæ quin in sacris transferantur literis ad alia neque genere neque natura vllō foedere coniuncta cum Idumæis, dubitet nemo, qui modo eas literas vel summis labijs attigerit.

Sed hæc cum ita sint, aduertit prætereà debet, quamuis dubium nemini sit, quin Edonis vocabulum non parum sæpè translātè ponatur: tamen pro quo ponatur quando transfertur, statuerè nō esse facile propter opinionum de ea re varietatē. Nam vt cōstat ex ijs quæ suprâ retulimus, non videtur idem omnibus. Burgenfis existimat hæc nomina figuratè posita significare Iudæos infideles. Hebræi Doctores ea transferūt ad Romanos: Diuus Hieronymus varius est, interdum enim ijs Iudæos significari dicit, interdum ea ad Hæreticos transfert: est vbi ad carnem, id est, ad carnis libidines, quæ aduersantur rationi. Quare id certè, si fieri modo possit, è sacris ipsis literis, in quibus ista ponuntur nomina, & ex ea: um literarum loquendi vsu præcipuē indagemus. Constat autem in ijs literis ea nomina translātè poni in illo Esaiæ. Quis est iste, qui venit de Edo; tinctis veltibus de Bofra; constatque rursus patrum ferè omnium testimonio ad significandas omnes orbis nationes verè religioni inimicas, omnesque potestates aduersas

I. Petr. 5.
Apoc. 14.
16. 17. 18.
Esai. 10.

Esai. 63.

ca ab Esaiā esse trāslata. Nam inducit Ch. idum propheta bello sibi subiiciente in eas potestates, seque cadendis hostibus cruentantem, ac deinde bello iam cōfecto & è praelio reuertētem frustra illa acclamatione prosequitur. Nam sic intelligi illa deberi ex ipsa probatur sacra scriptura, in qua ipsemet vates, dum exponit quid i. lud Edom, atque Bosra sit, vnde Christus vestibus maculatis sanguine venire dicitur, sic scribit ex ipsius Christi persona. Torcular calcaui solus, & è gentibus non est vir mecū. Et rursus. Cōculcaui populos in furore meo, & inebriaui eos in indignatione mea. Et iterū. Cōculcaui eos in ira mea, & aspersus est sanguis eorū super vestimenta mea. Torcular verò istud, isti q; populi à Christo, vt dicitur, cōculcati qui sint, apertè declarat Ioānes in Apocalypsi, quo in loco multa præclare scribit de hac ipsa de omnibus verè Religioni inimicis gētib⁹ Christi victoria. Nā illa Ioānis ad ista Esaiæ respiciūt, & planè cū illis concinunt. Ioannes enim inter alia sic. Et vidi, & ecce equus albus, & qui sedebat super eū vocabatur fidelis, & verax, & paulo infra. Et vestit⁹ erat veste aspersa sanguine, quod Esaias dixit tinctis vestibus de Bosra. Et rursus, & ipse vocabatur verbum Dei, & de ore eius procebat gladius acutus, & in ipso percussit gentes, & ipse reget eas in virga ferrea, & ipse calcatur vini furoris Domini. Pro quo Esaias numeris tātū & personis cōmutatis in eandē planè sententiā. Torcular calcaui solus & è gentibus nō est vir mecum, calcaui eos in ira mea, & cōculcaui eos in indignatione mea. Ergo Edō in illo Esaiæ eos significat populos, quos idē dicit conculcatos à Christo fuisse. Isti autē populi Ioanne interpretante sunt omnes gentes euangelio inimicæ, & infestæ. Ex quo concluditur Edom illo Esaiæ loco vbi figuratè & metaphoricè ponitur id significari, quod est inimicū euangelio. In quā sententiā cū Hieronymo atq; glossa veteres ferè omnes conveniunt.

Atque,

Atque, vt mihi quidē videtur, eadem significant ista Edonis, Idumæorumque nomina & in illo alio eiusdem prophetæ loco, vbi sic dicitur. Victimā Domini in Bosra, & in terfectio magna in Edom. Nam fatentur omnes figuratè illo in loco ea vocabula poni. Et quamvis nonnullis rectè placeat infideles Iudæos eis significari vocabulis, tamen si solos eos significari ea oratione, atq; notari volunt, placet nō rectè. Verū enim est quod mihi videri dixi, ijs omnē impurū significari cōetū, & quidquid religioni aduersatur nō vno propriè in populo, sed in omnibus cōmuniter gētib⁹. Nā proximè præcesserat. Indignatio Domini super omnes gētes, & furor super omnē militiā eorū, & cōplicabitur sicut liber cæli, & omnis militia eorū defluet sicut defluit foliū à vinea. Quæ, vt cōstat, de omnibus dicuntur orbis nationibus tādē interituris aliquādo: at his illa subiūguntur, cōstat ergo omnes illas, quibus Deus iratus dicitur, gētes vno Edō contineri. Vocātur porrò vniuersæ Deo inimicæ gentes Edō propter duas rationes, vna q̄ sicut Edō homo audax, atq; turbulētus odio prosequutus est fratrem suū Iacob placido atq; miti ingenio præditū & posterius Edō & ipsi homines nequā, & idolorū cultores aduersati sēper sunt posteris Iacob verè religionis cultoribus: sic impiorū multitudo pijs semper infesta fuit. Altera quod Edonis vocabulū, quod Hebræis à rubedine ducitur, ex etymo interpretatū rubrū, aut sanguineū significat. Rectū autē est, & rationi valdè cōsonū, vt impij quicūq; sunt, rubri esse, sanguineq; infecti dicantur: tū quia sanguini id est, affectib⁹ obsequuntur, qui è sanguine existūt, quib⁹ nihil esse potest vel perturbatius vel prauius: tū quia quēadmodū pios nasci è sanguine sacre literæ negant, sicut scriptum est. Dedit eis potestatem filios Dei fieri, qui non ex sanguinibus neque ex voluptate carnis, sed ex Deo nati sunt: sic consentaneum rationi est vt impij omnem sui ortus originem ad

LI 4 car-

Esai. 34.

Ibidem.

Ioa. I.

carnem referāt & ad sanguinem: Edomque, & sint, & appellentur, id est, appellentur rubri, & toti è sanguine coacti. Quæ etiam, vt opinor, causa est, quare in arcano sacrarū literarum sermone albus color sanctitati tribuatur, & puritati; contra rubeus impuritati, & flagitio. Nā certè puritatis atque innocentię significationē habet illud, quod de Christo Ioānes scribit in Apocalypsi, cū ipsum, in albo equo insidentē inducit, & habere dicit caput, capitique; capillos candidos instar lanæ atq; niuis. Et de sanctis atq; bonis viris, eadē vt significetur vitę ipsorū innocentia, atq; mundities in ipso met libro pluribus locis scribitur incedere ipsos candida amictos veste. Itaque Christus de illis. Ambulabunt mecū in albis, quia digni sunt. Contra autem meretrix illa mulier, cuius idē Ioannes in eodē meminit libro, quę que sine dubio sustinet impiorū personā, amictu induta purpureo inducitur, & sedens in bestia coccinea. Et certè vtrum que simul satis cōfirmetur illo vno Etiaę versiculo, in quo sic vates scribit. Si fuerint peccata vestra, vt coccinū, quasi nix dealbabūtur; & si fuerint rubra quasi vermiculus, quasi lana alba erunt. Nam vt impurissima significaret scelera, rubri coloris adhibuit similitudinē, atq; nomē: vt autē declararet innocentia & sanctitatē eximā, niuis, lanæq; est vsus nominibus. Nec solū sanguineus color additus, aut attributus alicui sceleris est signū in ipso existentis, sed sanguis etiā ipse sine adiunctione nominatus, scelus graue spē significat, vt in illo Dauidis. Libera me de sanguinib; & in Osee illo. Sanguis sanguinē terigit, & in alijs eiusmodi. E quibus omnibus & liquet, Edonis nomē cum translata ponitur ad impiorum Ecclesiam significandam trāsferrit: & causa etiā quare ad id trāsfertur colligitur. Itaque quę admodū circūcisio & præputium, duo scilicet nomina sacris valdē familiarialiteris, duo gentiū genera, in quibus humanū diuiditur genus cōtinent, atq; significant, piorum & impio-

Apoc. 19

Apoc. 1.

Apo. 3. 4.

6. 7.

Apo. 17.

Esa. I.

Psal. 50.

Osee. 4.

& impiorū; sic Edonis, atq; Israelis vocabula vniuersas orbis nationes comprehendunt diuisas eisdem duobus generibus. Nam Israel omnes dicuntur boni: contra Edom omnes mali, atq; improbi. Qui quidem improbi aduersus bonos inexorable bellum semper gerunt, mutuoq; sibi istæ duæ factiones hominū aduersantur: quomodo olim duo illi priuati homines Israel, & Edom pueri adhuc, immo antequam essent in lucem editi, atq; adeo ipsomet tempore, quando ambo materno claudebantur vtero, inter se depugnabant, cum ipsorummet, tum suorum posterorum certamina futura indicantes. Vnde & matricorum diuinitus responsum scribitur. Duæ gentes sunt in vtero tuo, & duo populi ex ventre tuo diuidentur, & populus populum superabit, & maior seruiet minori. Gen. c. 25.

Quibus sic constitutis, est & hoc aduertendum, proprium esse literarum sanctarum, vt narrandis, atq; recensendis quibusdam gestis rebus, quæ quomodo commemorantur euenisse, ita planè euenerunt, maiora quædam & sublimiora alia, non quidē adhuc gesta, sed futuro gerenda tempore, ijs tamen quæ gesta narrantur similia, significant, atq; prædicant. Quæ, ex vnis rebus præteritis & commemoratis, aliarum rerum post futurarum prædictio, allegoria rerum vocari non ineptè solet his literis propria, ab illaq; distincta, quæ è duobus aut pluribus verbis trāslatè positis, eq; perpetua metaphora efficitur, quæ rhetorum est, & linguis communis omnibus. Nam, quod exempli causa dictum sit, narrant Abrahamum duos suscepisse filios, alterum è Sara ingenua, alterum è Agar ancilla: nec cum id narrant nos fallunt: sustulit enim Abraham eos liberos ex eis foeminis, è quibus sustulisse ipsum eos sacre literæ dicunt: sed id dum dicunt aliud nobis maius significant. Duo enim prædicunt testamenta, duosq; populos pertinentes quenq; ad suum testamentum, quomodo Ga-

Gen. c.

25.

Gene. 16.

21.

Galat. 4. latis id interpretatus est Paulus. Nec solum ijs quæ præ-
 rierunt rebus, dum earum historiam rerum sacræ literæ
 texunt, res significant alias post futuras, & eis ipsis rebus,
 quas narrant persimiles; sed sæpè etiam dum in vnius,
 aut plurium rerum longo post tempore futurarum præ-
 dictione versantur, aliarum item rerum similium qui-
 dem illarum, quas præferunt prædicere, re verò ipsa
 maiorum atq; meliorum prædictionem commiscent. In
 quo illud sacris vaticiniis accidit, vt cum primò suæ ora-
 tionis ingressu instituisent aliquid futurum dicere, quod
 tamen ipsam imaginem contineret alterius maioris rei
 item futuræ ab ipsa rerum inter ipsas similitudine ad-
 moniti, atq; ex eo illustrati quodam maiore lumine vi-
 dere incipiant, quod à principio non videbant, maio-
 ra scilicet, & sublimiora illa quæ in minoribus tanquã in
 imagine continebantur inclusa. Nec solum videre in-
 cipient, sed etiam priorum intermissa prædictione re-
 rum ad hæc ipsa posteriora prædicenda sermonem suum
 sæpè conuertant, misceantq; ea inter se ad eum mo-
 dum, vt difficilè distingui atq; discerni possint, ex quo
 obscuritas existit maxima in eorum scriptis. Quod quale
 fit his declaretur exemplis. Cõstat Christi imaginem Solo-
 monem gestasse. Huius itaq; futurum ortum, omnemq;
 eius rationem vitæ Natham vates cum Dauidi prædiceret,
 inter prædicendum altius mente sublatus, ad eum, cuius
 is, de quo agebat, erat futurus imago, idest, ad Chri-
 stum, & ipsum Dauidis futurum filium, & mentem to-
 tam suam, & orationem conuertit. Itaq; de sempiterno
 Christi regno quædam vaticinatus est, quæ de Solomone
 verè dici non queant, sic inquit. Et stabiliam thro-
 num eius vsq; in sempiternum. Nam dubitari non po-
 test quin eo loco vaticinium fuerit de Solomone
 vaticinari. Nam ipsemet Dauid in libris Paralipomenon
 huius

1. c.
22.

huius meminit vaticinationis, & eam refert ad Solomo-
 nem quem ex Bersabea suscepit. Sed quamuis Solomo-
 nem Bersabeum sibi à primo vates proposuit, tamen in
 eo alium Solomonem cum vidisset meliorem, & de illo
 aliquid, quod ad ipsum propriè pertineret, planè lo-
 quutus est. Idem accidit & ipsi Dauidi in Psalmis quadra-
 gesimo quarto & septuagesimoprimo, quos quamuis *Psal. 44.*
 psalmos ipse panxit de Solomone, tamen in eis multa *71.*
 prædixit quæ soli Christo conueniant: itaq; in Solomone,
 non de Solomone loquutus est, sed de eo potius, de
 quo vt cogitaret atq; meminisset propositus ad dicen-
 dum Solomon ipsi causam attulerat. Quare Diuus Hiero-
 nymus de hoc ipso hæc planè scribit. Psalmi quadra-
 gesimus quartus & septuagesimus primus pacifici titu-
 lo prænotantur, qui tametsi ad prophetiam Christi &
 Ecclesiæ pertinentes foelicitatem & vires Solomonis ex-
 cedunt, tamen secundum historiam super Solomone con-
 scripti sunt. Similiter quoniam Cyrus Persarum Rex is,
 qui Iudæos captiuos, & apud Chaldæos exulantes è ser-
 uitude redemit, quadam ex parte præ se tulit imaginem
 Christi, idcirco Esaias cum de illo, quædam vaticinari
 cœpisset in capite quadagesimo quinto, ipsa rerum *Esai. 43.*
 similitudine admonitus, & lumine maiore illustratus in
 media oratione se ad Christum conuertens in has vo-
 ces prorupit. Rorate cæli desuper, & nubes pluant
 iustum, & aperiat terra, & germinet saluatorem, &
 iustitia oriatur simul, ego Dominus creauit eum.
 Quæ, quis sanus dixerit, de vno homine impio &
 idolorum cultore, qualis Cyrus fuit, dici à tanto vate
 potuisse? Nec aliud est quod Daniel, & ipse summus va-
 tes fecit, cum scriberet de Antiocho Epiphane. Antio-
 chus enim is, vt est omniū veterum Theologorū opinio,
 Antichristi personam sustinuit. Daniel ergo cum de illo cœ-
 pisset

Hiera. in
prol. Eccl.

pisset scribere post multa, quæ de illius ingenio, deq; ad re-
 gnū ascensu, deq; regni administrandi ratione, deq; inna-
 to eius o. l. o in ludæos prædixit, ad extremum in ipso An-
 tiocho Antichristū prospiciens, & ad eū tuæ mentis acie,
 atq; adeo omnes cogitationes cōuertens, multa subiecit
 ab Antiochi persona, supra quam dici potest aliena. In his
 igitur, & id genus alijs scriptis, in quibus duarum rerum in-
 ter se similitudinem: quarum vna sit maior, altera minor conti-
 netur prædictio, qui vnam, aut vniutmodi perpetuam sen-
 tentiam inesse putant, aut quasi insit, sic ea interpretantur
 scripta, haud dubiè falluntur. Varia enim est, & multiplici-
 eorum scriptorum sententiæ ratio, nec insistent semper,
 & perseverant vsq; ad extremum vates in his scriptis, in eo
 quod dicere instituit: neq; tenore atq; filo vno vltima pri-
 mis, & media vtriusq; cōiungunt: sed per tonis subinde atq;
 rebus variatis, & nullis sæpè adhibitis signis, quibus ad
 quas res quidq; proprie pertineat dignosci possit, permix-
 tum, atque vno orationis textu quædam dicunt ijs re-
 bus, de quibus agitur propria, quædam vniuersis commu-
 nia. Itaq; ea cum legis, animum necesse est vehementer in-
 tendas, vt quid de quaq; dicatur re sine errore cognoscas.
 Nam vt ipsæ res sint inter se similes, tamen non eousq; si-
 miles sunt, vt omni ex parte, omnibusq; modis conueniāt.
 Nec enim fieri villo modo potest, quin quæ duæ res diuer-
 sæ sunt & distinctæ, earum rerum vtriusq; non insit aliquid,
 quod cuiusq; earum sit proprium & suum. Igitur pro eo
 quod in natura ipsarum rerum est, sic quæ de eis habetur
 rebus oratio, atq; prædictio est à nobis interpretanda. Quæ
 admodum enim in duabus rebus ad prædicendum pro-
 positus aliquid semper est, ita alterutri earum proprium,
 vt neutri sit cōmune cum altera, aliquidq; itē quod vtri-
 que cōmune sit, ex quo & similes inter se sunt, & in vna
 continentur imago, atq; sustinetur alterius: sic in ijs sermo-
 nibus.

nibus, quos illis de rebus habet sacri Prophetæ intelligi de-
 bet non vniuersas eorum sermonum partes communiter
 pertinere ad vtramq;, sed esse quasdam singularum pro-
 prias, quasdam ambabus rebus communes. Illa enim in
 quibus hæ duæ res mutuo conueniunt, & ex quibus simili-
 tudinis atq; imaginis ratio inter ipsas existit, prædici de ea-
 rum vna non possunt, quin de altera etiā prædici censeantur,
 quatenus certè id similitudinis ratio permittit. In quo vi-
 deo falsum fuisse quendam non ignobilem harum litera-
 rum interpretem censentem quæ de eiusmodi rebus dicū-
 tur, quæ res quædam sunt, neq; mutuo inter se conferun-
 tur, vtriusq; oportere esse communia, quæ verò quæ vna ea-
 rum rerum est signum alterius, ea solū dici de ea re, cuius
 altera est signum. Contra enim verius censuisset, de signo
 qua tale est nihil posse dici, quod non idem ipsi signo con-
 grueret. Eo enim signum habetur, quia id ipsum cuius di-
 citur esse signum similitudine refert; taleq; ipsum est na-
 tura sua, & tam simile alteri rei, vt ex eo pro eius rei signo
 sit habitum: necesseq; ideo sit vt quidquid in eo, quod si-
 gnificatur inesse conspicitur, eius in signo, siquidem eius
 rei signum est, extet imago aliqua. Quare quæ de ea dicun-
 tur re, quæ est signum alterius, cum de ea dicuntur
 qua signū est, non solum in eam cadunt eique verè com-
 petunt, sed prius etiam de illa dici censentur: non
 quod magis in illa insint, sed quod ab ipsa fiat gradus ad
 ascendendū ad id quod simile ipsi est, quod tamen quia
 maius ipsum est atq; sublimius, idcirco quæ in signo prius
 inesse visa sunt, ea in ipso meliora reperiuntur, atq; maio-
 ra. Itaq; multum certè is scriptor lapsus est, nec minus
 eo turpiter Caietanus, quamuis ratione diuersa: omnē
 enim hanc distinctionē rerum & vaticinationum tollit,
 nec miscere vates plures & diuersas res putat, aut in vnam
 eas prædictionem conijcere. Sed qua de re à principio in-
 stitue-

stituerunt dicere, eam ad extremum exequi illos dicit nusquam filo interrupto. Itaque ait, cuius Psalmi vel vnus versiculus de Christo propriè dicatur, eius Psalmi, vniuersa de Christo interpretari debent. Quod si in Dauidis rebus, aut memorandis, aut prædicendis rursus alius Psalmus in aliqua sui parte versetur, eum totum ob id pertinere ad Dauidem, Quem errorem, non solum veterum Theologorum in sacras literas interpretationes, sed etiam quemadmodum demonstratum est, res ipsa refellit. Quare statui pro certo debet in eis vaticinationibus, quæ prædictionem simul continent, duarum rerum quarum vna sit typus alterius, quædam dici quæ soli typo conueniant, & ea non dici de typo quæ tale est: quædam rursus dici conferenda solum in eam rem, quæ typo significatur, & ea similiter de illa dici, non quatenus per typum ipsa adumbratur, sed per occasionem, aut digressionem propheticam, vaticinationem, atque orationem suam ab vnus rei commemoratione transferentibus ad alterius rei commemorationem: quædam postremò dici, quæ vtrique aptè competant rei, alteri vt typo, alteri vt ei, quæ per typum exprimitur: quæque dicuntur isto modo, ea proculdubio de typo dici, quæ talis est, esse censenda. E quibus omnibus, vt opinor, liquere iam potest, quibus de rebus Abdias propriè differat, & ad quas gentes hæc ipsius vaticinatio pertineat: cuius declarandi, atque explicandi causa superiora diximus ferè omnia. Dico enim ipsum simul aduersus vtrumque vaticinari Edom, proprium, & figuratum, hoc est, aduersus Idumæos posteros Esau, & aduersus impios vniuersos: & vtrorumque varias calamitates, & ad extremum miserandum interitum dico ipsum prædicere; sed ita diuisa ratione, vt nonnulla prius dicat, quæ ad propriè Idumæos pertineant, deinde al-

tius

tius sublatus, ac maiori illustratus lumine regnum Christi futurum, atque eius magnitudinem, & potentiam prospiciens & ab *ἰεροσολίμων* ad *θεσσαλονίκην* orationem transferens suam multa vaticinetur aduersus figuratè Idumæos, quos interituros prædicit, magno cum ipsorum dolore, & Israelitarum, id est, bonorum lætitia. Bonos porrò impijs occidione occisis in optimarum rerum maxima copia vitam ducturos foelicissimam sæculis sempiternis, Christumque tandem nemine, qui detrectare eius in se imperium, aut qui se contra opponere audeat relicto, pronuntiat regnaturum plenè, & perpetuò. Quod iam bona ex parte effectum est, perficietur autem integrè in fine sæculi, quando, vt Paulus scribit, Christus euacuauerit omnes principatus & potestates. Atque hæc mea est sententia satis, vt apparet, vera & ad sacra vatum scripta enodanda, satis, vt mihi videtur accommodata. Sed quid refert videri mihi, sunt enim alij, quibus falsa videtur. Itaque quidam modo magna sui fiducia literis prodidit. Quia, inquit, de ijs agit Idumæis Abdias, contra quos Esaias, Jeremias, Ezechiel, Ioel, Amos, & Malachias vates scripserunt, quos constat in Edomitas, qui propriè tales sunt, scripserunt. Quasi ego aut Abdiam de veris Idumæis interdum agere negè, aut perspicuum sit, quos citat vates, nusquam artigisse figuratos. Certè omnes illi de vtriusque planè agunt, & modo in veros, modo in figuratos inuehunt: itaque ex vtroque suas vaticinationes contexunt. At hoc est inquit, in sensu historico ab historia recedere. Imò non recedere ab historia, sed ipsam variare, hoc est, ex vna earum, quæ vati ad dicendū propositæ sunt personæ, aut gènti ad aliã personam aut gentem trãsire. Sed iurâ sensum sacræ scripturæ hæc ratio violat, & fines cõfundit. Imò se intra vnus historię sensum cõtinet, nec alterius cuiusquam intelligentiæ fines inuadit. Nõ enim quòd ad eos ad quos Idumæo

rum

rum nomen transferimus, quædam huius vaticinationis propriè pertinere affirmamus, idcirco allegoricum sensum inducimus, aut cum historia allegorias miscemus. Allegoria enim hæc in nomine est, non in re ipsa, estque ea ab historia, historicoque sensu non aliena: nam historia verbis, cum propriis, tum translatis conscribitur. At si hæc ratio vatum scripta exponendæ admittatur, Idumæorum exempli gratia, vocabulo, vel Persas significatos dicemus vel Iudæos, vel pro nostro arbitratu quiduis aliud. Si causa subest, dicemus rectè, sin pro libidine, prauè. At hic nulla subest causa. Imo subest maxima, vti ex ijs, quæ diximus, constat. At quis credat Abdiam duas simul gentes, quas ambas vno significet nomine, vnam propriè, translata alteram in suam vaticinationem conicere, & ab vna digredi ad aliam, & rursus ab ea ad priorem regredi? Quis? Qui diligenter in vatum scriptis versatus erit: qui, quæ sit vaticinationum ratio atque vis, satis intelliget: qui sciet multa atque varia & cum locis diuersa, tum diuisa temporibus vatum cogitationibus vno & eodem tempore subijci: qui denique eorum dicendi morem satis calluerit. Nonne Esaias isto loquitur modo Nonne Zacharias in 1. in 12. in 13. & 14. historiam sæpè verborum velat allegorijis? Verum, inquit, artificium olet hoc genus, illud autè alterum, quod semel institutum argumentum ad extremum exequitur simplicius, & verius videtur. Theodorus quidam ita censebat, quem Sixti, & Ecclesiæ iudicia dānarunt. Quare si hoc scribendi genus sacri vates vt suū & proprium asciscunt, sique id Ecclesia Origeni suffragata probauit, nos exequamur institutum argumentum, illos autem sua adamare sinamus. Itaque iam huius vaticinationis singulas partes, singulaque verba exponamus.

VISIO *Abdiæ.*

D. Hieronymus in prologo eorū cōmentariorum quos edidit in Naum prophetā, significare videtur, Prophetas, cum aduersus aliquam, vel ciuitatem, vel gentem vaticinantur, suas vaticinationes solere appellare onus: sicque eas inscribere. Onus Babylonis, onus Tyri: vt & ipse in quæ cōmentabatur Naū fecit dicens, onus Niniue, quia scribebat in Niniue. Ex quo quis fortasse merito dubitet, quare Abdias hæc vaticinationē suā, qua tota in Idumæos inuehitur nō appellarit onus, sed visionis ei nomen indiderit. Cui quæstioni D. Hiero ita hoc loco respondet, vt dicat, quāuis ista dicatur in Idumæos, tamen onus non debuisset dici, propterea quod Edō nō sit alienus à Iudæis, neque cōtineatur in exteris gentibus, sed ad Iacobum, & ad eius familiā pertinere videatur, quod illius frater germanus fuerit. In quo ille significat Prophetas ijs, quæ contra Iudæos vaticinantur, etsi tristibus & luctuosus onus nomen non indere. Quod haud scio vtrum sit rectè obseruatum. Nā apud Esaiam certè, onus vallis visionis dicitur, quod perspicuum est dici aduersus Hierosolymitas Iudæos. Quare ipse Hieronymus isti suæ sententiæ non satis, vt videtur, cōsensus secundo, id, quod probabilius esse puto, respōdet, non esse scriptum visio Edom, sic enim si scriptum esset, locus esset quæstioni, quare scriberetur visio & non onus, cū de interitu Edonis, & de illius ageretur casu acerbo, atque lugubri: sed esse scriptum visio Abdiæ, quod perspicuum est, pro vatum scribendi consuetudine, rectè dici potuisse. Nam quæ vaticinationes onera sunt Edom, eæ sunt visiones Abdiæ. Itaque ad eos relata contra quos dicuntur, onera sunt, ad illum verò, eas qui scribit & videt sunt visiones. Vident enim prophætæ, quæ alijs euentura sunt mala. Quod & in ipso Naum videre licet,

nam quod initio onus vocauit Niniue, id paulò post, sui met qui videbat rationem habens, visionem appellauit sic dicens. Onus Niniue, liber visionis Naum. Præter hæc, potest etiam tercio dici, & vt mihi videtur, rectè atque vere. Ista quamuis aduersus Edom dici videantur, & specie hætuosa sint atque tristia, non dici onus tamen, quia ipsis, contra quos dici videntur re ipsa futura erant salutaria atque læta. Nam infideles eos, atque impios, qui Edonis significati nomine à Christo prædicuntur delendi, ita Christus superauit, & vicit, vt in maxima eorum parre, ipsis incolumibus, atque saluis permanentibus impietatem tantum extingueret, atque aboleret ipsorum: hoc est, vicit in ipsis mala, quæ inerant, quæque ipsos miserè oppressos tenebant, & ab impietate morteque ad lucem Euægelij eos, & ad foelicem vitam traduxit.

VISIO *Abdia.*

Sed cur obsecro suas vaticinationes visiones nominant ferè omnes Prophetæ, etiam quâdo nulla visa cõnumerant, sed audita tantum referunt, vt hic refert Abdias? Atque quo magis pateat, quam id iure quærat, debet aduertiri, sacros vates, vt ea quæ futura sunt, & videre ipsi, & prædicere nobis possint duab' rebus diuinitus deberi instrui: primò imaginibus earum rerû, quas visuri sunt: Dein de lumine maiore quodam, quo eas imagines videre, & de eis sine errore possint iudicare, & quantum ad imagines attinet, (imagines autem nomino quidquid animis vatum obijci potest apprehendendum, vt in eo id quod est futurum inspiciant, siue species id noua sit, siue veterum specierum nouus ordo, siue sonorum atque vocum imagines) itaque, quod ad imagines attinet, aduertendum est earum plura esse, atque varia genera, eo quod non semper pellantur vatum mentes vnus generis imaginibus. Nam sunt,

sunt, qui visis per quietem mouentur ad cognoscenda futura; sunt qui vigilantes ea vident, sed per imagines externè ipsis obiectas sic vt percipere oculis eas possint. Vt Daniel in aduerso pariete quædam diuinitus descripta vidit nomina, quibus intellexit prædici Regni Babyloniorum interitum. Sunt quibus internè imagines occurrant, quique eis imaginibus, quamuis oculis clausis multa clarè videant, longè postea futura, quales imagines pleræque earum fuerunt, quæ obiectæ fuerunt Danieli, quæque Esaiæ, Ieremiæque & Ezechieli prophetæ sunt visæ. Et certè vniuersa illa, quæ Ioannes in Apocalypsi vidit ad hoc vnum imaginum genus pertinent. Sunt denique quibus imago nulla neque internè, neque externè obijcitur, aut occurrit, itaque nihil ipsi vident, cognoscunt autem ea, quæ futura prædicunt, eo quod ea futura audiant ab eo qui cum ita interiorius, & in animo ipsorum loquuntur, ac si palàm exterioriusque cum ipso congressi sermones mutuos conferrent. Quæ vniuersa, quamuis partibus varia & multiplicia, tamen tribus tantum generibus comprehensa sic ea nominant sacre literæ, somnium, visionem, loquutionem, siue sermonem, vt liquere ex illo potest, quod in libro Numerorum scribitur. Siquis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum, at non talis seruus meus Moyses, qui in omni domo mea est fidelissimus, ore enim ad os loquar ei. Ex quo sequitur omnem illustrationem propheticam vel ad somnium, vel ad visionem, vel ad sermonem reduci, tametsi Ieremias somnij tantum, atque visionis mentionem fecerit in vigesimoterio. Propheta inquit, apud quem est somnium narret somnium, & apud quem est verbum meum

Num. 12.

Iere 23.

Mm 2

narret

narrat verbum, id, opinor, sequutus quod verbi vocabulo, cuius significatio tam latè apud Hebræos patet, duo posteriora genera, visionem sermonemque comprehendi censuerit. Porro inter hæc somnium infimum est, visio medium obtinet locum, sermo autem ad altissimum prophetiæ genus, atque simplicissimum pertinet. Ex quo & Moyfes, quicum ore ad os, & non per visionem aut somnium Deus loquutus dicitur, & David Rex, qui de se sic, vt scribitur, cecinit, Mihi loquutus est fortis Israel sicut lux auro-ræ oriente Sole mane absque nubibus rutilat: præstare atque eminere inter omnes prophetas putantur.

2. Reg. 23. " Sed quoniam illustrari per quietem à Deo vates solere diximus, idque illustratiõnis genus appellauimus somnium, nequis subesse error possit in nomine, illud adijcimus, quod & ante nos rectè, vt mihi quidem videtur, tradiderunt nonnulli: quoties in sacris literis legimus in somnia diuinitus immissa aliquibus fuisse, eos quibus immissa illa sunt, non statim pro Prophetis habendos esse. Nam & cum Laban, & cum Achimelech congressus Deus dicitur per quietem in Genesi, quorum tamen, vt constat, neuter Propheta fuit: sed hoc discerni posse insomnia vatum à cæteris, quod cum vate Deus loqui per somnium dicitur, cum alijs verò, quos vates non efficit, tamen si insomnia immittat illis, non loqui Deus dicitur, sed venire potius scribitur per somnium ad illos. Itaque eos, ad quos per somnium Deus venit, non illustrari prophetico lumine, neque arcani quidquam, aut post futuri illis ostendi, sed de priuata aliqua ipsorum re, ac de eo quod ipsi vel facere, vel cauere debeant, admoneri. Contra quibuscum Deus per somnium loquitur, aut loqui dicitur, eos magno imbui lumine, vereq; vates esse atq; dici. Quæ idcirco à nobis cõmemorata sunt,

vt

vt ex his perspiciatur quam ob causam quærat, cur Abdias, qui nullam neque externam, neque interiorem imaginem se vidisse conscripserit, suæ tamen vaticinationi visionis nomen indiderit. Nam cum sit vaticinationis vnũ genus quod appellatur visio, quodque obiectu imaginum constat: alterum autem quod nominatur loquutio, quod in eo sine adhibita imagine Deus cum propheta sermones conferat, ad hoc certè genus posterius imaginibus vacuum hæc Abdias scripta debuisse videbantur referri.

Ad hoc igitur respondendum primò est, Quamuis vnũ prophetiæ genus propriè appelletur visio: tamen in vniuersum omne genus prophetiæ visionem appellari, & posse, & solere propter certitudinem rerum, quas prædicunt prophetae. Nam è sensibus visus est, qui falli minus potest, vnde & fideles oculos appellat poeta, eo quod minimè fallant: prophetiæ autem cognitioni & prædictioni falsum subesse nequit, ex quo merito prophetia omnis oculis cõparatur, visioq; dicitur cuiusuis illa sit generis. Itaq; prophetas omnes nullo discrimine videntes dici solitos sacrae literæ tradunt. Præterea etiam dicatur, id prophetiæ genus quod nominatur loquutio, quamuis sic nominetur, visione tamen constare ipsum, ac propterea eo etiam nomine, rectè posse censi. Nam præclare D. Basilii, vox, inquit, Dei est diuersi generis ab eis vocibus, quæ inaudiendi sensum cadunt: fit enim cum mens hominum, quos ille suam percipere vocem vult, visione quadam informatur haud ferè aliter, quam in somnijs accidit; nam vt in ijs secundum quietem animus noster, quorundam veluti verborum memoria imbuitur; non pulso aere externo, neq; voce vlla illapsa in sensum audiendi, sed ipsa mente notis quibusdam rerum signata, informataq; talem existimandum est Dei esse

I. Reg. c. 9
Psal. 28.
Mm 3 vocem

vocem quam audire memorantur Prophetæ. Postremò etiam dici potest pro visione, quod noster venit interpret, esse Hazon in Hebraico, nomen ductum à verbo *חזן* Haza, quod prospicere propriè significat, & in eo verè dicitur, quod longè antequam eueniat euenturum videtur. Ex quo vaticinationes rectè dici visiones, id est, prævisiones, & si ita loqui licet, prospicientias, quod siue in somnio, siue imaginum obiectu, siue sermone interiori illustretur propheta, tamen posteaquam illustratus est, certè iam præscit, atque præuidet futura ea de quibus est edoctus diuinitus. Et certè si visio, ex Hebræo interpretatum verbo est prouisio, id est, anticipata visio eorum, quæ post multum sunt euentura tēporis, ex eo iam reddi causa potest, quare prophetæ non omnes vaticinationes suas, sed earum aliquas inscribant visiones. Illas enim præcipuè isto nomine inscribunt in quibus vaticinantur de Christo, aut de eo quod ad Christum, atque ad Christi Ecclesiam pertineat: quod ab ætate eorum id tempus in quo istæ res futuræ erant maximè omnium distaret. Est enim id tempus vltimum atque nouissimum, itaque appellatur in sacris literis, vt apparet in illo, quod ad Hebræos scribitur. Nouissimè autè in diebus istis loquutus est nobis in filio: cuius vim verbi atque vsum ad eas vaticinationes, quæ de Christo sunt, notandas accommodatum expressit D. Paulus cum ad Hebræos de ijs Patribus, qui tempore Mosaycæ legis vixerunt, & de Christi rebus scribit. Sed à longè eas aspicientes, & salutantes. Similiterque Balaam vates in illo. Videbo illum, sed non modo, intuebor illum, sed non propè, orietur stella ex Iacob. Quare quod supra diximus, quodque pluribus etiam confirmauimus argumentis, his scriptis Abdiam nō tam Idumæorum casus varios prædicere, quàm eorum, qui figuratè

Hebr. 1.

Hebr. 11.

Num. 24.

ratè Idumæi sunt, id est, impiorū omnium exponere, quos vniuersos Christ⁹ ad extremū deleturus est, vel ex hoc ipso quod modo dicimus, verum esse probetur. Est enim visio vaticinatio hæc, id est, prouisio, id est, rerū à Christo gerendarum aduersus infideles atq; impios, longè antequam gerantur cognitio atque prædictio. Ergo inquit.

Visio Abdie. Hæc dicit Dominus ad Edom.

Vt conciliet auctoritatem vaticinationi suæ, vt que se ostendat non furore percitum, sed à Deo inflatū ista scribere, ea Deo ascribit in ipso statim orationis initio. *Hæc inquit dicit Dominus*, quo etiam auditores commouet ad audiendum attentè. Nec enim Dei sermones qui sunt, aut negligi possunt, aut languido animo audiri debent. Valetq; præterea hoc ad exemplum, quod imitentur omnes, qui docendi exercent munus, vt ea semper tradant atq; populos doceant, nō quæ ipsi sibi finxerūt pro sua libidine, sed quæ hauserūt ex doctrina, atq; ex scriptis diuinis. Nā qui contrā faciunt, graue scelus concipiunt: Primò quia sub specie verbi Dei sua figmenta inuehūt, in quo ipsi verbo faciunt grauè iniuriam. Deinde quia suam rē, & non Christi agunt, Christi ministros se esse professi. Postremò quia populos, quos erudiēdos suscipiūt, magis cæcos reddunt. Itaq; grauiter in hos inuehitur Deus per Iere. in cap. 14. & Iere. 14. 23. & præcipuè per Ezech. in 13. qui inter alia plura & hæc *Ecce ego ad vos, dicit Dñs Deus, & erit manus mea super Prophetas, qui vidēt vana & diuināt mēdaciū in cōcilio populi mei, nō erunt, & in scriptura domus Israel non scribentur, neque in terram Israel ingredientur, & scietis quia ego Dominus Deus. Quod autem sequitur. Ad Edom eo dicitur, vt significetur, ad quos hæc prophetia pertineat. In quo aduertit certè debet pro, ad Latino non poni in Hebræo*

Iere. 14.

Ecce 2. 3.

Ezech. 13.

71 quod est super, aut aduersus, aut contra, sed poni parti-
 culam 71 itaq; verti vtrouis modo posse, ad Edō, vel de
 Edom; idque in bonam partem solere accipi, vt in titulis
 Psal. 71. Psalmorum apparet, & præcipuè in 71. qui inscribitur So-
 lomoni, quasi tu dicas. Psalmus in gratiā Solomonis scrip-
 tus. Quod idcirco à me notatur, vt ex eo magis intelliga-
 tur verum esse quod dixi, ista quamuis in speciem acerba
 & lugubria, re tamē esse læta & foelicia, neque magis con-
 tra Edom dicta, quàm pro Edom esse accipienda: eius
 enim impietatis gratus, & optādus interitus, & ad melio-
 ris vitæ fragem eiusdem conuersio foelix his figuris ver-
 borum atque sententiarum prædicatur. *ad Edom*, de Edō
 qui sit, superius satis multa diximus, quibus addi nunc de-
 bet nouem Prophetas de Edonis loquutos fuisse rebus.
 Primus Balaam, cuius est in libro numerorum prædictio.
 Psal. 59. Post hūc Dauid in Psal. 59 & 107. cū sequutus est Abdias,
 cui Esaias successit in quinquagesimo quarto Esaiæ. Ioel
 in 3. Postea Amos in capitibus 1 & 2. Septimus fuit Iere-
 mias in capite quadragesimonono. Octauus Ezechiel in
 vigesimo quinto, & trigesimo primo & trigesimo quin-
 to. Nonus & vltimus Malachias in primo. Quod ar-
 gumento est mysterium aliquod latere, idque minime
 contemnendum in ista Edonis voce, & omnino aliquid
 in ea subesse altius, quam quod Edom vocabulum ac-
 ceptum significat. Nam de propriè Edom causa non erat,
 quare in sacris literis tam accuratè & tam multis agere-
 tur, cum præcipuè maximus earum literarū scopus Chri-
 stus sit, & ea sola quæ ad Christū quoquo modo pertineāt.
 Quod si verus Edom non fuit à tam multis vtriusq; rā co-
 piose scribēdus, sequitur profecto eorū Prophetarū scrip-
 ta ista, maxima ex parte ad figuratè Idumæos esse referēda,
 quod & supra posui verū mihi videri, & nunc certè verū
 esse facile psuadeo mihi vel hoc vno argumēto. Sequitur.

Num. 24.
 Psal. 59.
 107.
 Esai. 54.
 Ioel. c. 3.
 Amos. 1.
 2.
 Ier. c. 45.
 Ezech. 25.
 31. 35.
 Malac. c.
 1.

AN-

*Auditum audiuius à Domino, & legatū ad gentes misit. Surgi-
 te, & consurgamus aduersus eum in prælium. Ecce paruulū dedi te
 in gentibus, contemptibilis tu es valde.*

Quidam quò magis perspicua hæc oratio reddatur cum
 superiori illam oratione coniungunt, atque ita copulant,
 vt duobus superioris orationis membris, duo item huius
 orationis membra respondeant, singula singulis, & prio-
 ra prioribus, hoc videlicet modo. *Visio Abdie*, cui statim ad-
 iungunt, *auditum audiuius à Domino & legatū ad gentes mi-
 sit. Surgite & consurgamus aduersus eum in prælium.* Quod hoc
 ipsum sit, quod se vidisse dicit Abdias, nimirum Dominū
 loquentem, suumque ad gentes legatū mittentem, eas
 vt excitaret ad bellum Idumæis inferendum: ipsumque le-
 gatū excitantem eas his vocibus. *Surgite & consurgamus
 aduersus eum in prælium.* Post quæ illa superiora ponunt. *Hæc
 dicit Dominus ad Edom.* quibus adnectunt. *Ecce paruulum dedi
 te in gentibus,* quæque postea sequuntur, quasi hæc illa sint
 quæ ad Edom Dominum dicere scribit. Ergò sanctus pro-
 pheta primò explicat quid ipse audierit ac viderit. Deinde
 ad Idumæos ex persona Dei conuersa oratione grauem
 eorum interitum atque vastationem prænunciat: in quo
 rectum ille quidem & reliquis vtriusq; familiarem docē-
 di ordinem sequitur, vt scilicet scripturus ea, quæ erant
 euentura Idumæis, fontes prius vnde ista manarent, expo-
 neret, id est, declararet vnus Dei nutu atque consilio cun-
 cta immitti. Nā quāuis, earum quidē rerum quæ ad bea-
 tam vitam cōsequendā spectant nulla ferè sit cuius Deus
 doctrinam in sacris literis non incluserit, tamen sunt quæ-
 dam summa veluti capita eius doctrinæ, in quæ tanquam
 in scopum omnis earum literarum institutio dirigitur. Eo-
 rum porrò vnum est, ac præcipuum caput docere nihil in
 rebus humanis casu fieri, sed diuino nutu cuncta regi, &
 quod Amos scripsit, non esse malum in ciuitate quod nō

M m 5

faciat

Amos. 3.

faciat Dominus. Quā ob causam scriptores sacri quotiescunq̄ue id scribere atque commemorare volūt, quod vel priuatim alicui homini, vel publicè aut vni genti aut vniuerso hominum generi accidit, eius rei, atque euēsus omne consilium ad Deum prius referunt: ipsumque inducūt tanquam deliberantem de eo, & de consilij sententia tandem fieri iubentem. Sic in libri Iob capite primo & secundo, re prius perspecta Deus dicitur fecisse potestatem Sathanæ vt Iobum malis afficeret: sic etiam apud Esaiam. quinto, Deus inducitur decernēs dare Iudæos in interitū & euertere regiam ipsorum urbem. Et apud Ieremiam in primo quiddam commemoratur huic nō dissimile. Sic certè in tertio Reg. libro propheta Micheas prædicturus fore, vt Rex Israelis malè in Syria pugnaret, Deum de infœlici eius pugnæ exitu agentem, & qui decepto vana spe Regi periuaderet pugnam vt inire veller, quærentem aliquem, atq; mittentem inducit. Quod idem Abdias sequutus hanc denuntiationē, & prædictionem rerum aduersarū, quæ erant euenturæ Idumæis, orsus est à decreto & iussione Dei: & quasi esset ei imago ipsius aliqua, atq; species obiecta, quasiue vidisset ipsum vocantē ad se aliquē, eiq; negotiū dantē, vt profectus ad gentes eas studio belli aduersus Idumæos accenderet: quasiq; eum legatū ad gentes accedentē, mandataque Dei exponentē ipsis, illasque cohortantē ad certamen vidisset, ita inquit. *Auditum audiui- mus à Domino & legatum ad gentes misit*, &c. Quod perinde est ac si pluribus verbis dixisset. Audiui Dominū vocantem, vocabat autem vnum aliquem, qui mandata sua contra Edom ad gentes perferret: andemque vnum misit è suis. Is porro à Deo missus, gentes ad quas mittebatur cōueniens, eas cohortari cœpit his vocibus. *Surgite, & surgamus aduersus eum in prælium. Auditum audiui- mus à Domino. Auditum* Hebræis interdum significat id, quod Latinis

doctri-

doctrina, idè sic dicta quòd auribus percipiatur à discen- te. Quomodo id nomen accipitur in illo Esaiæ. *Quem do- cebit scientiam, & quem intelligere faciet auditum.* Inter dū sumitur pro verbo quocunq̄ue atque voce, aut sermo- ne, quo audiēdi sensus pulsatur, vt in illo Esaiæ in quinquagesimo tertio. *Quis credidit auditui nostro, id est, quis ha- bebit fidem nostræ orationi.* Quo etiam modo, vt mihi videtur, Abdias, *Auditum*, inquit, *audiuimus à Domino*, id est, audiuius palàm loquentem Dominum & eius sermonis ac verborum sonus ad nostras aures peruenit, vnde consentaneè statim adiungitur. *Et legatum misit ad gentes.* Quasi ita dicat, & sentiat. *Audiuius Dominum dicentem se velle delere Idumæos: eaque de causa legatum suum mittentē ad gentes, eas vt excitaret aduersus illos.* Quod autē dicunt, *audiuimus*, multitudinis numero id nō parū multi scriptores dictum à Propheta putāt, vt significaret nō à se vno id fuisse auditū, sed à pluribus. Nam vt supra dicebam, maxima prophetarū pars has Idumæorū clades præuidit.

Quod si aliquis quærat hic legatus à quo sit missus. Quamuis quidam vir valde mihi probatus, eximieque ipse doctus sic arbitretur non hic dici legatum aliquem à Deo esse missum, sed ipsas potius gentes scribi vltro citroque legatis missis inuicem conspirasse in Idumæorum perniciem: tamen pro certo habeo legatum aliquem à Deo missum esse Abdiam dicere: non enim is dicit gentes legatos misisse inter se, sed ad gentes potius legatum fuisse missum scribit, missum verò à quo nisi à Deo debeat intelligi? At quisnam iste quæso legatus sit, qui à Deo, vt opinamur, dicitur missus? nam de eo non eodē modo omnes scribunt. Lyranus legatum dici putat motionem ipsam & impulsus Dei, quo gentes interius incitabantur ad bellū. Dionysius angelū aliquē siue bonū siue malū eius rei efficiendæ causā à Deo missum scribit: nā

corum

Psalm. 77. eorum ministerijs vti Deus solet ad eiusmodi res perficjēdas, sicut scriptum est. Et immisiones per angelos malos. Porro Hieronymus, Glossa, Beda, Rupertus in huius legati nomine Christum intelligunt. Nam, & is angelus, id est, nuntius ab Esaia appellatur: & desideratus cunctis gentibus dicitur apud Aggeum, vt ob id ad gentes missus merito dici possit. Quod si damus Abdiam hæc scribere cōtra figuratē Idumēos, rectē profectō cōueniat, vt legatus, qui missus dicitur ad gentes in eos excitandas, sit Christus. Nā is eō in mundum venit, bellum vt diabolo & eius mēbris inferret, &, quomodo de ipso dicitur in Epistola Ioānis, vt dissolueret diaboli opera: idemque & per se ipse, & per Apostolos suos omnes cohortatus est gētes, vt quod Idumæum in se esset extinguerent, id est, vt impietatem deponerent, bellumque inferrent superstitioni, idololatriæ: deniq; prauis cupiditatibus vniuersis, quibus figuratus Edō continetur, ex quo & de se ipse apud Lucam in duodecimo dicit. Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi vt ardeat: & iterum apud Matth. in decimo: Non veni pacem mittere in terram, sed gladium, &c. Porro quod sequitur. *Surgite & consurgamus aduersus eum in prælium.* Id accipi potest dupliciter, vno modo, quasi in eo sit & legati adhortatio, & gentium responsio, quæ profitentur Dei iussis se parere velle, vt & legatus ad bellum exciter gentes, & excitatæ gentes belli studijs accensæ sese mutuo cohortentur ad prælium: adhortatio quidem legati in illo, *Surgite*, Responsio gentium vocem & imperium legati sequentium in illo. *Surgamus aduersus eum in prælium.* Altero modo quasi ex persona gentium, qui se mutuo ad bellum cohortantur vtrunque dicatur, *Surgate*, scilicet, *Et consurgamus aduersus eum.* Sed prior ratio mihi magis probatur: atque eō magis, quō video plura posse ex ea elici quæ ad exemplū vitæ degendæ & ad mores componendos conducant. Pri-

mo

mō enim elicitur, omne benè operandi initium semper à Deo duci deberi. Nam prius est vt ille, eia age, surgite, dicat, quam vt velle nos surgere dicamus ipsi. Ad quod illud Ieremiæ pertinet, Cōuerte nos Domine & conuertemur ad te, quod & Paulus in eādē sententiam in priori ad Corinthios scribit. Nemo potest dicere Dominus Iesus nisi in Spiritu sancto. Deindē promptitudinis in obtemperando monenti, aut vocanti Deo exemplum mirum in eo extat, Nam vt legatus, *Surgite*, intonuit, gentes illas ad nauandam strenuam in bello operam vocans, è vestigio illæ nihil cūctatæ respondent, *Surgamus aduersus eum in prælium.* Cuius etiam promptitudinis & illud est, quod apud Esaiam scribitur, Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem nō contradico, retrorsum non abij. Illudque Ieremiæ in trigésimoprimo. Postquam conuertisti me egi poenitentiam & postquam ostendisti mihi, percussi fœmur meum. Sed & illa animalia, quorum Ezechiel vates in primo meminit in hac ipsa alacritate & obediendi promptitudine excellent, quocunq; enim illa ferebat spiritus, eō gressum ipsa dirigebant suum, neque retro reuersa vnquam dicuntur esse cum ambularent, id est, cum incitarentur ad progrediendum, nūquam retro retulisse pedem, vt vxor Loth retulit, quæ quia ducem sequuta angelū respexit retro, in statuā salis ad exemplū sempiternæ poenæ esse conuersa dicitur. Quare satius sit aliorum exemplum sequi, & Dauidem dicentem audire. Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione secundū diem tentationis in deserto, vbi tentauerunt me patres vestri, probauerunt & viderunt opera mea. Nam certè quod ad Hebræos. Paulus ex re rustica similitudinem ducēs scribit, ad hanc ipsam duritiam animi vocantem Deum sequi nolentis coarguendam spectat: estque id sane meruendū. Nam inquit, terra enim sæpè venientem super se bibens

*Ierem. 31.**1. ad cor.*

12.

*Esai. 50.**Iere. 31.**Eze. 1.**Gene. 19.**Psal. 94**ad Heb. 6*

im-

imbrē, & generans herbā opportunā illis quibus colitur, benedictionem accipit à Deo, proferens autem spinas, & tribulos reprobata est, & maledictio proxima, cuius confirmatio in cōbustionē Postremo hīc videre licet, quomodo Deo nullo modo obfisti possit quando cūque indignationes suæ aduersus aliquā magnitudinē expromere statuit, quomodoq; omnia præsto sint, & tanquā ad manum irato illi parata. Nā quamuis irā suam Deus multum cohibeat: quamuisq; de improbis pœnas meritas serò repetat: tamen vbi semel eas statuit repetere, & executioni mandare vult, quāuis sero sententiā à se latā ea vi eam mandat. nihil vt eo fieri possit celerius. Etenim vt in hoc loco cōspicitur ad vnā illam vocē. *Surgite*, omnes statim cōmotæ gentes magna cōsensione animorū aduersus Edō arma ceperūt. Cui simile est & illud, quod accidit, quādo terras aque inundārent, de quo memoratur in Genesi. Cū enim Deus ne terras aquis immergeret, et si peccatis prouocabatur hominū, eas vt immergere quāuis subito cuperet, diē ex die duxisset, tandē postquam semel id facere statuit, vt primū maturū eius rei efficiēde tēpus adesse vidit, quid ait scriptura? *Quid?* Et ruptæ sunt omnes fontes abyssi magne, & cataractæ celi apertæ sunt: & facta est pluuia super terrā quadraginta diebus & quadraginta noctibus: hoc est, vt interpretor, nusquam cessauit, nullam moram interposuit, nihilque eorum, quæ ad homines, quamuis citò delendos necessaria erant, omisit. Sed nusquam, vt puto, hæc vis iræ Dei temporis momento cuncta vastantis melius describitur, quam in illo Esaiæ, vbi ad excindendos Iudæos, vel Romanorum militum, vel Chaldæorum copias Deus vocat, sic enim scribit. Et leuabit signum in nationibus procul, id est, vexillum leuabit quomodo duces quando defectus habent, leuare solent. At illi viso vexillo fortassè hærebunt dubij. *Quin*, inquit, *sybil-*
labit

labit ad eum de finibus terræ, hoc est, vexillo in altum sublato tanquam præconis voce coget ad militiam quos voluerit, sybillo vocabit, & docebit aduersus quos arma capturi sint. At tot gentes, tot præcipuè terrarum spatijs diuisæ sybillo cōmoueri quī poterunt? vsque eò sanè, nullam vt sibi moram interponendā putēt. Ecce festinus, inquit, velociter veniet. Sed venientes conficiet itineris longitudo ipsa, nihil sane minus. Non est, inquit, deficiens neque laborans in eis, sed vt omnes valeant, tamen non statim vt aderunt prælium committent: curabunt corpora longissimi itineris labore fessa: induciæ intercedent aliquæ. *Quin*. Non dormitabit, inquit, neque dormiet, neque soluetur cingulum renū eius: neque ruperetur corrigia calceamenti illius: Quasi dicat, ne illud quidem tempus, aut à certamine immune, aut à periculo vacuum futurum erit, quod in exuenda veste consumitur. At deerunt illis arma? imo suppetent, & ad dimicandi vsū non solum apta, sed parata iam atque prompta. *Sagittæ*, inquit, eius acutæ, & omnes arcus eius extenti. At si minus milites, equi tamen conficientur itinere? At, inquit, vngula equorum eius vt silex, & rotæ eius quasi impetus tempestatis. At, vt robore virium & industria animi præstent, tamen animo leni erunt, & ad ignoscendum parato? At, inquit, rugitus eius vt leonis, rugiet vt catuli leonum, frendet, & tenebit prædam, & amplexabitur, & non erit qui eruat. Quo quid quæso ad iræ Dei ad vlciscendum promptæ summam significandam vim dici potuit, aut vberius, aut melius? Rectè itaque in Ecclesiastico scribitur, ne dixeris miseratio Domini magna est, multitudinis peccatorum meorum miserabitur, misericordia enim & ira ab illo citò proximant, & in peccatores respicit ira illius valdè enim horrèdum est, vt Paulus scribit in manus Dei viuentis incidere,

Audi-

Eccles. 5.

Ad Heb.

Auditum audiuimus à Domino, & legatum ad gentes misit. Surgit & surgamus aduersus eam in prelium.

Deus puniturus Edom, mirum est quot & quanta molitur prius, vt appareat ipsum non sua sponte, sed coactum quodammodo ad puniendum accedere: primò enim vocasse legatum dicitur, deindè mandata eidem dedisse, quæ perferret ad gentes, ad hæc exposuisse ea ipsis legatū: postremò commoras gentes iussis diuinis parere se velle dixisse. Nec tamen inter hæc vlla illatæ poenæ fit mentio. Nam certè quod quotidie experimur, longanimis est Dominus, & multum misericors. Et sicut quando semel excādui, atque eius ira efferbuit, omnia momento temporis miscet: sic, quoniam natura sua infinire bonus est, cohibet quoad fieri potest, atque coercet iram suam, seque ipse cōtinet vsque eò, vt conuiuere sæpe ad peccata nostra, & remissè, atque lentè agere videatur. Itaque omnes nobis ignoscendi occasiones arripit, omniaque agit, quibus intelligit homines in viam posse reuocari, minatur, rogat: promissis sollicitat: aduersis premit: poenæ sumendæ tempora differt: magna ad resipiscendum temporis spatia concedit: denique nihil prætermittit eorū, quæ sui erga nos animi lenitatem ostendunt. Nam est consentaneum naturæ ipsius, non solum vt beneficiat vniuersis, sed etiam vt offensus, atque læsus facilè ijs, qui se læserunt, placetur. Nec enim, aliter rerū stare posset vniuersitas: quia si iracūdus, & facilè irritabilis esset Deus, id est, si esset ad irascendū, & supplicium sumendū pròptus breui deleteret vniuersa. Itaque merito appellatur misericors, & miserator & præstabilis super malitia, & misericordiæ suæ, atque longanimitatis beneficia vsque ad mille generationes pertinere faciens, poenā autem non solum tardè repetens, sed & intra angustos cancellos, intraque parua spatia concludens. Quare rectè ille quidem, sed pereleganter Dauid scripsit. in quodam

dam Psalmo sic dicens. Quoniam ira in indignatione eius & vita in voluntate eius. Ira, inquit, id est, poena est illi in indignatione, hoc est, ingrata illi est atque molesta, quòd inuitus quodammodo, & ipsa propè necessitate constrictus eam inferat: at vita, id est, foelicitas atque salus nostra in voluntate eius, id est, gratæ illi sunt atque charæ. Quod vt magis explanaret, adiecit. Ad vesperū demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia. Res enim aduersas quæ cum adueniunt, mœrorem & luctum afferunt, demoratur ad vesperum, vt pote qui reiiciat eas in maximè sera tēpora: at lætitiā, id est, læta atque secunda, quæ quos inuisunt, letos atque hilares reddunt ad matutinum, summo scilicet mane, summoque curat studio. Et certè huius suæ longanimitatis atque patientiæ magnum dedit Deus documentū illo tempore, quando terras aquæ inundarunt. Vniuerso enim hominum genere vitijs contaminato, atque perditto, non solum sententiam ferre distulit per multa sæcula, sed cum eam iam tulisset ac promulgasset, exequutus non est, antequam iterum atque sæpius homines admoneret, si quomodo impendentis exitij metu illos reuocare ad sanitatem posset. Itaque centum annis, antequam terras aquis obrueret, vt in oculis omnium arca exædificaretur, præcepit que, vt præclare dicit Chrysosto. homines quotidie admoneret eius exitij, quod imminebat. Quid illa quæ euerfurus Sodomam Deus fecisse legitur? nonne & ipsa expressa continent documenta huius patientiæ atque longanimitatis diuinæ quā dico? Se velle explorare dixit, quæ clamor quidā varius ad suas aures pertulerat: exploraturus descendit: cū Abrahamo postea cōgressus rem omnem cum illo communicauit: rogatus ab ipso eadem de re semel iterum tertio atque sæpius ad rogatum semper respondit, seque detineri ab ipso æquo animo passus est, apertè vt moram animæ duersionis quærere videretur. Nam hæc quidē cer-

tè nō eius erant, qui arderet studio vindictæ, sed qui cū cōta-
retur potius, ac nolens quodammodo duceretur; itaque
tergiuersari cuperet quo ad posset, & in aliud eā tēpus dif-
ferre. Sed iā eō reuertamur vnde digressi sumus. Sequitur.

*Ecce paruulū dedi te, contemptibilis tu es valde, superbia cordis tui
exsulit te habitantem in scissuris petrarum.*

Postquam ea exposuit quæ Deum vidit facere atque
dicere, iam ad Edom conuertens orationem suam, ip-
sum, & obiurgat, & denūtiatione malorum, quæ illi euen-
tura erant perterrefacit. *Paruulum*, inquit, *dedi te in genti-*
bus. Quod quidam sic exponūt: paruulum dedi tē, id est,
dabo te paruulum, & contemptibilem, id est, deijciā te
ab eo honoris gradu in quo es, & ad statum infimum at-
que miserum redigam, tum propter alia tua scelera, tum
præcipuè propter cordis tui superbiam, qua elatus es
non solum supra conditionem tuam, sed omninò suprā
id quod homini fas erat. Itaque dedi, pro, dabo, accipiunt,
præteritū tēpus pro futuro tempore more sacris vaticinibus
familiari propter summam certitudinem earum rerum,
quas futuras prædicunt. Alij inter quos est. D. Hieron. &
quorum mihi magis probatur sententia, id dictum esse
volunt, non tam ad significandum futurum, vt Idumæi
propter elationem animi, deijciendi essent ab eo digni-
tatis gradu, in quo erant, quàm ad declarandam & magis
amplificandam eorum hominum insolentiam, qui cum
exigui numero essent, nec vlla re præcipuè atq; arte præsta-
rent, hoc est, cum superbiendi causam haberent nullam,
haberent autem plurimas & iustissimas causas humiliter
de se atque modestè sentiendi, tamen superbirent vsq; eō,
se vt à nullo superari posse putarent. Quæ res in Edō pro-
prie dictū, id est, in Idumæos veros atq; Germanos optimè
quadrat. Nā ij, vt docet Hieronymus, ad alias vicinas ipsis
gētes collati inferiores illis erant, & numero hominū &

re-

regionis, quam incolebant, magnitudine, & vrbium fre-
quentia. Nam tota illorum regio montibus Seir contine-
batur, id est, finibus perangustis, sicut scriptum est, transibi
tis per terminos fratrum vestrorum qui habitant in Seir
& timebunt vos: videte ergò diligēter, ne moueamini cō-
tra eos, nec enim dabo vobis de terra eorum quantum po-
test vnus pedis calcare vestigium, quia in possessionem,
Esau dedi mōtes Seir. Itaque perangustæ regionis loca inco-
lebant, eratq; ipsorum proportione suæ regionis non ni-
mis numerosus populus maximè ad alias finitimas ipsis gē-
tes comparatus, ex quo fiebat, vt à cæteris cōtemneretur,
& ob id cunctorum prædæ & direptioni pateret: itaq; nō à
Chaldæis solū, sed & ante Chaldæorū aduentū à Dauide,
reliquisq; Iudæorum regibus, & post deletos Chaldæos à
Machabæis sæpe victi sunt, & in seruitutē redacti, vt suprā
docuimus, verè vt de eo dicatur populo, quod his scribit
Abdias, *Ecce paruulus es, & cōtēptibilis tu es valde.* Idq; eō magis
quod ante hanc vaticinationē, & omnino ante tempora
Abdiæ, David Idumæos bello propè deletos ad postremā
miseriā redegerit. Nā, vt in libris Regū scribitur Ioab dux
copiarum Davidis eius iussu quidquid erat virilis sexus in
Idumæa interemit, ex quo factus est cōtemptibilis Edō, id
est, ad summā hominū paucitatē per Dauidem redactus.

3. Re. c. II

Sed si hæc præcipuè intelligenda sunt de figuratè Idu-
mæis, vt mihi quidē, quæadmodū suprā dixi, videtur, dubi-
tari iure possit, qua ratione id cadat in eas gētes, quæ veræ
religioni atq; pietati resistūt: quarū semper fuit & maxima,
& viribus maximè multitudo præstans. *Ecce paruulum de-*
didi te, contemptibilis tu es valde. id est, quæri potest quī
ea multitudo impiorum exigua dici possit, & contem-
ptu atque despectione dignissima? nam bonos atque
pios homines à malis & sceleratis hominibus, id est,
à figuratè Idumæis vinci & numero & viribus per-

Nn 2

spi-

Eccl. 1. spicuum certè est vel Sapiētis testimonio, quà dicit. Stultorum infinitus est numerus. Sed & Paulus id quod est Idumæum, id est, quod euangelicæ doctrinæ aduersum est, & inimicum splendidis ipsum & magnificis insignit nominibus, maximas illi vires & copias, & in rebus agendis summam tribuens gnauitatem, vt in illo prioris ad Corin. 1. Videte fratres vocationem vestram, quoniam non multi sapientes, aut multi potentes, sed infirma mundi elegit Deus, vt fortia quæque confundat, & in illo. Arma militie nostræ potentia Deo ad destructionem munitio, cō filia destruentes, & omnem altitudinem se extollentem aduersus Deum, & potissimum in illo ad Ephesios. Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, & aduersus mundi rectores tenebrarum harum contra spiritualia nequitie in cælestibus. Ad hoc primo dici possit populos veræ religioni contrarios, id est, impios & idolorum cultores, quos omnes Edonis vocabulo figuratè complectimur, dici posse paruulos, contemptuque dignos habita ratione initiorum suorum. Nam certè qui omnium potentissimi inter ipsos habiti sunt, ij à tenui principio exordium duxerunt, & vt in vno istorum populo, cæterorum eiusdem generis populorum longè potentissimo exemplum ponamus, constar Romanos omnium postea gentium victores ac dominos duxisse ortum ab exiguis obscurisque principijs, vt enim Liuius, & Dionysius tradit Halycarnaseus, historiæ Romanæ scriptores luculenti, ciuitatem Romanam constituerunt pastores primum, & Siculi quidam barbari, deinde Aborigines, & ipsi satis obscurum genus hominum: ac postremo Pelasgi quidam Græcis quibusdam, & ipsis obscuris commixti. Quod idem & de alijs populis, qui postea viribus & potentia præstiterunt, quin verè dici possit, non dubito: in fa-

in sacris certeliteris Antichristus caput impiorum omnium, id est, figuratè Idumæorum princeps & caput paruus initio & pertenuis futurus scribitur. Nam sic apud Dani. 7. nielem varem de illo. Considerabam cornua eius (nimirum quartæ bestie, quæ omnium maxime formidabilis erat) & ecce aliud cornu paruulum ortum est de medio eorum, & tria de cornibus primis euulsa sunt à facie eius, & de Antiocho, qui vt patres veteres docent, personam Antichristi sustinuit, idem vates scripsit. De vno autem ex eis. Egressum est cornu vnum modicum, & factum est grande contra Meridiem & contra Orientem, & contra fortitudinem: & magnificatum est vsque ad fortitudinem cæli, & deiecit de fortitudine & de stellis eius & conculcavit eas. Ex quo apertè colligitur initia & exordia impiorum eorum quos significat figuratus Edom, semper existisse parua & ob eam causam eorum conuentum iure paruulum nominari. Præterea dicatur horum conuentum hominum, quamuis specie magnum & splendidum & florentem opibus atque copijs, re tamen ipsa perexiguum, esse atque contemnendum, itaque verè nominari posse: contra atque accidit bonorum hominum atque piorum conuentibus. Nam illi quidem secundum externam speciem despicabiles, & contemptu digni videntur, re tamen ipsa & secundum interioris animi diuitias, quibus abundant, magni omnino & admirandi sunt. Quare ex ipsorum persona in Canticis dicitur. Nigra sum sed formosa filia Hierusalem, sicut tabernacula Cedar, & sicut pelles Solomonis. Er Paulus in posteriori ad Corinthios de vniuersis iustis scribit. Portamus thesaurum in vasis fictilibus. Quod idem tanquam in imagine expressum in illo apparet, quod Deus foederis tabernaculum ea præcepit vt conficeretur ratione, vt quamuis res omnino maximas, & pretiosissimas intra se contineret arcam Dei vestitam

auro, propitiatorium item aureum, cherubinosque etiā ex auro factos: tamen externè cōtegeretur sagis è caprarū pilis cōtextis. Itaque quod apparebat, quod obijciebatur oculis vile erat, & incultum: diuinum autem & cæleste, quod includebatur intus. Sed & Iacob, quando domo paterna profugus in Mesopotamiā tendebat & nocte aliquādo in ipso itinere oppressus quieti se in cāpo dedit, illustre exemplum est huius, quod dicimus. Nam profectò si quis illum sic cubantem aspexisset externè quidem nihil præter iuuenem vidisset extorem atque inopem nullo comitatu, vno armatum baculo, fufum humi, sub dio carpentē somnos, pro puluinari habentē capiti suppositū prædurū lapidē: at ille ipse quamuis specie desertus atque inops, qualis & quantus erat interius? hauriebat enim animo ex Deo cælestes imagines, numine replebatur diuino, sensibusq; consopitis corporis mente celū, ac cæli ciues contemplabatur: videbat enim scalam ad cælum vsque pertingentē, & qua cælum parte scala attingebat apertū cælum ipsum ac lumine diuino circumfufum hiatum, ex eoque egreffos angelos gradus scalæ prementes: ijsque in terram descendentes, rursusque ascendentes à terra, vsque ad scalæ caput, quo in capite hæere Deus videbatur ipsi. Tales certè iusti sunt, magni interiùs, atque admirabiles, exteriùs verò humiles & abiecti, ac vix vlllo pretio digni. Contra improbi specie tenus magni: re, & veritate viles, & contemnendi. Itaque de vno illorum dicitur in Apocalypsi. *Dicitur* quia diues sum & locupletatus & nullius egeo, & ne *scis* quia tu es miser & miserabilis, & pauper & cæcus & nudus. Nec aliò spectat illud Psalmi. Vidi impium superexaltatum & eleuatum sicut cedros libani, nam hæc ad speciem externam pertinent, interiùs autem quomodo? & transiui, inquit, & ecce non erat, nec inuentus est locus eius: quo nō solum id significat foelicitatē ipsorum

rum

rum tandem in nihilum redigendam esse, sed innuit etiam ne ipso quidem tempore quo florere videtur esse ipsam aliquid, aut alicuius momenti. Itaque Solomon in Proverbij, impudicam illā quam inducit mulierē, quæ improbe cupiditatis personā sustinet, ita describit, vt sub specie blāda & venusta, teterrima occultet mala. Fauus, inquit, stillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius, nouissima illi⁹ amara vt absynthiū. Et in Apocalypsi illa meretrix, quæ in bestia coccinea insidere dicitur, quæq; cōuentum omnium impiorū significat, quod ad externā speciē attinet, regio vestitu, magnificè ornata, poculū aureū manu tenere scribitur: sed vt intelligeretur, quid sub illo splendore lateret, id poculū plenum fuisse cōmemoratur felle, diritate abominatione & immunditia. Quod idē, & in illa statua, quā per quietē Nabuchdonosor rex Chaldeorū vidit, mirificè expressum est. Nā primū certè cōstat omnē vim tyrānidis, omnēque in alios dominādi cupiditatē, & quidquid superbum, & insolens atq; per vim sese alijs imponens vsquā fuit, ea omninò statua significatū esse atq; prædictū, ergo ea cū supernè aurea fuerit, tādē in testā desuisse dicitur. Quod illis vt accidat multis de causis est necesse. Nā improbi qui sunt, primò carēt gratia & charitate Dei, quæ sūt veræ animorū diuitiæ, quò fit, vt sint egentissimi. Deinde suis cupiditatib⁹ rāquā mācipia vilissima seruiūt, animūq; cuius erat dominatū in alios exercere sē sibi sūbiciūt, quo abiecti use est nihil. Postremò tales euadūt, qualia ea sunt ad quæ studia sua, & amorē adiūgunt: eorum autē quibus improbi student & quæ pro summis bonis ducūt, ea natura est, vt in fronte præniteant, in recessu nihil pretio dignū habeant. Itaq; & ipsi eorū cultores foris quidē magni videntur esse, intus verò omni bono sunt vacui. De quo perlegāter David. Os habēt, & nō loquētur: oculos habēt, & nō videbunt, id est, ea quæ pro Dijs perditii homines colunt

N n 4

quam-

Prover. 5.

Apoc. 17.

Psal. 113.

quamuis viuere, atque vigere videantur, re vera inanima ac sensus expertia sunt, hoc est, quamuis magna appareant, nihil veri, aut boni in se continent. Ex quo id existit, vt similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis, id est, sequitur, vt qui ea colunt, eorum item naturam, & imaginem induant, sintque longè alij ab eo, quod hominibus videntur esse, ex quo stulti omnes, id est, flagitiosi vniuersi ab Stoicis meritò nominantur serui, quãuis sint Reges. Et de illis, qui dùm suis cupiditatibus obsequuntur, vitæ discrimina sæpe subeunt, verè dixit Poeta, ò toties serui: sacræ sine dubio literæ qui aut idola colunt, aut vitijs & cupiditatibus seruiant, & se flagitij contaminant, eos pro nihilo ducunt: nominibusque notant, quæ nihil ipsis vilius esse posse significant.

Dent. 31. Qua dere Moyses in cantico dicit. Ipsi me prouocauerunt in eo, qui non erat Deus, & irritauerunt me in vanitatibus suis: & ego prouocabo eos in eo, qui non est populus, & in gente stulta irritabo illos. Quo loco populum gentium tamen si potentia & externis copijs atque splendore præstantem, tamen quòd veram religionem non coleret, quòdque illius hostis esset, non populum & gentem stultam vocat. Et Christus in Luca in parabola de ijs, qui inuitati sunt ad cõuiuium, populos gentium ob eandem causam cæcos & claudos appellat. Ite, inquit, cito in plateas & vicos ciuitatis & pauperes, ac debiles, cæcos, & claudos introduce huc. Sic enim, quamuis ipsi sibi magni viderentur, nominauit gentes, & idolorum cultores eos, quos repudiatis Iudeis admissurus erat ad fidem. E quibus omnibus liquet verè Abdiam in hoc exordio vaticinationis suæ de Edone, id est, de impiorum cõuentu cõuerso ad eos sermone, dixisse. *Ecce paruulum dedi te gentibus, cõceptibilis tu es valde.* Sed addit, *superbia tua extulit te habitantem in scissuris petrarum,* id est, quãuis paruulus sis, & despici dignus, tamè superbe de te sctis:

Luc. 14. Ita que

Itaque vt ostenderet quanta esset Idumæorum elatio atque superbia, prius posuit, quam nullam superbiendi causam haberent. Nam is demum eximie superbus est, non qui ab ijs bonis, quæ in se habet, ad id inducitur, vt plus iusto abroget sibi, sed qui vilitatis suæ optimè sibi conscius, non solum se modestè non gerit, sed etiam quò magis à natura, à fortuna, à veritate deprimitur, eò se erigit ipse magis. Itaque quod præcessit, *Ecce paruulum dedi te,* id pertinet ad amplificandum quod sequitur. *Superbia cordis tui extulit te,* quasi ita dixisset. Quãuis ego deieci te, atque depressi elationis tuæ optimè conscius, tamè superauit illa conatus meos, nullumque tantum fuit pondus, ipsam quod posset deprimere: itaque supra stetit, seque in altum efferens, te secum vnà vanissimè extulit. Sed pro extulit Chaldaica sic habet paraphrasis, impietas cordis tui seduxit te: & certè verbum, quod pro eo in Hebræo est, paruo punctorum discrimine, & efferre significat, & seducere: & Idumæi à superbia profecti in impietatem inciderunt, vt statim dicemus, quod sequutus est Paraphrastes. Nam aduertit profectò debet, quòd Abdias superbos fuisse Idumæos dicat, quòdque illorum animi elationem coarguat, non eò dicere vt significet propriè ob eam causam, id est, ob eam animi elationem à Deo delēdos esse: culpam enim ob quam propriè Deus Idumæos deleuit, infra exponit, qua dicit, propter interfectionem, & propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob, operiet te confusio, sed cum illi ob id scelus in suos gentiles admissum extremo supplicio digni essent, idque Deus palam testaretur futurum, vt ob eam causam acerbis poenas darent: cumque se tueri ipsi ac defendere viribus non possent suis, quòd nec numero, nec copijs præstarent: tamen vsque eò superbiebant, vt nec metus Dei, nec suarum imbecillitas rerum, nec verò mens conscia sibi sceleris in fratrem admissi, timorem illis incuteret, aut futurum per

suaderet, eos vt alij armis superarent. Idque Abdias significat, dicens. *Superbia cordis tui extulit te.* non tam docens, propter superbiam illos delendos esse, quam significans: à superbia fieri, vt ipsi arbitrarentur ac sibi persuaderent, qui ipsos delere posset esse neminem: tamen si imbecillitate suarū viriū non ignorarēt, & Dei voces minarū plenas audirent, & sceleris admissi conscientia ipsos argueret. Itaque ex superbia extitit in illis contumacia & contemptus minarū Dei, & ex contemptu impietas, vt delendos se non crederent, quamuis id Deus prædiceret futurū esse. Quod si aliquis roget quī fieri potuerit, vt qui tot modis admonerentur, vt metuentes rebus suis modeste se ac demissè gererent, tã superbi euasissent: is sciat quosdam dixisse ipsos bellis aliquando compulsos suas reliquisse sedes, & ad alienas demigrasse, postea verò earum gentiū, ad quas demigrarant imperium obtinuisse, & in eos dominatos esse: & ea re elatos contempsisse minas Dei. Sed hæc sententia nec vera per se est, nullo certe idoneo aut argumento, aut testimonio probatur, & ab huius loci sententia est profus aliena. Nam, vt mihi videtur, Abdias aperte explicat, quæ res Idumæos extulerit dicens. *Habitantem in scissuris petrarum.* Nam quoniam Idumæorum regio montibus frequentabatur, habitabantq; ipsi ardua eorum montium, & prærupta loca, ad quæ loca hosti accessus non patebat, idcirco loci fiducia continebant diuinorum vatum de futura ipsorum clade prædictiones & minas. Ergo superbia cordis extulit Idumæum habitantem in scissuris petrarum, id est extulit eum, eo quod ardua incoheret loca & quæ difficilem accessum haberent. Quod, quæ sequuntur, adhuc magis declarant. Sequitur enim. *Exaltantem solium tuum.* Nam id ad verbum Hebræicè. *Præ celsitudine solij tui.* Quasi dicat Abdias: in superbiam elatus es, o Edom idcirco quia sedem tuam habes sitam in edito loco, nam

eo fretus eos, qui de tuo futuro interitu vaticinantur, irrides, censes enim fieri non posse, non solum vt quis te à tuis munitionibus detrahat, sed vt ad eas te inuito quisquam accedat. Quare sequitur. *Qui dicis in corde tuo quis detrahet me in terram?* id est, quis me deturbet è locis editis & munitis quæ teneo? nam hoc errore persuasus Edom, minas negligebat Dei, ac securus debebat: in hunc autem errorem incidit inductus à superbia sua, superbiebat vero, cum alioqui contemptu valde dignus esset, partim propter vrbiū, quas obtinebat, munitionē: partim quod natura superbus esset, ac sibi plus iusto arrogaret: idque illa. *Propter superbiam cordis tui,* satis aperte indicant. Nam sine dubio quod superbus quis sit, id non tam ab externa causa efficitur, quam ab ipsius cordis vitio manat. Nam tamen nonnulla sint, quæ sollicitare inani æstimatione sui nostrum animum possunt, & elatiorem ipsum efficere, quales diuitiæ sunt, & copiæ, & secunda fortuna, tamen ea omnia imbecilla sunt, & infirma ad efferendum ipsum, quando ipse sua sponte ad superbiam propensus non est. Omnibus enim, qui modo aduertere animum velint, notum omnino est, nihil esse in his bonis efferre quod hominis possit animum, nisi ipse per se animus vacuus bono sit, & ob id leuis, & inanis, & ad se efferendum facilis. Itaque superbiæ malum potissimum è cordis vitio manat, quod vitium ipsi cordi innatum est & insertū, certè ductum atq; contractum fuit, ipsique adhæsit ex primo illo peccandi initio, quod ab hominibus est factū quādo peccauimus in Adā, in quo continebamur inclusi omnes: tumor enim quidam vitiosus ipsi tunc additus est elatio superba, ex quo redditus est sui amans, & turpiter tumens, sibiq; omnia arrogare cupiens. Itaq; nascitur statim atque quis in lucem editus est, corruptus iis vitiis. Nam à

Gen. 2.

tumore quodam, & ab immodico excellentiæ appetitu, id primum peccatum exordium sumpsit. Nam excellentiæ diuinæ consequendæ cupiditate, atque spe primi generis humani parentes ad peccandum inducti sunt, quod illis pollicitus fuerat serpens, vt in Genesi scribitur, similitudine Dei adepturos ipsos cum insigni cognitione, atq; scientia, itaq; primò cor hominis superbia tumuit, ex quo deinceps cæteris malis, atque vitijs peruium factum est. Nam quæadmodum cum ad sanitatem & ad animi iustitiam aliquis restituitur, primùm ipsa iustitia in animum ingressa hominis, ipsum exiguitatis suæ admonet ac modestum reddit, & exinde reliquis virtutibus ornat, quæ tanquam è fonte oriuntur ex illa honesta affectione animi: sic quando primò peccatur elatione quadam cor inficitur, utpote quod sui iuris esse cupiat, nec subijci diuinis legibus velit, corde autè sic affecto reliqua deinceps omnia in ipso pullulant vitia. Nam, vt scriptum est in Mattheo. De corde exeunt cogitationes prauæ, interius enim inflatus hominis animus, id est, animus corruptus immodico amore sui, statim extra se totus effunditur studio captandi terrena hæc, & externè prænitentia bona, quibus superbia vitæ constat: qua in effusione & ad externa ista bona adsequenda nixu, atque conatu nullum vitium non contrahit. Qua de re Sapiens figuratè & pereleganter scripsit. Cor sapiētis esse in dextera eius, cor autem stultorum in eorum sinistra quod stulti, id est prauis, atque impii (nā sacræ literæ stultitiæ nomen nisi in prauitate & iniustitia & impietate non ponunt, is enim propriè stultus est, qui quæ vna maximè res ad ipsius curationem pertinet, eius consequendæ rationem aut ignorat, aut negligit) Igitur impii quoniam vitiosè tument in hæc externa se proiciunt bona specie tenus magna, & ob id tumidis & inflatis animis, quorum vnum studium est admirationes sui in alios

efficere,

efficere conuenientia atque apta, & ob eandem causam sinistra, vt sic loquar, bona, certè sinistra vocabulo in sacris significari solita literis, vt Augustinus scribit. Et quoniam quasi hereditario quodam iure à primo Adam tumorem, atque elationem animi ducimus, idcirco Adam secundus, qui eo ad nos venit, vt mala quibus humanum genus infecit ille, deleret: ipse in Mattheo nos adhortatur his verbis. Discite, inquit à me, quia mitis sum & humilis corde. Et inter eas res, quas qui fecerit aut adeptus fuerit, beatus futurus est, vt Christus pronūtiat, prima omnium est cordis humilitas, quod ea sit tanquā fundamentum reliquorum bonorum. Beati, inquit, pauperes spiritu, paupertas autem spiritus, vt Augu. vere tradit, humilitas cordis est. Ergo Idumæi quod eorum esset inane cor, superbia affecti sunt: superbia autem in ipsorum animis dominatum tenens, illos securos reddidit: nam è superbia securitas, statim oritur, qui enim sibi omnia tribuit, quiq; de se magnificè sentit, omnem humilem cogitationem reiiciens neminem talem ac tantum esse, sibi qui nocere possit existimat. Quod non ineleganti similitudine ab Ecclesiastico exprimitur, qua dicit. Sicut perdix adducitur in caueam, & sicut caprea in laqueum, sic & cor superbiorum. Perdix enim atq; caprea dum nihil sibi metuunt, laqueos induunt, & quando maximè se securè agere putant, tunc in exitium se præcipitant: sic & superbi ab ipsa superbia dementes redditi, quoniam animum non inducunt se vt cogitent vlli mortalium inferiores esse, vel quando maxima ipsorum ceruicibus mala impendent, tunc maximè securi sunt: cuius securitatis à superbia profectæ testes sunt istæ voces. *Et dixisti in corde tuo, quis detrahet me in terram?* id est, talis cum sim, qualis mihi esse videor ex omni parte munitus, quis mihi quæso noceat, aut de eo dignitatis, quem teneo, gradu deiciat? Sed hæc de Edom propriè dicto.

Ecclesiast.

De

De figurato autem & metaphorico quærat aliquis, quæ nam sint istæ scissuræ petrarum, istaq; loca edita & excelsa, in quibus quòd habitet superbus effectus aduersæ fortune minas contēnat. Rupertus Abbas, scissuras petrarum, quibus figuratè Idumæi efferuntur, atque cōfidunt, intelligit esse maiorū stēmata, & imagines. Nam petræ nomē in arcanis literis ad maiores, à quibus genus quis ducit, significandos sæpè transfertur, vt in Esai. illo. Attendite ad petrā
Esai. 51. " vnde excisi estis. Statim enim Propheta declarat qua de petra loquatur, itaque ait. Attendite ad Abrahā patrem vestrum & ad Saram quæ peperit vos. Ducitur enim metaphora à lapidinis, è quibus ducuntur lapides, vt è parentibus filii: quibus in lapidinis nonnulli homines maximo iudicii errore seducti, constituunt totius veræ dignitatis atque splendoris sedē atque domicilium, vsque eò vt quòd à claris parentibus ortum ducant, ipsi omnibus vitiorum maculis cooperti, claros se esse & illustres putent: nec solūm confidunt torpiditatem suam iis in latetibus maiorum abditam tegere, sed splendescere ex eo etiam velint, itaque tumeant, vt præ se cunctos despiciant. Dionysius opiniones animi falsas, mentisque errores, scissuras petrarum figuratè dici arbitratur, quòd eis opinionibus atque erroribus superbiorum animus in varias partes diuidatur: distrahunt enim flagitiosorum mentes cupiditates variæ à falsis ipsorū opinionibus ortæ atque ductæ.
Osea. " Nā de his est illud Oseæ. Diuisum est cor eorū. Qua ex diuisione ab errorū multitudine & diuersitate profecta nascitur, vt qui tales sunt se ignorēt, & ob id sibi ipsis ita placeāt, vt sibi male esse posse non credāt. Glossema, quòd ordinariū vocāt, scissuris petræ significari dicit sensus ipsos corporis, in quibus mali habitant, omnis enim illorū ratio est cum corpore, cuius bonis qui præstant magnos se esse atque beatos putant. Verūm vt translationis ratio ex histo-

ria

riæ sentētia ducatur. & vt vtriusq; explanationis trāslata, & propriæ sensus inter se melius conueniant, ac sibi mutuo respondeant, rectius in ea quidem sententia dicetur, quoniam scissuræ petrarum literatè & sine metaphora, sunt ardua illa loca manu & natura munita, in quibus qui habitabant Idumæi, locorū magis difficultate quam vlla suarum virium fiducia sperabant se saluos futuros: ideò eas scissuras quando ad figuratum transferuntur Edō bona externa translata significare. Nam figuratè Idumæi, id est, homines flagitiosi atque impii, nō virtute aliqua quæ in ipsis sit, sed istorum bonorum splendore atque specie, quibus circumfluunt, se efferunt, eisque quia fidunt nihil aduersi metuunt, vt apparet in illo, de quo apud Lucam fit mentio, qui quòd eius fundus vberes fruges edidit, fati atque exitii, quòd ipsi impēdebat securus, cū animo suo, ita loquutus dicitur Anima mea multa bona habes reposita in annos plurimos, requiesce, comede, bibe & epulare. Et certè Regius Psaltes in Psalmo, impios propter istas copias superbos effici docet. Nam cum exposuisset eorum hominum in summa rerum omnium affluentia, nunquam reflante fortuna tranquillam vitam, mox quid ex ea vita sequeretur adiecit dicens.
Psalm. 72. " Ideò tenuit illos superbia, cooperti sunt iniquitate & impietate sua: & similiter in libro Sapientiæ, impii illi, quos in inferno loco positos Sapiens lamentantes inducit, quoniam ex copia istorum bonorum superbia nascitur, vtrumque coniungunt dicentes. Quid profuit nobis superbia? & diuitiarum iactantia, quid profuit nobis? & Ezechiel vates eodem modo, peccata Sodomorum exponens, superbiam coniungit cum istorum bonorum affluentia atque copia.
Ezech. 16. " Nam inquit. Peccatum Sodomorum superbia, saturitas panis, & abundantia. Et apertissimè simul atque aptis-

Ioan.

Eccle. 10.

Eccle. 10.

aptissimè D. Ioan. externa ista bona eò quod superbiam alant, superbiam ipsa appellauit in hunc modum scribens. Omne quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ. Ex quo rursus intelligi potest, vitium superbiæ quam sit absurdum vitium, quamque ab hominum natura rationeq; alienum. Nam superbire est, quòd excellere quis putet, præferre cæteris, bona autem ista à quibus superbia fouetur, & gignitur extra eos ipsos sunt, qui de illis superbunt: nec solùm illos bonos non reddunt, sed sæpè prauos efficiunt: nec modo non sunt in ipsis, sed neque penes ipsos sæpe manent, sunt enim nō in ipso manu & potestate posita ista bona, sed in arbitrio fortunæ constituta. Est autem perabsurdum, qui nullius pretij ipse in se sit, qui que nulla virtute excellat, nullis animi, id est, nullis suis atque proprijs ornamentis abundet, se magnum ducere ac cæteris præferri velle, quòd ea bona habeat, quæ nemo certè quamuis ea domi recondita, & seris conclusa & omni custodia asseruata diligentissimè habeat, polliceri sibi certè possit se diutius habiturum. Homo porrò ipse natura infimus est & imbecillus. Itaque nullum vitium est, quod magis quam superbia, cum eius natura, atque ratione pugnet. Qua de re verè Sapiens scripsit. Non est creata natura hominum superbia, nec iracundia nationi mulierum. Quibus verbis id dicit non conuenire vt qui homo sit superbus existat: relationis enim vitium cum hominis natura nullo modo quadrare. Quod dum affirmat, cõfirmat, & ijs ipsis verbis, quibus id asserit, verum esse docet ducto argumento ex antithesi ea quæ subest sine dubio in his verbis. Nā in superbiæ vocabulo, in Hebraico certe, *וַיִּשְׁבַּח*, celsitudinis significatio quædam inest, & in hominis voce, hoc est in Adam fragile quidam & humile & terrenum significatur. Quæ autem conueniat, vt qui humilis sit & fragilis,

gilis, pro excelsio atque magno gerat se, & vt ambiat superiorem locum, qui non solùm in terra iaceat, sed è terra atque luto constet. & similiter in eo quod sequitur. & iracundia nationi mulierū idem prope affirmatur, ex eodem loco ducto argumento. Nationem enim mulierum appellat ortos è mulieribus homines: mulieris porrò vocabulum in sacris literis, pro mulierum ingenio atque natura, quod est debile ac molle significat: malè autem cohæret iracundia atque elatio cum summa fragilitate, & mollitudine. Quod si hominem natura ipsa ad modestiam fluxit & ad submissionē inuitat, ijs efferri ipsum rebus, quæ extra naturam ipsius sunt, quæq; ipsius esse nullo modo possunt, quis nō videt quā sit turpe & absurdū? Illud certè necesse est, qui in his bonis confidunt, quiq; se quod ea possideant bona, nō solùm magnos purant, sed ab omni aduersæ fortunæ incurfu liberos futuros credunt, eos vt aliquādo sua fallat atque eludat spes. Quare iure ad omnis generis Idumæos Abdias. *Si exaltatus fueris vt aquila, & si inter sidera posueris nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus. Quoniam fidentiores erant redditi Idumæi, quòd loca obtinerent ardua, & accessu difficilia, quoniamq; ea fiducia contemnebant interminationes Dei: Ideò rectè vates dicit illa loca, quamuis ardua & munita ipsis præsidio non futura: nec solùm illa nullum præsidium allatura ipsis dicit, sed & affirmat, ne si munitiora & excelsiora essent, salutaria futura. Quoniam nulla res est: nec tam remota, vt ad eam potestas summa Dei non pertineat: nec tam ardua, vt ad eam non ascendat: nec tam difficilis, vt eam non facillimè efficiat, sicut scriptum est. Quò ibo à spiritu tuo? & Psal. 138. quò à facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es: si descendero in infernum, ades. Si sumpsero pennas meas diluculo: & habitauero in extremis maris. Et Iob in vigesimo. Si ascenderit vsque ad cælum superbia eius,*

Esai. 23. & caput eius nubes tetigerit, quasi sterquilinum in fine perdetur. Et Esai. in 23. Dñs exercitū cogitauit hoc, vt traheret omnē superbiam glorię & ad ignominiam deduceret omnes inclytos terrę. Itaq; Deus, cū in omnes qui peccāt animaduertit, tūm præcipuē vires suas exerit in superbos, quia vt Iacobus scripsit. Deus superbis resistit, ad quod argumentum & ista pertinent. *Si exaltatus fueris vt aquila, inde detrahā te.* Id autem est, quod superbior ipse fueris, & quod magistuarū rerum fiducia te extuleris, eò certior tibi à me interitus aderit Nam in superbos præcipuo odio feror.

Si exaltatus fueris vt aquila, inde detrahā te. Quā ritè pœnā ad mensus est culpe, detrahā, inquit te, non autem aut morbo, aut egestate conficiam. Nam detrahere, est deturbare, ac præcipitē dare è sublimi loco. Itaq; elationi deiectionē & præcipitium opposuit. Nam morbi nisi cōtrarijs medicamentis depelli rectè nō possunt. Deus certè in puniēdo eam perpetuò rationē seruat, vt contraria adhibeat contrarijs. Sic diues ille epulo, in Luca, quod crapula deliquisset, siti cruciatur. Quod inhumanè Lazari inopię misertus non esset, frustra eius opē implorat. Sic apud Danielē Nabuchodonosorus Chaldæorū rex quod suis viribus tribuisset, quod in vniuersis dominaretur hominibus, hominis speciē exutus, & pro fera habit⁹ inter feras versatus est. Sic etiā Adā quod cupiditate scientiæ consequēde peccasset, vsq; eò ignarus effectus est, suam vt nuditatē arbitraretur aduersus cæli iniurias arborum foliis posse tegi. Sic & illi, qui turrim in campo Senaar ædificare conati sunt: de quibus memoratur in Genesi, quod vno animo omnes conspirarunt aduersus Deum, dissensionis inter se mutę atq; dissidii pœna affecti sunt consentanea. Quod & in Edō, vt apparet seruator. Denuntiatur enim illi, quoniā se ipse supra modum, & quasi si essent aquila in altum extulerat, futurū, vt è sublimi loco ad infimū deoluatur, quod ipsum mirè Hebræa exprimit, verbum si pro verbo reddatur, hoc

hoc modo: *Si te ascendere feceris sicut aquila, & inter sidera posueris nidum tuum, inde ego descendere te faciam.*

Sed quomodo, quæret aliquis, inter sidera collocet Edō sedem suam, vt inde sit detrahendus in terrā. Primum dico, id dici ὑπερβολικῶς non quod futurū sit, aut quod fieri omninò possit, sed vt intelligatur ne si fieret, eo satis Idumæos cauisse salutis suę. Deindè hæc ideò sic dicuntur, quod magis demōstretur, & humanæ mētis elatio, & diuinæ potētis facultas atq; vis. Deus enim vel eos qui volatu aquilā superant, quique altiùs subuehantur, nubilaque transcendent, cælumque, atque sidera contingunt vertice, de cælo detrahet, & præcipitabit, atque in terram allidet arbitratu suo. Homines autem elati atque superbi etiam æthericis audent se inferre sedibus, nam vt verè Lyricus.

Nihil mortalibus arduum est,

Cælum ipsum pessimum stulticia.

Nihil arduū est, pro fiducia videlicet sui & superba opinione viriū suarū. Quod ipsum ex arrogantia hominibus infitū studiū eò contendendi, quod peruenire non possunt, expressit Deus in Genesi dicēs. Ecce vnus est populus, cœperuntq; hoc facere, neq; desistent à cogitationibus suis, donec eas opere cōpleant. Deniq; aquilę, atq; siderum, id est, rerum altissimarū & loco maximè tuto positarū mentionem idcirco fecit hoc loco, in quo Idumæorum futuram cladē prædicit, vt intelligeremus quando quis euectus est ad altissimū dignitatis gradū, quandoq; aut vnus populi, aut gētis vniuersæ respublica ad summum fœlicitatis peruenit, relabi continuo ipsam, & referri retro, ac proprio rem ruinæ esse. *Si inter sidera posueris nidum tuū inde detrahā te.* id est, quando premere altissimum gradū cœperis, tunc te præcipitē in interitū dabo. Nam vt corpora quando habitiora sunt, facilius in morbū incidunt: sic humanę sortis fœlicitas vbi nimiū creuit, de repēte deficere solet, quod

Gen. II.

Psal. 36.

Iob. 5.

» & eleuatum sicut cedros Libani, & transiui, & ecce non
 » erat & non est inuentus locus eius: & Eliphaz apud Iobū.
 » Ego vidi stultum firma radice, id est in altum sublatum, &
 » ea potentia subnixum, vt non videretur casurus: & male-
 dixi pulchritudini eius statim, id est, statim atque illum ad
 summum ascendisse gradum vidi, intellexi non procul
 ipsum ab interitu abesse, itaque futurum prædixi. Et ideo
 è vestigio, quasi qui vaticinaretur futura, & non quasi qui
 » imprecaretur mala, subiungit. Longè fient filij eius à salu-
 » te, & conterentur in porta, & non erit qui eruat. & cætera
 quæ in eandem sententiam sequuntur. Sunt præterea non-
 nulli, qui hæc de Aquila, & de sede posita inter sidera ex-
 plicant isto modo. Romanos ab Idumæis genus ducere
 pro certo Iudæos affirmare. Tradere enim eorū plurimos
 AENEÆ, non illo Phrygio, sed Idumæo duce, in Latium ve-
 niētis, cam Italiæ occupasse orā, in qua Roma postea con-
 dita fuit: Dicunt ergò Abdiam his verbis significare velle,
 non modo in Idumæa, quamuis locorum natura satis mu-
 nita, Idumæos prædæ & direptioni futuros hostibus suis,
 sed eo etiam tempore quando Romani nominati, cunctis
 gentibus sub iugum missis vniuerso orbi imperare cœpe-
 rint, fore, vt Deus ipsos à culmine imperij detractos ad ter-
 ram allidat, & in nihilum tandem redigat. Porrò quod
 Aquilæ atque siderum mentionem fecit Abdias, eò satis
 euinci eam vaticinationem ad Romanos pertinere: con-
 stare enim Romanorum insigne esse Aquilam: ipsosque
 nominis & imperij gloria ad cælum vsque peruenisse: ita-
 que Virgilium de ijs dicere in septimo.

Qui sanguine nostrum nomen ad astra ferant.

Et alio in loco.

Imperium mundo, famam qui terminet astris?

Esse igitur sic interpretanda ista verba. Si exaltatus fueris
 vt Aquila, & si inter sidera posueris nidū tuū, inde detrahā

te.

te. Id est. ò EDOM, qui quòd prærupras incolis rupes, vsq;
 eò Dei cōminationes nō times, vt quāuis neque numero
 hominū valeas, neq; viribus præstes, tamē speres te tutū
 futurū: vt te tua spes fallit, vt te ipse decipis: prædico enim
 tibi, atq; certò cōfirmo non solū fore, vt inimici tui te pa-
 trio in solo superēt, qđ est factu facillimū, sed etiā futurū,
 vt quādo exaltatus fueris vt Aquila. i. vt quādo tuas Aquil-
 las Romanus cognominatus vniuerso intuleris mūdo, &
 militaria signa tua victor per omnes circūtuleris terras,
 imperiūq; orbis adeptus fueris, ad sidera vsq;, & gloria, &
 potētia, & fama rerū gestarū sublatu ijdē inimici tui, Deo
 duce, te ex isto potētiæ culmine detrahāt, & ad terrā allisū
 proterāt, atq; cōculcēt. Quod & magna ex parte idē eue-
 nisse cōstat & dubitandū nō est, quin futurū omnino sit,
 vt prædictū est fore, in Danie. & in Ioan. *Si exaltatus fueris*
vt Aquila, & si inter sidera posueris nidū tuū, inde detrahāte. A qui-
 læ vocabulū pro aquilarū natura atq; ratione ad arcanas &
 varias significaciones in sacris literis trahitur. Nā primò ni-
 dulari aquilæ in altissimis & tutissimis locis solēt, ex quo
 id nomē sæpè trās fertur ad eos significādos homines, qui
 & in sublimi dignitatis gradu versantur, & q̄ in eo versen-
 tur, nocerā sibi posse nō putāt, vt in hoc loco, & in alio Iere. *Iere. 19.*
 huic nō dissimili. Ad hæc, quod etiā ex his intelligitur lite-
 ris, aquilæ cū fenuerūt plumas exuunt, ac plume scūt de in-
 tegro, quare fortunæ in melius cōmutationē, & foelicitā-
 tem post ærūnas, aquilæ nomē in his literis significat, vt ex
 illo Psalmi liquet, qua dicitur. Renouabitur vt aquilæ iuue
 tus tua. Præterea tribuitur aquilæ volatus velocitas, ex quo
 qđ magna celeritate veturū prædicitur, id aquilæ volat⁹ si
 multitudine declarari solet, vt in Deutero. in cap. 27. Addu-
 cer (inquit Moyse) Dñs super te gentē de lōginq; & de
 extremis terræ in similitudinē aquilæ volātis. Et Ierem. in *Iere. 4.*
 quarto. Velociore aquilis equi illius. Itē non solū præstāt

Oo 3 aquil-

aquilæ velocitate volatus, sed se etiam volatu in sublime tollunt præter aues ceteras, & nubium tractus superant: de quo in lib. Iob ita scribitur. Nunquid ad præceptum tuum volabit aquila? quo fit, vt ex ea ducatur similitudo ad eos homines notandos, qui se suprâ cæteros mortales sustollunt, vel superbia animi, vel etiam rerum humanarû despectione atq; contēptu, idest, quod res humanas infrâ se positas esse iudicēt, easq; contemnāt atq; despiciant, ad quod pertinet Ezechi. allegoria illa. Facies aquilæ desuper eorû quatuor, vt eâ interpretatur Grego. viri enim spirituales, & qui mēte cælum obeūt, aquilæ significātur nominibus, quod & Esai. facit in illo. Qui sperāt in Domino murabūt fortitudinē, assument pennas sicut aquilę, quod ijs scilicet pennis in altū sublatis, ætherea atq; cęlestia loca petāt. Dein de sunt rapaces atq; voraces aquilę: quapropter sacræ literæ carū nomen transferunt ad eos significādos, qui rapina viuunt, & lucra vndecunq; caprāt. vt in illo quod in libro Prouer. scribitur. Comedāt eum filij aquilæ, nā filios aquilæ Solomon nominat rapaces & lucri auidos homines, quales sunt prætoris cohors, tabelliones, viatores, aduocati, omniscq; huiusmodi forēsis turba. Nec est ab hac alienū sententia, quod Moses in Deute. aquilarum carnes vescas esse noluit, esumq; earum suis interdixit: nam præterquam quod propriè in eo carnes aquilæ à cibo, & à sacrificio remouit, figuratè etiam docuit, vt neq; ipsi rapaces simus, neque Deo offeramus aut illi grata futura & accepta putemus, quæ quis per fraudē atq; rapinā quærit. Denique aquilis tribuitur principatus & imperiū in aues reliquas. Quare etiā transferri earum nomen solet ad imperium in alios, & ad regiam significandā potestatem. quomodo in Ezech. Rex Chaldeus, aquilę symbolo exprimitur, & apud eūdem Aegyptiorum etiā imperium notatur aquilæ nomine, & vt opinor, in Apocalyp. si appellationem aquilæ demus

demus accipi isto modo, inuolutæ & obscurissimæ significationis visio ea, quæ in. 12. refertur capite, rectè explicetur. Refert enim Ioan. Sole circumfusam & vterū gerentem quandam mulierem à se visam masculū peperisse, tū Michaelē vt sibi videbatur, bellū intulisse draconi, quo in bello superatum atq; victum draconē, atq; è cælo deturbatum visum esse insidiari velle mulieri puerperæ, quare ei mulieri datas à Deo fuisse aquilæ duas alas, easq; permagnas, quibus sublata ipsa aduolare posset in locum suum. Nam certè in hac muliere allegoricè imago inest ecclesiæ, & eorum conuentus hominum, qui à primo iusto homine ad vsq; mundi finem iusti fuerunt futurive sunt: ea autem ecclesia ideo dicitur enixa esse masculum, quia ex ea, & in ea Christus editus est, homo inter homines, rectorus inimicos suos in virga ferrea. Quod item de illo multò ante Dauid prædixerat in Psal. 2. Is sublatus est ad thronū Dei, & eo sublato statim cōmissum est inter angelos præliū. Nam statim atq; ascendit in cælum ipse, & coeptū est diuulgari euangeliū, bellum illatū draconi fuisse intelligitur. Deseri enim coeptus est cultus eius is, quē ei in idolis homines exhibebāt, & idolorū templa dirui cœpere, ipso tamē dracone aduersante, & multū contra nitente, quod sibi eripi doleret per tot sæcula ab hominib⁹ ipsi cultus exhibitus. Quare cū ille pro se ageret, & dominatū quem inuaserat retinere omninò vellet, eaq; de causa odio inflāmaret aduersus exorriēs euangeliū Iudæos, cōtra autē Michaelē custos ecclesiæ, & illi repugnaret, & euāgelij subleuaret præcones, cohortū est inter ipsos, vt scribitur, bellum. Quo in bello superatus draco atq; victus q̄ morte Christi effectū erat, nullū vt iā amplius ius haberet in homines, executioni mandatū est euāgelij negotiū, de cæloq; hoc est, de imperio, & de eo dominatu, quē retinere cupiebat, deturbatus est ad terrā. i. deuolutus ad magnas miseras, vilis fact⁹ est & ignobilis, & vsq; eo contēptioni omnium expositus, vt maledictis ipsum quiuis incessere, & pede proterere auderet. Itaq; eo superato euangeliū diuulgari coeptū est, secūdo successu: quod ægerrimè ferēs draco, quod iure non potuit, vt obtinere aggressus, Imperatorū Romanorū gentiumq; omniū animos cōmouit aduersus fideles, eorū vt abolere nomen cuncti cuperent, certè vt quā plurimos eorū extinguerent. Quo tēpore datæ sunt, vt scribitur, mulieri illi,

ideſt, Eccleſiæ aquilæ duæ alæ permagnæ, vt eis alis draco- nis vim deuitare poſſet, quia cōceſſum Eccleſiæ tunc fuit Imperiū terrenū Cōſtātino orbis Romani dño Chriſtia- nā religionē amplexo, ex quo deinceps qui ſequuti ſunt Im- peratores, atq; orbis Dñi, Chriſtū omnes coluerūt: quo ef- fectū eſt, vt draco amplius nō poſſet vi agere aduerſus Ec- cleſiā ijs munitā alis atq; præſidijs: quæ alæ ideò eſſe dicun- tur aquilæ, quia aquila vt diximus imperiū & præcipuè Ro- manū ſignificat, quod imperiū ad Eccleſiā peruenit, quan- do eius imperii rectores & adminiſtratores Eccleſiæ par- tes cœperūt eſſe. Sūt porrò alæ illæ geminæ, quia id impe- riū domicilia duo habuit Romæ & Bizātio: quorū vtrūq; quādiu Romani ſtererūt, obtinuerūt Chriſtiani reges. Er- gò his ſublata alis fugit, vt dicitur, in deſertū Eccleſia, quia eorū principū ſtudio atq; decretis ad Eccleſiæ fidē ſe cōiu- lerūt vniuerſæ gētes ante id tēpus omni veræ religionis at- que virtutis cultura vacuæ, & ob id deſerti & inculti agri appellatōnibus & ſimilitudinibus ſignificari ſolitæ in lite- ris ſacris, vt apud Eſaiam in pluribus locis. Qua cū explana- tione atq; ſentētia optime quæ in eo Apocalypſis loco ſe- quuntur, cohærent, pertinēt enim vniuerſa ad eas calami- tates ſignificādas, quas Dei permiſſu, Mahometanæ perfidi- æ authore turpia docēte, Turcis cuncta a ferro vaſtanti- bus, Antichriſto in omnes debacchāte crudeliter, draco Eccleſiæ partim iā intulit partim eſt illaturus. Sed iā eò re- deamus vnde digreſſi ſumus. Sequitur enim.

Eſai. 41.
44. 45.

Si fures introiſſent ad te, ſi latrones per noctē, quo modo conticuiffes? nōne furati eſſent ſufficiētia ſibi? Si vindemiaiores introiſſent ad te, nunquid ſaltem racemum reliquiſſent tibi? Quomodo ſcrutati ſunt Eſau inueſtigauerunt abſcondita eius?

Dixerat Idumæos quāuis ad ſummum orbis imperiū euectos & inter ſidera collocatos, tandem ſuperādos ali- quādo eſſe. Er ab eo dignitatis culmine deiiciendos: nūc

exponit atque prædicit, quæ eius deiectionis atque ruinae ratio, quique ſit futurus modus. Nam victores victis ha- ctenus interdum parcunt, vt libertate tantum ſpoliantes eos, de cætero permittant illis res ſuas vt habeant, inter- dum ne id illis relinquūt, ſed facultatibus mulctāt & capti uos eos ducunt, ac ſeruitutem ſeruire cogunt: interdum vero longius furore progreſſi, vita ipſa priuant eos & oc- ciſione occidunt, ac penitus eorum gentem atque nomē excindunt. Ergo quoniam prædixerat in poteſtatem ho- ſtium Idumæos venturos, ne in hoſtium clementia aliqua ſpei latebra ipſis relinqueretur, addit nunc, qua quis peſſi- ma conditione, atque miſerrima victus eſſe poteſt, ea ip- ſos apud victores futuros, hoc eſt, mortem ad vnum om- nes ſubituros miſeram & acerbam, memoria nominis at- que gentis ipſorum penitus extincta atque deleta. Idque vt declaret duas adhibet ſimilitudines à contrario colla- tas, vnam ab ijs ductam, qui in aliorum domos noctu inua- dunt vt eas expilent: alteram ab ijs qui vindemiæ tempore botros vuarum legunt. Nam nocturni fures, & ædium ex- pilatores, non ſemper diripiunt vniuerſa quæ domi recon- dita ſunt, ſed quædam furantur, quædam intacta dominis relinquunt. At erga te inquit, o Edom, non iſto modo ſe- gerēt hoſtes tui, & furibus nocentiores erūt, & ijs, qui vin- demiam exercent, magis auari, ne vnum quidem botrum tibi relinquent, nullius vitæ parcent, cuncta vaſtabunt, & excident. Quod idem euenturum ipſis aperta magis & perſpicua ratione vaticinatus eſt Malachias, ſic dicens. Quod ſi dixerit Idumæa, deſtructi ſumus, ſed reuertentes ædificabimus quæ deſtructa ſunt, hæc dicit Dominus exercituum, iſti ædificabunt, & ego deſtruam, & vocabun- tur termini impietatis, & populus cui iratus eſt Domi- nus vſque in æternum. Si fures ergo inquit introiſſent ad te, ſi latrones per noctem, quomodo conticuiffes? id eſt, grandem ini-

Malac. 1.

iuriam tibi factam putasses & voce atque clamoribus testatus esses dolorem tuum, fures si domum tuam noctu compilassent, subticetur autē collatio & redditio similitudinis, & ea legentibus subiicienda relinquitur isto modo, nimirum, at nūc securē agis neque clamorem vllum edis, aut saltem metu contraheris inuadendus ab hoste, qui te multo savius atque crudelius malis afficiet quam quifquam expilator aut fur. *Nonne* (inquit) *furati essent sufficiens tibi?* id est, si in tuam irrupissent latrones domum, certē furati essent, non cūcta, sed ea quibus egerent ipsi surripuissent, clamasses tamen ipse ac vociferatus esses; at isti quos minimē ipse metuis hostes tui, & à quibus tibi vt caueas animum non potes inducere, vita te spoliabunt atque fortunis omnibus. *Et si vindemiatores introissent ad te, nunquid saltem racemum reliquissent tibi?* Id est, certē reliquissent pro illorum more & officio: at hi hostes ne vnā acinum relinquēt. Itaque Abdias imagine ista miseri & calamitosi Idumæorum interitus, quā cum ista diceret animo hauriebat commotus, & quasi stupefactus acerbitate spectaculi non sine humanitatis sensu quodā ab Idumæis, ad quos loquebatur, ad rem ipsam orationem conuertens exclamat, & quò vehementior oratio esset, adhibet interrogationē & dicit. *Quomodo scrutati sunt, inuestigauerūt abscondita eius? Quasi pluribus ita. At te Esau quomodo scrutati sunt? id est, quomodo scrutaturi sunt, præteritum pro futuro more prophetico. Quomodo ergo te scrutaturi sunt hostes tui scilicet? quomodo inuestigaturi abscondita tua: nū fortasse eo modo, quo vindemiatores aut fures? minimē istuc quidem, inquit, sed longē diuersa ratione, nihil imperuestigatum, nihil intactum, nihil non quāmpessimē potest, affectum relinquunt. Abscondita autem, quæ dicit, pro latibulis accipienda sunt, vt ex Hebraica voce, quæ hoc ponitur loco conficitur: latibula porrò vocat penetralia & ma-*

ximè

ximè interiores recessus, in quos qui ad necem quærūt occultandi sui causa se conijcere solent, quæ latibula ad vnum omnia hostis, vt scribitur, scrutaturus erat, vt intelligatur ex eo simul, & ipsius hostis immani accensa odio summa diligentia, & Idumæorum misera fors, quibus ne in vili & abstruso loco latere licuerit. Ex quo rursus conficitur, prædici futurum, vt Idumæi ad vnum omnes intereant. Atque hac ratione videntur mihi ista verba exponi posse simplicissime ac proinde verissimè: quāquā video alios alias sequi rationes, quas nunc minimè referam: nec enim necesse est, sua cuiq; vt libet, ratio probetur, tantum hoc addam, illud. *Quomodo conticisses.* exponi posse aliter nō incōmodè. Nā pro latino cōstituisset *נרמיח*, quod in Hebræo est, pro ratione punctorū videtur ductum, non à *נמך* verbo quod tacere significat, sed à *נמך*, quod pro as similari sapius poni solet; Itaque nonnulli sic vertūt hoc loco. *Quomodo assimilatus esses.* eo videlicet sensu, vt vates Edonē roget, quomodo se affici crederet à furibus ijs, qui illi inuolassent res suas, nū vsque eò sauos ac rapaces existimaret vllos futuros fures, ipsum vt omnino nudarent rebus suis? Sed certe vtrūq; verbū poni interdū pro deficere atq; extingui notius est ijs qui Hebraicè norunt, quā vt nobis plurib⁹ sit cōprobādū. Quare D. Hieronymus vtrouis modo legerit, rectè, & pro cōsuetudine sacri sermonis figuratè, cōticuisses, pro defecisses cōuertit. Nā tacere in sacris literis atq; silere, & ea quæ extincta sunt, sileāt, pro extingui sepè ponūtur, & pro deficere, quod probet multis exemplis Iob Nūc dormiens silerē, id est, extinctus quiete fruerer. Ieremias Dñs De⁹ noster silere nos fecit, id est, tenet nos oppressos graui calamitate. Idēq; rursus. Ergo silēs contices, sequeturq; te gladius, id est, deficies & ferro perēpt⁹ iacebis. Amos. Et stridebūt cardines tēpliū die illa, dicit Dñs De⁹, multi moriētur & in omni loco projicietur silētū. In

Psal.

„ Iob 3.
„ Ier. 8.
„ Ier. 48.
„ Amos 8.

Psal 95.

Psalmo nonagesimo quinto. Nisi quia Dominus adiunxit me, paulo manius habitasset in inferno anima mea. Nam Hebraicè, pro, in inferno, est in silentio, quoniam sileret, hoc est, extinctus, ut scribit, esset, ipsi nisi Dominus auxilio fuisset. Igitur & in hoc loco conticiscere pro deficere, pro què extingui positum videri debet vsuato scripturarum more: eòque dato, mirificè constabit suus sensus Prophe-
tæ. Dicit enim. *Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses? id est. Num conticuisses? hoc est defecisses ne idcirco? aut excissus penitus & extinctus esses? minime istuc, inquit, & rationem eius statim subiicit, dicens. Nonne furari essent sufficientia sibi? Quasi dicat, & sentiat futurum, ut, quamuis eum spoliarent latrones non tamen interficerent, aut vsque eò nudarent rebus suis, nihil ut reliqui facerent: sciret tamen fures, quam hostes humanius acturos cum ipso: illos relicturos ipsi plura, hosne vitæ parcuturos ipsius. Porro vtrouis modo ista interpretemur verba: constat eis verbis vtrouisque modo interpretatis postremâ prædici Idumæorum cladē. At in vtros Idumæos ista cōferenda sint quærat aliquis, in eos ne qui propriè Idumæi nominantur, an in eos potius qui figuratè dicuntur esse? Qui docet has vaticinationes ad ea spectare tempora, quādo, ut ipsi dicunt, Babylonij post Hierosolymas euerfas, amore in odium cōuerso, bello persecuti sunt Idumæos, ij non habent quomodo in Idumæos propriè dictos ista, quæ postremam ipsorum cladem portendunt, conferre possint: cum, ut retrò ostendimus, constet Idumæos post euerfos Chaldæos vsque ad Titi Romanorum Imperatoris viguisse tempora. Quare dici necesse est, hanc prædictionem non vno aut altero prælio, in quo malè pugnatum ab Idumæis esset, circumscribi deberi, neque eius intra tam arctos cancellos vim atque sententiam concludi: neque fore, ut ab vna aliqua nominatim natione essent superan-*

di

di Idumæi, hac vaticinatione definitè atque propriè prædici, sed spectare ipsam & pertinere ad vniuersa illa, quæ foeliciter cōtra ipsos eorum hostes gesserunt, eo vsq; quo ad eos funditus exciderunt. Quo posito dici debet, hæc verba vtrisque posse conuenire Idumæis, propriè dictis, quia isto quidē tēpore, ut nōnullis videtur ita extincti ut atque deleti vniuersi sunt, ut eorum gentis nullum vestigium appareat: figuratè autem sic nominatis, quia licet viuant adhuc improbi, atque vigeant, tamen futurum est ut ad vnum omnes intereant: quādo Christus omnibus suis deletis hostibus sibi plenè vniuersa subiecerit. Nam oportere illum regnare donec ponat inimicos suos scabellum pedum suorum, ut Paulus scribit. & ut in Psalmo prædicitur. Deficient peccatores à terra & impij, ita ut non sint. ^{1 ad Co.} Nam quamuis impij victuri sint etiam post mortē, tamē ^{5.} viuent in cruciatum, & pœnam vinculis sempiternis cōstricti. *Quomodo scrutati sunt Edō, peruestigauerunt omnia abscondita eius? Ut scelus atq; vitiositas vbi semel in hominis animo dominari cœpit tanquam flāma populatur vniuersa? Scrutati sunt, inquit, Edom peruestigauerunt omnia abscondita eius.* In omnes enim hominis partes irrupit peccati labes: in omnes animi quamuis interiores latebras vim suam insinuat, cuncta peruadit: itaq; vniuersa lædit atq; corrumpit, nullam ut hominis partem intaminatā, aut non etiā maximis affectam malis relinquat. Menti enim tenebras offundit: voluntates studio pessimarum rerum accedit: memorię obliuionem rerum cælestium inducit: sensus corporis ipsos turpissimis cupiditatibus inflammatos reddit indomitos: & quod caput est, Dei animū à nobis atque beneuolentiam alienat. Itaque nullum est tam malum, tamque dirum nomen, quod non possit in peccatum cadere, ex quo ipsum sacræ literæ omnium malarum rerū notāt nominibus. Nam & mortem appellant, & tenebras vocant & se-

& sepulcrum, & seruitutem, & contagionem, atque labem, tum dissidium, inimicirias, captiuitatem, & exilium dominant, & siquid aliud est in vita, quod habeatur asperum, id omne in peccatum illæ conferunt. Quod idē magis adhuc explicant, quæ sequuntur.

Vsque ad terminum emiserunt te omnes viri fœderis tui: illuserunt tibi, inualuerunt aduersum te viri pacis tuæ, qui comedebant tecum: ponent insidias subter te. Id est. Non solum hostes tui persequuntur te, sed & amici prodent: quæ cum dicit, rationem reddit eius quod superius dixerat, *Inuestigauerunt abscondita tua.* Nam hostibus ignota essent ea loca, in quæ se coniciebant in latebras Idumæi vitæ seruandæ causa, nisi ea docuissent & patefecissent ij, quibus nota erant cuncta, propterea quod familiariter versarentur cum illis. Hos igitur viros appellat fœderis: sicque quodammodo dicit: illi ipsi, quibus cum fœderis societate coniunctus eras, illi quorum fretus auxilio tuorū impetus hostiū non sustinere modò, sed frāgere etiam posse credebas, illi, quo maiori ex eò dolore afficiaris, additamentum calamitatis tuæ se coniungēt cum hostibus tuis. Nam vt est scriptum

Psal. 54. in Psalmo. Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem vtique, tu autem homo vnanimis dux meus & notus meus. Eæ enim plagæ præcipuè dolorem faciunt, quas ab ijs accipimus de quibus bene meriti sumus: *Vsque ad terminum emiserunt*, dictum est eiusmodi præterita pro futuris more prophetico esse posita. *Emiserunt*, emittent, *illuserunt*, illudent, *inualuerunt*, inualefcnt. Sed emitti ad terminum vsque, quod dicit, quam quæso vim habet? Dionysius ita exponit. *Vsque ad terminum emiserunt te.* id est, extra proprios fines eiecerunt. Alij, vsque ad fines hostium tuorum te abeūtem in captiuitatem prosequuti sunt amici tui, ficto scilicet officio, nam re ipsa de tuo lætabantur malo. Alij. Non vni alicui parti sed regioni toti tuæ vastitatem.

tatem inducent, & Edom amici tui. Chaldaicus vero Paraphrastes, à termino, inquit, in exiliū deportabūt te omnes fœderati tui. Et certè vtrumq; verosimile est accidisse Idumæis vt, & hostes eorū totam regionem depopularentur, & ipsi pulsi patrio & natali solo mitterentur in exiliū, sed & גבול pro quo noster terminum posuit, non solum limites agrorum atque fines significat, sed sæpè etiā agrum atque regionē totā, & hoc Hebraicè: nam in Chaldaico sermone pro thesauro atq; diuitijs poni solet. Quod si damus, nō malè cōstabit suus sensus prophete, dicit enim indicio eorum, quibuscum Idumæi fœdere coniuncti erant, hostes Idumæorum ad eos thesauros peruēturos, quos recōditos ipsi & humi defossos habebant. Iuxta quē sensum *Vsque ad terminum*, coniungi debet cum superiori versiculo, quod etiam adnotauit Hieronymus, vt hoc interpretetur illud. *Inuestigauerunt abscondita tua*, & ἐξυπνικὸς, vsque ad terminum, id est, ea nimirum dico peruestigasse latibula, in quæ vestras seruandi causa diuitias intulistis, idque valde quæso, profecto dicit, ac pro eo quod fieri solet. Nam belli & obsidionis tempore obsessi res sibi chariores defodiunt, ne capta vrbe in hostium potestatem veniant, cui valde consentaneum est, quod adiungitur, *illuserunt tibi.* Nam qui ista defodiunt suæ libertatis futurę spem, aut certè libertate recuperata vitæ deinceps degendæ subsidium, in eis rebus constituunt, quæ eos ludit spes, si quando id accidit vt victores eas inueniant, atque effodiant res. Sed addit. *Inualuerunt super te viri pacis tuæ.* expolitio est, & eiusdem repetitio sententiæ, verbis paululum commutatis, & ad rem amplificandam conducit: & ad idem exornationis genus pertinent, quæ è vestigio sequuntur. *Qui comedebant tecum ponent insidias subter te.* Reperit enim idem: itaque vnā sententiam variat tribus modis, quo significet se non sine graui dolore, quem

2. Reg. c.

18.

2. Reg. I.

ex præuisa & futura Idumæorum clade animo capit illa profari. Nam miserentis & de alterius malo dolentis est sine dubio, id cum commemoratur aut dicitur variare verbis atque repetere, vt David fecit in luctu. Quis mihi det vt moriar pro te fili mi Absalon, Absalon fili mi: & in carmine quo Ionathæ & Saulis interitum deflet. Quomodo ceciderunt fortes in prælio Ionathas in excelsis suis interfectus est? Et mox. Quomodo ceciderunt robusti, & perierunt arma bellica? Itaque qui dolent eadem repetunt, nec id sine orationis incremento quodam, quomodo fit in hoc loco. Nam primò fœderatos dixit, deindè quod cõiunctius est, viros pacis, postremò quod magis est familiare & domesticum, qui comedebant tecum, id est, vnus mensæ ac domus communionem coniunctos. Nam fœdus ad externos, pax ad amicos, communio vnus mensæ ad domesticos pertinet, & si graue est & acerbum ab externis fœdere tamen coniunctis prodi? quid ab amicis? quid à domesticis? Quod etiã clarius perspiciatur ex Hebraica oratione, quæ in hoc loco non solû expolitione & repetitione exornatur, sed quædam habet præcisa, & inabsoluta, & quasi inerrupta singultu, quemadmodum solet fieri in dolore. Nam pro quo posuit Latinus. *Qui comedebant tecum, ponent insidias subter te*, id ad verbû est in Hebræo. *Panem tuum ponet languorem tibi.*

Sed quod propriè Idumæis euenturum prædicitur, id metaphoricè Idumæis, id est, omnibus improbis planè semper contingit, illuduntur enim illi, produntur, insidiosè circumueniuntur à viris pacis ipsorum, ab ijs ipsis quibus cum fœdus malè pepigerunt, hoc est, à rebus quarum præcipuo studio & amore tenentur præcipitantur sæpè in interitum. Studet pecuniæ quis, quod eius possessione se aduersus mala satis munitum fore credit; non dico quas curas suscipiat eius colligendæ causâ, & quos su-

beat.

beat labores, illud dico, quod omnes passim videmus, diuitibus & copiosis hominibus, ob id ipsum quod essent diuites circueuntis ab alijs opes suas ipsis exitio sæpè misse. De ijs enim certe Paulus ob hanc ipsam causam scribit. *Qui volunt diuites fieri incidunt in tentationem & in laqueum diaboli, & in desideria multa, & nociua, quæ mergunt homines in interitum, & Iacobus Apostolus & argentum vestrum eruginabitur, & erugo eius in testimonium, vobis, & manducabit carnes vestras sicut ignis. Theaurizatis vobis iram in nouissimis diebus. Rursum alius voluptatem persequitur, eoque se modo iucundè victurè carpit sed accidit, vt dū voluptates immodicè carpit grauißimos morbos cõtrahat, qui illi omnè vitæ fructû eripiunt, & omne gaudium contaminant Quod item alijs similiter euenit, produntur enim omnes, atque illuduntur à viris pacis ipsorum. Ex quo meritò Eliphaz apud Iob. Panis (inquit) eius in vtero eius vertetur in fel aspidum intrinsecus. Panis eius, id est, quæ quis nimis amat, & quibus se ali, vitamque producere sperat, ea illi pestem afferent: & iterum. Cum satiatus fuerit arctabitur, & æstuebit: & omnis dolor irruet super eum Cum satiatus fuerit (inquit) id est, satietas ipsa & copia rerum quas amat, exitialis ipsi est futura. Et certè, quod Esaias atque Ezechiel vates scribunt, de Aegypto esse tanquam baculum arundineum, qui manus eorum qui innitantur ipsi perforet atque laceret, id aptè transferatur ad ea omnia, à quibus flagitiosi homines salutem sibi dari & foelicitatem sperant, & quibuscum amoris fœdere colligati sunt & cõiuncti. Itaque quod in libris Regum memoratur accidisse Absaloni quando cæsariæ, atque capillis ijs, quos studiose colebat, & quorû pulchritudine atque copia habebatur insignis, de quercu suspensus ob id telis inimicorum confusus est. idem accidet flagitiosis omnibus, sua enim studia*

Pp mos,

Esaï. 3. illos, si que amores ad interitum ducunt, quod & *Esaïas* non obscure significat dicens Dicite iusto quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comedit, vae improbo in malum, retributio enim in naum eius fiet ei. Non enim solum affirmat poenas datum improbum, sed & poenas, quas sua sibi manu ipse inferet, id est, poenas ab ipsumet, quibus studet rebus ortas atque profectas. Ex quo existit discrimen illud iustorum ab impijs., de quo in diuinis literis tam tæpe fit mentio: de ijs enim qui Deo fidunt fore vt nunquam confundantur scribitur, contra eos ad extremum confundi deberi dicitur, qui in ijs terræ bonis spem salutis constituunt: ad illos pertinet illud *Psalmi*, In te Domine speravi non confundar in æternum. item illud: qui sustinent te non confundentur. De ijs autem *Esaïas* scribit. Confundentur ab idolis quibus sacrificauerunt, & erubesceris super hortos quos elegeratis. Nam confundi est ab eo desereri atque ludi in quem quis præsidium collocauerat vitæ suæ. Deus porro nunquã suos deserit, res autem istæ terrenæ eos, qui se inmodice diligunt, ad extremum non solum deserunt, sed maximis malis afficiunt: ob idque non fugaces modo illæ sunt, sed fallaces appellari solent atque pestiferæ. *Illuserunt te* (inquit) omnes viri superderis tui. Viros foederis quod attinet ad figuratè Idumæos appellat adhortatores ad flagitia, & socios in crimine, quales illi sunt quos in *Prouerbijs* Solomon sic loquentes inducit. Veni nobiscum insidiamur sanguini, abscondamus tendicula contra innocentem Et infra, sortem mitte nobiscum, marsupium vnum sit omnium nostrum. Viri autem pacis sunt bona ista terrena, cum quibus impij quod eorum amore cuncta faciant, pacem habere dicuntur, vt in *Ecclesiastici* illo. O mors, quam amara est memoria tua homini

pa-

pacem habenti in substantijs suis, comedentes vero, vnã nobiscum dicuntur sensus ipsi corporis nostri, & reliquæ animæ sentientis facultates, quod eas ipsi alimus, fouemusque magna diligentia atque cura. Hæc ergo vniuersa per scelus atque flagitium ab hominibus inmodicè culta tandem conspirant in illorum perniciem: nam foederati atque socij eis illudunt, quoniam ad extremum illos deserunt, nulla enim societas improborum inter ipsos satis fida esse potest. Externa autem bona inualescunt aduersus ipsos, quoniam in miseram seruitutem eos redigunt cupiditate sui sensus, insidias ponunt subter ipsos, quoniam suis blanditijs meti illorum tenebras offundunt, eosque dementes reddunt. Quare rectè sequitur. *Non est prudentia in eo.* Quod ex ijs quæ Idumæis euentura dicta sunt satis conficitur, & in vtroque Idumæos rectè confertur. Nam veri Idumæi si saperent, non minus à foederatis, quàm ab hostibus cauerent sibi: figuratè autem & metaphoricè dicti, id est, improbi, nisi nimis cæci atque dementès essent, spem suam nunquam posuissent in istis terrenis bonis, quæ & parua esse noscuntur & inania & doloris potius efficiencia quàm voluptatis: itaque sani si essent, nūquam se ab ijs decipi atque ludi fuissent. Quare meritò *Abdias*, Nō est (inquit) prudentia in eo. Sed sequitur.

Nunquid non in die illa dicit Dominus perdam sapientes de Idumæa, & prudentiam de monte Esau?

Quod idem *Ieremias* ferè eisdem verbis prædicit. *Ieremias*. Nunquid (inquit) non vltra est sapientia in Theman, perijt consilium à filijs, inutilis facta est sapientia eorum: sed *Lyranus*, vt hunc explicet locum, Idumæos fingit deditos fuisse Astrologiæ, & eiusmodi superstitionis artibus, quibus futura cognosci posse homines putant, ijs tamen artibus neque imminentem ipsis calamita-

Pp. 2 tem

stem peruidisse illos neque effugere villo modo potuisse, & ob id vanam fuisse dici & inutilem omnem ipsorum in diuinando peritiam. Sed hoc Lyra, vel de suo finxit capite, vel è fabulis Rabinorū accepit. At vt hoc commenti sit simile, tamen illud & probabile ipsum est, & à plurimis traditum Idumæos calliditate, & prudentia plurimū præstitisse, sicut & ipse Esau, à quo genus ducebant scribitur in Genesi fuisse homo industrius, & animi viribus, atque corporis præstans. Idumæi certe per figuram sic nominati, omnisque improborum natio in generatione sua, vt apud Matthæum scribitur, prudentiæ artibus eminent. Ergo cum bellum consilio atque virtute geratur, (Nam de cōsilio in Prouerbijs scribitur. Cogitationes cōsilijs roborantur, & gubernaculis tractanda sunt bella: & in libris Regum Dauid consilijs Achitophelis opprimi se in bello posse metuebat, de virtute autem quam necessaria sit bello rectè gerendo res est manifesta: itaque sacra scriptura viros fortes vasa bellica nominant) Ergo cū virtute atque consilio administratur res bellica, Idumæi quod vtraque re pollerent, facilè sibi persuadebant in omni belli discrimine atque certamine se superiores futuros: vt igitur has fiducia ansas illis Deus præcideret, & vt ipsis ostenderet, quæ aduersus eos vaticinatus fuerat, ad exitium omninò perduci deberi, nunc affirmat se id effecturū ijs remouendis rebus, quæ tueri illos poterant, & inimicam ab ipsis arcere vim, hoc est, affirmat se erepturum illis prudentiam, & fortitudinem: consilium atque virtutem, quibus potissimum rebus bella foelici successu geruntur. Nam Deus quoniam vniuersa suauiter temperat & cum moderatione summa agit, & pro ratione naturæ eius, quod efficere studet, media adhibet consentanea atque apta, idcirco quos populos pro meritis ipsorum bello ab alijs populis superari decernit, & quos

Pro. 20.

2. Reg. 19.

2. Reg. 1.

quos aliorum vult dominationis subijcere, ijs consilium & animi atque corporis robur eripit, id est, ipsas belligerè di artes remouet, & tanquam neruos belli præcidit. Sic enim apud Esaiam prophetam, quod Deus Hierosolymas delere vellet: quodque id vates futurum affirmaret, istis eas militiae artibus, ac belligerendi subsidijs prius nudandas prædicit. Ecce inquit, dominator Dominus exercituum, auferet à Hierusaiem, & à Iudæa validum & fortem & cōsiliarium & sapientem, &c. Et dabo pueros principes eorum, & effœminati dominabuntur eis. Cui simile est quod noster vates dicit hoc loco, *Nunquid non in die illa, dicit Dominus, perdam sapientes de Idumæa, & prudentiam de monte Esau.* Nam his verbis affirmat futurū vt eripiat Idumæis Deus mentem atque consilium, quo mala sua neque venientia præuideant, neque instantia effugere valeant. Sed eloquitur id præcisse, plenè enim ira dixisset. Sed fortasse, quod dico, vestrorum cum hostium virtute, tum sociorū proditione vos perituros non creditis, quod cōsilio valere existimatis vos, & sapientiæ vestræ fiducia nitimini, quasi mihi difficile sit effusis errorum maximis tenebris vos orbare consilio: orbabo certè vos, atque ita inopes consilij reddam, vt ne vestigium eius in vobis vllum appareat, vt nihil vobis fieri possit dementius. *Perdam, inquit, sapientes de Idumæa & prudentiam de monte Esau.* De monte, dicit, quod Idumæa monte Seir potissimum cōtineretur. Chaldaicus autem pro monte magnam arcem posuit Esau, quod ad arcem Capitolinam Romæ constitutam in monte Tarpeio referunt ij, qui in Esau significari Romanos affirmant oriundos ab Idumæis. Nam ea arx publici totius orbis cōsiliij domicilium quondam fuit ex quo etiam Capitolium nominatum est, vt Liuius scribit, quod cum illius fundamenta foderentur, hominis capite inuēto prædictum fuisset à vatibus caput eum locum imperij atque consilij futu-

Esai. 3.

Lk. 1. Dec.

turum. Cuius tamen Capitolinæ arcis, hoc est, senatus Romanus omnium amplissimi atque sapientissimi, qui in ea arce sæpius cogebatur, consilia eo usque reddidit stulta Deus, ut eis potissimum consilij eius arcis atque imperij euerfa sit magnitudo & maiestas: quãuis de ea quasi semperpiterna futura, optimus ille quidē Poeta, sed non optimus augur scripserit.

Et Capitolii immobile saxum.

Atque hæc veris Idumæis ita euenerunt: figuratè verò sic nominatis dubitandum non est, quin eueniat similiter. de eis enim, sic Paulus scribit. Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentum reprobabo. Et rursus. Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? facit autem eam atque reddit stultam, & quando ipsos parat extinguere: & quando non ipsosmet sed impietatem in ipsis extinguit eos cum ad veram religionem traducit: efficit enim tunc, ut deposito sensu carnis suæ, ut loquitur Paulus, in obsequium fidei mentem suam captiuam redigant, id est efficit, ut quæ ipsis antea sapientissimè prouisa, atque constituta videbantur esse, ea damnent atque repudient: contra autem crucem, paupertatem, cruciatum, ignominiam, quæ non solum ipsi fugiebant antea, sed & pro stultis habebant, eos qui non item fugissent, ea magnis esse fœcunda bonis cognoscant, eaque sequantur ardentè & cupidè. Nam cum Deus delere omninò illos decernit, alia ratione mentè ipsis eripit: efficit enim ut mala sua aut præuidere nō possint, aut certè ut in eorum incidant laqueos, eosque induant, iis ipsis rationibus atque viis quibus vitare illos atque exuere posse credebant. Qua de re apud Iob. 5. Iobū scribitur. Qui apprehendit sapiētes in astutia eorum, & consilium prauorum dissipat, per diem incurrent tenebras, & quasi in nocte sic palpabunt in meridie. Præterquã quod, ut Stoici vere disputant, omnes improbi sunt stulti: ipsi

ipsi certe se insensatos atque mentis & consilij inopes esse dicunt in libro Sapientiæ? Nos insensati vitam illorum existimabamus insaniam, & finem illorum sine honore: ergo errauimus à via veritatis, & iustitiæ lumen non luxit nobis, & sol intelligentiæ non est ortus nobis. Sed videmus quod sequitur.

Et timebant fortes tui à meridie, ut intreat vir de monte Esau.

Dixerat futurum ut Deus Idumæis consilium atque prudentiam eriperet: nunc dicit futurum ut fortissimi quique ipsorum animo trepidarent, id est, futurum ut simul & consilium amitterent, & eorum animi robur remitteretur. Nam ijs amissis rebus, quibus sine bellum non geritur, consequens erat ipsos prædæ futuros suis hostibus. Et timebunt (inquit) fortes tui, id est, vos vniuersos timor corripiet, à maiori ducto argumento. Nam si pectora fortium timor peruadit atque occupat, quæ trepidatio vulgi futura est? Pro timebunt, verbum quod est in Hebræo, propriè eam animi consternationem significat, in qua præ metu neque mens neque manus suum officium faciunt, sed concidit, & quasi contritus iacet homo totus nullo modo compos sui, quales sunt ii terrores, quos Græci *παύσις* vocant: ex quo Chaldæus pro timebunt hoc loco, conterentur posuit, aut consternabuntur, Itaque dicit Idumæorum fortissimos usque eo suæ fortitudinis oblitos dubitis trepidaturos in rebus, ut præ metu non sint apud se. Et timebunt fortes tui, suam habent verba singula vim, ut ex eo magis diuinæ virtutis aduersus Idumæos magnitudo ostendatur. Nam sicut timere hoc loco, nō quouis timore percelli est, sed eo qui mentè suo omnino loco mouet: sic fortes hinc nō ut cūq; accipiendi sunt dici, sed insigniter fortes & cū corporis viribus, tum animi virtute præstātes. Nā Hebraicū גִּבּוֹרִים Guiborim eximios

& heroicæ virtutis homines apud Hebræos significat. Sed in eo quod additur, à meridie, videtur inesse nodus: nā Hebræa adverbium sic. *Et consternabuntur fortes tui Theman.* Theman porro cuiusdam nepotis Esau proprium nomen est: nam Esau ex Ada vxore sustulit filium Eliphaz appellatū; qui & ipse genuit filium nomine Theman, vt in Genesi dicitur, cui Theman, eiusque soboli, regione ea, quam obtinuit Esau, in varias Toparchias diuisa contigit vna earū, quæ ipsa ob id dicta est du carus aut millenarius, Theman, vt in eodem scribitur libro: ex quo Theman per Synedochem accipi possit pro vniuersa Idamæorum vel regione vel gente, & quoniam ea regio ad meridiem adiacet terræ sanctæ, hinc est vt & cæli plaga meridiana & venti flantes ab ea cæli regione, vt sunt Auster & Africus, Hebræis Theman appellentur, quomodo & nos regionibus cæli, atque ventis sæpè nomina earum prouinciarum atque gentium imponimus, quæ ad eas cæli partes spectant. Hæc ergo vox multiplicis atque variæ significationis est. Itaque significat vnum è nepotibus Esau, partem eam Idumææ, quam is obrinuit imperio, & qua figura ponitur pars pro toto, Idumæam sæpè vniuersam, tum mundi meridianam plagam, ventos deinde ab ea mundi plaga qui spirant: qua ex varietate significationis interpretationum est orta varietas. Nam noster pro mundi plaga id accipit, itaque vertit à meridie, sequutus, vt videtur, Paraphrastem Chaldaicum, qui & ipse similiter interpretatus est. Et conterentur fortes tui habitantes ad meridiem Græci verò interpretes id pro vni proprio nomine accipiunt, conuertunt que ita, *ἡ πόλις ἡ νότιος οἱ ἀναμῆσαι τῶν ἐκ θεμῶν.* eo videlicet nomine significantes Themanitas, hoc est, vel posteros Themā, vel eius Toparchiæ quæ illi obtigit incolas. Quos interpretes in hoc plures alij sequuntur interpretes: vtraque autem interpretatio, quando & vox anceps est ad vtrā que

que, & in vtraque rectus inest sensus, iure, quantum ego sentio admittatur. Quod enim noster à meridie conuertit, sic accipi certè debet, fortes tui, à meridie, scilicet, nobis Palæstinis obiecti, vehementer timebunt. Nam quod quidam, è quorum numero Lyranus est, quo sententiam enodent, quam præ se ferre Latina videntur verba comminiscantur à meridie Chaldæos in Idumæam irruptionem fecisse, eoque trepidaturos Idumæos dici à meridie, nullo video confici posse idoneo argumento, sed existimo ab illis pro re nata & ex præsentis vsu confingi. Itaque nostra sic, vt diximus, explanetur translatio. Græcorum verò interpretum sic, vt vel dicant propriè Themanitas, qui vt dignitate, ita virtutis opinione Idumæos reliquos anteibant, vt qui à primogenito Esau genus ducerent, trepidaturos ad hostium aduentum, vel certè per figuram fore significēt, vt fortissimi quique Idumæorum debilitentur timore. Quod idem quotidie eueniat figuratè Idumæis. Nam quancumque aliqua impendit, aut in eos ingruit calamitas, qui præstare cæteris, & opibus videntur, & dignitate & honore gradu è vestigio dant manus, seq; à malis vinci permittunt, consternanturque prorsus animo, quod ea in discrimē & in periculū vocari videāt, quorum ipsi ope credebant, se immunes fore ab omni periculo. Nam quod in Psalmo quodam, similitudine ducta ab eo quod accidit cum fulgurat, atque tonat scribitur, id propriè pertineat ad significandas in rebus aduersis consternationes eorum, qui vt scelere, ita dignitatis gradu cæteris præstant. Vox Dei, inquit, confringentis Cedros, » *Psal.* confringet Dominus Cedros Libani. Sicut enim tonante » Deo & fulgura eiaculante quæ maximè eminent, tangi de cælo sæpissime solent, & vt scribit Poeta.

Ille flagrantis
Aut Athon aut Rodopem aut alta ceramnia calo

Deicit, ingemant Austri & densissimus imber.

Sic in flagitiosis atque improbis, ut quisque illorum altissimum dignitatis gradum tenet, ita dubijs in rebus maxime
Eccle. 12. trepidat. Et quomodo scribit Ecclesiastes à senectute no-
 strum affici corpus, cum inquit: Et nutabunt viri fortissimi
 & excelsa quoque timebunt: quibus verbis figuratè signi-
 ficat præ senio nutare senibus genua solere, eaque appellat viros fortissimos, & quasi timeat, sic tremore eorundem moueri caput, excelsa quod vocat: eodem modo in republica, quæ & ipsa corpus quoddam est, quæ incidunt aduersa potissimum eos terrent, qui præcipuas eius partes atque maximas gerunt. Sed addit. *Ut intereat vir de monte Esau.* In quo causam reddit eius, quod dixerat, & timebunt fortes tui à meridie: quasi sic dicat, idcirco Deus fortissimum quemque pauore afficiet, & consilio, atque prudentia nudabit, *ut intereat vir de monte Esau,* id est, ut cum timidi fortibus, stulti prudentibus pares esse nequeant, in bello vniuersa superentur. Nam illud *vir*, pro, quisque, positum est: ex proprietate Hebraici sermonis, ut sæpè alibi poni solet, & ponitur in illo Ezechielis cum dicitur. Viri in brachio suo furit in te, ut effunderent sanguinem tuum, id est, quisque pro virili sua parte dedit operam, ut sanguinem tuum effunderet. Quare ut intereat vir de monte Esau, quod hic dicitur, ut intereant Idumæi ad vnum omnes quasi si esset dictum, sic accipi debet. Sed & alicui videri possit per *Esau* vitum esse nominatum, sensus ut sit. Timebunt fortes qui sunt apud te, ex quo id certè sequetur, ut non solum promiscuum vulgus & ignobile, sed & clari atque principes viri ferro interempti occidant. Nam certè Hebraicè pro Latino, vir, ponitur *ויר* His, quo nomine significare Hebræi solent & præstantes viros & claros, ut in capite Prouer-

bio-

biorum octauo. & in Psalmo quarto perspicitur. Sequitur.

*Prouer. 8.
Psal. 4.*

Propter interfectionem & propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob operiet te confusio, & peribis in æternum. Illud, *Propter interfectionem*, in Hebræo codice, & in Græcorum interpretum versione, & in Chaldaica Paraphrasi coniungitur cum superiori versiculo, hoc videlicet modo atque sensu. *Ut intereat vir de monte Esau propter interfectionem.* Id autem est. Omnes interibunt, ea erit cædes quam hostes Idumæorum in ipsos edent. In eo verò, quod sequitur, *Propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob,* causa redditur propter quam Deus tam seuerè animaduersurus sit in Idumæos. Nempe iustus ille est, nec animaduertit in quenquam, nisi prius magnis eius ipsius, in quem animaduertit, prouocetur ad animaduertendum sceleribus. Ergò ob eam causam, ut prædicitur, sunt evertendi Idumæi, atque opibus, & vita spoliandi, quia impij fuerunt, aut, ad vatis ætate ratione relata, futuri erant in fratrem suum Iacob, id est, in Iudæos genus à Iacobo ducentes: à Iacobo inquam germano fratre Esau, à quo ipsi Idumæi genus ducebant. Itaque quod ad duos fratres germanos Idumæi atque Iudæi ortum sui generis & initium referunt, idè & ipsi inter se appellantur fratres pro consuetudine loquendi scripturarum sanctarum: At quando quæso Idumæi fuerunt impij in Iudæos? semper illi quidem odio atq; inuidentia persecuti sunt ipsos, ad omnes occasiones imminètes, quibus illis quoquomodo nocere possent, sed præcipuè suam in illos exprompserunt malevolentiam, quando Chaldæi, Hierosolymorum urbem ceperunt: penè enim sæuius atque crudelius quàm victores Chaldæi eo tempore Idumæi oppresserunt Iudæos. Acuebant enim Chaldæos, ut in Psalmo quodam scribitur, Edonitæ dicentes. Exinanite exinanite vsq; ad fundamentum *Psal. 136.*
 in ea.

in ea. Qua de impietate nunc agitur. Eius enim causa punitos à Deo fuisse ex ijs, quæ infra dicemus, cōstabit. Nam cum iniquum est & sceleratum in quenquam esse iniurium, tum in calamitosos & miseros, ipso calamitatis ipsorum tempore aliquem se esse velle iniuriæ inferentem, est supra quam dici potest inhumanum & impium. Deo certe id ingratisimum est. Quare seuerissimè in eos vindicare solet, qui vsque eo inhumano, atque fero animo præditi sunt, eos vt aliorum calamitas atque iniuria dolore non solum non afficiat, sed etiam odio inflammet.

Psal. 68. Vnde merito Psaltes. Quoniam, inquit, quem tu percussisti persecuti sunt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt: appone iniquitatem super iniquitatem ipsorum, & non intrent in iustitiam tuam Domine. Et si, vt Iacobus scribit: iudicium sine misericordia ei, qui non fecit misericordiam, qua non erunt pœna digni, qui non solum calamitosorum miserati non sunt, sed & auxerunt, atque amplificauerunt calamitates ipsorum? Ex quo de ijs

Iacob. iphis Idumæis Amos vates scribit. Super tribus sceleribus

Amos. 1. „ Edom, & super quartum non conuertam eum, eo quod
 „ persecutus fuerit gladio fratrem suum, & violauerit misericordiam suam, & tenuerit vltra furorem suum: quasi sic
 „ ex persona loquatur Dei. Cæteris tuis peccatis ò Edom ignosci à me potest: at isti tuo impietatis & immisericordiae sceleri haud facile ignoscam: violasti namque misericordiam & tenuisti vltra furorē tuum. Nam est quatenus progredi quis odio atque ira possit, si minus honestè, tamen ita vt venia possit concedi illi, vt si in inimicum armatum & repugnantem ferare, at in iacentem, atque notum: tum supplicem eundem atque metuentem sibi vltèrius tendere odijs, ac porro scuire, id nullo humanitatis iure permittitur. Sed iuuat videre quàm bellè veris Idumæis cum figuratis conueniat, quàmque totius explanationis.

tionis atque sententiæ ordo consonet inter se. Nam quem admodum veri Idumæi, tamen si idolorum cultores erant, & veræ religionis ignari, ex quo erat consequens multis eos esse contaminatos peccatis, tamen ob ea solum prædicuntur delendi, quæ impiè & immisericorditer erga suos fratres fecerunt: Sic in Idumæos figuratè sic nominatos, id est, in flagitiosos atque improbos vniuersos sempiternæ pœnæ sententia ferenda est, quia in fratres suos miseros & egentes misericordes nō fuerunt. Sic enim in Matthæo *Matt. 25.* loquitur Christus. Tunc dicet illis qui à sinistris sunt. Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius: elurui & non dedistis mihi manducare: sitiui & non dedistis mihi potum: hospes eram & non collegistis me: nudus, & non operuistis me. Propter iniquitatem (inquit) in fratrem tuum Iacob. In singulis verbis amplificandi quædam vis inest. Non solum, inquit, immisericors fuisti in calamitosum, sed iniquus & iniurius, nec solum iniurius fuisti in calamitosum aliquem, sed in calamitosum fratrem, id est, in eum, quocum eras generis cognatione coniunctus, & quem propterea fouere debuisses omnibus humanitatis officiis. Propter iniquitatem, pro iniquitate *דמך* hamaz, quod in Hebræo est, propriè significat, id iniuriæ in alterum genus, in quo adhibetur aperta vis, nulla metus ratione habita: diciturque de eo, quod geritur violeater, & per quandam Tyrannidem, quæ quo iure, quæque iniuria diripit vniuersa, quod nō solum grauisimum peccatum est, sed etiam peccatorum tanquam culmen, ad quod cum siuè priuatus aliquis, siuè tota respub. peruenit, credendum est vitijs computruisse penitus, nihilque aut sani habere, aut integri. Atque quemadmodum accidit corporibus quando aut senio confecta, aut morbi vi ita affecta sunt, vt per omnes eorum partes vis mali peruaferit, vt humores, è quibus ipsa constant rupto eo, quo temperaban-

rabantur & continebantur, fœdere, alij in alios inuadant, seq; inuicē populētur, ex quo paulo post, mors in homine sequitur: Sic cū homines ad id flagitij peruenerunt, vt cōculcato iure atq; legibus, alij in alios grassentur, nō procul absunt ab interitu. Ex quo fit vt Deus, qui alioqui in animaduertēdo lētus haberi solet. In hoc genus flagitij vehementer ac maturē vindicet, quod his exemplis manifestum fiet. Quādo vniuersum hominū genus aquis delere decreuit hoc potissimū peccati genere ad delendū inductus est, vt in Genesi scribitur. Et dixit Dñs ad Noe, finis vniuersæ carnis venit corā me, quoniam repleta est omnis terra Hamaz. Et in eodē libro. Angeli Sodomā à Deo missi, eas vt vrbes incēdio subuerterēt, non prius ignē iniecerunt, quā Sodomitæ hospites violare per vim aggressi, re ipsa docuerūt apud ipsos Hamaz vigere, id est, demonstrarūt peruenisse se ad id quod in flagitiis summū est. Tales ergo Idumæi dicuntur fuisse, vt pote qui, non in misericordes modo se exhibuerunt Iudæis, sed etiam iniurios, eo præcipuè genere iniuriæ, in quo aperta vis & direptio inesset. Inuaserunt enim nec diuinum numen, nec humanum ius veriti, suos cognatos Iudæos, qui quod belli calamitatibus fracti, & debilitati erāt, nec opis aliquid in se habebant ad tuendum se, illorū inimicā vim arcere non poterant. Ergo quia tales illi erāt, idcirco debita pœna statim affecti sunt. Qua de pœna nūc dicitur. *Opeiet te confusio, & peribis in æternum.* Atque hæc veri Idumæi. Porrò qui propriè populum Dei diripiunt, & apertè grassantur in ipsum, ij sanè sunt, quos per figuram dicimus Idumæos. Semper enim pii impiis prædè fuerunt. Nam quemadmodum piorum atq; bonorū hominū propria est modestia, & iuris obseruātia: sic scelerati atq; impii præstant insolentia, & tyrannide, quam cū in homines vniuersos exercent, tū præcipuè illā exercent auent aduersus bonos & pios. Itaq; omnia se consequuntos

tos putāt, quotiescunq; illis insolentia datur expromēdi sui animi læuitiā in aliquo bono & innocētē virum, id est, gaudent læuitiā exprompsisse suā in eos, in quos minimè omnium debuissent expromere multis de causis. Primò quia humiles sunt: turpe porrò, & magno viro non dignū, sæuire in iacentes atq; humiles. Deinde quia nemini opponūt se, neq; aliorum obstāt cōmodis, quippe qui bona ista terrena, quibus improbi student, vsq; eo negligent, vt ne pro bonis quidem ea habeant. Postremò quia in cōmunicatis profunt, prodesse certè cupiunt, idq; in omni sua vita agūt, vt suis dispendiis aliorū compedia augeāt, salutemq; promoueāt & incolumitatē aliorū. Itaq; improbi probis inimici sunt, ad eò, vt vtrorumq; cæ videantur partes esse, improborum, vt iniuriā bonis inferant, bonorū, vt æquo id animo perferant. Quod vt intelligatur bonorū tãquam partes esse, mala tolerare atq; pati, sacræ literæ iis eos sæpè appellāt nominibus, quæ apertè significēt malis perferēdis tãquam natos & expositos bonos aliorum iniuriis patere semper: contra improbos sic nomināt, vt è nomine appareat illatores iniuriarū eos esse. Boni enim primò appellātur cōpediti, quòd obseruantia legū diuinarū quasi vinculis quibusdā constrikti teneantur, nec cōmouere se audeāt, aut mali aliquid in eos qui se lædunt moliri. Sic in Psal. eos vocat David. Intret, inquit, in cōspectu tuo gemitus cōpeditorū. Deinde vocātur minimi, quod se nemini præferāt, vt in Matt. Quod vni ex minimis meis fecistis. Itē dicuntur contēptibiles, quod sint malorū ludibriis expositi. De quo Paul⁹ scribit. Contēptibilia mūdi elegit De⁹. Ad hæc nominātur purgamēta & sordes mūdi huius, quæ eos nō solū despiciāt improbi, sed de medio tollere velint, quo modo se Paul⁹ nominat iniquiēs. Tanquā purgamēta huius mūdi facti sum⁹, omnium pipsema vsq; adhuc. Postremò, vt omnia semel cōprehendā, de illis sic Paulus scribit. Sācti ludibria & ver-

„ & verbera experti, in super & vincula & carceres, lapidati
 „ sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladij mortui
Psal 118. sunt. Contra impii, & superbi nominantur, quod omnia
Eccl 3. sibi arrogant, vt apparet in Psalm. & in Ecclesiastico, & in
 4. cantico Virginis: & vocantur Tauri, & Vnicornes pro-
Luc 1. pter ferociam. nullis cohibitam legibus, vt eos non semel
Esa 34. vocant Esaias atque Dauid: & appellantur, propter ean-
Psal 21. dem immanitatis vim, atque sauitiam Leones, vt eos Iob
Psal 67. saepe nominat. Ex quo concluditur piorum esse iniuriam
Iob 4. pati, improborum inferre, improbosque ipsos, cum ad
 summum improbitatis ascenderunt gradum, maximè in-
 iurios euadere & in eo gradu quando sunt, ruinæ proprio
 res factos & supplicii maturos à Deo præcipitari in inte-
 ritum: ideoq; dici, *Et operiet te confusio, & peribis in æternum.*

Dux sunt huius pœnæ partes, quam dicuntur subituri
 Idumæi, confusio, & excidium sempiternum, quibus pœ-
 nis non afficiuntur nisi ij, quorum est desperata salus. Et
 quod ad confusionis nomen attinet sciri debet, id interdum
 pro ignominia, & turpitudine poni: interdum pro
 pudore, qui ex ignominia, aut certè ex ignominia timore
 oritur: interdum pro iis quæ afferunt ignominiam, qualia
 sunt flagitia, atque scelera. De primo dicitur in Ecclesia-
Eccl 3. stico: Ne glories in contumelia patris tui, non enim est
 „ tibi gloria, sed confusio, id est, ignominia. De altero in eo-
Eccl 4. dem libro. Est confusio adducens peccatum, & est confu-
 „ sio adducens gloriam & gratiam. Confusio autem quæ
 „ gratiam conciliat non dubium est, quin sit pudor, de quo
Eccl 4. idem scriptor multa in eodem scribit libro. De tertio re-
 42. ctè illud accipiatur, quod Paul. ad Philippenses scribit, de
Ad Phi- ijs loquens qui cum se peccatis maximè coinquinauerit,
 lip. 3. tum maximè sibi placet. Nam, inquit, qui gloriantur cum
Iudæ 1. malefecerint, & gloria in confusione ipsorum: & quod
 Jud. Apost. in cap. 1. de ijs dicit, qui vt mancipia libidini-
 bus

bus seruiunt, despumare ipsos suas cōfusiones. Et quidem
 Hebraicum בושא Bussa, pro quo noster hoc loco confu-
 sionem posuit, explicari non potest vno Latino verbo,
 nam complectitur hæc quæ diximus vniuersa. Nam sunt
 Hebræis duo verba literis non nihil dissimilia, sed sono at-
 que significatione propè eadem: vtrunque enim concul-
 care significat, sed alterum ad corpus pertinet, alterum ad
 animum propriè refertur. Bussa porrò nomen ab eo dedu-
 citur verbo, cuius significationis vis propriè ad animum
 spectat, & significat animum eo modo affici, quo corpus,
 quando pedibus conculcatur afficitur. Nam vt id loco
 motum, & ad terram allisum proteritur, ac pro vili habi-
 tum turpe redditur, puluereque & luto foedatur: sic Bussa
 significat, aliquo malo, in animum nec opinatò irruen-
 te, deiectionem ipsius, & consternationem cum igno-
 minia, & pudore, & maxima quadam despectione con-
 iunctam, vt pote, in qua ipse animus suomet iudicio con-
 uictus vsque eo se turpem, atque foedum reputat, vt oculo
 attollere non audeat. Hæc igitur siue confusio animi à
 nobis, siue pudor, siue abiectio suimet, siue foeditas & tur-
 pitude nominetur, est propria improborum pœna, & si-
 ne dubio acerbissima pœna. Vnde D. Ioan. in Apocalyp: *Apoc* 3.
 eius potissimum pœnæ metu nos à flagitiis deterret, sic di-
 cens. Suadeo tibi emere à me aurum ignitum, vt nō appa-
 reat cōfusio nuditatis tuæ. Et Dauid etiam in Psalm. id vt „ *Psal* 34.
 omnium grauissimum malum sceleratis imprecatur scri-
 bens. Induantur confusione & reuerentia qui maligna lo-
 quuntur super me. Cuius pœnæ ex eo in improbis tâta exi-
 stit acerbitas, quia causæ è quibus ea confusio oriri solet,
 sunt in improbis maximæ. Oritur enim è flagitio, atq; sce-
 lere, quibus plena est omnis ipsorum actio atq; vita: ad hæc
 nuget in ipsis eum pudoris cruciatum, quod delusas suas
 spes ab iis in quibus eas collocarant, conspiciunt: quodq;

non solum vident illa salutem non attulisse sibi, aut malorum aliquam leuationem, sed pro breui & falso gaudio perniciem conciliaffe potius & sempiternos cruciatus conspiciunt. Itaque spe sua falsi pudoreque pleni, dolori se atque miseriam conculcandos & proterendos permittunt, illaque dicunt, quæ ex eorum persona Sapiens scribit: *Trãsierunt omnia illa tãquam vmbra, & tanquã nuntius præcurrens, & tanquam naus quæ pertransit fluctuãrem aquam* Nec solum hæc propria est improborum poena, sed etiam est propriorum factis, atque flagitiis valde digna poena. Nam, ut diximus, improbi homines iidem arrogantes sunt atque superbi: quare decet, ut in infimo constituti loco, mœrore oppressi & turpitudine cooperti, & flagitiorum suorum spe frustrati, & irrisi præ pudore erigere se non audeant. Quod autem non dixit irruet in te, aut apprehendet te confusio, sed operiet te potius, consultò ipsum fecisse puto, quo significaret in improbis omnia futura pudoris atque confusionis plena: quocumque enim se illi vertant, aut quacunque circumferant oculos, nihil visuri sunt, quod non ipsos confusione pudoreque afficiat. Atque hæc de confusione, quæ vna pars est improborum supplicij. In altera vero de qua dicitur, *Et peribis in æternum*, aduertere oportet, pro peribis in Hebræo esse verbum, quod propriè excindere significat exciudi autem dici ab Hebræis eos, qui vel in calamitates graues incidunt, ut Iob, sese, & Iere. Moab, propter istam causam excissos appellant: vel qui omninò extinguuntur, & vitam cum morte commutant, ut ex Esai. & ex Paul. ad Galatas liceat colligere. Ex quo fit illis verbis, *Et peribis in æternum*, significari futurum, ut Idumæi aut in grauem aliquam, & perdiuturnam calamitatem incidant, aut ut intereant perpetuò: vtrumque autem rectè illis conueniat, si modo sua cuique illorum generi pars assignetur. Veri enim Idumæi patria euersa solo natali pulsi, &

Iob. 9.

Iere 48.

Esai. 53.

Ad Gal.

lat. 5.

si, & in exilium missi atque in seruitutem abacti, ea in calamitate, è qua nunquam emergant, futuri prædicuntur: figurati verò dicuntur subituri interitum sempiternum. Vtrius autem modo hoc siuè calamitatis, siuè mortis malum accipiatur, constat perpetuum futurum. ex quo intelligitur propriè id pertinere ad significanda ea supplicia, quibus homines summo imbuti scelere affici solent. Nam quin etiam aduersæ res graues sæpè calamitates iustis importent dubitandum non est: de illis quidem certè, & de eorum vita fortunæ telis semper exposita, nec exposita solum, sed confixa sæpè ab ipsis atque confossa, ut verè Aug. docuit, sapiens scribit, iustum hominem septies in die cadere, quod septies, hoc est, sæpissimè incidat in calamitates grauissimas. Sed ut hoc verum sit, tamè hoc inter probos interest, atque improbos, quod probi non opprimuntur malis, improbi malis succumbunt. Itaque mala probos paululū vexant, in sceleratos verò, atque improbos, ubi semel eos depresserunt, semper incumbunt. De probis canit Dauid. *Multæ tribulationes iustorum, & de omnibus iis liberauit eos Dominus: & alibi. Si ceciderit non collidetur, quia Dominus supponit manum suam. Et de probis simul atque improbis Solomō. Septies in die cadit iustus, & resurget: impij autem corruent in malum. Vnde etiam, probi vita amissa reliquias sui superstitibus habere in sacris dicuntur literis, propterea quod nunquam ita occidant, ut mors, aut eorum extinguat virtutem, aut claritatem obscuret, aut vitam ita finiat, ut reditum illis intercludat ad immortalem & foeliciorem vitam: Contra autem de improbis dicitur, nullas illos relinquere sui reliquias post funus, quod cadunt non surrecturi, quodque excutere à se ea mala non possunt, quæ semel incubuerunt in ipsos. Vtrumque itaque dicitur de Dauid. De iustis. Custodi innocentiam, & vide*

Aug. 11.

II. de ciui.

c. 31.

Psal. 35.

Psal. 36.

æquitatem, quoniã sunt reliquiæ homini pacifico. De Improbis. Iniusti autem disperibunt, simul reliquiæ impiorũ interibunt. De iustis Ieremias. Si non reliquiæ tuæ in bonum. Et Iob allegoricè in eandem sententiã. Si absorberit eum, & dicer, non noui te, hæc est lætitia viæ eius, vt rursus de terra alii germinent. Nam vt arbor, inquit, quæ altissimè radices egit, si quãdo id accidat, vt eam euellat quis, aut certè ferro detondeat, lætiora edit & vberiora germina: Sic vir iustus excissus pullulat, & mortuus nõ extinguitur, & calamitate ipsa atque ærumnis maior efficitur, quale est, quod elegantissimè Lyricus.

*Duris vt illex ronsa bipennibus
Nigræ feraci frondis in Algido,
Per damna, per cædes, ab ipso
Ducit opes, animumque ferro.
Menses profundo, pulchrior euenit:
Luci ère, multa prouet integrum
Cum laude victorem.*

Iob. 22. " De impiis vero idem Iob. Nonne succissa est erectio eorum, & reliquias eorum deuorabit ignis. Et Esaias. Et perdam Babylonis nomen, & reliquias & germen, & progeniem, dicit Dominus: & paulo infra Abdias ipse, & non erunt reliquiæ Esau Sed pergamus ad reliqua.

In die cum stares aduersus eum, quando capiebant alieni exercitum eius, & extranei ingrediebantur portas eius, & super Hierusalem mittebant sortes, tu eras quasi vnus ex eis: & non despicias in die fratris tui, in die peregrinationis eius, & non lataberis super filios Iuda. Mirus est huius orationis ordo, atque textus, & maximè obseruatione dignus ad nonnulla sacræ scripturæ obscura loca facilius intelligèda. Etenim superior versiculus. *Propter iniquitatẽ in fratre tuũ Iacob operiet te cõfusio, & peribis in aternũ.* Duo continet, vnũ Idumæos iniurios fuisse in cognatos suos Iudæos: alterũ ob eã causã omninò esse delendos.

lendos Ad ea igitur duo magis explananda tres versus pertinēt, qui sequũtur. Primus enim versus sequens explanat priorẽ partem superioris versiculi, eam scilicet, *Propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob.* Exponit enim atque explicat quãta ista fuerit iniquitas, quam exercuerunt Idumæi in Iudæos. Duo autem versiculi reliqui explanant, atque exponũt illud posterius. *Peribis in eternũ & operiet te cõfusio.* Itaque totam hanc orationẽ sic liceat construere. *Propter iniquitatem in fratre tuũ Iacob in die cum stares aduersus eum, quando capiebant alieni exercitũ eius, & extranei ingrediebãtur portas eius, & super Hierusalemittebant sortes, tu eras vnus ex eis.* Et mox, *& operiet te cõfusio & peribis in eternũ, & non despicias in die fratris tui in die peregrinationis eius,* quæ versibus cõtinẽtur duodecimo & decimo tertio. Nã est id moris sanctorũ literarũ, vt earum nõnullis in locis mihi obseruasse videor, vt positis prius sine causæ redditione duabus simul, aut tribus sententijs, mox ordine quodã subiiciant aut explanationes, aut probationes, aut causas earum singularũ singulari suo ordine, non expresso tamen quæ probationes quibus sententijs respondeant. Ex quo nonnumquam maxima existit obscuritas. Quæ ex obseruatione exponi potest, & illustrari apud Lucam per obscurus locus, quæ Christus aduersus Phariseos sic dicit. Profectò testificamini, & consentitis operibus patrum vestrorum. (nam sic esse legendũ, & eam esse huius loci germanam vulgatæ editionis lectionẽ, & nõ vt legi vulgò solet, Testificamini quod consentitis, constat non solum è Græcis codicibus, sed è vulgatæ editionis textu, qui est in emendatissimis Biblijs Complutensibus atque Regijs.) Ergò, inquit Lucas, siue potius Christus apud Lucam. Testificamini, & consentitis operibus patrum vestrorum. Et subiicit è vestigio. Quoniam ipsi eos occiderunt, vos

Luc. 11.

autē ædificatis eorū sepulchra. Propterea sapientia Dei dixit: Mittā ad illos Prophetas, & Apostolos, & ex illis occident, & persequentur. Quæ verba eo obscura, & ad intelligendum difficilia videntur esse, quod eius quod dixit. Et consentitis operibus patrum vestrorum, pro causa vt videtur reddit quod statim subiicit, quoniam ipsi eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum sepulchra. Nam ex eo quod Iudæi ædificarent monumenta Prophetarum eorum, quos ipsorum interfecerūt maiores, nulla cōcludi ratione possit ipsos approbare, quod ad eas cædes attinet, facta maiorum suorum, sed improbare ea potius colligitur, quādo eos sepulchri prosequantur honore, quos maiores sui ignominia dignos duxerunt atq; ad eō morte affecerunt. Qua in re expedie da mirum est, quomodo se nonnulli torqueant, ea comminiscētes, que nemo fortasse sanus admiserit. At eares expedietur facile, si modo, id quod dixi, obseruemus. Nā in illo, testificamini, & consentitis operibus patrum vestrorum quamuis præcise, & tacitis quibusdā verbis posito, duo diuersa affirmantur: Primū ipsos Iudæorum Sacerdotes, & Phariseos fateri atque testificari ab illis se esse progenitos, à quibus veteres fuerūt occisi. Prophetæ, ea enim vis est illi⁹ verbis testificamini. Nā addi debet. Testificamini ducere vos gen⁹ ab illis. Et ita legitur in Matthæo, in vigesimo tertio. Testificamini quod estis filij eorum qui prophetas occiderunt. Alterum, quod affirmatur, est factis ipsos consentire cum patribus suis, hoc est imitari exempla maiorum occidendo Prophetas. Harum igitur duarum sententiarum nudè prius positarum probationes, Diuus Lucas protinus subiicit, & prioris quidem prius hoc modo. Nam illud testificari Iudæos se esse natos ab is, qui interemerunt Prophetas, confirmat sic dicens, quoniam illi eos oc-

Matth. 23

ciderunt, & vos eorum monumenta ædificatis, quo illo rum scilicet vobis placetis manes, nequam iram conceperunt aduersus maiores vestros, à quibus sunt interfecti, eā in vos effundant: quod nihil aliud est, quā fateri à quibus illi occisi sunt, ab eisdē vos fuisse progenitos, Illud porrò alterū quod in eadem oratione subiungitur consentire illos factis cum maioribus suis, & similiter at que illi grassati sunt in Prophetas, & ipsos grassari cōfirmat non illis quidem verbis, quoniam illi eos occiderūt & vos eorum monumēta ædificatis. Nihil enim afferre posset, quod eius consensionis & approbationis minus faceret fidē, sed illis quæ è vestigio sequūtur, propterea sapientia Dei dixit. Mittā ad illos Prophetas & Apostolos, & ex illis occident & persequentur: id est, cōfirmat id quod dixerat imitari eos exempla maiorū à testimonio, quoniā esset ab Spiritu sancto prædictū fore, vt illius ætatis Iudæi mortem illaturi essent multis sanctissimis viris, mores imitati suorū, qui & ipsi impiè & immaniter interemerūt Prophetas. Itaque si singulis quæ in principio proposita sunt singulas probationes post subiectas reddamus, discussis omnibus tenebris, suus illi orationi sensus constabit. Sed ad nostrum redeamus.

In die, inquit, cum stares aduersus eū. Enumerat iniuriæ ab Idumæis illatæ singulas partes, vt eo magis ipsam amplificet, qđ enim vno penè verbo posuerat Idumæos ppter iniquitatē, quā exercuerunt in Iudæos fratres suos esse delēdos id pluribus mox explicat verbis. *Propter iniquitatē, inquit.* Sed quamnā iniquitatē? *Quam operatus est, inquit, quando capiebant alieni exercitum eius, & extranei ingrediebātur portas eius, & super Hierusalem mittebant sortē,* id est, quam certē in eum eo exercuisti tempore, quando illius misereri debuisses maximè, id est, quando illum inimici hostiliter diripiebant. *In die cum stares aduersus eū.* Rupertus abbas existimat Abdiā his verbis

Paral. 2.
6. 20.

significare expeditionē Idumæorum in Iudeos, rege Iosaphat, de qua in libris Paralipomenō fit mētio, qua scribitur. Amonitas & Moabitis coniūctis armis cum Idumæis, magnaq; militū comparata manu, studio Hierosolymorum vrbs & nominis Iudæorum delendi irrupisse in Iudæam, sed repulso virtute Dei. Sed hoc dicitur sine dubio non rectè. Primò quia in ea expeditione Idumæi & eorū socij nullā cladē scribūtur intulisse Iudæis: ipsi potius maxima clade affecti fuisse dicūtur: hic verò magnæ cuiusdā cladis opera & auxilio Idumæorum Iudæis illatæ mentio fit. Quod aperte illa indicant. *Quādo capiebant alieni exercitū eius, & extranei ingrediebantur portas eius, & super Hierusalem mittebant sorte.* Deinde: quia, vt infra dicitur, huius Idumæorum impietatis, atq; sceleris causa dicitur futurū, vt eos sic Deus debilitet & ad nihilum redigat, vt deinceps nemini auxilio esse aduersus Iudæos possint. Constat autem multo post illa tēpora Iosaphat, tempore, scilicet, Sedechiæ Iudæorum regis, Idumæos auxilio fuisse, Chaldæis vrbe euertentib⁹, vt iam demonstrauimus: igitur hæc nullo modo intelligi possunt de illa Amonitarū in Iudæam expeditione, de qua Ruperto Abbati videtur. Quare Dionysius ad id tēpus ista pertinere putat, quādo rex Iudæorum Ioachim in Babylonē ductus est captiuus, octauo regni Nabuchodonosoris anno, de quo in quarto libro historiæ Regum fit mētio. Quo tempore dicit Dionysius Idumæos auxiliatos fuisse Chaldæis, eoq; dici in die cū staret aduersus eum, quando alieni, id est Chaldæi capiebant exercitum eius: nimirum Ioachimum & omnes viros milites cum eo, & ingrediebantur portas eius, scilicet, vrbs Hierosolymorum. Cui sententiæ Lyranus etiā assentire videtur, quamquā ad extremum nō perstat. Sed neque probari ea sententiā vllō modo potest, tum quia eo tempore

Reg. 4.
cap. 24.

pore vrbs Hierusalē, vt in libris historiæ Regū scribitur, direpta atque exusta nō fuit: at hic Idumæi simul cū Iudæorum hostibus eam diripiisse, & sortiti fuisse prædā dicuntur: tum quia vt diximus, præ dicitur infra futurū vt Idumæi deinceps non sint nocituri Iudæis: nec de eorū gauisuri ruina, & cōstat anno duodecimo post captū Ioachimum, vrbe à Chaldæis captam & direptam, & soluisse æquatā, Idumæis suppetias ferētibus, vt memoratur in Psalmo, & vt è Ieremiæ libris pluribus locis colligitur. Quare dici necesse est de eo quando vrbs est euerfa à Chaldæis intelligi ista deberi, qua in euersione Idumæi Chaldæis egregiā nauarūt operā, armaq; cōtra Iudæos tulerūt. Quāta porrò Idumæorū in eo inhumanitas fuerit & impietas, hac viticiatione explicatur. Est enim valde inhumanum eorum qui miseri sunt, non solum nō misereri, sed de eo etiam quod iniuria ipsis fiat, lætari: nec lætari modo, sed amplificare eam etiā, & eos qui inferūt acuerē, & accēdere, eisque authores esse nequa in re victis parcant, aut se ab humanitate vincipermittāt. Quæ sententiā merito probatur Hieronymo. Sed vt cūq; hæc ad veros Idumæos pertineāt, tamen dubitari nō potest, quin accōmodari vniuersa rectissimè possint ijs Idumæis, quibus id nomē figuratè tribuimus. Nā his verbis primò significatur Iudæorū, atq; gentiū acerbitas aduersus orientem Ecclesiam. Nam sacerdotes Iudæorum primū, Imperatores autem Romani postea summa vi Christianorum nomen atque religionem extinguere conati sunt. Itaque illa: *In die cum staret aduersus fratrem tuū, & cætera quæ sequūtur, varios eorū Idumæorum in Ecclesiā insultus, multiplices appetitiones, tormentorum sæuissimā genera, nocendi artes innumeras, exilia, vincula, virgas, secures, quibus innoxias Christianorum ceruices subiecerunt, figuratè signifi-*

Psal. 136.

cant, & ob eam causam, id est, ob immane istud scelus Romanorum imperij, quod hic futurum prædicitur, cõcidit magnitudo. Præterea hæc eadẽ significant id omne, quod aduersus pios impij moliuntur, ac faciunt. Sæper enim improbi calamitati, & exitio fuerunt probis & sanctis viris, eosque semper perdere atque delere studuerunt, aut si id minus potuerunt, illud certè effacere semper conati sunt, molestijs inferendis, vt acerbam illis vitam redderent: quemadmodum Esau Iacobo, & Idumæi semper fuerunt infesti Iudæis. Et certè quod hic dicitur. *In die cõstares aduersus eum, quando capiebãt alieni exercitum eius*, id quotidianis exemplis demonstratur. Nã etsi improbi semper aduersentur probis, tamen nunquam æquè acerbi, atque sæui sunt, atque cum eos in malis constitutos vident: eorum enim mala, non solum illos ad misericordiam non flectunt, sed odio inflamant aduersus ipsos: itaque accenduntur studio nocendi, vt nisi eorum miseras augeant, sibi satisfactum non putent. Quorum ingenia quòd David probè cognosset, in Psalmo dicebat. Qui tribulant me exultabunt, si motus fuero. Et alibi. Et aduersum me lætati sunt, & conuenerunt: congregata sunt super me flagella. In quos etiam illa sunt Salomonis. Qui despicit pauperem contumeliam irrogat factori eius, & qui ruina lætatur alterius: nõ erit impunitus. Sed videamus quod sequitur.

Et non despicias in die fratris tui, in die peregrinationis eius, & non lætaberis super filios Iuda in die perditionis eorũ, & nõ magnificabis os tuum in die angustia; neq; ingredieris portas populi mei in die ruina eorum, nec despicias tu in malis eius in die vastitatis illius, & non emitteris aduersus exercitũ eius in die vastitatis illius, neq; stabis in exitibus vt interficias eos qui fugerint, & nõ cõcludes reliquos eius in die visitationis. Enumerac

rat per cõgeriem omnia ea, quæ victores vrbe capta faciunt. Sed expẽdamus prius singula verba, vt eorũ sensus posterius facilius enodemus. *Et non despicias in die fratris tui.* Despiciere aut videre, proprietate istarũ literarũ, inter dũ accipitur pro lætati, aut voluptatẽ capere de aliorum miserijs, & pro explere atque satiare vindicta oculos atq; animũ vt apparet, in illo Psalmi. Cum perierint peccatores, videbis, id est, lætaberis. Nã est quatenus iusti lætari possunt de maiorũ interitu, quod eo, & gloria illustretur Dei, & pij, quos illi iniuste opprimebãt, vindicetur in libertatẽ, & similiter in alio Psalmo. Retributionem peccatorũ videbis, id est, lætaberis, quod peccatoribus pro meritis poena reddetur: quod ita deberi intelligi ipse David interpretatus est alibi dicẽs. Lætabitur iustus cum viderit vindictã, manus suas lauabit in sanguine peccatoris, id enim est lætari, qd videre, quo etiã modo accipi debet hoc loco. *Et non despicias in die fratris tui*: id est, non iã eueniet, vt voluptatẽ deinceps vllã possis capere de calamitate fratrum tuorum: idq; explanat quod sequitur. Nã subiicit. *Et nõ lætaberis super filios Iuda.* Sed addit. *Et nõ magnificabis os tuũ in die angustia;* id est, nõ insultabis in illorũ miseras, nec eos amarè irridebis. Nã id significat magnificari os ex habitu atque oris gestu, quo, qui in miseros insultant, vtuntur: diducunt enim os, atq; dilatant, buccasque inflat, qui calamitosos illudunt: vt apparet in illis, qui in Christum cruci affixum insultantes dicebant, vah, qui destruis templum Dei. Illud enim, vah, nisi diducto, & inflato ore proferri nullo pacto potest, vt & ipse David docet in Psalmo, vbi huius loquendi modi & vim, & causam explicat dicens. Dilatauerunt super me os suum, & statim ἐξήλατων, dicentes mihi, euge euge. Illud enim irridentis, euge, oris dilatatione nominatum est. Nam

Psalm. 12
Psalm. 34
Prou. 14

Psalm. 36

Psalm. 90

Psalm. 34

habent

habent hoc sacræ literæ suum quodammodo & proprium, ut quasdam res non suis nominibus nominent, sed ijs verbis significant, quibus significatur is habitus atque oris gestus, qui eis rebus aut more, aut natura debetur, quando quis eas, aut agit res, aut commemorat. Et ut de ore nunc dicam, prout oris habitus, atque gestus varij sunt, ita eius nomen sumitur in sacris literis ad varia signifi-
 canda, quorum nonnulla exponam doctrinæ causa. Cum quis magnis de rebus orationem habet, aut etiã cum ira excitatus in aliquem fertur, rabidus, aperto latius ore id ferè facit: ex quo aperire os, aut apertum eum tenere significat in his literis, interdum eloqui res magni momenti. ut in illo. Aperiens os suum docebat eos, & in illo. Aperiam in parabolis os meum. Interdum habere odio aliquem, & in ipsum inimicè ferri, ut in illo psalmi. Aperuerunt super me os suum, sicut leo rapiens & rugiens. Præterea, qui criminis alicuius ita convincitur, ut dicendo non possint contrariari, pudore suffusus os claudit manu sepe, aut digito supraposito. Quare ponere manum super os in his literis significare solet criminis convinci, ac pudore affici, ut in illo videbuntur gætes, & confundentur, ponet manum suam super os suum. Ad hæc lugetis est, & eius qui suam miseriam agnoscens diuinam implorat opem, sese ad solum allidere, & terræ os admouere, ut Iobus fecisse dicitur suorum filiorum mortis audito nuntio: ex quo in sacris literis, ponere in puluere os, poni solet ad significandam ingentem calamitatis vim, & in calamitate opis diuinæ implorandæ studium summum, ut liquet ex illo. Bonum est viro cum portauerit iugum ab adolescentia sua, sedebit solitarius, & tacebit, quia leuauit se supra se: ponet in puluere os suum, si forte sit spes. Et hæc igitur ratione loquedi, & hoc existit quod aduersus Idumæos scribit Abdias. *Et non magnificabis os tuum*, id est, non iam inflato ore, labijsque diductis Iudæorum

mi-

miserijs insultabis, quoniam illudentium alteri atque insultantium is oris habitus esse solet. Sequitur. *Nec ingredieris portam populi mei in die ruine eorum*, portam populi, id est, vr-
 bis portam quod sit expugnata vrbe, atque capta. *Nec despicias in malis eius in die vastitatis illius*, id est, cum vrbe capta singulas domos milites diripient. Nam eo tempore multa fiunt, supra quam dici potest, flagitiose & crudeliter. *Et non emitteris aduersus exercitum eius in die vastitatis illius*. Nam vr-
 bis amplius tuendæ spe amissa præsidarij milites, cæteri-
 que ciues, quacunque possunt, fuga elabuntur, contra quos vi-
 ctiores leuis armaturæ equitatum sæpe mittunt. *Quamquam*
id sic etiam verti potest. Et non extendes manum ad opes eius in
die direptionis eorum, id est, direpta vrbe, nihil ex præda ad te
 perueniet: quod sequutus Chaldeus sic vertit. *Nec extendi-*
sti manum tuam ad eas facultates in die excidij eius. Sed pergit,
Nec stabis in exitibus viarum, ut interficias eos qui fugiunt, Pro
 exitibus, verbum quod est in Hebræo significat fractiones:
 fractiones autem in rupibus & in terræ abscessu dicuntur
 hiatus quidam, & cauernæ ad latendum accommodatæ, Hi-
 spanè, quiebras. Ergo superato vrbis, aut disrupto muro,
 hostibusque ipsam vrbem ingressis, multi mortis metu in
 huiusmodi cauernas abdunt se, quas obsidere solent ho-
 stes, ut eo confugientes trucident. *Et non concludes reliquos in*
die tribulationis. Nam multis interfectis capiuntur alij serui
 victorum futuri, quos victores ipsi conclusos victos tenent.
 Atque hæc quod ad verba attinet.

Quantum vero ad eorundem verborum atque totius ora-
 tionis sententiam pertinet, sciri debet, non vnus esse eam
 modi. Nam Paraphrastes Chaldaicus omnia ista futura præ-
 teriti temporis verbis vertit, & insuper addit causalem
 particulam isto modo. *Quia vidisti in die fratris tui, & quia le-*
tatus es, & quia multa magnifice loquutus es. Quomodo reddit
 causam propheta, vel quare Edom periturus esset, quod su-
 præ

prà verſu ab iſto ſecundo futurum prædixerat: vel certè quare dixiſſet verſu proximè ſuperiori. *Quando mittebant ſuper Hieruſalem ſortem tu eras vnus ex eis*, nimirum, quia *vidiſti in die fratris tui, & quia lætatus es de ruina eius*, & quæ ſequuntur cætera. Alij vniuerſa futura iſta, deſpicias, lætaberis, magnificabis, pro his imperatiuis accipiunt, ne aſpicias, ne læteris, ne magnificeris, quod à conſuetudine iſtarum literarum alienum non eſt, eaque cum ſuperioribus iſto modo coniungunt. *Quando mittebant ſortem ſuper Hieruſalem, tu eras quaſi vnus ex eis*. Cum tamen Dominus ſic præcepiſſet tibi, ne aſpicias, ne ve læteris in die fratris tui, id eſt in ruina proximi tui, & eius præcipuè proximi, qui ſanguine tibi & cognatione coniunctus eſſet. Quibus verbis, ſi modo hæc eſt eorum verborum ſententia, non prædicitur aliquid contra Idumæos, ſed eorum in Iudæos iniquitas magis amplificatur diuini commemoratione præcepti, quod Idumæi Iudæorum elati odio contempſerunt atque violarunt. Alij porrò ea futura eius eſſe modi dicunt, qui à Grammaticis nonnullis inducitur, & potentialis vocatur, quique, vt videtur, præter alios eſt neceſſario inducendus, quo ſignificatur, quid in eo de quo agitur deceat, fieri ve poſſit: quomodo, non deſpicias, quod ſcribit Abdias, hanc habet vim, non debuiffes deſpicere, lætari non debuiffes, non decuiſſet inſultare in afflictos, & ſimiliter cætera: quale eſt illud Poætæ.

Nam te nec ſperent tartara Regem

Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido

Pſal. 134. Nec ſperent, id eſt, ſperare non debent. Et certè iſto modo accipiatur, quod in *Pſalmo* quodam ſcribitur. Os habent & non loquentur: oculos habent & non videbunt, id eſt, non poterunt neque videre, neque loqui, quãuis *Gene. 20.* res habeant atque oculos. Et in *Geneſi* quodam in loco, pro

pro eo quod nos, *Quæ non debuiffi facere feciſti nobis*, in Hebræo ad verbum ſic legitur. *Quæ nõ ſient, feciſti nobis: non ſient, id eſt, fieri non debent: & ſic nõ vaticinatur his verbis propheta aduerſus Edõ, ſed obiurgat ipſum potiùs quod humanitatis oblitus ea aduerſus Iudæos fecerit, quæ nulla certè humanitatis ratio fieri permittit, & creſcit oratio per ſingula mēbra, omnibuſq; ſui partibus per augmentū ſcelus Idumæorū amplificat. Quafi ſic dicas: humanum non fuit, vt calamitatē fratris tui oculis lætis aſpiceres, aut ſi hoc dabas odio, certè os tuū, quod inhumanius eſt, magnificare non debuiffes in illum, aut ſi & hoc tibi licere voluiſti, ingredi non deberes urbem quando ea diripiebatur ab hoſtibus, nec haurire oculis illud tam tetrum & tam crudele ſpectaculum: fuit enim id multò inhumanius: aut ſi & hoc placuit, tamen interceptiſſe fugientes, trucidariſſe latitantes, id eſt, adiunxiſſe te ſocium hoſtibus, in omni illorum immanitate & facinore, cuius quæſo fuit animi? Quis ve bonus id pati poſſit? Quis ferre? Sed quamuis verum ſit futura interdum iſto modo in ſacris accipi literis, in hoc loco ita accipi debere non puto, nec iſtas huius loci explanationes vilo modo probo, aut admitto. Primum quia veteres ferè omnes, quorum ſenſus ratio præcipuè habenda eſt, cenſent in hac oratione alienius rei futuræ prædictionem ineſſe. Sic Hieronymus, ſic Theodoretus, ſic abbas Rupertus, ſic vtraque gloſſa, & minores Alij, Dionyſius atque Lyranus. Deindè quia in ijs explanationibus, quas ſuprà retulimus futura verba accipiuntur pro præteritis, quod Auguſtinus in *con-* *Auguſtin*
Pſal. 103.
Concione.
2.
cione quadam dubitat, vtrū in ſacris literis fiat: & quidem quamuis id ſapè fiat, quando Hebræi pro ſua loquendi ratione particulam, *Vau*, verbis adiungunt, tamen eam cum non addunt, neque *Avávu*, neque *re*, perrarò futura verba mutantur. Poſtremò quia quæ ſequuntur démon-*

demonstrant, iis significatas verbis esse futuras Idumæorum miseras. Nam statim post illa, *Et non concludes reliquos eius in die tribulationis* sequitur *Quoniam iuxta est dies Domini super omnes gentes, quemadmodum fecisti fieri tibi*, id est, quoniã paulò post futurum est, ut Deus pœnas repetat de omnibus gentibus, inter quas & tu pœnas daturus es pro sceleris, quod admisisti ratione: idcirco consumptus bellis, non is eris de cætero, qui vlli mortalium, nedum Iudæis fratribus tuis, molestiam exhibere possis: Itaque idcirco non iam amplius despicias in die fratris tui, nec os tuum magnificabis in illum. Ergò si quia Edom supplicio afficiendus est & propè ad nihilum redigendus, idè de illo dicitur, futurum ut deinceps non despiciat nec voluptatem capiat de eo quòd in malis versentur Iudæi, si quando iterum acciderit, ut illi in malis versentur, perspicuũ sanè est ea verba ad id pertinere, & spectare tempus quando meritas pœnas Edom subiturus est, id est, spectare ad tempus futurum, & ut inquit Hieronymus, hæc verba significant, cum interierit vir de monte Esau, & operuerit eum æterna confusio, nequaquam faciet quod fecit ante contra germanum: non enim despiciet videns fratrem suum ire captivum, nec lætabitur super filios Iuda, & ideo illa non faciet, quia similia patietur. Itaque huius orationis verba coniungi debent, quomodo supra dixi, cum illa superioris versus parte. *Et operiet te confusio, & peribis in æternum*, & quod istis est consentaneum atque consequens, *Non despicias in die fratris tui*, & cætera quæ sequuntur, quemadmodum etiam Abbas Rupertus docuit coniungi debere.

Sed hac recepta atque probata sententia, dubitatio statim oritur quomodo verum sit, quod hîc futurũ prædicitur, Idumæos non futuros molestos in reliquũ tempus Iudæis, nec de eorũ calamitatibus amplius gaudiũ captu-

ros:

ros, quod ipsis implicitis suis malis vacaturum non esset, res ut aliorum curarent: cum, post illa Hierosolymorum urbis à Chaldæis eversa tempora, & Idumæorum viguerit respublica, & Iudæi ab eo tempore ad id usque tempus, quando in potestatem Romanorum venerunt, à suis hostibus sæpius appetiti primũ ab Antiocho, deinde à Pompeio, præterea à Casio, demum à Vespasiano atque Tito maxima pertrulerint mala, spectatoribus Idumæis? Quod usque eo verum est, ut affirmant ex Iosepho nonnulli, Romanis urbem obsidentibus atque vastantibus Idumæos auxilio venisse. Hunc nodum glossa ordinaria hæc ratione dissolvit. Affirmat Chaldæos post captum à Selechoniam Iudæorum Regem, & in Babylonem abductum, antequam undecimo post anno arma iterum caperent in Iudæos, quando urbem penitus exciderunt, illo medio tempore bellum Idumæis intulisse, eosque occisione occidisse. Sed hæc ratio admitti non potest. Primò quia ut supra demonstratum est, Idumæi non fuerunt deleri à Chaldæis ante Hierosolymas excisas sub Sedechia, quin ipsi eas exciderunt adiuncti Chaldæis: quod non solum ex Psalmo centesimo tricesimo sexto liquet, sed aliquando etiam apertius colligitur, ex eo quod in Threnis Ieremias scribit, quã dicit. Gaude & lætare filia Edom, quæ habitas in terra Hus, ad te quoque perueniet calix, inebriaberis, atque nudaberis. Nam ista Ieremias scripsit tempore Sedechiæ urbe iam à Chaldæis eversa, & Iudæis in captivitatem abductis: quare, quia Idumæi operam navarunt Chaldæis in urbe diruenda, & capienda, idcirco & ipsi dicuntur iræ Dei amarissimum hausturi poculum, id est, subituri sortem non dissimilem. Ad hæc quia, ut modo dicebam, post victos à Chaldæis Iudæos & Babylonem abductos, Idumæorum respublica viguit per multos annos, quibus in annis bello

Rr lacef

lacefsiti, ſæpius malè pugnauerunt Iudæi. Itaque ſupera-
 ti à ſuis hoſtibus fuerunt, atque direpti: eaque jllorum
 mala Idumæi non ſolùm hauferant oculis, ſed & quod
 in ipſis fuit, amplificauerunt ſemper & maiora fecerunt.
 Quare fortaffe non nemo dicat non hîc dici, Idumæos
 non iam amplius Iudæorum mala viſuros, aut ea non am-
 plicatuſos magis: ſæpius enim poſtea, vt dictum eſt, Iu-
 dæos viderunt Idumæi in aduerſis verſari rebus: ſed di-
 ci, quod ea viderunt, lætatiq̄e propterea ſunt, id eis
 impunè non futurum in poſterum. Itaque quod dicitur,
*Non deſpicias in die fratris tui, & non lætaberis in calamitate
 eius, & non ingredieris portas illius, nec capies exercitum eius, nec
 interficies exercitum eius,* ſic explanare licebit. Non tibi im-
 puæ erit in poſterum, quòd cum frater tuus à Chal-
 dæis hoſtibus ſpoliaretur, & captiuus abduceretur, læ-
 tatus ſis, nec lætatus modo fueris, ſed etiam ſis horta-
 tus Chaldæos, vt quod ipſi ſua iam ſponte faciebant,
 tua etiam cauſa atque hortatu facerent diligentius, vt
 Iudæis ne victis quidem parcerent, ſed crudelitatis ſuæ in
 ipſos acerba exempla ederent. Et quoniam ob iſta in Iu-
 dæos tam impia facta fore Abdias dicit, vt Idumæi maxi-
 mo ſupplicio afficiantur, idcirco, tam per partes omnia
 ſigillatim, & minutatim enumerat, quò intelligant Idu-
 mæi nihil eorum latuiſſe Deum, ſed omnia ipſum habere
 in numero, & in promptu, eſſe q̄e ea ſuo tempore ſin-
 gula ad pœnam ab ipſo, & ad ſupplicium vocanda. Sed
 nec hæc mihi explanatio ſatis probatur: quin verum eſſe
 ſine dubio puto, ſuprà quod dixi, hæc non propriè conue-
 nire veris Idumæis, ſed de illis tantum dici, qui figuratè
 ſunt Idumæi: nam, vt diximus: propheta agit de vtriſq; &
 præcipuè de figuratis. Quare etſi dicere de veris inſtituit,
 tamen ſepe ad figuratè dictos conuertit ſermonem ſuum,
 ipſa rerum inter ſe conſentiētium ſimilitudine inductus.

Nam

Nam in iſs vaticinationibus, quando vnare proprie præ-
 dicenda vates inducuntur ad aliam illi ſimilem & eadem
 ſublimiorem videndam, & prædicendam rem, multa ſepè
 dicunt, quæ priori rei non ſatis conueniant: quale eſt hoc
 quod Abdias nunc accidit. Nam ex impietate, quam exer-
 cuerunt Idumæi in Iudæos, quando Hieroſolymas euer-
 terunt Chaldæi, cuius in impietatis cogitatione fixus hæ-
 rebat, ad ea ſublatus mala cognoscenda, quæ probis im-
 probi ſunt illaturi, & vtrorunq; hominum fortunæ atq;
 vitæ exitum videns, ad figuratè Idumæos mentem ſuam
 & orationem conuertens, eorumque prædicere fata vo-
 lens, ſcribit. *Et non deſpicias in die fratris tui, nec magnificabis
 os tuum in die anguſtiæ.* Quasi ita loquatur. Quales veri Idu-
 mæi exhibuerunt ſe Iudæis, cum eos deuſtabant Chal-
 dæi, tales vos, qui ſtudiorum imitatione alter eſtis Edom,
 futuri ſemper eſtis in bonorum atq; fidelium Eccleſiam,
 iniurijs nimirum atq; impijs: ſed ſi illi veri Idumæi viderunt
 penitus euerſos, & in captiuitatem abductos Iudæos, ſiq;
 ſuis hauferunt oculis gratum illud ſibi ſpectaculum, tamè
 id vobis imitatoribus eorum nunquam continget, vt ex-
 tinctam aut euerſam proſum videatis Eccleſiam: poterit
 illa quidem variè à vobis vexari, & certè vexabitur à vobis:
 ſæpiſſimè, tamen ad extremum inuiſta perſiſtet. Itaque
 tandem, nec deſpicietis in malis eius, nec lætabimini
 de eius vaſtitate, nec intrabitis portas eius, neque diripie-
 tis eam, aut vaſtabit vquam, ſed illa immota manebit;
 & firmior indies, & vegetior reddetur, & aſſultus omnes
 veſtros & impreſiones cõtemnet, vos autem ad nihilum
 redacti tandem in ſempiterna morte iacebitis. Cui eſt con-
 ſentaneum, quod ſequitur.

*Quoniam iuxta eſt dies Domini ſuper omnes gentes, ſicut feciſti
 fiet tibi, retributionem tuam conuertet in caput tuum: quomodo
 enim bibiſti ſuper montem ſanctum meum bibent omnes gentes:*

R 12 *ingit*

ingiter, bibent & absorbeant, & erunt quasi non sint. Nam fieri potest ut morum imitatione Idumæi, de Ecclesiæ interitum non lætentur, vel quoniam antequam finiatur Ecclesiæ interibunt ipsi: vel quoniam ea Ecclesiæ stabilitatis atque durationis ratio est, ut nullo possit tempore excindi, vel certè utroque simul, quoniam ipsi male perituri sunt, & piorum Ecclesiæ indies maior atque clarior futura est. Quare Abdias quo suæ vaticinationi maiorem adiungat fidem, prædicit fore utrumque, & ut improborum conuentus tandem intereat, & ut piorum vigeat magis in singulos dies Ecclesiæ. De bonorum salute infra, de malorum interitu nunc. *Quoniam, inquit, iuxta est dies Domini super omnes gentes.* sed hoc loco aduertendū est diligenter non vno simul tempore aut puncto temporis neque conuentus impiorum interituros, neque piorum Ecclesiæ ascensuras ad suæ dignitatis fastigium, sed paulatim atque sensim, progressu ætatis, annisque se circumagentibus & illos cadere, & hos caput attollere, eo usque quoad extremo mundi tempore omnibus impijs de medio sublatis, soli pii rerum potiantur in vira constituti æterna & foelici. Sed quæuis ista aut impiorum miseria, aut piorum secunda fortuna longissimi temporis spatium atque lapsu, multisque sibi succedentibus sæculis perficiatur, & ad exitum perducat, tamen sacri vates quoniam vno aspectu simul ea vniuersa videbant, quæ ipsa in se diuisis atque partitis temporibus fiunt, quomodo ea videbant, eodem ipsa modo eloquuntur alia addentes super alia, neque tempora distinguentes nec loca, sed simul omnia copulantes atque miscentes, quod & hic Abdias facit, cum dicit. *Quoniam iuxta est dies Domini super omnes gentes, sicut fecisti fiet tibi retributio nem tuam conuertet in caput tuum.* Omnibus enim gentibus, quæ imitantur, aut imitaturæ Edonitas vnquam sunt, postremas calamitates denuntiat: quas illæ subibunt nō vno omnes

omnes tempore, sed aliæ alijs temporibus. Itaque earum impiarum & fidelibus populis infestarum gentium alias iam Deus gentes extinxit, alias extinguet mox, ab alijs futuro tempore pœnas meritas repetet, vniuersalque tandem infernis inclusas locis sempiterno infortunio mactabit. *Quoniam inquit iuxta est dies Domini.* Propè esse ea dicit, quæ nisi multis euolutis sæculis fieri omninò non debent, dicit autem ea esse propè, primò, quia ipsomet tempore, quando ea Abdias futura prædicebat, fieri cœpta erant, ex eoque tempore deinceps sine intermissione efficiuntur: deinde quia sicuti Deo ea omnia erant præsentia, sic propheta ipse in lumine, quo illustrabatur à Deo, quod est ad exemplum diuini luminis effectum lumen, omnia quasi si instantia essent videbat: postremò, id fortasse dictum est ex improborum ipsorum, quos ista mala capiunt, iudicio atque sensu: ijs enim mali & aduersi quidquid aduenit, nimis cito aduenisse videtur: & licet pro illorum improbitate, atque scelere nimis serò Deus in eos animaduertat, tamen ipsi sua sibi bona citò adimi, perbreuemque eorum usum ipsis concessum à Deo esse, & in ipso foelicitatis suæ cursu vitam sibi celerrimè eripi dicunt, atque queruntur, ut apparet in illis, quos Sapiens ita lamentantes inducit. *Transierunt omnia illa tanquam umbra, & tanquam nuntius præcurrens: & paucis interpositis verbis, & nos nati continuo desiuimus esse.* *Quoniam iuxta, inquit, est dies Domini.* Dies Domini, id est iudicij, quod Deus vel in singulos homines exercebit vltimo ipsorum vitæ die, vel in vniuersos postremo mundi tempore. Sic Petrus: *Dies Domini sicut fur in nocte.* Et Esai. *Ecce dies Domini venit crudelis, & indignatio, & ira furoris.* Nam huius vocis, Diei, varius in sacris literis atque multiplex usus est: Interdum enim vitæ cuiusque calamitosum tempus, hoc est, omne id tempo-

ris spatium quo quis in ærumna & calamitate versatur, dies cuiusque dicitur, vt paulo suprâ. *Et non despicias in die*
Psal. 136. fratris tui, & in Psalmo similiter. Recordare Domine filio-
 rum Edom in die Hierusalem. Interdum tempus aduen-
Ioan. 8. tus Christi. Dies appellatur ipsius, vt apud Ioannem. Abra-
 ham exultauit vt videret diem meum, vidit & gauisus est.
Ioan. 9. Rursus apud eundem. Ambulate dum dies est, ne vos tē-
 nebræ comprehendant. Interdum etiam id ponitur pro
Psal. 38. vitæ cuiusque spatio, vt in illo Dauidis. Ecce mensura-
 biles posuisti dies meos. Interdum pro puritate vitæ, at-
 que candore, vt in illo, quod Paulus ad Thessalonicen-
Thessa. 1. ses scribit. Vos filij lucis estis, & filij diei. Interdum dies est
1. Reg. c. mors cuiusque, & interitus, vt in Regum historia. Aut ve-
 23 niet dies ipsius & morietur. Et apud Iobum. Super die
Iob. 18. eius obstupescunt posterii. Denique dies accipitur pro
 commendatione atque laude, vt apud Paulum in priori
1. ad Cor. ad Corinthios Epistola. Mihi autem pro minimo est vt à
 vobis iudicer, aut ab humano die: qui locus, quoniam
 paulò obscurior semper est habitus, age de eo aliquan-
 tò latius differamus. Non enim tanti facio, Paulus, in-
 quit, aut quòd vos de me existimetis benè, aut quòd
 quisquam alius me suis oneret laudibus. Nam contende-
 bant inter se Corinthij, ad quos Paulus scribit de ipso,
 deque Petro, vter vtri esset præferendus: & cum vtri-
 que primas omnes darent, tamen plurimi eorum Pau-
 lo priores partes deferebant, quorum de se honorifi-
 ca iudicia dicit Paulus se spernere. Itaque iudicari po-
 suit, pro laudari, & diem pro commendatione, & fa-
 uore: vtrumque non nimis vsitatè, sed tamen rectè,
 quod demonstrabo: sed separatim de vtroque, & prius
 de iudicandi verbo dicamus, qua sermonis proprietate,
 pro laudari ponatur. Nam certè Hebræis iudica-
 ri pro condemnari poni solet, quod obuia, & per-
 uulgata

uulgata probant exempla. Itaque ea re nonnulli in-
 ducti arbitrantur Græci proprietatem sermonis Pau-
 lum sequutum, idque confirmant quod Scholiastes
 quidam Græcus Georgius ἀναρρηται, verbum, quo ver-
 bo Paulus vsus est Græcis pro δικαιάζειν, id est, approbari
 vsurpari solere dicat, sed falsò vt puto: Hebræos potius &
 eorum proprietatem sermonis Paulum imitatum exi-
 stimo, quod ex his liqueat. צדקה & משפט duo apud He-
 bræos sunt nomina, quorum alterum Latine redditum iu-
 dicium, alterum iustitiã significat. His nominibus illi pro-
 priè significare solent absolutionem & condemnationē
 iudicialis muneris duas partes, è quibus, quæ inter disce-
 ptantes duos à iudice fertur, omnis constat sententia: eadē
 enim sententia, vnus condemnatur, alter absoluitur. Ex
 his iudicium Hebræis in condemnatione ponitur, in ab-
 solutione innocentis iustitia. Ex quo etiam fit, vt quoniã
 his duobus iuris recta dictio continetur, ideò Dauid quo-
 declararet in Psalmo, ius à Deo dici rectissimè, sic scribat
 de ipso. Iustitia & iudicium præparatio sedis eius, id est,
 dominatus eius atque principatus iurisdictionis æquitate
 & rectitudine fundatus stabilitur. Nam pro meritis cuius-
 que, de quoque sententiam fert: innocentes enim multa
 ac pœna liberat, nocentes verò pro talibus habitos debi-
 to supplicio afficit: & in eandem sententiam, in Genesi.
 Et custodient viam Domini, vt faciant iudicium & iusti-
 tiam, id est, vt probos absoluant, improbos iudicio con-
 demnēt: & similiter in Regum historia, & faciebat Dauid,
 iudicium & iustitiam omni populo. Nam certè ius omne
 subuertitur, quando aut nocentes pœnas iustas euadunt,
 aut boni sceleris condemnati in laqueos iudiciorum in-
 cidunt. Quæ vocum atque earum significationis diffe-
 rentia, & distinctio accuratè ab Esaia obseruata est, &
 ostensa, quæ ex persona Dei dicit. Expectaui iudicium, „ *Esa. 3.*

& ecce iniquitas, iustitiam, & ecce clamor. Nam iudicio id opposuit, quod est condemnationi contrarium: & similiter iustitiæ opposuit id, quod cum absolute repugnat: quo docuit, in iudicio condemnationis significationem inesse, absolute autem iustitiæ significari vocabulo. Nam pro iniquitate, quam opposuit iudicio, vocabulum quod in Hebræo est, propriè adhæsiōem aut contagionem significat: quo etiam fit, ut ad lepræ contagiosum significandum morbum transferatur nonnunquam. Itaque ait: Expectaui futurum iudicium, id est, futuros vos scelerum vindices, & seueros aduersus nocentes iudices, & ecce adhæsiō, lepræ contagio, id autem est, & ecce non solum in eorum prauè facta nō vindicatis, sed & vestra cum ipsis studia coniungitis, atq; pari corrupti morbo, & tanquam contagione quadam infecti, ipsos imitati estis in scelere. Et rursus ex alia parte. Expectaui, inquit, iustitiam, id est, ut in fontibus redderetur à vobis ius suum, & ecce clamor, & ecce inquam pro iure reddendo, ius de nouo subuersum, pro iniuste iniusta nota delēda, de nouo iniusta iniustissimè nota: pro restituenda innocentie opinionione falsis criminationibus lesa, nouis accessionibus per vos deterior reddita opinio: Non enim solum in iudicio non absoluitis innoxios, sed & ipsos noua iniuria affectis, ipsisque fuistis pro additamento ad miseriam. Nam clamor in his literis eorum est qui opprimuntur iniuria. Igitur Mispath, atq; Cedaca fori atque iudiciorum verba id quod dixi significant. Sed, quamuis ea significant, tamen quia res finitimas significant, & quæ vnà insunt in eodem, atque vnà cohærent, pro Hebræorum proprietate sermonis commutant inter se significationes nonnunquam, & vnum pro altero accipitur. Nam est vbi iustitia pro condemnatione & iustificare pro condemnare ponatur, ut in illo Christi apud Lucam. Et iustificata est sapientia

tia à filiis suis: significat enim se sapientiam reprobaturum iri à Iudæis legis sapientissimæ filijs, hoc est, in legis doctrina enutritis. Et similiter est vbi iudicium, iudicandiq; verbum, pro absolute & approbatione sumitur: ut in illo Esaie de Christo, iudicium gentibus proferet. In quo sine dubio significat Christum effecturum ut homines à peccatis absoluantur, quibus constructi tenentur, quod & mox magis explanat cum dicit. Dedi te in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, & educeres de conclusione vincitum, &c. Et similiter Iob, quando dicit. Abstulit Dominus iudicium meum, id sanè significat, se cum pro sua innocentia latè deberet agere, tanquam qui conuictus impietatis, atque damnatus esset, sic in ærumnis versari. Iuxta quem modum & Paulus in proposito loco pro approbare, iudicare posuit, idque posuisse docet quod sequitur. Nam inquit. Sed neq; me ipsum iudico, id est, pro bono habeo, & addit, quo magis verbi huius sensum atque vsum explanet. Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Illud enim superius, sed ne me ipsum iudico, interpretatus est isto, sed non in hoc iustificatus sum. Itaque iudicare pro iustificare constat posuisse, pro Hebraici proprietate sermonis. Atque hæc de iudicio. De dici autem vocabulo, quod pro commendatione, & approbatione diximus poni, Diuus Hieronymus in quadam ad Algasiam epistola, pro consuetudine Græci sermonis eius, quo Cilices utebantur, ita loqui Paulum affirmat: nam Tharso Cilicie vrbe natum Paulum fuisse constat. Sed quid opus est incerta sequi, quādo suppetūt certæ? Nā Hebræi quorum sermonis proprietates, & Græcè scribens Paulus singulis penè verbis referebat, isto loquuntur modo. Certè dies illis foelicitas est, fauor autem & approbatio atque laus inter partes foelicitatis censentur. Sic enim Ieremias scribit. Tu es laus mea, & diem hominis non

desideraui. Quasi ita dicat. Tuo de me domine iudicio eō
 tentus hominum laudes & approbationes non moror,
 Nec me latet alios id interpretari solere aliter. Theodore
 rus enim, ab humano die exponit, ab humanæ breuitate
 vitæ: alij ab eo quantum homines de bonis malisque cog-
 noscunt: Alij pro eo quod ipsis placet, vocum significa-
 tiones suo fingunt arbitrata, mihi hoc simplicius videtur.
 Verum instituta exequamur. *Quoniam iuxta est dies Domini
 super omnes gentes sicut fecisti fiet tibi.* Hoc quidam sic expo-
 nunt. Paulò post futurum est, vt Dominus in omnes orbis
 nationes animaduertat, pœnas repetiturus de singulis,
 pro cuiusque earum sceleribus, in quibus nationibus &
 tu Idumæe numeratis, itaque & tu pœnas dabis. Sed vt
 patebit ex ijs, quæ infra dicemus, vnum Idumæorum no-
 men in hac vaticinatione versatur, omnisque eius oratio
 ad solos Idumæos dirigitur, *Iuxta est*, inquit, *dies Domini su-
 per omnes gentes*, id est, mutato numero super te Edom, qui,
 quæ in alios operatus es eadem es passurus ipse. Vocat au-
 tem Edom omnes gentes, quoniam, vt dictum est, hæc scri-
 bit de Edom figuratè sic dicto, qui per omnes orbis natio-
 nes pertinet. *Sicut fecisti fiet tibi.* Non malè Rupertus cœset,
 hoc eã significare pœnã quæ sumitur de improbis in hac
 vita: illud autè superius, *Iuxta est dies Domini*, ad eã pertinere,
 quã in futura vita dependent. Nã ferè sic accidit, vt in hac
 vita, quãdo aliquos Deus punit ob sua in alios malefacta,
 talibus eos afficiat malis qualia ipsi intulerunt, sicut scriptũ
 est. *Qui gladio interficit, gladio peribit.* Rursus, qui in ca-
 ptiuitatẽ duxerit, in captiuitatẽ vadet, & qui gladio occi-
 dit, oportet eũ gladio occidi. Quod & in ipso licet videre
 damone, qui quoniam hominem suæ seruituti per fraudẽ
 subiecit, seruus ipse hominum per Christum effectus est.
 Sed addit ferè in eandem sententiam. *Retributionem tuam
 conuertet in caput tuum.* Illud *retributionem*, potest accipi vno
 mo-

modo pro pœna peccatis ipsorum debita, quæ quia red-
 ditur pro peccatis, retributio vocatur, quomodo retribu-
 tionem conuertit in caput Edom, quod hic dicitur, nihil
 aliud sit, quam ipsum pœnam meritam subiturum. Alio
 modo accipi possit actiue, pro ijs quæ aduersus bonos ip-
 si fecerunt, quæ mala retributiones vocantur, quod & ip-
 sa nonnullis bonorum peccatis sint debita. Nam vt verè
 Chrysostronus illa exponens Christi apud Lucam, Fili re-
 cepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: quod in
 hac vita malis iusti afficiantur, id nonnullis illorum pecca-
 tis fit, quibus vita quamuis iusta, non caret. Itaque id quod
 boni patiuntur, pro eo ad quos refertur, & iniuria est, & iu-
 sta pœna. Qui infert agit iniustè, qui inferre permittit
 Deus iniusta alterius actione suorum. rectissimè peccata
 punit. Retributionis autem vocabulum hoc sensu solere
 accipi satis liquet ex illo. *Filia Babylonis misera, beatus qui
 retribuet tibi retributionem, quam retribuisti nobis.* Por-
 rò quod dicit. *Conuertet super caput tuum*, qua id dicat He-
 braici proprietate sermonis sileri nõ debet. Etenim ea ser-
 monis figura Hebræi significant ingens supplicij quoddã
 genus. Nam quoniam caput in corpore & supremum lo-
 cum obtinet, & est cunctis conspicuum: ideò cum dicunt
 pœnam in alicuius caput conuertit, significant magnum
 id esse & cunctis notum supplicium, & ob id valde igno-
 miniosum: atque præterea cum maximorum atque cha-
 rissimorum bonorum amissione, aut certè detrimento
 coniunctum. Ex quo etiam fit, vt in sacris literis, cũ de pœ-
 na improborum atque impiorum agitur, in eo ista ora-
 tio vsurpetur, vt apparet in illo. *Conuertetur dolor eius* „ *Psal. 7.*
in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descēdet.
Et in illo. In capite impiorum conquassatio. Et certe diui „ *Ter. 30.*
 na iustitia merito comparatum est, vt improbi & scelera-
 ti & in bonos viros iniurij pro ijs, quæ occultè & per frau-
 dem

Gen. 3.

dem contra iustos moluntur, palam ipsi, & apertè puniuntur, ut pro leuibus bonis, quibus studio nocendi elati, bonos spoliant, amittant ipsi bona maxima. Qua de re per-eleganter & eadem capitis seruata metaphora in Genesi dictum est ad serpentem. Tu insidiaberis calcaneo eius, & ipse conteret caput tuum. Nam quod de serpente dicitur id ad vniuersa eius membra pertinere intelligitur: insidiatur enim impij pijs, & occultè illis nocere student, & in pedem, id est, in res infimas, hoc est, in terrena, & caduca bona impetum faciunt: At pro eo ipsi plagam accipiunt manifestam in capite, id est, magnas ipsi res, & bona præstantissima amittunt. Addit porrò.

Sicut bibistis super montem sanctum meum, bibent omnes gentes iugiter.

Nonnulli Latini codices, bibisti; & Græcorū interpretū versio similiter: sed bibistis legunt numero multitudinis Hebræa & Chaldæa & plura Latina exëplaria. Montē autē sanctū vocat, si de veris Idumæis ista intelligi volumus, urbem Hierusalem, quod in ea mons esset Moria, cuius in vertice montis situm erat sanctissimum Dei templum, sin autem ea intelligimus, ut intelligi certè debent, de figuratè Idumæis, mons Dei sanctus, hominum fidelium Ecclesiam, cui se semper conuentus impiorum opponunt significat. Porrò bibere in sacris literis in vtraque partem accipitur. Interdum lætari significat quoniam lætitia conuiuij comes est, quo in sensu Esaias scribit. Serui mei comedent, vos esurietis: serui mei bibent, hoc est, lætabuntur, & vos sitiētis, id est, tristitia & mœrore afficiemini. Interdum contra significat malum ebibere, atque sustinere grauissimum, ut in quarto, & septuagesimo psalmo. Hunc humiliat, & hunc exalrat: quia calix in manu Domini vini meri plenus mixto. Et inclinauit ex hoc in hoc. Veruntamē fex eius non est exinanita: bibent omnes peccatores terræ, vo-

Esa. 65.

Psa. 74.

CUM:

cum ergo sic explicata vi, quod ad sententiā orationis attinet, sciri debet, non conuenire in eadem sententiam omnes, sed alios aliam, itaque tres omninò diuersas expositiones inducere. Quidam enim bibendi verbum quod bis in ista oratione ponitur, in vtraque orationis parte, pro lætari accipi volunt; itaque dicunt. Sicut vos ò Idumæi bibistis super montem sanctū meum, id est, ut lætati estis de meorum interitu, sic omnes gentes bibent, hoc est, lætabuntur iugiter, vos cum deuastari, atque postrema clade, affici viderint, ut sunt certè visuri. Sic Hieronymus, interlinearis glossa, alijque inferioris notæ scriptores, ut Vatablasi, Dionysius, Lyranus. Sed id apertè refellit quod sequitur:

Bibent enim, inquit, & absorbebunt, & erunt quasi non sint; quod dici constat, propter mœrores & calamitates quas hauriēt. Quare alij id verbum vtrouique pro mœrore animi & pro supplicio poni contendunt, & ab Idumæis ad Iudæos, hoc est, ab impijs ad pios sermonem suum conuertisse Abdiam volunt, hoc modo. Scit vos ò pij qui meo in mœre, atque Ecclesia versamini multa acerba ebibistis, vobis ea propinantibus impijs: eodem & ipsi modo bibent, hoc est, haurient, atque perferent acerbissima mala; eaque perferent iugiter, iugiter inquam, quoniam quæ vobis mala intulerunt illi, breui finita sunt: quæ vero illos oppriment, graua & perpetua erunt. Cui simile est quod in Apocalypsi aduersus Babylonem scribitur. Reddite illi sicut reddidit vobis, & duplicate illi duplicia secū dum opera eius, in poculo quo miscuit vobis miscete illi duplum. Sic Rupertus Abbas, & inferioris notæ alij scriptores: cū quo & illud consonat quod Ieremias scribit. Si quibus nō erat iudicium ut biberent calicem biberunt, id est, si qui amici Dei sunt pœnas subeūt, tu quasi innocēs reliqueris nō eris innocens, sed bibēs, bibes. Alij id verbum non eodem modo vtrouique poni censent, sed prius lætari esse;

post-

Apo. 8.

Iere. 25.

posterius cruciari atque mœreri. Sicut bibillis, inquit, ò gentes, id est, sicut gaudio exiliuistis super montem sanctum meum, quando cum ferro atque igne excidistis, sic, id est, proportione illatæ à vobis iniuriæ, bibent, id est, bibetis (mutat enim personam, pro consuetudine vatum) Itaque bibetis, hoc est, pœnas dabitis vos quicumque qualesvecunque fueritis. Quale & illud est, quod in Apocalypsi Ioannes dicit de eisdem. Quantum lætata est, tantum date illi tormentorum & luctus. Quam ad sententiam Chaldaeus Paraphrastes suam direxit interpretationem, sic vertens. Quoniam quemadmodum lætiam coepistis de subuersione môtis sanctitatis meæ, sic bibent omnes populi calicē vltionis suæ iugiter, bibēt certè & absorbebunt, & erunt ac si non fuissent. Quæ mihi interpretatio probatur. In qua nemini nouum videatur idem verbum vno in versu bis positum, alias alia in significatione accipi. Est enim id diuinarum literarum vsu receptum, quod vel ad nominationem fit, vel ex ambiguo, vel quomodocunque figuratè: idque ex his quæ subijciam liquere potest exemplis. In Ieremia. Virgam vigilantem ego video: bene vidisti: vigilabo ego super populum meum: vigilandi namque verbum primò positum virgam significat ex amygdalo, posterius vero, propriè, & literatè accipi debet: lufit enim vates verbo, vocis notationem sequutus. Amygdali enim nomen Hebræis à vigilando deducitur. Ioannes in quarto. Omnis qui bibet ex hac aqua sitiet iterum, qui autem biberit ex aqua quam ego dabo, non sitiet in æternum. Primò enim aquæ nomen ponitur propriè, secundo translata. Idem in eodem, Iesum rogatum vt cibum caperet, sic respondisse scribit. Ego cibum habeo, quem vos nescitis, cibiq; nomen alio, quam quomodo rogatus Christus fuerat accepit. Et inibi, idem etiam ex Christi persona. Nonne vos dicitis.

Ierem. 2.

Ioan. 4.

dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt & messis venit, ecce dico vobis leuate oculos vestros, & videte regiones, quia albæ sunt ad messem. In quo quis non videt messis Christum lufisse vocabulo? Idem Ioannes in sexto. Panis nomen intra eundem versum nunc translata ponit, nunc propriè: & manducandi verbo similiter alio atque alio modo vtitur. Christus præterea apud Mattheum perspicue. Dimitte, inquit, mortuos sepelire mortuos suos. Sic ergo noster ad maiorem rei afferuerationem subiecit in eandem sententiam, *Bibent, & absorbebunt, & erunt quasi non sint*, aut, vt in Hebræo dicitur. *Quasi non fuerint*. Ex quo magis perspicitur hic agi de figuratè Idumæis. Agitur enim cum omnibus gētibus & postremum mundi atque illarum excidium describitur. Absorbebunt, inquit, id est, ebibent penitus calicem iræ Dei, & erunt quasi non sint: talis enim impiorum hominum futurus est fortunarum atque vitæ exitus. Nam sempiterno conclusi carcere, hætenus viuunt, vt infœlices se esse, atque miseros sentire possiat, hoc est, erunt perinde, ac si non essent sequitur.

Ioan. 6.

Matth.

Et in monte Sion erit saluatio & erit sanctus, & possidebit domus Iacob eos qui se possederunt, & erit domus Iacob ignis, & domus Ioseph flamma, & domus Esau stipula, & succedent in eis & deuorabunt eos & non erunt reliquæ domus Esau, quia Dominus loquutus est.

Diuus Hieronymus, & qui Hieronymū sequuti hanc Abdiæ vaticinationem de veris, vel Idumæis, vel Iudæis intelligunt hac eius parte Iudæorū è Babylonia reditum prædici volunt, quādo Cyrus permisit illis vt reuersi in Iudæā euerfas Hierosolymas & templum solo æquatam extruerent. Itaq; exponunt. *Et in monte Sion erit saluatio*, id est, vrbs Hierosolymorum, quæ Sionis arce atq; monte potissimū continetur, ad pristinum suum statum atque decus redibit, Iudæique in ea tranquillam degent, atque foelicem vitam

vicam salui atque incolumes. *Et erit sanctus*, id est, templū Dei sanctum iterum in ea extractur, *Et possidebit domus iacob eos qui se possederunt*, id est, Non solum Iudæi restituentur in locum suum, sed & eos qui se oppresserunt ipsi opprimant. Quod Machabæorum tempore, ut illi dicunt, euenit. Idumæos enim primū Iudas Machabæus armis frēgit, deinde Hyrcanus, & ipse Asmoneus, ita edomuit, ut sacrificare Deo Iudaico ritu coegerit, ut Ioseph⁹ scribit. Hęc illi qui ferri quidem ut cūque possent, si qua modestia hoc literis mandauit Hieronymus, simili ipsi modo literis prodidissent timide & cunctabundē, ac suæ isti sententiæ diffidentes: nunc autem suarum rerum, ut apparet inducti studio amore que rem falsam ita asserunt confidenter, ut ferendi non sint. Primū enim, quanquam iudicium istorum in hac re interdum desidero, tamen non tam offendor quod inconsiderati sint, esse enim cuique ut lubet suo periculo licet, quam indignor vsque eō illos Christi causæ si minus aduersari, parum certē fauere velle, ut quas hostes nostri ad Christi tempora pertinere vaticinationes faterentur, eas ipsi alio referant, & remoueant à Christo: itaque parū abest quin exclamem, o indignum facinus. Nam est facinus certē indignissimum homines in Ecclesiæ gremio nutritos, quorum præcipuum studium deberet esse, quacunque pateret aditus in arcanæ sacrarum literarum loca ingredi, Christumque inde elicere & in lucem proferre, non solū qua datur nolle ingredi, sed quod in ipsis est sepire id atque obstruere. Et certē hoc Solomon hoc Dauid, kimhi, commentatores Hebræi, hoc Ionathas Paraphrastes, hoc ipsemet Hebræus Doctor, quem consultabat & quem hoc in loco laudat Hieronymus, nisi de Christo in interpretemur, rectē interpretari posse constantissimē negāt. Sed abeamus ab hostibus: nostri quid obsecro? siue illi veteres, qui Heroicis tēporibus Ecclesiæ vixerūt, siue is,

qui

qui ætate nostra, aut auorum nostrorum scriptis floruerunt, Lyranus, Vatablus, Montanus: nonne omnes Christum, in his scriptis proprie contineri cognoscunt? At opponitur nobis Hieronymus. At Hieronymus, si, qui eius auctoritate abutuntur, attente eius scripta legerunt, timide & diffidenter id asserit. Sed opponunt Hieronymum. At vni Hieronymo nos contra opponimus Augustinum Theodoretum, Abbatem Rupertum, Dionysium, innumeros alios, tot ut luminibus circumfusis, non admodum nobis obstat Hieronymus. Quamquam quid necesse est probationibus uti artificiosis, quando res ipsa prodit se & plenam sui fidem ipsa facit? Omitto solemnē esse varibus vaticinationes suas, & eorum à Christo gestarum lætissima cōmemoratione terminare atque claudere, à quorum institutis, quando eodem inflabatur spiritu, Abdiam degenerasse non credo. Omitto res domi forisque à Machabæis foeliciter gestas, ipsorummet aduersis præliis atque cladibus fuisse variatas, & rerum luctuosissimarum admixtu obscuratas, & verò Herodianorum tyrannide paulo post consequuta ira obrutas, vix ut appareant: omitto denique alia, quod initio horum cōmentariorum dixi, nonnē planissime rem istam euincit? Superstitibus Iudæis, & incolumibus, atque beatis manentibus Idumæos ad vnum omnes delendos fore aperte Abdias prædicit. Ecquādo ergo si de veris Idumæis hoc scribit Abdias, Idumæi ad vnum omnes cæsi sunt? ecquādo sic bellis afflictī, ut nō, aut simul, aut paulo post eadem belli calamitas peruenerit ad Iudæos? Ecquando Idumæorum gens atque nomen extinctum est? aut si eos extinctos esse iam isto tempore putant, ecquos florescentes atque beatos Iudæos nobis ostendant, qui Idumæorum bustis insultent? Cæcidit illos aliquando rex Iudæorum Dauid: at Idumæi postea ceciderunt Iudæos: ceperunt illo

Sf rum.

rum vrbes atque vastauerunt Iudæi, ipsi etiam postea Chaldeo duce Hierosolymas diruerunt: in Idumæos deinde victricia arma conuerterunt Chaldæi, in Iudæos postea suis sedibus restitutos Antiochus Epiphanes desauit, Machabæi denique Idumæos debellarunt. Herodes Idumæus centesimo post anno & Machabæorum genus extinxit, & Iudæos suo imperio subiecit, subiectoque tenuit eo vsque quoad Romani Tito duce funditus Iudæorum euerterunt, & extinxerunt rempublicam: ut etsi eodem belli impetu Idumæorum res deletas fuisse demus, tamen dicere non possumus illis deletis superstare Iudæos. Quid? quod dissertè Abdias dicit Idumæos eos, de quibus loquitur, occidione occisum iri à Iudæis, non ne est palmerium? *Et erit, inquit, domus Iacob ignis, & domus Ioseph flamma, & domus Esau stipula, & succedetur in eis & deuorabunt eos, & non erunt reliquæ domus Esau.* Nam certè Idumæi si extincti sunt, simul cum Iudæorum republica sunt extincti, ut, & si concedamus extinctos esse Idumæos, tamen necesse sit dicere non Iudæorum armis eos esse extinctos, sed Romanorum potius, eomet tempore quando respublica Iudæorum concidit. Ecquem igitur huius vaticinationis exitum isti verè intelligentiæ contemptores inuenient? sed & fore, ut Iudæi Samaritas aut deleant, aut solum vertere cogant, eorumque ipsi sedes occupent, testatur Abdias qua dicit. *Et possidebunt regionem Ephraim, & regionem Samaria.* Eam autem regionem Iudæi ab eo tempore quando eam primum amiserunt ad in exilium, deinceps nunquam recuperarunt, sed Medi, & Assyrii coloni eam obtinuerunt ad vsque Christi tempora, & gentis Iudæorum excidium. Nam quod quidam dicunt Iudam Machabæum Samaritas suæ ditioni subiecisse, falsum apparet, tantum enim vicisse scribitur Nicanorem, qui milite raptim è Samaria collecto bello ipsum

lacef-

lacefferat, sed Nicanorem vicit, non autem Iudæorum colonias in Samariam deduxit. Itaque Iudæi nō ij sunt, quos Abdias Samariam possessuros dicit, quando eam, ut constat, non possederunt. Et ut alia omittamus, hoc, quod dicā, id abundè demonstrat. Nam isthæc hoc loco promissa Iudæis fortunæ in melius mutatio foelicissimo fine terminatur & clauditur. *Et erit, inquit, Domino regnum: Iudæorū autè secūdarum res: ex eo postquam Machabæi arma sumpserunt, patriæ charissimæ amissione, & regiæ vrbis ruina, & templi augustissimi incendio, & ipsorum met miseranda cæde, atque strage terminatę sunt.* Quare, mea quidem sententia pro certo tenendum est, hæc dici de Christi Ecclesia, cuius foelicem progressum pro more prophetarum inuolutè Abdias & figuratè describit, itaque inquit. *Et in monte Sion erit saluatio & erit sanctus.* &c. Exposito enim impiorum, quos Idumæos vocat, interitu, Ecclesiæ piorum foelicitatem futuram exponit. Exponit autem non minus aliud aliàs, quasi ea varijs & inter se distantibus essent futura temporibus, sed quasi se vniuersa prouidè essent, & euolutura repente. *Et in monte Sion erit saluatio*, id est, pereuntibus impijs seruabuntur pii: atque quæadmodū illos ira Dei paulatim conficiet, tādēque absumet, sic hos per singula ferè sæcula ab impiorū oppugnatione seruatos tandē constituet Deus liberos ab omni dimicatione & periculo in statu foelicitatis tranquillo, & æternū permāfuro. *Et in monte, inquit, Sion erit saluatio & erit sanctus & possidebit: domus Iacob eos, qui se possederunt, & erit domus Iacob ignis & domus Ioseph flāma, & domus Esau stipula, & succedetur in eis & deuorabunt eos & nō erit reliquæ domus Esau quia Dominus loquutus est.* Primò proponit quanta futura sit Ecclesiæ foelicitas, deinde exponit quibus vijs ad eam sit peruentura, id est, primò vniuersè prædicit piorum hominum gloriam, deinde eam per singulas par-

Sf 2

tes

tes magis explicat. De primo. *Et in monte Sion erit saluatio, & erit sanctus.* Nam his verbis fortunatus piorum status declaratur, id est, Ecclesiæ triumphantis status, qui est status maximus atque foelicissimus eorum, ad quos Ecclesia perueniet, tunc enim salutem plenè consequetur, & sanctitatem. Quauis enim nunc piorum Ecclesia redempta à Christo sit, & à peccati culpa munda, tamen à peccati reliquijs, & ab ijs quæ peccatum sequuntur, pœnis liberata nondum est, sed est in futurum liberanda, *Et erit, inquit, in monte Sion saluatio.* Hebraicè & Chaldaicè ad verbum, *Et erit in monte Sion euasio.* Dicitur autem futura euasio in Sion, id est, in Ecclesia triumphanti: Primò quoniam qui in ea sunt, iam huius vitæ pericula, & varia discrimina euaserunt: deindè quia is vnus locus est quò, qui euadere ista mala cupiunt, debent omni studio contendere. Præterea quod in Sion dicitur futura saluatio, non solum eo dicitur, vt significetur eos qui in monte Sion fuerint, futuros, saluos, sed quo etiam intelligatur nusquam nisi in Sion saluos futuros. *Et erit sanctus.* Chaldaicus plurali numero, *Et erunt sancti.* sed sæpè accidit vt singularis numeri voce, plura significantur quam significantur plurali, significatur enim vniuersum genus de quo agitur, vt apparet in illo: *ficus enim non florebit, & non erit germen in vineis, mentietur opus oliuæ Nam ficus ficulnæ omnes sunt, & oliuæ opus, vniuersum earum genus.* Quare quod dicitur, *Et erit sanctus.* Perinde est ac si diceretur, & erit ibi omnis sanctitas, aut quidquid sanctum vsquam est, ita vt omnes qui in eo loco sunt, sancti sint, & extra eum locum nemo sit sanctus. Quod alijs quidem, sed idem significantibus verbis, Esaias futurum vaticinatus est dicens, *Et ponam visitationem tuam*

tuam pacem, & præpositos tuos iustitiam: non audietur ultra iniquitas in terra tua, vastitas & contritio in terminis tuis, & occupabit salus muros tuos, & portas tuas laudatio. Sed addit. *Et possidebit domus Iacob eos qui se possederunt.* Exponit iam quibus Sion vijs, id est, quibus Ecclesia piorum rationibus assequutura sit eum sanctitatis & foelicitatis gradum quem dixit. Ac primùm affirmat futurum, vt domus Iacob possideat eos, qui se possederunt: domus autem Iacob vocat Apostolos & reliquos fideles genus ducentes à Iudæis, qui primo Ecclesiæ tempore ad Christi fidem conuersi, sua ipsi voce gentibus vt eandem sequerentur religionis fidem authores fuerunt. Nam fideles Iudæi gentes perduxerunt ad fidem, sicut Esaias vaticinatus est dicens. *Quoniam de Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem.* Hi igitur Israelitæ fideles, in quibus & ante & post Christi aduentum dominatæ sunt gentes, ante quando suæ ditioni eos subiecerunt, post quando illis quod Christi doctrinam diulgarent, se infesti opposuerunt, eosque ferro atque igne persecuti sunt: Hi ergò tot modis à gentibus oppressi, vt Abdias vaticinatur, fidei atque euangelio subiicient, & ad suum aggregabunt numerum, ita vt qui ante in eorum dominabantur corporibus, animos ipsi suos postea eorum ditioni, atque rectioni submittant. Itaque ista oratio verbi possidendi constat ambiguo vsu: non enim vtrobique eodem accipitur modo, quod supra demonstrauius esse familiare prophetis. *Et possidebunt eos qui se possederunt.* in Hebræo ad verbum sic. *Et possidebunt possessiones aut hæreditates suas.* Quæ ferè eandem habent sententiam. Nam hæreditates ipsorum, hoc est, Apostolorum & eorum quiddam apostolicum exercent munus, vocant eos in quorum

animis fecerunt, ut Christi dominaretur religio. Nam pollicitus fuerat Deus Iudæis fore, ut virtute Christi, id est, veris doctrinis docendis, veraque religione inferenda toti orbi imperarent. Sed pergit. *Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioseph flamma, & domus Esau stipula.* Fideles Iudæi primum gentes ad fidem Christi vocare cœperunt, hos postea nonnulli è gentibus conuersi in eodem docendi, & ad Christum vocandi adiuuarunt munere. Itaque vtrorumque opera Christi fides per vniuersas orbis nationes latè propagata est, quod hæc verba significant. Nam domus Iacob ad fideles Iudæos pertinet, domus autem Ioseph è gentibus conuersos significat. Quod ut esse verum intelligatur, est aduertendum, domus Ioseph nominari eas tribus, quæ ab Ephraim & Manasse, duobus Ioseph filijs genus ducebant. Eos porro liberos Iosephum sustulisse in Aegypto è scæmina Aegyptia, & à religione Iudæorum aliena: Iacobum vero eorum auum, ut memoratur in Genesi, quamuis matre gentili natos, pro filijs adoptasse ipsos, tunc etiam præcepisse reliquis filijs suis, ut in Palæstinæ diuisione ac sortitione, eos, non solum prædæ participes facerent, sed tantundem agri singulis darent, quantum reliqui filij sui, quorum in sortitione atque partitione ratio habenda erat, tribui sibi, suæque vellent familiæ. Quare ex hoc fieri ut istorum nomina, atque domus, quæ ambæ domus Ioseph nominantur, aptissime à vatibus transferantur ad significandas gentium Ecclesias. Nam sicut hi, quamuis in Aegypto nati & de matre Aegyptia suscepti, æquo iure cum Iacobi filijs Palæstinæ inter se partiuntur, atque diuidunt terram: sic gentes, quibus nulla generis coniunctio intercedebat cum Abraham, & qui testamentorum hospites erant, fide & religione Christi ab ipsis suscepta in familiam Abrahæ, & in

nomen

nomen, & in hæreditatem transferunt. Ergo, inquit, domus Iacob, id est, apostoli, & reliqui fideles Iudæi erunt ignis, & domus Ioseph, id est, fideles orti è gentibus erunt flamma, & domus Esau, id est, vniuersitas impiorum atque idola colentium hominum erunt stipula: itaque corripiet stipulam flamma, atque ignis, eamque sic absumet, ut nullum eius vestigium amplius extet. Id quod in maxima gentium hominum parte iam euenisse videmus: Nam ab Apostolis apostolicisque primum viris, deinde ab eis, qui è populo gentium conuersi vita functis Apostolis Apostolici muneris curam, & laborem subierunt, ita est disseminata per orbis oras Christi fides, ut idolorum abolitus sit & extinctus cultus. Rectè autem vocatur ignis ea vis, qua Iosephi & Iacobi domus Idumæos suæ ditioni subiiciet, sic enim in euangelio eam Christus appellat qua dicit. *Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi ut ardeat.* Luc. 12. Sic autem nominatur, ut ex eo intelligatur, non solum quam sit efficax ista vis, quamque in agendo acris, ac velox: sed etiam quomodo à paruis inijs breui ad summum perueniat. Nam, ut per exiguum ignis auris leniter excitatus breui magnus efficitur, itaque latè vagatur, ei ut obfisti non possit: sic euangelij vis ignea flante Deo, ab humili ad summum venit, totumque ferè orbem compleuit. In quo etiam prætermitti non debet, quanto iudicio vates in hac re vsus fuerit ignis atque flammæ vocabulis, quando dicit. *Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioseph flamma.* Nam ut ab igne oritur flamma, exorta vero latius patet quam ignis, & magis conspicua est, sic à domo Iacob, id est, ab ijs, qui è Iudæis ad Christi fidem sunt conuersi, geniti sunt in fide Christi, ij qui genus ducunt à gentibus, id est, à Iacob Ioseph, & ab igne flamma est exorta: semel verò geniti atque educti, ipsos à quibus educti sunt multitudine superant, eorumque

Sf 4 que

que fides atque religio vt flamma splendet longe late-
 que, vtriq̄ue autem in gentilitatem, sicut ignis in sti-
 pulam inuadentes, eam conſumpferunt, & ad nihilum
 redegerunt. Itaque ait, *Et succendetur in eis*, iſte ſcilicet
 ignis succendetur in infidelibus, *Et deuorabunt eos*, quo-
 niam eorum infidelitatem extinguent. Nam qui ali-
 quem alium ad fidem ex infidelitate traducit, is man-
 ducare ipſum dicitur in ſacris literis, eo quod eum traji-
 ciat in Chriſti myſticum corpus, vt appareret in illo quod
 Petro viſum eſt ſibi dici. Petre ſurge, occide, & manduca.
 Quo verbo præceptum illi fuit, gentes vt euange-
 lium doceret. Itaque fideles deuorabunt infideles, id
 eſt, illos ad fidem ab infidelitate conuertent, ex quo fiet
 id quod mox ſequitur. *Et non erunt reliquæ domus Eſau.*
 Nam infidelibus & idolorum cultoribus, partim ope-
 ra fidelium ad Chriſtum conuerſis, partim mirabili vir-
 tute Dei varijs rationibus extinctis, atque deietis idolo-
 rum cultus ita eſſe deſijt, vt ferè nullæ eius reliquæ iam
 appareant. Sed pro eo quod noſter vertit, *Et non erunt
 reliquæ*, Græci verterunt, & non erit *πυρόφορος* quod non-
 nulli pro frumentario accipiunt, aut pro frumenti fe-
 raci agro. Itaque Græca Latinè ſic verunt, *Et non erit
 frumentarius*. Sed certè *πυρόφορος*, non ſolum frugifer, ſed
 etiam ignifer eſt, veriusque videtur Græcos id voca-
 bulum, non pro frumentario hoc loco poſuiſſe, ſed pro
 ignifero. Nam frumentario, non videtur eſſe in hac
 oratione locus: Ignifer autem rectè conueniat cum
 ſuperioribus. Nam quoniam vates domos Iacob & Io-
 ſeph igneas dixit futuras eſſe, quo ſignificaret quanta-
 eorum hominum, qui ad eas familias pertinere futu-
 ra eſſet vis in diuulgando Euangelio rectè & conſentaneè di-
 cit in domo Eſau neminem futurum, qui ignem ferat, hoc
 eſt, neminem in illa futurum, qui vim habeat ad reſiſten-
 dum

dum: præterquam quòd ex iis, quæ Theodoretus in hunc
 commentatur locum, apertè intelligitur *πυρόφορον* iſto in
 loco Græcis interpretibus non frumentariū eſſe, ſed igni-
 ferum: quod qui illa Theodoreti commentaria Latina fe-
 cit, non ſatis aduertit, itaque ſenſus omnes atque verba
 confundit. Sed & Hieronymus quamuis pro *πυρόφορον* fru-
 mentarium poſuerit, non diſſimulat Græcos interpretes
 igniferum poſuiſſe. Nam *πυρόφορος* ſcripſiſſe ipſos è nonnul-
 lorum probat ſentētia: *πυρόφορος* autem haud dubiè eſt igni-
 fer, quem etiam *πυρόφορος* ſignificat: ſed intereſt quòd *πυρό-
 φoros* ambiguae ſignificationis eſt, *πύρφορος* autem vnus, vt
 videtur. Porro ignifer, quod, vt nobis videtur, Græci po-
 ſuerunt, variè exponi poteſt. Primò. Non erit ignifer in
 domo Eſau, id eſt, non erit qui vim habeat ad reſiſtendum,
 quomodo id Theodoretus exponit. Deinde. Non erit
 ignifer, id eſt, non erit ſuperſtes, hoc eſt, cui Eſau vitæ atq̄
 generis lampada tradat. Nam filij qui in demortuorum pa-
 trum locum ſuccedunt, lucernæ appellari ſolent in his li-
 teris, quod in eis maiorum ſuorum luceat memoria, vt in
 3. Regum. Vt remaneat lucerna Dauid ſeruo meo cunctis
 diebus coram me in Hieruſalem. Et in 4. Nolui diſperde-
 re domum Iuda propter Dauid ſeruum meum, ſicut pro-
 miſerat ei, vt daret illi lucernam & filijs eius cunctis die-
 bus. Et in libris Paralipomenon. Poſtremò non erit igni-
 fer, id eſt, non erit vlla militaris ars, non arma, non virum
 robur in domo Eſau. Nam *πυρόφορος* in re militari olim di-
 cti ſunt, qui aciebus in procinctu ſtantibus & ad congre-
 diendum paratis, ipſas anteibāt acies, altera manu lauri ra-
 mos, altera lâpada præferentes, ſed ſequitur *Quia Lñ. loquu-
 rus eſt*, quo docet quòd prædicit mutari in diuerſum non
 poſſe. Sequitur porro.

*Et hereditabunt ij qui ad Auſtrum ſunt montem Eſau, & qui in
 campeſtribus Philiſthym & poſſidebunt regionem Ephraim & re-*

gionem Samariæ & Benjamin possidebit Galaad.

Hæc quidam qui Iudæorum Rabbinos, & eorum interpretandi humile genus oderunt, ita humiliter interpretantur, Rabbinitates vt omnes hoc loco superēt: certè ita se gerāt, vt præ illis Rabbini sublimes, & magnorum arcanorum conscij videri possint. Nam cum nostri ferè vniuersi, hæc partim per Apostolos gesta esse asserant, partim gerēda affirmēt per eos qui Apostolorum munus obeūt, cumque omnes Hebræorum doctores ipsa rerum hic promissarum magnitudine admoniti, quoniam venisse Messiam negāt, per eum quem frustra sperant venturum contendant implenda esse, Assamonæorū certè res gestas minores omninò fuisse fateātur quam vt promissorum istorum explere magnitudinem possint: isti tamen in Assamonæis herent: ex eorum factis huius vaticinationis veritatem exquirunt: ijs quæ gesserunt illi, huius sui promissi Deum exoluisse fidem volunt. Itaque vtriusque Iosephi historiarum & eorum, qui de Machabæis inscribuntur librorum omnes forulos excutiunt: quidquid Machabæi domi forisque benè vnquam gesserunt, castella incensa, oppida expugnata, spolia direpta excursiones omnes ac propè velitationes armorum minutissimè colligunt: agri Iudæorū ditioni per eosdem additi passus ferè numerant: vnāque ex omnibus his summam efficiunt, promissis, vt arbitrantur ipsi, huius vaticinationis æqualem, hoc est, humi repunt, &, vt Hieronymus scriptum reliquit, tamquam colubri terram comedunt. De quo etsi nos nonnulla suprā, tamen quò magis constet errare illos, age nūc pedem propius conferamus cum ipsis. Numerant ordine Palæstinæ regionis eas partes quas hic Abdias commemorat: & in singulis insistentes docent, conantur docere certè, in eis à Babylone reuersos dominatos fuisse Iudæos. Ac de monte Esau, hoc est de Idumæa, quam venisse illi in po-
testa-

testatem Iudæorum volunt, suprā satis responsum est. De Palæstinis autem, quòd dicunt extare Ezechielis vaticinium, quo prædicatur fore vt eorum regiones obtinerent reuersi à Chaldæa Iudæi, nimis certè falluntur. Non enim Ezechiel Palæstinos subijciendos prædicat nominatim Iudæis, sed omninò delendos dicit. Quòd autem delendi dicantur Palæstini, non ideò sequitur fore vt Assamonæi deleant illos, aut vt eos suæ ditioni subijcerēt. Potuit Nabuchodonosorus, potuerunt Chaldæi, quòd & fecerunt vt i vaticinatus est Ieremias. Nam is poculum illud vino furoris plenum etiam Palæstinis bibendum porrexit: & apertè prædixit fore, vt ante restitutam Iudæis libertatem suorum peccatorum Palæstini pœnas luerent vastati à Chaldæis. In regione etiam Ephraim, & regione Samariæ Iudæis asserenda simili in errore versantur. Nā quòd constat Galilæam possessam à Iudæis, & quòd sortis Ephraim nonnullas vrbes Machabæis ducibus superarunt, vt Iosephus Gorionis scribit, decem tribubus attributam terram vniuersam in Machabæorum venisse potestatem efficiūt falso, & ridiculè. Primùm enim Iosephi Gorionis, cui omnes norunt in historia quāta sit habenda fides, illos mouere autoritas non debuit. Deinde vt Galilæa, & Ephraimitarum sortis pars aliqua Machabæorum cesserit imperio, quā quæso sequitur decem tribuum sortē celsisse vniuersam? Quantula enim eius sortis portio Galilæa fuit? Quòd autem iidem dicunt è primo Machabæorum libro lique- re filios Israel totam Galaad recuperasse, id certè non liquet. Nam bellum intulisse Galaaditis, quòd Iudæos qui apud ipsos versabantur per iniuriam opprimerent, Machabæus Iudas scribitur, & eorum expugnasse vrbes aliquot, & Iudæos qui in eis morabantur periculo liberatos in Iudæam reuerti fecisse: redegisse autem eam regionem in suam potestatem, aut in ea dominatum ipsum esse, id nusquam

Iere. 25.

quam scribitur. Et congregauit, inquit, Iudas vniuersos
 » Israelitas, qui erant in Galaaditide à minimo vsque ad ma-
 » ximum & vxores eorum, & natos, & vasa, & exercitum.
 » magnum valde, vt venirent in terrā Iuda. Certè si Galaad
 » parere sibi Machabæus fecisset, tutò versari in ea Iudæi pos-
 sent. Itaq; causa non esset, quare solū verterent, atque alio-
 cōmigrarent Iudæi. Sed aliud est Machabæum Iudam ex-
 cursionem facere in Galaad, aliud eam subijcere ditioni
 suæ, quas isti res, sua vt somnia defendant, valde inconfi-
 deratè confundunt. In Chananæorum autē terra, & in to-
 ta illa ora & tractu maritimo, in quo vrbes, Dor, Cæsarea
 Palæstinæ, Ptholemais, Tyrus, Sarepta, Sydon, cum eas
 isti vrbes ab Assamonæis bello captas, & suo imperio ad-
 iunctas adseuerant, etiam falluntur. Nec enim si Macha-
 bæus Iudas, vt in libro primo Machabæorum scribitur.
 Ioppitarum & Iamitarū naues, atque portus incendit, &
 eos qui in naualibus erāt ferro interemit, idcirco in pote-
 statem redegisse suam eas vrbes, aut suo imperio dicen-
 dus est adiunxisse. Vltus ille quidem est Iudæorum quo-
 rundam cædem, quos Ioppitæ per dolum mari immerse-
 runt, atq; hætenus bello progressus, vt in portus illorum
 inuaderet, non autem vt aut eas vrbes caperet, aut captas
 præsidii Iudæorum firmaret. Nec si Iosephus Gerionis
 scribit Tyrum & Sydonem expugnatas fuisse ab Hyrcani
 filio Aristobulo, fides in eo illi magis habenda est, quam
 in eo quod de Gothis Hispania ab Annibale pulsus com-
 memorat. Itaque tam vano scriptori qui fidunt, ij mihi, vt
 videtur, de sua æstimatione laborant parū. Ijdem etiam
 turpiter peccant, cum affirmant Iudæos quia post recupe-
 ratam libertatem in plerisque Palæstinis regionis vrbibus
 habitauerint, ideò eas possedisse, aut hæreditasse debere
 dici, vt Abdias scribit. Quasi nihil intersit vtrum habites,
 an possideas locum aliquem. Aut quasi serui nō vna cum
 domi-

Ier. 1. c. 5.

dominis habitent. Aut denique quasi fuerit vllus in orbe
 locus, quē non incoluerint Iudæi. Dic ergo illos hæredi-
 tasse orbem totū, quia in omni orbis loco pedē posuerūt.
 Non satis ergò est inhabitasse dici, sed dominatos esse do-
 cere est necesse, quod isti nunquam docebunt. Nam testi-
 monia quæ proferunt, ea pro nobis faciunt. Nam testifi-
 cantur in Iāmia, & in Ioppe, & in Galaaditide Iudæos, qui
 erant, non solum rerum non potitos, sed ne quō quidem
 iure cū reliquis vsos ciuibus, nec ciues fuisse, sed peregrini-
 nos. Nec Sophoniæ de Palæstinis vaticinatio, qua dicit fo-
 re vt funiculus maris sit, funiculus eius qui remanserit de
 domo Iuda, id vllō modo confirmat. Primò quia nō dicit
 fore vt Iudæi à Chaldæa reuerſi in Palæstina dominantur,
 sed vt greges pascant in Palæstinæ locis maritimis ij qui re-
 māserint de domo Iuda. Certè Chaldæus, & Iudæos euer-
 tit, & Palæstinæ maritimis locis paulo post vastitatē intulit,
 vt Ieremiæ vaticinatio demōstrat: potuit ergo accide-
 re vt ij Iudæi, quos Chaldæus in Iudæa ad terram colendā
 voluit remanere, reliqua multitudine in captiuitatē abdu-
 cta suos greges in Acalonis atque Gazæ vacuis habitato-
 re locis pauerint aliquādo, quod futurum esse Sophonias
 præuidit. Deinde, quia ea vaticinatio, quod nemo prudēs
 inficietur, tota figurata est. Idolorum enim cultores tran-
 slatè Palæstinos, atque Moabitas nominat, quemadmo-
 dum affirmat Hieronymus dicens. Nunc ad Lxx. interpre-
 tes reuertamur, cogamusque Iudæos qui tantum sequun-
 tur historiā, exponere nobis, quando Moab & filij Amon
 facti sunt quasi Sodoma, & Gomorra & quasi accru-
 falis, & desertæ vsque in æternum? Debent monstrare sul-
 phureas pluias, vineas, terram in cineres, fauillamq; con-
 uersam, mare supra de puteis quondam salis, quod nunc
 mortuum dicitur, inundasse: quando eos diripuerint Iu-
 dæi: quando residuæ gentes Israeliticæ possederint eos. »

Aut

» Hier. in
 » Soph. c. 2

„ Aut quæ indignatio Domini est pro blasphemia & contu-
 „ meliis attenuare, & disperdere eos, nō Moab, & Amō, sed
 „ vniuersam terram, vt adorēt eum singuli de loco suo om-
 „ nes insule gētium? quod magis pro beneficio tribuet blas-
 „ phemantibus, vt ab errore redeant ad salutem. Quod si vo-
 „ luerint dicere post egressionem de Babylone has gentes
 „ populo Israel fuisse subiectas, primūm autoritatē postu-
 „ labimus scripturarum, vnde hoc factum probent: deinde
 „ cum minimē potuerint demonstrare, cōcedemus eis ex fu-
 „ perfluo atq; dicemus. Esto accidisse quod dicitis, quæ iu-
 „ stitia Dei esset blasphemasse auos, & exprobrasse arauos,
 „ & postea nepotibus redditum. Cum vtrique illa sententia,
 „ qua antea dicebatur in lege, peccata patrum in filios inter-
 „ tia, & in quarta generatione restitui, per Ezechielem solu-
 „ ta sit. Viuo egō, dicit Dominus, nequāquam dicitur hæc
 „ parabola, sed anima quæ peccauerit ipsa morietur. Et si-
 „ mul animaduerte parabolam esse quod dictum est: nec
 „ id sonare quod in superficie literæ proferunt. Quod si in-
 „ iustum est nepotibus reddere, quod deliquerint aui, quan-
 „ to iniustius pro stultitia Iudæorum hoc ipsum sperare in
 „ consummatione mundi fieri, quando non Christus eor-
 „ um, vt putant, sed est venturus Antichristus. Sicubi enim
 „ arctati fuerint in historia, vt doceant completum esse
 „ quod dictum est, statim transiliunt ad futura Christi tem-
 „ pora, & omnia quæ non possunt exponere, post multa
 „ sæcula sibi repromittunt, & dicunt, & Moab, & filios
 „ Ammon, & Aegyptum, & Philisthiim, & Idumæam, quæ
 „ nunc insultant Iudæis, eo tempore puniendas. Interroge-
 „ mus ergo eos, quare has potissimū gentes Deus puniat, &
 „ nō totum orbem, in quo Iudæi longē lateq; dispersi sunt?
 „ Si enim meretur Moab corripi Iudæis insultās, & filij Am-
 „ mon, & reliquæ gentes in circuitu, quare Galia non cor-
 „ ripitur? quare Britānias in comminatione non ponit? cur

Hispa-

Hispaniæ ea pœna alienæ sunt? quam ob causam de Italia
 „ nihil dicitur? de Africa cur taceretur? Et vt semel dicam cum
 „ totus orbis Iudæos captiuos teneat, quid solæ gentes ran-
 „ tum commiserit flagitij, quæ in circuitu eius sunt, vt solæ
 „ potissimum nominentur Hæc Hieronymus. Quibus aper-
 „ tē docet Moabitarum à Sophonia & Palæstinorum nomi-
 „ na figuratē esse vsurpata, quæ etsi propriè illæ in Iudæos,
 „ tamen equè valent in istos, qui hoc quidem in argumento
 „ deteriores sunt, & humiliores Iudæis. Sed referunt se ran-
 „ dem ad Hyrcanum Assamonæum, & ad Herodem ma-
 „ gnum, quos vt scribit Iosephus, constat Iudæis imperital-
 „ se, & regni sui fines, circūvicinis aliquot deuictis gentibus
 „ latius protulisse. Itaque inclinata iam acie hoc se præsidio
 „ firmant, vt mea opinio fert, parum firmæ. Nam quod
 „ Hyrcanus adiecit imperio Iudæorum, id paucis post annis
 „ Pompeius illis detraxit, vt ex Iosepho docuimus: Hero-
 „ des autem magnus Idumæus genere Assamonæorum re-
 „ gia & sacerdotali stirpe penè deleta in regnum Iudæorum
 „ inuasit, nec vindex libertatis illorum fuit, sed oppressor
 „ reipublicæ. Quare in illum hæc vaticinatio non cadit.
 „ Nec enim de illo verè. *Et erit domus Iacob ignis, & domus*
 „ *Ioseph flamma, & domus Esau stipula, & succendentur in eis,*
 „ *& deuorabunt eos, & non erunt reliquæ domus Esau.* Et rur-
 „ sus. *Et hereditabunt ij, qui ad Austrum sunt montem Esau.*
 „ Itemque. *Et ascendent saluatores in montem Sion, iudica-*
 „ *re montem Esau.* Nam quo quæso modo Herodes Sio-
 „ nitis salutem attulit, quibus calamitati fuit, vtpote qui
 „ eos sibi, hoc est alienigenæ contra ipsorum instituta
 „ atque mores seruire coegerit? Aut quo pacto eo tem-
 „ pore montem Esau mons Sion iudicabat, quando rex
 „ Idumæus Sionem ditione premebat? Sed demus iudi-
 „ casse: demus quàm latè volunt, Iudæos Alexandri
 „ Hyrcani, & Herodis temporibus imperium protulisse: at
 „ quan-

Li. 13 c.

230

quandiu id quæso imperium penes illos fuit? Quæ enim Hyrcani & Alexandri victoriis parta sunt, ea intra paucos annos Pompeius belli iure adempta pristinae libertati restituit. Herodis autem regnum ipso vita functo & Iudæa in prouinciã redacta imminutū fuit bona ex parte. Quid igitur attiner id iactare regnū, statim quod occidit, quod in ipso conatu cecidit, quod intra initia extinctum fuit? Sed do. viguiffe diutius: quæro quam immunes Iudæi vixerunt eo ipso tempore? quā sui iuris? quam ab aliorū regū imperio liberi? nonne Asiæ regibus, nonne Aegyptiis, nonne Romanis seruebant? tributa pendebant? Consulat qui volet Iosephi historiarum libros: & Machabæorum volumina: & Iudæorum reipublicæ statum in eis descriptum ab eo tempore, quando Iudas Machabæus sumptis armis publicæ libertatis vindex esse cœpit, ad id vsque tempus quando Romani euerterunt Hierosolymas contempletur, oculis intuebitur Iudæos calamitatis habuisse plurimum, foelicitatis parum, respirasse à miserijs nonnumquam, sed in eadem, aut etiam grauiores paulò post incidisse: denique tales non fuisse quales futuros illos esse vaticinatur Abdias. Nam hic ad votum cumulara foelicissimè omnia prædicit futura: illos autem nemo prudens rerum æstimator fuisse foelices dixerit: lætas enim ac secundas illorum res, mox consequuta tristitia & luctuosa obscurabant. Nec solum illæ res ista promissa non explebant, sed nec cum fortuna aliarum gentium, quæ rerum vnquam potitæ sunt, vlllo modo conferri poterant. Etenim quales illæ aut quantulæ ad Romanorum dominationem collatæ? sed cmitto Romanos: omitto Græcorum, Assyriorum, Chaldæorum clarissima imperia: obscuriora, & minora conféro. Athenienses in reliquos Græcos: Lacedæmonij in eosdem latius, quam Iudæi sub Assamonijs, & foelicius regnarunt. At Abdias quid? *Et erit*, inquit,

Domino

Dominio regnum. Ergo id vos Domini regnum nominabitis, quo nullum fuit in terris neque tempore breuius, neque regionum spatiis angustius, quodq; toties in fortunæ tela & acerbissimas calamitates incurrit? Ecquid habet id regnum Deo dignum quod sit? quod cum isto nomine quædret? quod cum tanta Abdias prædicatione cōueniat? Pudet me cæcitatibus istorum, qui rem apud sacros vates clarissimam, Dei regnum quod sit, non intelligant. Nam certè vel hæc vna vox illos, ni sua nimis adamarent, in viam posset rectæ interpretationis inducere. Nemo enim cui modo sit iudicij aliquid, dubitet quin quod Daniel prædixit à Deo regnum suscitandum, oppressurum quod esset atque deleturum cuncta regna, ipsum semper mansurum, idem Abdias regnū nominet in hac suæ prædictionis clausula dicēs. *Et erit Domino regnum.* Quod proculdubio Christus Iesus diuina sua virtute nobis regnum peperit, non Assamonijs constituerunt armis suis. Sed ad institutū nos referamus.

Dixerat per quos diuulgandum erat Euangelium, & idolorum euertendus cultus, nunc prædicit quibus in locis euulgandum id esset, id est, prædicit quas orbis terræ partes possessuri sint veræ religionis cultores, easque partes atque regiones nominatim recenset, dicens. *Et hereditabunt ij qui ad Austrum sunt.* Quæ quo melius intelligantur, est aduertendum, Iudæam à Meridie habere Idumæos, ab Occidente regiones Philistinorum, ab Ortus Galæad, ab Aquilone Samariam. Itaque ab his quatuor mundi plagis obsidebatur Iudæa à gentibus sibi inimicis, id est, vndequaque illam circumsedebant inimici sui. Nam Idumæi à Meridie, à Septentrione Syri & Samaritanæ, ab Oriente Moabitæ, & ab Occasu Philistinæ imminuebant Iudæis. Quare Abdias his memorandis gentibus atque regionibus, quarum singulæ obsidebant à sua

Tt. mundi

mundi plaga Iudæos, vaticinatur futurum, vt Iudæi fideles doctrina Euangelij in quatuor dominantur mundi cardinibus, & victricia fidei arma vndiquaque circumferant, quod & euenisse videmus. Nam primo disseminarunt doctrinam fidei in locis vicinis Iudææ, eorumque locorum incolas Euangelio vt obedirent fecerunt, & hoc est quod hic dicitur. *Et hereditabunt, ij qui ad Austrum, montem Esau*, id est, Doctores & Euangelij præcones qui ad Austrum pergunt, fidei Christianæ subiicient montem Esau, id est, eos omnes qui ad eam mundi pertinent plagam. *Et qui in campestribus*, id est, qui Occasum versus pergunt, *Hereditabunt*, id est, subiicient sibi Philisthim, id est gentes eam incolentes orbis partem: *Et possidebunt regionem Ephraim & Samarie*, id est, iidem Doctores ab infidelitate conuertent omnes homines Aquilonem versus. *Et Benjamin possidebit Galaad*, id est, mundi plagam Orientalem. Hac ergo diuulgatione, & tanquam prima aggressione & impressione Euangelii hostes, id est, infideles circumuicini victi sunt, sed eam alia sequuta est, quæ in gentes magis remotas inuasit. Nam postquam in Iudæa, & in vicinis Iudææ locis Christum diuulgauerunt Apostoli, & cæteri Euangelij Doctores iidem diuisi à se inuicem, & in varias mundi oras alius alio dispersi, Euangelij nuntium attulerunt Asiæ, & Europæ propè vniuersæ, quæ fuit altera diuulgatio Euangelij, vsque ad extremas orbis Romani pertinens oras. Qua de diuulgatione secunda est quod mox sequitur.

Et transmigratio exercitus huius filiorum Israel omnia loca Chananæorum vsque ad Sareptam.

Transmigrationem exercitus filiorum Israel vocat Apostolos & reliquos Israelitas fideles viros, qui à Domino

mino in omnes terrarum oras missi sunt ad Euangelium diuulgandum. Nam quoniam ad oras missi sunt magnis terrarum spatiis à sua ipsorum patria diuisas, transmigrasse dicuntur, & eorum coetus transmigratio appellatur. Fuisse autem illos missos constat ex illo *Mar. 16. Euntes in mundum vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ.* Et apud Esaiam ex persona Domini dicitur. *Mittam ex eis qui saluati fuerunt ad gentes in mari, in Africam & Lydiam, & Græciam & Italiam & ad insulas longè, & annuntiabunt gloriam meam gentibus.* Et in Actis Apostolorum fideles, quod eos Hierosolymis igni atque ferro persequerentur Iudæi, cædesque quotidie fierent, Hierosolymis atque Iudæa relictis in varias terrarum partes dispersi dicuntur fuisse. Hæc ergo, inquit, transmigratio, hoc est, fideles Israelitæ propter ea, quæ diximus, in alias terras dispersi, & demigrantes. *Possidebunt omnia loca Chananæorum.* Quod nonnulli sic. *Omnia loca Chananæorum*, id est, omnia ea loca ad quæ se contulerunt Chananæi, quando eos Iudæi à suis sedibus expulerunt, id est, orbem terrarum totum isti Israelitæ & Iudæi veræ religioni subiectum in suam redigent potestatem. Nam qui hæc dicunt, etiam tradunt Chananæos armis Iudæorum terribos natali relicto solo alias sedes sibi alius alio quæsisse, perque omnia ferè terrarum loca sparsos atque dissipatos fuisse. Alii nomen Chananæorum hoc loco figuratè accipiunt, pro idolorum cultoribus vniuersis, quod sicut Chananæos Iudæi à patriis sedibus expulerunt, sic idolorum cultores cesserunt Dei veri cultoribus. Alii id interpretantur sic. *Et transmigratio exercitus huius*, id est, Apostoli & fideles ea incolentes loca, quæ quondam obtinuerunt Chananæi, à iis, modo suis, antea Chananæorū locis per vim à Iudæis infidelibus pulsi, & alio demigrare coacti, simulque à Deo

missi ad Euangelicæ semen doctrinæ latè spargendum, peruenient Sareptam vsque, id est, vsque ad extremas orbis oras, vt statim dicemus. Cui certè expositioni multum fauent Hebraica, in quibus ad verbum sic legimus. *Et transmigratio exercitus huius filiorum Israel, qui Chanaanæorum, vsque ad Sareptam. Qui Chanaanæorum* inquit, id est, qui ea incolebant modo loca, quæ olim tenuerunt Chanaanæi. Nec aliò spectat Chaldaica paraphrasis, quæ sic. *Transmigratio populi huius filiorum Israel, qui sunt in terra Chanaanæorum vsque ad Sareptam*, scilicet peruenient. Duæ porrò dicuntur fuisse Sareptæ, vna in regione Sydoniorum, quæ Sydoniorum Sarepta appellatur viduæ illius tœminæ quæ Eliam Prophetam pauit munificentia nobilitata: Altera in Gallia, vt Hebræi traouunt, prouincia, ex quo & Gallia ipsa Sarepta, hoc est, Sarphat, ab eis appellatur, de qua Sarepta est quod hic dicitur. Sareptæ autem vocabulo *ouvedonmôs* significatur Gallia tota, ad quam vaticinatur Abdias fore vt perueniat doctrina Euangelij, id est, vt perueniat vsque ad orbis fines, quòd à Iudæa occasum versus tendentibus vltima occurrat Gallia Prouincia. Et certè quando fideles Iudæi metu infidelium Iudæorum coacti Hierosolymorum vrbe cesserunt, Malsiliam in Narbonensî Gallia delati sunt: Itaque Galliæ Christum annuntiarunt. Ergò cum vsque ad Galliam peruenturos dicit Euangelij præcones, vsque ad vltimas Occidentis oras, & ob id per Synedochen ad vltimos totius orbis Romani limites vaticinatur peruenturos. Sequitur autem.

Et transmigratio Hierusalem quæ in Bosphoro est possidebit ciuitates Austri.

Omni cursu diuulgationis Euangelij tribus præcipue constare partibus, vel ex illa colligitur Christi parabola, quam

quam Matth. de nuptiis retulit, & de vocatis ad nuptiale conuiuî. Nam ea tota tribus vocationibus constat, siuè ter solùm in ea, qui conuiuio interesse deberent, vt adessent, inuitati sunt, atque vocati. Primò enim vocati dicuntur ij, quibus iam antea per seruos suos Triclinij magister fore vt vocarentur prædixerat. Secundo loco ij vocati sunt & in Triclinium introducti, quos per vrbis vias atque plateas vagos atque palantes iidem serui inuenerunt. Tertio & vltimo loco, non vocati modo, sed vt in Triclinium etiam ingrederentur, & accumberent coacti sunt ij, qui extra urbem per agros vagabantur, qui que ruri vitam degebant. Constat autem inter omnes ea parabola significatam à Christo esse omnium hominum, non Iudæorum tantum, sed illorum etiam, qui quouis essent propagati patre, ad Ecclesiæ accubitum, & ad Euangelij epulas vocationem & inuitationem. Itaque quòd primò vocati sunt, qui antea inuitati fuisse dicuntur, quòdque ij venire recusarunt vocati, eo manifestè monstratur, primò Euangelium diuulgatum fuisse Iudæis, quibus antea tam sæpè pollicitus fuerat Deus fore vt inuitarentur, Iudæos autem quamuis inuitatos, atque vocatos, tamen non induxisse animum, vt fidei Christi assensum præbere vellent. Quod autem postea vocati sunt, qui versabantur in viis, eo significatum est fore vt Euangelium relictis, qui ipsum respuebant Iudæis, diulgaretur omnibus iis gentibus, quæ intra urbem, hoc est, intra orbem Romanum degebant. Quòd verò demum itum est extra urbem, & omnes qui ruri erant vi in Triclinium immisi sunt, eo declarauit Christus futurum, vt vltimo mundi tempore, quidam extra orbem Romanum egressi, progressique ultra notas, & semper pro vltimis habitas mundi metas alium orbem inuenirent, agrestibus cultum & planè feris hominibus, quos ipsi homines partim vi, partim doctrina ingredi in Ecclesiam facerent,

cerent, & à feritate, & immanitate, cultuque idolorum vanissimo ad mansuetudinem paulatim & ad vitæ magis humanam cultum emollirent: denique efficerent, huius ut cælestis conuiuij participes esse vellent. De prima igitur atque altera Euāgelij diuulgatione, hoc est, de Iudæorum primo, ac deinde de gentium earum, quæ intra Romanum habitabant orbem vocatione, & inuitatione superiora vaticinatus est Abdias, ut diximus. De tertia vero atque vltima ista sunt. *Et transmigratio Hierosalem, quæ in Bosphoro possidebit ciuitates Austri.* Quæ ut explicemus, quædam necesse est, ut altius repetamus. Ac principio statueret pro certo debemus, quamuis superioris æui omnem historiam euoluamus, tamen nos reperturos non esse aliquid, quod vel maius sit, vel magis præter omnium opinionem, & expectationem acciderit, quàm id quod patrum nostrorum ætate accidit, cum nouus, & hoc Romano non minor, sed latior fortasse atque maior orbis, ab Hispanis, vastissimo enauigato mari, repertus est. Alias enim terras esse præter eas, quas colebamus præsertim tam spatiosas atque latas nemo putabat, & ut suspicaretur aliquis, tamen incolæ eas, & frequentari ab hominibus posse nemo credebatur: maximè autem nouum & admiratione dignum visum est, tam frequenter eas habitatas propter infinitam hominum, quos gignunt atque alunt multitudinem, tot sæculis latere potuisse, ipsosque earum incolas per tot annos in tantis iacuisse vltiorum tenebris ut vix tandem, lumini Euāgelij, ut ad eas introire posset, aditum sit patefactum. Itaque memorabile fuit alium reperiri orbem superioribus à nomine cognitum sæculis: mirum Euāgelij doctrinam, cuius clarissimus sonus ad aures credebatur peruenisse omnium, eius orbis incolas non modo non auduisse, sed ne rumore quidem eius afflatos vnquam

fuisse: mirum denique post tot sæcula ad eos esse delatam, & ut delata est, sic à maxima eorum parte susceptam, eius ut suauis, à maioribus acceptas religiones defererent, & fera corda cultu pietatis mitigari sine- rent: sc̄que totos incredibili studio ad Christianæ vitæ mores traducerent. Quæ quoniam res maximæ omninò sunt, & ad ecclesiæ rationes & Euāgelici cursus atque progressus historiam sic expectant, ut cognosci satis ea, iis ignoratis, non possit, dici profectò debet, sacros olim vates, quorum aut omne, aut præcipuum studium fuit, ecclesiæ Christi singula momenta vaticinationibus comprehensa suis nobis cognoscenda conscribere, non siluisse de tantis rebus, quales hæ sunt quas præscripsimus. Quis enim conueniat, qui minores alias, quod ad ecclesiæ causam pertinerent, prædixerunt res, eos nullum verbum facere, sed mutos se exhibere voluisse in eo, quod haud scio an sit omnium, quæ in ecclesia acciderunt longè memorabile & maximum? Fecerunt ergo istarum rerum mentionem, easque suarum vaticinationum inuolucris inclusas, literisque consignatas posteris prodiderunt, non ante cognoscendas à nobis, quàm ipsi rerum euentus, tanquam illato lumine, duces nobis essent ad ingrediendum in eorum sinuosa & tenebris obsita scripta. Nam quis fieri poterat, ut qui alium esse orbem nondum ipsi cognoscerent, ita Euāgelium Christi, quod iam olim totum orbem doctrinis imbuisse & præceptis credebatur suis: nunc post tot euoluta tempora diuulgandum isti in alio orbe dici ab his crederent? Ergo eam rem sine dubio inseruerunt suis scriptis Prophetæ. In quo, ut mihi videtur, præcipuus fuit Esaias, cuius de hoc vaticinationes, quoniam

Et 4. cogno-

Esaï. 18.

cognosci dignæ sunt, & à nemine quod sciam hætenus in hanc sententiam sunt expositæ, primùm vt eas ille scribit, sic referam, deindè sic exponam, quomodo illas oportere exponi iudico, nulli alterius sententiæ præiudicans. Esaias enim in decimo octauo de ista re scribens, sic inquit. Væ terræ cymbalo alarum, & quæ sequuntur. Quo in capite, qui in id commentantur qua de re agat statuere vix possunt: itaque alij aliud sequuntur, & singuli suas produnt sententiâs: tantum in eo conueniunt omnes eo capite nihil esse, aut difficilius ad intelligendum, aut obscurius. Et quamuis eorum nonnulli Aegyptiorum, nescio quam cladem prædici suspicentur; tamen Burgensis eximie vir doctrinæ atque iudicii re ipsa in viam inductus, proximè ad veritatem accessit: id certè assequutus est, quo nihil certius à quoquam dici potuit eorum, qui qua ipse vixit ætate vixerunt. Scribit enim videri sibi eo prædici gentium quarundam ipsi ignotarum extremo mundi tempore ad fidem Christi conuersionem futuram. Itaque quod iudicij atque doctrinæ fuit, id vidit, gentis sua ipsius ætate nondum ad Christum conuersæ conuersionem in eo prædici capite: ignorauit autem, quod ignorari ab eo necesse fuit, quæ nam ea futura esset gens nouo isto orbe sua ætate nondum inuento. Sed quod illi sua ademerunt tempora, videre vt liquido possit quod nõdum in lucem venerat, eius nobis patefactrix, atq; magistra facta est ipsa dies. Ergo id in hoc cap Esaias prædicit. Nam certè, vt de eo alii vates siluissent, eius mentionem non facere Esaiæ non fuit, vatis, vti ipsum appellat Hieronymus, Euangelici, hoc est, totius Euangelicæ rationis atque progressus diligentissimi & accuratissimi scriptoris, vsque eò, vt hanc ipsam ob rem, quod remotissima quæque, & longissimo post futura tempore viderit, in elogio commendetur eo, quod de ipso in Ecclesiastico extat, in quo inter alia sic dicitur:

Eccl. 48.

citur. Spiritu magno vidit vltima, & consolatus est lugentes Sion vsque in sempiternum. Sed nulla re id magis probetur, quàm ipsarum rerum cum Esaiæ verbis concētu: tam enim huius vaticinij vniversa vel cum ijs conueniunt rebus, quæ insunt, aut Indis ijs, ad quos modo delatum est euangelium, aut Hispanis hominibus, quorum ipsi Indi & nauigatione reperti & opera sunt in fide instituti, vel cum ijs quadrant, quæ vtrique genti acciderunt, vt nihil reperiri possit, maiorem fidem quod adiungat expositioni isti, quam ipsamet tam ex omni parte, & secum ipsa, & cum Esaiæ verbis expositio cōsentiens. Igitur, inquit. Væ terræ cymbalo alarum, quæ est trans flumina Aethiopia, qui mittit in mare legatos, & in uasis papiri super aquas. Primò Hispanos homines alloquitur, eisque madata quædam ex persona Dei perferenda committit: deinde docet ad quos ea perferre debent, hoc est noui orbis incolæ ita describit notis suis atque proprijs, eos vt conspiciendos exhibeat. Væ terræ cymbalo alarum. Hispaniâ periphrasi & à coniunctis significat: terræ cymbalo alarum, id est, terræ nauigijs abundantanti, aut nauigationibus arteque nauigandi celebri. Nam figuratè naues vocat alatum cymbalum: carina enim cymbalo, velum alis est simile. Itaque Græci reiecta metaphora literatè *ουαι γης παλοίων πηρύγων*, id est, væ terræ nauium alatarum: alijque ex Hebræo terræ obumbranti alis, id est nauibus, & earum velis mare occupanti. Constat autem id Hispaniæ propriè conuenire, vt eius nauigijs plenum dicatur esse mare, nõ solum quòd abundet nauibus, quòdque sint Hispani artis nauticæ omnium mortalium peritissimi, sed etiam quòd ad tentandum mare ratibus sint audacissimi, ita vt ex omni hominum memoria nihil celebrius reperti eorum nauigationibus possit. Nam non tantum aditum sibi patefecerunt ad nouum inueniendum orbem, sed etiam ab Hispani Bethi-

ca Hispaniæ non longè à Gadibus fretoque Herculeo nobilissima vrbe, Occasum versus soluentes, indeque ad Austrum deflexi, & per Antàrcticū mare ad Orientem Solem delati, ab eoque rursus immenso enauigato pelago, eò reuersi vnde initio soluissent, circumcirca vniuersam terram obierunt. Eos itaque Esaias hac ambage, & translatione verborum significans dicit. Væ terræ cymbalo alarum. Pro væ, Hebraicæ est ווי Hoi, id autem interdum vocantis, interdum lamentantis est nota. Itaque licebit venire. Heus terra cymbali alarum: quod si isto modo accipiatur id verbum, Esaias ex persona Dei Hispanos vocat, sicque attentos reddit ad ea intelligenda & in animo suo reponenda, quæ mandaturus est: sin autem lamentantis id sit, vt esse voluit noster interpres, vicem Hispanorum acerbam vates dolet, & concatenatos, quos illi subeunt labores, dum ignoto, & magno mari nauigantes longissimi à domo alias adeunt oras, terrasque vastissimas obeunt, earumque terrarum incolas, quamuis feros, & immanes sub iugum mittunt. Nam quamuis innumeris deuictis gentibus, permultisque suæ ditioni additis prouincijs, Hispani & imperium latè propagasse, & nomen suum nobilitasse, & argenti, atque aurum immensam vim domum retulisse videri possint: tamen si ea conferantur cum ærumnis, quas exantlarunt, vtrum ij sint, quibus inuidere alij, an quorum misereri potius debeant, nemo facile statuat. Certè si quæ auarè illi apud Iados, & inhumanè, & crudeliter planè fecerunt, secum quis reputet, imminere ipsis, atque adeò impendere à numine ob eas res magnum aliquod malum intelligat: itaque lamentabitur illorum vicem potius, quàm prosequetur gratulatione.

ne atque plausu. Igitur, Væ terræ cymbalo alarum, væ Hispaniæ, quamuis nauigijs præstanti, Quæ est trans flumina Aethiopiæ. Adde nauigans, aut traiiciens, aut aliquid simile. Nam in Hebræo præcisè dicitur, Quæ trans flumina Aethiopiæ. Itaque intelligi potest addi debere, nauigat, aut aliud simile verbum, præterquam quod pro מעבר Meheber, Hebraico מעבר Mahaber legi posse nonnulli dicunt, tantum punctis mutatis, id est, pro præpositione participium verbum legendum esse, sicque verti debere. Væ terræ cymbalo alarum traiicienti flumina Aethiopiæ. Pro Aethiopia porrò in Hebraico est חוש Chus, eo autem significant Hebræi eas omnes regiones, quas magnis terrarum spatiis Orientem versus Chus filij atque posterij occuparunt, in quibus non solum Aethiopia interior sed & alix iuxta sinum Persicum, atque ultra ipsum positæ, vsque ad Sinas & noui orbis terras continentur regiones, ad quas primi Lusitani bonæ spei promontorio superato circumactis nauibus, & Aethiopiæ interioris littora legentes maximo circumductu nauigarunt. Qui mittit legatos. Hoc relatiuum superius antecedens terram refert, quæ Hebraicè interdum est masculini generis. Itaque ait. Heus terra arte nautica celebris, quæ legatos per mare mittis. Legatos autem vocat eos homines, quos Castellæ, atque Lusitaniæ reges altero quoque anno classè instructa mittere soliti erant nouæ regionis inquirendæ causa. In vasis papiri super facies, aquarum. In vasis papiri, id est, nauibus. Nam olim è Nilotica iunco nauigia fiebant, eoque ea vasa papiri vocat pro Hebraicæ sermonis consuetudine & proprietate. Sed addit.

Ite Angeli veloces ad gentem conuulsam, & dilata-

dilaceratam, ad populum terribilem, post quem non est
 alius, ad gentem expectantem, expectantem & concul-
 catam, cuius diripuerunt flumina terram eius. Nam Deus
 postquam Hispanos proprijs significatos notis ad se vo-
 cavit, ut visum est Esaiæ, eis mandat ut nuntium suum, id
 est, euangelium ad nuper reperti orbis incolas maxima ce-
 leritate adhibita deferant: eos verò incolas noui orbis nō
 suis appellat nominibus, sed ex accidentibus pro prophe-
 tarum more exactè describit. Ite Angeli veloces. Volo, in-
 quit, ò Hispani vestra opera Euangelium diuulgare in qui-
 busdā valde remotis, & orbi vestro ignotis locis: vos qui-
 dem rei augendæ, imperijque propagandi causā nemini
 antea notas magno vitæ discrimine mari terras inquiritis:
 at ego vestro isto audaci studio atque arte uti volo ad an-
 nunciandum ijs, quos mari terraque perquiritis, meum
 Euangelium. Igitur, Ite Angeli. Nam quos ego ad hoc
 munus legare soleo, hac appellatione atque nomine
 dignor. Ite ergo veloces ad gentem conuulsam & dilace-
 ratam, ad populum terribilem post quem non est alius, ad
 gentem expectantem, expectantem & cōculcatam, cuius
 diripuerunt flumina terram eius. Noui orbis incolas ad
 quos Hispani homines nauigant, suis ita pingit coloribus,
 ut eos propè oculis subiiciat. Ad gentem conuulsam, in-
 quit. Nam sic eos vocat, quòd diuisi sint, & multum remo-
 ti à toto Romano orbe, & verò à commercio gentium re-
 liquarum separati, atque secreti, vel certe conuulsi. dicun-
 tur propter viuendi morem varium, & agrestem: maxima
 enim ex parte nullo communis, aut vnus reipublicæ vin-
 culo coniūgebantur, sed vel per agros dispersi ferarū mo-
 re vitam degebant, vel qui vrbes & oppida colunt, pro vr-
 bium ferè numero, alii alios vitæ mores, alias religiones
 alia sequuntur instituta reipublicæ. Vel conuulsos eos di-
 cit quasi immēsis terrarum spatiis longè latè que diffusos.

Nam

Nam pro (conuulsam) Hebraicè est מְמוּשָׁח Memusach, φ
 verbum ab extendendo & protrahendo ducitur: sunt au-
 tem, aut dici possunt producti Indi, vel collati ad alias gen-
 tes, vel habita ratione ipsorum inter se, propter causas
 quas diximus. Sed addit. Dilaceratam. Nam sic etiam eam
 gentem vocat, vel ob regionum quas incolunt situm, ab
 altiarum orbis regionum, uti diximus multum remotum,
 atque separatum: vel certè ob corporis ipsorum habitū,
 atque cultum sunt enim imberbes, lenique corpore ac pi-
 lis vacuo. Itaque & verbum Hebraicum מורט Morat, pro-
 prie depilatum atque lenem significat. Sequitur, ad po-
 pulum terribilem. Scilicet ob incultos, atque ferinos mo-
 res. Nam & humanibus carnibus vesci soliti erant, ante-
 quam nostri ad eos accederent: & Idolis humano sangui-
 ne sacrificabant: & ad bellum procedebant ora picti co-
 loribus horrendum in modum. iusti porrò, atque iniusti
 discrimen non tenebant, ac plerique eorum promiscua
 & mascula Venere palàm utebantur. Subiungit. Post quē
 non est alius, id est qui vnus erat reliquus, quique vnus su-
 pererat ex omnibus gentibus, cui promulgaretur Euange-
 lium. Sed pergit, ne quis dubitandi relinquatur locus, ad
 gentem expectantem, expectantem, id est, multum atque
 diu à diluuii tempore ad extrema vsque mundi tempora
 expectantem salutem, & lætum Euangelii nuntium: Expe-
 ctantem, inquam, non quòd ipsis antea nota aut promiss-
 a fuisset hæc salus per Christum humano afferenda geni-
 ri: sed expectantem, non tam ex ipsorum cogitationibus,
 nec tam ex eo quod ipsi sentirent aut scirent, quam ex eo
 quod re ipsa euenit, quando ea ipsis salus oblata est tam se-
 rò, tantoque posterius quàm alijs reliquarum regionum
 hominibus. Nam quibus conferendum est boni aliquid,
 ii tametsi id conferendum sibi esse non sciant, tamen
 quando sibi non confertur, Hebraici sermonis proprie-
 tate

Esa. 5. tate, expectare dicuntur ipsum, ut in *Esaia* illo. Me-
Gen. vlti. insulae expectant, & in illo *Genesis* ultimo. Et ipse
 erit expectatio gentium. Quamquam (ut ego opinor)
 valde probabile est in omni natione atque gente existi-
 tisse semper aliquos homines à reliquorum hominum
 virijs alienos, quibus Deus patefaciebat, non quidem
 aequè omnibus, tamen aliquo certo modo singulis fu-
 turum aliquem, qui humanum genus peccatis, & pec-
 catorum poenis obnoxium in libertatem esset assertu-
 rus. Sequitur porrò. Conculcatam, idque rectissime.
 Dicit enim conculcati Indi iure possunt, vel propter in-
 genium, & conditionem vitæ ipsorum: sunt enim ab-
 iectissimi, & ingenio humili, & ad seruiendum nato
 præditi: vel certè ob terræ, quam inhabitant, situm
 ad nostri orbis loca relatum. Sunt enim Indi Palæstinae
 regioni, qua in regione constitutus *Esaia* ista scribe-
 bat, partim Antipodes, & partim Antisy. Quare alij to-
 tum hunc locum ex Hebræo ad verbum sic. Lineatim
 lineatim: siuè, ad perpendicularum ad perpendicularum
 conculcatam, id est, gentem contraria nobis vigen-
 tem vestigia, nostrisque è regione subiecta pedibus
 Nam Hebraicum huius loci *קו* quau vel est à *קו* quaua
 quod est expecto. Quod sequutus Hieronymus expe-
 ctantem conuertit: vel est Hebræis id ad quod fabrica-
 mentarij exigunt, ædificia ne quam in partem inclinent,
 quod perpendicularum Latinè dicitur, quo in significa-
 tu non ineptè hoc loco capiatur, ut dixi. Ait denique.
 Cuius diripuerunt flumina terram eius, quo omne de
 Indis noui istius orbis dubitandi causam ijs modo, qui
 Platonis Atlanticum legerint; mihi substulisse vide-
 tur. Quem enim nos nouum orbem nunc dicimus, cum
 continentem cum nostro olim fuisse Plato comme-
 morat

morat, sed inundatione eius maris, quod Athlan-
 ticum dictum est, disruptum, & separatum ab orbe
 reliquo, deinceps non potuisse à nostris adiri propter
 pericula navigationis longissimæ: Itaque sublato com-
 mercio paulatim in obliuionem venisse. Sed videa-
 mus, quod sequitur. Omnes habitatores orbis, qui
 moramini in terra cum eleuatum fuerit signum in
 montibus videbitis, & clangorem tubæ audietis,
 quia hoc dicit Dominus ad me: ego quiescam & con-
 siderabo in loco meo sicut meridiana lux clara est, &
 sicut nubes roris in die messis, ante messem enim to-
 tus effloruit & immatura perfectio germinauit, &
 præscidentur ramusculi eius falcibus, & quæ de-
 relicta fuerint abscidentur, excutientur, & relia-
 quentur simul aubus montium, & bestijs terræ, &
 æstate perpetua erunt super eum volucres, & om-
 nes bestia terræ super illam hyemabunt. Postquam
 exposuit *Esaia* mandata Dei, & à quibus, & ad quos
 perferenda essent, exequitur docere ea, quæ euentu-
 ra erant, cum ea res executioni mandaretur. Ac prin-
 cipio dicit Hispanorum ad has noui orbis oras ac-
 cessum, eorumque, qui eas oras incolunt, conuer-
 sionem ad Christum, clarissimam futuram, & toti
 orbi notissimam, quemadmodum euenisse vide-
 mus. Peragrauit enim gentes omnes huius naviga-
 tionis, & noui orbis inuenti fama: Et ut signum,
 in edito monte positum ab vniuersis conspicitur, ut-
 que tubæ cum ea insonuit, longè latèque clangor
 auditur: Sic nulla gens futura dicitur ad quam huius rei
 fama non perueniat. Omnes habitatores, inquit qui
 moramini in terra, cum eleuatum fuerit signum in mon-
 tibus, videbitis, id est, videbitis omnes, quæ prædico futu-
 ra, quan-

ra, quando ea fient, sic clarè & apertè, atque vexillum conspicuum esse solet cunctis, quando eleuatum fuerit in montibus. Et clangorem tubæ audietis, id est, sicut clangorem tubæ quo nihil vocalius esse solet. Nam Hebraicè ad verbum sic. Omnes habitatores orbis, & morantes in terra, sicut eleuari signum in montibus videbitis, & sicut insonare tubam audietis. Sed pergit. Quia hæc dicit Dominus: ego quiescam, & considerabo de loco meo. Dixit id toto orbi notissimum futurum: Dicit nunc futurum serò, & post multa sæculorum spatia decursa. Ego (inquit) quiescam in loco meo, id est, ego sublatus in cælum, quæ sedes mea est, & quietis locus, primùm quiescam, id est, quod ad illos, de quibus loquor, & ad salutis illorum procuracionem attinet, ociosus ero, aut certè quasi si essem ociosus, ita me geram: quiescam itaque à curandis illis, eosque per multa sæcula in infidelitate, atque morum turpitudine iacere permittam. Quiescam, inquit. Nam ex habitu quo Deus inducitur, sæpè id significatur in sacris literis, facturus quod est: quiescunt autem, qui ab opere vacant. Et considerabo, id est, vbi satis quieuerò, tunc considerabo, oculosque in eos coniciam meos, eorum vt aliquid quando tandem miserear: idque tametsi pro hominum iudiciis serò, tamen pro re ipsa faciam maximè opportuno tempore. Hanc autem temporis opportunitatem in eo quod sequitur Esaias, declarat duabus adhibitis similitudinibus. Nam inquit. Sicut lux meridiana clara est, & sicut nubes roris in die messis. Aut, vt alii in eandem sententiã ex Hebræo conuertunt. Sicut lux pura post pluuiam. Ad eum, inquit, & adueniam ad illos optatus & opportunus, vt post turbidum, & nebulosum mane. Sol medio in cælo directis nubibus optatus nitet: aut sicut post longas & tristes pluuias grata aduenit æris serenitas: & sicut messis tempore, ardentissimoque æstu inducta nubila sunt gratissima.

Quod.

Quod & euenit. Eo enim statu erant earum gentium res, atque mores, quando ad eas classis Hispana appulit, nihil vt eis fieri posset desperatius atque corruptius. Sed ait. Ante messem totus effloruit & immatura perfectio germinauit. Iam quæ illorum conuersionis ratio fuerit, exponit. Ante messem. Messis vocabulum in sacris literis figuratè, vel pro extremo mundi tempore poni solet, vel pro alicuius populi aut gentis excidio, & postremo interitu. Ante messem igitur totus iste nouus orbis effloruit. Antemensem quidem, quia mundi finis breui futurus creditur, quando, sicut Christus fore prædixit, finiri mundus atque consummari debet, vbi primum per totum orbem diuulgatum fuerit Euangelium: aut certè quia earum gentium ad Christum conuersionem consequutum mox est earundem excidium. Constat enim post Hispanorum ad illos aduentum, eorum plerosque deletos esse bello, cædibus, fame atque peste. Totus autem effloruit, quia vno ferè tempore eius orbis cultores audita doctrina Christi ei assensum præbuerunt. Non enim paulatim progressa est, sed temporis momento immensa terrarum spatia obiit doctrina Euangelij. Effloruit porrò quia eorum in Christum fides, & ad Euangelij doctrinam conuersio floribus potius, quàm fructibus comparanda est. Haud maturuit totus, sed effloruit dicit. Non enim illi postquam ad Christum conuersi sunt, maturos pietatis atque virtutis fructus edunt, sed specie tenus lætos atque probandos flores emittunt. Ea enim est eorum hominum naturæ atque ingenij ratio, atque leuitas, nullum vt egregiæ virtutis fructum, aut edant, aut edituros se aliquando esse spem faciant, contra atque accidit in primo tempore Ecclesiæ. Omne enim virtutum lu-

Vt men

men tunc maximè emicuit. Quod idem, & ea, quæ
 sequuntur declarant. Nam dicit. Immatūra perfectio
 germinauit. Vel, vt alij ex Hebræo, vna immatura ad
 florem peruenit, hætenus enim profecerunt, vt im-
 perfectum quiddam ediderint & immaturæ vuz simi-
 le. Et præscinduntur ramusculi eius falcibus. Prædi-
 cit quomodo illis tradenda sit doctrina Euangelij, fal-
 cibus inquit, præscinduntur eius ramusculi, non ora-
 tione tantum & suasionē, vt in principio Ecclesiæ
 factum est, nec per inermes homines, sed per arma-
 tos vi quodammodo, atque armis traderetur. Itaque,
 Præscinduntur falcibus ramusculi. Nam perstat in
 instituta vitis metaphora. Vt enim in vite quædam
 falce putantur: sic ex illis gentibus plurimæ ferro & sæ-
 uitia Hispanorum interituræ dicuntur, & certè inter-
 ierunt. Et quæ derelicta fuerint, absconduntur. Hæc
 tam ad Hispanos victores pertinent. Et quæ dereli-
 cta fuerint, id est, Hispani derelicti. Nam eos dere-
 lictos propterea vocat, quia illis imperio cesserunt In-
 di, terramque per rot sæcula ab ipsis possessam, &
 cultam illis colendam & possidendam ex parte maxi-
 ma reliquerunt. Et quæ derelicta, id est, gentes dere-
 lictæ in terræ possessione, aut quibus terræ possessio,
 atque dominatus relinquetur, Absconduntur, id est, &
 ipsi interibunt. Constat enim eorum Hispanorum, qui
 ad eas se contulerunt terras, alios morbo absumptos,
 alios mari absorptos, alios bellis ciuilibus occisos,
 alios alijs modis variè interemptos. Et quidem Hispanos
 hoc significare vocabulo, satis indicat verbi He-
 braici, cuius id loco ponitur, propria significatio.
 Nam quod noster. Quæ derelicta fuerint, scripsit, He-
 brais vno dicitur verbo הכשיות id autem propriè sig-
 nifi-

nificat in arbore eos ramos, qui se latè porrigunt,
 atque extra ordinem quodammodo vagantes reli-
 quos longitudine superant. Itaque & ipse Hierony-
 mus Ieremiæ quinto, pro eo, propagines vertit. Nam, *Iere. 5.*
 inquit, auferre propagines eius, nam non sunt do-
 mini: quo in loco Hebræa sic habent. ליהוה הזהב
 לא יסיר עשיותיה כי לא Esaias igitur ducta similitudine
 ab arbore patula, & quæ latè porrigit ramos suos,
 homines Hispanos significat: vt enim ea arbor ra-
 mos, sic Hispania ex se genitos homines latè porre-
 xit, id est, vsque ad remotissimas orbis oras propa-
 gavit. Qui rami atque homines tam extra ordinem re-
 liquorum vagantes, & ab Hispania genitrice, & al-
 trice sua vsque ad nouum orbem porrigentes se, ab-
 scindendi sunt, vt prædicit. Et relinquentur simul au-
 bus montium & bestijs terræ, & ætate perpetua e-
 runt super eum volucres, & omnes bestiæ terræ su-
 per illam hyemabunt & relinquetur simul, scilicet, om-
 nes, qui cæsi cadent, tam Hispani quam Indi inse-
 pulti iacebunt, feris atque auibus dilaniandi: quomo-
 do in bello sit cæso exercitu, quando campi omnes
 complentur cæsorū corporibus. Itaque ex conse-
 quentibus indicat fore, vt vtrique bello decertent in-
 ter se & vt multis prælijs commissis, cadentibus vtrin-
 quam plurimis, magna strages hominum fiat, quod &
 euenit. Ergò, In tempore illo: quando scilicet, hæc vni-
 uersa, quæ diximus fiēt, Deferetur munus Domino exerci-
 tum, id est, plurimi à seruitute peccati ad lumen veræ
 fidei atque libertatis per Christum asserti, quo nullum
 est munus Deo gratius, deferentur ad Dominum. Defe-
 rentur inquam, à populo diuulso & dilacerato & à po-
 pulo terribili, post quem non est alius à gente expe-

tante, expectante & conculcata, cuius diripuerunt flumina terram eius, vel, vt in Hebræo ad verbum. Deferetur munus Domino exercituum populus protractus & depilatus, à populo terribili ab ipso, & ultra gens, linea linea conculcata, cuius diripuerunt flumina terram eius. Sed quò deferetur iste populus pro munere Domino. Ad locum inquit, nominis Domini exercituum montem Sion. Quæ est Ecclesia Dei sine dubio. Atque hæc Esaias. E quibus omnibus constat priscis vatibus non fuisse ignotum fore, vt doctrina Christi traderetur ijs hominibus, qui has nuper inuentas regiones colunt.

Quo constituto, illud etiam aduertendum est: Pro Bosphoro; quod noster vertit interpres, in Hebræo esse *שפרא* Sepharad: Hebræos autem eo nomine Hispaniam nominare solere. Quod quoniam intelligo quosdam nunc indubium reuocare velle, vocum collectorem nescio quem, & leues quasdam coniecturas sequutos, idèd necesse erit & hoc vindicare ab errore. Ac principio, quid est quæso in collectore illo cur ei tanta sit adhibenda fides? scientia rerum Hebraicarum, & cognitio eorum linguæ atque sermonis? At ea minor est quàm mediocris: Et vt esset magna, nùm esse tanta potest, vt non dico anteferri, sed conferri vnus debeat cum tot Hebræis doctoribus, quibus vt omnia detrahamus, hoc tamen vnum, vt sermonis atque rerum suarum, quarum in cognitione summis ingenijs noctes diesque versantur, summam scientiam habeant, negare certe non possumus? An antiquitas? At nostra vixit ætate. An authoritas? At quod eius alia de maximis nostræ religionis partibus iudicia declarât, est certè leuissimæ. An probationes? At assert nullas. Leuiù igitur est, & sui amoret cæcorum hominum leuissimi vnus nebulonis tantum

rum dicto commotos tot & tantas authoritates spernere. Nam primum omnes, qui intra hos proximos quingentos annos Rabbini scripserunt. Hispaniam Sepharat nominari tradunt. Deindè in Seder Golani magnæ authoritatis apud ipsos, & iam ante multa sæcula conscripto libro, Hispania Sepharat nominatur. Postremò, quod ijs, qui iudicio valent, pro satis magno argumento esse debet, Paraphraustes Chaldæus Rabbi Ionatas Vzielis filius, qui antequam Christus nasceretur scripsit, quique rem Christianam mirabiliter iuuit, in hoc ipso Abdia, quem interpretamur, loco, pro Sepharat Hispaniam apertè ponit: cuius isti authoritatem, quoniam ea se premi vident, eleuare frustra conantur. Nouum enim eum scriptorem esse dicunt, certè posteriorem Hieronymo, quando eius nusquam mentionem faciat Hieronymus: quasi necesse sit Hieronymum vniuersa Hebræorum serinia euoluisse, aut quasi non constet, quantum studium adhibitum fuerit à Iudæis eo tempore, vt suas literas illum, suaque scripta celarent. Itaque & eum Iudæum, à quo Hebraicè docebatur, Hieronymus nocturnum præceptorem suum vocat, ob id ipsum, quòd is aliorum Iudæorum iram atque criminationes metuens, nisi noctu ventitare ad ipsum non auderet. Et certè hunc Paraphrasten antiquissimum scriptorem esse, & vt minimum antiquiorem Hieronymo, ex eo euinci potest, quod Iustinus martyr Hieronymo antiquior, eius paraphrasis, quam ipse Syram nominat, meminit. Quod si in re, vt videtur, aperta coniecturis agere oportet, aut deest, leuis ne illa sit, aut parùm probabilis coniectura, & non potius iravehemens vt ea vna totam istam causam contineat. Montanus qua vitur. Docet enim solerti satis ratione, à Sepharat Hesperidam deduci Hispaniæ antiquum nomen.

Cui certè possumus addere, quòd in eiusmodi causis, & apud me plurimum semper valuit, & apud omnes puto valiturum, qui præstant iudicio, nullam fuisse Hebræis causam, nisi Hispania Sepharad diceretur, id ei vt nomen imponerent. Ecquid enim quis dicat illos sequutos ista finxisse? Sed vt aiunt, repugnat, & contradicit Hieronymus. Sed quo tandem ille quæso modo repugnat? Nos, inquit, ab Hebræo, qui nos in scripturis sanctis erudiuit, didicimus, Bosphorum sic vocari, & quasi Iudæus, ista, inquit, est regio, ad quam Adrianus captiuos transtulit. Hebræum doctorem suum tantum citat Hieronymus, & eius vnus vtitur auctoritate.

Quæro igitur, vtrum vni isti Hebræo ex tota Hebræorum Doctorum turba credendum esse censeant, aut in vno eo contineri omnes Hebræos credant? Nùm quia fidem illi adhibuit Hieronymus, quia in eo, cui adhiberet, neminem alium habebat, idcirco nos, qui in numeros alios, quos sequamur habemus, ijs neglectis hunc sequemur vnum? Etenim si Hebræis doctoribus fides adhibenda est multis, quàm vni, antiquissimo Paraphrasti quam posteriori nescio cui: scriptorum multitudinè & celebritate nobilibus, quam obscuro & ignoto homini, qualis iste Hieronymianus doctor fuit, potius est adiungenda. Sed eum laudat in hac re, atque probat Hieronymus, cuius nobis iudicium grauissimum esse debet. Fac probasse, nam de hoc post video. Probauit tamen, quia alium non habuit, quem sequeretur, nec enim aut Paraphrasin vidit Chaldaicam, aut reliquorum Hebræorum vniuersa scripta cognouit. Quanquam què dici possit eam probasse sententiam, quam non sequitur, quàm statim reijcit? Ipsa enim Sepharad Chaldaicum videtur esse nomen, idem

idem significans, quod Latinè terminus: Itaque transmigrationem quæ est in Sepharad, Iudæos esse dicit eos, qui per omnes orbis terminos dispersi erant. Sed demus Hieronymum Rabbini sententiam, aut probasse, quod certe non fecit, aut probare debuisse. Quid quæso ille dicit, in quo nostræ refragetur, aut potius in quo non suffragetur, & faueat sententiæ? Sepharad, dicit, eum significare locum, quem in locum Adrianus Iudæos captiuos transtulit. At constat Hispaniam in exilium missos fuisse ab Adriano Iudæos, idque testimonio Hebræi Iosippi scriptoris cum primis nobilis, & qui ea ætate, quando ista acciderunt historiam conscripsit. Sed cum locum Bosphorum ille nominat? nominat certè, eoque nomine Hispaniam significat, idque minimè absurdè. Nam etiam Hispania Bosphorus rectè appellatur propter angustias maris Herculeo in freto ad Calpe, & ad Hercules columnas. Dicitur enim Bosphorus vbi terras ita angustum mare diuidit, vt à bobè id transmeari possit: quod in mediterraneo mari tribus visitur in locis, vno in Hispania ad Gades, altero prope Bizantium Thraciæ urbem: Tertio non longe à palude Mæotide. Itaque & Hispaniæ pars Bosphorus Hercules rectè nominabitur, quomodo Thraciæ nominatur Bosphorus Thracius. Verisimile autem est Iudæos, quod eos Adrianus, quia ad rebellandum erant proni, in Hispania, longissimè scilicet à Iudæa exulare voluisset Hispaniæ vltima loca, ea autem sunt Gades atque Calpe fuisse iussos incolere: Itaque idè illos missos dici atque translatos in Bosphorum. Et certè non sine arcano Dei consilio in Hispaniam confluxit Iudæorum nobilitatis pars maxima, Nā & quando Chaldæi Hierosolymas solo æquarūt, magnā Iudæorū miserūt multitudi-

nem in Hispaniam, quæ Nabuchdonosoro parebat, ut scribit apud Iosephum Megastenes: & quando eas iterum subuertit Titus eodem relegauit omnem Hierosolymitanam nobilitatem, Sacerdotes, Leuitas, Regis Dauidis omnes posteros. Et tertio, ut diximus, sub Adriano eodem missi sunt vniuersi. E quibus omnibus intelligitur, quæ sit propositæ vaticinationis sententia, eam enim nobis ipse patefecit euentus: continet enim tertiam euangelij diuulgationem, quæ modo in nouo orbe per Hispanos fit homines. Nam inquit. *Transmigratio Hierusalem quæ est in Bosphoro*, id est, fideles, qui Hispanias incolunt, oriundi, tum à gentibus, tum præcipuè ab ijs Iudæis, qui Hierosolymis euersis in Hispaniam demigrarunt, *Possidebunt ciuitates Austri*, id est, nouum orbem, qui Hispaniæ Australis est, certè sub Australi plaga constitutus, possidebunt. Possidebunt autem quia cum & Euangelij doctrina Idolorum euerso cultu, fidei Christi subiiciet: & armis suo adijcient imperio. Sequitur.

Et ascendent saluatores in montem Sion iudicare montem Esau. Tertia diuulgatio quam diximus, eadem est & vltima diuulgatio. Nam, ut liquet, è supra posita Christi parabola, totus cursus Euangelicæ doctrinæ tantum tribus vocationibus constat. Itaque ea diuulgatione, quæ tertia est, finita, etiam finietur mundus, sicut & à Christo prædictum est fore apud Matthæum ijs verbis. Et prædicabitur hoc Euangelium in vniuerso mundo, & tunc veniet consummatio. Consummatio porrò mundi coniuncta est cum supremo illo atque magno die, quando Deus publicè de singulorum vita atque factis sententiam feret. Cõsentaneè ergo postquã totũ Euãgelij cursum prædixit, id cõtinuo addidit, quod Euangelio per omnes orbis partes diuulgato est euẽturũ, id est, addidit prædictionẽ vltimam atq; supremi iudicij. *Et ascēdet, inquit, saluatores in montē Sion.*

Nam

Nam hæc verba supremi iudicij significare diem, Chaldæa declarat paraphrasis, cuius pleraque ad nostræ fidei doctrinæ confirmationem sunt scripta diuinitus. Ea igitur sic. *Et ascendent saluatores in montem Sion ad iudicandam arcem magnam Esau, & reuelabitur regnum Domini in instanti omnibus terræ incolis.* In instanti, inquit, sic enim Christus pollicitus est se venturum ad supremum iudicium exercendum, quã dicit. Sicut fulgur exit ab Oriente, & paret vsque in Occidentem, ita erit & aduentus filij hominis. Et Paulus dicit id futurum in momento & in ictu oculi. *Ascendent, inquit, saluatores in montem Sion*, id est, quaqua versum per totum orbem quã latè orbis patet, tam latè diuulgato Euangelio, saluatores, id est, Apostoli, reliquique sancti ascendent in montem Sion iudicare montem Esau, id est, in loco conspicuo & illustri iudicia exercebunt. Quod & Christus disertis verbis apud Matthæum promisit fore, dicens. Vos qui sequuti estis me, in regeneratione cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Vocat autem illos saluatores aptissimè. Nam quod pro Latino Saluatore in Hebræo ponitur verbum, ab eo ducitur verbo, à quo & nomen Iesus deductum est. Vocantur autem Iesus sancti ipsi, tum quia officium & personam Christi tunc sustinebunt: tum quia ipsum & animi iustitia semper retulerunt & gloria, quod iustitiæ præmium est relaturi sunt illa die: itaque futuri sunt similes Christo ut ex omnibus vna Christi veluti species atque imago resultet. Dicuntur autem ascensuri. Primùm, quia resumtis corporibus in nouam & gloriosam vitam resurgent: deinde quia non ut antea contemptui habebuntur, aut infimum inter homines habebunt locum, sed principem & eminentissimum inter omnes. Postremò quia impiis in terra iacentibus, ipsi in altum sublatis, loco sublimi, atque splendido ius

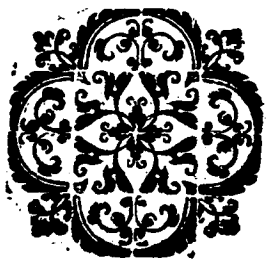
V v 5 dicent

dicent hominibus. Quo finito iudicio sequetur id quod sequitur, quodque in hoc vaticinio vltimum est. *Et erit Domino regnum.* Nam impijs damnatis, & sempiterno carceri addictis, reliqui omnes in quibus Deus dominaturus est temporibus sempiternis sancti erunt, id est, erunt Deo subiecti, cum sua sponte, tum perfectè atque plenè. Quare regnabit plenè Deus in omnibus, nemine, qui ipsi repugnet aut eius possit detractare regnum relicto, sicuti &

2. Cor. Paulus in priori ad Corinthios scribit, qua dicit. Oportet illum regnare, donec ponat inimicos suos sub pedibus eius, nouissimè autem inimica destruetur mors: & paulò infra. Cum autem subiecta fuerint illi omnia, tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui subiecit sibi omnia, vt sit

Deus omnia in omnibus, cui sit laus atque gloria per sempiterna tempora, Amen.

FRA.

FRATRIS

L V Y S I I L E.
G I O N E N S I S A V G V -
S T I N I A N I, T H E O L O G I A E
*Doctōris, & Diuinorum librorum
primi apud Salmanticenses
interpretis.*

I N E P I S T O L A M
P A V L I A D G A L A T A S
E X P L A N A T I O.

EPI.

EPISTOLAE ARGUMENTVM.

*Plin. l. 5.
c. 111.*

Galatia Asiae minoris regio, Phrygiae à meridiana sui parte contermina est. Hanc olim incoluerunt Galli, ex quo dicta Galatia. Itaque Galatae à Gallis oriundi, vni ex Asianis, quorum acumen maximè prædicatur, tardiores ingenio sunt habiti. Quare Paulus eos in hac epistola insensatos appellat. Hic igitur cum Pauli suasionem ab idolis ad Christum primò essent conuersi, postea quorundam Iudæorum, qui & ipsi in Christum credebant, falsa oratione inducti, sibi persuaserunt, fidem in Christum ad salutem non sufficere, sine legis Moysæ obseruantia. Itaque vtrumque esse necessarium, ac propterea simul coniungendum. Induxerunt autem eos in hunc errorem illi, primum Pauli auctoritatem apud ipsos eleuantes, quòd dicerent ipsum neque Apostolum à Christo missum esse, neque edoctum, atque institutum ab ipso fuisse, ac propterea ne dignum quidem esse, cui fides haberetur, in re tanta præsertim. Deinde affirmantes, Petrum, & Iacobum & Ioannem summos Apostolos in Iudæa docere, cum fide Christi legis obseruantiam coniungendam omnino esse, contra atque Paulus docebat. Postremo contententes vni Abrahami posteris salutem promissam esse: Quare nisi qui Abrahamæ filius sit seruari neminem. Porò in Abrahami filium, qui carne non esset eum vna Moysæ legis professione adoptari. Quamobrem necesse esse legem vt seruarent omnes qui se saluos vellent: ob id enim traditam esse à Deo vt seruaretur perpetuò: ex quo ipsam repudiare, aut negligere licitum esse nemini. Quibus rebus Paulus commotus, quò Galatas ab errore tam pernicioso liberaret, hanc ad ipsos scribit.

scribit epistolam. In qua eadem seruat in docendo vestigia, quibus deceptores illi in decipiendo institerunt. Nam in priori eius parte, auctoritatem suam, munusque docendi sibi à Christo commissum ab iniuria magna verborum grauitate asserit: in altera vero narrat, quæ Petri, atque Iacobi ea de re fuerit sententia. In tertia autem ipsam propriè causam ingressus, docet nullo modo neque necesse esse, neque omninò licere cum Christi fide legis obseruantiam coniungere, quòd agnationem cum Abrahamo non lex faceret, sed fides: quòdque lex nunquam attulisset iustitiam, & tunc coruscante iam, & vigente Euangelio certam esset allatura perniciè, quas duas res variè & multipliciter probat. Porò in quarta atque vltima ad mores instituendos pro suo Paulus more orationem conuertit. Itaque scopus, & tanquam status huius epistolæ est, vtrum qui in Christum credunt, legem Moysæcam & ipsi obseruare debeant: sitque nobis omnibus lex adiungenda Euangelio. Sed iam Paulum audiamus.

CAP. I.

Paulus. *Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum, & Deum patrem, qui suscitauit eum à mortuis, & qui mecum sunt omnes fratres, ecclesus Galatiæ, gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo, qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, vt eriperet nos de presenti sæculo nequam, secundum voluntatem Dei, & patris nostri, cui est gloria in sæcula sæculorum, amen.*

Quoniam, vt diximus quidam impostores Pauli, à quo fuerant Galatae edocti, auctoritati, atque scientiæ apud ipsos detrahebant, quo sic illos facilius in suam sententiam pertraherent: idcirco Paulus statim in hoc salutationis exor-

exordio & se & munus suum quibuscumque potest modis à contemptu vindicat : ac simul iacit quædam veluti femina futuræ disputationis . Nam etsi laudare se neminem deceat, tamen quando alicuius doctoris auctoritati iniuste derogatur, quo sic eius discipuli ab eo facilius auelli possint, & in errorem induci, honestè se is laudat, quod Paulus hic necessitate constrictus facit. *Paulus. Apostolus.* Commendat personam, & auctoritatem suam & eo se vocat Apostolum, vt Anselmus scribit . Nam etsi Apostoli vocabulum Græcum sit, quo missus aut legatus significatur, & ob id ad omnes qui legantur, aut mittuntur pertineat, tamen in sacris literis non solum munus legati significat, sed etiam dignitatis quandam prærogatiuam coniunctam cum principe potestate, tum res fidei docendi, tum leges ad religionis atque pietatis cultum spectantes ferendi, vt ex illo liquere potest, quod ab hoc ipso Paulo ad Corinthios scribitur . Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia primum Apostolos : & ad Ephesios similiter . Ipse dedit quosdam quidem Apostolos . Quo etiam modo Christus apud Lucam id nomen indidit solis duodecim, quod & postea datum fuit nonnullis alijs, vt Paulo & Barnabæ, qui in Actis Apostolorum vocantur Apostoli, & Iacobo Episcopo Hierosolymitano, quem in hac epistola Paulus Apostolum vocat : nam is Iacobus alius fuit à Iacobis Zebedæi, & Alphæi . Quare hic dum se Apostolum Paulus nominat, eo ipso monet Galatas, potius vt sibi fidem habeant quam iis, qui ipsos seduxerunt, vtpote qui neque Apostoli essent, neq; villo modo à Deo missi . Sed addit. *Non ab hominibus neq; per hominem.* Id Diuus Thomas sic interpretatur. Non ab hominibus, id est, non à toto collegio Apostolorum, neque per hominem, id est, non ab aliquo priuatim Apostolo . Nam, inquit,

I. ad Cor.
c. 12.
Ephes. 4.
Luc. 6.

Act. 14.

quidam mittebantur à toto collegio, quidam priuatim ab eius collegij aliquo, vt Paulus aliquando Lucam, & Titum misit, docet ergo Paulus vt Diuus Thomæ videtur, se non missum esse ab Apostolis, neque priuatim neque publicè, vt qui detrahebant ipsi dicebant, sed hic nimium strictè, nã vt mihi videtur & vt commētaria Chrysolomi & Hieronymi probant, Paulus ijs vocibus latius vsus est, quo se à nemine missum esse testetur. *Non ab hominibus,* inquit. Ab hominibus mittuntur, qui homines suæ legationis habent præcipuos authores : per hominem autem dicuntur missi qui mittuntur quidem à Deo, sed hominis alicuius ministerio, quomodo Matthias creatus est Apostolus. At Paulum neque homines fecere Apostolum, neque Deus per homines : sed ipse Deus solus illum instruxit, atq; legauit. In quo duo docet, primum esse falsum, quod pseudoapostoli de ipso sparserant missum ipsum esse ab Apostolis : Alterum se nonnullis Apostolis hac in parte esse præferendum, quòd illi per homines electi sint, vt Matthias, ipse neq; ab hominibus neque per homines. At qui verum sit Paulum ab hominibus nõ fuisse legatum, quod ipse de se testatur, cum constet ex Apostolorum historia Antiochenes presbyteros, misisse ipsum vna cum Barnaba ad docendum gentes Euangelium, manibus capitibus eorum prius de more impositis, quod erat signum collatæ potestatis? Ad hoc dici debet, Antiochenes non misisse Paulum ad docendum gentes aut vllam eius rei potestatem illi fecisse, sed doctos ipsos ab Spiritu sancto hoc esse Pauli munus, ad quod ipsum iam pridem legisset Deus, noluisse illum amplius detinere apud se, neque alijs negotiis atque curis implicari ipsum esse passos. Sic enim scribitur. Ministrantibus illis Domino, & ieiunantibus dixit illis Spiritus sanctus. Segregate mihi Saulum, & Barnabam in opus, ad quod assumpsi eos, id est, ab alijs negotiis liberos,

Act. 13.

qui

ros, finite ut id obeant munus ad quod ipsos elegi. Quare neque hominum auctoritate Paulus legatus est, neque hominum ministerio usus est Deus ut illum legaret, quomodo ipse de se testatur. Quod si aliquis quærat, si Paulus fuit Apostolus, hoc stricto, & præcipuo modo quem dicimus, quid causæ fuerit, quare non ubique id sibi asciscat nomen? Pluribus enim in epistolis earum initio se Paulum tantum nominat, non item vocat Apostolum, ut in epistola ad Philippenses, & in utraque ad Thessalonicenses, & in epistola ad Hebræos: ei respondendum est, id modestiæ causa à Paulo factum. Nam id sibi non asciscit nomen in epistola ad Hebræos ut Hieronymus docet, ne si asciscisset in eo videri posset se æquare voluisse Christo, quæ in eius epistolæ capite quarto appellaturus erat Apostolum dicens. Habentes ergo principem Sacerdotum, & Apostolum nostræ confessionis Iesum: in cæteris autem ut id usurpare nollet nomen, eo adductus est, quod in earum epistolarum initio ad suum Pauli nomen, aliorum item nomina adiungebat, neque ex suo nomine tantum aut persona scribebat, sed etiam ex aliorum persona, quibus quoniam Apostoli non conveniebat nomen, ideo ne se quidem Apostolum nominavit, aut sibi tribuit, quod communiter iis quorum ex nomine scribebantur epistolæ tribui non debebat omnibus, ne se illis præferret. Quod si rursus obijcias in utraque ad Corinthios epistola, & in epistola ad Colossenses, quas & suo & Timothei nomine scribit, etsi Timotheus eius nominis dignitate careret se tamen Apostolum nominasse: dici profectò debet, ideo fecisse, quod apud utrosque necesse ipsi fuerit dignitatem tueri suam: quod utriusque à falsis seducti Doctoribus, quibus fidem habere cœperant, minus quotidie dicto audientes ipsierant. Et certò ubicumque id nomen sibi Paulus asciscit,

scit, necessitate astrictus asciscit. Nam præter hæc, id nomen usurpat sibi ad Romanos, & ad Ephesios, & ad Timotheum, & Titum scribens: & ad Romanos quidem & ad Ephesios, quod illis esset ignotus (non enim ipse erudierat illos) se Apostolum nominavit, sua ut apud illos oratio pondus haberet: ad Timotheum autem, & ad Titum, quoniam eis præcepturus erat, ut constituerent Episcopos, quo constaret suæ potestatis esse id & præcipere, & facere, in ipso scribendi initio se appellavit Apostolum. Quo Pauli exemplo docemur, etiam eorum quæ exercemus officiorum ac munerum honorificos titulos nisi necessaria de causa usurpandos non esse. *Paulus*, ergò inquit, *Apostolus*. Quasi oblique seductores illos primo verbo perstringens, atque ita ferè dicens. Apostolus, inquam, non seductor ut apud vos falsò iactatur. Ab alio missus ad docendum, non me ipse impudenter ingerens, ut faciunt nonnulli: utilitatem vestram ut Apostolus quærens: non mea privata commoda augens sub prætextu doctrinæ. Apostolus inquam, ut sequitur, non ab hominibus neque per hominem. Quod si Paulus arbitratus est auctoritatem non habiturum munus suum, nisi ostendisset se neque ab hominibus Apostolum fuisse lectum, neque per homines, quanti quæso illi faciendi sunt, aut quid de illis sperandum. qui ipsi se neque à Deo, neque ab hominibus vocati Ecclesiæ administrationibus ingerunt: & quos videmus, ut inquit, Hieronymus, redempto favore electorum in sacerdotia subrogari: de quibus Jeremias verisimè. Non mittebam eos, & ipsi currebant: non loquebar ad eos & ipsi prophetabāt. Sed addit. *Sed per Dominum Iesum Christum*. Nam nisi qui à Christo constituitur, atque præficitur, nemo rectè præesse potest. ex quo iure Paulus. Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui

vocatur à Deo tanquã Aaron. Sumit, inquit, id est, sumet, aut sumere debet, pro sermonis Hebraici pprietate, cuius & in Græca noui testamēti scriptura plura extāt vestigia. Pergit. *Et Deum Patrē qui suscitauit illū à mortuis.* Et hoc pertinere videtur ad suã authoritatē nō tuendã modo, sed amplificandã etiã, vt Chrysofost. Hieron. Anselm^o, & nonnulli alij annotarūt: quòd docere videatur se Apostolū cōstitutū à Christo à mortuis suscitato, hoc est, in vitã cōstituto malorū experti, nō autē vt ceteri Apostoli à Christo, dū apud nos agebat, & similē nobis morti ac malis obnoxia vitã viuebat. Sed aduertit equum est qua prudētia Paulus, & quãta cautione suã temperet orationem. Nã dixerat se electum esse, neque ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christū, in quo docuerat Christum esse Deum, vt Hieronymus intulit cōtra Ebronis, ac Photini hærēs in Christi diuinitatem negantium, sed quoniã ex eo & ex vi particulę aduersatiue sed, quam subiecit, colligi posse videbat non esse hominē Christū, vt Manichei postea dixerunt, id eò adhibuit statim medicinam subiiciens. *Et per Deum Patrē qui suscitauit illum à mortuis.* Nã qui à mortuis suscitatus dicitur, is necesse est vt verus sit homo, & ita paucis verbis testificatus est Christū esse, & Deum & hominem esse. Sed etiã est aduertēdū, cum posset Paulus alias asserere res, è quibus Christus intelligeretur esse homo, mentionē ipsam eius resurrectionis fecisse, vt futurę disputationis se mina spargeret. Nã docturus postea est eius iustitiæ, qua nostri sanctificantur animi effectorem in nobis esse, nō aut Mosen ipsum, aut præscriptū Mosaicis legibus vitæ degendę modum, sed vnum Christum Iesum. In Christi autem à mortuis suscitatione, & ad nouã vitã reditu ad iusticiam prælusit Deus nostram, causamq; vitæ, atq; sanctitatis nostrę in illa eius noua vitã cōstituit: illo enim ad vitam

vitã de integro redeūte omnes quicunq; cōtinebamur in illo, affecti eadē vita sumus, eã vt postea in nobismet ipsis, cū ex illo nascimur, viueremus. De quo idē Paulus Rom. 4. alibi scribit. Mortuus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationē nostrã. Itaq; de iusticia animi & sanctitate dicturus, & ab vno Christo nos eã habere docturus, suscitationis Christi in qua nō solū imago vitę animorū nostrorū inerat, sed & efficiens includebatur vis, mētionē intulit dicēs. *Et Deum Patrē, qui suscitauit illum à mortuis.* Sequitur. *Et qui mecum sunt omnes fratres.* Et his etiã maiorē fidē suis dictis cōciliat, vt adnotauit Chrysofostom^o, quasi sic dicat. Nō ego sol^o hæc sentio & scribo, sed & omnium qui mecum sunt eadē sententia est: itaque vniuersi hæc ad vos scribimus. Rectē autē & cōsentaneè, quos fratres vocat, eos vnã secū esse dicit, id est, sentire idē quod ipse sentiat, & sensibus atq; volūtatibus cōcordare cū ipso. Nã fraternitatis ratio nō vnus domus, aut nominis cōmunionē cōstat, sed animorū potius cōcordia cōtinetur: de quo David scribit in Psal. Psal. 132 *Eccē quã bonū, & quã iucundū est, habitare fratres in vnū.* Nec enim fratres aut sunt, aut dici possūt, nisi vnã simul habitēt id est, nisi vna omnium mens sit. Sed Paulus, & qui cū Paulo sunt fratres, ad quos quæso scribūt? *Ecclesijs,* inquit, *Galatia* Ecclesijs dixit numero multitudinis, quia nō ad vni^o tantū ciuitatis fideles, sed ad omnes Galatię regionis homines scribebat. Nã erroris quē dixim^o, cōtagio totã illã regionem infecerat. Eos igitur primū salutat suo more: *Gratia, inquit, vobis & pax à Deo Patre, & Dño nostro Iesu Christo.* Rectē cēset Chrysofostomus Paulū his verbis cœpisse præmunire ad futurã disputationē. Nã hoc perinde est ac si diceret. *Gratia vobis à Deo Patre quidē, & à Dño nro Iesu Christo, nō autē à Moyse, aut ab ei^o legis obseruatiã, vt vobis quidã nitūtur persuadere. Solus in quã De-*

Pater, & Christus Dominus authores gratiæ sunt, quare ab eis solis peto, vt vos gratia sanctificet. *Gratia vobis & pax.* Hac salutatione ideò perpetuò Paulus in suis vtitur epistolis, quod nihil alteri precari possumus gratia, & pace melius: hæc enim duo bona omnē vitæ beatæ, & causam continent & rationem: gratia causam, rationem autem pax. Præposuit autem gratiam rectissimè quo doceret, nisi à gratia oriatur nullam esse pacē. Nā pax vberimus est virtutis fructus: virtus autem vera sine gratia esse non potest, quare Esaias. Et erit opus iustitiæ pax, & in Psalmo: iustitia & pax se osculatę dicuntur & de impijs dicit Dauid. Et viam pacis non cognouerunt, quod ad pacem vna perueniatur virtute duce, quam ducem sequi impij nolunt. Ex quo semper fit vt homines flagitiosi, neque ipsi secum, neque cum alijs vllam habeant pacem, vt Esaias testatur qua scribit. Non est pax impijs dicit Dominus. Secum non habent, quia suis cupiditatibus, quibus inter ipsas magna contentio est, abiectionem seruiunt: ab alijs autem dissident, quia in contentionem ob ea quæ immodicè cupiunt bona, sæpè cum illis veniunt: ex quo oriuntur dissensiones, & inimicitia. Non ergò fruuntur pace nisi qui virtutem colunt: neque colit virtutem quisquam, nisi cui eius colendæ Deus per Christum gratiam atque facultatem contulit. Et ideò vera pax nemini contingit, nisi per Deum Patrem, & Dominum Iesum Christum. *Per Deum Patrem.* Non sine causa est quod Deum Patrem hoc præcipuè appellat loco, hoc est, quòd pacem eam illis precatur, quæ Deus efficit pater, tacitè enim & in hoc suæ seruit sententiæ. Nam si qui gratiam efficit, Pater Deus est, sequitur quæ lex, quæque legis obseruantia Deum non vt patrem amat, sed vt Dominum metuit atq; veneratur, eam gratiæ efficientem non esse, qualis

Mofayca lex erat, quippe quæ spiritum seruitutis, vt Paulus ad Romanos scribens loquitur, suis cultoribus, non filiorum conferebat spiritum: sic enim afficiebat eorum animos, vt Deum non tam pro Patre indulgente haberent, quam pro severo & graui domino: contrahebat quæ eos metu, & in officio continebat formidine, non amore ad decus accendebat, nec erigebat, aut spe, aut desiderio cælestis hæreditatis cernendæ, vt se quasi qui cælesti essent sati semine, pro filiis gerere velle animum vnam inducerent. Id enim est proprium Euangelij, de quo verè Paulus. Non accepistis, inquit, spiritum seruitutis iterum in timore, sed spiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus Abba pater. Nam eo accepto spiritu non solum intelligimus, à Deo nos sic effuse diligi, non tantum vt qui vnicus ipsi esset longè charissimus filius, eum iterum ex nobis nasci, & pro nobis mori voluerit, sed etiam vt coniecerit nos omnes in ipso & penè vnum effecerit, quo sic ipsius, nostrique vna esset & propè eadem apud ipsum foelicitatis conditio, idem genus, idem nomen, eadem filiorum indoles, eadem erga ipsum in nobis obseruantia atq; amor. Quare & addidit. *Et Domino Iesu Christo, qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, vt eriperet nos à presenti sæculo nequam, secundum voluntatem Dei & patris nostri.* Nam omnis Euangelicæ legis efficacia à Christi meritorum magnitudine manat. *Qui dedit,* inquit, *semetipsum pro peccatis nostris.* Hoc dicit, primum vt doceat non sine causa authorem gratiæ atque pacis Christum nominasse: morte enim ille sua, quam de Patris voluntate pro peccatis subiit nostris id assequutus est vt posset. Deinde id ponit, vt seruiat futuræ argumentationi. Nam si lex Mofayca iustitiam conferret, nosque à peccatis expiaret, sine causa Christus pro peccatis nostris mortuus esset. Postremò sic scri-

bit, vt admoneat Galatas gratitudinis erga Christum, sicque eos à Iudaismo efficacius abstrahat. Nam in vtro quæso melius & securius quis spem suam collocet, in Moysè, qui legem grauissimis mandatis plenâ attulit, an in Christo, qui vitam suam atque sanguinem pro peccatis effudit nostris? aut vtrius legis cultu atque victimis verosimilius est homines sanctificari posse, Christi ne, qui seipsum pro nobis, patre volente, & approbante victimam sanctissimam in cruce obtulit, an Moysis, qui pecudum, & animalium iugulationes ad expiationem animorum instituit? *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris.* Quam paucis verbis Christi in nos amoris infinitam vim complexus est. *Dedit*, inquit, id est, liberaliter donauit, nullo inductus pretio, nulla mercede, quò magis suum erga nos amorem testaretur. Etenim nulla nostra merita fuerunt, quæ prouocare Christum possent, vt nobis benefacere vellet: contra potius meriti eramus, nos vt prosequeretur odio inexpiabili. *Dedit*, inquit, quò intelligas non temerè, neque casu ipsum coniecisse se in vitæ discrimen, sed adhibuisse consilium prius, & re diligenter examinata, rationeque reperta quæ omnium esset optima, mortem oppetiuisse. Quod idem Paulus apertius ad Ephesios scribit dicens. *Qui dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis, tradidit consulto, scilicet, & quasi qui curam adhibuerit, vt quod non posse fieri videbatur, vt Deus mortem obiret, fieret tamen, morti que aditus ad ipsum pateret.* *Qui dedit.* At quid dedit? *Semetipsum*, inquit, vno exhauriens omnia verbo. Non aliquid sui, neque laborum, atque actionum suarum partem aliquam tantum impertitus est nobis: sed semetipsum totum. Non vitam excipio, inquit, non animi dotes diuinas, non diuinitatem ipsam, vniuersa nobis dedit, quando sua omnia ad nostram salutem retulit. Nostri enim causa

& natus

& natus est & peregrinatus in hac vita, & exsul ab ipsa factus, & iterum ad eandem redux. Nostri etiam causa cælum ascendit, patrique assiduus astat, pro nobis ipsum sæpe interpellans, neque cum se totum nobis dedit, vnius atque singularis generis bonum nobis contulit, sed id bonum donauit, in quo vniuersa continentur bona, vt verè idem Paulus collegit, qua scribit. *Qui etiam pro-* *Rom. 8.*
 prio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit, illum, quomodo non etiã cū illo omnia nobis donauit? Sed addit. *Pro peccatis nostris.* Nam peccata nostra ipse à nobis in se suscepit, nobisque ipse vicissim seipsum dedit: suscepit illa, vt quas meriti eramus ob ea peccata pœnas, ipse subiret: dedit autem semet, non vt ipse careret se se, sed vt nos vnà secum coniungens suorum bonorum participes efficeret. Sequitur.

Vt eriperet nos à presenti sæculo nequam.

Diuus Thomas hoc ita accipit quasi eo significet Paulus alium effectum mortis Christi nullo modo cum superiori coniunctum, id est, cuius peccatorum remissio antea commemorata, causa non fuerit, vt si scripisset. *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, & præterea vt eriperet à presenti sæculo nequam.* Et peccata, pro quibus se dedisse Christus dicitur, ea intelligit, quæ quis commisit antequam Christo se crederet: sæculum autem præsens & nequam, postea peccandi causas continere arbitratur. Nam Christus sua morte & delet peccata, quæ, antequam in ipsum crederemus admisimus, & præterea vires addit, quibus deinceps viuere possumus sine crimine. Rectè hoc, atque verè Sed simplicius videtur vtrumque coniungere, ita vt in altero alterius causa insit: Paulusque dicat Christum se in mortem dedisse pro peccatis nostris eo fine, vt illis delendis atque expiandis

X x 4 nos

nos eriperet à præfenti fæculo nequam. Nam fæculi vocabulum hoc loco accipi debet, non propriè pro temporis aliquo fpatio, fed figuratè, & per Metonymiam, aut pro fæculi principe, aut pro ijs hominibus, quos filios fæculi fæcræ literæ vocant, aut certè pro eorum hominum viuendi instituto, pro quæ ijs legibus, quas ipsis fuæ cupiditates indicunt: quasquæ viarum difficilium appellatione Sapiens nominat dicēs ex impiorum perfona. Ambulaui
Sap. 5. mus vias difficiles, viam autem Domini ignorauimus. Nā quocunquæ id modo accipiatur verifsimè Chriftus mortuus eſſe dicitur propter noſtra peccata, id eſt, eò mortuus, vt morte ſua peccatis & peccatorum fomite, & peccādi mala libidine abolitis, quaſi grauiſſimo excuſſo à ceruicibus noſtris iugo in libertatem nos affereret à grauiſſima ſeruitute, primum diaboli: nam fundamentum eius in nos dominationis, noſtra mala libido eſt, itaq; ea ſublata illius imperium ſtatim corrui. Deinde filiorum huius fæculi: quia qui ſuas cupiditates compreſſas habet ei, vt extra omnem fortunæ aleam conſtituto, nemo nocere poteſt: poſtremò ab instituto vitæ ſæcularis, atque profanæ, quia ſola mala libido eſt, quæ nos ei vitæ ſeruire cogit. Nā, exempli gratia, qui mulierofus eſt, quia cupiditati, vt in ſe dominaretur, permisit curas ſubire, debet inimicitias ſuſcipere, pericula adire, ſumptus immenſos neceſſario facere: ſimiliter, quem cupiditas honorum atque ambitionis inflammat, is vt ſeruiat multis neceſſe habet. Ergò qui cupiditatibus vacat, huius eſt ſeruitutis expertus, quæ certè ſeruitus vitæ nobis acerbā reddit: vt cupiditatibus autem vacaremus Chriftus mortuus dicitur pro peccatis noſtris, vt nos eriperet à præfenti fæculo nequam. Nam moriendo, quod ad ſe attinet, & peccati admiſſi omnem culpam & peccandi fomenta, atque libidinem vniuerſam penitus excidit: eiſquæ exciſis à dura ſeruitute fæculi ad veram
 liber.

libertatē nos tranſtulit. Quod, antequam moreretur ſe facturū eſt pollicitus, quando eius promiſſi ſpe nos inuitabat, vt ſe vellemus ſequi, ſic dicens. Venite ad me omnes, *„Matt. 11*
 qui laboratis, & onerati eſtis, & ego reficiam vos. Sed & *„Rom. 6.*
 Paulus, huius libertatis magnitudinem, & diuinas vtilitates ſic explicat. Nunc vero liberati à peccato, & ſerui facti iuſtitia, habetis fructum veſtrum in ſanctificationem, finē vero vitam æternam, ſtipendium enim peccati mors. Nā male cupiditates in animo dominantes, non ſolum vitam fœlicitatis & gratiæ illi eripiunt, & in interitum ſempiternum præcipitant, ſed etiam dum hæc vita manet multis eū ſubijciunt rebus morte peioribus, illum vt curis excarnificent, & angoribus miſerè cōficiant. Sed addit Paulus tandem & aliam cauſam, quæ Chriftum impulit vt mori pro nobis vellet. *Secundū*, inquit, *voluntatē Dei patris noſtri*. Id eſt Chriftus paſſus pro nobis eſt, quia ſic placuit cœleſti patri, cui Chriftus fuit per omnia obediens: vt ſimul Chrifti cōmendetur erga nos charitas, & erga patrem obedientia. Pro quo hominibus impenſo beneficio, quoniam illi ſempiterna debetur laus, tandem ſubiecit. *Cui eſt gloria in ſæcula ſæculorum* Docens, quando referre Deo parem gratiā non poſſumus, oportere vt gratias illi ſemper habeamus. *In ſæcula*, inquit, *ſæculorum*. Hic quærit Hieronymus, quid ſit ſæculum, quid ſæculorum ſæculum, & vtrum æternitatem ſignificet, an temporis ſpatium definitum, & ſi forte modo hoc, modo illud, qua nota dignoſci poſſit vtrū ſignificet. Sed quamuis certum ſit ſæculi vocabulo in ſæcris literis tempus definitum ſæpè ſignificari, neque ſemper vnum aut idem, quomodo latius alibi diximus: tamē quantum obſeruare potuimus ſæcula ſæculorum, ſemper in æternitate dicitur. Non enim illi male, qui qua figura Hebræi Cantica Canticorum, aut Sancta Sanctorum ſolēt dicere, qua id ſignificent, quod in ſuo genere eximium atq;

*Psal. 03.,
Matt. 19.,*

præstans est, eadem sæcula sæculorū dici arbitrantur, ad significandā longissimā ex omnibus durationē, quæ sine dubio est æternitas. Quāquā etiam possit dici per *εξελω* sæcula sæculorū id appellari tempus, quod à fine mūdi per æterna deinceps tempora produceretur. Nam hoc in quo decurret vita nostra tempus, sæculum & ipsum est: at illud sæculorū sæculum, quoniam hæc vitæ spatia atq; sæcula ad illud omnia referuntur nunquā finiendū sæculū. Quo in sæculo verè Deus gloriosus futur⁹ dicitur; quoniā & omnis, & ab omnibus illi tunc gloria reddetur. Itaq; ad hoc sæculum, quod à mortuorū iuscitatione decurret, illud psalmi pertinet. Sit gloria Domini in sæculum, lætabitur Dominus in omnibus operibus suis Idē significatur in illo. Cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ: & regnū illud Dei, de quo ut adueniat precamur, in hoc sæculū incidet: ex quo liquet id esse gloriæ Dei propriū tempus, & ob id Paulū de Deo rectè dicere. *Cui est gloria in sæcula sæculorū.* Quæ si planius dixisset. Cuius in eo sæculo, quod exactis omnib⁹ huius vitæ sæculis nunquam finiendū succedet, maximè illis est futura gloria: quem tunc cuncti prædicabunt, qui illo tēpore cūctorū ore perpetuò laudabitur. Quod ut doceret fore ratum Paulus, Hebræa vsus perpetuæ veritatis nota inquit. *Amen.* Quod alij verè interpretantur, alij fideliter accipiunt: Græci interpretes pro eo *γέροισο* ponunt, sed vniuersū consentiunt Hebræos ea voce vitæ in eis rebus, quæ ira firmæ, ac certæ sunt, ut in contrarium verti nullo modo possint, & cum Amen, dicunt, non solum significare optare se, ut id, quo de agunt, certum sit, sed persuasos se sine vlla dubitatione esse id omninò futurum. Atque hîc Paulus salutationem finit.

Sed antequam ab hoc discedamus loco non ab re fuerit cognoscere Lutherum, atque alios nostræ ætatis Hæreticos ex hoc Pauli loco relicere solitos ea opera, quibus pro-

pro pœna, quæ peccatis semel remissis luenda relinquitur satis Deo facimus, veteri probatoque more, quod dicant nihil quod vlla postea satisfactione sit eluendū in ijs hominibus relinqui, qui meritorū Christi semel participes sunt effecti: quando Christus, ut Paulus hîc dicit, dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos à præsentī sæculo nequam. Aut enim, inquiunt, dicendū est, Christi meritū imbecillū, & inefficax esse, aut si est, ut certè est, summè efficax proculdubio fatēdū eo vniuersā nostra peccata omnino deleta esse, & ex eo fieri necessariū nō esse, ut ad eius merita nostras ipsi satisfactiones addamus. Sed primò, malè id certè colligūt ex hoc Pauli loco, cū apertè dicat Apostolus Christū se dedisse pro nostris peccatis secundū voluntatē Dei & Patris nostri: & ex eodē Paulo alibi constat, Deū id velle, ut ipsi in nobismet sancti simus. Hæc est, inquit, voluntas Dei sanctificatio vestra. Ex quo colligūt voluntatis diuinæ esse, catenus ut nobis infundatur Christi satisfactio, atq; meritū, quatenus bene ipsi eodē adiuuante operādo habiles efficiamur, quibus infundi possit, ut diserte idē Paulus scribit. Si cōplātati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis futuri sumus. Et alio in loco. Si tamē cōpatimur ut glorificemur. Nam si quæ admisisimus scelera, ea ociosis nobis & nihil agētib⁹, propter Christi meritū remitterētur, non ille quidē nos sanctos efficeret, sed nobis impunè prauis esse cōcederet. Itaq; hoc perperā colligūt, estq; ipsum per se falsū, esseq; demonstrat illustre illud Davidis exēplū, qui quāuis Dei oraculo didicisset sibi remissū esse peccatū suū: adhibuisse tamē preces atq; lacrymas dicit, Deique misericordiā, sibi ut id amplius remitteretur, studiose implorasse, ut è Psal. quinquagesimo liquet. *Psal. 50.*

Sed ut ista res magis explanetur, debet aduerti, ex ignorantia ei⁹ rationis, qua Chrs in iustis est, & iusti in Christo esse cēsent, & hæreticos lapsos esse, & è nostris nōnullos in varias

1. Thes. 4.

Rom. 6.

Rom. 8.

varias opiniones diuisos. Nam ea si cognosceretur ratio, neque hæretici interioris iustitiæ ornamenta animis iustorum inesse, aut eorum esse aliqua apud Deum bona merita, aliquaq; pro peccatis satisfactiones inficiati essent, neque è nostris aliqui tam fuissent pertinaces in negãdo, aut homines Christi iustitia iustos efficit, aut hominibus iustis Christi bona merita toties addi, propriaq; fieri, quoties ipsi benè, & honestè operantur. Non enim pugnant inter se, sed potius mirè consentiunt ista. Primū vna Christi satisfactione, atque merito omne meritum atque satisfactionem contineri, ab eoque pro omnium peccatis plenissimè satisfactum esse: & rursus, illis, qui ad iustitiam trãferuntur, sæpius hætenus peccatum dimitti, vt necesse habeant pœnarum aliquid sustinere: verèque ipsos & satisfacere, & mereri dici. Deinde homines iustos tales fieri, quod aliquando affecti sint eadem ipsa, qua Christus iustitia: & rursus eosdem, cum iusti fiunt in animo suo hærentem habere gratiæ cæleste donum, à Christi spiritu, qui in eorum inest animis, tanquam splendorem è sole ortū, & per animum latè diffusum. Postremo iustos à primo totam Christi iustitiã pro sua habuisse: & rursus eius iustitiæ, atq; meritorum quotidie magis participes esse posse. Est enim, quo ista intelligãtur, ea adhibēda distinctio, quæ, qđ *διωκῶν* tale esse dicitur, ab eo quod re ipsa, & actu tale est, distingui solet. Nam sciendum est Christum in illa nocte, quæ proximè præcessit eam diem, quam is vixit mortalis inter mortales vltimam, quando cœnans cum discipulis suis, panemq; & vini poculū accipiens, ea in suum corpus, atque sanguinem vi verborum conuertit, in id corpus suum cōuertisse illa, quod integrè corpus ipsius est, id est, quod ex ipso tanquam Capite, & nobis membris eius corporis constat. Itaque sub illis panis, ac vini speciebus, panis atque vini substantia vi summa Dei in id corpus cōuersa:

& cor-

& corpus id Christi, quod propriè Christi corpus est, verè fuit, & item vniuersa, ad quæ eius corporis vis peruenire potest, mēbra fuerunt: illud corpus re ipsa: hæc autē membra spirituali quodam modo, quo certè modo, & illius corporis membra esse cēsentur. Quo constituto illud item oportet adijcere, ex eo postea factū esse, vt illū Christus panem edēs, illudque poculū hauriens, omnes nos, qui in illo ineramur pane, atque poculo, in suū ipse corpus traiecerit, ac secū vniuersos miro modo cōiūxerit: neque solum nostram ipse personā subierit, sed nosmet in se incluserit: ex eoq; iam non vnus aliquis, priuatus, & singularis homo fuerit, sed quasi qui vniuersos intra se inclusos teneret, cunctorū factus seminariū, communis omnium cœperit esse pater. Atque huic rei fuisse consequens, vt cum postera die in crucē actus ille fuit, & cū eius diei vesperè fuit sepulturæ traditus, & cū postea die ab eo die tertio oriri incipiēte vitæ fuit restitutus, simul nos, quos ille omnes intra se cōtinebat, vnacū illo, & eadē qua ille, affecti fuerimus tum morte, tum vita. Quæ res à nobis in eo libro, què inscripsimus de triplici coniunctiōe fidelium cum Christo, quemque Deo annuente propediē edituri sumus, copiosè explanatur. Ergò illa morte à nobis in Christo obita, omnis est in vniuersum deleta culpa atq; pœna: & similiter illa adeptavita, omnis est comparata iustitia atq; gloria. Sed in origine tãtum cōparata, atq; *κατα τὴν δύναμιν* (nā & vos Christus *δυνάμει* cōtinebat in se melioris nostræ originis futurus parens) nondum autē re, à nobis adeptavita illa fuerunt, aut in nobismetipsis perfecta: quod extare illa & perfici in nobis, nisi re ipsa ex illo oriremur prius nō poterāt. Nā cuiusq; rei substantia fundamētū est cæterarū, quæ illi insunt rerum: nō enim, qui nulli in se sunt, salui in se, aut iusti esse possūt. Quamobrè, vt in nobismet ij

esse

esse incipiam⁹, qui in illo, in cuius virtute cōtinebamur aliquando facti sumus, necesse est, vt ipsi ex illo tanquā egressi, & in hanc lucem editi viuere ex illo incipiam⁹ in nobismet. Quod certè ortu quodam, & natiuitate cęlesti fieri debet, vt pro eo quantum ex Christo esse atq; viuere in nobis incēpimus, tantū ex eo bono, quod in Christo dū eramus, assequuti sumus, ad nosmet trāsfēramus, atq; deriuem⁹, sitq; huius deriuationis, & traductio nis nō solū à primò effectrix, sed etiā in tota vita modera trix ipsa natiuitas. Cuius rei clarissimū in priori Adā ex tat exēplū, quod nos exēplū latè exequuti sumus in eo quē diximus libro Id igitur mysteriū ignorātes hærēti ei, quia in sacris scriptoribus, quibus tota ista ratio, nō solū erat cognita, sed & ante oculos quoties ad scribendū se conferebant posita, sępè vident Christum nostram esse iustitiā dici, & eūdem se dedisse pro nobis scribi, vt nos ab omni iniquitate redimeret, in illo mortuos nos peccato esse, in illo similiter omnē vitam nostrā latere, & eiusmodi plura, omnē salutis nostrę rationē in Christo ita esse perfectam censent: sic ad illum omnem iustitię rationem referunt, sicq; in ipso includunt atque obserant, vt quod in nobismetipsis insit, atque hærere, nulum eius salutis, atque iustitię velint apparere vefrigiū, nihil quod nos interius iustificet, nihil quod à nobisquāuis iustis editū, vel ad penitens abstergendā culpā, vel ad iustitiam alēdam & augēdam pertineat. In quo multū fallūtur. Nā & illa, & eiusmodi alia omnia quę in sacris tradūtur literis, accipiēda sunt dici de illa peccati morte, quam sustinuit in Christo inclusi, & vnā in crucē acti cum ipso, & similiter ad eam ipsa eadem referenda sunt vitam iustitię, ad quam simul cū Christo reuocati sumus, quando ille restitutus est vitę. Verè enim, tunc iusti effecti sumus ipsamet iustitia, qua Christus iustus est

vt pote qui ipse morte mortui, eiusdēq; noua vita viui, fuerimus effecti. Sed mortui & viui effecti, nō ipsi planè in nobismet (qui enim possemus, qui tūc nulli essemus) sed, vt in Christo cōtinebamur inclusi, viui effecti sumus id est, in nostris tāquā seminibus & in nostri origine, & in eo in quo vi ineramus vniuersa illa perfectā sunt. Ex quo, nō solū nō sequitur, nos nihil indigete interiori iustitia, itaq; illa vacuos de Christo nasci, sed cōtra potius necessario colligitur, quia in semine, & in nostri origine affecti sumus ipsa Christi iustitia, cū deinceps è Christo nascimur, re in nobismetipsis eius iustitię exemplum atque vim hærere debere: quo enim baccharum semina aut colore quis, aut sapore infecerit, eūdem certè referāt in se saporem, atq; colorē, postea bacchæ è seminibus nate: ob eā enim causam illa bona indita sunt, atque impressa in origine nostra, vt eis similia postea in nobis ipsis hærerēt & extarēt: extarēt autē proportione nostrę natiuitatis ex Christo. Nā quoniā traduci ad nos, atq; deriuari bona illa nostris, vt diximus impressa seminib⁹ nisi nascamur è Christo nō possūt: nascimur porrò ex illo per fidē, & per charitatis inductionē in ipsum, & per imitationē, & similitudinē morū, ita vt, & alius alio vberius nascatur, & idē alias alio, atq; vberiore modo natus cęseatur è Christo, idē sit, vt quo quis vberius ex illo nat⁹ est, id est, quo fide, & charitate amplius in ipsum fertur, quoq; eūdem morū honestate magis imitatur, eò magis ad se deriuat suę origini bona indita: magisq; quod inolitum ipsi est, dum latebat in Christo, id in eodem ipso iam de Christo nato & in lucē edito appareat, & splendet, è quibus sequitur vera esse, verèque affirmari hęc vniuersa. Primum ipsamet iustitia qua Christus iustus est nos imbutos fuisse olim in ipso, quia inclusi in illo, eadem quę ipse vel fecit, vel passus est, & fecimus ipsi, & passi sumus: eodēq; affecti quo ille modo, & eisdē rebus

Deinde. Nos in nobismetipsis habere hærētem iustitiā, quia orti è Christo & in lucēeducti, eo affecti modo nascamur oportet, quomodo infecta fuerūt nostri in ipso femina. Præterea omni nos exsolutos fuisse per mortē Christi peccati culpa atq; pœna, sed exsolutos quaten⁹ continebamur in Christo, quia quam Christus mortem obiit, eadem à nobis est obita mors. Postremò opera honesta, quæ ipsi ex Dei inductu facimus, non solū illa quibus ad nascendum in Christo disponimur, sed & ea quibus iā ex Christo nati legibus ab ipso latis paremus, ampliusq; quotidi ex illo nascimur, fructuosa esse & utilia non tātum ad iustitiam de principio in nobis gignēdā, sed etiam ad augendam genitā, & ad peccati reliquias, penitūs eluēdas, quia quod in origine nostra gestū est, extare in nobis & elucere nequit, nisi id ad animos nostros veluti aduocent, atque introducant ista, quæ diximus opera. Atque hæc ritè intellecta plurimū lucis huic epistolę adferēt eamq; ob causam illa præmisimus. Sed iam instituta exequamur. Sequitur enim.

Miror quod sic tam citò transferimini ab eo, qui vos vocauit in gratiam Christi in aliud Euangelium.

Salute dicta, causam ipsam statim aggreditur ab admiratione ducēs initiū. Nam sic oportuit ad illorum erroris fœditatem & magnitudinem ostendēdā, & ad magis commouendos Galatarum animos. Nam quos videmus absurdè aliquid & intemperāter sine causa facere, eorum amentiam solemus demirari: aq; ij Galatæ erant qui nulla commoti ratione, cū suo maximo incommodo, à libertate Euāgelij se vltro ad seruitutē legis transferrēt. Itaque ait se vehemēter mirari, quòd sic tam citò aliorū cōsilijs trāsferri se, & trāsportari suissent ab instituto suo, non solum recto, sed ipsis valdè utili, vt pote Christiana libertate pleno, ad aliud institutū molestissimum

mum ipsis sine dubio futurum. In quo duo præcipuè erāt maxima reprehensione digna, quæ ambo in his verbis subindicat Paulus. Vnū quod se transferri passi sunt in aliud Euangelium, id est, transferri à libertate gratiæ ad legis seruitutem: à Deo, qui illos ad gratiam Christi vocabat, ad obseruationes. Mosaycas: à viuendi honesta & iucundatione, ad summas vitæ molestias: &, vt inquit quædam Glossa, à lætitia ad exitium. Alterum quod id tam citò fecerunt, hoc est, in animum suum tam citò induxerunt, vt assentiri vellent illis nouis doctrinis: quòd erat summæ leuitatis indicium. Nam qui cito credit, leuis est corde, quo modo sapiens scribit. Sed singula verba expendamus, *Sic Eccle. 19. tam cito.* Quidam alterum istorum redundare existimant. Nam Græcè tantum est. *ovras* sed verius videtur neutrum redundare, nam Græcum *ovras* vtrumque significet: & Latinus interpres Græcæ vocis vtramquē significationem prudenter exprēssit, vt duas causas, quibus, vt modo diximus, leuitas Galatarum maximè declaratur, innueret. Nam illud, *Sic.* commutationis ipsum designat genus, id est, quid pro quo Galatæ leuiter cōmutassent, scilicet Euāgelium pro lege, libertatem pro seruitute. At illud *tam citò*, leuem eorum & præcipitem animi festinationem præcipuè in re tanti momenti subindicat. Quāquam illud, *cito*, aliter à Hieronymo, aliter à Chrysostomo accipitur. Hieronymus censet cito mutatos dici Galatas, quod Paulo post fidem habitā Euangelio in errorem sint abducti. At hoc non auget, quod Paulo propositum erat efficere, sed minueret, & extenuaret illorum culpam: facilius enim ignoscatur homini recēter ad fidē Christi conuerso, quā veteri Christiano, quod à vera fide defecerit, vbi id acciderit, vt alter eorū ambo ve ab ea deficiant. Quare rectius Chrysostomus cito defecisse Galatas dici credit, quòd ad primum illorum hominum, qui ipsos seducebant, sermo-

nem, ad primamque inuitationem illorum, re neque explorata, neque examinata prius, conuersi sunt ad Iudaismum sequendum, quod certè maximè reprehendendū videretur. Atq; vt ad *ἡρώδῃ* ad *θεῷ* id est, à finita quæstione ad infinitam, à parte ad genus orationem meam transferam, iure miremur, quàm citò, id est, quàm leuibus de causis, mortales cuncti iustitia deserta, quæ vna totius beatæ vitæ rationē continet, ad scelus in quo summa miseria est, omnia sua studia cōuertant, quamque leui impulsu se dei ci à recti studio, & à constantiæ statu patiantur, sic Iudæi maximè à Deo, & maximè recentibus beneficijs affecti, quod ad breue quoddam tempus eos liquifcet Moses, ab amore Dei ingrati recedunt. Sic idem, cum & potentiam Dei, & beneuolam erga se voluntatem pluribus haberent exploratam exemplis, tantum paucorum & timidorum audito sermone hominum robora corporum Chananzæ gentis laudantium, se abalienauerunt à Deo. Sic Dauid, homo Deo aliqui gratissimus, quod forte fortuna deambulans lauandem Bersabæam aspexit, eo subito captus vnius fœminæ amorē, cū Dei amore cōmutat. Sic denique Apostolus Petrus quamuis de se multa pollicitus, vna ancillæ voce, rogationeque perterrefactus, ac promissi immemor, de cōstantia fidei deiicitur. Sic certè homines vniuersi, quoties à Deo ad hæc deficiunt terrena & caduca bona, rebus inanissimis inducti deficiunt, leuissimèque impulsu statim corruunt: ac victi manus dant ad primos rumores belli antequam signa conferant. Ecquid enim, magis imbelles voluptatis illecebra, honorum specie, diuitiarum copia, res ipsæ, si prout sunt, expendantur? At hæc quamuis imbecilla, tamen statim atque se ostendunt nobis, sua specie nostros perstringunt oculos, & à Deo abducunt

cunt nos, & ad suas partes miserè transferunt. Quam rem demiratus Sapiens dicebat. Fascinatio nugacitatis obscurat bona. Duarum enim rerum omnium leuissimarum coniunxit nomina ad eorum, à quibus nos capi sinimus, leuitatem significandam: ea enim, fascinationem & nugacitatem nominauit, vel potius nugacissimam fascinationem: quo doceret nihil in eis solidi esse, nihil firmi, nihil dignum amari, nihil etiam quod nos ad se allucere magnopere posset, nisi turpiter, & per summam ignauiam ipsi nos proderemus. Itaque miratur à talibus nugis vera obscurari bona, non quòd vlla obscurandi vis in illis sit, neq; quòd nugæ istæ virtutis luminibus officere valeant, quæ, vt dicitur, splendet in tenebris, sed quòd à nostræ mentis imbecillitate & errore id habeant vt possint: vt quòd Paulus de Galatis propriè, id ad vniuersos pertineat verè, dicaturque de omnibus. Miror quòd sic tam cito transferimini. *Ab eo*, inquit, qui vos vocauit. Quidam sic. Ab eo scilicet Euangelio, atque doctrina, per quam vocati estis ad Christi gratiam ad aliud doctrinæ genus transportari vos finitis, atque traduci, id est, à doctrina, quæ docet per gratiam Christi vos liberatos à peccatis esse ad eam doctrinam, quæ vos seruitutis iugo premit. Nec verò huic expositioni obest relatiuum, (qui), quòd Euangelio non conuenit. Nam Græca ita conscripta sunt, vt Euangelium demonstrare valeant. Nam illud, *τοῦ καλεσάντος*, ab vtroque genere duci potest. Alij melius sic. *Ab eo*, id est, à Christo, qui vos in gratiam vocauit, id est, vocauit ad iustitiam gratis, hoc est, non modo nullo merito vestro, sed nullo etiam à vobis labore impenso ad obtinendam istam talē ac tantam iustitiam, ipse suum pro vobis fudit sanguinem. Ita Hieronymus cui Syra suffragatur editio, in qua sic.

Minor quòd tam citò conuersi fueritis à Messia illo, qui vocauit vos per gratiam suam. Et certè Græca satis commodè veritas. *Ab eo, qui vos vocauit in gratiam Christo,* vt sit hyperbassis, siue vocis transgressio, quæ figura familiaris est Paulo. Plures sic potius exponunt. *Ab eo, id est, à Deo Patre,* qui vos participes esse voluit gratiæ Christi, sic Chryostomus Theodoretus, OEcumenius. Anselm⁹ D. Thomas, minoresque alij, quæ mihi explanatio rectior videtur, vt totum illud, *Ab eo qui vos vocauit in gratiam Christi,* sit periphrasis qua cælestis Pater describitur. Nam primum vocatio ferre semper à Paulo Patri tribuitur. Ad Roma. Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum ijs, qui secundum propositum vocati sunt sancti. Ad Thimotheum, de patre loquens. Qui liberauit nos, & vocauit vocatione sancta. Ad Thessalonicenses. Nos debemus gratias agere Deo semper pro vobis fratres dilecti à Deo, quod elegerit nos Deus, ad quod & vocauit vos. In quo obiter aduertitur, qualis utatur Paulus in uersione sermonis. Nã illi, Debemus gratias agere Deo pro vobis fratres, atque consentaneum erat subijcere, quia vocauit vos ad id, ad quod nos elegit. At pro eo in uerso sermone dixit. Quod elegerit nos, ad quod & vocauit vos. Neque id sine causa, sed vt doceret se quòd amaret illos Deus, electum ab ipso esse, qui sua voce atque doctrina eos ad iustitiã perduceret. Itaque quod electus à Deo sit, se quodammodo ipsis debere: ipsorum enim salutis causa ad id gratiæ munus electum se esse. Deinde sic melius occurritur Galatarum errori. Nam illi, vt rectè OEcumenius, suorum persuasum Doctorum credebant se legem seruando gratum facere Patri, eius scilicet Iatori legis. Quare rectè dixerit Paulus, ipsos legibus seruandis Moysaicis tantum abesse ab eo, vt Deo Patri gratum faciant, vt ipsum potius ab se repellant. Postremò, isto modo, vt

do, vt Chryostomus dicit, eorum doctorum fraudis plenos conatus aperit. Nam illi non tam id agebant vt Galatas ad Iudaismum pertraherent, quàm vt ea re ipsos à Deo, & à Christo abducerent & separarent: quod enim studium præferebant legis id agebant vt sub eo studio latentes facilius se insinuarent in animos Galatarum, fidẽ quæ sic confirmarent sibi, quod vbi semel adsequuti essent, facile eos quòd vellent perducerent: perducere autẽ illos ad id volebant, vt à Christo deficerent, ad quod, si statim illos & apertè adhortati essent, illorũ à se animos proculdubio alienassent. Quare Paulus vt istas impostorum insidias retegat, & vt tam perniciosã consilia in luce constituat, rectè híc intelligitur de Deo Patre loqui, & ex eo id mali, quod subest detegere, atque ita planè dicere, se eorum non tam animi inconstantia, quam mentis cæcitatem & errorem valde mirari, qui quas sibi, salutiquæ suæ illi deceptores insidias parent, non videant: illos enim, non id agere, vt ad Moysaicẽ cultum legis ipsos adducant, sed vt abducant à Christo, & à Patre Christi ipso Deo, cui præter cetera, & hoc deberent recens, atque maximũ beneficium, quod ab idolorum cultu, à peccati seruitute, à tenebris ignorantiaẽ fæditissimis ipsos ad Christi gratiam, id est, ad libertatem, splendorem bonorum spiritualium summas copias largè ipsis nullo suo merito exhibitas planè vocauerit. *In gratiam,* inquit, *Christi.* Hoc bifariam exponitur, vno modo. *In gratiam,* id est, ad gratiam, hoc est, ad veniam errorum, ad iustitiam animi, ad pacem & secum & cum alijs, denique ad amorem & familiaritatẽ cum Deo. Altero. *in gratiam,* id est, per gratiam Nam 7° in, aut, quod ei respõdet Græcum *ἐν*, more Hebraico sæpè in sacris vsurpatur literis in significatione instrumenti. vt vel ex illo, Si percutimus in gladio, liquere potest. Itaq; dicat ad summæ foelicitatis atque bonorum spem vocatos esse

Galatas per Christi gratiam, id est, propter Christi erga suum patrem diuina merita, gratis & liberaliter communicata nobis, & ut pro nostris ea habeamus concessa, & ob id gratia nominata. Galatæ itaque, ut Paulus scribit, etsi vocati à Deo essent, ad summa bona per Christi meritum, tamen malè decepti transferri se patiebantur in aliud Euangelium. At cur aliud? cum quod verum non sit, Euangelium, id est, bona annuntiatio esse non possit, & præter vnum Christi Euangelium nullam sit verum?

Ad hoc alij aliter. Diuus Thom. alio Euangelio legem veterem significatam esse arbitratur, quam impostores illi seruari oportere affirmabant nam eius legis annuntiatio, inquit Diuus Thom. bona illa fuit, quia bona quædam, ijs, qui se coluissent, pollicebatur, sed non erat planè perfecta, quomodo & ea, quæ ostentabat, imperfecta bona erant, quippe quæ essent caduca, & terrena, & ob eam causam non Euangeliū, sed aliud Euangelium nominata est, diminutè quodammodo, ut esse intelligatur quiddam Euangelio minus. At Hieronymus: quem plerique sequuntur, aliud Euangelium nominasse Paulum dicit, id quod ab istis tradebatur de coniungenda Mosaycæ legis obseruantia cum fide. At cur Euangelium, quod falsum, & ob eam causam nuntium esset malum? Primò quia in eo annuntiabatur etiam Christus, & tradebatur, ad salutem valere, modo coniungeretur cum lege: itaque qua parte Christi in nos dona prædicabatur, Euangelium fuit, qua vero legis obseruantias ad iungebat fuit aliud Euangelium. Deinde id Paulus nominauit sic, non tam ex suo sensu, aut ex rei veritate ipsa, quam ex eorum, qui illa tradebant sermone atque sententia. Nam illi quæ docebant, Euangelium nominabant, nec Euangelium modo, sed genuinum, & maximè germanum

Cayet. &
Eras. in
Paraphr.

num Euangelium, quod idem esse dicerent cum eo, quod in Iudæa cæteri tradebant Apostoli, cuius rationem, aut non satis calleret Paulus, aut peruertere cuperet. Et fortasse illi non planè condemnabant Pauli doctrinam, sed præferrebant suam, utpote quæ tutior esset, & ad salutem consequendam expeditior & certior, propterea quod vtramque viam insisteret, & copularet cum fide legem, nequid quod ad iustitiam efficiendam quoquo modo valeret, ijs deesse videretur, qui se iustos esse cupiebant. Quare duas constituebant vias, & Euangelia duo. Vnum non malum, quod Paulus annuntiabat: alterum multo præstantius, & ab omni periculo, atque fraude remotius, quod, & ipse Galatis, & principes in Iudæa annuntiabant Apostoli. Itaque Paulus non ex suo, sed ex illorum potius sensu locutus est, cum Euangelij nomen, eorum tribuit doctrinæ. Quod & OEcumenio visum est, & Syre editionis auctori, quippe qui verterit. Ad Euangelium aliud quod quidè non est, sed prout sunt aliqui illud est, id est, tale nominatur, & habetur ab aliquibus, ijs nimirum, qui vos inducunt in assensum eius. Et quoniam Paulus ex illorum nominandi vsu, non autem ex suo, atque vero sensu, eorum doctrinam Euangelium nominauit, idcirco orationi suæ correctionem statim adhibuit, adiecitque.

Quod non est aliud, nisi sunt quidam, qui vos conturbant, & volunt conuertere Euangelium Christi.

Quali ita dicat, & sentiat. Deficitis ad aliud Euangelium: Euangeliū, inquā, aliud sicuti vos, magistriq; vestri ipsū appellatis, nā re ipsā nullū aliud est, sed neq; esse potest Euangeliū: vna est enim vera doctrina, reliquæ falsæ sunt, ac proinde non sunt. Et quod posset quis rogare ipsum ac dicere. Quid ergo isti sibi volunt, cum nobis aliud esse Euangeliū, idque in Iudæa annuntiari confirmant, siquidem præter eam quam tu annuntias, nulla alia ratio est tradendi

Euangelij? id occupat Paulus, atque respondet dicens. *Nisi sunt quidam qui vos conturbant, & volunt conuertere Euangelium Christi.* Id est. Non est quidem aliud, & aliud Euangelium: neque alia annuntiant in Iudæa Apostoli, & alia ego vobis annuntio, vt isti vobis falso persuadent, vel damnantes meum Euangelium, vel certè præferentes suum: neque vos veram Euangelij rationem docere volunt, sed perturbare vos cupiunt, & semel perturbatos auertere à fide Christi, verūq; eius Euāgeliū, quod vnum, atq; simplex est, euertere, & admissionē legis non quidem perficere, sed corrūpere, & sic tandē vos à Christo alienare: idque suis isti machinationibus quærent, idque callidè agunt, vt Christi gloriam, atque nomen extinguant. Nam etsi verum erat, quod illi dicebant, Ecclesias Iudææ obseruare legalia simul cum fide Christi, tamen ex eo non efficiebatur aliud in Iudæa ab Apostolis, aliud à Paulo tradi gentibus Euangelium. Nam vtrique docebant per vnum Christum aditum ad salutem patere, & gentibus, & Iudæis: sed in Iudæa concedebant Apostoli Iudæis ad Christum conuersis, vt illo tempore quo ad Christi satis promulgaretur doctrina legalia seruarent, quod eis assueti essent, non quod necessaria ad salutem putarent, quo modo, vt infra dicturi sumus, illorum obseruatio Christianæ libertati contraria non erat, quod & Paulus minimè inficiabatur posse fieri à Iudæis ad Christi fidem conuersis: sed neque Paulus, neque ceteri Apostoli inducebant gentes ad obseruationē legalium? Nam cum eis gentes non assueuissent, induci ad id non poterant, vt obseruare ea vellent, nisi edocerentur esse necessaria ad salutem, quod nemo Apostolorum docebat. Et sic vna erat omnium Apostolorū doctrina vnumque Euangelium. Nam neque Paulus impediēbat, quin Christiani ex Iudæis legalia tunc suo arbitratu seruarent:

rent: neque Apostoli conuersos è gentibus adigebant ad eorum obseruationem. At illi seductores exēplo eorum Christianorum, qui in Iudæa legalia non necessitate, sed quod eis assueissent, seruabant, Galatis persuadebant necessaria ea esse cunctis hominibus. Quare, & eorum perturbabant animos, & Euangelium atque fidem Christi imbecillitatis, & infirmitatis arguebant. *Nisi, inquit, sunt quidam, qui vos perturbant & volunt conuertere Euangelium Christi.* Perturbabat hæc impostorum doctrina Galatas primò, quia timorem illis incutiebat, vt editio Syra vertit, à quo Græcum *ταράττειν*, non abhorret: incutiebat autem timorem, partim quod affirmabat interire eos, qui non seruassent legalia: partim quod illis causa erat, vt timerent fidem habere Christo, seq; Christianos effici, ne simul etiam onera seruandæ legis subirent. Deinde quia ex eius disceptatione quæstionis, vtrum lex cum Euangelio coniungi deberet, magnæ diffensiones inter ipsos, magnæque contentiones oriebantur: nec dubium erat, quin eorum plurimi ea de causa ne se legis laqueis implicarent, à iam data Christo fide discederent. Vnde addit. *Et volunt conuertere Euangelium Christi, id est, subuertere & destruere, vt exponit Chrysostomus, vt μετατρέψαι positum sit pro κατάρπειν.* Nā id è primo sequebatur. Nā ex discessione ac perturbatione opinionum & animorum fiebat, vt quæ pro certissimis habenda erant, primum in dubiū reuocarentur, deindè pro falsis & commentitiis haberētur. Quanquam alij conuertere hoc loco pro inuertere accipiunt, id est, pro præposterè vertere, quod fit cum quæ præferenda sunt postponuntur: quod isti seductores faciebant, vt qui in salute conferenda primas partes darent Mosaycæ legi, secundas verò Christi Euangelio. Nā in lege ante Christum multos fuisse iustos dicebant, in Euāgelio autem iustum esse posse neminem, nisi qui ad Euangelij fidem legis obseruantiam adiunge-

ret, & sic conuertebant Euangelium, id est, ipsum de suo pellebant loco, & de eo, quod ipsi debebatur, dignitatis gradu eiciebant. Sequitur porro.

Sed licet nos, aut angelus de celo, Euangelizet vobis, praterquam quod Euangelizauimus vobis anathema sit, sicut prädiximus, & nunc iterum dico, si quis vobis Euangelizauerit prater id quod accepistis, anathema sit.

Dixerat illorum doctrinam non esse Euangelium, quamuis eam ipsi Euangelium nominarent: neque id Euangelium, quod Apostoli in Iudæa docebant, diuersum esse ab eo quod ipse doceret: nunc ne quis existimaret causæ huius & controuersie cardinem versari in eo, vtrum illorum doctrina Euangelium nominanda esset, nec ne, & ne ex eo, quomodo illa nominaretur, quis crederet huius quæstionis definitionem pendere: vtque sciret non esse nominis controuersiam, sed de magna atque graui re disceptari, statum causæ aliò transfert nec de eo agi vult, vtrum ea sit nominanda Euangelium doctrina, sed vtrum ei omninò fides habenda sit, vt vt nominetur, idque magna orationis grauitate definit sic dicens. *Sed licet nos, aut Angelus de celo.* Quod perinde est, vt si dicat. Sed vtcumque eam nominetis doctrinam, siuè Euangelium, eam, siuè aliud Euangelium velitis vocare, non enim laboro de nomine, quo vocetur cumq; modo, hoc affirmo ac definitio, quidquid ab eo, quod vos docui, diuersum quis docuerit, id omninò esse falsum, atque ita falsum vt anathemate feriendum sit, siuè illud vobis ipse tradam, siuè quispiam alius quisquis is fuerit, tradiderit. *Sed licet nos.* Plures rationes sunt propter quas Paulus se atque suam hinc immiscuit personam, prima, vt, quomodo significat Augustinus, doceret fidem Euangelij, quod tradiderat, non pendere à sua autoritate, sed in veritate diuina niti, quare ne sibi quidem contraria aut diuersa tradenti fidem habendam.

dam esse. Altera, quam Chrysostomus affert, nequis suspicaretur ab studio propriæ & inanis gloriæ effici, vt Paulus vsque eò traditæ à se doctrinæ faueret, semet execratur, si quid contra ausus fuerit docere. Tertia, quoniam illi in vulgus sparserant, non modo Apostolos in Iudæa aliud Euangelium docere, sed & ipsum Paulum alibi docuisse diuersam ab ea, quam tunc docebat doctrinam: ideò nunc scribere ne sibi credi velle, si quid diuersum vel antea docuit, vel deinceps postea docuerit. Sunt etiam qui censeant illo verbo, *Nos*, simul se & Apostolos significasse reliquos, vt modestiæ causa, & ne quis ipsum putaret aliquo liuore affici erga illos, se cum illis coniunxerit, & vnam atque eandem omnium esse causam voluerit. Quam eandem ob causam, nimirum, vt inuidentiæ atque liuoris opinionem à se auertat, adiecit, vt Chrysostomo videtur, quod sequitur. *Aut Angelus de celo.* Non Apostolos modo, sed & cælestes Angelos, quibuscum Paulo nulla subesse poterat de principatu doctrinæ contentio, Anathemate inuoluens si quid contra docuissent. Quanquam id Hieronymo *ὑπερβολικῶς* dictum videtur: & certè inest in eo honesta quædam animi elatio, & grandiloquentia hyperbolica à fidei studio incitata. Denique sic debet accipi, non quod aut Apostoli, aut Angeli aliud Euangelium tradituri essent, sed quod si tradidissent, ne eis quidem, quamuis tanta præditi dignitate aut assentiendum, aut ignoscendum putet. Et vt ostendat id sibi non inconsideratè excidisse, neque se id elatum iracundia, sed iudicio scripssisse, & vt ratum id atque firmum esse doceret, iteratis ac geminatis verbis idem redintegrat dicens. *Sicut prædixi, & nunc iterum dico, si quis vobis Euangelizauerit prater id quod accepistis, anathema sit, id est.* Vt dixi, dico iterum atque iterum.

*Ans Hie
ro Gloss.
interlin.*

Sed

Sed sunt in hoc loco duo de quibus dicere aliquanto vberius debemus. Primum de anathema, quid sit, deinde de eo quod Paulus præter Euangelium posse doceri scribit, quasnam doctrinas ea voce significet?

Et quod ad prius attinet, aduertendum debet, duo esse Græcis nomina sono affinia, literis aliquanto diuersa, *Αναθημα* & *Αναθεμα* è quibus *Αναθημα* donatum esse Deo in templis dicatum, quo & ornatur ipsum templum, ex quo & templa & theatra & porticus & eiusmodi reliqua quæ urbibus ornamenta sunt ædificia, *Αναθηματα* etiam appellari solere. *Αναθεμα* autem Paulo significare, quod diris deuotum est, & execrabile, & ab hominum consortio semouendum, eoque modo passim in sacris literis accipi, omnium scriptorum consensu. Sed quaeritur, vnde is vocabuli vsus ad sacras scripturas manarit? De hoc aliud Hieronymo, aliud Chrysostomo, vt apparet, videtur. Chrysostomus enim quod *αναθεμα* pro execrando & diris deuouendo ponatur, ad Græci sermonis proprietatem refert. Sic enim in cõmentariis in nonum caput epistolæ ad Romanos scribit. Sicut *αναθηματα* dicuntur quæ Deo dicata sunt, quia ea nemo audeat attingere aut in suos vsus cõuertere: sic etiã homines execrabiles & à communione cæterorum separandos *αναθεματα* dicuntur, quod nemo cum iis se coniungere debeat, aut quidquam commune cum illis habere. Itaque Chrysostomo vt videtur quæ Deo dicata sunt & quæ diris deuota, partim conueniunt quod ab vtrisque manus quisque suas continere debeat, partim autem differunt, quod ab illis abstinendum est, quia Deo sacra, ab his quia eidem inuisa sunt. Quod idem & Iustinus scribit martyr in quaestione orthodoxa vicesima prima supra centesimam. Hieronymus autem, quem in hoc sequar libentius, Paulum affirmat ei nomini istam significationem dedisse, non ex vsu Græci sermonis, sed secundum proprietatem

Hebrai-

Hebraicam Nam Hieronymo, vt opinor Græco loquendi more, *αναθημα*, & *αναθεμα* donariũ Deo dicatũ significat. Sed quod vel alterũ, vel vtrumq; etiam pro diris deuoto ponitur, id illi de Hebraica cõsuetudine ductum videtur. Hebræis enim vocabulum *קָדָשׁ* significat & quod cultus gratia Deo dicatur, & in templo suspenditur, & quod ob eam causam occiditur, & absumitur, quia Deo ingratum, & inuisum est. Vtrumque è sacris literis constat, de primo in Leuitico dicitur. *קָדָשׁ כָּל־הָקָדָשׁ*, id est, omne donarium quod

Leui. 27.

quis consecrauerit Domino. De secundo in libro Iosue sic scribitur. Ne forte ponatis castra Israel *קָדָשׁ*, id est, ne illis interitum & perniciem creetis. Paulus ergo, vt est arbitratu Hieronymus, quia vno Hebraico *קָדָשׁ*, illa duo significantur, Græco *αναθεμα*, quod illis donarium solum est, vsus est pro Hebræo, vt non solum donarium, sed & quod diris est deuotum significet. Atque hæc de anathema

„ Iosu. 2.
„ 6.

Eius autem, quod esse præter Euangelium Paulus dicit, difficilior explicatio est. Est enim valde obscurũ ad intelligendum, quæ dicatur præter Euangelium doctrina. Nam si quidquid de nouo affertur, quod in sacris literis comprehensum non est, id præter Euangelium esse dicitur, omnis Ecclesiastica traditio interibit, omnes leges pontificiæ, omnia conciliorum decreta, id quod nostræ ætatis hæretici studiose contendunt. Itaque ex isto loco argumento ducto in omnes traditiones non scriptas acriter inuehuntur, easq; vt commentitias res, & adulteratrices Christianæ doctrinæ reijciunt, præter Euangelium eas omnes esse constare dicunt. Sed certè male illi in hoc loco, vti & in plerisque aliis verborum Pauli sensum intelligunt. Nam Paulus non damnat traditiones Ecclesiæ, neque præter Euangelium esse intelligit, quod ad pleniorẽ Euangelicæ obseruantiam legis Episcopi, atque Pontifices obseruari

seruari

seruari præcipiunt : sed id præter Euangelium esse censet quod repugnat Euangelio quouis modo, cuiusque sanctæ libertati : itaque illud præter, idem valet Paulo quod contra. Nam valere constat primum concordî sententia veterum patrum, sic hunc Pauli locum interpretatium : Sic enim Ambrosius id interpretatur, sic Chrysostomus, Theodoretus, OEcumenius, Anselmus ac Thomas, sic Augustinus, qui sermone nonagesimo octauo super Ioannem scribit. Non dixit Apostolus, si quis vobis Euangelium zauerit, plus quam accepistis, sed præterquam quod accepistis. Nam si illud diceret sibi ipse præiudicaret, qui cupiebat venire ad Thessalonicenses, vt suppleret, quæ illorum fidei defuerunt : sed qui supplet, quod minus erat addit, non quod inerat tollit. Deinde è subiecta re & ex orationis atque argumenti circumstantiis idem colligitur. Nam in quos quæso hîc Paulus inuehitur? nonne in eos, qui Galatas inducebant in legem, quod dicerent paruissè Euangelio ad salutem animæ non sufficere? Atqui hæc doctrina Euangelio aduersatur : Quæ aduersantur ergo traditæ à se doctrinæ condemnat, eaque præter Euangelium esse dicit, id est, contra Euangelium. Quod si quis dixerit illud παρα, quo Paulus vsus est, non significare contra, ex quo fieri, vt aut Paulus imperitè loquutus fuerit, aut nos impiè vim ipsius afferamus scriptis : dici sanè debet παρα Græcis sæpè significare contra, quod ex Xenophonis atque Theophilacti constat scriptis. Sic παρα νόμων Græci dicunt, & παρα φύσιν, quod vel ipse Cicero contra naturam vertit & παρ' ὀρεφικῆς, id est, contra quam natura comparatum est, Nec solum Græcum παρα, sed etiam Latinum præter, sæpè contra significat optimis Latinæ linguæ scriptoribus. Plautus in Mercatore.

Omnia mihi hodie eueniunt præter sententiam.

Id est, contra quam volo. Et in Andria Terentius.

Vt præ-

Vt præter ciuim.

Morem, atque legem, & sui voluntatem patris

Tamen hanc habere siudeat, cum summo probro.

Præter morem, id est, contra morem, præter voluntatem, id est, contra voluntatem, vt est author Donatus Et idem præter opinionem dicit in Heccyra, & in εαυτοντιμαρουμενος præter ætatem, pro contra opinionem, & ætatem eodem donato auctore & interprete. At cur ambigui vsus atque significationis voce Paulus vti voluit, cum aliæ apertiores suppetere? vt, quò mollior est huius vocis significatio atque vis, eò magis coerceret licentiam eorum, qui in doctrina fidei nouare aliquid conarentur, hoc est, vt nihil eorum, quæ Euangelicæ veritati quouis aduersarentur modo, non comprehenderet : & , vt dicit Chrysostomus, quò doceret non solum anathema esse qui, quæ Euangelio apertè contraria essent, palam tradit, sed, & qui id labefactare conatur, quamuis occultè, atque re-ctè : non solum qui eius vniuersam doctrinam euertit, sed qui quamuis minimam eius partem immutat. Sequitur.

Modo enim hominibus suadeo, an Deo? an quero hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem.

Perobscurus locus, & variè à variis expositus : nos itaque omnes omnium. Erasimus sic vertit. Num homines suadeo, an Deum : explanat autem sic. Num suadeo aut doceo humana, an potius ea, quæ diuinitus mihi tradita sunt? Sed id & duriusculum est & parum cum superiori sententia cohærens: Caietano, suadeo, hic est confido. Nam & παδαν confidere est vt in Matthæi illo, παδαν επι τω θεω: ergo, inquit docet Paulus qua ipse se fides angelos anathema dicat, Deo enim confidebat, qui ipsi eā pote-

potestatem dederat, vt ne angelis quidem cederet in negotio Euangelij. Sed hanc explanationem Græca non admittunt. Nam *πιστω* pro confido semper datiuo iungitur, hic autē iūgitur accusatiuo, *ἀνθρώπους*, inquit, *πιστῶν τε καὶ δόξης*. Diuus Augustinus nouam & ipse viam ingreditur à nullo ante tentatam. Non enim putat hæc per interrogationem dici, sed per affirmationem: affirmat enim Paulus vt ipse censet, se non Deo, sed hominibus suadere. Nam, inquit;

” nemo Deo suadere potest; quia manifesta sunt illi omnia,

” sed hominibus ille bene suadet, qui non se illis placere

” vult, sed ipsam, quam suadet veritatē, quale est quod idem

2. Cor. 5.” Apostolus ad Corinthios scribit. Hominibus suademus,

” Deo manifesti sumus. sed hæc male cum superioribus. Itaque ea nemo alius præter Augustinū: Chrysostomus suadeo accepit, quasi si esset forente verbū, pro causam apud iudices ago, hoc sensu. An ego causam ago apud homines vt quidam alius Demosthenes, an potius apud Christi tribunal? certē vt si apud Christi tribunal agerem, ita dico, illi vni probare meam causam studeo, vni veritati seruiō, hominum gratiam, aut approbationem nihil moror. Non enim studeo hominibus placere. Alii sic, modo suadeo hominibus, an Deo? id est, num instituti mei est ista dicere hominibus, id est, hominum honoris causa, hoc est, vt hominis alicuius honoris atque dignitati seruiam, an potius vt Dei gloriā quæram? certē vt quæram gloriā Dei. Nā hæc dicēs causam reddit, quare tam aspere in eos, qui secus atque ipse docuit, aliquid docuerint inuehitur, neminem excipiens, nullius personæ rationem habens. Quasi planius ita dixisset. Nec verò me quisquam miretur quod vniuersos diris deuouerim, quod nullius indignationem metuens cunctos execratus sim: nam mei propositi non est suadere, id est, in assensum fidei mea oratione quemquam inducere eo fine vt alicui hominum gratum faciam,

faciā, sed vt Dei atq; Christi gloriā illustrē. Alij minori ambitu rē expediunt, quorū ego interpretationē, quod cæteris simplicior sit, magis probo. Accipiūt enim suadere pro placere, blādiri ad gratiā loqui: quod & Græcū *πιστῶ* sæpè significat. Rogat ergo Galatas Paulus, nūcū ista scribit, cūq; tāta libertate euangelij causam agit, existimari possit hominibus placere velle, an potius Deo gratū facere cupere: idq; rogat vt adulationis, ac vafriciei suspiciōnē à se amoueatur, in quā ipsum illi vocabant doctores, dicentes ad gratiam hominum cuncta loqui, seque & orationem ac doctrinam suam vertere ad ingenia & voluntates multorū: itaq; eundem ipsum, & Galatis noluisse imponere onus legis seruandæ, quò illis placeret, & apud Iudæos, quò item illis gratū faceret, legem seruari oportere dicere. Quare Paulus cum tam acriter inuectus esset in eos, qui contra atque ipse docuisset, quidquam docerēt, ex eo idoneum argumentum arripiens ad remouendū à se assentationis suspiciōnem istam, & ad apertē ostendendum quā ea res à se aliena esset, id sedulo vrget, itaque ait. Nūc igitur, qui ista dicam, quiq; ea cum dico, Iudæorum in me odia acerbissima concitem; hominibus gratificari velle videor, aut gratiam ab aliquo inire? Idēōque subdit. *An quæro hominibus placere?* id est, an vobis nunc videor hominibus placere cupere? hoc certē meo facto palām efficitur me nullius hominis gratiam quærare. Nam, inquit; *Si hominibus placere Christi seruus nos esse.* Id est, si hominibus placere cuperem, idque esset mihi in vita propositum, vt hominum fauorem quacumq; ratione possem colligerem, nunquam Christi seruus esse vellem, nūquam eius fidem, atque doctrinam sequerer, hoc est, nunquam Iudaismum defererem. Mallem enim Iudæis, quam vobis placere, id est, meis, quā alienis; multis quā paucis, ijs quibuscum uiuebam, quam ijs, quos ne de facie quidem noueram; ijs.

apud quos repositas habebam vitæ copiosæ, & tranquillæ degendæ omnes spes, quàm iis, quorum causa in maximis rerum difficultatibus constitutus, & vndique à malis obsessus vitam sollicitam & ærumnosam sustineo. Sequitur.

Notum enim vobis facio fratres Euangelium quod Euangelizatum est à me, quia non est secundum hominem, neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per revelationem Iesu Christi.

Initio diximus quadripartitam esse huius Epistolæ rationem, & in prima eius parte Paulum suam auctoritatem & doctrinam, cui multum illi Galatarum doctores detrahebant, ab iniuria diligenter asserere: ea igitur de re nunc dicere instituit. *Notum enim vobis facio.* Loco, enim, Græcis est, autem, quod hic rectè conueniat, nam nouum argumentum, nouamq; narrationem aggreditur. Quamquam & ipsum, *enim*, non male quadrabit. Nam, ut quidam dicunt, reddit Paulus cautam, quare nolit in annuntiando Euangelio hominum seruire voluntati, hoc est, nolit doctrinam suam flectere & accommodare ad singulorum libidines: quia nimirum, non ipse illam de suo cõfinxit capite, ut eam suo arbitratu fingere valeret, atque refingere aut planè immutare, sed accepit per reuelationem à Deo, vel certè, ut alij quidam censuerunt, reddit rationem, quare veritus non fuerit anathemate percussore omnes contra sentientes, quippe à Deo accepit quod tradit. *Notum*, inquit, *vobis facio fratres Euangelium, quod Euangelizatum est à me.* Alia est Euangelij doctrina, alia annuntiandi Euangelij potestas ea, quæ Apostolico munere continetur. Principio affirmavit potestatem docendi, id est, munus Apostolicum à Deo & non ab hominibus accepisse se. Nunc idè affirmat de ea doctrina quam docet, sibi eam ab vno Christo esse traditam. *Non enim*, inquit, *est secundum hominem.* Id quidam sic non est hominum

minum inuentum, aut humano ingenio excogitatum aliquid, ut aut falsi in eo quidquam sit, aut de eo dubitare quis possit, quin sit verum. Sed alij rectius. Non est secundum hominem, id est, non est mihi ab homine traditum, nemo hominum me docuit Euangelium, quomodo ego vos ipsum doceo, sed eius doctrinæ vnum Christum doctorem habui. Id enim sic intelligi deberi, quæ sequuntur declarant: ea autem sunt. *Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici.* Et certè non obieceratur Paulo, quod quæ ipse sibi confinxisset, Galatas docuisset, sed quod docuisset quæ ab hominibus acceperat non factis in Euangelij doctrina versatis, cum Apostoli reliqui id à Christo accepissent. Quare non est sollicitus Paulus docere, de quo dubitabat nemo, se non confinxisse Euangelium, sed studet palàm facere se habuisse eundem magistrum in Euangelio, quem alij Apostoli habuissent. Vnde ait. *Neque ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per reuelationem Iesu Christi.* Sed vtrum ista duo accepi, & didici potuit pro eodem? Quidam prius referunt ad potestatem annuntiandi Euangelium: postertus ad cognitionem Euangelicæ doctrinæ pertinere dicunt. Quasi dicat. Non accepi Euangelium, id est, potestatem ipsum annuntiandi ab homine, sed à Christo, ut in Actis Apostolicis legitur. Non etiam didici ipsum, id est, doctrinam eius ab homine. At Hieronymus rectius, ut mihi quidem videtur, ista distinguit. Inter accipere, & discere hoc, inquit, interest, quod accipit Euangelium, cui primum insinuat, & ad fidem eius aduocatur, ut credat vera esse, quæ scripta sunt, discit autem is, quæ ea, quæ in illo per parabolas, & ænigmata figurata sunt, explanata, & diserta cognoscit. Hæc porro sic accepi hoc loco. Caietanus, ut est acutus, rectè quantum ego iudico, ex eo probat, quod illis duobus non

Gloss. ordin. Interlin.

D. Thom. & Caic.

S. Thom. Insc. m. Gloss. interlin. Act. 9.

accepit, non didici, id vnum opponit Paulus, quod sequitur. *Sed per reuelationem Iesu Christi*. Nam reuelatio ad illustrationem mentis solum, & ad animi cognitionem pertinet: ex quo fit consequens illa duo, non accepit, non didici, ad cognitionem ambo esse referenda: Vt Paulus dicat se neque quod attinet ad simplicem cognitionem rerum gestarum accepisse, neque quod pertinet ad cognitionem mysteriorum difficilium didicisse Euangelium ab homine: sed verumque Christum ipsi reuelasse, & res quas gessit, quasque docuit, & mysteria in eis latentia rebus. Itaque & in fide, & in Theologia edoctus à Christo fuit. *Sed per reuelationem*, inquit, *Iesu Christi*. Hieronymus hic aduertit ἀποκαλυψος vocabulum Græcis inusitatum, & ignotum, à septuaginta interpretibus, qui Græcè de Hebræo vetus testamentum transtulerunt, fuisse confectum, quo vocis Hebraicæ מְסֻפָּרִים significationem melius exprimerent. Id quàm rectè obseruatum sit, alij iudicabunt: ego & Plutarchum & Isocratem verbo ἀποκαλυπτειν vsos inuenio, pro eo quod est deregere, & detracto velamine aliquid apertè dicere, & quod ignotum erat notum facere. Sequitur.

Audistis enim conuersationem meam aliquando in Iudaismo, quoniam supra modum persequabar Ecclesiam Dei, & expugnabam illam, & proficiebam in Iudaismo supra multos cotaneos meos in genere meo abundantius amulator existens patrum mearum traditionum.

Probat quod dixerat, se non accepisse Euangelium ab homine, expositione antea actæ vitæ suæ, & commemoratione sui & erga Ecclesiam odij, & erga Iudæorum religionem studij, quo nullum asserre posset argumentum efficacius. Nam, quod ait Chrysostomus, perspicuum est nulla fieri potuisse humana persuasionem, atque arte, vt tam subito ex infesto hoste fieret

fieret fidei acerrimus propugnator Paulus, nisi diuina accessisset reuelatio atque vis. Itaque quo magis ostendat se virtute Christi ad Euangelij fidem & doctrinam transitarum, eo exaggerat & amplificat, quanto antea odio incensus in ecclesiam ferreretur, quantoque studio defendendæ legis arderet. *Audistis*, inquit, *conuersationem meam aliquando in Iudaismo*. Audistis ait, quoniã de ipso celebris fama omnes Ecclesias peruaserat, vt nemini fideli ignotum esse posset eorum aliquid, quod ad Pauli antea actã vitam pertineret. *Conuersationem meam*. Qualis scilicet ipse essem, quid agerem, quarum præcipuè rerum studijs tenerer. *In Iudaismo*, nimirum, cum in Iudæorum legibus & religionem versarer alienus à fide Christi. Sed quia hoc nimis generale est, subiicit id, ex quo intelligi possit, de quibus suis rebus loquatur, & quarum meminisse illos velit, sic dicens. *Quoniam supra modum persequabar Ecclesiam Dei*. Id est, vt alia mea ignorassetis, at hoc certè cognostis quàm acerbis eorum hostis fuerim, qui in Christo credebant. *Supra modum*, inquit. Vel quia maioribus illos afficiebat malis, quàm vt ferendo essent: vel certè supra modum, quia Iudæos omnes reliquos, quamuis religionis studiosos, in hoc studio Christiani nominis extinguendi Paulus superabat. Itaque non solum iussa faciebat, sed & ipsos accendebat Synagogæ principes, & ad acrius insequendos fideles sollicitabat. *Et expugnabam*, inquit, *illam*. Laurentius Valla legit oppugnabam, sed id Græcæ vocis vim minus declarat. Nam ἐπορδούν, vastare est, & populari, vt fit vrbe capta: & certè Paulus non oppugnabat modo, sed & vastitatem, & direptionem, & excidium ecclesiæ inferebat. Hæc autem Paulus dicens tacitè argumentatur, idque bifariam. Primò sic, At si, vt constat, totus eram in persequendo Ecclesiam Dei, palam est mihi sic affecto, nec otium fuisse, neque animum

Euangelij ediscendi: nemo enim quæ odit, & delere cupit, ijs addiscendis vacat. Secundo isto modo. At si Iudaismi studio Ecclesiam Dei persequebar, perspicuum est, quod nunc legi & Mosaycis ritibus detraho, id non fieri à me, quòd Iudæorum religionem odio habuerim aliquando, aut quòd leges fuerim auersatus Mosaycas: Ecclesiam odiui potius, vt si quis alius acerrimo odio, alios in carcerem contrudens, aliorū neci consentiens, alios armis pellens, alios è latebris educens, in quas se coniecçant, de quo sic Ananias in Actis. Domine audiui de viro hoc quāta mala fecerit sanctis tuis in Hierusalem, & hic habet potestatem à Pontificibus alligandi omnes, qui inuocant nomen tuum. Ea que adhuc magis confirmat. *Et proficiebam, inquit, in Iudaismo supra omnes coætaneos meos. Quasi ita dixisset. Non solum professione Iudæus eram, sed multò etiam magis amore & studio, vsq; eo vt in cognitione & obseruantia earum legum, quas à patribus accepissem sic anteirem omnes coætaneos meos, vt me nemo aut obseruantior esset, aut doctior. Ex quo certè efficitur primum me tunc neque voluisse discere doctrinam Euangelij, quam haberem pro impia, neque si vellem, potuissem impedire studiis meæ religionis, quibus me totum addixeram. Deinde quòd nunc Mosaycas leges & instituta reiicio, id me non facere, neque odio ipsarum rerum, quas à prima ætate dilexi, neque quòd eas ignorem in quibus ediscendis ætatem consumpsi, & quarum scientia plurimos superauim; neq; quòd seruare eas nequeam, quas obseruaui & diu, & ita studiosè, vt earū obseruandarum summam mihi & facultatem & facilitatem parauerim. Et proficiebam in Iudaismo.* Iudaismum hinc vocat, vt rectè colligit Augustinus, quòd opponitur Euangelio: nam quòd persequeretur Ecclesiam, eo in Iudaismo profecisse se dicit. At lex Mosayca ritè intellecta non pugnat cum Euan-

Euangelio: erit ergo Iudaismus ea lex cum prauè & carnaliter intelligitur. *Supra omnes coætaneos meos.* Modestè non se natu maioribus anteposuit. *In genere meo.* Id est, Iudaici generis coætaneos meos: Quasi dicat. Omnes Iudæos mihi ætate æquales studio superabam legis. Quamquam quidam hoc, *in genere meo*, cum eo, quòd *Caietanus* sequitur, iungit, isto modo. *In genere meo abundantius amulator existens paternarum mearum traditionum.* Hoc est, Inter contribules ac mei generis Iudæos eminebam studio earum seruandarum rerum, quas nostri nobis traderunt maiores. Sequitur.

Cum autem placuit ei, qui me segregauit ex utero matris meæ, & vocauit per gratiam suam, vt reuelaret filium suum in me, vt Euangelizarem illum in gentibus, continuo non acquieui carni, & sanguini, neque veni Hierosolymam ad antecessores meos Apostolos, sed abij in Arabiam, & iterum reuersus sum in Damascum.

Supra probauerat se, antequam ad credendum in Christum conuerteret mentem suam, à nemine didicisse eius religionis doctrinam. Nunc docet, ne in ipso quidem conuersionis suæ ad Christum tempore se fuisse doctum ab aliquo, demonstraturus statim, nec posteaquam Christianus effectus est, doctorem habuisse, qui se Christianæ religionis doctrinam doceret, ergo inquit: Deus vocauit me, & quando ab ipso vocatus fui, ipsemet meam mentem rerum Christi illustri cognitione imbuuit, atque compleuit, post vocationem autem neminem qui me doceret conueni, sed protinus abij in Arabiam. Quibus rebus id docet, quòd ipsi docere propositum est, se scilicet toto doctore caruisse. *Cum autem, inquit, placuit ei qui me segregauit ex utero matris meæ, & vocauit per gratiam suam, vt reuelaret filium suum in me.*

Particula vt, aut finalis hic est, & refert se ad proximè præcedens verbum vocauit, hoc sensu. Et vocauit ad id vt reuelaret filium suum in me. Quod Latinorum interpretum maximæ parti placet: aut est explosiua, & refert se ad superius verbum placuit, hoc modo: Cum autem & qui me segregauit ex utero matris meæ, & vocauit per gratiam suam, placuit vt reuelaret filium suum in me, in quem sensum Græca propendunt magis, in quibus *αποκαλυψαι* legimus, non *εις αποκαλυψαι*: tum Syra editio huic suffragatur sententiæ. Itaque Græca scholia, & Latini noui scriptores eam potius sequuntur. *Cum autem placuit ei*, id est, cum Deus sua sponte voluit, cumq; illi fuit cordi. Nam *ευδοκία* pro quo, placuit, Latinus potuit, est ita probare aliquid, gratumq; habere, vt eius approbationis causâ potissimum ducatur ex prona ad benefaciendum voluntate, quæ certe benefaciendi voluntas in Deo caput est totius nostræ felicitatis. Nam etsi Deus bene velit iustis, eosq; approbet propter ipsorum bona merita ab ipsius gratia ortū ducentia, tum primus Dei amor erga nos, primaq; approbatio è qua tanquam è fonte omne nostrum derivatur bonum, *ευδοκία* est, id est, ingenuus quidam amor sola ipsius qui amat bonitate nixus, & ab ea vna profectus: quæ nos amorem beneplacitum haud malè vocemus. Et quoniam ex hoc beneplacito, ingenuoq; amore Dei omne ducitur nobis benefaciendi principium, idcirco in Christo, in quo pater benedixit nos omni benedictione in caelestibus, Deus collocasse dicitur huiusmodi *ευδοκίαν*, atq; beneplacitum Pro eo enim quod in Matthæo legitur (Hic est filius meus dilectus, in quo mihi benè complacui,) Græcè est, in quo *ευδοκία*, quasi dicat, in quo omne beneplacitum collocaui meum: propterea quod omnis mea beneuolentia erga alios voluntas, in huius vnus amore continetur, meaque erga singulos homines beneplacita, ex hoc vno

ortū.

ortū ducunt beneplacito. *Qui me segregauit ex utero matris meæ*. Id est, à Synagoga, quæ me aluit, vt placet Augustino. Sed simplicius Chrysostomus, & Græca scholia, *ab utero*, interpretantur à primo ortu, statim atque sum in lucē editus, vel certè in ipsomet utero, quando primum cœpit viuere, quale est quod in Psalm. De ventre matris meę tu es protector meus: & in alio. Alienati sint peccatores à vulua. Ab ipso ergo genitricis suæ utero segregatū se esse à Deo Paulus dicit, segregatum inquam, id est, non eductum ex utero, vt quidam volunt, & in lucem productum, sed selectum & sepositum ad enuntiandum Euangelium. Nam *αποπεισθη* propriè dicitur, in ijs, quæ vt eximia & præcipua seliguntur, & ad seruanda seponuntur: quomodo selectum esse Paulum ex illo constat, quod de ipso in Apostolicis Actis scribitur. Vas electionis mihi est, vt portet nomen meum, &c. Et *vocauit me per gratiam suam*. Id est, quem à puero selegit, eundem me iam virum factum vocauit ad id obeundum munus, ad quod me selegerat: idque per gratiam suam Paulus gratiæ acceptum refert, quod vocatus sit, nec hoc solum sed quidquid vnquam benè operatus est, id totum gratiæ diuinæ tribuit. At Deus in Actis vt affirmat Chrysost. vocasse ipsam dicit, quia bonam in eo tanquam materiem vidit, è qua suo postea tempore ministrū efficeret, idoneus qui esset tanto muneri sustinendo atque obeundo. Quippe alia est iustorum de se, alia Dei de iustis oratio, iusti nihil sibi tribuunt, omnia Deo accepta referunt: Deus autem vel minima eorum bona, bonorum ve initia & prædicat, & pluri facit: illud modestiæ iustorum est, hoc Dei in ipsos eximię benignitatis: iusti in illo animi sui submissionem commendant: Deus in hoc magnitudinem suæ in illos bonitatis declarat, & quod inter se amantium proprium est, certant laudibus inter se, & vtrique in alterum mutui amoris sui causam referunt. Sic

Zz 5

iusti

Luc 17.

Matt. 25.

iusti apud Lucam, Serui, inquit, inutiles sumus, quod debuimus facere fecimus. Sic rursus Christus apud Matthæum. Venite, inquit, benedicti Patris mei, possidete regnum quod paratum vobis est ab origine mundi, sitivi & dedistis mihi bibere, & quæ sequuntur in eandem sententiam. Sed quærit hoc loco Chrysostomus, quare Deus, quem ad Apostolicum obeundum munus à prima ætate selegit, passus sit Paulum tot annis Euangelio aduersari? Ad quam tamen ipse quæstionem nihil respondet: sed responderi potest id permisisse Deum ut & ipsius potentia illustrior redderetur, & fideles ipsi magis in fide confirmarentur. Illa enim ex acerbo fidei hoste in fidei studiosum defensorem mutatio tam subita diuinæ potestatis magnū indicium fuit: quod autem, qui hostis Euangelij antea fuerat, is postea tanto studio atque diligentia Euangelium defenderet, argumento erat id vsque eo verum esse, ut vel suos inimicos in assensum sui conuictos pertraheret. Quæ res maximè confirmatura erat fidem Euangelio credentium. Quare sequitur. *Ut reuelaret filium suum in me.*

Chrysost.

S. Thom.

Nam, ut quidam exponunt illud (*in me*) ponitur pro *ex me*, aut pro exemplo mei. Perinde ac si dicat. Me selegit Deus ad hoc munus, & ex inimico sui studiosum fecit, ut exemplum in me bonitatis statueret suæ, utque hoc in me edito exemplo cuncti de ipsius benignitate sibi polliceantur omnia, cum *me* per tot annos in impietate versatū, *nec versatū in impietate solū*, sed etiā, pietati & veræ religioni bellū quotidie inferentē, ab ipso sic cōuersū videat, nō modo ut veritatē agnoscā, sed ut veritatis defensor sim. Quod & ipse Paulus alibi explanat sic scribēs. Ideo misericordiam consequutus sum, ut in me primò ostenderet Christus Iesus omnē patientiam ad informationē illorum, qui credituri sunt illi. *Ut reuelaret filium suum in me.* Alij hoc sic, in me, id est, per me, mea scilicet prædicatione at-

ne atque voce. Alij vero. *In me*, id est, mihi: nam de voce & prædicatione statim infra meminit dicens. Ut euangelizarem illum in gentibus. Quasi ita dicat. Placuit Deo filium suum mihi reuelare, non tantum ut eum ipse cognoscerem, verum etiam ut gentibus ipsum notum facerem. Neque sine causa verbum variavit, sibi reuelatum esse Christum, se autem euangelizasse ipsum dicens. Nam aliter Paulo Christi mysterium notum fuit, aliter gentibus, quibus id Paulus prædicauit. Paulo namque plenè & perfectè magno menti ipsius diuinitus infuso lumine, gentibus autem non æquè perfectè. Ac præterea. Paulus Euangelizabat Christum gentibus, quia voce tantum eius vim illis annuntiabat: at verò Paulo reuelatus Christus dicitur, quia non solū infusione cælestis luminis id assequutus est ut Christum cognosceret sed multò etiā magis effectione, & impressione imaginis Christi in ipso, & efficacitatis illius in se illustri experimēto, per Christi spiritū ipsi inditū, & in ipso inhabitantē. Quare nō sic scripsit, ut reuelaret filiū suū mihi, sed sic potius, ut reuelaret in me, quo doceret, nō solū sibi voce traditū, neq; solum patefactū menti suæ, qui esset Christus, sed in suo etiam animo atque corpore tanquam impressum conspicuum apparere Christum, hoc est, se totum ab spiritu Christi, qui cordi ipsius infusus, & animum eius atque corpus peruadens, veterem in ipso extinguebat hominem, ita effectū, esse & confirmatum ad imaginem Christi, ut eum in semet viuentem & agentem videret, ipsumq; cognosceret filium esse Dei, ex ijs rebus, quas experiebatur eius virtute in se effici, & non solum ex eo quod id Deus affirmasset ipsi. Igitur Paulus sic vocatus, quid? Quid? *Contiuo*, inquit, *non acquieui carni, & sanguini.* Acquieui, id est, retuli, aut contuli: sic enim id verbū hoc loco accipi debet, nā Græcū *ἠρέσθη* cuius

cui⁹ id loco ponitur hoc propriè significat, vt infra initio secūdi capituli & ipse Latinus vertit interpres. Sed & Syra editio sic habet. *Nō patefecit carnī, & sanguini* Nā vrget Paul⁹ proposiū illud suum, à nemine hominū Euangelij Doctrinam accepisse se. Non enim, postquam vocatus sum, inquit, causa discendi Euangelij, carnem, & sanguinem adij; sic enim sanctæ scripturæ more homines vocat, Hebræis

Ioan. 1. „ enim homo sanguis & caro dicitur, vt in illo. Et verbum caro factum est. Et in illo. Quia igitur pueri participauerunt carnī & sanguini, id est, quia homines erant, & ipse

Hebr. 2., participauit eisdem. Et in illo rursus. Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem. Et apud Mattheum

Eph. 6., denique. Caro & sanguis non reuelauit tibi, id est, nemo hominum. At vtrum homines vniuersos, an vnum eorū genus hac ambage Paulus significat? Chrysostomus Petrum & Iacobum significatos censet. Hieronymus peccatores omnes, ne bis idem, nam statim subiungit. Nec veni

“ Hierosolymam ad antecessores meos Apostolos: tum quod

“ ea vocabula plerumque accipiuntur in malam partem, vt in illo. Caro & sanguis regnum Dei possidere nō possunt.

1. Cor. 13. Quanquam id certè non obest. Nam & sæpè in bonam, & repeti idem bis solet per Epegesin, maioris expositionis causa, id quæ Paulo familiare est. Itaque nonnullis Chrysostomi sententia magis probatur: quod enim Paulus obcurius dixerat Hebraica proprietate vsus, id statim apertioribus verbis planum fecisse dicunt, quasi ita dixisset. *Non contulicam carne & sanguine*, id est, *non veni Hierosolymam ad antecessores meos Apostolos*, eos scilicet, qui antequam ipse

Apostolus crearet, Apostoli constituti fuerunt. Sed quid est illud *continuo*, quod dicit? Nam quidam id cum superioribus isto modo coniungunt. Continuo vt reuelauit filiū suum in me, abij in Arabiam, id est, nulla mora interposita abij. Alij verius cum verbo acquieui, quod sequitur, copulant

lant isto sensu. Continuo non acquieui, hoc est, retuli, id est, Non statim atque sum conuersus ad Christum, retuli ad Apostolos, quidquam eorum, quæ Christus aut in me fecisset ipse, aut per me fieri vellet. Nam certè post illa tempora, id est, post annos à sua conuersione quatuordecim, quod ipse initio capituli sequentis scribit, contulit cum Apostolis doctrinam suam. Sed hoc ipsi nunc tantū erat proposiū, vt doceret, se antequā ab villo doceri posset homine instituisse prædicare Euangelium, quo ex eorum esse constaret, id quod initio proposuit se id à nemine didicisse. Itaque id Syra explanat editio, in qua sic. *Et statim non patefecit, Sed*, inquit, *abij in Arabiam*. Annuntiaturus scilicet Euangelium, in Arabia porro aliquandiu commoratus iterum redijt Damascum, inibi que Euangelium annūtiare cœpit, quomodo Lucas in Apostolicis Actis scribit, quanquam is huius in Arabiam profectionis non meminit, sed à conuersione sua Paulum dicit Damasci Euangelium vsque eo studiose atque liberè annuntiare cœpisse, vt acerbissima in se Iudæorum odia excitaret. *Quorum vt declinaret insidias*, quas vitæ ipsius tendebant, insidias, postea Damasco, profugerit, sine demissus è muro: fieri autē potuit vt de Arabica profectione siluerit, quod aut ea loca Paulus breui reliquerit, aut certè nihil in eis egerit, cōmemorandum quod esset, sequitur.

Deinde post annos tres veni Hierosolymam videre Petrum, & māsi apud eum diebus quindecim, alium Apostolorum vidi neminem, nisi Iacobum fratrem Domini.

Ideò declarat quantum temporis commoratus apud Petrum fuerit, vt ex eo Galatis ostendat se intra tam exiguam diem non potuisse Fidei doctrinam à Petro discere. Porro dicit neminem alium præter Iacobum visum à se esse, vt eo occurrat suspitioni dicentium, si minus à Petro, tamen potuisti doceri ab aliquo alio. Est fortasse causa, quare

quare neminem Paulus vidit præter Iacobum & Petrum, ea fuit, cuius Lucas meminit loco supra citato. quod Hierosolymis omnes fideles timerent, se cum Paulo coniungere, quod eius antiquum odium in Ecclesiam scirent, commutationem autem voluntatis in melius, aut nescirent aut suspectam haberent. Sed ut ea, quæ dixit confirmet, iurandum adhibet, dicens.

Quæ autem scribo vobis, et cetera coram Deo quia non mentior.

Quo iurando, non solum ea quæ dixit, sed & quæ statim dicturus est, confirmare voluisse est intelligendus. Itaque id ad utraque pertinet, & ut puto, ad ea quæ sequuntur magis, quod ea vitata minus, confirmatione magis egerent. Quis enim fieri posse putaret, ut aut Petrus Apostolorum columen adduceretur, ut simularet vellet ab eo abstinere se, a quo iudicaret non esse abstinendum, aut Paulus vir modestissimus in publico hominum & magno conuentu in os Petrum reprehenderet? Quæ tamen facta esse paulò infra, dum causam suam agit, Paulus commemorat. Ad ea igitur quæ mox dicturus erat, ne quis fingi ab illo crederet, hac obtestatione præmunijt. Itaque sequitur.

Deinde venit in partes Syriæ & Ciliciæ, eram autem ignotus Ecclesijs Iudææ, quæ erant in Christo.

Id est Postquam vidi Petrum, & commemoratus apud illum sum dies quindecim, relictis Hierosolymis profectus sum in Syriam, & Ciliciam, in eas scilicet regiones, in quibus, qui me Euangelium doceret, erat nemo, ipse potius earum regionum homines docui, *Veni, inquit, in partes Syriæ, & Ciliciæ.* hæc subiicit, ut narrationis ordo magis constaret. Nam quod sequitur, *Eram autem ignotus Ecclesijs Iudææ, quæ erant in Christo,* non cohæret cum his, sed cum illo potius quod antecessit, nimirum: Et mansi apud Petram diebus quindecim, aliam autem Apostolorum

rum vidi neminem. Explanat enim causam, quare dum Hierosolymis fuit, cum alijs fidelibus congressus non fuerit. *Quia, inquit, illo tempore, quando scilicet apud Petrum diuersatus sum, eram ignotus Ecclesijs Iudææ, id est, nemo me de facie nouerat, tantum audierant, quæ olim odio prosequutus sum religionem Christi, me studiosè iam defendere: itaque quod ignotus illis essem, neque ipse illos alloquutus sum, neque me eorum alloquutus est aliquis.* Quæ idcirco Paulus scribit, primò, ut ex eo Galatæ intelligerent ipsum, quo tempore Hierosolymis fuit, non annuntiasse Euangelium Iudæis, quod Pauli aduersarij falsò iactabant dicentes, ipsum seruandæ legis authorem illis fuisse. Deinde hæc scribit, ut ex eo ostendat, quomodo censeret Hieronymus, se dum in Iudæa suam a nemine potuisse doceri, quando ne agnosci quidem à Iudæis fidelibus potuit propter temporis breuitatem. *Ita enim inquit, in me glorificabant Deum.* Quia nimirum audiebant me esse Christi hostem effectum esse præconem Christi, glorificabant autem iure. Nam quod eorum ipsorum, qui ipsi aduersarij volunt, armis atque consilijs causam suam tuetur Deus, & ad foelicem perducit exitum, ea re suam gloriam illustrat maximè. Sed sequitur.

C A P V T. II.

D *Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam simul cum Barnaba, assumpto & Tito.*

Exequitur institutam narrationem id semper studens, ut è rebus à se gestis, & è suæ vitæ omni cursu demonstraret, neque se didicisse Euangelium ab homine, neque apud Iudæos aliquid dixisse aut fecisse, ex quo intelligi posset sentire ipsum seruandam esse legem Moysaycam. *Deinde, inquit, post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam simul cum Barnaba.* Quærat aliquis quo ab initio hi quatuordecim numerentur annis

anni: à conuersione Pauli, an à primo ipsius ad Hierosoly-
 mas aduentu? Hieronymo ab hoc videtur, quem in eo. nō
 nulli sequuntur, sed plerisque à conuersione placet, quod
 & verius esse ex iis, quæ postea dicemus. constabit. Sed
 maior quæstio est, vtrum hîc Pauli. in Iudæam: aduentus
 sit is, cuius Lucas in decimo quinto libri Actorum me-
 minit, cum Antiochenes ipsum atque Barnabam Hiero-
 solymam miserunt ad consulendū Apostolos super quæ-
 stione de cessatione legalium. Atq; vt ea quæstio melius
 explicetur, debet aduertiri in Actis Apostolicis dici quater
 Hierosolymā venisse Paulum, semel à conuersione sua an-
 no tertio, quando Damasco profugit Iudæorum insidias
 vitandi causa, de quo Lucas in nono. Iterum cum grandi
 pecunia, quam Ecclesia Antiochiæ subsidio misit. Eccle-
 sijs Iudææ, famis quæ sub Claudio accidit, tēpore, de qua
 fit mentio in vndecimo. Tertio consulturus Apostolos
 de quæstione legalium, quando ipsum atque Barnabam
 ijdem Antiochenes miserunt vt dicitur in decimo. quin-
 to. Quarto tandem cum illi in templo vna cum alijs oran-
 ti, Iudæorum quorundam ipsi inimicorum artibus excita-
 to tumultu, manus iniectæ sunt, quomodo scribitur in vi-
 cesimo primo. Ergo. quæritur, quod hîc scribit quatuor-
 decim exactis annis ascendisse Hierosolymam simul cum
 Barnaba, is ascensus ad quem horum quatuor pertineat,
 aut vtrum ad eos omnino pertineat. Et satis constat neq;
 ad primum, neque ad vltimum pertinere: de tertio quan-
 do ascendit consulturus Apostolos est controuersia.
 Nam Theodoretus pertinere censet, cuius sententiæ &
 alios olim fuisse. Hieronymus scribit, & nunc nonnullos
 esse constar. At Chrysostomus contra hunc ascēsum aliū
 arbitratur ab illo esse, de quo in decimo quinto capite scri-
 bitur. Cui ego sententiæ non dubito quin omnes assensu-
 ri sint, qui modo, quæ hîc Paulus cum illis, quæ in decimo
 quinto.

quinto scribit Lucas, exactè contulerint. Primum enim
 ibi dicuntur missi ab Ecclesia Antiochensi, hîc dicuntur
 venisse Spiritus sancti admonitu: deinde ibi res acta di-
 citur in publico Ecclesiæ concilio: hic Paulus scribit se or-
 sim & priuatim rem contulisse cum Petro & cum non-
 nullis alijs Apostolis. Præterea ibi quæstio de cessatione
 legalium publicè proposita dicitur, hic nullius proposi-
 tæ quæstionis mentio fit. Ad hæc, ibi quæstio propo-
 sita concilij Apostolorum decreto legitur definita, de-
 finitioque literis consignata missa Antiochiæ: hic nec
 definitionis neque vllius decreti, neque literarū Paulus
 meminit sine dubio mentionem factururus earum, quan-
 do eis nihil validius afferre poterat ad id euincendum,
 quod ipsi probare propositum est in hac epistola, non
 necesse esse leges obseruare Mosaycas, Petrumque & re-
 liquos Apostolos ira censere. Quare pro certo habeo
 hunc, de quo hic Paulus scribit accessum, alium esse ab
 illo, de quo Lucas scribit. At si alius, vter prior, hic, an
 ille? Chrysostomo ille prior videtur, contra ego hunc om-
 ninò priorem puto, quod facile probō. Nam si quæ Lu-
 cas scribit, prius gesta sunt, ea potius hic aut ea sola Pau-
 lus commemorasset, quando eis solis commemorandis
 propositum, vt diximus suum plenè consequutus esset.
 Itaque vtrumque certum mihi est, & hunc accessum ab
 illo Lucæ esse alium, & esse illo priorem. Sed si alius ab
 illo qui est apud Lucam tertius, vtrum etiam alius ab
 eo quem idem ponit secundum? Alius fortasse non-
 nullis videatur, & omninò diuersus ab illis quatuor, quos
 supra commemorauimus, & omninò quintus accessus. Sed
 opinor, is ipse est, qui apud Lucam secundus, quan-
 do Paulus atque Barnabas Antiochia Hierosolymam pro-
 secti sunt, vt pecuniam deportarent. Nam allata eā pe-
 cunia.

cunia Ecclesijs Iudææ fuit, quod fame premerentur, quæ viguit sub Claudio: at à conuersione Pauli ad id famis tempus ferè quatuordecim numerantur anni, vt ex Eusebij, liquet Chronico. Ex his omnibus colligo, & quidem; vt mihi videor, verissimè Paulum hanc scripsisse epistolam ante tertium illum suum in Iudæam aduentum, & omninò ante decretū illud editū de abrogatione Mosaycarum legū. Nam post decretum illud editum nulla causa erat eius scribendæ, omni de legibus Mosaycis, quod ad Gentiles attinebat, dubitatione sublara. Possit enim Paulus addubitantes Galatas facile ad id decretum reijcere, & eo decreto prolato illos tumultuantes sedare, & vt literarum aliquid super hoc ad illos dare, in animum induceret suum, tamen in eis literis decreti huius vel imprimis mentionem faceret. Quî enim, id Paulus omitteret, quod vnum erat efficacissimum, ad omnem istam de legis Mosaycæ obseruatione necessaria tollendam dubitationem: quem videmus in hac epistola vniuersa colligere, quamuis minuta argumenta, quibus effici modo possit gentes ad id non teneri. Quod si quis nobis obijciat scholia quædam esse Græca, in quibus affirmetur Paulum, dum esset Romæ, epistolam scripsisse istam, hoc est, multo tempore post decretum illud editum. Dicendum est non esse illa scholia eiusmodi, vt habere illis fidem necessario quis debeat. Nec etiam me moueat, quod fortasse nonnulli dicent, non constare ex Apostolicis actis Paulum annuntiasse Euangelium Galatis ante illud decretum editum. Nam certè secus se id habere satis aperte colligitur ex eo libro, is si liber attentè legatur. Nam in eius libri capite decimoquinto post illius editionem decreti, sic legitur. Post aliquot autem dies di-

Act. 15.

xit

xit ad Barnabam Paulus, Reuertentes visitemus fratres per vniuersas ciuitates, in quibus prædicauimus verbum Domini quomodo se habeant, quod & fecerunt alius aliò profecti. Et deinde in capite decimosexto subijcitur. Cum autem pertransirent ciuitates, tradebant cis custodire dogmata, quæ erant decreta ab Apostolis, & senioribus, qui erant Hierosolymis: transeuntes autem Phrygiam & Galatiæ regionem. Phrygia igitur & Galatia in ijs continentur regionibus, quibus ante id Apostolorū decretum Paulus annūtiauerat Christi Euangelium, & quas post id decretum editum confirmauit in fide, & vt id decretum seruarent, admonuit. Post annos, inquit, quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito. Ascendi dicit, quoniam Hierusalem in loco edito sita erat. Cum Barnaba, assumpto & Tito. Hos assumpsit Paulus, testes vt essent eorum, quæ euenerunt, quæque mox narraturus esset accidisse ipsi, neque non est aliquid quod ait, assumpto & Tito. Habet enim Emphasin illud, & quasi dicat, & ipsum Titum, quamuis è Gentilismo fidelem, quamuisque incircuncisum, nō sum veritus mecum ad Apostolos, & reliquos è Iudaismo fideles adducere pro comperito habens, conuersos è Gentilismo circuncidendos non esse. Sed pergit. Ascendi autem secundum reuelationem. Nam quamuis publicè missus est ab Antiochenis ad deportandam pecuniam, tamen, vt eò missus conferret, quod annuntiabat Euangelium cum Apostolis, & illis doctrinæ suæ genus atque rationem exponeret, id illi non mandarant Antiochenes, sed vt faceret Deus ipsum admonuit. Quare addit. Et contuli cum illis Euangelium, quod prædico in gentibus. Contuli, id est, communicauit, & quasi in finem deposui.

Aaa 2

fui.

fui. *Cum illis*, mox exponit cum quibus, cum Petro scilicet, Iacoboque, & alijs nonnullis. *Euangelium quod prædico in gentibus*. Non simpliciter Euangelium, sed quod propriè pertinet ad gentes, non enim cum illis contulit vniuersam Euangelij, quam ipse prædicabat, doctrinam, sed eius illam partem, quæ Christianos homines liberatos esse docet à seruitute legis Mosaycæ, qua dere per id temporis magna erat inter fideles dissensio. Contulit autem non publicè, unde addit. *Seorsim autem ijs, qui videbantur aliquid esse*. Quasi dicat. Quod dico me contulisse Euangelium cum illis, nolo sic intelligi, quasi palàm contulerim in Ecclesiæ conuentu publico: contuli quidem, sed priuatim cum ijs solis, qui aliquid esse videbantur: *Græcè τοῖς δυνούουσιν*, sic enim Græci appellare eos solent, quorum est præstans autoritas. At cur contulit? *Ne forte*, inquit, *in vacuum currerem aut cucurrissem*. Ne forte, id est ne aliquo pacto, aut modo, *in vacuum currerem*, id est, sine fructu laborarem. Quasi ita dixisset. Contuli, non ideo quidem, Quod ipse addubitarem vtrum vera mea esset doctrina: qui enim id possem, qui à Deo accepisse ipsam certus omninò essem? Sed contuli, ne nisi conferrem, autoritate careret doctrina mea apud eos, apud quos maleuoli quidam, fidem vt detraherent dictis meis, falsæ doctrinæ traditæ, & imposturæ in docendo factæ nomine me falsò accusabant. Itaque ex quo cognitum est me cõtulisse, probatamque ab Apostolis meam doctrinam esse, ex eo mea vox autoritatem apud illos retinere suam, eisque fructuosa esse coepit. At cur non statim à conuersione sua contulit, vt statim probata cognosceretur, eique haberetur fides omni detrahendi ipsi causâ præcisâ? Quia illo initio nemo

nemo erat, qui Pauli doctrinæ detraheret, quique diuersa ipsum docere diceret ab ijs, quæ alij docerent, non ergo oportuit remedium adhibere nondum exorto malo: tum quia si contulisset, quando nulla conferendi causa necessaria apparebat, contulisse putaretur discendi causa, ex quo eius doctrinæ autoritas minueretur. Sed ait. *Ne forte in vacuum currerem, aut cucurrissem*. Cursum vocat operam, quam in docendo ponebat, & in vacuum currere ponit, non pro eo quod est falsa docere, sed pro eo quod est frustra & sine fructu docere. Et fortassè sic loquutus est ex proprietate sermonis Hebraici, in quo currendi verbum in ijs vsurpatur rebus, quæ studiose à nobis fiunt & cum quadam voluptate, vt in illo. *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum*. Subindicat ergo Paulus laborem docendi voluptati sibi esse, seque in eo versari studiose & libenter. Præter hæc Euangelij doctrina rectè nominetur cursus, vt pote quæ breuissimo temporis spatio vniuersum obiens terrarum orbem ad vltimas illius oras mira celeritate peruenerit. Sed & dictum videri possit metaphora ducta à cursoribus in stadio. Nam vt illi omnes suas vires profundunt, sic Paulus in docendo nihil ad summam diligentiam sibi reliqui faciebat. Nam ista metaphora, vt videtur, delectatus sæpius ea vitur, vt in illo, *sic currite vt comprehendatis*. Et iterum. *Sic curro non quasi in incertum: sic pugno, non quasi aerem verberans*. Et rursus. *Quia non in vacuum cucurri*. Et tandem. *Per patientiam curramus*. Sequitur.

Psal. 118.

I. Cor. 9.

Phil. 2.

Heb. 12.

Sed neque Titus, qui mecum erat, cum esset gentilis compulsus est circumcidi, sed propter subintro ductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in

Christo Iesu, ut nos in seruitutem redigerent, quibus neque ad horam cessimus subiectioni, ut veritas Euangeij permaneat apud vos.

Dixerat contulisse, non dixerat quibuscum contulerat, eos collata probasse: nunc id docet probasse ipsos non tam voce, quam, quod firmiter est, re ipsa atque facto. Non enim, passi sunt legitimo ritu circumcidi Titum à Gentilismo ad Christum conuersum. Sed neque Titus ait, qui mecum erat, cum esset gentilis, compulsus est circumcidi. Quasi dicat. Exposui Apostolis quemadmodum docerem liberas esse gentes à legitimis caeremonijs, quod si nosse cupitis, vtrum in eo fuerim ab ipsis probatus, eorum facta cognoscite, nullo enim modo inducti sunt, Titum ut circumcidi vellent, qui genere gentilis esset. At quorsum quod sequitur? Sed propter introductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu, ut nos in seruitutem redigerent, quibus nec ad horam cessimus subiectioni. Nam illa particula, sed, aduersatur dicto, itaque infert contrarium eius quod præcesserat, præcesserat autem, Titum circumcidi compulsum non esse. Significat ergo, idque recti sermonis ratio ut significet exigit, quem nolent Apostoli circumcidi propter subintroductos falsos fratres, circumcisum tamen esse, quod à vero longè abest. Hic mirum est quantum se torqueant interpretes, in re facili, illa quidem, sed illis,

Hieronymus & quod non animaduertunt Hebraica proprietate loquuntur Paulum, difficillima visa. Itaque alij aliud constringunt. **Theodore.** Quidam enim, illud, sed, sublatum volunt, itaque legunt. Sed neque Titus compulsus est circumcidi propter subintroductos falsos fratres, id est, ne instantibus exemplaria quidem illis circumcidi compulsus est. Alij id retinent, sed negationem remouent ab eo quod sequitur: legunt enim,

enim. Sed propter introductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu, ut nos in seruitutem redigerent, quibus ad horam cessimus subiectioni. Ut dicat Apostolos quidem non præcepisse Titum ut circumcideret se, quod autem se circumcidit, nam circumcidisse se illum dicunt, id factum ne eis qui subintroierunt fratribus esset offenculo. Alij autem vtrumque quod & oportuit, retinentes, illud sed, propter introductos falsos fratres, cum eo coniungunt quod dixerat contulisse Euangelium suum seorsum cum ijs, qui videbantur esse aliquid, ut huius priuatæ collationis Paulus dicit subintroductos falsos fratres causam dedisse sibi. Augustinus porro sic exponit, ut Titum Apostoli circumcidi noluerint, alioquin fortasse circumcidendum, eo quod illos adductos esse, quod circumcidi deberi subintroducti illi nimis contenderent, quibus iudicauerunt obliquendum non esse. Quo in sensu illa particula (sed) extenuandi vim habet, ut cum dicimus: percussi Petrum, sed prouocatus ab illo. Alij alias rationes cõminiscuntur, sed, uti diximus, sine causa. Nam constat id à Paulo scriptum esse Hebraici sermonis proprietate ea, quæ in priori versus parte negatio posita in posteriori à cõmuni repetitur, repetitæ autem à cõmuni negationis exempla sunt illa. Psal. quadagesimo tertio. Et non recessit retro cor nostrum, & declinasti semitas nostras, à via tua, id est, & nõ declinasti. Psalmo nono, Hebraice ad verbum. Non in finem obliuio erit pauperis & patientia pauperum peribit in finem, id est, & nõ peribit. Gen. 2. Nõ enim pluerat Dominus super terram, & homo nõ erat qui operaretur terram, sed fõs ascēdebat de terra irrigans vniuersam, terram id est, sed neq; fõs ascēdebat de terra: ergo & in hoc loco, quod ait, sed propter introductos falsos fratres, ab eo quod præcesserat. Sed neq; Titus

Caietanus.

D. Thom.
Gloss. in
tertia. ca.
ris.

Psal. 43.

Psal. 9.

Genes. 2.

cum esset gentilis compulsus est circumcidi, negatione mutuata ac desumpta pro eo habendum est, ac si diceret, sed neque propter subintroductos falsos fratres. Nam auget quod dixerat Titum se circumcidere non esse compulsum, vsque eo enim id esse verum, vt instantibus vt circumcideretur & perurgentibus falsis quibusdam fratribus, qui eo se insinuauerant, in familiaritatem ipsorum vt explorarent, vtrum legitimis ceremonijs seruirent: compulsus sit circumcidi, sic certe hunc locum interpretatur Chrysostomus quod item Oecumenio & Theophylacto videtur. Chrysostomus enim scribit sic. Titum cum esset incircuncisus Apostoli

” non coegerunt circumcidi, quo maxime declararunt se
 ” non reprobare quæ Paulus docuisset, atque fecisset, &
 ” quod maius est, ne quidem aduersarijs adstantibus, id
 ” que agnoscentibus adducti sunt Apostoli, vt id fieri præ
 ” ciperent. *Sed propter introductos falsos fratres.* falsos fratres Paulus illos vocat, quod cum se Christo studere dicerent, Christianæ libertati insidias poneret. Quare & sub intrasse illos dicit, quo significet clanculum ad insidiandū ingressos, itaque sequitur? *Qui subintroierunt explorare libertatem nostram.* Nam in bello exploratores appellari solent, qui castra hostium clam ingressi ipsorum consilia, vt suis prodant, rimantur. *Libertatem,* inquit, *quam habemus in Christo Iesu.* id est, per Christum Iesum, hoc est per eius meritum atque mortem, qua nos liberauit non solum à peccato, sed etiam ab onere Moysæ legis seruandæ propterea quod ipso moriente eius legis omnes umbræ esse desierunt, vel certè, *sic in Christo,* id est, in Christianismo, hoc est in ea religione, quam qui perfectè colunt plane liberi sunt: quod non solum soluti sunt legibus Moysæ, sed etiam omni eo poenæ timore vacui

quo

quo quidam ad honestè operandum tanquam serui inducuntur. *Vt nos in seruitutem redigerent.* ob eam causam, inquit, ingressi sunt explorare nostram libertatem, vt vbi comperissent nos obseruare nolle legitimas ceremonias, molesti instarent nobis. *Quibus,* inquit, scilicet falsis fratribus, nostrisque insidiatoribus, *nec ad horam cessimus subiectioni,* id est, nolimus ne ad breue tempus ab illis victi videri, vt illorum causa seruituti legis subiiceremur. *Vt Veritas Euangelij permaneat apud vos.* Quasi dicat, non tam nostri causa, neque tam nostræ molestiæ vitandæ gratia illis obstitimus, & quamuis contendentes, vt Titum circumcidi vellemus, non cessimus, quam propterea, vt apud vos Euangelij libertas integra, & inuiolata maneret. Nam si, vt illis faceremus gratum, passi essemus Titum circumcidi non tam ipsorum voluntati indulsisse id, quam iudicio videremur atque sententiæ assensisse. Sentiebant autem necessario illum circumcidi deberi. Itaque is error ad vos permaneret, ac seruituti legis vos inuolueret perniciose. Quamquam, & id interpretari possumus dictum cum diminutione quadam, isto modo vt libertas maneat apud vos, id est, saltem apud vos maneat. Quasi ita dicat & sentiat. Quando fieri nequit, vt qui conuersi sunt ad Christum à Iudaismo Euangelij libertate integrè frui velint, quod legitimis ceremonijs assueti, eas dediscere, aut negligere in animum non inducant suum, studiose curauimus, vt saltem apud vos Græcos ea libertas maneret nulla seruitutis infuscata labe. Sequitur.

Ab ijs autem, qui videbantur esse aliquid (quales aliquando fuerint nihil mea interest, Deus enim personam hominis non accepit) mihi enim qui videbantur esse aliquid nihil contulerunt.

Docuit Paulus ex eo quod Titum circumcidi deberi non censuissent Apostoli, quid de hac suæ doctrinæ parte sentirent, nam qui non coegerunt circumcidi Titum, gen

tes legitimis non teneri cæremonis, quod docebat Paulus, sine dubio probarunt. Nunc quid de omni sua doctrina senserint, docet, ea scilicet narrans, quæ illi secum egerunt. Dicit enim eos, doctrinam ipsius cum probe cognouissent ipso eam illis planè exponente. Nihil contulisse ipsi, id est, nihil de sua ipsorum adiecisse, nihil de Pauli doctrina repudiasse. *Ab is,* inquit, *quæ videbantur esse ab aliis,* id est, à præcipuis Apostolis adiecturus erat, nihil adiutus sum, sed omisit dicere, quia quædam per parenthesin interposuit, moxque rediit ad id, quod coeperat, orationis forma non nil immutata, dicens, *ut qui videbantur esse ab aliis, nihil contulerunt.* Interposuit autem quid? *Quales autem aiquando fuerint, nihil me interest.* Deus enim personam hominis non accipit, id est, dico nihil mihi contulisse eos qui erant in pretio, eo sanè tempore quando cum aliis doctrinam meam contuli, nam ante id tempus quales illi vel fuerint, vel habiti sint commemorare nihil attinet. Sed cur hoc Paulus, aut quare de re notare voluit Apostolos? Ambrosius, quæ ante sequuntur, notasse tenbit **D. Tho.** præteritæ ipsorum conditionis, & status humilitatem, quasi **Lyranus,** si papius dixisset. Nihil mihi contulerunt illi, qui habebantur in pretio: in pretio, inquit, habebantur tunc, nam de eo quales antea habiti sint non laboro. Constat enim illos minime pretij fuisse homines, nempe illiteratos piscatores, & media vulgi facie, sed ut dixi, parùm id refert quales fuerint, quando Deus, qui personam hominis non accipit, id est, ad hæc fortunæ, aut naturæ partem attēdit bona, facie potuit ex indoctis doctos, è cōtemptris, & humilibus, magnos & claros facere. D. Augustin. id ad mores refert, hoc sensu. *Quales olim fuerint, boni ne, an pravi, nihil me refert.* Suspectum me, inquit, haberi ex eo volunt quod fideles olim odio atque armis prosequutus sim, possem & ego talè ali- **Cat.** quid obicere & us, qui nunc in Ecclesia habentur præcipui, sed prætermitto dicere, quoniam ad proposuam disputationem

tationē parùm certè pertinet, illud pertinet, ipsos mihi contulisse nihil. Chryso. & Hieron. & Græcorum plerique illis verbis doctrinæ genus Apostolorum quo aliquando vsi sunt, notatū putant. Quasi sic Paul. dicat. Vtrū ante id tēporis docuerint Apostoli, fideles circumcidēdos esse, tecus ve nihil mea refert dicere, ipsi si quid unquā docuerunt tale rationē Deo reddēt, qui eā ab ipsis seuerè exiget nulla ipsorum dignitatis ratione habita, nō enim hominis personam accipit. Sed ut ut antea, hoc tamen constat, quando cū illis doctrinam meam contuli, nihil ipsos aut mutasse de illa aut contra sensisse. *Sed contra cum vidissent, quod creditum est mihi Euangelium præputi, sicut, & Petro circumcissionis (qui enim operatus est Petro in Apostolat. circumcissionis, operatus est & mihi inter gentes) & cum cognouissent gratiā, quæ data est mihi, Iacobus, & Cephas, & Iohannes qui videbantur columna esse, dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis, ut nos in gentes, ipsi autem in circumcissionem, tantum ut pauperum memores essemus, quod etiam sollicitus fui facere.* Antea dixerat Apostolos cognita ipsius doctrinam nihil de ea demutasse: nūc dicit vsq; eo probasse illam, ut societatem inierint cū ipso inter se partiētes munus annuntiandi Euangelii. *Sed contra* inquit, *cū vidissent, illi videlicet præcipui Apostoli quibuscū doctrinam meam contuli. Creditum mihi esse Euangelii. præputi, id est, munus docēdi gentes doctrinam Christi. Sicut & Petro circumcissionis.* Præputium & circumcisio vocabula sunt in scriptura, & sermone Iudæos, atq; gētiles significauit. Cū vidissent igitur Paulo gētiles Petro Iudæos in fide instituēdos esse cōcreditos, dextras iunxerunt cū ipso paciscētes id ut quisq; munus obire suæ curationis quod esset: mutuam tamen omnes inter se pacē & beneuolentiam seruarēt. At quomodo id viderūt, Paulo Gētiles Petro Iudæos esse cōmissos? *Quia, inquit, qui operatus est Petro in Apostolat. circumcissionis, operatus est mihi inter gentes,* id est, quia cognouerunt mihi commissum à Deo esse docere gentes quomodo ab eodē Iudæorum docendorum Petro commissam **cura**

cura est, id enim vocat, vt plerisque placet, operari in Apostolarum, potestatem facere annuntiandi Euangelij. Non igitur facta fuit Paulo potestas Iudæorum docendorum, Dicet aliquis neque contra Petrus gentes docendi potestatem habuit. At id verum esse qui possit, cum vniuersis Apostolis potestas facta sit doctrinæ disseminandæ promiscuè in omnes gentes? Marci vltimo. Euntes prædicate *Mar. 16.* Euangelium omni creaturæ, & Petrus propriè & eximie constitutus à Christo fuerit totius Ecclesiæ pastor & Doctor? Sed & illi propriè vt scribit Lucas diuinitus præputum fuit vt gentes doceret, quando demissum è cælo velum vidit vario bestiarum genere plenum, ei que dictum est. Petre surge, occide, & manduca. Certè neutri illorum alteros docendi fuit adempta facultas: immo vtri que in vtrosq; fuit nominatim concessa. Nā & de Paulo dixisse Christus scribitur. Vas electionis mihi est vt portet nomē meum coram gentibus & regibus, & filiis Israel. Itaque & Petrus gētes, & Paulus Iudæos, non solum docere potuit, sed re ipsa docuit. De vtroque constat in Actis Apostolicis, de Petro in capite decimo, de Paulo autem in capitibus decimo quarto, & decimo septimo, & duo de vice simo. Quare quod hic dicit, sibi esse creditum Euangelium præputij, sicut & Petro creditum fuit Euangelium circumcisionis, eo non tam significat diuisum munus à Petri munere sibi esse delatum, idem enim vtri que & in eodem docēdi munus delatum est, quam declarat, ad quam eius muneris obeundam partem ipsorum quis que aptior esset, & habilior, neque Paulus dicit docendi gentes potestatem sibi vni esse factam, sed docet suam operam præcipuè in docendo gentes spectatam esse, & cum fructu versatam: idque ex eo cognosci atque probari posse affirmat, quod addit. *Qui enim operatus est Petro in Apostolatam circumcissionis, operatus est mihi inter gentes.* Quo, vt ego, sentio significat.

gnificat, sibi munus Apostolicum obeunti, & apud gentes Christum prædicanti, Deum suffragatum ipsi esse, vti antea Petro ad Iudæos loquenti fuisse auxiliatus, hoc est, Deum ipsius orationi atque voci cōtulisse efficacem vim quæ animos ingressa auditorum facile eos ad assensum fidei pertraheret. Nam Græcè est *εὐεργετῆς* quod vim addere, atque immittere ad id quod quis obeat efficiendum potius, quam deferre munus aut magistratum mandare significat. Contulit autem Deus sine dubio Pauli orationi atque sermonibus istam vim, quoties apud gentes dicebat: miro enim modo influebat in illarum animos. Itaque nemo illo gratior gentibus fuit: nemo quem libentius audirent: nemo cuius singula dicta magis probarent: nemo cui haberent maiorem fidem. Vnde & dux verbi Lystris *Act. 14.* appellatus est, & pro Mercurio habitus, vt Lucas scribit, plures que vnus Paulus ad Christum conuertit è gentibus quam Apostoli reliqui, quod non item ipsi accidebat apud Iudæos dicenti, apud quos speretæ Mosaycæ legis inuidia plurimum laborabat, ex quo illos auersissimo à se animo semper expertus est, & ob id minus fructuosa illis quam gentibus, vox eius fuit. Cōtra autem Petri industria in conuertendis ad Christum Iudæis maximè enituit ipso Deo id agente, & orationi eius semper *εὐεργετοῦντι*, vna enim ab illo atque altera apud Iudæos oratione habita ad fidem Christi conuersi vno tempore sunt ad octies mille Iudæi. Ergo cum Paulum viderent aptum & tanquam factum ad docendas gentes, quod ex eo colligebant quod ipso docente deserto idolorum cultu ad nostram religionē turmatim se conferebant gētilles, vti & Petro concionāti, libētissimè audiētes se præbauerūt Iudæi, Deo alteri apud alteros præcipuè cōciliante beneuolentiā & gratiā, id est, *εὐεργετοῦντι*, id ergo eū viderent dextras, quomodo dictum est societatis dederunt foedere inuito, vt in eo quis que *verfa.*

versaretur ad quod quisque factus videbatur. Sequitur.

Cum autem venisset Cephas Antiochiam in faciem ei restitit, quia reprehensibilis erat: prius enim quam venirent quidam à Iacobo cum gentibus edebat, cum autem venissent, subtraherat & segregabat se, timens eos qui ex circumcisione erant, & simulationis eius consenserunt ceteri Iudæi, ita ut & Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem. Sed cum vidissem, quod non recte ambularent ad veritatem Evangelij, dixi Cepha coram omnibus. Si tu cum Iudæis gentiliter vivis, & non Iudaice, quomodo gentes cogis Iudaizare.

Adhuc magis suam auctoritatem confirmat. Nam docuerat se præcipuis Apostolis parem esse, quod lectus à Deo, & ab illis ascitus esset ad idem docendi munus, iam docet se superiorem esse quodammodo. Ea enim narrat quæ sibi Antiochiæ acciderunt, quādo Petrum in os coarquit in plurimorum conuentu. Nam Petrum quod quorundam Iudæorum offensionem timeret, qui è Iudæa Antiochiam peruenierant se subtraxisse scribit à commercio eorum qui credebant è gentibus, qua re visum esse tacite in eam opinionem illos inducere, ut putarent Mosayca seruanda esse quando ea Petrus seruaret. Itaque se cum id animaduertisset multis presentibus coarguisse illum simulationis atque timoris. Hoc quidem verba præ se ferunt, sed vtrum id admitti debeat, & vtrū fieri omnino possit, ut in hoc, Ecclesiæ caput Petrus, errauerit & ista fecerit, quæ fecisse illum Paulus scribit, & vtrum credi debeat, vsque eo suæ modestiæ Paulum oblitum esse, ut quæ ipse fecerit ea in altero reprehendat, an potius aliquis alius sensus altior lateat in his verbis, magna profecto & ad diiudicandum difficilis est quæstio, & quæ non solum veterum scriptorum ingenia torserit, sed etiam duo Ecclesiæ lumina Hieronymum & Augustinum inter se vsque co commiserit, ut eorum dissensio parum absuerit à conuicio, quos

quos qui postea scripserunt sequuti, dum alius alium magis probat, & ipsi in varias sententias diuisi sunt. Omnis autem huius rei difficultas ex eo est quod videtur absurdissimum Petro affigere aut errorem, aut culpam, quod si illū à culpa liberamus Paulum condemnare videmur, vel pro cacitatis qui rectè agentem obiurgauerit, vel mendacii, qui cum nō obiurgarit, obiurgasse tamen scripserit. Quod si quis posset huius orationis sic interpretari sententiam, ut & Petrum liberaret à peccato & Paulum à procacitate, & mendacio, is certè optimè interpretatus eam esset. Et quo magis pateat quam hoc sit factū difficile, ea quæ & pro Petro, & contra Petrum faciunt, proponam.

Ac principio non peccasse illum, sed rectè & prudenter fecisse quod cū gentibus vesci noluerit, ne eos qui à Iacobo venerāt Iudæos offenderet, demonstratur primo sic. Nō peccauit, quod Mosayca seruari oportere arbitratus sit. Nam sciebat oraculi eius, de quo in Actis, admonitu, non necesse esse seruare ea. Itaque & ipse Antiochiæ vna cum gentibus promiscuè cibum capiebat, nec peccauit quod re illa postea seruaret in gratiā eorum qui aduenerāt. Nam cum illi vtrumuis esset liberum, potuit, imo debuit Iudæorum fidelium vitæ offensionē. Nam ut & Paulus scribit, si esca mea scandalizat fratrem meum, carnes nō gustabo in æternum. Deinde necesse erat alterutros offendi, gētes quod se subtraherat, Iudæos si se subtraxisset. Vtris ergo potius debuit Petrus consulere? debuit certè Iudæis, quorum propriè salutem procurabat, igitur non peccauit, sed officium potius sequutus est. Ad hæc. Cur quæso Antiochenes è gentibus ad Christum conuersi offendantur? an ignorare poterant Petrū quem ante illā diē vna secū victitasse viderāt, Mosaycarum legū obseruatiōrē simulare se, nō iudicio, aut quod censeret oportere seruari, sed indulgētia quadā in Iudæos paterna, & ut eorum infirmitati scuiret?

An

An nesciebant æquum esse & Christianæ debitum pietati proximorum infirmitati quoad fieri potest, consulere? ergo si causam illi cur offenderetur non habuerunt, eorum offensionis vitandæ gratia, Petrus negligere Iudæos non debuit. Præterea Paulus quid, nonne & ipse Iudæorum fidelium quos videbat studiosos legis esse offensionem accuratè vitauit? nonne eius rei gratia, & ipse Mosayca seruauit? aut certè simulauit seruasse? nonne ipse de se, Factus sum Iudæis Iudæus vt Iudæos lucrifacerem, ille Timotheum circumcidi fecit, quo Iudæis faceret satis: ille cepit sibi Chenchris rasit more Iudaico. Idem Hierosolymis purificauit se legitimo ritu, quo se studiosum esse legis persuaderet Iudæis. Reprehendit ergo in Petro, quod in se probauit? quæ credi possit? at hoc vafri esset & liuidi, & indignum probò homine, ne dum eo qui in omni virtutum genere excellit, igitur quam longè Paulus à liuore, & detrahendi studio abest, tam certè vacat Petrus culpa atque peccato. Atque hæc Petrum defendunt. Accusant autem ea quæ de ipso Paulus scribit, quibus fidem non habere non possumus. Nam primo dicit se Petro in faciem restitisse, ergo ita se gerebat Petrus vt ei obuiam iri oporteret, male ergo se gerebat, & ob id peccabat. Deinde asserit ipsum in eo fuisse reprehensibilem, non autem fuisset nisi peccasset, ergo aut peccauit aut reprehensione dignus falso, & mendaciter dicitur. Mendacem porro Paulum dicere, vt alias possemus, hoc certè tempore, atque loco non possumus, quando non tam ipse quam sacræ mentirentur literæ, quarum hoc ipsum quod Paulus scribit, pars quædam est. Præterea, non rectè ambulasse Petrum ad veritatem Euangelij, idque se vidisse idem scribit. Quid autem est non rectè ambulare, nisi claudicare cum incedis, nisi offendere. Offendere autem in tanta re, quanta est Euangelij doctrina, nemo citra peccatum potest.

Deni-

Deniq; cum obiurgasse illum his verbis scribit. Si tu cum Iudæus sis gentiliter viuis, & non Iudaicè, quomodo cogis gentes Iudaizare? rogo vtrum hoc illi iure, an iniuria? si iniuria deliquit Paulus grauissimè, & quod obiecit, & quod obiecisse scriptum reliquit: si iure, magnum profecto crimen Petri fuit, quando nihil fortasse peius sit aut scelestius, quàm vt si quis alium in Iudaismum inducat. Atque hæc in vtramque partem differuntur, quorum difficultate permoti quidam, & quòd modum non inuenirent, quo se ab his laqueis explicarent, commenti sunt alii: quendam Cepham non Apostolum, sed è quingentis illis, quos habuisse Christus dicitur, discipulis vnum, de quo hæc Paulum scripsisse volunt: & certè Græca quædam scholia huius sententiæ authorem citant Cæsariensem Eusebium. Sed hoc commētitiū est. Nam neq; demonstrari potest illorum aliquem vocatum Cepham, neque vt demonstraretur, ideo dicendum esset Cepham hunc, de quo Paulus esse eundem cum illo. Nam hunc Cepham Simonem esse Apostolorum principem vel ex eo apertissimè constat, quòd eum cum Ioanne & Iacobo summis Apostolis Paulus componit: quodq; eminere vsque eo ipsum dicit, vt pro columna Ecclesiæ haberetur. Quare D. Hieronymus Græcos scriptores, Origenem, Eusebium, Didymum, Theodorum, innumeros alios sequutus, vt, & Petrum à peccato, & Paulum à mendacio liberaret, scripsit quæ Paulus scribit verè illa quidem ab ipso scripta esse, re enim ipsa gesta fuerunt, sed gesta de ipsius Petri sententia, hoc est, conuenisse Paulo cum Petro, vt & Petrus se subtraheret à conuictu gentilium, quo satisfaceret Iudæis, & Paulus vbi ille se subtraxisset, palàm obiurgaret ipsum, de eo quòd se subtrahebat, vt sic rursus fieret satis gentilibus. Itaque censet, quæ Paulus scribit esse aut dicta à

B.b

sc.,

se, aut facta à Petro, re illa quidem dicta factaque esse, sed dicta factaque simulatè & compositò: ex eoque constare, neque Petrum, in eo quòd Iudæorum placadorum causa fecit, ipso id occultè approbante Paulo, quidquam peccasse: neque rursus Paulum falso aliquid scripsisse, aut dixisse: Obiurgasse enim re ipsa Petrum in multorum conuentu, ipso se sic obiurgari volente, quemadmodum inter ipsos conuenerat. Confirmat autem suam hanc sententiam Hieronymus iis potissimum argumentis, quæ suprâ exposita sunt, quibus & illud propriè addit, quod Paulus scribit se Petro in faciem restitisse. Nam in faciem valere aut idem, quod in speciem: sicque in sacris literis sæpius poni solere, vt in illo, (quæ secundum faciem sunt videtis,) id est, quæ habent ostentationem potius, quàm ipsam rem: & in illo: vt habeatis ad cor, qui in facie glorientur, & non in corde, id est, ad eos, qui simulatè se gerunt. Quare non esse dubitandum, ait, quin ista per simulationem gesta sint, cum apertè Paulus dicat in faciem, id est, per speciem, & simulationem à se Petrum esse reprehensum. Atque hæc qui probant, ij, ad ea quæ contra allata sunt sic respondent. Dicunt enim, non obstare iam quòd obijcitur, peccasse Petrum colligi, quoniam illi in faciem restitit Paulus: restitisse enim in faciem illi, id est, in speciem, non seriò neque verè, aut quòd iudicaret ipsum malè aliquid facere, sed, vt simularet sibi id non rectè factum videri, quo sic gentes placaret. Nec etiam illud, quòd scriptum à Paulo de Petro est, quia reprehensibilis erat, suæ obesse sententiæ. Primo enim Græcè reprehensum, id est, *κατεγνωσμενος*, non autem reprehensibilem legi: itaque Græcos commentatores legisse constare, & è Latinis Ambrosium, atque Hieronymum, reprehensum autem Petrum

2. Cor. 10.

2. Cor. 2.

trum dici, scilicet ab iis gentibus, quæ in Christum credebant, quòd, vt ipsæ interpretabantur, Iudæorum qui adtulerant, metu, vt autem se res habebat, prudenti salutarique consilio, ipsarum consortia vitaret. Deinde, vt detur debere legi, reprehensibilis, vt necesse esse dari videretur, quando *κατεγνωσμενος* Hebraico more pro nomine eo, qui significat habitum, videri potest Paulus posuisse: sic enim Hebræi *לבוש* dicunt, non vt id significant, quòd laudatur, sed quòd laudari dignum est. Ergo vt id detur, non tamen ex eo sequi Petrum prauè fecisse aliquid, sed sequi sic visum Paulo esse, Petrum scilicet, aliquid prauè facere. Itaque illum quòd sic scripserit nihil mentitum esse, scripsisse enim verè & ingenuè quòd videbatur sibi, sed visum ipsi falso esse, itaque in eo fuisse deceptum. Quòd porrò addit, vidisse se quòd non rectè ambularent ad veritatem Euangelij, nullo modo Petri causam grauate. Non enim de Petro id Paulum scribere, sed de Iudæis illis ad Christum conuersis, qui tamen ipsi legem nimis studiose seruabant, & quorum offensiones vitare Petrus cupiebat: itaque dicere, se cum eos videret Iudæos, quorum causa Petrus simulabat cum gentibus se nolle congregari, non rectè viam ingredi veritatis, sed nimis mordicus legitimas cæremonias retinere velle, disputasse aduersus Petrum ipsi audientibus, simulasseque se in illum inueni, vt in Petro Petri sectatores, atque studiosos doceret. Iam verò, quòd scribit Petro dixisse, (si tu cum Iudæis sis gentiliter viuus, quomodo gentes cogis Iudaizare) dixisse certè id, vt scribit, fatentur. At non ex animo dixisse putant, aut quòd ira iudicaret, à Petro gentes in Iudaismum induci, sed vt per illam simulatam reprehensionem vtriusque generis fidelium saluti confuleret.

Bbb 2

Atque

Epist. 97

Atque hæc de Hieronymo, quem contra Augustinus scribens affirmat nihil simulatè, aut compositò actum, sed omnia sine fuce & fallaciis: ex quo & Petrum peccasse iudicat, & Paulum vera loquutum. Et argumenta, quibus hoc diuus Augustinus confirmat, ea sunt, quorum suprâ meminimus, & potissimum vrget illud: nempe, colligi ni Petrus peccauit mendaces sacras esse literas, in quibus affirmeretur reprehensibilè fuisse Petrum. Etenim nisi qui in culpa sit, reprehensibilem dici neminem: mendacio autem vel vno vel semel in eis admissio literis omnem illarum auctoritatem subuertit. Neque huius incidere rationis neruos, quod modo dicebam, nimirum Paulum quidem opinione sua falsum esse, verè tamen quod sibi videretur posuisse: itaque sacras literas verum dicere. Dicunt enim non qualis esset Petrus, sed qualis Paulo sit visus, cui certè reprehensione visus est dignus. Nam ex eo liquere in iudicando quidem certè, non autem in scribendo Paulum fuisse deceptum, hoc est falsum illum esse iudicem, scriptorem autem verissimum. Id, inquam, minimè obstare, quoniam Paulus non id tantum videri sibi, sed re ipsa scribit reprehensibilem fuisse. Quare nisi detur peccasse Petrum, non solum in iudicio Pauli, sed in lingua, atque in scriptura eius, quæ eadem Spiritus sancti scriptura est, inesse mendacium necesse esse. Quibus permoti scholastici ferè omnes ab Augustino stantes, Petrum peccatorem faciunt, peccati tamen leuioris, veniaque digni. Nam & si inducere in Iudaismum, quod tribuitur Petro malum, graue crimen per se esset, tamen id leue haberi debuisse in Petro dicunt, quod non prudens atque sciens faceret, sed se imprudente, atque nesciente ex eo fieret, atque sequeretur, quod bono ille quidem

animo,

animo, sed non nimis consideratè faciebat. Quamquam, vt quod est fatear, Augustinus cum alibi, tum præcipuè hunc istius enarrans locum epistolæ, acerbius in Petrum inuehi, ipsumque dictis grauius onerare videtur. Quod animaduertentes nostræ ætatis hæretici, & in Petri facto, & in Augustini iudicio de ipso causam nacti ad detrahendum de Romanorum auctoritate Põtificum, Augustinum valde probant, Petrum criminossimè accusant, neque minus illum peccasse, cum hæc simulabat dicunt, quàm peccarit olim, quãdo notum sibi esse Christum negauit. Quæ potissimum res omnes catholicos inflammare debet studio aliquid inueniendi, quod cum Augustini bona pace & Petrum à culpa liberet, & sacram scripturam mendacio vacare ostendat: me certè id mouit, vt tota mente in eam curam incuberem, ac pro eo quantum facultatis in me est, id telum hæreticis è manibus extorquere conarer, & nisi me opinio fallit, videor mihi extorsisse ratione inuenta, qua, & Petrum à peccato, & à mendacio Paulum libero, & prætereà demonstro nihil compositò, aut per simulationem esse gestum, sed simpliciter omnia & sine fuce, atque eo planè modo quomodo hic Paulus commemorat.

Quod vt demonstrem aliquanto altius rem totam repetam. Nam sciendum est per Christi mortem legibus obliteratis Mosaycis, hæc duo ab vniuersis Theologis pro certis & minimè controuersis haberi Vnum, perniciosum ac pestiferum ex eo deinceps tempore semper habitum eas leges ea ratione seruare, quod ad salutem animi consequendam necessariæ putarètur. Alterum, illis Apostolorum temporibus cum ipsis Apostolis, tum ipsorum discipulis, reliquisque eius ætatis Christianis, licitum existimatum ea facere quæ Mosaycis erant præscripta legibus, quoties id aut Euãgelij postulasset causa, aut salutis aliorum & incolumitatis.

Bbb 3. ratio.

Epi. 19. de Agni. Christ. c.

30.

ratio exegisset. Nam quamuis Augustinus atque Hieronymus non idem ambo sentiant de eo, vtrum post Christi mortem aliquo tempore Christiano homini Mosayca seruare licuerit, eo sine vt seruaret, quamuis in eis spem salutis non poneret: Alter enim censet licuisse quandiu non satis promulgata lex Euangelica erat, non quod salutaris earum esset obseruantia legum, sed quod non esset mortifera. Alter vero enixius contendit post Christi mortem, ne ad punctum temporis id alicui fuisse permissum, vt Mosayca seruare posset animo ea seruandi, quamuis spem salutis suæ non collocaret in eis. Itaque quamuis ita dissideant, tamen vterque, atque adeò omnes in eo conueniunt, licuisse illa omninò ætate, atque tempore, quando id Euangelio vtile iudicabatur fore, aliquid eorum facere, quæ illa lex præcipiebat. Nam hoc Hieronymo non videtur esse tale, vt qui id faciat, dici ob id debeat Mosaycas seruare leges, quoniam non vt eas seruet facit, sed vt aliorum vtilitatibus consulat: neque ex animo seruat, sed seruare se simulat: idque omnino agit, atque cupit, non quidem, vt eius legis cultor sit, sed vt pro cultore habeatur. Augustinus verò satis esse putat, vt quis dicatur seruasse legem, si ea faciat exequaturque, quæ lex ipsa præscribit, quemcunque sibi in exequendo proponat finem. Sed hæc vt diximus, non rei, sed nominis controuersia est, nam licuisse vsurpare illa eo fini, quem diximus, ambo concedunt.

Quibus sic constitutis præterea adadiendum videtur, quemadmodum de hoc inter omnes constat, sic etiam certum esse apud omnes, eodemmet tempore, quando cunque in earum obseruatione rerum alij videbantur offendere, seruare eas non licuisse, ex eoque effici, vt quoties dubitatio incidebat, vtrum saluti aliorum ea res profutura esset, nocitura ve, quod ex obseruantia quidam offen-

derent-

derentur, ex neglectu verò alij, pro eo quod grauius existimaretur, aut pro eo quod verosimilius erat euenturum fore, aut seruare liceret, aut non seruare necesse esset. Sed & offensionis ex alterius facto (nam & hoc aduertendum est) non vnã esse, sed duplicem rationem liquet. Nam, aut ipsum factum tale natura sua est, vt iure alios offendat, aut non in ipso offensionis aliorum culpa est, sed in eorum, qui se offendi dicunt imbecillitate, & inscitia. Quod factum sua sponte ipsum alios offendit, id statim de principio vitandum est: at ex quo causam ruinæ alij sua inscitia sibi sumunt, id nos quidem postquam, aut ipsi per nos, aut ab alijs admoniti viderimus alios in eo offendere, omittere etiam debemus modo nostro fiat commodo. Igitur hoc Petri factum, quo de agimus, ritè æstimatum non erat tale, vt ipsum Antiochenisibus vllam ruinæ iustam præberet causam, neque eam sumpturum ipsos Petrus præuidere, aut poruit, aut debuit. Nam cur existimaret Antiochenes sibi persuasuros se censere legalia obseruanda esse, apud quos ipse de abrogata lege toties declarasset suam sententiam, non verbis solùm, sed, quod erat testimonium efficacius, re ipsa atque opere? vrebatur enim cibus vna cum illis lege prohibitis, omnemque istum legitimum cultum in eorum oculis negligebat. Neque si eorum causa qui è Hierosolymis venerant se paulisper ab Antiochenisium mensa & conuictu subtraxit, vereri Petrus debuit, ne idcirco mutasse ipsum sententiam Antiochenes putarent, sed existimare potius illos, id quod æquius erat, & cum veritate coniunctius, facile intellecturos quid animo ipsi esset, & quod sequeretur consilium: intellecturos, inquam, ipsum eorum, qui de nouo venerant infirmitati id concedere, quod viri boni erat, & aliorum salutis studiosi, & amanti: non autem facere, quod legem vigere censeret eam;

Bbb 4.

quam.

quam esse abrogatam, quam non esse seruandam toties suo exemplo monstrasset. Id quod prauis certe atque vastis esset hominis, aut, ut minimū iudicij leuis, & parum in tentia constantis. Itaq; si Antiochēses in facto Petri offenderunt, ut offenderunt certè, id magis ex eo euenit, quod ipsi non satis attentè rem ipsam considerarunt, quàm ex eo quod Petrus de se malè suspicandi atque iudicandi vllam illis præbuit iustam causam. Sed nec ista Antiochen- sium existimatio de Petri facto, istaque animi illorū offensio (quod etiam attendamus oportet) rota subitò extitit, aut orta est, statim atque Petrus ipsorum cōsortia vitauit, sed nata postea est, quando plures alij exemplum sequētes Petri ab eorum cōsortio se subtraxerunt. Sic enim Paulus scribit. Et simulationi eius consenserunt cæteri Iudæi, ita ut & Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem. Quæ res tempore indiguit: non enim vnà omnes communicato consilio gentes vitandas esse censuerunt, sed alius alterius exemplum sequutus Petri simulationi adiunxit se. Itaque paulatim creuit numerus simulantium se seruare legalia, creuitque vsque eo, ut Antiochenſes ab omnibus ijs Iudæis, quibus eum ante id tēpus vivebant, se præter opinionem suam desertos, & ut apparebat, spretos viderent. Quæ res grauer ter mouit, atq; pupugit illorum animos. Tunc enim aut primum, aut certè potissimum indignari cœperunt, quod se haud dubiè sperni putarūt Nam quod ferre à principio vrcunq; poterant propter aliorum salutem, cum se Petrus abalienauit ab ipsis, postea tā multis alijs ipsorum cōsortium, atq; congressum Petri exemplo vitantibus, ferre haudquaquam potuerunt, visumque est illis toleratu indignum, tū quod à se eorum consuetudine, quos plurimi faciebant, priuari videbant: tū quod ignominiosum sibi esse existimabant, se pro immundis haberi à Iudæis fidelibus, aut certè quasi si

essent

essent immundi, sic religiosè arceri ac submoueri ab ipsorum cōsortio. Et par est illorum aliquos abstinere voluisse à cibis gentium, & ritus seruare Iudaicos decreuisse, ne Petri, cæterorumque fidelium consuetudine diutius carerent. Quod Paulus animaduertens, & quod initio bono consilio à Petro cœptum esse sciebat, id longè in diuersum videns mutatum esse: foreque existimans, id quod res erat, ut Antiochenſes, aut & ipsi Iudæi effici vel- lent, aut Euāgelio nuntium remitterēt ex facto Petri, & aliorū indignatione concepta, vidensq; ut scribit, quod non rectè ambularent ad veritatem Euangelij, illi scilicet Iudæi, qui Petri inducti exēplo se cultores haberi legis nō nolle fingebant, ratus vltius dissimulandum nō esse, sed Petrum quam primum esse admonendum, noluit ipsum occultè admonere, quod liquidò ipse cognosceret, quod ad Petri animum attinebat, & bono cōsilio fecisse ipsum, & eidem satis esse persuasum, legis obseruationē non esse necessariam, sed admonuit publicè coram multis, tū vt Iudæi illi, qui se Petri exemplo subtraxerant, siqui eorum fortasse errore decepti putabant, legalia esse seruanda, admonerentur erroris sui: tū vt fideles ex gentibus, si quā falsam ex facto Petri persuasionem induerant, eam exue- rent ijs auditis, quæ ab ipso dicerentur, Petro præcipuè as- sentiente, atque facente. Itaque illum liberè & palàm ad- monuit, nec tam ipsum Petrum coarguit, quàm in ipso reliquos increpuit Iudæos, atq; ad eò docuit vniuersos, quā ad salutem animi conferendam imbecillum esset institu- tum Mosaycū. Petrus porrò iustæ admonitioni se audiē- tem præbens, non amplius Antiochenſium fidelium aut vitauit mensam, aut congressum exhorruit: neque perse- ueravit in eo quod facere instituit, malè sine dubio factu- rus, si quàm grauer ter in eo offenderent gentes cognoscēs, amplius perseuerasset.

Equibus omnibus ista sequuntur. Primò, Petrus quod se propter Iacobitas Iudæos continuit à conuictu gentium fidelium non peccasse, sed officium boni pastoris, atque pij viri potius sequutum esse. Nam, vt dictum est, illo tempore ob vitandam aliorum offensionem seruate legalia licebat: & Petrus ex eo quod seruasset ea ipse, non irritandorum fidelium Iudæorum causa, suspicari non debuit, fore, vt id fideles Antiochenes molestè ferrent, quoniam, vt supra demonstratum est, illa gentium offensio non tam ex facto Petri orta est, quam partim ex ipsorum imbecillitate: partim ex multitudine eorum, qui Petri exemplum sequuti sunt, Petro non prouidente. Deinde sequitur. Postquam in facto Petri Antiochenes offendere cœperunt ita grauitur, vt dictum est, quamuis magis ex sua ipsorum infirmitate ea oriretur offensio, quam ex eo quod Petrus ipsis assererat offensionis iustam aliquam causam: tamen ex eo tempore Petrum reprehensibilem esse cœpisse, vt verè Paulus scripsit, id est, admonitione & correctione dignum fuisse ex eo tempore. Non quidem quod peccasset in eo, quod fecerat, sed quod ex eo tempore id quod faciebat, incipiebat esse detrimentosum & noxium gentium fidelibus, quorum offensio magis vitanda Petro erat, quam Iudæorum fidelium offensio, quia erat grauior atque nocentior. Nam Iudæi si Petrus cum genibus cibum caperet, hæcenus offenderent, vt de Petro malè iudicarent: at gentes vniuersis Iudæis cum Petro nolentibus cum illis congregari, non de Petro malè, sed de Euangelio iudicabant prauè, imbecillum id ad salutem animi conferendam esse censentes: itaque Iudæi & ipsi fieri & ad eorum ritus se transferri volebant. Quare peccaturus proculdubio Petrus esset ex eo tempore, si agnito quantum suo illo facto noceret, perseuerasset in eo. Nam illud Petri factum.

factum iam ex eo incipiebat esse malum, quia erat valde noxium, sed excusabat Petrum, quod neque adhuc ipse norat, quam id noxium esset, neque de principio prouidere debuit futurum. Sequitur postremò Paulum quando Petrum admonuit habuisse admonendi & corrigendi ipsum, causam iustissimam, & ob id neque proceram in eo fuisse, neque contumeliosum villo modo, vt quidam falsò affirmarunt. Nam, vti diximus, id gentium malum grauius quam Iudæorum erat, & ob id erat necessariò vitandum. Itaque debuit admonere Paulus Petrum de eo, quod se incio ex ipsius sequebatur facto, & Petrus semel admonitus nisi ab incepto destitisset, peccasset. Quæ si à nobis constituta sunt verè, vt certè videntur esse, iam liquet, & Petrum nihil peccasse, & eundem iure reprehensum aut reprehensibilem dici, meritoque ipsum à Paulo admonitum esse: & nihil ex composito gestum fuisse inter ipsos, sed omnia, quomodo à Paulo perscripta sunt, facta esse sine simulatione atque sine fuce simpliciter.

Cum autem, inquit, venisset Petrus Antiochiam, restitit illi in faciem. id est, publicè, atque in os. Nam & hoc id vocabulum in sacris significat literis, vt in epistola ad Corinthios, & in Actis Apostolorum perspicitur. Itaque publicè restitit, id est, opposui me illi, ipsumque ab incepto deterrui. *Quia reprehensibilis erat.* Græci, vt dixi, quia reprehensus erat. Syra editio, quia offendebantur in eo. Sed pro certo habeo Paulum Hebraica proprietate, pro eo quod reprehendi debet, potuisse reprehensum. Sic enim Hebræi loquuntur, itaque nostrum interpretem vertisse rectè, *Quia reprehensibilis erat*, id est, quia erat correctione & admonitione dignus, non quod in culpa esset, sed quia futurus erat, si in eo perseuerasset, quod cœperat.

2. Corint.
cap. 10.
Act. 23.

Nam

Nam reprehensionem hoc loco poni pro admonitione ingenua atque libera apertè testatur Chrysoſtomus dicēs. Quod dicitur admonitio eſt, ſed ei Paulus ſpeciem reprehensionis addidit propter Iudæos, ſed re expoſita vniuerſe, mox eam per partes enarrat. Itaque ait. *Præſertim, quam venireat quidam à Iacobo cum gentibus edebat*, ſcilicet, Petrus edebat, id eſt, promiſcuenè, & ſine delectu quibuſcuque cibis vtebatur cum gentibus, & hoc faciebat Petrus ſciens oblitteratam eſſe Moſaycam legem: ſuper inducta Euangelij noua lege: faciebat autem, id, *antequam adueniret à Iacobo*, ſcilicet Hieroſolymorū Epifcopo, *quidam*, ſcilicet, fideles Iudæi, qui, vt apparet, legi Moſaycæ plus iuſto ſtudebant: cui rei argumento eſt veniſſe à Iacobo. Nam is, quod ex Actis Apoſtolorū colligitur, cæremonias Moſaycæ ſtudioſius ſeruabat. Igitur vbi venerant, Petrus ſubtraherebat ſe à gentium conuuetudine, neque iam vti antea, cibum capiebat cum illis. *Timens*, inquit, *eos, qui ex circumſione erant*, id eſt, eos Iudæos, qui à Iacobo venerant timēs. Rectè hoc loci Chryſoſtomus, non timuiſſe Petrum ſibi ait, id eſt, non ſubtraxiſſe ſe, quod veritus eſſet moleſtos futuros Iudæos ſibi, id enim indignum Petri cōſtantia ea, quam ſemper oſtendit, qua cunctis præſtitit: ſed timuiſſe iſtis Iudæis, ne laborarent, vt pater filijs ſolet timere. Et ſimulationi eius conſenſerunt ceteri Iudæi. Id eſt, Iudæi Antiochenſes, non autem illi modo miſi à Iacobo. Qui tamen Antiochenſes Iudæi ante iſtorum Iacobitarum aduentum edebant & ipſi cum gentibus: ſed vbi Petrum ſe ſubtrahentem viderunt, cœperunt ſe paulatim ſubducere ab illarum conſuetudine, quò ſuum ſtudium legis Iacobitis probarent, quos & Barnabas imitatus & ipſe à conuictu gentium ſe abſtraherebat. *Itaque & Barnabas*, inquit, *duceretur in eandem ſimulationem* Barnabas autem gentium docendarū vnà cum Paulo curā ſuſceperat: Itaque pro officio

ſuo,

ſuo agere ſolitus erat illarum cauſam, & earū tueri libertatem. Amplificat ergo Paulus mali magnitudinem, quando Barnabam, qui gentium libertatis aſſertor erat, exemplo commotum Petri ſimulaſſe ſe cultorem legis ſcribit. Simulationem porrò id Paulus vocat, quia videri obſeruatorem legis, non autem eſſe ſtudebant. *Sed*, inquit, *cum vidiffem, quòd non rectè ambularent ad veritatem Euangelij, dixi Petro, &c.* Quibus verbis apertè ſignificat ſe id aliquandiu toleraſſe, id eſt, toleraſſe quandiu imbecillitati Iudæorū ſine detrimento gentium, illos ſeruare vidit, at vbi tot ſe ſubtrahentibus Iudæis animaduertit quàm id moleſtè ferrent gentes, quàmque ad defectionem ab Euangelio ſpectaret res, tum demum intellexit illos non rectè ambulare, id eſt, illorum facta, atque conſilia noxia eſſe incipere gentibus, quas tacitè ea res ad obſeruantiam Moſaycarū legum ducebat cum inſigni iniuria Euangelij. Id ergo cū vidiffet, illos ſcilicet, eorum, quæ agerentur ignaros errare non tam voluntate, quam re, quid obſecro fecit? *Quid?* *Dixi*, inquit, *Cephæ coram omnibus, ſi tu cum Iudæis ſis gentiliter viuus & non Iudaicè*, id eſt, ſi tu genere & institutione Iudæus, tamen non Iudaicè viuus, hoc eſt, nō ſeruas ritus Iudaicos, ſed eiſdē cibis vteris, quibus gentes vtuntur, *Cur gentes cogis Iudaizare?* Id eſt. Cur gentes quas neque genus, neque mos, neque ſuſcepta religio, neque maiorum aliqua authoritas legibus ſubiecit Iudaicis, Iudaizare ipſe cogis? id eſt, quare eas ad igis tuo exemplo, dum religioſus legis obſeruator non ita pridem videri vis, vt & ipſæ optent Iudæos ſe eſſe, certè iudicent oportere? Quibus & quæ ſequuntur adiecit.

Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores, ſcientes autē quòd non iuſtificatur homo ex operibus legis, niſi ex fide Ieſu Chriſti, & nos in Chriſto Ieſu credimus, vt iuſtificemur ex fide Chriſti, & non ex operibus legis.

Nam

Nam argumentatur à maiori: si, inquit, nos, id est, si ego, & tu Petre, qui natura Iudæi sumus, id est, nati & educati in religione Mofayca, & non vt gentes, alienià veri cognitione Dei, tamen, quia intelleximus, eius legis quam à pueritia coluimus, quamuis sanctæ, & à Deo traditæ cultu, ad veram & perfectam animi iustitiam perueniri non posse, sed id totum & petendum, & sperandum esse à Christo verè iustitiæ authore vnico: idcirco nostra ad illam studia conuertimus, omnemque nostram spem reposuimus in ipso, vt quod lex dare nobis non potest, id ab illo accipiamus. Si hoc inquam nos in legis gremio nati & nutriti sentimus, quanto magis gentes idem facere & sentire debent, quæ cum lege nihil habuerunt commercij? Hæc nos integrè, quæ valde præcisè Paulus. Prima enim argumentationis fundamenta tantum posuit, cætera subiecit, nobisque adijcienda reliquit, quod in rebus perpicuis fieri solet, vel certè fit, quoties aliquid commoto, dicitur & irato animo. Sequitur.

Propter quod ex operibus legis non iustificatur omnis homo.

Quæ est generalis sententia ex tota superiori oratione collecta. Sed pergit.

Quod si querentes iustificari in Christo inuenti sumus & ipsi peccatores, nunquid Christi peccati minister est? Absit.

Quasi dicat. Quod si quis ita existimet, prius quidem nos quòd arbitraremur iustificari per Christum posse, homines illum cœpisse colere: nunc autem re melius intellecta sententiam mutasse: inuenisse enim Christi nobis fidem, & cultum nihil valuisse ad consequendam iustitiam: non vides Petre quid consequatur. Consequitur enim, id quod cogitare nefas est, nempe Christum, qui nobis author fuit collocandæ in ipsum fidei, qui que vt legis obseruationes negligere fecit, huius

huius nobis attulisse peccati, atque erroris causam. Et addit.

Si enim, quæ destruxi, iterum hæc ædifico, præuaticatorem me constituo.

Id est, si enim, quæ damnauimus prius, atque vt inutilia neglexi, negligendaque esse docui, eadem nunc studiose teruo, si que illis de integro pondus & autoritatem adijcio, alterurrū vt sequatur necesse est: vel tunc errasse nos quando illa pro nilulo duximus: vel nunc certè perfidiosos in Christum esse: profetsi enim illius fidei defensionem, quæ fidem eneruant, colimus cæremonias Mofaycas. Sequitur porro.

Ego enim, per legem legi mortuus sum, vt Deo viuam, Christo confixus, am cruci.

Dux c. utrafferri poterant, quare gentes legi obedire deberent, vna quòd eam Deus maioribus tulisset ipsorum, qua ratione cū gentibus nihil poterat profici, vt pote quibus ea lex lata non esset. Altera quòd nisi qui eam seruasset, nemo iustitiam obtineret, qua re persuaderi gentibus poterat. Ergò hoc Paulus subuertit, quo subuerso omnis necessitas seruandæ legis euertitur: subuertit autem varijs modis, quorum tres suprâ posuit breuissimis verbis comprehensos. Nam primum argumentatus est ab eo quod merat in sua & Petri persona, argumentatusque est ito modo. Nos quamuis Iudæi in lege nutriti, Christum tamen sequuti sumus, quia legis imbecillitatem cognouimus: ergò si ne nobis quidem, qui ipsam colebamus, lex contulit iustitiam, gentibus, quæ hospites testamentorum sunt, quæ quæso conferet? Deindè id confirmauit ab absurdo, quod sequitur, si semel admittatur legem Mofaycam valere ad salutem. Sequitur enim Christum peccati ministrum esse, quod ne cogitari quidem sine summo scelere potest, sequi autem constat, quan-

quando is author suis est, vt ab se vno, & non à lege salutē sperent. Tertium denique argumentum ducebat à Petri constantia, id est, ab eo quod antea docuerat. Nam docuerat antea legem Mosaycam non esse obseruatu necessariam, cui sententiæ nunc si repugnet, aut fidem prodat, aut prius iudicium suum damnet, quorum neutrum cadit in tantum virum. Hæc igitur suprâ. Nunc aliud molitur, Nam quoniam legem Mosaycam Deus tulit, & ob id aliquis diceret parendum Deo, eamque accipiendam esse legem, etiam si nullam propriè iustitiam conferret, id enim ipsum salutare esse Deo præcipienti parere: idcirco non contentus demonstrasse imbecillam eam esse, docet superinducta Euangelij noua lege etiam esse abrogatam: itaque qui Christo adhærescunt nullo illius obligari vinculo. At id docet quo nam quæso modo? Quo idem docuit ad Romanos scribēs, nisi quod apertius ibi atque enodatus, hîc verò pressè, & obscurè: vtrobique tamen argumentū ducit ab ipsius legis autoritate, & ab eo quod ipsa sanciebat. *Ego enim*, inquit, *per legem legi mortuus sum*. Ego, in se scilicet vniuersos, qui Christo nomen dederunt, id est, qui in eadem, qua ipse esset, causa erant, significat. Ego, inquam, id est, omnes nos per legem legi mortui sumus, id est, defuncti sumus cura & necessitate legis seruandæ, per legē, id est, ipsamet iubente lege atque ita fieri sanciente. Vbi autem ista legis sanctio, atque iussio? Eam idē Paulus ad Romanos protulit dicens. An ignoratis fratres, scientibus enim legem loquor, quia lex in homine dominatur quanto tempore viuit. Nam quæ sub viro est mulier viuente viro alligata est legi, si autem mortuus fuerit vir, soluta est à lege viri. Igitur viuente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro, si autem mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege, vt non sit adultera si fuerit cum alio viro. Sancit ergo lex. Qui in altero dominatur, potestatem habere in ipso.

Rom. 7.

sum tandiu, quādiu vterq; viuit, & qui subest, & qui dominatur, nā alterutro vita functo statim amittere. At ex ista legis sanctione quid sequitur? Quid? legi, inquit, nos esse mortuos, id est, à legis iugo & dominatione liberatos per mortem. Mortem autem vtrius quæso, legis ne, an nostri? sanè nostri ipsorum. Mortui verò nos, quando, aut quomodo? Quando Christus, scilicet mortuus est, vnaq; cum ipso. *Christo enim*, inquit, *confixus sum cruci*. Nam quoniam nos in se continebat, & quoniam sustinebat suorum omnium personam, idcirco ad mortem profectus omnes in crucem sustulit vnà secum. Itaque illo moriente, & nos vita functi in ipso sumus, & ob id à dominatione legis liberamur, quod in eos, qui vita functi sunt, Domino imperium nullū sit. Sic enim, & ad Romanos scribens intulit. Nam post illa quæ suprâ. Itaque, inquit, fratres mei, & vos mortificati estis legi per corpus Christi: mortificati nimirum, id est, per mortem à seruitute legis in libertatem asserti, idque per corpus Christi, id est, per eam mortem, quæ in Christi inuadens corpus, in eos peruasit omnes, qui in illo continebamur corpore: corpore enim illius morte affecto peccati corpus in nobis occisum est. Vt sitis alterius, inquit, qui è mortuis resurrexit. Quasi dicat non iam legis, cui mortui estis, sed Christi, per quem nouam & veram vitam viuitis, vt fructificetis Deo, Deo inquam non carni, siquidem illa iam desijt viuere extincta per mortem Christi, in quo continebatur inclusa. Antea enim cum essemus in carne, mirum scilicet non erat, si fructificaremus carni: passiones enim peccatorum, quæ per legem erant, ostensæ scilicet, & quarum causa lex in nobis dominabatur, operabantur in membris nostris, hoc est vigeabant & extabant, & quia ipsæ vigeabant, similiter & legis in nobis vigeabat imperium. Nam in-

genij nostri prauitas, & ad deteriora propensio, perturbationesque & affectus animorum nostrorum varij atque acres, causa Deo fuit legis ferendæ. Necessè enim erat vt hominum in peccata procliuitas legum seueritate vinciretur. At nunc, inquit, soluti sumus à lege mortis, vel certè morientes, nam Græcè est, *αποθανόντες*, id est, quia mortui, idcirco soluti à lege, in qua detinebamur, vt seruiamus in nouitate spiritus: & non in vetustate literæ, cui nimirum mortui sumus, quia sumus cum Christo confixi, & quia mortui idcirco etiam ab eius dominatione liberati: quoniam ipsamet lege id decernente, omnis in alios dominatio morte finitur eorū, qui aut dominantur, aut seruiunt.

Nec me latet alios aliter hunc explanare locum, & suo modo singulos, quorum explanationes non refero, quia aliquid in eis desidero. Sed si quæ illarum probandæ sunt, duæ earum, mea sententia sunt præferendæ cæteris, ambæ illæ quidem Chrysostomi, sed altera etiam Theodreti. Quarum prior sic. *Per legem legi mortuus sum.* Id est, lex ipsa docet se suo functam esse munere: itaque nos non iam amplius subesse ipsi: docet autem quia in eius legis continetur literis positam illam esse tantisper, dum veniret semen, cui benedixit Dominus. Nam prophætæ & legislatori futuro Moses in Deuteronomio vt pareamus præcipit. Et Ieremias nouo testamento prædicit vetus concessurum: & Dauid in Psalmo similiter. *Sacrificium*, inquit, & oblationem nolui, aures autem aptasti mihi: posterior autem. *Per legem legi mortuus sum.* Id est, obrutus legis onere (Nam lex præcepta accumulât: vires autem ad quæ præcipit obeunda non suggerit) transgressor legis extiti, itaque legi mortuus sum, hoc est, incidi in mortis pœnam legibus

Deut. 18.
Ierc. 31.

gibus in transgressores constitutam, reus mortis, ob id quod sum transgressus, legem effectus: cui tamen transgressioni atque morti per occasionem nonnil suffragata videtur & ipsa lex. Nam vt idem Paulus ad Romanos scribit. Ego vivebam sine lege aliquando, sed cum venisset mandatum, peccatum reuixit, ego autem mortuus sum, & inuentum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. Nam peccatum occasione accepta per mandatum, seduxit me, & per illud occidit. Lex enim, dum prohibuit, nonnulla docuit, quæ ipsi ante legem latam fieri posse nesciebamus: aliorum autem quæ sciebamus, & quorum desiderio languidius mouebamur, quia licere putabamus, cupiditatem accendit: quod humanum ingenium propensius sit, ad ea quæ sunt interdicta. Itaque tot formis & generibus peccatorū legis indicio proditis cupiditates prohibitione irritatæ nos ad peccandum acius sollicitare cœperunt. Atque hac occasione peccatum per legem accepit robur, nosq; occidit, vt Paulus scribit. Est ergo mori legi per legem, reum mortis effici, propter transgressionem legis, cuius transgressionis ipsa lex per occasionem author fuerit. Ex quo firmum elici argumentum potest ad id confirmandum, quod est Paulo propositum: nullam vim inesse legi ad afferendam salutem. Quid enim afferat, quæ tantum abest, ab eo vt sanet, vt etiam, quomodo diximus, per occasionem cupiditates irriter, quibus amittitur vita animi? Itaque Paulus sic tacitè arguit. Si mihi lex attulit mortem, quis speret ab ipsa vitam? Nec solum affirmat legem vitam non dare, sed etiam docet, eam à viuâ in Christum fide sperandam esse, sic dicens. *Vt viuam Deo, Christo confixus sum cruci*, id est. *Quemadmodū lex mihi intulit mortē,*

fic viua in Christū fides vitam restituit: illa dum mihi imbecillo grauiā præcipit, transgressorem per occasionē effecit me, & ob id etiam extinxit: at Christus me vnā secum affigens cruci, ad vitam reuocauit. Quis igitur sanus legi Moysæ mortis illatrici se addicere velit repudiata lege Christi, quæ vitam donat? aut, quod Galatis persuasum erat fieri oportere, quis superaddat eius obseruantias ad fidem? *Vt Deo*, inquit, *viuam, Christo confixus sum cruci*. Multa insunt in his verbis, quæ silentio præteriri non debent. Nam principio his intelligimus, eos qui colunt iustitiam, verè viuere, illos autem dici mortuos, qui leges Dei transgrediuntur. Itaque sacræ literæ homines flagitijs deditos nominant mortuos. Ad Ephesios Paulus. Cùm essemus mortui peccatis: & iterum. Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Idque ipsa postulat ratio: vita enim cuiusque cernitur in agendo, ex quo pro eo, quod quis aut agit, aut agere omittit, vel mortuus dicitur, vel viuus censetur. Proprium autem hominis est ea agere, quæ recta ratio præscribit, cui consequens est, vt qui rationis ductum non sequuntur, quæ homines sunt, mortui sint habendi. Viuunt illi quidem pro natura earum rerum, quas amant, & quarum in studijs versantur, aut Leones, aut Sues, aut Viperae, aut id genus bruta animalia, tum quod ad hominis propriam viuendi rationem attinet, prorsus vita carent. Quæ res causa fuit, quare Petro, quando ipsum monebat Deus, vt gentes ad cælestis doctrinæ communionem admitteret, ostensum fuit prægrande linteum quadrupedibus atque reptilibus plenum, vt in Actis scribitur. Reptilia enim illa gentes erant peccatis deditæ, & ferarum more viuentes. Nec ob aliam causam vt puto, Saul qui per quadraginta vno minus regnauit annos,

annos, qui que septuagenarius mortuus est, in Regum libri. *Reg. c. 13* dicitur vnus anni filius fuisse, quādo iniit regnū, duobusque regnasse annis. Quia scilicet tandiu vixisse cēsetur, quādiu bene vixit, ex quo etiam illi impij, de quibus fit mentio in libro Sapientiæ, post multos vitæ annos in impietate consumptos lamentantur, ac dicunt. Et nati continuò desuimus esse. Nimirum, quia turpis, & scelerata vita pro vita non est habenda. Contra autem de Abrahamo homine sanctissimo in Genesi scribitur, plenū diearum mortem obiisse ipsum Non quòd diutissimè vixerit, alij enim diutius vixerunt, sed quòd omnem suam vitam in studijs pietatis consumpserit: illa enim verè vita est, quæ cum pietate coniuncta est, quam qui auersantur atque oderunt, vt maximè sibi videantur florere atque viuere, non viuunt certè vitam hominis, sed pro eo studio ad quod dant se, brutorum speciem induunt alij aliorum. Ad quod fortasse illæ Pythagoræ animarum ex alijs, in alia corpora transmigrations pertineant. Non enim homo sapientissimus sibi persuasit futurum, vt qui hominis corpus exuisset animus, is postea bruti alicuius corpus indueret, sed vidit plerisque homines in hac vita, cupiditatibus duci suis, alios alijs, ac pro ea cupiditate, quam quisque sequitur, brutorum animalium ingenia imitari, & illis similes habitus induere: cui erat consequens, vt hac vita finita animus ad ea studia & eos mores, quibus assuescit propensus, nec exuere eum habitum valens, quāuis abiecisset corpus, prauæ effigiem quam ex corpore contraxisset retineret, ac pro eius prauitatis natura vel Leo habendus esset, vel aliud id genus animal. Nec alienum à ratione est, qui belluarum more prauè & turpiter viuunt, ac se flagitijs contaminant, cum ex hac vita discedunt, ignea in infernis locis induere corpora, quæ illos torqueant conformata ad earum belluarum formas,

Ccc 3. quas.

Ephes. 2.

Ephes. 5.

Act. 16.

quas habitu animi ipsi referunt. Atque hoc primò, secundò autem ex eisdem verbis colligitur, vt viuat quis Deo, id est, vt viuat veram vitam, ipsum mori necesse esse, nec solum mori, sed mori cum Christo. *Vt viuam*, inquit, *Deo Christo confixus sum cruci*. Itaque ad hanc vitam morte contenditur. Nam duplicem mortem memorant sacræ literæ, vnâ bonorum, alteram malorum: vnâ animi, alteram corporis: itemque vitam duplicem. Quæ ita inter se comparantur, vt vita carnis cum morte animi semper coniuncta sit, & vnâ animi cum carnis morte perpetuò copuletur, ex quo efficitur, vt vita carnis mortem animi efficiat, & vita animi carnis mortem sequatur. De hoc Petrus, vt peccatis mortui iustitiæ viuamus. Et ad Romanos Paulus. Si spiritu facta carnis mortificaueritis, viuētis. De illo autem eodem in loco idem. Si secundum carnem vixeritis moriemini: Et ad Timotheum, vidua in delicijs viuens mortua est. Vnde & in sacris literis mortui bifariam dicuntur, alij cum laude, alij cum probro: homines scelerati mortui dicuntur, eorumque vituperatur mors, iusti & Deo chari etiam appellantur mortui: quia, vt inquit Paulus, carnem cum suis concupiscentijs crucifixerunt, eorumque ista mors, quæ veræ vitæ efficiens est, iure laudatur. Itaque Paulus de ijs. Mortui, inquit, estis, & vita vestra abscondita est cum Christo, Et Petrus. Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis, vt nos offerret Deo mortificatos quidem carne, viuificatos autem spiritu. Comparatur itaque morte carnis vita animi: At non morte vt cumque, sed quali Christus mortuus est, id est, crucis morte, sic enim dicit. *Vt viuam Deo, Christo confixus sum cruci*. Cuius mortis ea vis est, non vt extinguatur corpus, nam cum quis cruci affigitur non statim extinguitur,

tur, sed vt coerceatur & comprimatur cupiditas ac si clavis confixa esset, quomodo qui in crucem aguntur suorum membrorum nullum viam habent ligno clavis affixi. Nam quo magis cupiditas alligata fuerit, eò magis ratio atque pietas elucebit. De quo Paulus scribit. *Cum infirmior fortior sum*. Et rursus, virtus in infirmitate perficitur. Cuius rei imaginem illa Seraphin præferunt, de quibus apud Ezechielem scribitur conuellasse illa faciem duabus alis, duabus item pedes, reliquis autem duabus, (nam senas habebant alas singula) volitasse clamantia, Sāctus, Sanctus Sāctus, Dominus Deus sabaoth. Nā in bonis & Deo charis hominibus nihil apparet ex quo credi possit ipsos viuere, nisi quod volant, quodque sanctus inelamant, id est, quòd ad cælestia ac diuina aspirant bona, & in cælum voce, atque votis feruntur: cætera autem, pedes nimirum, in quibus terreni significantur affectus, & facies in qua sensus insunt, quorum nos cupiditates perturbant, sic velata atque tecta habent, vt ne habere quidem videantur: hoc est, habent cruci clavis affixa, & ita impedita, & studio pietatis compressa, vt quod ad vsum eorum attinet, perinde sit, ac si non haberent, itaque affixi cruci viuunt Deo. Nec satis est affixos cruci esse, sed necesse est vt sint confixi cum Christo, id est, vnâ affixi cum ipso, hoc est, affixi ad exemplum illius. Quod ipse præcepit quâ dicit. *Qui vult venire post me, tollat crucem suam, & sequatur me*. Nam qui id non sequitur exemplum, quamuis labore, agit nihil. Deo enim, nisi quod Christo simile est, nihil gratum, atque probatum esse potest. Nā hæc est vis illius paterni elogij de Christo. *Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene cōplacui*. Ac similiter ad hoc pertinet, quod Paulus ad Romanos lucu-

Rom. 8.

lenter scribit, Quos præsciuit, & prædestinavit conformes fieri imagini filij sui. Igitur, vt vniuersa quæ diximus in vnam summam conferamus, Ad hanc animæ de qua tam multa dicimus, comparandam vitam, non satis est carne mori, nam & ipsi flagitiosi magnos subeunt labores, & interdum maiores quam virtutis studiosi, vt consequantur quod cupiunt. Nec etiam satis est mori crucis mortem: nam & qui pieratem falso simulant, eius mortis imaginem induunt, & suas concercentes cupiditates imitantur piorū vitam vsque eò, vt propijs habeantur. Sed necesse est mori crucis mortem ad exemplum Christi, eumque imitantes ita vt ipsi efficiamur verè similes. Neque id adhuc satis est, sed præterea est necesse, vt ab ipso Christo sublatis in crucem & ipsi simus, id est, vt quando Christus mortuus est, mortui nos in illo simus, & vna cum illo, eadem ipsa morte, qua affectus est Christus. Nam hoc est, quod dicit, *Christo confixus sum cruci*: Eo enim non solum significat se, quomodo Christus cruci affixus est, similiter cruci esse confixum, sed etiam declarat vna cum Christo vnam & eandem mortem obijisse, de quo apertius alibi dicit. Si vnus pro omnibus mortuus est, ergo & omnes mortui sunt. Nam, vt supra dictum est, Christus vt caput electorum, & vt is, qui omnium personas in se continebat, mortem suscepit: ex quo effectum est, vt illius mors, nostra item mors fuerit. Et sicut illo moriente mortui ipsi, sic eodem ad vitam redeunte viui effecti sumus, ea ratione vt quando ex illo nascimur, vtrumque ex ipso ad nos deriuemus, mortem scilicet atque vitā, mortem peccati, & vitam iustitię. Diuinitus ergo Paulus tam multa tam paucis, vt *viuam*, inquit, *Deo Christo confixus sum cruci*. Sed & tertio ex his intelligimus verbis summam Dei sapientiam, summamque potestatis eius

eius vim in hominibus liberandis, & reuocandis à morte. Quod enim fieri non posse putabatur, per mortem vitam dedit. *Vt vitam*, inquit, *Deo Christo confixus sum cruci*. Deus enim Christo in cruce mortuo, nos ad vitam restituit vniuersos. Itaque peccati potentiam, quæ summa erat, confregit, & animæ vitam, quæ recuperatu difficillima erat, restituit, primum omnium infirmissima, nihil enim morte imbecillius, aut infirmius: deinde prorsus contraria ei, cuius efficiendi causa adhibebatur, vita enim cum morte pugnat. Quod admirans Paulus dicebat. Vt per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium. Et ad Corinthios scribens. Quod infirmum est Dei, inquit, potentius est quam homines. Christi enim crucis imbecillitate & infirmitate ea effecit Deus & ad exitū perduxit, quæ posse perducī nemo credidisset vnquam. Præclare igitur hoc loco Chrysostomus. Hæc verba, inquit, duplex Dei declarāt miraculum, vnum quod mortuum Paulum reuocauit ad vitam, alterum quod per mortem largitus sit illi vitam. Largitus est autem illi vitam per mortem Christi, quæ & ipsa communionem quadam membrorum cum capite, & mors Pauli fuit. Quibus consentanea sunt, quæ sequuntur.

Vino autem iam non ego, sed viuit in me Christus.

Nam qui mortuus erat eo quod vnā cum Christo esset in crucem sublatus, & qui ad vitā reuocatus fuit, eo quod Christus ad vitam redierit, eum non solum debere Christo suam vitam, sed etiam Christi vitam viuere necesse est, hoc est Christum in ipso viuere. Nam vt Paulus ad Romanos scribit. Si complantati sumus similitudini mortis eius, & resurrectionis similes erimus. Et sicut peccati corpus morte ea, quam Christus passus est, extinctum virtute fuit, re autem in nobis extinguitur, quando effecta mortis Christi

in animis nostris existunt : sic vita animi vt in causa reuixit Christo ad vitam redeunte, re autem restituitur nobis, quando iustitia, quæ Christi resurrectionis effectus est, se ad animos nostros insinuat: vnde quemadmodum in illo mortui sumus, sic viuimus in illo : quod si in illo viuimus, non tam ipsi viuimus, quàm Christus in nobis viuit. Verè ergo. *Viuo, inquit, tam non ego, sed viuit in me Christus.* Non enim Paulus viuit, quia quæ propriæ erant Pauli, malæ scilicet cupiditates ipsi à puero innatæ & tanquam iure hereditario à maioribus acceptæ non viuebant in Paulo : at viuit Christus in illo, quia non solum gratiam illi confert suam, quæ est animi vita, sed semet infundit in ipsum, cum vt agitet, atque moueat sicut anima mouet corpus, quæ est Christianæ pietatis summa perfectio, finisque is, qui nobis in omni vita propositus esse debet. Eò enim vsque progredi debemus, quoad id assequamur, vt nihil nostri viuat in nobis : ita vt, quod ad nos attinet, & ad carnis veteres sensus simus veluti mortui, solusque Christus in nobis viuat, & qui ex Christo motus extiterint : Solus Christus mentem nostram se dignis cognitionibus imbuat, solus accendat voluntates, solus sensus regat, cupiditatibusque moderetur : vt quidquid volumus, agere ve suscipimus illo ciente, hoc est, illo non solum præmonstratore atque duce, sed etiam impulsore, & præcipuo auctore faciamus. Nam certè in quo Christus viuit, is Christum pro animo habet: itaque quemadmodum ab animo corpus mouetur, ita à Christo vniuersa bonorum opera ortum habere debent : & vt animus dominatur in corpore, sic Christus dominatur in suis : & vt corpus speciem, splendorem, dignitatem omnem suam ab animo mutuatur, sic eorum, quos Christus plenè subiecit sibi, omnis pulchritudo & species animi ex Christi in ipsis manentis.

nentis atque vigentis lumine & splendore diffunditur. Itaque idem Paulus Romanos etsi iam iustos & Deo gratos effectos, tamen adhortatur, vt Christum induant, hoc est, vt ad hanc perfectionis summam, & tanquam arcem pietatis ascendere, & peruenire contendant. Induimini, inquit, Dominum Iesum Christum. Nam *Rom. 13.* is Christum induit, in quo nihil, quod non Christi speciem præ se ferat conspicitur, qui spirat Christum vndiquaque, cuius in vultu, incessu, habitu, denique actione omni Christus apparet. *Viuo autem iam non ego, sed viuit in me Christus.* Pro autem quidam ponunt *tamen*, quod Græcum *de*, & hoc modo verti possit. Paulus ergo, quamuis, inquit, Christo, vt dixi, cruci confixus sum, & simul cum illo mortuus, viuo tamen, id est, non ita mortuus sum, vt vitæ sim expers : viuo enim, immo quo magis vnà cum Christo confixus sum, eò magis viuo : aut, si verum est dicendum, non tam ego viuo quàm Christus viuit in me. Nam sicut in illo mortuus ipse fui, sic rursus ille in me viuit, pro portione enim illius mortis quam dico, hæc efficitur vita. Viuere namque ea in nobis dicuntur, quæ nos ad agendum efficaciter mouent : si cupiditates nostræ nos ducunt, eæ in nobis viuunt : si sæculi negotia atque curæ, & eæ viuunt in nobis. Ex quo certè cognoscitur, quare qui peccant, eos peccati seruos esse sacræ literæ dicant, vt Christus eos vocat in illo. *Qui facit peccatum, seruus est peccati.* Id enim *Ioan. 8.* à quo quis agitur atque mouetur, id sine dubio principem in illo locum obtinet. Ac similiter ex eo liquet, quare ijdem dicantur iterum cruci affixisse Christum, vt de illis Paulus scribit quæ dicit. Iterum crucifigentes Filium *Heb. 6.* Dei Nā sicut Christus in eis viuit, quos agit atque mouet: sic in eis planè moritur, qui se ab eo nō permittūt incitari atque

atque duci. *Viuo*, inquit, *iam non ego, sed uiuit in me Christus*. Ergo honesta opera, quæ homines iusti faciunt, magis Christi sunt, qui in ipsis uiuit, & eos ad operandum impellit, quàm ipsorum met qui operantur. Quod si Christi ea opera præcipuè sunt, proculdubio insaniūt hæretici, dum ea caelesti præmio digna esse negant. Sequitur.

Quod autem nunc uiuo in carne, in fide uiuo filij Dei, qui dilexit me, & dedit semetipsum pro me.

Id, Quod, non est coniunctio, quæ causam reddat, sed vim relatiuam habet, perinde atq; si dictum esset. Hoc quod uiuo in carne, id est, hæc vita quam in carne uiuo. Nam & Syra editio similiter. Et hanc vitam, inquit, quam nunc uiuo in carne. Quo etiam modo accipi debet, quod ad Romanos, ponitur. Quod autem mortuus est: & quod paulo inferius subiicitur: quod autem uiuit, uiuit Deo: quod Græcè iis omnibus in locis habeatur non *est*, sed *est*. Ergò ait. *Quod autem nunc uiuo in carne*. Viuere in carne non idem semper significat. Itaque pro eius significationis varietate, variè etiam hunc locum scriptores exponūt. Viuit in carne, qui vitam hanc mortalem ducit, qui in hoc corpore spirat. Quomodo Paulus. Quod si uiuere in carne, hic mihi fructus operis est. Viuit etiam in carne, qui carnis cupiditates sequitur, aut etiam is in quo exultant, atq; vigent. Ergò quidam priorem significationem sequuti aiunt Paulum his verbis quod præmiserat explanare. Dixerat enim primum se uiuere, deinde se corrigens addiderat non se, sed Christum uiuere in ipso. Quæ quoniam pugnare inter se videbantur, quomodo cohæreant explanat sic dicens. Quod autem uiuo in carne, id est. Hoc quod me uiuere dixi, intelligi debet in carne me uiuere, hoc est, id eo dixi, quia hanc vitam mortalem uiuo. Quod autem affirmam non me uiuere, sed Christum in me, id in fide filij Dei intelligendum est me affirmasse, id est, de ea loquutū vita.

vita fuisse, quæ pietate in Christum comparatur & uiuitur, hoc est, de spiritali vita. Sic Thomas. Alii rectius, mea quidem sententia, in carne uiuere pro carnis sensu moueri atque affici accipiunt, Paulique istum locum sic interpretantur. Dixerat Paulus Christum in ipso uiuere, scque cruci affixum vnà cum illo esse, quo significasse uideri poterat se iam beatam vitam & omnis miseræ expertè uiuere, qualis vita Christi est, qui uiuebat in ipso, contra atque ipse de se aliis in locis scripserat ærumnis grauissimè oppressum se esse dicens, & in laboribus, atq; angoribus versatum maximis, plurimorum odiis, & infestatione agitatum. Quare ei suspitioni ut occurrat, superiorem sententiam statim corrigit. Itaque ait. *Quod autem uiuo in carne*. Quasi dicat: cum autem dico Christum uiuere in me, non nego me in carne uiuere, id est, vitæ huius casibus & miseris obnoxium esse, rerumq; molestarum, & aduersarum incursione, quas partim ipsa ex se parit fragilitas naturæ nostræ, partim inuehit aliorum improbitas, infestari atque premi: sed etsi premar his vitæ malis atque infester, tamen uiuo ipse, meque sustento in fide filij Dei, quæ me res non modo à seruitute peccatorum atq; legis asseruit, neque solum maximis affecit animi bonis, sed etiam superiorem me constituit malis omnibus. Qua de re & alibi de se ipse agens scribit. In carne ambulantes non secundum carnem militamus. Et alio in loco, quo ex loco huius loci apertissimè explanatur sententia. Habemus, inquit, thesaurum istum in uasis fictilibus, ut sublimitas sit virtutis Dei, & non ex nobis. Thesaurus namque vita Christi ea est, quam in se Paulus habebat: vas autem fictile, corpus fragile, & vita corporis, & naturæ & maleuolorum hominum iniuriis exposita: sublimitas verò Dei, quam appellat, fides atque pietas in filium Dei, per quam Deus in ipso Paulo fragile illud vas aduersus omnes huius vitæ ictus munic-

Rom. 6.

Philip. 1.

2. Cor. 10

2. Cor. 4

muniebat, efficiebatque ut quod sequitur, verè diceret. In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur, aporiamur sed non destituimur, persecutionem patimur sed non derelinquimur, humiliamur, sed non contundimur, deiicimur, sed non perimus, semper mortificationem Iesu Christi in corpore nostro circumferentes, ut & vita Iesu manifestetur in corporibus nostris. Alij porro aliam interpretationem afferunt, non multum ab hac discrepantem. Nasa illud, *In carne*, pro quamuis in carne existens, exponunt, & aiunt, quoniam Paulus dixerat se vivere in Deo, aut Christum in ipso vivere, spirituali vita scilicet: & quoniam id poterat alicui mirum videri, qui esset obfessus carne, talem posse vitam vivere, idcirco ipsum explanare nunc, quo id modo sibi contigerit: itaque dicere. *Quod autem vivo*, Id est, hoc vitæ genus, quod me vivere dico, Christo dignum, atque cælesti. *In carne*. Id est, etiam nunc cum in carne versor fragilitate vitæ ac miseris implicitus, *In fide vivo filij Dei*, id est, id certè assequor in Christum Filium Dei pietate, atque fide. Sunt & alij qui sic. *Quod autem vivo in carne*, id est, quod non iam olim extinctus sum, pro eo atque peccatis debebatur meis, quod spiro, quod istam auram vitalem duco, id Christi benignitate fit, quoniam credidi in ipsum. Itaque amplificat Paulus quod dixit, Christum in ipso vivere: nam dicit, usque eò verum esse Christum vivere in se, ut non solum vitam animi illi debeat, sed quod spiret, quodque istam animam ducat, eiusdem etiam dono habeat. Et addit.

Qui dilexit me, & dedit semetipsum pro me. Rectè quidam hoc loco tria commemorasse Paulum dicunt, quæ fidem in Christum nostram maximè firmam reddunt. Primum Christi diuinitatem, cum Filium Dei ipsum appellat: deinde eius in nos dilectionem, quæ dicit, *Qui dilexit me:*
postre-

postremò mortem, quam nostræ salutis causa idem subiit, de quo tandem subiecit. *Et dedit semetipsum pro me.* Nam hæc certè sunt, quæ nos in Christi fide stabiliunt, quæ nostram in illum charitatem maximè accendunt, quando nobiscum reputamus ipsi ei fidere nos atque obsequi, cui primò uti Deo summa adsit facultas benefaciendi: deinde uti nostri generis amatori, minimè desit voluntas: postremò causa ingens suppetat, utpote qui pro nobis vitam suam atque sanguinem fuderit, ut optabilis ipsi vel eo nomine nostra salus futura sit, ne si nos perierimus, inaniter ipse quodammodo tot labores subierit. Quæ simul commemorata, atque in vnum congesta, quantam ad accendendum animos in fide & amore Christi vim habeant, ex eo potest cognosci, quod & separatim singula ritè considerata inflammare possunt nos. Itaque sacræ literæ aliis in locis, singulis eorum utuntur ad erigendos nostros animos, atque confirmandos in fide & amore Dei. Diuinitatis allegatione faciunt in Genesi, in capite decimo septimo. Cum enim confirmasset Abrahamo Deus, ipsi quamuis seni & effato ex vxore sua, item sterili prolem futuram masculam, ut fidem astrueret promissioni suæ, sic ad illum loquutus dicitur. Ego Dominus omnipotens, ambula coram me, & esto perfectus, ponamque foedus meum inter me & te. Et similiter ad Isaac, ut in eodem commemoratur libro, causa eius fidei ducit ad eandem sic loquitur. Ego sum Deus patris tui Abraham, noli timere. Et Iacobum etiam patrio relicto solo in Aegyptum demigrantem, ne migrationem eam sibi, posterisque suis damno futuram metueret, eadem ratione confirmat, sic dicens. Ego sum fortissimus Deus patris tui, noli timere. Et in Exodo. Mosis quem ad Pharaonem Aegypti regem legabat, fidem confirmaturus, id imprimis adducit.

adducit. Nam dicit: Ego sum Deus patris tui, Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Dilectionis porrò Dei erga nos causa ad eandem confirmandam & corroborandam fidem affertur in Esaia, qua dicitur, ex persona Dei, Nunquid obliuisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio vteri: & si illa oblita fuerit, ego autem non obliuiscar tui. Subest autem, & dici intelligitur, quoniam nulla mater tam tenerè suum filium diligit, quàm ego vos diligo. E rebus antea gestis, & ex operibus quæ Deus hominum causa fecit, argumenta ducuntur sexcentis in locis, in capite Danielis nono, & Esaia sexagesimo tertio, & sapientissimè in Psalmis.

Qui dilexit me, & dedit semetipsum pro me. Rectè ex hoc Chrysostomus iustos, ait, loqui solere, de iis rebus, quas Deus communis salutis causa pro omnibus fecerit, quasi ipsorum singulorum gratia essent à Deo factæ. *Qui dilexit me,* inquit, *me.* Atqui Christus non te solum Paule dilexit, neque pro te vno se in mortem dedit. Sed id faciunt iusti & sancti viri, primum amoris sui erga Deum abundantia. Nam amor non solum familiaritatem conciliat, sed quod amat pro suo ducit, sibi que quoad eius fieri potest totum vendicat. Deinde id faciunt induciti quodammodo ab humili agnitione sui. Nam quia de se submisere sentiunt, suamque indignitatem penitus agnoscunt, se indigniores omnibus putant, quos Christus dilexerit: ex quo ipsum suam clementiam & humanitatem in ipsis diligendis maximè exprompsisse, & præcipua quadam ratione ac propria declarasse existimant: itaque ipsis videtur se propriè à Deo diligi. Postremò id dicunt, quo declarent summam Christi erga vniuersos homines charitatem, quæ certè tanta est, ut singulis sua & propria ratione consulat, itaque singulorum curet res, quasi id solum curaret. Cuius rei significandæ causa in Parabola de oue perditâ, & studiose à pastore quaesita,

quaesita, Christus non plures oues, sed duntaxat vnâ ouem ad similitudinem contulit, eo docens labores, quos pro communi hominum salute pertulit, ita pro eorum singulis pertulisse, quasi omnium salus in vniuscuiusque nostrum salute verteretur. *Qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.* Apertè dilectionem copulauit cum morte. Nam morte potissimum, quàm nos eximie diligeret, declarauit. Dilexit inquam nos, non verbo, sed re, itaque tradidit semetipsum pro nobis, hoc est, suæ erga nos dilectionis illustrissimum exhibuit documentum.

Sed quoniã ex eo postquã enarrare illa verba Pauli coepi. (*Per legem legi mortuus sum*), varias enarratorum interpretationes retuli, quæ res interpretationis quã ipse sequeretur, filium sæpè rupit, ex eoque fortasse obscurius effectum est, quod explanationis illato lumine erat illustrandum, age iterum repetentes omnem verborum Pauli ab eo loco sententiã paucis comprehensam oculis subiiciamus. *Ego, inquit, per legem legi mortuus sum.* Id est, lex non illa vitam attulit, sed conciliauit mortem, animo quidem meo, quia me præcepti transgressorem constituit: corpori autem quia sui transgressores capitale damnat. Quorum prius oblique & per occasionem effectus, posterius directè, & per se. Quare si mortifera mihi fuit non ab ipsa, sed aliunde vita petenda est. Vnde igitur eam Paule petes? Vnde? *Vt vitam, inquit, Deo, Christo confixus sum cruci.* Id autem est. Vt assequar vitam animi, quam legis amisi occasione, vnâ cum Christo affigam cruci, nam quomodo ille è morte ad vitam rediit, sic ego, si illi commoriar, vitam animæ, quæ vita Dei est, recuperabo. At hæc animi, corporis autem, quam item amisisti vitam mortis reus effectus, unde porrò petes? *Quod autem, inquit, vivo in carne, in fide vivo filij Dei.* Sed cur in fide? Quia per fidem vitam vnus cum illo efficior, ex quo quæ ille passus est, & ipse videor perpeffus: ille vero, & dilexit me, & tradidit

didit semetipsum pro me, hoc est, eam in se mortem sustinuit, cuius reus ipse eram, quòd legis transgressor essem: & quoniam eam sustinuit ille, idcirco subire eam ipse non iam amplius debeo, ab omni scilicet eius subeundæ obligatione solutus. Igitur & quod viuo mortis ex lege reus, hanc corporis mortalem vitam, Christo acceptum refero: itaque vt lex me dupliciter interemit, sic vnus Christus vtramq; vitam mihi restituit. Sed quorsum hæc Paulus ait quid ex his colligis? Id scilicet quod statim. Nam sequitur.

Non abijcio gratiam Dei.

Id est, Ex his colligo, æquum me facere quòd frui, atque vi volo ista Dei benignitate atq; gratia, quæ mihi duplici morte mortuo duplicem vitam per Christum reddit. At quoniam modo quæso ista es gratia fruiurus? Totam, scilicet, spem meam in vno Christo ponam, cuius vitalem vim expertus sum: nihil præsidij aut adiumenti à lege petam, cuius item non solum imbecillitatem experimento didici, sed mortis inferendæ maximam vim planè cognoui. At si Moysam legem & ipse colens, nùm gratia Dei atque Christi idcirco minus frui posses? Haud dubiè, inquit, minus. Nam si aliunde quàm à gratia Christi aliquid subsidij ad salutem quærerem, ipsam imbecillitatis damnasse atque abieciisse viderem. Itaque nõ abijcio gratiam Dei, id est, quia fructum eius in me sentio, eo contentus abijcere ipsam nolo, hoc est, nolo legem in subsidium aduocare, id enim esset gratiam abijcere. Etenim errarem dupliciter, & quòd id negligerem, cuius vires exploratas haberem, & quòd id à lege mihi dari postularem, cuius ipsa conferendi nullam facultatem haberet. At cur non habeat? quia vt sequitur è vestigio.

Si enim per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est. Quasi dicat, ex eo ipse colligo legem conferendæ iustitiæ facultate carere, quia quòd homines iusti efficiantur, Christus

stus mortem oppetiit. Nam si eos lex iustos redderet, Christo nulla moriendi causa esset. Atque hæc hætenus.

C A P V T. III.

Insensati Galatæ, quis vos fascinauit non obedire veritati, ante quorum oculos Iesus Christus proscriptus est, & in vobis crucifixus?

Initio auius expositionis dixi Pauli studium in hac epistola in quatuor præcipuè rebus versari. Primò enim stabi- lire studere auctoritatem suam contra mendacia & detractiones, quibus quidam, quòd facilius Galatas ab ipso auerterent & in suam ipsorū sententiā pertraherēt, eam eleuabant, atq; minuebant. Secūdò accuratè docere suam doctrinam minimè pugnare cum eo quòd summi docerent Apostoli. Atque his de rebus hætenus dixit. Quod autem tertio loco ipsum conari dicebam, vt argumentis euinceret legis obseruantias ad salutem necessarias non esse, de eo in hoc capite agere instituit. Itaque ait. *O insensati Galatæ, quis vos fascinauit, &c.* Hætenus cum Petro loquutus fuerat, siuè potius ea scripserat, quæ Petrum monēs ipsi dixerat in publico Ecclesiæ conuentu: nunc ad Galatas sermonem suum conuertit, inquit. *O insensati Galatæ.* Incipit ab obiurgatione, quæ nonnil acerbitatis habere videatur: sed id totum refert Paulus ad eorum, quos obiurgat, salutem. Non enim obiurgat illos, quòd in ipsum contumeliosi essent, sed quòd immemores salutis suæ à Christo ad Iudaismum deficerēt, idcirco ipsos reprehendit: id quod omnibus pro exemplo esse debet, sed præcipuè Ecclesiæ pastoribus, vt nullam obiurgationem sua ipsorum causa, sed omnes aliorum salutis gratia suscipiant. At quomodo obiurgat? *O insensati,* inquit, *Galatæ.* Insensatos eos vocat, seu stupidos, & vecordes, sinequæ mente, id enim vox Græca significat, vel quòd stolidiores natura essent, vt pote à Gallis oriundi, vel certè quòd à me-

lioribus orsi, delapsi erant sine causa ad peiora: quòdque sua sponte libertatem Euangelij, cuius salutarem experti erant vim, repudiarent, legis autem Moysaycæ, cuius nunquam periculum fecerant, grauißima onera studiose subire vellent. Sed addit. *Quis vos fascinauit.* Videte Christianæ lenitatis exemplum. Nam obiurgare aggressus, statim obiurgationem temperauit. Cum enim illos à quo sint fascinati rogat, eorum erroris culpam in alios deriuat: nec tam ipsis vitio dandum, quòd errarunt significat, quàm ascribendum illorum improbitati, qui suis dolis atque fallaciis ipsos in errorem & fraudem induxerunt. Sic ille Samaritanes, de quo apud Lucam in decimo, eius curaturus vulnera, qui in latronum manus inciderat vinum oleo misceuit, id est, acerbiter lenitate temperauit. Sed & ipse Christus in Canticis figuratè dicitur candidus & rubicundus, id est, è leni, atque seверо temperatus. Et ob eandem causam idem in Apocalypsi capillos candidos habere dicitur instar lanæ atque niuis, oculos autem acres & flammeos. Nam in candore eius animi significatur lenitas: flammæ autem oculorum ad seueritatè referendæ sunt. Et in Psalmo quadragesimo quarto eidem vtrumq; tribuit David, quà sic dicit. Propter veritatem & mansuetudinem deducet te mirabiliter dextera tua. vel verbum pro verbo.

Equita super verbum veritatis, & mansuetudinis. Nam veritati, id est, iustitiæ, & seueritati mansuetudo addita salutare quoddam temperamentum efficit, iis certè, qui aliis præsuat maximè necessarium. Quare equita dixit super verbum veritatis, & mansuetudinis, id est, infide tanquam equo his duabus virtutibus, ac eatum iugo virtutum te duci permittit, quæ vnæ reges foelicißimè ducunt: te certè illæ inoffenso cursu perducent.

Quis vos fascinauit. Fascinare Latinis dicuntur, qui vel aspectu noxio, vel maleficiis atq; carminibus de sano aliquem

& in-

& incolumi naturæ statu deturbant: sed eius vis maximè extat in pueris, & in iis, quorum vires vsque eò imbecilles sunt, vt vel solo aliorum aspectu possint debilitari, atque lædi. Sed & est fascinatio ex laudatione. Nam sunt, qui laudando fascinant, cuiusmodi quasdam familias in Africa fuisse Plinius tradit. Ex quo & pueri quòd decori magis sunt, & habitu corporis meliori præditi, eò magis opportuni creduntur esse, qui ab aliis fascinentur: quoniam eos specie ipsorum atque pulchritudine allecti laudant atque amant omnes: itaque acrius in illos obtutum oculorum fingunt. Vnde & apud Theocritum, ille pastor quòd sibi valde videretur pulcher, idcirco ratus se fascinationi patere ter in sinum despuit suum. Iraque inquit.

Ὅς μὲν βασκανθᾶ δε τῆς ἐς ἐμὲν ἐπιτοῦσα νόστινον.

Quare Paulus dum rogat, à quo sunt Galatæ fascinati, significat primò vsque eò illos esse pueros & imbecillos, vt eos deiecerit de recto fidei statu vel vnus leuissimorum hominum sermo: deinde versatos ipsos à principio cum laude fuisse in eo, quòd à Paulo acceperant, quæ res oculos fascinantium allexit, eis vt nocere cuperent. Præterea impositum fuisse illis per speciem laudis: nam verosimile est, qui Galatas seduxerunt, illorum pietatem in Christum primum laudasse, atque verbis in cælum tulisse, addidisse tamen magno se dolore affici quòd perspicerent legis cultu neglecto inaneis eorum labores esse: id est, fore vt nullum pieratis suæ fructum referret, quod legis ceremonias atque decreta vnà cum fide Christi non colerent. Postremò significat id ipsis imprudentibus euenisse, non maxima ipsorum culpa, sicuti & pueris accidit, quos nihil tale aut cogitantes, aut præcauentes aliorum maleficus fascinat obtutus. Quod & ad eos homines aptè transferri potest, quos suis præstigiis cupiditates decipiunt: similiterq; de illis dici, *Quis vos fascinauit?* Nā fascinantur certè primò,

Ddd 3 quia.

Luc. 10.

Can. 6.

Psal. 44.

Li. 7. c. 2.

Idilly. 6.

quia huius vitæ bonorum fallaci aspectu læsi efficiuntur, deinde quia quàm facile læduntur pueri, tam ipsi imbelles atque infirmi sunt ad his oblistendum rebus, & ad eorum noxiam vim repellendam, præterea quia nulli facilius isto malo corripuntur, quàm qui plus placent sibi, seq; rectius valere putant. Postremò quia, vt fascinatores laudando, sic ista, quæ dico, bona nocent blandiendo. Atque hæc de fascinatione, quæ ipsa Hieronymo, & August. probantur. Porro Græcum *εβασκαυε*, qua voce Paulus vsus est, & pro qua Latinus interpres (fascinavit) posuit, inuidere etiam significat. Nam qui oculorum obtutu fascinant, eo fascinare creduntur, quod in eos acrius intueantur, quibus bonam inuidet corporis habitudinem: significat ergò Paulus, quòd pseudoapostoli in errorem Galatas induxerunt, fuisse ex eo quod & ipsorū virtuti, & Pauli apud ipsos gratiæ inuidissent. Ita Chrysostomus. At alius quidam præter hæc *εβασκαυε* esse putat præstigiis imponere, quod fit, quando aut videre nobis videmur, quæ nusquam sunt, aut quæ sunt proposita ante oculos non videmus, aut non qualia sunt videmus delusi præstigiis, cum qua certè significatione vocabuli, rectè quæ sequuntur conueniunt. Nam inquit.

Ante quorum oculos Christus proscriptus est, & in vobis crucifixus.

Id est. Quis vsque eo delusit vos, quis vestris sic imposuit sensibus, vt quem ante oculos habetis tanquam depictum Christum, cum non videatis? ita enim ipsum negligitis, cum vt nunquam cognouisse videamini. Nam est præstigiū quoddam genus, quando quis ita affectus est, vt oculis apertis atque valentibus, quæ adsunt, quæque coram proposita ipsi sunt, ea non videat, quæ autem absunt, aut quæ nusquam certè sunt, ea ab se videri putet. Quibus similes erant Galatæ. Salutem non petebāt à Christo, cuius tamen

tamen salutarem vim experti erant: petebant autem à lege, in qua eius efficiendæ nulla vis inerat. Quod in omnes eos rectè conueniat, qui se suis cupiditatibus à recto abduci permittunt, quæ enim verè bona sunt, in ipsorum licet incurrant oculos, tamen non vident, aut, quasi non videant, ita negligunt: quæ verò nihil minus quàm bona sunt, ea sibi fingunt pro bonis. Nam cum nihil neque verius sit, neque magis perspicuum, quàm esse diuinam quædam & præpotentem naturam omnia moderantem, omnia intelligentem, quæ pro cuiusq; merito bonis præmia diuidat, malis supplicia: cumque nemo non videat quàm angustiis humanæ vitæ curriculum terminetur & concludatur spatiis, ad ea hebetes sunt & cæci, nec earum cogitatio rerum, vt animos ipsorum subbeat, permittunt: contra autem videant, aut certè sibi vidētur videre in terrenis bonis, in quibus nusquam est, beatam vitam locatam atque quiescentem: in vno cæci, in altero lyncei, siuè potius in vtroque præstigiis dementes redditi. Itaq; & cæci simul, & peruersè videntes sunt: cæci quia oculis orbatī sunt iis, quibus verum dispicitur: videntes quia visu carnis præstāt eo, quo falsa pro veris cernunt. Quod ipsis malum hæsit, ductum à primis parentibus, quorum quando leges Dei transgressi sunt, ex quo mentis magnam cæcitatem contraxerunt, aperti dicuntur fuisse oculi. Similiter enim illi amiserunt & receperunt visum: Amiserunt enim oculos mentis quibus pollebant ante peccatum, nam antequam peccarent de illis scribitur. Et vidit mulier lignum quòd esset pulchrum visu & ad vsendum suauereceperunt autem alios fallaces oculos carnis & sensuū, quibus in errore inducti sunt, sicut scribitur, & aperti sunt oculi eorū: in quo multa præclarè philosophatur Origenes. *Arte quorum oculos Christus proscriptus est, & in vobis crucifixus.* Variè hūc locū scriptores explanant, quorū nos singulas tententias expla-

nationesque referemus. Quamquam imprimis sciri debet, in illo. *Et in vobis crucifixus*, illud. *Et*, redundare, quod ex Græcis & Syris codicibus intelligitur, & ex emendatis libris vulgatæ editionis: tum & illud sciendum est pro *proscriptus*, nonnullos Latinos codices habere præscriptus. Ergo aliqui illud prius retinentes, idque explanâtes ex vfu Latini sermonis, in quo proscribere damnare est, & proscripti, ij, in quos absentes capitalis sententia fertur, sic Paulum exponunt. Ante quorum oculos Christus proscriptus est, id est, à vobis Christus damnatus est quoniã repudiatus est à vobis, estque idem in vobis crucifixus, quia quantum ad vos attinet, cum illū abnegatis ipsum iterū crucifigitis, ita Augusti. Alij cū Ambrosio propè similiter, Paulū loquentē inducunt, dicentemque Galatis. Vsq; eō vos Galatæ insensati estis, & præstigijs cæci atque dementes effecti, vt iudicio vestro Christum proscribatis, & cruci affigatis, id est, iudicetis, factis certè iudicare videamini morte Christum merito esse multatum, quippe qui Deum se esse professus salutē non potuerit afferre suis. Nam qui Iudaismum suscipere volebant consequendæ salutis causa, re ipsa affirmabant eius efficiendæ nullam in Christo inesse vim, ac proinde falso credi Deum. At Hieronymus aliter. Proscriptus, inquit, id est, ante scriptus per prophetas, eos scilicet, qui de Christo antequam nasceretur vaticinati sunt. Vt dicit Apostolus. Adeo ne vos esse cæcos, vt deficiatis à Christo, de quo sciatis tanto ante prophetas vaticinatos esse, fore vt pro vniuersorum salute mortem obiret in cruce. Sed Græcorum explanatio, vt simplicior est, perinde verior videtur. Proscribere enim aut præscribere hoc loco è *προεγραφεῖν*, cuius loco ponitur interpretatum, coram de scribere depingereque significat. Galatas igitur Paulus reprehendit & obiurgat, quod Christi salutis atque rationis penè obliti viderentur, cum neque rumore obscuro, neque

incerta

incerta fama Christum cognoscent, sed cū illis tradidisset ipse atque explanasset, ita exactè, ac perspicuè vt Christus, id est, Christi vniuersa ratio veluti depicta in tabella ipsorum oculis esset proposita conspicienda. Qua ratione acriorem obiurgationem facit amplificatione stultitiæ Galatarum. Nam amplificat eorum stultitiam, dum affirmat eo vsque illos esse dementes, vt Christum, & oculis ipsorum penè subiectum, & pro ipsis eisdem propè videntibus cruci affixum commutare pro Mosayca lege vellēt. Quod & de nobis haud iniuria diceretur, possetque itē Paulus iure rogare nos, ecquis nos fascinasset? ecquis oculos mentis eruisset nobis? qui quē ante oculos nostros propè depictū habem? Deū, cuiusque in nos amoris innumera documenta singulis propè horis in oculos nostros incurrāt, ad eū ne respiciamus quidē, negligere certè ipsum, ac despiciatui habere & omnino nō esse, nec humanis præesse rebus putare videamur. Sic Græci, vt dixi Chrysostomus, & Oecumenius, & Theophilatus, quorum sententiæ Syra suffragatur editio, quæ sic. Quis vos fascinavit? ecce coram vobis quasi pingendo depictus fuerat Iesus Christus crucifixus. Sed & in eo quod proscriptum, aut præscriptum illis Christum esse dicit, palàm significat doctrina Christi imbutos fuisse Galatas antequam alijs inficerentur doctrinis, quæ res plurimum valet ad illorum refutandum & coarctandum errorem. Nam si Galatæ, antequam eos Paulus docuisset, Iudaicas didicissent doctrinas, sique prius quā Christum coluissent, Mosaycis essent sacris initiati, ad veterē illos redire cultum minus sanè mirandum esset. Nūc autem labi in Iudaismum eos, quibus Christus proscriptus sit, id est, traditus, atque prædicatus antequā Mosene rumore quidem cognoscerent, id verò maxime mirū videri debuit. *In vobis*, inquit, *crucifixus*, id est, depictus, cruci affixus in vobis, hoc est, in oculis vestris: vel *in vobis*, id est,

D d d 5

pro

pro vobis ex Hebraici proprietate sermonis in quo *pro* *7* sæpè ponitur: aut certè *in vobis crucifixus*, id est, in vobismet passus non absimilia ijs, quæ pertulit, quando Iudai ipsum in crucem egerunt. Nam Galatas, vt infra dicitur, quod se Christi cultores profiterentur esse, cæteri acerbè persequuti sunt, quod illi malum patientissimè pertulerunt. Quoniam igitur Galatæ propter Christum cruciati sunt, idcirco Christus dicitur cruci affixus in ipsis: valetque id ad eorum errorem magis amplificandum. Recesserant enim à Christo, cuius virtutem non solum optimè nouerant, sed & propter quæ & corporum cruciatus, & rei familiaris damna pertulerant. Præter hæc respexisse Paulus videri potest, non solum ad doctrinam, quæ ad Galatarum aures peruenerat, nec ad id solum, quod externè ipsum de Christo concionantem audierant, sed ad ea etiam, vel ad ea sola potius, quæ interius in ipsorum animis fides suscepta Christi, & charitas diuina pertecerat: Hac enim qui ritè, atque perfectè imbuti sunt, Christum gerunt non tantum propositum ante oculos, sed infixum in animo, atque sensibus suis sic, vt Christi in ipsis effigies extet illustrissima, quales fortasse fuerant Galatæ. Eos enim mox rogat Paulus, num sanctum Spiritum, quo fuerunt imbuti ex auditu fidei accepissent, an ex obseruantia legis Mosaycæ, ex quo apparet illos fuisse Spiritu imbutos. Loquitur autem, vt videtur, de illo diuini Spiritus dono conspicuo, quo primo Ecclesiæ tempore Deus plerosque afficiebat. Quod donum in eo qui accepisset ipsum, & magna veteris hominis euersio sequebatur, & maxima corroboratio, maximumque incrementum eius creaturæ, quam Paulus nouam nominat: quæ in deducendo ad nos Christum, inque imprimendo ipsum & adglorinando animis nostris, illosque ex ipsius habitu, atque imagine

gine penitus effingendo tota consistit. Itaque apparet Galatas, antequam vacillare in fide cœpissent, & labascere ad partes Mosaycas, auctos Spiritu sancto circumgestare Christum cœpisse in suo corpore, cuiusque efficitatis atque virtutis sensum cepisse. Quæ res admirationi, atque ad eum stupori Paulo erat. Qui Dei in se, atque Christi inhabitatis, ipsosque sanctificantis tantum donum degustassent, hoc est, qui penè experti essent, Christi in cruce confixi quæ esset & quanta vis ad omne cæleste & comparandum & possidendum bonum, ipso Christo quomodo cruci affixus est sic se insinuante & effundente in eorum animis: & similiter atque ipse affectus fuit, sic afficiente ipsos, ad omne ferè peccatum ineptos atque languentes: eos inquam, qui sic affecti essent, adduci vilo modo potuisse, vt sui penè obliti, alia sibi præsidia ad iustitiam putarent esse quærenda. Nec enim, mediocris is error erat, aut ex eo genere, de quo reddi possit aliqua probabilis causa, sed profectò ita magnus, ita temerè, & sine causa susceptus, vt ab eo, qui modo sui arbitrij compos esset, non crederetur posse suscipi: & videretur potius referendus in maiorem aliquam & potentio rem vim, quæ Galatarum excantasset animos, ac dementes effecisset, quam in humani animi leuitatem & inscitiam. Itaque acriter ipsos vellicat, atque pungit tanquam torpentes & stupidos, & quò erroris ipsorum magnitudinem, & animi sui de eo admirationem exprimeret, oratione ea vitur, qua ad vtrumque significandum, & quàm ipse stuperet, & quàm illi temerè fecissent, nihil excogitari potuit vehementius. Nam & Apostrophen & cum Apostrophe exclamationem coniunxit, & interrogationem addidit, quæ in exci-
tando

tando valet plurimum, & fascinandi verbo vsus est, malum vt significaret præter morem, atque naturam rerum incidens, inusitatum scilicet, & insperatum, & omnino grauissimum. *Omnes fati, inquit, Galatæ, quis vos fascino non obedire veritati, arte quorum oculos Christus proscriptus est, in vobis crucifixus.* Meritò enim illos insensatos vocat, qui ne à suo quidem sensu admoneri se voluerint, quique voci eius, qui interius in ipsis loquebatur, se audientes præbere noluerunt, & qui quod sentiebant & penè experiebantur neglecto leuissimorum hominum oratione inducti vanissima somnia sequi maluerunt. Itaque inquit. Cum in vobis ipsis vigeret, ac penè conspiceretur Christus, eiusque mortis in vobis peccato iam propè mortuis clarissimum extaret exemplum, quis vos sic dementauit, vt eius obliuisceremini, quod sensu & penè manu prehensum tenebatis? itaque sequitur. *Hoc volo à vobis discere. Ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei?*

Accedit ad confirmationem. Nam ex hoc loco argumentari incipit. Argumentatur autè primò à facillimis, & ab ijs, quæ Galatis erant valde nota, atque cognita, estque firmissimum argumentum: qua de causa primo loco ipsum, & quasi in prima acie constituit. Galatæ Pauli persuasione ab idolorum cultu ad Christum colendum, traducti, Baptismoque mûdati Spiritus Sancti donum acceperant, dabatur illo tempore id donum aperte: itaque quibus id dabatur, ij subito & variarum accipiebant cognitionem linguarum, & vaticinabantur futura, & alia edebant planè stupenda opera, quod & ipsis vt videtur, cõtigerat Galatis cum primum Christum cœperant colere. Ex hocigitur Paulus argumentum ducit suo more præcisè, atque breuiter, & quò sit validius, interrogacione id quodammodo intorquet. Itaque ait. *Hoc volo à vobis discere. Ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei?* Plenè autem sic diceret.

ret. Fide in Christum, & non Mosaycæ obseruantia legis Spiritus sancti, adsequuti estis admirabilem vim, ergo à Christo & non à lege salutem animorum vestrorum sperare debetis. Quod quoniam cõstat rectè sequi, quod proposuit confirmat. Nam statim, inquit, atque Christum coluistis, quando ne rumore quidem quidquam acceperatis de Mosi religione atque legibus, experti in vobis estis Spiritus sancti virtutem. Sic integrè, vt dixi, sed Pauli acre & ardens ingenium has moras orationis non sustinens, è tribus, quibus hæc conclusio partibus constat, nimirum, accepistis Spiritum sanctum: & non à lege, sed à Christo accepistis, ergo nõ debetis à lege sperare salutem: minorè expressit tantum partem, cæteras partes reticuit. *Hoc, inquit, volo à vobis discere* Id est, vel hoc vno, quod minimè inficiari potestis, vos conuincere volo. *Ex operibus legis, id est, Propterea ne, quòd leges custoditis Mosaycas, accepistis Spiritum, eximiam nimirum & manifestam Spiritus vim mira in vobis edentem opera palàm cunctis videntibus. An potius ex auditu fidei?* id est, ob id ipsum quod assensu dicenti mihi, Christo fidem habuistis? sed pergit.

Sic stulti estis, vt cum Spiritu cœperitis, nunc carne consumamini.

Quod dicit illos Spiritu cœpisse, id intelligi dictum potest, vel quia in ipso initio suæ ad Christum conuersionis acceperant Spiritus sancti donum ratione visibili, quomodo statim dicebam, vel quia suæ in Christum fidei atq; amoris, postquam se Christianos esse professi sunt, magnū ediderunt documentum, grauibus ab alijs ob eam causam detrimentis affecti, quæ ipsi detrimenta atque mala quomodo viros fortes & cælesti Spiritu plenos decebat, tulerunt. Et certè vtrouis modo id accipiatur, merito eorum accusat Paulus stultitiam. Nam stultitiæ summæ fuit ad Mosaycas obseruationes salutis atque iustitiæ comparandæ

randæ causâ deficere, qui ex quo tempore colere Christum cœperunt, liquidò cognoscebant se donatos esse, atque auctos cœlesti Spiritu, & eius virtute eo vsque corroboratos, vt nullis aut rerum temporalium damnis, aut vitæ periculis à recto abduci potuerint. Nullum enim neque certius argumentum habere illi poterant, neque manifestius ad cognoscendum in Christum religionis obseruatiã atque cultu salutarem inesse vim ad cõciliandos cū Deo hominū animos, quã quod ipsos sic affecisset, ac recti studiosos reddidisset is cultus, vt vel mortē officij tuēdicausã parati fuissent oppetere. *Sic*, inquit, *stulti estis*. Quod hic Latinus interpres vertit stultos, supra verterat insensatos, nã vtrobique *αὐτοὶ* Græcè legitur. *Vt cum Spiritu cœperitis carne consummaminĩ*. Id est, vt ad perficiendam salutem & iustitiam vestram, quæ Spiritu instituta est, putetis necesse esse addere carnales legis obseruantias. Quasi dicat. Cultus Dei, in quem vos Christi fides induxit, spiritualis est, Mosaycæ obseruantię ad carnalem, & rudē cultum pertinent: nullo autem modo fieri potest, vt carnalis, id est, imperfectus, & imbecillitati nostræ concessus Dei cultus, cultum spiritualem, id est, Deo & veritate dignum perficiat: contra potius fieri oportuit, vt spiritualis fidei cultus adueniens eorum animi pietatem & iustitiam perficeret, quos pueros obseruantię carnales tanquam quidam pædagogus ad virtutem instituisset. Nec verò filieri debet, quod, *consummaminĩ*, dixit passiuã significatione, atque voce. Id enim, fecit, vt Theodoretus scribit, quò significaret ipsos quid paterentur ignaros more pœdum à seductoribus agi, circuncidi, initiari sacris Mosaycis. Sequitur.

Tanta passi estis sine causa? si tamen sine causa.

Supra diximus Galatas propter Christiani nominis profect

professionem grauiã damna tolerasse: ex eo igitur nunc aliud ducit argumentum Paulus, sed præcisè vt prius, & per interrogationem, vt vim maiorem haberet. *Tanta*, inquit, *passi estis sine causa? si tamen sine causa*. Ergo inquit. Si Christi fides ad salutem non sufficit, non solum veri iacturam fecistis persuasionibus falsis imbuti, sed etiam sine fructu illius fidei tuendæ causã maximos labores subistis. At vos ea protulisse sine fructu quis credat, & vt alij falli in eo possent, vos certè, quorum interest, non decebat. Valerque hoc argumentum non solum ad demonstrandum ab vno Christo petendam esse iustitiam, sed etiam ad persuadendum, vt abiectò Mosaycæ legis cultu, iterum sua studia ad vnius Christi cultum conuertant. Nam ex eo quòd multa pro Christo passi sunt, passi que eo tempore quando sua in Christum fides, vt recens nata, erat sine dubio imbecillior, rectè sequitur, primum illud virium robur ipsos à Christo accepisse, ac ob id ipsum vnum authorem esse omnis actionis iustæ, atque rectæ: deinde etiã colligitur illos stultissimè facere, cū ad extremum Christum deserunt, cuius gratia tam multa passi sunt à principio. Nam id cum faciunt, & prius suum iudicium condemnant, & speratum fructum amittunt, itaque eos Paulus sic quodammodo alloquitur. Ad hæc debetis, si vobismetipsi constare vultis, & prius iudicium tueri vestrum, lege repudiata Mosayca spes vestras ad vnum Christum conuertere. Nam quando tã multa pro illo passi estis, tunc satis declarastis ab illo vos sperare omnia, cuius spei atque tolerantię vberimos fructus, cur quæso amittaris? Nam amissuros constat vestro iudicio, iudicatis enim, Christū nihil prodesse vobis posse lege in subsidium non aduocata & ascita. Sed quod addit, *Si tamē sine causa*, eo addit, vt neq; se desperasse

de

de illorum salute, neque ipsos animum debere despondere demonstrat. Docet enim non modo non interclusum ipsis esse ad salutem regressum, sed & regressuros ipsos esse aliquando & in viam tandem redituros persuasum sibi prope esse: quod ubi acciderit, fore ut non sine causa illa mala perulerint, fructuosa enim, illis iterum ad Christum reuersis, & perutilia futura. Ex quo intelligitur, cum quis ex iusto peccator factus ad iustitiam iterum peccato repudiato conuertitur, manere ipsum sua præmia ob ea, quæ iuste, atque honestè, antequam in peccatum laberetur, efficit. Sed redit ad propositum argumentum, id quæ repetitione ipsa quodammodo vrget, & ad alia transiturus concludit. Itaque ait.

Qui ergo tribuit vobis Spiritum, & operatur virtutes in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei?

Enallage tēporis, tribuit pro tribuebat, scripsit: & operatur pro operatus est. Quamquam ad vtrunque tempus pertinere Græca fortasse possunt. Sed tribuebat Galatis Spiritum. Deus, quando illi purè in Christum credebant: nam nunc, id est, quando ista illis ad Moysen respiciētibus scribebat Paulus, non iam tribuebat Spiritum, neque operabatur virtutes. Virtutes autem vocat non eas, à quibus studiosæ proficiscuntur actiones, sed *δυναμεις*, ut Græcè est, id est, præter rerum naturæ ordinem opera edita mirabiliter. Qui ergo, inquit, tribuebat spiritum vobis, & mirabilia opera edebat, is quæso quod ob meritum erga ipsum id faciebat vestrum? Vtrum quia. Moysi legibus obsequuti estis, an potius quoniam ijs, quæ de Christo vestris sunt instillata, auribus, assensum præbuisistis? Cōstat, inquit, certè ob habitam Christo fidem hæc vobis dona tributa esse. Sed à quo quæso tributa? Diuus Thomas, mea sententia non rectè, ab ipso, inquit, Apostolo. Nam exponit hoc modo. Qui ergo tribuit vobis Spiritum, id est, ego ipse, cuius officio.

officio & studio, Spiritum adepti estis & qui tot res apud vos mirabiliter operatus sum, nūm quod vos Moysaïcis obsequeremini legibus, idcirco ea feci, an potius quod crederetis Euangelio? Itaque arbitratur aliud, & à priori distinctum hic poni argumentum. Quasi Paulus sic dicat. Quod si forte vobis, ò Galatæ, de vobismetipsis nō liquet, quo animo vel erga legem, vel erga Christum affecti fueritis, cum datus est vobis Spiritus: at de eius animo, qui ipsum vobis dedit, id est, de me, cuius datus est ministerio, minimè dubij esse potestis: non enim eius doni vobis minister fui, quod Iudæos vos esse voluistis, sed quod mihi assensu credidistis in Christum. Sed hæc coacta nimis, itaque ut dixi, minus vera. Nam is, de quo Paulus. Qui tribuit vobis Spiritum, non ipse Paulus est, sed Deus potius: nec nouum in his verbis instruit argumentum, sed repetit superius positum, tūm ut id, utpote validissimum magis infixum in mentibus Galatarum relinquat, tūm ut molliorem transionem faciat ad ea, quæ mox dicturus est. Nam primò quidem argumentatus est dicens. Hoc volo à vobis discere, ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei: & postea occasione huius quædam inseruit per Hyperbaton, & demum ad illud prius reuersus, idem ipsum tantum verbis nonnil commutatis, repetijt, hæc ferè dicens. Denique, quod initio dixi, ad illud redeo, vrgerique magis id volo. Qui legi obsequimini, rogo vos, legis ne cultus Spiritum vobis dedit, atque eam indidit vim, qua nacti estis summam facultatem ad edendum opera mirabilia, an potius vtrumque fides? Certè fides id fecit. Nam Moysi legem eo ignorabatis tempore. Quo satis exposito pergit ad alia. **Dicit enim.**

Ecc

Sicut

Sicut scriptum est. Abraham credidit Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Cognoscite ergo, quia qui ex fide sunt, ij sunt filij Abraham. Prouidens enim scriptura, quia ex fide iustificat gentes Deus, prænuntiavit Abraham, Quia benedicentur in te omnes gentes. Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fidei Abraham.

Nam est hoc aliud ad eandem confirmandam rem argumentum ab exemplo Abrahami ductum, & scripturæ testimonio confirmatum, sed inuolutè nimis propositum. Verùm id, antequam exponamus veram huius lectionem loci, constituamus, Nam illud, scriptum est, quod in plerisque vulgatæ editionis codicibus legitur, in alijs deest, in editionibus autem Græca atque Syra non habetur, in quibus sic, sicut Abraham credidit Deo, & reputatum est ei ad iustitiam. Quo etiam legisse modo Ambrosium, & Thomam ex eorum commentarijs satis apparet: & certè ratio etincit sic legi debere. Nam Paulus hic nullum citat testem, sed adducit exemplum, & confert similitudinem. Vt quod in Abraham factum dicitur, vt ex fide iustus effectus fuerit, & non ex operibus legis: idem fieri credatur in omnibus. At dices illud, sicut, quid confert? nec enim si illa verba, scriptum est, demas, aliquid videtur esse reliqui, quod ei postea respondeat. Respōdet certè subintellectum aliquid, & pro Hebraici sermonis proprietate supplendum, isto nimirum modo, sicut Abraham credidit Deo, & reputatum est ei ad iustitiam, sic cognoscite, quia qui ex fide sunt, ij sunt filij Abraham, hoc est, sunt efficiendi iusti eadem ratione, qua ille iustus effectus est. Nam Hebræi in similitudine conferenda partes orationis eas, quæ similitudinum indices, & tanquam duces sunt, sæpè reticent vel vnam

vel

vel ambas. Ambas vt in illo. Qui tetigerit picem in- *Ecccl. 13.*
quinabitur ab ea: & qui communicauerit superbo induet superbiam. Id est. Sicut qui tetigerit picem, sic qui communicauerit superbo. Et in Prouerbijs. Vn- *Prou. 27.*
guento & varijs odoribus delectabitur cor, & bonis consilijs amici anima dulcorabitur. Vnam reticent, vt in illo. Nubes & ventus, & pluuiæ non sequentes, sic vir gloriosus, & promissa non complens. Igitur sic *Prou. 25.*
argumentatus est Paulus: Abraham iustus effectus est, quia Deo credidit, & non ex eo quòd legi, quæ lata nondum erat, est obsequutus. Ergo & omnes reliqui non Mōsaycis seruandis legibus, sed fide Christi colenda iustitiam consequentur. Demōstrat autem fidem, non legem Abrahamo profuisse, quod dicatur de illo, ipsum credidisse Deo, idque reputatum ipsi esse ad iustitiam. At ex eo sequi fore vt nos similiter iusti efficiamur, docet: quia qui ex fide sunt, id est, qui Deo libenter atque certò credunt, sunt filij Abrahami. Igitur ad exemplum patris sui, & ipsi iusti efficiuntur. Ac idem rursus docet testimonio scripturæ, in qua Abrahamo dictum scribitur futurum, vt in ipso omnes benedicerentur gentes: id est, vt iusti efficerentur omnes ad exemplum ipsius. Id enim scriptura futurum videns, benedictionis illo voluit significare verbo. Igitur qui ex fide sunt benedicentur, id est efficiuntur iusti cum fidei Abraham, id est, ad exemplum illius, vt quorum similis fides sit, eorundem sit par ratio consequendæ iustitiæ: & qui fidem Abrahami imitantes, & ob id ad idem quod ille pertinentes genus, sicut fidei ipsam veluti parentem habent, vt in credendi firmitate, in consequendæ iustitiæ ratione imitentes parentem suum.

Atque hæc Paulus argumētatus est. Quia in argumētatione

Ecc 2 mul

multa sunt, quæ intelligentem lectorem merito mouere possunt. Nam, ut à facillimis ordiamur: principio quaeri potest, quæ Paulus ratione ad confirmandum fide iustitiam acquiriti Abrahami potissimum exemplo sit usus? Ad quod Chrysostomus & Oecumenius respondēt. Ideo ad exemplum adductum, tum quod eius apud gentes nomen maximè celebre esset: tum quod Paulus videret, qui Galatis authores fuerant, ut ad cultus Mosaycos respicerent, id imprimis persuasisse illis, nisi qui in Abrahami nomen & familiam transiret, quod professione Mosaycæ religionis fieri dicebant, salutem consequi posse neminem, quod Abrahamo pollicitus fuisset Deus fore, ut in ipso omnes benedicerentur gentes. Itaque Paulus id sciens, suis ut illos armis conficeret non solum iustitiæ per fidem habitæ exemplum ab Abrahamo potissimum petit, sed ex eo ipso, quod in illo gentes benedicendæ essent, sequi docet, futurum ut iustincarentur per fidem. Nam imitatione fidei transeunt in familiam illius, Et quia legis suspiciebant antiquitatē Mosaycæ, & ob id ipsum illam Galatæ Euangelicæ fidei præferebant, idcirco tacitè Paulus & artificiosè demonstrat, fidem antiquiorē esse lege, quando Abraham, qui tanto antecessit legem tempore, & fidem ipse coluerit, & fidei cultu consequutus fuerit iustitiam.

Sed præterea quærat aliquis, cum Paulo propositum sit argumentis confirmare, fide in Christum, & non legis cultu perueniri ad iustitiam, cur ad probationem adducat eius exemplum fidei, quam Abraham Deo habuit pollicenti ipsi, fore ut non decederet sine liberis? Quid enim isti fidei cum ea, de qua Paulus distulerit, cōuenit? aut quale hoc argumētum est, quia Abraham iustus effectus dicitur quod senex liberos sperauit suscipere

Deo

Deo id ipsi affirmanti, idcirco deberi intelligi omnes futuros iustos, qui credant in Christum? Nam hanc quam dico fidem Abrahamo ad iustitiam reputatam esse, quod Paulus testimonium citat, constat ex Genesi, in cuius decimoquinto capite legimus. Sermo Domini factus est ad Abraham dicens. Non erit hic hæres tuus, sed qui egredietur ex utero tuo, ipsum habebis hæredem. Eduxitque eum foras, & ait illi. Suspice cælum, & numera stellas si potes. Et dixit ei. Sic erit semen tuum. Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiā. Sunt quibus videtur in hoc quod dicitur Abraham credidisse Deo, fidem in Christum includi, nam habuit promissis diuinis fidem. Deus autem, ut ex oratione eius modo citata patet, pollicitus illi est, non solum liberos, sed & posterorū futuram innumerabilem multitudinem, in quibus sine dubio Christus includitur, qui non modo genere ad illum pertinuit, sed & auxit ipsa infinita hominum fidelium sobole Abrahami familiā atque genus. Itaque & ipse Paulus paulò inferius affirmat promissum à Deo esse Abrahamo, fore ut in eius semine omnes benedicerentur gentes, semenque id benedictionis in omnes & scelicitatis cunctorum futurum caput, nullū aliud quam Christum esse idem Paulus affirmat. Nam dicit. Non in seminibus quasi in multis, sed quasi in vno, & semini tuo, qui est Christus. Sed huic sententiæ atque responsioni obstat, quod duas promissiones re, & tempore distinctas in vnam confundit. Aliud enim promissum est, cuius Paulus hic meminit, aliud illud de semine, à quo benedictio in omnes effundi deberi dicitur, de quo infra mentionem facit. Nam hoc cuius modo meminit in capite decimoquinto libri Genesis legitur Abrahamo factum, cum liberos non haberet,

Ecc 3

& c.

Gene. 15.

Driedo de captiu. & redem. gener. hum.

Gene. 15.

Gene. 22. & esset de herede sollicitus. At illud, ut dicitur in eiusdem libri vicesimo secundo capite, cum iam è vxore sua Sara Isaac filium suscepisset, & cum ad aram sacrificare Deo vellet: tunc enim quod se in Deum tam eximie ostendisset pius, ipsi dictum scribitur. Per memet ipsum iuravi, dicit Dominus, quia fecisti hanc rem, benedicens benedicam tibi, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. Itaque non solum tempore ista promissa differunt, verum etiam causa & sententia. Hic enim numerosa soboles, illic autem deriuanda ad omnes per Christum Abrahami semen benedictio promittitur. Quid? quod & ipse Paulus ad Romanos scribens hunc eundem de Abrami fide, quæ illi ad iustitiam reputata dicitur, locum pertractans, disertè docet, hac fide id solum persuasisse sibi se quamuis effætæ ætatis senem, tamen suscepturum esse carnales liberos. Nam inquit. *Qui* contra spem in spem credidit, ut fieret pater multarum gentium, secundum quod dictum est ei, sic erit semen tuum sicut stellæ cæli: & non infirmatus est fide, neque considerauit corpus suum emortuum, cum iam ferè esset centum annorum, & emortuam vuluam Saræ. Quare potius dicamus, vel istam Abrahami fidem ad exemplum adductam, quamuis non esset de Christo, neque ferretur in ipsum, tamen in ipso nixam & ob id salutarem ipsi factam, & ad iustitiæ incrementum verè illo reputatam: nixam autem in Christo, quia nitebatur in misericordia & largitate Dei erga homines: vnus autem Christus est, per quem homines Deus amat, & propter quem suæ in eos beniguitatis fontes deriuat. Id si Abraham per id temporis cognoscebat, manifestum est non potuisse ipsum fidem habere Deo, de suo erga ipsum animo tam pro-

lixè

lixè & liberaliter promittenti, quin vnà fidem illam suam & spem collocaret in Christo, quem nosset eius erga se animi atque voluntatis Dei esse conciliatorem: sin autem nondum id cognoscebat, tamen tacitè & in uoluntè fiduciam suam constituebat in Christo, quia constituebat in eo, quidquid id esset, ipsi licet ignotum esset, cuius gratia Deus se beneficium præbebat hominibus. Vel certe dicamus hoc Paulum argumento, quomodo ipse se vberius explicat ad Romanos scribens, id potissimum agere, ut doceat ante Mosaycæ lationem legis fuisse homines, qui per fidem in Deum iusti essent, per fidem inquam viuentem, id est, cum charitate in eundemmet Deum coniunctam, ex quo sequi & habitos fuisse, & habendos iustos esse, qui Deo eiusmodi fidem habent. Habent autem & qui ea, quæ de Christo testatur atque promittitur, credunt, immo ij habent potissimum. Itaque licebit argumentari à minori. Si Abraham non quòd legis cultor ipse fuerit, sed quòd Deo sobolem ipsi pollicenti fidem habuerit, iustus effectus est: multo verius, qui eidem fidem de Christo habuerunt, iustitiam consequentur, omniliet Mosaycæ legis fuerint destituti præsidio.

Alia quæstio. Paulus in hoc exemplo id, quod in augenda iustitia factum est aliquando, statuit semper fieri in iustitia à principio infundenda, & ab eo, quod homini iam iusto accidit, colligit quod de homine impio cum iustus efficitur, statuendum sit. Quorum tamen diuersissima videtur esse ratio. Aliud enim est, aliquem ex impio iustum fieri, aliud qui iustus est ad altius iustitiæ gradum ascendere. Quod igitur illi consilium fuit? aut quid spectauit, ut

Ecc 4

àre

à re tam diuersa argumentum rectè posse duci censeret? Nam ducere apertissimè constat. Quod enim de Abrahamo scriptum est, quodque Paulus ad suam sententiam confirmandam adducit, reputatam illi ad iustitiam fidem esse, non reputatam vt esset iustus intelligendum est, sed vt magis iustus haberetur, & esset Nam & ante id temporis iustus erat Abraham, & Deo pergratus. De ipso enim, antequam istam fidem liberos ipsi promittenti Deo haberet, scribitur apparuisse ipsi

Gene. 12. Deum, & vt natale solum desereret præcepisse: tum magna eidem pollicitum esse bona, ipsumque obse-

Gene. 13. quatum statim solum vestisse. Et in capite decimotertio traditum est Pharaonem Aegypti regem grauitè increpitum à Deo, quod Abrahami uxorem apud se retineret, ab ipso audisse, quàm sibi Abrahamus gratus esset, atque charus. Quid ergo dicemus? Sanè verum esse illo loco non simpliciter ad iustitiam, sed ad maiorem iustitiam Abrahamo valuisse, quod habuerit fidem Deo, at ex eo non sequi Paulum malè argumentatum esse. Etenim argumentatus est optimè. Nam homo iustus, cui certè suppetit vt honestè viuat, & vt legibus obsequatur rationis, nisi ageret ex fide, iustior non fieret: qui iniustus est adhuc, quiq; peccati nondum abiecit illud graue pondus, quò, ne quod opus præstans efficere possit, opprimitur, is quonam quæso modo sine fide per legis obseruationem ad iustitiam perueniet?

At ex hoc ipso, alia oritur quæstio implicior. Nam si id, quod Abrahamo ad iustitiam esse reputatum dicitur, non de prima iustitia est, sed de incremento iustitiæ igitur ex sententia Pauli ne incrementa iustitiæ nobis datur propter bona merita nostra, quod Catholicæ aduer-

aduersatur doctrinæ. Nam Paulus id iustitiæ incrementum negat Abrahamo contigisse ex operibus legis, quo etiam negasse videretur ex meritis contigisse illi, quia in Pauli sermone ex fide iustitiam dari, est dari gratis & sine meritis nostris, & dari ex operibus, est dari quia debeat ob merita. Sic enim ad Romanos scribit. Ei autem, qui operatur *Rom. 4.* merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum; ei autem, qui non operatur, credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiã propositum gratiæ Dei. Et quidem nostræ ætatis Hæretici hoc argumento triumphant, & quasi debellatum sit opinionion canunt: putant enim eo apertè confici vtramque iustitiam, primam videlicet, atque secundam nobis à Deo donari gratis, ac proinde neminem, quamuis iustum, ijs quæ benè facit, vlla iustitiæ aut gloriæ partem mereri. Quare è nostris nonnulli illis respondent isto modo. Negat Paulus Abrahamum iustitia auctum fuisse ex operibus. Annuunt. Concedit auctum ex fide. Annuunt similiter Ergo auctus gratis dicitur, nulloque suo merito. Id verò pernegat. Paulus enim, inquiunt, operibus legis auctum negat, idque verissimè, (qui enim ille nondum latam legem obseruare potuisset, vt ex eo iustior haberetur quòd illam seruasset?) sed non negat ex meritis, id enim ipsum quòd homo alioqui iustus fidem Deo habuit, magnum ipsius erga Deum meritum fuit. Quod Paulum sentire confirmant, quia proximè superius scripserat. Qui tribuit vobis spiritum, & virtutes operatur in vobis, num ex operibus legis, an ex auditu fidei? & è vestigio subiunxit. Sicut scriptum est quòd Abraham credidit Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Id est, fides illi ad iustitiam imputata est, nò legis opera. Ea igitur legitima opera docet Paulus non valere ad iustitiam, non autem negat edere nos posse bona opera, quibus mereamur incrementum iustitiæ. Et certè, quod

ad huius loci Paulini explicationem attinet, ista ratione omnis videtur esse sublata quaestio. Sed quoniam in epistola ad Romanos Paulus plura operum genera inutilia esse dicere ad iustitiam consequendam videtur. Damnat enim, hoc est, inutilia fuisse docet omnia & Gentilium & Iudaeorum opera, rectius cum D. Augustino dicemus, Paulum cum negat Abrahamum ex operibus esse consequutum iustitiam. Cumque ad iustitiam siue de principio consequendam siue maiorem efficiendam opera valere negat, ea opera dicere, quae quis suis viribus, naturaeque ipsius efficit ductu & sine proprio Dei instinctu, & auxilio, siue ratio ea fieri debere dicit, siue lex ipsa praescribat. Ea enim quoniam sine spiritu Dei fiunt, fiunt imperfecte, multumque ab eo absunt, quod ad amicitiam in eundem aut arctius contrahendam cum Deo gratum ipsi est & acceptum. Quod ut sine confusione cernatur, tria operum genera distinguenda sunt. Vnum eorum, quae quis, quod ea recta putat, sua sponte suisque viribus facit: alterum eorum, quae admonitus a lege Moysaica, & ex illius praescripto, suis tamen nitens viribus efficiebat: Tertium eorum, quae edit gratia atque fides. Duo priora iustitiam animi neque gignunt, neque alunt: Tertium autem & disponit animum, atque mirifice praeparat ad iustitiae prima semina accipienda & fouenda, & eorundem seminum augendorum & in maius promouendorum magnam habent vim atque meritum. Quod totum genus Paulus fidei vocabulo comprehendit. Itaque sentit ne minime vnquam neque ex prauo iustum, neque ex iusto magis esse iustum effectum ob ea, quae ipse suis viribus edidisset opera, siue ea ipse bona duceret, siue lex facienda praescriberet, siue suo iudicio, siue praescripto legis ea faceret: sed ex eo quod Deo fidem habuerint omnes, qui vnquam, aut fuerunt aut iusti futuri sunt, esse consequutos iustitiam, id est, ex fide,

oper-

operibusque iis, quae per charitatem efficit fides. Quae certe opera pro eo, ad quod referuntur, & dispositiones, & merita esse possunt. Ex quo recte concluditur stultum esse salutem a lege petere, quod Paulo est propositum. Nec tamen ob id abiicitur aut inutile iudicatur, quod charitas atque fides edit: id enim a fide sociata charitate profectum est, & cum fide uti furculus cum radice coniunctum, & ob id a Paulo vno fidei nomine nominatum & comprehensum, & similiter magno ab ipso in pretio habitum, multumque conducere iudicatum ad vtrumque, scilicet, ad primam, & ad secundam iustitiam. Sed pergit argumentari.

Quicumque ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim. Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quae scripta sunt in libro legis, ut faciat ea.

Mentio benedictionis supra facta, maledictionis meminisse Paulum fecit. Dicens enim fore, ut qui Deo fidem haberent benedicerentur cum fidei Abraham, quoniam scriptum erat in ipso gentes benedicendas, occurrit illi scriptum item esse, qui legibus subiiciebantur Moysaicae, eos obnoxios maledicto atque execrationi esse, eas nisi ad vnguem seruassent leges. Quod ad propositum sibi argumentum aptum esse videns, atque conducens, silentio praeterire noluit, sed arripuit id statim, & in scripta sua retulit: itaque de integro argumentatus est. *Quicumque*, inquit, *ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt.* Id autem est, Fideles quidem sicut Abrahamum in fide imitantur, sic benedictionis, quae, aut in ipso resedisse, aut ex illo in suos deriuanda esse dicitur, participes erunt. Itaque fidei illius imitatoribus, benedictionem video esse promissam. At in eos, qui ex operibus legis sunt, id est, in eos qui lege seruanda se esse iustos volunt, quid?

Quid?

Deut. 27.

Quid? Grauem profecto, & metuendam maledictionē intentam. Iraque tantum abest, ut lege iusti fiant, qui se illi subiici profitentur, ut sint proximi periculo in diras execrationes incidendi. Quod scripturae probat testimonio ducto, è Deuteronomio, in quo scribitur, futurum maledictum qui non ad vnum omnia seruauerit, quæ præscribuntur in lege. Tacet autem, idque nobis cogitandum relinquit, seruasse neminem, itaque cunctos esse maledictos. Quoniam certè, quod ex vi ipsius legis, & ex eorum qui legi parere volunt facultate erat, omnes in eas maledictiones incidebant. Illi enim infirmi erant ad legitima obeunda opera, lex autem ipsa imbecilla & ægra, ad opitulandum ipsis: ex quo efficiebatur, ut professores legis, idem transgressores legis omnes essent, & ob id execrationi & maledictis obnoxij. Non quin multi ipsorum sanctissimè vixerint, easque in transgressores intentas maledictiones vitauerint, (id enim non negat Paulus) verum id ut efficere illi possent, à fide omnes habuerunt, & à gratia Christi, quæ etiam viguit antequam ipse inter homines nasceretur homo: non autem habuerunt à se, aut à lege. Iraque professores legis, ut diximus, quantum ex vi legis, aut ipsorum erat, transgressores erant legis, & ob id maledictioni subiecti: lexque ipsa non afferebat salutem ipsis, sed potius dum eos præceptis onerabat, & nisi parerent maledictione afficiebat: nec tamen ut parere possent auxilio fulciebat, quantum ex se erat maledicto astringebat. Nam loqui Paulum sic de lege, deque professoribus legis, id est, non de eo, quod ipsis quoquomodo contingebat illa legis ætate atque tempore, sed de eo quod ipsa perfecte apta erat efficere, effecitque in multis, & in omnibus effectura erat, ei nisi sic per occasionem lædenti adiunctum aliunde esset quod ipsam fulciret, manifestissimè ex eo constat, quod legis opera opponit fidei: & eos, qui nituntur legis operibus, cum illis

confert,

confert, qui fide nituntur, & inter se utrosque committit. Quæ autem sic conferuntur, eorum vnum in altero non debet includi. Includeretur autè, si professores legis quos nominat, & quos maledicto subesse confirmat, eos intellexeret, qui à fide in Christum profecti, & eius gratia, atque spiritu muniti decurrebant ad legitima opera. Non itaque dicit neminem eorum, qui vixerunt in lege, fidei beneficio expertem maledicto euasisse, sed affirmat ex vi legis ipsius, ob causas quas diximus, neminem maledicto expertem vixisse, quin omnes, quod ad illam attinebat, obnoxios maledictis atque detestandos fuisse. Ex quo rectè concluditur id, quod propositum est Paulo concludere, Galatas nimirum, qui ipsi iam per fidem ac sine lege iustitiam consequuti essent, eius iustitiæ comparandæ causa, stultissimè nuac denuo ei velle seruire legi, quæ ne ipso quidem tempore quando maximè & præcipuè vigeat, vlli eorū apud quos ipsa vigeat, potuerit esse causa iustitiæ. Quoniam nemini sui seruandæ facultatem & potestatem concessit: itaque omnes quod in illa fuit, iis maledictis ac pœnis inuoluit, quas grauissimas in transgressores ferebat. Vna namque, ut Paulus vbique prædicat, in Christum viua fides est, quæ miseros ac de peccato languētes homines semper ad sanitatem restituit, quæque restitutos confirmauit ad sine offensione decurrendum in via legis atque mandatorum Dei. Quæ legis via fuit illis hominibus, qui Christi ortum præcesserunt proposita, non ut obeūdo ipsi eam ad iustitiæ peruenirent metam, sed ut per fidem semel effecti iusti gnauitatis suæ documentum in ea ederent, periculumque sui facerent, seque tantisper exercerent, dum in aliud homines & spatio breuius, & dignitate præstabilius bonorum operum inducerentur curriculum. Quod in curriculum iam inducti Galatæ, & per fidem valentes redditi ad decurrēdum in eo, quid erat, cur desertam iam illam

Illam legis viam & virgultis ac sentibus oblitam vellent ingredi, nimis nisi essent stulti, atque cæci? Nam certè eu-
nuerant iam illæ legis operum vmbrae veritatis aduentu,
vtpote quæ institutæ essent, quando fidei Euangelicæ ve-
ritas non se dabat in publicum, sed arcanis latebat inclusa
adytis: institutæ autem non vt iustos efficerent homines,
sed vt eorum, qui per illam occultam & sacris penetrabi-
bus latentem fidem iusti essent, probitatem & obedien-
tiam docerent. Sequitur.

Quod autem in lege nemo iustificatur apud Deum, manifestum est, quia iustus ex fide viuit: lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea homo, viuet in eis.

Pergit præterea argumentando, & argumentatur per
concessionem quandam Nam inquit. Nemo quidem vn-
quam, qui soli legi niteretur, legem plenè seruauit, ex quo
eiusmodi omnes non iusti effecti sunt, sed poena ac suppli-
cio digni sunt constituti. Quod si ex abundanti fuisse ali-
quem dederò, qui legem plenè seruauit, non dabo tamen
eum esse effectum iustum per legem: quia lege seruanda
nemo apud Deum iustificatur. Fides enim est, quæ iustis
vitam adfert, sicut scribitur, iustum ex fide viuere: lex au-
tem neque fidem ipsa continet, neque vitam simpliciter
suis cultoribus aut promittit, aut adferre potest, sed vitam
hactenus vt poenas legibus constitutas euadant. Nam de
legitimis mandatis scribitur. *Qui fecerit ea, viuet in eis.* Id est,
mortem effugiet, cuius qui leges transgrediuntur sunt rei.
In qua argumentatione, vt rectè Diuus Thomas aduertit,
ordo recte conclusionis inuersus est: primo enim loco po-
nitur, quod in conclusione debebat esse vltimum, mox
propositio subiicitur, ac deinde adhibetur assumptio. Sic
enim concluditur, Lex non iustificat, quia fides iustificat:
lex autem non est ex fide. At esset recta conclusio. Fides iu-
stificat,

stificat, lex non est ex fide, non ergo iustificat. Hæc vniuer-
se, sed percurramus singula verba. Inquit. *Quod autem in le-
ge.* Id est, per legem, hoc est, per opera, quæ lex præscribe-
bat. Nam legis nomine hoc loco legitima significasse Pau-
lum opera constat, vt Augustinus rectè colligit, ex eo quod
paulò post subiicit, qui fecerit ea, scilicet legis opera, viuet
in eis. Legitima autem vocat opera legis præcepta vniuer-
sa, siuè quæ cæremoniarum, iudiciorumq; rationem con-
tinent, siuè quæ ad tabulas duas spectant. vt idem Augu-
stinus verè tradit in libris de spiritu & litera. Eorum enim
operum nullum genus ipsam per se, quamuis religiose ob-
seruatum vim habeat ad conferendam iustitiam, sed ea
omnis semper inuecta est, & de principio animis ingene-
rata & infusa per eam viuam fidem, quam interdum ob-
scurius, interdum distinctius Deo de Christo multa pro-
mittenti semper habuerunt homines. Quod autè Paulus
addit. *Apud Deum,* idèò addit, quia legis nuda, & à fide non
perfecta obseruantia apud homines quis haberi iustus
possit, & illis suam innocentiam probare: itemque co-
ram iudice, & apud legitimum tribunal censori legis cu-
stos religiosus ex ijs quispiam possit: sed non item apud
Deum, cui sine fide per charitatem operante proba-
tum aliquid atque gratum esse non potest. *Quia,* inquit,
iustus ex fide viuet. Viuet, id est, iustus est, vitam habet
iustitiæ: vel certè, vt Hieronymus arbitratur, ita po-
tius distinguendum est. Iustus ex fide, id est, qui per fi-
dem iustus est, viuet, id est, vitam sempiternam con-
sequetur, vt distinguat iustum ex fide ab eo, qui per
obseruationem legis opinioni hominum, & præsi-
dis legum iudicio dicitur esse iustus. Nam, & Au-
gustinus scribit, est quædam legitima, aut legalis iu-
stitia, de qua idem Paulus ad Philipenses scribens, ait,
se versatum in lege fuisse sine querela: cui etiam
iustitiæ

Haba. 2.

iustitiæ suam etiam erat præmium constitutum in fructu & copia bonorum terræ, & in eorum nullo hoste perturbata possessione collocatum. *Iustus*, inquit, *ex fide viuet*. Hoc ex Habachuc Paulus adducit testimonium, in quo testimonio fidei vocabulum neque solam credulitatem significat, neque solam fiduciam, sed pro vtraque simul & hic & alibi sapius accipitur. Causa autem eius scribendi prophætæ fuit, ut ea ratione Iudæis, quos aliquando Babylo- nijs seruire desituros vaticinabatur, persuaderet, ut quamvis morâtem Deum expectarent: non enim placere Deo qui in ipso non fidunt. Itaque diem ex die ducendo, morandoque fidei ipsorum erga se fortasse periculum facturum, ac probaturum, vtrum eo erga se animo essent, quo qui iusti viri sunt erga Deum esse solent: hoc est, minime dubio de diuinis promissis. Nam qui fidem Deo perfecte habent, ij, sine dubio vitam ex Deo habent, eique probantur ac placent. Sed quod propheta de certa re dixit, id merito Paulus in omni eo valere vult, in quo habetur Deo fides, & in ijs præcipue, quæ ad Christum spectant. Earum enim fides rerum cum iis coniuncta animi virtutibus, quibus sine ipsa non viuit, vnica salutis causa semper hominibus fuit. Sed cur in citando testimonio neque Græcos interpretes sequutus est, neque codices Hebræos? Nam Græci. *Iustus ex fide mea viuet*. Hebræi autem. *Iustus ex fide sua viuet*. Id enim à nonnullis quæri solet, & ut mihi videtur, sine causa: vtrosque potius sequutus est, nam illa nomina subintelligi sæpè solent. Neque refert vtrum meâ, aut suam dicas, cum cõstet quæ mea erga Deum fides est, quia eam illi habeo, eandem Dei esse fidei, quia vt habeam ab eo accipio. Sed addit. *Lex autem non est ex fide*. Id est, non includit in se fidem. Ex quo liquet legem, & opera legis à fide in his locis distingui: hoc est ea dici legis opera quæ intra se, aut vnâ secum fidem coniunctam non habent.

Sed

Sed occurrit quæstio. Qui sic verum lege fidem non contineri, cum præcipiat ipsa lex, vt vnus credatur esse Deus, sicut scriptum est. Audi Israel, Dominus Deus tuus vnus est. Nam quod nonnulli dicunt, lege non contineri fidem, id eò dici, quia quæ præmia lex promittit iis, qui se colunt, sunt terrena præmia, & ex hoc bonorû genere quod oculis subiicitur, & manibus contrectatur, & in quibus nullus locus sit fidei, non satis consideratè dicitur, vt mihi quidè videtur. Nam hæc in lege non repræsentabantur statim atque quis legitimis defungebatur officiis, sed promittebantur futura, vt necesse etiam in his esset Deo fidem habere. Itaque, & in earum rerû promissionibus fides sæpè versatur, vt in ijs apparet hominibus, quorû à Paulo in epistola ad Hebræos fidei commemorantur exempla. Quare rectius dicemus, non contineri fidem in lege dici, vel quod non quidè credentibus, sed facientibus nominatim & disertè. Vitæ præmium promittit, qui ea, inquit, fecerit viuet in eis: vel certè nõ omninò & simpliciter de lege dici fidem non continere. Continet enim illa in toto suo ambitu & in vniuersitate præceptorum suorum nonnullarum rerum credendarû præceptum, sed negari in lege Mosâyca vsquâ præcipi, vt credatur in Christum, vt ab eo salus animi & iustitia petatur, vt in eo spes & fiducia nostra collocetur. Nã tamen si id de Christo polliceri sibi, atque credere, vniciquique nõ illorû modo qui sub lege vixerunt, sed omninò omnium, qui vllò vnquam fuerunt tempore, si modo se esse saluum vellet, erat necesse: tamen ea necessitas nõ manabat à præceptionibus & sanctionibus legis, sed multo ante latam legem, cum primum à peccato, in quo primi homines lapsi sunt, reuocare se cœperunt, & ad spem veniæ aspirarunt, denuntiatum vniuerso hominû generi fuit, eius cõsequendæ veniæ vnica esse à Deo aperta & munitam viam per fidem Christi, quâ qui nolent ingredi salui esse nõ possent.

Sed Itaque:

Itaq; de ista fide suscipiēda lex nihil nominatim præcepit, esset enim superfluū legibus sanciri Moysaycis, quod à primo, & ante omnia à Deo erat accuratè sancitum: sed præcepta sua ad id retulit, vt istarum rerum salutarem fidem, quæ omnibus erat populis, atq; hominibus necessaria, in illo Iudæorum populo, propriè retineret, & excoleret ipsum partim veris de Deo opinionibus imbuendo, partim in iis exercendo cæremoniis, ac ritibus, qui earum Christi rerum, quas credi necesse erat, imaginē continerent. Quare Paulus verissimè, *Lex, inquit, non est ex fide*, nimirum ex fide Christi. Nam etsi ad illam respicit & se totam refert, tamen eius, neq; cognitionē lex prima docuit, neq; vsum aut necessitatem in vitam induxit: & ideò vt obserues totam legem, non ex eo consequetur, vt hanc fidem possideas, quæ extra legis præceptorum versatur ambitum, & ob eādem causam, neq; iustus apud Deū eris, apud quem ratum est & firmum neminem futurum iustum sine illa in Christū vigente ac valēte fide. Et certè in lege Moysayca isto modo quē dicimus nominata, id est, nudè sumpta, & quantum ad ea solum quæ propriè ipsa præscribit, duo insunt maxima incommoda. Vnum sic seruari non posse: nam sine spiritu viuæ fidei, quo sanatur, & cōfirmatur hominis animus, lex seruari non potest. Quod vitium proximè suprā Paulus notabat in eo, quod qui ex lege essēt, hoc est, qui se profiterentur seruare legem, omnes sub maledicto esse dicebat. Id enim eo dicebat, quia eorū nemo legē seruabat, & ob id incurrebat in pœnas & maledictiones constitutas à lege. Alterum legis est incommodum, ipsam ne si sic seruaretur, (vt id ex abundanti demus fieri potuisse) habuisse vllam vim ad eos efficiendos iustos, qui se illo modo seruassent, quoniam remota fide Christi nulla vera cōstat iustitia. Quod legis vitium hoc in loco Paulus declarat, dum testimonio Prophetæ docet vitam ex fide dari,

dari, fidem autem in lege non contineri. Itaque inquit, *Sed qui fecerit ea viuet in eis*. Id est. Ea legis opera nudè sumpta, quamuis accuratè facta non conferunt vitam animi, sed id afferunt solūm, vt in eis homo viuat, id est, vt iudicio legis non moriatur: nec enim morti lex eum addicat, qui se nullo modo transgreditur. Hæc porrò verba Paulus è Leuitico citat, in quo sic. *Custodite leges meas atque iudicia, quæ faciens homo viuet in eis.* Ex quo miro ingenij acumine collegit eas leges verè vitæ efficientes non esse. Nam quoniam Moses non simpliciter scripsit, qui ea fecerit viuet, sed adiunxit in eis, acutissimè vidit propter earum obseruantiam legum non promitti vitam simpliciter, sed eam tantum, quæ inest in ipsa lege. Id est, non promitti vitam animi, quæ vna vita dicenda est, sed vitam corporis, cuius efficiendæ ideò in lege facultas inesse dicitur, quia eius auferendæ illata morte corporis in ipsa residet potestas plena.

Quamquam aduersus hæc sunt nonnulli, qui obii-ciunt. Primò apud Matthæum scribi, Christum cui-dam iuueni de ipso quærenti, quibus factis vitam con-sequi sempiternam posset, respondisse, vt seruaret man-data. Mandata ergo legis ritè seruata hominem effice-re beatum possent. Deinde, inquit, *Quænam obsecro est ita conclusio? Viuet in eis*, ergo vitam corporis tantum viuet. Nam certè in eis, quod Hebraicæ linguæ pro-prietate dictum est, valet per ea: quod autem quis per opera legitima, quæ obsequutus legi facit, viuere dicatur, qui sequitur ipsum vitā corporis dici victurum? nūm qui per fidē operatur non rectè dicitur per ea quæ ex fide edit opera viuere? Dicitur sanè: nec tamē ex eo sequetur id de corpore intelligi. Postremò Chaldaica paraphrasis illud viuet in eis, sic vertit, vt de vita sempiterna animi Mosē intelligat esse loquutum. Sic enim id reddidit. *Quæ fa-*

ciens homo viuet in eis vitam sempiternam.

Hab. 2.

Sed ad hæc respondere non est difficile. Dicimus enim rectè Paulum collegisse. Nam proculdubio, viuet in eis, valet, eam consequetur vitam, cuius conferendę vim ipsa opera habent: habent autem eius, quam promittunt. At, quam promittant ex ea, quam in transgressores mortem inferunt, satis apertè demonstrant. Itaque illud Christi, Serua mandata, de ea mandatorum obseruantia intelligendum est, quæ manat ex fide, ad quam etiam Chaldaus respexit. Quanquam hunc nodum Chrysostomus & Oecumenius alia ratione dissoluunt. Dicunt enim hoc testimonio Leuitici nolle docere Paulum vtram vitam lex obseruata cõferat, id enim Habachuc testimonio docuisse: sed notũ reddere velle fidei, id est, credēdi in Christum præcepta non numerari in præceptis legis, quod Moses non qui crediderit ea, sed qui fecerit ea scriptum reliquerit. Eo enim ipsum declarasse vniuersa legis mandata ad facta referenda esse, omnesque eius præceptiones propriè in operando versari, hoc est, à lege, non quæ quis de Christo credere, sed quæ ipse debeat facere præscribi, atque præcipi. Sequitur.

Christus nos redemit à maledicto legis, factus pro nobis maledictus, quia scriptum est. Maledictus omnis qui pender in ligno, vt in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Iesu, vt pollicitationem spiritus accipiamus per eum.

Quid his verbis Paulus velit efficere, & quomodo eorum sententia connectenda sit cum superiorum verborũ sententijs, non omnes explanatores eodẽ modo tradunt. Alij enim per digressionem hæc à Paulo dici existimant, vt quoniã de maledicto legis loquutus sit, eius occasione digrediatur ab eo, quod propositum sibi est, ad docendũ à quo, aut per quẽ id maledictũ irritum fuerit redditũ. Alij autẽ de nouo Paulum in eo argumentatũ putant. Alij per

occur-

occupationem ista dici arbitrantur. Alij denique maioris explicationis ac plenioris doctrinæ causa. Quæ duæ posteriores rationes mihi magis probantur. Itaque de vtraque dicam, & de priore prius. Dixerat iustitiã acquiri fide non lege, quo ea ratione Galatas ad cultum legis Mosaycæ tendentes à cursu auerteret, & ad fidem Christi reuocaret. Sed quia fortasse eorum aliquis diceret. Lex, quemadmodum tu Paule confessus es, execratur eos, qui se non seruant, illosque maledictis insequitur: igitur & nos ni obtemperamus, configet lex maledictis suis. Qui ergo nobis auctor es vt legem negligamus? cur à tam vtili legis cultu nos auocas. Cui tacitæ obiectioni nunc Paulus respondens, *Christus*, inquit, *nos redemit à maledicto legis*. Quasi ita dicat. Nihil est ò Galatæ, cur recusetis, Mosayca deserta lege, ad Christi fidem reuerti: non enim si legem neglexeritis, maledicta legis vos comprehendent. Nam Christus à maledicto legis eos liberat, qui se fide & amore prosequuntur. Atque hæc de priori, posterior autem ratio sic se habet. Duobus supra positis argumentis Paulus confirmauerat legem pro iustitia maledictionem inferre, nam omnem iustitiam à fide esse. Sed quæri poterat quaruũ rerum fides iustitiam efficeret. Igitur ad causam suam propius accedens demonstrat fidem, quæ de Christo Deo habetur, effectricem esse iustitiæ: id autem demonstrat cum docet Christum liberasse nos à maledicto legis, ipse pro nobis maledictum factus, hoc est, subiens ipse atque suo corpore eam pœnam luens, quam lex in transgressores constituit, nec pœnam solum exoluens, sed & probra & maledictiones eas patientissimè perferens, quæ legitimè damnatos & pœna capitali affectos sequuntur. Ex quo sic quodammodo argumentatur. Lex pro iustitia maledictionem nobis attulit, Christus eam subiit vnus pro omnibus, itaque nos ab ea exemit: igitur ipsa ratio po-

Eff 3. stulat,

stulat, vt ab eo vno promissam Abrahami posteris benedictionem speremus, id est, speremus animi salutem atque iustitiam. Quod si Christus nostræ salutis author est, vt in Christum nostram fidem colloccmus necesse est. Sicut enim quia æneus ille serpens, quem Moyse fabrefecit & in altum sustulit, videndumque vniuersis proposuit, sanare eos poterat, quos veri serpentes suo morfu sauciauerāt, ideò sauciis necesse erat in eum intentè respicere, eius vt salutarem vim ad se derivare, atque transficere sic possent: sic vt corū, quæ pro nobis Christus gessit ac pertulit, vim deducamus ad nos necesse est, vt fide, & amore in ipsum respiciamus. Ea igitur sola fides salutaris & iustitiæ efficitrix est, quæ cum vero Christi amore coniuncta in eundem Christum confertur. Ait igitur. *Christus nos redemit à maledicto legis.* Legis maledictum duplex erat. Vnum quod scripto inferebat, alterum cuius incurrendi causam dabat. Nam execrationes atque dira in trāsgressores canebat, & per occasionē, vt dictum est, cunctos efficiebat trāsgressores. De vtroque autē maledicto vna opera Christus nos liberat, id est, liberat à trāsgressione, & à trāsgressione pœna. Nā Christi salus, & peccati admissi maculas reatūque delet, & præterea vires homini suggerit, quibus valeat legi deinceps satisfacere. Quod autem dicit. *Redemit nos.* illud, nos, quidam ad Iudæos solum pertinere putant: sed alij rectius ad homines vniuersos extendunt. Nam licet Iudæis tantum lex Mosayca lata esset, tamen quod ad ea præcepta attinebat, quæ moralia vocantur, quod omnem morum honestatem contineant, quæ ipsa ad naturæ ius etiam spectant, ad omnes pertinebat mortales. Nec verò Mosayca tantum lex, sed & naturalis etiam ipsa per se, nisi à fide adiuetur, eos qui se colunt trāsgressores constituit, peccatoque & ob id peccato debitis pœnis & maledictis inuoluit, quia spiritu destituta, abundare pecca-

peccatum facit. Sed & in eo quod ait, *Redemit*, aduertiti debet. Pro eo quod redemit noster posuit, *Græce* *ἐξυγορᾶσεν* esse, quod non fit nisi pretio persoluto: ex quo vult Paulus intelligi à Christo nos redemptos esse non vi, sed iure, ac summo quidem. Pretium enim, id est, peccati pœnam, cuius debitores effecti sumus, ipse persoluit. At quam pœnam? *Factus est*, inquit, *pro nobis maledictum*. Id est, De se ipse dici voluit, quod in nos propriè competebar. In quo primum videre licet quantum Deus nos amet, qui vt Petrus scribit, nos redimere voluit non corruptibilibus auro & argento, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, & incontaminati. Deinde perspicitur quàm exacta sit diuinæ iustitiæ ratio, quæ passa non est maledictum alia re, quàm maledicto vitari atque dissolui. In quo mirum certè est quàm ad vnguem à Christo seruata sit pro ratione eius, pro quo satis Deo faciebat, peccati in satisfaciendo forma atque modus, vt qui in ligno vincebat, quomodo canit Eccelesia, in ligno quoque vinceretur, & vt per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium. Et vt Eliseus propheta sceminæ Sunamitis paruum filium vita functum à morte excitaturus se ipse colligens, & ad demortui pueri corpus suum corpus accommodans, supraque ipsum incumbens, os ori applicuisse dicitur, pectusque pectori: sic Christum Deus voluit, humani generis peccato mortui singula membra contingere, hoc est, se prorsus ex eo fingere, & eius in se similitudinem omninò transferre, eademque agere, vt eum redderet vitæ, quæ ille prætermittens facere se precipitauit in mortem: patique ipsum, quæ homo passurus esset, & morte compensare mortem, & maledictum maledicto redimere.

1. Pet. 1.

Sed tamen aduertit debet, quod hoc loco scribit Chry-
 sostomus, non eiusdem esse generis vtrumque maledi-
 ctum. Nam maledictum quod in nos compete-
 bat, & a quo liberati per Christum sumus, illud erat, quod lex in
 eos, qui se transgressi essent ferebat, de quo in libro Deu-
 teronomij fit mentio. Eius autem generis maledictum
 subire Christus non potuit, qui vnus plenè legem serua-
 uit, & vt ipse de se affirmat, impleuit: tãtum abest, vt illam
 in aliquo transgressus esset: Subijit autem aliud genus ma-
 ledicti, quod in eos ferebat lex, qui in crucem agebantur,
 de quibus propriè dicebat maledictos esse omnes, qui pē-
 derent in ligno. Illud maledictũ culpam sequebatur: hoc
 autem erat coniunctum cum pœna, atque ex illa ferè ma-
 nans, quod probrosum & ignominiosum esset, nō solum
 capite damnari, sed etiam in crucem agi, & eo supplicij ge-
 nere vitam finire, quam ignominiam execratio conseque-
 batur. Execrabantur enim merito omnes id genus mortis,
 quod & legum & hominum ipsorum iudicio tam insigni
 infamia conspersum esset. Christus itaque in crucem se
 agi sustinens, & execrationes eas subiens, quæ crucis con-
 sequebantur supplicium, non solum nostram culpam de-
 leuit, sed etiam maledictis ijs nos liberauit, quæ in nos
 redundabant ex culpa. *Factus*, inquit, *pro nobis maledictum*.
 Sic enim interpretor maledictum pro nobis esse factum
 Christum dici, quia maledictionē à lege in eos latã, quod il-
 lud mortis obirēt genus sustinuit, vt vna legali maledictio-
 ne patienter à se tolerata nos liberaret ab altera legali itē
 maledictione, cui eramus propter trãsgressionē obnoxij.

Quantum scio alijs videri, maledictum esse factum
 Christum dici, quia hostia fuit, qua peccati hominum cul-
 pa, & è culpa maledictio orta fuit expiata, eo scilicet ser-
 monis genere, eaq; orationis figura, qua idem alibi ipsum
 appellat peccatum, id est, expiamentum peccati, qua dicit.

Eum

Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fe-
 cit. Sed & alij hoc sic interpretantur, vt factus maledictio
 dicatur Christus, quia, quando in iudicio capitis condem-
 natus est, habitus est ab hominibus pro impio, & blasphemio.
 Sic enim apud Ioannem Iudæi dixisse referuntur. Si hic non
 esset malefactor, non tibi tradidissemus eum. Sed
 neutra explanatio, alia alia de causa mihi satis probatur. Nã
 cerrè Paulus non videtur loqui de maledictione, quæ ex
 eo extitit, quod homines de Christo male opinati sunt, id
 est, de eo quod habitus est pro nocenti, & legum trans-
 gressore: sed de maledictione à lege in eos lata, qui age-
 bantur in crucem. Decernebat enim lex, vt eos omnes nō
 modo pro nocentibus haberēt, sed execraretur etiam, ac
 diris omnibus deuouerent. Quod malum execrationis
 atque derestationis, quod cruci affixos legitimè sequeba-
 tur, Christus profecto subiit: & sicut mortuus est pro no-
 bis, sic etiam nostri causa isto, quē dico, modo effectus
 est maledictus? Neque id Christum non decuit, cui non
 solum gratum atque dulce, sed etiam prædicabile fuit om-
 nia ferè pœnarum & dolorum genera perferre pro nobis.
 Nec maledictum factus est in eo solum quod expiationis
 hostia factus est, ad ea, quæ in nobis inerant maledicta abo-
 lenda, sed in eo etiam quod legitimis execrationibus at-
 que diris obnoxius voluit effici, quod ex eo, quod Paulus
 subiicit, liquet. Subiicit enim veteris legis testimonium,
 quo dicitur. *Maledictus omnis qui pendet in ligno*. Maledictus
 igitur Christus habitus est ex ista censura legis, quando
 in ligno pependit.

At hoc testimonium quale est, aut vnde id Paulus de-
 sumpsit? Desumpsit ex Deuteronomio, in quo sic scribi-
 tur. Quando peccauerit homo, quod morte plectendum
 est, & adiudicatus morti suspensus fuerit in paribulo, non
 permanebit cadauer eius in ligno, sed in eadem die sepe-

Fff §

licur,

lietur, quoniam maledictus à Deo est, qui pendet in ligno, & nequaquam contaminabitis terram. Cuius testimonij verba variè explicantur. Nam & in eo quod maledictus esse suspensus dicitur, & in eo quod sepultura affici præcipitur, explanatores non eadem sentiunt. Quidam sic. Maledictus à Deo, id est, valde erit infamis, qui ea morte afficietur: erat enim id mortis genus valde ignominiosum apud omnes. Chaldaus Paraphrastes aliter sensit, sic enim vertit. Sepelite illum, quia pro eo quod peccavit coram Domino suspensus est. Ex quo apparet maledicti vocabulum peccatum significare ipsi, & de eius sententia, quod lex dicit maledictum esse à Deo qui pendet in ligno, valere, quia peccavit in Deum, & legem eius transgressus sit, idè pendere: cui sententiæ propè accedit Symmachus, qui Hieronymo referente sic vertit. Quia propter Dei blasphemiam: suspensus est. Alij porrò dicunt, dici maledictum à Deo, siuè apud Deum, quia ea poena à Iudæis non afficiebantur, nisi qui essent Idololatræ, aut in Deum blasphemii, quæ peccata imprimis detestatur, atque execratur Deus, sed cur eos statim humo condi iubet iustius enim erat, ut qui tã essent scelerati, insepulti feris laniandi iacerent. Quia, ut dicunt nonnulli, oportebat, ut qui tantum scelus in Deum commisissent, quiq̃ ipsi ob eam causam execrabiles essent, statim ab oculis omnium remouerentur, quod suo aspectu quodammodo vniuersa polluerent. Itaque adiectum statim in lege pro causa esse. Et nequaquam contaminabitis terram: vel, ut alijs videtur, humanitati in eo seruitum est, & ne sub prætextu religionis, crudelitati indulgeretur prudentissimè cautum. Nam aliter, dum se pios haberi homines cuperent, in impiorum & supplicio affectorū hominum corpora acerbius fortasse seuirent, quàm humanitas pateretur. Itaque quod

scribit

scribitur, quia maledictus à Deo, qui pendet in ligno, sic interpretari licebit, eam qui in ligno pendeat sepultura afficiendum esse, quamuis sit maledictus à Deo, factis enim illi sit vnum dependisse supplicium. Lyranus porrò horum sepulturæ aliam reddit causam haud sanè improbabilem. Quia, inquit, dum pendentes non intermittunt homines de eorum loqui blasphemiam, cuius tamen rei memoriam aboleri magis expedit. Sunt etiam, qui putant in hac præceptione atque lege ferenda maioris alterius rei, & magis arcanæ rationem esse habitam, id est, habitam fuisse rationem Christi honoris. Nam quoniam ille cruci affigendus erat, & eam ignominiam mortis subiturus, aiunt consequens fuisse, ut omnes qui in cruce penderent, quandiu penderent, eius ignominia qua Christus afficiendus erat, imaginem præferrent, & eam quodammodo prædicarent, quod contumeliosum Christo erat. Quare remoueri ab oculis eorum corpora statim præcipi, atque humo condi iuberi. Vnde quod dicitur, maledictus à Deo, qui pendet in ligno, Aquila & Theodotion, & nonnulli alij ita vertisse asserunt. Quia maledictio, aut ignominia, aut iniuria Dei suspensus. Sic enim dicunt. *ὅτι ὑβρίσθε θεοῦ ὁ κρεμνόμενος* & certè Hæbraica *כִּי קָלַלְתָּ אֱלֹהִים תְּלִי*, verbum pro verbo si reddantur sonare. Quia execratio aut probrum Dei suspensus. Sed & Iudæum, qui Hieronymum Hæbraicè docuit, sic ista verti posse, ut idem Hieronymus scribit, dixisse. Quia contumeliosè Deus suspensus, ut videlicet quia Deus contumeliosè suspendendus erat, & quia eius contumeliosè suspensi imago extabat in suspensus in ligno, dicatur lex præcepisse, eos statim de cruce tolli & sepulturæ mandari. Et certè mihi dubium non est, quin hac in lege sancienda Deus

respe-

respexerit ad futuram Christi mortis rationem. Nam nisi nominatim cauisset, ut cruci affixorum corpora sepultura afficerentur, eos sine dubio insepultos reliquissent, aut igne absumpissent Iudei propter fontium ipsorum feceris magnitudinem. Nam ut dictum est, hoc crucis supplicio lege apud illos tantum afficiebantur homines blasphemi & idololatrae. Quod si more receptum apud Iudeos esset, ut cruci affixorum corpora aut absumerentur igne, aut patibulo affixa relinquerentur feris volucibus, que dilanianda, id etiam feruarent in Christo, quando ipsum in crucem egerunt: quæ res illius futuræ resurrectioni, aut nostræ certè de ipso persuasioni, atque certitudini magnas afferret tenebras.

Sed quærat fortasse aliquis, quod & Hieronymus querit, cur Paulus hoc scripturæ veteris testimoniū non integrè retulit, & omisit enim illud verbum à Deo. Nam, ut dictum est, in Deuteronomio, maledictus à Deo dicitur suspensus in ligno: itaque tam in vulgata editione legitur, quàm in Græcis, Hebraicis, Chaldaicisque codicibus: nec solum omisit illud, sed & de suo addidit verba illa, omnis, & in ligno, quibus carent Hebræa. Et ut de hoc posteriori dicamus prius, responderi profectò debet, quamuis desint in Hebræo illa duo verba, tamen necessario subintelligenda esse. Nam lex illa genus vniuersum comprehendebat, ex quo suspensus id esse, quod quicumque suspenditur. Et rursus cum suspensus scribitur maledictus, intelligi, suspensus in ligno, nam de illis nominatim agebatur: præcelsitat enim, Si quem suspendisti in ligno, non maneat eius cadaver in ligno. Et addit Quia maledictio Dei suspensus, scilicet, in ligno: id enim è superioribus repeti debere constat, quod Græci fecerunt interpretes, quos in eo Paulus sequutus est.

Sed de priori illo maior est controuersia. Nam Hieronymus

nymus eo propendit ut credat additum Hebræis codicibus, & insertum illud verbum fuisse à Iudæis studentibus, ea ratione infamiam Christiano conflare nomini, quod pro Deo colere Christiani dicerentur, quem scriptura maledictum à Deo esse affirmaret. Quod ut verosimilius astruat audacter affirmat, nusquam in scriptura quenquam à Deo maledictum dici, inueniri. Sed ut de corruptione Hebraici codicis, & de fraude Iudæorum, & eorum nocendi studio nunc sileam, hæc certè Hieronymi obseruatio vera non est. Nam aut intelligit non esse Dei cuiquam maledicere, aut si maledicat, non tamen scribi ipsum maledicere, neque cum maledicendi verbis Dei nomen vsquam coniungi. At utrūq. incertū, ut videtur, quod patet. Genes. quin., *Gene. 5.*
to capite sic scribitur loquutus Lamech. Hic consolabitur nos à laboribus manuum nostrarū in terra, cui maledixit Dominus. Et in duodecimo. Deus ad Abrahamum se ipse profitetur maledictionis illatorem futurum. Benedicam, *Gene. 12.*
inquit, benedicientibus tibi, & maledicam maledicentibus tibi. Et in octauo idem. Neque ultra maledicam terræ propter homines, inquit, consequens ergo est antea maledixisse dici, sexcenta sunt huiusmodi in primo Regum libro, *Reg. 26.*
sic aduersus quosdam David precatus scribitur. Maledicti sint in conspectu Domini: quod imprecatus fuisset minime, si non esset Dei maledicere. In Numeris Balaam. Quo *Num. 23.*
modo maledicam, cui non maledixit Deus? Iosue in capite sexto. Maledictus vir coram Domino, qui suscitauerit, & ædificauerit ciuitatem Iericho. In quarto Regum de *4 Reg. 2.*
vno propheta Eliseo. Qui cū respexisset, vidit eos, & maledixit eis in nomine Domini. Et rursus in Numeris. Det te Dominus in maledictionem. In Ecclesiastico porrò. Maledictus à Deo, qui exasperat matrem. Et illud Christi quod *Num. 5.*
mirum est nō occurrisse Hieronymo, quo nihil est magis neque apertum, neque obuium. Ite maledicti in ignem *Matt. 25.*
æter-

æternū. Cur enim negemus Deum in sacris literis maledi-
cere dici, cum videamus eas ipsum maledicentem indu-
cere? Quod autem Iudæos in hoc loco suos codices post
Christi aduentū corruptisē dicit, id nō est verosimile. Nū
& Græcos etiam vitiarunt codices. Nam & septuaginta
viri multis annis ante Christum natum sic transtulerunt:
& vt vitare vellent, quī possent tot codices tam multis lo-
cis dispersos, & quod maius est, in scrinijs Ecclesiæ clau-
sos, & in potestate fidelium positos? Sed faciamus potuis-
se, quid quæso vitiasse retulit? Nūm minus est ad contume-
liam Christiani nominis (si tamen in eo vlla est contume-
lia,) Christum à lege diuinitus lata, quàm à Deo maledictū
dici? Atqui, vt verba illa à Deo eradamus, tamen recusare
non possumus, qui pependerit in ligno maledictum esse le-
gis diuinæ vocibus atque decretis, sed quid est, cur Christū
maledictū dici nolimus, aut id nobis, nostrōque nomini
ignominiosum fore putemus? quod Hieronymus fore pu-
tat. Itaque magno studio molitur ab isto legis maledictō
Christum eximere, quod lex de fontibus statuat, Christus
autem insons affectus supplicio fuerit fraude pontificum.
A quo ipsum labore Paulus potuisset liberare, eo ipso quē
exponebat loco, animum modo aduertisset. Nam Paulus
non veretur Christum maledictionem legis subiisse fate-
ri, disertè enim scribit. Christus nos redemit à maledictō
legis, factus pro nobis maledictum. Paulo autem nemo
neque in loquendo cautior neque honoris Christi fuit stu-
diosior. Ne metue ergo (vir sine dubio sanctissime) vt ig-
nominiosum sit Christo, quod Paulus, quia gloriosum ip-
si fore censebat, ei libenter affixit: neque te risus moueant
Iudæorū, quibus vt hanc causam nos irridendi detrahas,
illā aliā, ob quam iudē nos irrident, quod quē ipsi cruci af-
fixerūt, nos pro Deo colimus, ne si posses, velles subtrahere.
Illis cæcis atque miseris sit Christus contemptui, quan-
do eis

do eis propter ipsorum impietatem non datur, vt oculos
suos ad tantum contuendum lumē attollant. Nos contē-
nāt etiam atque derideant, quibus eadem cōditione esse,
qua noster dux fuit, amplū est, & optabile. Sed si Christus
cruci affixus & legis detestationi subiectus, & pro maledi-
cto habitus, Iudæis scandalū, & gentibus stultitia videtur,
vt Paulus alibi scribit, nobis tamen est virtus Dei. Itaque
id non modo non erubescimus, aut celamus, sed prædica-
bile & gloriæ plenum esse censemus: prædicamusque vl-
tro ipsi, ostentamusque. Dicimus enim subiisse Chri-
stum, vt crucis contemptum, sic etiam legis maledi-
ctionem.

Sed locus postulat vt explicemus qua id ratione verè
dicatur. Dux rationes sunt, vt mihi videtur, quibus
fit, vt id de Christo dici, atque concedi possit. Vna vt
verum sit, quod Hieronymus astruit, eos solum pro
maledictis à lege esse habitos, qui fontes erant, & ob
admissum scelus patibulo affigebantur: tamen Christum
in his censeri quadam ratione posse. Nam ob scelus in cru-
cem actus est, scelus inquam, non quod admisit ipse,
sed quod quasi admisisset ita pro suo habuit, vt pœ-
nam ei sceleri debitam sustinuerit. Vt enim apud Esaiam
scribitur, propter peccata nostra, quæ supra illum
Deus posuit, eum contriuit, id est, morte affecit ig-
nominiosa, & acerba, Ex quo & ipse Christus ma-
ledictus à Deo hætenus dicitur, quatenus Deus odit,
atque execratur peccata hominum ea, quæ Christus
pro suis habere voluit, eorum vt pœnam suo corpo-
re lueret. Etenim, vt Augustinus scribit, lex cum ha-
bebat pro maledicto, quem agebant in crucem, & ea
ratione qua agebant: Christum autem, cum prius nos su-
pra se posuisset ipse, Iudæi in crucem egerunt. Itaque per-
sona ipsa priuata Christi, minimè per se execrabilis

Deo

I. Cor. x

Esai. 52.

Aug. hic
& lib. 4.
con. Fau-
stum.

Deo fuit, aut vlli eius maledictioni subiecta: Eam enim cū aliàs semper charissimam, tūm eo ipso tempore quando in cruce animam agebat gratissimam Deus habuit: sed gerebat ibi personam omnium peccatorum publicam, & quia gerebat debita peccatis omnium luebat supplicia, nostraque in ipso scelera de ligno pendentia, noi que ipsos omnibus coopertos criminibus vnā cum ipso affixos cruci, hoc est, totum veterē hominem iure detestabatur Deus, & seuerus ad supplicium vocabat, vnde Christus in cruce nostra ex persona sic loquutus dicitur. Longe à salute mea verba delictorum meorum. Altera ratio est. Maledictio aut execratio est, detestatio que eius, quem quis improbat & abominatur: aut infamia & ignominia in eundē collata: maledictusque similiter aut is dicitur, quē execrantur alij, aut qui apud alios infamis habetur. Si quē alij execrantur, Christus dicitur maledictus à Deo, non quod Deus execratus sit illum, sed quod permiserit eum vt alij detestarentur, Hebræorū loquēdi more minimè ignoto: sic enim indurasse Deus corda hominum dicitur quod ea non emolliat: sic peccare, & errare facere, non quod in errorem aut peccatum quenquam inducat, sed quod permittat vt erret. Vel maledictus à Deo esse Christus potuit dici, quia se ita cum illo mortis tempore Deus gessit, quasi odio ipsum haberet, ex quo voces Christi illę. *Matt. 25.* Deus meus, Deus meus, quare dereliquisti me? Et cerē opinione multorū pro derelicto habitus est, ipsum quando in cruce suffixum viderunt, itaque dixerūt. Si filius Dei est, descendat nunc de cruce, sperauit in Deo, liberet eum. Quæ etiam loquendi ratio in sacris literis non est infrequens, vt Deus id dicatur facere, cuius ostentat speciem, quodque fecisse velle præferat, vt in Gene. si poenitentia ductus inducitur, quod hominē condiderit, non quod re poenituerit ipsum, (quē enim id posset?) sed quia quasi poenituit.

nituiisset, homines interemit, sin autē maledictus infamis sit & ignominiosus, id quod nonnulli illum esse volunt, verē hæc mala Deus sicuti & mortem in Christum inuenit, vt quæ nobis grauissimā mala inerant, hac Christi arūna, pius ipse & misericors aboleret. Quare sequitur. *Vt in gentibus benedictio Abrahamæ fieret in Christo Iesu.* In gentibus, quidam sic, in hominibus vniuersis. Nam gentes latæ significationis vocabulum homines vniuersos significat. Rectius alij in Idolorum cultoribus, quos gentiles aut gentes sacri scriptores vocant, vt sensus sit. Mala illa opprobrium, ignominiam, multorum hominum execrationes. Christum libenter esse passum, vt benedictio Abrahamæ, id est, quæ Abrahamo promissa est fieret, id est, perueniret etiam ad eos, qui idola colebant. Qua in re talis ordo seruatus est. Christus factus pro nobis maledictus, Iudæos quidem imprimis à maledictione ea liberauit, quam lex in eos, qui se transgredere nō ferebat: porro illos à maledictione legis liberans, ab obligatione eiusdē seruandæ etiam exemit. Idque significat Paulus eos afferens à maledictio legis esse liberatos per Christum, quod contequens sit, maledictum, quæ legis violatæ poena est, non incurrere, qui solutus est legē. Ergo Iudæos Christus lege primum soluit, vt deinde gentes participes esse possent benedictionis Abrahamo promissæ, id est, salutis, quæ conferebatur per Christum. Nam vt gentes in fidem intrare possent, & cum Iudæis vnum ouile conficere, necesse fuit Iudæos solui ea lege, quæ ipsos alienabat à gentibus, vsque eo, vt eam Paulus ad Ephesios scribens nominet parietem maceris, qui inter vtroque constructus eos coire non sineret. Quem parietem dirui necesse fuit, vt ex vtroque populo vnus populus coalesceret, diruiusque is à Christo est lege Mosayca ab ipso abrogata, vt sic, quæ ex ipso manat salus, perueniret ad gen-

Ephes. 2.

tes. Quare Paulus ad Ephesios luculenter scribit, sic inquit. Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceræ soluens inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis euertens, ut duos condat in semetipso, in vnum nouum hominem faciens pacem, & reconcilians ambos in vno corpore. Ergo lex abrogata est & maceræ paries de medio sublatus, ut vnà cum Iudæis benedicerentur Gentiles. At huius benedictionis quænam quæso vis est. Id declarat quod sequitur. *Ut, inquit, pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem.* Pollicitationem Spiritus nominat Spiritus sancti luculentum donum, quod cum fide Christi ipso pro nobis nato homine in omnes orbis nationes effundendum esse prædixerunt & promiserunt prophætæ: quo dono benedictio illa continetur Abrahami promissa semini, id est, promissa omnibus, qui Abrahami fidem imitati essent, & ideo addidit, *per fidem*, quod fides illam agnationem efficiat: per fidem, inquam, quæ Iudæis potest esse communis cum gentibus, & non per legem, quæ gentes separat à Iudæis. Quasi Paulus argumentetur hoc modo. Lex communis omnibus esse non potest. Est enim odiosa multis vsque eò, ut quiduis esse ciuis, quam se Iudaicis legibus obligari malint. At salus atque benedictio Abrahamo promissa pertinebat ad vniuersos. Inquit, benedicentur omnes tribus terræ. Igitur non conciliatrice & tanquam sequestre lege, quam repudiant fere omnes orbis nationes, homines efficiendi iusti sunt, sed Christi fide, ad quam vndique concursus fiunt, auctore, atque duce, sequitur.

Genes. 21

Fratres secundum hominem dico, tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit, aut superordinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius. Non dixit in seminibus quasi in multis, sed quasi in vno, & semini tuo, quod est Christus. Hoc autem dico

testamentum confirmatum à Deo, quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex, non irritum facit ad euaquandam promissionem.

Instituit aliud Paulus argumentum, quo suum propositum adhuc magis confirmat, & argumentatur hoc modo. Ea de quibus homines inter se paciscuntur rata atque firma manere solent, neque ea quis audet mutare, violare ve, igitur multo magis quæ semel Deus pepigit firma manebunt. Deinde Deus cum Abrahamo foedus pepigit, ipsi futurum promittens, ut in semine eius, hoc est, in Christo ex illius stirpe nascituro benedictio atque salus daretur gentibus: legem igitur, quam postea tulit, populoque dedit Iudaico, non ideo dedit, ut per eius obseruantiam homines consequerentur salutem & benedictionem: nam si eodidisset, mutasset certè id, de quo cum Abrahamo pepigerat fore, ut per Christum homines seruariantur. Id autem pepigisse demonstrat Paulus promissi Syngrapha in medium producta. Ea autem est. *Et in semine tuo benedicentur omnes gentes.* Nam ex eo manifestum est promitti ipsi fore ut non per multos sed per vnum è suis posteris, quæ Christum esse constat, humanum benediceretur genus.

Hæc in summa Paulus argumentatur: sed nos singula quibus id argumentatur verba expèdamus. *Fratres, inquit, secundum hominem dico.* Id est. *Ut volo exèplo ex eo, quod homines facere cõsueuerunt desuper: o: exèplum autem tale est. Tamen hominis cõfirmatum testamētum nemo spernit.* Tamē, id est, licet, hoc est. *Testamētum licet humanum sit, hoc est, quauis id scribant homines, qui volūtates atque iudicia mutare sæpè solent, tamen id nemo spernit, id est, futile esse cõset, omnes potius iudicant ratum esse atque firmum. Nemo enim qui modo bonum atque verax haberi vult, id mutet, aut abroget: omnes namque promissis stare curant, & fidem fallere cauēt. Vel hoc modo potius. Secundum hominem dico.* id est, adfero exèplum hominum, qui quauis eorum fides non sit conferenda cum Deo, tamē

testamentum semel quod scripserunt non mutant, aut rescindunt, Testamentum porro vocat pactum atque conuentum Hebraica loquendi proprietate, qua conuenta testamenta nominari solent, quod & Augustinus scripsit, quomodo id & in Genesi, & in Psalmis, & alibi saepe poni conspicitur. Sed & Græcum *διαθήκη* pactum etiam interdum apud probatos significat. Igitur, inquit, quando hominum pacta firma manent, Dei conuenta rata manebunt. At quænam hæc sunt diuina conuenta, atque pacta? *Abrahae*, inquit, *dictæ sunt promissiones*. Dictæ, id est, factæ more Hebraico, vt in Euangelio, Dic vt hi duo filij mei sedcant. Factæ autem Abrahae promissiones qua obsecro, aut vbi? In Genesi duobus in locis. Et benedicetur in femine tuo omnes gētes: per Christum ergo sunt benedicendæ. Nam subiicit. *Non dixit, in seminibus quasi multis, sed quasi in vno, qui est Christus*. At hæc probatio dupliciter peccare videtur. Primò quia semen in singulari numero saepe pro multis ponitur. Gene. 12. & 13. & 15. Suspicetælum & numera stellas si potes, sic erit semē tuum. Deinde quia non sequitur, vt ponatur pro vno, poni pro Christo. D. Hieronymus pro ingenio eorū, ad quos Paulus agebat, non nimis exactè argumētatū ipsum fuisse dicit. Agebat enim ad Galatas crasso & pingui ingenio homines. Itaque & ipse *ου μαλα ακριβώς* sed *τυπω* quodammodo argumentatus est, vt scribit. Sed hæc non rectè de Paulo. Quare potius dici debet, primum, vocabulum semen etiam pro vno tantum solere poni, vt in Genesi. Sed, & filium ancillæ tuæ faciam in gentem magnam, quia semen tuum est. Deinde in illa promissione id vocabulum pro vno poni. Nam etsi ex vi vocabuli non sit necesse, tamen positum esse colligitur promissionis omnibus circumstantijs. Paulum certè diuinitus edoctrū id pro vno, eoq; Christo positū esse vidisse itaque

Aug. li. 1.
locutionū
in Genes.
Gene. 26.
Psal. 82.

Gene. 12.
22.

Gene. 21,

itaque ex eo argumentatū esse quod Spiritu ipsum docente verum esse videbat. Hoc igitur benedictionis per Christum futuræ testamentum, & pactum, *Lex*, inquit, *quæ post quadringentos & triginta annos facta est non irritum fecit, ad eam quandam promissionem.*

Hic occurrit acris & difficilis quæstio de isto annorum numero, vtrum verum sit, quod Paulus scribit. Nam vt falsum videatur primo facit quod à promissione, quæ facta dicitur Abrahae in capite duodecimo Genes, vsque ad ingressum filiorum Israël in Aegyptum numerantur quindecim anni supra ducentos: Ab ingressu autem vsque ad exitum fluxerunt anni quadringenti & triginta, nam per tot annos commorati sunt in AEgypto. Ab AEgypto porro egressis lex data est: ergo à promissione ad legem latam sexcenti quadraginta quinque numerantur anni. Confirmemus singulas partes. A promissione ad ingressum quindecim supra ducentos fluxisse annos aperte colligitur ex Genesi. 12. 21. 25. & 47. capitibus. Nam vt ex his locis ritè inter se collatis constat, à prima promissione vsque ad natum Isaac intercesserunt anni viginti quinque, & Isaac sexaginta annos natus genuit Iacob: ergo à promissione ad Iacob natum fluxerunt anni octoginta quinque. Iacob porro trigesimum supra centesimum annum agens ingressus Aegyptum est vnà cum filijs & nepotibus suis: colliguntur igitur à promissione ad ingressum anni quindecim supra ducentos. Quod autem mora Iudeorum in AEgypto fuerit quadringentorum, & triginta annorum in Exodo aperte dicitur in cap. duodecimo in quo sic. *Habitatio autem filiorum Israel, quæ manserunt in Agypto, fuit quadringentorum & triginta annorum. Deinde in Genesi in cap. 15. sic dicitur. Scito prænosces, quod peregrinum futurum est semen tuum in terra non sua, & subicient eos seruituri, & affligent quadringentis annis: verū-* tamen.

Exod. 12.
Gene. 15.

tamen gentem cui seruituti sunt ego iudicabo. Igitur, si in Aegypto quadringentis annis seruiuerunt Iudæi, plures quadringentis triginta annis intercesserunt inter promissionem & legem. Ad hæc in eodem dicitur capite. Generatione quarta reuertentur huc, quo significatur quatuor generationibus, id est, sæculis, quorum quodque centum constat annis in Aegypto completis in terram Chanaan Iudæos esse reuerturos. Præterea in Actorum libro ipsemet Paulus affirmasse scribitur Iudæos quatercentum

Act. 13.

“ annos moratos esse in Aegypto. Nam dicit. Cum essent
“ incolæ in Aegypto in brachio excelso eduxit eos, & per
” quadraginta annorum tempus mores eorum sustinuit in
” deserto, & destruens septem gentes in terra Chanaan sorte distribuit eis terram, quasi post quadringentos & quinquaginta annos. Nam addidit ad quadringentos Aegyptiacos, alios quadraginta annos in deserto consumptos, & ferè decem alios, quos bello subiugandis Chananæis consumpserant. Et certè idem videtur affirmasse D. Ste-

Act. 7.

phanus, ut in eodẽ traditur libro. Postremò Si à promissione ad legem non plures fluxerunt anni, quam quadringenti & triginta, sequitur Iudæos in Aegypto commoratos esse tantum annis quindecim supra ducentos Nam à quadringentorum ac triginta annorum summa, ducentis atque quindecim, qui à promissione ad ingressum fluxerunt, annis detractis, totidem alij fiunt reliqui, quibus tota Iudæorũ in Aegypto circũscribitur mora. At hoc nõ est verosimile. Quis enim credat septuaginta homines, qui primò Aegyptũ ingressi dicuntur intra tẽpus tã breue suum adeò propagasse genus, ut quãdo egressi de Aegypto sũt, sexies cõtena millia bellatorũ præter foeminas ac pueros confecerint. Sic enim in libro Exodi scribitur. Profecti sunt filij

Exod. 13

” Israel de Ramesse in Sochoth sexcenta fere millia pedirũ
” sine paruulis ac mulieribus. Sed nec id solũ intra tã exiguã
diem

diem auctos in immẽsum Hebræos concedendũ illis est, qui istũ annorũ numerũ à Paulo fixũ defendũt: sed etiam quod prodigiosius est nobis dabũt duabus tãtũ generationibus tanta vbertate illos pullulasse, ut eã summã confecerint. Nã ab ingressũ Iacob ad Mosi egressũ duẽ tãtũ intercesserũt generationes, vna enim cũ Iacob auo & Leui patre Caath puer ingressus Aegyptũ in Genesi dicitur. Caath autẽ Mosi auus fuit, genuit enim Amrã, à quo Moses genitus est, ut commemoratur in Exodo. Quĩ ergo credi, si rive possit septuaginta viros vno atq; altero ortu tãtã produxisse nepotũ siluã? Nã ut demus quinquagenos singulis filios, & in singulos filios centenos nepotes, nepotes omnes filijq; millia trecẽta & quinquaginta tria ad summũ cõficiant. Nã septuaginta viri quinquagies ducti, ter mille supra quingentos efficiũt quæ est summa filiorũ, rursus ter mille quingenti ducti centies efficiũt millia trecẽta & quinquaginta nepotũ, quibus si superior filiorũ addatur numerus, existẽt. 353000. supra quingentos. Atque his rationibus effici posse videtur plures quam quot Paulus scripsit annos fluxisse à promissione ad legislationem vsque.

Gene. 46.
Exod. 6.

Sed ijs nõnulla obstãt. Primũ Pauli autoritas, quã sacrosanctã habeamus necesse est. Deinde annorũ, quos Mosi parẽtes atq; auũ vixisse dicuntur, calculus. Nã Caath auus Mosi vnã cũ Leui patre suo puer ingressus Aegyptũ dicitur, in Genesi libro. Demus ingressũ bimũ, aut trimũ; is vixit annos. 33. supra centum. De eo enim scribitur. Anni quoq; vitę Caath. 133. Porro Caath Amrã filiũ sustulit, quẽ tamẽ extrema sua senectute sustulisse nõ est credẽdus, sed demũ sustulisse vltimo vitę suæ anno, quò magis de eo quã intẽdimus cõstet: fluxerũt ergò ab ingressũ Hebræorũ in Aegyptũ vsq; ad natũ Amrã 130. anni. Amrã autẽ, ut in eo dẽ scribitur loco, annos vixit centũ triginta septem, cuius filij, Mosẽs & Aaron fuerũt, quos etiã demus extrema sua

Gene. 46.
Exod. 6.

Exod. 6.

feneſta genitos ab ipſo eſſe. Interceſſerunt ergo inter na-
 tiuitatem Amram & ortum Moysiſ anni centum tri-
 ginta. Moſes autem annos octoginta natus Hebræos
 eduxit ex AEgypto: igitur ab eorum ingreſſu vſque ad
 eorundem exitum non plures anni fluxerunt, quam quos
 iſti tres quos diximus conficiūt numeri, id eſt, quam quot
 fluxerunt ab ingreſſu Caath ad natum Amram, & ab eo
 ad Moſis ortū, & ad eundem octogenariū, qui omnes in
 vnam collecti ſummam vix tercentum quadraginta con-
 ficiunt. Super hoc noſtra ætate quidam vir doctus cenſet
 Hebræos incoluiſſe AEgyptum ad quadringētoſ triginta
 annos, vt ſcriptum eſſe videri poteſt in capite duodeci-
 mo Exodi, à cuius ſententia neque Auguſtinus Eugu-
 binus, neque è priſcis ſcriptoribus Cyrillus multum vt
 mihi videtur, abſunt. Et quod Paulus in hoc loco ſcribit
 fic accipit, vt in eo quod de lege lata poſt quadringētoſ &
 triginta annos commemorat, non ſignificet poſt promiſ-
 ſionē Abrahamo factam, ſed poſt ingreſſum Hebræorum
 in AEgyptum, id tempus ad latam vſque legem fluxiſſe.
 Quasi ita ſcripſiſſet. Teſtamentum confirmatum Abra-
 hę à Deo, non irritum fecit, quæ poſt quadringētoſ tri-
 ginta annos ab ingreſſu Iſraëlis in AEgyptum facta eſt lex.

At iſti interpretationi, non ſolū nouitas obſtat, ſed etiā
 Pauli propositum, atque mens. Id enim Paulus agit, vt
 doceat promiſſionem præceſſiſſe, legiſtationem ſequu-
 tam eſſe, & prius à poſteriori abrogatum non eſſe. Id
 autem, promiſſionem anteceſſiſſe in oratione ſua
 Paulus non poneret, neque ex eo, quod hic ſcribit,
 verum eſſe liqueret, ſi poſt ingreſſum, id tempus flu-
 xiſſe diceret. Qui enim conſtat ingreſſum promiſſio-
 ne eſſe poſterius? Dicit iure aliquis, nec enim id
 Paule à te conſtitutum eſt. Ad hæc de ingreſſu nul-
 la ſit mentio, de promiſſione proximè ſtatim præceſſit:
 qui

qui ergo poſſit intelligi ab ingreſſu, & non potius à pro-
 miſſione annos illos dici numerari? & ſi ab ingreſſu, cur
 magis ab ingreſſu intelligatur Iacobi, quā Abrahami, cuius
 proximè præceſſerat nomen, cum conſtet & ipſum à Pa-
 læſtina in AEgyptū aliquando veniſſe. Itaq; illa exponēdi
 Paulū ratio, mihi vt videtur, eſt valde improbabilis. Nec
 minus quæ de ſpatio vitę Caath, & Amram cōminifcitur,
 id vt telum vitę, quo ſe confici vider. Scribit enim primò
 fieri poſſe, vt Caath non auus Moſis fuerit, ſed tertius aut
 quartus auus, & vt ſcriptura more ſuo eorum reticuerit
 nomina, qui interceſſerunt inter Caath & Amram, vt Mat-
 thæus nonnullos prætermiſit nominare Chriſti auos in
 auorum Chriſti catalogo, & Eſdras Zachariam, Addonis
 qui eſſet nepos, Addonis nominat filium. Deinde quādo
 hoc ipſi dare nolimus, tamen ait Amram diutius vixiſſe,
 quā quantum in Exodo, vt apparet, ſcribitur. Hoc eſt,
 vni rei commentitiæ nouum aliud commentum adiun-
 git: idque ex eo confirmat quod Hebræi Amram nume-
 rare ſolent inter eos, qui vitam produxerunt longiſſimè.
 Quod autem Moſes in Exodo ſcribit. Et fuerunt anni vi-
 tæ Amram centum triginta ſeptem: id præciſe ab eo ſcri-
 ptum eſſe, ac proinde addi deberi, aut quaſi additum eſſet
 intelligendum dici, quando genuit Moſen. Sed mihi neu-
 trum probatur. Non prius. Quia in libris Paralipomenon,
 quo loco Leuiticę familiæ omnes ordine recenſentur,
 hi ipſi, nec præterea alij Moſis numerantur parentes,
 auique. Deinde quia ſi plures interceſſiſſent inter Caath,
 & Moſen, quā qui in Exodo interceſſiſſe dicūtur, non
 quatta generatione egreſſi de AEgypto Hebræi eſſent,
 id eſt, non quatuor hominum generationibus exactis ab
 eo tempore quando primum in AEgyptum venerunt, re-
 liquiſſent AEgyptum, contra atque in Geneſi fore prædi-
 ctum erat. Nam demus Amram nepotem fuiſſe Caath, &
 Ggg 5 auum

Exo. 7.

Gene. li. 1

Chronog.

Exod. 12.

2.

6.

3.

Gen.

Matt. 1.

Eſd. 5.

Exod. 6.

1. Par. 6.

Gen. 15.

auum Moſis, & non, vt ſcribitur, Moſis patrem & filium Caath: igitur à Caath, quo puero Iacob A Egyptum ingreſſus eſt uſque ad Phinees Aaronis nepotem, quo item adoleſcente Iudæi ex A Egypto profecti ſunt, ſex numerantur generationes hominum: duæ ſcilicet à Caath ad Amram, ſuum vt fingimus nepotem: ab eo autem uſque ad Aaronem fratrem Moyſis item duæ, ruruſque duæ aliæ ab ipſo ad Phinees, qui Eleazari filius fuit, & Aaronis nepos. Quibus fit, vt prius illud mihi probari non poſſit, poſterius vero multò minus. Nam præterquam quod illa interpretandi atque exponendi ſacram ſcripturam ratio nimis uolenta eſt, & à conſuetudine ſermonis ſcripturarum aliena, vt liquere ex Geneſis libro poteſt, in iis locis, in quibus ueterum hominum ſpatia uitæ ſcribuntur, & ſeorſum notantur certa tempora, quando filios generare cœperunt, eſt etiam eiufmodi, vt, ne ſi detur uera eſſe, ex ea conficiatur, quod quaeritur, Iudæos incoluiſſe quadringentis, ſcilicet, & triginta annis A Egyptum. Nam, uti è ſuperius ducto calculo conſtat, omnis ea ratio, atque numeratio uix ad ter cētum annorum aut paulò maiorem ſummam peruenit. Quare uerius eſt, mihi certè magis probatur, Auguſtinus quod ſcribit Pauli commotus authoritate uariis in locis, à promiſſione ad legiſlationem tantum quatercētum & triginta annos fluxiſſe, uti Paulus hic affirmat, & moratos Hebræos in A Egypto eſſe paulo plus ducentis annis, quod item doctores Hebræi ferè omnes concedunt.

Itaque ad ea, quæ contra allata ſunt, ego ita reſpondeo. Ad primū nego Hebræos quadragēteſimo anno poſtquā A Egyptum uenerunt diſceſſiſſe ab A Egypto. Et quod dicitur in Exodo, Habitatio autē filiorū Iſrael, qua manſerunt in A Egypto, fuit quadringentorum, & triginta annorum, id Auguſtinus interpretatur dici, nō quòd in A Egypto totum id tēpus cōſumpſerint, ſed quòd ſeruiētibus in A Egypto

pro ipſis, is annorū numerus cōpletus fuerit, quo completo atq; exacto ſeruire deſierint: & adducit pro exemplo, quod de Tharā Abrahæ patre in Geneſi dicitur. Et fuerunt dies Tharæ in Carrā quinque, & ducēti anni: non quia in Carrā omnes acti fuerint, inquit, Auguſti. ſed quia ſunt ibi cōpleti. Quare & Græci interpretes ita uerterunt. Incolatus, quē incoluerūt filij Iſrael in A Egypto, & in terra Chanaā ipſi & patres eorū, fuit. 430 annorū. Et ad aliud, quod cōtra aſſerebatur, dici in Gene. ſeruituros in A Egypto per. 400. annos, Auguſt. eodē modo reſpondet cōpletos eos annos in A Egypto eſſe, nō actos uniuerſos. Id porrò, quod in Actis Paul. dixiſſe ſcribit. Datā Iudæis Palæſtinā poſſidendā poſt 400. annos, noſtrā nō labefactat, ſed potius cōfirmat ſententiā. Sētit enim Paul. datā poſt 400. à promiſſione, nō autē ab ingreſſu in A Egyptū. Nec uerò nō eſt ueroſimile, uti uſtmo obiiciebatur loco, intra tā breue tēporis ſpatiū, tot homines è tā paucis eſſe propagatos. Nā etſi à Caath uſque ad Moſen nō ſint, niſi generationes duę, tamē à Caath uſque ad eos qui uia cū Moſe A Egypto profecti ſunt, cōſtat fluxiſſe generationes quatuor. Nam ante eā profectiōnē annis aliquot natus eſt Phinees Aaronis nepos Eleazaro patre. Et ut inter Caath & Moſen tantū duæ intercedāt generationes, tamē inter reliquos, qui uia cū Caath A Egyptū uenerūt, & ipſorū illos poſteros, qui in eandē cū Moſe incidērūt etarē, nō neceſſe eſt duas interceſſiſſe generationes tantū, potuerūt intercedere plures, & uerò interceſſiſſe eſt ueroſimile, ex quo ille tātus è tā paucis intra tā paucos annos ſucceuit, & pullulauit Iſraelitarū numerus, Deo præcipuè eius gētis res peculiari cura in maius ſemper promouēte, & augēte, quod & pollicitus fuerat facere quādo cū Abrahamo iſto modo loquutus eſt. Multiplicabo ſemē tuū ſicut ſtellas cæli: & ſicut arenā, quæ eſt in littore maris: idque præſtari ab ipſo ceptū eſſe in illo Agyptiaco incolatu teſtatur

ſcriptu-

Auguſt. de
Ciuic. lib.
16. c. 24.
queſt. ſu-
per Exod.
Vtraque
gloſſ. Ru-
pertus.
Euseb. in
Chroniciſ

Gen. 12.

Gen. 12.

Gen. 22.

Exod. 1.

scriptura, quā post ingressum Iacobi in Aegyptū, sic dicit. Filij autem Israel creuerunt, & quasi germinantes multiplicari sunt. Nam Hebraicum וַיִּרְבּוּ , quod multiplicare, noster conuertit, de foetura piscium propriè dicitur, itaque ebullire in morem piscium significat. Pisces porro, multiplices foetus edunt. Quare & alij verterūt Vermium more scaturiebant aucti in immensum. Sequitur.

Nam si ex lege hereditas, tam non ex promissione, Abraham autem per promissionem, donauit Deus.

Nonnulli hoc cum superiori argumento confundunt, sed rectius mea quidem sententia faciunt, qui hoc à superiori argumento distinguunt. Suprà argumentabatur, quæ homines inter se paciscuntur rata & firma manent, ergo, quæ cum Abrahamo Deus pepigit, ea postea, quando legem tulit, non immutauit. At pepigit futurum, vt omnes orbis nationes sanctificarentur per Christum: Christus ergo, & non Mosayca lex est qui sanctificat. Nunc ita argumentatur. Deus simpliciter, nullaque conditione addita, quæ ad nostra spectaret opera, aut quæ ex vilius legis obseruatione penderet, Abrahamo promisit fore vt homines iusti efficerentur per Christum, ergo lex non eo inducta & lata fuit, vt homines iustos efficeret, aliter non simpliciter & absolutè promississet Deus sanctificare gentes per Christum. Sed si lex non eo inducta fuit, cuius rei efficiendæ causa, dicet aliquis, fuit inducta? Nam nullius rei efficiendæ gratia, eam fuisse inductam quis dicat? Hanc questionem & Paulus proponit, & ei responder, sic dicens.

Quid igitur lex? propter transgressionem posita est, donec veniret semen, cui promiserat, ordinata per Angelos in manu mediatoris.

Lata est, inquit, quoad vsque veniret Christus, propter transgressionem, id est, propter peccata atque scelera, quibus iuris violatur ratio, vel coercenda, vt nonnulli volunt, vel ostendenda, vt alij, & in lumine constituenda. Nam lex ostendit

ostensione recti, & poenarum adhibitione, et si elidere peccatū omnino & radicitus extirpare nō poterat, at coercere in nōnullis poterat, & animū vitiiis diffluentē cōstringere. Poterat porro omnibus notum facere vtrū peccarent omni recti iuris ignoratione sublata. Vtrumque autem erat necessariū, quoniā vtrumque, quodque sua ratione, Christo venienti viam muniebat, in quibusdā minus peccando, in omnibus se esse peccatores agnoscendo. Ideoque addidit. *Donec veniret semen, cui promiserat.* Id est veniret Christus, cui in Abrahamo promissum fuerat, vt ex ipso ad omnes homines iustitia atque sanctitas emanaret: itaque donec is adueniret, lex introducta fuit, quæ homines in officio, quoad fieri posset, contineret. Introducta autem fuit, per Angelos, ita enim ait. *Ordinata per Angelos in manu mediatoris*, id est, manu, hoc est potestate & autoritate Christi verbi stabilita, & quandiu ille statuit, atque definiuit tandiu duratura, sed per Angelos ordinata, hoc est, illis ministris tradita atque lata. Nam & tubæ sonus auditus, quo die lex promulgata est: & nebulae cacumen montis cingentes, & è nube erumpentes luminis radij, & terræ concussio, & excitati & in sublime elati fumi, ignesque micantes Angelorum opera atque ministerio exitere. Latio autem ipsa legis Christi verbi proprie fuit, qui idem cum Abrahamo & Iacobo congressus creditur, vt veteribus placuit ferè omnibus, Augustino tamen repugnante & contradicente nonnil. Sed addit.

Mediator autem vnus non est, Deus autem vnus est.

Quoniam mediatoris Christi mentionem fecerat, per digressionem quod sit munus mediatoris explicat. Esse enim ait eius, qui dissidentes duos inuicem conciliat, aut eius, qui pro altero apud alterum intercedit, aliorumque ad alios mandata vltro citroque perfert, neque desistit commocere atque agere, quoad usque eorum inter se animos atque

atque sensus componat, ac fœdere vinciat. Ex quo, quod ad suam causam pertineat, Paulus intelligi vult, non legis, sed Christi vnus esse, quando vnus ipse mediator est, homines conciliare cum Deo, fœdus ferire inter ipsos, hominum Deo voluntates subiicere, Dei ad homines deducere sanctitatem, atque iustitiam. Quod si quis hæc ex aliorum, id est, ex aduersariorum suorum persona à Paulo dicta crediderit, & aduersum se suamque sententiã obiecta ab ipsomet, id quod sæpè Paulus facit, & nonnunquam ita rectè personis tacitis, & earum notis remotis, vix vt possit cognosci. Hæc si quis dicat non improbabiler, ista interpretetur hoc modo. Dixerat Paulus legẽ ordinatam fuisse per Angelos in manu mediatoris, hinc se effert aduersarius, ac in Paulum insurgit, ac sibi ex eo quod in legislatione mediatorem intercessisse, ac intercurrisse dictum est datum telum putat, quo ipsum confodiat, itaque instat. In lege ferenda mediator, vt fateris Paule, interuenit: at mediator vnus nõ est, nam mediatoris munus est, non cum vno aliquo, eoque secum concordia agere (apud eos enim qui aut numero, aut animorum concordia vnum sunt, nullum mediatoris est munus) sed plures eosque diuisos animis atque sententiis componere, ac inuicem placare: igitur, si mediator intercessit in lege ferenda, profectò legislatione id actum est, vt Deus conciliaretur & placaretur hominibus, quibus erat merito eorum insensus. Id, inquam, actum est, vt lege à Deo lata, & à Iudæis quibus ferebatur mediatoris opera, atque interuentu probata & accepta, illorum obedientia & legis obseruantia placatus Deus, & ad amorem & benignitatem conuersus in ipsorum animos amanter influeret, eos sanctificans omni ipsorum deterfa labe. Datur igitur per legem iustitia, tuque Paule vel inuitus & pro illa, & contra te testimoniũ tulisti. Hoc Paulus animaduertens sibi posse obijci, & pro obiecto

illud

illud habens, atque a seò obliuiscens ipse sibi ex aduersariorum persona tanquã acri petitus telo se totum collegit, ac vim irarum suscitans aduersariũ referit, & vt referret par pari, ex eo ipso quod obiecerat, telũ attripit, idq; in ipsum validè intorquet, hoc est, telum repeilit telo, sic dicens.

Lex ergo aduersus promissã Dei? absit. Si enim data esset lex, que viuificare possit, verè ex lege esset iustitia.

Quasi dicat. Bellè tu quidem. Lex ergo leuitatis, ac vanitatis Deum arguet atque conuincet, siquidem, quod Christo pollicitus est, id legi dedit, vt efficeret. At quis isthuc ferat, Deum sententiam mutasse dici? Nam si lex vitam animi dat, dat profectò iustitiam, quæ est vita animi: itaque iam lex iustos facit, & non is, quem Deus principio declarauit, & statuit eius rei futurum effectorem. At hoc perspicuè falsum esse ipsa scriptura suprã citatis locis nos docuit. Et hoc est quod subiicit, cum ait.

Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.

Hoc est. Sed falsum est legem vlli homini contulisse iustitiam. Nam vniuersos, qui Christum antecesserunt variis inquinatos fuisse peccatis disertè, vti suprã diximus, scriptura docet, vt pote quæ omnes sub peccato concludat, id est, sub peccati dominatu constituat, vt promissio, id est, promissã iustitia daretur per fidem Iesu Christi, id est, ita daretur atque contingeret, quomodo Deus olim se datum promissit. Nec verò contentus Paulus, hoc tam acri aduersarium confodisse telo, id quod ab illo intortum, in se adhuc inhæsisse videbat, nunc à se omninò reuellet, hoc est, propriè diluit, sibi quod obiecerat, magis adhuc & vberius explanã, cuius rei causa, quæe fini lata lex esset. Hoc enim videbat explanari necesse esse, ne si eius ferendæ nulla alia probabilis appareret causa, lata crederetur gratia iustitiæ conferendæ. Itaque ait.

Prins

Præius autem quam veniret fides sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem, quæ reuelanda erat. Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo, ut ex fide iustificemur. At ubi venit fides, iam non sumus sub pædago, omnes enim filij Dei estis per fidem, quæ est in Christo Iesu. Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non est Iudæus, neque Græcus, non est seruus, neque liber, non est masculus, neque fœmina.

Hoc est. Eo fine, si id quæritis & à me vobis explicari vultis, lex lata est, ut rantisper, dum Christi aduentus tempus appetebat, nos quasi domi conclusos, hoc est, intra septa suarum præscriptionum contentos serualet saluos quoad fieri posset, & incolumes ei fidei & disciplinæ, quæ postea reuelanda erat. Cuius custodia, atque inclusionis ca vis erat, primum secernere Iudæos à reliquis, quo diuini promissi cõstaret fides: nam promiserat Deus futurum ut ex illorum gente nasceretur Christus. Deinde eos, quorum è itirpe atque sanguine totius puritatis, atque sanctitatis nasciturus erat flos, à vitis arcere quantum rei natura pateretur, & in officio continere, ac præcipuè in vniuerso cultu Dei. Postremò paulatim illis cultibus illos alluere ad veniorem, ac magis spiritualem Dei cultum recipiendum, qui animi puritate, & terræ præmiorum contemptu, & omnium amorum præter vniuersi Dei abdicatione præcipuè continetur. Et quomodo qui fundum colunt ante sementem terram aratro proscindunt, offringunt deinde atque occant, sicut irem pinguem reddunt, ac prætereà iacto semine liranat, ipsam atque sarriunt, segetes ut lætiores faciat: eodem modo Deus legis disciplina illorum præparare voluit animos ad Euangelicæ fidei atque doctrinæ solum melius accipiendum, ut tanquam in subactis & præparato solo Christianæ doctrinæ semè postea iactum, vberius ac fœlicius fruticaret. Quod & euenit Nam, ut Augustinus prudenter animaduertit, scriptumque reliquit, quod

quod Iudæi legis doctrina & obseruantia cultos haberent, & ob id aptiores redditos ad Euangelij doctrinam accipiendam animos, eò factum est, ut quæ ex Iudæis ad Christi fidem conuersis prima extitit Ecclesia, in omni perfectione Christianæ virtutis longè præstiterit cæteris Ecclesiis, quæ ex gentibus constiterunt. Nam de vna illa constat scriptum esse. Omnes etiam qui credebant, erant *Act. 2.* pariter, & habebant omnia communia, possessiones, & substantias vendebant, & diuidebant illa omnibus prout cuique opus erat: quotidie quoque perdurantes vnanimiter in templo, & frangentes circa domos panem, sumebant cibum cum exultatione & simplicitate cordis collaudantes Deum, & habentes gratiam ad omnem plebem. Quare aptè Paulus subiungit. *Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo, ut ex fide iustificemur.* Quia quomodo pædologi pueris prima initia virtutis instillant, eosque pro eo, quod ipsorum ætas fert, rudioribus officiis instituunt, ut iis assuefacti, absolutum & perfectum officium postea viri facti rectè præstare possint: sic ipsa lex rudes, atque imbecilles illius populi animos promissis terrenis, atque pœnis propositis condoces faciebat ad id, ut firmata ætate quando perfectior pietatis cultus ipsis traderetur, & eum auidè arriperent, & in eo se magno cum fructu exercerent. Et quoniam Paulus pædologi officium legi dedit: pædologi autem munus puerili eorum, qui instituuntur ætate terminari videbat, hoc est, non esse perpetuum eius munus, nec pertinere ad omnem ætatem. Puerorum enim est ea institutio: Itaque qui ex ephœbis excesserunt, pædologo non indigent. Id igitur quia Paulus vidit & simul intellexit suam causam eo non mediocriter confirmari, in rem suam statim vertit, itaque addidit. *At ubi venit fides iam non sumus sub pædago.* Quasi ita diceret. Quod si lex pædagogus fuit, ut certè fuit, vel ex eo constare potest, Hhh legi

legi iam in nos ius non esse, utpote qui puerilem excessimus ætatem, ex eo postquam peruenimus ad fidem Christi. Nā qui in ista fide sunt, filii Dei sunt. *Omnes enim filii Dei estis per fidem, quæ est in Christo Iesu.* Filios autem vos esse cum dico, id intelligo adulta ætate filios vos esse, & cæcæstis femine satos, maximique Deo patri charos, & cum ipso Christo penè vnum effectos, & ob id iam à pædagogorum institutione præceptisque liberos. Non enim modo filij Dei estis, sed & Christum induistis, immo ob id estis veri iam & genuini filii Dei, quia ipse verus Dei & genuinus filius in vobis habitans, & per omnes animi vestri sensus infusus vos ex sese format ac fingit, & in sui habitum speciem ac penè naturam transfert. *Quicumque enim baptizati estis Christum induistis, non est Iudæus neque Græcus, non est seruus neque liber: non est masculus, neque fœmina, omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu.* Et quia vnum effecti estis cum illo, consequens est, ut sicut ille lege solutus est, sic & vos sitis in illo liberi, hoc est, ut iusti efficiamini, neque legis cultura indigentes, neque eius præceptionibus vlllo modo subiecti, utpote qui in vobis ipsis habeatis inditum in animo & penè in venas transfusum Christum benedictionis, id est, iustitiæ, sanctitatis, foelicitatis Abrahamo promissæ, & in alios diffundendæ fontem & principem. *Quare si vos Christi, ergo semen Abrahamæ estis secundum promissionem hæredes, ac propterea lege non indigetis, quæ vos aut in Abrahami stirpem inferat,*

aut hæredes constituat, aut constitutos hæreditatem cernere faciat.

C.

Dico autem quanto tempore hæres paruulus est nihil differt à seruo, cum sit Dominus omnium, sed sub tutoribus, & auctoribus est, usque ad præfinitum tempus à patre: ita etiam nos cum essemus paruuli sub elementis mundi huius eramus seruientes.

Suprà dixerat legem non fuisse datam Iudæis, eos ut iustos efficeret, sed ut eis pro pædagogo esset, qui poenæ & flagrorum timore coerceret ipsos uti pueros, & in officio contineret consuequendum illi in aduentu Euangelij viri facti, relicto pædagogo fidem Christi colere inciperent, & qui erant filij Dei, non iam quasi serui haberentur, sed pro filiis se gererent. Et quoniam Galatæ à gentibus, & non à Iudæis orti dicerent. Si lex pædagogus erat, animos eorum, quos instituebat, ad fidem Christi accipiendam colens, & preparans, se etiam debuissent exerceri in lege, antequam amplecterentur fidem Christi. Animis enim ipsorum nulla legis cultura sub actis, & ad Euangelij accipiendum semen nunquam redditis idoneis difficile esse, ut Christi in ipsis fides ad frugem perueniat. Hæc igitur quia Galatæ dicerent, eos ut ab hoc errore liberaret etiam docuit, per fidem quam Christo habuerunt, iam id assequutos esse, ut essent veri filij Dei, & ob id legis cultura non egerent. Induisse enim illos sic in baptismo Christum, ut ei viderentur omninò similes, certè patrem cælestem propter Christum in eorum animis emicantem atque elucentem, eos pro Christo habere, & quasi ex se natos filios diligere. At quoniam rursus possent dicere, Pauloque opponere, Iudæos & ipsos filios fuisse Dei, & quamuis fuissent, legi subiectos à Deo esse, & eius seruandæ necessitate constrictos: ideo huic quæstioni atque ob-

Hæb 2

iectioni

iectioni nunc Paulus respondet, dicens. *Dico autem quanto tempore heres paruulus est nihil differt à seruo cum sit Dominus omnium.* In quo docet, Iudæos ante Euangelij manifestationem, quamuis ad spem filiorum & hæredum occultè educarentur, tamen conditione & specie fuisse seruis similes, & idè legis seueritate fuisse constrictos: ipsos autem Galatas non solum re, sed & conditione, & specie esse & haberi filios, & ob id legi seruire illos, neque decere, neque necesse esse. Nam certè Iudæi ante aduentum Euangelij ex vi legis non erant filij, sed ex vi fidei, quæ sicut tum occultabatur sub lege, sic filiarionis illorum ratio latebat occulta, erupit postea in maximum splendorem, quando fides Christi illis discussis vmbreis luminis sui radios protulisset. Quod exemplum nullo quidem modo poterat ad Galatastrahi: erat enim eorum causa dissimilis, vepore qui splendente iam Christi fide ad ipsum conuersi, & illustrem adoptionem filiorum nacti, quasi qui pueritia excessissent annos filij, eiusmodi legum institutione & pædagogia non egerent. Itaque id declarat exemplo à rebus humanis petito. Nam pueri quamuis paternæ substantiæ futuri hæredes, tamen dum pueri sunt, pædagogis seruiunt, illisque ad nutum parent. *Dico autem.* Sic loqui solet Paulus, cum aliquid obscurius dicit, seque interpretari auct. Quasi ita dicat. Quod autem dico, cum & vos per fidem filios factos dico, & Iudæos sub lege tanquam sub pædago fuisse constituros affirmo, tale quiddam est. Non nego Iudæos fuisse filios, etiã antequam se in publicum daret Euangelium, sed quia dum id latebat, se in lucem proferre eorum filiarionem non poterat, idcirco illi etsi filij erant, tamen vt serui habebantur, aut certè vt immatura ætate filij, & vt pueri paruuli. Atque vt hi, tamen si hæredes futuri, pædago subduntur, sic Iudæi, quasi si essent serui, sub legis Mosaycæ valde

minaci

minaci imperio constituti sunt, eouisque quoad hoc tempus adueniret, in quo & vos per fidem Christi, in quem antea nullo modo credebatis, effecti filij Dei, & illi per fidem in eundem, quem antea in legis venerabantur vmbreis, ab occulta ad illustrem filiorum Dei conditionem translati, liberati planè estis ab obligatione Mosaycæ legis seruandæ. In quo etiam Paulus instituto suo seruit, & à maiori, vt mihi videtur, argumentatur. Nam si Iudæi, quibus propriè lex Mosayca data est, statim atque è pueris excesserunt, id est, statim atque fides Christi proferre lumen suum cœpit, ipso adueniente liberati sunt à legis onere, quis ferat Galatas, quibus de lege seruanda nihil vnquam præceptum fuerit, eodemmet tempore velle subiici legi? *Dico autem, quanto tempore heres paruulus est nihil differt à seruo.* Id est. Qui puer est, dum est puer non vt Dominus futurus imperat, sed vt seruus alijs paret, aliorumque imperio regitur. *Cum sit Dominus omnium.* Id est, quamuis in omni domo postea dominaturus sit. *Sed sub tutoribus,* id est, procuratoribus, & dispensatoribus domus, hoc est, iis quibus pater familias curam gubernandæ domus committit. *Ita & nos.* Confert simile, & cum, *Nos,* dicit, de Iudæis loquitur. *Cum e jemus paruuli,* vel sapientia, vel moribus, vel certè vtroque: aut potius cum tempus aduentus Christi maturum nondum esset, *Sub elementis mundi huius eramus seruientes.* Elementa Paulus vocat religionis disciplinæque rudimenta & initia, vt facit ad Hebræos & ad Colossenses scribens. Ergò instituta Mosayca hîc appellat elementa, quòd Euangelij postea annuntiandi & patefaciendi rudimenta quædam erant, & veluti præludia. *Sub elementis mundi huius eramus seruientes.* Id est, Iudæi quòd pueri in inductione animi, & in affectu erga patrem Deum haberentur, Mosaycis institutis, ceu pædago seruiebant. Sed cur ea instituta elementa mundi nominat, quando non humana ra-

Hhh 3

tione

Heb. 5.
Colof. 2.

tione inuenta sunt, sed à Deo excogitata atque tradita: Quia mundo, id est, hominibus tradita sunt: Sic enim eos *Ioan. I.* ista litera nominant, vt in illo apparet. Et mundus eum non cognouit: Aut certè quia ad mundum refert Paulus quod est corporeum atque mortale, illa autem instituta in corporeis & visibilibus versabantur rebus, & caduca erant, & cedere Euangelio debebant, atque ipso exoriente cadere interireque. Sequitur.

At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus.

Exequitur vltèrius simile quod posuit. Nam vt filii, mox vt viri esse incipiunt, aut certè postquam pueritiæ annos excedunt, pædagogorum imperio liberantur: Sic, inquit, Iudæi ad virilem vbi peruenerunt ætatem, id est, suo & maturo tempore à legum iussis liberati sunt. *At ubi venit plenitudo temporis.* Id est, temporis maturitas à Deo definita quando venit. *Misit Deus filium suum,* id est, legauit in mundum illum, non vt in mundo esset, sed vt noua ratione in mundo esse inciperet humana tectus & vestitus carne. *Factum ex muliere,* Id est, ortum è sanctissima virgine. Ex quo liquet in his literis mulieris vocabulum, & pro integra ac viri experte muliere poni, esseque nomen sexus, vt vocabulum foemina: quod etiam liquet ex illo, quod in Genesi scribitur. Et ædificauit Dominus costam quam tulerat de Adâ in mulierem. Quod & Augustinus adnotauit. *Factum sub lege,* id est, ortum ex iis, qui sub lege constituti erant, ex quo & ipse legi subiectus habitus est: certè legem & ipse coluit patrio ritu. *Vt eos qui sub lege erant redimeret,* id est, lege solueret, à legis seruandæ necessitate liberaret. Sed cur quæso ipse legem seruando Iudæos exoluit

ab obligatione seruandæ legis? aut quâ hoc consentaneum illi sit? Quia seruauit vnus pro multis, ille enim lege non tenebatur. Quia ergò se sua voluntate Christus subiecit legi, eamque vnus, quod Iudæi exequi nunquam potuerunt, perfectè seruauit, idcirco ipse pro eis patri fecit satis. Itaque quemadmodum Christus, quia poenas peccatis hominum debitas ipse subiit, à peccati seruitute vniuersos redemit homines: sic Iudæos onere leuauit legis, id supra suos humeros tollens onus: & vt nasci homo debuit, hominis vt in se deleret culpam, ita oportuit, vt Iudæus nasceretur, id est, vt genus duceret à Iudæis, eos vt liberaret à lege. Nam sicut malis quibus subiecta est vita hominum perferendis, exemit nos ab omni malo: sic legibus seruandis Mosaycis, Mosaycæ legis seruandæ necessitatem remouit à Iudæis. Sed neque mala pertulisset, homo nisi esset, neque seruasset legem nisi à Iudæis ortum duxisset & originem. Itaque sua illi natiuitas, & quod Iudæos maiores habuit, causa fuit patrios vt ritus sequeretur, id est, vt seruaret maioribus suis legem traditam. Vnde rectè Paulus factum ipsum sub lege dicit, id est, natum Iudæum, ac proinde legibus Iudæorum, vt videbatur, subditum, vt eas cum seruasset ipse, eos qui sub lege erant redimeret. Igitur Iudæis Christus dupliciter salutis fuit, & quod à peccati culpa mundauit eos, & quod legis onus ab ipsis remouit: gentibus autem in altero tantum, quod ad peccati atque culpæ abolitionem attinebat, salutem attulit, ad quas propriè quod sequitur pertinet. *Vt adoptionem filiorum reciperemus.* Nam Iudæi, antequam ex muliere factus & sub lege constitutus nasceretur Christus fide in ipsum nasciturum filii Dei habebantur & erant. Quare Christus nascens è foemina, in eo Iudæos propriè iuuit, quod ipsos

lege soluit. Gentes autem in eo quod ex inimicis, qui erāt, amicos Dei, & filios constituit. Qua Paulus distributione vsus, cum dixisset missum à Deo Christum ex muliere & sub lege factum, eius missionis atque ortus qualis fuerit, quidue ex eo boni peruenerit, ad vtrumque populum exponens subiicit. *Vt eos, qui sub lege erant, redimeret, & t. ad. adoptionem filiorum reciperemus.* Quorum prius de Iudæis propriè dicit, posterius ad gentes, vt videtur, refert. Quamquam, vt ego quidem arbitror, & hoc posterius tam ad Iudæos quàm ad gentes pertinere potest. Nam adoptionem filiorum Dei hoc loco Paulus vocat, non vteunque censerit inter filios Dei, sed filiationis diuinæ genus quoddam peculiare & eximium, quale ante Christum natum nemo fortasse consequutus est neque Iudæus, neque Græcus. Nam quamuis grati Deo semper fuerint, & ob eam rem eius filij, qui ipsum fide & amore prosequuti sunt vniuersitamen illi eximiè filij sunt, qui vberiori sancti Spiritus accepto dono Christum, qui ipse Patri est vnice charissimus filius, in se habitantem & innumera ex se bona præbentem ipsis propè sentiūt. Quod donum ante Christum natum nemini fortasse vnquam cōgruit: ex eo autem tempore plurimi id consequuti sunt Iudæi, Græciq̄ue in Christum credentes, qua de re alias enucleatius & copiosius dicemus. Nunc autem Paulum de isto loqui genere docet, vt puto, quod subiicit. Nam, inquit. *Quoniam autè estis filij, misit Deus spiritum filij sui in corda vestra, clamantem abba pater.* Quasi dicat ex eo liquere Galatas iam esse filios illo præstanti adoptionis modo, atque genere quod spiritum filij, id est, vberius illud spiritus donum, quo agnatio cum Deo, & eximia filiatio illa constat à patre missum in se habeant, cientem ipsorum animos miris modis, & voces fiducia erga Deum, atque charitatis plenas edentem. Sed sequitur.

Itaq; iam non est. eruuus, sed filius, quod si filius & hæres per Deum. Nam quoniam satis euicerat fide in Christum esse consequutos Galatas, non solum vt essent filij Dei, sed vt etiam dignam filijs erga Deum patrem fiduciam conciperent, & vt ipsum pleno ore appellarent Patrem, idè iam ex eo id infert, in quod omnis Pauli oratio spectat, quod pertinet ad docendum nihil esse, cuius consequendi spe delabi Galatæ vellent ad ritus Mosaycos, quando omnia, quæ quis optare sibi posset, consequuti essent per fidem Evangelij: Itaque ait. Iam vos ò Galatæ non estis serui, sed filij, id est, non in eam vos ætatem incidistis, quæ ortum antecessit & natiuitatem Christi, in quam si incidissetis etatè, etsi fidem habere venturo illi & amore ipsum prosequi in animum ipsi induxissetis vestrum, tamen futuri essetis seruis similes, varijs legibus & institutis ceu pædagogis subiecti. Non ergò conuersio in Deum vestra in illud incurrit tempus, sed in hanc ætatem porius incidit, quando coruscatur Euangelium, & quando qui in Christum credunt, eam vim cælestis Spiritus ab eo accipiunt, vt non modo filij Dei, & eximia ratione filij efficiantur, sed etiam vt palàm se pro filijs gerant, ac Deum confidenter suum patrè vocitent, adoptati scilicet ab eodem modo quodam præstanti & perillustri. Quare filij, Gnisi ipsi estis, non re solù sed conditione atque specie etiam, ac proinde nullo modo serui. *Quod si filij, & hæres per Deum,* manentem in vobis scilicet, & ob id iam quodammodo in possessione sui, quæ est filiorum Dei hæreditas, vos mittentem. Nam is cælestis Spiritus, qui infusus vobis & per vestros animos permeans, eosque imbuens, atque mouens adoptionem istam in vobis perficit: idem iam nunc cælestem hæreditatem quod cernere vos facit. Est enim pignus eius hæreditatis, quam postea estis adituri. Quæ certè hæreditas, in animi vera iustitia, & sempiternæ vitæ fructu cōstituta Abra-

hæ filijs est promissa. Ex quo fit tandem culturam legis nulla ratione vobis esse necessariam, quando, vt constat, per fidem Euangelij, Abrahamo promissam, iustitiæ hæreditatem iam estis consequuti. Sequitur.

Sed tunc quidem ignorantes Deum ijs, qui natura non sunt dii, seruibatis, nunc autem cum cognoueritis Deum, immo cogniti suis à Deo, quomodo conuertimini ad infirma & egena elementa, quibus deuò seruire vultis?

Est & hoc aliud argumentum satis efficax ad id adhuc magis confirmandum, tibi Paulus quod proposuit, quod, vt videtur, ducitur ab absurdo. Absurdum enim vt apparet, est, qui Deū pro patre habent, & eius vera cognitione satis imbuti sunt, eos seruire velle inutilibus cæremonijs. Itaq; sic argumētatur. Cū verā ignorabatis religionē mirum non erat vos falsas & inanes religiones coluisse: at nunc quando tanto estis lumine illustrati & perfusi, per absurdè facitis, quod vos vltro in seruitutem addicitis Mosaycis cæremonijs, cū inutilibus, tūm obseruatu difficilimis. *Nunc autem cum cognoueritis Deum, immo cogniti suis à Deo.* Græcè *μάλλον δε'*, id est, magis autem: itaque accipi potest dictum, vel per correctionem, vel per comparationē. per correctionem, quasi dicat: aut vt verius dicam, cum vos Deus cognouerit, quod dicit, vt agnoscant Galatæ quod Deum ipsi cognouerint, id diuini fuisse beneficij atque muneris: Aut per comparationem isto modo. Cum cognoueritis Deum, & multo magis sitis cogniti à Deo, tūm quia prius ipse cognouit vos, & ad sui amorem pertraxit: tūm quia eo vos amore dilexit, cui nunquam reddetis parem. Nam cognoscere hoc loco probare, & amare est, vt in Osea, & in Ioanne, & pluries in ipsomet Paulo. Reddit autem eo validius argumentum suum. Nam qui cognitus à Deo sit, id est, probatus atque dilectus, is stultè & absurdè cæremonias Mosaycas, id est, desertam

& vig.

& virgultis impeditam viam ingreditur ad perueniendum in gratiam Dei. *Quomodo conuertimini iterum ad infirma, & egena elementa?* Sed cur iterum dicit? Nam Galatæ non è Iudaismo, sed è Gentilismo conuersi sunt ad fidem Christi. Diuus Thomas refert quosdam dixisse Galatas reprehendi, quòd relabi ad Deorum cultum vellet. Per absurdè. Iudaicis enim cæremonijs se addicere illi volebant iustitiæ consequendæ studio, & errore quodam inducti, vt ex hac epistola apertissimè constat. Nec fieri poterat, vt qui isto studio tenerentur, iidem dijs sacra vellent facere, quod deorum cultus, vt liquet, cum Mosayca pugnat lege. Quare ideò Paulus dicit Galatas velle iterum ad egena elementa reuerti, non quòd ad Deos colendos redirent iterum, sed quòd suscipere, ac seruire vellet alias cæremonias, ijs quibus vtiebantur in deorum cultu haud multū dissimiles, in eo certe profus pares, quòd iustitiæ in animo efficiendæ neutræ vim habebant. Et ideò cum proposuisset sic. Sed tunc quidem ignorantes Deū ijs, qui natura non sunt dii, seruibatis, non intulit, nunc autem cognoscentes Deum ad eorum, qui dii non sunt, conuertimini cultum, sed intulit. Conuertimini iterum ad egena & infirma elementa, id est, ad religiones, ijs quas superioribus annis repudiastis, similes in eo q̄ imbecillæ omnes sunt & infirmæ. Porrò cultum Mosaycum in becillum & egeam eò nominat, quia vi gratiæ conferendæ carebat. Quæ autem ista elementa sint statim explicat dicens.

Dies obseruatis & menses & tempora & annos. Quæ pertinent ad legitimum festorum dierum ritum in Mosaycis libris præscriptum, sed addit.

Timeo vos ne forte frustra laborauerim in vobis.

Et timet Paulus, & meliora sperat, & ob eam causam addubitat inter sp̄e & metū constitutus, idq; illud, ne forte subin-

Osea. 13.
Ioan. 5. &
Io.
Rom. 3.
1. Cor. 8.
2. Cor. 6.

subindicat. Timebat autem non quidem ne ad Iudaismū deficerent, nam defecisse iam eorum nonnullos sciebat, sed ne perseverarent in eo, ac sibi persuaderi ab ipso non sinerent, quod si fecissent, tunc verè inanis futurus erat omnis à Paulo de Galatarum salute labor susceptus. Id ergò timet ne frustra laboret, id est, ne tandem omnis ab illo impensa cura in nihilum recidat, Galatis se ab errore reuocare nolentibus. Timetque id iure Paulus, quia libido se in horas vertit, persuasio autem veri, quando eam quis induit, hæret tenacissimè. Sed dū argumētatur Paulus, & rationibus contra Galatarum errorem agit, iste timor subito exortus, & in illius inuadens animum fecit, ut suæ argumentationi quodammodo diffidere inciperet, ac rationibus in animos eorum se introire posse non censeret. Quare paterna cura & amore anxius, & de eorum salute sollicitus, quos genuerat Christo ipse, & in interitum videbat ruere, & ne funditus interirent metuebat, ab argumentando ad preces se conuertit, ac dicit.

Estote sicut ego, quia & ego sicut vos fratres, obsecro vos, nihil me laesistis.

Orat enim ut se imitetur. Sed qua in re imitaturi ipsum sint, non explicat, sed quodammodo obscurat, quod addit, *sicut & ego vos*. Nam si Paulus Galatas imitabatur, in idem cum illis studium consentiebat, eademque erant instituta utrorumque. Quid ergò orat se ut imitentur, cum utriusque inter se conueniret? Orat certè, ut quomodo ipse, quamuis Iudæus esset quod ad delectum ciborum, & id genus Molaycas obseruantias attinebat, ipsorum, id est, gentium est imitatus libertatem, sic illi viceversa persuasionē, quam male induerunt, deponant, ac ipsi similes eadem in re esse velint, vel sine dubio orat, ut sint animati erga ipsum, quomodo ipse erga illos animatus est, id est, ut quando ipse illos diligit amore ardentissimo se illi pari charita-

te prosequantur: & quomodo se ab illis læsum ipse non putat, sic illi nulla in re ipsum læsisse credāt. Nam suberat læsæ amicitiae & immutatæ Pauli erga Galatas voluntatis suspicio nonnulla, quod ijs, qui Pauli doctrinæ atque personæ detrahebant, illi non aures modo, sed assensum etiam præbuisent. Cuius rei conscientia sensim alienabat à Paulo animos Galatarum, quòd enim iniuriam ab se illi factam sciebant, idè cum sibi irasci putabant. Quod Paulus sentiens, ac simul intelligens quā ea siue persuasio siue suspicio Galatis nocitura, & salutari voci suæ ad eorū animos se insinuare cupienti aditum interclusura esset, obnixè illos orat, obtestaturque ut id de se iudicent, quod de illis ipse iudicat, se ab illis læsum non arbitrari, illos iratū sibi ipsum putare non debere. Quare subiungit. *Obsecro fratres, nihil me laesistis*. Quasi dicat me à vobis læsum esse non puto, & ut essem omnia vobis condono, tali me erga vos animo esse creditote tam placabili, tam amico, tam beneuolo, tã offensionum atque iniuriarū immemori, quali vos erga me, & esse, & fuisse semper non modo persuasum habeo, sed exploratum etiam atque compertum. Et statim eorum erga se præteriti temporis studia & animi inductionem commemorat, eo ut doceat sibi illaneque excidisse è memoria, neque effluxisse ex animo & omnino se amicisimè de illis, ac de eorum erga ipsum beneuolentia sentire. Dicit itaque.

Scitis autem quia per infirmitatē carnis Euangelizauit vobis iam pridem, & tentationem meam in carne mea non spreuistis, neque respuistis, sed sicut Angelum Dei excepistis me, sicut Christum Iesum.

Infirmitatem carnis Paulus suo more nominat iniurias, quibus caro, id est, humana subiecta est in hoc sæculo vita, propter imbecillitatem conditionis suæ exilia, odia, carceres, flagra, criminationes, falsas delationes, proscriptiones,

I. ad Cor. 11. nes, neces, denique aduersa omnia. Sic ad Corinthios. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis in cōtumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustijs pro Christo, cū enim infirmior tunc potens sum. Et in eodē loco, cum enumerasset quas ærumnas & quos labores pro Christo exhaustisset: dixissetque in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter, & quæ sequuntur cætera, intulit ad extremū. Si gloriari oportet quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. Et de Christo idē. Nam etiam crucifixus est ex infirmitate, sed uiuit ex virtute Dei. Ergo premebant Paulū uarij, atque circumstabant inimici sui cum Græci tū Iudæi, quo tempore Euangelij annuntiandi causa apud Galatas uerfabatur: & ut colligitur ex hoc loco, multi criminabantur illum, & eius nomen ad iudices deferrebant, quod impoſitor eſſet & impiarum atque impurarum religionum inuentor: & fortasſe uincula & plagas has ob res paſſus eſt Paulus, & pro nocenti habitus eſt. Quæ res tamen cōtempribilem reddebāt ipſum, & efficiebant ut malè apud multos audiret, ita ut cuiusuis animū alienare ab ipſo poſſent, certè efficere, nemo ut ſanus coniungere ſe cū illo uellet, aut ei aures præbere: tamen Galatæ non ſolū non cōtempſerunt ipſum, aut à ſe repulerunt, ſed cōplexi potius omni officio ſunt atq; uenerati ſicut Angelū Dei, & ſicut Chriſtū Ieſum: quod Galatarum erga Paulum ſummæ obſeruantix, ſummique amoris fuit ſignum certiffimum. *ſcitis, inquit, quia per infirmitatem carnis Euangelizauit uobis. Id eſt, Meminiſtis, neque enim obliuiſci potestis, probrorum, quæ pertuli, dum Euangelium annuntio uobis, ut fuerim contemptui habitus, & irroſioni omnium expoſitus; & uti imbellis & abiectus iniurijs expetitus omnibus: & tamen ut ipſe optimè recordor, tentationem meam in carne mea non ſpreuiſtis, neque reſpuiſtis, id eſt, Me quod*

tentatum uidiſtis in carne mea, hoc eſt, iis malis affectum, quibus caro poteſt ſubiici, uinctū, flagris ſubduū & pro eo atque in fontes ſit, ignominioſè tractatū, abiectum atque afflictum, non ſpreuiſtis aut abieciſtis. *ſed ſicut Angelū Dei excepiſtis me, ſicut Chriſtum Ieſum.* Id eſt. Tantum abiit ab eo, ut contemneretis me, ut ſummo potius honore ſitis proſequuti: nec honore tantum proſequuti me eſtis, ſed & amori induiſtis uſque eo, charior ut uobis eſſet, mea ſalus quàm ueſtra uita: utque cuperetis quacūque in re commodare mihi etiam magno ueſtro incōmodo, uoſ quæ in eo beatos fore putaretis. Quare addit *Ubi eſt ergo beatitudo ueſtra? teſtimonium enim perhibeo uobis, quia, ſi fieri poſſet, oculos ueſtros eruiſſetis, & dediſſetis mihi.* Græcè. *τις οὐκ ἔν' ὁ μακαρις τὸς ὑμῶν?* Quæ igitur erat beatitudo ueſtra? Quæſi dicat. Certè hæc erat, me iacentem ſubleuare, abiectum non ſpernere, contemptui habitum uenerari, atque colere, ueſtras fortunas cum afflictis meis rebus coniungere, & uel capitis periculo ſubleuare cupere, uoſque ob eam rem foeliciffimos arbitrari. Hæc igitur cum recorder, immo hæc cum infixam habeam in animo, & ante oculos poſitam, quæ poſſum iratus uobis ipſe eſſe? aut minus benè de animo erga me ueſtro iudicare aut ſentire? Quod ſi nulla res eſt, quæ animum meū à uobis alienet, contra autem ſunt plurimæ, quæ me uobiſcum coniungant, quid eſt cur arbitremini uobis inimicum me eſſe, aut cur ſuſpectam habeatis orationem meam, nec ab ea uobis perſuaderi patiamini? Quid unquam egi alienati à uobis animi mei ſuſpicionem quod afferret? quid præmetuli, amicum quod non eſſet, atque beneuolum? ueſtræ ſaluti ſummo ſtudio ſeruiui: cauſam ueſtræ libertatis liberrimè egi. Ergo inimicus uobis factus ſum, uerum uobis dicens. Id eſt. Ergo quando nullum mecum in uos extat male factum, reſtat ut me uobis

inimi-

inimicum arbitramini, quia benè vobis feci, quia benè de vobis merui, quia ingenuè & sine fūco & fallacijs vobiscū egi. Ergò, inquit, inimicus factus sum vobis verum dicens. Id est, Ergò ipsi opinamini me vobis esse inimicum, & omninò malè vobis velle, quod vos decipi non sum passus. Quod non sine admirationis quodam sensu dicitur, isque in illa vocula. Ergo, inest. Nam erat sane mirandum ob ea Paulum inimicum censerī, quæ ab ipso fiebant amici simè: & inimicè illum credi agere, quia non, vt alij, agebat vafre & assentatoriè. Et ideò subiungit.

Æmulantur vos non benè, sed excludere vos volunt vt illos amulemini. Quasi dicat, Alios studiosos vestri creditis, me autè vobis aduersari magno errore putatis. Nam illi estī speciem amicorum præferant, tamen vos haudquaquā diligunt, sed se obseruari à vobis atque coli cupiunt. Infert autem illorum simulatæ amicitia: hoc loco mentionem Paulus, quòd videbat Galatis impedimento esse, quominus sibi fidem haberent, quod arbitrarentur alios, nempe Pseudoapostolos illos sui studiosiores esse quàm ipsum. Quare huic nunc occurrit falsæ persuasioni atque noxiæ, & Pseudoapostolorum retegens simulatum animum Galatas docet, qui auertebant ipsos à vera fide, & in Iudaismum inducebant, eos non amore vllò id facere, neque quod ipsos saluos & florentes cuperent, sed partim id conari, quo ipsi Paulo hunc dolorem inurerent, partim quo sibi, commodisque suis in eo consulerent. Itaque ait. *Æmulantur vos non benè.* Fateor, inquit, esse qui præferat studium salutis vestrae, cæterum re ipsa non illi vestram salutem quærunt, sed suam rem agunt. *Æmulantur vos.* Æmulandi verbum Latinorum vsu propriè significat contētionis quoddam studium ex inuidia ortum, vt quando quis aliū in eo quod præstat, nititur superare, eo quod inuideat eius laudi, qua in significatione hic non ponitur.

Nam

Nam illi falsi Apostoli non contendebant de laude cum Galatis, eos vt in aliquo studio superare cuperent. Quare hic ponitur pro amore Zelotypia mixto, coque vehementi. Nam *ἠμύλω*, quo verbo Paulus vsus est, id inter alia Græcis significat, quomodo etiam *ἠμύλω* accipi Hebræis solet. Ergò inquit. *Æmulantur vos non benè*, id est, diligunt vos quidem, vt apparet satis impotentè, ita vt non patiantur ab alijs quàm à se vos iustificari: sed in eo nec officiū sequuntur, nec vestri charitate ducuntur, sed rem agunt suam. Nam *excludere vos volunt, vt illos amulemini.* Id est, student vos alienare vel à me, vel ab Euangelio, vel ceriè ab vtroque, vt à nobis exclusi *illos amulemini*, id est, cultu & amore prosequamini vt duces, atque magistros. Sed nō oportet æmulari, id est ducem aliquem atque magistrum studiose sequi? Sanè oportet. Quare sequitur.

Bonum autem æmulamini in bono semper, & non tantum cum presens sum apud vos.

Aut vt Græci. *καλον δὲ τὸ ἠμύλωθαι ὑμῶν κατὰ πάντοτε.* Id est, bonum certè est æmulari, quod bonum est, hoc est, æmulatores esse boni. Quasi dicat. Cùm dico illos non rectè facere, quod quærunt vt ipsos æmulemini, nō damno æmulandi studium omne. Nam vt aliquem æmulemini est necesse, id est, necesse est, vt quos duces sequimini, eos etiā studio & amore prosequamini: sed refert quos. Malos enim si æmulamini duces, peribitis & ipsi: sin autem bonos, salutem consequemini. Itaque quando æmulandum est, bonum æmulamini, idque semper, id est, non ad certum aliquod & breue tempus, sed semper: nō solum cum is, quem æmulamini coram adest, sed cum abest, etiam, quando ego ipse, quem presentem studio prosequuti estis, idem erga vos absens sum, qui coram fui, vnde subiungit.

Est ille, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.

Ii.

vellem.

Vellem autem esse apud vos modo, & mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis.

Mentio facta eorum, qui se Galatarum salutis studio, & amatores fingebant, & ea re abducere illos a Paulo cupiebant, amorem erga eos in ipso excitauit. Nam accendit amorem emulatio, & rivalitas. Quare contentaneè post illa. *Emulantur vos non bene*, amore ardens irascitur. *Filii, quos iterum parturio*. Mirus inest, atque elucet amor in his verbis, illos enim primum appellat filios, quod est maximæ charitatis nomen: Deinde ad teneritudinem in amore diminutiuo vritur, dicens, *filii*. Postremò, quoniam matrum est, quàm patrum in filios ardentior amor, à matre potissimum metaphoram ducit, ac dicit, *Quoniam iterum parturio*. Itaque penè ait. Lactant alij vos diligere, ac vestræ salutis studiosos se esse (ò prædicandam tallaciã). Ego ego sum, qui vos usque eò diligo, nulla ut mater æquè suum filium amet, atque ego vos vniuersos caros habeo. Nec mirum. Nam nulli matri pluri constitit suus filius, quam mihi vos vniuersi. Ego enim vos multo meo labore Christo pepererim, quando ad ipsius vos primum adduxi fidem. Ego, iam Christo natus, sed ad superstitiosas religiones conuersos iterum parturio, id est, iterum de vobis labero, quoad vos Christo ita gignam, vt eius in vos imago plenè extet, & fides altè infixæ permaneat. Et quia hæc cum scribebat, ardebat amore totus, & quia qui ardentè amant amorem suum, iis quos amant, omnibus quibus possunt modis, testificari cupiunt, quod Paulus absens quod esset efficere nunc poterat, (nam habet aliquid suum & proprium vultus, & oculorum atque vocis ardor, quod non potest exprimi scripto) ideò adiecit. *Vellem autem esse apud vos modo, & mutare vocem meam*. Quasi dicat. Sed quod scribo præ eo quod sentio minus est, & ideò peruellem præsentem

præsentem alloqui, vt ex oculis, & vultu animi mei erga vos sensum cognosceretis: vellem coràm mutare vocem meam, id est, ipsa vocis mutatione declarare quali animo sim erga vos, aut potius vellem pro eo quod expedire visum esset orationem meam flectere, eamque vertere in omnem formam, vel supplicando, vel conquerendo, vel blandiendo, vel descedendo, si ita opus esset, & lamentando & sortem vestram, & conditionem meam. Nam nunc quidem, qui sim absens quid consilij capiam ignoro. Id enim significat cum dicit. *Quoniam confundor in vobis*. Nam Græcum, *ἀπορούμαι*, hærecere est in rebus dubijs, & inopem consilij esse. Itaque ait. Explicare consilium non possum, hæsito, quid agam, qualesve literas mittere debeam non satis constitutum habeo. Sed sequitur.

Dicite mihi qui sub lege vultis esse, legem non legistis, scriptum est enim quoniam Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera: sed qui de ancilla secundum carnem natus est, qui autem de libera per re promissionem, quæ sunt per allegoriam dicta.

Redit Paulus ad intermissam confirmationem, & ad superiora argumenta nouum addit argumentum ductum ex ijs, quæ tradebantur in lege, quo ijs qui legis cultores volebant videri magis persuaderet, idque argumentum toto hoc capite latissimè exequitur. Eius autem argumenti conclusio talis est. Duo filij, quos habuit Abraham, Ismael nimirum & Isaac duos significant populos, quorum alter obseruat legem, alter fide Christum colit. Isaac huius, alterius autem imaginem sustinet Ismael. Ergò quales illi, tales & hi populi futuri sunt. At Ismael susceptus de ancilla, conditioneque seruus paternæ hæreditatis expertus fuit, idem carnalis habitus est, quia ipsum Abraham vi sua genuit, contra Isaac

à sene præter naturæ ordinem procreatus, & ob id spiri-
tualis habitus, & natura & conditione liber fuit, & pater-
næ domus hæres exitit. Igitur similiter, qui in Christum
credit populus, & spiritualis est, & à legis seruitute li-
ber. *Dicite mihi qui sub lege vultis esse.* Id est, qui usque ad
studiosos legis vos esse ostenditis, vt subijcere vos illi ve-
litis, *legem non legistis?* Id est, ignoratis ne ea quæ tra-
duntur & continentur in lege? Legem nominat quin-
que libros Moylis, nam illis, quod sequitur, continetur
Scriptum est enim quoniam Abraham duos filios habuit. id est,
habuisse illum quantum ad hoc, de quo agitur, perimet duos filios.
Nā Sara vita functa plures suscepisse liberos legitur, sed ex
omni illo numero duo tantum huius rei imaginem su-
stinent. *Vnum de ancilla,* id est, Ismaelem de Agar suæ ux-
oris ancillula. *Vnum de libera.* Id est, De Sara eius legitima
uxore, sed horum Abrahami liberorum vt conditio di-
spat, sic generationis ratio fuit multum diuersa. Nam
inquit. *Qui de ancilla secundum carnem natus est,* id est, ge-
nitus vi naturæ (illam enim sustulit Abraham atate
cum vireret è puella fœcunda.) *Qui autem de libera perre-
promissionem,* id est, genitus est præter naturæ ordinem,
Deo exolvente fidem promissi sui. Nam præter natu-
ram est, senex vt vir ex foemina item anu, & sterili, qui-
lis erat Sara, liberos procrearet. *Quæ sunt per allegoriam
dicta.* Id est, Quæ etsi re ita gesta sint, tamen relata sunt
ab Spiritu sancto ad alias significandas res. Ex quo in-
telligimus primum in diuinis literis esse allegoriam re-
rum, id est, esse res veras ab Spiritu sancto institu-
tas ad aliarum rerum imaginem sustinendam. Deinde
sacros scriptores è sensu allegorico fidei dogmata con-
firmare solere, quod viris illis conceditur, vt pote qui
certo sciunt, quæ quibus Spiritus sanctus contulerit.
Sed addit.

Hæc

*Hæc autem sunt duo testamenta, vnum quidem in monte Sina in
seruitutem generans, quæ est Agar. (Sina enim mons est in Arabia,
qui coniunctus est ei, qui nunc est Hierusalem.) & seruit cum
filij suis.*

Exposita historia confert nunc similitudinem, & expli-
cat Allegoriam dicens. *Hæc autem sunt duo testamenta.* Id
est. Istæ duæ mulieres, vt Chrysostronus exponit, è qui-
bus Abraham duos sustulit filios, duo testamenta signifi-
cant. Testamentum autem Paulus vocat æternæ, heredi-
tatis consequendæ rationem à Deo stabilitam ratam atq;
firmam. Sed inquit. *Vnum quidem in monte Sina in seruitutem ge-
nerans quæ est Agar.* Id est, Agar significat ex iis, quæ dixit, id
testamentum, quod est in monte Sina conditum. Nam
eo in monte Deus eas sciuit leges quas Moses postea pro-
mulgauit. Quod testamentum generat in seruitutem, id est,
in seruitutem eos quibus datum est redigit, tum propter
legum, quas continet, varietatem, tum propter Spiritum
timoris, quæ inserit. Itaque generat seruos sicut & Agar,
quæ eius testamēti sustinebat imaginem, & serua ipsa erat,
& generauit seruum Ismaelem. Præterquam quod & ip-
sum montem, in quo scitæ sunt atque late veteris testamē-
ti leges omnes, Syri atque Arabes Agar nominant, vt, &
Theophilatus docet, & scholia Græcorū. Vnde Agar du-
plici ratione refertur ad vetus illud significandum testa-
mentum, vnà quod genuit in seruitutem, id est, quia con-
ditione serua erat. Altera quia nomen commune habet
cum eo monte, in quo id confectum est testamentum.
Quod etiam significasse visus est Paulus cum dicit. *Quæ
est Agar.* Id est, qui mons Sina etiam Agar nominatur. Id-
que adhuc magis declarat subiiciens. *Sina enim mons est in
Arabia.* Nam Græci codices, quod & Græci explanato-
res, & è Latinis Ambrosius agnoscunt, hîc sic habent.
Ἡ ἄγος Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, id est, ipsum enim Agar

Sina mōs est in Arabia. Iterum Agar posito nomine, quo planè significant Agar eius montis, quem Hebræi Sina nominant, etiam esse nomen. Quod & Syriaca editio confirmat, in qua sic. Agar mons est Sinai in Arabia. At verò quod addit eodem de monte dicens. *Qui coniunctus est ei, qui nunc est Hierusalem*, explicari non facile potest. Nam & Mello, & Sion, & Moria montes, in quibus Hierosolymæ sitæ sunt, multorum dierum itinere à Sina monte distant. Qui ergo dici possint inter se coniuncti, qui ne vicini quidem sūt? Quidam sic. *Qui coniunctus est*, scilicet radicibus non iugis. Nam etsi iuga eorum montium inuicē distant, tamen multorum montium mutuo coniunctorum tractu, atque serie copulantur. Ita O E c u m e n i u s. Alij quia is mons ad Hierusalem spectat, cum ea coniungi dici contendunt? At hi quomodo spectet non explicant. Alij coniungi dicunt, quia Arabia, in qua Sina est, attingit Iudæam à meridie. Sunt qui contendunt, quia ab Sina profecti Iraelitæ Palæstinam venerunt, ideo Sina coniungi cum Hierosolymis, non loci vicinia, sed viæ sinuosæ flexu atque tractu perpetuo. Ineptè & frigidè. Plures coniunctum interpretantur non loco, sed allegoria, & similitudine, quod nõ abest à vero. Porro quid ipse sentiam sic explico. *Συστοιχῶν*, quo Paulus verbo vius est, inter alia significat consensum in natura, aut ingenio, ex quo *ὁ ἰσὺς κατεγοργῆται*, quæ in eodem sunt ordine atque serie vocantur *Σύστοιχος*. Ergò quia Paulus dixerat, Agaris nomine atque persona vetus esse significatum testamentum, quod Deus in Monte confecit Synai, id vt explicaret, & confirmaret magis probationes, subiecit dicens. *Agar Sina mons est in Arabia, qui coniunctus est ei, qui nunc est Hierusalem*. Quasi diceret. Agar, inquam, meritò typus est eius testamenti, in Sina confectum fuisse quod dixi, quia commune habet cum illo mōte nomen. Nam & Sina mons Syris Agar no-

minatur. Is porrò mons illud significat testamentum, tum quia ibi id confectum est, tum quia est in Arabia, id est, extra Palæstinam in loco deserto & inculto, in quo eidem est simile testamento, quod & horridum quodammodo & incultum erat, quoniam non faris excolebat ad iustitiã suos, & eos pœnarum metu & horrore terrebat: & erat extra Palæstinam cælestem situm, quia suos cultores in cælum non inferebat: quas ob causas is mons per omnia similis est atque coniunctus, id est, positus in eadem serie & ordine cum Hierusalem, vt pote qui cognationem naturalem, vti ostensum est, habeat cum illa. Nam per metonymiam Hierusalem pro eo ponitur, cuius in Hierusalem potissimum vigeat cultus, id est, pro institutis Mosaycis. Itaque Hierusalem, Mosayca lex, mons Sinai, Abrahami ancilla Agar *σύστοιχα* sunt, quia ad eandem seriem atque ordinem pertinent, quod ex subiecta tabella fiet planum.

SERVITVS.

ABRAHAM.

LIBERTAS.

Agar
serua.Femina
dua.Sara
libera.

Historia.

Minus sollempne cum Agar.

Coniugia
duo.Sollempne & legitima
cum Sara.Ismaelin carne
seruus.Filij
duo.Isaac ex repro-
mis ingenuus.Hierusalem
terrena serua.Ciuitates
dua.Hierusalem
caelestis libera.

Allegoria.

Lex in Sina
Ceremonia.Testamenta
duo.Euangelium
Spiritus.Iudaei qui in cere-
monia manent.Filij
duo.Fideles qui in le-
ge gratia sunt.

Historia.

Historia.

Et

Et seruit cum filijs suis. Quidam sic. Et Sina mons & Arabia regio omnis seruituti subiecta est, vt etiam hac ratione vetus testamentum referat expressius. Sed rectius videtur, vt Hierusalem dicatur cum filiis suis seruire, quæ certè tunc duplicem seruiebat seruitutem & ciuilem & legitimam: Nam & Romanis parebat, & Mosaycos, seruabatur. Porro iuuat hoc loco cernere quibus Paulus gradibus ad id, quod sibi proposuit, peruenit: quantoque cum iudicio allegoriam exposuit. Nam primò docuit in Agar imaginem inesse montis Sinai, quod Agar etiam is mons Arabicè vocaretur. Deinde via progrediens ostendit illi monti cum terrena Hierusalem natura conuenire. Postremò demonstrat eam Hierusalem seruituti addictam esse, & ob id vetus in ea significari testamentum, cuius etiam testamenti ipsa erat præcipua sedes, atque domicilium. E quibus omnibus in vnum collatis, sibi quod proposuit, collegit, in Agar inesse veteris imaginem testamenti. Sed pergit.

Illam autem, quæ sursum est Hierusalem libera est, quæ est mater nostra. Scriptum est enim. Latere sterilis quæ non parit, erumpe, & clama, quæ non parturis, quia multi filij deserti magis, quam eius quæ habebat virum.

Docuit vetus testamentum significatum fuisse in Agar, & pro conditione Agar similiter generasse in seruitutem, id est, non liberasse suos cultores à peccato, sed oppressisse eos & seruili metu, & graui legis onere: Nunc accedit ad aliam partem Allegoriæ, docetque in Sara nouum testamentum significatum esse, ipsumque fuisse liberum, id est, libertatis efficiens, sicut & ipsa Sara libera fuit. Atque quemadmodum vetus testamentum Hierusalem terrenam figuratè nominauit, sic nouo nomen indit Hierusalem, quæ sursum est: quo nomine significat piorum Ecclesiam, in qua & id viget testamētum, & ea floret libertas. Itaque

ait. *Illam autem Hierusalem, quæ sursum est, libera est.* Opponit Ecclesiam Synagogæ, testamentum vetus nouo, quasi dicat. Hæc Hierusalem terrena, & quæ apud eam religio viget, seruit cum filiis suis, sicut & Agar, quæ eius fuit imago, seruebat. At Hierusalem, quæ sursum est, quia de supernis ad nos descendit locis, sic enim piorum Ecclesiam vocat, quia de cælo tota pendet, quiaque cælestis est eius fides atque testamentum, quo tota illius continetur religio, libera planè est, vti & Sara, quæ typum gessit eius, libera fuit. Sed occurrit quæstio, vtra Ecclesia hic Hierusalem superna nominetur, quæ militat in terra, an quæ triumphat in cælo. Sunt qui triumphantem significatam velint. Sed rectius sentiunt, vt mea fert opinio, qui militantem affirmant. Nam de eo agit Paulus, vt doceat Ecclesiam fidelium præstare Synagogæ, & fidelibus legis cultû esse inutilem: quam ad rem triumphans Ecclesia parùm aptè in contentionem adduceretur. Igitur quæ militat, ea Hierusalem superna nominatur, quod eius ciues nō è carne aut è sanguine nati sint, sed potius ex Deo geniti, & in Deum atque in cælum semper intenti. Ex quo idem. *Conuersatio nostra in cælis est.* Et rursus. *Quæ sursum sunt querite, non quæ super terram, sed restabat, vt doceret pertinere Galatas ad filios Ecclesiæ, quo sic constaret & ipsos esse liberos, & futurum, legi si addixissent se, vt eam libertatem amitterent, & seruatorum conditionem subirent, in quem finem tota hæc spectat oratio.* Id ergo docet subiiciens. *Quæ est mater nostra.* Quasi diceret, Ecclesia superna libera est, & ea est mater nostra, ex quo efficitur, vt & ipsi liberi simus. Nam nostram cum dicit, non se modo aut è Iudaismo fideles, sed sine exceptione vniuersos, qui in Christum credunt, intelligit. Quod vt constat eam matrem esse omnium, id est, omnis generis fidelium, vt in eis etiam Galatæ intelligantur inclusi, adducit Esaiæ testimonium,

nium, dicens. *Scriptum est enim. Letare sterilis, quæ non parit, erumpe & clama, quæ non parturit, quia multi filij deserte, magis quam eius quæ habebat virum.* Quibus verbis Esaias in capite quinto cum Ecclesia loquitur, ei que gratulatur de multitudine filiorum, quos erat habitura: tû ipsam cum Synagoga neutrius expressio nomine cōtert, ac futurû prædicit, vt foecunditate, & credentium multitudine Ecclesia superet Synagogâ. Itaque sermone ad illam cōuerso cum ipsa vt cū foemina ita fatur. *Letare sterilis quæ non parit, & quæ sequuntur.*

Sed quæritur quam ob causam Ecclesia dicatur sterilis? Nonnulli ob id, quia ante Christi aduentû nullos filios Deo peperit. Sed falso id & ineruditè. Nam qui ante Christi aduentum extiterunt iusti, quorum fuit multitudo maxima, ad Ecclesiam Christi omnes pertinuerunt, vt rectè docuit Augustinus, quia ob fidem in Christum omnes illi effecti iusti sunt. Quod si ante Christum natum filios Ecclesia nō habuit, sequitur ne fuisse ipsam ante natû Christû, quando nihil aliud est Ecclesia quàm fidelium conuentus. Quare alij sterilè dicunt, quia Sara, quæ typus eius fuit, & ipsa erat sterilis. At Sara eius in eo nō esset typus, nisi inesset in Ecclesia aliquid vnde nominaretur sterilis. Pleriq; affirmant hæc dici de Ecclesia cōgregata ex gentibus: nã hæc ante Christû natum, quod ad iustitiæ ac sanctitatis attinebat germina, haud dubiè fuerunt steriles. Itaque Ecclesia propriè non est sterilis, nã conuentus fidelium Ecclesia dicitur, sed conuentus gentium antequam Christum coleret, is sterilis fuit. Qui tamen conuentus vocatur Ecclesia figura quadam, quoniã futurû erat vt esset Christi Ecclesia, ex illo enim maxima ex parte ducta est atque orta. Verum hæc explanatio à Pauli sententia est aliena. Nam Paulus sine dubio de ea Ecclesia Esaiam arbitratu loqui, qua de Ecclesia ipse loquitur: At ipse de Ecclesia loquitur iam fidei, ac de ea, quæ vniuersos fideles siuè è gentibus, siuè è Iudæis collectos

Philip. 3.
Colof. 3.

complectitur. Id declarat quod dicit. *Quæ est mater nostra.* Paulus enim natura Iudæus ad collectam è gentibus Ecclesiam non pertinebat. Quapropter dici, ut opinor, debet nominari sterilem quomodo & typus eius Sara sterilis nominatur. Quæ certè dicta est sterilis non quòd nullum foetum edidit, sed quòd quem edidit non naturæ suæ edidit foecunditate, sed cælitus accepta facultate gignendi: sic Ecclesia quotquot gignit filios, eos omnes cælesti fatu gignit, non naturæ facultate atque vi. Nemo enim pertinet ad Ecclesiam familiæ aut generis iure, quomodo ad Synagogam pertinebāt omnes, qui ad Iacobum Isaachi filium suum referebant genus, sed ut Paulus ad Colossenses scribit. Ibi, id est, in Ecclesia Christi, non est Gētilis, & Iudæus, circumcisio, aut præputium, Barbarus, & Scythæ, seruus & liber, sed omnia, & in omnibus Christus. Et ut Ioannes de fidelibus *Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt.* Itaque ait. *Latere sterilis quæ non parit,* id est, quæ non vi naturæ, & consueto nascendi more, sed virtute cælesti gignit filios. *Erumpe & clama,* prælatitia, scilicet, *Quæ non parturit.* Nam et si natura sis prorsus infoecunda, ac nulla certa in gente, ac natione collocata, & hac ex parte deserta, tamen plures es habitura filios, ac ciues. *Quam ea quæ habet virum,* id est, quam Synagoga quæ carne foecunda est, quæque habet hominum genus quoddam, ad quod quicūque pertinet, idem ad ipsam pertinere censetur. Sequitur.

Nos autem fratres secundum Isaac promissionis filij sumus. Sed quemadmodum tunc is, qui secundum carnem natus fuerat, persequeretur eum, qui secundum spiritum, ita & nunc. Sed quid dicit scriptura? Eyce ancillam & filium eius, non enim erit hæres filij ancillæ cum filio liberæ.

Exposita allegoria, ad id nunc explanandum accedit, cuius causa mentionem eius fecit, itaque dicit. *Nos autem fratres*

fratres secundum Isaac promissionis filij sumus. Id est. Sicut Isaac non naturæ vi, aut consueto nascendi more natus est, sed promissionis virtute: sic & nos ad id genus Ecclesie pertinemus, cuius filij non carnis propagatione, sed virtute spiritus, & fidei nascuntur. Quod ita se habere ut magis explanet, in medium profert aliud quiddam, in quo illi duo Abrahami filij horum populorum imaginem sustinuerunt. Nam Ismael puer adhuc cum esset, molestus erat Isaac & ipsi puero, quam rem ægre ferens Isaachi mater Sara Ismaelē paterna domo exegit, ut in Genesi scribitur: Sic ergo, inquit, & nunc Iudæi legis studiosi iis, qui iuxta promissionem Abrahami filij sunt, id est, Evangelij cultoribus molestiam exhibent, sed quod tunc accidit, idem nunc etiam euenit. *Nam scriptum est. Eyce ancillam & filium eius, non enim erit hæres filij ancillæ cum filio liberæ.* Sic & hi, quorum ille imago fuit ipsorum antiquato testamento, è paterna ipsi domo exturbati, & expulsi, Abrahamo promissam non consequentur hæreditatem. Addit tandem.

Itaque fratres non sumus ancillæ filij, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberauit.

Concludit argumentationem, id quæ subiicit, cuius effitiendi causa posuerat superiora omnia. Sic propè iniquiens. Ex hoc fratres conficitur vos non esse ancillæ filios, neque ad id pertinere testamētum, quod seruit, quin legibus solutos esse Moysæis, esseque filios liberæ, id est, promissionis filios, & noui testamenti alumnos veros, ac proinde liberos ab omni veteri obseruantia, inquam libertatem Christus vos asseruit. Ex quo consensent.

State & nolite iterum iugo seruitutis contineri. Quasi dicat. Quare cum hæc ita sint, vestræ memores dignitatis, libertatisque, ne subiiciatis vos legis seruituti. Iugum seruitutis legem Mosaycam nominat, quod esset obseruatu difficilis. Hortatur autem eos ne iterum in eam seruitutem recidant, non quod ipsi antea legi seruiuerint, sed quod antea eas religiones coluerint, quæ & ipse certos deligebant & obseruari præcipiebant dies, & sacrificandi ritus præscribebant varios, atque molestos. Porro quod Paulus hic Galatas adhortatur, id ad Christianos pertinet vniuersos, quos à peccati semel liberatos iugo non decet, vitis se iterum in seruitutem addicere quorum & grauissima est seruitus, & turpissima. Sed quod Galatæ fortasse dicerent, se tatum circūcidi velle, vt pro filiis haberentur Abrahami, qui & ipse circūcisus est, cæteras legis obseruantias obseruare nolle: circūcidi autem velle, ita vt conseruarent tamen fidem in Christum, id Paulus magna cum asseueratione reiecit, dicens.

Ecce ego Paulus dico vobis quoniam si circūcidimini, Christus vobis nihil proderit. Testificor autem rursus omni homini circūcidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ.

Ne existimetis, inquit, obseruantias legis posse diuidi, aut cum illis Christi fidem coniungi posse, si vnam circūcisionem suscipitis, & cæteræ legis onera, necesse est, vt subeatis. Et vel vna circūcisione suscepta, salus animi amittitur eam quam attulit Christus: itaque Christus vobis nihil proderit. Quod vt magis adhuc explicet, addit.

Euacuati estis à Christo, qui in lege iustificamini, à gratia excidistis.

Id est, Spoliati illo estis, Christum amisistis, redditus est

est vobis ociosus & inutilis Christus. *Euacuati estis.* Hoc est, non solum nullum ex Christo in posterum haurietis bonum, sed & quæ hætenus hausistis, amittetis omnia, vacuæque omnino remanebitis. *Euacuati estis.* verbum Græcum *καταργησθαι*, aboleri proprie significat, & pro ocioso & inutili haberi, *αργός* enim ociosus est. Scholia porro Græca ita id interpretantur, ac si dictum à Paulo esset, *abscissi estis à Christo*, ducta metaphora à vite: nam & Christus vitis dicitur, à quo qui abscissi sunt, quia in ipsum non credunt, & ipsi ociosi Christo sunt, & illis Christus, quod neque ipsi salutare iustitiæ edunt fructus, neque Christus influit in ipsos, vt in palmites vitis influit. *Qui in lege iustificamini.* Id est, qui legem obseruatis spe iustitiæ consequendæ. Itaque iustificamini dixit non pro re, sed pro opinione, & existimatione ipsorum, nam lex neminem iustificat. Ergo, inquit, inutilis vobis Christus erit, & à gratia exciditis illius, si spem iustitiæ obtinendæ reponitis in lege, & idè eius cultores esse cupitis. Nam Græci, è quibus erant Galatæ, cur Mosaycam seruare legem velient nihil habebant, nisi quod à pseudoapostolis in errorem inducti credebant legem vim habere ad efficiendam iustitiã, à quo errore semel liberati si essent, reliquis Euangelicæ doctrinæ atque vitæ cursus planus erat & inoffensus illis. Quare id tantum, aut certè id potissimum agit Paulus, vt ex eorum euellat animis, hanc malè susceptam, ac penitus imbibitam de legis iustitiã opinionem. Sequitur.

Nos enim spiritu ex fide spe iustitiæ expectamus. Id est, Nos ex fide, & non ex obseruatiã legis, accepto Spiritu sancto, scilicet (quo nomine cum ipsum spiritum, tum illius dona charitatis, & gratiæ cõplectimur) igitur eo accepto, & ipsi iusti sumus, & spem cõcipimus, spem iustitiæ habituro esse nos, id est speratã iustitiã, aut quæ ob iustitiã speratur præmiũ, sicut alibi coronã iustitiæ vocat, quod redditur pro iustitiã, quoniã 2. Tim. 4

germi-

germinat ex illa, est enim gratia semen gloriae. Itaque opponit fidelem hominem cum eo, qui ex fidei in Iudaismum delabitur, & de hoc, quia spem consequendae iustitiae in lege ponit, affirmat, spiritum Christi si quem habebat amittere, & aeternae vitae praemium non consequi. At de illo, qui in vno Christo spem constituit salutis suae, dicit, & spiritum gratiae habere ipsum, & ex eo vitae aeternae consequendae certam spem. Itaque ex viua in Christum fide tanquam e radice pullulare omnia. Vnde sequitur.

Nam in Christo Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque praeputium, sed fides quae per charitatem operatur.

In Christo Iesu, id est, apud Christum, neque generis neque obseruantiarum ratio aliqua valet quidquam, nisi viua in ipsum fides adsit. Vel, in Christo, id est, ad percipiendum fructum est Christi morte, nihil illa valet. Praeputium vocat gentes, gentiumque vitae instituta, circumcisionem autem Iudaeos, & Iudaeorum legitimos ritus: fide autem per charitatem operantem vocat, fidem viuam, quae, scilicet a charitate vim operandi habet. Nam Lutherani hoc Pauli testimonium, quo illorum detegitur & coarguitur error, falsis interpretationibus varie peruertunt. Dicunt iustitiam constare sola fide: at quia ex fide necessario charitas oritur, ideo fidem per charitatem operari dici, id est, fructificare charitatem, ex quo non sequi charitate iustitiam contingi. At Catholici, quoniam fidem esse posse sine charitate fatentur, ex fide necessario oriri charitatem negant, contra potius docent omne bene operandi principium, omnemque vim duci a charitate, quando neque ipsa fides operari quidquam caelesti praemio dignum potest, nisi eam & excitet, & fulciat, & imbuat charitas, idque Paulum docere cum dicit, fidem operari per charitatem. Sequitur.

Currebatis bene, quis vos impeditur veritati non obedire? Neminis consenseritis: persuasio haec non est ex eo qui vocat vos.

Abso-

Aboluta confirmatione, & quod Paulus proposuerat legem non iustificare, & inutiliter atque noxiè cum Evangelio coniungi, firmissimis rationibus confirmato, conuertit sermonem suum ad Galatas, eosque ut ad pristinam mentem redeant adhortatur, & adhortationi intermiscet affectus dulcissimos. *Currebatis, inquit, bene.* Cursum figuratè vocat fidem in Christum & institutum Christianae vitae, quomodo & alibi de se loquens scribit. Bonum certamen certavi, cursum consummaui, metaphora ducta a pugilibus & cursoribus, quorum illa aetate vsus in sacris certaminibus erat frequens. Et alibi. Sic currite ut comprehendatis, & omnino bonorum viuendi ratio cursus vocabulo in sacris literis nominatur. In Canticis. Trahe me post te, curremus. Idque nominatur propter duplicem causam. Vna, quia nunquam ociantur, semper alia alius bona opera adiungunt, tempus a bono opere vacuum praeterire non sinunt: cum quiescunt, laborant, cum feriantur negotiosi sunt, quae de re spolia dicebat. Ego dormio, & cor meum vigilat. Id est. Cum dormio, vigilo: cum deses videor, curro, cum ocior, tum bonis operibus maxime insisto, bonorum enim ocia negotiosa sunt, & fructuosa. Altera, quia in huius vitae bonis non immorantur uti reliqui, qui in eis domicilium vitae suae, & quietis sedem constituunt. Nam etsi ea bona fugacia sint, tamen eorum studiosi praeterlabi sibi ea non sinunt, & repetendis voluptatibus, voluptatumque vsu secum ipsa retinent quoad possunt. Itaque illa quidem quod necesse est, ipsos deserunt, ipsi autem se ab illis deferi nunquam patiuntur, ne mortui quidem: eorum enim cupiditatem secum vna ferunt, quae ipsos excruciet. Iusti vero cursim ista omnia degustant, aut ne degustant quidem, itaque ad illos Paulus. Hoc autem dico fratres, tempus breue est, reliquum est, ut qui habent uxorem tanquam non habentes sint, & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtantur, praeterit enim

2. ad Tim. mo. 4.

1. ad Cor.

9. Can. 1.

Can. 5.

1. ad Cor. 7.

7.

Kkk figura

figura huius mundi. *Currebatis benè*, inquit *quis vos impeditur*. Id est, prohibuit ne progredieretis ulterius, aut certè aliò conuertit cursum vestrum. Et addit interpretationis gratia. *Non obedire veritati*, id est, cum in veritate cognoscenda, & sequenda tantos progressus fecisset, ab eius obedientia eximere quis vos potuit? *Obedire*, Græcum *παρασκευάζει*, & obtemperare significat & sibi persuadere sinere, quorum alterum ad affectum spectat, alterum ad mentem pertinet, veritas enim Euangelij in vtraque animi nostri parte dominari debet. Nam quæ vera esse quis iudicat, ipsi nisi pareat, nisiq; ex eorum præscripto vitam suam regat, grauioris pœnæ reum ipsum constituent. Addit. *Nemini confesseritis*. Hæc desunt in nonnullis exemplaribus Latinis, & in omnibus Græcis atque Syris: & qui ante Hieronymi tempora hanc explanarunt epistolam, eorum non meminere, quibus etiam addendi sunt Augustinus, Theodoretus, atque Chrysostomus, tum etiam Primasius, Theophilatusq; . Itaque Diuus Hieronymus sic scribit hoc loco. Quia neque in Græcis libris, neque in iis, qui in Apostolum commentati sunt, hoc scriptum inuenimus, prætereundum videtur. Quare sequitur. *Persuasio hæc non est ex eo qui vocauit vos*. Id est, Vel ex eo intelligere poteritis hanc vestram persuasionem de Iudaismo sociando cum Euangelio prauam ac perniciosam esse, quia non congruit cum priore vocatione vestra, ac proinde non est ab eo authore, qui vos de principio vocauit. Non congruere cum priore vocatione manifestum illis erat. Priorem autem vocationem authore Deo fuisse factam, ex eo cognoscere poterant, quòd ea donum Spiritus sancti consequuti sunt. Sequitur.

Modicum fermentum totam massam corrumpit, ego confido in vobis in Domino, quod nihil aliud sapietis, qui autem conturbat vos,

portabit iudicium suum quicumque est ille.

Fermenti nomen, & res in sacris literis transfertur ad animi significanda vitia, quod ea quamuis specie parua, tamen in animo recondita fermenti instar, facile ipsum inficiant, & contaminent. Ponitur autem interdum pro vitii in genere, vt id ponit Paulus in illo. *Expurgate vetus fermentum*, id est, omnem labem animi. Interdum pro vno certo hypocrisis vitio, vt Christus apud Lucam. *Caute vobis à fermento Phariseorum, quod est hypocrisis*, interdum verò pro errore doctrinæ, vt fit in hoc loco. Dicit ergò Paulus, modico fermento totam corrumpi massam, id est, errore quamuis paruo infici veritatem doctrinæ, quia Galatæ non quidem legis omnes admittebant ritus, sed circumcisionis tantum obseruantiam, qua vna admissa vt affirmat, Euangelicæ doctrinæ contaminabatur puritas. *Ego confido in vobis in Domino quod nihil aliud sapietis*. Dicit se non habere illos pro desperatis, quo tacitè ipsos ad mutandam sententiam cohortatur & inuitat. Aliorum enim de nobis bonæ opinionis atque expectationi respondere ipsi natura cupimus. *In vobis*. Id est, de vobis, Hebraico loquendi more. Ergò dicit se benè sperare de illis in Domino, id est, ferè exploratum ipsi esse, futurum vt Dominus eorum mentem mutet, eisq; ostendat quanto versentur in errore. *Qui autem conturbat vos portabit iudicium suum quicumque est ille*. Id est, vos, vti spero, mentem in melius mutabitis, at qui vos decepit, in erroremq; induxit, is grauisimas pœnas dabit. *Portabit iudicium suum*. Hebraismus est, pro grauius punietur. Sequitur.

Ego autem fratres, si circumcisionem adhuc predico, quid adhuc persecutionem patior? Ergo euacuatum est scandalum cru-

cis, vitinam & abscindantur, qui vos conturbant.

Seducutores illi, quò facilius Galatis persuaderent, dicebant & ipsam Paulum probare circumcisionem, utpote qui Timotheum iam Christianum factum circumcidi fecisset, de qua re mentionem suprà fecimus. Huius ergo rei suspicionem à se remouet, dicens. *Si circumcisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior?* Id est. Si author sum suscipiendę circumcisionis, vti isti qui seducunt vos dicunt, quid adhuc persecutionem patior, id est, cur mihi infesti sunt legis studiosi Iudæi? Colligit igitur falsum esse, quod de circumcisione à se probata iactabāt ex odio Iudæorum aduersus ipsum. Nam quod opinio percrebuerat apud Iudæos Paulum inutilem esse circumcisionem dicere, & abrogatam legem esse docere, idcirco illum Iudæi extinctū cupiebant. Et eodem spectat, quod addit. *Ergo euacuatum est scandalum crucis.* Euacuatum est, id est, sublatū est id, quod Iudæos offendit & absterret à fide Christi crucifixi. Nam quod Iudæos maximè auertebat à Christo, id, scilicet erat, quod is sua morte legem antiquasse, & abrogasse diceretur. Sed subiicit. *Vitinam abscindantur, qui vos conturbant.* Id est. Me authorem esse volunt circumcisionis suscipiendę studiosi ipsi circumcisionis. Itaque, & vos decipiunt, & de me falsa loquuntur, opto ergò, vt tales qui sunt, quiq; tantum circumcisionis studium præ se ferunt, me vt etiam trahere studeant ad suas partes, penitus abscindantur, id est, non solum circumcidantur, sed abscindantur etiam. Ludit ex ambiguo, aut ex affini elegantissimè, quod ad id genus falsę orationis pertinet, quod cum acerbitate coniungitur: quodque *φοβερὰς χάριτας* vocat Demetrius. Hoc tamen ipsum quidam sic exponunt. Vtinam non solum circumcidantur isti, qui circumcisioni tantò opere student, sed etiam abscindantur, id est, excidentur virilibus penitus amputatis. Sic Chrysostomus, Theodoretus, Hieronymus,

Oecu-

Oecumenius, scholiastę Græca, quorum ascribam verba. de vobis mihi cura est, de iis autem qui vos labefactant nō amplius laboro: Illi itaque non solum circumcidantur, sed vitinā etiam seipsos exciderunt. Et D. Thom. qui sic. Vtinam non solum circumcidantur, sed etiā totaliter castrantur. Neq; Augus. ab his disidet, nisi quod excisionem in bonam partem accipit, & Metaphoricè interpretatur pro obseruatiã Euangelij, quod qui colunt, se castrasse propter calorum regnū dicuntur. Cui Anselmus accedit, & quod vocant Gloilema ordinarium Sed pudentius, mea sententia, Ambrosius, & noui quidam interpretes abscindantur, exponunt, separentur & repellantur. Nam & hoc Pauli pudorem & grauitatem magis decet, & est simile illi. **Qui** non amat Christum Iesum, sit anathema.

Sed occurrit quæstio, an Paulo malè precari licuerit contra Christi, atq; adeò ipsiusmet Pauli præscriptū. Nam ad Romanos scribit. Benedicite, & nolite maledicere. Et alibi. Maledici regnū Dei non possidebunt. Hierony. non satis excusasse à vitio Paulū videtur Augus. dictū interpretatur in bonam partē: optare enim ait, Euangelici vt fiant spadones, id est, Christi cultores. Sed nō necesse est ad ista confugere. Constat enim optare licere primū vt mali in malum incidant, quod eos in viam reuocet: deinde, vt deleantur mali, nō ipsorum odio, sed vitiorum, quo peccati regnum aboleatur. Postremò subintellecta cōditione nisi resipiscant vt funditus intereant. Adde sæpè in sacris litteris imprecationes huiusmodi non esse maledicta, sed rerum futurarum vaticinia, cuius rei exempla sunt obuia. *Vitinam excindantur, qui vos conturbant.* Græcè, *οι αναστραφόντες ὑμᾶς*, id est, qui vos de statu dimouent, & vt interpretatur Chrysostomus, qui vos patria pulsos, & libertate spoliatos in exilium mittunt. Nam vera patria Ecclesia Christi est, & vera libertas non seruire peccato, quibus hi sedu-

Kkk 3. ctiores.

tores Galatas ipoliabant bonis. Quare rectè subiungit.

Vos autem in libertatem vocati estis fratres, tantum ne libertatem in occasionem detis carnis, sed per charitatem spiritus seruite inuicem.

Id est. Nulla causa est, quare istorum monita & persuasiones sequamini, quibus vos ad seruitutem legis vocant, hoc est, in exilium mittunt, propriis sedibus pulsos, alioqui ciues conscriptos in Hierusalem superna, & vera donatos libertate per Christum. *Vos autem in libertatem vocati estis.* Cuius libertatis ea vis est, non vt putetis licere vobis intemperanter agere, & malis cupiditatibus indulgere, sed vt, quæ honesta sunt, liberè tanquã filij, & non vt serui flagrorum metu faciatis. Itaque adiungit. *Tantum ne libertatem in occasionem detis carnis* Nam quoniam sæpius affirmarat liberos ipsos esse, sæpiusq; sicut illos admonuerat libertatis, iure veretur ne eius nominis vi non satis intellecta, decepti arbitrentur se legibus solutos sic esse, vt sibi liceat quidquid libeat. Quare id corrigit, & hanc Christianorum hominum libertatem, duabus astringit legibus. Vna ne ad carnem pertinere hanc libertatem putet, id est, ne arbitrentur quod Mosaycis sint soluti legibus, idèò cupiditatibus indulgere posse suis. Altera, vt intelligant, si minus legum Mosaycarum imperio atque metu vt antea, tamen charitatis ductu atque iussu alios aliis mutuò seruire debere. Qua de re sequitur. *Sed per charitatem spiritus seruite inuicem.* Id est, istam quam prædico Christiani hominis libertatem, non ego illam ab officiorum honestate liberam esse volo, sed potius cum mutux beneficentix charitate coniungo. Quid igitur est seruire legi, dicet aliquis, si hoc non est? aut quæ est ista Christianorum libertas, quæ tuo arbitratu quidquid velis agere non sinit: sed cupiditatibus frænum iniicit, officiorum in alios graue nobis onus imponit? Id vt rectè intelligatur, (nam

prauè

prauè hoc dum intelligunt Lutherani leges Ecclesiæ omnes reiciunt) aduertit debet, Christianæ libertatis omnem vim atque rationem consistere primum in eo, vt peccatum non dominetur in membris nostris. Dominatur autem peccatum in animo, quando ipsum maculat atque inficit, & vis illius in ipso viget nullis gratiæ vinculis coercita, aut astricta. Deinde in eo, vt non timore coacti vt serui, sed amore virtutis inducti vt filij quæ sunt recta faciamus. Postremò in eo, vt Mosaycis non iam amplius constricti legibus teneamur. Quæ omnia Christus Iesus iis tribuit, qui se diligunt, & ea planè efficit in ipsorum animis, suorum meritorum, atque virtutis summa efficacia. Nam & eos soluit lege Mosayca, quia quæ illa adumbrabat, re ipse perfecit, itaque euauit umbra, aduentu veritatis: & eisdem liberat à dominatu peccati, eorum mundans animos, & spiritum cælestem indens in eis, & cupiditatem honesti inferens in cordibus eorundem per gratiæ infusionem, quæ cum peccatum delet, tum etiam malam libidinem, id est, peccati concupiscentiam coercet. Hæc igitur est Christianæ ratio libertatis, atq; his terminis continetur. Ex quo primum efficitur nō esse huius libertatis indulgere posse carnis cupiditatibus, sed id potius cum illa pugnare maxime. Nam eius est non esse sub dominatu peccati, cui tunc certè subiicimur quādo libidini obsequimur: qui enim ei obsequuntur, seruiunt: & quidè durissimam. Deinde efficitur nō esse itè libertatis huius rationis ductū nō se qui, aut eius legibus non teneri. Nā hanc libertatē cupiditates constituunt frænatæ, iuxta rationis præscriptū, vt statim dicebā, id autè præscriptum lex rationis est atq; naturæ, ex quo fit necesse esse, vt qui Christianè liber est, his legib⁹ & præscriptis obtēperet. Postremò efficitur hac libertate humanis & Ecclesiæ legibus solui neminē, quia leges istæ legi naturæ seruiunt & suffragant. Quare si ad præscriptū rationis

studio virtutis directa vita Christianam efficit atque continet libertatem, quæ ad ea præscripta exequenda & melius seruanda conducunt, ea non minuunt, sed potius augent, & amplificanc libertatem itam. *Vos autem in libertatem vocati estis fratres.* Id est, vocati estis ad religionem, nõ quæ seruire vos legi Mosaycæ cogat, sed quæ ab ea liberet. *Tantum ne libertatem in occasionem detis carnis.* Id est. Tamen abuti ad seclis, & ad cupiditates vestras explendas hac libertate vobis concessa nolite: tunc enim profectò verè essetis turpissimorum dominorum serui. *Sed per charitatem spiritus seruite inuicè.* Id est, Sed vestrâ munus sit sponte & studiose & nullo coacti metu, sed libera inducti charitate seruire inuicè. In quo duo docet. Primò quod & quale curriculum sit, in quo decurrere, ac exercere se, Christianus debeat homo, ne iusti vita Mosaycis soluta legibus ociosa existimetur. Nam fortasse dicerent, si Christiani non tenentur præscripta Mosayca seruare, nullum ergo erit Christiani hominis munus, nullum opus proprium? Quibus Paulus. *Exercete vos in benefaciendo, & in mutuis officiis.* Secundò docet, id ipsum nõ coactè atq; egrè, sed liberè, & spontaneè esse faciendum. Ac ne quis putaret leue id præceptum, aut nullius momenti esse, aut certè ita simplex, & factu facile, vt occupatos nos reddere non posset, rectissimè adiunxit.

Omnis enim lex in vno sermone impletur. Diliges proximum tuum sicut teipsum. Quod si inuicem mordetis & comeditis, videte ne ab inuicem consummami.

Quasi dicat, præcipio vobis vt seruetis inuicem charitatem: & qui vos à cæremoniis legis liberos esse dico, hæc officia vobis, in quibus vos exerceatis, & vestræ pietatis in Deum documentum edatis præscribo, quæ certè officia neque pauca numero sunt, vt vos satis occupatos tenere non possint, neque contemnenda atque leuia. Nam primùm

mùm totam legem ista officia continent: itaque si legis obseruatores esse cupitis, his officijs exercendis legem seruatis, nam legis summa hæc est. Diliges proximum sicut te ipsum, deinde, quia si illa negligitis, neque inter vos amatis, perniciosi vobismetipsis eritis, vosque consumeris inuicem. Itaque duobus nominibus commēdat id, quod ad officium Christiani hominis pertinere dicit: vno quòd totius legis obseruantiam id vnum in se contineat: altero quòd ad benè atque beatè vitam degendam sit imprimis necessarium. Sed & id adhuc magis explanat subiiciens.

Dico autem in Christo, Spiritu ambulare & desideria carnis non perficietis. Caro enim concupiscit aduersus Spiritum, Spiritus autem aduersus carnem. Hæc enim sibi inuicem aduersantur, vt non quæcunque vultis illa faciatis: quod si Spiritu ducimini, non estis sub lege.

Id est. Quod dico hoc est, verba mea huc spectant, hæc est illorum lumina, vt Spiritu ambuletis, hoc enim vno continentur, quæ dixi, vniuersa. Duo præcepta Galatis Paulus dederat, vnum, ne carnis cupiditatibus fræna libertatis laxarent: alterum, vt charitatis officijs inuicem seruirent. Hæc autem duo vna docet re contineri, vniuersa enim effici si Spiritu ambulent. Nam Spiritu ambulare est, Spiritum sanctum, qui in animis iustorum inest ducem sequi. Vnde infrà dicit. Si Spiritu ducimini non estis sub lege, id est, si illius interiora monita, atque ductum sequimini. Igitur qui Spiritu isto modo ambulet, cum facilè duo illa effecturum dicit. Ac primum de priori agit ita dicens. *Et desideria carnis non perficietis.* Non dixit, nulla carnis desideria habebitis, turbidos enim animi, atque libidinis motus etiam iusti sentiunt: sed non perficietis, dixit, id est, non mandabitis executioni. Quod autem desideria interpretes Latini posuit, id Græcè singulari numero dicitur. Vocat autem Paulus carnis desiderium, fo-

mitem malæ libidinis à primo peccato in nostra natura inditum, quem idcò carnis nominat desiderium, quamuis non in vna insit carne, sed in vtraque hominis parte resideat, quia quod vitiosum est, & corruptioni obnoxium, quodque spiritui opponitur, id in sacris literis caro vocatur. Sed confirmat quod dixerat, qui Spiritu ambulent, eos carnis desiderium non perficere, quia Spiritus, inquit, aduersatur carni. Sic enim ait. *Caro enim concupiscit aduersus Spiritum: spiritus autem aduersus carnem.* Si enim ista pugnant inter se, vt certe pugnant, rectè sequitur qui alterutrius eorum impulsus sequatur, eum desiderijs alterius obsequutum non esse. Et quo magis doceat, non posse fieri, vt quis simul vtriusque dicto audiens sit, magis adhuc explicat quàm ista duo inter se pugnent. Itaque ait. *Hæc enim sibi inuicem pugnant, vt non quæcumque vultis illa faciatis.* Id est, pugnant vsque eò vt nobis sapè non permittatur ea quæ cupimus facere. Qui enim sequitur Spiritum, quæ caro atque sensus malè cupit, non facit: contra qui carnis seruit affectibus, quæ Spiritus cuperet fieri, minimè exequitur. Ac de tota ista pugna plura, & enucleatiora idem ad Romanos scribit.

Rom. 7.

Quod si Spiritu ducimini non estis sub lege, id est, vt quidam volunt, si autem Spiritus vi ducti atque roborati desiderijs repugnatis carnis, legibus soluti proculdubio estis, hoc est, non solum à Mosayca estis lege liberi, sed etiam à conditione legali: non solum Mosaycarum cæremoniarum præscripta atque vincula vos non obligant à quibus semper fuistis soluti vinculis, sed & à seruiendi illa legitima ratione, quæ metu animos constringit, & ad honesta exequenda impellit formidine pœnæ, estis liberati: nam in ijs quos Spiritus ducit, dux est amor. Respondet enim, & occurrit quæstioni cui-

dam

dam tacitæ, quod fortasse quis diceret valde molestum esse, qui cupiditatibus inflammetur, repugnare cupiditatibus debere, nec exequi eas posse: nec minus eum seruire, quam qui legibus Mosaycis tenetur. Vt enim ille, et si graue ducat legitimos obire ritus, exequitur illos tamen dolenter atque grauatur: sic & hunc seruitutis genus seruire quoddam. Nam & ad turpia carne moueri, & simul cohiberi Spiritu ab eo sequendo motu, quin seruitus sit grauissima negari non posse: diceretur autem, vereque liber esset homo, si Spiritus istius quem prædicat Paule dono vacuitatem affectuum allequeretur: Ad hoc igitur Paulus, vt respondeat, idque diluat dicit.

Si Spiritu ducimini non estis sub lege. In quo breuiter docet id, quod obijcitur tale non esse, vt seruire ob eam causam dici possiat fideles. Nam quod ad malæ libidinis cupiditates atque motus attinet, non idcò quis seruit quòd eos sentiat in sese, dummodo illis nullo modo obsequatur, sed eos potius coerceat ac, frænet, & eorum imminuat vires quotidie, id quod omnes, qui se ab Spiritu duci sinunt, facillimè faciunt. Quod autem spectat ad iusiones & præceptiones legum in cupiditates latarum, eas lex atque ducatus Spiritus minimè quidem abrogat, sed efficit nos ne premant, neue molestæ nobis sint, hoc est, non sinit nos sub illis quasi onere atque metu pressos iacere, ideoque eos qui ducuntur Spiritu non dixit lege solui, sed sub lege non esse, id est, illarum non teneri imperio atque minis: nec vt seruos sed sicut liberos, omni que pœna atque metu superiores redditos, ac vnus recti, honestique amore incitatos, non tam aliunde petere, aut è præscriptionibus legum sumere

mere quid in vita sequantur, quàm ex se promere, ac in se-
metipsis, in animi inductione in propensione, in studio, in
gnauitate, alacritateque id descriptum atque expressum
ostendere. Nemo autem in eo seruit, quod cupidè, & ala-
criter facit: itaque iusti tenentur lege, sed sub lege nō sunt,
id est, eos lex non premit, neque in seruitutem metu re-
digat, quod in ipsis efficit Spiritus Christi is, quo ducuntur,
quique suo digito, hoc est, summa sua efficientia, atque
adeo semetipso, omnem recti legem in scalpit in ipsorum
animo. Qua de re & alibi, iusto, dixit legem non esse po-
sitam, eo quod ipse sibi lex sit summa, atque maxima. Se-
quitur.

*Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt fornicatio, immun-
dicia, impudicitia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitia,
contentiones, emulationes, ira, rixæ, dissensiones, sectæ, inuidiæ, ho-
micidia, ebrietates, comestiones, & his similia, quæ prædico vobis
sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non conse-
quentur.*

Quoniam admonuit ne solutionem à lege Mosayca in
libertatem carnis conuerterent, & docuit, eo, quem acce-
perunt, Spiritu facilè carnem frænari, ne quis carnis ap-
pellatione aliud ab eo quod ipse vult intelligeret, quæ isto
carnis nomine comprehendat, sigillatim enumerat. Ira-
que ait. *Manifesta sunt autem opera carnis.* Quasi dicat. Carni-
cum dico vobis seruiendum non esse, opera carnis intelli-
go esse vitanda vobis, quæ autem ea sint opera manife-
stum est, nam sunt hæc: *Fornicatio, immunditia, &c.* Distinctè
atque gradatim suam sententiam explicuit, ne quis error
in eius intelligentia subesse posset. Primò enim dixerat.
Ne libertatem in occasionem carnis detis. In quo, quoniam in-
terdicere videri poterat quidquid ad carnem pertineret,
mox explanatus ac magis strictè dixit. *Desideria carnis non
perficietis.* Quo docuit se carnis naturam non damnare,
sed

sed desideria eius velle excindi. At quoniam ne hoc satis
apertè (non enim liquebat utrùm vniuersa damnaret desi-
deria, eaque vellet excindi funditus) ideò tandem nomen
desiderij atque carnis remouit, operumq; vocabulo vsus
est, quo doceret non ipsum de carne ipsa agere, quæ certè
extinguenda non est, neque de omni prorsus carnis affe-
ctu: nec enim omnes sunt vitiosi, & vt sint ad mediocrita-
tem potius reducendi sunt, quàm omninò elidendi, aut
euellendi, extirpari certè radicibus, atque eradicari vix pos-
sunt. Iraque Paulus opera carnis tantum damnat, eaque
nominatim recenset. *Manifesta sunt, inquit, opera carnis,* sci-
licet, quod eorum turpitudine operum, si minus omnibus
hominibus, certè fidelibus vniuersis nota sit & manifesta.
Nominat autem carnis opera non solum ea, quæ huma-
nus animus communiter cum carne operatur, sed & quæ
per se ipse, quæ ex primo peccato læguet atque infirmatur
operari solet, quales hæreses sunt. Nam opera carnis hic
opera hominis carnalis & peccato corrupti sunt, vt inter-
pretatur Augustinus. Primum igitur horum est, *fornicatio*, *Lib. 4. de*
quod vocabulum latè quidam accipiunt pro quo cunq; *ciuita. c. 2*
illicito concubitu, ac foeminæ, marisque congressu, quidã *& 3.*
strictè & propriè, ij quæ rectius, mihi vt videtur. Nam mox
subijcit adulterium, & fornicari licere vulgò putabatur, &
ob eam causam ne cessè fuit, vt propriè de illo omnes ad-
monerentur. *immunditia*, sic noster quod Græcè est, *αικαδοσια*,
conuertit, quo nomine, quæ sine pudore nequeunt nomi-
nari, complectitur innaturales libidines, vti censet Hiero-
nymus. *Impudicitia.* Hoc deest in Græcis & in plerisque La-
tinis, & proximè superiori contineri videtur. *Luxuria* Græ-
cè *ασελγία*, quæ propriè est lasciuia. Nam luxuria latius pa-
tet, nec solū in re Venerea, sed in cultu atque sumptu pro-
fusio omnis luxuria dicitur, ex quo & luxus: *ασελγία* verò
tantū ad Venerem spectat, inestque in ea, ex Venereorū
nimia

Coloss. 3. nimia cupiditate absterfo omni pudore procacitas & petulantia quædam. *Idolorum seruitus*. Videri potest positū figuratè pro vitio auaritiæ, quod Paulo sæpè alibi idolorum seruitus nominatur. Nam Galatis, qui idola colere iam olim desijissent, eaque exosa haberent, vt ab eorum cultu abstinerent se, nominatim præcipere parū videbatur necessarium. *Veneficia*. Cùm potionibus necantur homines occultè, aut reddūtur infani, quod affine est superiorib⁹, nā amor Veneris veneficijs sæpè quæritur. Sed quæ sequuntur, hominum inter se charitatem discindunt, nimirum, *inimicitie, contentiones*. E quibus inimicitia ad odia pertinent occulta, contentiones autem ad lites externas, de quibus Paulus alibi. Seruum, inquit, domini non oportet rixari, sed esse mansuetum ad omnes. *Æmulationes*. Græcè *βιόυς*, quod etsi in bonam sæpè capiatur partem, tamè hic Paulus in malam ponit, pro studiosa cupiditate aliorum prauè facta imitandi. *Ire*, ac res scilicet excā descentię. *Rixæ*. Græcè *επίθεια*, id autem propriè est concertandi, & contra dicendi studium, & vt inquit Hieronymus, cum quis semper ad contradicendum paratus stomacho delectatur alieno. *Dissensiones sectæ*, aut vt alij codices, hæreses, sic dictæ ab eligendo, quod quis suo iudicio, & non auctoritate maiorum eligat disciplinam & sententiam quam mauult, potestque id in vtramque partem accipi, sed hîc in malā ponitur. *Inimicitia, homicidia*. Quibus maximè alterius charitas læditur. *Ebrietates*, in immodico potu. *Comestationes*, in nimio cibo. Pro comestationibus Syria editio habet lasciuas cantiones, est enim luxuriosi conuiuij comes cantus, atque lasciuia. Quod si lasciuæ cantiones aditu cælorum regni nos prohibent, quomodo qui lasciuia spectacula, aut exercent, aut spectant, aut permittunt, se à peccato graui immunes esse arbitrātur? Corrupti bonos mores colloquia praua, vt Paulus ad Corint.

1. Cor. 15. quod

quāto ergo magis corrūpēt spectacula lasciuia, & à lasciuis edira forminis, quarū non solū sermo turpis est, sed & gestus, & aspectus impudicus vsq; eo, vt quæ agunt, ea, nō itā tū verbis ad auditorū aures deferant, sed a cōtione atq; gestu subijciant oculis, atq; infigant animis? Quare exterminari ea res sine dubio debet à populo Christiano, in quē nō ante multos hos annos apud nos se perniciosè insinuauit, est enim Christiano planè indigna nomine. Cui qui patrocinantur viri, vt fertur, religiosi atque graues, sitamen in tam turpi patrocinio grauis quisquam esse potest, sed tamen, qui religiosi cum sint, aut se certè profiteantur esse, ijs fauent spectaculis, & suæ personæ obliuiscuntur, & quid dicant non satis attendunt, portabunt certè iudicium suum. Sed his enumeratis operibus subijcit. *Qui talia agunt regnum Dei non consequentur*. In quo iure quis dubitet quomodo id sit verum, quando nonnulla istorum lethalia non esse constat. Ad quod dicendum est Paulum istorum improbare studium, & additū ijs vitijs animum, non autem cuiusuis generis istorum actiones damnare singulas, aut eas capitalis esse dicere, earum enim quædam vel genere vel certe materia leues esse, sed eis studiosè vacare quenquam rebus, seque istis vitijs addicere nunquam esse leue, sed capitale semper: vt exēpli gratia ebriosum, id est, ebrietati ita studēt ac deditum, paratus vt sit, quacunq; oblata bibendi causa bibere sine delectu, nulla sui vel aliorū nocumēti ratione habita, nō quidē quoties bibit, aut grauius peccare ipsum, aut peccare omnino: at ipsa animi inductione atq; proposito in graui peccato semper esse. Sequitur.

Fructus autem Spiritus est charitas, Gaudium, Pax, Patientia, longanimitas, Bonitas, Benignitas, Mansuetudo. Fides, Modestia, continentia, castitas, aduersus huiusmodi non est lex.

Expositis carnis operibus, subijcit nunc contrarios illis fructus

fructus Spiritus, ut quàm inter se pugnent Spiritus atque caro magis ex eo constet: atque etiam ut eo confirmet, quod ante Galatis præceperat, se ut exercerent in charitatis officijs, facile præstaturos ipsos esse, si Spiritu ambulēt, id quod sibi, uti supra diximus, ad confirmandum proposuit. Itaque ait. *Fructus autem Spiritus est charitas.* In quo primò aduerri debet, quæ à carne proficiscuntur, ea opera appellasse, quæ oriuntur ab Spiritu nominasse fructus, idque non temerè: potest enim eius rei probabilis causa reddi. Nam factum videri potest, primo, ut constet, quæ carnis sunt, intra breue tempus perire, interireque, manere autē, & vigere quæ edit Spiritus. Opera enim motu constant, cuius ratio instabilis est: fructus verò res sunt permanentes. Deinde, ut intelligatur, quæ Spiritus profert germina, ea vtilia, & iucunda esse omnia: nā quod suaue capitur quacūq; è re, id fructus trāslatè nominatur. Postremò, ut quod ex carne existit, omni ex parte esse nostrū, ac nobis imputandum cognoscatur, idcirco operum appellatione censetur: cætera vero dicuntur fructus, quia non tam nostra industria nobis insunt quàm à gratia & Spiritu S. tanquam à radice in nobis germinant. Sed nec illud prorsus ineptè quidam interpres aduertit, carnis opera plurali verbo esse nominata, quod mala sint, mali autem plurimas esse vias: at fructus Spiritus singulari, quia in plura in vnum concurrant, ratio boni non constat, vel certè quia Spiritus sancti vnus est, & germanus fructus charitatis, nam fructus reliqui à charitate omnes oriuntur. Sicut enim ipse sanctus Spiritus amor est, ira charitas est id quod in nobis producit propriè, quo in bono cætera bona continētur, ex quo alibi idem excellentiorem viam nominat charitatem. E charitate porrò gaudium sequitur, qui enim charitate polent, eos nulla res incidens ægritudine afficit, cuncta enim accipiunt in bonam partem, quæ illos malè habet, vna res est,

I. Cor. 12.

est, qua de re alibi Paulus scribit, sic dicens. Non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati. Rursus ex eadē pax nascitur, qui tertius Spiritus sancti fructus à Paulo ponitur. Nam charitas cupiditates comprimit, id est, litium atque discordiarum causas remouet. Etenim ut alibi scribitur. Charitas non inuidet, non agit perperam, non inflatur, nō quærit quæ sua sunt. Nec solum cum alijs charitas pacem conituit, sed & in ipso cui inest gignit illam, ipsum secum & cum Deo concilians, dum affectus inter se dissidentes componit, & Deum ex irato propitium reddit. Sequuntur *Patientia, & Longanimitas.* Pro his duobus Græcè vna est *μακροθυμία*, id est longanimitas. Ea autē est animi quædam lenitas, qua quis quamuis graua & diuturna mala fert constantissimè: quæ etiam virtus è charitate existit, qua de dicitur, charitas omnia perfert. *Bonitas.* Qua quis prodest, & benefacit alijs. Nam Christianæ virtutis est non solum mala tolerare patienter, sed & pro acceptis incommodis bona reddere liberaliter: ex quo iustos hæc litera sæpè oues nominant, quæ spoliata ipsæ alios vestiunt, & occisæ alunt. Huic succedit, *Benignitas.* Græcè *χρηστεύσις*, quæ & ipsa parum à bonitate differt. Nā benigni idem sunt, qui liberales, nisi quod benignitas ad beneficium addit quandam dulcedinem, & animi in beneficiendo alacritatem. Benignus enim est, qui non solum alteri benefacit, sed benefacit prolixè & alacriter, estque id proprium charitatis beneficentia laxari. *Mansuetudo.* Id est, lenitas ac morum facilitas, quæ non in sermone existit solum, sed & in omni vitæ actione perspicitur. *Fides,* siuè moralis, qua fiunt dicta, quæ est constantia conuentorum atque dictorum: siuè theologica qua Deo credimus, nam utroque potest modo accipi. Tandem addit. *Moderata, continentia, castitas.* Pro quibus Græcè vna ponitur *μετριοσύνη*, id est, temperantia, qua fit ut animus superari

I. Cor. 13.

se illecebris voluptatum non sinat: quæ eadem modestiam, castitatemque continet. *Aduersus huiusmodi*, inquit, *non est lex*. Primò quia lege non esset opus, si ex harum virtutum vita duceretur præscripto. Rectè Chryllostomus, sicut equi, inquit, morigeri scutica non egent: sic qui Spiritu ducitur non eget admonitione. Deinde quia lex in hæc non animaduertit, & ob id neque legi seruiunt, neque legis truces minas metuunt. Præterea, quia præuertit ipsam legem, dū iniuste legis iustitiam exequuntur: Postremò quia quæ his aduersetur nulla potest lex cõstitui. Sequitur.

Qui autem sunt christi, carnem suam crucifixerunt cum vitijs, & concupiscentijs. Si Spiritu viuimus, Spiritu ambulemus.

Munit adhuc magis quod admonuerat, ne liberationem à lege in occasionem carnis verteremus. Nam quia videbat illa doctrina de legis abolitione dari viam, qua se in animis insinuare posset, iste error, idè præter id quod supra fecerat, eum aditum magis obstruit, ne quærima remaneat. Itaque duas rationes de nouo affert, quibus confirmet Christianis, quamuis lege solutis, non licere cupiditates carnis sequi. Vna est, quia sunt Christi, cuius ea vis est, vt pro ea qualis ille fuit tales & ipsi sint: ille carnem suam cruci affixit, qui eius sunt, & ipsi concupiscentias suas cruci affixas habere debent, id est, emortuas habere aut certè temperantiæ tanquam clavis ita confixas, vt commouere se vix possint. Altera ratio est, *Si Spiritu viuimus, Spiritu ambulemus*, cuius hæc vis est. Actio consentanea vitæ esse debet, nam à vita actio proficiscitur. Quare si Spiritu viuimus, id est, quando constat Spiritum sanctum Christi dono nobis infusum nostris animis dare vitam, res ipsa postulat, vt in agendo atque operando eius impulsu sequamur: vt quem vitæ habemus ducem, eundem habeamus actionum omnium authorem. *Si Spiritu viuimus, Spiritu ambulemus*. Græcè *συναμειν*, id est, ordinem teneamus serue-

seruemus ve, quo is, quem diximus, sensus innuitur, vt nostra, scilicet, opera sint vitæ quam viuimus consentanea, & ad eundem ordinem pertinentia: vt que incedamus ordine nostro, id est, eo qui illos decet, qui Spiritu viuunt, esse enim absurdum, quorum est vita diuina, corum esse humana & carnalia opera. Quare sequitur.

Nõ efficiamini inanis gloriæ cupidi inuicè puocâtes, inuicè inuidetes.

Quod in genere præceperat, vt sub prætextu Evangelicæ libertatis, carnis non exequerentur opera, id nunc magis explicat, à quibusdam illos operibus nominatim reuocans: ad quæ pro ipsorum conditione atque ratione, & pro temporis illius circumstantijs erant magis fortasse proni Galatæ. Itaque ex hoc loco ad mores accedit componendos. *Non efficiamini*, inquit, *inanis gloriæ cupidi, inuicem puocantes, inuicem inuidetes*. Verosimile est, propter nouam doctrinam de seruanda lege Mosayca discordasse Galatas inter se, alijs aliud sentientibus, & pro sua sententia pugnantibus: & è dissensione in sententia animorum alienationes exortas, & ex eo odia sequuta est verosimile. Quare medicinam morbo conuenientem adhibet dicens. *Non efficiamini inanis gloriæ cupidi*. Quasi dicat, quod in vniuersum præcepi, vt opera carnis non perficiatis, cum propter alia huius generis dixi omnia, tum propriè propter hæc, quæ subijciam. Primum enim volo vos non inuidere, neque puocare inter vos, sed cum tranquillitate, ac sine odio & turba multa ea exquirere, quæ ad Euangelij doctrinam pertinent, veri cupiditate, non inanis studio gloriæ. Par enim est plurimos illorum gloriolæ studio, & vt se plus alijs scire mōstrarent, atque vt studiosiores religionis reliquis haberentur, sequutos fuisse hanc nouam doctrinam de seruanda lege Mosayca. Nã gloriæ immodica cupiditas orta à superbia in errorē sēper induxit eos, qui fidei doctrinæ verac regiam relicta via hæresū diuerticula sunt ingressi. Adhuc

ista præcipit Paulus, quia vincendi studio paulatim accenso contentione ipsa, non iam disceptabant, aut altercabantur Galatæ inter se veri cognoscendi causa, sed alios superandi cupiditate potius mutuo cõtendebant, & alter utri alteros superarent, illis qui superarentur, majori ac dolori erat propter estimationis suæ iacturâ, quâ faciebât.

C A P V T. VI.

Ratres & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui Spirituales estis, huiusmodi instruite in Spiritu lenitatis, considerans te ipsum ne & tu tenteris.

Nam & hoc malum ex dissensione & discordia animorum nasci sæpè solet, ut qui inter se dissident, alij in aliorum vitam inquirent & singulorum dicta atque facta rimentur, & quæ ab alijs prauè facta cognoscunt, ea in publicum efferant, augeantque interdum ac verbis maiora faciant, seque exhibeant censores seueros, & implacabiles. Quare Galatas admonet Paulus, ne aliorum peccata seuerè exaggerent, sed potius ut erga peccantes lenis se, & blandos præstent. Et, ut videtur posse colligi ex ijs quæ ad Romanos scribit, qui in eadem ferè qua Galatæ conditione fuisse videntur, hanc admonitionem propriè Paulus ad eos dirigit, quicum rectè de fide tenuerint, reliquorum Galatarum errorem atque lapsum insectabatur criminosè atq; odiosè. In quo eos Paulus multa peccare videbat. Primò enim sibi ipsi vanè placebât: deinde cõtenebant alios: ad hæc ex aliorum lapsu ipsi volebât crescere, se inaniter efferètes cū iactatione, & tumore: postremò ea re aliorum animos cum à se, tum à veritate ipsa magis alienabant. Igitur inquit. *Fratres si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto.* Id est, si quis vestrum ab impostoribus deceptus istis in errorè abductus fuit, aut omnino deliquit in ali-

in aliquo prius quàm sibi præcauere satis posset. *Vos qui Spirituales estis*, id est, qui non in lege carnali, sed in Spiritu fidei spem iustitiæ reponitis, vel certè qui Spiritu imbuti sancto eoque renouati, carnale quod in vobis à primo inerat, propè omne exuistis, *Instruite illum*, id est, non acerbè sed leniter & blandè admonete, nempe *In Spiritu lenitatis*. Id est, vobis digno modo, qui enim Spiritus vnctiõne perfunduntur, eos acerbos ac rigidos esse quì deceat. Nam & ipse Spiritus amor est, & ob amorem nobis inditur & non intrat nisi amanteis animos. Quis igitur acerbitati potest esse locus in eo, quem amoris tantavis obsidet? *Si præoccupatus fuerit.* Admonet Chrysostomus non dixisse, si fecerit, sed si præoccupatus, id est, abreptus ignorantia, aut infirmitatis impetu aliquo, ut excludat destinata malitiam, cum qua certè seuerius est agendum. Itaque propriè agit de ijs, qui ignorantia, aut infirmitate delinquant, quod & delicti vocabulum demonstrat, pro quo Græcè est *παράνομα*, quo lapsus is significatur, cum quis pede impingens corruit, quæ pedis offensio aut imbecillitate virium semper, aut inanimaduersione accidit. Cum iis igitur lenius, & mansuetius, quod ut abs te impetres, inquit, *Considera te ipsum ne & tu tenteris.* In quo Paulus simul, & rationem indicat qua quis ut sit lenis in alios possit assequi: & demonstrat periculum in quo ni lenis sit in alios, versetur, hoc est, & docet quæ res efficiant lenitatem istam, & proposito periculo suadet illis, lenes ut esse velint. Nam efficitur ista lenitas in vnoquoque consideratione suimet. Ut enim verè Augustinus, nihil ita ad mansuetudinem inclinât, quam propriæ infirmitatis cogitatio & consideratio, unde in Ecclesiastico dicitur. *Intellige quæ sunt proximi tui ex teipso.* Debet porrò quisque se præstare le-

Eccle. 31.

Sapi. 12.

nem in alios, ne si propriae infirmitatis oblitus nimium fuerit acerbus, in simile ipse aut etiam grauius peccatum, Dei permissu postea incidens intempestive acerbiterque poenas det. Sed est cerè aduertendum quanta accurratione & diligentia tumentes Galatarum animos, & iniurgia, & delinquentium reprehensiones pronos leniat, & singulis propè verbis ad mansuetudinem reuocet. Nam primò ponit, *si proccipatus fueris*, id est, nec opinatò oppressus, & abreptus quasi per vim, ipsa enim infirmitas venia digna est. Deinde subiungit, *homo*, & ipsum index imbecillitatis vocabulum. Addit, *in aliquo delicto*, in aliquo, id est nò crebro, atque sæpè, id enim, lenius ferri debet, *delicto*, id est, omissione alicuius faciendū quod esset, id enim delinquere est: cui certè generi, vt vere Diuus Thomas scribit, facilius ignoscitur: est enim lenius altero. Ad hæc dicit, *Vos qui Spirituales estis*, vt ipso nomine Spiritus, qui suavis esse in libro Sapientiae perhibetur, ipsos admoneat lenitatis. Præterea, *Instruite*, inquit, quod non animaduersionis, aut poenæ verbum est, sed doctrinæ, quam nisi mansuetè atque leniter nemo tradit. Postremò adijcit, *Considerans te ipsum, ne & tu teneris*. Quæ propriè infirmitatis ac periculi cogitatio suapte natura animi acerbiter lenit, ac ipsum ferocia exultatèm deprimat, atque modestum efficit. Nec his contentus vrget idem ac dicit.

Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi. Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit. Opus autem suum probet vnusquisque, & sic in semetipso tantum gloriam habebit, & non in altero, vnusquisque enim onus suum portabit.

Onera vocat peccata, nec peccata solum sed etiam
mo.

mores aliorum graues & molestos, alij enim ad alia propensi natura sunt, quæ communiter omnibus grata esse nequeunt. Portare autem, quod dicit, non solum est aliorum onus perferre ipse & tolerare patièter, sed etiam subire humeris, atque baiulare, vt partiro pondere fiat leuius. Sed interest vtrum portes peccata, an mores aliorum. Nam portat mores, qui æquo animo perfert, neque sua impatientia exacerbatur. Peccata portat, qui alienis tãquam propriis indoluit. Ait ergò, *Alter alterius onera portate*, id est, cum alij lapsi sunt, & vos lapsos putatote: itaque porrigite illis, benignam manū, nam & illi vobis alias auxilio erunt. Adhortatur ergò stantes & in rectæ fidei doctrina permanentes Galatas, vt si quos suorum ab ea deflexisse per imprudentiam vident, eos tolerant, hoc est, ne accerbos nimium, & per molestos se illis exhibeant, sed cum lenibus verbis, tùm animo mansuetò eos corrigant, sicque existiment malum illud commune illis esse cum ipsis, seq; in aliis rebus labi, & ob id aliorum utem lenitate, & auxilio indigere, diuisos ruine patere, at si auxilio mutuo sibi sint, vix posse vinci. Quare subiicit, *Et sic adimplebitis legem Christi*, id est, si vos mutuò iuuabitis, & cadētibus vniuersis, alij aliis in rebus si vobis mutuò auxilio fueritis, legem Christi omnes implebitis, tùm quia mutua subleuati opera, atque adiuti legis transgressionem facilius vitabitis: tùm quia hoc ipsum, singulorum mala communia ducere, & aliorum lapsionibus quasi suis affici, charitatis munus est eius, quam propriè præcepit Christus, Mandatum dicens, nouum dare se, vti diligeremus inter nos. *Adimplebitis*. Græcè *αλληλοβοηθητε*. Id autè ad verbū est readimplebitis. Aptè verò readimpleri ab eo lex dicitur qui in peccatū cū esset lapsus, erigitur aliorum blāda admonitione: eo enim vnde ceciderat redit, id est, iterū obseruat eā legē, cuius cū

Ioan. 13.

à principio cultor extitisset, postea trāgressor effectus est. Diuus porrò Chrysostomus non αναποληρώσατε videtur legisse, sed *ἅμα πληρώσατε*, quod est simul atque vnà adimplete, sic enim scribit. Non dixit implete, sed adimplete, id est, communiter omnes implete. Nam certè si inuicem omnes sibi auxilio sunt cum labuntur, sique aliorum odiosos mores mutuò perferunt, alij ab alijs adiuti omnes stabunt, ac legem Christi adimplebunt. Nam profectò nemo est, qui aut ipse non cadat alicubi, aut non iis moribus sit præditus, vt nisi toleretur sit casurus. Quare meritò addidit. *Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit.* Nam succurrit Paulo dicturum aliquem, se nullo onere premi, & ob id ope aliorum non egere, ac proinde certare officiis cum aliis nolle, aut mutuas operas tradere. Quam arrogantiam, & animi elationem inanè comprimit docens, qui de se talia credit, falsa sui opinione ipsum decipi. Etenim vsque eò verum esse aliorum auxilio egere omneis, vt qui contra existimet, ipsum sibi satis, esse aut certè nulla in re ita labi, vt aliorum ope fulciendus sit, eo ipso labatur. *Nā si quis existimat se esse aliquid.* Quasi dicat. Quod si quis eam de se opinionē habet, itaque magnificè sentit, vt hoc meum præceptum ad se pertinere nō putet, *cum nihil sit*, id est, vt ait Diuus Thomas, cū ipse ex se, ac viribus suis nihil præmio dignū agat aut habeat: vel certe cū ea opinione sui, eius animi quāta sit inanitas doceat: *ipse se seducit*, id est, semet demittit in erroris foueam, seq; ipse non agnoscit, quo nihil turpius esse potest, est enim virtutis fundamentum agnitio vera sui. Quare ad id omnes Paulus reuocat, itaque ait. *Opus autem suum probet vnusquisque, & sic in semet ipso tantum gloriam habebit & non in alio.* Id est, qui sibi vanè placet, ad semet oculos diligenter

COR-

conuertat, suamque in examen adducat vitam: sic enim verè de se statuet vtrum talis sit, qui alterius auxilio non egeat, sique laude dignus aliqua. *Et sic*, inquit, *gloriam habebit.* Id est, gloriationem. Nam si se isto examine præmissio inuenerit ex omni parte integrum, tum gloriari certè poterit in semetipso, & non in altero, id est, de suis bonis, & non de aliorum malis atq; lapsionibus placere sibi poterit. Nam Galatæ ij, quibuscum Paulus nunc agit, & superbi qui sunt vniuersi, ex aliorum peccatis se bonos atq; magnos viros ducunt, ac ob id cum iis qui peccarunt se inhumanius, & insolentius gerunt, qui error est maximus. Nam nostra virtus nostris operibus constat, non alterius. Vnde *εμφορικῶς*, vt mihi videtur, dixit opus suum. Suum inquam, id est, quod propriè ab ipso sine alterius ope, atq; auxilio editur, quodque sua virtute facit, aut facturus certè esset nisi adiuuaretur à Deo: hæc enim sunt propria cuiusque opera, in quibus nemo est, qui non sæpius offendet. Ex quo in eo quod addidit. *Et sic gloriam habebit in semetipso, & non in altero.* Quidam rectè mea sententia, ironiam subesse putant. Quasi dicat. Vires suas quisque exploret, & earum infirmitudinem, & crebros lapsus, vbi satis exploratos habuerit, tunc gloriatur sanè in semetipso si potest, id est, tunc planè cognoscet se & vituperatione esse dignum, & alterius opis valde indigum: quod & scholia insinuant Græca, quæ ista interpretantur sic. Aduersus semetipsum habebit gloriationem, id est, se intuebitur infirmum & egentem, & ob id seipsum accusabit, & ab aliorum accusatione abstinebit. Quare rectè addit. *Vnusquisque onus suum portabit.* In quo duo docet. Vnum, neminem esse qui non aliquo prematur onere. Alterum, ex eo quod quisque peccat, & non ex peccatis alterius de ipso rectè, aut secus esse statuendum. Nam quia dixerat, vt ad se quisque & ad suos mores cōuerteret oculos, & ex eo qualè

se esse vidisset, aut placeret sibi, aut accusaret se, & non pro eo quod alij peccassent, benè de se ipse opinaretur: idè adiecit fore, vt vnusquisque suum onus portet, quo doceret iudicandum vnumquemque à Deo ex sua cuiusque vita, & non ex factis aliorum. Quasi dicens. Ne glorie- ris in altero, hoc est, ne tibi aliorum placeas ruina, non enim tu propterea iustus eris, quod alius prauus sit, sed ex tuo ipsius facto tua causa pendetur. *Vnusquisque enim opus suum portabit.* Dicat aliquis hæc videri pugnare cum illo superiori. *Alii alterius onera portate.* Nam si quisque suum portare debet onus, quid attinet hortari, vt alterius quisque onus subeat? Ad hoc alii aliter. *Quidam sic.* Onus suum quisque portabit, facilius, scilicet, si quod supra præceptum est, alij aliorum onera portabunt, seque mutuò iuuabunt, itaque hæc vsque eò non pugnare, vt è superiori illo hoc posterius sequatur. Alij isto modo. Vnusquisque portabit onus suum, id est, omnes suum onus portant, & quia nemo alicuius oneris expers est, idcirco rectè supra præceptum est, vt mutuò opem feramus nobismetipsis, ne quis se non indigere aliorum ope arbitretur, quomodo rectè ista consonant inter se. Sed rectius, mea vt fert opinio, qui sic. Alterum portare onera est aliis laborantibus pro virili tua parte opem aliquam ferre, aut si minus id possis, aliorum mores tolerare patienter: portare autem vnumquemque onus suum, est pœnam peccatis subire debitam: nemo enim ob alterius culpam à iudice Deo pœna plectitur. s. s. e. Non portabit filius iniquitatem patris, neque pater iniquitatem filii, id est, neuter pro altero punietur. Itaque, vt Diuus Thomas ait, ibi loquitur de onere sustinendo infirmitatis, quod mutuò portare debemus: hic de onere reddendæ rationis, quam quisque pro se reddet. A quo D. Hieronymi explanatio non abhorret, qui dicit in altero præcipi, quid in hac vita fa-

ccre

cere inter nos debeamus, quidque mutua exigit charitas, vt alii aliorum quoad fieri potest subeamus onera admonendo, exhortando, orando: in altero autem ostendi quomodo in futura vita de vnoquoque sententia ferenda sit, ex suis enim quisque & non ex aliorum factis malus iudicabitur, idque Paulus hoc loco docet. Itaque neque pugnancia loquitur, neque hæc superioribus sunt aduersa. Non enim portandi verbum eandem vim habet, aut eodem modo accipitur in vtroque loco. Quod si vnusquisque portaturus est suum onus, consequens est, vt, quod præclarè scribit Augustinus, non laudari ab aliis cupiamus ipsi, sed adiuuari, & subleuari quæramus. Nam qui nos laudant, onere non leuant, sed sæpè grauâr magis, aliudque addunt super alio. Non enim laudatores nostri, inquit August., minuunt onera conscientie nostræ, atque, vt inâ non etiam accumulât, cum plerumque ne illis offensis laus nostra minuatur, cû obiurgatione illos curare negligimus, aut iactanter eis aliquid nostri ostentamus. Sequitur.

Communicet autem is, qui catechizatur verbo ei, qui se catechizat in omnibus bonis. Nolite errare, Deus non irridetur.

Hoc accipi potest primò, quasi dictum exempli causa ad planius faciendû, quod modo dixerat, vnumquemque onus suum facilius portaturû, si omnes sibi inuicem auxilio fuissent: vt, verbi gratia, inquit, accidere videmus doctoribus cû discipulis, quando inter se tradunt operas mutuas: Doctor cõmunicat, id est, impertitur doctrinâ, discipulus victû suppeditat: alter indigentiâ subleuat, alter depellit ignorantia: vterque adiuuatur ab altero onus suû leuè tolerat: vel potest certè accipi vt aliud ac nouû præceptû. Nâ sicut ex diffensione sententiârû & opinionû mutua apud Galatas odia oriebatur, quæ fuit causa Paulo, vt superius præceptû poneret de mutua charitate: ita ex eodè fonte sequebat, par certè erat sequi, vt qui à vera sedoctrina alienabât, veros itèr

docto-

doctores negligenter, nec victum eis suppeditarent necessarium, quæ fuit causa Paulo huius alterius præcepti ponendi. *Communicet is, qui catechizatur ei qui se catechizat in omnibus bonis.* Catechizare, est verbo tradere doctrinam fidei, ex quo & catechumeni, qui in ea instituuntur. Ergo præcipit, ut is qui docetur ijs, qui ipsum docent gratam rependat vicem. *Communicet, inquit, in omnibus bonis.* Rectè scholia Græca non dixisse aiunt, largiatur, quod esset liberalitatis, sed communicet, quod hæc sit communio bonorum mutua: ille docet, hic alit, suaque vterque in alterum bona confert. *In omnibus bonis.* Bona nominat, quomodo, & vulgò nominantur quæ sunt ad victum necessaria. Hæc enim Ecclesiæ ministris à populo debetur merces. *s. s. e. Qui Euangelio seruiunt de Euangelio viuunt: & dignus est operarius cibo suo.* Sed & cū bona nominat tacite, mihi ut videtur, significat fideles ea tantum Ecclesiæ ministris suppeditare debere, quæ quibus datur bona sunt futura, hoc est, necessaria tantum. Nam superflua inutilia ipsi sæpè sunt, atque noxia. Sed addit. *Nolite errare, Deus non irridetur.* Hoc quidam adiungunt cum eo quod statim dixerat de communicatione bonorum, quasi eo Paulus occurrat nonnullorum avaritiæ, qui quæsitis coloribus vel denegabant, vel denegaturi credebantur ministris Ecclesiæ, ad victum quod esset necessarium: itaque dicat. Quod si quis obtento colore aliquo pertinere ad se non putat, suos ut doctores alatis videat ne erret. Sciat enim imponi non posse Deo, qui illius auaram intimè videt mentem. Alij censent Paulum ad superiora regredi: hisque verbis adhuc exequi quod supra dixerat, ut se probaret quisque, ut gloriaretur in se & non in altero, ut portaret quisque onus suum, nec quod alij laborentur, atque peccarent, idcirco pro bono ac iusto quisquam se gereret: itaque in eam sententiam adiungere, errare nollent, non enim irrideri Deum,

Deum, id est, hominibus illudi fortasse posse, qui de aliorum factis alios sæpè æstimant, at Deo non posse illudi. Unde consentaneè sequitur.

Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet, quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem, qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Bonum autem facientes non deficiamus, tempore enim suo metemus non deficientes. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.

Si Paulus adhuc insistit in illo superiori de inuicem portandis oneribus, & de eo ut se quisque ex suis factis pendat non ex aliorum peccatis seminare pro operari posuit figuratè, quomodo in his literis sæpè ponitur, ut in Osea. „ *Ose. 8.*
 Qui ventum seminauerunt & turbinem metent. Et in Pro- „ *Pro. 22.*
 uerbijs. Qui seminant iniquitatem, metent iniquitatem, id est, qui operantur. Sin autem hoc ad posterius præceptum de victu ministris suppeditando refert, seminandi verbum strictius accepit pro largitione & eleemosyna, eaque metaphora est vna ex iis, quibus propriè sacræ vtruntur literæ. Habent enim illæ quædam metaphoras sibi proprias ut stillare, aut imbres immittere, pro facundè loqui ut in Psalmo. 73 & vbera pro amoribus, Canticorum primo, & molam versare, pro libidini seruire Esaiæ quadragesimo septimo: sic seminare pro liberaliter largiri, ut in illo. Qui administrat semen seminanti multiplicabit semen vestrum. „ *2. Cor. 9.*
 Et in illo. Mane semina semen tuum, & vesperi ne cesset manus tua, & paulo supra Mitte panem tuum super tran- „ *Eccl. 11.*
 seantes aquas, quia post tempora multa inuenies illum. Sicut enim agricolæ autumnii tempore, ut primum imbres cadunt, triticum serunt, nec procrastinantur, sed maturant: utque alij autumnii initio, alij medio, alij hyeme appetente semina spargunt: omnes tamen fructum æstate legunt, alius alio vberiore pro sua quisque gnau-

gnauitate, & industria: sic in eleemosyna facienda omnis occasio captanda est, & vt quisque in eo se exhibuerit diligentem, ac sedulum, ita fructum percipiet suo tempore. Est autem hæc nimis apta translatio. Nā vt est laboriosum semina ferere, sic largiri sua est difficile: & vt qui sementem facit domo producit atque spargit per agros & tanquam diripienda obicit nullo custode, quæ domi asseruabat condita: sic in eleemosyna quædam videtur profusio inesse, & suarum negligentia rerum: & vt sulcis mandata semina agricola aliud agente primò radices agunt, deinde se in lucem proferunt, ac postremò vberes fruges gignunt, quas mæsis tempore legunt agricolæ: sic quæ in pauperes conferuntur, iis, qui conferunt nihil cogitantibus magnos suo tempore fructus afferunt, id est, magno præsidio sunt in aduersis atque ærumnosis rebus. s. s. e. Seminanti iustitiam merces fidelis est. Nam

Prou. II. » iustitia in his literis eleemosyna est, vt in illo apparet.

Mat. 6. » Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus: qui enim sua largitur aliis, is aliena certè non diripiet, sed suum vniciquæ tribuet, quod est proprium iustitiæ. Ergò, inquit, Paulus. *Quæ seminauerit homo, hæc & metet.* Id est, merces respondebit operi, pro eo qualis quisque fuerit in vtramque partem, talis eius futurus est exitus. *Quæ seminauerit h. mo hæc & metet.* Rectè opus cum semente, & mercedem cum fruge contulit, quo doceret, sicut semen natura fruges producit, sic præmia ex ipsis operibus quodammodo nasci: èque illis ordine oriri. Nam quod ad opera bona à gratia profecta attinet, ea certum est cum præmio gloriæ affinitatem habere quandam. Vnde & gratia semen dicitur esse gloriæ, & merces operum fructus nominatur, quod ca-

Heb. 12. oriatur ex bonis operibus: quod vero ad praua opera

2. Cor. 9. pertinet, pœna, quæ mala facta sequitur, ex illis etiam gigni

gigni dicitur. s. s. e. Peccatum cum consummatum fuerit, generat mortem. Id enim natura ipsa rerum postulat, quia in peccato à Deo, qui vita animi est, homo separat se: item corpus ipsum, corporisque sensus non parent menti, à qua in corpus vita deriuatur. Ex quo fit, vt peccatum cum ad summum peruenit, perfectam in vtraque hominis parte mortem generet, quæ & mors secunda iure nominatur. Primùm quia animam extinguit, dum ipsam à Deo dirimit conuque, vt ab eo nullum vitæ influxum accipiat præter necessarium ad id, se vt cognoscat esse miseram. Corpori porrò etiam lethum affert, disiungit enim ab animo atque dissociat ipsum, & efficit vt ex eo corpus nihil ad se deriuat præter sensum dolendi. In quo Deus mirum in modum suæ iustitiæ ostendit rectitudinem. Vt enim nemo queri posset se quam pro suo merito acerbius puniri, iis in peccata pœnis animaduertit quæ ipsa ex sese germinant atque pariunt peccata: ipsosque sui statuit esse carnifices peccatores. Vnde Esaias. Fructum, inquit, adinventionum suarum comedent. Et apud Iob dicitur. Virum stultum interficiet iracundia, id est, litium studiosum virum, rixæ extinctum dabunt. Nam stultus eo loci pro litigioso, ponitur & pro contentiones amante, quod idem satis hic Paulus declarat, dum dicit. *Qui seminant in carne sua de carne metent corruptionem.* Consentaneum, scilicet, sementi fructum, nam carnis est corrumpi. *Qui autem seminat in spiritu, in spiritu metet vitam æternam.* Spiritualia enim bona opera pro ratione eius à quo gignuntur spiritu, qui immortalis est, & ipsa fructum edunt vitæ immortalis. *Qui seminat in carne.* Id potest accipi dupliciter, pro vario modo in vsu. Nā more Hebraico pro modo de capitur in his literis: ergo aut sic, seminat in carne, id est, de carne, quod fit dum ea quæ edit opera quæ mala libido suggerit ratione quâuis repugnante, aut

Iac. 1.

Esa. 3.

Iob. 5.

aut isto modo potius. Seminat in carne, hoc est, in ea ferit
 tanquam in subactō aruo, quod fit, quādo quis suis indul-
 gens sensibus, carnem que molliter fouens suam, omne
 suum studium consumit in cultu corporis. Ac similiter
 seminare in spiritu est, vel de spiritu promere quod semi-
 nes, id est, quod operaris duce facere spiritu: vel in ipso or-
 nando & excolendo ponere tuam operam, & studium,
 Nam pro natura soli, quod feritur segetes prouenire solēt.
Qui seminat in spiritu metet vitam æternam Vitam æternam
 corruptioni opposuit, iraque præmium bonorum, vitam,
 pœnam malorum, corruptionem appellauit, sed cur qua-
 so malorum pœnam mortem & corruptionem appellat?
 Num mali cum è vita decedunt omnino extinguuntur, an
 potius viuunt eorum animi morituri nunquam? viuunt
 terrè, sed eorum pœnam, iure sacræ literæ appellant non
 solam corruptionem atque mortem, sed mortem secun-
 dam, hoc est, mortem acerbissimam, idque multas ob
 causas. Vna quia obscuro in loco mali conclusi vincti te-
 nentur, qua in re mortuos imitantur. Altera, quia sem-
 piterna obliuione sepulchri iacent, quod etiam mortuorum
 est proprium. Tertia quia quos sensus, quasque animæ fa-
 cultates habēt, ad dolorem ad acerbissimam, ad cruciatum
 sui ipsorum habent, non autem ad aliquem rectum aut iu-
 cundum usum. Nam oculis præter ea quæ horrorem ani-
 mis incutiunt, nihil vident: auribus nisi auditu tristitia, &
 ingrata, & formidolosa non excipiunt: rationis porro &
 intelligentiæ vis id efficit, vt in suorum malorum cogi-
 tatione perpetuo defixi, miseros se esse & agnoscant, &
 doleant. Quare si sensibus carere mori est: & illi in sensus
 habent, vt non habere præstaret, sine dubio mortui cen-
 sendi sunt mortis genere omnium acerbissimo. Quod mors
 secunda dicitur, non quia priorem mortem, qua à corpo-
 re separatur animus sequitur, sed quia est geminata mors.

Nam

Nam illa prior simplex quædā mors est, id est, mors sensi-
 bus expers, caret enim sensu sui: at hæc est viua mors, id est,
 mors mortem, hoc est, semetipsam, suaque mala sentiens
 atque cognoscens. *Qui seminat in Spiritu metet vitam æternam.*
 Sine exceptione dicit fructum vitæ æternæ colligi ex eo,
 quodcunque in Spiritu seminatur, vt intelligatur remissa
 Spiritus opera ab hoc fructu immeritò à nonnullis exclu-
 di. Quod & planius facit quod sequitur. *Bonum autem facien-
 tes non deficiamus, tempore suo metemus non deficientes.* In quo
 & adhortatur vniuersos, in bonis operibus vt insistant,
 quod bona cuncta opera à Dei gratia profecta sua maneant
 vitæ æternæ præmia, & monet itē vt in eo ipso vsq; ad vlti-
 mū viæ perseuerent. Nā & in hoc similis est bonorū vitæ ra-
 tio rationi. Vt enim agricolæ non statim atque triticū se-
 runt, sed multò post fruges colligunt: sic præmium offi-
 cij, atque operis studiose facti non statim datur atque quis
 rectè & honestè quid fecit, sed reſeruatur dādum in aliud
 tempus. *Bonum, inquit, facientes non deficiamus.* id est, non de-
 sistamus à benefaciendo, ipso operandi labore debilitati,
 atque fracti. Rectè autem coniungit, aut potius inter se cō-
 mittit tanquā contraria illa duo, bonum facere, & deficere,
 vt vel ipsa collatione ac nominū vitacire induceret Ga-
 lathas ad virtuti nauandam cōstantem operam. Nam cui
 male succedit institutum opus, is ab eo desistat iure. At
 deinat, qui quod facit, facit prauè. At cui pro voto succe-
 dit opus, quique omnia ex arte facit, ac vbiq; artificis egre-
 gij laudem assequitur, is si desistat, absurdè faciat & ineptè.
 Sed & adhibet Paulus in his verbis aliam rationem eodē
 pertinentem, cum dicit. *Tempore suo metemus non deficientes,*
 eo significans perseuerandum in bono esse: tum ob ipsum
 per se bonum, tum ob maximos, qui ex eo capiuntur fru-
 ctus. *Tempore, inquit, suo.* Nam aliud meriti tēpus est, aliud
 præmij: neque nisi statim exhibeatur, idē nunquā exhibē

M m m dum

dum est, sua potius tēpora unicuique distributa sunt, ne si vtrūque simul cōfunderetur, neutrius satis cōstaret ratio. Dum vivitur bene merendi tēpus est, ergo hic sudandum, laborandū, nunquā ociandum, ut agricolæ sementis faciē dāt tēpore faciunt, nullū enim sibi diē labore vacuum præterire patiuntur, Rectē autem, *Metemus*, dixit, verbo ab agricultura translato, ut eo etiam nos ad alacrius in bono perseverandum inducat. Nam agricolæ messis tēpore fruges metunt: messis autem non longē distat à semēte. Ergo cū dicit fore ut metamus suo tēpore, iubet bono ut animo & confidenti, atque alacri simus, sp̄ēque in eo nostram fouet, non solum quia futurū affirmat, ut noster nobis labor fructuosus sit, sed quia breui talē eū esse futurū cōfirmat. Volat enim ætas, nihilq; ea aut breuius est, aut esse potest fugacius. Itaque metendi tēpus cunctis propè adest s. s. e. *Apo. vlt.* Ecce venio cito, & merces mea mecū est. Quod autem ad dit, *Non deficientes*, id dupliciter accipi potest. Vno modo. Metemus non deficientes, id est, sine fine metemus, ut hoc orationis membrū ad superius relatū membrum, quo dixerat. *Bonum facientes non deficiamus*, illi respondeat, itaque dicat. Perseuerare in bono decet, si enim ab eo in vita non deficiamus, nos in æternitate non destituet merces. Ergo vnusquisque quod sibi ad benè operandū spatij datū est, id in eo ponat & collocet, securus sibi eo in spatio, quod præmijs percipiendis constitutum est, præmiū nunquam defuturum. Alio modo accipiatur quomodo id accepit Chrysostomus. *Non deficientes*, id est, non defatigati, aut, ut Ambrosius legit, infatigabiles. Nam quoniam dixerat, *Metemus*, verbo ab agricultura translato, & agricolæ & cum ferunt laborant, & cum metunt grauiter æstu vexantur, ne quis crederet & nos messuros cum labore, aut eius rei gratia æstus graues subituros addidit, *nō deficientes*. Quasi si explanatius dixisset. Metemus cū dico, non id futurum intellico.

ligo, ut sit in messe, in qua interdum plus laboratur, quàm in satione, sed sine labore atque sine defatigatione nostra aliqua, immò magno cū nostro gaudio atq; lætitia nostra nobis reddentur præmia, quale est illud, Veniētes autē venient cū exultatione portātes manipulos suos, cui explanatio Syra editio suffragatur, in qua sic. Metemus tēpore suo & nō erit nobis tædio. Ex quo etiam alterius & à superioribus diuersæ explanationis ratio elucet nobis, ita ut dicat Paulus. Magna nos manere præmia suo à nobis tēpore percipienda, quæ nos præmia tædio afficient nunquam, ut certè afficiunt nos tædio corporis & fortunæ bona, eorū postquā cōpotes efficiamur. Possit etiā illud, nō deficientes, sic explanari. Deficere hīc, dissolui esse videtur, uti è Græco *επιλυμα*, cuius loco ponitur, cōstat: docet ergo Paulus, qui sementē bonorū operū in hoc sæculo fecerint, eos magna messuros in morte præmia, qua in morte, inquit, nō deficient, id est, nō ita dissoluentur atq; omninò extinguētur, ut bonorū atq; præmiorū nullus sensus in illis sit. Etenim immortalis est animus. Nam Paulo in eā orationē ingressus, quæ futuri spe monet præsentia contēnere, id restabat docere, animos scilicet hominum perpetuò permanere. Quare illo verbo immortales esse animos firmat, quod nisi firmasset, illius hæc adhortatio plane esset inanis. Nec solū, immortalitatē animorū illis affirmat verbis, sed & eorū dē ad sua corpora aliquādo futuræ reuersionis sp̄ē indubiā facit, mihi ut videtur, perinde ac si dicat. Metemus præmia suo tēpore nō dissoluti, hoc est, nō sic affecti, quomodo mors afficit atque dissoluit nos, non animo solum, sed corpore etiam, quod in perpetua cum animo coniunctione, atq; vnā cū illo gloriæ præmiū metet sempiternū. Nā illud futuræ corporū resurrectionis tēpus in sacris literis præmijs conferendis propriè assignatur s. s. e. Vos qui sequuti estis me, in regeneratione, cum sederit filius homi-

Psal. 125

”

”

Matt. 19.

2. Tim. 4. nis in sede maiestatis sue, &c. Et Paulus de se, Reposita est, inquit, mihi corona iustitiæ quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex. Ergo & hic. *Mercimus*, inquit, *suo tempore non dissoluri*, id est, metemus, quando corporibus, quæ mors dissoluit colligatis, & cum animo iterum coniunctis vitæ restituti fuerimus. Ac tandem concludens, dicit. *Ergò dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei*. Quibus planum facit, quæ superius de semente facienda disseruit, ad id quod ante præceperat de victu suppeditando ministris retulisse omnia. Nam eorum, quæ disseruit, hanc esse summam vult, ut ad omnes bonum operemur, id est, ut simus largi in omnes atque benefici: utque eorū maximè indigentiam subleuemus, quibuscum si les atque religio nobis communis est. Eos enim nominat domesticos fidei, id est, fidei socios & eiusdem religionis communiōe penè familiares, ut vel hoc ipso doceat, quàm inter se omnes fideles debeant consentire, utpote, qui non tantum sint concives, sed etiam incolæ eiusdem domus. Omnes enim vna in domo, patrefamilias vno, domestica eadem disciplina nutriti sumus atque instituti. Quam ad significandam animorum concordiam, nec concordiam solum, sed etiam familiarem conuictum, & necessitudinem omnium rerum ipsa Ecclesia, vna ab eodem ipso Paulo domus appellatur.

1. Tim. 3. **Psal. 76.** Quæ est, inquit, domus Dei viui. Et David in quodam Psalmo similiter. Qui habitare facit vnus moris in domo. Quasi hæc fuerit Christi laus propria, quod varias & multiplices, & cū ingeniōrū habitu, tū instituto vitæ inter se geres differētes ad eā redegerit animorū & charitatis cōsensionē: ut tāquā, qui vnus domus, atq; familiæ sunt, ita vnū morē inter se omnes & eādē voluntatē cōseruēt, id quod in illis effecit Christus, dum eas ab studio rerū terrenarū auertit, & ad amāda cęlestia excitauit. Nā studiū terrenorū seminariarum

narium est dissensionum ac discordiarum omnium s s e. Vnde bella & lites in vobis nisi ex concupiscentijs vestris. Vnde & in hoc Psalmo versu, pro eo quod interpretes Greci verterunt *μονοποριος*, id est, vnus moris, Hæbraicè est *מרת*, quod propriè vnicos, & solitarios & omninò orbos significat. Qui enim se ijs, quæ appetuntur in vita orbant, ac se pro solitarijs atque hospitibus gerunt, ij facile inter se concordare possunt, atque tenere vnum morem. Itaque habitare facit Christus, uti canit David, in domo, id est, in sua Ecclesia varia hominum genera magna animorum concordia, quia solitarios, & ob id vnanimis ipsos efficit, id est, quia omnia mala cupiditate vacuos cum reddit, eo ipso causas præcidit omnium discordiarum. At quæ huius animorum concordia ex terrenarum cupiditatum abdicatione ortæ in primæ Ecclesiæ fidelibus illustre exemplum conspicitur, de quibus sic D. Lucas scribit. Multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna, nec quisquam eorum, quæ possidebat aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. Ideo enim omnium qui credebant erat vnum cor, quia nemo aliquid propriè possidebat, hoc est, quia cupiditatem ab se abdicabant retum omnium. Sequitur.

Videte quibus literis scripsi vobis mea manu.

Postquæ ea præscripsit, quæ ad moralē doctrinā pertinebāt, redit Paulus iterū ad principalē questionē de legalium cessatione, cuius obliuisci nō poterat, & ex eo quod tantā epistolā super ea re sua manu ad eos scripserit, quāti ea res faciēda sit illos docet, nec enim nisi magni momēti res esset, tāta Paulus sua scriberet manu. *Videte, inquit, quibus literis scripsi vobis mea manu*, ex hoc enim poteritis intelligere & hic agi magna de re, & multū pertinente ad salutē vestrā & me de vobis, deq; salute vestra valde laborare. Nā dum commendat suum erga illos studium, eorum tacitè

captat benevolentiam, atque in suam eos sententiam inducit, *Videte qualibus.* Hieronymus hoc ad quantitatem & magnitudinem literarum refert, sequutus, ut ipse ait, significationem Græcæ vocis, quasi dicat Paulus: videte quam grâdem epistolam scripserim mea manu. Nam amanuense uti solitus erat Paulus in scribendis epistolis, hanc autem sua ipse scripsit manu, nequis suspicaretur supposititiam esse, nam in tanta impostorum turba, & in tanta dissensione opinionum & animorum super re tam difficili, id vereri, Paulo succurrit. Hilarius in Psalmos illud, qualibus, refert ad magnitudinem sensuum. At Chrysostomus ad qualitatem, id est, ad characterum figuram inconcinnâ, & parum bellam. Erat, inquit, Pauli non optima manus. Quo sensu ait. Videte qualibus, id est, quam deformibus vobis scribam literis, nam studio salutis incensus vestræ imperare animo nequiui meo, amanuensem ut manerem, sed ipse statim arripui calamum, usque eò omnia mihi tarda videbantur, dum vos alloquerer, & literis reuocarem ab errore isto tam pernicioso: itaque malui mea, id est, parum scita manu citius ad vos scribere, quàm ferus aliena atque optima. Augustinus ad qualitatem & ipse refert hoc Pauli verbum, sed non de figura characterum illum loqui censet, sed de genere literarum aperto & ingenuo. Quasi sic dicat. Videte quàm apertè causam egerim Evangelicæ libertatis, neque vestram indignationem veritus neque Iudæorum offensione commotus: ex quo etiam intelligetis Euāgelij causam in hac præcipuè versari quæstione, quòd is semel admissus error vniuersam Christianam euertat disciplinâ. Cui explanationi consentanea sunt quæ sequuntur.

Quicumque volunt placere in carne vestra, ij cogunt vos circumcidi, tantum ut crucis Christi persecutionem non patiantur. Nec enim qui circumciduntur, legem custodiunt, sed volunt vos circumcidi, ut in carne vestra glorientur.

Nam

Nā suæ libertati, & in genuitati opponit aliorum timorē, & simulationē. Nam ego, inquit, non sum veritus his literis circūcisionē apertè reijcere, tamen si non ignorē multos mihi mortales ob eam rem futuros inimicos. At qui circūcisionem suadent vobis, non ex animo, aut quod ita sentiant suadent, placere enim hac ratione Iudæis volunt, & illorum vitare indignationē. *Placere, inquit, volunt in carne vestra, qui cogunt vos circumcidi.* Id est, de iniuria & molestia carnis vestræ conciliare sibi apud Iudæos gratiam volunt, & se probare illis quod sint seruandæ legis authores, & sic declinare molestias, quas Iudæi exhibent ijs, qui ingenuè prædicant crucem Christi, quique eam esse affirmant instar omnium legis sacrificiorum. Id enim Paulus persecutionē crucis nominat, vel certè persecutionem illi similem, quæ in crucem egit ipsum Christum. Itaque, inquit, huius rei sollicitati metu atque inducti circūcisionem prædicant, non quòd eam probent, aut vim iustitiæ conferendæ in ea inesse putent. *Nam qui circumciduntur legem non obseruant.* Id est, qui vos circumcidi cogunt, quique circumciduntur, ipsi, legem non custodiunt: ex quo apparet ipsos non duci legis studio, sed comparare sibi apud Iudæos gratiam & laudem velle, certè veditare se illis atque iactare cupere, à quo certè ingenuus Christi cultor abesse debet plurimum. Quare subiungit.

Mihi autem absit gloriarī nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.

Quasi dicat. Illi laudem apud Iudæos sibi quærant ex iniuria atque dolore acerbo carnis vestræ: at ego nihil in laude pono, nihil cupio mihi laudi tribui præter ingenuam crucis Christi prædicationem, cæteras hominum laudes & approbationes nihil moror. ut enim illi me pro cruce affixo habent, id est, despicibilem & contēptibilem, & crucis supplicio dignum ducunt: ita ego vicissim ipsos miseros

M m m 4

iudico,

iudico, & maximo infortunio mastrandos video, & aperit qua inductus ratione illos floccifaciat, quia scilicet quæ Christus probat, ea tantum iudicat pretro digna esse: & vt subiungit.

In Christo enim Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura.

Circumcisionē Iudæorum leges nominat, præputium gentilium ritus, nouam creaturam Spiritus sancti infusione per fidem Christianum hominis interius renouarum, id est, nouam gratiæ vitam, hoc est, fidem per charitatem operantem. Nam ea animi constitutio vnicè grata est Deo ob imaginem Christi quam refert. Vocat autē vitam gratiæ nouam creaturam: creaturam, quia cum primum esse incipit in nobis tota est à Deo: nouam, quia senescit nunquam. Etenim hominum studia reliqua, etsi aliquando florere videantur, atque vigere, tamen paulo post quodam veluti senio contabescunt, & conficiuntur: At gratiæ vita nunquam tendit ad interitum, sed ad meliora semper & potiora progreditur itaque quod ad se attinet neque veterascit vnquam neque extinguitur. Sequitur.

Et quicumque hanc regulam sequuti fuerint, pax super illos, & misericordia, & super Israel Dei, de cætero nemo mihi molestus sit. Ego enim stigmata Domini nostri Iesu Christi in corpore meo porto.

Concludit tandem, & disputationem institutam, & epistolam ipsam bene precando Ihs, qui suam istam doctrinā amplexi fuerint. *Quicumque* inquit, *hanc regulam sequuti fuerint*, id est, hanc doctrinam de legis imbecillitate & efficacia fidei Christi, *Pax super illos*, id est, contingat atq; ad id contingeret illis pax ea, quæ est tranquillitas mentis turbidis affectibus vacuæ, & *miseriordia*, id est, diuinæ naturæ impressio, & Spiritus S. communio indita ipsis, quæ misericordia iure nominatur, quia à misericordia Dei erga nos oritur maximè. *Et super Israel Dei.* Quidam sic. *Pax super illos,*

illos qui hæc sequuti fuerint regulā, qui & ipsi alio nomine Israel vocari possunt. Sed verius mihi videtur à singulis ad vniuersos conuertisse Paulum votum & precationem suā more in hac scriptura recepto. Nam quæ benè precatus est vni hominum generi, charitate sublatus vniuerso generi piorum benè precatur. Sic Dauid in quodam Psalmo ad extremum concludit. *Et pax super Israel.* Et in alio. *Et super populum tuum benedictio tua.* Denique epistolam claudit, ac dicit. *De cætero nemo mihi molestus sit.* De cætero, id est, quod reliquum est, vt tandem finiam, volo vt nemo mihi molestiam exhibeat, falso iactans de me superiora nla, nimirum legalia obseruare me, nec idem semper sentire, sed versare me ad tempus, & aliud simulare, aliud sæpè agere. Quid enim attinet ista confingere, quæ rebus ipsis vt falsa recelluntur, nihil tam præ se ferunt facti atque mores mei, quàm me gratiæ & crucis Christi præconem esse, vsque eò vt liuores eius & stigmata impressa geram in meo corpore. Vocat autem stigmata, quæ ob prædicationem crucis Christi passus fuerat mala omnia, de quibus ad Corinthios sic scribit. *In vinculis sæpè, in carceribus abundantius: quorum notas, cum iniustas circumferret, perspicuum erat ingenuè ipsum agere Christi causam non simulatè atque vafè, illi vt impostores dicebant.* Quibus dictis tandem sic finit.

Gratia Domini nostri Iesu Christi sit cum spiritu vestro fratres. Amen.

Exorsus à gratia in gratiam desinit, quod ea Christiani hominis totam vitam contineat, cuius nobis copiam semper sufficiat Deus benignitate summa Christi, cui omnis gloria per sempiternam debetur sæcula.

Amen.

INDEX RERVM
PRAECIPVARVM,
QVAE IN HOC TOMO
continentur.

Numerus paginam indicat.

- A.
Promissione Abraha-
mo facta vsque ad
datam legem, quot
anni intercesserint.
837
Ab arbore crucis ductam fuisse cau-
sam, vt Christus suum amorem
ad gentes praecipue transferret.
427
abrahami duplex fides. 122
abrahami exemplum qui pro fit ad
confirmadum fide iustitiam ad-
quiri. 804
abrahamum non ex operibus sed ex
lege consequutum esse iustitiam,
quomodo sit intelligendum. 809
abdias quis, & quo tempore vixe-
rit. 515
abdias cur prophetia donum acce-
perit. 517
abdiam non scribere in proprie Idu-
meos. 520
abdias suam vaticinationem cur no
appellet onus. 545
abdias in quos vaticinetur. 526
Accessum hominum ad Christu per
Euangelium appellari cursum.
110. & 741.
Aduersus Christum duorum popu-
lorum acerba odia fuisse excita-
ta. 319.
aduersus Iudaeorum errorem Mes-
sia aduentum expectantium. 339.
aduersus fictam imputationem Lu-
theri. 244. & 698
aduersus hostes nostros nulla esse
arma meliora, quam custodiam
legis Dei. 494
Agar qui referatur ad vetus testa-
mentum significandum. 869
Albus color in arcano sermone quid.
536
allegoria duplex genus. 1
allegoricè scripta duplicem habere
sensum. 2. & 88
alle-

INDEX RERVM.

allegoricè scripta diuidi in sonum, & sententiam. 2
 allegoric sonum, & sententiam valde differre. 89
 allegoria non omnia transferenda ad id, quod subest. 2
 allegorias ipsos scriptores interdum interpretari, interdum distinguere notis rerum, de quibus verè agunt. 14
 allegoria traditionis duplex modus. 76
 allegorias sacras interdum ad AEmigmata proprius accedere. 77
 allegorijs verborum, que dicuntur, similitudinem necessario habitu ra cum re, quam significant. 77
 allegoariarum explanationes duabus debere constare rebus. 90
 allegoariarum in duplici explanatione moderationem esse adhibendam. 92
 alma Hebrais quid. 35
 Amantes peraeque gaudio, atque letitia ledi. 130
 amatores Dei duabus rebus ab amando impediri. 278
 amantium animis cū ijs, quos amant versari, atque adeo ob id languere. 4
 amantes quid rerum natura ferat non semper attendere. 7. & 11
 amantes rerum à se gestarum commemoratione gaudere. 396
 amen Hebrais quid significet. 698
 aminadabi quadrige figuratè quid. 361.
 aminadab non esse viri proprium nomen. 334
 amoris tres gradus in Cantico Cantorum explicari. 26
 amoris singulos gradus constare vocatione, desiderio, probatione, lapsu, amatorio sermone, raptu. 28.
 amorem Dei erga Ecclesiam, & erga singulos iustos in Cantico Cantorum explicari. 24
 amorem erga Deum ipsa tractatione rerum diuinarum augeri. 54
 amores humanos ad diuinos adumbrandos prodesse, neque in eo aliquid latere periculi. 97
 amor corporeus & incorporeus qui conueniant, & differant inter se. 97. & 133
 amor Christi erga nos qualis. 694
 amygdali nomen Hebrais à vigilando deduci. 638
 Anathema quid propriè. 716
 anathema nomen quomodo ad sacras literas sit translatum. 716
 anima humana tres esse partes. 49
 anima vocabuli varium esse vsum in sacris literis. 314. & 362
 animam agentem cum Deo ipso colloquio perfici. 243
 animarum duo genera sagacissima ad odorandum Deum. 35
 animi imago sermo ipse. 236
 animi vita quibus rebus comparari possit. 776
 Αποκαλυπτων apud Priscos scriptores inueniri pro detegere. 724
 apostoli nomen in sacris literis prerogatiuam quandā cum principe pote-

INDEX RERVM.

potestate coniunctam significare. 686
 Aquarum nomine Spiritum sanctum significari in sacris literis. 295
 aquarum nomine etiam tribulationes significari. 431
 aquila in arcano sermone quid. 581
 Arabica fera descriptio. 263
 argentum in arcano sermone quid. 197
 Auditus nomen ab Hebrais variè vsurpari. 555
 augustini sententia de Petri à gētibus subtractatione refellitur. 759
 aurum in arcano sermone quid. 197. & 292.
 aurum tribus nominibus vocari ab Hebrais. 293
 B.
 B Aalhamon vineti nomen. 400
 babylon figuratè pro qua re accipiat. 533
 Beata vite consequenda ratio quibus in rebus sit constituenda. 458
 benignitas à liberalitate qui differat. 897
 Bibere in sacris literis variè accipi. 636
 Bonorum vita rationem sationi similem esse. 910
 bona externa translatè scissuras petrarum appellari. 575
 bonis que nomina tribuantur in sacris literis. 607
 bonos aduersis magis esse obnoxios. 405
 bonos exterius despicabiles videri, esse tamè interius admirandos. 565
 bonos minime omnium dignos improborum iniurijs. 607
 bonos ad mala toleranda natos, improbos autem ad inferenda. 607
 bonorum viuendi rationem in sacris literis cursum appellari. 881
 bosphorus quid sit. 679
 Bussa apud Hebraeos propriè quid. 609
 bussa quod dicitur, improborum propria, & digna poena. 609.
 C.
 C Aietani sententiam de interpretatione Prophetarū non esse admittendam. 541
 gama Hebrais quid. 215
 canales quid translatè significant. 370
 candor in arcano sermone quid. 292. & 323.
 canticorū scriptura genus ad dramaticum genus pertinere. 101
 capillos nigros in Orientalibus regionibus formosos haberi. 218
 capilli in arcano sermone quid. 229. & 385
 carmellus mons qui transferatur ad Christum significandum. 385
 carnis & sanguinis nominibus homines in sacris literis significari. 732
 carnis & sanguinis nomina non semper in malam partem accipi, vti censet Hieronymus. 732
 Cedrus in arcano sermone quid. 197
 cella vinaria in arcano sermone quid. 129
 certamina eorum, qui Deum amant, esse

INDEX RERVM.

esse dispari: pro ratione cuiusque gradus. 180
 Charitatem quæ optat, Dei causa optare. 39
 charitatem Dei potissimū declarari, quod pro nobis mori voluerit. 407
 Christi morte omnem hominum delictā culpam, & eius vita omnem comparatam iustitiam, in origine tamen. 701
 christi vite processus humani corporis membris explicantur. 323
 christianam virtutem, & humilem & excelsam. 375
 christianam disciplinā in vno Christo tradendo, explicando, & peccatoribus inserendo consistere. 323
 christianos qui se profiteri cupiunt, labores, non molle aliquid ostentari. 581
 christo solū dari, vt ipsamet Dei vita, atque luce viuat, & illustratur. 462
 christus rore madeferi qua ratione dicatur. 314
 christū egre à Iudæis admissum. 314
 christum neque vllos diligere, neque in suam gratiam admittere, præterquam Abrahæ posteros secundum fidem. 351
 christum ipso actu moriendi suos, & præcipue humani generis hostes debellasse. 463
 christum Dei Patris ad homines legatum esse, ac dici. 556
 christum qua passus est, ita passum pro omnibus, ac si pro vnoquoque tantum illorum pateretur. 784
 christum pro hominibus esse factam maledictum qua ratione dicatur. 824. 831.
 chus vocabulo Hebræi quid significent. 667
 Cognitiōe natura rerum addi veluti cumulum visioni Dei. 478
 columbas Syriacas præstare nitore oculorum. 22
 colūba in arcano sermone quid. 152
 columbarum in amando mores, & ingenium. 141
 columbarum oculis Spiritum sanctum significari. 295
 colles in arcano sermone quid. 233
 collum in arcano sermone quid. 238. & 384
 copher quid. 21. & 119
 confusionis nomen varie accipi in sacris literis. 608
 consolari pro dolere Hebræos ponere. 401
 conuiuas Hebræos vnguento perfundere in ipso accubitu. 20
 Currus Aegyptias nobiles tempore Solomonis. 14
 cultum externum ex interiori fluere. 236
 Cyprus arbor Iosepho. 21
 cyprus in arcano sermone quid. 62.
 D.
DE argumēto Canticorum varia refellitur sententia. 68
 delicta peccatorum esse prope immedicabilia. 414
 dei amatores inuitari sepe ab ipso, vt terrenis abiectis per otium illi vacent. 56
 dei

INDEX RERVM.

dei natura consentaneum esse non solum vt vniuersis beneficiat, sed & offensus ijs, qui se leserunt, facile placetur. 560
 despiciere, aut videre in sacris literis quid proprie. 619
 dentes in arcano sermone quid. 233
 deum quò magis illi se animus submittit, eò intimius in ipsum illi. 275. & 310
 deum in maius prouocare eos, qui quæ acceperunt ab ipso bonarum collocant. 149
 deum, cum auget gratiam, augere etiam virtutem humilitatis. 154
 deum duobus modis intrare in animam iusti. 284
 deum in Canticis suum amorē erga Ecclesiā similitudine ab humanis amoribus ducta præfacere. 84
 deum sui amoris similitudinem petere non ab amore lasciuo, sed ab honesto, qualis est coniugum. 87
 deum seruis suis in medio malorum constitutis omnem adimere malorum sensum. 481
 deum seuerè in illos animaduertere, qui in calamitosos inuiri sunt. 604.
 deum animaduertere in eam statim gentem, aut republicam, cum ad id, quod Haman in flagitio est, peruenerunt. 606
 deum & maledicere dici, & eius nomen cum maledictionis nomine coniungi sepe in sacris literis contra Hieronymi sententiam. 829
 deum cū de aliquo sumere pœnas statuit, ea celeritate id exequi, nihil vt eo possit esse celerius. 558
 deum in puniendo eam seruare rationem, vt contraria adhibeat contrarijs. 572
 deū peccare, & errare facere quando dicit scriptura, quomodo intelligatur ex Hebraica proprietate. 832.
 deus quid facturus sit, significari in sacris literis ex habitu, quo inducitur. 672. & 832.
 deus oleum effusum qui dicatur. 34
 Diabolus quos occultè, & quos aperte ad peccandum inuitat. 156
 dici pro facere more Hebraico poni. 836
 dici nomen varie in sacris literis accipi. 629
 dionysius, qui in Canticis monstrari scribi dicit, qua ratione sit intelligendus. 98
 Doctrina, quam falsi docto. Galatas edocebant, qui aliud Euāgelium appelleretur. 710
 dolentis esse eadē repetere cum orationis incremento. 592
 domus Ioseph translate quid. 646
 domus Iacob translate quid. 646
 Duo esse tempora, in quibus suis opem fert Deus. Alterum tamen altero magis & illis, & Deo conueniens. 466.
 E.
Ecclēsia militans Hierusalem superna appellatur. 874
 ecclesia militans quam ob causam dicatur sterilis. 875
 eccle-

INDEX RERVM.

<i>ecclesiam Christi domum in sacris literis nominari.</i>	916
<i>ecclesie militantis historiam ab exordio vsque ad mundi finem in Canticorum Cantico contineri.</i>	102
<i>ecclesia primo sui exordio quare nigra dicatur.</i>	112
<i>ecclesia equa eleganti qua ratione conferatur.</i>	116
<i>ecclesiam in Aegypto commorantem esse velat lilium inter spinas.</i>	160
<i>ecclesiam, nisi fide & amore erga Deum praestet consistere non posse.</i>	249
<i>ecclesiam permanere perpetuo in vno certo & delecto populo non esse necesse.</i>	155
<i>ecclesia per desertam iter agentis deserti, & cum famineis membris comparatio.</i>	252
<i>ecclesie aetates quatuor fuisse declarantur.</i>	300
<i>ecclesie aetatem vltimam felicissimam futuram in bonis gratia.</i>	304
<i>ecclesias duplex genus.</i>	147
<i>Edomis nomine qui significantur, varia sententia.</i>	518
<i>edom figurate quid vera sententia.</i>	534
<i>Elate quid.</i>	269
<i>electa Hebraeos procera quae sunt vocantur.</i>	272
<i>elemosynam in sacris literis iustitiam dici.</i>	910
<i>eloquium quid proprie.</i>	219
<i>Engaddi vrbs ad mare mortuum.</i>	21
<i>Ephod quod vestis genus apud Hebraeos.</i>	454
<i>epistola Pauli ad Galatas quo tempore fuerit scripta.</i>	738
<i>Esaiam praecipuum inter sacros vates de noui orbis ad Christum facta conuersione meminisse.</i>	663
<i>esuae caput. 18. de facta ad Christum gentium nuper conuersione fuisse explicatur.</i>	664
<i>esaiam, quod longissima viderit commendari ab Ecclesiastico.</i>	664
<i>esbon vrbs in sorte Ruben.</i>	367
<i>Euangelica legis efficaciam à Christi meritorum magnitudine promanere.</i>	693
<i>euangelica legis ratio simplicior, quam Moysae.</i>	44
<i>euangelij propriam esse in medijs malis gaudendi laudem.</i>	482
<i>euangelij tres diuulgationes explicantur.</i>	661
<i>euangelium discere, & accipere quaratione differant.</i>	723
<i>Ex vi Moysae legis, & eorum, qui illi parebant facultate omnes in ipsis legis maledictiones incidisse.</i>	812
<i>ex desiderio timorem, & spem nasci.</i>	47
<i>ex superba securitatem erui.</i>	573
<i>excindi proprie Hebraeis quid.</i>	610
<i>Eudoxia Graecis quid.</i>	728.

F.

<i>Fascinare Latini quid.</i>	788
<i>fascinationem aliquando ex laudatione esse.</i>	789
<i>Fermenti nomen in sacris literis translate quid.</i>	883

Fidel

INDEX RERVM.

<i>Fides Davidis quanta.</i>	41	<i>Gladius in arcano sermone quid.</i>	194
<i>fidem & vni Deo additam voluntatem à Deo omnia extorquere posse.</i>	355	<i>Gradum proficientium veris appellatione significari.</i>	151
<i>fideles, quos ad fidem conuertunt in fideles deuorare dicuntur in sacris literis.</i>	648	<i>gratia vitam nouam esse creaturam.</i>	920
<i>fiduciam aduersis augeri.</i>	40	<i>greges pecudum in arcano sermone quid.</i>	56. & 215.
<i>filia Hebraeis quae dicantur.</i>	332	<i>Guil quid proprie.</i>	45
<i>filios in demortui patris locum succedentes, lucernas appellari.</i>	649	<i>H.</i>	
<i>Flagitiosos homines viuere pro natura rerum quas amant.</i>	772	<i>Hamaz leth Hebraeis quid.</i>	159
<i>Femora in arcano sermone quid.</i>	376.	<i>hamaz quid proprie.</i>	605
<i>Fraternitatis rationem animorum concordia contineri.</i>	691	<i>haruzim colli ornamentum quale.</i>	19
<i>Fugere pro festinare Hebraeis.</i>	144.	<i>Hebraeos in similitudine conferenda indices similitudinis partes vel vnam. l. ambas saepe reticere.</i>	802.
<i>401.</i>		<i>hebraeos in amatorio sermone dicere solitos, mi rex, mi frater.</i>	7
<i>futura pro imperatiuis sumi in sacris literis.</i>	622.	<i>hebraeorum conuentum verbi Dei matrem esse & appellari.</i>	210.
<i>futura pro praeteritis quando sumantur apud Hebraeos.</i>	623	<i>hebraei qua vrantur phrasi ad ingens supplicij genus significandam.</i>	635
<i>G.</i>		<i>הרעם herem Hebraeis quid.</i>	528.
<i>Galaaditis non dominatos esse Iudaeos.</i>	651	<i>Hieronymi sententia de significatio-</i>	<i>ne çama, vtrum probari debeat.</i>
<i>galatia Asiae minoris regio, & vnde dicta.</i>	684	<i>215.</i>	
<i>galati fascinati à Paulo cur appellentur.</i>	789	<i>hieronymi sententia de significatio-</i>	<i>ne sepharad, quomodo sit intelligenda.</i>
<i>Geminationis eiusdem verbi varius vsus.</i>	249	<i>678.</i>	
<i>gena in arcano sermone quid.</i>	295	<i>hieronymi sententia de Petri à gen-</i>	<i>tibus subtractione non admittitur.</i>
<i>gentem noui orbis Ecclesiae sororem appellari.</i>	433.	<i>753. 760</i>	
<i>gentium noui orbis natura describitur.</i>	434. 668.	<i>hispania alarum cymbalo similis.</i>	665.
		<i>hispania: Sepharad ab Hebraeis nomi-</i>	<i>nari.</i>
		<i>676.</i>	
		<i>hispania recte Bosphorum appellatur.</i>	679.

Nnn

Hoi

INDEX RERVM.

- Hōi Hebraicè cuius rei sit nota.* 666
homo tandiu dicitur viuere, quan-
dium benè viuir. 773
hominem ad iustitiam redeuntē ma-
nere premia ob bona opera que
ante peccatum fecit. 800
Hortus in arcano sermone quid. 359
Humal hazen Arabicum capitis or-
namentum quale. 18
humilitas quibus rebus compare-
sar. 58
I.
I *Acere in sacris literis qui dican-*
tur. 166
ianua in arcano sermone quid. 419
Idolorum cultum, cui se addicebant
Iudei in hortis significari. 438
idolorum cultores, & impij, qui con-
temptu digni sint. 664
idumeos non pradicari delendos pro-
pter bellum quod Syris ducibus
aduersus Iudeos gesserunt, neque
quia Chaldaeis contra Hierosoly-
mam opem tulerunt. 320
idumeos vicinis gentibus inferiores
fuisse. 563
idumeorum regionē montibus abun-
dare. 570
idumeos calliditate, & prudentia
fuisse prastantes. 596
idumeos non fuisse deletos ante He-
rosolymorum per Chaldaeos exci-
sionem. 625
idumais deuidis nunquam supersti-
tisse Iudeos. 641
Illapsus diuini duplicè esse vim. 58
Imaginum quibus illustrantur pro-
pheta tria esse genera. 547
Impij quibus nominibus notentur in
sacris literis. 607
impios de Ecclesia interitu nūquam
capturos leuitiam. 628
impios specie tenus magnos, re &
veritate viles. 565
imprecationes in sacris literis sepe
non tam esse maledicta quam re-
rum futurarum vaticinia. 885
improbos in sacris literis nominibus
relisimis significari. 568
improbos omnes prodi à viris pacis
ipsorum. 591
improbos ob immisericordiam pra-
cipuè poena sempiterna multan-
dos. 605
improborum poenam duplicem esse.
 608
improborum post mortem nullas re-
manere reliquias. 611
improbis quidquid aduersi alue-
nit nimis citò aduenisse videri.
 629
In, Hebraico more in significatione
instrumenti usurpati. 709
in Christi resurrectione praluisse
Deum iustitiam nostram. 690
in similitudinibus Cantici Cantico-
rum non altitudinem, aut ma-
gnitudinem, sed speciem & recti-
tudinem attendi. 97
in Hædis cupiditatis inesse symbo-
lum. 115
in omni gente fuisse aliquos, quibus
humani generis fore aliquem
saluatorem Deus patefaceret.
 670
in incarnatione omnes virtutes Dei
 elu-

INDEX RERVM.

- elucere. 200
incarnationem sui vnigeniti Deus
hominibus, & antequam pecca-
rent, patefecit, & postea pollici-
tus est. 105
incipientes in amore Dei, quo ge-
nere voluptatis perfundantur.
 33
incipientium amor erga Deum im-
perfectus. 33
incipientes quare nigri dicantur.
 47
incipientes viuere in canucentu alio-
rum oportere.
incipientes vexari turba vanissima-
rum cogitationum, proficientes
non sic. 230
indarum ad Christum conuersio-
nem maximam habuisse difficul-
tatem. 433
indorum & noui orbis conuersio-
nem non latuisse Prophetas.
 663
indos Palaestine regioni partim An-
tipodes, partim Antisios. 670
infirmorum salutis cura sollicitari
perfectos. 417
innocenti homini esse molestius ip-
sa morte ob falsi criminis im-
positionem ad supplicium rapi.
 497
innocentes homines in medijs con-
stitutos malis, non tam ipsis ma-
lis cruciari, quam quod existi-
ment se à Deo deserui. 504
Israelitas quadringentis annis inco-
luisse Aegyptum, quomodo debeat
intelligi. 342
israel quid proprie & figuratè.
 531
Judaismum quid appellet Paulus.
 726
iudeorum populum vinea, & hor-
ti nominibus in sacris literis
saepè significari. 361. & 436
iudeorum populo intra Ecclesiam
admisso totius orbis instare si-
ncem. 439
iudei quid proprie, & figuratè. 532
iudei, antequam in Romanorum po-
restatem venirent, à quibus sint
appetiti bello. 625
iudeorum statui non conuenire, qua-
de de domo Iacob, & Ioseph pradicis
Abdias. 650
iudeos in Hispania sepius exulasse.
 679
iudeos ante Christi aduentum ex
vi legis non esse filios sed seruos.
 852
iudeis Christum duabus in rebus sa-
luti fuisse & in earum altera tan-
tum gentibus. 855
iudæa à quatuor mundi plagis, qui-
bus contermina sit gentibus.
 657
iudicari pro condemnari apud He-
braeos. 630
iudicari pro absolui, & approbati
poni. 633
iusti quomodo de rebus à Deo salu-
tis omnium causa factis loqui so-
leant. 784
iustos ferculi nomine significari.
 197
iustorum bona eius esse natura, vt ab
 Nnn 2 ipse

INDEX RERVM.

ipforum hostibus eripi nequaquam possint.	472	lege Moysis absolui omnes per Christi mortem.	768-822
iustos iniucos peisrare esse difficile.	503	legem Mosaycam transgressionis ipsius quodammodo occasionem de disse.	771
iusti in tribulatione positi quid faciant.	183-506	legem Mosaycam ex vi ipsius nulli vnquam iustitiam contulisse.	813
iusti quare dicti vberatū flores.	145	legitima opera qua sint.	817
iusti quare rebus aduersis torqueantur.	182-352	legem à leg. s operibus ex fide factis distingui.	ibidem
iusti quod viuant, qui dignosci possit.	775	lege Mosayca quomodo non contineatur fides.	817
iusti in sacris literis quare oues nominentur.	897	legem Mosaycam nudè & per se spectatam duo habere maxima incommoda.	818
iustorum ab impijs discrimen.	594	legis Mosayca obseruantiam verè uita efficientem non esse.	819
iustos homines post mortem habere reliquias dici in sacris literis.	611	lemesarim de uino dictum Hebrais quid significet.	371
iustitia pro condemnatione apud Hebraeos.	632	lenitas Christiana qualis.	788
iustitia incrementum ex vario quo quis è Christo nascitur modo provenire.	703	lenitatis consequenda ratio què sit.	901
iustitia eadem qua Christus affectus est olim quasi in seminibus homines esse imbutos.	703.	leuisimis de causis homines iustitià deserere & ad scelus conuertii.	706
L.		lex Mosayca qua fini constituta sit.	848
L Audem ex iustorum bonis operibus Deum sibi vni uelle tribui.	275	Libertatem, & seruitutem Ecclesie ueris & hyemis appellatione significari.	167
Leclulus translate quid.	56.123	libertatem triplicem humanū adquisisse genus per Christi mortē.	696
190.		libertatis Christiana ratio in quo sita sit.	887. 898
legem Mosaycam à Paulo maceria parietem appellari.	833	lilium translate quid.	160
legis unum tantum Christum subysse maledictum è duobus quae habebat.	824	lybanus alius in Iudaa, qui & salus Lybani.	223
legali iustitia quod sit primum conseruitum.	816		

INDEX RERVM.

lybanus mons quare transferatur ad Christum significandum.	298.	ferre.	693
M.		Mosaycas seruare ceremonias iustum esse quodammodo apud aliorum tempore.	757
M Alè alicui precari quomodo liceat.	885	Mulieribus domestica negotia esse curanda, & uiris forensia.	23
mazeg Hebrais quid.	356	mulieris nomè esse nomè sexus.	854
Meghaim Hebrais quid.	296	murus in arcano sermone quid.	419
mentiri pro subycere se. victori Hebrais.	401	Myrrha transiens quid.	265
meretrices olim capite inuoluto in uiam bnijs residere solitas.	12	myrrha flores qui.	21
meretrices olim in tuguriolo extra urbem & iuxta uiam habitare solitas fuisse.	81	myrrha in arcano sermone quid.	62.
meritum bonorum operum aduersus Lutherum defenditur.	244	mysticum scribendi genus sacras litteras decere maxime.	71. & 76
meritorum Christi efficaciam, & uera laus.	245. 699	N.	
mesis nomen in sacris literis translate pro quo accipitur.	673	ND Hebrais quid proprie.	20
metaphoras quasdam esse sacris literis proprias & familiares.	909	Nardus unguentum quale.	20
Migdaloth quid.	271	nardus in arcano sermone quid.	61
mispah & cedaca iudiciorum uerba Hebrais quid.	632	& 118. 316.	
Monilia translate quid.	60	nasus translate quid.	368
mons sanctus translate quid.	635	nasus in arcano sermone quid.	385
mors & uita duplex in sacris literis memoratur.	774	natura, & gratie ingenium explicatur.	283
mortis, quae cum Christo est, quae sit uis.	774	Negationem positam in priori uersu repeti in posteriori à communi ex Hebraici sermone proprietate.	743
mortem, quae peccati consummationem consequitur, mortem secundam appell. r.	911	Nomina gentium aut populorum in sacris literis solere poni pro alijs cum quibus aliquam habent similitudinem.	531
mortis nomine poenam malorum significari.	912	nouum orbem cum nostro olim fuisse continentem.	670
mosaycam legem ijs qui se custodiunt, spiritum seruitutis con-		nox in arcano sermone quid.	179.
		O.	
		O bseruatio quaedam ad plura scripturae facile enodanda loca.	613.
		N n n 3	obte-

INDEX RERVM.

obtestationis qua sit ratio.	334	in impietate remanere.	730
Oculi in arcano sermone quid.	62	pauli ascensum ad Hierosolimam, de quo meminit ad Galatas, quis sit ex iis quos referuntur in Actibus Apostolicis.	736
Olor translate quid.	34. & 118	pax per Christum constituenda qualis.	340
odor in arcano sermone quid.	275	Peccatores quare & Christum verum crucifigere & peccati serui dicantur.	779
Offensionis ex alterius facto duplex esse potest causa.	759	peccati fons & origo.	
officij Christiani descriptio.	39. 472. 888.	peccatum omne ab animi natura alienum.	41
Operum tria genera.	810	peccatum in sacris literis omnium malorum rerum notari nominibus.	590
opera carnis regni Dei priuare qui sit intelligendum.	895	pedes in arcano sermone quid.	374 & 382
Oscula translate quid.	106	perfectiois summa in quo sita sit.	778
Oratio virtus Christianorum propria.	237	perfecti cur vrbi similes.	337
orationis perfecte conditiones.	239	perfectos paucioribus rebus egere, vt indoci in amorem Dei possint.	418
oris nomen varie accipi in sacris literis.	620.	perfecti quanta animi pace fruuntur.	339
		perfectos, & palam, & semper amare Deum cupere.	402
		personas a Solomone in Cantico inductas, sicut qui se amant loqui solent, & ipsis loqui.	82
		petra in arcano sermone quid.	480 & 574
		petrum ad annuntiamdum Iudeis Euangelium, & Paulum gentibus aptiores fuisse, licet viris, predicandi plenam habuerint potestatem.	748
		petrum in simulatione Iudeorum causa facta, peccasse qua ratio probare,	

P.

P alastina mons Myrrha & collis thuris appellatur.	253
palestinos ante Iudeorum libertatem fuisse deletos.	651
palma cur transferatur ad Ecclesiam significandam.	386
παρά Græcis aliquando significare idem quod contra.	718
pastorum personas in Cantico Cantico ad allegoriam assumi.	100
pastoris persona cur potius assumatur ad Christi amores adumbrandos.	100
paulum a solo Deo instructum, & legatum Apostolum.	687
paulus cur & quando Apostoli nomine vtatur in suis Epistolis.	688
paulum qui Deus permisit tot annos	

INDEX RERVM.

bare, quæq; dissuadere videatur.	751	nari.	385
petrum cum se subtraxit a conspectu gentium, neque peccasse, neque simulatè reprehensum a Paulo.	7. 7	prophetas ad predicandum duabus rebus necessario diuinitus informari.	546
petrus in illa a gentibus subractione quomodo potuisset peccare.	762	prophetas suas vaticinationes terminare solitos rerum a Christo gerendam latissima acclamatione.	641
Poetica praestantiam in imitanda natura consistere.	130	prophetas cito futurum id dicere, quod non nisi post multa secula eueniet.	629
portare iudicium suum phrasin esse scripturae pro grauiter punietur.	883	prophetarum in somnia qui ab aliorum in somniis discerni queant.	548
Prelati Ecclesiae quales esse debent.	124	prophetas, cum futura eloquantur sepe neque distinguere tempora, neque loca.	628
prelati mali quantum noceant populo Dei.	288	prophetia omne genus visionem appellari.	549
prelati quo fortitudinis genere praestare debeant.	192	prophetas narrandis ita gestis rebus alia maiora illis similia futuro gerenda tempore significare solere.	537
preputium, & circumcisio in scriptura quid significant.	747	prophetas nouem loquutos esse de Edonis rebus.	552
praeter apud Latinos etiam significare contra.	718	prophetas quando ab vna re de qua proprie, ad aliam illi similem sublimiorem tamen inducuntur, multa sepe dicere qua priori non satis conueniant.	627
praeterita pro praesentibus vsurpari apud Hebraeos.	359	proprium esse sacrae scripturae quasdam res eo oris habitu significare qui eis more, aut natura debetur.	620. (59
praeterita pro futuris vsurpare prophetis familiare.	562	Purgatoriae virtutis quod sit munus, purgatoriae virtutes quare odoratae dicantur.	61
promptitudo in obtemperando mouenti, aut vocanti Deo quanta esse debeat.	557	purpura in arcano sermone quid.	197
promissio de Christo nascituro facta primis parentibus quot modis Dei erga homines amorem declarat.	409	Πυρόπγοι in bello qui disti.	649
propinatorium lectulum Solomonis figuratè dici.	208		
prophetas in Ecclesia oculos nominare,			

INDEX RERVM.

πυροποπος quid proprie. 649
 Pythagoræ animarum ex alijs in alia
 corpora transmigrationes quid si-
 gnificent. 773

Quæ operum genera iustitiam
 gignant. 80

quæ facere debemus ipsi, Deus vsi-
 tato sacrarum literarum more
 facere dicitur. 253

quæ de aliqua re dicuntur quæ si-
 gnum alterius est, utriusque esse
 communia, licet prius de signo di-
 censeantur. 541

quibus & si peccator in laboribus
 constitutus quid facere debeat.
 459.

quibus sunt immissa diuinitus in
 somnia non statim habendos pro
 prophetis. 548

qui turpia spectacula aut exercent,
 aut spectant, aut permittunt à
 graui peccato immunes non esse.
 894

qui docendi exercent munus ea tan-
 tum tradituros, quæ hauserunt
 ex doctrina sanctorum, & ex scri-
 ptis diuinis. 551

quibus boni aliquid conferendum est
 Hebraica proprietate expectare
 dici. 669

quomodo in sacramento Eucharistia
 humanum continebatur genus,
 quando id Christus instituit. 700

quos Christus vicit inimicos, nobis
 & omnibus & solis vicisse. 486

quod die peccauit Adam, eo iacta suis

se salutis nostræ fundamēta. 409
 quò aliqua respublica ad maiore fa-
 licitatem peruenit eò ruina pro-
 priorem esse. 579
 quos Deus ob sua in alios malefacta
 in hac vita punit, talibus eos ma-
 lis vexare, qualia ipsi intule-
 runt. 634

quæ præter Euangelium traduntur,
 non esse admittenda. quæ ratio-
 ne sit intelligendum. 718

quæ nos in fide Christi maxime sta-
 bilitant. 783

quæ à carne oriuntur opera appella-
 ri, quæ vero à spiritu fructus. 896

quæ debeat esse inter fideles animo-
 rum consensio. 916.

R.

Rabbinum Ionatham Vzielis fi-
 lium antiquiorem esse He-
 ronimo. 677

Rectè instituta ratio vnum bonum
 desiderat. 474

reginarum, concubinarumque no-
 minibus Ecclesiam veterem signi-
 ficari. 356

reliquias nullas remanere quando
 dicit scriptura, quomodo sit in-
 telligendum vbi quorundam sal-
 sa eluitur interpretatio. 526

resurrectionis futura tēpus præmys
 conferēdis assignari proprie. 916

retributionis nomen in his literis
 quomodo accipiatur. 635

Romanos & Chaldaeos Aquilonis &
 Austri ventorum nominibus si-
 gnificari. 259

Rubor

INDEX RERVM.

Rubor in arcano sermone quid. 292

323

rubeus color in arcano sermone
 quid. 535.

rus ab Hebrais desertum appellari.

174

S.

Sacerdotes & Iudeorum princi-
 pes custodes vrbium & mu-
 ritorum cur dicti sint. 319

Sacrificium epulum esse quoddam.
 118

Saculum & seculorum seculū quid
 sit. 96

salutatione eadē cur Paulus in suis
 semper epistolis vtatur. 692

sancti ipsi Iesus nomine quare signi-
 ficentur. 681

sanctorum & scriptura testimonia
 Christi nostræ esse iustitiæ af-
 firmantia, qui debeant intelli-
 gi. 702

sareptæ vrbes duæ. 660

Scelerati quæ ratione simul, & cæci,
 & videntes sint. 790

seminare pro operari in sacris literis
 accipi. 909

seminandi verbum pro largitione
 & eleemosynæ interdum accipi.
 509

seminis nomen in singulari pro vno
 tantum solere poni. 836

sententiam eorum, qui censent in cæ-
 ticis non eos attendi sermones
 quos amantium aut mos aut na-
 tura ferat, nullatenus esse admit-
 tendam. 73

sexaginta viri, qui ambiunt lectu-
 lum Solomonis, in arcano sermo-
 ne quid. 192

Similitudines canticorum, cur inter-
 dum nobis per absurda videantur.
 97. & 212

siua Mons quomodo Hierusalem di-
 catur coniunctus. 870

siua quæ ratione vetus significet te-
 stamentum. 871

singularis numeri voce plura, quàm
 pluralis significari interdum. 644

Sol in arcano sermone quid. 53. &
 113

spiritus sancti, vnum, & germanum
 fructum charitatem esse. 896

splendor virtutis se ipse prodit. 186

superbiam è cordis vitio manare po-
 tissimum, non à bonis externis.
 571

superbia vitium maxime cum homi-
 nis natura, & ratione pugnare.
 576

σφοδραίον Græcis quid. 870

T.

Tabernacula quæ dicuntur. 56

tacere in sacris literis, & silere
 pro extingui sæpè poni. 587

Terra nomen Hebrais interdum ma-
 sculini generis. 667

terra viuentium quæ sit. 501

terram viuentium ab aliquibus ap-
 pellari Iudæam. 500

terrena quæ dicuntur bona speciem
 solum, & vmbra habere bono-
 rum. 475

Tharsis lapis pretiosus. 272

theologia cognitionem episcopis esse
 Nnn 5 per-

INDEX RERVM.

per necessarium.	194	vere excitari animantia ad cantum.	140
theologicam traditionem esse duplicem.	75	veros Christi cultores aduentum illius optare, atque petere.	423
themavari e significationis vox.	600	Vinum translate quid.	107
thusa vrbis regia.	319	virtutem qui colunt, verapace frui.	692
thus in arcano sermone quid.	242	viuere dici vere, qui iustitiam colunt, improbos autē appellari mortuos.	772.
Trahere quid proprie.	37	vinere in carne quid.	780
tria cellaria ad quae incipientes introducuntur.	42	vitam quae ex Deo est, morte cū Christo comparari.	774
tria cellaria ad quae Ecclesia introducitur.	111	vitam nostram reuixisse vt in causa Christo ad vitam redeunte, reuitem aduemente iustitia. 703. &	778
turtur in arcano sermone quid.	60.	vtlmi aduentus Christi spe in aduersis bonos sustentari, & eius memoria gaudere.	441
turtures hyeme à Palestina recedere.	140	vtlmi Aduentus Christi mentionē acerbā in p̄p̄is, formidolosam demonibus esse.	443
turtures ornamentū muliebri apud Hebr. eos.	17	vtlmi iudicij diē instare facta tertia Eu. angelij diuulgatione.	680
turtures quod & quale ornamentigenus.	18	umbra translate quid.	146
V.		vocationē fere semper Deo Patri à Paulo tribui.	708
Vbera in Ecclesia quae nominentur.	384	vocationis primae ad iustitiā, & aliarum vocationum discrimen.	29
vbera in arcano sermone quid.	107. & 240	voluptatis ostentatione Deum peccatores ad iustitiam solere vocare.	32
velatos religionis nomine inimicos vbra Christianitatis multos latere.	440	Vulpibus abundare Iudaeam.	142
venter Ecclesia qui sint.	384	vulpes in arcano sermone quid.	155
verba alia pro alijs ponere Hebr. eos, cum res affines significant.	40. 632		
verbum item vno in versu bis positū alias alia in significatione accipi diuinitatis in vsu esse.	638		
veram doctrinā lactis, & mellis dulcedine significari.	257		

IN-

INDEX LOCORVM SACRAE SCRIPTURAE QVAE IN HOC TOMO OBITER DECLARANTUR.

GENESIS.

 Ap. i. d. 31. vidit Deus cuncta quae fecerat, & erant valde bona. 245

ca. ij. a. 5. Non enim pluerat Dominus super terram, & homo non erat qui operaretur terram: sed fons ascendebat à terra irrigans vniuersam superficiē terrae. 743

b. xxij. Et edificauit Dñs coelū quā tulerat de Adā in mulierē. 854

ca. iij. a. 6. Et vidit mulier lignum quod esset bonum ad vescendū, pulchrum oculis, aspectūq; delectabile. 791

b. 7. Et aperti sūt oculi amborū. 791

c. 15. Inimicitias ponam inter te & mulierem, & sementuum, & sementillius: ipsa conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo eius. 103. 408. 464

ca. v. d. 29. Hic consolabitur nos à laboribus in terra, cui maledixit Dominus. 829

ca. vi. c. 13. Finis vniuersae carnis venit coram me, quoniam repleta est omnis terra Hamaz. 606

ca. viij. d. 11. Rupti sunt omnes fontes Abyssi magna & cataraeta caeli aperta sunt, & facta est pluuia super terrā quadraginta diebus, & quadraginta noctibus. 558

ca. viij. d. 21. Neque vltra maledicam terram propter homines. 829

ca. xi. a. 6. Ecce vnus est populus, & peruntq; hoc facere, nec desistent à cogitationibus suis donec eas opere compleant. 579

ca. xij. a. 1. Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & dabo te in gentem magnam. 56. 122

3. Benedicam benedicientibus tibi & maledicam maledicentibus tibi. 829.

ca. xv. a. 4. Non erit hic heres tuus, sed qui egredietur ex utero tuo ipsum habebis heredem, vsq; sic erit semen tuum. 122. 205

Bides

INDEX LOCORVM.

- fides quam habuit Abraham liberorum promissioni à Deo facta, quomodo reputata sit illi ad iustitiam. 805
- 6.13 scitoprophanoscens quod peregrinum futurum est semen tuum in terra non sua, & subycient eos seruituti, & affligent quadringentis annis. 837
- cap. xvij. a.1. Ego Dominus omnipotens. Ambula cor amme, & esto perfectus, ponamq; fœdus meum inter me, & te. 783
- cap. xvij. d.19. vt custodiant viâ Domini, & faciant iudicium, & iustitiam. 631
- cap. xx. c.9. Que non debuisti facere fecisti nobis. 623
- cap. xxi. c.18. quia in gentem magnam faciam eum. 836
- cap. xxij. c.16. Per memetipsum iuravi, dicit Dominus, quia fecisti hanc rem, & non pepercisti filio tuo propter me. & c. 122 806.
- 17 Multiplicabo semen tuum super stellas celi, & sicut arenâ, que est in littore maris. 843
- cap. xxv. Quomodo Abraham dicitur mortuus esse plenus dierum. 773
- c.23. Duæ gentes sunt in vtero tuo, & duo populi. & c. 537
- cap. xxvi. e.24. Ego sum Deus patris tui Abraham, noli timere. 783
- cap. xxvij. f.40. viues in gladio & fratri tuo setives, tempusque veniet cum excutias iugum eius de cervicibus tuis. 525
- cap. xxxij. f.26. Dimitte me quia iam ascendit aurora. 333
- cap. xlv. a.2. Ego sum fortissimus Deus patris tui, noli time. 783
- ca. xlix. b.10. Et ipse erit expectatio gentiũ. 670
- b.12. Pulchriores sunt oculi eius vino, & dentes lactecandidiores. 233

EXODI.

- cap. i. a.7. Filij autem Israel creuerunt, & quasi germinantes multiplicati sunt. 844
- cap. ij. b.6. Ego sum Deus patris tui, Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. 784
7. vidi afflictionem populi mei in Agypto, vsque in terram bonam, & spatiosam. 163
- e.16. Dominus Deus patrum vestrorum apparuit mihi, & c. vsque in terram Chananaei. 163
- cap. vi. c.18. Anni quoque vita Cuath, cœtum triginta tres. 839
- cap v. videat Dominus & iudicet, quoniam fœtere fecistis odorem nostrum coram Pharaone, & c. 105
- cap. vij. d.14. congregauerunt Raturum aggeres aggeres. 249
- ca. xij. f.37. Profecti sunt filij Israel de Ramesse in Sochoth sexcenta fere millia peditũ sine paruulis, ac mulieribus. 838
- f.49.

SACRÆ SCRIPT.

- f.40. habitatio autem filiorum Israel qua manserunt in Agypto fuit quadringentorum, & triginta annorum. 837
- ca. xiiij. a.3. Diciturus est Pharaon super filijs Israel, coarctati sunt in terra, conclusit eos desertum, & indurabo cor eius, ac persequetur vos, & glorificabor in Pharaone, & in omni exercitu eius. 468
- b.10. Cumque appropinquasset Pharaon, filij Israel leuantes oculos suos, & c. vsq; in solitudine. 203
- d.19. Tollenque se Angelus Domini, qui precedebat castra Israel, abijt post eos. & c. 204
- ca. xv. b.9. Dixit inimicus persequar, diuidam spolia implebitur anima mea, euaginabo gladium meum, & que sequuntur. 467
- ca. xxxij. b.8. Cumque egredere-tur Moyses ad Tabernaculum, surgebat vniuersa plebs, & stabat vnusquisque in ostio papylionis sui, aspiciebantque tergum Moysi, donec ingrederetur tentoriũ. 210
- ledictionem. 829
- ca. ix. c.15. Die qua erectum est Dei Tabernaculum, operuit illud nubes & c. vsque quotquot diebus fuisset nubes super tabernaculũ. 206
- ca. xij. b.6. Si quis fuerit inter vos Propheta, in visione apparebo ei vel per somnium loquar ad illũ. At non talis & c. 547
- ca. xxij. b.8. Quomodo maledicam, cui nõ maledixit Dominus. 829
- ca. xxij. a.5. Quam pulchra tabernacula tua Iacob, & tentoria tua Israel, vt vallis nemorosa. & c. 250
- c.17. Videbo illum sed non modo, intuebor illum, sed non propè, orientur stella ex Iacob. 550
- ## DEUTERONOMII.
- ca. ij. a.4. Transibitis per terminos patrum vestrorum, filiorum Esau, qui habitant in Seir, & timebunt vos. 563
- ca. vi. a.4. Audi Israel, Dominus Deus tuus vnus est. 817
- ca. vij. a.2. Cum tradiderit eas Dominus Deus tuus tibi, percuties eas vsque ad interuentionẽ. 528
- ca. xxi. d.22. Quando peccauerit homo quod morte plectendũ est, & adiudicatus morti suspensus fuerit, & c. 825
- ca. xxv. c.13. Non erit in sacco lapis, & lapis. 249
- ca. xxvij. c.49. Adducet Dominus super te gentem de longinquo, & de
- ## LEVITICI.
- ca. xvij. a.5. Custodite leges meas atque iudicia, que faciens homo viuet in eis. 819
- ca. xxvij. d.28. Omne quod quis cõsecrauerit domino. 717
- ## NVMERI.
- ca. v. c.21. Det te Dominus in ma-

INDEX LOCORVM

de extremis terra finibus in simi-
litudinem aquilae volantis. 586

I O S V E.

ca. vi. c. 21. Ceperuntque civitatem
& interfecerunt omnia quae erant
in ea à viro vsque ad mulierem,
ab infante vsque ad senem, boues
quoque, & oves in ore gladij per-
cusserunt. 527

d. 26. Maledictus vir coram domi-
no, qui edificauerit Iericho. 829

ca. 10. e. 28. Eodē die Maedadū quoq;
cepit Iosue, & percussit in ore
gladij, regemque illius interfecit
& omnes habitatores eius, non di-
misit in ea saltim paruas reli-
quias. 526

f. 30. Percusseruntque urbem in ore
gladij, & omnes habitatores eius
non dimiserunt in ea vllas reli-
quias, &c. vsque sicut praeceperat
ei Dominus Deus Israel. 527

ca. xi. b. 8. Itaque percussit omnes,
vt nullas dimitteret ex eis re-
liquias. 527

b. 11. Percussitque omnes animas,
quae ibi morabantur, non dimisit
in ea vllas reliquias, sed vsque
ad internecionem vniuersa va-
stauit. 527

I. R E G V M.

ca. xij. Quomodo Saul vnus an-
ni regnare coepisse dicatur. 773

ca. xv. a. 3. Nunc ergo vade & per-
cute Amalech & demolire vni-

uersa eius, non parces ei, & non
concupiscas ex rebus ipsius ali-
quid. &c. 528

d. 18. Misit te Dominus in viam, &
air, vade, & interfice peccatores
Amalech, & pugnabis contra
eos vsque ad internecionem eo-
rum. 528

ca. xvij. b. 7. & cantabant in Cho-
ris. Saul cecidit mille, David de-
cem millia. 496

ca. xxij. b. 7. Aut veniet dies ius-
tus & morietur. 630

ca. xxvi. c. 19. Si Dominus incitat te
aduersus me, odoretur sacrificiū
si autem filij hominum, maledi-
cti sint in conspectu Domini. 497,
829.

II. R E G V M.

ca. 1. c. 21. Mōtes Gelboe nec ros nec
pluuia cadat super vos. 226.

d. 25. Quomodo ceciderunt fortes
in praelio? Ionathas in excelsum
occisus est? 592

ca. vij. b. 13. Et stabiliam thorum
eius vsque in sempiternum. 538

ca. vij. d. 15. faciebat quoq; David
iudicium, & iustitiam omni po-
pulo. 631

ca. xvij. c. 23. Quis mihi tribuat, vt
ego moriar pro te Absalō fili mi,
fili mi Absalom. 631

ca. xxij. a. 3. Mihi loquutus est for-
tis Israel, sicut lux aurora orien-
te sole, mane absque nubibus
rutilat.

III.

S A C R A E S C R I P.

III. R E G V M.

ca. xi. g. 36. Vt remaneat lucerna
David seruo meo, cunctis diebus
coram me. 649

III. R E G V M.

ca. ii. d. 24. Qui cum respexisset, vi-
dit eos, & malexit eis in nomine
Domini. 829

ca. vij. e. 19. Noluit autē Dominus
disperdere domum Iuda propter
David seruū suum, sicut promise-
rat ei vt daret illi lucernam, &
filiis eius cunctis diebus. 649

ca. x. b. 11. Percussit igitur Iehu om-
nes, qui reliqui erant de domo
Achab in Iezrael & vniuersos
optimates eius, & totos, & sacer-
dotes, donec non remanerent ex
eo reliquiae, & quae sequuntur. 529

d. 17. Et percussit omnes, qui reliqui
erant de Achab in Samaria vs-
que ad vnum iuxta verbum Do-
mini. 529

ca. xxv. g. 27. Subleuauit Euihme-
rodach caput Ioachim. 485

I O B.

ca. v. a. 2. Virum stultum interficit
iracundia.

a. 3. Ego vidi stultum firma radice
& maledixi pulcritudini eius fra-
tim. 580

b. 13. Qui apprehendit sapientes in
astutia eorum. 598

ca. vij. d. 18. Si absorbuerit eum de
loco suo, negabit eum, & dicet,
non nouite. Hac est enim letitia

via eius vt rursus de terra alij
germinentur. 612

ca. xviii. d. 20. Super die eius obstu-
pescunt posterit. 630

cap. xx. a. 6. Si ascenderit vsque ad
caelū superbia eius, & caput eius
nubes tetigerit, quasi sterquilium
in fine perdetur. 677

b. 14. Panis eius in vtero eius verte-
tur in fel aspidum intrinsecus.
593

ca. xxii. c. 20. Nonne succisa est ere-
ctio eorum, & reliquias eorum
deuorabit ignis. 612

ca. xxvii. a. 2. Abstulit Dominus iu-
diciū meum. 633

ca. xxxii. d. 19. En vēter meus qua-
si musto plenus. 297

ca. xxxix. d. 30. Nunquid ad pra-
ceptum tuum volabit aquila.
582

P S A L M O R V M.

Psal. y. c. 11. Seruite Domino in ti-
more, & exultate ei cum tremo-
re. 347

psal. iii. b. 9. Et super populum tuum
benedictio tua. 921

psal. vii. c. 17. Cōuertetur dolor eius
in caput eius & in verticem ip-
sius iniquitas eius descēdet. 635

psal. ix. d. 19. Non in finem obliuio
erit pauperis, & patientia pau-
perum peribit in finem. 743

psal. xi. a. 3. In corde, & corde locuti
sunt. 250

b. 7. Eloquia Domini argentum igne
examinatum. 197

psal. xii.

INDEX LOCORVM.

<i>psal. xij. a. 2. vsquequo Domine obliuisceris mei in finem? vsquequo auertis faciem tuam à me?</i> 179	<i>psal. xxxiiij. c. 2. 1. Dilatauerunt super me os suum, dixerunt. Euge.</i> 619
<i>6. Qui tribulant me exultabunt, si morus fuero.</i> 618	<i>d. 26. Induantur confusione, & reuerentia qui maligna loquuntur super me.</i> 609
<i>psal. xij. b. 7. Viam pacis non cognouerunt.</i> 692	<i>psal. xxxvi. d. 34. Cum perierint peccatores videbis.</i> 619
<i>psal. xvi. b. 8. Custodime Domine vt pupillam oculi.</i> 189	<i>37. Custodi innocentiam, & vide aequitatem, quonia sunt reliquia homini pacifico.</i> 612
<i>psal. xvij. d. 46. Filij alieni mentiti sunt mihi.</i> 401	<i>psal. xxxviiij. a. 6. Ecce mensurabiles posuisti dies meos.</i> 639
<i>psal. xvij. a. 2. Celi enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum. 34. & 56.</i>	<i>psal. xxxix. b. 7. Sacrificiũ, & oblationem noluiſti, aures autem aptaſti mihi.</i> 770
<i>6. 8. Et dulciora super mel & fauum &c.</i> 257	<i>psal. xliiij. c. 19. Et non recessit retro cor nostrum, & declinaſti ſemitas nostras à via tua.</i> 743
<i>psal. xxi. a. 2. Longè à salute mea verba delictorum meorum.</i> 832	<i>d. 25. Humiliatus est in terra venter noster.</i> 297
<i>b. 14. Aperuerunt super me os suum sicut Leon rapiens, & rugiens</i> 620	<i>psal. xliiij. a. 3. Speciosus forma prae filiis hominum, diffusa est gratia in labijs tuis.</i> 291. 296
<i>psal. xxiiij. a. 3. Qui sustinent te nõ confundentur.</i> 594	<i>b. 5. Propter veritatem & mansuetudinem, & deducet te mirabiliter dextera tua.</i> 788
<i>psal. xxvi. De titulo, & argumento huius Psalmi.</i> 453	<i>8. Vixit te Deus Deus tuus oleo latitiae prae confortibus tuis.</i> 119
<i>psal. xxviiij. b. 9. Vox Domini cõfringit Cedros, cõfringet Dominus Cedros Lybani.</i> 601	<i>psal. l. c. 16. Libera me de sanguinibus.</i> 536
<i>psal. xxix. b. 6. Quoniam ira in indignatione eius, & vita in voluntate eius.</i> 561	<i>psal. lvii. a. 4. Alienati sunt peccatores à vulua.</i> 729
<i>Ad vesp̄erum demorabitur fletus, & ad matutinum letitia. ibidem.</i>	<i>b. 11. Latabitur iustus cum viderit vindictam. &c.</i> 189. 619
<i>psal. xxx. a. 1. In te Domine speraui, non confundar in aeternum.</i> 594	<i>psal. lxiiii. b. 9. Exitus matutini & vesp̄ere delectabis.</i> 308
<i>b. 10. Anima mea, & venter meus.</i> 297	<i>psal. lxxv. a. 3. Mentientur tibi inimici tui.</i>

SACRÆ SCRIPT.

<i>citui.</i> 401	<i>psal. cxxv. a. 6. Venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos.</i>
<i>psal. lxx. b. 6. De ventre matris meae protector meus est.</i> 729	<i>psal. cxxxij. a. 1. Ecce quam bonum, & quam iucundam habitare fratres in vnum.</i>
<i>psal. lxxi. a. 3. Assument montes pacem populo, & colles iustitiam.</i> 234. 384	<i>psal. cxxxiiij. c. 16. Os habent, & non loquentur, oculos habent, & non videbunt.</i> 622
<i>psal. lxxiiij. b. 9. Hunc humiliat, & hunc exultat, quia calix in manu Domini vini meri plenus misto.</i>	<i>psal. cxxxvi. b. 7. Recordare Domine filiorum Edom in die Hierusalem: qui dicunt, exinanite, exinanite vsque ad fundamentum in ea.</i> 520. 630
<i>c. Et inclinavit ex hoc in hoc, verumtamen fax eius nox est exinanita: bibent omnes peccatores terra.</i> 636	<i>8. Filia Babylonis misera, quis retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis.</i> 635
<i>psal. lxxvij. a. 2. Aperiam in parabollis os meum.</i> 620	<i>psal. cxl. a. 2. Fiat Domine oratio mea sicut incensum in conspectu tuo.</i> 242
<i>e. 49. Et immisiones per Angelos malos.</i> 556	
<i>psal. lxxvij. c. 11. Intret in conspectu tuo gemitus cõpeditoꝝ.</i> 607	
<i>psal. lxxxiiij. a. 3. Cor meum & caro mea exultauerunt in Deum vivum.</i> 45	
<i>psal. lxxxiiij. c. 11. Iustitia & pax osculate sunt.</i> 692	
<i>psal. lxxxvij. c. 15. Iustitia, & iudicium preparatio sedis tuae.</i> 631	
<i>psal. xcij. c. 17. Nisi quia Dominus adiunxit me, paulo minus habitasset in inferno anima mea.</i> 588	
<i>psal. cij. a. 5. Renouabitur vt Aquila iuuentus tua.</i> 581	
<i>psal. cij. d. 31. Sit gloria Domini in seculum &c.</i> 698	
<i>psal. cxvij. a. 32. Viam mandatorum tuorum cucurri cũ dilataſti cor meum.</i> 741	

PROVERBIORVM.

<i>cap. v. a. 3. Fauus stillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius, nouissima autem eius amara quasi absinthium.</i> 567
<i>c. 15. Bibe aquam de cisterna tua, & fluente putei tui.</i>
<i>16. Deriuentur fontes tui foras & in plateis aquas tuas diuide &c.</i> 17
<i>d. 19. Cerua charissima, & gratissimus hinnulus, vbera eius inebrient te omni tempore.</i> 95
<i>ca. viij. d. 31. Et delicia mea esse cũ filijs hominum.</i> 201
<i>ca. xi. c. 18. Seminanti iustitiam merces filio est.</i> 910

INDEX LOCORVM

ca. xij. a. 5. Cogitationes iustorum iudicium. 232
 ca. xx. c. 27. Inuestigat omnia secreta ventris. 297
 ca. xxii. b. 8. Qui seminant iniquitatem metent iniquitatem. 909
 ca. xxiiij. d. 3. 1. Ne aspicias cum fluoescit & cum splendet in vitro: ingrediur enim blandè, sed in nouissimo mordebit vt coluber, &c. 371
 ca. xxiiij. b. 16. Septies in die cadet iustus, & resurget: impij autem corruent in malum. 611
 ca. xxv. b. 14. Nubes, & ventus & plauia sequentur, vir gloriosus & promissa non complens. 803
 ca. xxvij. b. 9. Vnguento & bonis odoribus delectabitur cor, & bonis amici consilijs anima dulcorabitur. 803
 ca. xxx. c. 17. comedant eum filij Aquilæ. 582
ECCLESIASTES.
 ca. vij. a. 2. Melius est nomen bonum, quàm vnguenta pretiosa. 108
 ca. x. a. 2. Cor sapientis in dextera eius, stulti autè in sinistra illius. 572
 ca. xi. b. 6. Mane semina semen tuum, & respere ne cesser manus tua. 909
 ca. xii. a. 3. Nutabunt viri fortissimi &c. 602. 376
CANTICORVM.
 a. 4. Trahe me post te curremus. 881

5. Nigra sum sed formosa, filia Hierusalem sicut tabernacula cedar, sicut pelles solomonis. 565
 ca. v. a. 2. Ego darmio & cor meum vigilat. 881

SAPIENTIÆ.

ca. iij. b. 11. Fascinatio nugacitatis obscurat bona. 707
 ca. v. b. 7. Ambulauimus vias difficiles, viam autè veritatis ignorauimus. 696
 8. Quid profuit nobis superbia? & diuitiarum iactantia quid conuulit nobis. 575
 c. 13. Et nos nati continud desinimus esse. 629
 ca. viij. d. 26. candor est lucis aeterna. 202

ECCLESIASTICI.

ca. iij. b. 12. Ne gloriaris in cõtume lia patris tui, non enim est tibi gloria, sed confusio. 608
 c. 18. Maledictus homo qui exasperat matrem. 829
 ca. iij. c. 25. Est confusio adducens peccatum, & est confusio adducens gloriam, & gratiam. 608
 ca. x. c. 22. Non est creata natura hominum superbia, neque iracundia nationi mulierum. 576
 ca. xi. d. 72. Sicut perdix adducitur in cauam, & sicut caprea in laqueum, sic & cor superborum. &c. 573
 ca. xij. a. 1. Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea, & qui comincauerit superbo, induet superbiam. 518. 803

SACRÆ SCRIP.

ca. xxxi. b. 18. Intellige quæ sunt proximi tui ex teipso. 901
 ca. xli. a. 1. Omors quàm amara est memoria tua homini pacem habenti in delicijs suis. 594

ESAIÆ.

ca. i. c. 10. Audite verbum Domini principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei populus Gomorraha. 533
 e. 18. si pescata vestra fuerint vt coccinum, quasi nix dealbabitur, & si fuerint rubra quasi vermiculus, sicut lana alba erunt. 536
 f. 24. Ego consolabor de hostibus meis. 401
 g. 29. confundentur ab Idolis quibus sacrificauerunt, & erubescitis super hortos quos elegeratis. 438. 594
 ca. ij. a. 1. Et erit in nouissimis diebus preparatus mons domus Domini in vertice montium, & eleuabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi, & dicent, &c. 387
 a. 5. Quia de Sion exibat lex, & verbum Domini de Hierusalem. 363. 645
 d. 22. Quiescite ab homine, cuius spiritus in naribus eius. 368
 ca. ij. a. 1. Ecce dominator Dominus exercitu uiaueret à Hierusalẽ, & à Iudaa validum, & fortem,

&c. 597
 b. 10. Dicite iusto quoniam bene quoniam fructum adinventionis suarum comedet, ve impij in malis, retributio enim manuum eius fiet ei. 594. 911
 ca. v. a. 1. Vineæ facta est dilecto meo in cornu filio olei & sepiuit eam, & lapides elegit ex illa, &c. 79
 b. 7. Vineæ Domini Exercituum domus Israel est, & vir Iuda germẽ eius. 16
 Expectaui vt faceret iudicium, & ecce iniquitas, & iustitiam, & ecce clamor. 632
 f. 26. Et eleuabit signum in nationibus procul, & sibilabit ad eum de finibus terra, & ecce festinus velociter veniet, &c. vsque & nõ erit qui eruat. 558
 ca. x. e. 22. Si fuerit numerus filiorum Israel sicut arena maris, reliquia saluæ fient. 528
 ca. xi. a. 2. Et requiescet super eum spiritus timoris Domini, spiritus sapientia, spiritus fortitudinis. 295
 b. 9. Et repleta est omnis terra scientia Domini. 322
 ca. xij. b. 9. Ecce dies Dñi venit crudelis, & indignationis plenus & ira furoris. 629
 ca. xiiii. c. 22. Et perdam Babylonis nomen, & reliquias, & germen dicit Dominus. 612
 ca. xvi. c. 11. veniet meus ad Moab 297

INDEX LOCORVM

- cap. xvij. a. 1. *Va terra cymbalo alarū, quæ est transflumina Æthiopia, quæ mittit in mare legatos & in vasīs papyris super aquas, & quæ sequuntur vsque ad finem capitis.* 664.
- ca. xxvij. c. 9. *Quem docebit scientiam, & quem intelligere faciet auditum.* 555
- ca. xxxij. d. 17. *Et erit opus iustitiæ pax.* 692
- ca. xxxiiij. a. 2. *Quia indignatio Domini super omnes gentes, & furor super omnem militiam eorū, &c.* 535
- b. 6. *Victima Domini in Bosra, & in perfectio magna in Edom.* 535
- ca. xxxv. a. 1. *Letabitur deserti, & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium, germinans germinabit, &c.* 349. 390
- ca. xl. a. 4. *Omnis collis humiliatur & omnis vallis implebitur.* 234
- f. 31. *Qui sperant in Domino mutabunt fortitudinem, assument pēnas sicut Aquila.* 582
- ca. xli. d. 18. *Ponam desertum in stagna aquarum, & terram in viam in riuos aquarum, dabo in solitudinem Cedram, & spinam, & Myrthum, &c.* 426
- ca. xlii. a. 1. *Iudicium gentibus profert.* 633
2. *Non clamabit nō audietur vox eius foras, calamum quassatum non conteret, &c.* 324
- ca. xliij. c. 22. *Non me inuocasti Iacob, nec laborasti in me Israel. Non obtulisti mihi arietem, holocausti tui, & victimis tuis non glorificasti me, & quæ sequuntur vsque ad finem capit.* 531
- ca. xlvij. d. 22. *Non est pax impijs, dicit Dominus.* 692
- ca. xlix. d. 15. *Nunquid obliuisci potest mulier infantem suum, vt non misereatur filio vteri sui? & si illa oblita fuerit, ego non obliuiscar tui.*
- ca. li. a. 1. *Attendite ad petram vnde excissi.* 574
- ca. lii. b. 7. *Quam pulchri sunt pedes Euangelizantium pacem, &c.* 321
- ca. liii. a. 1. *Quis credidit auditui nostro.* 555
- ca. lv. c. 9. *Sicut exaltantur celi à terra, sic vie meæ à viis vestris, & cogitationes meæ à cogitationibus vestris.* 294
- ca. lx. b. 9. *Me insule expectant.* 670
- c. 17. *Ponam visitationem tuam pacem, & prepositos tuos iustitiam, &c.* 644.
- ca. lxi. c. 9. *Et sciatur in gentibus semen eorum, & germen eorum in medio populorum: omnes qui viderint eos cognoscent illos, quia isti sunt semen, cui benedixit Dominus.* 357
- ca. lxii. a. 1. *Quis est iste, qui venit de Edom, rinctis vestibus de Bosra.* 533

3. Ter.

SACRÆ SCRIPT.

3. *Torcular calcavi solus, & è genibus non est vir mecum. Calcavi eos in furore meo, &c.* 534
- ca. lxx. a. 3. *Populus qui ad iracundiā prouocat me ante faciem meam semper, qui immolant in hortis.* 438
- b. 13. *Serui mei comedent, vos esuriētis: serui mei bibent, vos sitietis.* 636
- ca. lxxvi. e. 17. *Qui sanctificabantur, & mundos se putabant in hortis post ianuam intrinsecus.* 438

IEREMIAE.

- ca. i. b. 12. *Virgam vigilantem ego video: benè vidisti, vigilabo ego super populum meum.* 638
- cap. iij. d. 13. *Velociores Aquilis equi illius.* 581
- ca. v. c. 10. *Auferte propagines eius, nam non sunt Domini.* 675
- ca. viij. e. 14. *Dominus Deus noster flere nos fecit.* 587
- ca. xv. b. 11. *Si non reliquæ tuæ in bonum.* 612
- ca. xvij. c. 15. *Quoniam tu es laus mea, & diem hominis non desideravi.* 633
- cap. xxij. f. 28. *Propheta apud quē est somnium, narret somnium, & qui habet sermonem meum, loquatur sermonem meum.* 547
- cap. xxx. d. 23. *In capite impiorum conquassatio.* 635
- ca. xxxi. a. 3. *Ideo attraxi te miserans.* 37
- ca. xlvij. a. 2. *Ergo silens contices-*

tes, sequeturq; te gladius. 587

ca. xlix. b. 7. *Nunquid non vitra est sapientia in Theman.* 595

c. 12. *Ecce quibus nō erat iudicium vt biberent, bibentes bibent, & tu quasi innocens relinqueris? non eris innocēs, sed bibens, bibes.* 637

THRENORVM.

- cap. ij. c. 26. *Bonum est viro cum portauerit iugum ab adolescentia sua, sedebit solitarius, & tacebit quia leuabit se supra se, ponet in puluere os suum, si forte sit spes.* 620
- ca. iij. d. 21. *Gaude & latare filia Edom, quæ habitas in terra Hus, ad te quoque perueniet calix, inebriaberis, atque nudaberis.* 625

EZECHIELIS.

- cap. i. c. 10. *Et facies Aquilæ desuper ipsorum quatuor.* 582
- cap. xvi. a. iij. *Quando nata es in die ortus tui non est praeclusus vmbilicus tuus, & aqua non es lota in salutem, neque sale salita, nec inuoluta pannis, & quæ sequuntur vsque exposuisti fornicationem tuam omni transeunti.* 80
- cap. xxij. a. 6. *Viri in brachio suo fient in te ad effundendum sanguinem tuum.* 602
- cap. xxvij. a. 5. *Abietibus de Sanir extruxerunt te: Cedram de Libano tulerunt, vt facerent tibi malum, vsque habitatores Sidonis, & Aradii fuerunt remiger*

Ooo 3. tui

INDEX LOCORVM

tui. 79
 cap. xxxi. a. 3. Ecce Assur quasi Cedrus in Libano, pulcher ramis, & frondibus nemorosus, &c. vsque & sub frondibus eius genuerunt omnes bestia saluum. 79

DANIELIS.

ca. ii. Visio statuæ explicatur. 300
 cap. vii. c. 8. Considerabam cornua eius, & ecce cornu aliud paruulum ortum est de medio eorum, & tria de cornibus primis euulsa sunt à facie eius. 505
 ca. viij. c. 9. Egressum est cornu vnu modicum, & factum est grande contra Meridiem, & contra Orientem, & contra fortitudinem, &c. 565
 ca. xi. g. 4. 1. Et introibit in terram gloriosam, & multi corruent, hæc autem sola saluabuntur de manu eius Edom, & Moab, & principium filiorum Amon. 525

OSEÆ.

ca. iij. a. 2. Sanguis sanguinem tetigit. 536
 ca. viij. b. 7. Quia ventum seminabunt, & turbinem metent. 909
 ca. xi. a. 4. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis. 37

IOELIS.

cap. ij. g. 28. Et effundam de spiritu meo super omnem carnem. 307

AMOS.

ca. i. d. 11. Super tribus sceleribus Edom, & super quartum non conuertam eum, &c. 604
 ca. viij. a. 3. Et strident cardines templi in die illa multi morientur, & in omni loco proieciuntur silentium. 587

MICHEÆ.

ca. vij. c. 16. Videbunt gentes, & confundentur, ponent manum suam super os suum. 620

ABACVC.

ca. ij. a. 4. Iustus in fide sua viuet. 816
 ca. iij. d. 17. Ficus enim non floret, & in vineis non erit germen, menciatur opus oliuæ. 644

ZACHARIÆ.

ca. iij. d. 9. Super lapidem vnum septem oculi. 295
 ca. xii. c. 10. Et effundam super domum Dauid, & super habitatores Hierusalem spiritum gratiæ & precum, & aspiciet in eum quem confixerunt. 306

MALACHIE.

cap. i. a. 4. Quod si dixerit Idumæa, destructi sumus sed reuertentes adificabimus quæ destructa sunt. Hec dicit Dominus exercituum, &c. 585
 cap. iij. b. 6. Et conuertentur corda patrum in filios. 437

I. MACHABÆO.

SACRÆ SCRIPT.

I. MACHABÆO.

cap. v. e. 45. Et congregauit Iudas vniuersos Israelitas qui erant in Galaditide, à minimo vsque ad maximum, & vxores eorum, & guatos, &c. 652

EVANGELIUM SECUNDUM MATTHÆUM.

ca. 5. a. 2. Aperiens os suum docebat eos. 620
 3. Beati pauperes spiritu. 573
 b. 14. Vos estis lux mundi. 317
 16. Sic luceat lux vestra coram hominibus vt videant opera vestra bona, &c. 114. 276
 cap. vi. a. 1. Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus. 910
 c. 22. Si oculus tuus simplex est, & totum corpus tuum lucidum erit. 63
 ca. viij. c. 22. Dimitte mortuos sepelire mortuos suos. 639
 cap. x. d. 34. Non veni pacem mittere in terram sed gladium. 556
 ca. xvi. c. 17. Caro & sanguis non reuelauit tibi. 732
 cap. xvii. a. 5. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. 728. 775
 cap. xix. c. 21. Si vis perfectus esse vade & vende omnia quæ habes

& da pauperibus, & sequere me. 279

d. 28. Vos qui secuti estis me in regeneratione cum sederit filius hominis in die maiestatis sue, &c. 681
 ca. xx. c. 21. Dic vt sedeant hi duo filij mei. 836
 cap. xxi. d. 41. Malos male perdet, & vineam suam locabit alijs agricolis, & quæ sequuntur. 428

44. Qui ceciderit super illum conteretur. 464
 cap. xxiii. d. 31. Quia testimonio estis quod estis filij eorum qui prophetas occiderunt. 614
 ca. xxiii. b. 12. Et quoniam abundabit iniquitas refrigescet charitas multorum.
 cap. xxv. c. 29. Habenti dabitur, & abundabit. 191
 d. 40. Quod vni ex minimis meis fecistis mihi fecistis. 607
 42. Ite maledicti patris mei in igne æternum. 605. 829
 ca. xxvii. e. 46. Deus Deus meus, vt quid dereliquisti me? 832

EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM.

cap. vij. f. 35. Et iustificata est sapientia à filijs suis. 632
 cap. xi. f. 47. Va vobis qui adificatis monumenta prophetarum, patres autem vestri occiderunt illos. Profecto testificamini, quod con-

INDEX LOCORVM

consentitis operibus patrum ve-
strorum, quoniam ipsi eos occide-
runt, vos autem edificatis eorum
sepulchra. Propterea, &c. 614
ca. xij. a. 1. Attēdite vobis à fermen-
to Pharisæorum, quod est Hypo-
crisis. 883
f. 49. Ignem veni mittere in terram,
& quid volo nisi vt accendatur.
556. 647
ca. xij. g. 34. Hierusalem, Hierusa-
lem qua occidis prophetas & la-
pidas eos, qui mittuntur ad te, 289
ca. xij. Parabola de conuiuio facto
explicatur. 304. 315
e. 21. Exi cito in plateas, & vicos ci-
uitatis, & pauperes, ac debiles, &
cacos, & claudes introduc huc.
568
cap. xxi. e. 24. Et conculcabitur à
gentibus donec implcantur tem-
pora nationum. 436
ca. xxii. e. 49. Si percutimus in gla-
dio. 709

**EVANGELIUM SE-
cundum Ioannem.**

Cap. i. b. 10. Et mundus cum non
cognouit. 854
13. Qui non ex sanguinibus, neque
ex voluptate carnis sed ex Deo
nati sunt. 876. 535
14. Et verbum caro factum est. 732
ca. iij. b. 13. Omnis qui biberit ex hac
aqua sitiet iterū, qui autē biberit
ex aqua quam ego dabo, &c. 638
14. Aqua quam ego dabo ei fiet in eo
fons aquæ salientis in vitam æter-
nam. 248. 295
d. 32. Ego cibum habeo quem vos ne-
scitis, & infra, meus cibus est vt
faciam voluntatem, &c. 638
e. 35. Nonne vos dicitis, quod adhuc
quatuor menses sunt, & non est
messis? Ecce dico vobis leuate ocu-
los vestros & videre regiones,
quia albe sunt ad messem. 638
ca. vij. f. 38. Qui credit in me flu-
mina de ventre eius fluent aqua
viva. 295
39. Nondum erat spiritus datus,
quia Iesus nondum erat glorifi-
catus. 106
cap. vij. c. 16. Abraham exultauit
vt videret diem meum. 630
d. 34. Qui facit peccatum seruus est
peccati. 779
ca. xii. e. 32. Et ego si exaltatus fue-
ro à terra omnia traham ad me-
ipsum. 110
f. 35. Ambulate dum dies est, ne vos
tenebra comprehendant. 630
ca. xiii. b. 10. Qui lotus est non in-
diget nisi vt lauet pedes. 374
ca. xiiii. d. 30. Venit enim princeps
mundi huius, & in me non habet
quicquam. 486
ca. xv. a. 5. Ego sum vitis & vos zel-
mites qui manserit in me hic fert
fructum magnum. 247
ca. xvi. d. 33. Nolite timere, ego vi-
ci mundum. 298
ca. xviii. e. 30. Si hic non esset ma-
lefactor, non tibi tradidissimus
eum. 825

ACTO-

SACRÆ SCRIPT.

ACTORVM APO-
stolorum.

ca. ix. c. 15. Vas electionis mihi est,
vt portet nomen meum coram
gentibus & regibus, & filijs Is-
rael. 729. 748
cap. x. b. 13. Surge Patre, occide &
manduca. 648. 748
g. 45. Obstupuerunt qui ex circunci-
sione erant fideles, quia & in na-
tiones gratia Spiritus sancti effu-
sa est. 362
ca. xi. c. 18. Ergo & gentibus pœni-
tentiam Deus dedit ad vitā. 427
ca. xiii. a. 2. Ministrantibus autem
illis Domino, & ieiunantibus di-
xit Spiritus sanctus. Segregate
mibi Saulum & Barnabā in opus
ad quod assumpsi eos. 637
e. 17. Cū essent incolæ in terra Aegy-
pti in brachio excelso eduxit eos
ex ea & per quadraginta annorū
tempus mores eorum sustinuit in
deserto. 838
g. 46. Vobis primum oportuit pradi-
cari, sed quoniam indignos vos ef-
fecistis, ecce conuertimur ad gen-
tes. 428.

**EPISTOL. PAVLI
ad Romanos.**

cap. ij. d. 28. Qui in abscondito Iu-
dæus est. 532
ca. iij. a. 4. Ei autem qui operatur
merces nō imputatur secundum
gratiam, sed secundum debitum.
Ei vero qui non operatur, credēti
autem in eum qui iustificat im-

pium, reputatur fides eius ad in-
iustitiam secundum propositum gra-
tia Dei. 809
c. 18. Qui contra spem in spem cre-
didit, vt fieret pater multarum
gentium, &c. 806
d. 25. Mortuus est propter delicta
nostra, & resurrexit propter iu-
stificationem nostram. 691
cap. v. a. 1. Iustificati ergo ex fide
pacem ad Deum habemus. 339
3. Non solum autem sed & gloria-
mur in tribulationibus. 482
Tribulatio patientiam operatur, pa-
tientia spem spes autem non con-
funditur. 353. 470
b. 8. Commendat autem Deus cha-
ritatem suam in nobis, quoniam
cum adhuc peccatores essemus,
Christus pro nobis mortuus est.
407
ca. vi. a. 5. Si complantati facti su-
mus similitudini mortis eius, si-
mul & resurrectionis erimus.
777. 699
b. 10. Quod enim mortuus est.
780
11. Quod autem viuit viuit Deo.
780
d. 22. Nunc vero liberati à peccato,
serui autem facti Deo habetis fru-
ctum vestrum in sanctificatio-
nem, finem vero vitam æternam:
spendium enim peccati mors.
697
cap. 7. a. 1. An ignoratis fratres
(scientibus enim legem loquor)
quia lex in homine dominatur

PPP QUAN-

INDEX LOCORVM

- quanto tempore viuit? Nam qua sub viro est mulier, viuente viro alligata est legi, &c. 768
4. Itaque fratres mei & vos mortificati estis legi per corpus Christi, vt sitis alterius, qui e mortuis resurrexit. 769
- cap. viij. c. 13. Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini, si autem spiritu facti carnes mortificaueritis, viuetis. 774
15. Non enim acceperitis spiritum seruitutis iterum in timore sed spiritum adoptionis filiorum. 693
17. Si tamen compatimur vt glorificemur. 699
- d. 20. Vanitati creatura subiecta est. 205
- e 28. Quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum ijs, qui secundum propositum vocati sunt sancti. 708
- f. 29. Quos praesciuit & praedestinauit conformes fieri imagini filij sui. 247-776
30. Quos praedestinauit hos & vocauit, quos vocauit hos & iustificauit, quos autem iustificauit, hos & glorificauit. 191
32. Qui etiam proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit? 695
- cap. x. a. 4. Finis enim legis est Christus. 323
- cap. xi. a. 4. Dico nunquid Deus re-
- pulit populum suum? Absit. Nam & ego Israelita sum ex semine Abraham, &c. 350
- b. 12. Quod si delictum illorum, diuitia sunt mundi, & diminutio eorum diuitiae gentium, quanto magis plenitudo eorum? 307
15. Si enim amissio eorum reconciliatio est mundi, quae assumptio nisi vita ex mortuis? 307
- c. 20. Nolo vos ignorare fratres mysterium hoc, vt non sitis vobis insipientes, quia cecitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret. 428. 532
- ca. xiii. d. 4. Induimini Dominum Iesum Christum. 779

AD CORINTHIOS I.

- ca. i. d. 25. Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. 777
- cap. iij. b. 7. Neque qui plantat neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. 274
8. Dei agricultura estis. 274
- cap. iiii. a. 3. Mihi autem promissio est, vt a vobis iudicer, aut ab humano die, sed neque me ipsum iudico, &c. 630
- c. 13. Tanquam purgamenta huius mundi facti sumus omnium peripsema vsque adhuc. 607
- cap. v. c. 6. Modicum fermentum

SACRAE SCRIPT.

- sum totam massam corrumpit. 518
7. Expurgate vetus fermentum. 883
- ca. ix. d. 25. Sic currite vt comprehendatis. 471
26. Sic curro, non quasi in incertum: sic pugno non quasi aereum verberans. 741
- cap. xi. a. 4. Caput Christi Deus. 292
- cap. xii. d. 28. Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia primum Apostolos. 686
- cap. xv. f. 50. Caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt. 732
- g. 55. Absorpta est mors in victoria, vbi est mors victoria tua? vbi est mors stimulus tuus? 483
- cap. xvi. d. 22. Si quis non amat Dominum Iesum sit anathema. 885.
- c. 14. Si vnus pro omnibus mortuus est, ergo & omnes mortui sunt. 776.
21. Eum qui non nouerat peccatum pro nobis peccatum fecit. 825
- cap. ix. c. 10. Qui administrat semen seminanti, multiplicabit semen vestrum. 909
- cap. x. a. 3. In carne ambulantes non secundum carnem militamus. 781
4. Arma militia nostra non carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, &c. 305. 564
- b. 7. Quae secundum faciem sunt, videtis. 754
- cap. xii. c. 10. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, &c. 862
- d. 11. Cum enim infirmor, tunc fortior sum. 775
- cap. xiii. b. 4. Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed viuus ex virtute Dei. 862

AD CORINTHIOS II.

- cap. ij. d. 15. Bonus odor Christi sumus. 275
- cap. iij. b. 7. Habemus thesaurum in vasis fictilibus, vt sublimitas sit virtutis Dei, & non ex nobis. 501. 781
- cap. 5. b. 11. Hominibus suademus, Deo manifesti sumus. 720
12. Vt habeatis ad eos, qui in facie gloriantur, & non in corde. 754

AD EPHESIOS.

- cap. ij. a. 5. Cum essemus mortui peccatis. 772
- c. 14. In se enim est nax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriae soluens inimicitias in carne sua, &c. 814
- cap. v. a. 2. Qui dilexit nos & tradidit semetipsum pro nobis. 694.

INDEX LOCORVM

d. 14. Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. 772
 ca. vi. b. 12. Non est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem. 732

AD PHILIP- penses.

cap. i. c. 22. Quod si vivere in carne hic mihi fructus operis est. 780
 ca. iii. d. 19. Et gloria in confusione ipsorum. 608

AD COLOS- senses.

ca. ij. c. 15. Spolians principatus, & potestates, traduxit confidenter palam, triumphans illos in se metipso. 463
 ca. ij. a. 3. Mortui estis, & vita vestra abscondita est cum Christo. 774

AD THESS- salonic. I.

ca. ij. a. 3. Hac est voluntas Dei sanctificatio vestra. 699
 ca. v. a. 5. Vos filij lucis estis, & filij dei. 630

AD THESSA- lonicenses. II.

ca. ij. c. 13. Nos autem debemus gra-

rias agere Deo pro vobis fratres dilecti à Deo, quod elegerit nos Deus, ad quod & vocauit vos. 708

AD TIMO- theum. I.

ca. ij. a. 1. Spiritus manifestè pradicat, quia in nouissimis temporibus discedent quidam à fide &c. 432.

AD TIMO- theum. II.

ca. ij. a. 1. Hoc autem scito quod in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa. &c. 432
 ca. ij. b. 7. Bonum certamen certavi, cursum consummaui. 881.

AD HEBRÆOS.

ca. i. a. 2. Nouissimè autem in diebus istis loquutus est nobis in filio. 550
 ca. ij. c. 10. Qui pro omnibus gustaret mortem. 483
 d. 14. Quia ergo pueri participauerunt carni & sanguini. 732
 ca. vi. a. 4. Impossibile est enim eos, qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiam donum caeleste, & participes facti sunt Spiritus sancti. 415
 b. 7. Iterum crucifigentes filium Dei. 779

SACRÆ SCRIPT.

b. 7. Terra enim sapè venientem super se bibens imbrem, & generans herbam opportunam illis à quibus colitur, accipit benedictionem à Deo, &c. 558

ta proprias concupiscentias ambulantes. 432

EPISTOLÆ Iudæ.

c. 13. Despumantes suas confusiones. 609

CATHOLICÆ Iacobi.

ca. i. c. 15. Peccatum cum consummatum fuerit generat mortem. 911
 ca. v. a. 3. Aurum & argentum vestrum aruginabitur, & arugo eorum in testimonium vobis erit. 593

APOCALYPSIS.

ca. i. d. 16. Gladius vtraque parte acutus. 194
 ca. ij. b. 10. Dicunt se esse Iudæos & non sunt, sed Synagoga Sathana. 536
 ca. 3. a. 4. Ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt. 536
 d. 18. Suadeo tibi emere à me aurum ignitum. 197. 292
 Vt non appareat confusio nuditatis tuæ. 609
 ca. v. b. 8. Habentes singuli phialas aureas plenas odoramentorum. 242
 ca. xij. Huius loci visio explicatur. 583
 ca. xix. b. 11. Et vidi & ecce equus albus, & qui sedebat super eum vocabatur fidelis, & verax. &c. 534

PETRI. I.

ca. v. d. 13. Salutat vos Ecclesia, quæ est in Babylone collecta. 533

PETRI. II.

ca. ij. a. 3. Hoc primum scientes quod venient in nouissimis diebus in deceptionem illusores iux-

FINIS.

SALMANTICÆ,

Apud Guillelmum Foquel.

M. D. LXXXIX.